

THE WRITTEN REPRESENTATIONS OF A CENTRAL ASIAN ŠŪFĪ SHAYKH:
AḤMAD IBN MAWLĀNĀ JALĀL AL-DĪN KHWĀJAGĪ KĀSĀNĪ “MAKHDŪM-I
A‘ZAM” (D.1542)

VOLUME 1

by

Victoria R. Gardner

A dissertation submitted in partial fulfillment
of the requirements for the degree of
Doctor of Philosophy
(Near Eastern Studies)
in The University of Michigan
2006

Doctoral Committee:

Professor Alexander D. Knysh, Chair
Professor Rudi P. Lindner
Associate Professor Gottfried Hagen
Professor Devin A. DeWeese, Indiana University

UMI Number: 3237961

INFORMATION TO USERS

The quality of this reproduction is dependent upon the quality of the copy submitted. Broken or indistinct print, colored or poor quality illustrations and photographs, print bleed-through, substandard margins, and improper alignment can adversely affect reproduction.

In the unlikely event that the author did not send a complete manuscript and there are missing pages, these will be noted. Also, if unauthorized copyright material had to be removed, a note will indicate the deletion.

UMI[®]

UMI Microform 3237961

Copyright 2007 by ProQuest Information and Learning Company.

All rights reserved. This microform edition is protected against unauthorized copying under Title 17, United States Code.

ProQuest Information and Learning Company
300 North Zeeb Road
P.O. Box 1346
Ann Arbor, MI 48106-1346

© Victoria R. Gardner

All rights reserved
2006

Acknowledgments

This work was possible thanks to the generous support from the International Research and Exchanges Board (IREX), which provided me with a stipend so that I could copy the manuscript and do my research. I also received support from the U.S. Department of Education in the form of a Fulbright-Hays Doctoral Dissertation Research Abroad Fellowship. One of the goals of the fellowship is to disseminate the information thus gathered; the appendices of this dissertation are part of that effort.

I could never have done this work without the support of many individuals, the first of whom is Rudi Lindner for his unfailing encouragement, especially when things seemed to be at their worst. Devin DeWeese, without whom I never would have come to know Makhdūm-i Aʿzam, has been an example of a steadfast and dedicated scholar. Alexander Knysh, whose dry wit and ready ability to see into and through both Soviet and Šūfī sources has often left me both amazed and chuckling, is one of the finest examples of professionalism and steady guidance for which anyone could wish. Kathryn Babayan played a large role in developing the beginning of this project; I am sorry she felt she could not see it through to the end. Many other professors at the University of Michigan helped in the development and completion of this dissertation; to them I also owe a debt of gratitude.

I would like to thank the Hotamov and Samadov families of Bukhara and Tashkent for their innumerable kindnesses and love, starting even before I was first able to set foot in Uzbekistan. Kamol Samadov showed me the fine art of working

connections; he became the brother who always knows best. Muta'bar Hotamova struggled valiantly to teach me to be a proper woman in Uzbekistan, sharing her wisdom, cooking tips and family. Her death in 1998 created a gap which cannot be filled. Abduqayyum, like his wife a medical doctor, tended to me when I was sick and still more when I was well, sharing his love, his children and a sincere appreciation for learning, his legacy from his father. Many thanks to Nargiza Nurmuhammad and Mumtaz Abdurazzakova for their kindness and patience during the time I spent in Sharqshunoslik instituti's reading room, as well as Dr. Bakhrom Abdukhalimov and Dilshod Rasulov, the current rector and vice-rector of Sharqshunoslik instituti respectively, who have always been gracious and forgiving in their work with this fumbling beginning scholar. I would also like to thank Sobir Mansurov. Sobir, a student at Sharqshunoslik instituti, asked a researcher at the Institute about Makhdūm-i A^czam, and he pointed me out and said, "Talk to her". Sobir did, and a wonderful collaboration was born. Without Sobir, I never would have found the Kattakhanov manuscript that has played such an important part in my research. He struggled, as most scholars in Uzbekistan do, to provide for his family and study, and yet still found time to help me, meeting to discuss Makhdūm-i A^czam, our favorite topic.

Table of Contents

Acknowledgments	ii
List of Illustrations	v
List of Appendices	vi
Transliterations	vii
Abstract	ix
 Chapter 1: Introduction	 1
Chapter 2: The Written Legacy of Makhdūm-i A ^c zam	45
Chapter 3: Makhdūm-i A ^c zam and Defending the Boundaries of Religious Practice ...	136
Chapter 4: Makhdūm-i A ^c zam's Presentation of Şūfī Practices	179
Chapter 5: Conclusion	224
Appendices.....	229

List of Illustrations

1.	Nineteenth century plan of Makhdūm-i Aʿzam's grave site, from N. Veselovskii, "Dagbid," <i>Zapiskakh Vostochnogo otdeleniya Russkogo arkheologicheskogo obshchestva</i> 3 (1889): 96.....	29
2.	Makhdūm-i Aʿzam's grave, Dahbid, Uzbekistan, July 2001	30
3.	Tombs of political figures at Makhdūm-i Aʿzam's shrine in Dahbid	31
4.	Exterior of mosque at Makhdūm-i Aʿzam's shrine in Dahbid	32
5.	One of Makhdūm-i Aʿzam's remaining trees at his shrine in Dahbid	33
6.	Shrine at Kasan-sai, Uzbekistan, November 2001.....	34
7.	Detail of construction at Kasan-sai	35
8.	Interior of shrine at Kasan-sai	36
9.	Construction site at Kasan-sai.....	37
10.	Silsila including Makhdūm-i Aʿzam collected in the Farghana valley, November 2001	226
11.	East side of Makhdūm-i Aʿzam's grave platform	227
12.	West side of Makhdūm-i Aʿzam's grave platform	228
13.	Folio 1a (left page), Kattakhanov manuscript, photographed July 2001	909
14.	Folio 1b-2a, Kattakhanov manuscript.....	910
15.	Folio 167b-168a (end of treatise XII), with "hand of" notation	911

List of Appendices

Appendix I: Known Codices Containing Works Attributed to Makhdūm-i A ^c zam	229
Appendix II: Codices Containing Works Attributes to Makhdūm-i A ^c zam at Sharqshunoslik instituti, Tashkent, Uzbekistan	231
Appendix III: Titles of Treatises	232
Appendix IV: Codices at Sharqshunoslik instituti with manuscript branch information	234
Appendix V: Tashkent Ms. 2352, Treatise XXXI, Commentary on the works of Makhdūm-i A ^c zam	236
Appendix VI: Manuscript 1443	
VI.i: List of Treatises, Ms. 1443	242
VI.ii: Transcription methods	243
VI.iii: Treatises	245
VI.iv: Index 1, Proper Names	796
VI.v: Index 2, Qur ^o ānic Citations	811
VI.vi: Index 3, Keywords	818
Appendix VII: Kattakhanov Manuscript	
VII.i List of Treatises, Kattakhanov manuscript	905
VII.ii: Transcription methods	906
VII.iii: Treatises	912

Transliterations

-	ا	§	ص
b	ب	ẓ	ض
p	پ	ṭ	ط
t	ت	ẓ	ظ
ṣ	ث	c	ع
j	ج	gh	غ
ch	چ	f	ف
ḥ	ح	q	ق
kh	خ	k	ک
d	د	g	گ
ẓ	ذ	l	ل
r	ر	m	م
z	ز	n	ن
s	س	w/ū	و
sh	ش	h	ه
		ī	ی

These consonants are transliterated as they would be in the *Encyclopaedia of Islam*, except “dh” has been changed to “z” to reflect common Central Asian (both Persianate and Turkic) pronunciations.

I have elected to transliterate all short vowels in the Arabic manner, using a, i, u, rather than to transliterate Arabic one way and Persian/Tajik another.

Abstract

This study will examine the written works of Aḥmad ibn Mawlānā Jalāl al-Dīn Khwājagī Kāsānī, known as “Makhdūm-i Aʿẓam”, who lived in what is now Uzbekistan, dying in 1542 CE. Although he considered himself a part of a Ṣūfī order called the Khwājagān, the modern name of the the group, the Naqshbandiyya, based on the fourteenth-century figure, Bahāʾ al-Dīn Naqshband (d. 1389), is often applied to his group by scholars of Sufism. Makhdūm-i Aʿẓam, “the great master”, wrote a number of treatises on topics related to Sufism; these written works form the basis of this research in order to reach more deeply into the thought of a single individual Central Asian shaykh.

The dissertation has five parts. The first part, Chapter 1, is an introduction to the Khwājagān and Makhdūm-i Aʿẓam in a broad perspective. The second part, Chapter 2, looks briefly at both the codices containing the works and the text of the works, drawing upon variations in the texts to delimit two manuscript branches. This chapter also examines each of the known treatises of Makhdūm-i Aʿẓam, giving basic structures, topics, and a complete list of the individuals mentioned in each work. The third part, Chapter 3, looks at the treatises to draw out the group to which Makhdūm-i Aʿẓam belongs as presented in these works, and what groups one might read the works as suggesting were its critics during his time. The fourth part, Chapter 4, draws the practices that the works suggested formed the major practical paths of the group; these practices are not necessarily in line with what most people have come to understand the Naqshbandiyya as practicing and may expand how the group is interpreted during the

sixteenth century and after.

The fifth and final part of the dissertation is part of an effort to expand access to these works, which have never been published in their original Persian. In addition to various appendices listing where codices can be found, each of the two codices that were used as the basis for this research, one from each of the two manuscript branches, are included in typed form, with three indices each, Appendices VI and VII. Also included is a nineteenth-century commentary on Makhdūm-i A'zam's works found at the end of one of the codices in Tashkent, Appendix V.

Chapter 1: Introduction

This dissertation concerns the written representations of a figure from the sixteenth century who was raised in the upper reaches of the Syr Darya watershed, the Farghāna valley. This region, now divided among Uzbekistan, Qyrgyzstan and Tajikistan, is part of an area called by various names, depending on the language and perspective; for the purposes of this dissertation it will be called Central Asia or Mawarannahr, the land across the river, referring to the Oxus or Amu Darya. The figure, Aḥmad b. Mawlānā Jalāl al-Dīn Khwājagī Kāsānī “Makhdūm-i A^czam”, was a part of a group of Ṣūfīs known at the time as the Khwājagān, although in time they have become better known to the world as the Naqshbandis or the Naqshbandiyya.¹ His *laqab*, Makhdūm-i A^czam, means “the greatest master”; this sobriquet is also applied to another Ṣūfī figure from Central Asia in the Kubrawiyya order, but in modern scholarship “Aḥmad Kāsānī” seems to have become the primary bearer of the name.² Although his historical existence has occasionally been questioned,³ for most modern scholars of Central Asia he has been perceived to be important although most scholars have not had access to manuscripts and therefore have not been able to present him in a full way. He may have played a role in disagreements within the Khwājagān about what practices and beliefs of the group were “proper”; his descendants, both biological (natural) and intellectual/spiritual, certainly have played a role in both the religious and political spheres of Mawarannahr and Xinjiang (also known as East Turkestan). Although the

¹ It is also possible that the term “Khwājagān”, the plural in Persian for “master”, was a catch-all term that did not designate a coherent group. This possibility seems unlikely, however.

² The name is spelled in the manuscripts I’ve seen both Kāsānī and Kāsānī. I’m using the latter as it seems to be the form used by earlier scholars.

³ Akira Haneda, “Introduction,” *Acta Asiatica* 34 (1978): 21.

work of Makhdūm-i A^czam – the name he was later known by – is widely found in the region, scholars from the West have had little access to the oldest of the codices until the last several decades. Beginning with *perestroika* under Gorbachëv, the former Soviet republics have become more open for Western scholars and local scholars interested in religious history of the region have been able to pursue and publish works without running afoul of Soviet anti-religious doctrine. Discussions of Makhdūm-i A^czam have to date been drawn from published chronicles and hagiographies, from catalogues describing of his work.

Makhdūm-i A^czam and his written works are important for several reasons. The works themselves shed light on how one particular shaykh's work presents the ideas and practices of his group. That we can find so much variation among these written documents is exciting and disturbing (more on this below and in Chapter 2⁴), and therefore all the more historically important. That Makhdūm-i A^czam fostered close ties with political figures, as did his own master, Muḥammad Qāzī, is also important; by looking at some of the subtexts written in his works about social groups, we can bring forward representations that might have found their way into the teachings given to those political figures. Augmenting these representations with study from chronicles and hagiographies will be a fruitful avenue for future research; time and space limitations have necessitated that I not pursue these sources here. Makhdūm-i A^czam is also important for what we might understand as the impact he has had upon a larger Islamicate world. As I will discuss below, manuscripts of his written legacy are found across a broad swath of Eurasia; people claiming both biological and intellectual descent from

⁴ A complete list of known catalogue references to any of the works of Makhdūm-i A^czam can be found in Appendix I; Appendix II has the list of works held at Sharqshunoslik instituti in Tashkent.

him spread out from what is now Uzbekistan and have had enough of a lasting impact that scholars are writing about them today (see below).

Methodologies and Approach

The approach I might have taken, one which might have followed a common path among historians of Central Asia and the Islamicate East, would have been to find one codex with a collection of Makhdūm-i A^ḥzam's works, a couple of hagiographies, and some chronicle mentions and pull it together with what might be gleaned about the social and political context of the wider religious and political context. This is a perfectly plausible way of negotiating the limitations of time and resources that every scholar faces. This more political examination is a common approach to the study of Ṣūfī shaykhs from the lands of the former Soviet Union.⁵ Yet from the outset I have elected not to take this path, for one very important reason: my interests lie in a somewhat concrete and stodgy

⁵ See, for instance, the discussions in S. M. [Stanislav M.] Prozorov, ed., *Islam na territorii byvshei Rossiiskoi imperii. Entsiklopedicheskii slovar'*, vol. I (Moscow: Izdatel'skaya Firma "Vostochnaya literatura" RAN, 2006). Not everyone works only in this vein, however; see the recent work on practices, for example: Butrus Abu-Manneh, "Khalwa and Rābiṭa in the Khālidi Suborder," in *Naqshbandis: Cheminements et situation actuelle d'un ordre mystique musulman. Actes de la Table Ronde de Sèvres, 2-4 May 1985*, ed. Marc Gaborieau, Alexandre Popovic, and Thierry Zarcone (Istanbul: Éditions ISIS, 1990); A. A. Khismatulin, "Pragmaticheskii sufizm v bratstve Naqshbandiia: audirovanie (samā^ḥ)," *Peterburgskoe Vostokovedenie* 8 (1995); A. A. Khismatulin, "Pragmaticheskii sufizm v bratstve Naqshbandiia: teomnemiya (zikr)," *Peterburgskoe Vostokovedenie* 7 (1995); Aleksei Aleksandrovich Khismatulin, *Sufiiskaya ritual'naya praktik (na primere bratstva Nakshbandiia)*, Orientalia (St. Petersburg: Izdatel'stvo Tsentr "Petersburgskoe Vostokovedenie", 1996); Alexandre Papas, "Dansez et chantez: le droit au samā^ḥ selon Âfâq Khwāja, maître Naqshbandî du Turkestan (XVIIe siècle)," *Journal of the History of Sufism (Istanbul)* 4 (2003-2004); Lloyd Ridgeon, "Sufism in mediaeval Central Asia: a comparison of the beliefs and practices of the Kobrawiyyah and Naqshbandiyyah orders," *Kokusai Daigaku Chuto Kenkyujo-kiyo / Bulletin of IMES, IUJ* 8 (1994); Thierry Zarcone, "Les danses Naqshbandî en Asie centrale et au Xinjiang: Histoire et actualité," *Journal of the History of Sufism (Istanbul)* 4 (2003-2004).

curiosity about what these Şūfī shaykhs actually said (wrote) to their followers. In the pursuit of this, I understood that each manuscript has unique characteristics, characteristics that have held great interest for me.⁶ Let me explain. In the collection at Sharqshunoslik Instituti Abu Raihona Biruni nomidagi (also known as Institut Vostokovedenniya imeni Abu Raikhona Biruni), there are several codices with a hagiography of Makhdūm-i A'zam, *Jāmi' al-maqāmāt*, written by his grandson.⁷ Even just the first few pages, to say nothing of the dozens of folios in the first section, fail to agree across the codices held in this one collection alone. Perhaps with adequate study one might bring these manuscripts into a complex critical edition, to find the “original text” that the grandson wrote, assuming he indeed wrote only one. Although data would not actually be lost, it would be difficult nonetheless for a reader to experience one of these original texts without significant work, tending to draw attention away from the specific adaptations of a time and place. Because this is just one example of one hagiography, I decided rather early in this research that I would prefer to tackle what might be considered just a tiny fragment of the whole project of understanding

⁶ It is still my goal to produce at least one and probably two critical editions, one of each of the two manuscript branches. However, with the constraints within which one must work in a modern academic setting where the value of editions is rarely recognized, this is more a long-range goal than one that may be expected in the near future. In order to help make the materials available, however, I am including one codex from each of the two branches in this dissertation as appendices. See the discussion below and in Chapter 2.

⁷ These include mss. 72, 395, 628, 1606, 2471, 3424, 3769, 3851, 4156, 4168, 5060, 5424, 5924, 7638, 9341, 10053, 10108, 11545, 11689. The works in these codices vary from 55 folios in length to 251 folios, with the majority about 150 folios in length. For a longer discussion see Bakhtiyar Babadjanov, “Biographies of Makhdūm-i A'zam al-Kāsānī al-Dahbīdī, Shaykh of the Sixteenth-Century Naqshbandīya,” *Manuscripta Orientalia* 5, no. 2 (1999).

Makhdūm-i A^czam and his legacy.⁸ Thus, at the outset of my study, I looked at each of the written works of Makhdūm-i A^czam to see what variations might exist. Because of the limitations placed on all researchers by the institution, largely in order to protect the manuscripts – at Sharqshunoslik instituti, one is only allowed to look at one codex at a time, one may not use a computer, and during my primary research visit, I was not able to gain access the oldest of the codices – I soon found it would be simpler, in fact, to start with one “text”, and just the collection of what is attributed to Makhdūm-i A^czam himself, in order to try to determine what the historical record represents that this one shaykh, this one individual teacher, wanted to say for himself. Of course, attribution does not necessarily mean that Makhdūm-i A^czam wrote all these works as they have come down to us; I will discuss this in somewhat greater detail below.

In looking at the works written by Makhdūm-i A^czam, I am specifically constructing my project in such a way that some may find unsatisfying. This project will not examine historical sources to tease out the “real” Makhdūm-i A^czam, for instance.

Working through the historical sources for representations of Makhdūm-i A^czam is

⁸ The exact steps I took to produce the types versions of the codices is detailed in Appendix VI and VII, pertaining to the individual codices. The working conditions in the reading room at Sharqshunoslik instituti are less than ideal for producing a typescript. Tedious issues of being a single woman working in the Institute, where the sexual harassment of women is an ordinary fact of life also played a part in how I organized my work, particularly any research involving the Institute’s card catalogue of manuscripts. These limitations were compounded by having my computer die in the first two months I was in Tashkent; when I shipped it back to the US to be repaired, it was stolen from the shipment. The shipment was insured, but it took six months and a bribe for the insurance to be paid. Getting a replacement computer by that point meant having someone carry one to me, which I fortunately was able to do. Thus, although I was able to continue copying by hand and proofing the handscrip during this time, typing and indexing were delayed by nearly six months. The events of September 11, 2001, and the subsequent US bombing in Afghanistan also made work more complicated for an American living in Tashkent.

important work that will need to be done in the near future, however it is an entirely different sort of project, which would be devoted to looking at the authors of the various works and their motivations and background for the descriptions they provide. My project also did not look at hagiographic sources. There are several hagiographies of Makhdūm-i A^ḥẓam, and from my experience of examining just *Jāmi^c al-maqāmāt* noted above I concluded that these hagiographies have codicological problems – in some cases extensive codicological problems – of their own to be worked out. These hagiographies will provide a wealth of information about how the image of Makhdūm-i A^ḥẓam was understood by different authors in different places; they may even provide information about how various written works of Makhdūm-i A^ḥẓam were understood in various times and places. This work has been begun by the one other living scholar working intensively on Makhdūm-i A^ḥẓam, Bakhtiyor Babadjanov in Tashkent (see footnote 5 above). His article provides a sketch of the various hagiographies, thus one assumes he has begun the work of sorting out the various manuscripts; we all eagerly await his further work, while professional propriety discourages one from attempting to undercut the work other scholars have begun. In my opinion, short-changing the codicological work – looking at one manuscript, for instance, and pretending it to be the “best” without a careful comparison to other copies – does an enormous disservice.⁹

This research started to try to answer a question: What did a Šūfī, a Naqshbandi Šūfī, a Khwājagānī shaykh in particular, think, practice? Was the Naqshbandiyya in the

⁹ See the discussion in Bruce B. Lawrence, "An Indo-Persian Perspective on the Significance of Early Persian Sufi Masters," in *Classical Persian Sufism: from its Origins to Rumi* (London / New York: Khaniqahi Nimatullahi Publications, 1993). Lawrence presents cogent arguments for not taking the hagiographical and biographical dictionary literature as simply sources for “facts”, but rather as constructions of who and what groups or “Šūfīs” were.

pre-Mujaddidi phase different from the Naqshbandiyya that is spoken of most commonly today, a Naqshbandiyya that is thoroughly infused with the ideas of Aḥmad Sirhindī (d. 1624)? Was there a separate current of thought and practices circulating concurrent with but different from the Naqshbandiyya-Mujaddidiyya? How many competing groups were there? How might we answer this without an analysis of what the practices *were* before Sirhindī?¹⁰ Although the thought and representations of Ghijduwanī and sometimes even Bahāʾ al-Dīn Naqshband himself are often put forward, and sometimes the “eleven principles” of the group suggested as some kind of core around which the group rotated, given the distance in time from these figures to the late fifteenth and early sixteenth century, the time immediately after the Timurids and the political confusion during the competition between the post-Timurid factions, one has to wonder if the practices had remained the same, if the ideas continued to be used in the same way. In examining Sufism in this way, one is reminded of the differing ways in which one can consider mystical representations of religion. I favor a pluralistic approach. “Pluralism predisposes us to take idiosyncratic details of people’s subjective reports seriously (rather than dismissing them as secondary accretions), and keeps alive the possibility of learning something truly *new*, rather than merely repeating what is already known.”¹¹ Although the original questions still cannot be adequately answered, and this dissertation will not attempt to do so, it will provide at least the first baby steps toward learning how Sufism was being represented.

¹⁰ Others have begin working on this in other contexts. See, for instance, Dina Le Gall, *A Culture of Sufism: Naqshbandīs in the Ottoman World, 1450-1700*, ed. Jere Bacharach, SUNY series in Medieval Middle East History (Albany: State University of New York Press, 2005).

¹¹ Kelly Bulkeley, “Revival Movement: Jacob Belzen's International Series in the Psychology of Religion,” *Religious Studies Review* 31, no. 3-4 (2005): 143.

One other path that might have been taken would have entailed selecting only a few of Makhdūm-i A'zam's oeuvre and researching intensively the variations across all the manuscripts carefully, then seeking the connections that the texts make to earlier works and thinkers. The result would have been a few treatises that would have been much closer to the critical edition ideal. Perhaps I was overly eager in attempting to work on the entire oeuvre; the question of working intensively – deeply – or extensively is one that must be troubling for every scholar with a new project. I was eager to collect “data” for future work on Makhdūm-i A'zam's written works. There have been many occasions that the path not taken appears to have been the more direct one. In the end one can only walk on one path at a time.

In an ideal world, we would be able to reconstruct an “original text”, and through it an approximation of the mind of Makhdūm-i A'zam himself. In fact as one reads these works, one must remind oneself not to construct it as Makhdūm-i A'zam's own thought. The material that will be presented in this dissertation will often point in that direction, but we must always bear in mind that what we see has been filtered through many hands. Because of essential consistencies (and inconsistencies) we can, in the end, come to some rough ideas about what Makhdūm-i A'zam wanted his students to glean from his writings, if not his teachings as a whole. This dissertation attempts to expand our understanding of Central Asian Sufism by sketching out a few of these ideas. It will not be able to do so in a comprehensive fashion; the material is far too rich. Thus, it is only the beginning of what one might envision as a lifetime of work. What I have sought to draw out of these treatises is a flavor of Makhdūm-i A'zam's thought, as the materials display it. I am most interested in what these treatises suggest he believed to be important, and how that presentation is shaped in them. I will not attend to the impact he

may have had on political arenas, although the impact his thinking had on religious and Šūfī spheres is a future goal of my research. That we cannot do now – we have available to us far too few published sources of “religious” texts from Central Eurasia in the centuries following Makhdūm-i Aʿẓam. Finding ways to disseminate if not publish sources that are currently all but unavailable even to those who know how to read them in their original language remains a concern for all working on Central Asian religious history.

There are a number of works discussing Makhdūm-i Aʿẓam, even apart from various chronicles, not all of which have even been published. Some of these are brief presentations in encyclopedias or works about the Naqshbandiyya as a whole.¹² Several others are discussions of Makhdūm-i Aʿẓam’s spiritual and biological descendants, which

¹² Shamsuddin Ahmad, *Hazrat Khwaja Naqshband va tariqat Naqshbandiyya* (Siringar: Gulshan Publisher, 2001), 385; B. A. Akhmedov, *Istoriko-geograficheskaya literatura srednei azii XVI-XVIII vv. (pis'mennye pamyatniki)* (Tashkent: Izdatel'stvo "Fan" Uzbekskoi SSR, 1985); Hamid Algar, "Dahbidiya," in *Encyclopaedia Iranica*, ed. Ehsan Yarshater (London / Boston: Routledge & Kegan Paul, 1985); Bakhtiyar Babadjanov, "Makhdum-i A'zam," in *Islam na territorii byvshei Rossiiskoi imperii. Entsiklopedicheskii slovar'*, ed. S. M. Prozorov (Moscow: Izdatel'skaya Firma "Vostochnaya literatura" RAN, 1998); Bakhtiyar Babadjanov, "Zikr-i dzhakhr," in *Islam na territorii byvshei Rossiiskoi imperii. Entsiklopedicheskii slovar'*, ed. S. M. Prozorov (Moscow: Izdatel'skaya Firma "Vostochnaya literatura" RAN, 2003); Bakhtiyar Babadjanov, "Makhdum-i A'zam," in *Islam na territorii byvshei Rossiiskoi imperii. Entsiklopedicheskii slovar'*, ed. S. M. Prozorov (Moscow: Izdatel'skaya Firma "Vostochnaya literatura" RAN, 2006); Arthur F. Buehler, *Sufi Heirs of the Prophet: The Indian Naqshbandiyya and the Rise of the Mediating Sufi Shaykh* (Columbia: University of South Carolina Press, 1998), 60ff; Joseph F. Fletcher, "Aḥmad Kāsānī," in *Encyclopaedia Iranica*, ed. Ehsan Yarshater (London: Routledge & Kegan Paul, 1985); Florian Schwarz, "Unser Weg schliesst tausend Wege ein": *Derwische und Gesellschaft im islamischen Mittelasien im 16. Jahrhundert.*, *Islamkundliche Untersuchungen*, Band 226. (Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 2000).

includes those who went east into East Turkestan,¹³ those who went west to Anatolia,¹⁴ those who went south into India,¹⁵ and those who stayed in Central Asia.¹⁶ Some directly

¹³ Papas; Alexandre Papas, *Soufisme et politique entre Chine, Tibet et Turkestan: Étude sur les Khwajas Naqshbandis du Turkestan Oriental*, Monde caucasien et tatar--Asie centrale et Haute Asie, 2 (Paris: Librairie d'Amérique et d'Orient, Jean Maisonneuve successeur, 2005); Henry G. Schwartz, "The Khwājas of Eastern Turkestan," *Central Asiatic Journal* 20 (1976); Robert Barkley Shaw, "History of the Khojas of Eastern Turkistan summarized from the Tazkira-i-khwajagan of Muhammad Sadiq Kashgari.," *Journal of the Asiatic Society of Bengal* LXVI, no. I (1897); Isenbike Togan, "The *Khafī*, *Jahrī* Controversy in Central Asia Revisited," in *Naqshbandis in Western and Central Asia: Change and Continuity*, ed. Elisabeth Özdalga (Istanbul: Swedish Research Institute in Istanbul, 1999); Isenbike Togan, "Differences in Ideology and Practice: The Case of the Black and White Mountain Factions," *Journal of the History of Sufism (Istanbul)* 3 (2001); Saguchi Toru, "The Rivival of the White Mountain Khwājas, 1760-1820 (from Sarimsāq to Jihāngīr)," *Acta Asiatica* 14 (1968); N. N. Tumanovich, *Gerat v XVI-XVII vekakh* (Moscow: Nauka, 1989), 17, 197; Thierry Zarcone, "Histoire et Croyances des Derviches Turkestanis et Indiens à Istanbul," in *Anatolia Moderna/Yeni Anadolu, II: Derviches et Cimetières Ottomans* (Paris: 1991).

¹⁴ Hamid Algar, "From Kashghar to Eyüp: The Lineages and Legacy of Sheikh Abdullah Nidāī," in *Naqshbandis in Western and Central Asia: Change and Continuity*, ed. Elisabeth Özdalga (Istanbul: Swedish Research Institute in Istanbul, 1999); Dina Le Gall, "Missionaries, pilgrims and refugees: the early transmission of the Naqshbandiyya to the Ottoman lands," in *Modes de transmission de la culture religieuse en Islam*, ed. Hassan Elboudrari (Cairo: Institut Français d'Archéologie Orientale du Caire, 1993); Le Gall, *A Culture of Sufism: Naqshbandis in the Ottoman World, 1450-1700*.

¹⁵ Simon Digby, "The Naqshbandia in the Deccan in the Late Seventeenth and Early Eighteenth Century A.D.: Bâbâ Palangposh, Bâbâ Musâfir and Their Adherents," in *Naqshbandis: Cheminements et situation actuelle d'un ordre mystique musulman. Actes De La Table Ronde De Sèvres, 2-4 May 1985*, ed. Marc Gaborieau, Alexandre Popovic, and Thierry Zarcone (Istanbul: Éditions ISIS, 1990); Richard Foltz, "The Central Asian Naqshbandī connections of the Mughal Emperors," *J. Islamic Studies* 7, no. ii (1996): 233.

¹⁶ Bakhtiyar Babadjanov, "Lutfallakh Chusti," in *Islam na territorii byvshei Rossiiskoi imperii. Entsiklopedicheskii slovar'*, ed. S. M. Prozorov (Moscow: Izdatel'skaya Firma "Vostochnaya literatura" RAN, 1998); Bakhtiyar Babadjanov, "Musa-khan Khwadzha-ii Dakhbidi," in *Islam na territorii byvshei Rossiiskoi imperii. Entsiklopedicheskii slovar'*, ed. S. M. Prozorov (Moscow: Izdatel'skaya Firma "Vostochnaya literatura" RAN, 1998); Bakhtiyar Babadjanov, "Dukchi Ishan," in *Islam na territorii byvshei Rossiiskoi imperii. Entsiklopedicheskii slovar'*, ed. S. M. Prozorov (Moscow: Izdatel'skaya Firma "Vostochnaya literatura" RAN, 1999); Bakhtiyar Babadjanov and Maria Szuppe, "Dzhuibari, Khwadzha

address Makhdūm-i A^czam himself or his shrine.¹⁷ Still others are translations or descriptions of manuscripts containing his work.¹⁸ (For citations to manuscript catalogues, see Appendix I.)

Makhdūm-i A^czam

Aḥmad b. Mawlānā Jalāl al-Dīn Khwājagī Kāsānī “Makhdūm-i A^czam” was born 866/1461 in Kasan-sai in present-day Uzbekistan (the Farghana Valley). He died 21

Islam," in *Islam na territorii byvshei Rossiiskoi imperii. Entsiklopedicheskii slovar'*, ed. S. M. Prozorov (Moscow: Izdatel'skaya Firma "Vostochnaya literatura" RAN, 2001); Bakhtiyor M. Babajanov [Babadzhanov], "On the History of the Naqshbandiya Mujaddidiya in Central Mawara'annahr in the Late 18th and Early 19th Centuries," in *Muslim Culture in Russia and Central Asia from the 18th to the Early 20th Centuries*, ed. Michael Kemper, Anke von Kügelgen, and Dmitry Yermankov (Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 1996); T. K. Beisembiev, "Dukhovenstvo v politicheskoi zhizni Kokandskogo Khanstva v XVIII-XIX vekakh (po nekotorym socheineniya Kokandskoi istoriografii)," in *Dukhovenstvo i politicheskaya zhizn na blizhnem i srednem vostokey v periode feodalizma* (Moscow: Izdatel'stvo Nauk, Glavnaya redaktsiya vostochnoi literatury, 1985).

¹⁷ L. Ismoilov, "Makhdumi A^czam ki bud? (Makhdumi A^czam kim bōlgan?)," *Javononi Tojikiston*, 15 Dec. 1989 1989; Ahmad ibn Mavlana Jalal al-Din Khwajagi "Makhdumi A^czam" Kasani, *Siirati va me'rosi (His Character and Inheritance)* (Tashkent: Adolat, 1996); Komilkhon Kattaev, *Makhdumi A^czam va Dahbed* (Samarqand: Sughdiēn, 1994); Tohirakhon Marizaevna Marizaeva and Abdulvohidkhon Orifkhōjaevich Nuridinov, *Makhdumi A^czam Kosonii* (Namangan: Namangan Viloyat Noshirlik, 1995); Bakhtiēr Tōraev and Feruza Muhammadjonova, *Saiid Ahmad ibn Mavlono Jaloliddin Khojagi Kosonii Makhdumi A^czam (868/1461-949/1542)* (Tashkent: "Havrōz" Nashriēti / Respublika Ma^cnavii Madaniyat Targhibot Markazi, n.d.); N. Veselovskii, "Dagbid," *Zapiskakh vostochnogo otdeleniya Russkogo arkheologicheskogo obshchestva* 3 (1889).

¹⁸ O. F. Akimushkin, "Novye postupleniya persidskikh rukopisei v Sankt-Peterburgskii filial Instituta vostokovedeniya Rossiiskoi Akademii nauk," *Peterburgskoe Vostokovedenie* 8 (1996); Shamsuddin Bobokhonov and Abdulaziz Mansur, eds., *Naqshbandiya tariqatiga oid qulēzmalar fihristi* (Tashkent: Movaraunnahr, 1993); Larisa Dodkhudoeva and Lola Dodkhudoeva, "Manuscripts orientaux du Tadjikistan: la collection Semenov," in *Patrimoine manuscrit et vie intellectuelle de l'Asie centrale islamique*, ed. A. Muminov, F. Richard, and M. Szuppe, Cahiers d'Asie centrale. No. 7. (Tashkent/Aix-en-Provence: Editions Edisud, 1999); Ahmad ibn Mavlana Jalal al-Din Khwajagi "Makhdumi A^czam" Kasani,

Muharram 949 / 7 May 1542¹⁹ and was buried in Dahbid, outside of Samarqand.²⁰

Makhdūm-i Aʿzam's spiritual guide and advisor was Muḥammad Qāzī, who Makhdūm-i Aʿzam in his writing frequently called Makhdūm-i Mā ("Our Master"). Muḥammad Qāzī studied with Khwāja Aḥrār.²¹ Discussions of these linkages can be found in various works attributed to Makhdūm-i Aʿzam, such as *Silsilat al-ṣiddīqīn* and *Bayān-i silsila* or *ʿIlmiyya*. Muḥammad Qāzī was linked with political leaders of his time, and lived until 921/1515, when he was between the ages of 50 and 60; this would mean he was approximately the same age as Makhdūm-i Aʿzam.²²

Babadjanov has identified four hagiographies of Makhdūm-i Aʿzam: *Jāmiʿ al-maḳāmāt*; and *Silsilat al-ṣiddīqīn wa anīs al-ʿāshiqīn*; *Anīs al-ṭālibīn*, and *Tanbih al-ḍāllīn wa al-muḍillīn*, all of which exist in at least one copy in the Institute of Oriental

Zubdat-us-solikin va Tanbiyat us-salotin, ed. Boturkhon Khil'atpur (Samarqand: Sughdiën, 1994); Makhdum-i A'zam, "Traktat o Nazidanii Sultanam: Risala-ii tanbikh as-salatin," in *Mudrost' Sufiev* (St. Petersburg: Azbuka, 2001); Sachiko Murata, "'Mysteries of Marriage': Notes on a Sufi Text," in *The Heritage of Sufism. Vol. II: The Legacy of Medieval Persian Sufism (1150-1500)*, ed. Leonard Lewisohn (Oxford: Oneworld, 1999); A. Pulati and A. E-A. Khatipov, "O traktatakh Makhdumi A'zama (predbaputel'noe soobshchenie)," *Voprosy istorii matematiki i astronomii* new series, vypusk 229 (1972).

¹⁹ R. D. McChesney, "The Anthology of Poets: Muzakkir al-Ashab As a Source for the History of Seventeenth-Century Central Asia," in *Intellectual Studies on Islam. Essays written in honor of Martin B. Dickson*, ed. Michel M. Mazzaoui and Vera B. Moreen (Salt Lake City, UT: University of Utah Press, 1990), 83 n.27, according to the *Tarikh-i Raqim-i*.

²⁰ The *Matlab al-ṭalibīn* gives a later death date, 951/1544, which appears to be incorrect. The basic facts of Makhdūm-i Aʿzam's life can be found in Babadjanov, "Makhdum-i A'zam."; Babadjanov, "Makhdum-i A'zam."; Fletcher. These two citations of Babadjanov's work are the same article, republished in a larger, re-ordered volume. Unfortunately, neither version details from where its facts are drawn. I have therefore left out some details found in that version that I have not been able to verify.

²¹ Bakhtiyar Babadjanov, "Mukhammad Kazi," in *Islam na territorii byvshei Rossiiskoi imperii. Entsiklopedicheskii slovar'*, ed. S. M. Prozorov (Moscow: Izdatel'skaya Firma "Vostochnaya literatura" RAN, 1998).

²² Muhammad Haydar Mirza Kurgani Dughlat, *Mirza Haydar Dughlat's Tarikh-i-Rashidi: A*

Studies of the Academy of Sciences of the Republic of Uzbekistan in Tashkent.²³ In addition, there is at least one nineteenth-century hagiography in private hands, written by one of Makhdūm-i Aʿzam's descendants in Dahbid; this codex is now in Samarqand.²⁴ The hagiographies apparently present Makhdūm-i Aʿzam as having had "vast estates" and being quite involved in the political realm; little has been substantiated by outside sources. Makhdūm-i Aʿzam's link to ʿUbayd Allāh Khān seems to have been a strong one, but perhaps no stronger than that of his own master, as described in *Tarikh-i Rashīdī*.²⁵

Makhdūm-i Aʿzam has been characterized as "the leader" of the "Naqshbandiyya" of his time;²⁶ this may be overreaching a bit (more on this below). Makhdūm-i Aʿzam apparently situated himself as a organizer or systematizer among some of the great names of the order's previous century, including ʿAbd al-Raḥman Jāmī (d. 1492), Muḥammad Parsā (d. 1419), and the eponym of the Naqshbandiyya, Bahāʾ al-Dīn Naqshband (d. 1389) himself. He also drew on other earlier Ṣūfī thinkers not necessarily part of the

History of the Khans of Moghulistan, trans. W. M. Thackston (Cambridge, MA: Harvard University Press, 1996), 213.

²³ Babadjanov, "Biographies of Makhdūm-i Aʿzam al-Kāsānī al-Dahbīdī, Shaykh of the Sixteenth-Century Naqshbandīya."; Shah Mahmud Churas, *Jāmīʿ al-Maqāmāt*, ed. O. F. Akimushkin (Moscow: 1976).

²⁴ I was told of this work by the son of its author, who lived during the beginning of the Soviet era. That codex, along with the Kattakhanov codex, have been given to a private *fond* in Samarqand.

²⁵ Dughlat, 141-144, 179, 212-214. Makhdūm-i Aʿzam's familiarity with ʿUbayd Allah Khān can be seen in several of his works, which are explications of ʿUbayd Allah Khān's verse, or includes ʿUbayd Allah Khān's poetry for didactic purposes.

²⁶ Babadjanov, "Biographies of Makhdūm-i Aʿzam al-Kāsānī al-Dahbīdī, Shaykh of the Sixteenth-Century Naqshbandīya," 3; Bakhtiyor M. Babadjanov, "Zahīr al-Dīn Muhammad Mīrzā Bābur et les Shaykh Naqshbandī de Transoxiane," in *Routes de commerce et des indées*, Cahiers d'Asie Centrale, 1/2 (Tashkent / Aix en-Provence: Éditions Édisud, 1996), 221.

Khwājagān's defining lineage – Muḥammad Abū Ḥāmid Ghazālī (d. 1111)²⁷, Muḥyi al-Dīn Ibn ʿArabī (d. 1240), Abū 'l-Qāsim Junayd (d. 910), Abū Yazīd Bisṭāmī (d. 848 or 875), Najm al-Dīn Kubrā (d. 1220) – to give his ideas weight.²⁸ Among the reasons that Makhdūm-i Aʿẓam has been considered important is the breadth of his treatises, covering topics ranging from ritual practices and their shaping within a Ṣūfī context to poetic explication. These works have been frequently copied in the eastern Islamic world over the centuries since his death, despite the fact that most of these topics are not unique among Ṣūfī literature.

Makhdūm-i Aʿẓam's biological progeny, if not his intellectual legacy, have formed a core around which the Naqshbandiyya in Eastern Turkistan (now Xinjiang) has revolved. Competition within the Khwājagān/ Naqshbandiyya among Khwāja Aḥrār's sons and descendants of other prominent members of the early Naqshbandiyya – Muḥammad Parsā's descendants in Balkh and the Jūybarī Khwājagān in Bukhara – may have led to defending “popular” practices like *samāʿ* in order to develop a following among the people more easily. Although in some cases Makhdūm-i Aʿẓam tries to draw a bright line between himself and the *ʿulamā* and *fuqahāʾ*, there is little to distinguish him from the legalistically oriented religious scholars. Like most writers of his period, he structures his arguments in part on the Qurʾān and hadith. His presentation seems to assume an educated audience, but there is none of the florid prose that readily characterizes the more “literary” works from his own period and the century following

²⁷ Although in Arabic names such as al-Ghazālī, would have the definite article “al”, in Makhdūm-i Aʿẓam's works the “al” is most frequently omitted, so I have elected to leave it off in my transliterations as well.

²⁸ See the indices for Appendices VI and VII for where these figures are mentioned in Makhdūm-i Aʿẓam's work.

characterizes the more “literary” works from his own period and the century following it.²⁹ It may be this down-to-earth approach – for a Ṣufī anyway – that demonstrated his ability to communicate and pass along his mystical experiences to his contemporaries.

Ṣufī groups and social competition at the time of Makhdūm-i A‘zam

Although the eponym of the order, Bahā’ al-Dīn Naqshband, died in 1389 CE, the group of which he was himself considered part was called the Khwājagān. A complete discussion of how Makhdūm-i A‘zam fits into the group as a whole will not be addressed here; there is still more work to be done to identify how groups and individual shaykhs interacted both within Central Asia and through their contacts outside Central Asia. How figures who were part of the Khwājagān became ascribed to the Naqshbandiyya, and when – or if – these groups differentiated themselves from one another is not clear. It does seem clear from various references in his own treatises that Makhdūm-i A‘zam considered himself a part of the Khwājagān, as the term “Naqshbandiyya” only occurs in his manuscripts in poetry while the term Khwājagān occurs more frequently.³⁰

²⁹ ‘Abd al-Rahman Jāmī, *Divān-i Kāmil* (Piruz, 1341 (1962)); ‘Abd al-Rahman Jāmī, *Traktat o Muzyke*, trans. A. N. Boldyrev (Tashkent: Izdatel'stvo Akademii Nauk Uzbeksoi SSR, 1960); Husayn Vaiz Kashifi, *The Royal book of spiritual chivalry (Futūwat nāmah-yi sultānī)*, trans. Jay R. Crook (Chicago, IL: KAZI Publications, 2000).

³⁰ “Khwājagān” occurs on 34 folios in Ms. 1443: IV/77a, 95a, 95b; V/101b, 102a; VIII/148a; IX/161a; X/170b, 171a, 171b, 173a; XII/186b, 189b, 193b; XIII/195b, 198b; XV/237b, 239a, 239b, 242b; XVI/244b; XVII/250b; XVIII/266b; XXII/281a, 283a; XXII/300b; XXIII/329b; XXV/343b, 348a, 348b, 349b, 353a, 353b; XXIX/398a. “Naqshbandiyya” occurs only four times: IX/162a; XV/142b; XXV/249b; XXIX/398b. In the Kattakhanov manuscript “Naqshbandiyya” appears on 6 folios: V/84a; IX/137a; X/148b; XV/192a; XVII/201b; XXV/300b. “Khwājagān” appears on 30 folios: IV/65a, 78b; V/84a; X/146a, 146b, 148b; XII/161a, 164a, 167b; XIII/169a, 171b; XV/187b, 189a, 189b, 192a; XVI/194b, 195a; XVII/199b, 205b; XVIII/214a; XX/227b, 229a; XXII/246b; XXIII/279b; XXV/295a, 299b, 303a, 303b; XXVII/310a, 310b. For a brief discussion of the manuscripts, see below; for an extensive discussion of the manuscripts and their contents, see Chapter 2. Manuscript citations in this article will give the folios as

Makhdūm-i A^czam was part of the intellectual lineage of Khwāja Aḥrār (d. 1490), perhaps one of the most prominent figures of the late fifteenth century in Central Asian religious and political circles.³¹ Khwāja Aḥrār is often mentioned in Makhdūm-i A^czam's works, not surprising given that Makhdūm-i A^czam's own teacher was a student of Khwāja Aḥrār's.

³⁰ "Khwājagān" occurs on 34 folios in Ms. 1443: IV/77a, 95a, 95b; V/101b, 102a; VIII/148a; IX/161a; X/170b, 171a, 171b, 173a; XII/186b, 189b, 193b; XIII/195b, 198b; XV/237b, 239a, 239b, 242b; XVI/244b; XVII/250b; XVIII/266b; XXII/281a, 283a; XXII/300b; XXIII/329b; XXV/343b, 348a, 348b, 349b, 353a, 353b; XXIX/398a. "Naqshbandiyya" occurs only four times: IX/162a; XV/142b; XXV/249b; XXIX/398b. In the Kattakhanov manuscript "Naqshbandiyya" appears on 6 folios: V/84a; IX/137a; X/148b; XV/192a; XVII/201b; XXV/300b. "Khwājagān" appears on 30 folios: IV/65a, 78b; V/84a; X/146a, 146b, 148b; XII/161a, 164a, 167b; XIII/169a, 171b; XV/187b, 189a, 189b, 192a; XVI/194b, 195a; XVII/199b, 205b; XVIII/214a; XX/227b, 229a; XXII/246b; XXIII/279b; XXV/295a, 299b, 303a, 303b; XXVII/310a, 310b. For a brief discussion of the manuscripts, see below; for an extensive discussion of the manuscripts and their contents, see Chapter 2. Manuscript citations in this article will give the folios as numbered in ms. 1443 (including errors); this foliation is maintained in my typescript. Roman numerals in the manuscript citations give the treatise's location within a codex.

³¹ A. N. Boldyrev, "Eshchë raz voprosu o Khodzha-Akhrare," in *Dukhovenstvo i politicheskaya zhizn na blizhnem i srednem vostoce v periode feodalizma* (Moscow: Izdatdel'stvo Nauk, Glavnaya redaktsiya vostochnoi literatury, 1985); Stephen F. Dale and Alam Payind, "The Ahrārī Waqf in Kābul in the year 1546 and the Mughūl Naqshbandiyyah," *Journal of American Oriental Studies* 119, no. 2 (1999); Jo-Ann Gross, "Khoja Ahrar: A Study of the Perceptions of Religious Power and Prestige in the Late Timurid Period, 1982," Unpublished Ph.D. dissertation, New York University, New York; Jo-Ann Gross and Asom Urunbaev, *The Letters of Khwāja 'Ubayd Allah Aḥrār and his Associates*, ed. Nicola di Cosmo, Devin DeWeese, and Caroline Humphrey, Brill's Inner Asian Library, 5 (Leiden: Brill, 2002); B. Kazakov, "Anonimnoe Zhitie Khodzhe Akhrara," in *Istochnikovedenie i tekstologiya: srednevekovogo Blizhnego i Srednego Vostoka* (Moscow: Izdatel'stvo "Nauka", Glavnaya redaktsiya vostochnoi literatury, 1984); B. Kazakov, "Synov'ya Khodzha Akhrara i poslednie Timuridy," in *Dukhovenstvo i politicheskaya zhizn na blizhnem i srednem vostoce v periode feodalizma* (Moscow: Izdatdel'stvo Nauk, Glavnaya redaktsiya vostochnoi literatury, 1985); Jürgen Paul, "Forming a Faction: The Himāyat System of Khoja Ahrar," *International Journal of Middle East Studies* 23 (1991); Asam Urunbaev, "Les lettres autographes de Khwāja 'Obeydollāh Aḥrār," in *Boukhara-la-Noble*, Cahiers d'Asie centrale (Tashkent/Aix-en-Provence: Éditions Édisud, 1998).

An issue here that has been little studied as yet is one of intellectual versus biological (or “natural”) descent among Ṣūfīs. Makhdūm-i A^czam mentions it in his works when he talks about “heritage”,³² but part of the question of how we understand this is wrapped around how we understand the term “*ṭarīqat*”. For most, “*ṭarīqat*” and its English translations (brotherhood, order) is defined by a clear succession. This succession might be contested or followed across many branches, but it passes from one individual to the next, presumably on the basis of who is best suited for the role. I think the facts on the ground as we know them today suggest that there was no single “Naqshbandiyya” (or Khwājagān) during Makhdūm-i A^czam’s lifetime, in the sense that it had a single leader whom everyone else pledged to follow. Makhdūm-i A^czam’s own works of spiritual lineage seem to suggest an understanding of one “master” having several students who would sequentially lead the group. Yet it seems unlikely that this strict lineage would be maintained for more than a generation, as ideas evolved and changed and people selected among the possible choices, finding the period’s most suitable – most popular? – “leader”. This presumes that there is a choice. Another element of a *ṭarīqat* would be maintaining one’s loyalty to only one shaykh at a time, preferably within the same order. And yet nothing in Makhdūm-i A^czam’s works imply that a student is not free to seek knowledge from whatever qualified master he wishes. Although one can find logical issues here – how does one go elsewhere to seek knowledge when one is utterly obeying one’s master – the underlying issue within the works attributed to Makhdūm-i A^czam is a question of qualification: who is qualified to be a master? This raises many questions of competition, questions that some appear to

³² See Chapter 3.

see as solved.³³

Given that Khwāja Aḥrār died more than fifty years before Makhdūm-i Aʿẓam, competition for prestige and donations would have likely been between Makhdūm-i Aʿẓam and Khwāja Aḥrār's descendants, or even other descent groups based on earlier figures, like Muḥammad Pārsā.³⁴ Makhdūm-i Aʿẓam would have needed to distinguish himself from them, and one method might have been emphasizing practices which Khwāja Aḥrār did not. It would be inappropriate to view the practices of the Khwājagān in this period as fixed; many issues still seem to have been in flux. Just as many political figures vied for power in the early sixteenth century, so too did religious figures struggle with, if we are cynical, how to garner social capital, or, if less cynical, how to bring the population into harmony with God's will. Religious figures like Makhdūm-i Aʿẓam drew from what was by then a smorgasbord of ideas and methodologies. Who he draws upon and how provides us clues about elements that resonated not only among the people of his time, but also among the hundreds of people who read and copied his works over the five centuries since they were written.

³³ Most of Babadjanov's works, for instance, seem to assume that Makhdūm-i Aʿẓam was the one and only leader during at least the last 40 years of his life. See, for instance, Babadjanov, "Makhdum-i A'zam."; Babadjanov, "Biographies of Makhdūm-i A'zam al-Kāsānī al-Dahbīdī, Shaykh of the Sixteenth-Century Naqshbandīya"; Babadjanov, "Zikr-i dzhakhṛ"; Babadjanov and Szuppe, "Dzhuibari, Khwadzha Islam"; Babadjanov; Bakhtiyor M. Babajanov [Babadzhanov], "La Naqshbandiyya à l'époque des premiers Sheybanides," in *L'Héritage timouride Iran - Asie centrale - Inde XVe-XVIIIe siècles*, ed. Maria Szuppe, Cahiers d'Asie centrale, 3-4 (Aix-en-Provence: Éditions ÉDISUD, 1997).

³⁴ See for instance the discussion of the Pārsā-yi descent group in Robert McChesney, "Architecture and Narrative: The Khwaja Abu Nasr Parsa Shrine. Part 1: Constructing the complex and its meaning, 1469-1696," *Muqarnas* 18 (2001); Robert McChesney, "Architecture and Narrative: The Khwaja Abu Nasr Parsa Shrine. Part 2: Representing the complex in word and image, 1696-1998," *Muqarnas* 19 (2002).

For instance, most of the hagiographic material about the Naqshbandiyya – still the most widely published part of the Naqshbandi heritage – has come from within the Khwāja Aḥrārī biological lineage, with works like the *Rashāḥāt* gaining particular prominence, while Aḥrārī discipleship lines – such as those through Makhdūm-i Aʿẓam, while known, are rarely studied or discussed. Still less studied in the West is the relationship between these two lineages and the Jūybarī Khwājagān of Bukhara, and the relationship of these three to the Herati intellectual salons of Navāʿī and Jāmī. While any of these figures are often constructed and reconstructed as part of a *tariqat*,³⁵ the reality that there were multiple competing lineages,³⁶ struggling to gain cultural capital in a buyer's market,³⁷ is often overlooked, smoothed over in the acceptance of the cultural “winners” of the seventeenth century. This provides only the crudest outlines; there is much more than can be learned from the sources we have available today.

But the fifteenth century also sees the decentralization of Timurid enterprises and the marked decentralization of power among the ruling groups which was to continue in Central Asia and would eventually create some of the divergence that one can find among the *tariqats* of Central Asia when compared to other parts of the Islamic world. One aspect of the decentralization that had a marked influence on Central Asia was the lack of

³⁵ Buehler, 63.

³⁶ See, for instance, B. A. Akhmedov, "Rol' Dzhuibarskikh Khodzhei v obshchestvenno-politicheskoi zhizni Srednei Azii XVI-XVII vekov," in *Dukhovenstvo i politicheskaya zhizn na blizhnem i srednem vostokey v periode feodalizma* (Moscow: Izdatdel'stvo Nauk, Glavnaya redaktsiya vostochnoi literatury, 1985); Dale and Payind; McChesney, "Architecture and Narrative: The Khwaja Abu Nasr Parsa Shrine. Part 1: Constructing the complex and its meaning, 1469-1696"; McChesney, "Architecture and Narrative: The Khwaja Abu Nasr Parsa Shrine. Part 2: Representing the complex in word and image, 1696-1998."

³⁷ Michael Chamberlain, *Knowledge and Social Practice in Medieval Damascus, 1190-1350*, Cambridge Studies in Islamic Civilization. (Cambridge: Cambridge University Press, 1994).

control over *waqfs*. As noted in McChesney, one sees in both the Ottoman Empire and Safavid Iran an increasing centralization in control over *waqfs* – a handy source of land and revenue – which did not develop in Central Asia, where unlike the other two areas, no centralized bureau oversaw *waqfs* until the Russian conquest of the nineteenth century. This is not to say that *waqfs* operated undisturbed, since they were often candidates for extraction when a new local ruler came into power. But the *waqfs* provided a means for providing an income to particular individuals; carefully maintained, and used to support not just the livelihood of that individual but the poorest of a larger community, they could serve as a means for maintaining the social value of a shaykhly lineage. More work needs to be done to prove these assertions. Another aspect that may have contributed to the growth in *ṭarīqats* in this period is the relative decentralization of wealth³⁸ – since there were several cities with patrons wealthy enough to support a *khānaqa*, competition for patronage was relatively diffuse as compared to that under a more centralized government.³⁹ While the wealth of the fifteenth century lasted this enabled both hereditary and intellectual lineages to grab and hold on to a piece of the pie.

For the Naqshbandiyya, the fifteenth century was the time of Khwāja Aḥrār and the development of his subsequent lineages. Although there is ample evidence about the wealth that Khwāja Aḥrār attracted during his active life,⁴⁰ there are also mentions in

³⁸ Babajanov [Babadzhanov], "On the History of the Naqshbandiya Mujaddidiya in Central Mawara'annahr in the Late 18th and Early 19th Centuries," 391ff.

³⁹ R. D. McChesney, *Waqf in Central Asia: Four Hundred Years in the History of a Muslim shrine, 1480-1889* (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1991), 55-57.

⁴⁰ Gross, "Khoja Ahrar: A Study of the Perceptions of Religious Power and Prestige in the Late Timurid Period; Jürgen Paul, *Die politische und soziale Bedeutung der Naqshbandiyya in Mittelasien im 15 Jahrhundert*, Studien Zur Sprache, Geschichte und Kultur des Islamischen Orients, vol. 13 (New York: Walter de Gruyter, 1991), ch. 5, 6.

Herati circles of Khwāja Aḥrār's sons coming to Navā'ī looking for money, indicating that at least some of his progeny were unable to maintain their hold on the directorships of the many *waqf* endowments. Paul presents Khwāja Aḥrār's sons being dispossessed of the *waqfs* and then the family a few generations later recovering their standing in Samarqand.⁴¹ Khwāja Aḥrār's land was used to grow food for his disciples⁴² and to distribute to the poor⁴³ although it also provided for his own well-being.⁴⁴ In addition, shaykhs who controlled landed wealth could negotiate with the holder of the *soyurghal* for tax breaks,⁴⁵ which could provide tax relief for the peasants actually working the land. In any case the Aḥrārī biological lineage seems to have been firmly linked with Timurids, who are eventually the political losers in the lands of Mawarannahr.⁴⁶

There were several centers around which Ṣūfīs congregated during the late fifteenth and early sixteenth centuries; some of these remained centers and other shifted and changed over the course of the sixteenth and seventeenth centuries.

Bukhara was, of course, a center. During this period most of the major architectural works that help to define the city were constructed, like the Mīr-i 'Arab *madrasa* and its facing Friday mosque. The *khānaqa* at Bahā' al-Dīn Naqshband's tomb

⁴¹ Jürgen Paul, "Les confréries soufies, mystique et économie," in *Samarcande 1400-1500: la cité-oasis de Tamerlan: coeur d'un empire et d'une renaissance*, ed. V. Fourniau (Paris: Autrement, 1995), 159-160.

⁴² Paul, *Die politische und soziale Bedeutung der Naqshbandiyya in Mittelasien im 15. Jahrhundert*, 90.

⁴³ Gross, "Khoja Ahrar: A Study of the Perceptions of Religious Power and Prestige in the Late Timurid Period, p. 136, citing Safi (1480's).

⁴⁴ Ibid., p. 145-148.

⁴⁵ Ibid., p. 130ff; P.P. Ivanov, *Khozyaistvo Dzhuibarskikh sheikhov k istorii feodal'nogo zemlevladaeniya v srednei azii v XVI-XVII vv* (Moscow: Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, 1954), 22-32.

⁴⁶ Dale and Payind.

appears to have already been built, as there are *majlises* attested already in 1508.⁴⁷ The Jūybarī Khwājagān “emerge” in the sixteenth century,⁴⁸ and seem to have remained a prominent economic force through the eighteenth century.⁴⁹

Herat was also an intellectual center, having been the city where Navāʾī, Jāmī and numerous other literary figures lived at the end of the fifteenth century. Yet with the deaths of these great figures the gravity which held so many in its orbit seem to have dissipated; perhaps because the heirs, both intellectual and biological did not stay in the city or were not able to maintain the same standards.

In Samarqand, the Aḥrārī family had similar problems. Although Aḥrār’s shrine was founded and served as a burial place for other prominent Ṣūfīs of the time, Aḥrār’s children were not personally well-funded, and some eventually followed Bābur to his new kingdom in northern India.⁵⁰ The one son who left the area and travelled in search of knowledge returned with Bābur in 1511, and remained in the city until 1524, after having completed the *hajj* and travelled as far as Egypt.⁵¹ Although some scholars have called Dahbid a “center”, during Makhdūm-i Aʿẓam’s own lifetime this seems unlikely. Makhdūm-i Aʿẓam’s works emphasize a lack of connection to anything and travel – literal travel – is often mentioned in the anecdotes he relates, albeit on the part of others, and rarely outside of Central Asia. Thus, Dahbid’s prominence is likely to have arisen in later centuries.

⁴⁷ R. D. McChesney, *Central Asia--foundations of change*, The Leon B. Poullada memorial lecture series (Princeton, N.J.: Darwin Press, 1996), 94.

⁴⁸ Ibid., 110.

⁴⁹ Ivanov.

⁵⁰ Dale and Payind: 220, 226.

⁵¹ Ibid.: 222.

Post-Makhdūm-i A^czam Legacy: Dahbid and Xinjiang

In addition to the impact Makhdūm-i A^czam had during his lifetime and through his written works, his name has continued to carry social value through the centuries. Makhdūm-i A^czam's descendants even in Mawarannahr continued to maintain an identity which gave them a role in political ceremonies alongside the families of Khwāja Ahrār, the Jūybarī Khwājagān and the Sayyid Atā-yi's.⁵²

Two of Makhdūm-i A^czam's sons went to the Kashghar in the Tarim Basim; they and their progeny formed two groups which came to be known as the Aqtoghlik and Qaratoghlik Khwājas.⁵³ (There are mountains in the Tien Shan range with these names, although the terms are common ones, and may not refer to the actual mountains.) While Joseph Fletcher has postulated their influence on Šūfī practices, such as *zikr* in East Turkistan,⁵⁴ work is only beginning to link the practices known in East Turkistan with anything from Makhdūm-i A^czam's own practices, perhaps in part because searching through the manuscripts for this information is difficult.⁵⁵

⁵² Akhmedov, *Istoriko-geograficheskaya literatura*, 117-118.

⁵³ For a survey of the sources relating to the spread of Makhdūm-i A^czam's biological progeny in Xinjiang, see Togan, "Differences in Ideology and Practice: The Case of the Black and White Mountain Factions," and the list above at note 13.

⁵⁴ Joseph F. Fletcher, "The Naqshbandiyya and the *dhikr-i arra*," *Journal of Turkish Studies* 1 (1977); Joseph F. Fletcher, "The Naqshbandiyya in Northwest China," in *Studies on Chinese and Islamic Inner Asia*, ed. Beatrice Forbes Manz (Aldershot, Great Britain: Variorum, 1995).

⁵⁵ Small steps are beginning; see, for example, Papas, " 'Dansez et chantez': le droit au *samā*^c selon Âfâq Khwāja, maître Naqshbandī du Turkestan (XVIIe siècle)."; Zarccone, "Les danses Naqshbandī en Asie centrale et au Xinjiang: Histoire et actualité." Papas mentions works by Makhdūm-i A^czam, but does not appear to have read them, while Zarccone notes that "Aḥmad Kāsānī Dahbīdī ... is one of the first great Central Asian representatives of the Naqshbandiyya to have adopted *samā*^c openly." (p. 182)

In post-Soviet Uzbekistan, Makhdūm-i A^ʿzam is still revered. In Bukhara Makhdūm-i A^ʿzam seems to represent a home-grown version of Islam and the Naqshbandiyya to be fostered.⁵⁶ Although his shrine outside of Samarqand in the village of Dahbid/Dahpid fell into disrepair during the Soviet era, as did many others,⁵⁷ when the Imām al-Bukārī shrine was renovated in the first years following independence, money was also found to repair Makhdūm-i A^ʿzam's shrine, as it is on the road between Samarqand and the Imām al-Bukārī shrine. Visitors nonetheless are few; the mullah in charge of the shrine when I visited in 2001 still remembered clearly the visit of Prof. McChesney several years before. Although there is a modern marker for Makhdūm-i A^ʿzam's grave,⁵⁸ the mullah honestly noted that they were not exactly sure where precisely Makhdūm-i A^ʿzam lay or who might be buried around him, although some of the graves nearby still bear inscriptions. The settlement immediately around the shrine is heavily populated with descendants of the Dahbidī line of Makhdūm-i A^ʿzam; one may find there both individuals who study carefully Makhdūm-i A^ʿzam's works as well as those who, like the mullah at the shrine, claim to be unaware that Makhdūm-i A^ʿzam wrote anything. This shrine, with an enormous old tree at the center of the courtyard, with a mosque, and a "*chillā-khāna*" (a place of spiritual retreat), in addition to a small minaret and a small covered space to pray near Makhdūm-i A^ʿzam's grave site, continues

⁵⁶ Vernon James Schubel, "Post-Soviet Hagiography and the Reconstruction of the Naqshbandī Tradition in Contemporary Uzbekistan," in *Naqshbandis in Western and Central Asia: Change and Continuity*, ed. Elisabeth Özdalga (Istanbul: Swedish Research Institute in Istanbul, 1999), 83.

⁵⁷ McChesney, *Central Asia--foundations of change*; G.A. Pugachenkova, *Srednyaya Aziya: Spravochnik-putevoditel'*, Pamyatniki Iskusstva Sovetskogo Soyuza (Moscow: Iskusstvo / Edition Leipzig, 1983). It should be noted however, that the shrine was said to be in disrepair in the nineteenth century. See Veselovskii.

⁵⁸ See illustrations at the end of this chapter.

to serve local needs, and is augmented by a “*fond*” (foundation) in Samarqand which maintains a private library of manuscripts written by and relating to Makhdūm-i Aʿzam and his era.⁵⁹

In addition, there is a growing movement in the Farghana Valley, centered in Kasan-sai, which is also developing Makhdūm-i Aʿzam’s memory in the post-Soviet era. Although they claim not to be well financed, the town has a large and magnificent mosque, and just around a bend in the river, a second shrine for Makhdūm-i Aʿzam was being built.⁶⁰ This shrine, beautifully painted and far more elaborate than the rather restrained structures in Dahbid, will be stocked with dirt from the grave in Dahbid, and seems to highlight the differing ideas of how the memory of this figure can be employed. The Samarqand and Farghana contingents have different publishing programs; while the Samarqand group seems more intent on what might be understood as traditional scholarship, for the Farghana group Makhdūm-i Aʿzam’s memory is one part of a pro-Tajik element that seeks to highlight “Tajik” scholars and religious figures from the Farghana Valley’s past. There have been notices of the divergence between these two groups even in the nineteenth century,⁶¹ thus the need for caution about how Makhdūm-i Aʿzam’s name and works are presented and represented in space and time.

The Beginning of an analysis

Makhdūm-i Aʿzam’s works have appeared in a few translations, none naming the

⁵⁹ Makhdumi-Aʿzam Dakhbediy Fond, Komilkhon Katteav, Director. Ul. Kazi Kalan, Dom 73, Samarkand, 703001, Uzbekistan. Phone 998-3662-33-39-50.

⁶⁰ It was about two-thirds completed in 2001, although the work was moving along slowly for lack of funding according to its manager. See illustrations at the end of this chapter.

⁶¹ Veselovskii.

manuscript(s) upon which they are based.⁶² None has appeared, to my knowledge, in a published edition in its original language; it is for this reason that the appendices contain one typescript from each of the two manuscript branches. These should not be construed as critical editions, although at times other manuscripts have been examined to clarify a reading. It is hoped that these typescripts will provide more scholars with access to these works as they await a more complete edition. For this reason each of them has maintained its original foliation internally.⁶³

As Chapter 2 will discuss the written works of Makhdūm-i A^cẓam. Although relatively little has appeared about Makhdūm-i A^cẓam in the scholarly literature,⁶⁴ we are blessed with perhaps an overabundance of his written legacy, with manuscripts held in many parts of the world.⁶⁵ There seem to be at least 32 treatises. All of the treatises are mixed poetry and prose; most are written in Persian/Tajik with Arabic for quotations from the Qur^ʿān, hadīth, and a wealth of Ṣūfī aphorisms. In a few instances one may find poetry quoted in Chaghatay. All of these treatises are essentially didactic, although the audience toward whom they are addressed varies, with some directed toward a more courtly audience, while some seem to be designed to speak to an audience involved with farming (although not, it would seem, animal husbandry). In some treatises a relatively

⁶² Kasani, *Zubdat-us-solikin va Tanbiyat us-salotin*; Makhdum-i A'zam. Babadjanov's translation seems to have been done from ms. 501 in Tashkent, as that is the only codex mentioned in the introduction.

⁶³ For complete details on the compilation of these typescripts, see Appendices VI and VII.

⁶⁴ Fletcher, "Ahmad Kasani."; Schwarz, 188-200. The first volume of the new *Encyclopaedia of Islam*, 3rd ed., will also contain my article under Aḥmad b. Jalāl al-Dīn Kāsānī. See above at notes 12 and 17.

⁶⁵ There are catalogued collections of treatises attributed to Makhdūm-i A^cẓam in collections in St. Petersburg, Istanbul, Tashkent, Islamabad, Patna, Aligarh, and Dushanbe, as well as a privately held manuscript of which I have heard in Jizzak. See Appendix I.

high level of knowledge of Sufism and its practices is assumed, but most assume little knowledge of Sufism, or even what most would consider general Islamic practices. The treatises are generally vague about actual practices and rules; although some bring in sections of *Kīmīya-i Saʿādat* by Ghazālī, for instance, generally they do not use linear argumentation, as one might find in the work of Ghazālī or other Ṣūfī theorists. There are not clear indications about the time during which the treatises were written or even their order; although a few mention other works within them, this is not enough to permit serious chronological placement.⁶⁶ The variants of the grandson hagiography are notably silent on this point.

The ideas in the works can be understood as popularizing Makhdūm-i Aʿẓam's Ṣūfī methodology, although not, apparently, at the expense of putting down most other Ṣūfī groups. Who Makhdūm-i Aʿẓam considered as part of his group, and who he – or his works – represent as being its critics, is the focus of Chapter 3.

Chapter 4 endeavors to analyze representations of the practices of Makhdūm-i Aʿẓam's group. Most of the works that foster a clear idea about practices support *ṣuḥbat* (companionship, intercourse) as the most important practice. The variety of the practices, and representation of practices considered unwise under the Naqshbandiyya-Mujaddidiyya, like *samāʿ* (listening to music), reshape our understanding of what one current of the Naqshbandiyya understood as proper practices. As the work of Devin DeWeese and Jürgen Paul have begun to sketch out, the Khwājagān – the group from which the Naqshbandiyya developed – contained various threads in the fourteenth and

⁶⁶ In the translator's note for "Traktat o Nazidanii Sultanam: Risala-ii tanbikh as-salatin", Babadjanov gives a fairly narrow range for the time during which the treatise was written; I cannot find internal evidence in the manuscripts I have consulted to support it.

fifteenth centuries. These groups used various practices as markers: the use or not of *khānaqas*, a selection of a particular type of *zikr*, a ritual practice focussing on remembering God; or the synthesis of many disparate ideas under a “whatever works” umbrella. We know relatively little about the ideas circulating in Makhdūm-i A^czam’s milieu specifically; few original works from Central Asian Šūfis have been systematically published from Central Asia even for major figures like Khwāja Aḥrār. Muḥammad Parsā, who can readily be considered a major systematizer of the thought of Bahā’ al-Dīn Naqshband within the Khwājagān, typically emphasized the breadth of possible practices, while Khwāja Aḥrār, active fifty years later, seems to have had particular ritual practices for his many students. If we accept Paul’s presentation of ideas, we can see that Makhdūm-i A^czam seems to be hewing more closely to the ideas of Muḥammad Parsā than to those of Khwāja Aḥrār, particularly since Aḥrār rejected vocal *zikr*,⁶⁷ which Makhdūm-i A^czam clearly accepted.⁶⁸ Paul indicates that Parsā viewed “various approaches ... all equally valid and therefore they have all been integrated into Khwājagānī practice.”⁶⁹ He also notes that Parsā had “no theory of *rābiṭa*”, a practice that, while Makhdūm-i A^czam knows of it, he places no emphasis on it, quite different from Aḥrār.⁷⁰

⁶⁷ Jürgen Paul, *Doctrine and Organization: The Khwajagan/Naqshbandīya in the first generation after Bahā’uddīn* (Berlin: Das Arabische Buch, 1998), 29.

⁶⁸ In most mentions of *zikr jahr* (vocal *zikr*) in Makhdūm-i A^czam, he presents both the vocal and silent variety as equal choices. See, for instance, in ms. 1443, treatise II, folio 35a, IV/64b, 93b; XX/282s; XXV/341b, 348a-b, 353b-354a. In the Kattakhanov ms., see II/30b, IV/55b, 77a; XX/228a; XXV/293a, 299a-300a, 303a-b.

⁶⁹ Paul, *Doctrine*, 46.

⁷⁰ *Ibid.*, 35-38.

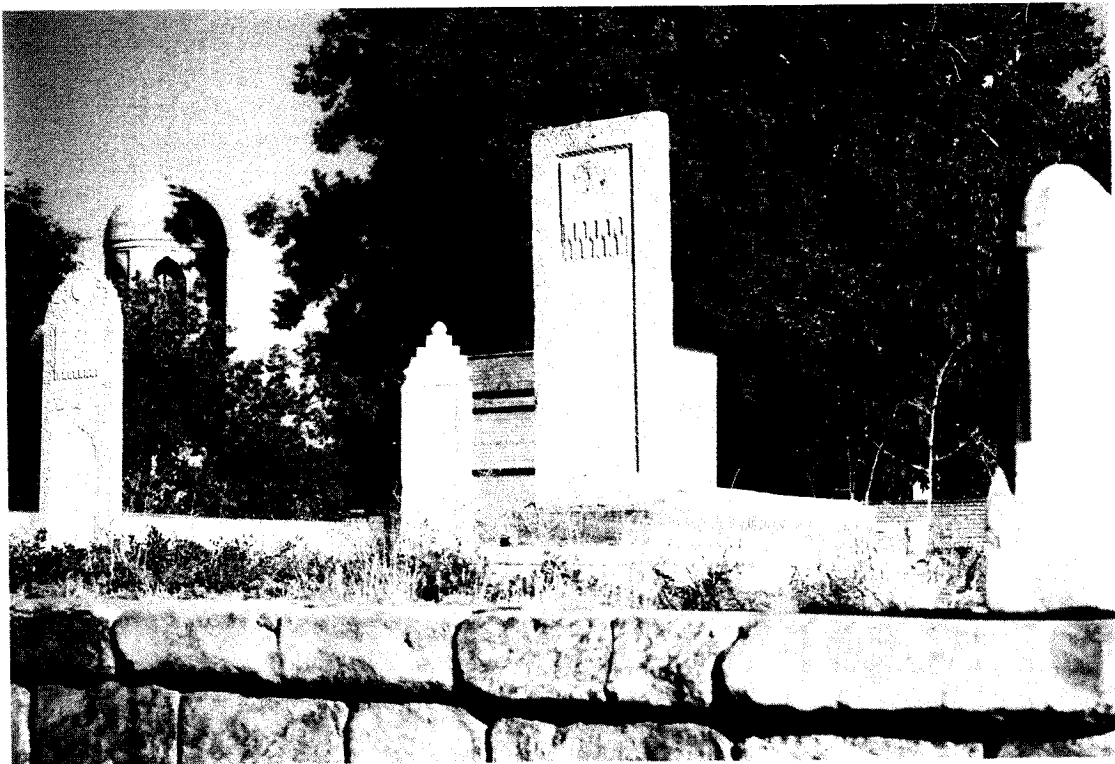

Illustration 2. Makhdūm-i A'zam's grave, Dahbid, Uzbekistan, July 2001

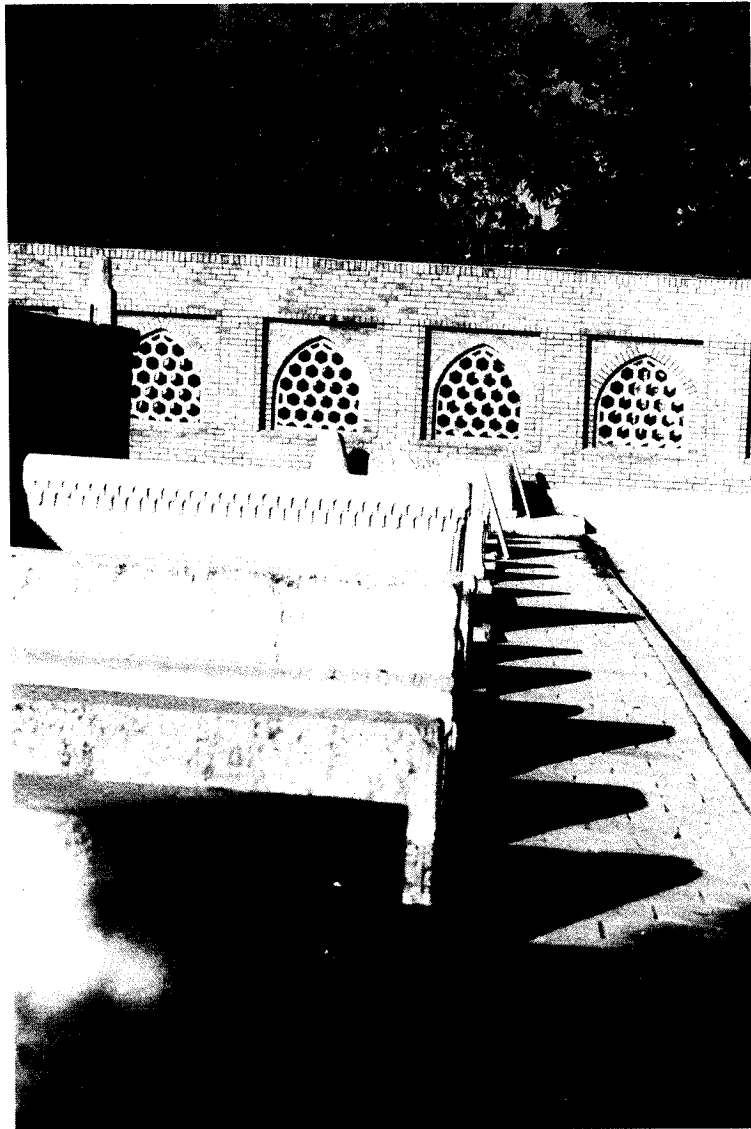

Illustration 3. Tombs of political figures at Makhdūm-i A'zam's shrine in Dahbid

Illustration 4. Exterior of mosque at Makhdūm-i A'zam's shrine in Dahbid

Illustration 5. One of Makhdūm-i A^ʿzam's remaining trees at his shrine in Dahbid

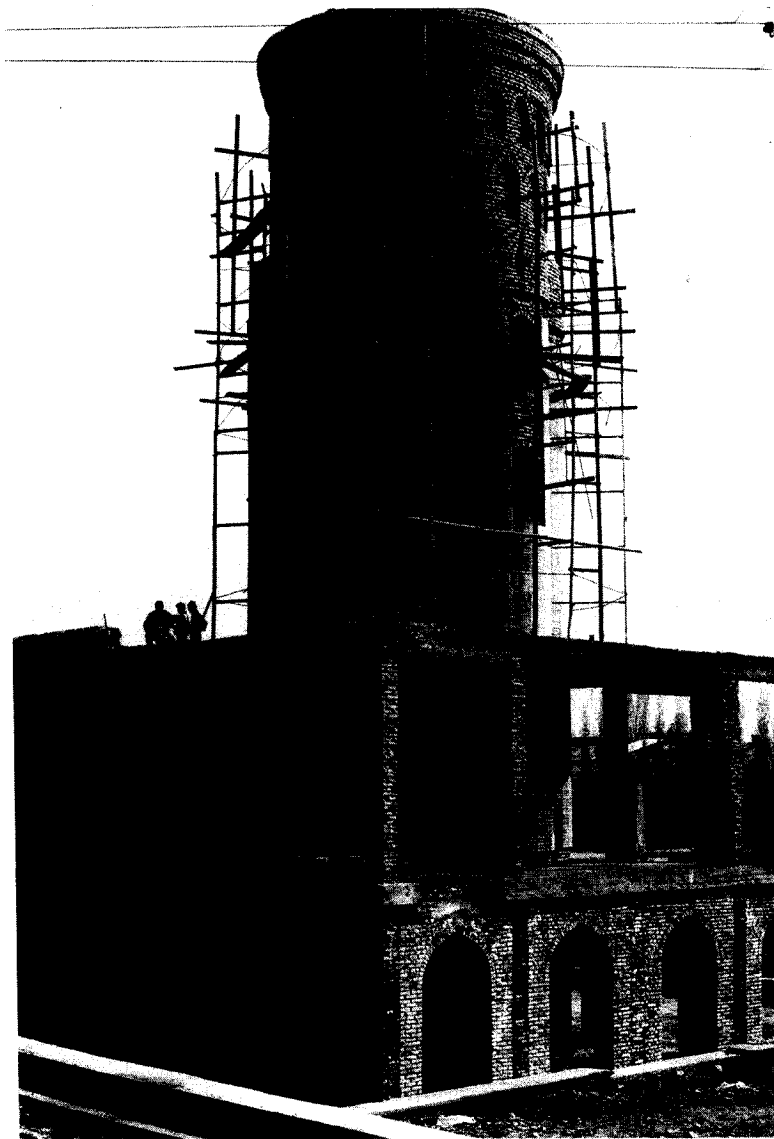

Illustration 6. Shrine at Kasan-sai, Uzbekistan, November 2001

Illustration 7. Detail of construction, Kasan-sai.

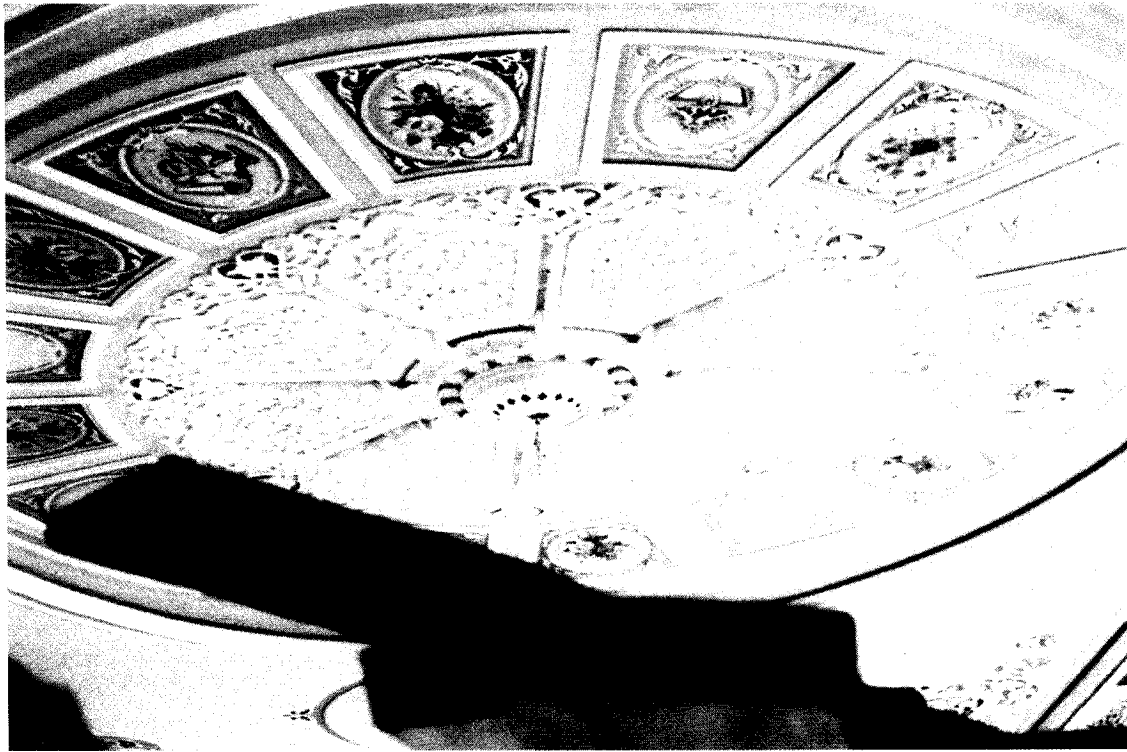

Illustration 8. Interior of shrine at Kasan-sai.

Illustration 9. Construction site at Kasan-sai.

Bibliography

- Abu-Manneh, Butrus. "Khalwa and Rābiṭa in the Khālidi Suborder." In *Naqshbandis: Cheminements et situation actuelle d'un ordre mystique musulman. Actes de la Table Ronde de Sèvres, 2-4 May 1985*, ed. Marc Gaborieau, Alexandre Popovic and Thierry Zarcone, 289-302. Istanbul: Éditions ISIS, 1990.
- Ahmad, Shamsuddin. *Hazrat Khwaja Naqshband va tariqat Naqshbandiyya*. Siringar: Gulshan Publisher, 2001.
- Akhmedov, B. A. *Istoriko-geograficheskaya literatura srednei azii XVI-XVIII vv. (pis'mennye pamyatniki)*. Tashkent: Izdatel'stvo "Fan" Uzbekskoi SSR, 1985.
- _____. "Rol' Dzhuibarskikh Khodzhei v obshchestvenno-politicheskoi zhizni Srednei Azii XVI-XVII vekov." In *Dukhovenstvo i politicheskaya zhizn na blizhnem i srednem vostokey v periode feodalizma*, 16-31. Moscow: Izdatel'stvo Nauk, Glavnaya redaktsiya vostochnoi literatury, 1985.
- Akimushkin, O. F. "Novye postupleniya persidskikh rukopisei v Sankt-Peterburgskii filial Instituta vostokovedeniya Rossiiskoi Akademii nauk." *Peterburgskoe Vostokovedenie* 8 (1996): 167-188.
- Algar, Hamid. "Dahbidiya." In *Encyclopaedia Iranica*, ed. Ehsan Yarshater, VI, 585-586. London / Boston: Routledge & Kegan Paul, 1985.
- _____. "From Kashghar to Eyüp: The Lineages and Legacy of Sheikh Abdullah Nidâ." In *Naqshbandis in Western and Central Asia: Change and Continuity*, ed. Elisabeth Özdalga, 1-15. Istanbul: Swedish Research Institute in Istanbul, 1999.
- Babadjanov, Bakhtiyar. "Lutfallakh Chusti." In *Islam na territorii byvshei Rossiiskoi imperii. Entsiklopedicheskii slovar'*, ed. S. M. Prozorov, vyp. 1, 65-66. Moscow: Izdatel'skaya Firma "Vostochnaya literatura" RAN, 1998.
- _____. "Makhdum-i A'zam." In *Islam na territorii byvshei Rossiiskoi imperii. Entsiklopedicheskii slovar'*, ed. S. M. Prozorov, vyp. 1, 69-70. Moscow: Izdatel'skaya Firma "Vostochnaya literatura" RAN, 1998.
- _____. "Mukhammad Kazi." In *Islam na territorii byvshei Rossiiskoi imperii. Entsiklopedicheskii slovar'*, ed. S. M. Prozorov, vyp. 1, 77-78. Moscow: Izdatel'skaya Firma "Vostochnaya literatura" RAN, 1998.
- _____. "Musa-khan Khwadzha-ii Dakhbidi." In *Islam na territorii byvshei Rossiiskoi imperii. Entsiklopedicheskii slovar'*, ed. S. M. Prozorov, vyp. 1, 77. Moscow: Izdatel'skaya Firma "Vostochnaya literatura" RAN, 1998.
- _____. "Biographies of Makhdûm-i A'zam al-Kâsânî al-Dahbîdî, Shaykh of the Sixteenth-Century Naqshbandîya." *Manuscripta Orientalia* 5, no. 2 (1999): 3-8.

- _____. "Dukchi Ishan." In *Islam na territorii byvshei Rossiiskoi imperii. Entsiklopedicheskii slovar'*, ed. S. M. Prozorov, vyp. 2, 35-37. Moscow: Izdatel'skaya Firma "Vostochnaya literatura" RAN, 1999.
- _____. "Zikr-i dzhakhr." In *Islam na territorii byvshei Rossiiskoi imperii. Entsiklopedicheskii slovar'*, ed. S. M. Prozorov, vyp. 4, 30-31. Moscow: Izdatel'skaya Firma "Vostochnaya literatura" RAN, 2003.
- _____. "Makhdum-i A'zam." In *Islam na territorii byvshei Rossiiskoi imperii. Entsiklopedicheskii slovar'*, ed. S. M. Prozorov, I, 262-263. Moscow: Izdatel'skaya Firma "Vostochnaya literatura" RAN, 2006.
- Babadjanov, Bakhtiyar, and Maria Szuppe. "Dzhuibari, Khwadzha Islam." In *Islam na territorii byvshei Rossiiskoi imperii. Entsiklopedicheskii slovar'*, ed. S. M. Prozorov, vyp. 3, 36-38. Moscow: Izdatel'skaya Firma "Vostochnaya literatura" RAN, 2001.
- Babadžanov, Bakhtiyor M. "Zahîr al-Dîn Muhammad Mîrzâ Bâbur et les Shaykh Naqshbandî de Transoxiane." In *Routes de commerce et des indées*, 219-226. Tashkent / Aix en-Provence: Éditions Édisud, 1996.
- Babajanov [Babadzhanov], Bakhtiyor M. "On the History of the Naqshbandiya Mujaddidiya in Central Mawara'annahr in the Late 18th and Early 19th Centuries." In *Muslim Culture in Russia and Central Asia from the 18th to the Early 20th Centuries*, ed. Michael Kemper, Anke von Kügelgen and Dmitry Yermankov, 385-413. Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 1996.
- _____. "La Naqshbandiyya à l'époque des premiers Sheybanides." In *L'Héritage timouride Iran - Asie centrale - Inde XVe-XVIIIe siècles*, ed. Maria Szuppe, 69-90. Aix-en-Provence: Éditions ÉDISUD, 1997.
- Beisembiev, T. K. "Dukhovenstvo v politicheskoi zhizni Kokandskogo Khanstva v XVIII-XIX vekakh (po nekotorym socheineniyam Kokandskoi istoriografii)." In *Dukhovenstvo i politicheskaya zhizn na blizhnem i srednem vostokey v periode feodalizma*, 37-46. Moscow: Izdatdel'stvo Nauk, Glavnaya redaktsiya vostochnoi literatury, 1985.
- Bobokhonov, Shamsuddin, and Abdulaziz Mansur, eds. *Naqshbandiya tariqatiga oid qulëzmalar fihristi*. Tashkent: Movaraunnahr, 1993.
- Boldyrev, A. N. "Eshchë raz voprosu o Khodzha-Akhrare." In *Dukhovenstvo i politicheskaya zhizn na blizhnem i srednem vostokey v periode feodalizma*, 47-63. Moscow: Izdatdel'stvo Nauk, Glavnaya redaktsiya vostochnoi literatury, 1985.
- Buehler, Arthur F. *Sufi Heirs of the Prophet: The Indian Naqshbandiyya and the Rise of the Mediating Sufi Shaykh*. Columbia: University of South Carolina Press, 1998.
- Bulkeley, Kelly. "Revival Movement: Jacob Belzen's International Series in the Psychology of Religion." *Religious Studies Review* 31, no. 3-4 (2005): 141-145.

- Chamberlain, Michael. *Knowledge and Social Practice in Medieval Damascus, 1190-1350*. Cambridge Studies in Islamic Civilization. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- Churas, Shah Mahmud. *Jāmi' al-Maqāmāt*, ed. O. F. Akimushkin. Moscow, 1976.
- Dale, Stephen F. , and Alam Payind. "The Ahrārī Waqf in Kābul in the year 1546 and the Mughūl Naqshbandiyyah." *Journal of American Oriental Studies* 119, no. 2 (1999): 218-233.
- Digby, Simon. "The Naqshbandia in the Deccan in the Late Seventeenth and Early Eighteenth Century A.D.: Bābā Palangposh, Bābā Musāfīr and Their Adherents." In *Naqshbandis: Cheminements et situation actuelle d'un ordre mystique musulman. Actes De La Table Ronde De Sèvres, 2-4 May 1985*, ed. Marc Gaborieau, Alexandre Popovic and Thierry Zarcone, 168-207. Istanbul: Éditions ISIS, 1990.
- Dodkhudoeva, Larisa, and Lola Dodkhudoeva. "Manuscripts orientaux du Tadjikistan: la collection Semenov." In *Patrimoine manuscrit et vie intellectuelle de l'Asie centrale islamique*, ed. A. Muminov, F. Richard and M. Szuppe, 39-55. Tashkent/Aix-en-Provence: Editions Edisud, 1999.
- Dughlat, Muhammad Haydar Mirza Kurgani. *Mirza Haydar Dughlat's Tarikh-i-Rashidi: A History of the Khans of Moghulistan*. Translated by W. M. Thackston. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1996.
- Fletcher, Joseph F. "The Naqshbandiyya and the *dhikr-i arra*." *Journal of Turkish Studies* 1 (1977): 113-119, 168.
- . "Aḥmad Kāsānī." In *Encyclopaedia Iranica*, ed. Ehsan Yarshater, 649. London: Routledge & Kegan Paul, 1985.
- . "The Naqshbandiyya in Northwest China." In *Studies on Chinese and Islamic Inner Asia*, ed. Beatrice Forbes Manz, XI (1-46). Aldershot, Great Britain: Variorum, 1995.
- Foltz, Richard. "The Central Asian Naqshbandī connections of the Mughal Emperors." *J. Islamic Studies* 7, no. ii (1996): 229-239.
- Gross, Jo-Ann. "Khoja Ahrar: A Study of the Perceptions of Religious Power and Prestige in the Late Timurid Period, 1982." Unpublished Ph.D. dissertation. New York University, New York.
- Gross, Jo-Ann, and Asom Urunbaev. *The Letters of Khwāja 'Ubayd Allah Ahrār and his Associates*. Brill's Inner Asian Library, 5, ed. Nicola di Cosmo, Devin DeWeese and Caroline Humphrey. Leiden: Brill, 2002.
- Haneda, Akira. "Introduction." *Acta Asiatica* 34 (1978): 1-21.
- Ismoilov, L. "Makhdumi A"zam ki bud? (Makhdumi A"zam kim bōlgan?)." *Javononi*

Tojikiston, 15 Dec. 1989 1989, 148.

Ivanov, P.P. *Khozyaistvo Dzhuibarskikh sheikhov k istorii feodal'nogo zemlevladaeniya v srednei azii v XVI-XVII vv.* Moscow: Izdatel'stvo Akademii Nauk SSSR, 1954.

Jāmī, °Abd al-Rahman. *Dīvān-i Kāmil*: Piruz, 1341 (1962).

_____. *Traktat o Muzyke*. Translated by A. N. Boldyrev. Tashkent: Izdatel'stvo Akademii Nauk Uzbeksoi SSR, 1960.

Kasani, Ahmad ibn Mavlana Jalal al-Din Khwajagi "Makhdumi A'zam". *Zubdat-us-solikin va Tanbiyat us-salotin*, ed. Boturkhon Khil'atpur. Samarqand: Sughdiën, 1994.

_____. *Siirati va me'rosi (His Character and Inheritance)*. Tashkent: Adolat, 1996.

Kashifi, Husayn Vaiz. *The Royal book of spiritual chivalry (Futûwat nâmah-yi sultânî)*. Translated by Jay R. Crook. Chicago, IL: KAZI Publications, 2000.

Kattaev, Komilkhon. *Makhdumi A'zam va Dahbed*. Samarqand: Sughdiën, 1994.

Kazakov, B. "Anonimnoe Zhitie Khodzhe Akhrara." In *Istochnikovedenie i tekstologiya: srednevekovogo Blizhnego i Srednego Vostoka*, 103-108. Moscow: Izdatel'stvo "Nauka", Glavnaya redaktsiya vostochnoi literatury, 1984.

_____. "Synov'ya Khodzha Akhrara i poslednie Timuridy." In *Dukhovenstvo i politicheskaya zhizn na blizhnem i srednem vostokey v periode feodalizma*, 80-91. Moscow: Izdatel'stvo Nauk, Glavnaya redaktsiya vostochnoi literatury, 1985.

Khismatulin, A. A. "Pragmaticheskii sufizm v bratstve Naqshbandiia: audirovanie (samā°)." *Peterburgskoe Vostokovedenie* 8 (1995): 120-156.

_____. "Pragmaticheskii sufizm v bratstve Naqshbandiia: teomnemiya (zikh)." *Peterburgskoe Vostokovedenie* 7 (1995): 243-262.

Khismatulin, Aleksei Aleksandrovich. *Sufiiskaya ritual'naya praktik (na primere bratstva Nakshbandiia)*. Orientalia. St. Petersburg: Izdatel'stvo Tsentr "Petersburgskoe Vostokovedenie", 1996.

Lawrence, Bruce B. "An Indo-Persian Perspective on the Significance of Early Persian Sufi Masters." In *Classical Persian Sufism: from its Origins to Rumi*, 19-32. London / New York: Khaniqahi Nimatullahi Publications, 1993.

Le Gall, Dina. "Missionaries, pilgrims and refugees: the early transmission of the Naqshbandiyya to the Ottoman lands." In *Modes de transmission de la culture religieuse en Islam*, ed. Hassan Elboudrari, 225-240. Cairo: Institut Français d'Archéologie Orientale du Caire, 1993.

_____. *A Culture of Sufism: Naqshbandis in the Ottoman World, 1450-1700*. SUNY series in Medieval Middle East History, ed. Jere Bacharach. Albany: State

University of New York Press, 2005.

Makhdum-i A'zam. "Traktat o Nazidanii Sultanam: Risala-ii tanbikh as-salatin." In *Mudrost' Sufiev*, 373-428. St. Petersburg: Azbuka, 2001.

Marizaeva, Tohirakhon Marizaevna, and Abdulvohidkhon Orifkhöjaevich Nuridinov. *Makhdumi A'zam Kosonii*. Namangan: Namangan Viloyat Noshirlik, 1995.

McChesney, R. D. "The Anthology of Poets: Muzakkir al-Ashab As a Source for the History of Seventeenth-Century Central Asia." In *Intellectual Studies on Islam. Essays written in honor of Martin B. Dickson*, ed. Michel M. Mazzaoui and Vera B. Moreen, 57-84. Salt Lake City, UT: University of Utah Press, 1990.

———. *Waqf in Central Asia: Four Hundred Years in the History of a Muslim shrine, 1480-1889*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1991.

———. *Central Asia--foundations of change*. The Leon B. Poullada memorial lecture series. Princeton, N.J.: Darwin Press, 1996.

McChesney, Robert. "Architecture and Narrative: The Khwaja Abu Nasr Parsa Shrine. Part 1: Constructing the complex and its meaning, 1469-1696." *Muqarnas* 18 (2001): 94-119.

———. "Architecture and Narrative: The Khwaja Abu Nasr Parsa Shrine. Part 2: Representing the complex in word and image, 1696-1998." *Muqarnas* 19 (2002): 78-108.

Murata, Sachiko. "'Mysteries of Marriage': Notes on a Sufi Text." In *The Heritage of Sufism. Vol. II: The Legacy of Medieval Persian Sufism (1150-1500)*, ed. Leonard Lewisohn, 343-351. Oxford: Oneworld, 1999.

Papas, Alexandre. "'Dansez et chantez': le droit au *samâ'* selon Âfâq Khwâja, maître Naqshbandî du Turkestan (XVIIe siècle)." *Journal of the History of Sufism (Istanbul)* 4 (2003-2004): 169-180.

———. *Soufisme et politique entre Chine, Tibet et Turkestan: Étude sur les Khwajas Naqshbandis du Turkestan Oriental*. Monde caucasien et tatar--Asie centrale et Haute Asie, 2. Paris: Librairie d'Amérique et d'Orient, Jean Maisonneuve successeur, 2005.

Paul, Jürgen. *Die politische und soziale Bedeutung der Naqshbandiyya in Mittelasien im 15 Jahrhundert*. Vol. 13. Studien Zur Sprache, Geschechte und Kultur des Islamischen Orients. New York: Walter de Gruyter, 1991.

———. "Forming a Faction: The Himâyat System of Khoja Ahrar." *International Journal of Middle East Studies* 23 (1991): 533-548.

———. "Les confréries soufies, mystique et économie." In *Samarcande 1400-1500: la cité-oasis de Tamerlan: coeur d'un empire et d'une renaissance*, ed. V. Fourniau, 150-160. Paris: Autrement, 1995.

- _____. *Doctrine and Organization: The Khwajagan/Naqshbandīya in the first generation after Bahā'uddīn*. Berlin: Das Arabische Buch, 1998.
- Prozorov, S. M. [Stanislav M.], ed. *Islam na territorii byvshei Rossiiskoi imperii. Entsiklopedicheskii slovar'*. Vol. I. Moscow: Izdatel'skaya Firma "Vostochnaya literatura" RAN, 2006.
- Pugachenkova, G.A. *Srednyaya Aziya: Spravochnik-putevoditel'*. Pamyatniki Iskusstva Sovetskogo Soyuza. Moscow: Iskusstvo / Edition Leipzig, 1983.
- Pulati, A., and A. E-A. Khatipov. "O traktatakh Makhdumi A'zama (predbaputel'noe soobshchenie)." *Voprosy istorii matematiki i astronomii* new series, vypusk 229 (1972): 19-24.
- Ridgeon, Lloyd. "Sufism in mediaeval Central Asia: a comparison of the beliefs and practices of the Kobrawiyyah and Naqshbandiyyah orders." *Kokusai Daigaku Chuto Kenkyujo-kiyo / Bulletin of IMES, IUJ* 8 (1994): 67-92.
- Schubel, Vernon James. "Post-Soviet Hagiography and the Reconstruction of the Naqshbandī Tradition in Contemporary Uzbekistan." In *Naqshbandis in Western and Central Asia: Change and Continuity*, ed. Elisabeth Özdalga, 73-87. Istanbul: Swedish Research Institute in Istanbul, 1999.
- Schwartz, Henry G. "The Khwājas of Eastern Turkestan." *Central Asiatic Journal* 20 (1976): 266-295.
- Schwarz, Florian. *"Unser Weg schliesst tausend Wege ein": Derwische und Gesellschaft im islamischen Mittelasien im 16. Jahrhundert*. Islamkundliche Untersuchungen, Band 226. Berlin: Klaus Schwarz Verlag, 2000.
- Shaw, Robert Barkley. "History of the Khojas of Eastern Turkistan summarized from the Tazkira-i-khwajagan of Muhammad Sadiq Kashgari." *Journal of the Asiatic Society of Bengal* LXVI, no. I (1897): 1-67.
- Togan, Isenbike. "The *Khafi*, *Jahrī* Controversy in Central Asia Revisited." In *Naqshbandis in Western and Central Asia: Change and Continuity*, ed. Elisabeth Özdalga. Istanbul: Swedish Research Institute in Istanbul, 1999.
- _____. "Differences in Ideology and Practice: The Case of the Black and White Mountain Factions." *Journal of the History of Sufism (Istanbul)* 3 (2001): 25-38.
- Töraev, Bakhtiër, and Feruza Muhammadjonova. *Saiid Ahmad ibn Mavlono Jaloliddin Khojagi Kosonii Makhdumi A"zam (868/1461-949/1542)*. Tashkent: "Havröz" Nashriëti / Respublika Ma"navii Madaniyat Targhibot Markazi, n.d.
- Toru, Saguchi. "The Rivival of the White Mountain Khwājas, 1760-1820 (from Sarimsāq to Jihāngīr)." *Acta Asiatica* 14 (1968): 7-20.
- Tumanovich, N. N. *Gerat v XVI-XVII vekakh*. Moscow: Nauka, 1989.

Urunbaev, Asam. "Les lettres autographes de Khwâja 'Obeydollâh Ahrâr." In *Boukhara-la-Noble*, 5-6. Tashkent/Aix-en-Provence: Éditions Édisud, 1998.

Veselovskii, N. "Dagbid." *Zapiskakh vostochnogo otdeleniya Russkogo arkheologicheskogo obshchestva* 3 (1889): 85-96.

Zarcone, Thierry. "Histoire et Croyances des Derviches Turkestanis et Indiens à Istanbul." In *Anatolia Moderna/Yeni Anadolu, II: Derviches et Cimetières Ottomans*, 137-200. Paris, 1991.

———. "Les danses Naqshbandî en Asie centrale et au Xinjiang: Histoire et actualité." *Journal of the History of Sufism (Istanbul)* 4 (2003-2004): 181-198.

Chapter 2: The Written Legacy of Makhdūm-i Aʿzam

I. Introduction

When one considers the written work of a historical figure such as Makhdūm-i Aʿzam, one faces certain problems pertaining to his written record. The first is one of attribution: is everything that has been ascribed to him actually his work? The second is trying to find and piece together some oeuvre from the codices that have come down to us. In order to understand how the situation Makhdūm-i Aʿzam among other Ṣūfīs and religio-political actors of the early sixteenth century, we need to grapple with the written legacy as a means for grappling with the man and the themes he used to motivate followers, or themes subsequent periods used in his name. In some ways these points are moot, in that the written legacy ascribed to Makhdūm-i Aʿzam need not actually be his work; this later accumulation of material under the guise of Makhdūm-i Aʿzam's writing serves to underscore the authority with which his "voice" was heard throughout Central Asia and beyond. Yet this leaves us with an unsatisfying sense of being unable to pin down just what Makhdūm-i Aʿzam might have thought or written when we seek to understand how he fit into the religious and social settings of his own time. Although several attempts have been made to describe briefly the written legacy of Makhdūm-i Aʿzam,¹ no one has yet surveyed the available published catalogues and made more than a preliminary attempt to reconcile the various names under which some of the treatises have come down to us. To compound the problem, various branches of the "same" text

¹ Komilkhon Kattaev, *Makhdumi Aʿzam va Dahbed* (Samarqand: Sughdiën, 1994); Adbulvohid Nuriddinov and Neʼmat Jabborov, "Ulugh Mutafakkir," *Imom al-Bukhorii Saboqlari* 1 (2001); A. Pulati and A. E-A. Khatipov, "O traktatakh Makhdumi Aʿzama (predbaputel'noe soobshchenie)," *Voprosy istorii matematiki i astronomii* new series, vypusk 229 (1972).

have come down to us; no one has previously discussed or identified these branches in the work of Makhdūm-i A^cẓam.

In the previous chapter we have seen a little of how the Khwājagān/Naqshbandiyya was coalescing during the course of the fifteenth century. In many ways the century after Makhdūm-i A^cẓam saw a movement away from many of the ideas that Makhdūm-i A^cẓam seems to have championed in other parts of the Islamicate world. As discussed in the previous chapter, during the period immediately before, during, and after Makhdūm-i A^cẓam's lifetime, there were several loci of development for ideas within what is commonly called the Naqshbandiyya. As the Naqshbandiyya-Mujaddidiyya developed and grew in the seventeenth century, it is possible that its ideas spread back into Central Asia from what is now northern India, competing with ideas that Makhdūm-i A^cẓam fostered, which may themselves not have been construed as the mainstream of the Khwājagān. It is the goal of this research to eventually be able to talk about how these ideas interacted with one another over time and space. This chapter will not attempt to situate the works of Makhdūm-i A^cẓam within a larger setting, for this work requires that the larger setting itself be further developed. Instead, this chapter will focus on several fundamental codicological aspects of the written legacy of Makhdūm-i A^cẓam: where are the codices containing his work located; what treatises have been ascribed to Makhdūm-i A^cẓam, what are they about, and what do we know about the textual branches of these treatises?

In approaching the topic in this way, I am perhaps opening the door to charges of "Orientalism", of pulling the works out of context and reifying them in some way. In some ways, I am doing exactly that, for like many of my nineteenth-century predecessors, I do not have enough information to contextualize each and every treatise more fully. I

do not suggest – quite the contrary – that the information that can be found in this chapter is wholly complete. There are certain to be codices that have not yet received published attention, whether held privately or in collections that do not have published catalogues. In addition, I have not been able to study all the known manuscripts, and the ones I have not seen may contain important differences.² I have chosen to focus my studies on the manuscripts I could find in Tashkent and its environs; although I know of manuscripts in Dushanbe in nearby Tajikistan, when I was doing my research, these archives had yet to reliably reopen. Thus this work is not expected to be the end but merely the opening of paths for future work.

Although I think it unlikely that there are additional treatises to be found, it is possible as there seems to be one named in a treatise that does not match any of the known titles³; there are almost certainly additional manuscript “branches”, which have been adapted to a time and a place, using the authority of Makhdūm-i A^czam’s voice to make an assertion. That these works can be malleable, I take for granted; having hand-copied an entire codex myself, I am highly appreciative of the work of the scribes who have kept the text “alive” through the centuries; I know first hand how easily mistakes can creep in for even the most careful copyist. But it also seems clear that “mistakes” do not account for all the variation we see in the texts; someone (or many individuals) has adapted them to suit a specific need. Who these individuals were I do not feel comfortable in asserting at this point; I do not believe we know enough. In fact it could be that Makhdūm-i A^czam himself wrote (or presented to students) more than one version

² I have only seen the manuscripts in Tashkent and microfilms of the ones in Aligarh and Patna. I have, however, carefully examined each of the codices in Sharqshunoslik instituti in Tashkent, as well as a privately held manuscript. I have heard reports of, but have not seen, an additional privately held codex in Jizzak.

³ See the description for Treatise XXXII below.

of the texts that have come down to us. That all the texts may not have been originally transmitted in a written form is also a given, although some of the texts present themselves as *texts*, not sermons or other oral forms. More on this will be seen as we look at each treatise below.

II. The Codices

Each codex is a testament to the historical transmission over time of a text as well as its collection in space in a bound volume. Although codicology is rarely studied for Central Asian manuscripts, there is more that can be learned from these collections of paper, leather and ink than simply the words on the page, important though they are. Because these codices are so rarely studied as material objects in themselves, we have little published data with which to compare the findings for these manuscripts.

We shall begin by surveying the known codices that contain one or more treatises attributed to Makhdūm-i Aʿẓam. (See Appendix I for the list of known manuscript collections containing one or more codices.) These are located over a very wide geographic region, as the Naqshbandiyya have been, from Turkey to Tashkent, India to Moscow. Tashkent's Beruni nomidagi Sharqshunoslik Instituti⁴ is, as one might expect, a rich source for the treatises. Although the published catalogue lists far fewer⁵, there are

⁴ Institute Vostokovedennia or Near Eastern Studies Institute. I have chosen to use the Uzbek title of the Institute for two reasons: 1) It is the current name of in the favored language of Uzbekistan and 2) it is the name I have always used for the Institute when studying there. There is something to be said for using names that have traditionally been used, but there is also something to be said for shedding titles (and languages) that are perceived to be part of a colonial legacy.

⁵ *Sobranie vostochnykh rukopisei Akademii nauk Uzbekskoi SSR*, 13 vols. (Tashkent: Izdatel'stvo "Fan", 1952-1998). Mss. # 501, 1443 (vol. II, pp. 248-249; III/133, 298-315), 10626 (VI/517-524), 411/IX (III/307), 858 (III/314-15), 5239/III (III/315).

twenty-four manuscripts that contain one or more of the treatises.⁶ (See Appendix II for the list of manuscripts.) Of these codices, mss. 501, 1443, 5448, 6646 and 10626 contain only treatises attributed to Makhdūm-i A^czam, although the number of treatises contained in each varies from sixteen to twenty-nine. These codices do not all have firm dates; the earliest date appears in ms. 501, which in some colophons (not all the treatises of this codex have colophons; the codex as a whole does not have a colophon) are dated 996 (AH) and some are dated 997, making the likely period for their copying as 1587-1588 CE. The next firmly dated codex is ms. 1443, which gives a copy date of 1134 (1721 CE) in the final colophon. The most recent is ms. 10626, which is dated 1272 (1856 CE). Codex 6646 does not give a copy date, but based on the calligraphy, it is perhaps a seventeenth-century copy, making it probably intermediate to mss. 501 and 1443 in age.

Looking at just these individual Tashkent codices, we can see a great deal of variation in bindings and care that were taken with the manuscripts over time. Manuscript 501, for instance, is in remarkably good condition for its age. During my extended research in 2000-2001, I was never permitted access to it; when I gained access in February 2003, I found an increased amount of Russian-language marginalia as compared to my 1997 examination. Ms. 1443 likewise is in good condition, although it is possible that its green leather (“Oriental”) binding, a common form among many manuscripts in the collection, is a nineteenth-century addition. Even so, rebinding apparently occurred with care, since the quires appear to have been maintained in their original order. The paper, as all the paper for the manuscripts I examined in Uzbekistan, was free of watermarks. Other than the occasional marginalia, all of the “complete”

⁶ All the information about the manuscripts in Sharqshunoslik instituti is based on my own observations, during my research trips in 1997, 2000-01, and 2003. The card catalogue lists twenty-eight manuscripts, but I could not find treatises of Makhdūm-i A^czam in the other four.

majmuʿa appeared to have been written by a single hand. Given that ms. 1443 had been referenced for the few mentions of any of Makhdūm-i Aʿẓam works prior to my research, I used this codex as my “base copy” during the research.⁷ This is not the case for manuscript 5448, a mid-eighteenth century copy which, according to the date on the binding, was bound or rebound in 1301/1883-4,⁸ and is now missing treatises XVII onward, having only one folio of treatise sixteen, *Chahār Kalima*. Interesting to note among these one-author (at least, one ascribed author) miscellanies is how consistent the treatise order is for the treatises they hold in common. Ms. 10626, after the first three treatises, jumbles the order a bit, but even so, most of the treatises remain close by their “neighbors” in the earlier codices. For instance, although where the pair appears in the total order of treatises varies, *Bayān-i silsila* and *Chahār kalima* almost always stay together as a unit, as do *Gul wa Nawrūz* and *Miʿrāj al-ʿāshiqīn*.⁹ This is not, however, simply a case of misbinding; given the late copy date for 10626 (1272/1856), it is unlikely it would have needed to be rebound.¹⁰ In addition, the sections that have been

⁷ I have completed a typed version of this codex, with indices, which forms one of the legs upon which the research in all the subsequent chapters stands. See Appendix VI. Additional discussion of the manuscripts of Makhdūm-i Aʿẓam’s work in Sharqshunoslik instituti’s collection are planned for a future article.

⁸ This date is stamped in the “*gul*” (central ornament) on the cover. The date could be later than this; this date is the *terminus post quem*.

⁹ These pairs remain consistent across mss. 501, 1443, 10626, as well as 2352, 2780, 3386, 5448, 6646, 9706 and 9945. The pairs are not found together in mss. 4354 and 11260 (which separates *Gul wa Nawrūz* and *Miʿrāj al-ʿāshiqīn*). The Patna and Islamabad manuscripts also maintain these pairs (to the extent that both halves of the pair appear in the codex); one of the two St. Petersburg mss. also maintains the pairs, while the other does not. These are not the only treatises which fall into these clusters.

¹⁰ Rebinding has clearly affected other mss. For instance, Tashkent ms. 5448 has lost everything following the first folio of treatise XVI (*Chahār kalima*), ms. 9986 has what at first glance appears to be one treatise, but in actuality is two, one lacking an end and the other lacking a beginning, both in the same hand; a third work appears first in this modern rebound volume.

moved around do not reflect quire sections; like most Central Asian manuscripts, these have 8 folios/quire. Given 10626's copying style – beginning one treatise immediately on the same page as the previous one ends – they were likely copied in this order. One can see this as well in other manuscripts. The Patna manuscript, of which the Research Institute for Inner Asian Studies (RIFIAS) at Indiana University has a microfilm, also has the treatises in a jumbled, but sequenced, order. Of the two Islamabad manuscripts, the order of one matches that of Tashkent ms. 1443, and the other has a completely different sequence; of the two Moscow manuscripts, again, one has a similar ordering to ms. 1443 ordering (although it has three treatises about *zīkr*), while the other also has a completely different (and different from the Islamabad version) sequence. All this is to note that apparently beginning at a very early point, in some places the treatises seem to have been understood as having a particular sequence that has little to do with the basics of manuscript construction.

The total number of treatises ascribed to Makhdūm-i A^cẓam varies across the secondary discussions of Makhdūm-i A^cẓam's work.¹¹ One might expect that eventually all the treatises would be collected in one volume. Nonetheless, there remains an interesting question: why do we have no codex that contains “all” the treatises that are so commonly attributed to Makhdūm-i A^cẓam? The two manuscript “branches”, which will be discussed in greater detail below, contain different treatises at their ends; in Ms. 501, for instance, the last two treatises tend to appear only among that manuscript branch's variant. In Ms. 1443, on the other hand, the last four treatises are generally found as a set in other codices as well. These five never appear together, as far as I can determine from

¹¹ Nuriddinov and Jabborov; Pulati and Khatipov.

my work in Tashkent and looking at the published catalogues.¹²

During the course of my work with the various manuscripts and trying to define something akin to an authoritative text, I learned that the variations in the content of the codices – which treatises they contain -- occurred in two general patterns, and that these patterns often corresponded to the group of works that a codex contained. As it happened, ms. 1443, which served as my original base manuscript, was from one pattern group. The other, represented by ms. 501, would probably have formed the basis if I had had access to the manuscript during my research trip in 2000-2001. Instead I was able to examine and photograph a manuscript held privately, now in Samarqand, but for most of its existence it has resided in Dahbid, the village where Makhdūm-i Aʿzam's grave site is maintained. This manuscript, which is the basis for the second typescript included in this dissertation, was protected during the Soviet era by the Kattakhanov family, whose name I have given to the codex. The negatives for the photographs of this manuscript reside in the RIFIAS. Although I have not yet been able to exhaustively compare the Kattakhanov manuscript with ms. 501, the parts that I have compared show an extremely high congruence, far higher than most two copies.¹³ For this reason this dissertation will treat them as if they are essentially one; since I cannot provide folio references to ms. 501, I will provide references to the Kattakhanov codex, in order to allow everyone to refer to the appropriate sections of the treatises. This leaves open the question of why there

¹² This is very difficult to be certain of, however, given that the names for the last treatises in 501 are quite generic. This remains to be verified once all the codices have been examined carefully and compared to typed versions.

¹³ I was able to make comparisons across the manuscripts when I returned to Tashkent in February 2004. Turning up at Sharqshunoslik instituti with no advance notice, I found ms. 501 available and was able to compare it to the treatises that were then typed from the Kattakhanov manuscript, as well as the typescript of ms. 1443. As noted in Chapter 1, Sharqshunoslik does not permit users to look at two manuscripts at the same time, at least not in the Reading Room.

would be more than one consistent manuscript branch. Does each represent a branch in the history of the use of Makhdūm-i A^czam's ideas? Does each represent a specific copying locale? Are they both authoritative works, modified by Makhdūm-i A^czam himself? While I would like to say I have the answers for these important questions, more work remains to be done to answer them. Where clues in this direction are evident in the treatises themselves, I have pointed them out in the descriptions below.

In addition there are a number of codices in Sharqshunoslik Instituti in which the treatises by Makhdūm-i A^czam make up the bulk of the volume; in some cases the additional treatises, in Ms. 2352, for example, provide context to the works of Makhdūm-i A^czam, either giving hagiographical accounts or commentary on the works themselves.¹⁴ As for the codices in which the works of Makhdūm-i A^czam make a guest appearance, in some cases these manuscripts have been grossly damaged along the way (for instance, ms. 9986, where the end of one treatise of Makhdūm-i A^czam and the beginning of the next have been lost), but in most cases it would appear that the individual who collected and bound the works was studying Sufism, and collecting together works which interested him or her. Thus, while these codices have not played a large part in this dissertation, they could be of great interest in learning about the study of Sufism in Central Asia, particularly during the nineteenth century.

¹⁴ The hagiographies of Makhdūm-i A^czam will not be dealt with here; although there are many copies of one of the hagiographies in Tashkent, they have their own codicological issues and problems; none of them, for instance, were consistent across the first ten folios, where most of the basic information about Makhdūm-i A^czam is presented. In addition, there was nothing there about basic data like what order the treatises were written in or other contextual information. See Bakhtiyar Babadjanov, "Biographies of Makhdūm-i A^czam al-Kâsânî al-Dahbîdî, Shaykh of the Sixteenth-Century Naqshbandîya," *Manuscripta Orientalia* 5, no. 2 (1999).

III. Categorization of the Treatises

One means of grappling with the breadth of Makhdūm-i A^czam's work is to try to place the works within a categorization system. The oeuvre of Makhdūm-i A^czam is comprised of numerous treatises, some only a few folios in length, while others are 30-40 folios in length. Each of these treatises is essentially didactic; there is no evidence of *fatwas* or other formal legal opinions, nor of letters he may have written or received during his lifetime. In order to break these didactic treatises down further, we will need to construct some additional categories. Some of the most common categories in Persian literature are of little help here: all the works are mixtures of prose and poetry, most in a rather direct literary style. Linguistically the texts are mixed; some of the codices show differences in the use of “*ke*”, “*vay*”, “*u*” (he) and similar elements that vary across time and Persianate dialects in the region. Although I am presenting these categories in a numbered order, there is no hierarchy presumed here. The categories used here represent both the written structures of the works and the topics within the work. There is no reason to force every treatise into only one of these categories; some treatises properly belong to more than one. (See the table below for a compilation of the treatises and their categories.)

The first category and simplest to categorize are the “*silsila*” treatises, that is, treatises whose primary purpose is to reproduce the chain of intellectual inheritance typically from the beginning of the group down to the author.¹⁵ Two treatises have this form as their basic structure – *Silsilat al-ṣiddiqīn* and *‘Ilmiyya* – and two additional treatises use the form for a long subsection – *Bāburiyya* and *Bayān-i silsila*. *‘Ilmiyya* is

¹⁵ This genre is also called *tabaqat*. See J. A. (Jawid Ahmad) Mojaddedi, *The Biographical Tradition in Sufism: The Tabaqat Genre from al-Sulami to Jami* (Richmond, Surrey: Curzon Press, 2001), 1.

not represented in the Kattakhanov/501 manuscript branch, but the other three can all be compared across the branches. The bulk of the differences between Kattakhanov/501 and 1443 for *Silsilat al-ṣiddiqīn* lie in Kattakhanov's far greater use of poetry; while there are some additional discussions and some augmented pious phrases, there are no shifts among the individuals presented as part of the *silsila*, although in some cases the names are presented in shorter or longer forms. Some other codices have greater changes; see the entry for this treatise below for a discussion. *Bayān-i silsila* likewise has stylistic shifts, but the only addition to the text that would be significant from the standpoint of the *silsilas* is the shortening of the discussion of "Makhdūm-i Mā" (the teacher of Makhdūm-i A^cẓam) in the summary toward the end, and the addition of a discussion of Bisṭāmī in the section immediately following this. It should be kept in mind that in any case, there are variations among these treatises even within a single codex about who is included in the *silsila*, with authorial emphasis accounting for most of the differences. But with this said further study is called for before clear determinations can be made about how Makhdūm-i A^cẓam understood the various *silsilas* that must have been alive during his day. It would be a mistake to understand the *silsilas* as merely a documentary source for intellectual history; by changing the emphases even within one manuscript branch we can glean information about how the author shifted the presentation.

The second category is also relatively straight-forward to identify: explications. In Makhdūm-i A^cẓam's case, these literary discussions are explications of poetry, mostly produced by °Ubayd Allāh Khan (some in Chaghatay), which the author uses to discuss ideas inherent in his teachings. There are snippets of explicated poetry in many of the other treatises, but two treatises stand out because the poetry forms the basis of the treatise: *Sharḥ ghazāl °Ubayd Allāh Khān* (Khattakhanov/501 and Patna codices) and

Sharḥ rubāʿiyyat (both Kattakhanov/501 and 1443). This form can also be used to describe discussions which use Arabic quotations (usually from the Qurʾān or ḥadīth) as their topical base.

The third classification is a more polemical form, which we could call dogmatic. There are also relatively few of these pieces. They are characterized by their citations of authors and works to support the arguments. These pieces are generally densely written, in some cases calling to mind argumentative articles of today. The primary type in this classification are the “*radd*” (disputation) pieces, although the fit is not necessarily close. The *radd* treatises seem more often addressed to a well-educated general audience, but because their purpose is to sway the reader based on a stream of ideas to which he or she is assumed to be familiar, this seems more similar to academic writing than any of the other classifications.

The remaining groupings are all generally part of the didactic genre, so in order to further sort the works, one may sort them by the topics they discuss into *adab*, practices, and doctrine.

“*Adab*” can be translated as “proper behavior” or etiquette, or as “ethics”. Here the works seem more tied to etiquette than ethics, although of course the line between the two can be fine. Although for some this might call to mind instructions on how precisely to do bodily actions – “behavior” has that connotation – behavior here has as much a construction of habits of the mind as habits of the body. Many of the *adab* pieces highlight action that begins in the mind of the actor. In that *adab* pieces are meant to be instructional, it is sometimes difficult to separate this category from the others, but in *adab* pieces the emphasis seems to be instruction for the newly initiated. These often focus on instruction within the Naqshbandi *ṭarīqat*, citing the actions of “Bahāʾ al-Ḥaqq

wa al-Dīn” or other earlier figures in the Khwājagān.

The next category is one where the topic of the work is focussed on practices, that is, ritual elements of Ṣūfī spirituality. Although this topic will be taken up in some detail in Chapter 4, these works range from discussions of how to do particular practices, to defense of practices and their contextualization within Makhdūm-i Aʿzam’s group.

The last and sixth category contains works of doctrine; these typically concern themselves with the relationship of man to God, either generally or in the particular. These are written at a somewhat higher level, are longer, and are meant to be read as writing as opposed to being delivered aloud. The metaphors used in these treatises are often extended, and meant to teach a particular idea about Sufism. These typically do not refer only to figures who were considered part of the Naqshbandiyya/Khwājagān, but figures from the Qurʾān or pre-Islamic prophets who would belong to all Muslims (and, interestingly, many non-Muslims). Doctrinal pieces present what their author considered a correct understanding of *tasawwuf* (the practice of being a Ṣūfī); these are perhaps the most important of his works. They only rarely contrast themselves to other ideas; the universalizing thrust marks the understanding of the audience, since the author seems to feel no urgency about refuting other ideas.

It may be just as interesting to mention briefly what is not here. Makhdūm-i Aʿzam does not write about legal issues (*fiqh*), and even explicitly notes that while the Hanafi *mathhab* is preferred, all the schools are equally sound.¹⁶ Discussions of ideas like *tawba* (repentance) do not include any of the legalistic constructions of who can and cannot be forgiven, although this is often repeated in the context of criticism of the group: it is something for which there is no remedy or cure.

¹⁶ Ms. 1443, XXIX/387b-391a.

Other ideas appear repeatedly across the treatises, including discussions of *fanā* (annihilation) and *wujūd* (existence), and although he does not use Ibn ʿArabī's terminology, he was aware of this work. He touches repeatedly on stories about Adam and Eve (Hawwā).¹⁷ The presentations below are intended to be quite short, yet provide a fuller description than those available in the numerous catalogues so that anyone reading a treatise attributed to Makhdūm-i Aʿẓam elsewhere can verify a title with some confidence.

Although I am providing known variants for the titles, I am using the titles from Sharqshunoslik Ms. 501 for the basis, as it is our earliest known manuscript. To my knowledge, however, no one manuscript seems to have better standing than any other.

Treatise Title	Genre/Topic category
<i>Ādāb al-sālikīn</i>	<i>adab</i> , practices
<i>Ādāb al-ṣiddīqīn</i>	<i>adab</i>
<i>Aḥwāl ʿulamā wa umarā</i>	<i>radd</i> , doctrine, practices
<i>Asrār al-nikāḥ</i>	<i>radd</i> , doctrine
<i>Bāburiyya</i>	<i>adab</i> , practices
<i>Bukāʿiyya</i>	practices, doctrine
<i>Bayān-i silsila</i>	<i>silsila</i>
<i>Bayān-i wāqʿah</i>	doctrine
<i>Biṭṭikhiyya</i>	doctrine
<i>Chahār kalima</i>	doctrine
<i>Fanāʿiyya</i>	doctrine
<i>Fath-nāma</i>	doctrine
<i>Ganj-nāma</i>	doctrine
<i>Gul-i Nawrūz, Gul wa Nawrūz</i>	explication, doctrine
<i>ʿIlmiyya</i>	<i>silsila</i> , doctrine
<i>Miʿrāj al-ʿāshiqīn</i>	<i>adab</i>
<i>Mirʾāt al-ṣafā</i>	<i>adab</i> , doctrine

¹⁷ I plan to draw these discussions together in an article in the future.

<i>Murshid al-sālikīn</i>	explication, doctrine
<i>Nafahāt al-sālikīn</i>	<i>adab</i>
<i>Naṣīḥat al-sālikīn</i>	<i>adab</i>
<i>Samāʿiyya</i>	<i>radd</i> , practices
<i>Savād al-wajh fī al-dārayn</i>	explication, practices
<i>Sharḥ ghazāl ʿUbayd Allāh Khān</i>	explication
<i>Sharḥ-i rubāʿiyyāt</i>	explication, doctrine
<i>Sharḥ al-walād sirr abihi</i>	<i>adab</i>
<i>Shaybiyya</i>	doctrine
<i>Silsilat al-ṣiddiqīn</i>	<i>silsila</i>
<i>Tanbīh al-ʿulamā</i>	<i>radd</i>
<i>Tanbīh al-salāṭīn</i>	doctrine
<i>Wujūdiyya</i>	<i>adab</i>
<i>Ẓikr or Ẓikriyya</i>	doctrine

IV. Description of the Individual Treatises

It should be said at the outset that these summaries in no way capture fully the richness of the works that they discuss. Because previous catalogues in Russian and Persian have given only brief (one paragraph or less) discussions of each treatise, these longer, one- or two-page descriptions (in some cases longer) are intended to give scholars seeking particular kinds of materials a clue to whether or not the treatise in question might be useful. In most cases serious scholars will need to use the indices in the Appendices for a more refined search.

Each discussion contains several components. At the end of each description is a summary of all the people or groups mentioned in that treatise. I have left out places to save space; that information can be gleaned from the name indices. The body of the description includes major themes of the treatise, the literary structures evident, divergences between the manuscript branches for that treatise, and any other points of

interest, such as issues of audience.

In many cases the treatises are so rich in meaning I cannot but begin to present the material. This is one of the reasons I am including the text of the two manuscripts as appendices: the work needs many more hands than just mine.

I. Asrār al-nikāḥ, The Secrets of Marriage.

Typed length 1443: 19 pp.

Typed length Kattakhanov: 22 pp.

Genre: *radd*, doctrine

This treatise is presented as a *radd*, written against unnamed others who are criticizing Muslims for their actions. The purpose of the treatise is to contextualize sexual relations within marriage. One might understand the ‘reproaching’ subtext as an external demand for sexual restraint even within marriage, and the author’s answer. (This idea is further developed in chapter 3 of this dissertation.) The object of the treatise seems not just to be defending having multiple wives, but carrying on what we might today call a “healthy sex life” without being terribly explicit about precisely how this is to be achieved. The treatise uses Qur’ānic verses and ḥadīth for support, as well as various Arabic sayings, yet at the same time the author draws clear correlations between *fanā* and orgasm, bringing it solidly into the realm of his own Ṣūfī ideas.

In addition to being a defense of marriage, this treatise seems also to want to present the author’s views on gender relations (especially in the Kattakhanov/501 manuscript branch) and to present hierarchical relationships among prophets, “friends” of God and normal humans. This hierarchical structuring is clearer here than in some other treatises, emphasizing that each people has someone assigned to it.

This treatise has no clearly demarcated structure; Murata’s discussion of the

structure applies as well to both the manuscript branches examined here.¹⁸ The differences between the two manuscript branches are more one of clarity and emphasis than wholesale rewriting as found in some other treatises. The Kattakhanov/501 manuscript is generally freer from awkward constructions; the Kattakhanov manuscript branch also appears to be pushing the author's group forward less than 1443 and instead drawing more forward the idea of varying capabilities and the effect of coition on both the participants. The Kattakhanov manuscript also adds somewhat to the emphasis that sex outside of marriage is scorned.

Authorities/mentioned figures: Qurʾān and ḥadīth (without isnads), Muḥammad, Adam and Eve/Hawwā, David, Sulaymān, ʿĪsā/Jesus, Yahya/John the Baptist, ʿĀʾisha, ʿUmar, Khadīja, Rūmī, Muhyi al-Dīn [Ibn ʿArabī] (from the *Futuhāt*); the Kattakhanov ms. branch adds Shaykh Amīr Ḥasanī Sarat, Shaykh ʿAṭṭār, Mawlānā Nūr al-Dīn ʿAbd al-Raḥman Jāmī, Abū Bakr, “Khwāja Kamāl”, Amīr Qāsim

II. Risāla-yi Samāʿiyya, Treatise on Listening to Music

Typed length 1443: 34 pp.

Typed length Kattakhanov: 36 pp.

Genre: *radd*, practices

This treatise is presented as an answer to religious scholars who the author describes as opposing *samāʿ*. The treatise is rich in a wide variety of ḥadīth and hikmats, with fewer Qurʾānic citations than many of the other treatises. In addition, in this treatise the two manuscript branches show extensive divergences, with the Kattakhanov/501/9706 branch being substantially longer, with more developed arguments as compared

¹⁸ Sachiko Murata, "‘Mysteries of Marriage’: Notes on a Sufi Text," in *The Heritage of Sufism. Vol. II: The Legacy of Medieval Persian Sufism (1150-1500)*, ed. Leonard Lewisohn (Oxford: Oneworld, 1999).

to the 1443 branch. Both branches have nearly identical large borrowings from al-Ghazālī's *Kīmīya-i Sa'adat*; the section from al-Ghazālī and the first third of the treatise show the greatest similarities across the two branches. The other sections present entire paragraphs that have been added, subtracted, or relocated in a different context within the treatise.

Most of the support comes from ḥadīth, not from Qur'ānic sources. There are no evident section headings in the work, although there are sections with *manquls*, which largely are used for providing direct questions and answers from authorities.

Authorities/mentioned figures: Qur'ān, ḥadīth (no isnads); Muḥammad, Adam and Eve/Hawwā, Rūmī, al-Ghazālī, Shaykh Junayd, Abū Bakr Ṣādiq, Sa'dī, Imām-i A'zam=Imām Hanīfa (d. 150/767), Imam Shafī'ī (150/767-204/820), Zū al-Nūn Miṣrī, Abū 'Uthman; (Shaykh) Abū Qāsim Naṣrābādī; Abū 'Umar; Shaykh Shiblī, Shaykh Khovand Ṭahur, Abū al-Ḥasan Būrnī (Bavani?), Khwāja Muḥammad Pārsā; Khwāja Buzurg=Bahā' al-Dīn [Naqshband]; Khwāja Aḥrār=Khwāja 'Ubayd Allāh; Mawlānā 'Alī 'Arrān; Mawlānā-zāda Ūtrārī (these two are 'ulamā contemporary with Khwāja Aḥrār), Shaykh Najm al-Dīn Kubrā, Darwīsh Aḥmad, Sultan Aḥmad, Amīr Qāsim Shaykh Abū al-Ḥasan Kharāqanī.

III. Risāla-yi Wujūdiyya, Treatise on Existence.

Typed length 1443: 27 pp.

Typed length Kattakhanov: 32 pp.

Genre: *adab*

The treatise suggests a discussion of existence, which, while discussed in the opening, is not continued at any length or depth, yet this is not an Ibn 'Arabī influenced

discussion as we see in the work of Jāmī.¹⁹ This is more a presentation of “life”, full of social hierarchies and needs for intercession with God. This treatise, more than any other (so far!) repeats classic phrases from Ṣūfī learning about the disciple needing to be as a corpse in the washer’s hands, in addition to structuring both sayyids and *‘ulamā*’s role vis-à-vis “this exalted group”. The closing briefly states legal obligations of the very poor under the law, also an unusual topic for Makhdūm-i A[‘]zam.

The discussion of existence is not unique to this treatise; one may find much of the presentation on “existence”, and in fact some of the discussion of the *‘ulamā* and sayyids, repeated and paraphrased in *Tanbīh al-‘ulamā*, which has been attributed by at least one nineteenth century student not to Makhdūm-i A[‘]zam but to his followers.

The basic structure of the treatise is thus:

1. Opening: existence of God and man, *fanā*, obedience: exoteric and esoteric
2. *Wilayāt*: activities of the *walī*, differentiation between *awliyā* and prophets (uses a few anecdotes)
3. “This group” and the *‘ulamā*, science; *‘ulamā* are “workmen” to science
4. Two groups are far from the Eternal: sayyids and *‘ulamā*
 - a. A father’s love blinds Muḥammad, whose intercession is for all, to the faults of the sayyids
 - b. The *‘ulamā* are veiled by science
 - c. Important sayyids and *‘ulamā* from within the group’s lineage are named
5. Meaning of intercession: need for good works; anecdote with Ibn ‘Arabī on a boat
6. Life is a burden (Qur’ānic reference explicated); link to Moses and further discussion of means of verses; role of *fanā*
7. Students of *this* time: master-disciple, *halal/haram*, the very poor

Poetry in ms. 1443 takes a back seat in many sections, although it is used occasionally as “proof” for the ideas presented, especially with verses cited from Najm al-Dīn Kubrā; poetry plays a larger role in the Kattakhanov branch, as is typical. In this

¹⁹ Nicholas Heer, “al-Jāmī’s *Treatise on Existence*,” in *Islamic Philosophical Theology*, ed. Parviz Morewedge (Albany: State University of New York Press, 1979).

treatise, for instance, we see a 28% increase in the number of lines of verse between the two, from 126 in ms. 1443 to 162 in Kattakhanov.

Anecdotes are not a major part of this treatise, appearing only in sections 2-5. The interesting part of the anecdotes is that many are unique in Makhdūm-i A^czam's work. For instance, while the anecdote of Najm al-Dīn Kubrā's child and the dog is not unknown,²⁰ and we find other affiliations of dogs with Noah, the Kubrawiyya dog anecdote appears nowhere else in Makhdūm-i A^czam's work.²¹ Likewise the anecdote of Ibn ʿArabī and the accident on the river (whose location in space is slightly changed in the Kattakhanov version of the story) does not appear elsewhere in these two codices. The explication of the Qurʾānic verses VII:142-143, which discuss Moses, also appear nowhere else in Makhdūm-i A^czam's work, although the Kattakhanov version lacks the recitation/repetition of the verses themselves, choosing simply to summarize them. These verses discussing Moses are often used – to sometimes contradictory purposes – to discuss sobriety and intoxication.²²

Linguistically both codex branches display evidence of segments of the text having been drawn from various times/dialects, with use of both *vei* and *u* for the third person singular. There are sections that are addressed to the sayyids in particular, using

²⁰ Devin DeWeese, "Dog Saints and Dog Shrines in Kubravī Tradition: Notes on a Hagiographical Motif from Khwārazm," in *Miracle et Karāma: Hagiographie médiévales comparées*, ed. Denise Aigle, Bibliothèque de l'École des Hautes Études, Sciences religieuses, vol. 109 (Turnhout, Belgium: Brepols, 2000).

²¹ It is worth noting here that the narratives that DeWeese (*ibid.*) mentions on pp. 463-464, including Jami's *Nafahat* and Khwāndamir's *Habīb al-siyar*, are neither exact matches for the anecdote that Makhdūm-i A^czam presents. The verse that follows the anecdote matches exactly Khwāndamir's, although unlike both of these sources, Makhdūm-i A^czam does not call Kubrā "walī-tarāsh" (saint-maker).

²² J. A. (Jawid Ahmad) Mojaddedi, "Getting drunk with Abu Yazid or staying sober with Junayd: the creation of a popular typology of Sufism," *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 66, no. i (2003): 5-6, 10., pp. 5-6, 10.

“*shamāyān*”, and other sections addressing the reader as *tū*. More work needs to be done to glean the sources for these materials.

There are several examples of substantial variation between the two branches that may provide additional evidence for the transmission histories of the branches. The section with the most substantial variations (other than just the addition of poetry, which, while it can add important dimensions, is often no more than an added adornment) is section 4. These changes include bringing the discussion of *‘ulamā* (part 4b above, although the order of section 4 in the Kattakhanov ms. is somewhat different) to include a discussion of kings, *kiyā*,²³ an unusual term for king in Makhdūm-i A‘ẓam’s work, which generally uses *pādshāh* or *shāh*. The first paragraph of the discussion of section 4 in the Kattakhanov ms. displays a concern with expanding and explicating its metaphors, evidenced by the repeated use of *ya‘nī* (“that is [to say]”), six times in this paragraph in Kattakhanov (f. 40a) as compared to 1443’s twice in the comparable paragraph (f. 47a). While most of the verses about Moses (VII:142-143) are omitted in their entirety in Kattakhanov, the author here does use small snippets from these verses to recall the earlier discussion later in the treatise, as well as drawing upon additional verses not mentioned in ms. 1443. Kattakhanov also draws on one additional authority, Khwāja Tāsh Kāragān, who is not mentioned anywhere in ms. 1443. Thus we can see that while the treatise is itself “only” a discussion of *adab* familiar to many studying Sufism, it is itself full of evidence of the ideas in circulation in these two manuscript traditions.

Authorities/mentioned figures: Muḥammad, Qur’ān, ḥadīth (no isnads), Shaykh Najm al-Dīn Kubrā, Shaykh Shiblī, Mawlawī Rūmī (or Mawlānā Jalāl al-Dīn Rūmī), ‘Izrā‘īl, Tarkesh Sulṭān, Amīr Qāsim, Amīr ‘Alī Hamadānī, Shaykh Muhyī al-Dīn [Ibn]

²³ Kattakhanov f. 41a.

°Arabī, Khwāja Muḥammad Pārsā, “Amīr Sayyid”, Khwāja °Alā al-Dīn °Aṭṭār “°Aṭṭār Allāh”, Mawlānā Abū Sa°id, Mawlānā Nazām al-Dīn Khāmūsh, Mawlānā Sa°d al-Dīn Taftāzānī, Khwāja Bahā° al-Ḥaqq wa al-Dīn [Naqshband], Musá/Moses, °Isá (in poetry); Kattakhanov adds Khwāja Tāsh Kāragān

IV. *Risāla-yi Ādāb al-sālikīn. Proper Behavior of the Disciples.*

Alternative title: (Bankipore) *al-risalat ādāb al-sālikīn*

Typed length 1443: 52 pp.

Typed length Kattakhanov: 52 pp.

Genre: *adab*, practices

Although not specifically stated, this treatise was written to introduce beginners to the Ṣūfī way the basic ideas and rules for the *ṭarīqat*. Although not as specific as one might expect – the rules are written in a general way, not limited to any particular setting or time – the treatise attempts to help the student make connections outside their physical body without delving deeply into the ideas of *fanā* that we have encountered in the first treatises of the *majmu°a*.

The author of the treatise divided it into seven sections of widely varying lengths. Most of the “headings” are not marked in any particular way in the manuscripts I have spent the most time with; ms. 1443, for instance, which often uses both overlines and red colored text, in only one of the seven instances marks the heading in this way. Thus, while it might be giving them greater weight than their typical reader might have (they were clearly not being used as finding aids), they provide us with some structure. The sections, as the author presents them, can be understood thus:

1. Introduction
 - a. Adam and Iblis
 - b. Introduction of *nafs* and *wujūd*
 - c. Setting of *ṭarīqat* within this structure
2. Role of *Jihād*
3. *Nafs-i hīvinī*: how it becomes stronger and weaker
 - a. The setting of the *ṭarīqat* within this structure

- b. Various practices used
- 4. Extra prayers/reckonings
- 5. Rules of behavior (This heading is often omitted; of the manuscripts I checked, in both the 1443 and Kattakhanov branch, only ms. 1443 had it.)
 - a. General (including things that will inhibit the student's progress, such as speaking too much, eating too much, sleeping too much, mixing with strangers, and not saying *ẓikr* enough)
 - b. For *ṣuḥbat* (this treatise, like the others, emphasizes that "*ṣuḥbat* is the best of all good works")
(contextualized with anecdotes)
- 6. *Adab* of *ṣuḥbat*
 - a. Almost entirely with anecdotes
 - b. Includes discussion of criticism
- 7. "Instructions for *ẓikr qalbī*" (Kattakhanov drops the word "instruction".)
 - a. *Silsila*
 - b. Discussion of who did which *ẓikr* and why
 - c. Discussion of the discord caused

Because of the length of the treatise, some of the interesting features will be noted here without discussing them at any depth.

Some of the anecdotes use in this treatise can also be found in other treatises in substantially the same form; they may have been in circulation during Makhdūm-i A^ʿẓam's lifetime, although I have not been successful in finding them in published works of the Khwājagān.

Although the introduction of the enmity between Adam and Satan is a common feature in Makhdūm-i A^ʿẓam's works, this version focuses more closely on the social structures – Adam being caliph, having possessions – rather than on the creation-and-love-based narrative that we see elsewhere. The emphasis on the corporal being, particularly as compared to other treatises directed toward what we must assume to be beginners, is evident throughout, with eating and sleeping and their effect on particular practices or the student's general state being a trope to which the author often returns.

What is most surprising in a treatise for beginners is the rather frank discussion about criticism and reproach, not just of the master and his students, as one might expect,

but among masters or members of the *silsila*. As will be discussed in greater detail in Chapter 3, this might suggest that this debate continued during Makhdūm-i A^czam's lifetime.

Some parts of the treatise contain keys to understanding how practices were understood to have developed. Near the end of the treatise, for instance, is a long description – both “*silsila*” and anecdote – of the interplay between vocal and silent *ẓikr* (or, as termed here, public and private *ẓikr*) from Muḥammad through Muḥammad Pārsā. This is done with the usual dream of Bahā' al-Dīn Naqshband,²⁴ but particularly when understood in the context of the anecdote that follows it, which portrays some strong bifurcations among the followers of Amīr Kulāl and Bahā' al-Dīn, one is not left with the feeling that one *ẓikr* has “won out” over the others. This dissension is firmly located in Bukhara, and could indicate dissension at the time of its writing with other Khwājagānī shaykhs in Bukhara. (See Chapter 4 for further discussion on practices.)

The most pronounced differences between the two manuscript branches occur in what are delimited as the first and second section above, especially in the first section, where entire paragraphs are added and removed. These shifts are difficult to characterize, although the Kattakhanov/501 branch seems to provide more explication than does the 1443 branch.

Authorities/mentioned figures: Muḥammad, ḥadīth (no isnads), Qur'ān; Adam, Hawwā/Eve, Satan/Iblis, Mawlānā Rūmī, Mir 'Abd al-Awwal, Moses, Mawlānā Nazm al-Dīn Khāmūsh, Khwāja 'Alā al-Dīn 'Aṭṭār 'Aṭṭār Allāh, Khwāja Aḥrār Khwāja 'Ubayd Allāh, Shaykh Abū Bakr Qafāl Shāshī, Mawlānā Ja'far, Makhdūm-i Mā, Sayyid al-Ṭayifa=Junayd, Shaykh Abū al-Ḥasan Lūrī [Nūrī], Shaykh Bahlūl [Pahlūl], Shaykh

²⁴ Marijan Molé, "Autour du Daré Mansour: l'apprentissage mystique de Baha' al-Din Naqshband," *Revue des Études Islamiques* 27, no. 1 (1959).

Shiblī, Yazīd [Bisṭāmī], Khwāja Buzurg Bahāʾ al-Ḥaqq wa al-Dīn [Naqshband], Khwāja (or Shaykh) Abū Yusuf Hamadānī, Jibrāʾīl, Khwāja Jahān=Khwāja ʿAbd al-Khālīq Ghijduwānī, Khwāja Aḥmad Sadiq, Khwāja ʿĀrif Rīvkarī, Khwāja Awliya-i Kalān, Amīr Kulāl, Shaykh Abū al-ʿAbbas, Shaykh Murtaʿish, Abū Bakr Ṣiddīq, Salmān Fārsī, Qasim b. Muḥammad b. Abū Bakr Ṣiddīq, Imām Jaʿfar Ṣādiq, Sulṭān al-ʿĀrafīn=Abū Yazīd Bisṭāmī, Shaykh Abū al-Ḥasan Khaqānī, Shaykh al-Qāsim Kurkanī (Gurganī?) Ṭūsī, Shaykh Abū ʿAlī Farmadī Ṭūsī, Khwāja ʿAbd Allāh Barqī, Khwāja Ḥasan Andaqī, Khwāja Aḥmad Yasawī, Khwāja Maḥmūd Anjīr Faghnaẓwī, Mawlānā Ḥafiz al-Dīn, Mawlānā Shams al-Imah Kardarī, Khwāja ʿAlī Rāmītanī, Khwāja Muḥammad Bābāʾī Samāsī, Shaykh Amīr Ḥīn (Hussein?), Muḥammad al-Ḥafizī, Khwāja Muḥammad Pārsā, Shaykh Abū ʿAlī Daqqāq

V. Risāla-yi Ādāb al-ṣiddīqīn, Proper Behavior of the True Friends.

Typed length 1443: 15 pp.

Typed length Kattakhanov: 15 pp.

Genre: *adab*

This treatise is addressed not to prospective members of the group as is *Ādāb al-sālikīn*, but to those who already have come relationship to the group and need instruction on proper etiquette within this context.

It is interesting to note that the treatise still opens with complaints about others complaining about those within the group. As shall be seen in Chapter 3 of this dissertation, this can be a rhetorical structure, designed to foster group cohesion. Here it seems especially pointed toward making sure the disciples follow their shaykh unquestioningly, even if what he's doing seems to contradict the rules.

The structure of the treatise is as follows:

1. Idea, followed by anecdotes and/or examples
2. Attainment/intention: What it is to follow the path. Includes discussion,

- but no anecdotes.
3. Discussion of types of paths: *akhyār*, *abrār*, *shuṭṭār*²⁵; no one path should oppose another.
 4. Relationship between God and man, leading to definitions of *‘ishq*, and describing various stages.

There is a great deal here that is worth of further study. The discussion in section 3 seems to be unique to this treatise in Makhdūm-i A‘zam’s work. There are issues of being tested that bear on the relationship as Makhdūm-i A‘zam understood it in the triangle among disciple, master and God, for it is not readily discernible what/who the source for this testing is. There are several anecdotes involving social relationships -- wives, neighbors -- that may also be of interest.

It is especially in light of the treatise’s concern with relationships that the variations between the manuscript branches become important. Although there are not large sections of difference, some of the differences go to the heart of the relationships. For example, in an anecdote with ‘Umar and Abū Bakr, ‘Umar comes out looking considerably better in the Kattakhanov version than he does in ms. 1443, where his actions are made to appear crass and overly forward. There are many small shifts -- it takes only a few words -- like this that given further study could enable us to learn more about the context in which the individual manuscripts were reproduced.

Authorities/mentioned figures: Muḥammad, ḥadīth (no isnads), Qur’ān; Adam, Abū Bakr Ṣiddīq, Khwāja ‘Abd Allāh Anṣārī, Khizr, Mūsā/Moses, Khwāja Buzurg = Khwāja al-Ḥaqq wa al-Dīn [Naqshband], Khwāja Najm al-Dīn Dādrk, Amīr al-Mū’minīn ‘Umar, Sulṭān Abū Yazīd Bisṭāmī, Khwāja Aḥrār = Khwāja ‘Ubayd Allāh, Amīr ‘Abd al-Adal [probably ‘Abd al-Awwal], Shayṭān, Khwājagān, Jām’a (name of a work?)

²⁵ This is generally vowelless *shuṭṭār*, but the manuscript explicitly marks the first short vowel.

VI. *Risāla-yi Ganj-nāma, The Treasure-book.*

Typed length 1443: 23 pp.

Typed length Kattakhanov: 26 pp.

Genre: doctrine

Ganj-nāme is written without a declared purpose, but the presentation would seem to want us to understand man's place in the world. In this treatise, this place can be either understood as ungendered, because man is only discussed as Adam, or as masculine, because unlike other presentations of the story of Adam, this one does not mention Eve (Hawwā) or the populating of the earth. Instead, man's dominance over angels and other beings is constructed, as well as presentations of Iblīs' (Satan's) choices in becoming man's enemy.

The treatise can be broken into three sections. The first section contains the presentation of the cosmogony, presented as an interaction among God, Iblīs, the angels, and Adam, based largely on Surah II, verses 30-34. This long section, approximately a third of the treatise, presents considerable variation between the Kattakhanov/501 manuscript tradition and the 1443 manuscript tradition, with the Kattakhanov variant probably anticipating an audience that has a more courtly slant, given its push toward the *pādshāh* in some places. For example, folios 89a-b tie the lies of Iblīs to a *pādshāh* who gathers wealth in his treasury and then lies about it. The Kattakhanov ms. also has a slightly different cosmological slant, omitting mention of God not having a material body and adding emphasis on God's oneness, in addition to shifting the discussion of Satan somewhat.

The second section contains a metaphorical explication of God's qualities, using clothing – especially in terms of its whiteness or colorlessness – and birds to a lesser degree. This section brings in mentions of “Makhdūm-i Mā” who quotes Rūzbihānī Baqlī. This section continues an emphasis on Qur'ānic rather than ḥadīth quotations,

although there are a few ḥadīth, and moves through discussions of the “science of the *sharīʿa*” versus the “science of the *ṭarīqat*”, with little differential valuation. These discussions push toward an understanding of *ʿishq* (love) and *fanā*. Not surprisingly, both variants emphasize the idea that only some people are able to do this; the Kattakhanov/501 branch does this to a somewhat greater degree. This section is slightly shorter than the other two.

The third section is in part directed toward the reader, having been written almost entirely in the second person familiar form (*tū*), an unusual departure for Makhdūm-i Aʿẓam. Having set the scene with the previous sections, the author discusses in highly metaphorical terms how the reader must cure himself of the pollution and impurity of the world through *ʿishq*. This section moves back into the third person to clarify the results of having attained unity (*waḥdat*, which seems to have been corrupted in 1443). The close of the text of the treatise focuses on pain, and the one who is in pain (*dardmand*, an unusual term for Makhdūm-i Aʿẓam). Near the end is the only other anecdote in the treatise, about Rābiʿa (in Kattakhanov she is also called Bībī Rābīʿa) and Ḥasan [al-] Basrī. The treatise closes with a long section of poetry.

Authorities/mentioned figures: Qurʾān, ḥadīth (no isnads), ḥadīth qudsī; David, Adam, Shayṭān/Iblis, “Makhdūm-i Mā” [Muḥammad Qāzī], Shaykh Rūzbihānī Baqlī Shirazī, Rābīʿa, Ḥasan Basrī

VII. Risāla-yi Bakāʿiyya, Lamentation.

Typed length 1443: 25 pp.

Typed length Kattakhanov: 32 pp.

Genre: practices, doctrine

This treatise is an explanation for the ritual practice of lamentation. Although not presented as a *radd* (see *Tanbīh al-ʿulamā* or *Asrār al-nikāḥ* for examples of treatises that

are), the author must have felt the need to contextualize this ritual practice from its fundamentals, based particularly on the Qurʾān and extra-Qurʾānic discussion of Adam. In several places, especially in the Kattakhanov/501 branch, the discussion includes mention of those who have reproached someone. The discussion is not clear about precisely what the nature of the reproach is, or if it has to do with the practice of lamentations.

The structure of the treatise focuses on largish (2-3 pages) anecdotes about Qurʾānic and Biblical figures and then the contextualization and explanation of some ideas that develop from the stories. The ideas flow to some extent across the anecdotes, which provide some of the treatise's continuity. Thus we get one basic structure:

1. Adam and Eve/Hawwā and Satan
discussion
2. Yaʿqūb/Yusuf
discussion
3. David/Dawud
discussion
4. Muḥammad and his family (Abū Bakr, Fāṭima, Ḥasan and Ḥussayn, etc)
discussion
5. Rūmī
discussion

The sometimes extensive discussions can serve to bring in additional resources. The discussion following the Yusuf/Yaʿqūb anecdote, for instance, develops on the Qurʾānic verse IX.82, that one who sees his actions in the world laughs a little and weeps much. This is linked to the prison of the world versus heaven, which has clear echoes with the Adam/Eve anecdote and Yusuf's stay in the prison. It also mentions that children, because of their innocence (their lack of veils) have an easy time being cheerful; the Kattakhanov/501 manuscript branch emphasizes this as being from God and shamelessness. The language of the interpretive sections, where the author is speaking to his reader, are generally presented in the second person singular, although there is a

section near the end where the reader is addressed as *shamā* (or *shamāyān*) the more formal form.

The David anecdote(s) presented here are worthy of further study; the Kattakhanov/501 version much more closely follows the biblical presentation of David's seduction of his neighbor's wife. (See 2 *Samuel* 11.) The 1443 version is more compressed, omitting details like the name of the woman's husband, while adding her name (here given as Asha) and that she was the mother of Solomon/Sulaymān.

There seems to be an undercurrent of discussions or characterizations between parent and child, particularly father and child, in this treatise more than any other. This seems to be accentuated in the Kattakhanov/501 branch. Especially in the first half of the treatise, discussions of children or fathers, sometimes Adam's children, sometimes equating children with *murīds* or vice versa, needs to be further studied.

It is probably no accident that this treatise follows *Ganj-nāma* in many codices, since it expands upon the Adam-Satan relationship, particularly in terms of Adam's desire for forgiveness. The idea of lamentations arises frequently across other treatises; the length devoted here to a single issue exceeds that of treatise on *ẓikr*.

Across the manuscript branches, the most diversity occurs with the Ya^cqūb/Yusuf and David stories, which are almost completely rewritten. The Kattakhanov/501 branch provides less of an explanation for Ya^cqūb's "punishment", while 1443 makes it clear that Yusuf's disappearance was a punishment for Ya^cqūb, not Yusuf, as readers of the Qur'ān or Bible might conclude. Although part of the added length of the Kattakhanov/501 branch's version is the addition of poetry, this branch in many places has entire sentences of further development compared to the 1443 branch.

Authorities/mentioned figures: Qur'ān, ḥadīth (no isnads), Muḥammad, Adam,

Eve/Hawwā, Shayṭān, Yusuf, Yaʿqūb, David, Ibrāhīm, Moses, Sulayman, ʿĀʾisha (his mother in 1443), Ṣaḥḥāk; the Kattakhanov/501 branch adds Ūryā (husband of the woman David seduces), Gabriel, Abū Bakr Ṣiddīq, ʿAlī, Fāṭima, Ḥasan, Ḥussayn, Shaykh Murtaʿish, Rūmī

VIII. *Risāla-yi Naṣīḥat al-sālikīn, Advice for the Travelers.*

Typed length, 1443: 25 pp.

Typed length Kattakhanov: 25 pp.

Genre: *adab*

This treatise shows some divergences from the typical standard observed in most of the other treatises. The first is the lack of an opening blessing/prayer in Arabic. Here, although we do find a few elements of the standard Arabic opening (praise to God, situating the creation of the world as an element), it is all done in Persian, and more drawn out than most of the Arabic versions, which are rarely more than several lines in length. The “benediction and greetings” here extend beyond the first page, culminating, again in an unusual feature, in the author naming himself.

The content of the treatise seems more likely than most of the treatises to have been given orally and noted down by student(s). This is possible for several reasons. First, nothing within the treatise mentions writing it down, an element, which, while uncommon among all the treatises, does nonetheless appear. Second, although the treatise is somewhat long, the structure lacks the focus and clarity that one often finds in Makhdūm-i Aʿẓam’s other works, with their clearly defined architecture and logic. In this treatise, we instead find the first half disjointed from the second, with little to link them. The closing swings around to yet a third topic, food, as if it were time for a meal. The last unusual element here is the author’s emphasis on “Makhdūm-i Mā”, Muḥammad Qāzī, Makhdūm-i Aʿẓam’s teacher. Although Muḥammad Qāzī is mentioned elsewhere

in the works of Makhdūm-i A^czam – he is mentioned in eight other treatises, in most of which, like this one, he appears in anecdotes – in this treatise he plays a prominent role, being mentioned as much as Bahā’ al-Dīn Naqshband. He is also always linked to an unnamed “Ḥaẓrat Īshān”, perhaps Khwāja Aḥrār, although there is nothing here that would indicate it. Although Ḥaẓrat Īshān is the way Khwāja Aḥrār is referred to in the *Rashaḥāt ‘ayn al-ḥayāt*, none of the anecdotes here appear there.²⁶ The *Rashaḥāt* draws most of the information attributed to Muḥammad Qāzī from *Silsilat al-‘arāfīn*, Muḥammad Qāzī’s major, book-length work.²⁷ Oddly, the anecdotes appearing in the present treatise of Makhdūm-i A^czam present Muḥammad Qāzī in a somewhat qualified light, since in both instances Muḥammad Qāzī is recognizing his own errors.

The treatise’s structure is as follows:

1. introduction
2. diligence / repair
anecdote with Bahā’ al-Dīn Naqshband and Mawlānā Shams al-Dīn
3. Satan’s deception
4. *waṣīt* 1: don’t sit with *nā-dānī*
Jesus anecdote with fools
5. *waṣīt* 2: service to *dustān-i ḥaqq*
Muḥammad Qāzī anecdote, boar/Ramāzan
6. *waṣīt* 3: *adab* and maintaining the shari’ah
no anecdotes, but extended metaphors
7. *‘ishq*, pain
8. food metaphors
9. final 3 anecdotes: Bahā’ al-Dīn Naqshband, Shaykh Shādī, Muḥammad Qāzī, Amīr Qāsim

The word “precept” (*waṣīt*) begins to appear just over a third of the way through the treatise (folio 146b in ms. 1443, 125a in Kattakhanov), and seems to mark off segments of the text, although the logic is not completely clear to me. The term is also

²⁶ Mawlānā Fakhr al-Dīn ‘Alī b. Husayn Kāshafī and ‘Alī Aṣghar Mu‘īniyān, *Rashaḥāt ‘ayn al-ḥayāt*, *Silsilah-i intishārāt-i Bunyād-i Nīkūkārī-i Nūriyānī*; *shumārah-i musalsal-i 15*, vol. 2 (Tehrān: Bunyād-i Nīkūkārī-i Nūriyānī, 2536 [1977]).

²⁷ See, for example, *Ibid.*, 378.

used at the end of the introduction to state that the treatise will present the “selected precepts of this weak one”, culminating in Makhdūm-i A^czam’s name.²⁸ The term’s use is clustered in one section of the treatise, folios 146b to 148b in ms. 1443, 123a to 126b in Kattakhanov. These precepts seem to delineate three topics here; of them, two are modified significantly between the two manuscript branches (although these are not the only differences between the branches – see below). This term does not appear often in Makhdūm-i A^czam’s other works; we find it only in treatise IV, *Ādāb al-sālikīn* and treatise XVI, *Chahār kalima*.²⁹ Since neither of these two works uses the term to delineate topics, it may indicate that the text here has been borrowed from elsewhere. It could also have been part of Makhdūm-i A^czam’s verbal style in trying to pass along “advice”, a term, which, despite appearing in the title, appears only once in this treatise, and once each in four other treatises. Most notably, this is the term used (*nasīḥat*) in treatise XXV for the advice that Ghijduvānī gives Bahā³ al-Dīn Naqshband in a dream.

It is common throughout Makhdūm-i A^czam’s works to attribute condemnation of the *ṭarīqat* to Satan; this is the predominant theme in the first half of the text. Interesting here however, is Makhdūm-i A^czam’s emphasis on not letting Satan separate the student from *ṣuḥbat* with his *pīr*, a theme that does not usually arise. It would seem unusual for Makhdūm-i A^czam to have devoted so much space to this topic in a work on “advice” if there were not others attempting in some way to draw off his students. Although this topic will be addressed in Chapter 3 of this dissertation, more work remains to be done to find a basis for understanding how shaykhs sought and maintained students in the post-Aḥrār century.

The differences between the two manuscript branches are most evident in three

²⁸ Ms. 1443. VIII/140a; Kattakhanov, VIII/120a

²⁹ Ms. 1443, IV/89b, 91b; XVI/246b. Kattakhanov, IV/74a, 75b; XVI/196b.

places, two of them involving anecdotes with figures from the Khwājagān, and the other involving Muḥammad. In all these cases, the Kattakhanov version is shorter and less detailed than the corresponding 1443 version; also in all cases, the context is shifted, sometimes drastically. For instance, in the piece involving Muḥammad, which generally presents the idea that the friend of my friend is my own friend, and the friend of my enemy is my own enemy, in ms. 1443 sets this idea in a prayer to God involving °Alī, as well as constructing the formula as “that person who is a friend of God (*khudā* here) is my friend”. In the Kattakhanov version, however, °Alī, the prayer and God are all gone, and Muḥammad is presented as voicing this entirely on his own account, “my friends”, “my enemies” rather than “the friends of God”. Although this needs further study, one might suggest that this context would link the Kattakhanov manuscript more closely to a Muḥammad-centered system, not uncommon among later Naqshbandiyya-affiliated groups (the “Muḥammadiyya”).

The other two anecdotes are equally rich in possible meanings. The first is an anecdote that is being presented to discuss how shaykhs/pīrs can or cannot remedy the person, and has a strong subtext of obedience to the shaykh. This in itself is not unusual. Both are opened by setting them within a context of the time of Bahā° al-Dīn Naqshband, and seem to involve some understanding of divergence or competition between °Alā al-Dīn °Aṭṭār and Muḥammad Pārsā, both disciples of Bahā° al-Dīn Naqshband who go on to lead the Khwājagān in turn, based on *silsilas* that Makhdūm-i A°zam himself gives. This is what they have in common. The 1443 version goes from there, centering its anecdote on a named character, Mawlānā Shams al-Dīn, who is given to be the nephew (sister’s child) of Mawlānā Žaīf al-Dīn Munārī. In the Kattakhanov version, both these names are omitted, and the character is just given (as he is also in ms. 1443) to be “one of

his (Bahā° al-Dīn's) friends (*yārān*)". The 1443 version, which is seventeen typed lines long, compared to Kattakhanov's six, provides many details about how this Shams al-Dīn became sick, and needed to consult with °Alā al-Dīn and Muḥammad Pārsā. The anecdote in 1443 repeatedly situates Muḥammad Pārsā in Bukhara, while all the other characters are not located in space; the Kattakhanov manuscript does not even mention Bukhara. The problem, in both versions, is that Shams al-Dīn, while told to visit one shaykh, goes off to another instead. The 1443 version has this happening several times, with the shaykhs recognizing that they cannot help him and trying to send him away. The Kattakhanov version has this happen only once, and presents the unnamed character's father as the one who sends him to °Alā al-Dīn. There is clearly a great deal at work here; more research needs to be done to connect the characters and the anecdote to the rich web of anecdotes that exist for the fifteenth and sixteenth century Khwājagān.

The last of the divergent anecdotes is equally rich. This one, with Muḥammad Qāzī, Makhdūm-i A°zam's own master, as the central character, is set during the month of Ramadan and involves feeding large groups of people, and in particular an unnamed "*īshān*" or "*ān-ḥaẓrat*", a term usually reserved for referring to Muḥammad in Makhdūm-i A°zam's works, thus here probably a marker for the author having found the piece in a different source. The action is centered in Tashkent this time, although with an unusual difference – in ms. 1443, the speaker and company "went to" Tashkent (*be-Tāshkint raftand*) while in the Kattakhanov manuscript indicates they "came to Tashkent" (*be-Tāshkint āmadand*). Although both indicate the people there were hungry, the reasons differ. Ms. 1443 states that it was because there was a drought/famine (*qaḥṭ*), while the Kattakhanov version says that "Shāh Bīk Khān had captured Turkistān, [so] all the people of Turkistān had come to Tashkent hungry and desperate." Ms. 1443 provides more

details about the situation where the unfortunate thoughts, which are the center of the moral of the story, enter the mind of Muḥammad Qāzī, placing them at night during a “night vigil” (*tahajjud*), whereas the Kattakhanov manuscript is silent on the exact setting. The Kattakhanov version is also more direct about Muḥammad Qāzī’s service; while ms. 1443 alludes to his service to the people and the creation of 700 loaves of bread and cooking 7 sheep, the Kattakhanov ms. has him doing this himself. The denouement in the Kattakhanov ms. has the unnamed master sending a slave boy (*ghulām-bacha*) to chastise Muḥammad Qāzī, while ms. 1443 has the interaction occurring between the master and Muḥammad Qāzī, with far more elaboration on the social context – being part of the Khwājagān is mentioned, as well as various religious exercises. Both versions close with a ḥadīth, although only the Kattakhanov ms. gives the formulaic opening (“in the words of the Prophet, peace be upon him”).

This system of changes can provide us with evidence for this treatise Kattakhanov manuscript branch having developed in or around Tashkent, while ms. 1443 is more concerned with Bukhara and its environs. This treatise is rather an oddity among the treatises, in that the Kattakhanov version is shorter than the ms. 1443 version. More study among the extant copies of this treatise is planned for delineating whether these divergences are unique to these codices or are in fact common to the branch system.

Authorities/mentioned figures: Qurʾān, ḥadīth (no isnads); Muḥammad; Adam, Hawwā, Shayṭān, ʿĪsá, Khwāja Buzurg [Bahāʾ al-Dīn Naqshband], Mawlānā Shams al-Dīn, Mawlānā Zāif al-Dīn Munārī, Khwāja Muḥammad Pārsā, Makhdūm-i Mā = Mulla Muḥammad [Muḥammad Qāzī], Khwājagān, Shaykh Shādī, Amīr Qāsim

IX. *Sharḥ-i savād al-wajhiyya, The Blackness of the Countenance.*

Alternative Title: *Risālat savād al-wajh fī al-dārayn*. (1443, 10626)

Typed length 1443: 10 pp.

Typed length Kattakhanov: 11 pp.

Genre: explication, practices

This is a high-level discussion of a ḥadīth that relates poverty to shame. The thrust of the argument is that poverty (broadly defined, as it also seems to include social capital as well as real capital) is essential. Although this is commonly linked to the Malāmatī, given Ḥallāj's great influence on many of the Central Eurasian *ṭarīqats*, it probably deserves much greater study. The work links blasphemy to a pious invitation of shame in order to further one's stage on the Ṣūfī path. Although Ḥallāj is not condemned for his sayings, the text notes that the Khwājagān have overcome uttering such blasphemous phrases. Life itself, the text says, is an attachment that one must give up in order to part the veils that separates one from God.

The basic structure of the treatise is thus:

1. Introduction, with presentation of Qur'ānic verses and ḥadīth. The Kattakhanov ms. includes additional Qur'ānic verses, in addition to a longer introduction. The bulk of the differences between the two mss. is located in the introduction.
2. Contextualization of Ḥallāj and the Khwājagān/proto-Naqshbandiyya, including Bahā' al-Dīn and Ghijduvānī. Most of this is familiar ground for those acquainted with Massignon's discussion of the Naqshbandiyya.³⁰
3. Anecdotes providing further contextualization. Some of the figures here are well known, others less so. The context provides what might be thought of as "insider data" on the states and stages of the figures discussed. The anecdotes relate the actions of previous historical figures (Ḥallāj, Bisṭāmī) to well known stages on Makhdūm-i A'zam's Ṣūfī path (*jaḏba*, *tawajjuh*), noting that they are beginning levels.
4. Creation of man: a summary section for the states/stages discussion, centering on why God created man. Lamentations here are valorized, implying their higher relative worth as compared to other practices (*ẓikr*, for instance, was mentioned in the anecdotes)
5. Closing: An affirmation of the need to avoid distractions, so that one becomes annihilated like Muḥammad at the Battle of Uhud. The final

³⁰ Louis Massignon, *The Passion of al-Ḥallāj: Mystic and Martyr of Islam*, trans. Herbert Mason, 2 vols., Bollingen Series, XCVIII (Princeton: Princeton University Press, 1982), 228.

discussion brings in stages that are discussed more fully elsewhere, such as *baqā' ba^cd al-fanā*, and *farq ba^cd al-jam^c*. Treatise closes with an anecdote of Khwāja Aḥrār and Bābur where Aḥrār bests Bābur's soldiers in Samarqand, yet the treatise emphasizes that this is not Aḥrār's doing, but God's. It is difficult to discern without further study if this closing is meant to draw attention to Aḥrār's many distractions or not.

Authorities/mentioned figures: Qur^{ān}, ḥadīth (no isnads); Adam, Ḥusayn Maṣṣūr Ḥallāj, Khwāja Bahā^ṣ al-Ḥaqq wa al-Dīn [Naqshband], Mawlānā Salāḥ, Sayyid Amīr Ḥīnī, Mawlānā Rūmī, Khwājagān, Khwāja ^cAbd al-Khāliq Ghijduwānī, Yazid (Bayazīd Bisṭāmī), Mawlānā Naẓām al-Dīn Tahsīn, Abū Muḥammad (Ravīm?), “Khwāja Aḥrār” Khwāja Nāḥr al-Dīn ^cUbayd Allāh, Mīrza Bābur Kalān (there are no differences in the list of authorities between the two mss.)

X. *Risāla-yi Tanbīh al-salāṭīn*, Admonition of the Kings.

Typed length 1443: 18 pp.

Typed length Kattakhanov: 19 pp.

Genre: doctrine

This treatise, while not addressed directly to the political powers, is clearly intended for their consumption. The treatise serves as an extended call on the political authorities not to permit complaints against “this group”.

There are several points that distinguish this piece from among the others in Makhdūm-i A^cẓam's oeuvre. The first is the voice: much of the treatise is written in the first person, presumably in the voice of Makhdūm-i A^cẓam himself. Because the presentation includes details about Makhdūm-i A^cẓam's own master, Makhdūm-i Mā, we might interpret it as representing how Makhdūm-i A^cẓam contextualized his own master's relationship with the political elite. The only trace of earlier admonitions to avoid dealing with kings is contained in an anecdote. At the same time, some of it is not unique: the presentation of the Junayd-Ghulām Khalīl story, where we find this rejection of kingly help for the Ṣūfīs, is repeated in several other treatises.

Structurally, we might understand the treatise thus:

1. Adam's role in this world as a metaphor for kingship
 - a. Creation of humans, here limited to populating the world.
Presentation centers on error and redemption; repentance focusses on weeping.³¹ Sets role for Adam as *khalifa* and father figure
 - b. Khalifa for that people. Adam is set up as khalifa for his children
 - i. This allows for the possibility of different khalifas for different people (here *qawm*) in the same area
 - ii. This also tends to reject the idea of a "foreign" *pādshāh*
 - c. King as manifestation of God
 - i. Idea here not one of power but grace and justice: the *pādshāh* is being given a gift
 - ii. The ruling must be done in according with the shariah
 - d. Linkage between the "sharī'a Muḥammadi" and the ṭarīqat, especially of "this exalted group"
 - i. When the *pādshāh* and his "pillars of state" (*arkān-i dawlat*) are sincere friends to this group, their wealth and happiness in this world and the next are increased for both them and their *wilayat*.
2. closes with anecdote from Muḥammad Parsā
Presentation about reasons for complaints about group, need for the *pādshāh* as an associate³²
Khwāja Aḥrār anecdote
reason for complaints limiting group
3. Junayd-Ghulām Khalīl anecdote³³
4. Makhdūm-i Mā³⁴
 - a. anecdote in Herāt
linkage to Khwāja Aḥrār
links to "*khāna-wāda*"
 - b. anecdote in Shāsh (Tashkent)
links to Sulṭān Maghfūr
5. Three things needed for path: *ikhwān*, *zamān*, *makān*
6. Makhdūm-i A'zam's reason for writing
links to son of Sulṭān Maghfūr
Makhdūm-i A'zam's fourth addition to the three things: *khān*
7. Ideas of the ṭarīqat: love, pain, etc
8. Closing anecdote with Abū 'Alī Daqqāq
The Kattakhanov manuscript provides two additional Qur'ānic quotations here.

³¹ For more on this see Chapter 4.

³² Variations between the manuscript branches and discussion of this section can be found in Chapter 3.

³³ For more on this anecdote, see the discussion in Chapter 3 of this dissertation.

³⁴ For more on this figure, see Chapter 1.

More than most treatises, this treatise has a close resemblance to those written by Khwāja Aḥrār, with the frequent mentions of the “*sharī‘at wa ṭarīqat Muḥammadi*”. Although the “Muḥammadi” is used in other treatises, here it is especially prevalent, almost ubiquitous. Most of the anecdotes relate to those with a direct tie to Khwāja Aḥrār, if not to Khwāja Aḥrār himself; the exceptions, those of Junayd and Abū ‘Alī Daqqāq, are well known, with links to Qushayrī, and probably others.

Assuming that this was intended for a courtly audience – given the textual evidence, probably the son of Sulṭān Maghfūr – the lengthy abstract section can be understood as a brief introduction or reminder of the ideas of the group. There is little here that is not found in other treatises at greater length. The role presented here, of close ties to the political figures, is not necessarily straight forward or simplistic. The anecdote with Junayd can be read several ways, and further work needs to be done to see how Makhdūm-i A‘zam shaped it, which would provide us with more evidence for how he wanted it to be understood. For instance, even among his own works, the closing of the anecdote, with the four companions not wanting anything except for the *pādshāh* to leave them alone, is not always present. That he includes it here could mean that he wanted to make it clear that it should be the *pādshāh* seeking friendship with the Ṣūfīs, and not the other way around. And yet, the thrust of the piece is that the *pādshāh* needs to help eliminate complaints about the group, not that, as presented briefly, by helping the Ṣūfīs the *pādshāh* will be improving his success in this world and the next.

The differences between the two manuscript branches are most apparent in section 1 of the outline above, particularly in 1.c and 1.d. Here, although many of the ideas are the same, the presentations are quite different. The Kattakhanov manuscript makes plain a link not just between God and the *pādshāh*, but between the *pādshāh* and Muḥammad,

stating “the *pādshāh* is the deputy [or] substitute for That Excellency [Muḥammad]”.³⁵ In addition, the Kattakhanov manuscript includes an additional section before the Pārsā anecdote, related from Aḥmad b. Bārwan al-Rashīd (who appears nowhere else in the Kattakhanov codex, nor anywhere in ms. 1443), that portrays an “*‘azīz*” as traveling to a city “where living is easy ... because [it shows that] the mercy of God has alighted there.”³⁶ This links to the previous paragraph in this codex which discusses valuing the *ṭarīqat*; the Kattakhanov manuscript has an added section about the *pādshāh*’s responsibility to care for the “darwishes”.

Differences between the two branches in the remainder of the treatise are more minor, although in some cases they point to other variations. For instance, most of the differences between the two branches in section 3, the anecdote of Ghulām Khalīl, are typical of transmission problems: dropped lines or duplicated lines. Although the duplicated lines almost certainly have to be the work of the script of this particular manuscript – it is difficult to imagine a scribe who would not have crossed out the error, if he realized it – dropped lines could have occurred at any time, including the time at which they were originally added to the text. It seems mostly likely that since this anecdote occurs in other places in each of the manuscripts, and quite consistently, that they were originally introduced into Makhdūm-i A[‘]zam’s work from a primary source. The difference that seems most difficult to understand is the presentation in the Kattakhanov manuscript of links between Sulṭān Maghfūr and other figures in the *ṭarīqat*, namely Bahā’ al-Dīn Naqshband, Khwāja Aḥrār and Makhdūm-i Mā.

Authorities/mentioned figures: Muḥammad, Qur’ān, ḥadīth (no isnads); Adam, Eve/Hawwa, Shayṭān, Sulṭān Ibrāhīm Adham, Khwāja Muḥammad Pārsā, Ibn Fāriṣ

³⁵ Kattakhanov, f. 142a.

³⁶ Kattakhanov, f. 143a.

Miṣrī, Khwāja Aḥrār = Khwāja ʿUbayd Allāh, Mawlānā Abū Bakr Qafāl Shāshī, Sayyid al-Ṭāyifa Junayd, Shaykh Abū al-Ḥasan Nūrī, Shaykh Shiblī, Shaykh Bahlūl, Ghulām al-Khalīl, Shaykh al-Islām of Herat (Ḥarī), Khwājagān, Makhdūm-i Mā [= Muḥammad Qāzī], Shaykh Muḥyi al-Dīn [Ibn ʿArabī?], Sulṭān Maghfūr, Mawlānā Rūmī, Mawlānā Nūr al-Dīn ʿAbd al-Raḥman Jāmī, Khwāja Abū Naṣr, ʿUbayd Allāh Khān, ʿIzrāʾīl, Abū Bakr Ṣiddīq; Kattakhanov adds Aḥmad b. Bārwan al-Rashīd, Khwāja Naqshband

XI. Sharḥ-i al-walād sirr abīhi, The Interpretation of “The Son is the Mystery of the Father”.

Typed length 1443: 6 pp.

Typed length Kattakhanov: 6 pp.

Genre: *adab*

This short treatise can be read as a pointed argument directed at the “children of prophets and saints”, indicating that they must, as anyone else who wants to receive the benefits of the group, participate in its activities, here specifically mentioning *ṣuḥbat*. The basic structure is a question/answer (*jawāb / sawāl*³⁷) format, but, oddly, in neither manuscript branch is the *jawāb* actually a question, and the *sawāl* is lacking in its entirety from ms. 1443; in the Kattakhanov branch it occurs only at the end, after all the intermediate discussion.

The work can be considered *adab*; it makes prominent use of anecdotes, here primarily of prophets. It might also not inappropriately be understood as a dialectical piece using the Qurʾān to address an issue about the lack of appropriate behavior among the descendants of prophets and saints, but because the thrust of the work is more on the behavior than understanding the Qurʾān, *adab* seems the more useful genre.

Two of the anecdotes play a prominent role, one concerning Noah and one of his

³⁷ Arabic *suʾāl*.

sons, who perished in the flood, and the other concerning Fāṭima and Muhammad. The anecdote with Noah sets the tone, putting in God's mouth that children who do not follow their fathers (more on the female side of the parental equation below) are not to be considered one's children. Makhdūm-i A'zam also alludes to another anecdote, by merely mentioning dogs and Najm al-Dīn Kubrā.³⁸ It is presented in Makhdūm-i A'zam's work briefly in treatise III; here it is shaped in only a few lines, and those who do not know the tale will find no new information here; the context is clearly supposed to be understood by the reader. It is only in a verse unique to this treatise that Makhdūm-i A'zam inserts Kubrā's name, to make clear the reference.

The world is presented in this treatise as a binary construction: either you are in/with this group or you are "apostates and sinners" (*kāfirān wa fussāq*). This polarity is presented as being both malleable and fixed; fixed, because the treatise indicates that one's character comes from one's father, and malleable because, as emphasized particularly, one takes the "color" (*rang*) of those with whom one sits. Neither of these ideas are unique to this treatise.

We can read the warnings to children in several ways, without knowing more of the specific context in which they were presented. This could have been directed at Makhdūm-i A'zam's own children, or toward children of earlier shaykhs, who might have been in competition with him. There is a specific warning about pride, which, because the phrasing constructs this as the children of prophets and saints, could also easily be referring to *sayyids*, who trace their descent to the Prophet Muḥammad.

In addition, the end of the treatise makes a pointed linkage between "the stinking (*khasīs*) breath/soul (*nafs*)" of "the path of women (*rāh-i zan*), which is unusual for

³⁸ See discussion above, pages 65-66.

Makhdūm-i A[°]zam, who, when he brings up women at all, often does so in the context of motherhood or wives, and is typically not misogynist. Here, however, where one might even expect that the mother would also have some influence on how the children turn out, mothers are not mentioned at all and women are explicitly linked to Satan as the “two enemies” of man (*ādamiyān*). There is no mention made of precisely what is bad about women, other than they lead one from the right path, and this is given in only the vaguest of senses, and used contextually to point out that the reader/listener must seek out the “friends” (*dustān*) that God has sent for every age. These friends are to offer advice, but little more is said about this, as the treatise comes to an abrupt end, without closing verse, in ms. 1443.

The treatise also reminds any soft-hearted fathers -- implicitly like Noah -- that one must cut off bad offspring in order to keep one’s descent pure. That Noah pleaded with the child --no gender is given, although a son seems to be assumed, as all the discussion later is between a father and a son -- to no avail, but still wanted God to explain why He’d failed to live up to his promise of saving Noah’s family, indicating that Noah would not have cut off his child for the apparent faithlessness.

The Kattakhanov manuscript’s structure, with an added paragraph at the end that brings back the opening Qur’ānic quotation (XXX:19), “He brings forth the living from the dead and brings forth the dead from the living”, makes the treatise seem more to be an explication of this half verse. In ms. 1443, this verse has more the effect of a typical starting point, since Makhdūm-i A[°]zam not infrequently starts treatises with Qur’ānic and ḥadīth references, probably as a way of grounding his topic.

This, like the best Ṣūfī works, has many layers of meaning, and is able to be understood in many ways at once. Because there are so many layers of meaning here,

audience is difficult to ascertain. Neither is there any clear evidence for mode of transmission, since neither branch discusses writing or speaking the text, nor is the text directed in any way other than the usual “loyal seeker/student” (*ṭālib-i ṣādiq*).

Authorities/mentioned figures: Qurʾān, ḥadīth (no isnads), Muḥammad, Fāṭima, Adam and Eve/Hawwā, Noah/Nūḥ

XII. Nafahāt al-sālikīn Breaths (Gifts) of the Disciples.

Typed length 1443: 19 pp.

Typed length Kattakhanov: 20 pp.

Genre: *adab*

In many ways this treatise is among the most important for discerning Makhdūm-i Aʿzam’s thinking about practices for this group, but it is nonetheless not direct in its discussion. The treatise was probably intended for promising beginners, given its description of the methods for doing *ẓikr* and rules for *ẓikr* and *ṣuḥbat*. One may draw the following structure from the treatise:

1. Blessings contextualized and structured with recipients and obstructions
 - a. Blessings of two kinds
 - i. special
 - ii. common
 - b. Seekers of three kinds, with their manifestations
 - i. beginning
 - ii. middle
 - iii. end
 - c. veils of three kinds
 - i. human existence (connections to things)
 - ii. present being (connections to status)
 - iii. divine emanations of the essence
2. Refrain about way-stations and stages
3. Metaphor about sickness: what causes it, the need for diagnosis by a master, and the methods for curing it
4. Transition: sickness metaphor linked to *ẓikr* and structures
5. Practices: a numbered list of practices
6. Practices 2: additional details about *ṣuḥbat* and *ẓikr*
 - a. *Ṣuḥbat*: 2 kinds
 - i. Spoken
 - ii. Quiet

- b. *Ẓikr*
- 7. Metaphor of jugs emptying and filling
- 8. Anecdotes:
 - a. Muḥammad
 - b. Bahā' al-Dīn Naqshband
 - c. Bahā' al-Dīn Naqshband and Bisṭāmī
 - d. Bahā' al-Dīn Naqshband and 'Alā' al-Dīn 'Aṭṭār
 - e. Mawlānā Khāmuṣh
- 9. Refrain, with reprise of neither way-station nor stages; pain and *'ishq*

The treatise opens with a prayer and hadith, and setting a context for the presentation by dividing all the followers into “special” and “common” and indicating who is included in these groups. These groups are also delimited with Qurʾānic verses and hadith. Then the “seekers” are divided into three groups, beginning, middle, and end, and the indications for each level are noted. The veils that separate one from God are also of three types; these three types are named; the first is illustrated with a quote from Rāmīṭanī, the last with an anecdote about Muḥammad. At this point the narrative breaks by pointing to a place where “here there would be neither rank (*murtaba*) nor stage (*maqām*) ... there should be neither way-station (*manzil*) nor stage (*maqām*).”³⁹

The discussion shifts at this point to an extended metaphor about sickness, doctors, diagnosis and purgative cures. This metaphor is not unique to this treatise; there are similarities to discussions in both *Bāburiyya* and *Gul-i Nawrūz*. The treatise then moves to a transition linking *ẓikr* to the purgative cure, which “is the beginning stage of this path”.⁴⁰ The middle stage is attaining the essence (of God) through the mediation of the *pīr*, and the ending stage is “true *ẓikr*”. The section following lists the methods or practices that lead one along the path. They are given as: 1) *jaḥba*, 2) *ẓikr*, 3) *tawajjuh*, 4) *murāqaba*, 5) *rābiṭa*, 6) *ṣuḥbat*, and 7) *samāʿ*.

After the list of practices Makhdūm-i Aʿẓam presents a discussion of *ṣuḥbat*.

³⁹ Ms. 1443, XII/185b; Kattakhanov, XII/160b.

⁴⁰ Ms. 1443, XII/187a; Kattakhanov, XII/161b.

Repeatedly throughout his treatises, Makhdūm-i A^czam notes that *ṣuḥbat* is the “best” of all paths; here he indicates that *ṣuḥbat* with a completely perfected master is the best of all paths. He then adds a section that is unique to this treatise, presenting *ṣuḥbat* as being of two kinds, “spoken” (*takallum*) and “quiet” (*sakūt*). He then presents “spoken” *ṣuḥbat* in glowing terms and “quiet” *ṣuḥbat* as not being very successful because the *pīr* is the “cause of the purification of the seekers” through his “speech and manifestation”. This middle segment of the treatise can be understood as more detailed instruction about the proper methods for disciples in Makhdūm-i A^czam’s path.⁴¹ In addition to this presentation on *ṣuḥbat*, how-to instructions and rules for *ẓikr* are given; these are substantially similar to those seen in other treatises.⁴²

The final segment of the treatise returns to metaphor and anecdote, which are absent from the middle section. This section begins with an extended metaphor about emptying and filling two different kinds of jugs, a *kūza*, which has a long, thin neck, and a *khum*, which has a wider opening, and is sometimes associated with wine although this distinction is not mentioned here. Although the *kūza* is mentioned in several other treatises, usually with this connotation of being filled, the metaphor as presented here is unique in Makhdūm-i A^czam’s works. There are five anecdotes. After these the treatise reprises the idea of advancing through stages, and repeats “neither way-station nor stage”, and a brief mention of pain (*dard*) and passionate love (*‘ishq*), each of which had been mentioned in section 2.

As will be discussed in greater detail in chapter 4, the presentation of *ṣuḥbat* here may lead us to believe that the concept of *ṣuḥbat* as Makhdūm-i A^czam uses it is not as

⁴¹ More on this in Chapter 4 of this dissertation.

⁴² See ms. 1443, IV/67a-68a; XIII/198b-199b; XX/284a-284b; XXV/350a-350b. In the Kattakhanov codex, see IV/57b-58b; XIII/171b-172b; XX/229b-230b; XXV/300b-301b.

particularized as one might wish. He presents *ṣuḥbat* as a form of spoken *ẓikr* although not only that, and mentions as a part of it that the disciple must keep his focus on the master, using exactly the same terms as used for the description of *rābiṭa*. In addition, representations of crying and wailing as part of states may indicate that these were parts of Makhdūm-i A^czam's practice in a way that has not come under academic scrutiny for the Khwājagān-Naqshbandiyya before.

There are many divergences between the two manuscript branches; these tend to be localized in specific sections, which we shall discuss by referring to the sections indicated above. The first difference comes in the colophon of the treatise. Most of the Kattakhanov treatises do not have colophons. Why this interior treatise has one is uncertain. As it falls on folio 168a, it may come at the end of a quire, as an 8-folio quire is the most common size in Central Asia.⁴³ The colophon states that it is in the “hand of (*qāʿila*) Aḥmad known as (*al-mushtahir*) Khwāja b. Mawlānā Jalāl al-Dīn al-Kāsānī”. There is no date indicated.

The bulk of the changes – here mostly additions – in the 501/Kattakhanov branch occur in section 1. For instance, between section 1.a and 1.b, the Kattakhanov manuscript adds nearly a typed page on “*naḥaṭ-hā-yi khāṣṣ*”, the special breaths (of the divine). This section, and some additions, especially of hadith in Arabic in section 1.a.i have the effect of making this version of the treatise much less balanced between the “special” and “common”, and effectively just for the “special”. The reader is, assuming he or she is a seeker on the path or part of “this group”, encouraged to place him- or herself into the “special” group, although this is qualified typically with “according to [one’s] abilities”. The addition is effectively adding a new section on the level of a, b,

⁴³ For instance, all of the manuscripts that I examined in Tashkent had 8-folio quires.

and c, although it would be one in which there was only a *nafahat-i khāṣṣ*, “particular to the special ones who attain [it] every breath (*nafs*) on their enlightened hearts (*qalb*) by the power of their capabilities.”⁴⁴ The phrase “enlightened (or illuminated) hearts” then becomes a qualification used in later parts of this work to particularize references. This section also emphasizes that the way this *nafahat-i khāṣṣ* “trickles” down to the hearts of the disciples through these “enlightened hearts”, understood to be the perfected masters.

In section 1.b, the Kattakhanov manuscript adds an anecdote before the discussion of the “beginning seekers”, with an unusual introduction indicating that it is related from “*‘azīzān*” who heard it from “*‘azīzān*”. Makhdūm-i A[‘]ẓam is not usually shy about introducing quotes as “sayings” or from the “great ones” (*kubrā*), so this double reference to no one in particular is odd, and might indicate a non-Makhdūm-i A[‘]ẓam change. After section 1.b.3, a short addition groups the beginning and middle seekers together, reminding them not to divulge the secrets of the group. This reminder is also given in ms. 1443 in the same sequential location – right before section 2 – but without addressing it to the beginning and middle groups. In fact, since the highest level was addressed immediately previously in Ms. 1443, one might argue that variant understand it to refer to them.

Section 1.c does not have many changes, but the changes that occur are important semantically. For instance, the Kattakhanov manuscript changes the opening to state that *since* seekers are three, the veils are three, while Ms. 1443 merely noted that both are three. The Kattakhanov manuscript makes its meaning still clearer in section 1.c.i, when this first veil is directly linked to beginners. Ms. 1443 does not tie each veil to a seeker level. Section 1.c.ii, which discusses how social status, either through profession or

⁴⁴ Kattakhanov, XII/f. 158a.

birthright can be a veil, includes “being a Šūfi” (*šūfi-garī*, perhaps better translated as Šūfihood) in its list of professions. Section 1.c.iii has no meaningful changes.

Sections 2-5 have either no changes or only minor changes. In section 6.a, there are many small changes qualifying this presentation of spoken and quiet *ṣuḥbat* without actually taking anything away or adding much new. Section 6.b only changes rule 1 for *ẓikr*, which makes the meaning more clear. It may well be that the Ms. 1443 branch dropped a line here that the 501/Kattakhanov branch retains.

For section 7, the metaphor of the jugs remains largely unchanged, other than shifting the third person singular to *vay*, perhaps indicating that Makhdūm-i A^czam was drawing from a different source. Among the anecdotes in section 8, the first, on Muḥammad, is radically changed, to such an extent that it seems to have a different purpose entirely, presenting Muḥammad and his wives in terms of the filling and emptying of the jugs. Given the figurative images of the long-necked jug and the wider-mouthed version, this highly gendered presentation is unusual for Makhdūm-i A^czam. Among the other anecdotes, only the one with Bahā^o al-Dīn Naqshband and ‘Alā^o al-Dīn ‘Aṭṭār has changes, which largely serve to downplay ‘Alā^o al-Dīn’s role in the anecdote.

The last section of the work, which in Ms. 1443 largely serves to reprise the neither/nor line with the pain and burning of the path, in the Kattakhanov manuscript is augmented by an elaboration on the theme of *‘ishq*, none of which is especially unique to the work of Makhdūm-i A^czam.

Authorities/mentioned figures: Qur^ʿān, ḥadīth, Muḥammad, Khwāja ‘Alī Rāmītanī, Khwājagān, “Khwāja Buzurg” (=Bahā^o al-Dīn Naqshband), Sulṭān Abū Yazīd Bisṭāmī, Khwāja ‘Alā^o al-Dīn ‘Aṭṭār, Mawlānā Nizām al-Dīn Khāmūsh.

XIII. Risāla-yi al-ẓikr, The Ẓikr.

Alternative title: *Risāla dār ẓikr-i lailāha illāllāh* (Aligarh)

Typed length 1443: 17 pp.

Typed length Kattakhanov: 18 pp.

Genre: doctrine

This treatise is not, as one might guess, a how-to manual for *ẓikr*. It does not present *ẓikr* as being the best or most efficient practice. What it does is relate the tripartite (beginners, intermediate, proficient) levels of *ẓikr*, and give some brief descriptions of how one may determine one from the others in a very rough sense. The audience is clearly those who would be students. There is no mention of the loud/silent *ẓikr* disparity, perhaps for the audience toward which this is directed the difference is meaningless or already understood. The author says the Khwājagān use the “there is no god but God” form of *ẓikr*. From this there is in most of the explanations two opposing parts to *ẓikr*: pushing out that which is not God and focusing on that which is God.

The three levels are presented more directly in the Kattakhanov/501 manuscript branch, which in general has only relatively minor differences, except in the two instances where the Kattakahnov/501 branch adds significantly (see below). As one might imagine, there are similarities to both *Samāʿiyya* and *Bakāʿiyya*, as the final anecdote in all three treatises is one about Rūmī and drunkenness. The question of ecstatic utterances in the course of *fanā* is explained and contextualized; the author recommends caution when going into the state so that others do not hear.

Also common to several other treatises, while this treatise is not presented as a *radd*, it offers warnings about ascetic *ʿulamā* specifically having problems with *ẓikr* and especially with what gets said during *fanā*.

Several other treatises give more details about the actual practice of *ẓikr*. This treatise must have been one of the later ones, as it mentions *Ādāb al-sālikīn* as being the

treatise with the “proper behavior” (Kattakhanov: “proper behavior and rules”) for *ṣuḥbat*, which the author typically gives as “the best of all acts.” It also mentions *Tanbīh al-salāṭīn*, stating that saying the ecstatic utterances is also not condoned.

Structurally, the author himself clearly breaks the treatise into sections, some much longer than others, by announcing “we have come (or return) to ...” at several points. The first section introduces the place of *ẓikr* and *ṣuḥbat*, describes them both, and then discusses the “beginner’s *ẓikr*”. At the end of this section, almost half way through the treatise, the author gives the rules for *ẓikr* and cautions against thinking one has attained the end of it erroneously. This section includes a long discussion of *fanā* that can also be found in *Samāʿiyya*, and then moves into the final section with a discussion and contextualization for the Bistāmī-like utterances. This last section is where the differences between the two manuscript branches are most evident, in the last quarter of the treatises. The Kattakhanov branch has additional descriptions of the bothersome *ʿulamā*, as well as a much longer version of an anecdote, put in the voice of the author, in which he had an argument with his master over (unstated) utterances.

Authorities/mentioned figures: Qurʾān, ḥadīth, Muḥammad, Adam and Eve/
Hawwā, Khān ʿAlishān = ʿUbayd Allāh Khān, Khwājagān, Tarkish Sulṭān, Shaykh
Shiblī, Mīr Sayyid Sharīf, Khwāja (or Shaykh) ʿAlā al-Dīn ʿAṭṭār ʿAṭṭār Allāh, Khwāja
Aḥrār =Khwāja ʿUbayd Allāh, Amīr Qāsim, Bahāʾ al-Ḥaqq wa al-Dīn Naqshband, Sulṭān
al-ʿArifīn =Abū Yazīd Bistāmī, Shāh Qāsim, Mawlānā Nūr al-Dīn ʿAbd al-Raḥman Jāmī,
Manṣūr, Sulaymān, Mawlānā Rūmī, Dawwud/David; treatises mentioned: *Ādāb al-sālikīn*, *Tanbīh al-salāṭīn*

XIV. Sharh Abīyāt [sic.], Sharh rubāʿiyyāt (Kattakhanov)

Typed length 1443: 12 pp.

Typed length Kattakhanov: 14 pp.

Genre: poetic explication, doctrine

For a treatise that in many ways has a clear, logical structure and straight-forward theme, this work is quite complicated. The title and the contents are somewhat at odds with one another; other treatises of poetic explication start from the verse to explain it. Here the verses are used more or less the way they might be in any other treatise, illustrating and highlighting points.

This treatise suggests itself as an explication of a ḥadīth, “Each newborn is born according to [a] general inherent nature, however it is his two parents who make him a Jew, Magi, Christian and so forth”. It uses this starting point to present many verses of ʿUbayd Allāh Khān (as well as other verses without attribution) as illustrations. Thirty-one of the 75 lines of verse in Ms. 1443 (31 out of 90 in Kattakhanov) are attributed to ʿUbayd Allāh Khān; most of the verse attributed to him is not used elsewhere in Makhdūm-i Aʿẓam’s work.

One might hypothesize that this piece is intended for the edification of youth, for a readership familiar with ʿUbayd Allāh Khān and who consider him authoritative, perhaps even ʿUbayd Allāh Khān’s own children. This would explain why the treatise opens with the ḥadīth it does, and starts at such a low level. It would also explain the repeated mentions of the necessity of a perfected master in hopes, perhaps, of cementing loyalty. The essential thrust of the treatise is that one must, with the leadership of the perfected master, seek to burn away the pollution in one’s heart that prevent one from mirroring perfectly the beauty and majesty of God. This pollution is attributed in the introduction to many things, including “the whispers of the soul of Satan”, necessary human occupations, confusions, and afflictions.

The treatise seems to be speaking from within the “school of the people of love” (*maḏhab-i ahl-i ʿishq*),⁴⁵ noting that in this school they point out people who are thus polluted and call them “*kāfir*”. Although the authorial voice does not state that he is a part of this group, he never suggests that this idea is anything but true.

The voice of the treatise is centered around one author; although there are many references to the poetry of ʿUbayd Allāh Khān, at the same time the treatise has much of the feel of instructions between teacher and student, with the authorial voice speaking directly to the reader/student in the second person singular near the middle of the treatise. At the same time, if this were a lecture that a student recorded, we might be surprised at the obtuseness of the student(s), needing to be reminded that he or she needs the guidance of a perfected master, as we assume the author/lecturer to be. Thus it seems more likely that this was intended as a written work, to suggest to its readers path(s) that ought to be considered.

The treatise shares with many others ideas about the necessity of *ṣuḥbat* with a perfected *pīr*, the “pain and burning” of progress along the path, among other things. The mention of the padshah in ms. 1443 is augmented in the Kattakhanov ms., which makes a distinction, which seems to be unique to the treatise, of the “exoteric king” (*pādshāh-i ḡāhiri*) with the “true king” (*pādshāh-i ḥaqīqī*).

The sections of the work, while not delimited clearly in the codices we have, are nonetheless discernible.

1. Introduction; explicit contrast of guide to *rāḥ-zan* (highway robber in Steingass); emphasis on pollution which obscures the Divine; “*maḏhab-i ʿishq*”
2. Attaining control over the lower soul (*nafs*), entering companionship with a perfected *pīr*; relationship with one’s master
3. Stage of pain, burning, love; joining with God
4. Exoteric sultanate contrasted with the “true” or otherworldly sultanate;

⁴⁵ Ms. 1443, XIV/228b, 229a; Kattakhanov, XIV/180a.

- maqām-i nafs* is contrasted to *maqām-i qalb*
5. Children of Adam are pure; pollution from the world and its companions. “You” (2nd person singular) – you must recognize where this pollution comes from yourself; the distance of half a needle is all that separates you from pollution; arrival at the stage of love (*‘ishq*)
 6. What being a lover (*‘āshiq*) means, what one experiences (very briefly); role of lamentations
 7. After attains states a lover, role of opposing the ignorant
 8. Metaphors of blossoms and smiling; contrasts to previous discussion of pain and lamentations; echoes *Gul wa Nawrūz*.
 9. Closing brings together the pieces; separate into common and special. Closes with a ḥadīth: bring back the idea of essentialness of service for connection to the group

Each of the sections in both manuscript branches seems to close with verses by ‘Ubayd Allāh Khān (or Khān ‘Ālīshān, as he is usually called here), which is not to say that every appearance of his verse marks the close of a section. This is part of what seems odd in trying to understand this as poetic explication, as the title suggests, because the author seems to be using ‘Ubayd Allāh Khān’s verse to make his own point rather than discussing what he sees in ‘Ubayd Allāh Khān’s poetry, as we find in *Sharḥ ghazal ‘Ubayd Allāh Khān*. This may be because the poetry he is presenting exists as a unified whole in his source, and the logical stream is dictated by that, but we do not have the source, so far as I have been able to find, and short of reconstructing it from the treatise, we are left to follow the author’s own presentation.

Although there are differences between the manuscript branches throughout the treatise, sections 1 and 4 have variations that add or change the ideas. In the Kattakhanov manuscript, for instance, section one adds another Qur’ānic quotation and eliminates the role of the father in the discussion, even downplaying the role of Shayṭān as well. This leaves the presentation as emphasizing more of a role of personal discipline and regulation in avoiding the impurities. At the same time, section four adds a section on the lack of choice in worldly rule, so that after being ennobled, the exoteric king will be

rewarded in the hereafter.⁴⁶

Authorities/mentioned figures: Qurʾān, Muḥammad, ḥadīth (no isnads); Khān
 ʿĀlīshān ʿUbayd Allāh Khān

XV. *Risāla-yi Bayān-i silsila, Explanation of the silsila.*

Alternative title: *Bayān-i silsila-yi Khwājagān*

Typed length 1443: 10 pp.

Typed length Kattakhanov: 10 pp.

Genre: *silsila*

Written, the author states, to inform Jānī (or Jān-i) Bīk Sulṭān about the Khwājagān. There are echoes of the social status of the projected audience, in that “Mīr Āb” (a title for someone with local authority over water) is equated with God and later to Adam and Muḥammad, almost in the sense of understanding the position as “*khalifa*” on par with Adam or Muḥammad. One version seems to assume an oral presentation; the 1443 codex closes the treatise with “*āmīn*”, although the Kattakhanov codex does not.

The structure of the treatise is in four parts:

1. Opening, focusing on pollution of the world, context of hierarchies, made more concrete with the Mīr Āb; suggests that any path to God is fine
2. *Silsila* (who received what from whom), from Abū Bakr to Muḥammad Qāzī. There are breaks in prose for Bahāʾ al-Ḥaqq wa al-Dīn [Naqshband] and Khwāja Aḥrār. Both the “*uwaysi*” and “normal” *silsila* connections are given for Bahāʾ al-Dīn, (more below)
3. Construction of the *silsila* in the context of finding God
4. Best paths indicated – these focus on practices, rather than *silsilas*, although the author perhaps had practices in mind in presenting the *silsila* thus. Links between practices and individual shaykhs as understood locally at this time needs further research. “This group” broken into three parts (although later mention seems to think there’s only two), with clear hierarchies. Definitions for *kāmil* and *kāmil-i mukmil* given (Kattakhanov version collapses these both into a definition for *kāmil* alone).

There are features of codicological interest in these texts. The copyist for ms.

1443 in section 2 has written the given names (although not nicknames) in red, except in

⁴⁶ Kattakhanov, XIV/182a.

the “*uwaysi*” section, which has only black. This gives us some indication of what the scribe considered (or what his exemplar considered) a name versus a nickname. For example, Muḥammad Qāzī, Makhdūm-i A[°]zam’s teacher, has the Arabic version of his nickname (“Makhdūm-i Mā”, “our master”) in black, while the “known as The Qāzī” (also in Arabic) is given in red. Yet names in other places, such as those of Muḥammad at the beginning of the treatise or Jānī Bīk Sulṭān, are in black in both versions, not even emphasized with overlines.

Bahā° al-Dīn Naqshband’s *uwaysi* connection⁴⁷ is never described as such; in fact, the section, in both branches, is quite terse, allowing those who know to understand and those who don’t to remain ignorant. Ghijduwānī’s name, mentioned earlier in the “normal” transmission sequence, is given there without his nickname, “Khwāja Jahān”; in the “*uwaysi*” sequence, it is given only as Khwāja Jahān. Although these names were apparently in wide usage among the Ṣūfīs of Mawarannahr, this distinction is unique; Bahā° al-Dīn Naqshband’s nickname, Khwāja Buzurg, is given along with his name, as is Khwāja °Ubayd Allāh’s now much more commonly known Khwāja Aḥrār. Transmission of ideas via dreams is mentioned elsewhere in Makhdūm-i A[°]zam, but dreams are not mentioned in this section. The “normal” section omits many chain links that are typical of the understandings of the Khwājagān at the time, such as mentions of Aḥmad Yasavī, which occur in other *silsilas* in Makhdūm-i A[°]zam’s work. Thus more research needs to be done to understand why Makhdūm-i A[°]zam was presenting this highly compact version of the transmission history of the group to Jānī Bīk Sulṭān. Most notable is the lack of any links between Bahā° al-Dīn Naqshband and Khwāja Aḥrār, although

⁴⁷ “*Uwaysi*” is a way of describing a link in a *silsila* that could not have occurred during the lifetime of the links. In Bahā° al-Dīn Naqshband’s case this occurred when he met with previously deceased members of the lineage in a dream.

Makhdūm-i A^ʿzam in other *silsilas* and other treatises makes extensive use of other shaykhs of the late fourteenth and fifteenth centuries.

There are many differences between the two manuscript branches, although few in section 2 (and no addition or subtraction of links in the *silsila*). Section 1, while the overall length is nearly identical, changes emphasis between the two branches, with the Kattakhanov manuscript shifting from 1443's emphasis on the pollution coming from Satan to being one of "essence" (ʿ*ayn*), although Satan continues to be mentioned.

Authorities/mentioned figures: Muḥammad, Jānī (or Jān-i) Bīk Sulṭān, Qurʾān, ḥadīth (no isnads), Adam, Moses, Khwājagān, Abū Bakr Ṣiddīq, Salmān Fārsī, Qāsim b. Muḥammad b. Abū Bakr Ṣiddīq, Imām Jaʿfar Ṣādiq, Sulṭān al-ʿĀrafīn Sulṭān Abū Yazīd Bisṭāmī, Shaykh Abū al-Qāsim Gurgānī (Kurkani, Karakanī – not voweled in text) Ṭūṣī, Shaykh Abū ʿAlī Fārmaṣī, Shaykh Abū Yūsuf Hamadānī, Khwāja ʿAbd al-Khālīq Ghijduwānī, Khwāja ʿĀrif Rīvkarī, Khwāja Maḥmūd Anjīr Faghnavī, Khwāja Muḥammad Bābāʾī Samāsī, Amīr Sayyid Kulāl, Khwāja Buzurg Khwāja Bahāʾ al-Ḥaqq va al-Dīn [Naqshband], Khwāja Jahān [=Ghijduwānī], Mawlānā Nūr al-Dīn ʿAbd al-Raḥman Jāmī, Mawlānā Yaʿqūb Charkhī, Khwāja Aḥrār Naṣr al-Dīn Khwāja ʿUbayd Allāh, Shaykh Abū Bakr Qafāl Shāshī, Shaykh-nā wa makhdūm-nā Mawlānā Muḥammad al-Qāzī, "Makhdūm-i Mā"

XVI. Risāla-yi Chahār Kalima, The Four Sayings.

Typed length 1443: 4 pp.

Typed length Kattakhanov: 4 pp.

Genre: doctrine

This work presents some unusual features. Unlike most of the treatises, it does not start with a prayer, giving the impression that it is a section drawn from something else, although no attribution is given. Another stylistic quirk of this treatise is that the

author, when referring to himself, uses *in faqīr*, semantically the same as *in ẓaʿīf* used in most places of both manuscript branches to refer to the author, but perhaps here it is an indication that the original “poor one” was someone other than Makhdūm-i Aʿẓam, that the original source of the work lies outside Makhdūm-i Aʿẓam himself. At the same time, figures common to Makhdūm-i Aʿẓam’s work are quoted: ʿUbayd Allāh Khān and “Khawāja ʿAzīzān” (ʿAlī Rāmītanī).

Although these four sayings are part of the commonly given series of “rules” for the *ṭarīqat* (from Bahāʾ al-Dīn Naqshband and before), there is no mention of the additional items from the longer lists, and even these four are not repeated frequently in the codices. The four sayings treated are *hūsh dar dam*, *khalwat dar anjuman*, *naẓar dar qadam*, and *safar dar waṭan*.

The treatise breaks into four parts: an opening, which introduces the four, presents verse by ʿUbayd Allāh Khān, and notes that there is a beginning, middle and end of each of the four sayings (although this is not delimited in the text for each one). The second section discusses each of the four in turn, according to its exoteric traits. For the first of these the Kattakhanov manuscript adds a significant section to the first discussion, discretely linking breathing to the “*ẓikr* of the Khwājagān”, which is then linked to three “experiences” (*wuqūf*), the experience of numbers (*wuqūf-i ʿadadī*), the experience of time (*zamānī*) and the experience of the heart (*qalbī*).⁴⁸ The third section contextualizes section two; the context varies between the two manuscript branches with the Kattakhanov branch drawing attention to the stage of “union” (*waṣl*) being linked to prophets and friends (*awliya*). The fourth section goes through three of the four sayings again (skipping the first), giving what must have been the more esoteric understanding of

⁴⁸ F. 195a.

the sayings, linking them to the existence of God. Neither of the two manuscript branches give anything for the first saying; the most pronounced difference between the two branches in this section is the Kattakhanov manuscript's use of reader's aids ("we have now come to..."), surprising in such a short work.

In many of the codices in Tashkent, it was not possible to determine which branch this treatise followed, which suggests less variability than found between the branches for other treatises.

Authorities/mentioned figures: Khān °Ālīshān °Ubayd Allāh Khān, Khwājagān, Khwāja °Azīzān [Khwāja °Alī Rāmītānī]. [No Muḥammad, ḥadīth or Qur'ānic citations, although there is one Arabic passage (used twice) without any introduction or description].

XVII. Risāla-yi Silsilat al-ṣiddīqīn, Silsila of the True Friends

Typed length 1443: 14 pp.

Typed length Kattakhanov: 20 pp.

Genre: *silsila*

This treatise surveys the major links up to and past Makhdūm-i A°zam to °Ubayd Allāh Khān. The presentation is quite repetitious and in ms. 1443 rarely disturbed by poetry.

The treatise falls into five sections:

1. The *silsila* from Muḥammad to Hamadānī
2. Context of the Khwājagān
3. *Silsila* from Hamadānī to Makhdūm-i A°zam
4. °Ubayd Allāh Khān
5. Mixed discussion: the need for a master, the reason for making more shaykhs (emphasis here on "teaching shaykhs"⁴⁹), anecdote, context with Qur'ān

This treatise is almost entirely devoid of anecdotes, in contrast to other treatises

⁴⁹ Arthur F. Buehler, *Sufi Heirs of the Prophet: The Indian Naqshbandiyya and the Rise of the Mediating Sufi Shaykh* (Columbia: University of South Carolina Press, 1998).

that present *silsilas*. The links are the same we see in other presentations, such as *Bayān-i silsila*, but without the interesting issues of difference of practice/opinion found there. Most of the “entries” in this treatise’s *silsila* vary by only a few words, noting perhaps “ascetic” tendencies or varying the list of devotional practices one link performs for another.

It is difficult to find a reason for this treatise. The opening does not explain why it was written (unlike *Bayān*); if anything, it seems to want to emphasize a link between the Qurʾān and the group. Given the great authority of the Qurʾān this is hardly surprising, but aside from the beginning and the end, the discussion of the Qurʾān seems disconnected from any of the members of the *silsila*. One might expect anecdotes involving the Qurʾān somehow, but the only anecdote, which involves an unnamed ascetic from Shiraz, makes no links to the Qurʾān and ends rather abruptly without coming to any apparent point.

More might be done by comparing the presentations here with other sixteenth century work. Given that this is less rich than *Bayān* and *ʿIlmiyya* both, its greatest use for researchers would be studying how linkages with to the Qurʾān are handled.

Authorities/mentioned figures: Muḥammad, Qurʾān, ḥadīth (no isnads), Abū Bakr Ṣiddīq, Salmān Fārisī, Qāsim b. Muḥammad b. Abū Bakr Ṣiddīq, Imām Jaʿfar Ṣādiq, Abū Yazīd Bisṭāmī, Shaykh Abū al-Ḥasan Kharqānī, Shaykh Abū al-Qāsim Guragānī (as voweled in the codex) (Kurkani) Ṭūṣī, Shaykh Abū ʿAlī Fārmaṣī Ṭūṣī, Shaykh Abū Yūsuf Hamadānī, Khwājagān, Khwāja Jahān Khwāja ʿAbd al-Khāliq Ghijduwānī, Khwāja ʿĀrif Rīvkarī, Khwāja Maḥmūd Anjīr Faghnaḥ, Khwāja ʿAzīzān Khwāja ʿAlī Rāmīṭānī, Khwāja Muḥammad Bābāʾī Samāsī, Sayyid Amīr Kulāl, Khwāja Buzurg Khwāja Bahāʾ al-Ḥaqq wa al-Dīn al-Maʿrūf [Naqshband], Mawlānā ʿAbd al-Raḥman Jāmī, Mawlānā

Yaʿqūb Charkhī, Khwāja Aḥrār Khwāja ʿUbayd Allāh, Mawlānā Muḥammad al-Qāzī,
ʿUbayd Allāh Khān (Khān ʿĀlīshān), Adam

XVIII. *Risāla-yi Biṭṭikhiyya, The Melon-man.*

Typed length 1443: 12 pp.

Typed length Kattakhanov: 14 pp.

Genre: doctrine

This treatise uses a metaphor structured around growing watermelons as a method to draw in readers or listeners to the second half of the work, which discusses the various Ṣūfī paths to God.

The first part of the text, peppered with ḥadīth but virtually no Qurʾānic quotations, draws deeply on the vocabulary and experience of planting and growing melons, discussing how different types of land make the melons sweet, as well as different amounts of water. One even notes the use of the term *ṣuḥbat* between the water and the land in creating the melon’s sweetness. There is ample evidence here that the intended audience would be familiar with this work on a personal level; rather than being a romanticized or purely metaphoric construct, this discussion presents the work as being laborious and fraught with possible problems. There are even suggestions for when to pray; watering is sometimes linked to prayer times.

An intermediate section shifts the metaphor from planting to vaulted jug-storage rooms. Some dictionaries translate the term as “tavern”, which may also apply here. This brings the narrative around to the relationship between the lover and the beloved, the cupbearer and his master. While none of this discussion is unique, either to Makhdūm-i Aʿzam or Ṣūfī works in general, the presentation here is clear and not heavily shrouded in Arabic terms and discussions of stages. Only one stage is mentioned, *baqa baʿd al-fanāʾ*, and it is repeated enough times in the work that one might guess that the author was

trying to teach this phrase to his audience.

Approximately two-thirds of the way through the treatise begins a discussion of the various Sūfī paths, as Makhdūm-i A^czam presents them here. There are other presentations elsewhere; this one seems to be tailored to the audience. The paths here are:

1. *ẓikr*
2. listening to beautiful voices
3. *rābiṭa*
4. *jaḥba*
5. listening to the word of God
The reader or listener is reminded that one may pick any path, but one needs a perfected teacher.
6. *ṣuḥbat*
7. *murāqaba*
8. witnessing

This is a different list than Makhdūm-i A^czam presents elsewhere; three of the items would fall broadly under the category of *samāʿ*: *ẓikr*; listening to beautiful voices, here probably meaning the recitation/singing of poetry, the two modes may not have been clearly distinguished; and listening to the recitation of the Qurʾān, here scrupulously avoiding any technical terms for recitation. Makhdūm-i A^czam makes absolutely no difference between vocal and silent *ẓikr*, mentioning both as either-or choices, although he does present *ẓikr* here as being the repetition of the phrase “there is no god but God” in Arabic, whereas elsewhere he mentions other possible phrases. Most of these practices are briefly explained; although much is made of *ṣuḥbat* being the best of all the choices, it receives almost no explanation.

Although the Khwājagān is mentioned in the context of the practice of *ṣuḥbat*, what is most noticeable here is the lack of any type of anecdote, particularly in what seems to be a piece directed toward a lay audience. Education is promoted throughout the work, although it seems to be done in terms of apprenticeship rather than through

books; Makhdūm-i A^ʿẓam mentions the need to learn the law by serving the ^ʿ*ulamā*.

Authorities/mentioned figures: Muḥammad, ḥadīth (no isnads), Qurʾān,
Khwājagān

XIX. Risāla-yi Mirāt al-ṣafā, The Mirror of Purity.

Typed length 1443: 7 pp.

Typed length Kattakhanov: 8 pp.

Genre: *adab*, doctrine

This brief treatise is an explanation for why man is a mirror for God and what this might mean for Muslims or Ṣūfīs. The treatise, which lacks a typical opening benediction, begins with David asking God why man was created. This is a common theme in Makhdūm-i A^ʿẓam's works, but here, instead of moving from Adam to Muḥammad and on to the *awliyā*, Makhdūm-i A^ʿẓam has stayed with the idea of essences and speaks about each person needing a guide. While in other treatises this is part of a discussion that clearly is meant for *murīds*, students of the shaykh, this treatise maintains less of an emphasis on Sufism, although of course it is there, than on developing a spiritual core as an idea for apparently anyone. The language here is not difficult or complicated; there is no discussion of *ʿishq* or *fanā*. Instead we find a reason for worship: polishing the mirror that reflects the essence of God.

Structurally, the treatise contains no anecdotes; poetry from ʿUbayd Allāh Khān makes several appearances, more in the Kattakhanov manuscript than in ms. 1443. For the audience of this piece, ʿUbayd Allāh Khān would have been considered an authority. All of ʿUbayd Allāh Khān's verse here is in Persian.

Although it is tempting to think that this piece could have been addressed to non-Muslims, the quotations from the Qurʾān have not been translated; assuming the author intended his audience to understand them, they would have needed to be able to

understand these common verses in Arabic. Of course, it could also be that the author was unconcerned about whether or not the audience did understand; although one misses some of the complexity without the Arabic phrases and passages, one nonetheless can easily follow the author's presentation.

One can also find in this piece ideas about elements that draw the reader/listener to the view of the author. Satan makes no appearance here, and in the perfected man -- although that technical phrase is not used -- all the "light and love and affection" (*nūr wa mihr wa maḥabbat*⁵⁰) that is manifested by him (*īshān*, the guide) is from that Essence (*zāt*).⁵¹ This is not a discussion of authority in terms of obedience, although that is mentioned, lightly, also, but almost an explanation for the phenomenon of charisma.

The treatise does not provide a discussion of practices, although some are mentioned, particularly *ṣuḥbat*; in this work they seem to be included to give the scope of worship breadth: "*zīkr* and *fīkr* and *ḥiżmat* and *mulāzamat* and *ṣuḥbat* and so on".

There seem to be four sections to the work, more consciously framed in the Kattakhanov ms. than in ms. 1443. The first section develops the cosmogony; its end is almost announced by the Arabic phrase, an allusion is sufficient for the knowledgeable. In the second section °Ubayd Allāh Khān is introduced, and the need for a master is developed. This culminates with the traveller of the path becoming the mirror of purity and majesty. The third section begins with the announcement that this "people of purity and loyalty (*safā wa wafā*) are this group; Kattakhanov added that *only* this group can make this claim, although who or what "this group: is precisely is not made clear in this treatise. The last section, which might even be considered two very short sections, either begins with a different but similar "an allusion" phrase, which seems to close the

⁵⁰ *Muḥabbat* would be closer to the local pronunciation.

⁵¹ Ms. 1443, f. 272b.

previous section, but then after only one brief (and in ms. 1443, very confusing) paragraph, Kattakhanov uses a typical section delimitation for him, “we have come to ...”. This section talks about the meaning of the heart of man, and might have pushed this piece further into the doctrinal genre if it were more than a bare sentence in length.

Overall, the Kattakhanov version is longer, with added poetry and explanations, and is easier to understand, with niceties like more standardized spellings. Some of the additions could be carrying technical meanings; in the second part, Kattakhanov adds a section that includes Adam being a witness, *shāhid*, to God’s majesty. Neither the word nor the idea are included in ms. 1443’s version. The changes, however, do not seem to constitute a system of changes.

Authorities/mentioned figures: David/Dawwud, Qurʾān, Adam, Muḥammad, Khān ʿĀlishān = ʿUbayd Allāh Khān, ḥadīth (no isnads), Mawlānā Rūmī

XX. Risāla-yi Zubdat al-sālikīn wa tanbīh al-salāṭīn, The Cream of the Disciples and the Admonition of the Kings.

Alternative titles: *Risāla-yi Aḥwāl ʿulamā wa umarā*. (in text, 1443) **The States of the Religious Scholars and Amirs;**

Risāla-yi Bayān-i aḥwāl ʿulamā (in table of contents, perhaps of a later date, 1443)

Typed length 1443: 23 pp.

Typed length Kattakhanov: 25 pp.

Genre: *radd*, doctrine, practices

This treatise can be read as an urgent warning that the amirs and *ʿulamā* can lead one another into wickedness. The amirs are especially constructed as patrons of the “*faqīrs*” and *awliyā* of God. The “*faqīrs*” are often combined with the *riʿāyā* (commoners), so it is not quite clear if he means actual poor people or not (probably not, but needs to be verified). Both these groups are affected by the good and bad of the amirs and *ʿulamā*.

The treatise is constructed in three parts:

1. About the amirs and *‘ulamā*, cautioning them against wickedness and being too caught up in *ẓāhirī* acts. Also warns against criticism of the group.
2. Seems to be a transition, with a discussion of the need for polishing the rust from one’s heart to reflect the beauty and majesty of God. This can also be read as a reminder to be humble.
3. A presentation in abbreviated form of some of the practices (*ẓikr*, etc) and mental constructs of Sufism, closing with a short presentation on *fanā*, drunkenness, and “*Sulṭān-i ‘Ishq*” (Ḥallāj).

Most of the sizable differences between the Kattakhanov ms. and 1443 come in parts 1 and 2. Although there continue to be differences between the two in part 3, the differences are short (less than a sentence) and add/change the meaning very little.

Authorities/mentioned figures: Muḥammad, Qur’ān, ḥadīth (no isnads), ḥikmats (also with no isnads or attribution), Rūmī, Ḥallāj, Khwājagān

XXI. Risāla-yi Gul wa Nawrūz, Flowers and Springtime.

Typed length 1443: 14 pp.

Typed length Kattakhanov: 17 pp.

Genre: explication, doctrine

This treatise was written at the request of an unnamed courtly figure who wanted the author to write about Nawrūz (the Persianate new year, which comes in March). The opening of the treatise omits the Arabic blessings frequently found in other treatises; instead much of the same material, blessings on the Prophet and his family, for instance, are given in Persian. The treatise has a very strong emphasis on “this exalted group”, consistent across both manuscript branches. The presentation does not appear, on the surface at least, to be a sophisticated treatise on Ṣūfī knowledge. Instead it seems more geared toward a beginner, spinning out the metaphor, at times repetitiously, to evoke the study and practice of Sufism. The necessity of a master is announced, and *fanā*’s three parts are briefly mentioned, but there is no discussions, even when situating man in a

cosmological milieu, of the various levels of the soul often found in other treatises. The only practices to receive any mention are *ṣuḥbat* and service to one's master (or the group generally – since this is a courtly treatise, one might expect “service” to be understood euphemistically). The emphasis is more on pain (*dard*) and love (*maḥabbat* and *‘ishq*). Typical warnings about not spending time with those outside the group are given; these deniers are compared to autumn, something from which one recovers from with the “wind of spring”, which is the “*naḥs*” (breath, but also most commonly used by Makhdūm-i A^czam as the coarse part of the human soul) “of this exalted group”.

Prominently featured in the treatise is the text as a written object; while it is not unusual to find it mentioned in the beginning of the treatise, in this case the author circles back to the topic in the closing. The second section (see below) speaks of the author and being asked to write the treatise; the Kattakhanov version augments the description of the requester with well-known Persianate tropes (Alexander, Hosraw) and additional Arabic blessings. The closing speaks of hearing and seeing the words as a participation in grace, a phrase that Makhdūm-i A^czam also uses elsewhere.

Structurally the treatise has some clear subsections, although not as clear as some other treatises. Verse is spread liberally throughout; the treatise has no anecdotes and only gives one citation to poetry. Nonetheless, we can see the following sections:

1. Opening: God, grace, position of man
2. Explanation for writing; setting up the metaphor of spring with meanings for this group
3. Explanation for pain in the group
4. Recognition of denial, those with whom one should not associate
5. Explanation of *fanā*
6. Words as means of healing

These sections are not all the same length: 2 and 3 are the longest (several pages in length), 5 the shortest (about half a page in ms. 1443).

The Kattakhanov codex has a great deal of variation with this; the same outline

cannot even be taken for granted since the additions one find in the Kattakhanov ms. changes the flavor enough to call for additional subsections. For instance, the Kattakhanov ms. takes the end of what would be section 4 in 1443, and by making more linkages brings forward the role apparently given to “this group” of providing leadership, and then links this firmly with the Prophet Muḥammad. This provides a better segue for the discussion of *fanā* in three parts (also found elsewhere in Makhdūm-i A[°]zam’s work). In addition, Kattakhanov expands the discussion in part 3 to discuss the burning away of veils between the beloved and lover, and the burning away of rational thought. This pulls the Kattakhanov version toward a more openly developed idea of what the purpose of the group’s practices was.

The Patna codex also shows variation, different from that above. This treatise needs more study in its various historical contexts to investigate why one might find so much variation in what is otherwise one of the more literary of the treatises.

Authorities/mentioned figures: Adam, Qur[°]ān, Muḥammad, ḥadīth (no isnads), Iskandar and Hosraw (Kattakhanov only), Shams Tabrīzī (in poetry), Satan, Abū Bakr, [°]Isā (in poetry), Nūḥ/Noah (in poetry), Mawlawī Rūmī, [°]Alī (in poetry)

XXII. *Risāla-yi Mi[°]rāj al-[°]āshiqīn*, The Ascent of the Lovers.

Typed length 1443: 36 pp.

Typed length Kattakhanov: 53 pp.

Genre: *adab*

This is a very long treatise with many diverse parts. It was written apparently for a courtly audience. The reason given for the compilation of the treatise was that the author heard that Ispandiyar Khan had set out for Khorasan, with the blessing and aid of the Khwājagān (who exactly, not noted), and Makhdūm-i A[°]zam hoped that he (Ispandiyar) would remember him and become (like) a rightly-guided caliph.

Most of the treatise is not unique among the works of Makhdūm-i A^czam, but the author has structured the piece in such a way that one feels as though one is on a spiral staircase, with windows on three sides, with very different scenery each way. The treatise doesn't discuss cosmogony in any extensive way, but it is one of the views from the windows that is brought back again and again, slightly different each time. In this way it actually covers a quite detailed picture, but without any particular surprises.

As one might imagine in a work addressed to a political figure, it also discusses relationships with Šūfīs, here in a general presentation no terribly different from those in *Ādāb al-sālikīn*. In some ways the work feels as though it wants to remind its reader about how to be a Muslim; although there's no mention of prayer *per se*, the exoteric practices come into play in a way that one does not see in the more advanced works. This is one of the few treatises that talks about ethnicity, here in an attempt to be inclusive, the author talks about "Turk and Tajik and Arab and others", as well as mentioning "both east and west" several times.

The treatise specifically reminds the reader --a ruler -- of his responsibility to propagate Islam among the unbelievers. This is perhaps what is most unique to this treatise: the very direct instructions about how the ruler should burn the "tools of the sinners", here with a list of words for taverns and the like, and construct mosques and libraries and train scholars in the Shari^ca. This suggestions for the ruler could be considered another of the views from our spiral staircase's windows.

The last view is also unsurprising in this context: criticism of the group. Again, this never receives a thorough discussion, but it repeats as part of the pattern of the ruler having control over God's creation. After working through exoteric images in the pattern, the author works around to the esoteric ones, and here it is largely preventing

deniers and critics more than providing active, direct support.

The close of the treatise names both the author and the title, an unusual mark among the works of Makhdūm-i A^zam, which rarely have either his name, and more rarely the name of the work embedded in the text.

Authorities/mentioned figures: Muḥammad, Qur^ān, ḥadīth (without isnads). Moses, Iblis, Adam, Hawwā, Abū ‘Ali Daqqāq, Zū al-Jalāl (name?), Amīr Qāsim (aka Sayyid Amīr), Shaykh ‘Aṭṭār ‘Aṭṭār Allāh, Mawlānā Nūr al-Dīn ‘Abd al-Raḥman Jāmī, Abū Yazīd Bisṭāmī, Najm al-Millit wa al-Dīn al-Kubrā, Shaykh Shiblī, Mawlānā Jalāl al-Dīn Rūmī, Tarkish Sulṭān, Mawlānā Sa^d al-Dīn Taftāzānī, Khwāja Bahā^o al-Ḥaqq wa al-Dīn [Naqshband], Abū Bakr Ṣiddīq, ‘Umar, ‘Uthmān, ‘Alī

XXIII. *Risāla-yi Murshid al-sālikīn, The Guide of the Disciples.*

Typed length 1443: 5 pp.

Typed length Kattakhanov: 6 pp.

Genre: explication, doctrine

This treatise uses a quote from Shaykh Murta[‘]ish to explicate the beginning and intermediate levels of discipleship in this path. The terminology, specifically mentioned as being part of the idiom of this group, uses “Ṣūfī” and “*sulūk*” for master and disciple respectively. The treatise is clearly intended for the beginning student. After reminding the student of the four sayings (see Treatise XVI above), the first two of which are mentioned or discussed here, the student is warned about faking states, and the need for obtaining the states through the master is briefly discussed.

The beginning and intermediate levels are typified through the ability to unify the states of concealment and presence, first with the shaykh and then with God. At the end of this brief treatise, the author summarizes that a “Ṣūfī” is one who has passed through three stages: *sayir ilā Allāh*, *sayir fī Allāh*, and *baqā ba^d al-fanā* (or *farq ba^d al-jam[‘]*).

These stages are not described in any detail. The treatise ends with another reminder about being led astray.

The author notes that the increasing levels require increasing focus on the group. He also points toward secret words of the group that the disciple will learn at the intermediate stage. The treatise does not, however, emphasize obedience to the shaykh to the extent that some other Ṣūfī works might; the emphasis here seems more to be a brief preparatory piece, without the distinction of the behavioral “how-to” found in the *adab* works.

The Kattakhanov manuscript shows only minor variations to the other branch; it adds phrases which mention *ṣuḥbat* in addition to *ẓikr*, as one might expect, inserts a reference to drunkenness and, as usual, adds more poetry. Although, of course, the variations have linguistic and orthographic interest, and in two cases correct the reading in Tashkent ms. 1443, for those studying religious issues the differences are unimportant, and for those studying political issues they are quite minor.

Authorities/mentioned figures: Muḥammad, Qurʾān, ḥadīth (no isnads), Shaykh Murtaʿish, Khwājagān, Mawlānā Rūmī.

XXIV. *Risāla-yi Faṭḥ-nāma, The Conquest-book.*

Alternate title: *Wāqiʿah al-ḥaqāyiq* (Kattakhanov)

Typed length 1443: 8 pp.

Typed length Kattakhanov: 11 pp.

Genre: doctrine

This treatise was written for a courtly audience. It begins with the specific reason it was written: its author dreamt that he was ordered by unnamed *awliyā* to help the sultans. So he set off for Khurasan, apparently to communicate this command to the sultans.

The structure is somewhat unusual for Makhdūm-i A^czam; dividing the text into two “questions” almost as headings, yet the piece seems to flow as a whole, unlike other Sūfī presentations (like those of Junayd), which seem to have clearer breaks and sections. The early part of the treatise situates the reader within Makhdūm-i A^czam’s familiar cosmology, abbreviated compared to many other treatises. This sets up question 1, what sets off man from and angels, and then question 2, why would God create man and jinn.

The piece lives up to its “opening” meaning from the title (*fath*) as it provides a good survey to the basic metaphors Makhdūm-i A^czam uses when not directly discussing goals and practices of the group. Thus we see mention of trees and fruit; mankind’s need to polish the rust of worldly attachments from its heart; the mixture of spirits in man; man’s differentiation from the angels through pain; the two forms of worship, exoteric and esoteric, equated with the Shari’ah and the *ṭarīqat*. None of these are given extensive discussion; the author brings them up to move on to his next point. The Kattakhanov version tends to illustrate each of these points with poetry. This culminates at the end of the treatise with the necessary role of the caliph (read: the sultans and also the author himself), which is to provide leadership and justice. The closing reminds the sultans and the kings of the Qur’ānic verse from the beginning (XIV:7), noting that the author hopes they’ll negotiate “this path” until they act victorious/open (*fath*) in Mekka.

This differs from the adab pieces by its lack of anecdotes, or even naming any of the earlier authorities in the *ṭarīqat*. (Rūmī is only mentioned when citing his poetry.) This may mean it comes later in Makhdūm-i A^czam’s life, when he is an established figure in his own right.

The Kattakhanov branch’s version is much longer (nearly 20%) than the 1443 version; some parts like the dream-based introduction are shortened while augmenting

other parts with additional ḥadīth and Qurʾānic quotations. This does not necessarily lead us to any conclusions about the order in which the exemplars were done; Tashkent ms. 10626 is generally shorter than Tashkent ms. 1443, as if somewhere a copyist tired of poetry and repetition. Poetry also plays a more prominent role in the Kattakhanov branch. There is no one part of the treatise that has more differences than the others; the two questions seem to be played down as a structural device in the Kattakhanov version, the Arabic-based quotations being played up.

Authorities/mentioned figures: Muḥammad, Qurʾān, ḥadīth (no isnads), Mawlānā Rūmī

XXV. *Risāla-yi Bāburiyya, Treatise on Babur.*

Alternate title: *Bāburiyya* (Moscow 3872, 3874)

Typed length 1443: 23 pp.

Typed length Kattakhanov: 28 pp.

Genre: *adab*, practices

This treatise is among those that seems to be intended for a courtly audience; the long introduction and long closing, although mirroring those in the works upon which it comments, stand out from the more typical brief opening seen in other treatises of Makhdūm-i Aʿẓam.⁵² The closing, however, in particular seems to be drawn from other treatises of Makhdūm-i Aʿẓam, indicating perhaps that it is subsequent to them.

Bāburiyya can be understood as commentary – commentary on Babur’s understanding of Khwāja Aḥrār’s work, *Waladiyya*, and commentary on Babur in contrast to ʿUbayd Allāh Khān. It contains several ideas that are rather divergent from Makhdūm-i Aʿẓam’s stance

⁵² Babajanov indicates that Ms. 501 is “dedicated” to Babur, which I do not find in my versions of the treatises. Bakhtiyor M. Babadžanov, “Zahīr al-Dīn Muhammad Mīrzā Bābur et les Shaykh Naqshbandī de Transoxiane,” in *Routes de commerce et des indées*, Cahiers d’Asie Centrale, 1/2 (Tashkent / Aix en-Provence: Éditions Édisud, 1996), 221.

in other treatises: the presentation of *ẓikr*, including its prominence among other practices he generally advocates, for instance.⁵³ The work needs to be read together with the Chaghatay poetic interpretation (sometimes called a translation) of Aḥrār's Persian prose original.⁵⁴ The English translation of Babur's verse fails to understand Ṣūfī technical vocabulary in some respects; *rābiṭa*, for instance, at the time (and especially for Aḥrār) meant putting one's mind on one's shaykh, not on Muḥammad or God.⁵⁵ Understanding these terms is central to understanding the interactions among these three pieces.

Makhdūm-i A'ẓam's treatise does not fall into a clear logical structure, and follows neither Aḥrār's piece nor Babur's. The treatise places an emphasis on the metaphor of the shaykh/master as doctor, diagnosing the spiritual ills of the patient, a common Ṣūfī metaphor, found in Makhdūm-i A'ẓam's other treatises, in Babur's work, but not in Aḥrār's treatise. Trying to divide the piece into segments, as has been done with most of the other treatises, is difficult because many of the major issues are intertwined. Particular themes stand out: worship and its meaning in Islam, with a clear subtext of what it means within Sufism, although Makhdūm-i A'ẓam does not delimit it that way; the place of a Ṣūfī shaykh in the "present" world, emphasizing the role of a

⁵³ For a more complete discussion, see Chapter 4.

⁵⁴ Andras J. E. Bodrogligeti, "Bābur Shāh's Chagatay Version of the *Risāla-i Wālidīya*: A Central Asian Turkic Treatise on How to Emulate the Prophet Muhammad," *Ural-Altaische Jahrbücher / Ural-Altaic Yearbook* 56 (1984); 'Arif Nawshāhī, "Risālah-i Wālidīyya-i 'Abd al-Allah Aḥrār Samarqandī," *Tahqīqāt-i Islāmī: Nashriyah-i Bunyād-i Dāirat al-Mar'arīf-i Islāmī* 9, no. 1-2 (1994). I am grateful to Devin DeWeese for these references. For a brief presentation of this context, see Khaliq Ahmad Nizami, "The Naqshbandiyyah Order," in *Islamic Spirituality: Manifestations*, ed. Seyyed Hossein Nasr, World Spirituality Series (London: SCM Press, 1991), 173 and n.54, referring to the Baburnama.

⁵⁵ See Jürgen Paul, *Doctrine and Organization: The Khwajagan/Naqshbandīya in the first generation after Bahā'uddīn* (Berlin: Das Arabische Buch, 1998).

perfected master as carrying on for the prophets, acting as a doctor, and acting as an intermediary; presentation of “beginning” practices within the group, like *zikr*.

It is unclear why Makhdūm-i A[°]zam focussed in this way on *zikr jahr* versus *khafiyya* in this piece. The anecdote he presents is virtually identical to one used elsewhere; there Yasawī is constructed as a proponent of the vocal (*jahr*) *zikr* in order to spiritually develop the people of Turkestan, a representation we also find in the *Rashaḥāt*.⁵⁶ As discussed in Chapter 4, typically one finds Makhdūm-i A[°]zam suggesting that either form of *zikr* is acceptable. This and another anecdote about Bahā° al-Dīn Naqshband and Rīvkarī are the only ones in the piece, perhaps in keeping with the rather direct discussion in Aḥrār’s treatise. The piece is not theoretical; we find presentations of the three levels for beginning, middle and end of different practices that are similar to or the same as treatises for beginners.

Makhdūm-i A[°]zam also has a peculiar discussion here of prayer. Although he does mention prayer in other works, here there is a presentation on supererogatory prayer that seems unusual. Further research on Central Asian prayer patterns will need to be done to clarify this further.

Authorities/mentioned figures: Qur’ān, Adam, Muḥammad, Khwāja Aḥrār = Khwāja °Ubayd Allāh, ḥadīth, °Alī, Mawlānā Rūmī, Abū Bakr Ṣiddīq, Khwājagān, Khwāja Aḥmad Yasawī, Khwāja °Ārif Rīvkarī, °Abd al-Khāliq Ghijduwānī, Khwāja Maḥmūd Anjīr Faghnavī, Khwāja, °Alī Rāmītanī, Khwāja Muḥammad Bābā°ī Samāsī, Amīr Sayyid Kulāl Khwāja Buzurg = Bahā° al-Ḥaqq wa al-Dīn [Naqshband], Khwāja Jahān [here, meaning Ghijduwānī], Sulṭān Sha°ārī, °Ubayd Allāh Khān

⁵⁶ Kāshafī and Mu‘īniyān, 17-19.

XXVI. *Risāla-yi Tanbih al-‘ulamā, Admonition of the ‘ulamā.*

Typed length 1443: 11 pp.

Typed length Kattakhanov: not present

Genre: *radd*

This is one of the few treatises that is quite explicit about A) having been written (as opposed to being delivered orally) and B) the reason for its having come to be. The author suggests that two groups, perhaps intermixed, the sayyids, who trace their decent from the Prophet Muḥammad and the ‘ulamā, who are trained in the “traditional” religious sciences, have been criticizing “this group”. Although collected into this treatise, the argument seems quite strong, most of this presentation can be found scattered across other treatises. This treatise is often not present in miscellanies that follow the Kattakhanov pattern; neither ms. 501 nor the Kattakhanov manuscript contain this treatise.

The treatise can be understood in five section:

1. Opening, explanation for why treatise was written
2. Cosmogony: relationships between God, man and God’s “friends”; reasons for worship
3. Necessity for a perfected master; contrast between exoteric and esoteric
4. Purity and lineage, relationship between ‘ulamā and Ṣufīs.
5. Existence in two parts; those with only exoteric knowledge remain at a lower level.

A great deal more can be said about this treatise, but as it is covered centrally in Chapter 3 of this dissertation, I will leave the discussion for there.

Authorities/mentioned figures: Muḥammad, Qur’ān, ḥadīth (no isnads), Adam, Mawlānā Rūmī, Shams Tabrizī, Khizr, Khwāja Buzurg = Khwāja Bahā’ al-Ḥaqq va al-Dīn [Naqshband], Yazīd [Bisṭāmī], Mawlānā ‘Abd al-Raḥman Jāmī

XXVII. *Risāla-yi Fanāʿiyya, Annihilation.*

Typed length 1443: 9 pp.

Typed length Kattakhanov: not present

Genre: doctrine

This treatise is essentially an explication of the ḥadīth, “the world is the abode of annihilation”. The treatise serves as a call to repentance, reinforcing ideas that death will come to all and that one must use one’s time on earth in preparation for that inevitability. The treatise uses numerous Qurʾānic quotations (more than is usual in Makhdūm-i Aʿzam’s work; most of the quotations appear only in this treatise), as well as references to other works and earlier prophets. In this it has notable similarities to works like *Samāʿiyya*, but the style is generally different from the “standard” that one might find in other treatises. Specifically, one does not find the usual call, “know, oh loyal seeker”, or even some of the more common shifts of seeker to “*darwīsh*”, but instead uses a shortened call to “*al-ʿazīz*”, which, if it is Makhdūm-i Aʿzam’s own work, might mean that this was intended for a more limited audience. This treatise, like others below, the commentator of Tashkent ms. 2352, Muḥammad Riẓā-walad Laṭīf-allah Bīk Bukhārī, says is not Makhdūm-i Aʿzam’s work, but that of a follower. It could, however, also be the product of the latter part of Makhdūm-i Aʿzam’s life.

The treatise makes abundant mention of lamentations; the anecdotes in which they appear most prominently use a context of parent-child relationships, with the parent asking the child why he is weeping. This is similar to the usages we find in *Bakāʿiyya*. One, using Yahya (John the Baptist) and his father, has echoes of Ibn ʿArabī, as found in *Samāʿiyya*. One may note with interest that this section has echoes of Qurʾānic mentions of Yahya (19:1-15, 3:38-41) however seems to reflect an understanding outside of the

Qurʾānic presentation.⁵⁷ These mentions are connected to the “*risālas* of Sayyid al-Mashāʾikh”. The mention of Noah appears to be fragmentary, only one sentence without clear meaning or purpose.

Since sleep is often called “the little death”, although Makhdūm-i Aʿzam does not make this link explicitly, he does move from lamentations to associations with sleep, bringing up sleeplessness and what prayers one should say upon sleeping and awakening. The prayer given for awakening, close to the end of the treatise, is unusual in Makhdūm-i Aʿzam’s work for its length.

Because the treatise does not appear in the Kattakhanov manuscript (nor in *majmuʿa* which follow the Kattakhanov pattern, like Tashkent ms. 501), we cannot speak here about how the treatise varies across the branches. The treatise appears in two codices that I have compared, the Patna ms. and Tashkent 10626, but neither has terribly significant variations, although there are better readings that one could make to ms. 1443 from these two. Additional copies of the treatise need to be compared in order to make a more definitive judgment.

Authorities/mentioned figures: Muḥammad, Qurʾān, ḥadīth (no isnads), ʿIzrāʾīl, Munkar and Nukīr, ʿAlī b. Abī Ṭālib, Sayyid al-Mashaykh, Yahya (John the Baptist), Jibrāʾīl, Sulṭān Jalāl al-Millat wa al-Dīn, Bahr al-Muwwāj (a book), Nūḥ (Noah), Abū Maisarah, Ibrāhīm, Pīr Anṣār

⁵⁷ John C. L. Gibson, “John the Baptist in Muslim Writings,” *The Muslim World* XLV, no. 4 (1955): 338-9, which seems to be from Ghazālī; Brannon M. Wheeler, *Prophets in the Quran: An Introduction to the Quran and Muslim Exegesis* (London / New York: Continuum, 2002), 291-6.

XXVIII. *Risāla-yi Shaybiyya, The Grey-haired Ones.*

Typed length 1443: 7 pp.

Typed length Kattakhanov: not present

Genre: doctrine

This treatise's conclusion is that legal knowledge and mystical knowledge are different: "the *faqīh* (religious scholar) should be a *Ṣūfī*, not the *Ṣūfī* a *faqīh*." Yet at the same time, the treatise also argues for moderation, acknowledging that there are, even within Sufism, two poles between which one can be pulled. This brief treatise does not delve into practices or concrete activities, nor results of *Ṣūfī* practice, but stays in the theoretical realm. It does not use anecdotes, and has only one Qur'ānic citation, which is a bit jumbled compared to the standard version. There is only one ḥadīth and a few *ḥikmats*. The opening situates itself in the three ages of man: childhood, youth and old age, but this metaphor is not maintained past the midpoint of the treatise.

It should be noted that Muḥammad Rizā-walad Laṭīf-allah Bīk Bukhārī in Tashkent Ms. 2352 (see Appendix V) suggests that this treatise (and others) is not the work of Makhdūm-i A'zam, but of his followers. Based on the ideas in the text, there is nothing here outside of Makhdūm-i A'zam's typical views; linguistically, it also seems of a cloth with Makhdūm-i A'zam's other works. Most of the poetry is unique to this treatise, which I would not expect if followers were trying to imitate Makhdūm-i A'zam. It is possible based on its style that it could have been copied down from an oral communication. This remains a problem for further study.

Authorities/mentioned figures: Qur'ān, ḥadīth, Adam, Mawlānā Muḥammad al-Qāzī, Sayyid al-Ṭā'ifa Junayd al-Baghdādi, Abū Sulaymān Dārāyi (Dārānī in Patna)

XXIX. *Risāla-yi ʿIlmiyya, Scholarship.*

Alternative title: *Risāla samāʿih ʿIlmiyya* (margin of Bankipore)

Typed length 1443: 31 pp.

Typed length Kattakhanov: not present

Genre: *silsila*

This treatise is an extended version of what we find in other *silsila*-based treatises by Makhdūm-i Aʿẓam, but there is reason to believe that it was not written by Makhdūm-i Aʿẓam himself. First let us look at what the treatise presents.

The treatise opens with a Qurʾānic citation, XXII:65, repeated slightly later in the introduction, reminding the reader of God’s mercy, and anchoring the beginning of the *silsila* with Muḥammad. This section is brief, and moves into a presentation of Muḥammad’s “four friends”, although it begins with ʿAlī, Fātimah, and Hasan and Husayn before returning to Muḥammad and discussing him and his prophethood for several pages, at the end linking him to both Moses and Jesus. This section is unusual in its references to both authors and their works in order to provide a limited *isnad* for the material. The treatise then comes to Abū Bakr Ṣiddīq and discusses him at some length, before acknowledging Khadījah and ʿAlī, then ʿUmar, with his parents, and Uṣmān and his parents. The presentation then returns to Muḥammad and his family. This is finally wrapped up with some birth and death dates.

The next section discusses the various legal schools and that one must know each of the four.

The next links in the *silsila* are presented very briefly, most commonly with only a death date and one fact about the person. Figures who are given fuller anecdotes elsewhere in Makhdūm-i Aʿẓam’s work are treated in only this brief way, for instance, Junayd and Shaykh Shiblī. With Biṣṭāmī, the presentation begins to include students and teachers, with several layers of teacher/pupil pairs eventually linking back to Biṣṭāmī. By

the bottom of folio 393b of ms. 1443, or just over half way through the treatise, we come to the first of the long titles in the treatise, *shaykh al-mashāyikh, burhān al-ḥaqāyīq*, which coincides with the first use of the term *ṣuḥbat* and *ẓikr-i dil*. This may be understood as the beginning of the presentation about the Khwājagān. After mentioning several figures, the author comes to Khwāja ʿAbd al-Khāliq Ghijduwānī, who is cryptically linked to Bābā Salmānī ʿĀrif Turk [Tark?] and Shaykh Abū Yusūf Hamadānī. This linkage is made clearer later on, as part of a discussion of *ẓikr*, but it is never presented as clearly as it is in other treatises. Hamadānī’s birth and death dates, as well as a discussion of a hadith about *khalīfas* – the first use of the term in the treatise – are given.

From here on the discussion becomes a web of students and their teachers, with links looping back to earlier figures. Some figures are noted to have had many students, and then a specific number of *khalīfas* or a special student. The author does not seem to have forced these into a regular structure. By the beginning of folio 398a, the author seems to have completed his survey of the Khwājagān, and after a brief mention of *ẓikr-i dil* versus *ẓikr-i ʿalāniyya*, the author moves on to the Naqshbandiyya, a term he uses discretely. But instead of moving from Bahāʾ al-Dīn Naqshband, the author returns to listing *khalīfas* from “Khwāja Jahān” (Ghijduwānī), such that it’s not until we return to *ẓikr-i ʿalāniyya* that Bahāʾ al-Dīn Naqshband is mentioned again, and only briefly. At the beginning of folio 401a, the discussion of Bahāʾ al-Dīn Naqshband begins, with anecdotes that are “well known” (*mashhūr*). He is given four *khalīfas*, ending with Mawlānā Yaʿqūb Charkhī. The discussion then moves directly to Khwāja Aḥrār without linking the two in any way. Khwāja Aḥrār is noted as practicing *samāʿ* from birth, and conversation (*ṣuḥbat*) with Mawlānā Saʿd al-Dīn Kāshgharī. Khwāja Aḥrār is then linked

to Makhdūm-i A^czam's teacher, Mawlānā Muḥammad al-Qāzī, and the main part of the treatise comes to a close with blessings for the Prophet and his family and companions.

There are several reasons to believe that this is not the work of Makhdūm-i A^czam. The first is that the author of the commentary on Makhdūm-i A^czam from ms. 2352, Muḥammad Rizā-walad Laṭif-allah Bīk Bukhārī, indicated that several of the treatises attributed to Makhdūm-i A^czam are actually the work of his followers, and among these treatises is *‘Ilmiyya*. Ms. 2352, which is dated 1211 AH (1796-7 CE), itself contains a copy of all of the disputed treatises, although *‘Ilmiyya* has some variations with the version found in ms. 1443, upon which this description is based. Most of the other reasons are stylistic. These include the unusual terms for *ẓikr*, which is found only in this treatise and in one discussion in treatise IV of this manuscript.⁵⁸ Likewise, the names given to Khwāja Aḥrār and Bahā’ al-Dīn Naqshband are not the norm for other parts of Makhdūm-i A^czam; this might simply indicate a borrowing from an unusual source, but Bahā’ al-Dīn Naqshband in particular is so often “Khwāja Buzurg” that any other form is notable. “*Īn ḍa^cīf*”, this weak one, usually a way for an author to refer to himself, is not the form Makhdūm-i A^czam most commonly uses. This is also used once, on folio 396b, where the author writes “This weak one is blessed in this treatise”, where the treatise refers to the “Risāla-i Ḥaẓrat Khwāja Jahān”. This must refer to something which blesses Makhdūm-i A^czam, but it would seem out of character for the others works for Makhdūm-i A^czam to be calling attention to a work in which he is blessed. “*Bidān ‘azīz*” (Know, great one), is also not the typical form Makhdūm-i A^czam uses to mark sections of his text; he more typically used “*bidān ay ṭālib-i ṣādiq*”, know, oh loyal student.

⁵⁸ Ms. 1443/IV, folios 92a-92b, 93b.

The last two items which tend to point away from Makhdūm-i A[°]zam are not unique to this treatise: the poetry in this treatise is all unique to the treatise, and the author frequently refers to not only the author but the title of a work when borrowing from it. Although Makhdūm-i A[°]zam does occasionally refer to a title, most commonly he gives only the author's name. Here it could be that he seeks authority greater than he would have only on his own, the the number of references is surprising for a work which could readily be understood as just an expansion of his two earlier *silsila* works.

Since the Kattakhanov codex does not have this treatise, no comparisons with that work are possible. Comparisons have been done with other manuscripts in Tashkent, although because of time limitations, a complete edition is not given in Appendix VI.⁵⁹ Without comparing systems of changes – comparing not just one treatise but a mass of them – trying to use these changes to look at an original text is difficult. I plan to do more with this.

Authorities/mentioned figures: Muḥammad, Qur[°]ān, ḥadīth (no isnads), Fāṭima, Imām Ḥasan, Imām Ḥusayn, Shaykh Abū Sa[°]id Kāzrawānī, Jibrā[°]il, [°]Abd Allāh b. [°]Abd al-Maṭṭlab, Shaykh Sa[°]d al-Dīn Ḥamawī (and his work: *Waṣīlat al-ṣiddīqīn*), Jābar b. [°]Abd Allāh, Shaykh Ruzbīhān (and his work: *Irshād al-murshīdīn*), Amīr [°]Abd al-Awwal, [°]Īsā/ Jesus, Mūsā/Moses, Abā Bakr, Ṣiddīq Akbar, Abū Bakr Ṣiddīq, [°]Alī, [°]Abd Allāh b. Abī Q.ḥāfah b. [°]Uthmān b. Sa[°]d b. Tīm b. M.rat b. K.[°].b b. Luwī al-Qursh, Umm al-Khayr Sālmī bint Ṣ.ḥ.r b. [°]Amr b. K.[°].b b. Sa[°]d [b. Tīm] b. M.rat al-Qurshīd, [°]Ā[°]isha Siddīqah, Khadija Kabarī, Sayyid Jalāl al-Millat wa al-Dīn al-Rūmī, Abū Hafṣ [°]Umar b. al-Khaṭṭāb, [°]Umar b. al-Khaṭṭāb b. Nafīl b. [°]Abd al-[°]Izī (spelling?) b. Riyaḥ b. [°]Abd Allāh b. Q.r.ṭ b. Zarāḥ b. [°]Adī b. K.[°].b b. Luwī b. Ghalīb b. Fahr Abū Hafṣ al-Qurshī al-[°]Adawī al-M.q.l.b,

⁵⁹ I expect to produce a fuller edition based on these comparisons in the future.

H.n.t.mah bint Hashām b. al-M.gh.rat b. °Abd Allāh b. °Umar b. Makhẓūm b. L.q.ṭ b. M.rat al-Qurshiyat, Abū °Umar °Uthmān b. °Afān b. Abī al-°Āṣ b. Umīyat (Amīyat?) b. °Abd al-Shams b. °Abd M.n.āf al-Qurayshī, Arawī bint Kawīz b. Rabī°ah b. Habīb b. °Abd al-Shams b. °Abd M.n.āf al-Qurayshīyah, Umm Kalthūm, Rafīyah, Abū al-Ḥasan °Alī b. Abī Ṭālib, Abū Tarāb, Fāṭima bint Asad b. Hāshim b. °Abd M.n.āf, Imām-i A°zam Abī Ḥanīfah Kūfi Šūfi,

Shaykh Farīd al-Dīn °Aṭṭār, (and his work: *Taẓkirat al-awliyā*), Imām Shāfi°i Imām Mālik, Imām Aḥmad Hanbal, Khwāja Ma°rūf Karkhī, Imām °Alī Mūsā Rizā, Sulṭān Ibrāhīm A°zam, Imām Muḥammad Bāqr, Shaykh Shaqīq Balkhī, Shaykh Sarī Saqaṭī, Shaykh Junayd Baghdādī, Shaykh Abū Bakr al-Katānī, Shaykh Abū °Abd Allāh al-Khafīf al-Baghdādī, Sulṭān Aḥmad Khizrūya, Shaykh Ḥatim A°sam, Shaykh Abū Turāb Nakhshabī, Shaykh Fuẓayl [b.] °Iyazī [°Iyāz],

Sulṭān Bayazīd Bisṭāmī (again), Imām Ja°far Sādiq, Shaykh Abū al-Ḥasan al-Khurqānī, Shaykh Abū °Abd Allāh al-Dāstānī, Shaykh °Umar b. al-Dūrajī, Shaykh Ibrāhīm Kashtānī, Shaykh °Umar b. Mūsā, Shaykh Mūsā al-Ma°rūf b. Bābā Yazdān, Khwāja °Abd Allāh Anṣārī, Shaykh Abū Sa°id Abū al-Khayr, Shaykh Abū al-°Abbās, Shaykh al-Islām Aḥmad Bāmafī al-Ḥāmī, Shaykh Abū Ṭāhir, Shaykh Burhān al-Dīn Q.l.j, Shaykh Abū Yusuf Hamadānī, Shaykh Abū °Alī Fārmadī Ṭūsī, Shaykh Ibrāhīm Nākūfi, Shaykh Muḥammad Juy Ibn Muḥammad, Shaykh Abū al-Qāsim Karakānī, Khwāja Jahān Khwāja °Abd al-Khāliq Ghiḥduwānī (and his work: *Qudsiya*), Bābā Salmānī °Arif Turkī, Qathm b. al-°Abbās, Imām Ṣamadānī, Abū Mūsā Khādim, Imām Yahī °Āṭfarī, Khwāja Ishāq, Khwāja Rabāṭ, Khwāja Ṣararīya° War Khisrī, Khwāja Ādam Shāwdārī, Khwāja Ḥakīm Balkhī, Khwāja Muḥammad Chalah, Khwāja Qurīsh, Khwāja Ḥasan Andāqī, Khwāja Ishāq Kalābādī, Sulṭān al-Awliyā Ḥajjat al-Taḥiyya Khwāja Aḥmad Yasawī,

Khiẓr, Sulṭān al-Wagh Bīk Kūrgān, Khwājagān

Khwāja Aḥmad Ṣiddīq Bukhārī al-Aṣl, Khwāja Awliyā Kabīr, Khwāja Sulayman Karmīṭinī, Khwāja Dihqān Q.l.tī, Khwāja Zakī Khudā-abādī, Khwāja Sūkmān, Khwāja °Azīb, Shaykh Ḥasan Bulghārī, Khwāja Muḥammad Pārsā

Khwāja Ḥasan Shāwarī, Khwāja Muḥammad Shāh Bukhārī, Khwāja Sa°d Alīdī Ghijduwānī, Khwāja Abū Sa°id Bukhārī,

Khwāja °Arif Rīvkarī, Khwāja Maḥmūd Anjīrī Faghawī, Khwāja Bahā° al-Ḥaqq wa al-Dīn Naqshband,

Amīr Ḥussayn Wābkānī, Khwāja °Alī Arghandāqī, Shaykh °Alā al-Dawlat Samnānī, Khwāja Khūrd, Khwāja Muḥammad Kalāh Dūz, Khwāja Muḥammad Salāḥ Balkhī, Khwāja Muḥammad Bābā°ī Samāsī, Khwāja Maḥmūd b. Khwāja Muḥammad Bābā°ī Samāsī, Khwāja Dānishmand °Alī Fāmā, Sayyid Amīr Kulāl, Nūr al-Dīn °Abd al-Raḥman Jāmī, Khwāja Muḥammad Pārsā, Khwāja °Alā al-Dīn °Aṭṭār, Khwāja °Alā al-Dīn Ghijduwānī, Mawlānā Ya°qūb Charkhī, Khwāja Aḥrār Khwāja °Ubayd Allāh, Mawlānā Sa°d al-Dīn Kāshgharī, Mawlānā Muḥammad al-Qāzī,

Muḥammad Shāh b. Mullā Pāyanda Muḥammad al-Bukhārī, Mīrzā Sayyid Muḥammad Mīr Ākhūr b. Maghfarat, Abū al-Fayẓ Muḥammad Bahā° Darkhān b. Khātān b. al-Ḥāfān

XXX. *Risāla-yi Bayān-i wāq°ah, Explanation of the Dream.*

Alternative titles:

(501, 10626): *Wāq°ah al-haqania fī amar al-masami*, **The Events of God concerning the Investigation of the pores.**

Typed length 1443: not present

Typed length Kattakhanov: 10 pp.

Genre: doctrine

This treatise, written in a more ornate style than is Makhdūm-i A°zam's norm, is

sort of a summary of what might be considered the more important ideas of Makhdūm-i A[°]zam. It is a later work, mentioning eight of the other works in the collection, including one which bears a title no longer found linked to any of the known works of Makhdūm-i A[°]zam. (The Patna manuscript lists only six.) The works named are: *Tanbīh al-salāṭīn*, *Sharḥ sawād al-wajh fī al-dārayn*, *Sharḥ Jahār [chahār] kalima*, *Risāla-yi ḡikr*, *Mirāt al-ṣafā*, *Sharḥ al-walād sirr ābī*, *Silsilat al-ṣiddīqīn* and *Sharḥ duwāzdah rubā'ī farsī*. (The Patna manuscript omits *ḡikr* and *Mirāt al-ṣafā*.) When *Chahār kalima* is mentioned, the four sayings are given.

The treatise is unusual in that it opens and continues for the first several pages in a first-person narrative form. While other treatises occasionally have passages written in the voice of the author, this extensive story-telling in the first person is unique to this work. The author describes being at a *majlis*, and being asked to write about Sufism. It seems interesting that the narrative is structured thus, because the gathering is said to be a group of *fuqarā*, i.e., Ṣūfīs. It is as if the author is presenting himself as the person of whom serious questions would be asked at the gathering. Later, in his anxiety that this task would take him years, he has a dream in which all the living grandees of the group are present, and the group discusses what shall be presented. (None of those present are named.) The remainder of the text is presumably the result of that discussion.

Most of what is presented is readily found elsewhere in Makhdūm-i A[°]zam's work. We find *fanā* in three parts, and the beginner, intermediate and final stages of the group delimited. None of these are given extensive discussions, as the summary nature of the work demands.

Authorities/mentioned figures: Muḥammad, Qur'ān, Khwājagān, ḥadīth (no isnads) Khāqānī Khān, Murta[°]ish

XXXI. *Risāla-yi Sharḥ rubāʿyat, Treatise on the Interpretation of a Poem.*

Alternate title: *Sharḥ-i rubāʿyat-i Khān* (Moscow 3872, 3874)

Interpretation of poetry by ʿUbayd Allāh Khān.

Sharḥ ghazal ʿUbayd Allāh Khān, Interpretation of a Poem of ʿUbayd Allāh Khān.

Typed length 1443: not present

Typed length Kattakhanov: 5 pp.

Genre: explication

This treatise starts from a poetic passage that heads the treatise and uses it to discuss some of the nature of the disciple-master relationship, as well as elements of a Ṣūfī life, such as the nature of traveling the path, advancing step by step. The emphasis here is strongly on the more ecstatic elements; while Rūmī is the only other figure named (other than ʿUbayd Allāh Khān), quotes are found from Ḥallāj in poetry. The idea of drunkenness recurs especially toward the end of the treatise. Some of the languages used here is not typical of Makhdūm-i Aẓam, but more typical of courtly usage: swords, kingship (especially referring here to the *sulṭān*), and thrones.

Two versions of the treatise were compared for this dissertation: the Patna codex and the Kattakhanov codex. There are two major divergences between them. At the end, the Kattakhanov manuscript presents a more elaborate closing. This is not surprising, since this is the penultimate treatise in the codex, whereas in the Patna codex it is seventh. The Kattakhanov manuscript also adds a section to the middle of the work, which elaborates on seeing “with the eyes of the head” versus the interior vision. This is compared to a fish’s ability to see “in the river of annihilation”.

The structure is quite simple: after presenting all of the verses of the poem, individual hemistiches and *bayts* are then repeated and discussed.

Authorities/mentioned figures: Muḥammad, ḥadīth (no isnads), Qurʾān, Shayṭān, Mawlānāʾī Rūmī

XXXII. *Ma'rifat al-Nafs wa al-Khâliq, Knowledge of the Lower Soul and the Creator.*

Aligarh Muslim University, Maulana Azad Library (HG 21/327). 24 folios

No published description.

Typed length 1443: not present

Typed length Kattakhanov: not present

There is nothing with this title in the Tashkent mss. I sent this on microfilm to the RIFIAS in Bloomington before leaving for Uzbekistan in 2000 and have not been able to revisit it.

Bibliography

- Babadjanov, Bakhtiyar. "Biographies of Makhdûm-i A'zam al-Kâsânî al-Dahbîdî, Shaykh of the Sixteenth-Century Naqshbandîya." *Manuscripta Orientalia* 5, no. 2 (1999): 3-8.
- Babadžanov, Bakhtiyor M. "Zahîr al-Dîn Muhammad Mîrzâ Bâbur et les Shaykh Naqshbandî de Transoxiane." In *Routes de commerce et des indées*, 219-226. Tashkent / Aix en-Provence: Éditions Édisud, 1996.
- Bodrogligeti, Andras J. E. "Bâbur Shâh's Chagatay Version of the *Risâla-i Vâlidîya*: A Central Asian Turkic Treatise on How to Emulate the Prophet Muhammad." *Ural-Altaische Jahrbücher / Ural-Altaic Yearbook* 56 (1984): 1-61.
- Buehler, Arthur F. *Sufi Heirs of the Prophet: The Indian Naqshbandiyya and the Rise of the Mediating Sufi Shaykh*. Columbia: University of South Carolina Press, 1998.
- DeWeese, Devin. "Dog Saints and Dog Shrines in Kubravî Tradition: Notes on a Hagiographical Motif from Khwârazm." In *Miracle et Karâma: Hagiographie médiévales comparées*, ed. Denise Aigle, 459-497. Turnhout, Belgium: Brepols, 2000.
- Gibson, John C. L. "John the Baptist in Muslim Writings." *The Muslim World* XLV, no. 4 (1955): 334-345.
- Heer, Nicholas. "al-Jâmî's *Treatise on Existence*." In *Islamic Philosophical Theology*, ed. Parviz Morewedge, 223-256. Albany: State University of New York Press, 1979.
- Kâshafî, Mawlânâ Fakhr al-Dîn °Alî b. Husayn, and °Alî Aşghar Mu'iniyân. *Rashaḥāt °ayn al-hayât*. Vol. 2. Silsilah-i intishārât-i Bunyād-i Nîkûkārî-i Nûriyânî ; shumārah-'î musalsal-i 15. Tehrân: Bunyād-i Nîkûkārî-i Nûriyânî, 2536 [1977].
- Kattaev, Komilkhon. *Makhdumi A'zam va Dahbed*. Samarqand: Sughdiën, 1994.
- Massignon, Louis. *The Passion of al-Hallāj: Mystic and Martyr of Islam*. Translated by Herbert Mason. 2 vols. Bollingen Series, XCVIII. Princeton: Princeton University Press, 1982.
- Mojaddedi, J. A. (Jawid Ahmad). *The Biographical Tradition in Sufism: The Tabaqat Genre from al-Sulami to Jami*. Richmond, Surrey: Curzon Press, 2001.
- _____. "Getting drunk with Abu Yazid or staying sober with Junayd: the creation of a popular typology of Sufism." *Bulletin of the School of Oriental and African Studies* 66, no. i (2003): 1-13.
- Molé, Marijan. "Autour du Daré Mansour: l'apprentissage mystique de Baha' al-Din Naqshband." *Revue des Études Islamiques* 27, no. 1 (1959): 35-66.
- Murata, Sachiko. "'Mysteries of Marriage': Notes on a Sufi Text." In *The Heritage of Sufism. Vol. II: The Legacy of Medieval Persian Sufism (1150-1500)*, ed. Leonard

- Lewisohn, 343-351. Oxford: Oneworld, 1999.
- Nawshāhī, °Arif. "Risālah-i Wālidīyya-i °Abd al-Allah Ahrār Samarqandī." *Tahqīqāt-i Islāmī: Nashrīyah-i Bunyād-i Dāirat al-Mar°arif-i Islāmī* 9, no. 1-2 (1994): 65-77.
- Nizami, Khaliq Ahmad. "The Naqshbandiyyah Order." In *Islamic Spirituality: Manifestations*, ed. Seyyed Hossein Nasr, 162-193. London: SCM Press, 1991.
- Nuriddinov, Abdulvohid, and Ne°mat Jabborov. "Ulugh Mutafakkir." *Imom al-Bukhorii Saboqlari* 1 (2001): 19-26.
- Paul, Jürgen. *Doctrine and Organization: The Khwajagan/Naqshbandīya in the first generation after Bahā°uddīn*. Berlin: Das Arabische Buch, 1998.
- Pulati, A., and A. E-A. Khatipov. "O traktatakh Makhdumi A°zama (predbaputel°noe soobshchenie)." *Voprosy istorii matematiki i astronomii* new series, vypusk 229 (1972): 19-24.
- Sobranie vostochnykh rukopisei Akademii nauk Uzbekskoi SSR*. 13 vols. Tashkent: Izdatel'stvo "Fan", 1952-1998.
- Wheeler, Brannon M. *Prophets in the Quran: An Introduction to the Quran and Muslim Exegesis*. London / New York: Continuum, 2002.

Chapter 3: Makhdūm-i A^czam and Defending the Boundaries of Religious Practice

I. Introduction

As we have seen in the last chapter, the treatises that have come down to us ascribed to Makhdūm-i A^czam can provide us with a wealth of insight into ideas and practices of the late Khwājagān/early Naqshbandiyya. What is less clear is how to look at the treatises in order to understand and make a first attempt at looking beneath the surface of the text. One could look at the material with treatise-by-treatise analyses, discussing approaches and sources, using methods commonly employed by those working in more familiar paths of religious history. The approach employed here, however, will look across the treatises at one theme to glean more information about how Makhdūm-i A^czam viewed the context of his own work.

In this chapter we shall examine some of what could be construed as “borders” of Makhdūm-i A^czam’s group. There are many ways this could be derived from his oeuvre; one method would be looking at the *adab* treatises¹ and seeing who and what is presented as “proper behavior.” This would be a perfectly acceptable approach, yet one which would have certain pitfalls. The structure of the *adab* treatises is basically formed around anecdotes; while this anecdotal structure is present in some of the *radd* treatises as well, as can be see in discussions of hagiographies,² it is a form that is easily manipulated.

¹ See Chapter 2 for a list of the *adab* treatises.

² Devin DeWeese, "The Masha'ikh-i Turk and the Khojagan: Rethinking the Links between the Yasawi and the Naqshbandi Sufi Traditions," *Journal of Islamic Studies* 7 (1996): 188-189; Devin DeWeese, "Sayyid ʿAlī Hamadānī and Kubrawī Hagiographical Traditions," in *The Heritage of Sufism: The Legacy of Medieval Persian Sufism (1150-1500)*, ed. Leonard Lewisohn (Oxford: Onworld, 1999).

Determining what is being left unsaid can be difficult since the text is not constructed to be a response (at least to our knowledge). In addition, as in hagiographical works, who and what are included are easily shifted by the inclusion or exclusion of a name or place to reflect the ideas of the time, not just of the writer, but of the copyist. The study of the shifting of anecdotes across Makhdūm-i A‘zam’s works and across the works of his contemporaries would be worthwhile. However, in order to avoid some of the necessary complexities of this approach, I have elected to draw upon works which are constructed around treatise-length arguments, in order that the who and how of the treatises’ logic is not so readily manipulated, although changes occur nonetheless.

A few of Makhdūm-i A‘zam treatises suggest that they were written expressly to respond to arguments apparently being made by those outside the group. This genre of literature, *radd*, can also be used to construct something to argue against in order to present one’s views, in addition to answering reproaches from without. One of the reasons this type of literature is important is explicitly because it often can help us see who is being constructed as being within the group, and who is perceived to be external to it. One also must assume a certain kind of honesty is present in the treatises, since as *radds*, the readership at the time the texts were written would likely have known well the other side of the argument. While this does not mean that the “opposing” side cannot be misrepresented – certainly any polemical literature will attempt to draw its readers into agreement with its own position – the fact that these works have survived four hundred years tends to support the view that they found enough resonance in their own time to have been copied down to this day. At the same time it should be noted that the three works that will be examined as the core of this discussion are among the ones that some

majmu'a leave out, despite the fact that two of them form the beginning of many codices. (More on this below.) This chapter will be based upon three treatises, *Tanbīh al-ʿulamā*, *Samāʿiyya* and *Asrār al-nikāḥ*, in which the author explicitly states he is writing to counter criticism, and parts of others where he indicates reproach of the group, to examine how groups can be perceived within these texts. We shall see that Makhdūm-i Aʿẓam seeks to draw in his detractors, who seem most commonly to be from the religious and social elite. At the same time, Makhdūm-i Aʿẓam seems to avoid delimiting divisive splits within the Ṣūfī congregations that probably existed in his time, although our ability to pinpoint this, based on our knowledge of the intellectual currents of his time, is spotty at best.³

As demonstrated in Chapter 2, the manuscripts provide us with a complex picture. These three treatises are not all found in every codex. In our Indian codex, *Asrār al-nikāḥ* and *Samāʿiyya* are both lacking; in the Kattakhanov and Tashkent 501 codices *Tanbīh al-ʿulamā* is lacking. Tashkent codices 1443 and 10626 contain all three treatises, although it seems clear that 10626 is simply a shorter version of the same exemplar branch as 1443. As we saw in Chapter 2, we do not have a simple progression of newer and newer manuscripts; the Kattakhanov manuscript, for instance, is undated, but is virtually identical to Tashkent ms. 501, which is dated 997/998 AH. For contrast, discussions of *Tanbīh al-ʿulamā* will include Tashkent ms. 6646, since this codex is one of the few that mostly follows the Kattakhanov/501 exemplar branch and also includes

³ Masami Hamada, "Le Sufisme et 'ses opposants' au Turkestan oriental," in *Islamic Mysticism Contested: Thirteen Centuries of Controversies and Polemics*, ed. Frederick de Jong and Bernd Radtke (Leiden / Boston: Brill, 1999); Jürgen Paul, *Doctrine and Organization: The Khwajagan/Naqshbandīya in the first generation after Bahā'uddīn* (Berlin: Das Arabische Buch, 1998). See Chapter 4 for further discussion of practices as a part of group formations.

this treatise. Thus while we will not be able to make simple comparisons across time, as might be desirable, we can hope that ideas that may have flowed through this branch might be included. The manuscript issues for *Asrār al-nikāḥ* and *Samāʿiyya* are rather more complex, since both these treatises show significant variation across the manuscript examples; the ways in which these shifts affect the discussion will be approached as the context warrants.

A. *Methodological Context*

In the language of anthropology and social psychology, understandings of how groups are formed and maintained often turn on how each group creates structures that determine who is in the group and who is not.⁴ Where one finds the most discussion of the points of difference between groups is at the places where groups come into competition – sometimes for members, sometimes for the more abstract commodity of “social capital”⁵ – and the competition is sometimes articulated as which behaviors or practices are acceptable. When group structuring comes to religion, the question is then phrased in terms of “orthodoxy” or orthopraxy. How do thinkers define the mainstream of ideas from which they construct orthopraxy? This dynamic is essential since as groups develop and change over time, so too do the debates surrounding them. For instance, when a group seeks members from different social strata, it must find a way to accommodate itself to that group in order to convince them that their own ways of being or behaving are wrong. The debate occurs at the edges of a circle that encloses

⁴ Harrison C. White, *Identity and Control: A Structural Theory of Social Action* (Princeton: Princeton University Press, 1992).

⁵ Michael Chamberlain, *Knowledge and Social Practice in Medieval Damascus, 1190-1350*, Cambridge Studies in Islamic Civilization. (Cambridge: Cambridge University Press, 1994).

“acceptable” behavior, as the *sharīʿa*-minded and those with whom they are competing argue over what is within the religious law and what is just outside of it. To the extent that these debates were carried out in writing, they provide us with documentation of the arena within which religious ideas were commodified. In the texts presented below, we will see constructions of both the “in-group” – the group with which Makhdūm-i Aʿẓam identifies, which he calls “this exalted group” (*in ṭaʿīfa-i ʿalya*), and the “out-group,” those who are arguing against his group, which will be discussed in more detail below. The dance between the two, as they work out issues of authority, helps us to see the complexities of society.

Looking at these constructions helps us understand how the place of Sufism within society was being worked out at this time, in addition to how issues were developing within Ṣūfī groups. Labels such as “conservative”, “*sharīʿa*-minded”, “liberal”, “orthodox”, etc. are often applied to whole Ṣūfī orders or individual Ṣūfī shaykhs. As we can see with various Salafiyya movements today, or with Ibn Taymiyya in his time, calls to follow “the law” as “it has always been” cannot be immediately characterized as “traditional” (i.e., following what “has always been”) or “liberal” or even “radical”, that is trying to create significant change.⁶ We cannot even assume that calls to an unchanging law even means the law has always been followed or enforced.⁷ Thus the focus is narrowly on what we can find in the text itself, to start with a logical

⁶ Alexander Knysh, "Clear and Present Danger: Wahhabism as Rhetorical Foil," *Die Welts des Islams* 42, no. 2 (2004); Alexander D. Knysh, *Ibn ʿArabi in the Later Islamic Tradition: The Making of a Polemical Image in Medieval Islam*, ed. Seyyed Hossein Nasr, SUNY Series in Islam (Ithaca: State University of New York Press, 1999).

⁷ In fact, one might even assume the opposite, since laws that are universally followed are rarely discussed.

base from which to build more ideas about the order and social milieu in which Makhdūm-i Aẓam found himself. Some of the issues touched upon here will cast light on what might have been considered “*sharīʿa*-minded” during this time, and can in turn cast a new light on our understanding of Ṣūfī orders and religious thought within the eastern Islamicate world. It is telling that none of the boundaries which the author seems interested in are ones that we would today recognize as important constructs; there is little discussion of ethnicity (although, notably, it is not entirely absent), and nothing whatsoever about settled versus nomadic adaptations, although this may well be because the settled economic adaptation is assumed. The author never labels external (to him) Ṣūfī groups, and it may be that his understanding of the Khwājagān includes those that have been commonly represented as being outside the Naqshbandiyya, such as the Kubrawiyya and the Yasawiyya.⁸

It would be interesting to find a source that argues against Makhdūm-i Aẓam, but none has yet come to light. Instead we must look at Makhdūm-i Aẓam’s works themselves to see the context of his religious beliefs. Often this form of literature falls into two patterns, both constructed around presenting both sides of the argument.⁹ Makhdūm-i Aẓam does little to present the case that he is refuting. Yet in order to answer their charges, he must at times repeat them, giving us the opportunity to discern what some of the “resources” were over which the groups were debating. During roughly the same time, Ṣūfī groups, some more antinomian than others, were also competing with the *sharīʿa*-minded religious scholars in Iran and parts of what is now northern

⁸ Both of these figures are mentioned in Makhdūm-i Aẓam’s works, although without any sense that their followers formed any kind of competing group.

⁹ D. Gimaret, “Radd,” in *Encyclopaedia of Islam* (Leiden), 363.

Afghanistan and eastern Turkmenistan.¹⁰

As mentioned above, Makhdūm-i A^czam wrote several treatises that were designed to refute specific points on which his group had apparently been challenged: *Tanbih al-‘ulamā*, the Admonition of the Religious Scholars,¹¹ which consists of an argument with religious scholars (‘ulamā) over how they have been criticizing Makhdūm-i A^czam’s group; *Asrār al-nikāḥ*, the Secrets of Marriage,¹² which gives arguments in favor of having multiple wives, was written because the author has seen people criticizing “Muslims” who have many households;¹³ and *Samā‘iyya*, Audition, was written because religious scholars called the group who practiced *samā‘* “unlawful”

¹⁰ Kathryn Babayan, *Mystics, Monarchs and Messiahs: Cultural Landscapes of Early Modern Iran*, Harvard Middle Eastern Monographs, XXXV (Cambridge: Harvard University Press, 2002); Shahzad Bashir, *Messianic Hopes and Mystical Visions: The N?rbakhsh?ya between Medieval and Modern Islam*, ed. Frederick M. Denny, Studies in Comparative Religion (Columbia, SC: University of South Carolina Press, 2003).

¹¹ The discussion here is based on an analysis of three manuscripts: Mss. 1443 and 10626 in Tashkent’s Sharqshunoslik instituti, and Ms. 2092 from Patna, India. All page references, however, will be made based on Ms. 1443, included as Appendix VI. The fourth manuscript, which was preserved in Dahbid, is available on 35 mm negatives in the US at the Research Institute for Inner Asian Studies (RIFIAS) at Indiana University, but does not contain this treatise. See Chapter 2 for a more complete discussion of the manuscripts in which these treatises are found.

¹² *Asrār al-nikāḥ* exists in four copies in the United States, from the three mentioned in the preceding note and one additional photographed manuscript held in private hands in Samarqand, but originally from Dahbid. It will be referred to as the Kattakhanov codex, named for the family that protected it during the Soviet era. It is interesting because it seems to follow a different branch of the manuscript tradition than 1443, but the same branch as Tashkent Ms. 501, the oldest of the known manuscripts of Makhdūm-i A^czam. Differences among the manuscripts will be noted in the translations.

¹³ Ms. 1443, I/1b. This treatise has been treated in an academic article, based on Indian manuscripts: Sachiko Murata, “‘Mysteries of Marriage’: Notes on a Sufi Text,” in *The Heritage of Sufism. Vol. II: The Legacy of Medieval Persian Sufism (1150-1500)*, ed. Leonard Lewisohn (Oxford: Oneworld, 1999).

out of their “ignorance.”¹⁴ From these works we can see some of the problems Makhdūm-i A^czam had with others and by looking at how he argued his points, we can see how he saw himself and other Ṣūfis like himself within the core of the Islam of his time and place. In addition to these three, we shall also look at parts of *Tanbīh al-salāṭīn*, the Reproach of the Princes, which generally offers instructions and pointed suggestions for how the political rulers should treat the group, and *Bayān-i wāq^cah*, Concerning the Dream, which discusses Sufism generally in response to statements that author overheard at court. As noted in Chapter 2, we unfortunately have little information about the order in which these treatises were written; because *Bayān-i wāq^cah* mentions other works by Makhdūm-i A^czam (but not the other *radd*s), it clearly is later than some of Makhdūm-i A^czam’s other works. Therefore these treatises cannot be used to portray a development of ideas or change over time in Makhdūm-i A^czam’s own thinking. Makhdūm-i A^czam is arguing for clarification of social institutions, but in terms of creating greater social space, rather than less.

It is well worth noting that Makhdūm-i A^czam *wrote* these responses. Of the twenty-nine treatises in Ms. 1443, for instance, only thirteen even mention the word “*nuskhe*” (manuscript). Of these, eight give explanations for why they were written; only the three mentioned above state they were written to counter criticism.¹⁵ (The others were written for a variety of reasons, all are essentially didactic.) Makhdūm-i A^czam often gives the reason for the writing of the manuscript in the context of mentioning the

¹⁴ Ms. 1443, II/15b-16a.

¹⁵ *Bayān-i wāq^cah* does not appear in Ms. 1443.

text as being both heard and seen. For example, from *Tanbīh al-^culamā*:

Because of this, this weakest of the least of the servants brought to mind these great ones, which, from those that have come to him [the author] from the dust-kissing of their noble threshold, delineates (*satrī navīsad*) some of their states and circumstances and stages because of compassion, such that by seeing and perusing this manuscript from the path of true faith, they will be informed about their states and stages, and abandon their debate and objection and opposition. And because they share¹⁶ their happinesses, and that meaning which is performed in the vessels of these letters from these two royal springs of grace – which are hearing and seeing – sprinkles down in the pool of the heart and [on] the tree of lawfulness, which is their noble capabilities.¹⁷

He is articulating, in not overly ornate prose, that he himself (the weakest of the least of the servants), by his own studies (the dust kissing of the noble threshold), shall explicate some of what he sees as setting the group apart. He expects the reader to both read (“see”) and think about the text, and therefore see that the group is in accordance with the Shari^ca (the path of true^e faith), and end their objections. With these statements, he reminds the reader both of the writer’s skill in putting down the words, and the reader’s necessary attention to grasp them. The next metaphor is used in only three places in the manuscript; the other two are in treatises more directed toward rulers.¹⁸ With this metaphor he again reminds the reader – here specifically one who both grasps the text with his eyes and his ears – that effort is required on the reader’s part. The language used here, “*in dū shāh jūi-e fayz ki samā^c u baṣr ast*” (these two royal springs, which are hearing and seeing), uses Arabic terms for hearing and seeing, and the pairing, mirroring the pair of eyes, the pair of ears, the reader and writer as a couple, God and man even, is a very tightly constructed metaphor. This could also be interpreted as the

¹⁶ Ms. 10626 has “don’t share,” XXI/211b.

¹⁷ Ms. 1443, XXVI/358a; Ms. 10626, XXI/211a-b; Patna Ms. 2092, IX/72b-73a.

¹⁸ Ms. 1443, XXII/301a; XXV/357a.

author wanting the text to be both read to oneself and in front of an audience. But it is also about the text, its words, being experienced, not merely repeated or memorized. It is apparently this “tasting” that Makhdūm-i A^czam wants to sprinkle onto his reader.

II. The Disputants

The first topic to be addressed will be who the disputants are that Makhdūm-i A^czam has delineated in the text. Although they are often not clear, by taking the set of texts as a whole and contrasting them to one another, we shall see that each has a specific target in mind. Included in this discussion will be some idea of who the disputants are not, for there are groups that are noticeably lacking, although the earlier traditions would seem to have set the stage for them as possibilities.

The most prominent and least surprising group at which Makhdūm-i A^czam takes aim is the *‘ulamā*, or religious scholars. I am not here presenting a knee-jerk, Sufism-against-legalism construction;¹⁹ Makhdūm-i A^czam’s presentation is too nuanced to be so simplified. Makhdūm-i A^czam provides the reason for writing *Tanbīh al-‘ulamā*, saying:

The reason for the compilation of this manuscript is that some religious scholars and legal scholars of the age, do not have knowledge of this exalted group and they say, “they [the Ṣūfīs] don’t draw from the states and conditions and degrees and their own esoteric states.” They make analogies from their own exoteric science and action to their [Ṣūfīs’] esoteric acts, and they say, “We also have what they have.” ... They say that the intention of the Sharī‘a is submitting to the words of that excellency [the Prophet Muḥammad] and the intention of the *ṭarīqat*²⁰ is putting these words into action, and the only true state would be bringing these words into action. Thus, they have not been informed of the

¹⁹ Bernd Radtke, “Between Projection and Suppression. Some considerations concerning the study of Sufism,” in *Shī‘a Islam, Sects and Sufism: Historical Dimensions, religious practice and methodological considerations*, ed. Frederick de Jong (Utrecht: M.Th. Houtsma Stichting, 1992), 78-79.

²⁰ Literally, the path, usually understood as the Ṣūfī group.

esoteric path (*ṭarīqat*) and the acts of the heart of that excellency [Muḥammad] such that they debate and oppose this group and deny their tastes and states and forbid themselves from this happiness.²¹

Who the *‘ulamā* were that Makhdūm-i A^cẓam addresses is difficult to know. “*‘Ulamā*” is a general term for religious scholars, and can include those who study diverse branches of the Islamic sciences, which include the study of Arabic philology, the Qur³ān, the development of Hadith (traditions of the Prophet) and law, which is composed of all of the above in addition to studying earlier precedents according to one or more legal schools. Makhdūm-i A^cẓam does provide us with some information, however; firstly, he is not speaking about all the *‘ulamā*:

But know, oh loyal seeker, that the acceptance of the words alone and bringing the exoteric acts of his excellency the Messenger, peace and blessings be upon him, into being, with even this attained through God, it is not possible that the true state be reached. In this way some of the exoteric religious scholars think erroneously [*gumān burdand*] that only they have the true state. [They cannot attain these states] without the discipleship and licensure of a completely perfect [master], heaven forbid, since only he would be the person of the true state and [only he] will be.²²

As we see in two of the passages translated above, he says *some* of the *‘ulamā*.²³ He is inviting his readers who are *‘ulamā* not to be among those who think erroneously, inviting them to be on his side of the boundary. The term he uses here to mean “think erroneously”, *guman burdan*, carries an attitude of arrogance or conceit with it; Makhdūm-i A^cẓam uses the same term when he discusses elsewhere how Satan (Iblīs) refused to bow down to Adam at God’s command.²⁴ There are subtle echoes of this

²¹ Ms. 1443, XXVI/357b-358a; Ms. 10626, XXI/ 211a; Patna Ms. 2092, IX/72b. These manuscripts do not have punctuation; all punctuation and paragraphing I have added. I have omitted a hadith here.

²² Ms. 1443, XXVI/360a; Ms. 10626, XXI/212b; Patna Ms. 2092, IX/74a.

²³ Ms. 1443, XXVI/357b, 360a.

²⁴ Ms. 1443, VI/107a.

earlier in this treatise. Makhdūm-i A^cẓam discusses Adam's creation as a "mirror for the beauty and majesty" of God, and how God breathed life into him.²⁵ Both are illustrated with quotations from the Qur'ān, verses XVII:70 and XV:29 respectively; both are close to verses discussing Satan and his error, XVII:61 and XV:31. So from XVII:70, Makhdūm-i A^cẓam quotes, "And surely we have honored the children of Adam, and we carry them on the land and the sea", nearby is "And when We said to the angels: make obeisance to Adam; they made obeisance, but Iblīs [did not]." (XVII:61)²⁶ For those who know their Qur'ān well – and the *‘ulamā* surely would – the message is not just that God sends a friend – Adam here, but in general a Ṣūfī shaykh – to the world, but that those who refuse to accept that friend commit a grievous error. Makhdūm-i A^cẓam makes this plain in other treatises,²⁷ notably in *Samā‘iyya*, where he is also facing *sharī‘a*-minded *‘ulamā*, but here, with the *‘ulamā* he wants to be subtle, to plant hints and suggestions that will give the *‘ulamā* reason for reflection.

Two terms that are paired here frequently are "*‘ulamā* and *fuqahā*"'.²⁸ *Fuqahā*³ (singular, *faqih*) are those who practice *fiqh*, that is, those who issue legal opinions. Many times in Persian we see terms in pairs and triplets with more or less the same meaning because style (and the realities of manuscript transmission) called for it. Yet this is not to say that these terms are always paired, within Makhdūm-i A^cẓam's own work or others. For example, in a letter written to the court in Herat during the fifteenth century

²⁵ Ms. 1443, XXVI/359a; Ms. 10626, XXI/212a; Patna Ms. 2092, IX/73b.

²⁶ Translations of Qur'ānic verses, which Makhdūm-i A^cẓam quotes in Arabic, are drawn from *The Qur'an*, trans. M.H. Shakir (Elmhurst, NY: Tahrike Tarsile Qur'an Inc, 1999).

²⁷ Ms. 1443, II/16a, 34b; VIII/146a; XXII/311a; XXVI/361a.

²⁸ In ms. 1443, every use except one is a pairing of *‘ulamā* and *fuqahā*³, usually as "the religious scholars and jurists of this time". The one exception is noted below.

from a disciple of Khwāja Aḥrār, we have “*‘ulamā* and *fāḍil*” (religious scholars and learned men).²⁹ The *fuqahā* themselves are only mentioned in three other treatises in Ms. 1443.³⁰ In *Shaybiyya*, Makhdūm-i A^czam makes clear his ideas about the *fuqahā*, saying “A *faqīh* may be a Ṣūfī, not a Ṣūfī a *faqīh*”³¹ because “the first task (*‘amal*) of the sharī‘a and being learned should be placing the hand on the portal [of the door of God].”³² The term translated here as “being learned” is “*faqāhat*”, that is, an abstract noun with the same root as “*faqīh*”. Thus the learning necessary to attain the rank of a religious scholar is only the first step; this is why, as he constructs it, the *faqīhs* are beneath the Ṣūfīs, who continue on to the “summit” of “closeness”³³. Another way in which this term appears in these polemical treatises is in a saying in Arabic, “The jurists (*fuqahā*) are to this group as the pharaohs to the prophets”, a common saying which one

²⁹ Jo-Ann Gross and Asom Urumbaev, *The Letters of Khwāja ‘Ubayd Allah Aḥrār and his Associates*, ed. Nicola di Cosmo, Devin DeWeese, and Caroline Humphrey, Brill’s Inner Asian Library, 5 (Leiden: Brill, 2002), 241. The term *fāḍil* is used only twice in ms. 1443, once in an Arabic phrase, VII/131a, and once referring to Abū Bakr as being among the most “learned men”, XVII/248a.

³⁰ Ms. 1443, treatises II (*Samā‘iyya*), IV (*Ādāb al-sālikīn*); XXVI (*Tanbīh al-‘ulamā*); XXVIII (*Shaybiyya*). *‘Ulamā*, on the other hand, are mentioned in twelve other treatises: II (*Samā‘iyya*, on 5 folios); III (*Wujūdiyya*, on 5 folios); VI (*Ganj-nāma*, on 2 folios); XII (*Nafahāt al-sālikīn*, on one folio); XIII (*Žikriyya*, on 3 folios); XVII (*Silsilat al-ṣiddīqīn*, on one folio); XVIII (*Biṭṭikhiyya*, on one folio); XX (*Aḥwāl ‘ulamā wa umarā* on 7 folios); XXII (*Mi‘rāj al-‘āshiqīn*, on 3 folios); XXIV (*Fath-nāma*, on one folio); XXV (*Bāburiyya*, on 2 folios); XXVI (*Tanbīh al-‘ulamā*, on 7 folios) and XXIX (*‘Ilmiyya*, on one folio).

³¹ Ms. 1443, XXVIII/376b, ms. 10626, XXIII/224b.

³² Ms. 1443, XXVIII/376b, ms. 10626, XXIII/224b. This treatise is not present in the Kattakhanov codex. Ms. 10626 is slightly clearer in this section, but both codices are rather unclear about the verbs here.

³³ Ibid.

can also find in Ibn ʿArabī and likely countless other Ṣūfī sources.³⁴ Makhdūm-i Aʿẓam groups the ʿulamā with the *fuqahāʾ* frequently, and for the most part we need to assume he is speaking about them either together or synonymously. This seems especially clear when he notes that the “ʿulamā” have the science of the word of God. He continues, stating that since their science is derived from the word of God (the Qurʾān), which holds a place of great honor in Islam, they must themselves be esteemed.³⁵ Yet “It is amazing that the *fuqahāʾ* (legal scholars) have from ancient times always been gossiping about this exalted group and have been in the stage of battle and opposition and criticizing.”³⁶ Because the *fuqahāʾ* have been singled out for the longevity of their criticism, we can assume that theirs is the more serious criticism, probably because their text-based approach to understanding God is nearly opposite to that of Makhdūm-i Aʿẓam’s group, no matter how “sober” their mystical practice. One may also draw from this that unlike many mystical writers in other parts of the Islamic world, Makhdūm-i Aʿẓam was not himself a jurist, trained in the complexities of Islamic law. Nowhere in any of our texts can we find Makhdūm-i Aʿẓam even discussing *fatwas* (legal rulings).

If anything, *Asrār al-nikāḥ*, while its opening says that people are blaming “Muslims”, and indeed, much of the treatise is taken up with delimiting a common hierarchy of humans, beginning with their creation and working through prophets and “saints” (*awliya*, friends of God),³⁷ this one treatise’s criticism seems so focused on gender that one could easily make an argument for Makhdūm-i Aʿẓam’s purpose being to

³⁴ William C. Chittick, *The Sufi Path of Knowledge: Ibn al-ʿArabī’s Metaphysics of Imagination* (Albany: State University of New York Press, 1989), 247. See ms. 1443, II/31b, XXVI/365a.

³⁵ Ms. 1443, XXVI/363a; Ms. 10626, XXI/214b; Patna Ms. 2092, IX/75b.

³⁶ Ms. 1443, XXVI/365a; Ms. 10626, XXI/216a; Patna Ms. 2092, IX/76b.

³⁷ Ms. 1443, I/4b-6b.

include more fully women in the society. While there is no evidence for women's participation in the group, and one might argue that the opening salvo seems to indicate that women were distinctly *not* intended to read the treatise. Makhdūm-i A^czam presents a story of a deception by Muḥammad:

It is related from his excellency, the Messenger, *peace and blessings upon him*, that he negotiated with [his] holy spouses in such a manner that no one of them saw more love from his Excellency than the others, because he veiled this secret from them. All of them asked, oh Messenger, say which one of us you love the most. His excellency said, tomorrow I will answer your question. When night came, his Excellency secretly gave a ring to each one of them and said, Don't reveal [to anyone] this secret, and with anyone chat [about it]. When tomorrow [came and] they asked again, his Excellency said, She to whom I gave something and I said don't reveal it to anyone [I love the most]. Each one had witnessed this act herself, [and] was exalted and joyful.³⁸

Nonetheless, by emphasizing, as we shall see below, women's important role in God's plan, Makhdūm-i A^czam must have wanted to address a broad group, which by its sheer breadth may have defied labeling for him.

This is not to say that these texts present the *‘ulamā* as being only an enemy. For instance, in *Tanbīh al-salāṭīn*, for instance, a *qāẓī* is presented as judging (correctly, in Makhdūm-i A^czam's presentation) that the Ṣūfīs who have been called to the attention of the king for behaving in a way construed as outside the norm are no threat. This story is repeated in *Ādāb al-sālikīn*, but otherwise the only mention of the title “*qāẓī*” throughout ms. 1443 is with regards to Khwāja Aḥrār's teacher, Mawlānā Muḥammad al-Qāẓī.³⁹ We will see more of this *qāẓī* below, in the discussion of Junayd.

Yet, for all his qualifying, mentioning that he's only talking about some religious

³⁸ Ms. 1443, I/3a.

³⁹ Ms. 1443, XV/241b, XVII/254a, XXII/326a, XXVIII/373a, XXIX/404a.

scholars, this grouping is largely “flat” when we try to tease out who they could be or how they might relate to our “Şūfis”. Because of the relatively limited construction of them – largely limited to *Tanbih al-‘ulamā* and *Samā‘iyya* – we are not given much insight into who it could have been who was challenging the lawfulness of the group.⁴⁰ Given that they are not mentioned at all in *Asrār al-nikāḥ*, we must guess that it was not the religious scholars who were challenging the group concerning their marriage practices, although as we shall see below, it would seem to follow from what we can understand from the arguments across treatises.

Distinct from the *‘ulamā* but sometimes included with them are the “*sadat*” (singular, *sayyid*), those who trace their biological lineage from the Prophet Muḥammad. Makhdūm-i A‘ẓam specifically says they are ennobled because their “transitory, accidental existence is received from the accidental existence of that excellency [Muḥammad].”⁴¹ After this point Makhdūm-i A‘ẓam talks of “*‘ulamā* and *sadat*” and addresses them directly with the polite form, “*shumāyan*.”⁴² This is an interesting confluence of earned rank – the *‘ulamā* and *fuqahā*³ have at least the assumption of having to struggle for long periods to master the knowledge needed for their status – with the inherited rank of the sayyids. This distinction is difficult to draw too sharply, however, for before he brings the two together, he briefly discusses how

⁴⁰ This is an area in which the chronicles will help to shed some light, and one of my areas of continuing research.

⁴¹ Ms. 1443, XXVI/363a-b; Ms. 10626, XXI/215a; Patna Ms. 2092, IX/75b-76a.

⁴² Ms. 1443, XXVI/363b, 364a; Ms. 10626, XXI/215a; Patna Ms. 2092, IX/76a. This form is literally the plural of a plural, since the normal second person plural is “*shumā*”. This is a way of expressing deference.

children are “colorless” but for the colors – qualities – that their parents make appear.⁴³ It would appear he is suggesting that except for qualities of “asceticism and science” that the “scholars and ascetics speak” and those qualities that this group absorbs through reading, “the children of Adam” would be pure.⁴⁴ This combination of science and asceticism is somewhat odd; typically in Makhdūm-i A^czam’s work one sees a “student of science” who tries to engage in asceticism failing.⁴⁵ But we can see it as leveling the playing field: essentially everyone, excepting perhaps one who came from bad parents, is good; if anything, the learning that this group engages in draws it away from goodness. This helps to clarify his next point, that those who inherit their position – explicitly, children of *khwājas* (Ṣūfī shaykhs), sayyids and members of the professional classes, mullahs, scribes and landholders – are elevated socially based on “conferring favor on others.”⁴⁶ Makhdūm-i A^czam is making two points: firstly, no matter what one’s social station, one must help others; secondly, that those who are socially elevated are no more pure than anyone else, including those pursuing the esoteric path, like Makhdūm-i A^czam himself. The text does not permit the reading that those who perform service for the community acquire social status like those of the hereditary and professional classes. Makhdūm-i A^czam here seems to be trying to appropriate for everyone the purity apparently assumed of those whose social position is largely hereditary. This expanding boundary has to be directed toward his students, since one might assume that society’s

⁴³ Ms. 1443, XXVI/361b; Ms. 10626, XXI/213b; Patna Ms. 2092, IX/74b. This echoes a saying of Ibn ‘Arabī (d. 1240 CE), whom Makhdūm-i A^czam cites elsewhere, which says that the color of water is the color of its container. It is unclear if Makhdūm-i A^czam knew of this saying or not.

⁴⁴ Ms. 1443, XXVI/361a-b; Ms. 10626, XXI/213b; Patna Ms. 2092, IX/74b.

⁴⁵ E.g., Ms. 1443, XIII/197a-b.

⁴⁶ Ms. 1443, XXVI/361b; Ms. 10626, XXI/214a; Patna Ms. 2092, IX/75a.

professional classes would not want to have the status quo questioned; its use here seems counter-intuitive. We must also note that apparently some of the hagiographies ascribe to Makhdūm-i A'zam a sayyidly lineage on his mother's side.⁴⁷

Although discussing it at depth would draw us beyond the scope of this chapter, one more group needs to be mentioned at this juncture. The one group that Makhdūm-i A'zam does not present as disputing his stance are other Ṣūfīs. Although he seems to be worried about fragmentation, and looks to the political figures' support to help prevent that, it is difficult to understand this group for which he seeks help as less than all Ṣūfīs, although that would be an odd position to take. Earlier Khwājagānī figures were not reluctant to take on Ṣūfīs whose practices they saw as incorrect or inappropriate;⁴⁸ the whole practice of silent *zikr* in the Naqshbandiyya is said to have arisen from Bahā' al-Dīn Naqshband's break from then-current practice to earlier methods. Even the presentation he makes to the individual at the gathering at the court of Khaqani Khān, as presented in *Bayān-i wāq'ah* gives such standard presentations of Ṣūfī positions that virtually anyone except the most antinomian Ṣūfī would be able to agree.⁴⁹

⁴⁷ I am guessing as to the original source; the most scholarly reference is in Bakhtiyar Babadjanov, "Makhdum-i A'zam," in *Islam na territorii byvshei Rossiiskoi imperii. Entsiklopedicheskii slovar'*, ed. S. M. Prozorov (Moscow: Izdatel'skaya Firma "Vostochnaya literatura" RAN, 2006), 262. It also appears in the popular literature on Makhdūm-i A'zam, Tohirakhon Marizaevna Marizaeva and Abdulvohidkhon Orifkhöjaevich Nuridinov, *Makhdumi A'zam Kosonii* (Namangan: Namangan Viloyat Noshirlik, 1995); Bakhtiër Töraev and Feruza Muhammadjonova, *Saiid Ahmad ibn Mavlono Jaloliddin Khojagi Kosonii Makhdumi A'zam (868/1461-949/1542)* (Tashkent: "Havröz" Nashriëti / Respublika Ma"navii Madaniyat Targhibot Markazi, n.d.).

⁴⁸ Devin DeWeese, "Sayyid 'Ali Hamadani and Kubrawi Hagiographical Traditions," in *The Legacy of Mediaeval Persian Sufism*, ed. Leonard Lewisohn (London: Khaniqahi Nimatullahi Publications, 1992), 142-143.

Thus we can see, that although some treatises have a harder edge towards their purported accusers, most of Makhdūm-i A^ʿẓam's response to his delimited disputants are rather gentle, trying to draw them in rather than pushing them away, trying, as we can see with his hierarchical construction in *Shaybiyya*, to show them that while they are to be respected, they are only adolescents compared to the greater knowledge and abilities of "this group". With our protagonists in mind, let us look at the larger issues that Makhdūm-i A^ʿẓam is presenting in these polemical treatises.

II. The Issues

The role of passion broadly defined is one of the issues along which Makhdūm-i A^ʿẓam wanted to distinguish his group. This can be seen most clearly in *Samā^ʿiyya* and *Asrār al-nikāḥ*, where the contrasts to other ways of understanding Sufism are most narrowly delineated.

What I am calling passion here, Makhdūm-i A^ʿẓam calls "pain and burning" (*dard u suz*) which he contrasts to "science and asceticism" (*ʿilm u zuhd*).⁵⁰ Equated with a stage (*maqām*) and love (*ishq*) in many places in Makhdūm-i A^ʿẓam's work, the emphasis here is on the emotions that seem to go hand in hand with manifestations of states. In *Samā^ʿiyya*, he indicates clearly that "the path (*rāḥ*) of union and closeness is

⁴⁹ Some things, like the three "*maqām*" of *fanā* closely follow constructions I have seen attributed to Junayd, although not quite in the same language. These three are so common it would be unlikely to trace them to an earlier source, since virtually any other discussion of *fanā* would be likely to include something like it. See, for instance, Kattakhanov, XXVIII/311a.

⁵⁰ Ms. 1443, II/26b-27a, Kattakhanov. II/23a.

the path of pain and burning, not science and asceticism”.⁵¹ We can understand more clearly what he means by asceticism by looking at a similar use of the term in *Ādāb al-ṣiddīqīn*, where the group (*ṭayifa*) which will attain lordship of this world and the hereafter, and “this path is the path of pain and burning, not ascetic science (*zuhd-i ʿilm*).”⁵² This is part of the path (*rāh*) of *shuṭṭār* (the highwaymen),⁵³ which is the culmination of the three paths that make up Sufism in this treatise. Although he has other practices and ideas figured prominently in other treatises as the ideal, here, the first path, “the path of choice” (*rāh-i ikhtiyār*) is one of “asceticism and piety and science and retreat and religious exercises (*riyāzat*) that some of the ascetics (*zuhhūd*) and holy men (*ʿibad*, here voweled *ʿubbd*) have chosen.”⁵⁴ Thus these activities as a group would all stand in contrast to “pain and burning”. The ordering here suggests a hierarchy, with the first being the lowest; *shuṭṭār* is the last, and therefore highest. This asceticism seems to be something that Makhdūm-i Aʿẓam saw as being of declining importance in the *tariqat*; although *riyāzat*⁵⁵ is used in *Silsilat al-ṣiddīqīn* as a description of some of the activities

⁵¹ Ms. 1443, II/27a; Kattakhanov, II/22b.

⁵² Ms. 1443, V/103b. The Kattakhanov passage is slightly different (V/85b): “This path is the path of love (*ʿishq*) and pain and burning, not the path of asceticism and science.”

⁵³ There is also a branch of the Suhrawardiyya which emerged in the 15th century by the name of the Shaṭṭariyya. While it does not seem that Makhdūm-i Aʿẓam had this group in mind, given its emergence in the “neighborhood”, it probably should not be ruled out. Scott A. Kugle, “Heaven's Witness: The Uses and Abuses of Muhammad Ghawth's Mystical Ascension,” *Journal of Islamic Studies* 14, no. 1 (2003). and K. A. Nizami, “Shaṭṭariyya,” in *Encyclopaedia of Islam* (Leiden: Brill), vol. IX 369b. See also DeWeese, “Masha'ikh-i Turk,” 180n1, where he mentions that “sources of the sixteenth and seventeenth centuries speak of four major Ṣūfī orders active in Mawarannahr [in addition to the Yasawiyya, Kubrawiyya and Naqshbandiyya] the ʿIshqiyya, whose origins are linked with those of Ṣūfī communities called ‘Khalvat’ in several regions (including, for a time, Central Asia) and ‘Shaṭṭariyya in India’.”

⁵⁴ Ms. 1443, V/102a.

⁵⁵ Translated above as “spiritual exercise”, it can also mean “asceticism”.

that some of the figures used to move themselves along the path, Muḥammad Charkhī, Bahāʾ al-Dīn Naqshband's first successor, and according to this *silsila*, the teacher Khwāja Aḥrār, is the last person so described.⁵⁶ Neither of the two links between Makhdūm-i Aʿẓam and Aḥrār is described as having been engaged in *riyāzat*. It is not used as a descriptor for any of Bahāʾ al-Dīn Naqshband's immediate predecessors, either. Thus it would seem clear that while Makhdūm-i Aʿẓam saw it as part of the Khwājagān, he did not see it as a valued part of his own group's practices.

Asceticism was understood to be a range of practices among Ṣūfīs (if not all Muslims), but not one that Makhdūm-i Aʿẓam himself seems to have encouraged. This plays more directly into how we understand *Asrār al-nikāḥ*, which takes a stance opposite that of many “sober” Ṣūfīs with regard to family and marital relations. Although Makhdūm-i Aʿẓam states that one must break the attachments of women and children, that is, it is not recommended to become too attached to one's family, he also constructs an argument around the necessity of sex, and, since it must be kept within the sharīʿa, having as many wives and concubines as one could keep satisfied. Because he understood these basic human urges, which he says women and men share equally, as being a by-product of eating (although not only eating), he calls not for restraining oneself while eating but to engage in the sexual equivalent of defecating. Although this is a gross simplification of the treatise, which uses a variety of Qurʾānic and hadith references in justification of its representation, it demonstrates that the restraint and discipline characteristic of ascetic practices was not being encouraged in this treatise.

All Makhdūm-i Aʿẓam discussions of passionate encounters emphasize that they

⁵⁶ Ms. 1443, XVII/ 249b-253b.

must be based on legal principles; while these rarely evolve into distinctions between the categories of legality, he plainly wants not to wander out of the range of practices that legal scholars would find acceptable. Thus, in *Asrār al-nikāḥ*, despite characterizing male orgasm as being a normal, regularly occurring act, not unlike bowel movements, he nonetheless emphasizes that one must only have sexual relations within legal bounds. He says, “[if a man can’t control himself] and chooses another, then he’s contradicting this verse [Qur’ān IV:3, “then marry such women as seem good to you, two and three and four”], and he would be throwing himself into an extremely dangerous situation, and would be making himself worthy of the threat, *Don’t go to perdition willingly*, God forbid.”⁵⁷

What I am calling “passion” here could also be called “intoxication”, but these terms in English leave us with some conceptual baggage that Makhdūm-i A^cẓam may not have intended. For instance, the idea of control or loss of control can be found within both these terms. I have been avoiding the use of intoxication, because I want to stay away from the idea of something organic outside the self being the agent behind the mental state which both terms seek to describe. Passion, which also connotes a loss of control, seems more to carry the image of one’s self having the agency (although modern popular literature might have something to say about this). One is being attracted to something which one perceives to be glorious, rather than simply having a chemically altered mental state. But intoxication, in terms of something chemically induced, is not absent from these discussions. That Makhdūm-i A^cẓam included them, particularly in the context of defending his own group, can provide us with a more nuanced image of what

⁵⁷ Ms. 1443, I/2b.

his “opponents” could have considered “proper”.

IV. The Authorities

Like any good polemicist, Makhdūm-i A[°]ẓam needs to draw upon sources with which his detractors would have a difficult time arguing. Some of the treatises discussed here have brought their sources more to the forefront than others; *Samā[°]iyya* is a good example of one in which Makhdūm-i A[°]ẓam has foregrounded his use of sources, not quite giving us author and work, but nonetheless presenting us with names of authorities.

A. *Pre-Khwājagān/Naqshbandi Ṣūfīs*

I must begin here with a word about what I mean about a “pre-Khwājagān” Ṣūfī. Since the *silsila*, or religious genealogy, that Makhdūm-i A[°]ẓam gives in several places (*Silsilat al-ṣiddiqīn*, *‘Ilmiyya*) starts with Abū Bakr and moves forward in time, it is difficult to delineate what one might mean by “pre-Khwājagān”. Since we have virtually no scholarship on when and under what circumstances the “Khwājagān” *per se* even began self-identification, I can only impose some arbitrary parameters.

Some of the people given below are mentioned in the *silsilas* of the *ṭarīqat* that Makhdūm-i A[°]ẓam gives, so it would be likely that he would argue with me that they are, in fact, Khwājagānī figures. Yet they did not live in Mawaranahr, and they all predated the person who seems to have formed the core of the Khwājagānī thought system, [°]Abd al-Khāliq Ghijduwānī. Thus, I am arbitrarily drawing a line at Ghijduwānī as the “beginning” of the “Khwājagān”, although I find it likely that he would not have known this and in fact many people who might thus be construed as being part of this “order” might also find this a difficult proposition. Why, then, am I drawing this distinction?

Because it seems to me that these figures are being employed in ways that the figures who are more closely connected to Makhdūm-i A^czam in time and space are not.

One of the most prominent among these “pre-Khwājagānī” figures is Junayd, “*Sayyid al-ṭaʿīfa*” (prince of the group, or of the Ṣūfīs). Junayd, who died in the early tenth century CE, is, like Ghazālī two centuries later, someone who tried to find a path between “Ṣūfī” and “sharīʿa-minded”, although we ought not presume to find too bright a line between these two groups. Although we often now hear of constructions of “sober” and “intoxicated” Ṣūfīs during the time of Junayd being in two diverging thought systems, there were commonalities among them, and Makhdūm-i A^czam in various treatises seems to pick and choose among the differing understandings.⁵⁸ Thus in *Samāʿiyya*, Junayd, the archetype of a “sober” Ṣūfī, advocates *samāʿ*, which *Samāʿiyya* presents as disturbing his detractors because of its more ecstatic qualities.

To contextualize Junayd within Makhdūm-i A^czam’s work, one may examine how he is presented in other treatises. Junayd is mentioned in Ms. 1443 in only a few treatises; although he appears prominently in *Samāʿiyya*, he is briefly mentioned in *Tanbīh al-salāṭīn* (more on this below), *Shaybiyya*, and in *ʿIlmiyya*. Junayd appears with such prominence in *Samāʿiyya*, in fact, that we might suppose that he had written about *samāʿ*, but nothing of the sort has come down to us.⁵⁹ Biographical dictionaries in which I have looked have also not mentioned Junayd’s practice of *samāʿ*, yet Makhdūm-i A^czam presents Junayd as being the first to realize that *samāʿ* was necessary to bring those he

⁵⁸ Alexander Knysh, *Islamic Mysticism: A Short History*, Themes in Islamic Studies, 1 (Leiden / New York: Brill, 2000), Chapter 3.

⁵⁹ This does not mean, on the other hand, that there might not have been something circulating in Central Eurasia which purported to be by Junayd on *samāʿ* but I have seen no evidence for this.

wanted to lead to “the path of this group”.⁶⁰ Qushayrī’s discussion of *samāʿ*, mentions Junayd, but uses different anecdotes than does Makhdūm-i Aʿẓam.⁶¹ Ibn Taymiyya, whose treatise on *samāʿ* is generally in opposition to any ecstatic forms, mentions Junayd only in passing.⁶² So, why Junayd on this issue and almost solely on this issue?

Junayd’s context is richly textured: he lived in a time when there were many controversies between “sober” and “intoxicated” understandings of mystical approaches, in a time when the political authorities were being activist in suppressing “heretics”, and in a time “now” (in Makhdūm-i Aʿẓam’s time) understood as being formative in the development of the mystical practices that Makhdūm-i Aʿẓam knew. For instance, in one of Junayd’s works, he discusses three stages of *fanā*; these are also found in Makhdūm-i Aʿẓam (and doubtless hundreds of other manuals for Sufism as well), where they are linked with three levels of discipleship.⁶³ Yet Junayd as an authority is not linked to these. Junayd is frequently used in Ṣūfī literature to contrast to Abū Yazīd Bisṭāmī and al-Ḥallāj⁶⁴, both of whom Makhdūm-i Aʿẓam also mentions (but not in this treatise). Jāmī links the two figures closely; while in his entry in the *Nafahāt* on Junayd, neither Bisṭāmī nor al-Ḥallāj is mentioned (nor *samāʿ*), in the entry on al-Ḥallāj, Junayd seems to

⁶⁰ Ms. 1443, II/22b, Kattakhanov II/19a.

⁶¹ ‘Abd al-Karīm ibn Hawāzin Qushayrī, *Das Sendschreiben al-Qusayris über das Sufitum*, trans. Richard Gramlich, Freiburger Islamstudien, Bd. 12 (Stuttgart: Steiner Verlag Wiesbaden, 1989), 468-479.

⁶² Muhammad al-Manbijī, *Musique et danse selon Ibn Taymiyya: Le Livre du Samāʿ et de la Danse (Kitāb al-Samāʿ wa l-Raqs)*, trans. J. R. Michot, Études Musulmanes, XXXIII (Paris: Vrin, 1991), 94, 96.

⁶³ Makhdūm-i Aʿẓam discusses the three types of *fanā* in four treatises: Ms. 1443, XIII/222b; XX/287b; XXI/298b, and Kattakhanov, XXVII/312a. Of these, the most complete discussion is in XIII, *Ẓikriyya*, which comes closest to the presentation Junayd gives, as translated in Ali Abdel Kader, *The Life, Personality and Writings of al-Junayd. A Study of a Third/Ninth Century Mystic with an Edition and Translation of his writings*, E. J. W. Gibb Memorial Series (London: Luzac & Company, 1962), 175.

pop up in nearly every anecdote.⁶⁵ It could well be that Makhdūm-i A^ḥẓam felt these circumstances, particularly when arguing largely with sharī^ʿa-minded religious scholars, were also reflected in his own time. Makhdūm-i A^ḥẓam opens *Samā^ʿiyya* with an anecdote about a gathering Junayd was leading, and uses it to present someone erroneously opposing Junayd, and follows it with “he who is without a shaykh, his shaykh is Satan.”⁶⁶ Thus we might conclude that as Makhdūm-i A^ḥẓam saw it, Junayd was a figure who the *ʿulamā* would not contradict, although the anecdote as presented has no apparent connection to *samā^ʿ* specifically.

In fact, it would seem, from our one mention of Junayd in *Tanbīh al-salāṭīn*, that Makhdūm-i A^ḥẓam might have had precisely in mind the distinction between Junayd and al-Ḥallāj.⁶⁷ Our mention of Junayd in this treatise, precisely at the point where Makhdūm-i A^ḥẓam is developing the issue of how the king (*pādshāh*) needs to be enlisted for the Ṣūfīs, comes in the recounting a different version of the story of al-Ḥallāj-affiliated Ṣūfī’s denuement, with the name of Junayd standing in for al-Ḥallāj.⁶⁸

⁶⁴ A thorough study has yet to be done on this, but see, for instance, Gerhard Böwering, “Early Sufism between Persecution and Heresy,” in *Islamic Mysticism Contested: Thirteen Centuries of Controversies and Polemics*, ed. Frederick de Jong and Bernd Radtke (Leiden / Boston: Brill, 1999); Darshan Singh, “Attitudes of al-Junayd and al-Hallaj towards the Sunna and the Ahwāl and Maqāmāt,” *Islamic Culture* LVIII, no. 3 (1984).

⁶⁵ ‘Abd al-Raḥman Jāmī, *Nafaḥāt al-uns min ḥaḍarāt al-quḍs*, ed. Mahdī Tawḥīdīpūr (Tehran: ‘Ilmī, 1375 (1996 or 97)).

⁶⁶ Ms. 1443, II/16a.

⁶⁷ This story does not appear in the *Nafaḥāt* under either Junayd or al-Ḥallāj.

⁶⁸ See Qamar-ul Huda, “Reflections on Muslim Ascetics and Mystics: Sufi Theories on Annihilation and Subsistence,” *Jusur* 12 (1996): 22 where the presentation almost exactly matches what Makhdūm-i A^ḥẓam gives. There is no variation across the manuscripts I have available to me concerning the names given for this anecdote in this treatise. The same anecdote also appears in *Ādāb al-sālikīn*, ms. 1443/f. 80b, where one of the names seems to have been misread (Luri for Nuri), but the details otherwise remain the same.

Interestingly, this time the king's *qazī* recognizes the protagonist's (Ghulām al-Khalīl) folly and the *Ṣūfīs* are saved; Ghulām Khalīl is shot full of arrows. This mirrors, although does not exactly repeat, an anecdote that appears in Qushayrī's *Risāla*, a handbook on Sufism, written in Arabic in the thirteenth century.⁶⁹ It's uncertain whether or not the king(s) toward whom the treatise was directed was expected to perceive this – al-Ḥallāj could have been saved, as Nūrī was, were the king's *qazī* only more perceptive – but theoretically readers who were involved with Sufism would have understood what the shifting meanings were intended to present. By substituting Junayd for al-Ḥallāj, perhaps Makhdūm-i A^cẓam wanted to present a trope, a figure whose sobriety was above reproach. Perhaps he was only repeating what he'd read in Qushayrī. It is also possible that Makhdūm-i A^cẓam was creating a hypothetical world, where, as Bahā' al-Dīn Naqshband has been credited with repeating, “if one of the children of °Abd al-Khāliq [Ghiyduwānī] had been there, Manṣūr [al-Ḥallāj] would not have been hanged.”⁷⁰ There is little to suggest that the Junayd in *Samā'iyya* is also not a trope. Some things are given a strange twist, for instance an anecdote about Junayd going to Farghana to collect a singing girl from a dead acquaintance. Interestingly, Junayd had a colleague named al-Farghānī, who was apparently living in Baghdad; Farghana has long been associated with superb singers, so the two ideas have apparently been combined, with our trope of sobriety enjoying the singing of our (local, no less) representation of vocal beauty.

There are three other figures to whose writing Makhdūm-i A^cẓam either refers

⁶⁹ Qushayrī.

⁷⁰ Louis Massignon, *The Passion of al-Ḥallāj: Mystic and Martyr of Islam*, trans. Herbert Mason, 2 vols., Bollingen Series, XCVIII (Princeton: Princeton University Press, 1982), v2, 229. He is citing *Anīs al-ṭalibīn*, a hagiography of Bahā' al-Dīn Naqshband. This passage is repeated in Makhdūm-i A^cẓam in *Savād al-wajh fī al-dārayn*, ms. 1443, IX/161a.

other than those in the immediate Khwājagān *silsila*: Ẓū al-Nūn al-Miṣrī, al-Ghazālī, and Ibn ʿArabī. Neither Ghazālī nor Ibn ʿArabī turn up in Makhdūm-i Aʿzam’s *silsilas*, although Ẓū al-Nūn does.⁷¹ Ẓū al-Nūn’s quotations are often used in Ṣūfī writings; his name comes up again and again in popular Ṣūfī works like al-Qushayrī’s *Risāla* and ʿAṭṭār’s *Taẓkirat al-awliyāʾ*. Makhdūm-i Aʿzam has used him solely as an authority for *samāʿ*; his name also comes up in *ʿIlmiyya*, but *ʿIlmiyya* may or may not be Makhdūm-i Aʿzam’s own work.⁷² For instance, he provides his audience with Ẓū al-Nūn al-Miṣrī’s definition for *samāʿ*: “The divine phenomena (*ward*) that prod the heart toward the Real. He who listens to it truly achieves true realization and he who listens to it through his carnal soul (*nafs*, base self) apostatizes.”⁷³ This quote also appears in Qushayrī’s chapter on *samāʿ*, where it is also an answer to the question “what is *samāʿ*?”⁷⁴ Yet other authors, notably ʿAttār, have used translations into Persian of the same quote as an answer of Ẓū al-Nūn’s to “what is *wajd* (ecstasy)”.⁷⁵ Jāmī’s entry on Ẓū al-Nūn in the *Nafahat* discusses neither *samāʿ* nor *wajd*, other than to mention that Ẓū al-Nūn left an “impression” on *samāʿ*.⁷⁶ This would seem to imply that Makhdūm-i Aʿzam is not trying to work from hagiographic sources, but from more doctrine-based sources, although it is

⁷¹ Ẓū al-Nūn al-Miṣrī is mentioned in *ʿIlmiyya* in ms 1443 on folio 392b. Although work should be done to compare the various mss. on this treatise, I have not seen either of the other two figures mentioned in *ʿIlmiyya* in other mss. that I have examined.

⁷² See Chapter 2 for a more complete discussion of the problems involved with this.

⁷³ Ms. 1443, II/24a, 31a, Kattakhanov ms., II/20a, 26b. Translation from Arabic by Alexander Knysch.

⁷⁴ Qushayrī, 467.

⁷⁵ Farīd al-Dīn ʿAṭṭār, *Taẓkirat al-awliyāʾ*, trans. Muḥammad Istʿalāmī (Tehran: Intisharat Zawar, 1967), 153.

⁷⁶ Jāmī, 32.

not clear to me which ones; his approach seems to be to pick and choose those his audience will find most acceptable. The authorities used in these polemical works are among those whom most (but not all) *sharīʿa*-minded religious scholars of his time would have found standard, perhaps acceptable for their ubiquity.

Imām Muḥammad Ghazālī appears in this treatise as a rare direct reference of a source, as Makhdūm-i Aʿẓam quotes for about a folio of *Samāʿiyya* a part of Ghazālī’s *Kīmīya-i Saʿādat*.⁷⁷ The only other mention of Ghazālī in ms. 1443 is also in the context of a textual reference⁷⁸; Since we can look at editions of the same source and compare it to Makhdūm-i Aʿẓam’s text, we can make some inferences about how he was seeking to use the material he had at hand to make his case.⁷⁹ The section which is clearly drawn from *Kīmīya-i Saʿādat* is consistent (but not exactly the same) across the two major manuscript branches of *Samāʿiyya*; this seems to suggest that if nothing else, no later copyists tried to augment what Makhdūm-i Aʿẓam included, for Makhdūm-i Aʿẓam’s selection has one very large omission (amounting to almost three full pages in the printed edition of Ghazālī’s text) and other smaller excisions. That this is a knowing, thoughtful inclusion from Ghazālī and not just a paraphrase is evinced by the fact that the writing style and language shifts for the duration of the selection; “*vay* (he/she), which is rarely used in Makhdūm-i Aʿẓam’s writing, is common in this selection, as is “*andār*”.

⁷⁷ Ms 1443, II/32a-34a; Kattakhanov II/28a-29a.

⁷⁸ Ghazali is mentioned in *Samāʿiyya* and *Tanbīh al-salāṭīn*, where a Khwājagānī figure mentions his book (without naming it). Ms. 1443, X/172b.

⁷⁹ We cannot know that whatever codex Makhdūm-i Aʿẓam had of Ghazālī exactly matched our edition; it seems clear in some instances that the language in the edition that I will be referencing here has been “modernized” – “*andar*” has been changed to “*dar*” (both meaning “in”), but it is otherwise considered a reliable reference. It is not, however, a perfect scholarly edition, with variations across many manuscripts.

The excerpt from *Kīmīya-i Sa'adat* comes late in the treatise of *Samā'iyya*, before a final section that discusses “intoxication” with anecdotes from Rūmī.⁸⁰ While we might expect some kind of summary at this point, the selection from Ghazālī is the beginning of his section on *samā'*, which opens with oft-repeated metaphors:⁸¹ “God is the secret that burns within in the heart of man in the same way that fire [is concealed] in stone, so when the stone strikes iron, the fire becomes evident and shoots into the steppe.”⁸² Makhdūm-i A'zam includes this opening section in full, with only limited changes in verb tenses and forms. The first major omission from his selection comes right after the words, “*Samā'* is in three parts”. In our edition, what follows are three major sections (*qism*), most of which are then broken into smaller parts. What follows in Makhdūm-i A'zam's text is actually from the fourth part of the third section; either Makhdūm-i A'zam had a defective codex that was untroubling in its lack of three clear parts, or he elected not to include the other major sections.

What did Makhdūm-i A'zam leave out? The first section, “*qism awwal*”, provides a short discussion, and then an anecdote of 'Ā'isha and the Prophet and some “blacks” who were playing.⁸³ The hadith shows the Prophet permitted the playing, watching it with 'Ā'isha; Ghazālī draws from this five inferences. Although one of these inferences echoes one used in *Samā'iyya* – why would he (in Makhdūm-i A'zam's anecdote, Khwaja

⁸⁰ Ms. 1443 II/31b-34a, Kattakhanov II/28a-29a.

⁸¹ Leonard Lewisohn, “The Sacred Music of Islam: *Samā'* in the Persian Sufi Tradition,” *British Journal of Ethnomusicology* 6 (1997).

⁸² Abū Ḥamid al-Ghazālī, *Kīmīya-i sa'adat* (Tehrān: Tulū va Zarrīn, 1982), 359, Ms. 1443 II/32a, Kattakhanov II/28a.

⁸³ Ibid. The term used by Ghazālī is “*zangī*”.

Aḥrār⁸⁴ in Ghazālī's, Muḥammad) do it if it were not allowed? – the others, which tend to echo the “place, time, companions” structures that Lewisohn outlines,⁸⁵ do not appear in Makhdūm-i Aʿẓam's argument. One, in fact, that the playing was “in the mosque”⁸⁶ (and this is why it was permitted), would seem to have been a good reason for Makhdūm-i Aʿẓam to have included it, since he is disputing with sharīʿa-minded religious scholars yet he does not. Also included in the first part (*qism awwal*) is well-known hadith of Abū Bakr telling the girls to stop singing and Muhammad telling him it was all right.⁸⁷ Perhaps Makhdūm-i Aʿẓam did not include it because it was so well known it was useless as a point of argument, but nonetheless, the omission, particularly since he is already quoting from a source that employs it, is striking.

The exclusion could not have occurred in order to exclude some of the family of the Prophet, for ʿĀʾisha appears in other treatises – notably *Asrār al-nikāḥ*, the Secrets of Marriage – as do ʿAlī and Fāṭima in other treatises.⁸⁸ Abū Bakr also appears elsewhere in Makhdūm-i Aʿẓam.⁸⁹ ʿĀʾisha's appearance in *Asrār al-nikāḥ* serves to portray her as the Prophet's close companion and wife (Khadija also appears here first in the same

⁸⁴ Ms. 1443 II/29b, Kattakhanov, II/24b.

⁸⁵ Lewisohn.

⁸⁶ al-Ghazālī, 359.

⁸⁷ Ibid., 360.

⁸⁸ ʿAlī is mentioned in ms. 1443 in the following treatises: VII/134b; VIII/144a; XIX/270b; XXI/298a; XXII/320a; XXV/340b; XXVII/367b; XXIX/382b, 384a, 386b, 387a; Fāṭima is mentioned in VII/134b, 135a, 135b; XI/179b; XXIX/378b, 386b, 387a, 387b, 389a; ʿĀʾisha is mentioned in I/9b, 13a and XXIX/383a.

⁸⁹ References to Abū Bakr can be found on the following folios in Ms. 1443: II/17b; IV/90a; V/96a, 98b, 99a, 99b; VII/134b, 135b; X/175b; XV/238b, 239a, 239b; XVII/248a, 248b, 249a, 249b, 253b; XX/277a; XXI/296a; XXII/312b, 319b, 320a; XXV/347b; XXIX/382a, 382b, 383a, 383b, 385a.

regard).⁹⁰ Makhdūm-i A^cẓam's omission of this strong argument for *samā^c*, particularly, as we will see below, given what might be the strength of the textual sources, leaves us with a question.

The second part, *qism dawwām*, which Makhdūm-i A^cẓam did not include from Ghazālī, discusses how one who cannot separate himself from his desire for women or boys⁹¹ – notably not “women and children”, as Makhdūm-i A^cẓam usually puts it, meaning family, but here a sexual desire for women and boys seems to be indicated – is likely not accidental in its lack of inclusion. Of course those who cannot control their lust are not allowed to partake of *samā^c*; Makhdūm-i A^cẓam has mentioned this, almost in passing, earlier, although without referring quite so clearly to a desire for boys.⁹²

The third part, which starts not quite two pages after the beginning of this excision, immediately begins by breaking its discussion into four kinds (*naw^c*).⁹³ These four parts discuss particular kinds of verbally expressive music, with music here broadly defined. This *qism* breaks these verbal musics into different types: 1) those which inspire people to make the Hajj or do battle; 2) lamentations; 3) expressions of happiness; and 4) expressions from “the limits of love (*ishq*) of God”.⁹⁴ It is perhaps surprising that none of these were even summarized by Makhdūm-i A^cẓam; although the first of these seems to be completely outside the perspective we find in Makhdūm-i A^cẓam, who does not speak of going off to battle, the second in particular is the topic of an entire treatise, *Bukā^ciyya*, by Makhdūm-i A^cẓam, and the weeping he associates with *fanā* (annihilation

⁹⁰ Khadīja is mentioned in I/13a; XXIX/384a.

⁹¹ al-Ghazālī, 360.

⁹² Ms. 1443, II/25b, Kattakhanov, II/21b.

⁹³ al-Ghazālī, 360-362.

⁹⁴ Ibid., 361.

in God) and therefore *samāʿ*. Makhdūm-i Aʿẓam seems to have assumed the expressions of happiness – he mentions that singing at weddings is acceptable – was included.⁹⁵

After omitting so much, he includes the one section that deals with the most abstract of the permitted singing, that most conceptualized for the purpose of *samāʿ*. Yet nonetheless, he does not include all of this discussion; several sizable chunks (from several lines to a paragraph) of this section of Ghazālī’s text are omitted as well. The reason for the omission of first sentence that Makhdūm-i Aʿẓam drops when he again picks up the third *qism* is obvious: it says that the letter of the law (*rasm*) is “mixed” concerning *samāʿ* “now” (in Ghazālī’s time). Although this is clearly also true in Makhdūm-i Aʿẓam’s time and place – or else he would not have needed to write the treatise – Makhdūm-i Aʿẓam seems to want to use Ghazālī as a voice for permission. The section immediately following this *faṣl* (the chapter on *samāʿ*) in Ghazālī discusses in greater detail what is not permitted in *samāʿ*; Makhdūm-i Aʿẓam has included none of it.⁹⁶

The second sentence of Ghazālī’s work that Makhdūm-i Aʿẓam omits says, “In the fire (of *samāʿ*) the heart is purified of impurities; many spiritual exercises do not achieve the result that *samāʿ* does.”⁹⁷ Makhdūm-i Aʿẓam would likely have misgivings about placing such a high value on *samāʿ*. As will be discussed in Chapter 4, he seems to have placed the highest value on *ṣuḥbat* (companionship, intercourse) as being the “best” of all Ṣūfī practices. Although these two are not mutually exclusive – one can imagine *samāʿ* as part of companionship with one’s master – it would seem that Makhdūm-i

⁹⁵ Ms. 1443, II/29a.

⁹⁶ al-Ghazālī, 362ff.

⁹⁷ Ibid., 362.

A[°]zam is avoiding presenting with Ghazālī’s authority one spiritual exercise over another.

The next omission from Ghazālī is a paragraph in the printed edition that generally presents the disciple/master (*murīd/pīr*) relationship and when the master should grant or reject permission to participate in *samā*^c.⁹⁸ Makhdūm-i A[°]zam rarely seems to be addressing other Ṣūfī masters, so this passage that seeks to coach masters would be useless, especially in the context of trying to convince the sharī’a-minded religious scholars that *samā*^c needs to be permitted. One might imagine rhetoric that is designed to show these religious scholars that the masters were indeed excluding some of their students, but Makhdūm-i A[°]zam has not taken this approach.

The last omission is, “If the youth, knowing the pleasures of rulership and authority and command and of having wealth reproaches [the group], how surprising, since he knows the path of play, what path does having wealth bring one to?”⁹⁹ Makhdūm-i A[°]zam follows a path of the acceptance of wealth in general; other treatises seek to draw in both the religious scholars and the political elite. While Makhdūm-i A[°]zam does not advocate the collection of wealth, he also does not advocate the extreme poverty suggested by many Ṣūfīs. Makhdūm-i A[°]zam’s omission of the sentence indicates that he has no interest in adding variables for wealth into the equation when seeking support for *samā*^c.

B. Textual Authorities

The relationship of a Muslim scholar to the textual “facts” of the religion – the Qur’ān and the Sunnah – is always somewhat cloudy, given that these “texts” have been

⁹⁸ Ibid., 363.

⁹⁹ Ibid., 363.

understood from the beginning as being aural before they were written, and their memorization has always held a place of high regard. Questions of use and legitimation vary across authors, time and place; we ought, therefore, to be careful with assumptions we bring when analyzing Makhdūm-i Aʿẓam's use of these types of "authorities". In part this discussion has to be shaped by what some consider to be "correct" and/or "proper" in the context of what he presents; some of what he has included is even surprising in its breaking away from these positions. This discussion can only begin to scratch the surface of what could be done to help us understand how individuals like Makhdūm-i Aʿẓam came to understand particular sayings and passages as being authoritative.¹⁰⁰

The bulk of the Qurʾānic and hadith references encountered in any treatise occur near the beginning. This is a common way to situate oneself in many Ṣūfī texts; one need only look at any section of Qushayrī's *Risāla*,¹⁰¹ virtually all of which begin with a quotation from the Qurʾān as a starting point for the discussion, even when the continuing discussion does not refer to it. Other Persianate authors, such as Rāzī, also generally open chapters or sections with Qurʾānic and then hadith citations.¹⁰² Among Makhdūm-i Aʿẓam's treatises there is a great deal of variation in the number of Qurʾānic references. Here I mean using a snippet of the Qurʾānic text, sometimes identified and sometimes not, in the original Arabic. Occasionally, phrases in Arabic that are introduced with

¹⁰⁰ This research would necessarily mean having a much larger body of texts edited, with complete indices (as in Ansari). I am doing this with the various treatises of Makhdūm-i Aʿẓam to which I have access, but he is only one among dozens of authors.

¹⁰¹ Qushayrī. The English translations do not necessarily provide the full *isnad* and other technical details present in the German translation. See 'Abd al-Karīm ibn Hawāzin Qushayrī, *Principles of Sufism*, trans. B.R. von Schlegell (Berkeley: Mizan Press, 1992); 'Abd al-Karīm ibn Hawāzin Qushayrī, *The Risalah: Principles of Sufism*, trans. Rabia Harris (Chicago: Great Books of the Islamic World / KAZI Publications, 2002).

common phrases for Qurʾānic citations cannot be found.¹⁰³ For instance, in *Wujūdiyya*, Makhdūm-i Aʿẓam presents a discussion of Moses talking with God. Although the reference is well known,¹⁰⁴ one section that Makhdūm-i Aʿẓam refers to as an *āyat* I cannot find using standard references like Kassis.¹⁰⁵ Part of the problem is that the text is corrupted – although it is repeated, the primary terms are not the same in each reference,¹⁰⁶ and neither term can be found in Kassis – but it seems to be the answer that the Qurʾān does not quite supply, when Moses wanted to see God. Were this an actual Qurʾānic citation, one would imagine that not only would Makhdūm-i Aʿẓam have written it more readily, but that the subsequent copyists would have as well. Other Arabic passages that are introduced as if they were Qurʾānic I have not been able to track down as well.¹⁰⁷ Thus it may be that Makhdūm-i Aʿẓam felt it possible to alter Qurʾānic

¹⁰² See Najm al-Dīn Rāzī, ed., *The Path of God's Bondsmen from Origin to Return. A Sufi Compendium by Najm al-Dīn Rāzī, known as Dīya*, ed. Ehsan Yarshater, Persian Heritage Series (Delmar, NY: Caravan Books / Center for Iranian Studies, Columbia University, 1982); Najm al-Dīn ʿAbd allah ibn Muḥammad Rāzī, *Mirsād al-ʿibād*, ed. Muḥammad Amīn Riyahī (Sharkat Intishrat ʿIlmī va Farhangī, 1320/1986).

¹⁰³ These common introductions can either include “*kawaqul taʿala*” or a mention in the text that what follows or precedes it is an “*āyat*”, which Makhdūm-i Aʿẓam only uses as a verse from the Qurʾān.

¹⁰⁴ See, for instance, Brannon M. Wheeler, *Prophets in the Quran: An Introduction to the Quran and Muslim Exegesis* (London / New York: Continuum, 2002), 201-06.

¹⁰⁵ Hanna E. Kassis, *A Concordance of the Qur'an* (Berkeley / Los Angeles / London: University of California Press, 1983).

¹⁰⁶ Ms. 1443, III/54b.

¹⁰⁷ Ms. 1443, XIII/195a; XX/286b; XXI/298b-299a. This also appears in the Kattakhanov ms. on XVII/312a. As with the passage with Moses, this also opens with a real Qurʾānic citation and continues with a phrase that is not in the Qurʾāns I consulted.

citations in some of his works. Given Makhdūm-i A^ḥẓam's family history – he gives his own name in the codices I've consulted as “Aḥmad ibn Mawlānā Jalāl al-Dīn Khwājagī Kāsānī”¹⁰⁸, indicating that his father was a Ṣūfī shaykh as well.¹⁰⁹ Thus it would seem that for Makhdūm-i A^ḥẓam, and perhaps for his readers as well, these additions to what was considered “Qurʾānic”.

Not all the treatises use Qurʾānic and other Arabic sayings uniformly. For instance, in *Tanbīh al-ʿulamā*, we see far more Qurʾān and hadith quoted in support of the author's arguments, and far fewer presentations of outside authorities, be they Ṣūfī or not. This is, perhaps, as one might expect, for the treatise that says it is directed toward the religious scholars, but one wonders why anything other than citations to these sources would be used. As noted above, we may necessarily draw too bright a line between these two groups; if Makhdūm-i A^ḥẓam was assuming that common Ṣūfī sayings would also be convincing, they must have enjoyed some currency even among the religious scholars who presumably were claiming some of the “states” that Makhdūm-i A^ḥẓam's group controlled. The different manuscript branches sometimes contain different references to hadith and the Qurʾān; for example, the *Samāʿiyya* in Kattakhanov manuscript contains, among other additions, an additional quote from the Qurʾān.¹¹⁰ Many of the quotations are repeated across treatises; most of the Qurʾānic citations from Kattakhanov's *Bayān-i wāqʿah*, which is not in the 1443 codex, are found sprinkled throughout 1443's treatises.¹¹¹ This occurs in *Tanbīh al-ʿulamā* as well; in codex 6646, which largely

¹⁰⁸ See ms. 1443, II/17a; VIII/140a; XXII/328a.

¹⁰⁹ The differences between the various titles – *mawlānā*, *shaykh*, *khwāja* – is not clear, if indeed it exists.

¹¹⁰ Kattakhanov, II/ 22a, quoting LIII:12.

¹¹¹ Compare, for instance, Kattakhanov XXVII/312a with ms. 1443, XIII/195a; XX/286b; XXI/298b-299a, or Kattakhanov 310b with ms. 1443, IV/73a; XVIII/265b.

follows the Kattakhanov/501 branch, we see additional Qurʾānic citations, found elsewhere in 1443, but not in that treatise.¹¹²

What is the purpose of discussing this? Typically we understand these references, particularly when they are to the Qurʾān, to be rather fixed and “unimaginative”. The assumption is that when a word or phrase comes up, an author will reflexively use a Qurʾānic phrase which seems to fit. Yet we can see that there is more to the use of even just the Qurʾānic citations – to say nothing of the hadiths and the “Šūfī sayings” which are ubiquitous. Although to delve deeply into this topic would take us too far afield, there is clearly more to be learned by studying this topic carefully.

V. Conclusion

As we have seen above, some of Makhdūm-i Aʿẓam’s works, while not written to present social paradigms, can be used as such by looking at how and against whom he is constructing his arguments. The treatises, starting with *Asrār al-nikāḥ*, seek to construct how a social institution – marriage and gender relations combined here – are to be understood within his particular Šūfī community. Although the treatise does not delimit who he is arguing against, by comparing the two major manuscript branches and seeing where each expands a social contract presented as normative, we can see that without limiting men’s social authority, he encourages a perception of women as fully-functioning partners in their social sphere. In *Samāʿiyya*, this circle contracts slightly; the authorial voice notes that we are arguing against some religious scholars who are erroneously prohibiting *samāʿ*. Although this also could be argued against some within the Šūfī community, Makhdūm-i Aʿẓam does not seem to perceive it in this way, and most of the

¹¹² Ms. 6646, XXVI/306a; ms. 1443, III/52a-b; IV/58b; XIX/269a; XX/276b; XXII/315a, has the same citation, XXXIII:72.

arguments he uses are those which are entirely within the accepted practices of earlier Ṣūfīs. He even avoids some of the arguments used by earlier Ṣūfīs that have been discredited by critics such as Ibn Taymiyya. In this way, he has a better chance of wooing the religious scholars to his point of view, although it does not seem to have been the mainstream perspective in some parts of the developing Naqshbandiyya.

Lastly, in his treatise most directed toward the religious scholars, the voice is soothing and inviting; clearly here he wants to bring the religious scholars into a position of at least tolerance, if not acceptance. At the same time, he is trying to make plain for his own followers the distinction between the “*zāhiri*” and “*bāṭini*” sciences associated with Islam. Although this is a near-constant refrain within Sufism, it points to the religious scholars trying to claim for themselves not that the Ṣūfīs do not have particular states, but that they, too, have them. Clearly, the group with which Makhdūm-i A^czam associated himself was able to draw readily from the population (and probably elites) at will. Although Makhdūm-i A^czam’s work rarely mentions specific miracles, miracles, as we have seen, are frequently mentioned, and it is likely this shaping of reality that non-Ṣūfīs wished to partake in. Although we have seen how other members of the Khwājagān near the beginning of Makhdūm-i A^czam’s life were focused on mediating with the people through ordinary political means, Makhdūm-i A^czam’s emphasis seems to have been much more “other-worldly”, although at the same time showing how practices, like having many children and breaking one’s bonds with the world, were “profitable”. We must assume that Makhdūm-i A^czam chose his words with some care, as these treatises were all noted as being written.

Thus we have a man who is living in the world, and yet trying to maintain a detachment from it, paying attention to his wives – if he followed his own advice – and at

the same time disavowing the “attractions” of “women and children”. That Makhdūm-i Aʿzam’s treatises show a complicated picture should come as no surprise, for he has provided us with many new points of data in the ever-growing graph of knowledge about the Khwājagān/Naqshbandiyya.

Bibliography

- ʿAṭṭār, Farīd al-Dīn. *Taẓkirat al-awliyāʾ*. Translated by Muḥammad Istʿalāmī. Tehran: Intisharat Zawar, 1967.
- Babadjanov, Bakhtiyar. "Makhdum-i A'zam." In *Islam na territorii byvshei Rossiiskoi imperii. Entsiklopedicheskii slovar'*, ed. S. M. Prozorov, I, 262-263. Moscow: Izdatel'skaya Firma "Vostochnaya literatura" RAN, 2006.
- Babayan, Kathryn. *Mystics, Monarchs and Messiahs: Cultural Landscapes of Early Modern Iran*. Harvard Middle Eastern Monographs, XXXV. Cambridge: Harvard University Press, 2002.
- Bashir, Shahzad. *Messianic Hopes and Mystical Visions: The N?rbakhsh?ya between Medieval and Modern Islam*. Studies in Comparative Religion, ed. Frederick M. Denny. Columbia, SC: University of South Carolina Press, 2003.
- Böwering, Gerhard. "Early Sufism between Persecution and Heresy." In *Islamic Mysticism Contested: Thirteen Centuries of Controversies and Polemics*, ed. Frederick de Jong and Bernd Radtke, 45-67. Leiden / Boston: Brill, 1999.
- Chamberlain, Michael. *Knowledge and Social Practice in Medieval Damascus, 1190-1350*. Cambridge Studies in Islamic Civilization. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- Chittick, William C. *The Sufi Path of Knowledge: Ibn al-ʿArabī's Metaphysics of Imagination*. Albany: State University of New York Press, 1989.
- DeWeese, Devin. "Sayyid ʿAlī Hamadani and Kubrawī Hagiographical Traditions." In *The Legacy of Mediaeval Persian Sufism*, ed. Leonard Lewisohn, 121-158. London: Khaniqahi Nimatullahi Publications, 1992.
- . "The Masha'ikh-i Turk and the Khojagan: Rethinking the Links between the Yasawī and the Naqshbandī Sufi Traditions." *Journal of Islamic Studies* 7 (1996): 180-207.
- . "Sayyid ʿAlī Hamadānī and Kubrawī Hagiographical Traditions." In *The Heritage of Sufism: The Legacy of Medieval Persian Sufism (1150-1500)*, ed. Leonard Lewisohn, II, 121-158. Oxford: Onworld, 1999.
- al-Ghazālī, Abū Ḥamid. *Kīmīya-i saʿādat*. Tehrān: Tulū va Zarrīn, 1982.
- Gimaret, D. "Radd." In *Encyclopaedia of Islam*, VIII, 362-363. Leiden.
- Gross, Jo-Ann, and Asom Urunbaev. *The Letters of Khwāja ʿUbayd Allah Ahrār and his Associates*. Brill's Inner Asian Library, 5, ed. Nicola di Cosmo, Devin DeWeese and Caroline Humphrey. Leiden: Brill, 2002.

- Hamada, Masami. "Le Sufisme et 'ses opposants' au Turkestan oriental." In *Islamic Mysticism Contested: Thirteen Centuries of Controversies and Polemics*, ed. Frederick de Jong and Bernd Radtke, 541-552. Leiden / Boston: Brill, 1999.
- Huda, Qamar-ul. "Reflections on Muslim Ascetics and Mystics: Sufi Theories on Annihilation and Subsistence." *Jusur* 12 (1996): 17-35.
- Jāmī, ‘Abd al-Rahman. *Nafahāt al-uns min ḥaḍarāt al-quds*, ed. Mahdī Tawhīdīpūr. Tehran: ‘Ilmī, 1375 (1996 or 97).
- Kader, Ali Abdel. *The Life, Personality and Writings of al-Junayd. A Study of a Third/Ninth Century Mystic with an Edition and Translation of his writings*. E. J. W. Gibb Memorial Series. London: Luzac & Company, 1962.
- Kassis, Hanna E. *A Concordance of the Qur'an*. Berkeley / Los Angeles / London: University of California Press, 1983.
- Knysh, Alexander. *Islamic Mysticism: A Short History*. Themes in Islamic Studies, 1. Leiden / New York: Brill, 2000.
- . "Clear and Present Danger: Wahhabism as Rhetorical Foil." *Die Welts des Islams* 42, no. 2 (2004): 139-173.
- Knysh, Alexander D. *Ibn ‘Arabi in the Later Islamic Tradition: The Making of a Polemical Image in Medieval Islam*. SUNY Series in Islam, ed. Seyyed Hossein Nasr. Ithaca: State University of New York Press, 1999.
- Kugle, Scott A. "Heaven's Witness: The Uses and Abuses of Muhammad Ghawth's Mystical Ascension." *Journal of Islamic Studies* 14, no. 1 (2003): 1-36.
- Lewisohn, Leonard. "The Sacred Music of Islam: *Samā‘* in the Persian Sufi Tradition." *British Journal of Ethnomusicology* 6 (1997): 1-33.
- al-Manbijî, Muhammad. *Musique et danse selon Ibn Taymiyya: Le Livre du Samâ' et de la Danse (Kitâb al-Samâ' wa l-Raqs)*. Translated by J. R. Michot. Études Musulmanes, XXXIII. Paris: Vrin, 1991.
- Marizaeva, Tohirakhon Marizaevna, and Abdulvohidkhon Orifkhöjaevich Nuridinov. *Makhdumi A"zam Kosonii*. Namangan: Namangan Viloyat Noshirlik, 1995.
- Massignon, Louis. *The Passion of al-Hallāj: Mystic and Martyr of Islam*. Translated by Herbert Mason. 2 vols. Bollingen Series, XCVIII. Princeton: Princeton University Press, 1982.
- Murata, Sachiko. "'Mysteries of Marriage': Notes on a Sufi Text." In *The Heritage of Sufism. Vol. II: The Legacy of Medieval Persian Sufism (1150-1500)*, ed. Leonard Lewisohn, 343-351. Oxford: Oneworld, 1999.
- Nizami, K. A. "Shattariyya." In *Encyclopaedia of Islam*, IX, 369. Leiden: Brill.

- Paul, Jürgen. *Doctrine and Organization: The Khwajagan/Naqshbandîya in the first generation after Bahâ'uddîn*. Berlin: Das Arabische Buch, 1998.
- Qushayri, 'Abd al-Karim ibn Hawazin. *Das Sendschreiben al-Qusayris über das Sufitum*. Translated by Richard Gramlich. Freiburger Islamstudien, Bd. 12. Stuttgart: Steiner Verlag Wiesbaden, 1989.
- _____. *Principles of Sufism*. Translated by B.R. von Schlegell. Berkeley: Mizan Press, 1992.
- _____. *The Risalah: Principles of Sufism*. Translated by Rabia Harris. Chicago: Great Books of the Islamic World / KAZI Publications, 2002.
- Radtke, Bernd. "Between Projection and Supression. Some considerations concerning the study of Sufism." In *Shî'a Islam, Sects and Sufism: Historical Dimensions, religious practice and methodological considerations*, ed. Frederick de Jong, 70-82. Utrecht: M.Th. Houtsma Stichting, 1992.
- Rāzī, Najm al-Dīn, ed. *The Path of God's Bondsmen from Origin to Return. A Sufi Compendium by Najm al-Dīn Rāzī, known as Dīya*. Edited by Ehsan Yarshater, Persian Heritage Series. Delmar, NY: Caravan Books / Center for Iranian Studies, Columbia University, 1982.
- Rāzī, Najm al-Dīn °Abd allah ibn Muḥammad *Mirsād al-°ibād*, ed. Muḥammad Amīn Riyahī: Sharkat Intishrat °Ilmī va Farhangī, 1320/1986.
- Singh, Darshan. "Attitudes of al-Junayd and al-Hallaj towards the Sunna and the Ahwāl and Maqāmāt." *Islamic Culture* LVIII, no. 3 (1984): 217-226.
- The Qur'an*. Translated by M.H. Shakir. Elmhurst, NY: Tahrike Tarsile Qur'an Inc, 1999.
- Töraev, Bakhtiër, and Feruza Muhammadjonova. *Saiid Ahmad ibn Mavlono Jaloliddin Khojagi Kosonii Makhdumi A"zam (868/1461-949/1542)*. Tashkent: "Havröz" Nashriëti / Respublika Ma"navii Madaniyat Targhibot Markazi, n.d.
- Wheeler, Brannon M. *Prophets in the Quran: An Introduction to the Quran and Muslim Exegesis*. London / New York: Continuum, 2002.
- White, Harrison C. *Identity and Control: A Structural Theory of Social Action*. Princeton: Princeton University Press, 1992.

Chapter 4: Makhdūm-i A^czam's Presentation of Šūfī Practices

We are only just beginning to understand the integration of Islamic mystical movements (Sufism) into all levels of Central Asian society during and immediately after the Timurids. Part of understanding these movements is appreciating the practices and world views they held to be important, in that the practices were one of the ways the groups and the individuals who led them differentiated themselves from one another, other religious figures and the population at large. As our knowledge advances concerning the development of the Naqshbandiyya and the Khwājagān in the fifteenth and sixteenth centuries, we are finding more diversity among late medieval thought and practice than has often been acknowledged. The debate within the Khwājagān over the permitted ritual elements may have played a part in the acquisition of “social capital”¹ – often meaning here the acquisition of students and gifts – by enabling group members access to the fruits of these religious exercises. As seen in the previous chapter and Chapter 1, the competition among the various individuals and groups can be understood as being played out through the promotion of particular practices. It would be inappropriate to view the practices of the Khwājagān in this period as fixed; many issues still seem to have been in flux. Religious figures like Makhdūm-i A^czam drew from what was by then a smorgasbord of ideas and methodologies. Whom he draws upon gives us clues about elements that resonated not only among the people of his time, but also among the hundreds of people who read and copied his works over the five centuries since they were written.

This chapter will examine the practices involved in Makhdūm-i A^czam's written

¹ Michael Chamberlain, *Knowledge and Social Practice in Medieval Damascus, 1190-1350*, Cambridge Studies in Islamic Civilization. (Cambridge: Cambridge University Press, 1994).

works describe as being part of his understanding of Sufism. Scholars have begun to understand the complexities of the ritual elements. As the work of Devin DeWeese and Jürgen Paul have begun to sketch out, the Khwājagān – the group from which the Naqshbandiyya developed – contained various threads in the fourteenth and fifteenth centuries. These groups used, among other things, various practices as markers: the use or not of *khānaqahs*, a selection of a particular type of *zikr*, a ritual practice focussing on remembering God. Or they may have synthesized many disparate ideas under a “whatever works” umbrella. We know relatively little about the ideas circulating in Makhdūm-i A^czam’s milieu specifically; few primary sources pertaining to the development of ideas have been systematically published from Central Asia even relating major figures like Khwāja Aḥrār.

This chapter will first delineate the various practices that Makhdūm-i A^czam noted as being important for the Khwājagān, and the multiple permutations and contexts within which he was drawn to particularize this. I will then discuss the practice that the text indicates Makhdūm-i A^czam felt to be most important, *ṣuḥbat* (conversation, intercourse). Lastly, I will discuss in detail the three practices that Makhdūm-i A^czam thought important enough to devote a treatise to: *samā^c* (audition), *zikr* (remembrance of God), and *bukā’* (lamentations).

1. Introduction: Sources and Context

A. The Modern Secondary Sources

One of the ways we want to understand change and/or continuity over time is through concrete understandings of what these religious figures suggested their followers do. Both Soviet era / Cold War and post-independence works, to say nothing of

“Naqshbandi” focussed presentations, make assumptions about both the continuity or lack thereof for particular practices,² but the truth is that little effort has been devoted to studying it.

It is tempting to take discussions of modern practices within the Naqshbandiyya and use them to reflect on medieval practices. Works that offer instruction in contemporary Sufism often do just that, and who could blame them? It is attractive to be able to say “this practice has been done successfully for the past 600 years”. They may even have sources attributed to foundational *shaykhs* indicating that this is so. But unfortunately, those who work steadily with individual works, with individual transmission histories and codicological problems to say nothing of motivations of medieval and early modern authors, know the contradictions and peculiarities of individual manuscripts and works. What we may know with certainty from our sources is far less than we would like. It is for this reason that many places this chapter will of necessity speculate and discuss future research possibilities.

B. Survey of Ritual Practices of the Naqshbandiyya / Khwājagān in the Fifteenth and Sixteenth Centuries

Muḥammad Parsā, who can be considered a major systematizer of the thought of

² Hamid Algar, "The Naqshbandi Order: A Preliminary Survey of its History and Significance," *Studia Islamica* 44 (1976); Bakhtiyar Miraimovich Babadjanov, "O vidakh *zikra dzhakhau* bratstv Tsentral'noi azii. Al-dzhakhr - kuvvat ul-islam ([zikr] dzhakhr - sila islama), 2005."; A. A. Khismatulin, "Pragmaticheskii sufizm v bratstve Naqshbandiia: audirovanie (*samāʿ*)," *Peterburgskoe Vostokovedenie* 8 (1995); A. A. Khismatulin, "Pragmaticheskii sufizm v bratstve Naqshbandiia: teomnemiya (zikr)," *Peterburgskoe Vostokovedenie* 7 (1995).

Bahā' al-Dīn Naqshband within the Khwājagān,³ typically emphasized the breadth of possible practices, while Khwāja Aḥrār, active more than 50 years later, seems to have had particular ritual practices for his many students.⁴ Jürgen Paul's presentation, a preliminary effort to delimit the Khwājagān / Naqshbandiyya, contrasts Pārsā to Kwaja Aḥrār. Given this, we can see that Makhdūm-i A'ẓam seems to be hewing more closely to the ideas of Muḥammad Pārsā than to those of Khwāja Aḥrār, particularly since Aḥrār rejected vocal *ẓikr*,⁵ which Makhdūm-i A'ẓam clearly accepted.⁶ Paul indicates that Pārsā viewed "various approaches ... all equally valid and therefore they have all been integrated into Khwājagānī practice."⁷ He also notes that Pārsā had "no theory of *rābiṭa*", a practice that, while Makhdūm-i A'ẓam knows of it, he places no emphasis on it, quite different from Aḥrār.⁸ The fifteenth and sixteenth centuries also had other Ṣūfī groups – and their practices – in Central Asia. Unfortunately we can only say that these groups are probably still more poorly understood than the Khwājagān, and practices that Makhdūm-i A'ẓam seems to be suggesting as acceptable may indicate an effort to draw

³ This is because most of what we know about Bahā' al-Dīn Naqshband has come down through Muḥammad Pārsā, with works like Muḥammad Pārsā, *Risāla-i Qudsiyya*, ed. Malik Muḥammad Iqbāl (Rawalpindī, Pakistan: Iran Pakistan Institute of Persian Studies, 1975). One might contrast this with, for instance, Ian Richard Netton, *Ṣūfī Ritual: The Parallel Universe*, ed. Ian Richard Netton, Curzon Sufi Series (Richmond, Surrey: Curzon Press, 2000), 62. Netton here suggests that the only important figure of the "Naqshbandiyya" after Bahā' al-Dīn Naqshband and before Sirhindī was Khwāja Aḥrār.

⁴ Jürgen Paul, *Doctrine and Organization: The Khwajagan/Naqshbandiyya in the first generation after Bahā'uddīn* (Berlin: Das Arabische Buch, 1998).

⁵ Ibid., 29.

⁶ In most mentions of *ẓikr jahr* (vocal *ẓikr*) in Makhdūm-i A'ẓam, he presents both the vocal and silent variety as equal choices. See, for instance, in ms. 1443, treatise II, folio 35a, IV/64b, 93b; XX/282s; XXV/341b, 348a-b, 353b-354a. In the Kattakhanov ms., see II/30b, IV/55b, 77a; XX/228a; XXV/293a, 299a-300a, 303a-b.

⁷ Paul, 46.

⁸ Ibid., 35-38.

upon practices from some of these other lineages.

In an effort to look at the practices Makhdūm-i A^czam is suggesting, let us first look at the practices that the works of Makhdūm-i A^czam put forward as being acceptable to his group.

2. Hierarchy of Practices According to Makhdūm-i A^czam

In several of Makhdūm-i A^czam's treatises lists of practices are presented as being among the possible paths for attaining *fanā*, the "goal" of Sufism. Treatise IV, *Ādāb al-sālikīn*, suggests that all these paths are from Muḥammad;⁹ the rest of the treatises do not make this suggestion, not even the more polemical *Aḥwāl ʿulamā wa umarā*. The presentations in these treatises attributed to Makhdūm-i A^czam largely seem to suggest at least some level of mutual exclusion among the practices, with "some [people] do x, some do y" lists, yet in the more complete discussions, this sense of exclusiveness is blunted by a certain amount of intermixture.¹⁰ For instance, *jaḥba* is usually presented with an Arabic *hikmat* or hadith; this Arabic phrase can also be found in other contexts. This phrase indicated that this passion or craving (*jaḥba*) is from God. This could mean that Makhdūm-i A^czam uses the Arabic phrase like a litany for particular contents, as seen with many phrases in Islam.¹¹ To that extent, one might believe that all of these practices were among those Makhdūm-i A^czam saw as part of the Khwājagān. With this in mind, the discussion below will look at these all as pieces of a whole rather than as

⁹ Ms. 1443, IV/55b.

¹⁰ Ms. 1443, IV/65a-66b; XVIII/264b-267a; XXV/341b-341a; Kattakhanov ms., IV55b-56b; XVIII/212b-216a; XXV/293a-294a.

¹¹ Muhammad Isa Waley, "Contemplative Disciplines in Early Persian Sufism," in *Classical Persian Sufism: from its Origins to Rumi*, ed. Leonard Lewisohn (London / New York: Khaniqahi Nimatullahi Publications, 1993), 511-512.

wholes in themselves.

Of the six treatises that present lists of practices, only two number them, which might imply a hierarchy but for the fact that the lists have almost no practices in the same position. Thus if either one represents a hierarchy, Makhdūm-i A[°]zam's thinking about what that hierarchy was changed, based either on time or context.¹² The lists as they are given are:

Nafahāt al-sālikīn

1. jaḏba
2. ḏikr (no further specification)
3. tawajjuh
4. murāqaba
5. rābiṭa
6. ṣuḥbat
7. samā^c

Aḥwāl ʿulamā wa umarā

1. ḏikr (khafiyya and jahr)
2. tawajjuh
3. murāqaba
4. rābiṭa
5. ṣuḥbat
6. jaḏba
7. samā^c

These lists give the practices with either no explanation or a brief, one-sentence explanation.¹³ *Rābiṭa* is rather an exception, here and elsewhere, as it always is given with at least a short explanation whenever it is used in Makhdūm-i A[°]zam's works. For instance, "And the fifth path (*ṭarīq*) is *rābiṭa*. *Rābiṭa* is when one holds the face or image of the master (*pīr*) always in one's own sight (*naẓar*)."¹⁴ In no context (more on this below), does the author and/or the scribe believe that this term can stand alone. Although *samā^c* completes each list, it is not given any particular weight.

¹² As mentioned in Chapter 2, we unfortunately do not know the order in which Makhdūm-i A[°]zam's treatises were written. *Ādāb al-sālikīn* was one of the earlier ones, as it is mentioned in treatise XIII.

¹³ *Nafahāt*: Ms. 1443, XII/187b-188a; Kattakhanov, XII/162a-b. *Aḥwāl*: Ms. 1443, XX/282a-b; Kattakhanov, XX/228a-b.

¹⁴ Ms. 1443, XII/187b, Kattakhanov ms., XII/162a.

The treatises in which these lists appear are quite different; *Nafahāt al-sālikīn* is apparently an introduction to Makhdūm-i A^czam's form of Sufism with a high level of metaphor drawing heavily on allusions from Ghazālī.¹⁵ It includes a richly elaborated discussion of *ṣuḥbat*, as we shall see below. Although the presentation here of *ẓikr* is quite brief, mentioning neither the spoken nor silent *ẓikr* specifically, later in the treatise a fuller discussion that also appears in several other treatises provides instructions about how *ẓikr* is performed.¹⁶ *Aḥwāl ʿulamā wa umarā* is more of an explanation of Ṣūfī ideas in contradistinction to the ways the ʿulamā – the exoteric practitioners of religion – present themselves.¹⁷

The unnumbered lists include six to eight elements: *ẓikr* (both vocal and silent), *tawajjuh*, *murāqaba*, *rābiʿa*, *ṣuḥbat*, and *jaḥba* are always in these lists. *Khizmat* and *samāʿ* (sometimes given as “listening to the words of God” or “listening to beautiful voices” or both rather than the term *samāʿ*) are elements that are not always given. All of these are in treatises presenting the practice of Sufism as if for those who do not know it well; this includes the presentation in *Bāburiyya*, which has a much more complex probable development than other treatises.¹⁸ *Samāʿiyya* like *Aḥwāl ʿulamā wa umarā* (mentioned above) gives its list in the context of refuting criticism of the group, although their lists are not the same and this is among the briefest of the lists of practices that Makhdūm-i A^czam's works provide.¹⁹ *Ādāb al-sālikīn*'s list is perhaps where we would expect to find it, with a discussion of practices in general of Sufism, although even this allows for more complications within the group than we typically see represented in the

¹⁵ For more on this treatise, see Chapter 2.

¹⁶ See below.

¹⁷ See Chapter 2.

¹⁸ See Chapter 2.

¹⁹ Ms. 1443, II/35a, Kattakhanov ms. II/30b.

academic literature.

One last point needs to be made here: what is missing? Given the weight Makhdūm-i A[°]zam gives to the “practice” of lamentations (*bukāʿ*), writing a treatise about it and frequently mentioning it in his works, it is worth noting here that he never includes it among these lists of practices. One may assume from this that he did not consider it as an activity that advanced one in propinquity with God, as all these other practices are presented as doing. This will be discussed in more detail at the close of this chapter.

In sum, these lists do not provide us with a great deal of information in themselves, other than to point out the lack of any single “correct” view presented even within one manuscript attributed to a single author. Because of the richness of these variations, we will look at some of these practices in more detail below.

3. *Ṣuḥbat*: The Pinnacle of Practices

Ṣuḥbat is the practice that Makhdūm-i A[°]zam most commonly suggests is “the best of all acts”, yet the current academic literature on Sufism has little to say about what *ṣuḥbat* was understood to be.²⁰ Virtually none of the literature on the Naqshbandiyya or the Khwājagān mention it,²¹ yet only six of Makhdūm-i A[°]zam’s treatises in Ms. 1443²²

²⁰ Abū ʿAbd al-Raḥmān al-Sulamī al-Naysabūrī, *Kitāb ādāb al-ṣuḥba [wa ḥasan al-ashurah]*, ed. M. J. Kister, *Oriental Notes and Studies* (Israel Oriental Society), No. 6 (Jerusalem: Central Press, 1954); Aleksei Aleksandrovich Khismatulin, *Sufiiskaya ritual'naya praktik (na primere bratstva Nakshbandiia)*, *Orientalia* (St. Petersburg: Izdatel'stvo Tsentr "Petersburgskoe Vostokovedenie", 1996).

²¹ One exception is Netton, 85-86.

²² Those six are *Ganj-nāma*, *Savād al-wajh fī al-dārayn*, *Chahār kalima*, *Murshid al-sālikīn*, *Fanāʿiyya*, and *Shaybiyya*.

fail to mention it, only three in the Kattakhanov ms.²³ *Ṣuḥbat* means “intercourse”, with the English term’s duality, both sexual and verbal, although the verbal, conversational meaning is more common and for this reason it is sometimes translated as “conversation” or “companionship”. Makhdūm-i A^cẓam uses both meanings; in *Asrār al-nikāḥ ṣuḥbat* is used with its sexual meaning. For instance:

...for example, [when] a person takes the hand of his own wife in order to play (*bāzī kardan*),²⁴ they say this is such a quality of good works (*ṣawāb*) or it gives the direction of prayer (*qibla*) thusly, and from the face of good works is like kissing the pillar of the house of the Ka^cba; when *ṣuḥbat* occurs, both are forgiven when they wash. The number of each drop of water [is] the good works written in the record book (*dīwān*) of their good acts (*‘amalshān*).²⁵

This structure and phrasing are repeated on the next folio in an anecdote involving someone from “the people of ‘Umar” who is similarly forgiven (although the piece does not say that he was involved with his wife). In other places which meaning is intended may be left intentionally ambiguous. For instance, *jins* can mean either “gender, sex” or “kind”; one of the rules of *ẓikr* is to avoid *ṣuḥbat* with “the other *jins*”.²⁶ Since this seems to be immediately before a *ẓikr* session, it could mean avoiding sexual activity or it could mean avoiding conversation with either women or “those who are not like us”. One other interpretation, that heterosexual sex is not allowed but perhaps homosexual activity is,²⁷ is extremely unlikely, given that Makhdūm-i A^cẓam is quite clear in *Asrār al-nikāḥ* that sexual activity should occur only within a married or concubinage relationship, that is, within the law.²⁸ This is certainly not to say that homosexual activity was unknown in

²³ Those three are *Ganj-nāma*, *Savād al-wajh fī al-dārayn*, *Chahār kalima*.

²⁴ A euphemism for having sex.

²⁵ Ms. 1443, I/9a, Kattakhanov ms., I/7b.

²⁶ See for example, ms. 1443, XIII/199b, Kattakhanov ms., XIII/172b.

²⁷ In modern Persian, for instance, “homosexual” is *hamjinsbāz*, one who “plays” with the same kind/sex.

²⁸ Ms. 1443, I/14a-b, Kattakhanov ms., I/12a.

this time and place, or within the Khwājagān / Naqshbandiyya.²⁹ Other works by authors commonly ascribed to the Naqshbandiyya like ʿAbd al-Raḥmān Jāmī openly portray these activities.³⁰ However, there is no evidence for reading this into Makhdūm-i Aʿẓam. The washing here is explained not as trying to wash away “dirt” of sex, but rather “when one’s being (*wujūd*), which is a great dirt, is submerged in the river of annihilation [that is, attains *fanā* (annihilation) through *ṣuḥbat*] ... washing is a token for making one’s exterior like the interior.”³¹ When Makhdūm-i Aʿẓam wants to be clear, he is; for instance on folio 13b, he combines *ṣuḥbat* with *takallum*, conversation. Thus we have to assume the ambiguity, where present, is intentional.

Unlike some of the other practices, such as *rābiʿa*, *ṣuḥbat* is rarely explained in Makhdūm-i Aʿẓam’s works. *Ādāb al-sālikīn* gives an extensive list and discussion of the proper behavior in *ṣuḥbat*, but while we might glean some understanding from this list, the author of these works does not seem to have believed that it or other terms, like *murāqaba*, needed any explanation. Fortunately, however, one treatise, *Nafahāt al-*

²⁹ For instance, see discussions in Walter G. Andrews and Mehmet Kalpaklı, *The Age of the Beloveds: Love and the Beloved in Early-Modern Ottoman and European Culture and Society* (Durham, NC: Duke University Press, 2005); Khaled El-Rouayheb, *Before Homosexuality in the Arab-Islamic World, 1500-1800* (Chicago: University of Chicago Press, 2005); Everett K. Rowson, "Two Homoerotic Narratives from Mamlūk Literature: al-Ṣafadī's *Lawʿat al-shākī* and Ibn Dāniyāl's *al-Mutayyam*," in *Homoeroticism in Classical Arabic literature*, ed. J.W. Wright Jr and Everett K. Rowson (New York: Columbia University Press, 1997); Everett K. Rowson, *Homosexuality in Traditional Islamic Societies: Between Literature and the Law* (Ann Arbor, MI: University of Michigan, 2000).

³⁰ See, for instance, ʿAbd al-Raḥmān Jāmī, *Bahāristān-i Jāmī* (Tihārān: Intishārāt-i Ittālāʿāt, 1367 [1988]). This work is modeled on the *Gulistan* of Saʿdī, which also portrays homosexual activity freely. See Jaakko Hämeen-Anttila, "Saʿdī - a misogynist?," *Studia Orientalia* 64 (1988); Saʿdī, *Gulistan-i Saʿdī* (Tehran: Chapkhāne-i Khwāja, 1368); Minoo S. Southgate, "Men, Women, and Boys: Love and Sex in the Works of Saʿdī," *Iranian Studies* 17, no. 4 (1984). Most translations of Jāmī’s work fail to provide accurate translations of these sections.

³¹ Ms. 1443, II/10a.

sālikīn does provide a discussion of *ṣuḥbat* that places it in a context well beyond any of the discussions in the other treatises. Because this discussion is so unusual, it is worth quoting at length:

Know that *ṣuḥbat* has two forms: one [is] speaking (*takallum*) and one is silence (*sukūt*). Each one should be explained so that the states are not destroyed.

Know that the speaking form of this group in *ṣuḥbat* is that they burn their being and existence (*wujūd u hastī*) in the fire of love (*muḥabbat*) of the True,³² *be He exalted*, so that nothing from the name and sign of being and existence remains in them. And the speaker in them during this state is the True, *be He exalted*, with every appearance. ... Since the breaths (*nafāḥa-hā-yi*) of the Divine are joined to the disciple (*sālik*) of the path through the road's veils, and speaking is that breath from the Divine breaths that come out of their burned existence during this time as a fiery quality; through listening (*samā'*) the disciples attain and burn those veils that are in their hearts, which are obstructing the Divine breaths. And after burning the veils is the place of silence and rest and presence and notice [of God], and concealing this is essential to the disciple. And the speaking and manifestation of the *pīr* is for the welfare of the disciples, since were the *pīr* silent, the disciple would not be able to gather much profit. ...

Know, oh *darwīsh*, that many people who are not informed of the true work [of this group] have heard that the path of these people is concealment and silence. They don't know whose lineage [follows] concealment and silence and for what. They have made a great blunder and they have excluded themselves from the happiness of noble *ṣuḥbat*.³³

This is the only instance in which Makhdūm-i A^czam suggests that there is more than one way of practicing *ṣuḥbat*. It is remarkable that this so closely parallels silent and vocal *ẓikr*. The misunderstanding of the group that Makhdūm-i A^czam presents might also surprise some scholars of the Naqshbandiyya in this period, since clearly Makhdūm-i A^czam is emphasizing that his group is not silent. In fact, it would appear from this presentation that ecstatic, Ḥallāj-like phrases would be condoned during *ṣuḥbat*. It also seems clear that some kind of *samā'* was included in what Makhdūm-i A^czam meant by

³² That is, God.

³³ Ms. 1443, XII/188a-b.

the term *ṣuḥbat*. As we shall see in the discussion on *samāʿ* below, most of Makhdūm-i Aʿẓam's discussions of *samāʿ* do not center around *samāʿ* as a group activity, yet the listening the disciples are expected to do here, such that it is drawing their being to ecstasy, can only be what he is describing there.

One idea of what “silent” *ṣuḥbat* might be is one centered on the meditative practices that Makhdūm-i Aʿẓam lists among the practices of the Khwājagān, like *murāqaba* and *rābiʿa*. These involve concentrating, typically on one's *shaykh*. *Rābiʿa* can be done without the *shaykh*'s physical presence; as noted in Makhdūm-i Aʿẓam, one concentrates on the space between the *shaykh*'s eyebrows.³⁴ *Murāqābā*, although not discussed extensively in the secondary literature, seems to have been a focussed meditation on a physically present *shaykh*.³⁵ This description would fit well with an idea of “silent *ṣuḥbat*” and in fact, in some of the lists of practices Makhdūm-i Aʿẓam suggests that it was a competing method, a suggestion he does not make about *ẓikr*.

In *Ādāb al-sālikīn* Makhdūm-i Aʿẓam gives extensive rules for *ṣuḥbat*, so extensive that he directs readers of *Ẓikriyya* to this tract to read them rather than repeat them.³⁶ There are, by my count, twenty-six rules.³⁷ The rules cover practical aspects of what to do and not do while in the gathering, relationships with the *pīr* and with other members of the group, and directions about shaping one's interior. Some of these rules are quite direct to the point of being obvious – don't sleep, sit still – but the descriptions are at times delightful. For instance, in the description of sitting still, Makhdūm-i Aʿẓam

³⁴ Ms. 1443, IV/70b, although this is also one of the rules for *ṣuḥbat*.

³⁵ Dina Le Gall, *A Culture of Sufism: Naqshbandis in the Ottoman World, 1450-1700*, ed. Jere Bacharach, SUNY series in Medieval Middle East History (Albany: State University of New York Press, 2005); Netton; Waley.

³⁶ Ms. 1443, XIII/198b.

³⁷ Ms. 1443, IV/72a-85a.

writes that the disciple should sit as if a wild bird (*murgh*) were sitting on his head, so that if he moved even one hair, it would fly away.³⁸ Another, in a rule about not asking anything of the *pīr*, says that “*ṣuḥbat* is alchemy that turns the copper of your difficulties into gold”³⁹; asking questions is “perfect rudeness” (*kamāl bī-adabī*).⁴⁰ Even when asked a question, one is not to answer in a loud voice, with a Qurʾānic verse, XLIX:2 as support. There are two rules which suggest that one should avoid displaying any blessings accrued from *ṣuḥbat* or extra acts of devotions, specifically to avoid jealousy.⁴¹ Participants are admonished to make space for everyone in the *majlis*, sitting shoulder to shoulder and knee to knee,⁴² as one would in a mosque during *salat*.

The more esoteric of the suggestions tend to blend into the “etiquette of the *ṭarīqat*” that follow the rules for *ṣuḥbat*. These involve humbling oneself by serving without distinguishing oneself, by being “an emissary of loyalty”.⁴³ Some of these final “rules” are close to what is frequently suggested for students in general, that if you strive to make *ṣuḥbat* continual, a point will come (assuming all goes well) that one will not be able to stop even if one wishes.

The last of the rules suggests that *ṣuḥbat* lays a foundation, and this seems to be part of yet another meaning for this word.⁴⁴ *Ṣuḥbat* is the term used for the relationship between Ghijduwani and his *khalīfas*; from this point on in this treatises it is this meaning of the term that is paramount, describing the submission to Aḥmad Yasawī, and training

³⁸ Ms. 1443, IV/72a.

³⁹ Ms. 1443, IV/74a.

⁴⁰ Ms. 1443, IV/74b.

⁴¹ Ms. 1443, IV/76a.

⁴² Ms. 1443, IV/77a.

⁴³ Ms. 1443, IV/78a-b, 77b.

⁴⁴ Ms. 1443, IV/83a.

between Amir Kulāl and Bahā° al-Dīn Naqshband. This idea of *ṣuḥbat* as a form of association is also seen in *‘Ilmiyya*,⁴⁵ but only once the presentation moves into what its author might have considered the central part of the Khwājagān *silsila*, with Shaykh Burhān al-Dīn Qalaj participating in *ṣuḥbat* with Shaykh Abū al-Qāsim Gurgānī, who then participates with Hamadānī in “*ẓikr-i dil*” (remembrance of the heart).

In many places it seems that what is supposed to be gained from *ṣuḥbat* is acquired through *baraka*, a term that is difficult to translate succinctly. *Baraka* is rather like a blessing, but it is usually understood that proximity can cause it to flow or rub off on others. For instance:

[God] ennoble people through *ṣuḥbat* with his friends until the *baraka* of *ṣuḥbat* or through the turning of his [the disciple’s] mind or his sight, he is brought near [to God]. With the *baraka* of *ṣuḥbat* the rust on the mirror of the heart is polished and this [resulting] happiness comes to him necessarily from the *baraka* of *ṣuḥbat* of the *pīr*.⁴⁶

So it is effusions produced through the *pīr*, apparently, that elevate those who attend *ṣuḥbat*. Note here that even Makhdūm-i A°ẓam does not feel comfortable excluding the *baraka* come from other meditative practices. Although he does not use the technical terms here, this probably refers to *tawajjuh* and *murāqaba*. One can also make too much of *ṣuḥbat*’s polishing the rust from the mirror of the heart, since in Makhdūm-i A°ẓam’s works, many acts are suggested to perform this function. In another treatise, Makhdūm-i A°ẓam portrays a failure to attain “traces” (*ašar*) from *ṣuḥbat* on the part of Ghulām Khalīl;⁴⁷ later in the same treatise *ṣuḥbat* is linked to “*makān*” (places) as where traces from *ṣuḥbat* remain.⁴⁸ The terms Makhdūm-i A°ẓam is using here are interesting, for

⁴⁵ See the discussion in Chapter 2. This work may not be by Makhdūm-i A°ẓam, but by one of his followers, although it has been commonly attributed to Makhdūm-i A°ẓam.

⁴⁶ Ms. 1443, III/40b-41a.

⁴⁷ Ms. 1443, X/169a.

⁴⁸ Ms. 1443, X/172b.

they are usually found in discussions of *samāʿ*, derived from Aḥmad Ghazālī.⁴⁹

The most important specification, however, is that *ṣuḥbat* be with a perfected master, *kāmīl wa mukammīl*, perfect and perfecting. Although Makhdūm-i Aʿẓam never refers to himself in this way – to do so would be a gross failure of humbleness – the repeated emphasis on only a perfected master being an appropriate partner in this religious pursuit suggests that Makhdūm-i Aʿẓam was himself such a master. Part of his problem with the *ʿulamā*, as demonstrated in Chapter 3, was that they were not such masters. Makhdūm-i Aʿẓam never refers to anyone else, not even earlier prominent figures in the *silsila* as perfected masters either, suggesting an inhibition in labeling others in this way.

This perfected master in some treatises is also linked to a master who has experienced and passed through *jaḏba*. *Jaḏba* – attraction, inclination – is another of the poorly described practices of the Khwājagān.

One example of the prominence *ṣuḥbat* held in Makhdūm-i Aʿẓam's system of practices can be portrayed from *Ẓikriyya*, an extended discussion of *ẓikr* in the understanding of the Khwājagān. He says:

Know, no *ẓikr* or thought or good act is better for disciples of the group than *ṣuḥbat* of a perfected master. That which one obtains in one moment (*yik zamān*) during his noble *ṣuḥbat* are not obtained [even] through prolonged years of *ẓikr* and thought.⁵⁰

⁴⁹ Leonard Lewisohn, "The Sacred Music of Islam: *Samāʿ* in the Persian Sufi Tradition," *British Journal of Ethnomusicology* 6 (1997); Waley.

⁵⁰ Ms. 1443, XIII/198a.

4. Practice in Context: Treatises Named with Practices and Their Discussions

A. *Samā^c as Understood in Makhdūm-i A^czam's treatise Samā^ciyya*

1. The Context of *samā^c*

Samā^c – “audition” – in general has referred to listening to singing, to playing and listening to musical instruments, to poetic recitation (sung or recited, erotic or not), and to various types of Qur’ānic recitation. Various authorities have banned some of these activities, others have permitted them. The chronology of the development of the debate has been given as follows: after its development and initial condemnations in the ninth century CE, in the tenth century support for *samā^c* was based on “hadiths and on statements ascribed to early mystics (e.g., *Ẓū al-Nūn al-Miṣrī* [d. 861 CE]).”⁵¹ In the eleventh century apologies were written by such important theoreticians of Sufism as Abū ‘l-Qāsim Qushayrī (d. 1074) and Ghazālī; in the fourteenth century “rational” support of *samā^c* was based on its “social and devotional aspects.”⁵² By the sixteenth century, what seems to have mattered most for the religious authorities was the intention of the listener: those who were listening for some kind of sensory pleasure were roundly criticized, while those who were able to listen with their *nafs* – their base, physical self – under control were most often permitted. It was in this context that Makhdūm-i A^czam wrote his treatise.

Samā^c for Makhdūm-i A^czam was understood as one of the many paths to finding *fanā* (annihilation [in God]). The place of *samā^c* among the other methods is given little notice in this treatise, limited to a bare listing of “some” do one practice and “some”

⁵¹ Alexander Knysh, *Islamic Mysticism: A Short History*, Themes in Islamic Studies, 1 (Leiden / New York: Brill, 2000), 324.

⁵² Ibid., 325.

others.⁵³ As mentioned above, not all the treatises that list the practices mention the term *samāʿ*. *Samāʿ*, in the lists in which it is presented, is part of the arsenal of practices which can be used; most of them could be construed as “meditation techniques”.⁵⁴ Some of the techniques incorporate sound, as *samāʿ* does, others include visualization techniques, focussing on the teacher or something else. Others are more like activities; these include “service” (*khiḏmat* in Tajik and Uzbek/Chaghatay, *khidmat* in Arabic) and *ṣuḥbat*, which both involve interaction with and guidance by the master in physical proximity.

2. The Treatise

The treatise which shall be our focus is found in a variety of codices, each with its own transmission history, thus mention must be made of the copies upon which this discussion is based. The four examples of *Samāʿiyya* used here are all physically located in Uzbekistan. Three of them are held at Sharqshunoslik instituti, Tashkent: ms. 1443/II, 9706/II, and 10626/II.⁵⁵ For this treatise, none of these three are exact duplicates of the others; mss. 1443 and 10626 are similar; 10626 omits a large section at the end of the treatise compared to ms. 1443. Ms. 9706, which is older than the other two, seems to follow a different exemplar, with major sections added to the text and changes of emphasis in some places. This codex’s treatise corresponds very closely to the fourth

⁵³ Ms. 1443, II/35a, Kattakhanov, II/30a-b.

⁵⁴ See, for instance, Carl W. Ernst, “Chistī Meditation Practices of the Later Mughal Period,” in *The Heritage of Sufism: Late Classical Persianate Sufism (1501-1750)*, ed. Leonard Lewisohn and David Morgan (Oxford/Boston: Oneworld, 1999), who presents it thus.

⁵⁵ The *Sobranie Vostochnykh Rukopisei*, the published catalogue for Sharqshunoslik instituti (also known by its Russian title, Institut vostokovedenie, or [Near] Eastern Studies Institute), lists six manuscripts containing treatises of Makhdūm-i Aʿzam; ms. 9706 is not included in this list. For a discussion of manuscript issues, see Chapter 2.

example, in a codex held privately in Samarqand, which was maintained throughout the Soviet era by descendants of Makhdūm-i A^czam in Dahbid, the “Kattakhanov” manuscript.⁵⁶ Thus we have two basic manuscript “branches” that are corroborated by two different codices each. Either version could reflect a revision of an “original” text; I have made no effort to determine a “correct” text among these, but consider each to be a reflection of a contemporary understanding of the text. Before we look at the meat of the text, however, let us first look at the context of the ritual practice of *samā^c*.

Samā^ciyya, written in mixed poetry and prose in classical Tajik⁵⁷ with some Arabic, consists of several basic parts. In the introduction, Makhdūm-i A^czam presents his reasons for writing the treatise, to address criticism the group has received about this practice, situating both his audience and himself in the world. The treatise then goes through several reasons why *samā^c* is useful, making it plain that it is chosen by only some *shaykhs*. Typical for some of Makhdūm-i A^czam’s work is to set a topic within Qur’ānic and hadith permissions; this treatise does this as well and additionally sets it within a cosmologic setting. Makhdūm-i A^czam is not using most of the standard hadith that are typically cited in support of *samā^c*.⁵⁸ What he does do, however, is situate Sūfī *shaykhs* in his cosmology, hoping perhaps to marginalize those who disagree. He then describes how the outer states of *samā^c* correlate to inner experience. Sufism generally contrasts exterior, exoteric states to interior, esoteric ones; in this it is not significantly different from other mystical approaches to religion. After this, Makhdūm-i A^czam

⁵⁶ See Appendix VII.

⁵⁷ What to call this language involves political constructions; I am choosing to call it Tajik in general because some spellings and usages are distinct from classical Persian, and geographically common to the Turkic literary language, Chaghatay. Linguistic labels are, however, quite problematic in this time and place, and Makhdūm-i A^czam himself seems to suggest that language in which he was writing was “Farsī”, that is, Persian.

launches into a discussion of how *samāʿ* came to be rejected, and more fully develops his response, closing with quotes from Junayd and Zū al-Nūn al-Miṣrī. Then Makhdūm-i Aʿzam moves the discussion from *samāʿ* to *wajd* (ecstasy), using excerpts from *Kīmīya-i Saʿādat* by Ghazālī, selecting only part of Ghazālī's argument for allowing *samāʿ*.⁵⁹ Following this, he brings in a discussion of answers to questions asked of Jalāl al-Dīn Rūmī, which focus more on *wajd* and various Ṣūfī states than discussing *samāʿ*. The closing of the treatise varies across all the manuscripts, sometimes encompassing large selections of poetry. At no point does he attempt to delimit *samāʿ* by excluding anything; there are no excluded acts, instruments or verse. Given this rudimentary background of the structure of the treatise, let us now turn to the ideas contained therein.

3. What Makhdūm-i Aʿzam understood *samāʿ* to be

Understandings of what *samāʿ* included were central to what was permitted or disallowed about *samāʿ*. Makhdūm-i Aʿzam does not link *samāʿ* to other practices, like

⁵⁸ See, for instance, Abū Ḥamid al-Ghazālī, *Kīmīya-i saʿādat* (Tehrān: Tulū va Zarrīn, 1982); Abū Ḥamid al-Ghazālī, *The Alchemy of Happiness*, ed. Elton L. Daniel, trans. Claud Field, Sources and Studies in World History (Armonk, NY / London: M. E. Sharpe, 1991); Muhammad al-Manbijī, *Musique et danse selon Ibn Taymiyya: Le Livre du Samāʿ et de la Danse (Kitāb al-Samāʿ wa l-Raqs)*, trans. J. R. Michot, Études Musulmanes, XXXIII (Paris: Vrin, 1991); Lewisohn; Nasrollah Pourjavady, "Zwei alte Werke über samāʿ," *Spektrum Iran* 3, no. ii, iii (1990); ʿAbd al-Karīm ibn Hawāzin Qushayrī, *Das Sendschreiben al-Qusayrīs über das Suḥūm*, trans. Richard Gramlich, Freiburger Islamstudien, Bd. 12 (Stuttgart: Steiner Verlag Wiesbaden, 1989); James Robson, ed., *Tracts on Listening to Music*, Oriental Translation Fund, new series, vol. XXXIV (London: Royal Asiatic Society, 1938). To analyze which Qurʾānic verses and hadith are presented and how they are used would be beyond the scope of this paper.

⁵⁹ Ms. 10626 edits the selection down still further, removing part of the first selection and all of the last selection. The Kattakhanov manuscript uses largely the same selection as ms. 1443.

dancing (*raqṣ*) and gazing at boys,⁶⁰ that were more frequently disallowed although what “dance” might mean is yet another ambiguity, for it seems clear that movement was a possible side effect of *samāʿ* (see below). Makhdūm-i Aʿẓam is not presenting his ideas as “unique” or “original” in our current sense of those words, but fits them into a stream of ideas, so he draws his definitions from outside sources as well. For instance, he provides his audience with Ṣū al-Nūn al-Miṣrī’s definition for *samāʿ*, “the divine revelations (*ward*) that prod the heart toward the Real. He who listens to it truly achieves true realization and he who listens to it through his soul (*nafs*, base self) apostatizes.”⁶¹ This quote also appears in Qushayrī’s chapter on *samāʿ*, where it is also an answer to the question “what is *samāʿ*?”⁶² Other authors, notably Farīd al-Dīn ʿAṭṭār (d. 1230), have used translations into Persian of the same passage as an answer of Ṣū al-Nūn’s to “what is *wajd* (ecstasy)”⁶³ An early contemporary of Makhdūm-i Aʿẓam, Jāmī’s entry on Ṣū al-Nūn in the *Nafahāt*, another compendium of biographies, discusses neither *samāʿ* nor *wajd* other than to mention that Ṣū al-Nūn left an “impression” on *samāʿ*.⁶⁴ *Wajd* may have been the problematic part of *samāʿ* for the “sober” Naqshbandiyya; it is not clear that Makhdūm-i Aʿẓam necessarily saw *wajd* as “intoxicating”, in contrast to “sober”

⁶⁰ Louis Pouzet, “Prises de position autour du ‘samāʿ’ en Orient musulman au VIIe/XIIIe siècle,” *Studia Islamica* 57 (1983): 126,132.

⁶¹ Ms. 1443, II/24a, 31a; Kattakhanov, II/20a, 26b. Translation from Arabic by Alexander Knysh.

⁶² Qushayrī, 467.

⁶³ Farīd al-Dīn ʿAṭṭār, *Taḏkirat al-awliyāʾ*, trans. Muḥammad Istʿalāmī (Tehran: Intisharat Zawar, 1967), 153.

⁶⁴ ʿAbd al-Raḥman Jāmī, *Nafahāt al-uns min ḥaḍarāt al-quḍs*, ed. Maḥdī Tawḥīdīpūr (Tehran: ʿIlmī, 1375 (1996 or 97)), 32. Jāmī (d. 1492) was one of the great literary figures of late fifteenth-century Central Asia, and was a member of the Khwājagān/Naqshbandiyya in Herat (now in Afghanistan). For a discussion of the *Nafahāt* in its genre, see J. A. (Jawid Ahmad) Mojaddedi, *The Biographical Tradition in Sufism: The Tabaqat Genre from al-Sulami to Jami* (Richmond, Surrey: Curzon Press, 2001).

activities, but this could be argued as an implication. The intoxicating aspects of *samāʿ* were clear to Makhdūm-i Aʿzam, as we shall see below, and it was likely this aspect of *samāʿ* that he felt most needed defense. As noted above, this places Makhdūm-i Aʿzam squarely in the mainstream of discussion concerning *samāʿ* for his time; it is only in the context of our current understanding of the Khwājagān / Naqshbandiyya that his defense of *samāʿ* might seem unusual.

About five folios into the text in ms. 1443, or after about 20% of the treatise,

Makhdūm-i Aʿzam provides his own explicit definition:

Samāʿ is listening to good, harmonious voices; what beautiful voices has the benevolence of the True⁶⁵ [in His] discourse? Since the True, *be He exalted*, [placed a particle] into the heart of [His] servants during the time when the True, *be He exalted*, created the souls and said to the souls *Am I not your Lord?*,⁶⁶ that is, Am I not your Creator? The souls said, yes, that is, You are our Creator, [thus] the delight and goodness of those voices stayed in the ear of the souls [since that time].⁶⁷

The Kattakhanov manuscript gives a slightly different version, and six folios or after about 15% of the treatise:

Samāʿ, that is, listening to good voices, is great; what good voices has the benevolence of the True [as Its] discourse? From the Exalted True, [a particle is placed] into the heart of His own servants, [it] is the discourse of that which, during the time that the True, *be He exalted*, created the souls (*arwah*) of people, [and] said to the souls “*Am I not your Lord?*” The souls said “Yes, you are our Lord.” And all of the souls, in the words of the Exalted [said], “*Our Lord! Surely we have heard a preacher calling [us] to the faith, saying: Believe in your Lord, so we did believe.*”⁶⁸ The delight and goodness of those voices stayed in the ear of the

⁶⁵ This is a translation of one of the names of God, al-Ḥaqq. I have chosen to translate it this way, instead of simply as “God”, in order to maintain some of the richness (and complexity) of the original text.

⁶⁶ Qurʾān VII:172. The answer is a Tajik paraphrase of the answer in Arabic in this verse. Qurʾānic translations are from *The Qurʾān*, trans. M.H. Shakir (Elmhurst, NY: Tahrike Tarsile Qurʾān Inc, 1999).

⁶⁷ Ms. 1443, II/20b. Italics indicate Arabic embedded in the Tajik.

⁶⁸ Qurʾān III:193.

souls.⁶⁹

So what, exactly, does Makhdūm-i A^czam have in mind with “harmonious voices”? Before these passages, in his first discussion after the introduction, Makhdūm-i A^czam mentions more explicitly what Ṣūfī *shaykhs* – presumably including himself – do in order to avoid the material world overwhelming them: listen to “sweet sounds and harmonious chants and desire-filled, stimulating poems that are allowed by law.”⁷⁰ He gives a short list of what these sounds might include, but a more complete idea can be gleaned from looking at the examples he uses in his defense of listening to these voices, which will be discussed more completely below. These are: singing (that is, a human voice providing a musical sound, whether with words or not), playing instruments, chanting – as in reciting the Qur’ān – and listening to poetry, spoken presumably although the difference between “singing a song” and “reciting poetry” may not have been so divergent as presently understood. We shall look at each of these in turn.

a. Sweet Sounds

As a general category this is perhaps the broadest since many things have been subsumed under it in most discussions of *samā^c*. But as Makhdūm-i A^czam uses it, it does not have an all-encompassing meaning, and we can break this term down into subgroups in order to delineate more clearly what Makhdūm-i A^czam intended his readers to understand about what *samā^c* could mean.

i. Singing

Makhdūm-i A^czam rarely mentions singing as an act by human beings; most of the common terms used for singing in Arabic and Persian do not appear in this treatise or anywhere else in the 1443 codex. Yet singers do appear. In both ms. 1443 and the

⁶⁹ Kattakhanov, II/16b. This section occurs closer to the beginning of the treatise in this ms.

⁷⁰ Ms. 1443, II/19b.

Kattakhanov ms., Junayd, who was often the archetype for “sober” Sufism, is presented by Makhdūm-i A^ʿzam as engaging in *samāʿ*. Anecdotes, often used in Şufī literature to provide examples, include one when Junayd comes to the Ferghana valley.⁷¹ It reads:

It is related from his excellency Shaykh Junayd that he heard that one of this group had passed away in Farghāna and his singing girl remained. He went there and paid handsomely for that girl and entered into covenant [with her] and brought [her] to Baghdād.⁷²

In both versions, this anecdote immediately follows a presentation of why Junayd had decided *samāʿ* was necessary, because he needed it as a tool in his *majlis* (a gathering for teaching or exchanging ideas) together with *ṣuḥbat* (“intercourse”, with both its verbal and physical connotations) in order to raise the “states” (the mystical level) of his students.⁷³ This anecdote does not appear in hagiographies of Junayd that I have examined.⁷⁴ It would seem unlikely that Junayd would have come to the far east of the Islamic world as it was defined at his time from his home in Baghdad; it is also interesting that the anecdote has little apparent connection to the stated reason for permitting *samāʿ*. One might read this series as presenting the reason for permitting *samāʿ* as espoused by a sober Şufī, and then how one might go about obtaining the proper human instrument. The terms that the two manuscript branches use for the construction of the relationship between Junayd and the girl are different, although related. The Kattakhanov manuscript uses *ʿaqd*, which makes the point that she becomes his responsibility; this could also imply marriage. Ms. 1443 uses *qayd*, which can also be

⁷¹ The Farghana valley is where Makhdūm-i A^ʿzam was born; it now straddles four countries: Uzbekistan, Kyrgyzstan, Tajikistan, and China. Even in modern-day Uzbekistan, it is noted for the high quality of its singers.

⁷² Kattakhanov, II/20a. Ms. 1443 does not name Junayd, and calls Farghana a region (*wilayat*).

⁷³ Ms. 1443, II/24a; Kattakhanov, II/20a.

⁷⁴ See, for instance, ʿAbd al-Raḥman Jāmī, *Nafahat al-uns min hadrat al-quḍs* (Cairo: Al-Azhar al-Sharif, 1989), 80-83; ʿAṭṭār, 416-451.

used for marriage, but is more commonly related to bondage and imprisonment. For both texts, the anecdote seems to show Junayd being actively involved in both Makhdūm-i A^czam's homeland and perhaps in providing singing girls for his students. Kattakhanov's possible elevation of the girl's status may be to make clear that she was not a prostitute, one of the occupations for which professional singers in the Islamic world were also known. It is also possible to understand this more in terms of Makhdūm-i A^czam's initial reason for wanting *samā^c*: for the individual benefit of the *shaykh* himself.

ii. Instruments

While some modern commentators give symbolism for various instruments used in the Islamic world⁷⁵ this treatise of Makhdūm-i A^czam makes no effort to explain the use or permissibility of any particular instruments, other to mention their use in permitted contexts. As we will see below, Makhdūm-i A^czam elected not to reproduce sections of Ghazālī's text that delimit which instruments are allowed. Although it would be difficult to prove that Makhdūm-i A^czam knew that some instruments were prohibited and others permitted, it seems logical to expect that Makhdūm-i A^czam had access to the full text of Ghazālī's work on *samā^c* in Persian, since he quotes several pages verbatim. Thus, although Ghazālī did not prohibit all musical instruments, most of the musical instruments that Makhdūm-i A^czam mentions in the treatise – a *sāz* and a *nā³ī* (flute) – are among the *prohibited* instruments in Ghazālī's longer work and we shall assume that Makhdūm-i A^czam knew of this status.⁷⁶ Not everyone condemns the flute,⁷⁷ which Makhdūm-i A^czam mentions, but it is interesting that Makhdūm-i A^czam has omitted any mention of the tambourine (*daf* in Arabic and Persian, or in Uzbek, *doira*), which is often

⁷⁵ Jean During, "The Symbolic Universe of Music in Islamic Societies," in *The Garland Encyclopedia of World Music*, ed. V. Danielson, S. Marcus, and D. Reynolds (New York/London: Routledge, 2002), 177-188.

mentioned in works discussing *samāʿ* and is perhaps one of the few instruments that is most frequently permitted. Since Makhdūm-i Aʿẓam states that the treatise's purpose is to counter criticism, and *ʿulamā* are the most likely source of criticism for this, we might have expected Makhdūm-i Aʿẓam to use the least controversial instruments in his promotion of *samāʿ* to the *ʿulamā*, this omission is all the more interesting. The *qanūn*, a stringed instrument, is also mentioned by Makhdūm-i Aʿẓam; all the instruments are passively defended by having prominent Ṣūfīs who Makhdūm-i Aʿẓam constructs as being earlier links in the intellectual chain (*silsila*) reaching back to Muḥammad – either Junayd or Khwāja Aḥrār – listening to the instruments.⁷⁸ The *shaykhs* are not mentioned playing the instruments themselves; this aspect of listening to music is not mentioned by most commentators on *samāʿ*, so one is left to understand that those who were interested in the spiritual aspects of their lives probably did not learn to play an instrument themselves.⁷⁹ This explicit distancing of the listener from the production of the music to the “consumption” of the music is a common element in treatises on *samāʿ*.⁸⁰ The

⁷⁶ Duncan B. Macdonald, "Emotional Religion in Islam as affected by Music and Singing. Being a translation of a Book of the Ihyāʾ ʿUlūm ad-Dīn of al-Ghazzālī with Analysis, Annotation, and Appendices," *Journal of the Royal Asiatic Society* (1901, 1902): pt I 211, 214.

⁷⁷ See, for instance, Najm al-Dīn Rāzī, ed., *The Path of God's Bondsmen from Origin to Return. A Sufī Compendium by Najm al-Dīn Rāzī, known as Diya*, ed. Ehsan Yarshater, Persian Heritage Series (Delmar, NY: Caravan Books / Center for Iranian Studies, Columbia University, 1982), 365.

⁷⁸ Ms. 1443, II/24a, 29a, 29b; Kattakhanov, II/20b, 24a-b.

⁷⁹ This does not mean that those who did play the instruments were themselves unaffected; “professional” musicians, because of their frequent contact with Ṣūfī rituals, were often acutely aware of what was involved. Although it is difficult to go back and fill the holes in our historical understanding, there is significant work being done on this in anthropology and musicology for the present day.

⁸⁰ It is not necessarily true however; we see, for instance, images of those who become Ṣūfīs being producers of music in some hagiographies. See, for instance, Farīd al-Dīn ʿAṭṭār, *Muslim Saints and Mystics: Episodes from the Tadkirat al-Auliya (Memorial of the Saints)*, trans. A. J. Arberry (London, New York: Arkana / Penguin, 1990), 27.

clapping of hands – one instance where participants create the music – that one finds discussed based on Rūmī's works is not repeated here. Specific examples include Khwāja Aḥrār listening to both a *qanūn* and a flute, where the musician is specifically mentioned in the text as if to set Khwāja Aḥrār apart from him.⁸¹ The only other place in the treatise that instruments are mentioned is in connection with Junayd, where Ms. 1443 just says he permitted musical instruments in his *majlis*, while Kattakhanov says he permitted the *sāz*.⁸² The two manuscripts use the same root in two different forms here. While Ms. 1443 says “*ba‘dī sāz-hā ki mubāḥ-ast*” (some instruments that are lawful), the Kattakhanov manuscript has “*sāz-hā-yi ki mubāḥ-ast*” (instruments (or multiple *sāz*) that are lawful). A *sāz* can either be musical instruments in general or a particular kind of stringed instrument; the *-yi* of the Kattakhanov version could be either a doubled plural (*-hā* is also a plural) or an indication of generalness.

b. Chants

There is little disagreement that listening to the Qurʾān being recited is permitted; even extremely sober, sharīʿa-minded critics like Ibn Taymiyyah and Ibn al-Jawzi viewed this as lawful.⁸³ Many verses of the Qurʾān can be cited as support for listening to its recitation. Yet Makhdūm-i Aʿẓam does not cite any of the ones commonly suggested as supporting Qurʾān ic recitation; in fact, all of the support he gives for listening to the Qurʾān are through anecdotes with Khwāja Aḥrār.⁸⁴ One might, then, say this is because of the presumption of legality, except that the Qurʾān reciter who speaks in the anecdote is questioning why its legality would be questioned, clearly indicating that it was.

⁸¹ Ms. 1443, II/29a, 29b; Kattakhanov, II/24a-b, 24b.

⁸² Ms. 1443, II/24a, Kattakhanov ms., II/20.

⁸³ Sirajul Haq, “Samāʿ and Raḡṣ of the Dervishes.,” *Islamic Culture* 18 (1944): 111-114.

⁸⁴ Ms. 1443, II/28b-29a; Kattakhanov, II/24b.

Chanting here seems to have more of a connotation connecting it to God, for when Makhdūm-i A^czam introduces the “discourse of the Beloved” which “strikes the stone” of the hearer’s heart, he is specifically mentioning the “*Alast*” verse (Q. VII.172). Thus “harmonious chants” seems to be recitation of the Qur’ān. Yet the task of the Qur’ān reciters does not seem to have been limited merely to reciting the Qur’ān, for the one anecdote that includes them seems to indicate they also recited poetry “and the work of Amīr Qāsim” before Khwāja Aḥrār’s *majlis*.⁸⁵ The three anecdotes in this treatise that involve Khwāja Aḥrār stay together in both manuscripts, while those of other figures, like Zū al-Nūn Miṣrī, Junayd and Bahā’ al-Dīn Naqshband move around in the context of the treatise.

There are many other forms of chanting known in the Islamic world, but Makhdūm-i A^czam does not mention any others. Even a vocal *zīkr* is not presented. We are left to assume that other forms would not have been questioned by the ‘*ulamā*’ for whom the treatise was intended.

c. Poetry

Poetic recitation seems to be included in what Makhdūm-i A^czam meant to permit, but the discussions including poetry, other than those mentioned above, are indirect at best. Whether this was because Makhdūm-i A^czam’s practice did not include it in any substantial way or because as he understood it, the ‘*ulamā*’ might be more likely to reject it, cannot be determined at this time.

One of the few mentions of poetry – notably in Arabic – includes a slave girl reciting it to Imām Shāfi‘ī (9th century).⁸⁶ He experiences an altered state from the mere recitation, and then asks her if she, too, experiences it. When she says she doesn’t, he

⁸⁵ Ms. 1443, II/29a-b; Kattakhanov, II/24b.

⁸⁶ Ms. 1443, II/24b; Kattakhanov, II/20b.

seems disappointed that it has “come to nothing in your heart”. Another anecdote involving poetry is one widely found among treatises on *samāʿ*, for it has Muḥammad, upon hearing a verse (and the amount of poetry varies, even across our manuscripts here), being so transported by ecstasy that he tears his cloak.⁸⁷ Perhaps what Makhdūm-i Aʿẓam is seeking to have permitted is not so much the act of listening to music or poetry itself, but a condoning of the states which are gained through it.

4. The Purposes for practicing *samāʿ*

Although by the weight of the argument, Makhdūm-i Aʿẓam considers the goal of *samāʿ* to be assisting in the attainment of increasing degrees of propinquity with God, it is not the only goal he considers useful. Union with God – the end goal of all Ṣūfī experience – is an understated purpose here. *Wajd*, ecstasy, is the visible result of that union that must be allowed a space within the material world; *samāʿ*, as Makhdūm-i Aʿẓam proposes, is an efficient means to that end. Yet he does give some intermediate reasons for practicing *samāʿ* as well.

a. Mental Health

The first reason for choosing *samāʿ* according to Makhdūm-i Aʿẓam is that “due to the abundance of the material world, complaints and sadness occurs in the hearts and souls” of “the leaders of hardships and the lords of struggle.” “Thus modern *shaykhs* ... in order to avert and overcome that event” listen to *samāʿ*.⁸⁸ This psychological benefit is similar to ideas prevalent in Ṣūfī circles, where, for instance, as Lewisohn writes, Ṭūsī refers to the “spiritual nourishment which strengthens the heart and inner nature.”⁸⁹ Not

⁸⁷ Ms. 1443, II/29b-30a; Kattakhanov, II/25a.

⁸⁸ Ms. 1443, II/19b; Kattakhanov, II/16a.

⁸⁹ Lewisohn: 25.

surprisingly, given Makhdūm-i A^czam's dependence on Ghazālī, his presentation is closer to what we find in Ghazālī:

And another said, 'He who sorrows let him listen to melodies, for when sorrow enters the soul the light of the soul dies down, but whenever the soul rejoices its light flames up, and its joy appears, and yearning appears in proportion to the possible receiving of him who receives it, and that is in proportion to his purity and cleanness from guile and filthiness.'⁹⁰

In an introduction to Sufism, Ruzbihan Baqli's ideas about *samā^c* are quoted, saying it "refreshed all thoughts from the heaviness of mortal humanity."⁹¹ Particularly in the context of Makhdūm-i A^czam's work, this rationale, the elimination of sorrow, is interesting because he was also a proponent of *bukā*, lamenting for religious purposes.⁹² Both the treatise on *bukā* and that on *samā^c* use some of the same material near the end, quoting from Rūmī on drunkenness.⁹³

b. Propinquity with God

The second reason one might choose *samā^c* is to "purify the domination of the base self (*nafs*)" since *samā^c* assists one in more speedily moving along the path (to God).⁹⁴ *Samā^c* does this by getting past the "cotton of the whispers of Satan" that had "filled the ears of their soul".⁹⁵

Introductions to Sufism contextualize *samā^c* by noting that Ibn ^cArabī, who did not encourage *samā^c*, explained the practice by saying that it was "simply the

⁹⁰ Macdonald: pt II, 722.

⁹¹ William C. Chittick, *Sufism: A Short Introduction* (Oxford: Oneword, 2000), 91-92.

⁹² One of Makhdūm-i A^czam's other treatises is a defense of this practice, *Bukā'iyya*.

⁹³ Ms. 1443, VII/138b-139a; II/35b-36a; Kattakhanov, VII/118b, II/30b-31a.

⁹⁴ Ms. 1443, II/19b-20a; Kattakhanov, II/16a.

⁹⁵ Ms. 1443, II/23a-b; Kattakhanov, II/19b.

remembrance of the primordial ‘be’ that brought the world into being.”⁹⁶ Makhdūm-i A‘zam, however, says that *samā‘* stirs a remembrance of God, but in a covenantal mode, asking all beings, “Am I not your Lord?”⁹⁷ Chittick attributes this aspect regarding *samā‘* to “some Sufis”⁹⁸, which can specifically be found in ‘Attār’s biography of Junayd.⁹⁹ Chittick notes “the music of *Alast*” – which means “Am I not” – is a frequent theme in Rūmī’s poetry.¹⁰⁰ Rāzī also mentions it,¹⁰¹ but perhaps what is most noticeable here is the centrality of this to Makhdūm-i A‘zam’s argument, since it is the awakening of these words of God in a person’s soul, and its assistance in throwing off Satan’s misleading guidance – a subtext seen elsewhere in Rāzī as well¹⁰² – that give force to Makhdūm-i A‘zam’s presentation. This is somewhat closer to Qushayrī’s presentation, which focuses on the sweetness of remembering brought on by hearing music.¹⁰³

c. Side effects: Crying and movement

“The foremost point of etiquette upon which all the Sufis are agreed, is that silence and stillness must reign throughout *samā‘*, notwithstanding the participant becoming affected by ecstasy and rapture (*wajd*).”¹⁰⁴ Yet Makhdūm-i A‘zam rationalizes what was clearly a result of *samā‘* in his milieu: shouting and clamoring and the movement of limbs. Although Makhdūm-i A‘zam does not mention *zikr* as a part of

⁹⁶ Chittick, 78. God is said in the Qur’an only to need to say “be” for anything to come into existence.

⁹⁷ Qur’ān VII: 172; Ms. 1443, II/20b, 21a; Kattakhanov, II/16b, 17a.

⁹⁸ Chittick, 80.

⁹⁹ Ibid., 80, ftn 18.

¹⁰⁰ Ibid., 80.

¹⁰¹ Rāzī, ed., 365.

¹⁰² Ibid., 363.

¹⁰³ Qushayrī, 466.

¹⁰⁴ Lewisohn: 8.

samāʿ, the movements which he seemed to consider a result of the ecstatic connection were also observed in later Naqshbandi groups in Eastern Turkistan, where it was connected to a different “method of reading”.¹⁰⁵

These side effects are wrapped up, in parts of Ṣūfī literature, with *wajd* (ecstasy), with which *samāʿ* is often linked. In ʿAṭṭār, for instance, when Ẓū al-Nūn Miṣrī is quoted on *samāʿ*, *wajd* is the focus of the quote, and *samāʿ* is the means to that end.¹⁰⁶ Makhdūm-i Aʿẓam links ecstasy with prominent members of the Islamic community, with Muhammad falling into *wajd*,¹⁰⁷ and Imām Shafīʿi attaining an ecstatic state when hearing a poem.¹⁰⁸ Like Rāzī, Makhdūm-i Aʿẓam explains the movement as the soul trying to free itself from the bonds of its corporal self.¹⁰⁹ Although other authors, like Rāzī, move from discussions of *samāʿ* and its initiation of movement to dancing, Makhdūm-i Aʿẓam does not take this step, and makes no mention of dancing. This could either mean that he and his followers believed it to be too outlandish to make it defensible to the ʿulamāʾ, or it could be that he did not take *samāʿ* to that extreme. In the Kattakhanov manuscript, we find dancing, *raqs*, mentioned once, in a quotation of Simnanī which says that listening to a “good voice” makes “him” (meaning either Simnanī or Khizr, the text is unclear) dance.¹¹⁰ Notably, this section of the text is omitted from both Mss. 1443 and 10626, although all three include the poetry that follows this

¹⁰⁵ Isenbike Togan, “The *Khafī*, *Jahrī* Controversy in Central Asia Revisited,” in *Naqshbandis in Western and Central Asia: Change and Continuity*, ed. Elisabeth Özdalga (Istanbul: Swedish Research Institute in Istanbul, 1999), 34-35 and n. 110. She is citing a translation by Joseph Fletcher of a Chinese government source on the “New Teaching” often connected to *ẓikr*.

¹⁰⁶ ʿAṭṭār, *Taẓkirat al-awliyāʾ*, 153.

¹⁰⁷ 1443, II/29b-30a; Kattakhanov, II/25a.

¹⁰⁸ 1443, II/24b; Kattakhanov, II/20b.

¹⁰⁹ Rāzī, ed., 365.; ms. 1443, II/24a; Kattakhanov, II/20a.

¹¹⁰ Kattakhanov, II/25a-b; ms. 1443, II/30a; ms. 10626, II/30a.

section in the Kattakhanov manuscript, which mentions dancing very briefly.¹¹¹

What we need to draw from this is that these were elements which needed to be explained – and made palatable – to the *‘ulamā’*. Logically, we can assume that Makhdūm-i A^cẓam would not have been trying to defend activities and actions which were not occurring – what would have been the point? – so both the movement and the weeping must have been occurring in *samā^c* that Makhdūm-i A^cẓam condoned. This brings them far closer to the modern image of *samā^c* than the anecdotes, particularly those of Khwāja Aḥrār, where the listening seems almost accidental, would lead us to imagine.

5. The Defense of *samā^c*

Given that the entire treatise is a defense of *samā^c*, in this section we shall examine how Makhdūm-i A^cẓam constructs the defense. One assumes that he would gather the evidence that he would consider most effective for convincing his audience, perhaps the *‘ulamā’*; interestingly, while his anecdotes include Khwāja Aḥrār and Bahā’ al-Dīn, his references to earlier proponents rely largely on Junayd, Ẓū al-Nūn al-Miṣrī, and Ghazālī. While he uses several hadith, as well as citations from the Qur’ān, he does not use those that are considered “standard” in the defense of *samā^c*. Whether he does not use them because he has not thought of them or because he believes them so accepted as to be unworthy of discussion cannot be known. One of the few he does use, verse XXXIX:18, “Those who listen to the word, then follow the best of it”, is often used in discussing *samā^c*.¹¹² Makhdūm-i A^cẓam uses it while presenting ideas about *samā^c* from

¹¹¹ Kattakhanov, II/25a, 25b.

¹¹² See, for instance, \Chittick, 90; Rāzī, ed., 364

Shaykh Ṭahūr, using it more as an explanation for the usefulness of *samāʿ*.¹¹³ He is specifically not arguing in a format one might expect of a “religious scholar” (a category in which Makhdūm-i Aʿẓam has often been assumed to be in). By both direct language and style, the author has set himself outside that system.¹¹⁴

Paul has suggested that Bahāʾ al-Dīn Naqshband was “explicit in excluding ... music and dancing from his method”,¹¹⁵ using as his source *Anīs al-ṭālibīn*, when Bahāʾ al-Dīn was being interviewed by the ruler of Herat.¹¹⁶ Yet a pre-Bahāʾ al-Dīn Khwājagānī source, *Maslak al-ʿārifīn*, while condemning vocal *ẓikr*, seems to permit music and dancing, but only so as not to be heard by outsiders.¹¹⁷ Paul appears to be employing a narrow definition of *samāʿ* which does not include Qurʾānic recitation, as he relates a story about Bahāʾ al-Dīn’s followers reciting the Qurʾān to him on his deathbed.¹¹⁸ Togan quotes the *Rashaḥāt*, on the other hand, where Bahāʾ al-Dīn neither forbids nor encourages *samāʿ*, towards which his followers had “a strong inclination.”¹¹⁹ As we have seen above, readings of the Qurʾān appear to be included in what Makhdūm-i Aʿẓam had in mind when defending *samāʿ*.

The basic structure of the treatise has been given above, but in order to look a little more closely at the argument, we shall need to look into the logic as Makhdūm-i

¹¹³ Ms. 1443, II/25b-26a; Kattakhanov, II/21b.

¹¹⁴ For more detail on how Makhdūm-i Aʿẓam constructs both his own group and the *ʿulamāʾ*, see Chapter 3.

¹¹⁵ Paul, 21.

¹¹⁶ Ibid., 30, 75 for a more complete discussion of the text; Togan, 28-29 where she gives a direct quote from the text.

¹¹⁷ Paul, 25.

¹¹⁸ Ibid., 28.

¹¹⁹ ‘Alī ibn Ḥusayn Kāshifī Ṣafī, *Rashaḥāt-i ‘ayn al-ḥayāt: majmūʿah-i matūn-i qadīm wa aḥwāl-i danishmandan wa ʿārifān*, ed. ‘Alī Aṣghar Muʿīniyān, *Silsilah-i intishārāt-i Bunyād-i Nīkūkārī-i Nūriyānī*; *shumārah-yi musalsal-i 15* (Tehran: Bunyād-i Nīkūkārī-i Nūriyānī, 2536 [1977]); Togan, 32.

A[°]ẓam has presented it. His method lies primarily in constructing those who are on his side in such a way that no good Muslim would want to disagree, and then finding a means for the undesirable side effects of *samā[°]* to be accepted as well.

B. *Ẓikr's Construction in Ẓikriyya and Elsewhere*

Makhdūm-i A[°]ẓam present discussions of *ẓikr* in a variety of settings across his oeuvre. When discussing the “*ẓikr* of the Khwājagān” – the first half of the *Shahada* (There is no god but God) – he most often presented it as composed of three “experiences” (*wuqūf*) and three movements. This may have been in an effort to augment or distinguish it from the Kubrawiyya's use of the same *ẓikr*.¹²⁰ Although the exact discussions vary across the treatises, the movements emphasize control over breathing, although controlling one's genitals is typically mentioned first.¹²¹ The head begins upright, then leans right (one treatise seems to imply the whole body moved right, but this seems to be the only variant), and then left, saying “*ṭāq-ṭāq*” (phrase apparently without meaning, only to approximate a sound) with one's tongue against one's palate. The movements must have been rather subtle, as the discussion seems to indicate focussing on the right side of the chest and then the left, at the location of the physical heart, which Makhdūm-i A[°]ẓam refers to with a phrase of Ghazālī's, *qalb-i ṣanawburī al-shakl*, the pineal heart, without mentioning the source.

Given that one's tongue is pressed against one's palate, and one is holding one's breath while counting *ṭāqs* and saying the formula, it seems most likely that this is a

¹²⁰ Muhammad Isa Waley, "Najm al-Dīn Kubrā and the Central Asia School of Sufism (The Kubrawiyyah)," in *Islamic Spirituality: Manifestations*, ed. Seyyed Hosein Nasr (New York: SCM Press, 1991); Waley, "Contemplative Disciplines in Early Persian Sufism," 527.

¹²¹ Ms. 1443, IV/67a-68a, XII/190a-191a, XIII/198b-199a, XX/284a-b, XXV/350a-b.

description of a silent *ẓikr*, although the treatises do not say so. The only indication that this is not taking place alone is that one treatise indicates that one's ecstasy should be so well contained that the person to the right doesn't know of it.

The three experiences connected with *ẓikr* also appear in other settings, where without knowing the linkage there is little to tie them to *ẓikr*. These experiences are concrete ties to one's own interior, rather than a more esoteric understanding of *ẓikr*. There are: numbered experience, experience of time, and experience of heart(s). Three-fold constructions of *ẓikr* are common, but not necessarily the same as Makhdūm-i A^ḥẓam's here.¹²² As Makhdūm-i A^ḥẓam indicates, the numbered experience is that one seeks to say *ṭāq-ṭāq* 21 times per breath, after starting at three. The experience of time consists of "controlling and passing [exhaling] the *naḥs*" – which here can readily mean both "breath" and "base soul", the term's two most common meanings – "and the interval between the breaths should be focussed only in the heart."¹²³ The experience of the heart (s) (*qalbī*) is that one's heart should be present with God. The presentation of *ẓikr* in this way is often indicated to be "beginner's *ẓikr*", and is almost always followed by the rules for *ẓikr*. Unfortunately, the works that have come down to us do not include the intermediate or advanced forms.

There is little substantive variation between the 501/Kattakhanov and 1443 branches for these discussions, while there are variations between individual pairs of treatises. The variations are within the range of variations seen across the individual treatise, so they are all describing the same fundamental phenomenon.

The treatises that contain these presentations are not necessarily the ones in which one would expect to find them. *Ādāb al-sālikīn*, the general presentation of the ideas and

¹²² Waley, "Contemplative Disciplines in Early Persian Sufism," 521-522.

¹²³ Ms. 1443, IV/67a.

activities of the group, gives a relatively clear-cut presentation in the context of *ṣuḥbat*, as discussed above, and *Ẓikriyya* gives a longer one. The longest, however, is in *Aḥwāl ʿulamā wa umarā*, a more polemical work, not one in which one would expect basic teaching about the group. Treatise XII, *Nafahāt al-sālikīn* gives a clear presentation; the shortest is in *Bāburiyya*, which barely covers the major points. *Chahār kalima* notes only one “experience” in passing, but doesn’t link them to *ẓikr*; in that presentation *wuqūf-i zamān* (experience of time) are linked to “*hūsh dar dam*” (goodness in breathing), which indicates the goodness results from holding one’s breath.¹²⁴

1. The Treatise(s)

The actual practice of *ẓikr* is described several times in *Makhdūm-i Aʿẓam*’s work. This description in *Ẓikriyya* is representative:

Know that the path of saying this *ẓikr* is this: that with necessity of the permission (*ijāzat*) of the completely perfected [master], who says movements [are] three and experience three. First, his *nafs* must be controlled in his genitals, and his tongue caused to adhere to [his] palette, and he [should] believe that this breath are his last breaths.

The three movements are that while saying “*lā*” his head must go up (*bālā*) and while saying “*ālā*”, move to the right. Every connection (*taʿalaqī*) that he has is brought to the sight of the sword “*lā*” as amputated from [his] heart (*dil*) and while saying “*ilā Allah*”, he holds his breath within himself, which means the true heart (*dil-i ḥaqīqī*). He turns towards the pine-cone shaped heart which is in the left side, with the power of all that is more complete he goes down until the marks of ardor/heat arrive on his toenails/ tips of his toes.

[On] to the three experiences, that is, the numbered experience, the experience of time (*zamān*) and the experience of a heart (*qalbī*). The numbered experience is that *ẓikr* is numbered, saying “*tāq tāq*” from three to 21 which is the place of profit (*maḥal-i natīja*). The experience of time is that which during the controlling of and passing the *nafs* and the interval between the breath should be the presence such that the mind is nowhere except in the heart (*dil*). The experience of the heart is that which while saying the *ẓikr* “*ila Allah*” his own heart is made present with the

¹²⁴ Ms. 1443, XVI/245a.

True, be He exalted, in the same way continually saying “*tāq tāq*” until with one breath one attains 21 [repetitions]. This is the place of profit. The intention of success here is the annihilation of the existence of humanness. And the meaning of the existence of humanness [are] those connections that he has with things. If the connection of love (*muḥabbat*) of one of these is banished from his heart, his *ẓikr* will be successful and if not his reason/proof (*dalīl*) is for his unsuccessful [good] work, that is, the weakness in his [good] work, is their coming to pass (*wāqaʿ shuda ast*).¹²⁵

One may compare this to the description found in seventeenth-century works, to which it is quite similar.¹²⁶ That description has the participant using the second half of the *Shahada*, *Muḥammad rasūl Allāh*, as part of the *ẓikr*, a practice found nowhere in Makhdūm-i Aʿẓam’s works.

2. *Ẓikr* and the representation of choice

In virtually every presentation of *ẓikr*, Makhdūm-i Aʿẓam expresses the idea that the paths to God are many, although as discussed above, he seems to have been fairly confident of the idea that the best means of attaining *fanā* was through *ṣuḥbat*. Although *silsila* presentations related to *ẓikr* show a clear preference for silent over vocal *ẓikr*,¹²⁷ the abundance of the examples of choice need to be examined more closely.

Ẓikr is included in lists of practices in addition to those noted above; these lists seem to represent normal pious activities – perhaps remembering God in the simple sense rather than as a ritual practice. For instance, *Asrār al-nikāḥ* says that “good practices” (*zarāʿat*) include prayers (*namāz*), fasting, *ẓikr*, and using beads (*tasbih*); *Wujūdiyya* changes this list slightly by adding “reading the Qurʾān.”¹²⁸ Most of the time this phrase is used as “*ẓikr u fikr*”, remembrance and thought, and here the author must

¹²⁵ Ms. 1443, XIII/198b-199a.

¹²⁶ Netton, 80.

¹²⁷ Ms. 1443, IV/90b-95b, XXV/348a-350a; XXIX/393b-400a.

¹²⁸ Ms. 1443, I/11b, III/51b.

intend the simple calling to mind of God's ultimate place in the scheme of things.¹²⁹ Not everyone might agree, however; some scholars believe that "*fikr*" here could stand for a group of practices including *murāqaba*.¹³⁰

C. *Lamentations as a Ritual Practice?*

Given these presentations throughout Makhdūm-i A'zam's work of practices, and lists of proper practices, one can only puzzle over an entire treatise on the subject of weeping when this is apparently never understood as a "practice" in the same sense of *zikr*, *samā'*, and *ṣuḥbat*. At the same time, it is certainly an activity that Makhdūm-i A'zam was advocating, and it is worth discussion in this context.

As mentioned above, one might infer that *bukā'* was not understood to promote the attainment of fanā in itself. Yet weeping was on some level linked to the "pain of seeking" (*dard-i ṭalab*), an essential part of the path of Sufism in Makhdūm-i A'zam's understanding. In Sufism generally, weeping was something one could bring on oneself and was understood as a proper behavior while reading the Qur'ān.¹³¹ For Makhdūm-i A'zam, weeping was fundamentally linked to repentance: the first metaphor he constructs is Adam's lamentations for the sin of disobeying God that caused he and Hawwa/Eve to be cast from the Garden.¹³² Repentance is also the first step along the path, along with separation from the everyday connections with the world. Yet the

¹²⁹ Ms. 1443, IV/63b, 86b, V/102b, VI/119a, XIV/229b, XVIII/262a, XIX/271a, 271b, XXI/298b, XXII/321a, XXIII/329b, XXIV/336a, 336b, XXV/356a, XXVI/360b, 362a.

¹³⁰ Waley, "Contemplative Disciplines in Early Persian Sufism," 497.

¹³¹ Ibid., 509 quoting Ghazālī.

¹³² Ms. 1443, VIII/122a-124a. The lamenting after the fall is not included in every presentation of this story in Makhdūm-i A'zam's work.

treatise suggests that weeping over one's sins helps to make one receptive to prayer;¹³³ this can readily be understood as an overwhelming focus on the connections with the world, since one cannot weep over one's errors without thinking about them in earnest. In fact, the anecdote Makhdūm-i A^czam relates immediately after noting that being too involved in the world "of women and children" brings the wrath of God¹³⁴ is one in which Ya³qūb/Jacob, because of an error with a servant, made God angry, and therefore God took Yusūf/Joseph away for seven years.¹³⁵ It was the separation, as well as a desire to please God, that made Ya³qūb/Jacob lament, according to Makhdūm-i A^czam. Thus the weeping is understood both as sadness because of the loss of a child, to whom one ought not be overly attached in the first place, and as a God-pleasing penance.

As noted in Chapter 3, Makhdūm-i A^czam did not typically suggest ascetic practices, of which weeping is generally considered a part. Some ascetic practices, like weeping here, did apparently enter into Makhdūm-i A^czam's religious practice – the way Makhdūm-i A^czam related religiously to himself in the world. Many times one finds weeping as side effects, caused by *samā*^c and separation from God after union.

Why then do we see a treatise on *bukā*³ and not one on *ṣuḥbat* or *murāqaba* or some other element well attested in Makhdūm-i A^czam's work? One might understand it as an ecstatic element that needed significant interpretation to make it other than what perhaps the *ulamā* were doing. He also emphatically links weeping with all of the major prophets of Islam – the most notable exception being Jesus – in addition to the family of the prophet Muḥammad. This may be a clue to Makhdūm-i A^czam's thinking on the

¹³³ Ms. 1443, VIII/125a-b.

¹³⁴ Ms. 1443, VIII/126a.

¹³⁵ Ms. 1443, VIII/126a-b. See more on this in Brannon M. Wheeler, *Prophets in the Quran: An Introduction to the Quran and Muslim Exegesis* (London / New York: Continuum, 2002).

matter however, for Ibn ʿArabī, in his discussion of weeping, also discusses the prophets, and Makhdūm-i Aʿẓam may be attempting to clarify that discussion without referencing it.¹³⁶ Makhdūm-i Aʿẓam does not construct the role of the prophets in weeping as Ibn ʿArabī does, however; Ibn ʿArabī's discussion centers on the dichotomy between the prophets' exalted status and, at the same time, their understanding of their servanthood to God.¹³⁷ Fātima in this treatise plays a prominent role in helping to "bring down" a verse of the Qurʾān through her lamentations; this is one of the few places in Makhdūm-i Aʿẓam's works where a woman is presented as having significant agency.¹³⁸

The treatise however, also notes that union with God is a place without pain.¹³⁹ This may be to suggest that all other times have just cause for weeping. It is probably this distinction that drops *bukāʾ* from the list of practices that Makhdūm-i Aʿẓam gives, for it is a marker of not being in a state of union with God, if we follow this logic. Thus duality, the positive instruction to weep for one's failures in obedience to God, while at the same time knowing that weeping is a mark of one's lack on connection to God, must have been an important teaching for Makhdūm-i Aʿẓam, or perhaps he saw it as missing from the available works of his time.

6. Conclusion

As we can see, there is much more research needed before we can begin to form conclusions about the practices of the Khwājagān / Naqshbandiyya in the late fifteenth

¹³⁶ William C. Chittick, "Weeping in Classical Sufism," in *Holy Tears: Weeping in the Religious Imagination*, ed. Kimberley Christine Patton and John Stratton Hawley (Princeton, NJ / Oxford: Princeton University Press, 2005), 136.

¹³⁷ Ibid.

¹³⁸ Ms. 1443, VIII/134b-135b.

¹³⁹ Ms. 1443, VIII/137b-138a.

and early sixteenth centuries. Ties into fundamental rationalizations about identity for the group and lineage, these practices seem to be related even to how an individual shaykh understands his place in the world, as we see with Makhdūm-i A^czam's emphasis on weeping. Makhdūm-i A^czam's calls to an emotionally fulfilling life, with the emphasis on the entire range from humbleness to ecstatic participation in *samā^c*, remind us that even the parts of Sufism not related to wealth and politics have an important place in our understanding of the function these men played in society.

Bibliography

- °Attār, Farīd al-Dīn. *Taẓkirat al-awliyāʾ*. Translated by Muḥammad Istʿalāmī. Tehran: Intisharat Zawar, 1967.
- _____. *Muslim Saints and Mystics: Episodes from the Tadkirat al-Auliya (Memorial of the Saints)*. Translated by A. J. Arberry. London, New York: Arkana / Penguin, 1990.
- al-Ghazālī, Abū Ḥamid. *Kīmīya-i saʿadat*. Tehrān: Tulū va Zarrīn, 1982.
- _____. *The Alchemy of Happiness*. Translated by Claud Field. Sources and Studies in World History, ed. Elton L. Daniel. Armonk, NY / London: M. E. Sharpe, 1991.
- al-Manbijī, Muḥammad. *Musique et danse selon Ibn Taymiyya: Le Livre du Samâ' et de la Danse (Kitâb al-Samâ' wa l-Raqs)*. Translated by J. R. Michot. Études Musulmanes, XXXIII. Paris: Vrin, 1991.
- al-Sulamī al-Naysabūrī, Abū °Abd al-Raḥmān. *Kitab ādāb al-ṣuḥba [wa ḥasan al-ashurah]*. Oriental Notes and Studies (Israel Oriental Society), No. 6, ed. M. J. Kister. Jerusalem: Central Press, 1954.
- Algar, Hamid. "The Naqshbandi Order: A Preliminary Survey of its History and Significance." *Studia Islamica* 44 (1976): 123-152.
- Andrews, Walter G., and Mehmet Kalpakli. *The Age of the Beloveds: Love and the Beloved in Early-Modern Ottoman and European Culture and Society*. Durham, NC: Duke University Press, 2005.
- Babadjanov, Bakhtiyar Miraimovich. "O vidakh zikra dzhakhau bratstv Tsentral'noi azii. Al-dzhakhr - kuvvat ul-islam ([zikr] dzhakhr - sila islama), 2005."
- Chamberlain, Michael. *Knowledge and Social Practice in Medieval Damascus, 1190-1350*. Cambridge Studies in Islamic Civilization. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- Chittick, William C. *Sufism: A Short Introduction*. Oxford: Oneword, 2000.
- _____. "Weeping in Classical Sufism." In *Holy Tears: Weeping in the Religious Imagination*, ed. Kimberley Christine Patton and John Stratton Hawley, 132-144. Princeton, NJ / Oxford: Princeton University Press, 2005.
- During, Jean. "The Symbolic Universe of Music in Islamic Societies." In *The Garland Encyclopedia of World Music*, ed. V. Danielson, S. Marcus and D. Reynolds, 6, 177-188. New York/London: Routledge, 2002.
- El-Rouayheb, Khaled. *Before Homosexuality in the Arab-Islamic World, 1500-1800*. Chicago: University of Chicago Press, 2005.

- Ernst, Carl W. "Chistî Meditation Practices of the Later Mughal Period." In *The Heritage of Sufism: Late Classical Persianate Sufism (1501-1750)*, ed. Leonard Lewisohn and David Morgan, 344-357. Oxford/Boston: Oneworld, 1999.
- Hämeen-Anttila, Jaakko. "Sa°dî - a misogynist?" *Studia Orientalia* 64 (1988): 169-175.
- Haq, Sirajul. "Samā° and Raq̣ of the Dervishes." *Islamic Culture* 18 (1944): 111-130.
- Jāmī, ‘Abd al-Raḥman. *Bahāristān-i Jāmī*. Tihṛān: Intishārāt-i Ittālā‘āt, 1367 [1988].
- . *Nafahāt al-uns min ḥaḍarāt al-quḍs*, ed. Mahdī Tawḥīdīpūr. Tehran: ‘Ilmī, 1375 (1996 or 97).
- Jāmī, ‘Abd al-Raḥman. *Nafahat al-uns min hadrat al-quḍs*. Cairo: Al-Azhar al-Sharif, 1989.
- Khismatulīn, A. A. "Pragmaticheskii sufizm v bratstve Naqshbandiia: audirovanie (samā°)." *Peterburgskoe Vostokovedenie* 8 (1995): 120-156.
- . "Pragmaticheskii sufizm v bratstve Naqshbandiia: teomnemiya (zīkr)." *Peterburgskoe Vostokovedenie* 7 (1995): 243-262.
- Khismatulīn, Aleksei Aleksandrovich. *Sufiiskaya ritual'naya praktik (na primere bratstva Naqshbandiia)*. Orientalia. St. Petersburg: Izdatel'stvo Tsentr "Petersburgskoe Vostokovedenie", 1996.
- Knysh, Alexander. *Islamic Mysticism: A Short History*. Themes in Islamic Studies, 1. Leiden / New York: Brill, 2000.
- Le Gall, Dina. *A Culture of Sufism: Naqshbandīs in the Ottoman World, 1450-1700*. SUNY series in Medieval Middle East History, ed. Jere Bacharach. Albany: State University of New York Press, 2005.
- Lewisohn, Leonard. "The Sacred Music of Islam: Samā° in the Persian Sufi Tradition." *British Journal of Ethnomusicology* 6 (1997): 1-33.
- Macdonald, Duncan B. "Emotional Religion in Islam as affected by Music and Singing. Being a translation of a Book of the Ihyā ‘Ulūm ad-Dīn of al-Ghazzālī with Analysis, Annotation, and Appendices." *Journal of the Royal Asiatic Society* (1901, 1902): 195-252, 705-748; 1-28.
- Mojaddedi, J. A. (Jawid Ahmad). *The Biographical Tradition in Sufism: The Tabaqat Genre from al-Sulami to Jami*. Richmond, Surrey: Curzon Press, 2001.
- Netton, Ian Richard. *Šūfī Ritual: The Parallel Universe*. Curzon Sufi Series, ed. Ian Richard Netton. Richmond, Surrey: Curzon Press, 2000.
- Parsā, Muḥammad. *Risāla-i Qudsiyya*, ed. Malik Muḥammad Iqbāl. Rawalpindī, Pakistan: Iran Pakistan Institute of Persian Studies, 1975.
- Paul, Jürgen. *Doctrine and Organization: The Khwajagan/Naqshbandīya in the first*

- generation after Bahâ'uddîn. Berlin: Das Arabische Buch, 1998.
- Pourjavady, Nasrollah. "Zwei alte Werke über samâ'." *Spektrum Iran* 3, no. ii, iii (1990): 37-59; 36-61.
- Pouzet, Louis. "Prises de position autour du 'samâ' en Orient musulman au VIIe/XIIIe siècle." *Studia Islamica* 57 (1983): 119-134.
- Qushayri, 'Abd al-Karim ibn Hawazin. *Das Sendschreiben al-Qusayris über das Sufitum*. Translated by Richard Gramlich. Freiburger Islamstudien, Bd. 12. Stuttgart: Steiner Verlag Wiesbaden, 1989.
- Rāzī, Najm al-Dīn, ed. *The Path of God's Bondsmen from Origin to Return. A Sufi Compendium by Najm al-Dīn Rāzī, known as Dīya*. Edited by Ehsan Yarshater, Persian Heritage Series. Delmar, NY: Caravan Books / Center for Iranian Studies, Columbia University, 1982.
- Robson, James, ed. *Tracts on Listening to Music*, Oriental Translation Fund, new series, vol. XXXIV. London: Royal Asiatic Society, 1938.
- Rowson, Everett K. "Two Homoerotic Narratives from Mamlūk Literature: al-Ṣafadī's *Law'at al-shākī* and Ibn Dāniyāl's *al-Mutayyam*." In *Homoeroticism in Classical Arabic literature*, ed. J.W. Wright Jr and Everett K. Rowson, 158-191. New York: Columbia University Press, 1997.
- . *Homosexuality in Traditional Islamic Societies: Between Literature and the Law*. Ann Arbor, MI: University of Michigan, 2000.
- Ṣafī, 'Alī ibn Husayn Kāshifī. *Rashahāt-i 'ayn al-hayāt: majmū'ah-'i matūn-i qadīm wa aḥwāl-i danishmandan wa 'arīfān*. Silsilah-i intishārāt-i Bunyād-i Nīkūkārī-i Nūriyānī; shumārah-yi musalsal-i 15, ed. 'Alī Aṣghar Mu'iniyān. Tehran: Bunyād-i Nīkūkārī-i Nūriyānī, 2536 [1977].
- Sa'dī. *Gulistān-i Sa'dī*. Tehran: Chapkhāne-i Khwāja, 1368.
- Southgate, Minoo S. "Men, Women, and Boys: Love and Sex in the Works of Sa'di." *Iranian Studies* 17, no. 4 (1984): 413-452.
- The Qur'an*. Translated by M.H. Shakir. Elmhurst, NY: Tahrike Tarsile Qur'an Inc, 1999.
- Togan, Isenbike. "The *Khafī*, *Jahrī* Controversy in Central Asia Revisited." In *Naqshbandis in Western and Central Asia: Change and Continuity*, ed. Elisabeth Özdalga. Istanbul: Swedish Research Institute in Istanbul, 1999.
- Waley, Muhammad Isa. "Najm al-Dīn Kubrā and the Central Asia School of Sufism (The Kubrawiyyah)." In *Islamic Spirituality: Manifestations*, ed. Seyyed Hosein Nasr, 80-104. New York: SCM Press, 1991.
- . "Contemplative Disciplines in Early Persian Sufism." In *Classical Persian Sufism: from its Origins to Rumi*, ed. Leonard Lewisohn, 497-548. London / New York: Khaniqahi Nimatullahi Publications, 1993.

Wheeler, Brannon M. *Prophets in the Quran: An Introduction to the Quran and Muslim Exegesis*. London / New York: Continuum, 2002.

Chapter 5: Conclusion

This project began with the intent to understand Makhdūm-i Aẓam, to begin to create a three-dimensional image of the man and his work in the scholarly literature. To a large extent it has, unfortunately, only made the first cuts in crafting that sculptured form.

Time never seems to be allotted in greater abundance to scholars than to other professionals. To the extent that every moment spent comparing manuscripts, copying and proofing codices cannot be devoted to other tasks typically understood as less menial or trivial, such as reading chronicles or hagiographies, one is forced to make Solomonic choices between parts that are both too important to leave out and too important to do superficially. This dissertation is the result of many small but key choices. In general I have opted not to devote time to important research that, in the moment, I felt my only option would be to do it superficially and therefore badly. In most cases it is not that I felt any of this undone work was of any less importance than the research I did carry out. The sum of small choices has had a large impact that I hope I will be able to ameliorate in the future.

What this project has accomplished is bringing into the open the written works of Makhdūm-i Aẓam in a preliminary form. Not yet critical editions, the delimitations of two manuscript branches and the publication of preliminary typescripts in the original Persian/Tajik will give more scholars access to the works of Makhdūm-i Aẓam in a form that hopefully presents the best of manuscript traditions – overlines and colored text – along with modern layout and punctuation. This production has come at great cost in terms of time spent and therefore in terms of other research not done. I can only hope that other scholars will appreciate the former enough to forgive the latter. The typescripts

in the appendices, although not yet completely indexed and as yet far from perfect, will allow access by more scholars throughout the world. There are, in addition to the three indices provided here, two additional indices begun, one indexing the poetry and the other the Arabic, non-Qurʾānic phrases. I am greatly saddened by my inability to realize all of these indices for both manuscripts.

Chapters 3 and 4 represent the first two of what was originally planned to be five chapters discussing the contents of Makhdūm-i Aʿẓam's works as a whole. Chapter 3 suggests a confrontation between Makhdūm-i Aʿẓam and several groups, one of which, sayyids, he is often presented as being a part. This suggestion is only that; more research in the chronicles of the period may shed light on how these *radd*s came into being. The discussion of practices in Chapter 4 still needs additional work on contextualizing *ẓikr* and the meditative practices within the Khwājagān / Naqshbandiyya more thoroughly. The research here into a fuller understanding of the place of *samāʿ* in a group rarely known for the practice I hope will remind us about the dangers of projecting the Naqshbandiyya-Mujaddidiyya onto the earlier forms of the *ṭarīqat*. Planned future work follows along two threads: intensive looks at individual treatises and broad surveys of issues in the content of Makhdūm-i Aʿẓam's works. In the first category are planned articles discussing *Bāburiyya* in its context with both Khwāja Aḥrār's and Bābur's own treatises. Also in this vein is looking at *Chahār kalima* in its context of lists representing the characteristics of the Naqshbandiyya compared to the pre-Bahāʾ al-Dīn Naqshband Khwājagān. This work will lead to a much more intensive discussion of the *silsilas* that Makhdūm-i Aʿẓam uses. In the second category are discussions that will examine how Makhdūm-i Aʿẓam's works represent his cosmology, and another discussing how he represents parents, parenthood and childhood in his work. Both of these works will have

religious as well as political implications.

Still more work needs to be done to finish the task of identifying all of Makhdūm-i A[°]zam's oeuvre. There are a few more works ascribed to Makhdūm-i A[°]zam in collections I have not been able to visit – for instance, in St. Petersburg – that have titles that are ambiguous: they could either be fragments of extant works or additional works. With the dispersal of these typescripts, perhaps others will take up the task of looking at manuscripts as well. In the end I can only hope that through this dissertation the abiding curiosity that Devin DeWeese inspired in me for Makhdūm-i A[°]zam and this period in the development of Sufism in Central Asia will be sparked in others as well.

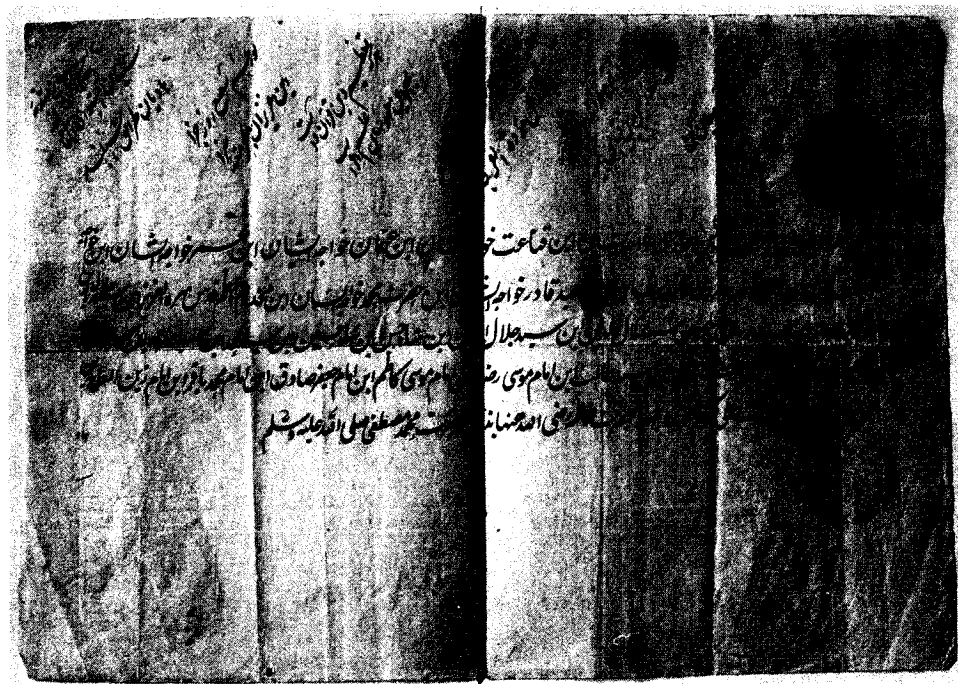

Illustration 10. Silsila including Makhdūm-i A[°]zam collected in the Farghana valley, November 2001.

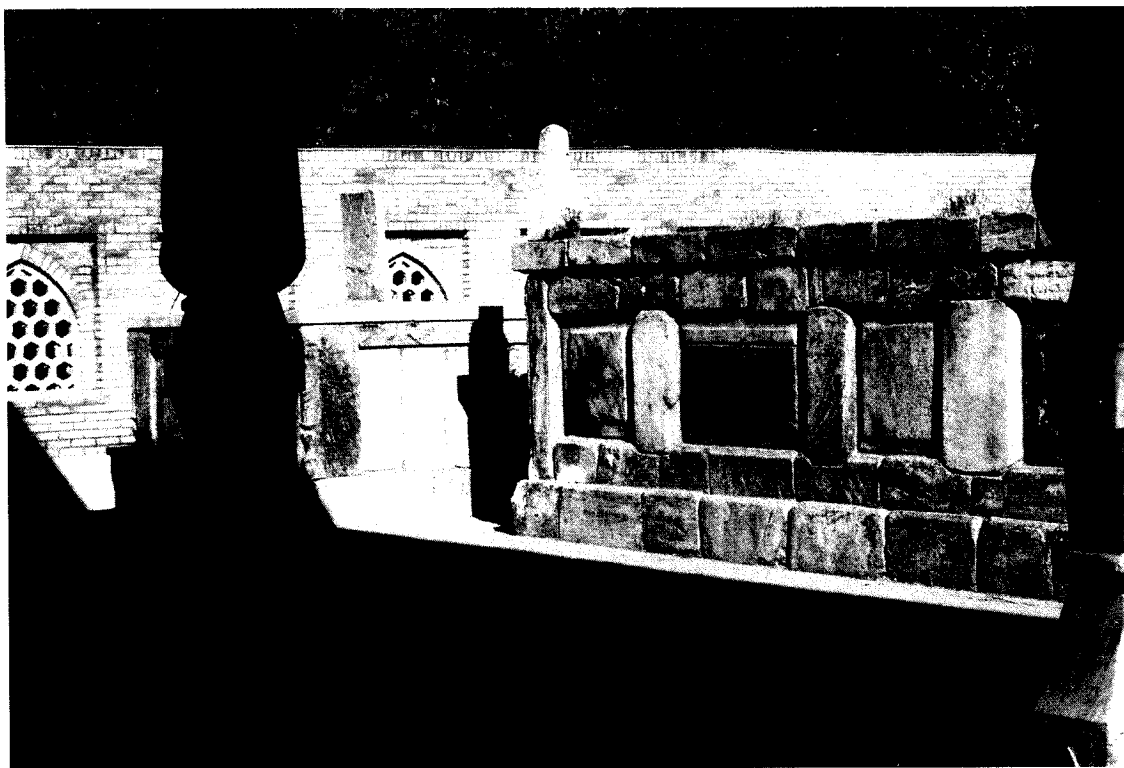

Illustration 11. East side of Makhdūm-i A'zam's grave platform.

Illustration 12. West side of Makhdūm-i A'zam's grave platform.

Appendix I
Known Codices Containing Works Attributed to Makhdūm-i A^czam

229

Country City	Name of Catalogue or Collection	Bibliographic Info	Number of Mss. Attributed to Makhdūm-i A ^c zam	Notes
Turkey Manisa	Umumi Kütüphane	Subhānī, Tūfīq. <i>Fihrist Nuskahāyi Khaṭṭī-yi Fārsī: Kitābkhāna-yi Maghnīsyā</i> . Tehran: Markiz Nashr Dānishgāhī, 1366 (1987): 209-222. Ms. 1209, 23 treatises.	1	Not yet examined. Author's name given as "Kāshānī".
Uzbekistan Tashkent	Sharqshunoslik instituti	<i>Sobranie vostochnykh rukopisei Akademii nauk Uzbekskoi SSR</i> . 11 vols. Tashkent, 1952-1987. Mss. # 501, 1443 (vol. II, pp. 248-249; III/133, 298-315), 10626 (VI/517-524), 411/IX (III/307), 858 (III/314-15), 5239/III (III/315). See also Bobokhonov, Shamsuddin, and Abdulaziz Mansur, eds. <i>Naqshbandiya Tariqatiga Oid Qulēzmalar Fihristi</i> . Tashkent: Movaraunnahr, 1993.	23	Not all mss. held are listed in catalogue. Manuscripts date from 16 th -20 th century CE.
Uzbekistan Samarqand	Private collection	("Kattakhanov") See Appendix VII.	1	Photographed. Ms. is undated, but seems to be 18 th century. The present holder believes it to be in Makhdūm-i A ^c zam's own hand.
Uzbekistan Samarqand	Samarqand Gos. U.?	Pulati, A. and A. E-A. Khatipov. "O Traktatakh Makhdumi A'zama (prednaputel'noe soobshchenie)" <i>Voprosy istorii matematiki astronomii</i> . Samarqand: Izdatel'stvo Samarkandskogo Godsudarstvennogo Universiteta, new series, vypusk. 229 (1972): 19-24.	1	It is unclear if this article intended to describe all Makhdūm-i A ^c zam treatises in general, or one specific manuscript.
Uzbekistan Jizzak	Private collection		1	Not yet examined.
Russia St. Petersburg	Institut Narodov Azii	<i>Persidskie i Tadzhikskie Rukopisi, Instituta Narodov Azii, Akademii Nauk SSSR. Kratkii Alfavitnyi Katalog</i> . 2 vols. Moscow: Izdatel'stvo Nauka, 1964.	7	Mss. date from 17 th and 19 th centuries.

Appendix I
Known Codices Containing Works Attributed to Makhdūm-i A'zam

230

Country City	Name of Catalogue or Collection	Bibliographic Info	Number of Mss. Attributed to Makhdūm-i A'zam	Notes
Tajikistan Dushanbe	Semenov collection; Institute of History, Academy of Sciences of Tajikistan	Dodkhudoeva, Larisa and Lola Dodkhudoeva. "Manuscripts orientaux du Tadjikistan: la collection Semenov." In <i>Patrimoine manuscrit et vie intellectuelle de l'Asie centrale islamique. Cahiers d'Asie centrale</i> . No. 7. Ed. A. Muminov, F. Richard and M. Szuppe. Tashkent/Aix-en-Provence: Editions Edisud, 1999, pp. 39-55; Makhdūm-i A'zam treatise is mentioned on pages 48-49.	1	Not yet examined.
India Patna	Khuda Bakhsh Oriental PublicLibrary	Muqtadir, Maulavi Abdul. <i>Supplement to the Catalogue of the Persian Manuscripts in the Oriental Public Library at Bankipore</i> , vol. II. Patna, India: Government Printing Office, 1933, pp. 75-90.	1	Microfilm available at RIFIAS. ¹
India Aligarh	Aligarh Muslim University, Maulana Azad Library	Amrohavi, Sayyid Mahmud Hasan Qaisar. <i>Merāt al-tasawwuf</i> . Aligarh, India: Aligarh Muslim University, 1985. Pp. 57, 64, 70, 76, 80, 122	6	Microfilm available at RIFIAS. Mss. are late 19 th century.
Pakistan Islamabad	Ketabkhane-i-Ganjbakhsh	Monzavi, Ahmad. <i>A Descriptive Catalogue of Persian & Arabic Manuscripts in Ketabkhane-i-Ganjbakhsh</i> . Vol. II (Persian). Iran Pakistan Institute of Persian Studies, 1979), pp. 662-675.	2	
Total:			44	

¹ RIFIAS: Research Institute for Inner Asian Studies, Indiana University, Bloomington, IN, USA.

231

Appendix II
Codices Containing Works Attributed to Makhdūm-i A^czam at Sharqshunoslik Instituti,
Tashkent, Uzbekistan

Sharq-shunoslik Ms. #	No of Treatises	No. of MA Treatises ¹	Estimated MA Folio Count	Copy Date AH ²	Copy Date CE	Estimated Copy Date
411	10+	1	2	1261	1845	
501	27	27	288	996/997	1587-88	
543	10	1	9+			CE 19th cent.
858	3	1	17			CE late 18th cent.
1443 ³	29	29	384	1134	1721	
2352	31	28	257	1211	1796	
2780	30	24	308	1233	1818	
3386	27	19	150	1314-1319	1896-1901	
4164	5	1	12	1268	1852	
4187	27	2	53	1028	1610	
4200	10	1?	61			CE 18th cent.
4354	22	13	220			CE 18th cent.
4628	6	1	50			
5060	16	5	77	1111	1700	
5239	3	1	16	1120	1708	
5448	16	16	214	1173	1760	
6646	26	26	311			CE 17th cent.
9706	27	26	197	1009	1600	
9945	15	12	181			CE 18th cent.
9986	2+	1	56	1055	1645	
10021	7	1	13	1285	1868	
10626	29	29	262	1272	1856	
11260	31	27	317	1297	1880	
11448	7	1	25	1296	1879	
count		24				

¹ I have not included the treatise numbers within the codices, since in many cases my numbering does not match the numbering used in the codex, and therefore may not match the published catalogue(s). This is due to fragments in some cases not being recognized as such, so that two fragments are counted as one and the like.

² Where copy dates are given in the manuscripts, they are always given in hijra dates. I have converted these to common era dates myself. Where no date is given, either the ms. as a whole lacks this information or the treatises attributed to Makhdūm-i A^czam lacks the information. I have not ascribed dates from non-Makhdūm-i A^czam treatises without a reasonable codicological basis.

³ This codex has been typed and indexed.

(Risāla-yi)	رساله
<i>Ādāb al-sālikīn</i>	آداب السالکین آداب السالکین
<i>Ādāb al-ṣiddīqīn</i>	آداب الصدیقین
<i>Aḥwāl ‘ulamā wa umarā</i>	احوال علما و امرا
<i>Aḥwāl wa maqāmāt-i ṭāyifa-yi ṣūfiyān</i>	احوال و مقامات طایفه صوفیان
<i>Asrār al-nikāḥ</i>	اسرار النکاح
<i>Bāburiyya</i>	بابریه
<i>Bukā’iyya</i>	باکایه
<i>Bayān-i aḥwāl ‘ulamā</i>	بیان احوال علما
<i>Bayān-i silsila</i>	بیان سلسله
<i>Bayān-i wāq‘ah</i>	بیان واقعه
<i>Biṭṭikhiyya</i>	بطیخیه
<i>Chahār kalima</i>	چهار کلمه
<i>Fanā’iyya</i>	فنایه
<i>Faṭḥ-nāma</i>	فتح نامه
<i>Ganj-nāma</i>	گنج نامه
<i>Gul-i Nawrūz, Gul wa Nawrūz (or Nawrūzī)</i>	گل نوروز، گل و نوروز، کل نوروزی
<i>‘Ilmiyya</i>	علمیه
<i>Mi‘rāj al-‘āshiqīn</i>	معراج عاشقین
<i>Mir’āt al-ṣafā</i>	مرآت الصفا
<i>Murshid al-sālikīn</i>	مرشد السالکین
<i>Nafaḥāt al-sālikīn</i>	نفحات السالکین
<i>Naṣīḥat al-sālikīn</i>	نصیحت السالکین
<i>Samā’iyya</i>	سماعیه

<i>Savād al-wajh fī al-dārayn</i>	سواد لوجه فى الدارين
<i>Sharḥ ghazāl ‘Ubayd Allāh Khān</i>	شرح غزال عبيد الله خان
<i>Sharḥ-i rubā‘iyyāt</i>	شرح رباعيات
<i>Shaybiyya</i>	شيبه
<i>Silsilat al-ṣiddīqīn</i>	سلسلة الصديقين
<i>Talqīn wa ṣikr-i qalbī</i>	تلقين و ذكر قلبى
<i>Tanbīh al-‘ulamā</i>	تنبيه العلما
<i>Tanbīh al-salātīn</i>	تنبيه السلاطين
<i>Sharḥ al-walād sirr abīhi</i>	الولاد سرّ ابيه
<i>Wāqī‘ah al-ḥaqāyiq (or ḥaqqāniyya)</i>	واقعه الحقايق، الحقانيه
<i>Wujūdiyya</i>	وجوديه
<i>Ṣikr or Ṣikriyya</i>	ذكر، ذكره
<i>Dār ṣikr-i la ilāha illāllāh (Aligarh)</i>	
<i>Zubdat al-sālikīn wa tanbīh al-salātīn</i>	زبدة السالكين و تنبيه السلاطين

Sharqshunoslik Ms. #	No. of Treatises	Number of MA Treatises	Copy Date AH	Copy Date CE	Estimated Copy Date	Follows 501/Kattakhanov branch or 1443 branch?
411	10+	1	1261	1845		1443
501	27	27	996/997	1587-88		(501/Kattakhanov)
543	10	1			CE 19th cent.	501/Kattakhanov
858	3	1			CE late 18th cent.	1443
1443	29	29	1134	1721		(1443) Mixed: 19/28 are 501/Kattakhanov, 5/28 are 1443, 4/28 are mixed/neither
2352	31	28	1211	1796		501/Kattakhanov (note 1)
2780	30	24	1233	1818		
3386	27	19	1314-1319	1896-1901		
4164	5	1	1268	1852		Mixed/neither
4187	27	2	1028	1610		one treatise 1443, the other neither
4354	22	13			CE 18th cent.	501/Kattakhanov, although 2/13 are not exact matches
4628	6	1				501/Kattakhanov
5060	16	5	1111	1700		1443
5239	3	1	1120	1708		1443 (<i>ʿIlmiyya</i>)
5448	16	16	1173	1760		501/Kattakhanov
6646	26	26			CE 17th cent.	Mixed: 8/26 1443, 5/26 501/Kattakhanov, rest are neither/mixed
9706	27	26	1009	1600		Mixed: 15/26 1443, 5/26 501/Kattakhanov, 6 neither/mixed
9945	15	12			CE 18th cent.	1443, but not exact match

Appendix IV

Codices at Sharqshunoslik Instituti with manuscript branch information 235

9986	2+	1	1055	1645	501/Kattakhanov (fragments)
10021	7	1	1285	1868	501/Kattakhanov
10626	29	29	1272	1856	1443
11260	31	27	1297	1880	1443

Note 1: This codex was apparently missed during the 2004 trip to check codices. Since it follows neither the 1443 or Kattakhanov codex structure – this codex has Makhdūm-i A^ʿzam’s treatises inserted among other Ṣūfī works – this codex will need to be checked at a later date.

بسم الله الرحمن الرحيم

بدانکه از آنچه این عاصی حافی کثیر المتقصیر حل دقایق سخنان علیه زکیه امخدوم
اعظم روح الله روحه العزیز علی قدر استعداد باقل بضاعت و نا توانی تحریر نموده است
چهل و پنج دقیقه است بنابر طمع خام این چند سفسطه نا تمام راتکمله نام نهاد.

بیت

امیدم چنانست ز توایی همام	ز عین نفوس تو گردد تمام
هاشم یز بو نیها ^۱ بسیار شدی مشهور	یشوسک مخدومی شاید که شوی مسرور

مخدوم علیه الرحمة در مجموع این بیست و هفت رساله قدسیه خود دقیقه و نکته را بسبت^۲
بخود ندانند مگر درین رساله علیه که در حمد و نعت و منف و این ضعیف نا توان میگوید
عنایت کرده میفرمایند چون بعضی اشعار دلخراش کثر المعنی که درین رساله منسوب
بایشان بود و بعضی نکات دقیقه کلام ایشانرا لزاغ دلان طادش نما از رویی گنج فهمی حزی
وارد نسازند گویا این چند کلمه نا مربوط را تحریر نمود و در مجموع رسایل قدسیه آن
مخدوم علیه الرحمة این سه رساله علمیه و شیبیه و فنایه است و قیق و مغموض رسالهها است
فهمیدن رساله علیه و شیبیه^۳ کار هر حزه سر نادان نیست.

بدانکه ایی عزیز که یکی از مخدوم زلاگان بزرگوار عالی تبار آن مخدوم اعظم روح الله عزیز الله
روحه العزیز سماع دلردان مخرون مفتون در ان تاریخ که مخدوم زاده در خانقاه عالم پناه جد خود
بزرگوار با جمعی از درویشان پاکیزه کیشان این خانواده بزرگ بر سر مزار فایض الانواران قطب
الارار لرنعتز^۴ نشسته بودند و این مخرون سه روز از عشر آخر شهر شریف رمضان بنیت [F. 255b]

^۱ ینها؟

^۲ بنسبت

^۳ علمیه و شیبیه؟

^۴ از تعنر؟

اعتکاف کرده در سلک طویله سکن آستان داستان آن قطب جهان بود میفرمودند که حیات
مبارک جد اعظم ما حضرت مخدوم اعظم روح الله العزیز بهشتاد^۵ و یک رسیده بود وفات^۶
در سنه ست و خمسين و تسعمائة بوده است همچنانکه خلیفه افضل و اکمال ایشان در رساله
منافب حضرت مخدوم اعظم مخدومی اعظم قدس سره این بیت بایشان نسبت داده میگویند قایله
شیخنا و مخدومنا و مرشد نا مخدومی اعظم روح الله العزیز.

بیت

هشتاد سال حلقه زدم بر در امید خاکی کف گرفتم و تومید^۷ مروم

بس ازین بیت مغموم میشود که عمر مبارک هشتاد سال تمام بوده در هشتاد و یک وفات
ایشان بوده است بعضی گویند هشتاد و سه بعضی گویند هشتاد و پنج قول صحیح قول آن
مخدوم زاده است تاریخ وفات خواجه یباری رحمة الله علیه فی شهر سنه ثمانین و تسعمائة
بوده است. بدانکه خواجه مرید حضرت مخدوم اعظم بوده بعضی گویند امر خلافت
نیافته اند زیادتى^۸ تفصیل میخواهی رجوع کن تمسوید اتی که این مخرون در وصف آن
مخدوم اعظم روح الله روحه تحریر نموده است و الله الهادی الی سبیل الرشاد بدانید. ای
عزیزان آگاه دلان بیدار بخت خورشید اختران بلند بخت سخنان شیخنا و مرشد نا حضرت مخدوم
الاعظم رحمة الله علیه بسبب الشماس خان ولایت نشان عبید الله خان علیه الرحمة و الرضوان
بیست و چهار رساله معروف و مشهور است سوائی این سه رساله تضاف و تالیف ایشان از جهت
ارشاد اهل خانواده بزرگ در تاریخ نهصد و چهل^۹ و ستمش^{۱۰} از هجرت نبی صلی الله علیه و آله
و سلم عبید الله خان ولایت نشان غازی رحمة الله علیه بیست و هفت رساله از تالیفات آن قطب

^۵ Missing initial dot, this is a guess.

^۶ Missing dot(s) on f/q, this is a guess.

^۷ تومید؟

^۸ Lacks dot(s) for second letter, this is a guess.

^۹ First letter lacks dots.

^{۱۰} ؟

فلک کرامت مخدومی اعظم رحمة الله عليه مد^{۱۱} وین کرده بود و در تفرقه و فطرت شلاطین و عبید الله خان هر کدام از این رساله در کتابخانه‌های^{۱۲} پادشاهان تبرکاً و تیمنا بود از این بیست و هفت [F. 256a] رسایل این سه رساله - شیبیه و علمیه و فنائیه - از کتابخانه‌های عبید الله خان باین ضعیف نا تون رسیده بود. از کثرت اعتقاد و اخلاص که بآن مخدوم اعظم قدس سره العزیز بود این عاصی جافی چندی از رسایل قدسیه دیگر ایشانرا شل رساله اسرار النکاح و رساله والدیه و سلسله الصدیقین و غیره را نوشته و در کانون سنه خود نکاشته همّت و استعانت از این بزرگوار نا مدّار میخواستم هر وقتی که مشکلی و یا قیضی پیش آمدی از این رسایل تشفی می یافتم بنابر عدم قاتلیت و قلت بضاعت بعضی از سخنان قدسیه ایشان را که عامضه^{۱۳} بود ثکمله بر رساله علمیه آن بزرگوار افتخار نوحست شب^{۱۴} در رساله علمیه ایشان جمیع رسایل آن مخدوم اعظم رحمة الله عليه ایشان منبدر.^{۱۵}

بیت

هر که روزی بر در خویان عالم رونهاد	لستخوانش عافیت خاک همان
هاشم بز بونها بسیار شدی مشهور	میشو سک مخدومی باشد که کند مسرور

شاید که شویی مسرور نیز^{۱۶} تون خواند. اما بمذاق این محزون باشد که کند مسرور انسو می نماید و الله رؤف بالعبار رساله علمیه نام نهادن این رساله را از این جهت که اول جمیع رسایل این رساله است که علمیه است و بعده سایر رسایل آن مخدوم اعظم رحمة الله عليه زیرا که احمد واجبی و نعت نبی صلی الله علیه و سلم در اول این رساله ذکر یافته است و یا علمیه نام نهادن از این جهت باشد که عالم میگرداند بر نور کامل السرور انحضرت صلی الله علیه و آله و

^{۱۱} ?? This looks like a mim-dal, with two dots over the dal.

^{۱۲} کتابخانه های

^{۱۳} غامضه؟

^{۱۴} Reading for this word and previous one not clear.

^{۱۵} Reading for this word not clear.

^{۱۶} نیز؟

سلم فضلت خلفایی کبار انحضرت صلی الله علیه و آله و سلم بجهت رتبه و جلال بر یکدیگر و
عالم میگرداند ما را بر وفات شایخ زمان سائق قدس الله لرواحهم فا ما وجه التق^{۱۷} و اصح و
اولی عالم گردانیدن بر ظهور نور انبیات اولیا می نماید رحمة الله عليهم اجمعین تکملة ها
شمی الاحراری

بدان لی عزیز که مخدوم اعظم قدس الله روحه العزیز اکثر رساله قدسه زکیه خود را مصدر تحمد
و نعت حضرت نبوی محمد الله صلی الله علیه [F. 256b] و آله و سلم و آله و سلم نکردند چه وجه
است بآنکه در شان ابتدا کردن حدیث واقع شده است کل امرذیی بال لم یبدا بحمد الله
فهو اقطع و احیزم. جواب مخدوم اعظم علیه الرحمة بر اول جمیع رسایل قدسیه که ابتدا
بحمد نکردند و ابتدا بآیه کریمه ربانی ویا مصدر بحديث حضرت نبوی صلی الله علیه و آله و
سلم کردند بحقیقت ابتدا بحمد لاله کردند زیرا که اهل صوفیه و المیه هدی رحمهم الله تلاوت
قران عظیم و مطالعة علیم حدیث علی ذکر حمد است میگویند فی الوهین اختراع مخدوم علیه
الرحمة سزوار است این رساله علمیه بآنکه مصدر بحمد واجبی و نعت حضرت نبوی صلی الله
علیه و سلم کردند بآیه کریمه ان الله با لبای لرواق رحیم ابتدا کردند رسایل را محال
مناقشه نیست اینجا زیرا که ظن برند که در شان ابتدا کردن بحمد الله هرامزدی شرف را حدیث
واقع شده باشد لیکن ابتدا کردن هرامزدی شرف را بآیه کریمه فضیلت است مبین شد پس شئی که
دو فضیلت داشته باشد اقدم و اولی است بر شئی که یک فضیلت داشته باشد کاری که بزرگان
بکنند کاری بزرگست بر خاطر صرمر سد که علمیه نام نهادن این رساله را ازین جهت باشد که
رسایل سایر را آن مخدوم قدس الله روحه العزیز مصدر بآیه و حدیث کردند. اما این رساله علمیه
را ابتدا کریمه کردند و حمد واجبی و نعت رسول صلی الله علیه و آله و سلم. بعد از ایت ان
الله لرواف رحیم ایراد نمودند پس یقین داند که سالکان این درگاه و روند کان این راه که
کار بزرگان کار نبزرگست.

^{۱۷} Reading not clear.

مضراع: ذوق این می نشانی بخدا تا نجشی^{۱۸}

تکمله ها شمی الاحرارى بدانکه حق سبحانه و تعالى و لقدس در فرقان مبخدش^{۱۹} از لوصاف
حميدة جلیله انبیا علیهم السلام خبر داده است اما در شان پیغمبر ما حضرت محمد رسول الله
صلی الله علیه و اله و سلم فرموده است بالمومنین روف رحم پس رسول صلی الله علیه و
اله و سلم خاتم النبیین یاتى من بعد اسمه احمد و ما ارسلناك [F. 257a] الا رحمة
للمعالمین و ان الله و ملايكته يصلون علی النبی و امنوا ابمانزل علی محمد
و هو الحق من ریهم. پس سداقوی بر فضیلت پیغمبر ما صلی الله علیه و اله و سلم اکریمه
بالمومنین روف رحیم بوده است که مخدوم علیه الرحمة در ین رساله ایراد نمودند از آیات
بنیات که مذکور کرد این ضعیف ساکت شمله ند بلکه در تخت این آئه کریمه جمیع ایات دیگر
مندرج است و الله روف با بعباد تکمله و نیز آیه کریمه ان الله ملايكة يصلون علی
النبی یا الهذا الذین امنوا اصلوا علیه و سلمو اتسلیموا. دانست بر فضیلت حضرت
محمد النبی صلی الله علیه و اله و سلم بر سایر انبا و رسل علیهم السلام زیرا که بعد از سماع
این آیه کریمه بلا توقف برسید کانیات بر سرور موجودات علیه فضل الصلوات و اکمل التحیات
صلوة فرستادن واجب است هر آنکس که عمد اترک سازم اثم و زیانکار کرد این صلوة را
فرستانید اللهم صل علی سیدنا محمدن الرسول النبی الایى العربی السید
الصادق و علی ال محمد و باریک و سلم علیهم اکر این صلوة رانداند هر صلوة را که
میداند فرستد و نیز بعد از شنودن محمد رسول الله صلی الله علیه و اله و سلم گفتن
واجبست و نیز بعد از شنودن نام مبارک چهار یار کبار رضی الله عنهم گوید اگر فرد افردا شنود
و اگر مجموع اسامی مبارک انسان شنود رضوان الله تعالی علیهم اجمعین گوید و اگر اسامی
طیبة طاهرة از واج مظهرات طاهرات عالی درجات ان سرور موجودات را شنود جمیعاً رضی الله

^{۱۸} بحشمی؟ در نسخه «ب» نیست، «ن» است، «م» هم نیست.

^{۱۹} Reading not clear.

عنهن گوید و اگر فردا شنود رضی الله عنها گوید. بدانکه اصحاب انکسی را گویند صحبت کثر الرکت^{۲۰} حضرت نبی را صلی الله علیه و اله و سلم در یافته باشد خلف انجماعه را گویند که در یافت صحبت صحابه کرده باشد سلف انجماعه را گویند که خلف را ملازمت کرده باشد تابعین انجماعه را. گویند که سلف را ملازمت کرده باشد تبع تابعین انجماعه را گویند که ملازمت تابعین کرده باشد زیادتى تفصیل میخواهی رجوع کن بکتاب مشکوة الانوار [F. 257b] امام محمد غزالی رحمة الله علیه تکمله وجه بستمیه این رساله یعلمیة اتفاند کور کرده شد در صدر لن رساله میمونه شعوری در باب این سردر خواست نمی بینی و نمیشوی بزرگان چه نوع سخنها گفته اند.

بیت

تا بدیو لرحد تا^{۲۱} مدرست نشنود بیند^{۲۲} مرا گوش کرت

همچنانکه لسان العتیب حافظ الدین شرازی فرمایند:

بیت

خیرد زکاسه زراب طرنیاک اندلر پش لز اندم که شود کاسه سر خاک
اندلر

تمت هذا نسخه الشریفة بید الفقیر الضعیف المسمی بمحمد رضا ولد لطف الله بیک بخاری
غفر الله تعالی ذبهنا و والديه ما تقدم و ما تاخه بحمد الله شد این آخر رساله بتوفیق خدایی ذلو
لجلاله

۱۲۱۱

^{۲۰} الرکت؟

^{۲۱} تا؟

^{۲۲} پند؟

Appendix VI.i
List of Treatises, Ms. 1443

242

#	Tract Name	Beginning Folio	End Folio	Page Number
1	<i>Asrār al-nikāh</i>	1b	15b	245
2	<i>Samā'iyya</i>	15b	38a	266
3	<i>Wujūdiyya</i>	38b	57b	302
4	<i>Ādāb al-sālikīn</i>	57b	96a	331
5	<i>Ādāb al-ṣiddīqīn</i>	96a	106a	386
6	<i>Ganj-nāma</i>	106a	121b	402
7	<i>Bukā'iyya</i>	121b	139b	427
8	<i>Naṣīḥat al-sālikīn</i>	139b	157a	454
9	<i>Savād al-wajh fī al-dārayn</i>	157a	164b	481
10	<i>Tanbīh al-salātīn</i>	164b	177b	492
11	<i>Sharḥ al-walād sirr abīhi</i>	177b	181b	511
12	<i>Nafaḥāt al-sālikīn</i>	181b	194b	517
13	<i>Ẓikriyya</i>	194b	227b	537
14	<i>Sharḥ-i rubā'iyyāt</i>	227b	237a	555
15	<i>Bayān-i silsila</i>	237a	244b	568
16	<i>Chahār kalima</i>	244b	247a	578
17	<i>Silsilat al-ṣiddīqīn</i>	247a	259a	582
18	<i>Biṭṭikhiyya</i>	259a	268a	597
19	<i>Mir'āt al-ṣafā</i>	268a	273a	610
20	<i>Aḥwāl 'ulamā wa umarā</i>	273a	290b	617
21	<i>Gul wa Nawrūz</i>	290b	300a	642
22	<i>Mi'rāj al-ʿāshiqīn</i>	300a	329a	656
23	<i>Murshid al-sālikīn</i>	329a	333a	693
24	<i>Fath-nāma</i>	333a	338b	699
25	<i>Bāburiyya</i>	338b	357a	708
26	<i>Tanbīh al-ʿulamā</i>	357b	365a	733
27	<i>Fanā'iyya</i>	365a	371b	745
28	<i>Shaybiyya</i>	371b	377b	755
29	<i>ʿIlmiyya</i>	377b	405a	763

This appendix was prepared as a typed form of a manuscript in Sharqshunoslik Instituti's collection, #1443. I make no claims for this manuscript being the "best" or the "truest", it is simply the oldest nearly complete collection to which I had ready access. The original manuscript was copied by Muḥammad Shāh b. Mulla Pāiyanda Muḥammad al Bukhārī in 1134 AH or 1721 CE, thus long after Makhdūm-i A'zam's death in 949/1542. The manuscript is catalogued in *Sobranie vostochnykh rukopisei Akademii nauk Uzbekskoi SSR* (Tashkent, 1952-1987), Ms. #1443 (vol. II, pp. 248-249; III/133, 298-315). There is a numbering error in the catalogue; the tract numbers given here are based on the actual manuscript, not the published description. The tracts are presented here in the order found in the manuscript. I copied the manuscript by hand in accordance with the rules of the Reading Room. This handsript I proofed to the manuscript. The handsript was then typed, and the typescript proofed to the handsript. The resulting typescript Sobir Mansurov then proofed to the manuscript once again. Although this process has resulted in the correction of many errors, there may still be misreadings on the part of this author, or accumulated errors from earlier scribes. We all beg your forgiveness.

In this version I have made a few modernizations to the text. Where the reading is clear, I have changed "k" to "g", "j" to "ch", and "b" to "p" but otherwise I have avoided any modernization of the original language. I have maintained the use of red ink and overlines from the text wherever possible, although the overlines in the manuscript are red and I don't have the capability to produce a red overline on black text; in those cases the overline and text are in black. I have added blue text for proper names (on their first use in close proximity). and green for names or works embedded in the text. I have

sought to maintain marginalia or anything that seemed to be a correction as such; in most cases these additions are enclosed in square brackets and noted. I have added paragraphing and set poetry apart in the manner typical to modern Persian academic texts. Although poetry was marked in the original manuscript, paragraphing is my own addition and should therefore be read with caution. Footnotes have been added with variant readings and other information. Voweling has been added only as given in the text itself; where clarifications seem needed, they are given in the footnotes. The treatises in the beginning of the codex always began on their own folio; by the end of the codex this convention was not followed, although I have elected here to begin each treatise on a new page. The foliation found in the codex today has been maintained by inserting at the page breaks the new folio number in square brackets; there is an error in the foliation in treatise XIII which has also been maintained, and is noted when it occurs. There were no problems with catchwords in the codex; the binding may be the original. I have used “a” for the first (left hand) page of each folio, and “b” for the second (right hand) page. The colophon for the manuscript as a whole can be found at the end of the last treatise.

Although the text has been proofed several times, there may still be errors. Readers should work with caution, and where possible compare this text to others.

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي جعل النكاح سنةً لئلا نام و جعله فاصلاً بين الحلال و الحرام و الصلوة و السلام على رسوله محمد المبعوث لبيان الشرائع و الاحكام و على اله و اصحابه الكرام.

اما بعد سبب تاليف اين نسخه آن بود كه اين ضعيف كم بصناعت نظر كرد در مردمان ديد اكثر ايشانرا كه از سر جهل و بى معرفتى مسلمانانى را كه در امر شريف كدخدائى مبالغه مى كنند سرزنش و ملامت بى نهايت مينمايند و خود رازيان زده ميسازند. از اين جهت حوصلت^۱ كه از آنچه از خاك بوسى آستانه اين طايفه عليه باو رسيده است شمس^۲ از اسرلو آن نويسد تا بعد از ديدن اين نسخه هيچكس و هيچ مسلمانى را على الخصوص اين طايفه عليه را ملامت نكند و خود را در مهلكه نيندازد^۳ و متوقع از مكارم اخلاق مردان دوستان آنكه هر خطا و ذلتى [F. 2a] در اين نسخه واقع شده باشد لفظاً و معنى از راه شفقت و مروت و حك و اصلاح نمايند و آنچه قابل اصلاح نباشد بحالش گذارند و دامن عفو بروى بپوشند.

بيت

بپوش دامن عفوى بذلت من مست كه آبروى شريعت بدين قدر نرود

و بعينه اين ضعيف را هدف تير ملامت نسازند تا داخل شوند در زمرة طايفه كه علم ايشان بيواسطه از حق، سبحانه و تعالى، رسيده است و بيقين بدانند كه اين ثمره و نتيجه آن علميست كه حضرت نبى صلى الله عليه و سلم فرموده است مَنْ عَمِلَ بِمَا عِلِمَ وَ رَتَّهُ اللَّهُ تعالى علم مالم يعلم.

^۱ حوصلت

^۲ شمس

^۳ ؟ ناندازد؟

بیت

تا بدانی تو که این آن ملّت است کانچه اینجا میرود بی علت است
مکن عیب درویش بیخویش مست که غرقست از آن میزند پا و دست

بدان لی درویش که سرار این بی نهایت است و لیکن شمه از آن گفته شود تا موجب تسلی خاطرها گردد انشا الله تعالی. بعضی از آن سرار این است که حضرت حق، سبحانه و تعالی، دنیا را خلق کرد، خواست که دنیا معمور شود. بس حضرت آدم را علیه السلام خلق کرد چون بیک آدم تنها دنیا معمور نمیشد حضرت حوّا را نیز خلق [F.2b] کرد و جفت او ساخت و ایشانرا فرستاد از جهت کثرت و بسیار شدن خلق و امر کرد و تحریص نمود [و] ^۴ بنکاح باین آیت که فانکحوا ما طاب لکم من النساء مثنی و ثلاث و رباع.^۵

بدان لی طالب صادق که بنده وقتی امثال این امر میباید کند که میانه ایشان تعادل تواند کرد و اگر ترسد ازین که تعادل نتواند کرد اختصار بیکی کند تا بحکم این آیت عمل کرده باشد که فان حفتم ^۶ الاتعدلوا فواحدة^۷. و اگر نتواند تعادل کردن و دیگری اختیار کند این آیت را اختلاف کرده باشد و خود را بدست خود در مهلکه عظیم انداخته باشد و مستحق وعید و لا تلقوا باید یکم الی التهلکة ساخته باشد نعوذ بالله من ذلک چه مردی میباشد که از برای دو سه روز شهوت که بمقتضای طبع و نفس راندن خود را به عقوبت بدی گرفتار سازد و آنشخص خصم او خواهد بود در دنیا و آخرت مکر آنکه توبه کند و خصم خود را راضی سازد.

بدان لی طالب صادق که تعادل آنست که هر نوع معاشی که بظاهر باین می کند بآن دیگر

^۴ Crossed out.^۵ Qur'an IV:3.^۶ خفتم^۷ Qur'an IV:3 with some spelling irregularities.

همان کند مگر بیتوتت و صحبت که اگر میل طبیعی نباشد^۸ معفر^۹ خواهد بود.

منقول است از حضرت [F. 3a] رسول، صلی الله علیه و سلم، که معامله بازواج طاهرات بر وجهی می کرده اند که هیچ یک از آنها زیادتیی میل از آنحضرت در آن دیگر نمی دیده اند از برای کشف این سر از ایشان. همه باجمعهم پرسیده اند که یا رسول الله بگوئید که از مایان کدام را دوست تر میدارید؟ آنحضرت گفته اند فردا جواب شما یان بگویم. چون شب شده آنحضرت بهر یک از آنها پنهانی انکشتی داده اند و گفته اند این سر را اظهار نکنی و با کس پلوتی^{۱۰} چون فردا باز پرسیده اند آنحضرت گفته اند آنرا که چیزی داده ام و گفته ام که بکسی اظهار نکنی هر یک این معنی را در خود مشاهده کرده خوشحال و مسرور گشته اند.

بدان لی درویش که همیشه همت شریف آنحضرت بر وفق حدیث ادخالُ السُّرُورِ فِي قَلْبِ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عِبَادَةِ الثَّقَلَيْنِ آن بوده که سروری^{۱۱} در دل امتان خود در لوند خصوصاً بر ضعیفان. بس هر که امت و تابع آنحضرت است می باید که همگی همت خود مصروف بر آن دارد که ذوقی و راحتی بدلای بندہ های خدا برساند. چنانکه گفته اند راه بحضرت حق، سبحانه و تعالی، بعد و هر نفسی است اما بهترین و نزدیکترین راه آنست که شادی و سروری^{۱۲} در دل بندہ های خدا لوند، سبحانه و تعالی، در لری جون معلوم شد که [F. 3b] این امر شریف محبوب حق، سبحانه و تعالی، بوده است، بس اهتمام و مبالغه درین امر محبوب خواهد بود. بس باید که هیچکس از راه بی معرفتی هیچ مسلمانی را علی الخصوص این طایفه

^۸ باشد؟ The nebashad here is strange. Sh.A. doesn't get it either.

^۹ مغفر؟ کتا: معاف.

^{۱۰} Dots unclear.

^{۱۱} سروری

^{۱۲} سروری

علیه را ملامت نکند و اگر کند و حلال داند موهم کفر است گفته اند نعوذ بالله من ذلك. چنانچه روایت صحیح^{۱۳} واقع شده است رَجُلٌ لَهُ اَرْبَعُ بَسُوَةٍ وَالْفُ جَارِيَةٍ اَرَادَ اَنْ يَشْتَرِيَ جَارِيَةً اُخْرَى فَلَامَهُ رَجُلٌ يَخَافُ عَلَيْهِ الْكُفْرَ، یعنی اگر شخصی را مثلاً چهار زن در نکاح باشد و هزار قما داشته باشد دیگری اختیار میکند و شخصی ملامت میکند که مرد بد نفس است، ترسیده میشود بر آن شخص که کافر گردد.

و دیگر آنکه این صورت را عبادت تامة جامعه نیز گفته اند چنانکه صلوة را عبادت تامة جامعه گفته اند از آن جهت که اکثر لوکان عبادت که در صلوة است در وی نیز متصور است مثل قیام و قرائت و رکوع و سجود و قعده و هر یک از اینها^{۱۴} بر سه عبادتی اند که ملائکه هر یک مشغولند بیکی از اینها چنانکه گفته اند بعضی در رکوع اند و بعضی در سجود علی هذا القیاس. و این عبادت تامة جامعه مخصوص است بجن انس کقوله تعالی و مَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْانْسَ [F. 4a] اَلَا لِيَعْبُدُونِ^{۱۵} و قال داود يَا رَبِّ لِمَ خَلَقْتُ الْخَلْقَ یعنی حضرت داود پیغمبر صلوات الرحمن علیه در مناجات گفت یا رب العالمین چرا خلق کردی خلق را؟ خطاب مستطاب از حضرت رب الارباب در رسید که كُنْتُ كَنْزاً فَاحْبَبْتُ اَنْ اَعْرِفَ فَاَخَلَقْتُ الْخَلْقَ لَاعْرِفَ یعنی گنجی بودم پنهان خواستم که شناخته شوم. پس خلق کردم خلق را. اکابر درین معنی چنین فرموده اند که این بدان میماند که شخص جمال بر کمالی دلرد میخوهد که آینه در نظر خود بیارد و جمال خود را در آن آینه مشاهده نماید. همچنین حق سبحانه و تعالی خواست تا جمال بیحونی^{۱۶} خود را مشاهده کند هژده هزار نوع آینه برای مشاهده جمال و جلال خود بیافرید در هر آینه مناسب استعداد آن آینه جمال با کمال خود را

۱۳ صحیح

۱۴ اینها؟

۱۵ Qur'an LI:56.

۱۶ بیحونی

ظاهر میسازد و مشاهده مینماید لَمَّا آيَنَةُ که جمال بیحونی لو سبَحانه همچنان که هست تمامه در
و ظاهر شد و میشود دل حضرت آدم و فرزندانش لوست.

بیت

ظهور دلرد اندر جمله عالم ظهور کاملش در ذات آدم

آنکه شنیده [اند]^{۱۷} که هژده هزار عالم در دل آدم میباشد باین معنی است که آنچه در هژده
هزار عالم مشاهده نشد در دل آدم مشاهده میشود. بس آدم گرمی ترین و بزرگترین [F. 4b] همه
مخلوقات شد چنانکه حق، سبَحانه و تعالی، در کلام مجید خود میفرماید وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي
آدَمَ وَ حَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ.^{۱۸} کما قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: حكاية
عَنِ اللَّهِ لَا يَسَعُنِ أَرْضِي وَ لَا سَمَائِي وَ لَكِنْ يَسَعُنِي قَلْبُ عَبْدِ الْمُؤْمِنِ.

بیت

دل عرش اعظم است خدا را باتفاق	آنجاست جای سلطنت آنجاست جای دل
آسمان بار امانت نتوانست کشید	قرعه فال بنام من دیوانه زدند
بحر علمی در نمی پنهان شده	در سه کز تن عالمی پنهان شده
در یک دریا هزار کشتی چه عجب	در یک کشتی هزار دریا عجب است

و ازین جهت آدم را محل فیض کل^{۱۹} موجودات گردانید یعنی هر فیضی که بموجودات میرسد
بواسطه وجود شریف او است.

بدان لی درویش که فیض بر دو نوع است: فیض عام و فیض خاص. فیض عام هر چه ظاهر
آدمیان بآن تربیت می یابد، مثل خوردنی و پوشیدنی و غیرهما و در حیوانات نیز هر چه بدان
تربیت می یابند و در جمادات نیز همچنین قیاس میگیر و فیض خاص آن حالات و لذوق و
کرامات و مقاماتی است که مخصوص است بر خواص انسانکه عبارت ازین طایفه [F. 5a]

^{۱۷} Erased?

^{۱۸} Qur'an XVII:70.

^{۱۹} كُلَّ

عليه اند همچنانکه حدیث نبوی ناطق است بر آنکه النَّاسُ عَالِمٌ وَ مُتَعَلِّمٌ وَ سَائِرُ النَّاسِیْ كَالْهَمَجِّ.

بدانکه بزرگترین آدمیان انبیا اند صلوات الله علیهم اجمعین که لولا این فیض بر باطن مبارک ایشان رسید بواسطه وحی یا الهام یا خواب. بعد از آن اولیاء الله اند که ایشانرا این فیض بواسطه متابعت پیغامبری که ایشانرا بود رسید. بعد از آن مریدان صادق که این فیض ایشانرا بواسطه متابعت شیخی از مشایخ طریقت، قدس الله تعالی سرلرهم، رسید. بس معلوم شد که هیچکس و هیچ چیز بیواسطه تربیت نمی یافته است.

بیت

هیچکس را از خود انگیزی نشد	هیچکس از خویشتن چیزی نشد
دانه انگور تخم خریزه	تا بر دهقان نرفت چیزی نشد
هیچ حلویی نشد استادکار	تا که شاکرد شکر ریزی نشد
نام مولانا نشد سلطان عشق	تا غلام شمس تبریزی نشد

بس چاده نباشد مردمانرا از سیر پیر پرورد بنابر آن حق، سبحانه و تعالی، در هر زمانی مناسب آن زمان و آن قوم یکی از بنده گان خاص خود را بر سر آن قوم از رانی داشت چون که زمانهای پیش مناسب آن بود که انبیا باشند بر سر هر قومی بنی کماشت تا واسطه فیض آن قوم باشند و لیکن انبیا ما تقدم هر یک [F. 5b] مبعوث بودند بر قوم مخصوص چون که زمان پیغمبر ما محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم رسید او را بر گزید و سرور^{۲۰} همه پیغمبران کرد انید. مصراع: آخر آمد بود فحرا لاولین

و مبعوث کرد بر احمر و اسود و ترک و تاجیک و عرب و عجم و مظهر^{۲۱} فیض کل کرد انید یعنی هژده هزار عالم از وجود شریف او فیض میگردند و خواص امت او نیز بواسطه کمال متابعت او مظهر فیض کل کشته اند کماقال رسول الله صلی الله علیه و سلم ماحب الله فی

^{۲۰} سرور

^{۲۱} مظهر

صَدْرِي شَيْئاً إِلَّا وَصِيَّتُهُ فِي صَدْرِ أَبِي بَكْرٍ.

بیت

ریخت در صدر شریف مصطفی
لاجرم تا بود از و تحقیق ریخت

آنچه حق از بارگاه کبریا
لو همه در سنیۀ صدیق ریخت

بس هر فیضی که بر مخلوقات میرسد واسطه ایشانند که بهم یرز قون و بهم یمطرون و بهم یدفع البلاء عن وجه الارض.

بدان ای طالب صادق که در زمان آنحضرت همه کس از و فیض میگرفتند اما درین زمان قایم مقام او مشایخ طریقتند که این فیض را بطالبان این راه میرسانند قرناً بعد قرن بقدر استعداد ایشان. دیگر بدانکه مراد از انسان آینه باشد که جمال و جلال آلهی تمامه در ظاهر شود و جمال [F. 6a] در آینه وقتی ظاهر میشود که زنگ نداشته باشد همچنانکه آینه ظاهر وقتی که زنگ داشته باشد جمال در وی نمینماید.

بیت

دریغ آینه ما نهفته در زنگست

بقدر آینه حسن تو مینماید روی

اما بدانکه زنگ آینه دل آن تعلقهاست که آدمیانرا میباید بچیزها هر چند تعلق بیش زنگ بیش هر چند زنگ بیش محرومی از آن جمال بیش همچنانکه از برای زدودن زنگ آینه ظاهر مصقلی پیدا کرده اند اکابر نیز از برای زدودن زنگ آینه دل مصقلی وضع کرده اند و آن کلیمه لا اله الا الله است. و بعد از زدودن زنگ دل باین کلیمه مبارک دل محل فیض مالانهایه آلهی میگردد و این طایفه را دغدغه کثرت یاران میشود زیرا که اکابر طریقت قدس الله ارواحهم چنین فرموده اند که هر فیضی که بر قلب منور این طایفه علیه فایض میشود قابل میسازد استعداد شریف ایشانرا بر فیض اقواتی^{۲۲} از آن اما تا این فیض را که فایض شده است بر قلب منور ایشان قسمت نکنند بر دیگران بهتر از فیض دیگر فایض نمیشود چنانکه فرموده اند:

^{۲۲} ؟؟ اقوانی؟ اقوالی؟ کتاخانی: اقوی. ۱۰۶۲۶: اقواتری.

بیت

تو مستعد نظر شو کمال قابل فیض
که منقطع نشود فیض هرگز از فیاض

بس هر چند یار بیش فیض بیش و هر چند فیض بیش کمال بیش چونکه کمال در کثرت [F. 6b]
یاران بوده است ازین جهت انبیا علیهم السلام اهتمام در کثرت یاران نموده اند چنانکه
حضرت مولوی رومی قدس سره میفرماید:

بیت

هر نبی اندرین راه درست
ز آنکه جمع انبوهی کارون
حاصل این آمد که یار جمع باش
معجزه فرمود سمرهان^{۲۳} نجست^{۲۴}
دشمنانرا بشکند تغ سنان
همچویت کر از حجر یاری ترارش

و سر مبالغه انبیا و اولیا در نکاح نیز میتواند که این بوده باشد زیرا که یار ساختن ایشان بعد
از آنست که محرم این کس شوند یا خود میتواند که از جهت جز نیت^{۲۵} باشد که کُلُّ مَنْ حَيْثُ
لِنَهْ کُلِّ محتاج است بجز.

و چنانچه منقول است که حضرت حق سبحانه و تعالی و تعالی آدم را بیافرید و در بهشت در
لورد او بهیچ چیز قرار نمیتوانست گرفت و هم جنس خود را میطلبید که کُلُّ جِنْسٍ يَمِيلُ اِلَى
جَنَسِهِ.

بیت

کند هم جنس با هم جنس پرواز
کبوتر با کبوتر باز با باز

حق سبحانه و تعالی خواب را بر وی کماشت و در خواب حوآرا از پهلوی چپ او خلق کرد.
حضرت آدم باو قرار گرفت چنانکه حضرت مولوی رومی قدس سره میفرماید که

^{۲۳} Reading unclear; missing dots.

^{۲۴} بجست؟

^{۲۵} Reading unclear.

بیت

لُز پِی لِسکن الیهاش آفرید کی توند آدم لُز حوّا برید

زیرا که [F. 7a] تمامی کل^{۲۶} بجزو است چون که این طایفه علیه مظهر فیض کل^{۲۷} کشته اند و همه عالم اجزای ایشانند چنانکه گفته اند.
مضراع : جز و درویشند جمله نیکُ بد

بس محتاج باشند بهمه اجزای خود علی الخصوص حوّا که جز و حقیقی لو بود چون محتاج نباشد باو و نیز اینجا نکته است. بس غامض سرّیست بس عظیم اگر گفته شود می ترسد که خاطر ساده دلی بلغزد^{۲۸} و لیکن شمه گفته شود تا موجب تسلی خاطرها گردد انشا الله تعالی. بد آنکه حضرت آدم علیه السلام قطره بود لُز دریای حقیقت حق سبحانه و تعالی اصل و حیات لو لُز انجا بود همچون ماهی که اصل و حیات لو لُز آبست هر چگاه که لُز آب بیرون می افتد میطپید و قرلر نمی تواند گرفت تا باز در آب نیفتد.

بیت

ماهی لُز دریا چو در صحرا افتد می طپید تا بو که در دریا افتد

و حضرت آدم صلوات الرحمن علیه نیز لُز دریای حقیقت حق سبحانه و تعالی بیرون افتاده بود بهیچ چیز قرلر نمی توانست گرفت همان حقیقت خود را می طلبید حق سبحانه و تعالی خاصه در ذات حضرت حوّا تجلی فرمود بس حضرت آدم آنچه میطلبید در انجا یافت و قرلر گرفت لُز اینجا می توان دانست بزرگولری [F. 7b] نسا را العارفُ یَکْفِیهِ الْإِشَارَةُ.

و سرّ دوست داشتن حضرت رسول صلی الله علیه سلم مر نسا را نیز می تواند که این باشد

^{۲۶} کُل = همه

^{۲۷} کُل = الهی

^{۲۸} لغزدن؟

کما قال رسول الله صلى الله عليه وسلم حُبِّبَ إِلَى مِنْ دُنْيَاكُمْ ثَلَاثُ النِّسَاءِ وَالطَّيِّبُ
وَقُرَّةُ عَيْنِي فِي الصَّلَاةِ يَا خُود مِيتَوَانْدَ كِه غَرَضِ اِمْتِثَالِ اَمْرِ خَدَلُونْدِي بَاشْد فَانَكِحُوا مَا
طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى أَوْ ثَلَاثَ وَرُبَاعَ^{۲۹} وَنِيزِ اِمْتِثَالِ اَمْرِ مُصْطَفَوِي صَلَّيَ اللهُ
عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تَنَاقَحُوا اتَّوَالِدُوا وَاتَّكَثَرُوا أَفَانِّي أَبَاهِي بِكُمْ الْأُمَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَ
لَوَابِ السَّقَطِ چُونِ كِه اَيْنِ طَايِفِه عَلِيهِ مَوْلَعَنْدِ بَگْذَلَرْدَنِ فَرْمَانِهَائِي خَدَلُونْدِي وَ اِمْتِثَالِ لَوْ اَمْرِ
حَضَرْتِ مُصْطَفَوِي لِاجْرَمِ مَبَالِغِه دَرِ يَنْ اَمْرِ نِيزِ مِیْکَنْنَدِ وِیَا خُود مِيتَوَانْدَ كِه مَقْصُودِ وَصُولِ بَاشْد
چَنَانَكِه مَوْعُودِ اِسْتِ مَرِ اَيْنِ طَايِفِه عَلِيهِ رَا وَصُولِ وَ دِیدَلَرِ دَرِ دُنْیَا.

بیت

دیگر اِترَا وعده کر فردا بود لیک مارا نقد هم اینجا بود

و وصول در دنیا در مرتبه و مقام فنا می باشد.

بیت

تا تو هستی هست در تو کی رسد نیست شو تا هستیت از پی رسد [F. 8a]

و لیکن فنا را مراتب است اَلَمَّا فَنَایِ اَتَمِّ خَاصِه حَضَرْتِ مُحَمَّدِ رَسُولِ اللهِ اِسْتِ، صَلَّيَ اللهُ عَلَیْهِ وَ
سَلَّمَ، وَ اِمْتَانِ لَوْ رَا بِقَدَرِ مَتَابَعَتِ لَوْ نِيزِ لَزِیْنِ مَرْتَبَهٗ عَالِیِ نَصِیْبِ اِسْتِ. بَدَانَكِه هِیْچِ یَکِ لَزِ
اَنْبِیَاءِ مَا بِقَدَمِ رَا اَيْنِ مَرْتَبَهٗ عَالِیِ كِه فَنَایِ اَتَمِّ اِسْتِ دَسْتِ نَدَلَاهٗ اِسْتِ^{۳۰}.

بیت

کنار وصل را موسی عمران بار نی خولست در اشوق جانی
جوابش لن ترائی شد که هیئات کنار از ما مجو چون در میانی

مراد از وصل رسیدن کل است بجزیا رسیدن جز است بجزء چون که این طایفه مظهر کل
کشته اند بس رسیدن ایشان بهر جزئی از اجزای عالم وصل باشد در هر چه نظر میکنند او را
می بینند.

^{۲۹} Qur'an IV:3.

^{۳۰} از دست دادن؟

بیت

این لست کمال مرد دانا بیقین	در هر چه نظر کند خدا را ببند
گرچه در دریای وصلش غرقه ام	طمع در آب سیو هم بسته ام
هزار بحر کشیدم هنوز یک قطره	اگر بدست من افتد بجان خریدارم
چیست ازین خوبتر در همه آفاق کار	دوست رسد نزد دوست یار بنزدیک یار

چون معلوم شد که عالم اجزای ایشان بوده است بس رسیدن ایشان بجزای عالی تر و بزرگتر بهتر باشد زیرا که هیچ جزئی [F. 8b] از اجزای عالم بزرگتر و عالیت تر و لطیف تر و شریف تر از بنی نوع انسان از نسا نمیباشد چنانکه حضرت مولوی رومی قدس سره میفرماید:

بیت

بارخ چون ور دو لبهای عقیق	گویا حق تافت از پرده رقیق
---------------------------	---------------------------

اگر شمه از بزرگوری نسا معلومت شدی هرگز بچشم حقارت در ایشان نظر نکردی زیرا که گفته اند ایشانان مظهر قابلی و فاعلی حق اند سبحانه و ازین جهت است که عاقلان مغلوب ایشان می باشند کما قال رسول الله صلی الله علیه و سلم هُنَّ يَغْلِبْنَ عَلَى الْعَاقِلِ وَ يَغْلِبُهُنَّ الْجَاهِلُ.

ترجمه

گفت پیغمبر که زن بر عاقلان	غالب آید سخت بر صاحبذلان
پیر تو حق است آن معشوق نیست	خالق است او گویا مخلوق نیست

و ازین جهت بوده است که حضرت رسول صلی الله علیه و سلم فرموده است خَيْرُكُمْ خَيْرُكُمْ لَإِهْلِهِ و اَنَا خَيْرُكُمْ لِأَهْلِي یعنی بهترین شما یان آنست که با اهل خویش بهتر است و من با اهل خویش از همه بهترم. و یا خود میتواند که مقصود کثرت عبادت باشد زیرا که کدخدایی که بمقتضای شریعت و از سر وقوف [F. 9a] باشد عبادت تامه جامع گفته اند. یعنی مرد هر حرکتی که بزوجه خود میکند همه عبادتست، مثلاً شخصی دست زوجه خود را میکرد از برای بازی کردن چه مقدار ثواب گفته اند و یا قبله میدهد چنانست و از روی ثواب که ستون خانه

کعبه را بوسه داده است. و اگر کنار میگیرد چنانست که خانه کعبه را کنار گرفته است چون که اتفاق صحبت میشود هر دو آمرزیده میشوند. چون غسل میکنند، بعد هر قطره آبی ثواب می نویسند^{۳۱} در دیوان عملشان. بس وقتی که همچنین باشد غرض ایشان ازین کار کثرت عبادت خواهد بود چون که ایشان در همه عبادات اهتمام تمام دارند غایتش نظر خلق نافص^{۳۲} است ازین جهت این طایفه علیه را ملامت میکنند و بخود قیاس میکنند.

بیت

کار پاکانرا قیاس از خود مکیر گرچه باشد در نوشتن شیر شیر

بدن ای طالب صادق که سر^{۳۳} و حکمت آنکه شخصی دست زوجه خود را گیرد از برای بازی کردن ثواب بی نهایت ازین عمل باو مترتب میشود چیست؟ زیرا که غرض از بازی در آوردن شوق و ذوق و سرور است در دل آن شخص نه تلذذ^{۳۴} نفسانی بس بمضمون حدیث اِدخالُ السُّرُورُ فِی قَلْبِ الْمُؤْمِنِ [F. 9b] خَيْرٌ مِنْ عِبَادَةِ الثَّقَلَيْنِ مستحق ثواب بی نهایت میگردد ازین جهت بوده است که هیچکس با اهل خود چنان طیبیت نکردی که حضرت رسول صلی الله علیه و سلم تا بآن حدی که روزی با عایشه رضی الله عنها بهم دویدند تا که در پیش شود حضرت رسول صلی الله علیه و سلم در پیش شد بار دیگر باز دویدند عایشه رضی الله عنها در پیش شد حضرت رسول صلی الله علیه و سلم گفت یکی بیکی یعنی برابر شدیم.

و حضرت امیر المؤمنین عمر رضی الله تعالی عنه بآن عظمت و جلالت و اهتمام در امور میفرماید که مرد با اهل خود باید که چون کودکی باشد و چون از وی کدخدای در خواهد آنگاه چون مردان بود و سر بوسه دادن نیز اظهار محبت و سرور است در دل محبوب.

^{۳۱} Missing dots; this is a guess.

^{۳۲} ناقص؟

^{۳۳} سر؟

^{۳۴} تلذذ؟

بدان لی طالب صادق که حضرت حق، سبحانه و تعالی، دنیا را بیافرید و گشتگاه آخرت کرد انید کماقال رسول الله صلی الله علیه و سلم الدُّنْيَا مَزْدَعَةٌ^{۴۰} الْآخِرَةُ وَ حَضَرْتُ آدَمَ رَا عَلَيْهِ السَّلَامَ دَهْقَانِ اَيْنَ مَزْرَعِهِ كَرْدَانِيد و از هر نوع زراعت او را تعلیم کرد و از هر جنسی تخمی و آلات و اسباب و زمینی مناسب آن باو کرامت فرمود چنانکه مناسب نباتات زمین و آب را بیافرید و آلات مثل کاو^{۴۱} و یوغ و غیرهما و تخم مثل کندم و جو و لوزن و مانند اینها و از لشجار مثل سیب و بادام و مانند اینها لَمَّا بَدَانِكِه نَوْعِ زِرَاعَتِ حَيَوَانَاتِ رَا بِطَرِيقِ از دواج آفرید و هر حیوانی را مناسب او زمینی از جنس او بیافرید چنانکه لبس نر را بیافرید مناسب او مادیان را بیافرید و تخمی از جنس او داد و تعبیه کرد و آلات و اسباب چنانچه معلوم همه است بدو لرزانی داشت علی هذا القیاس حیوانات دیگر را چنین مشاهده میکن و انسان را نیز زمینی و تخمی مناسب او باو کرامت فرمود و نسا را زمین او کرد اند. کماقال جلّ جلاله نِسَاءَ کُمْ حَرَثَ لَکُمْ^{۴۲} [F. 11a] و تخمی مناسب او در وجود او خلق کرد و آلات و اسباب مناسب او باو لرزانی داشت.

لَمَّا بَدَانِكِه غَرَضُ از همه وجود شریف انسان بود و مقصود بالذات لوست و این نوع زراعت را دوست داشت و محبوب خود کرد انید و امر کرد × مرار دمیان را^{۴۳} و تحریر نمود باین زراعت کماقال سبحانه و تعالی: فَانْكَحُوا مَا طَابَ لَکُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَ ثَلَاثَ وَ رُبْعَ^{۴۴} وَ کَمَا قَالِ النَّبِیُّ صَلِی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَ سَلَمَ: النِّكَاحُ سُنَّتِی فَمَنْ رَغِبَ عَنْ سُنَّتِی فَلِیْسَ مِنِّی.

^{۴۰} مزرعه

^{۴۱} ؟؟ گاو؟

^{۴۲} Qur'an II:223.

^{۴۳} From mark to footnote, Kattakhanov has:

مر آدمیان را.

Ms. 10626 omits the "mar", leaving just adamian-ra.

^{۴۴} Qur'an IV:3.

بدان ای درویش که زراعت بر دو نوع است: زراعت خاص و زراعت عام. زراعت عام را عولم اختیار نمودند و زراعت خاص را خاصان امت حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم، اختیار کردند زیرا که خاصان ببصیرة نافذة خود ملاحظه کرده، دیدند که در بین زراعت چندانی خیریت نیست و آفت بسیار دلرد و فرمودند که با این همه آفت مزرعة آخرت چون باشد بس آنرا بر عولم گذاشته اند الدنیا جیفَة و طالبها کلاب. آنچه مغز و حقیقت زراعت بود خود اختیار کردند.

بیت [F. 11b]

ما ز قران بر گزیدیم مغز^{۴۵} را قشر را پش خسان اند ختیم
قاسم سخن کوتاه کن بر خیز عزم راه کن شکر بری طوطی فکن مُردار پش کرکسان

همچنانکه زراعت عولم را اتواعست و زراعت خواص را نیز اتواعست مثل نماز و روزه و ذکر و تسبیح^{۴۶} و مانند اینها و زراعت اینها نیز بطریق لزدواج واقع است چنانکه علم را با عمل لزدواج است هر چگاه علم را با [امیزش]^{۴۷} عمل جمع میسازند نتیجه اش حالات و مقامات و معارف و حقایق الهی میشوند.

منقول است از آنحضرت صلی الله علیه و سلم، در امر شریف کدخدایی مبالغه نمودند و از انبیاء ما تقدم نیز مثل حضرت سلیمان علیه السلام چنانچه منقولست از ایشانکه هزار زن داشتند و حضرت داود علیه السلام صد زن داشتند. چرا^{۴۸}؟ مبالغه نکنند در بین امر که مثل انسان جوهری ازین زراعت حاصل میشود که مقصود از همه عالم لوست.

لما بدانکه سر مبالغه در بسیاری زنان آنست چون اینها زمینی شدند که آدمی از اینها میروید

^{۴۵} مغز

^{۴۶} کتا: تبیح: تسبیح.

^{۴۷} Inserted over line.

^{۴۸} Crossed out که

بس هر چند زمین بیشتر محصول بیشتر [هر چند محصول بیشتر]^{۴۹} سعادت در آخرت بیشتر. و سر آنکه این طایفه بعضی را میگذارند و بعضی را میگیرند آنست که پوشیده [F. 12a] نخواهد بود پیش دهقان ظاهر که زمینی را که یکبار کشتند بار دیگر مثل آن زراعت نخواهد شد و بعضی زمینها خواهد بود که هیچ چیز نخواهد رویید بس بضرورت زمین دیگر اختیار خواهند کرد تا تخم ضایع نشود چنانچه بعضی از عورات عقیم^{۵۰} می باشند و ایشانرا نا مبارک گفته اند. چنانکه حضرت رسوله صلی الله علیه و سلم فرمودند که حصیری^{۵۱} در گنج خانه بهتر که زن عقیم و بعضی دیگر باشند که یکبار که در وی زراعت کنند بار دیگر را نشایند. بس دهقان عالم دانا چرا باید که عیب کند دهقانان آخرت را به بسیاری زمین اختیار کردن زمین قابل تر

نکویی که چرست که بعضی از انبیا و اولیا درین امر شریف مبالغه کردند و بعضی دیگر نکردند زیرا که استعدلات بتفاوت میباشد هر کسی مناسب استعداد خود کار میکند همچنانکه از اهل ظاهر بعضی را استعداد بیشتر داد است و بعضی را کمتر و بعضی دیگر را هیچ نی. چنانکه بعضی از انبیا و اولیا مجرد گذرانیدند. از انبیا حضرت عیسی و یحی علیهما السلام اما گفته اند کمال در آن نیست چنانکه حضرت شیخ محی الدین^{۵۲} قدس سره میفرمایند که حالت من بر وجهی بود که بروح [F. 12b] هر یک از انبیا و اولیا جمع میشدم و سوالات میکردم جواب سوال باز می یافتم که تا که بروح حضرت یحی علیه السلام جمع شدم و گفتم یا یحی حق سبحانه و تعالی ترا بتجرد و انقطاع توصیف کرده است. بکو تاهمانا کمال در آن است.

Marginal insertion. ^{۴۹}

Under this word is written: ^{۵۰}

نا زاینده

Under this word is written: ^{۵۱}

بوریا

Ibn al-'Arabi ^{۵۲}

گفت لا و الله کمال در توالد و تناسلست و لیکن پدر و مادر من آیست بودند بتسلیط دعای پدر شدم ازین جهت این دغدغه در من نبود. دیگر ائرا توهم آن نشود که استعداد حضرت دلود و حضرت سلیمان بلندتر بود که ایشانان درین امر شریف مبالغه نمودند و

حضرت پیغمبر ما محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم اختصار در نه زن کردند زینهار همچنین گمان نبری. و بدائی که حضرت پیغمبر ما افضل و اکمل همه انبیا ست و استعداد او قوی تر از همه است. لیکن فیض او عام است بر جمیع مخلوقات و فیض دیگران مخصوص بود بجماعت مخصوص چون که استعداد باطنی حضرت دلود و حضرت سلیمان علیهما السلام زیاده بود از ان قوم مخصوص. بس جماعتی از نسا را محرم خود ساختند و ازین فیض مخصوص بایشان رسانیدند چون فیض پیغمبر ما عام بود بر کافه. ازین جهت اختصار در نه زن کرد.

[F. 13a]

همچنانکه در سرلر مخصوص کرد انید هژده کس را و گفت بَعَثْتُ لِبَيَانِ الشَّرِيعَةِ لَلْبَيَانِ الْحَقِيقَةِ. و دیگر آنکه طریقه او اختصار بود در همه چیز همچنانکه در کلام اگر چه مختصر است. لَمَّا مَعَانِي لَوْ بَسِيَارٌ لَسْتُ كَهَيِّرٍ^{۵۳} الْكَلَامِ مَاقَلَّ وَ دَلٌّ وَ الْقَلِيلُ يَدُلُّ عَلَى الْكَثِيرِ وَ الْجُرْعَةُ تُنْبِئُ عَنِ الْبَحْرِ الْعَزِيزِ.

دیگر آنکه این طایفه علیه را حالات و کیفیات می باشد که ایشانرا گاه گاه مغلوب میسازد و هیچ چیز در ایشان نمیگنجد^{۵۴} و محرم نمیتواند بود مگر نسا کما قال رسول الله صلی الله علیه و سلم لی مع الله وقت لا یسعنی فیهِ مَلَكٌ مُقَرَّبٌ وَ لَانِی مُرْسَلٌ وَ در ابتدای وحی که این نسبت شریف غلبه میکرد و ملائکه معظمه در صورتها ظاهر میشده اند. او را توهم غلبه میشد خطاب بحضرت خدیجه رضی الله عنها میکرد و میگفت زَمِّلْنِي يَا

^{۵۳} خیر

^{۵۴} Reading unclear.

خَدِجَه و در نهایت که مأمور شد به تبلیغ^{۵۵} رسالت هر چگاه این نسبت شریف نیز غلبه میکرد و او را توهم مغلوبی میشد خطاب بحضرت عایشه میکرد رضی الله عنها و عن ابیها و می فرورد کَلِّمْنِیْ یَا حُمَیْرَا.

بیت

کلمینی [F. 13b] یا حمیرا انتھاش

زملینی یا خدیجه ابتدلس

زیرا که در آن زمان مأمور بود به تبلیغ رسالت اگر مغلوب میشد اهل مال در رسالت واقع میشد دیگر آنکه کمال در شعور آگاهی است زیرا که بنده را تا رمقی از حیات باقست مکلف و مأمور است بر عبادت و بنده گی و کمال در اینست چون که دنیا دل خدمتست و آخرت دل قربت هر چند خدمت بیش قربت بیش.

بیت

از مقام بنده گی بر تر مقام

نیست ممکن در میان خاص عام

چون که این طایفه علیه را حالات و مقامات میبوده هیچکس محرم اسرار ایشان نمیتوانسته است بود غیر نسا تسکین غلبه این حسن نست^{۵۶} بوجود شریف ایشان بصحبت یا بتکلم میشده بس ضرورت^{۵۷} باشد اتمام^{۵۸} کردن این طایفه را در شأن ایشان

و نیز میتواند که مراد از^{۵۹} کثرت نکاح کثرت فرزندان صالح باشد چنانکه واقع شده است مَنْ مَاتَ فَقَدْ انْقَطَعَ عَمَلُهُ الْأَعْنُ ثَلَاثٌ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ بِالْخَيْرِ وَ صَدَقَاتٍ جَارِيَةٍ وَ عِلْمٍ نَافِعٍ^{۶۰} يَتَنَفَّعُ بِهِ یعنی بعد از انقطاع حیات اعمال که منقطع نمیشد ثواب وی از^{۶۱}

تبلیغ^{۵۵}نیست؟^{۵۶}ضرورت؟^{۵۷}اهتمام^{۵۸}مراد از؟^{۵۹}نافع؟^{۶۰}Damage to the manuscript here; reading unclear.^{۶۱}

آدمی یکی از ینها فرزند صالح است. بس سرّ مبالغه در نکاح این نیز خواهد بود و دیگر سلسله نبی آدم از زمان حضرت آدم علیه السلام رسیده است [F. 14a] گسسته نشود.

بدان لی طالب صادق که شهوت بر دو نوع است شهوت محمود و شهوت مذموم. شهوت محمود نیز بر دو قسم است. در یک قسم خاص و عام شریک اند و قسم دیگر مخصوص است. بر خواص آن قسم که عام است آنست که حق سبحانه و تعالی در لزل که حضرت آدم را خلق کرد از جهت عمارت دنیا شهوتی در وجود او خلق کرد از برای کثرت خلقتی که خلق بسیار شوند. و عالم بوجود ایشان معمور شود. بعد از آن حضرت حوّا را نیز خلق کرد در وی نیز شهوتی خلق کرد و او را جفت حضرت آدم کرد آید. در ین شهوت همه خلق برابرند یعنی عام و خاص چون که بمقتضای شریعت است. و غرض کثرت خلقتی است هیچکس را در اینجا سخن نیست و محل ملامت نیست و این صورت محبوب حق است سبحانه. اگر کسی در ینصورت ملامت کند موهم کفر است چنانچه در روایت صریح^{۶۲} واقع شده است.

لما آن قسمی که خاص است مخصوص است بر خاصان یعنی بر انبیا و اولیا آن شهوت در ایشان از کثرت عبادت و ذکر حق سبحانه و تعالی حاصل میشود و این سبب ترقیات مالانهایه ایشان میشود در مدّرج قرب. لما آن شهوتی که [F. 14b] مذموم است آنست که بمقتضای شریعت نباشد یعنی بی نکاح باشد یا آنکه در غیر محل صرف شود چنانکه شعار فُسّاق و فجّار و بی باکان^{۶۳} است نعوذ بالله من ذلک. از ین شهوت خدا و رسول و جمیع مسلمانان بیزارند دغدغه این چنین شهوت از کثرت خوردن طعامهای حرام و فسق بسیار است.

بدان لی درویش صادق که شهوت قویست^{۶۴} از اقوالی انسانی که آنرا قوت دافعه میگویند و

^{۶۲} Dots missing, this is a guess.

^{۶۳} بی باکان

^{۶۴} قویست؟

آن جنانست که هر چگاه آدمی غذای خورد قوت هاضمه میگویند قوتست از قوی انسانی که آنرا هضم میکند و آن چند قسم میشود. یک قسم از آن خون میشود و بتمام عروق و اعصاب آدمی میرود و بدل مایتحلل آدمی میگردد و قوت ظاهری که در آدمی که پیدا میگردد از اینجا ست و مقصود کلی از خوردن طعام این است مابقی فضلات میشود و بعضی از آن فضلات منی است که تخم انسانست و آن قوت دافعه که شهوت است این تخم را بجانب زمین نسا میرساند. بس معلوم شد که این تخم از غذا حاصل میشده است.

بیت

شهوة از خوردن بود کم کن ز خور	یا نکاحی کن کریز از شور و شر
چونکه خوردی میگشدد سوی حرام	دخل را خرجی بیاید لاجرم
چون حریص [F. 15a] خوردنی زن خواه زود	ورنه گریه آمد و دُنبه ر بود

چون که دخل این طایفه از فیض ملانهایه آلهی است بس خرج ایشان نیز بی نهایت خواهد بود. وقتی که شخصی را دخل بسیار باشد خرج کرد دخل خود چرا باید که عیب باشد. همچنانکه شهوت ظاهر از غذای ظاهری حاصل میشود شهوت خاصان از غذای باطنی حاصل میشود که آن فیض ملانهایه آلهی است. همچنانکه قوت باضمه^{۶۵} و دافعه آنجا درکار است اینجا نیز درکار است چون که فیض ملانهایه آلهی بر دلهای ایشان فایض میشود وقوت هاضمه آنرا بهضم می برد و همچنین نیز چند قسم میشود آنچه خلاصه لوست بدل مایتحلل این طایفه میگرد و استعداد باطنی ایشان بآن ترتیب می یابد یک قسم دیگر از آن معارف و حقایق و لذواقست که آن نصیب مریدان صادق است. قوت سامعه میگویند قوت دیگرست از قوی انسانی که در باطن مریدان صادق میباشد که بآن قوت معارف و حقایق و لذواق را بقدر استعداد خود از باطن پیر جذبه می کنند.

^{۶۵} هاضمه؟

بیت

چون کل صد برگ رویم درچمن	گر سخن کش ^{۶۶} یایم اندر انجمن
بی کشنده خوش نمیکردد رولان	این سخن شیرست در بستان جان
واعظ [F. 15b] از مرده بود گوینده شد	مستمع چون تشنه جوینده شد

پیر نیز آنچه از عالم بالا بیواسطه بر باطن او فایض شده است بقدر استعداد ایشان بایشان میرساند و یک قسم دیگر از ان فضالتست بعضی از ان منی است که تخم انسانست اینجا نیز شهوت مؤکلتست که این تخم را بسوی زمین نسا میرساند. بس زیادتی شهوت درین طایفه علیه از فیوض مالانهایه آلهی شد.

این بود شمه از اسرار نکاح که گفته آمد و اختصار کرده شد برین که تا خواننده شنونده را ملات نیفراید الحمد الله علی الاتمام.

تمت تمام شد کار من نظام شد.

^{۶۶} کشی؟

بسم الله الرحمن الرحيم

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ وَ خَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَّارِجٍ مِنْ نَارٍ
و الصَّلَاةُ وَ السَّلَامُ عَلَى رَسُولِهِ مُحَمَّدٍ الْمُخْتَارِ وَ عَلَى آلِهِ وَ لِسَحَابِهِ^١ الْاٰخِيَارِ .
اما بعد سبب تالف اين نسخه آن بود كه علماء نا كذباً بالة النيرأس هـى للحريق وضوء
مَالِ النَّاسِ يعنى بعضى از علماء اين زمان كه ايشانرا نصيبى از نشاء اين طايفه عليه نبوده و
بويى از [F. 16a] لذواق ايشان بمشام جان نرسیده و هرگز اين طايفه را ندیده اند و با ايشان
نيز صحبت نداشته اند از ين جهت منكر طريقه و حالات و لذواق ايشان مى بوده اند.

بيت

المرلايزال عدو لماجهل	زد شيخ شهر طعنه بر اسرار اهل دل
منتقار در آب شور دلرد همه سال	مرغى كه ندلرد جز از آب زلال
چون هر چه ترانيسست كسى را نبود	منكر چه شوى بحالت زنده دلان
كر ظن ^٢ نيك دلرى با لوليا چه باشد	لى لولياء حق را از حق جدا شمرده

از كمال جهل و بيمعرفتى كه باين طايفه دلرند طريقه مسلوک لوليا را انكار ميكرده اند
نامادان^٣ و بيوختگانى^٤ كه بمضمون حديث مَنْ تَشَبَّهَ بِقَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ خود را امشابه^٥
اين طايفه عليه كرده اند و طاريقه سَنِيه^٦ اكابر را قدس الله تعالى سرلرهم بر پادارند از كمال
بى سعادتى از معنى اين حديث نيز غافل مانده طعنه و تكفير ميكرده اند.

^١ اصحابه In ms. 10626.^٢ Written under this is:

کمان.

^٣ نامردان؟^٤ Probably سوختگانى (in Kattakhanov)^٥ نشابه؟^٦ سینه؟

بیت

باز اهدان مگوید^۷ اسرار عشق مستی
تا بیخبر بمیرند در ننگ خود پرستی
سخن از شرع سنت کوبهشمار آن صورت بین^۸
حدیث از عشق سرمد خولن بمجنونان نا
پروا

بحکم فرموده مَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ شَيْخٌ فَشَيْخُهُ الشَّيْطَانُ چون که ایشانرا بظاهر شیخی

[F. 16b] نبوده شیطان در ایشان دست تصرف یافته و مرید خود ساخته و بخود مغرور کرده

چونکه دشمن قدیمست باین طایفه او را نیز بدشمنی در انداخته از کمال غرور در بعضی

لوقات به بعضی عزیزان میگفته که خدای تعالی بمن همچنین میگوید بر خود حالی و مقامی

اثبات میکرده آری کسی که تابع شیطانست همچنین ها میگوید.

نقل است که روزی در صحبت شریف شیخ جنید قدس سرّه چهار صد کسی بوده از این طایفه و از

مقام مشاهده هر یک سخنی میگفته اند یکی مغروری [زنده]^۹ مرقع پوشی بوده بر خاسته و

گفته اینها که شما گفتید همه خیال و حبان^{۱۰} بود مشاهده آنست که خدای تعالی را بچشم سر

بیند حضرت شیخ دانسته که او مغرورست محدثی بوده در زمان ایشانکه احادیث را همچنانکه

آنحضرت صلی الله علیه و سلم در زمان گفتن هر حدیث در جه صورت بوده اند یاد داشته.

حضرت شیخ آن مغرور را پیش او برده اند و بآن محدث گفته اند حدیثی که در ماده

شیطان واقع شده باین شخص بخولن او گفته باشد که زمانی توقف کنید که حضرت رسول صلی

الله علیه و سلم در زمان گفتن این حدیث غُسلی تازه کرده اند و دستار یک گوشه

بسته اند و بر سریر نشسته اند [F. 17a] من خود را مهیا سازم در آمده و غسلی تازه کرده

و دستار یک گوشه بسته و بر سریر نشسته. و بعد از آن گفته که شیطان با جنود خود بر تخت

^۷ مگوید In mss. 10626 & Kattakhanov

^۸ Missing dots; this is a guess.

^۹ Written under line.

^{۱۰} حسان In mss. 10626 and Kattakhanov

زری نشسته و دعوی خدایی میکرده باشد و مردم او را بخدایی می پرستیده باشند. حضرت شیخ گفته باشند والله که تو شیطان پرستیده خدای تبارک و تعالی از آن منزّه است که او را بچشم سر تون دید. او بر خاسته و توبه کرده همچنین اینها خود را ضال و مضل ساخته اند و ازین سعادت کزاده و اکثر طالبان را نیز از راه حق برده اند چون طالبان ایشانرا عالم و دانا اعتقاد کرده اند همه متردد شده اند و از سلوک درفتار راه حق مانده اند و هم است که طریق حق مسدود گردد.

بنابراین این ضعیف کم بصناعت احمد بن مولانا جلال الدین کسانى غفر الله له و لو الدیه و لجميع المؤمنین و المؤمنات و المسلمین و المسلمات خواست که از آنچه از خاک بوسی آستابه^{۱۱} این طایفه علیه باو رسیده است شمه از احوال و مقامات این طایفه نویسد تا باشد که بعد از خواندن و دیدن این نسخه حق، سبحانه و تعالی، ایشانرا توفیق دهد که دیگر باره این طایفه علیه را انکار نکنند و خود را [F. 17b] از سعادت ایشان محروم نسازند انشا الله تعالی.

بدانکه طریق^{۱۲} این طایفه علیه آنست که همه در راه صدق و صفا و مخالفت طبع و هوا اند و متابعت شریعت و سنت و مجانبیت ضلالت و بدعت گوشیده و روش پاک خود را از نظر اغیار پوشیده و این روش پاک حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و سلم از یار غار سابق است در تصدیق^{۱۳} ابو بکر صدیق رضی الله تعالی عنه قرناً بعد قرن باین طایفه رسیده است.

و تا قیامت خواهد بود سلوک ایشان برد^{۱۴} و نوع است: سلوک ظاهر سلوک باطن، سلوک ظاهری ایشان آنست که خود را بوسع و طاقت در موافقت حدود شرعیه متوقف میدارند و هوا و

^{۱۱} آستانه

^{۱۲} طريقة In mss. 10626 and Kattakhanov

^{۱۳} Missing initial dot; this is a guess.

^{۱۴} بود؟

نفس را مخالفت مینمائید و زبان و حلق را از حرام بیشبخت پاک میدارند که اصل درین کار
این است چه غذا بمنزله تخم است در زمین دل هر چه کارند همان بر دلند اگر طیب طیب و
اگر خبیث خبیث.

بیت

هر جنس که کاری هم از آن جنس بد روی کر نیکمرد راهی [بر و تخم بد مکار]^{۱۵}
لقمه تخم است برش اندیشه‌ها لقمه بحر و گوهرش اندیشه‌ها

و سلوک باطنی ایشان آنست که همگی همت بر آن مصروف میدارند که دل از [F. 18a] مجموع
تعلقات صافی شده صفات ذمیه^{۱۶} از ساحت سینه رخت بسته طهارت باطن بحاصل آید.

بیت

تعلق حجاب است بیحاصل چو پیوندها بکسلی واصلی

و در ذکر دل سعدی بلیغ مینمائید که دل بذکر گویا شود.

بیت

ذکر گو ذکر تا ترا جانست پاکئی دل ز ذکر یزدانست

همچنین هر چه در تطهیر باطن دخل دارد بحسب اوقات تمسک بآن مینمائید که فَتَمَسَّكَ
بِكُلِّ مَا جَمَعَكَ مَعَ اللَّهِ و همچنین در احیای طریقه اصحاب و تابعین و سلف صالح
هیچ دقتیه^{۱۷} را مهمل نمیگذارند و سالکان طریق نجات که دست در دامن متابعت این زنده
دلان آگاه و برگزیده گان حضرت آله میزنند و خوشه چنی^{۱۸} خرمن سعادت این صدیقان
صادقا صافی وقت اختیار میکنند هر آینه بوسیله متابعت و محبت ایشان بدرجات عالیه و
مقامات رفیعیه و منتهای همت دل که مستقر کمال است که و هُوَ الْوُصُولُ إِلَى لِقَاءِ اللَّهِ و

^{۱۵} Damage to the manuscript; this reading should be verified against other mss.

^{۱۶} ذمیه؟ زمیه؟

^{۱۷} In mss. 10626 and Kattakhanov دقیقه

^{۱۸} چینی In mss. 10626 and Kattakhanov چینی؟

لقایه^{۱۹} است میرسند و همچنین هر که را سعادت روی مینماید و الهام ربّانی بدل او میرسد و محبت این طایفه در دل او راه مییابد تا بزمرة [F. 18b] سالکان این راه تمسک مینماید و در پناه نیاز مندان بارگاه آله می دراید هر لحظه مدد بر مدد از توفیق ربّانی قرین جال او میگردد.

بیت

نیازمند بلا کورخ از غبار مشوی که کیمیای مرادست خاک کوی نیاز

و بتأیید همت قاهره این برگزیده کان تمام از ظلمات جهالت و طبیعت رهایی یافته با علی مقامات این راه میرسد.

بیت

بی عنایات حق خاصان حق کر ملک باشد سیاهستش ورق

سخن کبرا و عظماء این خانه ولده بزرگست قدس الله تعالی اسرارهم که هر ان صاحبدولتی که از سر صدق و اخلاص دامن یکی از این برگزیده گانرا بگیرد هر آینه بمقصود برسد. و هر که از راه بی علمی مرین صدیقانرا منکر شود و خلاف کند حضرت رسول را صلی الله علیه و سلم و صحابه کرام او را رضوان الله تعالی علیهم اجمعین خلاف کرده باشد زیرا که روش این عزیزان روش حضرت صلعم و صحابه لوست و روش عارفان و سیر صالحانست و از بدعت و مخالفت شریعت مبراست کوشش این برگزیده گان از هوای نفس صافی و حرکات و سکونات ایشان موافق شریعت و برجاده سنت متابعانرا به نگاهداشت شریعت امر کرده اند [F. 19a] و سنن حضرت رسول صلی الله علیه و سلم تعلیم فرموده و از بدعت و طریق اهل فتنه و بطلان و از تقلید مقلدان نگاهداشته اند روش این صدیقان نه رنگ تعطیل دارد و نه بوی تشبیه بلکه محض نور هدایت و نور معرفت و اعتقاد اهل سنت و جماعت و روش عارفان و محققانست قدس الله اسرارهم متوقع از لطف و کرم عزیزان و دوستان آنکه هر خطایی و نقصانی که درین نسخه واقع شده باشد لفظاً و معنی از راه شفقت حک و اصلاح نمانید آنچه قابل اصلاح نباشد بحالش گذارند دامن عفو بروی پوشند.

^{۱۹} Missing dots for final markaz; this is a guess. Kattakhanov has "be".

بیت

بپوش دلمن عفوی بذلت من مست که آبروی شریعت بدین قدر نرود

و بعینه این ضعیف را هدف تیر ملامت نسازند تا داخل شوند در زمره آن طایفه که علم ایشان
بیواسطه از حق سبحانه و تعالی حاصل شده است.

بیت

مکن عیب درویش بیخویش مست که عرف است از آن می زند پا و دست

و بیقین بدانند که این ثمره و نتیجه آن علمی است که حضرت رسول الله صلی الله علیه و سلم
فرموده است مَنْ عَمِلَ بِمَا عِلِمَ وَ رَتَّهٗ اللّٰهُ تَعَالٰی عِلِمَ مَالَمَ یَعْلَمَ.

بیت [F. 19b]

تا بدانی تو که این آن ملت است کانچه اینجا می رود بی علت است

بدان ای درویش صادق که بعضی از این طایفه اختیار سماع کردند و فواید آنرا در نظر در لوردند
و از جمله فواید یکی آنست که اصحاب ریاضات و ارباب مجاهدات را از کثرت معاملات گاه
گاه اتفاق افتد که کالاتی و ملالتی در قلوب و نفوس حادث شود و قبضی و یا بستی که موجب
فتور اعمال و قصور احوال بود طاری گردد. پس متاخرین مشایخ قدس الله تعالی ارواحهم
بجهت دفع آن عارضه و رفع آن حادثه استماع اصوات طیبه و الحان متناسبه و لشعار مهیجه
میشوقه که مشروع بوده اند و منتسبان خود را بوقت حاجت تحریص نموده اند تا
بدان واسطه کالات و ملالت از ایشان مرتفع شود و دیگر باره از سر شدت شوق و حدت شغف
روی بمعاملات آرند.

فایده دوم آنکه سالکان را در اثنای سیر سلوک بسبب ظهور استیلای صفات نفوس و قفات و
حجبات بسیار افتد و طریق مزید احوال و ترقی در مدارج قرب برایشان مسدود گردد و بطول^{۲۰}

Probably ^{۲۰}

باطل.

فرق صولت^{۲۱} اشتیاق نقصان پذیرد و بمجرد شنیدن [F. 20a] اصوات طیبه و الحان متناسبه ویا شعری که وصف الحان لو باشد میتواند که کیفیت غربی روی نماید که تحریک ماده مؤدت و تهیج دواعی محبت کند و آن وقفه و حجه از پیش برخیزد و سمع روح کشاده شود و لذت خطاب لزل و عهد لول یاد آید و نایره محبت دل سالک را بجوش آورده مرغ روح نهضه غبار هستی و ندوت خود پرستی از خود بیفشاند و از غواشی قلب و نفس و جمله اکول بیک لحظ مجرد گردد.

بیت

هر چه جز معشوق باقی جمله پوخت	عشق آن شعله است کو جون برودخت
در نکرزن بسکه بعد لا چه ماند	تیغ لا در قتل غیر حق براند
شاد باش لی عشق شرکت سور رفت	ماند الا الله باقی جمله رفت

و طریق مزید احوال بروی مفتوح گردد و بیک لحظ چندان راه قطع کند که بغیر سماع در سالهای درلر نتواند کرد. دیگر آنکه گفته اند السَّمَاعُ أَهْلُ لَأَهْلِ اللَّهِ وَ الْاَصْوَاتُ الطَّيِّبَةُ هِيَ مُخَاطَبَاتُ الْحَقِّ إِلَى الْعَبْدِ.

بیت

اگر مستمع را بدانم که کیست	سماع لی برادر بگویم که چیست
فرشتد فرو ماند از سیر او	کر از برج معنی پردطیر او
قوی تر شود دیوش اندر دماغ	و کر مرد [F. 20b] لهو است بازی ولاغ

بدلن لی درویش صادق که سماع چیست؟ سماع شنیدن آولزهای خوش موزونست مرددستان حق را چه آولزهای خوش خطابیست؟ از حق سبحانه و تعالی بر دل بنده ها در ان زمانکه حق سبحانه و تعالی ارواح را خلق کرد و گفت با ارواح که اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ^{۲۲} یعنی ایانستم من پروردگار شما ارواح گفتند بلی یعنی هستی تو پروردگار ما لذت و حوشی^{۲۳} آن آولز در گوش

۲۱ وصلت

۲۲ Qur'an VII:172.

۲۳ Probably خوشی.

لروح همچنان بماند.

بدان لی درویش صادق که مقصود حق سبحانه و تعالی از خلق لروح عمارت دنیا بود چون که لروح را استعداد آن نبود که عمارت دنیا توانند کرد. بس حق سبحانه و تعالی کالبد آدم را در چهل صباح پد قدرت خود راست ساخت و آلات عمارت در وی تعبیه کرد. بعد از آن لروح را بدنیا فرستاد از جهت عمارت دنیا چون که بیک آدم تنها دنیا معمور نمیتوانست شد. حوّا را از پهلوی چپ حضرت آدم خلق کرد و جفت او ساخت و امر کرد بنکاح تا خلق بسیار شوند و بسیار شدن خلق را باین طریق دوست داشت و مبالغه کرد فرزندن آدم را درین امر که فَاَنْكِحُوا مَا لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَىٰ وَ ثُلَاثَ وَ رُبَاعَ^{۲۴} [F. 21a] تا خلق بسیار شوند و دنیا و معمور شود بعد از حضرت آدم کالبد آدمیانرا که محل آلات و استعداد دنیاست بطریق توالد خواست که شود بعد از آن لروح را متعلق بدن کرد انید یعنی بمقتضای هر زمانی که موجود میشود و روحی متعلق آن بدن میشود و بعمارت دنیا مشغول میگردد الی یوم القیامه^{۲۵} تا زمانی که حق سبحانه و تعالی خواسته است که دنیا معمور باشد. اما بدانکه لرواحی که ین زمان متعلق بدن میشوند همه در زمان خطاب اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ^{۲۶} بودند عهد کرده بودند بخدلوند و کم بنده گی بر میان سته^{۲۷} همچنان منتظر اراده خدلوند نوبت بنوبت می آیند و میروند الی یوم القیمه.

دیگر بدانکه سرّ و حکمت آنکه قالب آدم را در چهل صباح پد قدرت خود راست ساخت چه بود چونکه آدم را از برلی عمارت دنیا میفرستادخواست که او را محجوب سازد از خود تا بعمارت دنیا تواند مشغول شد همچنین در چهل شبانه روز چهل حجاب در پیش لدم نهاد تا آدم بتمام محجوب شد و بعمارت دنیا مشغول گشت.

^{۲۴} Qur'an IV:3.

^{۲۵} The Arabic here is set off from the main text by verse marks.

^{۲۶} Qur'an VII:172.

^{۲۷} بسته؟

بدان لی درویش صادق که این بآن میماند که پادشاهی عمارت عالی بنیاد کرد در شهر دیگری غلامان و رعایای خود را و استادان را امر کرد و فرستاد و برلی تمامی [F. 21b] آن عمارت و نیز دانست که تا سرلپانی نباشد که سرلپانی کند ایشانرا عمارت با تمام بخوهد رسید بعضی از امرلی خود را که مناسب سرلپانی بودند بر سر ایشان فرستاد تا سرلپانی ایشان کند و هر روز جماعتی را از پی ایشان میفرستد جماعتی می آیند و جماعتی میروند تا آن زمانکه عمارت تمام شود همچنین حق سبحانه و تعالی دنیا را بیا فرید و آدمیانرا خلق کرد بآن طریق که گفته شد و بعمارت دنیا فرستاد چونکه آدمیان بخودی خود این عمارت را نمیتوانستند بسر رسانیدن. بس اثبیا را فرستاد از جهت سرلپانی ایشان و علم و عمارت. چنانکه شرط است با ایشان تعلیم کرد از او امر و نواهی تا ایشان نیز با بنده های او سبحانه آن همه را دانانند و طریق باز گشت بسوی خودش را سبحانه نیز با ایشان تعلیم کرد و ایشان این را نیز با بنده های او دانیدند.

بس همچنین تا قیام قیامت این سلسله در تمار است^{۲۸} و عبارت از شریعت این لوامر و نواهیست که اثبیا آوردند با امتان خود و هر نبی بزبان قوم خود لوامر و نواهی بایشان رسانید. اما بدانکه عبارت از لوامر در شریعت آن راه راستست که بنده ها بجانب حق تعالی میروند و راه بهشت نیز همین است اما نواهی آن راه شیطان است که [F. 22a] حق سبحانه و تعالی بنده های خود را از آن منع فرموده است و راه دوزخ نیز این است.

بدان لی طالب صادق که آدمیان که بعمارت دنیا آمدند بجهت اندک مکثی که در دنیا کردند و خواجه خود را نیز فراموش کردند و آن عهد که در روز است بخواجه خود بسته بودند آنرا هم فراموش کردند مگر عاشقان و عارفان که فراموش نکردند.

Missing dots; this is a guess. Kattakhanov has: ^{۲۸}

کار است.

بیت

عاشقانند که [بند]^{۲۹} در عهد حق اند وصف ایشان چه تون گفت رجال صدقوا

کقوله تعالی رجال صدقوا ما عاهدوا^{۳۰} و انبیا هر چند مبالغه کردند کم کسی آن عهد را
 بیاوردند اکثر خلق بآب و راثه دنیا مشغول گشتند و در ضلالت و گمراهی خود را هلاک کردند
 و بعضی که مهتد شدند و متابعت انبیا را قبول کردند ببرکة متابعت نبی خود را بسعاداتهای
 عظیم مشرف کردند و بعد از انبیا علیهم السلام اولیا الله اند قایم مقام ایشان هر که دست در
 دامن متابعت ایشان زد از ضلالت و گمراهی خلاص یافت و بسعاداتهای عظیم مشرف شد.

اما بدان ای طالب صادق که بعد از ان که وجود شریف آنحضرت، صلی الله علیه و سلم، از میان
 رفت اصحاب بزرگوار او نیز آنچه ممکن بود راه شریعت و طایقت او را میسپردند و از بدعت و
 ضلالت نگاه [F. 22b] میداشتند بعد از ان از تابعین و تبع تابعین رضوان الله تعالی
 علیهم اجمعین بفرموده اختلاف العلما رحمة الله اختلاف کردند مثل امام اعظم^{۳۱} و امام
 شافعی رحمهما الله و غیرهما بمقتضای هر زمان و هر قوم اجتهاد می کردند اما اختلاف
 در راه کردند نه در مقصود چرا که مقصود همه یکست.
 مصراع مقصود یکست کعبه رواترا اگر صدند

همچنین اکابر طریقت قدس الله تعالی سرلرهم نیز بمقتضای هر زمانی و هر قومی اختلاف
 کردند که اختلاف الکبراء رحمة الله چون که مقصود همه حق است سبحانه اختلاف در روش پیش
 نیست.

بدان ای طالب صادق که اول کسی که در طریقت اختلاف کرده [که]^{۳۲} شیخ جنید بوده اند

^{۲۹} Written above line.

^{۳۰} Qur'an XXXIII:23.

^{۳۱} Hanafi.

^{۳۲} Marginal insertion.

قدس سرّه چون که در عهد حضرت شیخ طور خلق دیگر شده بود بمضمون حدیث فَتَمَسَّكَ بِكُلِّ
مَا جَمَعَكَ مَعَ اللَّهِ بِبَصِيرَةٍ نَافِذَةٍ خود ملاحظ کرده دیدند که درین زمان آنقوم را باین طریق
 نمیتوانند در راه در لوردن و چیزیکه سبب جمعیت خاطر طالبان میشود درین زمان و مناسب
 حال ایشان است سماع است این طریق را اختیار کرده اند بفرموده السَّمَاعُ أَهْلٌ لِأَهْلِ اللَّهِ
 یعنی شنودن آوژهای خوش اهل الله را مبارکست [F. 23a] و سبب ترقیات مالانهایه است ایشانرا
 در مدارج قرب^{۳۳}. بدانکه آگاهی این طایفه را در زمان سلوک وقفات و حجابات می اقتد که
 بهیچ ریاضت آنرا نمیتوانند دفع کرد مگر بشنودن آوژهای خوش که الْأَصْوَاتُ الطَّيِّبَةُ
مُخَاطَبَاتُ الْحَقِّ إِلَى الْعَبْدِ یعنی اصوات طیبه مخاطبات حق است بسوی بنده و سالکان
 طریق هر چگاه سمع قلب خود را از خس و خاشاک تعلقات پاک ساختند سمع قلب ایشان
 کشاده شد آوژهای خوش که میشنوند همه از انجا میشنوند چنانکه فرموده اند:

بیت

جمله آوژها از شه بود	گر چه از حلقوم عبدالله بود
پیش من آوژت آوژ خداست	عاشق از معشوق خاشاکی جد است

لاجرم بیطاقت میشوند و در اضطراب^{۳۴} می در آیند گاهی نعره و فریاد نیز میکنند چراکه این
 آوژ همان آوژ است که در عهد أَلَسْتُ بِغُوشِ جَانٍ رَسِيدَةٍ لَذَّةٍ وَ خُوشَى أَنْ أُولَازَ دَرِ مَغْزِ جَانٍ
 ایشان نشسته غایتش چندین گاه پُنبه و سولس در گوش جان ایشان پرشده بود این آوژ
 نمی شنودند.

بیت

پنبه و سولس بیرون کن ز گوش	تا بگوشت آید از کرد دن خروش
----------------------------	-----------------------------

چون پُنبه و سولس از گوش کشیدند آن آوژ آشنا بگوش جان رسید روح ایشان [F. 23b] در پرواز

^{۳۳} قرب؟

^{۳۴} اضطراب

در آمده میخواهد که خود را بآن جناب برساند چون گنده^{۳۵} وجود در پای او بسته اند
 نمیتواند خود را بآن جناب رسانیدن لاجرم متحرک میشود و کنده وجود را در حرکت
 می درلرد^{۳۶} و نعره و فریاد کردن میگیرد از کمال لشتیاقی که بآن جناب دلرد و آن غربت و
 جدایی در یادش می آید گریه و زلری کردن میگیرد و هر لحظه میخواهد که بمقر اصلی
 خود باز گردد نمیتواند.

بیت

دولت کلی قوی سرباه ایست	گریه و زلری عجب سرمایه ایست
تا که کی آن طفل او کریان شود	دایه و مادر بهانه جو بود
تا بگریید او کند حاجت پدید	ظفل حاجات شما را آفرید
تا بجوشد شیرهای مهرهاش	گفت داعو الله پزلری مباحش
بحرنجشایش ^{۳۷} کجا آید بجوش	تا نکرید کودک حلو اقروش
کام خود موقوف زلری دلن بخت	لی برادر طفل طفل چشم تست

چراکه حق سبحانه و تعالی او را جندین گاه از برلی حکمتی و مصلحتی در ین قفس تن پای
 بست کرده است.

بیت

مصلحت بود این که قاسم بهر تحصیل کمال ناکهی از چاه جان افتد اندر چاه تن

همچون آن فرزندی که چون از مادر خود جدا می افتد هر چگاه آواز مادر خود میشنود بیطاعت
 و بی آرام میشود چونکه مانعی از وصل مادر هست لاجرم گریه و زلری میکند تا باشد که آنکس
 که او را مقید [F. 24a] ساخته است رحمش آید و آن بنده را از پای او یکشاید و بمادرش واصل
 کرد اند همچنین حق سبحانه و تعالی هزار بار از مادر مهربان مشفق تر است بر بنده های خود
 بس چون بیطاعت و بی آرام نشود کسی که از آن جناب دور افتاده باشد و گریه و زلری نکند از

^{۳۵} Kundah: the silken bands that bind a falcon's wings when traveling [preventing him from flying]. --Steingass

^{۳۶} در آورد؟

^{۳۷} بخشایش؟

بر لی وصل آن جناب.

بدان لی طالب صادق که حضرت سید الطایفه جنید قدس سرّه بعضی سازها که مباحست شنیدن
آواز آن در مجلس خود حاضر میساخته اند و صحبت برین وجه میداشته اند و بسیاری از
طالبان را باین طریق بآن جناب سبحانه مشرف می ساخته اند.

منقولست از ایشانکه شنیده باشند که یکی ازین طایفه فوت کرده در ولایت فرغانه و کنیزک
مغنیّد از و مانده ایشان رفته اند آنجا و کنیزک را بیهای تمام خریده در قید خود در
لورده اند و ببغداد آورده.

منقولست که از ذو المنون مصری^{۳۸} قدس سرّه پرسیده اند که سماع چیست؟ گفت وَاَرَدُ
حَقَّ يَزِيحُ^{۳۹} الْقُلُوبَ إِلَى الْحَقِّ فَمَنْ اصْغَى إِلَيْهِ بِحَقِّ تَحَقُّقٍ وَ مَنْ اصْغَى إِلَيْهِ
بِنَفْسٍ تَذَنَّقُ^{۴۰} و حضرت سید الطایفه جنید قدس سرّه گفت نازل میشود رحمت بر فقیر در
سه جا: نزد سماع زیرا که نمی شنوند [F. 24b] کمر^{۴۱} از حق سبحانه و تعالی و نمی خیزند
مگر از وجه و نزد اکل طعام زیرا که نمی خورند مگر از فاقه و نزد مذاکره علوم زیرا که ذکر
نمی کنند مگر صفت لولیا روزی شبلی در اثنای سماع فریادی کرد از وجه آن پرسیدند
حضرت شیخ گفت آنچه من شنیدم اگر مردم می شنیدند همه در روی می افتادند.

منقولست از حضرت امام شافعی که جاریه نزد ایشان این بیت خوانده و تغنی کرده که:
خَلِيلِي مَابَالَ الْخَطَايَا كَأَنَّهَا
تَنْكَسُ تَرَاهَا عَلَى الْأَعْقَابِ بِالْقَوْمِ

^{۳۸} Should be Dhu al-Nun al-Misri, d. 246/861.

^{۳۹} يزيع؟ در کتّاخنيه يزعج.

^{۴۰} تزدنق probably.

^{۴۱} مگر در نسخه کتّاخنيه.

ایشان در وجد شده اند و باین جارید^{۴۲} گفته اند که ترا هیچ طرب از این قول در دل پیدا شد؟ گفته نی. امام فرموده اند و الله که سمع دلت باطل شده است.

منقولست که عمر و بن بخید که از جمله تلامذه و اصحاب ابو عثمان حیرست وقتی که با ابو القاسم نصرآبادی که شیخ خرلسان است و بسماع و کوعی تمام داشته اتفاق اجتماع افتاد ابو عمر و او را بر کثرت سماع تحسین کرد شیخ ابو لقاسم گفت سماع بهتر از آنکه جمعی نشینند و بعیب جویی و بد گویی مردم گویا باشند.

بدان ای طالب صادق که غرض از خلقت بشر محبت رب العالمین است یعنی غرض از آفریدن [F. 25a] ورزش نسبت جبی است و ظهور آنچه این نسبت را گفته اند مُستکن است در ته دل آدمی همچنانکه آتش در دل سنگ و آتش از دل سنگ وقتی ظاهر میگردد که چقماقتست بر وی زنند همچنین محتی که در دل آدمیست ظاهر نمیگردد تا زمانی که چیزی بر وی نزنند و آن چند [چیزی]^{۴۳} الحان طیبه است چرا که الحان طیبه مخاطبات حق است بر دل بنده هر چگاهی که خطاب بر دل میرسد آتش محبت از قه^{۴۴} دل او سر بر میزند و میسوزد هر چه نشان غیر و غیرتست و مقصود از همه طاعات و عبادات ظاهر این محبت است و این محبت از هیچ طاعت و عبادت چنان ظاهر نمیشود که از اصوات طیبه چرا که طاعت و عبادات عمل بنده است و اصوات طیبه خطاب محبوبست بر دل محب پس عاشق سوخته داند لذت کلام محبوب را کسی که عاشق نبوده باشد چو داند.

بیت

از حالت ما طایفه سرد چه دانند
از لذت کاری که کند مرد چه دانند

درد دل ما مردم بیدرد چه دانند
خیر آنکه ندانند بخود آلت مردی

۴۲ جارید؟

۴۳ Marginal insertion.

۴۴ ته

بس از آن جهت اکابر طریقت مثل سید الطایفه جنید و غیر ایشان بسیاری ازین طایفه علیه
 اختیار این طور کرده اند و مبالغه نیز [F. 25b] نموده اند و این طریق سبب ترقیات مالانهایه
 ایشان شده در مدراج قرب اما بعد از ایشان چونکه این طایفه بظاهر کم مانده اند مردم خراب
 شدند در فسق و فجور افتادند و اینطریق را اشعار^{۴۵} خود ساختند و خرابیها کردند از جهت خست
 شرکاه صاحب شرع منع فرمود و بآنجماعت حرام ساخت نه برین طایفه علیه از کلام شویف
 السَّمَاعُ أَهْلُ لَأَهْلُ اللَّهِ اَیْنَ معلوم میشود که سماع تریاقی است مر اهل الله را و زهریست
 قاتل بر غیر ایشان یعنی بر فسّاق و فجّار.

بیت

هر چه گیرد علتی علت شود	کفر گیرد کامل ملّت شود
موسی اندر درخت آتش دید	سبز تر می شد آن درخت از نار
شهوّت حرص مرد صاحبدل	همچنین دلن همچنین انکار
تو صاحب نفس لی غافل میان خاک خون مخور	که صاحبدل اگر زهری خوردن آن انکبین

باشد

حضرت شیخ خاوند طهور قدس سرّه میفرمایند که سماع شراب محبت است. سماع خطاب
 مودّست، سماع اتباع احسان است. کقولہ تعالی الذین یستمعون القولَ فَيَتَّبِعُونَ
 أَحْسَنَهُ^{۴۶} اما سماع را نفس مرده باید دل زنده اگر کسی را از سماع زلق و خال ذهن بصاحب
 جمالی [F. 26a] منتقل شود سماع بروی حرام باشد. دیگر آنکه سماع غذای روحانیان تجرید
 است هر که از غذای نفسانی قطع کرده باشد غذای روحانی او را بود.

بدان لی درویش که سماع زنجیرست که دیوانکان محبت را بآن تقید میکنند یا تدبیرست که سر
 کشتکان فرقت را بآن تادیت مینمایند سماع مرکب مبتدیانست که بمیانجی آن خویشتن
 را از زندان خودی بگلستان بیخودی در اندازند یا منزل منتهیان است که خود را از اتوار دیدلر
 جَذْبَةً مِنْ جَذَبَاتِ الْحَقِّ تُوَاذِي مِنْ عَمَلِ الثَّقَلَيْنِ در حجاب گفتار آرنه تا سبحات جمال

^{۴۵} Reading unclear.

^{۴۶} Qur'an XXXIX:18.

احدیت و کمال سرّ صمدیت ایشانرا نسوزد چنانکه حضرت رسول صلی الله علیه و سلم بجهت دفع این حال کلمینی یا حمیرا میفرمود دیگر بدانکه خطاب عاشق موجب احتجاب معشوق است نمی بینی که موسی را صلوات الرحمن علیه خطاب آرئی مانع رؤیت شد و جواب لن ترائی آمد و حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم در خانه امهانی بیچگونه خیال سفر آسمانی نداشت و شب روز بفقرای اهل السلام میگذشت چنان قربت یافت که حضرت حق سبحانه و تعالی بیان قربتش [F. 26b] فرمود که فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى^{۴۷} تا بدائی که کار نیاز دلرد از زبان هیچکار نکشاید.

بدان لی طالب صادق که شریعت آن راه راستی است که حضرت پیغمبر ما صلی الله علیه و سلم از حضرت حق سبحانه و تعالی آورده است بر بنده گان و آن لوازم و نواهی است و لوازم آن چیزهاست سبب قربت میشود بآن جناب مثل نماز و روزه و حجّ و زکوة و غیر اینها و حق سبحانه و تعالی از کمال شفقتی که داشت با بنده گان خود دید که بنده گان راه آمدن خود را گم کرده در ضلالت و گمراهی افتادند حضرت رسول را صلی الله علیه و سلم برسالت به بنده های خود^{۴۸} فرستاد تا راه راست را با^{۴۹} ایشان نماید و از گمراهی منع فرماید بس معلوم شد که هر چه سبب نزدیکی^{۵۰} میشود بآن جناب مشروع است و هر چه سبب دوری میشود نا مشروع است و از قربات هیچ چیز این طایفه را چنان نزدیک نمیسازد که سماع بس نا مشروع چون باشد ازین جهت اکابر اولیا مثل سید الطایفه جنید و شیخ ابو الحسن بورنی و مولانا جلال الدین رومی قدس الله سرارهم و بسیار دیگر از اکابر اختیار کرده اند و مبالغه در لن نموده بسعادت های عظیم رسیده اند. [F. 27a]

^{۴۷} Qur'an LIII:9.

^{۴۸} خود

^{۴۹} ربله؟

^{۵۰} نزدیکی

بیت

چشم باری در چنان سلان کشا که بدن دی بیل کش اندر دغا

بلکه میتوان گفت که اکثر این طایفه ازین راه باین سعادت رسیده اند زیرا که راه وصول و
قربت درد و سوز است نه راه علم و زهد.

بیت

درد و عالم دلر وی جان درد تست	درد حاصل کن که در مان درد تست
آنکه درمان خواه شد جانش مباد	هر که را در دیست در مانش مباد
خاک در فر قش که لو خود مرد نیست	هر که را این حسرت این درد نیست
هر که این آتش ندلرد نیست باد	آتش است این بانک نامی و نیست باد
سر بسر فکر عبارت را بسوز	آتش از عشق در جان بر فروز

اگر این راه از علم حاصل شدی هیچ عالمی بایستی که باین طایفه محتاج نشدی و حالا آنکه
اکثر از علماء عظام که مهتد شدند و باین سعادت رسیدند باین طایفه محتاج بودند مثل خواجه
محمد پارسا قدس سره و غیر ایشان از علمای آنزمان که بحضرت خواجه بزرگ خواجه بها الحق
و الدین قدس سره محتاج بودند و علم ظاهر حضرت خواجه قدس سره معلوم بود که چه مقدر بود
و در زمان خواجه احرار خواجه عبیدالله قدس سره مثل مولانا علی عرّان و مولانا زاده اوتلاری و
چه مقدر از علماء محتاج ایشان بودند [F. 27b] و علم ظاهر ایشان نیز معلوم بود چه مقدر بود
بس معلوم شد که این طریق و رلی طور علم و عقل بوده است چنانکه حضرت شیخ نجم الدین
کُبرا میفرمایند:

بیت

یکچند بعلم عقل در کار شدم
 اندر صدد دانش بکرار^{۵۱} شدم
 هم عقل عقلیه^{۵۲} بود هم علم حجاب
 چون دانستم ز هر دو بیزل شدم
 گر ز هدد علم دلری درد خدا ندلری
 در وقت جان سپردن دل باندن ندیم است
 بی مایه محبت کانست اصل فطرت
 این زهد ماسقیم است وین علم ما عقیم
 است^{۵۳}

علم هست آنجای که سرلر هست
 طاعت رو حانیان بسیار هست
 سوز جان درد دل می بر بسی
 زانکه این آنجانشان ندهد کسی

بس وقتی که این خین^{۵۴} باشد هیچکس از راه بیمعرفتی طریق این طایفه را منکر نشود و ایشانرا ملامت نکند چراکه این سلسله همان سلسله انبیا است که از حضرت رسول الله صلی الله علیه و سلم با ایشان رسیده است قرناً بعد قرن هر که یکی ازین طایفه را منکر شود نعوذ بالله من ذلک طریق انبیا را منکر شده باشد حال او چه باشد ذره ایمان در و باقی مانده باشد چونکه بعد از ایمان بخدای تعالی و ملائکه و کتب، ایمان با انبیا ست علیهم السلام. و دیگر آنکه اعتقاد باین طایفه همچنین کند که ایشانرا ارتکاب نا مشروع [F. 28a] میکنند و این افعال را از ایشان نا مشروع داند حاشا فیه^{۵۵} کلاً که ایشان ارتکاب نا مشروع کنند چراکه ایشان هر چه یافته اند از برکه عمل کردن بشریعت یافته اند چنانکه

منقولست که از حضرت خواجه بزرگ، خواجه بها الحق و الدین قدس سره پرسیده اند که این سعادتها بچه یافتید؟ ایشان فرموده اند که به تشرع یعنی عمل کردن بشریعت پس این چه نوع اعتقادیست باین طایفه علیه که ایشان ارتکاب نا مشروع میکرده باشند و اگر ناگاه بمقتضای قضا و قدر آلهی از ایشان نا مشروعی بی اختیار در وجود آید یا لابی از آداب این طریق ترک یابد از مرتبه خود چنان می افتند که کسی از آسمان بر زمین افتد و همان

Missing dots. ^{۵۱}Extra he on the end of this word? ^{۵۲}It looks like someone wanted to add 3-4 words here at the end of the line, but it's illegible. ^{۵۳}Probably ^{۵۴} چنین

زمان راه فیض بر ایشان بسته میشود و آنرا تدرکی مناسب آن میدانند اگر بالفعل تدرک نکنند
وهم راست که هلاک شوند چراکه خوی کرده اند ایشان بقیض^{۵۶} آلهی.
مصراع: بلاست آنکه کسی خوی باتنعم کرد^{۵۷}

منقولست که یکی از کبراء این طایفه را بر خلاف شرع بی اختیار چیزی واقع شده است و یکی از
مریدان ایشان واقف شده و آن عزیز همان زمان تدرک آن کرده اند و منتظر می بوده اند که
نقصانی در اعتقاد آن مرید پیدا خواهد شد مدتی که گذشته است [F. 28b] هیچ نقصانی در
اعتقاد آن مرید نیافته اند و او را طلبیده اند گفته اند که ای برادر عزیز این تیر قضا که
برسینه من زدند تو واقف شدی و هیچ نقصانی در اعتقاد تو پیدا نشد سر این چه بود؟ گفته
است آری من ایشانرا ولی اعتقاد کرده ام نه نبی نبیا اند که ایشان معصوم اند و اولیا
محفوظ گاهی بمقتضای قضا و قدر آلهی از ایشان چیزها میگذراند و ایشان تدرک آنرا
میدانند مرا با اینها چکار است؟ بدانکه اگر نا مشروعی یا ترک ادبی از ایشان واقع شود و راه
قیض^{۵۸} بر ایشان بسته نشود در اصطلاح این طایفه آنرا مُسکر میگویند. قوله تعالى وَ مَكْرُو
أَمَرَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ^{۵۹}

بدان لی طالب صادق که دیگر مقوی و مؤید سماع قول و ذالنون مصرع^{۶۰} است رحمة الله عليه
که الْأَصْوَاتُ الطَّيِّبَةُ هِيَ مُخَاطَبَاتُ و إِشَارَاتُ الْهَيْئَةِ اسْتَوَدَعَهَا عِنْدَ كُلِّ طَيِّبٍ و
طَيِّبَةٍ. دیگر قول سمنون محب است رحمة الله عليه که السَّمَاعُ نِدَاءُ الْحَقِّ لِلْأَرْوَاحِ و
الْوَجْدُ عِبَارَةٌ عَنِ اجَابَةِ الْأَرْوَاحِ لِذَلِكَ النِّدَاءِ و الْغَشْيُ عِبَارَةٌ عَنِ الْوُصُولِ إِلَى
الْحَقِّ سُبْحَانَهُ و الْبُكَاءُ [F. 29a] أَثَرُ مِنْ أَثَارِ فَرَحِ الْوُصُولِ وَاَيْنَ بَكَاءِ سَمْنُونِ رحمة

Missing dots on the end; this a guess. Kattahanov ms. has hâshâ. ^{۵۵}

Probably بقیض ^{۵۶}

This verse also appears in this manuscript on folio 143b. ^{۵۷}

Probably فیض ^{۵۸}

Qur'an III:54. ^{۵۹}

الله علیه یاد کرده است نوعیست از نواح بکا که آنرا بکاء فرح میگویند چه سبب بکاء یا خوف بود یا شوق یا وجه و اگر منکر سماع این فواید را بافاتی که در سماع متوتع^{۶۱} بود مقابله کند گویم دفع آن آفات و اجب آید و بامکان وقوع آن ترک سماع لازم نگردد چراکه خیر الاعمال که صلواتست در حق بعضی موجب فلاح است چنانکه در کلام مجید واقع^{۶۲} است قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ وَالَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ^{۶۳} و در حق بعضی سبب ویل چنانکه فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ و با وجود احتمال سهو و غفلت که موجب ویل اند ترک صلوة جایز نبود.

منقول است از حضرت خواجه احرار خواجه عبیدالله قدس سره که در زمانی که یکی از فرزندان ایشانرا تشویش بوده است درویش احمد قانون^{۶۴} نولز را گفته اند که درویش احمد قانون نولزد چون درویش احمد قانون نواخته است لذواق و حالات و حرکات عجیبی از ایشان در وجود آمده بعد از آن گفته باشند که هیچکس مثل من محتاج باینها نیست غایتش از جهت حکمت رعایت میباید کرد.

و دیگر در مجلس شریف [F. 29b] ایشان چندین حافظان خوش خولن بوده اند همیشه مثنوی و دیوان حضرت امیر قاسم و غیرهما از سخنان این طایفه میخوانده اند باؤلها خوش و ایشان میشنوده اند حالات و لذواق می ورزیده اند و گریه بسیار میکردند حافظ کوچک که یکی از حافظان ایشان بود میگفت و فخر میکرد که دایم مرا میفرمودند بخواندن و کریه بسیار میکردند پسی اگر نا مشروع می بود چرا مبالغه درین امر میکردند؟

و نیز منقول است از ایشان که شبی سلطان احمد نایی در گرد حرم ایشان نی می نواخت ایشان

^{۶۰} Should be Dhu al-Nun al-Misri, d. 246/861.

^{۶۱} متوقع in Kattahanov.

^{۶۲} Probably واقع

^{۶۳} Qur'an XXIII:1-2, with non-standard spelling.

مدت مدید ایستاده می شنیده باشند و مترصد نیز می بوده اند که مبادا مردم واقف شوند بعد از زمانی غالباً پاره زر بدست مبارک خود باو داده باشند.

منقولی است از حضرت رسول صلی الله علیه و سلم که یکبار شخصی در مجلس شریف ایشان این بیت خوانده است که

بیت عربی	
قَدْ لَدَغْتَ حَيَّةُ الْهَوَى كَبْدِي	فَلَا طَبِيبَ لَهَاوٍ لَارَاقِي
إِلَّا الْحَبَّ الَّذِي شَعَفْتُ بِهِ	فَعِنْدَهُ رَقِيتِي وَ تَرِيَّاقِي
بَكْرِيْدَ مَارِ عَشَقْتُ جَكَرَ كَبَابَ مَارَا	نَهْ طَبِيبَ مَشْنَأَسْدَ نَهْ نُونِ كَرَايْنِ دَوَارَا

حضرت را وجدی شده متواجد شده اند ردای مبارک ایشان از کتف ایشان افتاده است [F. 30a] تمزیق کرده اند بر یاران و یاران به تبرکی بر جامهای خود دوخته اند چه این مرقعات صوفیه از ینجاست و این زمان مانده است که در تواجد هر چه می اقتد [تمزیق]^{۶۴} می باید کرد این نقل نیکو سندیست مر سماع صوفیه را.

نقل است از سید الطایفه جنید قدس سره که حضرت رسول صلی الله علیه و سلم را در واقع دیده اند و گفته اند یار رسول الله چه میفرمایی در حق سماع؟ حضرت فرموده اند در هیچ مجلس از سماع نیست که من حاضر نیستم اما ابتدا و انتها بقرآن کنید.

^{۶۴} A musical instrument, similar to a dulcimer, with two bridges and many strings.

^{۶۵} Large marginal insertion.

بیت

اگر مستمع را بداتم که کیست	سماع لی برادر بکویم که چیست
فرشته فرو ماند از سیر او	کر از برج معنی پردطیر او
قوی تر شود دیوش اندر دماغ	و گر مرد لهولست بازی لاغ
باو از نی خفته خیزد نه مست	نه مرد سماعست شهوت پرست
باو از دو لاب مستی کنند	بزرگانکه معنی پرستی کنند
نه هیزم که نشکافدش جز تبر	شکفته شود کل بباد سحر
و لیکن چه بیند در آینه کور	جهان پر سماعست مستی شور
که چونش برقص اندر لرد طرب	نه بینی شتر بر حدیبی عرب
اگر آدمی را نباشد خراست	شتر را چو شور طرب بر سر است

بدان لی درویش صادق که آدمی مرکب است از روحانیت و نفسانیت هر کدام از این دو صفت که غالب است تابع همان است بس آدمی هر چگاه که استماع اصوات طیب میکند اگر روحانیتش غالبست میکشد او را [F. 30b] بجانب حق و این سبب ترقیات ملانهایه او میشود در مدارج قرب آلهی چون که سمع دلش کشاده است هر زمانکه آواز محبوب حقیقی می شنود شورشی در جانش پیدا میشود لاجرم شورش آغاز میکند.

بیت

خوشا وقت شوریده کان غمش	که گردد بیند و کرمر همش
دما دم شراب الم در کشند	و گر تلخ بینند دم در کشند
زمانی سر اندر کریان برند	چو طاقت نماند کریان درند
بچرخ اندر آینه دو لاب ولر	چو دو لاب بر خود بکریند زلر
مکس پیش شوریده دل پرزند	که او چون مکس دست بر سر زند

چون که شراب محبت هر زمان از جام محبت نوش میکنند مستی و عریده آغاز میکنند و هر زمان آشفته تر میشوند نعره و فریاد میکنند.

بیت

نه بَم داند آشفته سامان نه زیر	باو از پایی برلرد نفیر
--------------------------------	------------------------

چون محجوبان از درد و سوز او خبر ندارند لاجرم عیب و ملامتش میکنند.

بیت

مکن عیب درویش بی خویش مست که غرق است از آن میزند پاو دست

غافلان از کمال غفلت و مخالفت که بآن جناب دل ایشان سیاه شده است و از سنگ
سخت تر کشته لاجرم الحان طیبه در ایشان اثر نمیکند و ایشان از حیوانات کمترند که
[F. 31a] *أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ*^{۶۶} چراکه حیوان از شنودن آواز خوش متأثر میشود و در
حرکت می در آید و ایشان نی.

بیت

نه بینی شتر بر حدی عرب که چویش بر قص اندر لرد طرب
شتر را چو شور طرب بر سر است اگر آدمی را نباشد خراست

و اگر نفسانتش غالب است از شنودن آواز خوش نفسش در حرکت می آید چون که تابع^{۶۷} نفس
است می کشدش جانب زنا و فسق و هر چه از آن بد تر است.

بیت

اگر مردلهو است بازی ولاغ قوی تر شود دیوش اندر دماغ

حضرت شیخ ذو النون مصری^{۶۸} رحمه الله علیه میفرماید که *السَّمَاعُ وَآرِدُ حَقٍّ يَزْعَجُ
الْقُلُوبَ إِلَى الْحَقِّ وَمَنْ أَصْغَى إِلَيْهِ بِحَقِّ تَحَقُّقٍ وَمَنْ أَصْغَى إِلَيْهِ بِنَفْسٍ تَزْنِدُ*.

دیگر منقول است از سید الطایفه جنید قدس سره که گفته اند *مَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ إِيْمَانٌ
بِطَرِيقِنَا هَذَا فَلَيْسَ مِنَّا* بدانکه این همان سلسله است که بلند تر گفته شد ایمان بیکی
از اینها ایمان بهمه است انکار بیکی از اینها انکار همه است و هم او گوید که *الْإِيْمَانُ
بِطَرِيقِنَا هَذَا وَلاَيَةٌ* و هم او گفته است که هر که ایمان بطریقه ما دلرد دست [F. 31b] در
دامن او زنیذ و از و در خواهی که او ولی است و دعای او مستجاب است و حضرت شیخ ابو

^{۶۶} Qur'an VII:179.^{۶۷} Probably طابع^{۶۸} Dhu al-Nun al-Misri, d. 246/861.

الحسن خرقانی قدس سرّه میفرمانید که خاکپای انکس سرمه چشم بو حسنو که او ازین طایفه نباشد و خود را مشابه این طایفه سازد که اگر بلند همت نبودی چنین نکردی ای درویش جماعتی که در حق این طایفه علیه نوع جرأتها میکنند و سخنان میگویند خالی از سه چیز نیست یا خود کمال ضعف ایمانست ایشانرا باین طایفه یا خود گمان میبرند که این طایفه درین زمان نیستند و یا خود حسد است چنانکه گفته اند خاصیت هماراست بعلم فقه این است که حسد بار می آرد چنانکه گفته اند الفقهاء بهذه الطایفه کالفر اغة للرسل و اگر گویند که این طایفه درین زمان نیستند و این جرأت میکرده باشند این نیز غلط محض است چراکه عالم بوجود این طایفه قایم است؟

بیت

گر تو گویی نیست پیری آشکار	تو طلب میکنی هزل اندر هزل
ز آنکه گر پیری نباشد در جهان	نی زمین بر جای ماند نی زمان
پیر هست این زمان پنهان شده	ننک خلقان دیده در خرقان شده
گر ترا در دیست پیر آید پدید	قفل درد را کلید آید پدید [F. 32a]
مگو صاحب دل رفتند شهر عشق شد خالی	جهان پر شمس تبریز است کومردی جو
مولانا	
جناب عشق بس عالیت موسی همتی باید	که نتوان بر چنین طوری شدن بی همت و
الا	

بدانکه امام محمد غزالی رحمه الله علیه فرموده اند^{۶۹} که حق سبحانه و تعالی را سرلریست اندر دل آدمی و آن اندر وی همچنان پوشیده است که آتش اندر آهن چنانکه سنگ را بر آهن زنی آن آتش آشکارا^{۷۰} شود و بصحرا افتد، همچنین سماع اولز خوش موزون آن گوهر دل را بجناباند و اندر وی چیزی پیدا آورد بی آنکه آدمی را در آن اختیار باشد و سبب آن مناسبتی است^{۷۱} گوهر آدمی را بعالم علوی که آنرا عالم ارواح گویند و عالم علوی عالم حسن و جمال است واصل

^{۶۹} This text can be found in *Kimī'ya-ī Sa'ādat*, ed. Muhammad 'Abāsī, 1361/1982, p. 357-8,

with some alterations.

^{۷۰} Probably آشکار را

^{۷۱} {که}

حسن تناسبست و هر چه مناسب^{۷۲} است نمود کاریست^{۷۳} از جمال آن عالم، چه هر حسن و جمال و تناسب که اندرین عالم محسوس است، همه ثمره حسن و جمال آن عالم است.

بس^{۷۴} اول خوش موزون مناسب^{۷۴} هم شبهتی دلرد از عجایب آن عالم، بآن سبب آگاهی در دل او پیدا آورد و حرکتی و شوقی پدید آید که آدمی خود نداند که آن چیست و این معنی اندر دلی بود که آن ساده بود و از عشق و شوق × که برله بدن [F. 32b] برد^{۷۵} خالی بود^{۷۶} لَمَّا چون خالی نبود و بچیزی مشغول بود، آن در حرکت آید چون آتش که دم در وی دمند^{۷۷} فروخته تر گردد و هر که را^{۷۸} غالب × بر دل آتش دوستی حق جل و علا^{۷۹} باشد سماع وی را مُهم باشد، که آن آتش تیزتر گردد و هر که را در دل دوستی باطل باشد، سماع زهر قاتل وی بود و بر وی حرام باشد. و علما را خلافت اندر سماع که حرام است یا حلال^{۸۰} هر که حرام کرده است از اهل ظاهر بوده است، که وی را صورت^{۸۱} چنین بوسته^{۸۲} است که دوستی حق جل و علا اندر دل آدمی فرو نیاید^{۸۳} بحقیقت چه وی چنینی گوید که آدمی جنس خود را دوستر دلرد^{۸۴} لَمَّا آنرا که نه جنس وی بود و نه در هیچ چیز مانند وی بود. وی را دوست چون تون داشت؟ بس نزد وی اندر دل

^{۷۲} متناسب در غزالی

^{۷۳} نمودگری ست در غزالی

^{۷۴} متناسب در غزالی

^{۷۵} Verb or noun? Went or dread?

^{۷۶} Between mark and footnote, Ghazali edition has:

که بدن را لرد خالی باشد،

^{۷۷} در غزالی «دهند».

^{۷۸} در غزالی اینجا: دوستی خدای تعالی بر دل

^{۷۹} From mark to this footnote not present in Ghazali text. See previous footnote.

^{۸۰} در غزالی اینجا «و».

^{۸۱} در غزالی «خود».

^{۸۲} در غزالی «نیسته».

^{۸۳} در غزالی «فروود آید».

^{۸۴} در غزالی «دوست تواند داشت».

جُزْ عشق مخلوق صورت نه بندد و اگر عشق خالق صورت بندد بنا بر خیال شبهات^{۸۵} باطل باشد.

بس بدین سبب گویند^{۸۶} سماع^{۸۷} لما^{۸۸} بازی بود یا لز عشق مخاوق^{۸۹} باشد و این هر دو اندر دین مذموم بود^{۹۰} چون وی را پرسند که معنی دوستی حق جل و جلاله که بر خلق واجب است چیست؟ گوید فرمان برداری و طاعت داشتن و این خطایی بزرگست که این قوم را افتاده است و ما در کتاب محبت از رکن منجیات پیدا کنیم [F. 33a] انشا الله تعالی. اما اینجا میگویم^{۹۱} که حکم سماع لز دل باید گرفت، که سماع هیچ چیز در دل نیاورد که نباشد، بلکه آنرا^{۹۲} اندر دل باشد فراجنباند. هر که را اندر دل چیز است که اندر شرع محبوبست و × وی را آن^{۹۳} مطلوب است، چون سماع آنرا زیادت کند وی را ثواب باشد و هر که را اندر دل باطلی باشد که اندر شریعت آن مذموم است. وی را (در)^{۹۴} سماع عقاب باشد و هر که را دل از هر دو خالی باشد، لیکن بر بیل^{۹۵} بازی شنود و بحکم طبع بدن لذت یابد، سماع وی را مباحست.

بس سماع بر سه قسم باشد.^{۹۶} واصل این است که کسی را^{۹۷} دوستی حق جل و علا بر دل غالب

^{۸۵} در غزالی «خیال تشبیهی».

^{۸۶} {که}

^{۸۷} لما = یا

^{۸۸} در غزالی «مخلوق».

^{۸۹} در غزالی اینجا «و».

^{۹۰} همیگویم؟

^{۹۱} در غزالی «بل آنرا که در دل».

^{۹۲} Between mark and footnote, Ghazali edition has:

قوت آن.

^{۹۳} در غزالی

^{۹۴} سیل.

^{۹۵} In the Ghazali edition, what follows is the presentation of the three parts. What we have here

is a continuation about two-and-a-half pages further down (that is, 2.5 times more than has been given thus far). This continuation is from the third part, which is itself divided into four "nūh"; what is presented next is the fourth "nūh", pp. 361-362.

^{۹۶} {که}

شده باشد و بحد عشق رسیده، سماع وی را مهم باشد، و بود که اثر آن از بسیاری حیرات^{۹۷}
 [ده]^{۹۸} رسمی زیادت باشد و هر چه دوستی خد لوند جل جلاله بدان زیادت گردد مزد آن پشتر
 بود^{۹۹} سماع صوفیان اندر اصل که بوده است ازین سبب بوده است^{۱۰۰} و سماع اندر افروختن
 آتش محبت اثر عظیم دلرد. و کسی باشد^{۱۰۱} که اندر میان سماع او را مکاشفات پدید آید. و
 با وی لطیفها رود که بیرون سماع نبود و آن احوال شریف^{۱۰۲} که از عالم غیب بایشان رسد^{۱۰۳}
 آنرا وجد گویند و باشد که دل ایشان × اندر آن حال^{۱۰۴} چنان پاک و صافی گردد که نقره^{۱۰۵} اندر
 آتش^{۱۰۶} [F. 33b].

و سماع آن سر^{۱۰۷} مناسب که روح آدمی رهاست بعالم ارواح فرا^{۱۰۸} جنباند تا بود که^{۱۰۹} بالکلیه
 ازین عالم × بستاند تا هر چه درین عالم هست ورود پنجر^{۱۱۰} گردد و باشد که قوت اعضای

^{۹۷} خیرات

^{۹۸} Placement here uncertain. Not in Ghazali edition.

^{۹۹} در غزالی اینجا «و».

^{۱۰۰} در غزالی اینجا است: اگرچه اکنون برسم آمیخته شده است، سبب گووهی که بصورت
 ایشانند در ظاهر و مغلس اند از معانی ایشان در باطن...

^{۱۰۱} در غزالی: از ایشان.

^{۱۰۲} In the Ghazali edition, this word is *latif* instead of *sharif*.

^{۱۰۳} در غزالی «رسد» نیست، «پیوستن گیرد بسبب سماع» هست.

^{۱۰۴} Between mark and footnote, Ghazali edition has:

در سماع.

^{۱۰۵} در غزالی: را چون

^{۱۰۶} در غزالی اینجا است: نهی ر آن سماع آتش در دل افکند و همه کدورنها از دل ببرد و باشد
 که بسیاری ریاضت آن حاصل نیاید که بسماع حاصل آید.

^{۱۰۷} سر؟

^{۱۰۸} This word is not present in the Ghazali edition.

^{۱۰۹} در غزالی «و را».

^{۱۱۰} Between mark and footnote, Ghazali edition has:

رود بیخبر.

وی^{۱۱۱} ساقط شود و بیفتد و × بیهوش گردد^{۱۱۲} و آنچه ازین احوال دُرُست بود وی را حاصل^{۱۱۳} بود و^{۱۱۴} درجه آن بزرگ باشد. و کسی را که بآن ایمان بود حاضر باشد، از برکات آن^{۱۱۵} محروم نماند. و لیکن^{۱۱۶} اندرین^{۱۱۷} بسیار × در غلط^{۱۱۸} افتند و نشان^{۱۱۹} آن پیرلن سُخته^{۱۲۰} را رفته دانند.^{۱۲۱}

و هر که سماع^{۱۲۲} و وجد^{۱۲۳} صوفیانرا × و احوال ایشانرا^{۱۲۴} انکار کند، × از مُقَصِّرِ خود کند و مفذور^{۱۲۵} بود اندر ان انکار، که چیزی که وی را نباشد، بآن ایمان دشوار تولن × آورد. و این همچنان بود که مخنث را^{۱۲۶} باور نبود که اندر صحبت لذت هست، که آن لذت بقوت شهوت تولن

^{۱۱۱} در غزالی «نیز».

^{۱۱۲} Between mark and footnote, Ghazali edition has:

از هوش برود.

^{۱۱۳} در غزالی «حاصل» نیست، «اصل» هست.

^{۱۱۴} در غزالی «و» نیست.

^{۱۱۵} در غزالی «نیز».

^{۱۱۶} در غزالی غلط اینجا.

^{۱۱۷} در غزالی «نیز».

^{۱۱۸} Between mark and footnote, Ghazali edition has:

باشد و پندارها خطا بسیار.

^{۱۱۹} در غزالی: حق و باطل.

^{۱۲۰} در غزالی «سخته» نیست، «پخته و» است.

^{۱۲۱} The manuscript omits six lines here, with a quote from Shaykh Abu'l Qasim Gurgani.

^{۱۲۲} در غزالی «را» اینجا.

^{۱۲۳} در غزالی «را و احوال» اینجا.

^{۱۲۴} From mark to footnote is omitted in the Ghazali edition.

^{۱۲۵} Between mark and footnote, Ghazali edition has:

از مختصری خویش انکار کند و معذور.

^{۱۲۶} Between mark and footnote, Ghazali edition has:

آوردن و این همچون مخنث بود که ویرا.

یافت، و^{۱۲۷} وی را شهوت نداده اند^{۱۲۸} چگونه داند؟ و اگر نابینا لذت نظاره اندر سبزه و آب رولن را^{۱۲۹} انکار کند چه عجب، که وی را چشم نداده اند و آن لذت بحشم^{۱۳۰} تولن یافت.^{۱۳۱}

حاصل^{۱۳۲} آنکه خلق اندر انکار^{۱۳۳} صوفیان آنانکه دشنمندند و آنانکه عامی اند همه چون کودکان^{۱۳۴}، که چیزی^{۱۳۵} که بآن نرسیده اند منکرند و آنکس که اندک مایه^{۱۳۶} دلرد اقرلر دهد. و گوید که مرا این حال نیست و لیکن هم^{۱۳۷} میدانم که ایشانرا هست باری بدن ایمان آرد^{۱۳۸} و روادلرد، لَمَّا آنکه × رواندلرد که^{۱۳۹} [F. 34a] هر چه وی را نبود خود محال داند که دیگری را نباشد^{۱۴۰} لز غایت حماقت^{۱۴۱} بود. و لز آن قوم باشد که حق عر و جل همیگوید و اذَلَم يَهْتَدُوا بِهِ فَسَيَقُولُونَ هَذَا اِفْكٌ قَدِيمٌ.^{۱۴۲}

بدن لی طالب صادق که حضرت پیغمبر ما صلی الله علیه و سلم میفرمایند که أَشْرِيْعَةٌ

^{۱۲۷} در غزالی «و» نیست، «چون» است.

^{۱۲۸} در غزالی «نداده اند» نیست، «نیافرده اند».

^{۱۲۹} در غزالی «را» نیست.

^{۱۳۰} چشم؟ در غزالی «چشم» نیست، «دبدلن در» است.

^{۱۳۱} One sentence is missing here from the Ghazali edition:

و اگر کودک لذت ریاست و سلطنت و فرمان دادن و مملکت داشتن انکار کند چه عجب، که وی راه بازی داند در مملکت داشتن چه راه برد؟

^{۱۳۲} در غزالی «حاصل» نیست.

^{۱۳۳} در غزالی «احوال» است اینجا.

^{۱۳۴} در غزالی «اند» است

^{۱۳۵} در غزالی «را» است.

^{۱۳۶} در غزالی «زیرکی» است.

^{۱۳۷} در غزالی «هم» نیست.

^{۱۳۸} در غزالی «آرد» نیست، «دلرد» است.

^{۱۳۹} In the Ghazali edition from the mark to the footnote is not present.

^{۱۴۰} در غزالی «نباشد» نیست، «بود» است.

^{۱۴۱} در غزالی «حماقت» نیست، «حمایت» است.

^{۱۴۲} Qur'an XLVI:11. This is the end of the excerpt from Ghazali.

اقْوَالِي و الطَّرِيقَةُ أَفْعَالِي و الْحَقِيقَةُ اِحْوَالِي یعنی شریعت گفتار منست و طریقت کردار
[های]^{۱۴۳} منست و حقیقت حالهای منست.

بیت

راههای آمدن یادت نماید دلستانی بر تو بر خواهیم خواند

بدان ای درویش صادق که عبادت از شریعت الشریعة القوالی گفته اند آنحضرت آن لولمر و
نولهیست چونکه حق سبحانه و تعالی بنده های خود را برلی عمارت دنیا فرستاد بنده ها به
عمارت دنیا مشغول شدند بواسطه مشغولی راههای آمدن خود را فراموش کردند.

بیت

راه زد مشغولی عالم ترا نیست پرولی خدا یکدم ترا

قال النبی علیه السلام: الطُّرُقُ إِلَى اللَّهِ تَعَالَى بِغَدَدِ أَنْفَاسِ الْخَلَائِقِ یعنی راه آمدن و
باز گشتن بحق سبحانه و تعالی بی نهایت است هر کس از راهی که آمده است باز بهمان راه
بجانب حق سبحانه و تعالی می بایدش رفت چون که خلق بسیار آمدند و راه بسیار شد و
مختلف گشت خلق راههای [F. 34b] آمدن خود را گم کردند چون که ایشانرا رهبری نبود. بحکم
فرموده مَنْ لَمْ يَكُنْ رَشِيخَ فَشَيْخُهُ الشَّيْطَانُ چون شیطان بواسطه بی فرمانی ملعون شده
بود. و سرگردان میگشت در دنیا دید خلقانرا که بی پیر و بیکس در دنیا میکردند هر کسی
را برله خود برد و سرش خورد.

Written below line. ^{۱۴۴}

بیت

هر که را دیو از کرعیان و لبرد	بی کسش یابد سرش را لو خورد
یک بدست از جمع رفتن یکزمان	مگر شیطان باشد ای نیکو بدن
پیر باید راه راتنها مرد	از سر عمیا در ین دریا مرد
هر که شد در ظلّ صاحبدولتی	نبودش در راه هرگز خحلتی
پیر مالا بدّ راه آمد ترا	در همه کاری پناه آمد ترا
صحبت پیر به ز هر علمست ^{۱۴۴}	هر که با لو نشست در عملست
این عمل همچو را ز پنهانست	رهبرت سوی وصل جانانست
کبی پیر مر و تو در خرابات	هر چند سکند ر زمانی

و حق سبحانه و تعالی دید که بنده های او را شیطان از راه برده و بر او خود در آورده. بس در هر زمانی نبی بر سر آن قوم فرستاد تا آن قوم را از راه شیطان منع کند و بر او رحمن در آورد. بس شریعت عبارت از ین لولمر و نولهی شد فایده شریعت همین مقدر شد که از راه شیطان منع کرد و بر او رحمن در آورد. و حضرت پیغمبر ما صلی الله علیه و سلم مبعوث برای همین بود چنانکه فرمود بَعَثْتُ [F. 35a] لِبَيَانِ الشَّرِيعَةِ لَا لِبَيَانِ الْحَقِيقَةِ چراکه آزمان عالم از کافران پر شده بود بمقاتلت و مُحَارِبَه بسیار همین مقدر میتوانست کرد که جماعتی را از راه شیطان بر سر راه راست آورد لَمَّا فَصَلَ اِنَّكَ اِشَانِرَا بِمَقْصُودِ رَسَانِدِ نَبُودِ چَراکه همه بیکبار مسلمان نشدند که اِشَانِرَا بِمَقْصُودِ رَسَانِدِ. از ین جهت تا زمانی که در حیات بود از راه شیطان منع میکرد و بر او راست می در آورد. و علمی که علماً ظاهر دلاند همین مقداریش نیست که جماعتی را از راه شیطان بر او راست می آرند؛ اِشَانِرَا از راه و رفتار راه رونده گان راه و علامات راه چه جز چونکه خود در سر راه مانده اند.

بیت

زد شیخ شهر طعنه بر سر لاهل دل المرء لا يزال عدو لِمَا جَهِلَ

بس عدوت ایشان از سر جهل خواهد بود. اما بدان ای طالب صادق که عبارت از طریقت که

^{۱۴۴} Ilm and no amal?

الطريقة افعاليست آن عملهاست حضرت رسول صلى الله عليه و سلم بسالكان طريق [راه]^{۱۴۵}
 هر کسی را مناسب استعداد او تعلیم کرده اند. و دیگر افعال جمع فعل است و مراد از فعل
 اینجا عملست یعنی هر کسی بعملی مخصوص این راه را پایان بردند بعضی بذکر جهر و بعضی
 بذکر خفیه و بعضی بتوجه و بعضی بمراقبه [و بعضی بخدمت]^{۱۴۶} و بعضی بجذبه و بعضی
 دیگر بطریق رابط و بعضی دیگر بشنیدن الحان طبه [F. 35b] و بعضی بصحبت. بلکه اکثر
 بصحبت.

بیت

هر که با او نشست در عملست	صحبت پیر به زهر عملست
رهبرت سوی وصل جانانست	این عمل همجو را ز پنهانست

بس وقتی که طریق مختلف باشد عیب کردن سالکان طریق را جهل محض خواهد بود نگویی که
 حضرت رسول صلى الله عليه و سلم چونکه مبعوث بود بشریعت نه بر حقیقت بس بیان حقیقت
 چون کرده باشد بعثت لبیان الشریعة که گفت بعثت عام است یعنی بر کافه و مراد از لالبیان
 الحقیقه بر عوالم نه بر خواص همچنانکه مخصوص کرد اتید هژده کسی را از خواص و از اسرار و
 معارف و حقایق آنچه ممکن بود بایشان گفت: چراکه آنزمان محل افشای اسرار نبود چونکه
 بدایت اسلام بود؟ بعد از آن این هژده کسی مأمور شدند غالباً که در زمان خود هر یک با
 طالبان طریق بمقدار استعداد ایشان ازین اسرار بایشان گویند آن بود که بعد از حضرت رسول
 صلى الله عليه و سلم هر کس بقدر استعداد خود اظهار معارف و حقایق کردند الی یومنا هذا
 همچنین

منقول است^{۱۴۷} از عرفای زمان جماعتی بزیارت مولانای رومی قدس سره آمده بودند یکی ایشان
 از سر این حدیث که إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى شَرَّاباً أُعِدَّتْ [F. 36a] لَوَلِيَّائِهِ إِذْ أَشْرَبُوْا اسْكِرَ [و]

^{۱۴۵} Written below line.

^{۱۴۶} Written at the end of the line in a different hand.

^{۱۴۷} This story also appears in this manuscript on folios 138b (Buka'iya) and 227a (Dhikr).

إِذْ أَشْكِرْ وَأَ[^{۱۴۸}اطَابُوا أَوْ إِذْ أَطَابُوا طَابُوا إِلَىٰ إِخْرِ الْحَدِيثِ. سَوَالٌ كَرْدَه اَنْد كه تا آنچه شراب است حضرت مولانا فرموده اَنْد كه چون حضرت محمد رسول الله صلى الله عليه و سلم بقرب قاب قوسين او لدنى^{۱۴۹} اختصاص یافته مشرف گشت و بر سر لوقات حقایق مشرف شد جمال و جلال حضرت احدیت را جل جلاله بدیده ببصر^{۱۵۰} مشاهده فرمود.

بیت

شد مدد نور بصر نور دل	گشت بصیرت ببصر متصل
دید بصر که ز سمک تا سما	نیست بخُر و لجب ممکن نما

بعد از کشف لطایف سبحانی و تحقیق [ر صوز]^{۱۵۱} کنوز ربّانی از حضرت عزت دو جام جهان نمای از نور حاضر آمد یکی پر از شیر [سائع]^{۱۵۲} صائع و یکی از شراب خایص و باختیار یکی ازین دو جام اِشارت رسید حضرت رسول صلى الله عليه و سلم فرمودند اِخْتَارْتُ اللَّبْنَ وَ اِخْتَبَأْتُ الْخَمْرَ لَا خِيَارَ اُمَّتِي زِيرَا كه آن عهد ابتداء احكام قوانين شريعت و استحکام اساس الامر طريقت بود جام جهان نمای حقيقت را بجهت عارفان امت و خاصان ملّت خویش محافظت فرمود از بوی خوش آن شرابست که بعضی از اولیا کمل بحسب لوقات بیخود میشوند و کشف رلّها میکنند.

بیت [F. 36b]

کدام باده که نوشیده بود از و لاهم	که مست و لرشد از ملک و مملکت بیزار
چه شکر بود که آواز داد سبحانی	که گفت رمز انا الحق برفت بر سردار

باتفاق همه استحسان حضرت مولانا کردند.

Marginal insertion, perhaps correction? ^{۱۴۸}

Qur'an LIII:9. ^{۱۴۹}

بصیر؟ ^{۱۵۰}

Marginal insertion. ^{۱۵۱}

Marginal insertion, clearly a correction for the following word, which is misspelled. ^{۱۵۲}

بیت
 اگر بر عقل عالمیان ازین مستی چکد جرعه
 نه آدم ماند و عالم نه مخموری نه خود
 کامی
 شَرِبْتُ الْحُبَّ كَاساً بَعْدَ كَاسٍ
 فمأنفد الشراب و مارویت

از حضرت مولانا سوال کردند که وجد چیست؟ فرمود الوجدُ انزاعُ الروحِ عن احتمالِ غلبةِ الشَّوقِ.

بدان ای طالب صادق که مراد از شریعت علم شد بر راه راست و مراد از طریقت عمل شد در راه یعنی رفتن در راه و مراد از حقیقت که الحقیقه احوالیست نتیجه شد که از عمل کردن بعلم حاصل شد هر چهگاه که سالک طریق بمقتضای علم دانست راه راست را در آمد در راه آن رفتار او در راه عمل اوست هر قدمی که می اندازد بحکم مَنْ تَقَرَّبَ إِلَى [شَبْرًا] تَقَرَّبْتُ إِلَيْهِ ذِرَاعًا هر زمان قطره از شراب محبت بر کام جان او می چکانند از مستی آن شراب هر زمان او را حالتی و کیفیتی میشود و مغلوب میگردد و در زمان بیخودی نعره فریاد میکند گاهی کربه و زلری میکند و از کمال بیخودی کامی اسرار و معارف الهی را فاش [F. 37a] میکند چراکه او در آن زمان مغلوب است که الْمَغْلُوبُ مَعْذُودٌ^{۱۵۳} گفته اند. بس همچنین هر چند قدم در راه پیش می نهد شراب محبت در کام جانش پیشتر میچکانند^{۱۵۴} تا بحدی که از غلبه آن شراب محبت از ته دلش سر بسر میزند و میسوزد هر چه نشان غیر و غیرت نیست که هیچ چیز از نام و نشان وجود هستی در وی باقی نماند نعره هد^{۱۵۵} فِي الدَّادِينَ غَيْرِي زدن میکرد.

بیت
 چه غیر و کجا غیر و کو نقش غیر
 سوی الله و الله مافی الوجود
 لیس فی الدّار غیره موجود
 چنک میگوید از زبان رباب

لیس فی جبتی^{۱۵۶} سوی الله کردن و گفتن میکرد و این مقام عشق است.

^{۱۵۳} معذور probably.

^{۱۵۴} میچکانند؟

بیت

عشق آن شعله است کو چون بر فروخت
در نکر ز لن بسکه بعد لا چه ماند
ماند اَلَّا الله باقی جمله رفت
شاد باش ای عشق خوش سود ای ما
آتشی از عشق در جان بر فروز
موسیا آداب دنان دیگر ند
تو ز سرمستان قلا و وزی مجو
عاشقانرا هر نفس سوزید نیست
ملت عشق از همه دینها جد است
کُستاد تو عشق است چو انجا برسی

هر چه جز معشوق باقی جمله سوخت
تغ لا در قبل^{۱۵۷} غیر حق براند
شاد باش ای عشق شرکت سوز رفت
ای طیب جمله علتهای ما
سربسر فکر عبارت را بسوز
سوخته جان و رولان دیگر ند
جامه چاکاترا چه فرمایی رفو
برده ویران خیراج^{۱۵۸} عشریست
عاشقانرا مذهب ملت خد است [F. 37b]
لو خود بزبان حال گوید چون کن

نهایت سیر الی الله تا اینجا است.

بیت

بنده بود اینجا رسید و شاه شد
رهبر و رهرو نماند و راه شد

اینجا دیگر رفتار نیست بعد از ن سیر فی الله است این مقام مقام کشش است.

بیت

در کشش افتی روش کم گرددت
گر کششی است ناکهان تو نبری بخود کمان
میکشد
باش ز بون هر فره تا بکشایدت کره
میکشد

گر بود یک قطره قلمز گرددت
پیک قبول ماست آن کان سومی مات
درد کُزین که درد به کان بدوات

و این سیر را تهایت^{۱۵۹} نیست چرا که سیر در بی نهایت است و سیر در بی نهایت را نهایت

نمی باشد.

^{۱۵۵} هل probably.

^{۱۵۶} ???

^{۱۵۷} Missing dots; this is a guess.

^{۱۵۸} Missing dots; this is a guess.

^{۱۵۹} Probably نهایت.

بیت

هم محتسب را هم ترا من چاشنی آورده	مستیم خرابم بیخرو محتسب را کن خر
سخن مستانه میگویم ولی هشیار	لم شراب شوق می نوشم بکرد یار میکردم
چون عشق مرید آمد و چون حُسن هوید	در مجلس مستان خدا وقت سماعست
	لست
تا فکر زیادت نکنی مایه سود لست	هر قصه که در وصف جمال لست جلال لست
زن باده حمرا که در لن نور تجلاست	لی دوست دلم را هوس باده [ببری] حمرلست
این حیرت و جودت همه از جودت	مستان خرابیم سر از پای ندانیم
	صهباست
عشق لست [F. 38a] بهر حال که آن	خواهی لقبش خضر کن جواه مسحا
موتی لست	محیی
گر مغرقتی هست نصیب دل دانااست	لی خواهه اگر معرفتی نیست محال لست
از جوی گذر کن که در ین سوی تماشااست	تاکی بلب جوی ز حیرت زده کانی
گر زهد سلامت طلبی مایه سود است	از عشق جهانگیر که عالم همه مستند
چون نور تجلی ز حسن تو هوید لست	قاسم ز سر کوی تو هرگز نشود دور
هزل جان کرامی فدای رطل کرن	بقدر جام بود شود و حالت مستان
ز وست ساقی باقی ساله بستان	اگر چه طاقت رطل کرن بوسع نونست
از لن شراب که مستست از و زمین زمان	از لن شراب که مدهوش لوست مُلک مُلک
از لن شراب که موقوف لوست لمن امان	از لن شراب که مرهون لوست جان خرد
از لن شراب که درویش را کند سلطان	از لن شراب که سلطان کشد شود درویش
از لن می که کند آفتاب را رخشان	از لن شراب که ناهید را بر قص آورد
از لن می که جواترا کند جولن جولن	از لن شراب که پران جولن شوند از وی
زهی عطا و زهی منت و زهی احسان	زهی شراب زهی شورش زهی مستی
زهی حرارت باده زهی حلاوت جان	ز شرب عشق تو مستیم همچو آتشی تیز
شرابخانه شدم هر چه خوانیم میخولن	ز شکر آب شدم بس شراب ناب شدم
که قاسمی ز تو دلرد حیات جاویدن	ز قاسمی نظر لطف خویش باز مکیر

الحمد لله على الاتمام.

THE WRITTEN REPRESENTATIONS OF A CENTRAL ASIAN ŠŪFĪ SHAYKH:
AḤMAD IBN MAWLĀNĀ JALĀL AL-DĪN KHWĀJAGĪ KĀSĀNĪ “MAKHDŪM-I
A‘ẒAM” (D.1542)

VOLUME 2

by

Victoria R. Gardner

A dissertation submitted in partial fulfillment
of the requirements for the degree of
Doctor of Philosophy
(Near Eastern Studies)
in The University of Michigan
2006

Doctoral Committee:

Professor Alexander D. Knysh, Chair
Professor Rudi P. Lindner
Associate Professor Gottfried Hagen
Professor Devin A. DeWeese, Indiana University

بسم الله الرحمن الرحيم

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَعْطَى الْإِنْسَانَ وَجُوداً وَرَتَبَةً الصَّلَاةَ وَالسَّلَامَ عَلَى رَسُولِهِ
مُحَمَّدٍ الْمُبْعُوثِ رَسُولَهُ وَخُطْبَةً وَ عَلَى إِلَهِ وَأَصْحَابِهِ شَرْفاً وَ نَصْرَةً.

اما بعد قال رسول الله صلى الله عليه و سلم وجودك ذنب لا يقاسُ عليه ذنب.

بدان ای درویش صادق که وجود بر دو نوعست: وجود حقیقی باقی سرمدی که وجود حق است، سبحانه و تعالی، و وجود عارضی مجازی فانی که آن وجود مخلوقات است. و قال رسول الله صلى الله عليه و سلم كُلُّ مَوْلُودٍ يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ الْأَصْلِيَّةِ لَكِنْ أَبَوَاهُ يَهُودَانِهِ وَ يَنْصَرَانِهِ وَ يَمَجَّسَانِهِ إِلَى آخِرِ الْحَدِيثِ. یعنی هر مولودی که هست اصل پاک و پاکیزه و در مقام بی رنگست. و وجود عارضی رنگست که عارض شده است بر موجودات. و سبب هستی ایشان شده است. مثلاً کودکی که هیچ وصفی از لوصاف نبود او را تحصیل علوم کرد و عالمی شد و این علم سبب عزت [F. 39a] و حرمت و جاه و معیشت او گشت عبارت از وجود این هستی است که او را نبود و بسبب علم بذات او غارض شد و علی هذا القیاس و حضرت رسول صلى الله عليه و سلم این وجود را گناه عظیم گفته است.

بدان ای طالب صادق که از اعمال هر چه سبب نزدیکی میشود بآنجناب آنرا ثواب میگویند و مقصود از همه طاعات و عبادات و خیرات قربت نزدیکست بحضرت حق جل و علا. بدانکه هیچ گناهی بنده را چنان دور نمی اندازد از آن جناب که وجود زیرا که هر گناهی که از بنده صادر میشود مثل شرب خمر یا زنا یا غیبت که اشد است از زنا و مانند اینها درین مرتبه نیست از برای آنکه هر مسلمانی که هست میداند که اینها گناه است و لیکن با نفس شوم خود بس نمی آید. و بعد از وقوع آن در مقام توبه میشود و حق سبحانه و تعالی بتوبه گناه او را

می‌آمزد و از آن گناه او را پاک می‌سازد. کما قال رسول الله صلى الله عليه وسلم التَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ. ^۱ لَمَّا وجود و هستی گناهی است که آنرا گناه نمیدانند مثلاً شخصی عالم است و علم ظاهری وجودی شده او را و این را گناه نمیداند چرا که علم را چون کسی گوید که گناه است و هر که گناه است میگوید باو [F. 39b] دشمن میشود و تکفیر میکند. و حالا آنکه این وجود علمی که عارض شده است بر ذات او حجابی شده است او را از حقیقت مقصود و حضرت رسول صلى الله عليه وسلم این چنین ^۲ وجود را گناه عظیم گفته است همچنین قیاس کیر کسبهای دیگر را.

بیت

چاره این چیست در خون آمدن	از وجود خویش بیرون آمدن
توحید حق لی خلاصه مخترعات	باشد بسخن یافتن از ممتنعات
دو نفی وجود کن که در خود یابی	سری که نیابی ز فصوص طعات

بدان لی طالب صادق که همه سعادت‌ها و دولت‌ها در مقام فنا و نیستی است و همه گرفتاری‌ها و بی‌سعادتیه‌ها در وجود و هستی است و ازین جهت است که جندین سعادت‌ها و دولت‌ها که هیچ بی‌عمر را میسر نشد بحضرت پیغمبر ما محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم میسر شد. ^۳ حراکه حضرت او وجود خود را از هر چه بود در دریای وحدت فانی و مستهلک ساخته بود که هیچ بقیه از بقایای وجود و هستی در و باقی نمانده بود.

بیت

در مقام خانه وحدت که گوی نیستی است عاشقان در دلا لول خویش را در باختند

و عوض وجود او حضرت حق سبحانه و تعالی وجود خود را باو ارزانی داشت چنانکه در جنگ اُحد این آیت نازل شد بر او: قوله تعالى و مارمیت اذرمینت و لكن الله رمی. ^۴

بیت

مارمیت اذرمیت بی ویست [F. 40a] همچنین قال الله از صمتشن بحست

^۱ چنین؟

^۲ چراکه؟

^۳ Qur'an VIII:17 (with some spelling irregularities).

لَزِینْ جِهتِ اَست که گفته اند: هر چه لَزِ فانی صادر میشود مستند باو نیست. [بدانکه این مرتبه عالی خاصهٔ لوست و امتان او را بقدر متابعت او در ظاهر و باطن لَزِ این مقام عالی تصیب^۴ است.]^۵

بدان ای طالب صادق که متابعت کردن در ظاهر آنست که ظاهر خود را آرسته دلرد با حکام شریعت او و باطن خود را نیز آرسته دلرد. بآداب طریقت او. یعنی، در ظاهر میباید که چیزی که خلاف شریعت لوست لَزِینْ کس در وجود نیاید و در باطن نیز میباید که چیزی که خلاف طریقت لوست درین کس متحقق نگردد. و دیگر می باید که معتقد باشد جمیع دوستان او را و حلقه بنده گی ایشانرا در گوش خود انداخته مدّت مدید بخاک بوسی آستانهٔ آن عزیز مشغول باشد تا باین سعادت برسد.

بیت

بنده گیشان خلاصهٔ عملست	هر که روشن بدید در لملست
پیش یار آنها جان آرند بیشک جان برند	صدق پیش آور که اینجا هر چه آرند آن
برند	

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم حِكَايَةُ عَنِ اللَّهِ تَعَالَى أَوْلِيَاءٍ تَحْتَ قِبَابِي لَا يَحْرِفُهُمْ غَيْرِي.

بیت

سه نشان بود ولی را ز نخست آن معنی	که جور وی او به بینی دل توبه و کرایه
دوم آنکه در مجالس خو سخن کند ز معنی	همه را ز هستی خود بحديث می رباید
سیوم آن بود بمعنی ولی اخص عالم	که ز هیچ عضو او را حرکات بدنیايد

بدان ای طالب [F. 40b] صادق که ولی کیست و ولایت چیست؟ وَلِیْ ای قَرُبْ یعنی نزدیک بحق سبحانه و تعالی.

^۴ نصیب؟

^۵ Marginal insertion.

بیت

قرب بر انواع باشد لی سر
قرب نی بسیار بالا رفتن است^۶
اتصال بی تکلیف بی قیاس
میزند خورشید بر کهسار و زر
قرب حق از قید هستی رستن است
هست رب الناس را با جان ناس

تو خیال نکنی که قربت بحق سبحانه و تعالی مثل قربت ما و تست بلکه از جمله گرفتاریها خلاص ساختن است خود را. بدانکه حجاب میان بنده و حق، آسمان و زمین نیست حجاب همین تعلقهاست و گرفتاریهاست که از زمان خوردی بچیزها شده است.

بیت

حجاب راه تویی حافظ از میان برحر
تعلق حجابست بیحاصل
که با وجود تو کس نشنود ز من که منم
چو پیوندها بکسلی واصل

بس معلوم شد که حجاب میان بنده و حق سبحانه و تعالی این گرفتاریها بوده است و سبب دوری از انجناب این تعلقها و سبب قرب خلاصی از ینها هر ان صاحبدولتی را که حق سبحانه خواهد که بخودش نزدیک سازد. او را بصحبت دوستی از دوستان خود مشرف میسازد تا ببرکه صحبت شریف او یا بالتفات خاطر او یا بنظرکهمیا اثر او از ورطه بعد و دوری بمرتبہ قرب و نزدیکی مشرف شود. و هر چگاه ببرکه صحبت شریف آن عزیزان آینه دل [F. 41a] او از زنگ تعلقات زدوده شد و دل او مظهر جمال و جلال الهی کشت. حق سبحانه و تعالی در شبانه روزی سیصد و شصت بار جمال بیحونی خود را در آینه دل او مشاهده میکند و دل او درین زمان محل فیض مالانهایه میگردد و او صاحب دلست.

بیت

هر که دل در یافت او صاحب دل است
هر چه جویی از دل او حاصل است

و این سعادت او را از برکه صحبت پیر میسر گردد.

This hemistich has a marginal insertion/replacement: ^۶

قرب نی بالا نه بستی رفتن است.

بیت

صحبت پیر به ز هر عملست
این عمل همجو را ز پنهانست

هر که با او نشست در عملست
رهبرت سوی وصل جانانست

و دیگر فرموده اند که

الشَّيْطَانُ يَفِرُّ مِنْ ظِلِّ عُمَرَ
پیر باید راه راتنها مرو^۷

سایه رهبر به است از ذکر حق
از سر عمیا درین دریا مرو^۸

هر که شد ظل صاحبدولتی
پیر مالاُبد راه آمد ترا

نبودش در راه هرگز خجلتی
در همه کاری پناه آمد ترا

و یا خود ببرکه نظر کیمیا اثر او باین سعادت که مَتَمَنَّا^۹یم لاکاست^۹ که آن صفای خاطر است
مشرف شده باشد.

بیت

تا نیفتد بر تو مردی را نظر
یک نظر افکن که مشتتتا شوم ز اتباعی جنس

از وجود خویش گی یا بی خبر
سگ که شد منظور نجم الدین بیکانرا

سرور

است

منقول است که [F. 41b] حضرت شیخ نجم الدین^{۱۰} را قدس سره فرزندی بوده است نا قابل و باین
سعادت مشرف نمیشده.

بیت

قابلی باید که تا از حق کند فیض قبول
نا قابلست آنکه بدولت نمیرسد

ز آنکه ممکن ست هرگز فاعلی بی منفعل
ورنه زمانه در طلب مرد قابل است

روزی بوالده خود گفته است: سبب هست^{۱۱} که حضرت والد بزرگوار بمردم بیکانه التفات

^۷ مرد؟^۸ مرد؟^۹ لاکیا^{۱۰} کبرا^{۱۱} چیست

می کنند و بفرزند خود نی. والدۀ لو اتفاقاً بحضرت شیخ^{۱۲} «عرض احوال لو کرده» حضرت شیخ فرموده اند که «در فلان جای حاضر باشد التفات خواهیم کرد» مدتی در آنجا منتظر^{۱۳} می بوده اتفاقاً همان زمانکه حضرت شیخ میخواستند که باو التفاتی کنند تخلف می کند سگی بجای لو ایستاده بوده نظر کیمیا صفت حضرت شیخ بآن سگ می افتد و باین سعادت مشرف میشود.

میصرع: سگ که شد منظور نجم الدین سگانرا سرور است^{۱۴}

و یا خود بالتفات خاطر لو باین سعادت مشرف شده باشد و آنجنانست که خدمت شایسته در محل کرده باشد که آن عزیز باین سبب التفاتی بحال لو کرده باشد.

بیت

بی عنایات حق خاصان حق گر ملک باشد سیا مستش ورق

چنانکه اکابر گفته اند جهد کن [F. 42a] تا خود را در دل این طایفه علیه جای سازی

بیت

جا گن درون پاک ضمیرکه عارفست زین شیود کار قطره بدر دانکی کشید

زیرا که اگر خود را در دل این طایفه علیه جای سازی شبانه روزی سیصد و شصت بار نظر آلهی ترا آنجا بیابد و کار دو جهانت ساخته شود یا ایشانرا در دل خود سازی یعنی از راه صدق و اخلاص محبت ایشانرا در دل خود راه دهی نیز کار دو جهانت برآید.

بیت

مشغول ترا وسوسه علم عملی نیست در سینه مجنون مطلب جز غم لیلی

و یا بجذبۀ از جذبات آلهی بدین سعادت مشرف شده باشد که جذبۀ من جذبات الحق توازی

Written here but crossed out: ^{۱۲}

فرموده اند که.

^{۱۳} منتظر

^{۱۴} For a discussion of this anecdote, see DeWeese, "Dog Saints and Dog Shrines in Kubravī

Tradition: Notes on a Hagiographical Motif from Khwārazm," in *Miracle Et Karāma: Hagiographie Médiévales Comparées*, ed. Denise Aigle, 459-497. (Turnhout, Belgium: Brepols, 2000).

عَمَلُ الثَّقَلَيْنِ.

بیت

جذبه تا یک زمان طیران کنم
یک جذبه ز حق آمد و دل برد بغارت
ور هولی لامکان جولان کنم
مجنون چکند کین کشش از جانب لیلیست

و یا خود بطریقه از طریق این طایقه علیه عمل کرده باین سعادت که صفای خاطر است مشرف شده باشد باری بهر وجهی ازین وجوه که گفته شد آینه دل خود را از رنگ تعلقات زدوده خلاص ساخته باشد و دل خود را محل فیض ملانهایه الهی گردانیده او وکی است از اولیای حق سبحانه و تعالی و قایم مقام نبی خود کشته کما قال رسول الله صلی الله علیه و سلم الشَّيْخُ فِي قَوْمِهِ كَالنَّبِيِّ فِي أُمَّتِهِ. [F. 42b] همچنانکه در زمان حضرت نبی صلی الله علیه و سلم جمیع مخلوقات از وجود شریف او فیض میگرفتند. این زمان از وجود شریف آن عزیز میگردند هر چه از نبی صلی الله علیه و سلم واقع شده است، از معجزات و مقامات و حالات از و نیز واقع میشود بقدر استعداد او لیکن آنچه از انبیا واقع شده معجزات میگویند و آنچه از اولیا واقع میشود کرامات میگویند کرامت هر ولی معجزه نبی لوست همچنانکه معجزات انبیا حق است که هیچکس را در و شکی نیست هر که شک آرد کافر گردد نعوذ بالله من ذالک. کرامات اولیا نیز حق است که هیچکس را می باید که در و شکی نباشد.

بیت

نوح وقتست هر ولی بجهان
هر ولی را نوح کشتی بان شناس
ظاهر و باطن اولیا جانند
گنج پنهانی اند درویشان
خویش حوید لقای خویشانرا
اولیا را بجهد نتوان دید
لی برادر غلام مردان باش
سر حق است^{۱۵} هر دلی بجهان
بنده گیشان خلاصه عمل است
کورهند ترا زین طوفان
صحبت این قوم را طوفان شناس
زان جو جان آن کرده پنهانند
خُنک آن کو نشست با ایشان
هر کسی کی بیاید ایشانرا
مگر ایشان کنند خویش پدید
کرد ایشان چو خرخ کردن باش
بیکمان سر بود ز عام نهمان
هر که روشن بدید در لعل است

^{۱۵} Ink spilled, difficult to read.

قوله تعالى رجال لا قلهيهم تجارة [F. 43a] و لا بيع عن ذكر الله.^{١٦} و صف حال ایشان
 است، یعنی [بدانکه]^{١٧} لولیا الله طایفه اندک هیچ چیز سرّ ایشانرا مانع نمی آید از ذکر
 خداوند سبحانه و تعالی هر چگاه که باین مقام عالی رسیدند که دل خود را بتمامه از علاقه
 ظاهری و باطنی پاک و آزاد ساختند حتی وجود را در دریای وحدت و فنا مستهلک کردند.
 بیت

در مقام خانه وحدت که گوی نیستی است عاشقان درد لو لول خویش را در باختند

حق سبحانه و تعالی عوض وجود ایشان وجودی از نزد وجود بایشان لوزائی داشت از برای تکمیل
 و ترتیب نافسان و در تنفید تصرفات در ملک و ملکوت بر ایشان کشاده کردند که باین وجود
 هر چه میخواستند آن کنند بی سميع و بی بصر و بی بیطش وصف حال ایشانست، یعنی
 هر چه می شنوند و هر چه می بینند باو می بینند و هر جا می روند باو می روند. و هر
 فیض که بعالم میرسد بر نیک و بد باین وجود میرسانند که بِهِمْ يُرْزَقُونَ و بِهِمْ يَمْطَرُونَ و
 بِهِمْ يَدْفَعُ الْبَلَاءَ عَنْ وَجْهِ الْأَرْضِ. یعنی هر رزقی که بمخلوقات میرسد بواسطه وجود
 شریف ایشان میرسد و باران که از آیمان می آید ببرکه وجود شریف ایشان می آید و بلاها از
 روی زمین لطیف وجود شریف ایشان دفع میشود و هر تشویش و بلا و محنتی و راحتی که
 بخلق خدا میرسد بواسطه ایشان [F. 43b] میرسد یعنی هر چگاه که حق سبحانه و تعالی میخواست
 که با بنده گان خود نیکی رساند ایشانرا معتقد و مخلص این طایفه می کردند و ببرکه
 عقیده و اخلاص درست نیکنها بایشان میرسد. و هر چگاه میخواست که جماعتی را خراب سازد
 ایشانرا باین طایفه علیه در غیت^{١٨} و شکایت و عدلوت و انکار می اندازد.

^{١٦} Qur'an XXIV:37.

^{١٧} Written above line.

^{١٨} غیبت

بیت

میلش اندر طعنه چکان ^{۱۹} برد	گر خدا خواهد که پردهی کس درد
کم زند در عیب معیوبان نفس	گر خدا خواهد که پوشد عیب کس
هست خاکی که بیادی نخرد طوفانرا	یار مردن خدا باش که در کشتی نوح
وصف ایشان چه تون گفت رجال صدقوا	عاشقانند که در بند عهود حق اند

بس رهانیدن مرغ لاهوتی از قفس ناسوتی وصف حال ایشانست.

بدان ای طالب صادق که هیچکس باین سعادت‌ها که گفته شد نرسد تا وجود خود را و هر چه هست از تعلقها در دریای فنا فانی و مستهلک نسازد و نیز رهانیدن او هیچکس دیگر را ممکن نیست.

بیت

هر که ز خود نیست شد حاصلش آمد	قفل در معرفت هستی بیحاصل است
	کلید
زائکه بشمشیر لا از همه عالم برید	راه بالله یافت قاسم ^{۲۰} ناگاه یافت
ترا بند کرن در پای باشد	سرمو برتنت بر جای باشد
هفت دوزخ پُر بر اید از بدیت	گر سرموی بماند از خودیت
در رخت میدانکه صد ره زن بماند	گر جوعسی از تو یک سوزن بماند
بخیه بر رویش فکند لولا جرم	سورنی چون دید با عسی هم [F. 44a]
نیست شو تا هستیت از پی رسد	تا تو هستی هست در تو کی رسد
صوفیان صاف را این است کار	صاف شو با حق نهان آشکار

باری غرض از این حکایات آنکه تا آدمی باین مراتب که گفته شد نرسد ممکن نیست او را که دیگری را باین مرتبه تواند رسانیدن.

بدان ای درویش که جناب این طایفه علیه از آن برتر است که مثل مانا مراد آن وصف ایشانان توانیم کرد.

^{۱۹} Unclear.

^{۲۰} Lacks dots, this is a guess.

بیت

ورنه وصفش چه حد همچو منی
رینا اکتا تو کلنا

منهم لز شوق میکنم سخنی
حد مانست وصف آن شاهان

چنانکه حق سبحانه و تعالی در حق این طایفه [علیه]^{۲۱} فرموده است اولیائی تحت قبایی

لا يعرفهم غیری.

بیت

مصطفی را علی تواند دید

هر ولی را ولی تواند دید

دیگر آنکه جناب این طایفه علیه از آن برتر است که حق سبحانه و تعالی را از ترس دوزخ و طمع بهشت پرستند بلکه از جهت استحقاق ذاتی که حق سبحانه و تعالی را است^{۲۲} می پرستند.

بیت

ما را نه غم دوزخ و نی حرص بهشت است
بر دلزخ پرده که مشتاق لقیم

چنانکه منقول است از حضرت شیخ شبلی قدس سره که روزی گذرد ایشان بر جایی افتاده که قاری این آیت قرأت^{۲۳} میکرد که إِنَّ اصحابَ الجنةِ [F. 44b] اليومَ فی شُغْلٍ فاکهون.^{۲۴} حضرت شیخ فریادی کرده گفته باشند که اللَّهُمَّ لا تجعلنی مِنْهُمْ یعنی ای بار خدا یا مرا از این جماعت مکردن که بفوا که جنت از تو باز مانم.

بدن ای طالب سادق منقول است که بعضی گفته باشند باین طایفه علیه چه میگویند در حق علما که ایشان نیز همین جهد می کنند که غرقه را بر مانند؟ این طایفه گفته باشند که لا نسلم که چنین باشد مگر آنکه علمای عامل بعلم باشند که بمقتضای شریعت طریقت عمل کرده از مقام وجود و هستی رهایی یافته باشند و حق سبحانه و تعالی وجود موهوب حقانی را با ایشان

^{۲۱} Inserted above line.

^{۲۲} را است

^{۲۳} قرآن؟

^{۲۴} Qur'an XXXVI:55 (with some spelling irregularities).

لرزانی داشته باشد. ولیکن این نادرست. لَمَّا در حق علمای غیر عامل بعلم چنین فرموده اند که بدان ملاحظ میمانند که علم سباحث چنانچه شرطست میدانند. لَمَّا تا زمانی که در عمل نمی آرند خود در غرقابند. دیگر را چون توانند رها کنید. و اکابر طریقت قدس الله سرلهم در حق علماء غیر عامل بعلم چنین فرموده اند که علماء ناکذ بالة النّیراس هی للحریق و ضؤها للنّاس یعنی علماء زمانکه غیر عاملند بعلم مثل فتیله چراغند که خود در سوختن است و عالم از انوار او منور لوی ما ببرکة عمل کردن بعلم علما [F. 45a] باین مرتبه عالی که رهیدن است از خود مشرف شده ایم و رهانیدن دیگرانرا وصف ماست چراکه رهانیدن دیگرانرا وقتی مسلم است که خود رهای یافته باشند.

بیت

خودی کفر است اگر خود پارسای است	از خود جو گذشتی همه عیش است خوشی
سرمو بر تنت بر جای باشد	ترا بند کران بر پای باشد
از علم مراد جز عمل نیست	در علم محققان حدل نیست

بدان ای طالب صادق که مجرد علم کافی نیست چه عمل را آلیتست. گفته اند از برای رسیدن بمقصود و تشبیه کرده اند بزبان مثلاً شخصی را مقصودی است و در وصول او محتاج است بزبان چون بمقصود اصل کشت. باید که تعلق علمی را از خود رفع کند چنانچه حضرت مولوی رومی میفرمایند:

بیت

چون شدی بریامهای آسمان	زشت باشد جستجوی نردبان
چون بمطلوبت رسیدی ای ملح	شد طلبکاری علم اکنون قبیح
چون مبارک نیست بر تو این علوم	خوشتن کولی کن بکذر ز شوم
کر زهد علم دلری درد خدا ندلری	در وقت جان سپردن دل باندم ندیم است
بی مایه محبت کانست اصل فطرت	این زهد ما سقیم است و ین علم ما عقیم
	است

و نیز حضرت شیخ نجم الدین گبرامی فرمایند:

یکچند بعلم عقل در کار شدم	اندر شدد دانش مگر لرشدم [F. 45b]
هم عقل عقيله بود هم علم حجاب	چون دانستم ز هر دو بیزلر شدم
چیست دانش آنکه بی بیرون بری	تا بدانی کز همه نادان تری

بدان لی درویش صادق که از علم وقتی نتیجه حاصل میشود که مقارن بعمل سازی چنانچه گفته اند میان علم و عمل از دو اجست نتیجه اش رسیدنست از خود. و بعد از رسیدن از خود صد هزار نتیجه دیگر حاصل ست مثل سوز و درد و حالات و مقامات و کرامات و لذوق که این طایفه علیه را می باشد. و حدیث مَنْ عَمِلَ بِمَا عِلْمٌ وَ رَثَهُ اللَّهُ تَعَالَى عِلْمٌ مَالِمْ يَعْلَمُ باطن است بران علم مالم یعلم عبارت از ینهاست که گفته شد. و اگر شخصی علم اولین و آخرین حاصل کرده باشد و در عمل نیاورده هیچ نتیجه او را حاصل نخواهد شد. و اگر نیز عمل اولین و آخرین بکند که علم نداشته باشد نتیجه نخواهد داد.

بیت

علم باید تا عمل گنجی بود	ورنه بی دانش عمل رنجی بود
--------------------------	---------------------------

چنانچه گفته اند أَفْضَلُ مَا يَلْزَمُ الْإِنْسَانَ نَفْسُهُ الْمُرَاقِبَةُ وَ الْحَاسِبَةُ [وسیاسة]^{۲۵} عَمَلُهُ بِالْعِلْمِ.

بدان لی طالب صادق که نتیجه واقر از عمل وقتی حاصل میشود که باجارت شیخ کامل مکمل باشد نه آنکه سر خود عمل بکند.

بیت

از سر خود هر که کاری میکند	بخت دولت را فرلری میکند
پیر مالا بد راه [F. 46a] آمد ترا	در همه کاری پناه آمد ترا
پیر باید راه راتنها مرد	از سر عمیا در ین دریا مرو
هر که شد در ظل صاحب دولتی	نبودش در راه هرگز حجلتی

بدانکه علم و عمل تا زمان نیست که این کس در قید حیاتست بمجرد آنکه ناصیه حضرت

Marginal insertion. ^{۲۵}

عزرایل در نظر می آید همه فرو میرود که هیچ چیز نمی ماند مگر نسبت ذوقیه که نتیجه علم و عمل است و غرض از خلقت بشر نسبت ذوقیه است و شرف للنسان بر ملک ازین جهت است.

بیت

علم هست آنجایکه اسرار هست	طاعت رو حانیان بسیار هست
سوز جان و درد دل می بر بسی	زانکه این آنجانشان ندهد کسی
قدسیانرا عشق هست درد نیست	درد را جز آدمی در خورد نیست
درد باید مرد را تا دوست در مانش	هر که را دردی نباشد او بدرمان کی رسد
غرض از عشق تو لم جاشنی درد و غمست	ورنه زیر فلک اسباب تنعم چه کمست
بی درد کجا رسد بمقصود	مقصود از لن اهل دردست

منقول است که در شیراز دانشمندی بوده زاهد و عابد و خطیب نیز بوده. شبی در واقعه می بیند که نوری از دهان او بیرون می آید و بر زمین میرود متحیر شده که چه سر باشد که بمضمون الیه یصعد الکلم الطیب و العمل الصالح یرنعه^{۲۶} [F. 46b] بایستی مرفوع میشدی درین حیرت پیش شیخی از مشایخ [آن]^{۲۷} زمان رفته و واقعه خود را عرض کرده. حضرت شیخ فرموده اند غالباً شما را لرات بجایی نیست. گفته اند آری. شیخ گفته اند ازین جهت است تا لرات بجایی نمی آرید عمل شما را باآسمان نمی برند. همان زمان بحضرت شیخ لرات آورده و همان شب در واقعه دیده که نوری از دهان او بر آمد و هفت آسمانرا شق کرد و رفت آنجا که می بایست.

بدان ای طالب صادق که سلسله که این طایفه را گفته اند بمشابه ریسمانیست آویخته از جانب بالا بسوی زمین هر که دست درین رسن زد کشید ندش بجانب بالا که مَنْ تَمَسَّكَ بِحَبْلِ مَنَّا قَادَتْهُ إِلَى السَّمَاءِ.

^{۲۶} Qur'an XXXV:10 with spelling irregularities.

^{۲۷} Marginal insertion.

بیت

یوسفا آمد رسن در زن تو^{۲۸} دست
 حمد لله کین رسن آویختند
 از رسن غافل مشو بیکه شد است
 فضل رحمت را بهم آمیختند

و دیگر گفته اند تیر از ترکش سلطان باید تا حمایت^{۲۹} را شاید، یعنی این نسبت را از سر پُر
 پرورد می باید گرفت تا نتیجه دهد و اگر از پدر و استاد و از یارن و مصاحبان ویا از کُتب
 گرفته باشد نتیجه نمیدهد و این را گفته اند بمنزله تخمی است نا رسیده سبز نخواهد شد از
 کجا که بر دهد.

بدان ای طالب صادق که اکابر طریقت قدس الله تعالی سرلرهم [F. 47a] چنین گفته اند که
 دو طایفه اند که بسبب عزت و شرف و بزرگواری که وجود فانی عارضی ایشانرا است از وجود
 حقیقی باقی سرمدی دور مانده اند. لول سادات اند وجود عارضی فانی ایشان لشرف همه
 وجودات فانی عارضی دیگرانست چراکه وجود عارضی فانی ایشان مستفاد از وجود عارضی
 فانی آنحضرتست صلی الله علیه و سلم و وجود شریف عارضی او لشرف همه موجودات است،
 چنانکه حدیث قدسی ناطق است برآنکه لَوْلَاكَ لَمَا خَلَقْتُ الْاَفْلَاقَ یعنی اگر مقصود وجود
 شریف تو نبودی خلق نکردی اَفْلَاقَ را چون که غرض حق سبحانه و تعالی از آفرینش عالم اظهار
 جمال و جلال خودش بود و میخواست که او را سبحانه و تعالی مظهری باشد که ذات شریف او
 همچنان که هست بتمامه درد ظاهر شود و آن مظهر ذات پیغمبر ما صلی الله علیه و سلم بود که
 ذات پاک او سبحانه همچنانکه بود در آینه دل او ظاهر شد چنانکه بعضی اکابر گفته اند
 محمد رسول الله، یعنی آینه که هیچ چیز نماند در مکنن غیبی آلهی الا در و ظاهر شد. بس
 سادات ازین جهت بهمین وجود عارضی قانع شده اند و این حجابی شده ایشانرا از وجود
 حقیقی باقی سرمدی و غافل اند از آنکه آنحضرت صلی الله علیه و سلم را وجود دیگری هست
 لشرف ازین وجود.

^{۲۸} Missing dots; this is a guess.

بیت

مرغی که ندلرد خبر لُز آب زلال [F. 47b] منقار در آب شور دلرد همه سال

بدان ای درویش صادق که آنحضرت صلی الله علیه و سلم را وجود دیگری هست که این وجود
قطره ایست لُز دریای بی نهایت لو. آن وجود موهوب حقانی است و حصول آن موقوفست بفنای
این وجود عارضی. و آنحضرت بیقین دانست که وجودی هست و رای این وجود همت عالی
لو تقاضای آن کرد که آن وجود نیز لو را باشد و معلوم کرد که حصول آن وجود شریف موقوفست
بفنای این وجود عارضی فانی بمقتضای مَنْ طلب شیئاً وَجَدَ وَجَدَ مَدَّتْ مَدید جدو اهتمام
بی نهایت نمود و این [وجود]^{۳۰} عارضی فانی خود را بتمامه فانی ساخت که هیچ ذره لُزین
وجود باقی نماند بس حق سبحانه و تعالی وجود شریف خود را عوض وجود لو لرزانی داشت که
مَنْ كَانَ لِلَّهِ تَلَفَهُ كَانَ لِلَّهِ خَلَفَهُ.

ترجمه

کان لله بوده در ماضی ا تا که کان الله له آمد جزا

و حدیث بی یسمع و بی یبصر و بی بیطش و صف حال لو آمد همچنانکه در جنگ احد واقع شد و
مارمیت اذرمیت و لکن الله رمی.^{۳۱}

بیت

مارمیت لُزرمیت بی ویست همچنین قال الله لُز صمتش بحست

بدانید ای سادات عظام که آنحضرت بدر باختن این وجود عارضی فانی باین سعادت مشرف
شد که آنچه [F. 48a] در آسمان و زمین نکنجید در قلب منور لو کنجید که لایسعنی آرضی و
لاسمائی و لکن یسعن قلب عبد المؤمن.

بیت

آسمان بار لمانت نتوانست کشید قرعه فال بنام من دیوانه زدند

^{۲۹} جمایت؟^{۳۰} Marginal insertion.^{۳۱} Qur'an VIII:17.

و قلب المؤمن عرش الله اعظم.

بیت

دل عرش اعظمست خدا را باتفاق آنجاست جای سلطنت آنجاست جای دل

شمایان نیز فرزند آنحضرتیت^{۳۲} باید که همت عالی خود را در کار در لید و این وجود عارضی فانی خود را در بازید تا باین سعادت‌ها که گفته شد مشرف گردید چنانکه بعضی از سادات عظام مهتد شدند و هر یکی رکنی شدند درین طریق مثل امیر قاسم و امیر سید علی همدانی قدس الله سرلرها.

اما طایفه دوم علما اند که وجود علمی عارضی فانی حجاب شده ایشانرا از حقیقت علم و از حقیقت وجود حقیقی باقی سرمدی. اما بدانکه علما بسیار عزیز و شریفند و هیچ وجودی از وجودات عوام مساوی وجود ایشان نمیتواند^{۳۳} بود و استعداد ایشان بهترین استعدادات دیگرانست و هیچکس را حد آن نیست که بایشان گستاخی تواند کرد. مگر این طایفه علیه که از کمال شفقت و دل سوزی میدانند که استعداد شریف ایشان قابل است و حیف می آید که ایشان درین مرتبه بمانند چراکه بعضی از علما عظام مهتد شدند [F. 48b] هر یکی بحری شدند درین طریق مثل شیخ محی الدین عربی و مولانا جلال الدین رومی و حضرت خواجه محمد پارسا قدس الله سرلرهم. اگر به این استعداد قوی ایشان نیز قدم بر وجود علمی عارضی فانی خود مانند بچه سعادت‌ها که نرسند؟

بیت

از وجود خویش بیرون آمدن
مغز دانش آن بود بکذلر پوست
بر مغز چرا حجاب شد پوست ترا
یکدل دلری بس است یکدوست ترا

چاره این چیست در خون آمدن
هر چه نکذلد ترا جز سوی دوست
لی آنکه به قبله و فاروست ترا
دل در پی این و آن نه نیکوست ترا

^{۳۲} آن حضرت هسید

^{۳۳} نمیتواند

و دیگر آنکه بند این دو طایفه گفته اند بغایت محکم است، یعنی بند سادات و علما که هیچ چیز نمیتواند کشود مگر یکی از دو چیز یا جذبه که جذبه من جذبات الحق توازی
عَمَلِ الثَّقَلَيْنَ.

بیت

جذبه تا یک زمان طیران کنم
یک جذبه ز حق آمد و دل برد بغارت
در هولی لا مکان جولان کنم
مجنون حکندکین کشش از جانب لیلی
لست

و یا بالتفات خاطر عزیزی.

بیت

تا نه یفتد بر تو مردی رانظر
از وجود خوش کی یابی جز

چنانکه بنسبت امیر سید شریف واقع شده است. منقولست که در لوان طلب علم زهد و تقوی
حضرت امیر بمرتبه بوده است که [F. 49a] بدر مسجد مقفل که میرسیده اند اشارت
می کرده اند قفل از هم میریخته بالاخر درد طلب در ایشان پیدا شده و غلبه کرده و کشیده
ایشانرا بصحبت شریف. خواجه علاء الدین عطار عطر الله تربته و طریقه ایشان آن بوده که یکی از
خلفای خود را که مولانا ابو سعید نام داشته اند بر در گذاشته بوده اند تا هر که آید باو
صحبت دلرد اگر قابل باشد در آید و اگر نه اجازت بدهد تا برود. جون حضرت امیر را درد طلب
بغایت قوی شده بوده خواسته اند که بصحبت شریف حضرت خواجه مشرف شوند جون بر در
رسیده اند. نظر خدمت مولانا ابو سعید که بر ایشان اقتاده گفته اند که حضرت امیر
بغایت پاکیزه مینمایند توانید که از این پاکیزه گهادر گذرید. و بعد از آن بصحبت شریف
حضرت خواجه در ابید غالباً زهد تقوی وجودی شده بوده ایشانرا سخن مولانا ابو سعید التفاتی
نکرده اند و بصحبت شریف حضرت خواجه علاء الدین در آمده اند. چون نظر حضرت خواجه بر
ایشان اقتاده همین عبارت فرموده اند که توانند ازین پاکیزه کیها در گذرید، یعنی ازین
وجودات عارضی فانی که وجود علمی و زهد است ببرکه نفس شریف حضرت خواجه غالباً معلوم

[F. 49b] کرده اند که چه می باید کرد خود را تسلیم کرده اند مُدتهای مدید و حضرت خواجه بارها عنایت کرده میفرموده اند که «تا زمانی که این وجود باقیست وجود حقیقی باقی سرمدی روی نمی نماید.» اتفاقاً روزی در زمان خوشی بصحبت شریف حضرت خواجه مشرف شده اند. حضرت مولانا نظام الدین خاموش نیز بوده اند حضرت خواجه التفاتی بجانب خدمت امیر کرده باشند خدمت امیر فریادی کرده در تنشو افتاده اند. حضرت مولانا نظام الدین ایشان را گرفته باشند که «چه واقع شد شما را که این چنین فریاد کردید؟» گفته اند «سالها بود که از حضرت ایشان می شنودم که تا این وجود باقیست وجود حقیقی روی نمی نماید. این [زمان]^{۳۴} بالتفات خاطر حضرت ایشان همه رفت و چیزی بجای آن فرود آمد که خود را ضبط نتوانستم کرد. این صورت واقع شد.»

بیت

برک و نوال مرتبت سر بحفات می کشد	فقر و فنا و مسکنت جانب مات میکشد
باش زبون هر فره تا بکشاید این کره	درد کزین که درد به کان بدوات
میکشد	
قفل در معرفت هستی بیحاصل است	هر که ز خود نیست شد حاصلش امد
کلید	
راه بالله بافت قاسم و ناگاه یافت	ز آنکه بشمشیر لا از همه عالم برید

بدانکه محکمی بند علما از دو چیز است. یکی [F. 50a] آنکه بدست آوردن علم بغایت دشوار است بمدتهای مدید بر یافت و محنت بسیار بدست می آرند. ازین جهت نمی خواهند که آسان از دست دهند چراکه گفته اند «هر چه بدشواری بدست می آید، دادن لو نیز دشوار است؟» یا خود اعتقاد می کنند که گذشتن از علم باین معنی است که هیچ اثری از علم در ایشان نخواهد ماند و حال آنکه همچنین نیست چراکه گذشتن از علم که گفته اند گذشتن^{۳۵} از وجود هستی است که از علم حاصل شده است یعنی خود را دانایی و عالمی

^{۳۴} Marginal insertion.

^{۳۵} گذشتن

میدانند از این جهت تکبر می کنند بر مرمبان از این می باید گذشتن و گذشتن ازین
آنست که خود را نادانی اعتقاد کنند و از همه کمتر بینند چراکه کمال درین است.

بیت

چون کمال دانشم نادانی است چاره کارم همه حیرانی است

الْعَجْزُ عَنِ الْإِدْرَاكِ إِدْرَاكِ.

بیت

کمتر از کم شوا کردلی خر این طریق کاملانست لی سر
کم زدن کمال مردانست هر که خود را کم زند مرد آنست

حضرت مولوی رومی قدس سره می فرمایند که علما پیش ما نمی آیند غالباً کمان می برند
که علم ایشان بقصان می پذیرد و حال آنکه علم ایشان مرده ایست پیش ما که می آیند زنده
میشود و حیاتی حاصل میکند. قَالَ بَعْضُ الْعَارِفِينَ [F. 50b] مُخَا طِبًا لَاهِلِ النَّظَرِ
اَخَذْتُمْ عُلُومَكُمْ عَنِ الرُّسُومِ مَيِّتًا عَنْ مَيِّتٍ وَاَخَذْنَا عُلُوْ مَنْ مِّنَ الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ
ابداً.

منقول است که چون خدمت مولانا سعد الدین تفتازانی بصحبت شریف حضرت خواجه بهاء الحق
و الدین قدس الله تعالی روحه العزیز مشرف گشته اند حضرت خواجه عنایت کرده گفته باشند
که ملا چونست که کوزه دوشاب شما را خالی سازیم و پر عسل کردانیم. ایشان راضی نشده
باشند و گفته باشند پر دوشاب خود هست از کجا که پر عسل توانید کرد غالباً مقتضای عقل
این است و این را وری طور عقل است گفته اند.

بیت

ضد عقلست این حکایت هرش دل تا به عقل این در نکوبی زینهار
میسرع: عقل از عقله خیزد عشق از جون بسودا

چنانکه حضرت شیخ نجم الدین کبرا می فرمایند:

بیت

یکچند بعلم عقل در کار شدم اندر سدد دانش و تکرار شدم
هم عقل عقيله بود و هم علم حجاب چون دانستم ز هر دو پزلر شدم

بدانکه محکمی بند سادات لز جهت اعتماد بشفاعت آنحضرت است صلی الله علیه و سلم چرا
که فرزندانرا ناز و اعتماد بر پدران میباشد هر بیکاری [F. 51a] و بیحاصلی که میکنند پدران
بواسطه شفقت پدری عفو و تجاوزی نمایند چنانکه گفته اند:

بیت

فرزند اگر چه عیب ناک است در چشم پدر ز عیب پاک است

آری همچنین است شفاعت و شفقت آنحضرت عام است بر جمیع خلق خدا بر فرزندان خود بطریق
لولی.

بدان ای طالب صادق که معنی شفاعت چیست؟ آنست که شخصی گناه و عصیان بسیار کرد
بصاحب خود این گناه و عصیان او را محبوب ساخت لز صاحب او و او خود نمی تواند که
عذر گناه لز صاحب خود بخواند. بس محتاج میشود بکسی که آن کسی قریب است بصاحب او
او را واسطه سازد تا عذر گناه او بخواند این خواهند عذر گناه را شفیع میگویند. بس حضرت
محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم لز کمال قربتی که دارند بآنجناب شفیع اند. جمیع
گناه کاران امت را و فرزندان خود را بطریق لولی. اگرچه نتیجه شفاعت عفو گناه است لز
عاصی و خلاصی لز دوزخ و دخول در بهشت لماً ایشانرا ثمره چندان در بهشت نخواهد بود چراکه
بهشت نتیجه اعمال است. گفته اند. چنانکه دنیا دار عمل است و آخرت دار قریب و جز
است و جزا بمقدار عمل می باشد و نیز فرموده اند که *أَرْضُ الْجَنَّةِ قِيَعَانُ فَعَلَيْكَ*
بِغَرَّاسِهَا یعنی زمین جنت زمین [F. 51b] هموار است که در و هیچ چیز نیست لز درخت و جوی
شیر و حور و قصور بس برتست نشاندن درخت و روان ساختن جوی شیر و حور و قصور در وی،
یعنی، آدمیان هر عملی که میکنند لز ذکر و تسبیح و نماز و خواندن قرآن و غیرها مناسب هر

حرفی چیزی میشود در بهشت و اعراض آنجا همه جواهر میشود.

چنانکه منقول است از حضرت شیخ محی الدین که گفته اند: این مسئله بمن رسید که اعراض آنجا همه جواهر میشود مدتی متامل و متفکر درین مسئله می بودم تا که یکباری در کشتی نشسته بودم شبی بغایت تاریک شخصی از کشتی برخواست ناکاه در دریا افتاد و در زمان افتادن سبحانه «الله» گفت خولستم ملاح را خبر کنم از نظرم غایب شد بغایت متالم شدم بناگاه دیدم در کشتی حاضر شد بجا مه‌ای تر گفتم «ترا چه کس اینجا آورد؟» گفت «جا نوری از تیر کشتی کردن خود را دراز کرد» و گفت «در من آویز در آویختم». گفتم «چه نوع جا نوری که در مقام خلاص و نجات من شدی؟» گفت من نتیجه آن سبحانه الله توام که در زمان افتادن گفتم حق سبحانه و تعالی مرا باین صورت مصور ساخت تا قیامت باین تسبیح مشغولم و همه ثواب تر است. حضرت شیخ می فرموده اند که بعد از وقوع این واقعه جزم شد صحت این مسئله بر من. [F. 52a]

بدانکه شفاعت آنحضرت حق سبحانه و تعالی اگرچه فضل کند و در بهشت در لورد و انعام بسیار کند آن همه در پیش مرتبه اولیا چیزی نیست چراکه حق سبحانه و تعالی آدمیانرا استعدادی و قابلیت داده است که بعمل کردن باین طریق بدرجاتی مشرف می شوند که هیچ چشمی ندیده و هیچ گوش نشتیده و بر هیچ دلی نگذشته باشد. چنانکه حدیث ناطق است برآنکه أُعِدَّتْ لِإِعَادِي الصَّالِحِينَ مَا لَاعَيْنَ رَأَتْ وَلَا أُذُنَ سُمِعَتْ وَلَا خَطَرَ عَلَى قَلْبِ بَشَرٍ. نگویی که حق سبحانه و تعالی بشفاعت آنحضرت بهشت و انعام بسیار بفضل و کرم خود ممکن است که به بنده های خود بکند و نیز ممکن است که آنچه باولیا داده است بدیگران نیز بدهد مجاهده و ریاضت چه حاجت باید که درین خیال نمانی چراکه انبیا و اولیا این سعادت را بکشیدن ریاضت و محنت بی نهایت و صبر کردن در بلاها یافتند و سنة الله این چنین جاری شده است.

بیت

بی بلا راه عشق آسان نیست گنج با ما ردان و کل باخار

بدانکه این سعادت آن لمانتی است که آسمان و زمین و جبال حمل آن نتوانستند کرد و ابا نمودند. کقوله تعالی اِنَّا عَرَضْنَا الْاِمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَ الْاَرْضِ [F. 52b] وَ الْجِبَالِ فَابَيْنَ اَنْ يَحْمِلْنَهَا وَ اَشْفَقْنَ مِنْهَا وَ حَمَلَهَا الْاِنْسَانُ اِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا.^{۳۶}

بیت

آسمان بار لمانت نتوانست کشید قرعه فال بنام من دیوانه زدند

بدان ای درویش صادق که مقصود حق سبحانه و تعالی از آفرینش عالم حمل این لمانت بود بر هر چه غیر انسان عرض کرد ابا نمودند انسان با وجود نا توانی قبول کرد و حامل این لمانت شد از این جهت حق سبحانه و تعالی او را ظلوم و جهول خواند چراکه معروفست بین الناس این که باری را که جماعتی نمی توانند بر داشتن یکی ازین میان بر داشت [او بر داشت]^{۳۷} از تعجب میگویند که عجب ظالم و جاهل است باری را جماعتی نمیتوانند بر داشت او بر داشت او بر خود ظلم کرد و مراد از انسانکه در حملها الانسانست خیال نکنی که مطلق الانسان حامل این لمانت تواند بود بلکه مراد از انسان اینجا انبیا و اولیا اند و حامل این بار ایشانند باقی همچون همجند و از حیوانات کمترند. کما قال رسول الله صلى الله عليه وسلم النَّاسُ عَالَمٌ وَ مُتَعَلَّمٌ وَ سَائِرُ النَّاسِ كَالْهَمَجِ وَ قَوْلُهُ تَعَالَى اُولَئِكَ كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ.^{۳۸} بس حمل این لمانت [F. 53a] غیر انسانرا ممکن نیست چراکه انسانرا استعداد و ورزش این داده اند و مخلوقات دیگر رانی اگر بی ورزش شخصی بیکبار بار بسیار بر دلرد که در خورد حوصله او نباشد و هم است که هلاک شود و اگر هلاک نشود معیوب خواهد شد علی الخصوص این بار لمانت که آسمان و زمین و کوه حمل نتوانستند کرد و ابا نمودند آدمی ضعیف چون

^{۳۶} Qur'an XXXIII:72.

^{۳۷} Crossed out?

^{۳۸} Qur'an VII:179.

تواند کرد مگر بورزش بسیار.

بدان لی درویش که ورزش حمل این بار امانت باندک زمانی میسر نمیشود تا مدّت بست سی سال ورزش این نکند ممکن نیست برداشتن این بار چنانکه گفته اند:

بیت

تا خون نکنی دیده دل پنجه سال هرگز ندهند راحت از قال بحال

و هر که پیش ازین مدّت که گفته شد خواهد که حامل این بار شود قصد در خرابی خود کرده باشد. چنانکه حضرت موسی صلوات و الرحمن علیه پیش از وقت خولست آن واقعات که شنیده او را دست داد یعنی حق سبحانه و تعالی خولست که حضرت موسی را بر قومی به پیغامبری فرستد او را ریاضت فرمود مدّت سی شبانه روز تا استعداد او قابل این معنی شود. قوله تعالی وَوَعَدْنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً^{۳۹} حضرت موسی علیه الصلوة و السلام سی شبانه روز ریاضت کشید استعداد او قابل این معنی [F. 53b] نشد حق سبحانه و تعالی امر کرد بده روز دیگر. قوله تعالی وَاتَّمَمْنَاهَا بِعِشْرِينَ لَيْلَةً^{۴۰} بعد از تمام شدن چهل شبانه روز استعداد حضرت موسی قابل آن شد غالباً که حق سبحانه باو مکالمه کند تا پیغام حق سبحانه و تعالی را بآن قوم رساند. بعد از چهل شبانه روز حضرت موسی بآن مقام که حق سبحانه و تعالی وعده کرده بود آمد. قوله تعالی وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ^{۴۱} حق سبحانه و تعالی در مقام مکالمه شد بحضرت موسی چون حضرت موسی علیه السلام لذّت خطاب و ذوق کلام حق جل و علا در یافت بی اختیار شد و از مقام خود تجاوز نموده از حضرت حق سبحانه و تعالی طلب دیدار کرد. قوله تعالی قَالَ رَبِّ ارْنِي أُنْظِرْ إِلَيْكَ^{۴۲} و حال آنکه استعداد او قابل اینمعنی نشده بود و این امانت فراخور استعداد او نبود غالباً که

^{۳۹} Qur'an VII: 142.

^{۴۰} Qur'an VII: 142.

^{۴۱} Qur'an VII: 148.

^{۴۲} Qur'an VII: 143.

حضرت حق سبحانه و تعالی فرمود که لَنْ ترانی^{۴۳} یعنی نمی بینی تو مرا و استعدلا ترا
طاعت دیدار من نیست.

بیت

لَنْ ترانی میرسد از طور موسی را جواب این همه فریاد مشتاقان ز استغنائی لوست
از نی و لَنْ ترانی ناز و نیاز باشد در پیش مرد عارف این هر دو ناز باشد

[F. 54a] و نیز فرمود حق سبحانه و تعالی وَلَكِنْ انْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنَّ اسْتَقْرًا مَكَانَهُ
فَسَوْفَ تَرَانِي^{۴۴} یعنی در کوه نظر کن کوهی بدین سختی و وقار اگر بر جای خود قرار گیرد
شاید توانی دید. بس حق سبحانه و تعالی بر کوه تجلی فرمود طور تاب تجلی جمال و
جلال حضرت حق سبحانه و تعالی نیاورد همچون پیشم کمان زده پاره پاره کشت. قوله تعالی
فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعْقًا^{۴۵} و این واقعه هیبتی و دهشتی
در حضرت موسی پیدا شده که شهنه بزد و بیخود شد و در آن بیخودی کشف شد بروی که
استعدلا او را تاب و طافت جمال و جلال آلهی نبوده است و نیز معلوم کرد این طلب از وی
بی ادبی بوده است. نسبت بآن جناب قوله تعالی فَلَمَّا افَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ
و اَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ^{۴۶} چون که افاق یافت گفت پاکیا خدلوند اتوبه کردم ازین بی ادبی که از
من واقع شد و اول کسی که ایمان آورد باین که نباید طلبیدن چیزی را که فراخور استعداد او
نیست آن منم.

بدان ای درویش صادق که سرّ این چیست که حق سبحانه و تعالی در جواب حضرت موسی گفت
«نمی بینی تو مرا» و لیکن [F. 54b] در کوه نظر کن اگر کوه بدین سختی و وقار بر جای خود
قرار گیرد شاید توانی دید این چه نوع جوابیست مطابق سوال هست یانی.

^{۴۳} Qur'an VII: 143.

^{۴۴} Qur'an VII: 143.

^{۴۵} Qur'an VII: 143.

^{۴۶} Qur'an VII: 143.

بدانکه بدان میماند که شخصی با کریمی دوستی کرد آن کریم همیشه بآن شخص التفات و انعام بسیار می کرد آن شخص از حد تجاوز کرد و بخاطر آورد چیزی را فراخور استعداد او نبود از و طلبید آن شخص اگر ندهد خلاف کرم او و لازم آید اگر دهد استعداد او را قابلست آن نی. و اگر مشافهه گوید که «تو قابل آن چیز نیستی» خالی از بی صورتی نیست. بس

همچنین حکم [حکیم]^{۴۷} مطلق جل شانہ بحکمت غامضه خود خولست که این معنی بطریقه حضرت موسی را کشف شود که هیچ شبهه در خاطر او نماند این حسین حواب گفت چون که حق سبحانه و تعالی موسی را بدوستی گرفته بود میخواست که او را از برای تبلیغ رسالت فرسته اگر جمال خود باو هم نمودی و هم هلاکت بود او را چنانکه طور پاره پاره شد.

دیگر آنکه این مرتبه عالی که حضرت موسی خولست در فنای اتم حاصل میشود و در حضرت موسی چیزی از هستی باقی مانده بود غالباً چنانکه این آیت دلالت [میکند]^{۴۸} بآن قوله تعالی و لَمَّا جَاءَ مُوسَىٰ وَ حَبِئَتِ^{۴۹} رَأْسِیَتِ بِمُوسَىٰ دَلَا بِخِلَافِ اِیْنِ بَهِ پِیْغَمْبَرِ مَا مُحَمَّدٌ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلَی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَ سَلَمٌ گفست سُبْحَانَ الَّذِی اسْرٰی بِعَبْدِهِ [F. 55a] اَلَّیْلًا مِّنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ اِلَی الْمَسْجِدِ الْاَقْصِ الَّذِی بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِیْهُ مِّنْ اٰیٰتِنَا یعنی پاک خدای که بردی بنده خود را از مسجد حرام تا مسجد^{۵۰} اقصی این آیت دلالت میکند بر کمال نیستی و فنای آنحضرت صلی الله علیه و سلم. بدانکه فنا را مراتب است این مقام عالی که فنای اتم است خاصه حضرت محمد رسول الله است صلی الله علیه و سلم و اُمّتان او را بقدر متابعت او نصیب است از این مرتبه عالی.

بیت

کی حریم وصل را محرم شوی

بی فنای مطلق جذب قوی

Marginal insertion. ^{۴۷}

Inserted above line. ^{۴۸}

Qur'an VII:143 (without last word). ^{۴۹}

Qur'an XVII: 1. ^{۵۰}

مسجد ^{۵۱}

دیگر آنکه حضرت موسی در آن بیخودی این را نیز معلوم کرد که این مرتبه عالی بی متابعت آنحضرت حاصل نمیشود ازین جهت تمنا کرد متابعت او را.

بیت

گرچه موسی خولست این را بر دولم لیک عیسی یافت این عالی مقام

و لَقَدْ تَمَنَّى اثْنَا عَشَرَ نَبِيًّا أَنَّهُمْ كَانُوا مِن أُمَّتِي لشارتست باین تجاوز نا کردن حضرت پیغمبر ما باین [همه]^{۵۲} درجات عالیّه بنابر چند وجه میتواند که باشد. یکی آنکه حق سبحانه و تعالی در لزل استعداد او را چنان قوت و قدرت عظیم داده بود که این همه حالات و مقامات عالیّه او را تغیر نتوانست داد. دیگر آنکه در خوردی یتیم مانده بود فقر [F. 55b] و نا مرادی بلا و محنت بسیار کشیده از دشمنان بواسطه کشیدن بلاها استعداد شریف او چنان قوی و محکم شد هیچ چیز تغیر سوانت داد.

بیت

آدمی را جلد نامدّ بوغ دلن کز رطوبتها شده زشت کران
تلخ تیز مالش بسیار ده تا شود خوب لطیف بافره

چراکه خاصیت بلا و محنت این است. کما قال رسول الله صلى الله عليه وسلم إِنَّ أَشَدَّ الْبَلَاءِ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ ثُمَّ عَلَى الْأَمْثَلِ فَالْأَمْثَلِ.

بیت

زین سبب برانبیا رنج شکست از همه خلق جهان افزون تر است

یعنی دشوارترین بلاها بر انبیا واقع شد. و بعد از آن بر اولیاء و بعد از آن بر امثال ایشان یعنی بر تابعان اولیا چراکه حق سبحانه و تعالی میخواست که ایشانرا حامل بار امانت سازد ببلاها استعداد شریف ایشان را قابل ساخت. بدانکه بلا و محنت اثر قهر آلهیست نیکیهها و خوشها اثر لطف آلهی است آدمی مظهر و حامل این دو صفت است بلا و محنت تربیت استعداد قهریه آلهی میکند و نیکیهها و خوشها تربیت استعداد لطف آلهی همچنین مدّت مدید آدمی را باین دو

^{۵۲} Inserted above line.

صفت تربیت می کند تا قابل این شود که بار لمانت را بر وی حمل کند. دیگر آنکه [F. 56a] کلام الله را گفته اند اکثر قصه انبیاست هر چه بر انبیا واقع شده حق سبحانه و تعالی بر ایشان چه معامله کرده است همه آنچه مُبیین است. و حضرت رسول صلی الله علیه و سلم همه را دانست و این واقعات ببند و نصحیت شد او را و استعداد شریف او قوی گردید.

بدان ای درویش صادق که طالبان این زمان میباید که بواجبات^{۵۲} انبیا و اولیا تمسک جسته از جمیع دغدغه ها و آرزوها گذشته در تحت تصرف فرمان متابعت پیر خود باشند چراکه گفته اند طالب پیش مطلوب می باید که کالمیت بین یدی الغسل یعنی هیچ مرادی و مطلوبی میباید که نداشته باشد در مرتبه بی اختیار باشد که نخورد و نیاشامد و نرود و نه ایستد مگر بامر پیر. دیگر آنکه نه طلبند هیچ مرتبه و مقامی از مقامات این طایفه را مباد که بی وقت طلبیده باشد و سبب خرابی او شود چنانکه گذشت همچنین کوزه استعداد خود را خالی ساخته مدتهای مدید منتظر باشد بی اختیار تا آن عزیز نیز از شراب محبت در کوزه استعداد او قطره قطره می چکایند باشد تا آن زمانکه پیر شود غیر این شراب در کوزه استعداد او هیچ نماند این زمان اختیار [F. 56b] او راست هر چه گوید و بکند همه نور و صفاست.

بدان ای طالب صادق که از علوم آنچه ضروریست علم دین است نه هر علم چنانکه گفته اند.

بیت

علم دین فقه است تفسیر و حدیث هر که خواند غیر این گردد خبیث

اکابر طریقت قدس الله ارواحهم فرموده اند که جمله دنیا فضولست مگر پنج چیز علمی که باو عمل کنند قوتی که قوت طاعت شود پوششی که ستر عورت و دافع سرما و کرما باشد و مسکنی که دروسا کن شود و آبی که تشنگی ببرد از مسکن بالا حق و چبری اگر اختصار نماید موجب

^{۵۲} بواجبات؟

حلاوت عظیم و شرح صد در است گفته اند از خوردنی هر چه پایه ترا از آن نیست اختصار نماید چنانچه حضرت پیغمبر ما صلی الله علیه و سلم بآرد جونا پخته اختصار نموده بود و نیز میفرمود که دو روز پی در پی شکم من از نان جوسیر نشد. دیگر آنکه اهتمام نماید که از وجه حلال باشد و از حرام و شبهت تا ممکن است پرهیز نماید.

بیت

لقمه تحم است برش اندیشها لقمه بحر و گوهرش اندیشها

نتیجه لقمه حلال همه شوق و ذوق و اندیشههای خوش است و نتیجه لقمه حرام همه دغدغهای ناخوش و فسرده کیهایی ذوقیهاست. بدانکه مراد از علم که گفته اند اینجا علم حال است و آن علم لا بدتی و ضروریست یعنی هر کسی را بوبینیم که حال او چیست؟ اگر مجرولست و مال ندلزد [F. 57a] او را درین زمان علم حیض و نفاس و علم زکوة و حج فرض نیست او را علم نماز و روزه می باید دانست از سنن و فرائض و واجبات و مُتَجَبَّات. دیگر بذكر مشغول می بایدش بود چراکه پیش این طایفه علیه هر نفسی که میزنند آن نفس را اخیر انفاس اعتبار می کنند و عبارت از عمر نفس جندیست «مَعْدُودُ فِی عِلْمِ اللَّهِ» گفته اند ماضی مرده است و مستقبل نزاده است و حال در نزع است. بس باید که آدمی بچیزی مشغول باشد که اگر فرمان در رسد بچیز دیگر نبایدش پرداخت جوانی و تند رستی و حیات را اعتباری نیست فرصت غنیمت است اغتنموا الفُرْضَ فَإِنَّ فَوْتُهَا غُصَصٌ.

بیت

دم را نبازد لغنیمت شمار عمر	آنها که رفته اند خراب همین دم اند
بهر یک دم که در زیر دل جانست	خدا داند که چه اسرار پنهانست
هزار آن بحر پر اسرار کامل	بهر دم میتوانی کرد حاصل
ترا یک بیند بس در هر دو عالم	که بر ناید ز جانت بی خدوم
اگر تو پای دلری پاس انفاس	بسلطانی رساندت ازین پاس

و این طایفه علیه ارباب انفاسند پیش ایشان هر نفسی که به عقلت می براید کفر است.

میصرع: اگر حاضری مومنی و کر غافلی کافری. [F. 57b]

بیت

غافل مشو که مایه ظلمات غافلی است	بایاد دوست باش که جانرا جلی کند
هر نفس ز انفاس عمرت گوهر است	سوی حق هر ذره تو رهبر است
لذ قدم تا فرق نعمتهای دوست	عرضه ده بر خویش نعمتهای دوست
شکر نعمت نعمت افزون کند	کرنیاری از گفت بیرون کند

الحمد لله على الاتمام.

[F. 57b]

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذى خلق الانسان لمعرفة النفس و الخالق و الصلوات و السلام على
رسوله محمد المبعوث لبيان المعارف و الحقايق و على آله و اصحابه المشحونة
فى المعارب و المشارق. اما بعد قال رسول الله صلى الله عليه و سلم: ^١حكاية
عن الله تعالى اعرف نفسك يا انسان تعرف ربك. و قال رسول الله صلى الله
عليه و سلم: اعرفكم بنفسه اعرفكم بربه و من عرف نفسه فقد عرف ربه.
بيت

جهد کن جهد که خود را بشناسی بیقین که بغیر از تو درین دل نندیدم دیار [F. 58a]

بدان ای طالب صادق که حضرت پیغمبر صلى الله عليه و سلم، چنین می فرمایند که هر که
شناخت نفس خود را بدرستی که شناخت پروردگار خود را. ^٢اولاً باید دانست که عبارت از نفس
چست؟ بدانکه نفس هر چیزی حقیقت آن چیز است. و نفس بر دو قسم است. نفس انسانی و
نفس حیوانی و آدمی مرکب است. ازین دو قال رسول صلى الله عليه و سلم، حلاية عن الله
تعالى خَمَرْتُ طِينَةَ ادم بِيَدِي اربعين صباحاً يعنى کردم کل آدم را پد قدرت خود در
چهل صباح. بعد از آنکه پد قدرت خود صورت آدم راست ساخت از روح خود دردمید. کما
قال سبحانه و تعالى و نَفَخْتُ فِيْهِ مِنْ رُوْحِي. ^٢و دل او را تختگاه خود کردائید.
کما قال النبى صلى الله عليه و سلم قلب المؤمن عرش الله الاعظم.

بيت

دل عرش اعظم است خدا را باتفاق انجاست جای سلطنت آنجاست جای دل

چون که دل آدم را تخت گاه خود ساخته بود، خواست که او را جلوه گاهی باشد تا ذات شریف

^١ حكاية^٢ Qur'an XV:29, XXXVIII:72.

خود را جلوه دهد. بس امر کرد دنیا شو. کما قال سبحانه و تعالی انما امره اذا ارادَ شیا ان يقول له کن فیکون.^۳ بعد از آن نفس حیوانی را در وجود آدم خلق [کرد]^۴ و مرکب او گردانید و آدم را بروی [F. 58b] سوار ساخت و فرستاد دنیا تا خود را جلوه دهد. و حدیث: کنتُ کنزاً مخفیاً فاحببت ان اعرن فخلقت الخلق لاعرف. مبین این معنی است یعنی حق سبحانه و تعالی میفرماید گنجی بودم پنهان خواستم که شناخته شوم بس خلق کردم خلق را تا شناخته شوم و غرض حق سبحانه و تعالی از خلق کردن خلق اظهار جلال و جمال خودش بود.

بیت

چو آدم را فرستادیم بیرون جمال خویش بر صحرا نهادیم

بعد از آنکه عالم را خلق کرد این امانت را عرض کرد بر آسمان و زمین و کوه تا حمل او کنند همه با نمودند و آدم حامل این امانت شد کما قال سبحانه و تعالی: انا عرضنا الامانة على السموات و الارض و الجبال فابین ان یحملنها و اشفقن منها و حملها الانسان انه کان ظلوماً جهولاً.^۵

بیت

آسمان بار امانت نتوانست کشید قرعه فال نیام من دیوانه زدند

بدان لی طالب صادق که آنچه آدمیان محتاج اند باو از اکل و شرب و نوم و مانند اینها صفت نفس حیوانی است و نفس انسانی که عبارت از روح الهی است از اینها منزله است چه اوصاف او حیات و علم و حکمت [F. 59a] و قدرت و ارادت و سمع و بصر و کلام و مانند اینهاست. و بعد از آن حضرت آدم علیه السلام دنیا آمد و بر تخت خلافت نشست و در تنفیذ و تصرفات در دنیا بخود کشاده گردانید چونکه ابلیس ملعون شده بود از جهت بیفرمانی بنیاد عدلوت نهاد

^۳ Qur'an XXXVI:82.

^۴ Marginal insertion.

^۵ Qur'an XXXIII:72.

بحضرت آدم کقولہ تعالیٰ اِنَّہ لکم عدو مبین^۶. چون کہ حق سبحانہ و تعالیٰ بنابر حکمتی کہ گفته شد نفس حیوانی را در وجود آدم خلق کرده بود و شیطان را مناسبتی با نفس بود بیاری نفس بنیاد تصرف نهاد در آدم و حضرت آدم به تنهایی مقادمت نمی توانست کرد. بس حضرت حق سبحانہ و تعالیٰ بکمال قدرت خود حوّا را از پهلوی چپ حضرت آدم خلق کرد و جفت او ساخت و امر کرد بنکاح از جهت کثرت خلقت و مبالغہ نمود. درین امر فرزندان آدم را کقولہ تعالیٰ فانکحو اما طاب لکم من النساء مثنی و ثلاث و رباع^۷ تا آدمیان بسیار شوند و لشکری شود حضرت آدم را و محاربه و مقاتله کنند با شیطانی. بعد از آنکہ حضرت آدم علیہ السلام بمقرّ اصلی خود مراجعت نمود آدمیان ماندند در دنیا بی سر شیطان باز بنیاد تصرف نهاد.

بیت [F. 59b]

هر کہ را دیو از کریمان و لبرد	سکسش یابد سرش را لو خورد
یک بدست از جمع رفتن یک زمان	مکر شیطان باشد لی نیکو بدن
کر تو این انبار خولہی پر ز بر	نیم ساعت تو ز ہم درد ان میر
کر تو یک ساعت ببری ز ان معین	مبتلا کردی تو بابیس القرین

و آدمیان مشغول شدند بخوردن آب و دانه دنیا نفس حیوانی قوت گرفت شیطان باو یار شد اکثر آدمیان را از راه راست برد و برآه خود در آورد و ایشان را کافر ساخت و در دنیا خرابیها^۸ کردند. بس حق سبحانہ و تعالیٰ از کمال شفقت در هر زمانی نبی فرستاد بر سر قومی تا ایشانرا برآه راست درآورد^۹ و از شر شیطان نگاهدارد.

بیت

هر نبی اندرین راه درست	معجزہ بنمود ہمرلہان بحست
زائکہ انبوهی جمع کار و لن ^{۱۰}	ر شمنانرا بشکند تیغ سنان

^۶ Qur'an II:168, II:208, VI:142, XXXVI:60.

^۷ Qur'an IV:3.

^۸ Reading unclear.

^۹ آورد؟

بعد از اثبایا لولیا الله اند قایم مقام اثبایا ایشان نیز با شیطان لعین محاربه و مقاتله کردند
 مریدان منتبان خود را از شر شیطان نگاه داشتند و می دلرند الی یومنا هذا. چونکه سنت
 الله چنین جاری شده است بس چاده نباشد مردمانرا از سیر پر پرورد که ایشانرا از شر شیطان
 نگاهدلود و برله رحمَن در لورد.

بیت

پیر باید راه راتنها مرد	از سر عمیا در ین دریا مرد
هر که شد در ظلّ [F. 60a] صاحب دولتی	بنورش در راه هرگز خجلتی
پیر مالا بدّ راه آمد ترا	در همه کاری پناه آمد ترا
صحبت پیر به ز هر عمل است	هر که با او نشست در عملست
این عمل همچو را ز پنهانست	رهبرت سوی وصل جانانست
قطع این مر حله بی مهرهی خفر ^{۱۰} مکن	ظلماتست بترس از خطر کمراهی
بی پیر مرد تو در خرابات	هر چند که سکندر زمانی

بدان ای طالب صادق که عبارت از نفس تو که آن حقیقتِ تُست آن روح آلهی است که در تحت
 دل تست و عبارت از ان اندیشه تست و دل حقیقی اینست گویایی و شنوایی و روایی و حیات و
 علم حکمت و قدرت این همه لوصاف این دل است مقر و جای باشش لو گوشت پاره صنوبری و
 الشّکل است که بر پهلوی چپ تست.

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: انّ فی جسد بن ادم لمَصْفَةً اذا صَلَحَتْ
 صَلَحَ الْجَسَدُ كُلُّهُ و اذا فسدت فسد الجسد كُلُّهُ الا وهی القلبُ. عبارت از ین گوشت
 پاره است که قرلر گاه دل حقیقی است و دل اندیشه تست.

^{۱۰} کاردان؟

^{۱۱} خضر؟ When the verse appears on folio 362b, it seems to be a zod.

بیت

لی برادر تو همین اندیشه	مابقی تو استحولن ریشه
کر گُلست اندیشه تو کلشنی	در بود خاری تو همه کلنخی ^{۱۲} [F. 60b]
کر در دل تو کُل کزرد کُل باشی	در بُلُبل بیقرار بلبل باشی
تو جز وی حق کل است اگر روزی چند	اندیشه کل بیشه کنی کل باشی

بدانکه تو قطره از در یاری حقیقت حق سبحانه که در کوزه وجود افتاده اگر اندیشه تو درین کوزه حق است همانی و اگر اندیشه تو چیزهای دیگر است مثل خوردن و پوشیدن و خفتن و کدخدایی کردن و حقد و حسد و عدلوت مسلمانان و امثال اینها تو از قبیل حیوانی.

بیت

هر چه در دنیا خیالت آن بود تا بدرله و صالت آن بود

چراکه اینها لوصاف حیواناتست چونکه از روح حیوانی نیز ترانصیبی هست چنانکه گفته شد در ينصورت تو تابع لو شده و حیوانیت بر تو غالب آمده است. درین زمان از حیوانات کمتری کقوله تعالی اولئک کالا نعام بل هم اضل.^{۱۳} بس معلوم شد که ترا دو وجود بوده است یکی وجود حقانی و دیگر وجود حیوانی. هر چگاه جانب حقانیت غالب است همانی و هر چژه که حیوانیت غالبست حیوانی.

بیت

کر در طلب گوهر کانی کانی	ورزنده بیوی وصل جانی جانی
فی الحمله حدیث مطلق از من بشنو	هر چیز که در جستن آنی آنی

بس حقیقت خود را این زمان میباید شناختد. باشی که [F. 61a] چه چیزی و آنکه حضرت پیغمبر صلی الله علیه و سلم فرمودند که هر که شناخت نفس خود را بدرستی شناخت پروردگار خود را این زمان راست آمد.

^{۱۲} Reading unclear.

^{۱۳} Qur'an VII:179.

لما بدن لی طالب صادق که تا زمانی که وجود حیوانی غالبست ممکن نیست شناخت
[ختن]^{۱۴} وجود حقیقی خود را تا وجود حیوانی را بر هم نرزی و در هم نشکنی شناخت وجود
حقیقی میسر نمیگردد.

بیت

چون شکسته میخزند لشکسته شو	همچو موسی ^{۱۵} در رکاب خضر رو
لشکسته همی خزند در ین راه	می زن تو سیوی خویش بر سنگ

لما بدانکه تو بخودی خود این را شکستن نمی توانی تا سنگشکنی نباشد چراکه سنگ
دل بغایت محکم شده است.

بیت

دل ز سختی همچو روی سنگ کشت	چون شکافد توبه او را بهر کشت
چون شعسی کو که تا او از دعا	بهر کشتن خاک ^{۱۶} سازد سنگ را
یابد ریزه مقوقس از رسول	سنگ لاخی مزرعی شد با وصول
هین به پستی آن مکن جرم گناه	که کنم توبه در ایم در پناه
می بیاید نار وایی توبه را	شرط شد برق سحاب توبه را
تا نباشد برق دل را بر دو چشم	کی نشنید آتش تهدید خشم
تا نباشد سبزه ذوق وصال	کی بو بخشد چشمه آب زلال

بدن [F. 61b] لی درویش که بعد از انبیا علیهم السلام سنگ لشکن^{۱۷} این طایفه علیه اند هر
چگاه یکی از ایشان را بیابی دست در دامن موافقت و متابعت او بزن تا زمانی که مقصود در
کنارت نهند دست از وی باز مدلر.

باز آمدم به بیان حقیقة الحقایق که حقیقت حق سبحانه و تعالی است.

^{۱۴} This added in the margin, apparently to correct the previous verb to the infinitive.

^{۱۵} Moses

^{۱۶} خاک؟

^{۱۷} ؟؟

منقول است که حضرت مولوی رومی قدس سره فرموده اند که از حقیقت الحقایق که آن حقیقت حق است، سبحانه و تعالی، هیچکس سخن نگفته است و من میگویم. بدانکه حق سبحانه و تعالی همگی ذوق است و من بهمگی مستغرق آن ذوقم و هم او گفته است که حقیقت من نه این جیسم^{۱۸} است که شمایان می بینید بلکه حقیقت من آن شوق و ذوق و لذت و جمعیت^{۱۹} است که از سخنان من بکام جان شما میرسد.

بیت

حضور کر همی خواهی از و غا مشو حافظ^{۲۰} متی ماتلق من تهوی دع الدنيا و اهلها
غافل مشو که مایه ظلمات غافلست با یاد دوست باش که جانرا جلی کند

و قال رسول الله صلى الله عليه و سلم: رجعت من جهاد الا صغر الاى جهاد الاكبر.

بدان لی طالب صادق که حضرت پیغمبر صلی الله علیه و سلم یکباری از مقاتله کُفّار باز کشته اند و باصحاب گفته اند که بر کشتید شمایان [F. 62a] از جهاد خورد تر و آمدید بجهد کلان تر اصحاب متعجب شده گفته اند از ین کلان تر جهاد که ما کردیم کدام خواهد بود؟ فرمودند جهاد کردن ما نفس و شیطان از این کلانتر است. اَعَدَّ اَعْدَاؤُكَ نَفْسُكَ الَّتِي بَيْنَ جَنْبَيْكَ.

بدان لی درویش که در لن زمانکه عالم از کافران پر بوده آن عزیز اترادو جهاد می بایست کرد کمال همت ایشان را به بین باری ای نه نی همت الحمد لله این زمان جهاد همین با نفس و شیطان میباید کرد. لَمَّا تَوَخَّوْا دِيْنََ اِيْنِ رَا نِيْز نَمِيْ تَوَانِيْ كَرْدَ . بی آنکه ترا رهبری باشد چدا^{۲۱} که نفس حیوانی بسی قوت گرفته است بغایت مشکالست او را برله رست در لوردن

^{۱۸} چشم؟ جسم؟

^{۱۹} جمعیت

^{۲۰} Reading for this hemistich is very unclear.

بی معاونت کمال و مکمل راه دیده راه دل چدا^{۲۱} که این دو دشمن که گفته شد هر دو در درون
تواند و تو ایشانرا نمی بینی بغایت دانا و مکارند چاره و تدبیر این را جز این طایفه علیه
نمیتوانند کرد چراکه اینها طایببان حاذق آلهی اند و هر کس را مناسب مرض او دوائی
می دانند.

بیت

ما طبیبانیم شا کردن حق	بحر قلزم خوانده ما را فانفلق
این طبیبانرا بجان بنده شوید	تا بمشک غیر آکنده شوید
هین صلا بیماری نا صور را	دل روی مایک بیک رنجور را
دست مزدی [F. 62b] می نخواهیم از کسی	دست مزد مارسد از مقدسی

باز آمدم به بیان نفس حیوانی. چونکه حق سبحانه و تعالی او را برلی سولری روح آدم خلق
کرده بود تا زمانی که روح قوی بود او ضعیف می کشید. بار روح را و روح باو در دنیا
جلوه میکرد چون که در دنیا جو و علف بسیار شد نفس حیوانی بهر یک ازین آب و دانه میل
کرد و بخورد و قوت گرفت هر چند لوقوت گرفت روح ضعیف تر شد.

بیت

نفس مرا کوست پترلی کذاخت	کر ننوژد که تواند نواخت
تا نرسد قافله بر قافله	فیض تو از هم رود این سلسله

چراکه نفس هر آرزوی خود را که بر لورد صد حجاب میان او و حقیقت روح پیدا شد.

بیت

کر کنی یک آرزوی خود تمام	از تو صد ابلیس زاید و السلام
--------------------------	------------------------------

و این حجابات مانع شد از مدد فیض آلهی و هر چند روح ضعیف، او قوی تر شد تا بحدی که
جموح و سرکش کردن گرفت روح از کمال ضعف مقاومت کرده نتوانست^{۲۲} کرد و کشید او را با

۲۱ چرا

۲۲ چرا

۲۳ نتوانست

خود بفسق و فجور و هر چه از آن بدتر نیست و ارواح در عالم عجیبی اقتادند روز بروز حجاب
 پشتر میشد و ایشان ضعیف تر میشدند حق سبحانه و تعالی از کمال شفقت در هر زمانی
 مناست آنزمان و آن قوم دوستی از دوستان [F. 63a] خود را فرستاد تا ایشان را از شر شیطان و
 دشمن نفس خسیس راه زن خلاص سازد. بس اکابر طریقت که طبیبان حاذق آلهی اند هر یک
 در زمان خود و مناسب آن زمان و آن قوم طریقه و ریاضتی وضع کردند تا سک نفس را بآن
 طریقه و ریاضت ضعیف سازند.

بیت

در ریاضت نفس بد را کو شمال	تا نیند از ترا اندر ضلال
دشمن تست این سک از سک بتر	چند سک را پروری لی بیخبر ^{۲۴}

تا او از جموح و سرکشی خود باز ایستد و آن حجابی که کسب کرده بود رفع شود و راه فیض
 آلهی بجانب ارواح کشاده گردد و مدد فیض آلهی هر زمان بارواح رسیدن کرد و ارواح قوت
 گیرند و بر نفس تمام غالب شوند که هیچ امکان آن نماند که دیگر باره نفس غلبه کند این
 زمان محل توسعه است. دیگر هر چند مرکب نفس را جو و علف میدهند بهتر است چراکه این
 زمان محل کشیدن آن بار امانتی است که آسمان و زمین و کوه حمل آن نتوانستند کرد بس
 قوتی درین زمان مناسب این میباشد چونکه قوت مرکب از خوردن حاصل میشود ازین جهت
 بود که اول اکابر طریقت کار را بر طالبان طریقت تنک گرفتند و بنسبت خود توسعه کردند
 [F. 63b] چراکه محل بار امانت شده بودند.

بدان لی درویش صادق که نام توسعه شنیدی خیال نکنی که باندک زمان محل توسعه خواهد شد
چنانکه گفته اند.

بیت

تا دیده دل خون نکنی پنجه سال	هرگز ندهند راحت از قال بحال
------------------------------	-----------------------------

چراکه سالها [سک نفس]^{۲۵} بجموح و سرکشی خو کرده است بآسانی او را در راه نمی توان در لوردن بس مدتی او را به تشنکی و کرسنکی و بی خوبی و بذکر و بفکر و خدمت عزیزان و لتکوب ایشان میباید ریاضت فرمود تا نفس از جموح و سرکشی باز ایستد و بر راه راست در آید.

بیت

هر که بیخوبی بسیار برد	چون بحضرت شد دل بیدل برد
چون ز بیخوبیست بیدل دل	خواب کم کن در وفا دل دل
خدمت تو کنی کوی زمیدن تو بری	کر تو نکنی هر که کند او ببرد
چون شدی تو سیر مردلری شدی	لوفتاده همچو دیولری شدی
چون کرسنه می شوی سک میشوی	تند بد کردلر بدرک میشوی
چون دمی مردلر دیگر دم سکی	چون کنی با شیر مردلن همتکی
آدمی را جلد نامد بوغ دن	کز رطو بتها شده زشت کران
تلخ تیز مالش بسیار ده	تا شود خوب لطیف بافره

چون که سالها بخوردن و بخفتن و بیکاری [F. 64a] عادت کرده است ترک عادت محل است بزودی او را در راه در لوردن مشکلست همچون آبی که مدتها او را در صحرا گذاشته اند فربه شده گرفتن او را بغایت مشکل است. بعد از گرفتن هر کس او را سول شدن نمیتواند اگر هم سول شود در راه راست نمی رود بس او را مدتی سول نکنند و شبها خنک نسازند راست نمی شود و راه بسیار نیز نمی رود. دیگر نمی بینی که جانور وحشی را که میگیرند مدتی شبها او را بیدلر میدلرند رام میشود چون سر میدهند می رود باز می آید. بس ریاضت را خاصیتی شد که حیواناتی که ایشانرا حموح^{۲۶} و سرکشی باشد رام میسازد، انسان را بطریق ولی باید که رام سازد چراکه ذی عقلست.

بدان لی طالب صادق که اکابر ما تقدم تا مدت چهل سال و پنجاه سال ریاضت نمی کشیده باین سعادت نمیرسیده اند چنانکه گفته اند.

^{۲۵} Marginal insertion.

^{۲۶} جموح

بیت

تا خون نکنی دیده دل پنجه سال هرگز ندهند رهاست از قال بحال

اختلاف الاقوال من لاختلاف الاحوال یعنی هر کس سخنی گفته است از حال خود گفته که
بچند مدت بمقصود رسیده و بچه چیز رسیده؟ اما اکابر متاخرین گفته اند « این زمانها
الطف زمانهاست و طالبان این زمان الحمد لله [F. 64b] باندک فرصتی. » یعنی بمدت بست
و سی سال امید است که بآن مرتبه و مقام عالی که ایشان رسیده اند برسند.

اما بدان لی طالب صادق که حضرت رسول صلی الله علیه و سلم گفته اند که خیر
الاعمال اَروَمها یعنی بهترین اعمال آنست که بطریق دوام باشد زیرا که نتیجه از دوام عمل
حاصل میشود. گفته اند اگر شخصی هزار سال عمر داشته باشد بالفرض دوام عمل نداشته
هیچ نتیجه او را حاصل نخواهد شد و این را تشبیه کرده اند با آن شخصی که دیکی نهاده
باشد و پاره هیزم در تک دیکی نهاده و رفت بکار دیگر. بعد از زمانی آمد و باز هیزم نهاده
آتش را بر افروخت آمد و باز بکار دیگر رفت. اگر هزار سال باینطور آتش کند دیکی نخواهد
بخوش آتش خود از کجا پزد؟ دیگر بدانکه آنحضرت صلی الله علیه و سلم خیرالاعمال
گفته اند اشارت است بکثرت طرق چه اعمال جمع عملست؟ یعنی هر طایفه بعمل مخصوص
و بدوام آن بمدتی که گفته شد بمقصود در سیدند چنانکه بعضی بدوام ذکر خفیه
رسیده اند.

بیت

ذکر گو ذکر تا ترا جانست پاکی دل ز ذکر نیر دانست
چون تو فانی شوی ز ذکر بذکر ذکر خفیه که گفته اند آنست

و طایفه دیگر بذکر جهر.

بیت

یار ما سر و بلند است بگویم بلند [F. 65a] بست گفتن سخن از سم رقصان تا چند

و جماعةً دیگر بطریق مراقبه بدوام آنکه المراقبة علم العبد بدوام اطلاع الحق علیه و
طایقه دیگر بطریق توجه.

بیت

مانند مرغی باش هان بر بیضه دل باسبان کز بیضه دل زایدت مستی ذوق قهقهه

و یعنی دیگر بطریق رابط و بدوام آن.

بیت

زن روی که چشم تست احول معبود تو پر تست لؤل

رابط آنست که صورت و سیرت پیر خود را در همه احوال در نظر میباید داشت.

بیت

بچشم کونه ناظر بسوی توام چو بستم نظر در حضور توام

و یعنی دیگر بطریق خدمت و بدوام آن.

بیت

خدمت تو کنی کوی ز میدان تو بری کر تو نکنی هر که کند لو ببرد

كما قال رسول الله صلى الله عليه و سام: مَنْ اتَّصَلَ اتَّصَلَ بِالْخِذْمَةِ و مَنْ لَمْ
يَتَّصَلَ لَمْ يَتَّصَلَ بِتَوَكُّلِ الْخِدْمَةِ. قال رسول الله صلى الله عليه و سام: مَنْ خَدَمَ
خَدَمَ.

بیت

خدمت ترا بکنکره کبر یا کشد و بن سقف کاه را به از بن نردبان مخواه

و یعنی دیگر بطریق جذبه و رعایت آداب آنکه جذبة من جذبات الحق توازی عمل
الثقلین.

بیت [F. 65b]

یک جذبه لو بود که دل مست خدا شد مجنون چکند کین کشش از جانب لیلی است
جذبه تا یک زمان طیران کنم در هولی لا مکان حولان کنم

طایفه دیگر بصحبت کماقال بعض الکبر: آه اصحبو امع الله فان لم تطيقوا
فاصحبو امع من یصحب مع الله. و قال بعض الکبر: آه [کن^{۲۷}] سائل العلماء و
خالط الحکماء و جالس الکبراء. یعنی هر چگاه شما را مشکلی شود در مسایل شرعی از
علماء پرسید همین مقدار بسنده است با ایشان نشست و خواست مکنید که صحبت ایشان سدّ
مجاری فیض میشود چراکه ایشان پُرند از علم خود و علم ظاهری حجابی شده است ایشان را از
مقصود حقیقی باقی سردی. و ایشان محجوبانند از آن جناب هر که با ایشان می نشیند
محجوب خواهد شد چونکه حق سبحانه و تعالی آدمی را قلیل آفریده است با هر که می نشیند
رنگ او میگیرد.

بیت

و ز تو نرهید زحمت آب و کلت	با هر که نشستی و نشد جمع رلت
ورنه نکند روح عزیزان بحت	زینهار از آن قوم کریزان میباش

و آنکه خالط الحکماء گفته اند ایشان طایفه اند که بتصفیه وجه استعداد مشغولند با
ایشان گاه گاه آمیزش [F. 66a] میباید کرد. اما نشستن با ایشان نیز مناسب نیست چونکه
ایشان بذکر مشغولند و قاریان نیز عبارت از این طایفه اند چنانکه گفته اند اقطع
القاریین وصل الصوفیین. صحبت ایشان نیز عاشقان بلند پرواز را ضرر می کند.

بیت

با آنکه نیست عاشق یکدم شو قرین ^{۲۸}	با عاشقان نشین همه عاشق کزین
یار مغلوبان مشو تولى غوی	یار غالب شو که تا غالب شوی

بدانکه مراد از صحبت لازمه صحبتی است که آن حضور و آگاهیست یعنی حاضر و آگاه بخدای
تعالی باشید و اگر نتوانید حاضر بکسانی باشید که ایشان حاضرند بخدای تعالی چراکه حضور

^{۲۷} Marginal instertion.

^{۲۸} In margin:

بانکه عشف نیست مشویکدمر قرین

و آگاهی علی الدوام صفت این طایفه علیه است و جالس الکبر نیز اشارت است بصحبت این طایفه یعنی نشست خوست باین طایفه بکنید.

دیگر بدان ای درویش که هیچ عملی بر لبری نمیکند بصحبت و صحبت بهترین اعمال است. و طریق حضرت رسول صلی الله علیه و سلم و صحابه کرام او رضوان الله علیهم اجمعین صحبت بوده است و صحابه کرام با آنکه همه کمالات را داشتند و بهمه اوصاف نیک متصف بودند بجهت شرف صحبت موسوم بصحابی شدند. دیگر [F. 66b] آنکه آنچه در یک زمان در صحبت شریف این طایفه حاصل میشود بسالهای^{۲۹} دراز و بعمل دیگر حاصل نمی شود.

بیت

صحبت پیر به زهر هملست هر که با او نشست در عملست

دیگر ازین اعمال که گفته شد نیز بی صحبت پر^{۳۰} ممکن نیست که بمقصود رسد.

بیت

بی پیر مر و ^{۳۱} تو در خرابات	هر چند که سکند زمانی
پیر باید راه راتنها مرد	از سر عمیا درین دریا مرو
هر که شد در ظل صاحبدولتی	نبودش در راه هرگز خجلتی
پیر مالا بد راه آمد ترا	در همه کاری بیناه ^{۳۲} آمد ترا
الشيطان یفر من ظل عم	سایه رهبر به است از ذکر حق

چنانکه گفته اند:

بیت

صمت جوع شهر عزلت ذکر بدوام	نا تمامان جهانرا بکند کار تمام
اصل این جمله مکالات بخرم شدنست	پر صاحب دل کامل صفت بحر آشام

^{۲۹} Reading unclear.

^{۳۰} پیر

^{۳۱} مرد؟

^{۳۲} Reading unclear.

قال بعض الكبر: آه افضل مايلزم الانسان نفسه المراقبة والمحاسبة و سياسة
 عمله بالعلم يعني بهترين چيزی که لازم [میکرد اند]^{۳۳} ایشان نفسش را مراقبه است. یعنی
 مراقب باشد بر احوال خود بطریق دوام که غفلتی بر اوقات لوطاری نشود چراکه این طایفه ارباب
 انفساند همیشه همت خود را مصروف می [F. 67a] دارند که هیچ نفسی از انفس ایشان بغفلت
 نبراید.

بیت

بسلطانی رسانندت ازین پاس	اگر تو پاس دلری پاس انفس
معدود فی علم الله ماضی مرده است	چراکه عبارت از عمر نفسی چند است

مستقبل نزاده است و حال در نزدست یعنی هر چه گذشته است پیش منتهیان قابل تدلرک نیست
 چراکه اگر بتدلرک او مشغول میشوند وقت از دست می رود جه الوقت سیف قاطع گفته اند
 مستقبل نزاده است یعنی هنوز نیامده است تا آمین او عمر وفا میکند یانی چراکه این طایفه هر
 نفس را نفس اخیر اعتبار میکنند و بوقوف ثلثه و بحرکات ثلثه ذکر میکنند.
 وقوف عددی^{۳۴}
 وقوف زمانی
 وقوف قلبی

وقوف عددی آنست که ذکر را شمرده می گویند طاق طاق بحبس نفس. اول سه بار میگویند
 همچنین طاق طاق تا بست یکبار. و وقوف زمانی آنست که در زمان حبس کردن نفس و
 گذشتن نفس و مابین النفسین حاضر می باشند که خاطر غیری در دل ندرايد.^{۳۵}
 وقوف قلبی آنکه هر بار که الا الله میگویند دل خود را بخدای تعالی حاضر میسازند و حق
 سبحانه و تعالی را [F. 67b] بمحوبی و مقصودی ملاحظه میکنند با ین طریق که گفته شد

^{۳۳} Marginal insertion.

^{۳۴} These are each set apart by verse marks.

^{۳۵} There's a verse marking here.

بذكر لا اله الا الله مشغول میشوند.

و حرکات ثلثه آنکه هر چه گاه که « لا » میگویند سر خود را بجانب بالا راست میسازند و چون « آله » میگویند خود را بجانب دست راست میل میدهند هر تعلقی که دلوند او را نفسی می کنند. چون « الا الله » میگویند نفس حبس کرده خود را بجانب دست چپ بروز^{۳۶} هر چه تمامتر میکشند همچونین طاق طاق گفته میروند تا آن زمانکه بیکنفس بست یکبار میگویند هر چگاه باینجا رسید محل نتیجه است. گفته اند « بو بینید که ذکر او نتیجه داده است یا نی. » عبارت از نتیجه اینجا فنای وجود بشریست یعنی آن تعلقها که او را بود بچیزهای هیچ کم شده است. ذکر او نتیجه داده است و گرنه دلیل است بر بیحاصلی عمل او یعنی نقصانی در عمل او واقع شده است احتیاط کند باز از سر گیرد. و ذکر را از دل گوید و بدل گوید از معده نگوید که نتیجه نمیدهد و آنکه از دل گوید گفتیم آن اندیشه ویست که دل حقیقی عبارت از اوست و بدل گوید [یعنه]^{۳۷} بآن گوشت پاره که در پهلوی چپ ویست و دیگر از شرایط آنکه حرکات ثلثه که گفته شد در پیش مردم ظاهر نسازد و حرکت را معنوی کند و در خلوت هر چند [F. 68a] می تواند بکند و در پیش مردم بر وجهی میباید گوید که کسی که در پهلوی او نشسته باشد معلوم نکند چراکه این نسبت بمثابه جوهریست هر چند پوشیده و پنهان تر لطافت پیشتر همچنین طاق طاق میگویند تا آن زمانکه ذکر صفت ذاتی دل گردد بمرتبه که این گوشت پاده بذكر گویا شود بآن طریق که می گفت بی آنکه او تکلف کند. بعد از آن تکلف را گذارد و منوجه دل شود و خود را باو در دهد تا آنزمانکه دل تمام قرار گیرد و از ذکر باز ایستد و حقیقت ذکر که آن وقوف و آگاهی است مع الحق سبحانه و تعالی بجوهر دل یکی شود.

^{۳۶} بزور؟

^{۳۷} Written above the line, perhaps a scribble?

بیت

مذکور طلب چه خواهی از ذکر اینست خلاصه همه فکر

هر چند خواهد که این آگاهی را از خود دور کند نتواند. بعد از آن خود را باین آگاهی در دهد تا ممکن است خود را از و^{۳۸} غافل نسازد و درین ضمن حالات و کیفیات و لذوق و مکاشفات و سرها و بیخودیها بسیار [خواهد]^{۳۹} واقع شد و ملائکه و ارواح انبیا و اولیا در صورتها خواهند شد بنابر امتحای او و هر کسی طریقه خود باو عرض خواهند کرد لذوق و حالات باو خواهند چشاند تا به بینند که او در طریقه خود ثابت قدم هست یانی اگر نیست و قبول کرد طریق ایشانرا او را سر کردن [F. 68b] میسازند و میروند و اگر قبول نکرد طریق هیچکدام ازینها را و هیچ التفات بحالات و لذراق و طریق ایشان نکرد. همه دانستند که او در طریقه خود ثابت قدم است باتفاق مُمد و معاون او میشوند در همه زمان و دشواریهای این راه دیگر طالب میباشد که چنان بلند همت باشد که اگر همه حالات و مقامات اولین و آخرین را باو عرضه کنند و بمکاشفات غیانیه او را مشرف سازند التفات ننماید و سر از توجه ذات بر ندارد. و اگر از حقایق و معارف الهی چیزی بروی کشف کنند. اخترت الرفیق الاغلی گفته شاکر و متادب بوده طالب مزید کشته آنرا از دل خود بیرون کند و هل من مزید گفته بر ترا از آن تر می جوید.

بیت

بهر چه از دوست و الهانی چه زشت آن نقش چه زیبا
بهر چه دوست دور افتی چه کفر آن حرف چه

ایمان

بدان ای طالب صادق که سالکان طریق باید که بهر سکانه و دون همتی نشست و خواست نکنند که حق سبحانه و تعالی آدمی را قابل آفریده است با هر که کی نشیند رنگ او میگیرد. بس

۳۸ لو، وی

۳۹
Inserted above line.

وقتی که همچنین باشد بهر نا قابل نشست و خواست نباید کرد از قبیل ایشان نشود.

بیت [F. 69a]

نخست موعظهٔ پر صحبت این حرفست	که از مصاحب ناجنس احتراز کنید
با هر که نشستی نشد جمع دلت	و ز تو نرهید ز حمت آب کلت
زینها را زین قوم کریزان می باش	ورنه نکند روح عزیزان بحلت

دیگر آنکه همت سالکان طریق بر وجهی می باید باشد بدینا و آخرت و مافیها ملتفت نباشند و هر چه داشته باشند از دنیایی بر هم زنند و بسوزنر مکر آنمفدل که خروری ولا بدی ایشان باشد.

بیت

تا در نرنی بهر چه دلری آتش	هرگز نشود خقیقت وقت تو خوش
هر چه دلری آتش را بر فروز	تا از لپای در آتش بسوز
دوخته بر در دریده بر مدوز	هر چه دلری تا سر مویی بسوز
چون بسوزی کل باه آتش	جمع کن خاکسترش بروی نشین
چون جنین کردی برستی از همه	ورنه خون خور تا که هستی از همه

دیگر آنکه گفته اند أقطع القاریین وصل الصوفیین یعنی بُر از قاریان و اصل شو با صوفیان. بدانکه قاری کسی است که بذکر مشغول است و صوفی کسی است که بمسمی مشغول است نشست و خواست باو می باید کرد تا سبب ترقیات مالانهایه شود در مدلاج قرب.

بیت [F. 69b]

قرب نی بالانه پستی رفتن است	قرب حق از قید هستی رستن است
اتصال بی تکیف بی قیاس	هست رب الناس را با جان ناس
یار غالب شو که تا غالب شوی	یار مغلوبان مشو توی غوی

آمیدم به بیان محاسبه. محاسبه آنست که سالک طریق نماز دیگر را که لااکرد بجای خود بنشیند و ملاحظه کند از آنزمانکه متنبه شده است. از خواب چند ساعت را به مشغولی گذرانیده و چند ساعت را به بیکاری پیدا سازد آنچه به بیکاری گذرانیده و توبه و ستغفار تدلرک آن کند

كما قال رسول الله صلى الله عليه و سلم: التَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ و
 قال رسول الله صلى الله عليه و سلم: اننى ليغانُ على قلبى حتى استغفر الله
فى كلِّ يومٍ سَبْعِينَ مَرَّةً همچنين نیز استغفار کند هر روز هفتاد بار از سر درد و نیاز
 بگریه و زلری هر چه تمام تر از و ولز بیکاری آنچه بروی گذشته است توبه کند.

بیت

توبه کن وز خورده استغراغ کن	چون حراحت کهنه شد روداغ کن
هین به پشت لو مکن جُرم گناه	که کنم توبه درایم در پناه
می بیاید نا روا بی توبه را	شرط شد برق سحالبی توبه را
تا نباشد [F. 70a] برق دل بر دو چشم	کی نشنید آتش تهدید خشم

یعنی تا آتش ندامت و پشیمانی از ته دل تو سر برزنند و نسوزد گناهان ترا و دوریده خونبار از
 تو ظاهر نشود و نشوید کناهان ترا کی محل قبول توبه است و آنچه بمشغولی گذرانیده است
 حمد و شکر گوید خدای تعالی را تا مشغولی او دایمی شود که اِنَّ شَكَرَ تُمْ لَا زِيدُ نَكْمٌ.^{۴۰}
شکر سبب زیادتى عمل او میشود و انكه سياسته عمله بالعلم گفته اند، یعنی
می باید که سالیسی عمل او علم باشد هر عملی که میکند از شریعت و طریقت میباید که
بمقتضای علم باشد تا نتیجه دهد و اگر عمل بی علم باشد هیچ نتیجه نخواهد داد.

بیت

علم باید تا عمل گنجی بود	ورنه بی دانش عمل رنجی بود
سک بی سختی کشید و زان چه سود	جز زیان نبود جوهر فرمان نبود

و قال رسول الله صلى الله عليه و سلم: الا حسانُ اَنْ تَعْبُدَ اللهَ كَانْكَ تَراهَ فَاَنْ
لم تكن تَراهُ فَاِنَّهُ يَراكَ یعنی احسان آنست که خدای تعالی را آنچنان عبادت کنی که گویا
تو او را می بینی، یعنی در همه حال میباید او را حاضر بینی در عبادت کردن و خوردن و
خفتن و شامندن^{۴۱} و رفتن و ایستادن و نشستن و خواستن. و گفته اند اگر اندک

^{۴۰} Qur'an XIV:7.

^{۴۱} Reading unclear.

رمانی [F. 70b] همچنین ملحط کند که حق سبحانه و تعالی را از شش جهت حاضر بیند و خود را در جهت داند و او را منزله از جهت بیند از رجال الله میشود و مشاهده عبارت از نیست و این بدایت مشاهده است مدتی خود را بتکلف برین وجه میدارد تا آن زمانکه این صفت ملکه نفس او شود همچون بینایی در چشم و شنوایی در گوش که لازمه چشم و گوش است هر چند خواهد که این صفت را از خود دور کند نتواند و غیر از این صفت هر چند در خود ملاحظه کند هیچ چیز دیگر نیابد و نه بیند. اینست نهایت در دنیا. چنانکه گفته اند الكشف كشفان كشف غلبة [و كشف عیان كشف غلبة] ^{۴۲} فی الدنیا و كشف عیان فی الآخرة و مراد از این كشف مشاهده است و مراد از مشاهده دیدنست حق سبحانه و تعالی را و دیدن حق سبحانه و تعالی در دنیا همین غلبه است یعنی نسبت محبت حق سبحانه و تعالی در دل چنان غلبه کند که گویا می بیند.

بیت

بسه در دو دیده در خیالت دارم	در هر چه نظر کنم تویی بیدارم
بسه در جان فکار و چشم بیدارم تویی	هر که پیدا می شود از دور بیدارم تویی

همچون آن تشنه که از کمال تشنگی همه عالم در نظر او آب مینماید.

بیت

غرق آبم آب می طلبم [F. 71a]	در وصالیم بیخبر ز وصل
بیدلی را که عشق نبولزد	جان او جلوه گاه خود سازد
بخودش آینه جان کند مشغول	که بمعشوق هم نه پر دازد

آنچه نصیب است دوستان حق سبحانه و تعالی را از مشاهده جمال او در دنیا اینست كشف غلبه عبارت از این است لما كشف عیان در آخرت است که همچون ماه شب چهارده معین همه کسی می بیند همچنانکه ما و تو یکدیگر را می بینم.

آمدیم به بیان فان لم تكن تراه فانه يراك یعنی اگر چشم آن نداری که او را سبحانه و

تعالی توانی دیدن همچون اعتقاد کن که لو ترامی بیند در همه احوال حاضر تست تو نیز از
و^{۴۳} عافل مباش.

بیت

غافل مشو که مایه ظلمات غافلست بایاد دوست باش که جان راجلی کند

توجه عبارت ازین مرتبه است. بدان ای طالب صادق که اکابر طریقت قدس الله ارواحهم
فرموده اند که:

بیت

صمت جوع سهر عزلت ذکر بدوام نا تمامان جهانرا بکند کار تمام

اصل اینجمله کمالات بخرمه شد پر صاحبِ دل کامل صفت بحر آشام. بس سالک طریق را چاره
نیست از پنج خصلت چرا که نفس او که جموح و سرکشی آغاز کرده است از ضدّ این پنج خصلت
است. لَوْلَا از گفتن مالا یعنی بسیار است و حضرت [F. 71b] رسول الله صلی الله علیه و
سلم فرمود که مِنْ حُسْنِ إِيْمَانِ الْمَرْءُ تَرْكُهُ مَالًا يَعْنِيهِ یعنی از خوبی ایمان مرد آنست که
ترک کند مالا یعنی را و آدمی هر چه میگوید غیر از ذکر حق سبحانه و تعالی همه بیمعنی و بی
فایده است.

بیت

هر چه جز ذکر خدای احسن است کر شکر خولست آن جان کندن است
غیر^{۴۴} حق هر ذره کان مقصود تست تیغ لا بر کشش که آن مقصود^{۴۵} تست

باید که صمت اختیار کند تا لو قاتش ضایع نشود.

بیت

دل ز پیر گفتن بمیرد دریدن کر چه گفتارش بود درّ عدن

۴۳ لو

۴۴ غیر؟

۴۵ Above line is written:

معبر.

دویم از خوردن بسیار است که نفس قوت گرفته است جموح سر کشی میکند. بس چاده اش
کرسنکی است.

بیت

چون شدی تو سیر مرد لری شدی لو فتاده همچو دیولری شدی

سیوم از خواب رفتن بسیار است بس چاده اش خواب نارفتن است.

بیت

خواب کم کن در وفاد لری دل	چون ز بیخولیست بیدلری دل
عشق از بسی کریز دلرد	تا خواب خورت لسیر دلرد
خفتکانرا بهره از انعام نیست	خواب خور جز پشه انعام نیست
چون بحضرت شد دل بیدلر برد	هر که لو بیخوابی بسیار برد
و آنکه رسی بخویش که بیخواب خور شوی	خواب خوردت ز مرتبه خویش دور کرد

چهارم آمیزش مردم [F. 72a] بیگانه است.

بیت

که از مصاحب ناجنس احتراز کنید	نخست موعظه پیر صحبت این حرفست
وز تو نرهید ز حمت آب کلت	با هر که نشستی نشد جمع دلت
ورنه نکند روح عزیزان بحلت	زینها رازان قوم کریزان می باش

پنجم از نا گفتن ذکر بدوام چراکه نتیجه از دوام ذکر است و بدانکه این طایفه طیبیان حاذق
آلهی اند معالجه با ضداد می کنند چون که زحمت سالکان ازین پنج خصلت شد. بس معالجه
این پنج خصلت بآن پنج خصلت دیگر شد.

بیت

اصل این جمله کمالات بخرمه شد نیست پر صاحبدل کامل صفت بحر آشام

یعنی نتیجه ازین اعمال که گفته شد وقتی حاصل میشود که باجارت و صحبت کامل مکمل
باشد چنانکه گفته اند تیر از ترکش سلطان باید تا حمایت را شاید.

بیت

صحبت پیر به زهر عملست
این عمل همچو را ز پنهانست

هر که باو نشست در عملست
رهبرت سوی وصل جانانست

اما بدان لی طالب صادق که بهترین همه اعمال صحبت پیر کامل مکمل است. وقتی که آداب و شرایط صحبت بدانی و بجای آری. بدانکه بعضی از شرایط صحبت مولع بودن است یعنی در صحبت [F. 72b] بر وجهی نشینی که گویا مرغ وحشی بر سر تو نشسته است که اگر یکموی بر تن تو حرکت می کند. آن مرغ می رمد. دیگر بین یدی پر همچنان باشی که مرده در پیش غسل بر روی تخته یعنی هیچ حرکتی در پیش پیر می باید از تو ظاهر نشود و نگویی و نشنوی و نخوری و نیاشامی و نروی و نه ایستی مکر بامر پیر. و بعضی دیگر از آداب آنکه نه طلبی هیچ چیز از خوردنی و پوشیدنی و غیر اینها هر چند محتاج باشی چراکه او طبیب حاذق است مصلحت ترا از تو بهتر میداند.

بیت

انکس که توان کرت نمی کرد اند
او مصلحت تو از تو تهتر داند

دیگر آنکه اگر حق سبحانه و تعالی عنایت کند و از صحبت آن عزیز چیزی بتو رسد که مرتبه ایشان دست دهد بمقدار حوصله که ترا حاصل شده است از صحبت آن عزیز زینهار رجوع نکنی که اگر رجوع کنی آن سعادت نیز از تو رجوع خواهد کرد.

بیت

صوفی انداخت خرقه وجد در
کی رود او بر سر خرقه ذکر

میل سوی خرقه دلاهِ ندم
آنچنان باشد که من مغبون شدم

بازده این خرقه این سولی قرین
این نمی لرزد بدان یعنی بدین

این بدان ماند که کلبی قی کند
باز میل خوردنش از پی کند

دور از عاشق که این فکر آیدش [F. 73a]
کز بپاید خاک بر سر بایش

عشق لرزد صد جو خرقه کالبد
کر حیاتی دارد و حسن خرد

[اگر]^{۴۶} آن عزیز بنا بر امتحان تو که صادق هستی درین ایشاریانی هر چند مبالغه کند زینهار

رجوع نکنی که امتحانات این طایفه بسیار می باشد.

بیت

کر نبودی امتحان هر بدی نیک از بد از کجا ظاهر شدی

چراکه حجابی که مانع شده بود ترا ازین سعادت این بود که از خود رفع کرده بودی باین حجاب این سعادت باز در بس پرده حجاب شد. ^{۴۶} قوله تعالى و قُلْ جَأَ الْحَقُّ وَ زَهَقَ الْبَاطِلُ^{۴۷} یعنی هر چگاه امد حق رفت باطل این زمان کار تو بر عکس شد. جَا الْبَاطِلِ وَ زَهَقَ الْحَقُّ آنچه بتو رسیده بود از صحبت آن عزیز در اصطلاح این طایفه آنرا جذب میگویند که جذبۀ من جذبات الحق توازی عَمَلِ الثَّقَلین. بآن اندک چیز این سعادت را حاصل کرده بودی بر جوع این اندک چیز آن همه را از دست دلای از کمال نادانی قدر این نعمت را ندانستی که مردم بذکر و فکر و ریاضت بست سال و سی سال حاصل میکنند و تو در یکساعت حاصل کرده بودی. [F. 73b] چون دانستی که ازین مقدر ایشار این همه صفا در آینه دل تو ظاهر شد. بس میباید که هر روز و هر لحظ صافی تر شود چراکه زنگ آینه دل تو این معلومات تست که در دست تست و حجاب تو از انجناب همین هاست. بس همچنین کرده کرده می یاید که هر چه هست از معلومات در دست تو همه در سر این کار رَوَد تا آینه دل تو تمام صافی و مجلّا شود که هیچ زنگی در آینه دل تو نماند [تا]^{۴۸} قابل شود که جمال و جلال الهی در آینه دل تو ظاهر شود و آینه دل تو درین زمان جمال و جلال الهی شد. این زمان خود را درین آینه درده تا چند اقی که تو نمائی همین آینه ماند و بس این زمان همه عالم آینه تست در هر چه نظر میکنی او را می بینی.

بیت

اینست کمال مرد دانا بیقین در هر چه نظر کند خدا را ببیند

^{۴۶} Inserted above line.

^{۴۷} Qur'an XVII:81.

^{۴۸} Inserted above line.

نهایت نتیجه ذکر و فکر و صحبت این است: دیگر از آداب صحبت نطلبی هیچ کرامت و صقامی از مقافات این طایفه را بظاهر و بباطن مبادا که بی محل طلبی چیزی را که فراخور استعداد تو نباشد چرا که او طبیب حاذقست در هر زمان آنچه مناسب استعداد تست بتو میرساند و تو جز نداری. [F. 74a] باید که تعجیل نکنی که التعجیلُ مِنَ الشَّيْطَانِ وَ التَّأَنِّي مِنَ الرَّحْمَنِ. دیگر آنکه سُبُکبار نباشی در نشستن و خولستن و در بیرون آمدن و در آمدن مبادا که باطن شریف او متوجه باشد بآنجناب ازین حرکت تو غباری در آینه دل او نشنید و آن سبب بی سعادت تو شود و دیگر آنکه نپرسی هیچ سخنی از پیر هر چند ترا متکلی شده باشد صبرکنی که صحبت این طایفه اکسیر خاصب است بتانی مس مشکل ترا زر خواهد ساخت.

چنانکه منقول است از الحضرت امیر عبد الاول که مشکلهای میشده ایشانرا در زمان سلوک چون معلوم ایشان بوده که پرسیدن «کمال بی ادبی است». می گفته اند «جون نفس من تقاضا می کرد که می باید پرسیدن بخود عهد میکردم که چهل روز صبر کن» اگر مشکلی تو حل نشود آنکه پرس سه روز نمیگذشت که در مجلس شریف ایشان همه مشکلهای حل میشد.

مصراع: صبر کن کالصبر مفتاح الفرح

یقین بدانکه مشکلی که ترا در صحبت شریف این طایفه علیه میشود از جهت نقصان استعداد تست چرا که استعداد تو درین زمان قابل این سخن که تو میخواهی بررسی نیست ازین جهت پرسیدن تو درین [F. 74b] زمان کمال بی ادبیست. همچنانکه حضرت موسی علیه السلام پیش از آنکه استعداد ایشان قابل مشاهده جمال و جلال آلهی شود طلبیدند جواب «لَنْ تَرَانِي» شد.

بیت

این همه فریاد مشاقان ز استغنائی لوست
در پیش مرد عارف این هر دو ناز باشد

لن توانی میرسد از طور موسی را جواب
کرنی و لن ترانی ناز و نیاز باشد

دیگر آنکه سربست کردن و چشم پوشیدن در صحبت این طایفه کمال بی لابی است چراکه مراد
 از ذکر و فکر و همه عبادات مشاهده جمال و جلال محبوب حقیقی است چون که اولاً ترا استعداد
 آن نیست که مشاهده جمال حق سبحانه و تعالی توانی کرد. بس آینه تو درین زمان جمال پیر
 است ترا نظر درین آینه می باید کرد.

بیت

ز آن روی که چشم تست احول معبور تو پیر تست لوک

همچنانکه از بی استعدادی چشم از آن آینه که جمال و جلال الهی است پوشده ازین آینه نیز
 می پوشی بس فایده نشستن تو در صحبت چه خواهد بود جز بی لابی.

بیت

بی ادب تنهانه خود را دلشت بد بلکه آتش در همه آفاق زد بشوی

تو دیگران نیز ازین سعادت محوم خواهند شد.

بیت

کر هزل از طالبند و [F. 75a] یک ملول از رسالت باز می ماند رسول

دیگر آنکه چون از تو سخنی پرسد آواز خود را در مقابله آواز او بلند نکنی که قوله تعالی یا
 ایها الذین [امنوا]^{۴۹} لا ترفعوا اصواتکم فوق صوت النبی.^{۵۰} دیگر آنکه وقتی که
 در صحبت شریف او نشسته باشی دغدغه طهارت شود تا ممکن است خود را ضبط کنی که
 بسیار وقت می باشد که شیطان در درون آدم می دراید و وسوسه میکند و می خواهد که ترا از
 صحبت پیر بیرون آرد و آنکه هر چه خواهد بکند.

بیت

یک بدست از جمع رفتن یک زمان مکر شیطان باشد ای نیکو بدان
 هر که را دیو از کریمان و ابرد سکسش یابد سرش را او خورد
 کر تو یکساعت ببری زان معین مبتلا کردی تو بئاس^{۵۱} القرین

^{۴۹} Marginal insertion.

^{۵۰} Qur'an XLIX:2.

و یقین دانی که از بیرون آمدن و در آمدن تو چند آفت متوجه است؟ یکی آنکه این عزیز مجلس را بتشوش بسیار آراسته است و رخنهای در آمدن شیطان را بسته تو رخنه می سازی برلی در آمدن شیطان و مجلس را بر هم میزنی. دیگر آنکه خود را ازین حصار بیرون آوردی و ببلائی شیطان مبتلا ساختی و با همراهی شیطان باز خواهی آمد و بار دیگر بر هم خواهی زد. [F. 75b]

بس وقتی که این همه آفات معلوم کردی تا ممکن است خود را ضبط کن که این سبب بی سعادتت تو نشود. دیگر بفرموده حدیث «خیر الاعمال لومها» اهتمام کن که صحبت دایمی شود تا نتیجه وافر مترتب گردد و دایمی شدن صحبت نه آنست که دایم در صحبت باشی چونکه آن ممکن نیست. می باید که آن حضور و آگاهی و جمعیت که ترا از صحبت حاصل شده است در همه اوقات حاضر و پاسبان او باشی که یک نفس از و غایب نکردی و جمال پیر که آینه شد است برلی مشاهده جمال و جلال الهی چه در صحبت و غیر صحبت همیشه این آینه را در نظر خود آری تا آن زمانکه این صحبت ذاتی دل تو گردد همچون بینایی در چشم و شنوایی در گوش که لازمه چشم و گوش است. بعد از آن آینه دل تست این زمان نظر در دل خود کن و خود را متوجه دل خود ساز. چندین گاه که هر چند طلب کنی در دل خود جز جمال پیر هیچ نه بینی. این زمان اگر توانی این صورت را از پیش خود بردار و دل خود را متوجه بحق سبحانه و تعالی ساز. بعد از آن آینه تو جمال و جلال الهی است این زمان دست از پیر بازدار.

بیت

زشت باشد جستجوی نردبان [F. 76a]

چون شدی بر بامهای آسمان

دیگر از آداب آنکه در پیش این طایفه از نوافل و غیر نوافل بجای نیاری و اگر حالی و ذوقی بتو رسد در پیش ایشان خود را برین وجه ظاهر نسازی که این مردم بغایت غیورند مبادا که بغیرت ایشان گرفتار کردی.

چنانکه منقولست از حضرت مولانا نظام الدین خاموش که یکبار حضرت خواجه علا الدین عطار

عطر الله تربته مرا با مامت گذرانیدند و لوری قوی رسید در نماز من میل بجانب ایشان کردم یعنی این از شماسست مبادا که ایشانرا غیرت شود.

دیگر منقول است از خواجه احرار خواجه عبد الله قدس سره که یکبار در مسجد مزار پیر نوار^{۵۲} حضرت شیخ ابو بکر قفال شاشی نشسته بوده اند. مولانا جعفر که یکی از ملا زمان ایشان بوده اند در پیش ایشان بنماز مشغول شده اند. ایشان را بغایت دشوار آمده بارها میگفته اند «دیدید البته جعفر را که در پیش من این حسین حرکتی کرد.» و یار عظیمی از این حرکت بمولانا جعفر واقع شده بوده است و حضرت مخدوم ما میفرمودند که یکبار حضرت ایشان مرا با مامت گذرانیدن اتفاقا سورة ویل لکل خواندم بغایت در غضب شدند. و [F. 76b] گفتند «این از برلی من خواندی» غالبا بدانکه سلطان دنیا و آخرت که انبیا و اولیا اند از باسبانی انفاس باین سعادت‌ها رسیدند چراکه عبارت از عمر نفسی چندیست معدود فی علم الله سرمایه همین است ایشان سرمایه از دست ندادند و بآن تجارت این همه سود حاصل کردند.

بیت

ترا یک پند بس در هر دو عالم	که بر ناید جانت بی خدا دم
اگر تو پاس دلری پاس انفاس	بسلطانی رسانندت ازین پاس
بهر یکدم که در زیر دل و جانست	خدا داند که چه اسرار پنهانست
هزاران بحر پیر اسرار کامل	بهر دم میتوانی کرد حاصل

دیگر از آداب آنکه حاضر و آگاه پیر خود باشی چنانکه گفته اند مرید باید که نظر در میان دو لبروی پیر دلرد که محل فیض است. دیگر میباید که در صحبت پیر در خواب نشود که ازین کلان تربی لابی نمی باشد در پیش این طایفه چراکه صحبت محل حضور و آگاهست نه محل غفلت.

^{۵۲} انوار؟

بیت

غافل مشو که مایهٔ ظلمات غافلست با یاد دوست باش که جانرا جلی کند

دیگر آنکه این عزیز می خواهد که این جماعت بسعادتی مشرف شوند بواسطهٔ شومی [F. 77a] و این همه محروم می مانند چراکه او ملولست درین زمان.

بیت

گر هزاران طالبند و یک ملول از رسالت باز می ماند رسول

دیگر آنکه هر که حاضر شود در مجلس او را جای دهند کما قال الله تبارک و تعالی یا ایها الذین امنوا اذ اقبل لکم تَفَسَّحُوا فی المجالس فافسحوا یَفْسَحَ الله لکم^{۵۳} و در زمان نشستن در مجلس میباید که بر وجهی نشیند که فرجه در میان نماند کتف بکتف و زانو بزانو نشیند چراکه حضرت رسول صلی الله علیه و سلم می فرمودند با یاران در محل نماز و صحبت که بهم پیوسته نشیند که می بینم شیطان را که چون بزغالہ سیاه بر شمایان خود را مالد.

منقول است از بعضی که گفته اند:

بیت

کر در یمنی که بامنی پیش منی در پیش منی که بی منی در یمنی

لما حضرت خواجگان قدس الله تعالی سرارهم گفته اند لا والله باین طایفه علیه زانو بزانو و کتف بکتف می باید نشست. کسب حقایق کرد این نیز لشارتست بشرف صحبت. و دیگر فرموده اند اذا جالستم اهل الصدق فاجلسوهم بالصدق فانهم جواسیس القلوب ید خلرن فی قلوبکم [F. 77b] و ینظون الی هممکم و نیاتکم یعنی هر چگاه بصحبت شریف این طایفه مشرف شوید که عبارت از اهل صدق این طایفه اند نشیند در صحبت شریف

ایشان از راه صدق و احلاص و محبت که اینها جاسوسان دلها اند می درایند در دلهای شما و نظر می کنند در همتهای شما و نیتهای شما مبادا که نیتهای شما بد باشد و همتهای شما سست رسوا شوید در پیش ایشان. دیگر آنکه بعد از مشرف بصحبت شریف یکی ازین طایفه علیه ببر که صحبت و التفات خاطر شریف او هر زمان صفایی در آینه دل تو ظاهر میشود از جهت مناسبتی که ترا باطن شریف او پیدا شده است بقدر مناسبت هر زمان چیزی از معارف و حقایق بر دل تو کشف میشود مبادا که در غلط افتی و این را از خود بینی مثل کاتب وحی محروم شوی. و بدانی که هر چه پیدا میشود روز بروز عکسی از باطن پیر که در تو افتاده است ببر که مناسبتی که ترا باطن او پیدا شده است همچنین هر چند صفا پیش مناسبت پیش هر چند مناسبت پیش صفا پیش.

بیت

در چنین دردی بدر مانش مرس

همچنین میرو بپایانش مرس

حضرت مخدوم ما قدس سره میفرمودند که [F. 78a] یکباری حضرت ایشان علیه الرحمة و الرضوان مسئله از مسایل طرینت از ملایانی که در ملازمت ایشان بودند پرسیده اند جواب نتوانستند گفت. عنایت کرده باین فقیر گفتند که « این مسئله را از ملانیان پرسیدم هیچ کس جواب نگفت فقیر جرأت کرده جواب گفتم. » حضرت ایشان را غیرت شد گفتند « این سخن ماست چیز دیگر بگو. » من گفتم همه از ان شماست مرا هیچ نیست و من فقیری بودم که یکی ازین سخنانرا نمیدانستم. »

بیت

کر فزون گردد تولش افزوده

این سخن را چون تو مبدا بوده

و دیگر میباید که طریق خدمت و نیاز و شکستگی و عجز^{۵۴} و خشوع و خضوع را پشه خود سازی بمرتبه که هر که ترا بیند رحمش آید و خدمت بی تمیز کنی یعنی فرق نکنی میان

آدمیان از بنده و آزاد و حیوانات همچنین مدت مدید میباید که برین وجه باشی تا ملکهٔ نفس تو گردد بر وجهی که اگر خواهی از خود دور کنی نتوانی. همچنان بینایی در چشم و شنوایی در گوش که لازمه چشم و گوش است و کمال بنده گی اینست.

بیت

نیازوند بلا کورخ از غبار مشوی	که کیمیای مراد ست خاک کوی نیاز
لشکسته همی خرنند درین راه	می زن تو سبوی خویش بر سنک [F. 78b]
چون شکسته میخرند لشکسته شو	همچو موسی در رکاب خضر رو
راه بوحدت نبرد هر که نشد در طلب	جمله ذرات را از دل از جان مرید
راه بالله یافت قاسم ناکاه یافت	زاتک بشمشیر لا از همه عالم برید

قال بعض العارفين العجز عن درك الادراك یعنی هر چگاه باین مقام عالی رسیدی که هر چند در خود نظر کنی غیر از نیاز و عجز و شکستگی و خضوع و خشوع هیچ نیایی. اینست کمال بنده گی و مقام وحدت و یکانگی و بی رنکی این زمان بنده گی بر تو مسلم شد و بنده مقبل این زمان شدی کار تو بجای رسید که بهر نفس زدنی کسب کمالات ما بقدیم میکنی یعنی آنچه متقدمان در مدت چهل سال و پنجاه سال کسب کرده اند تو در یک نفس زدن اینمعنی را حاصل میکنی چراکه پیش ازین بنده گی آمیخته بود به بنده گی غیر مقاصد و هوا بسیار بود ترا. کقوله تعالی افرايتَ مَنْ اتَّخَذَ الْهَـوَاهُ^{۵۵} بهر مقصودی که مشغول بودی بنده همان بودی.

بیت

غیر حق هر ذره کان مقصود تست	تیغ لا بر کش که آن معبود تست
-----------------------------	------------------------------

این زمان که هیچ مقصودی نماند ترا بنده خاص شدی حق سبحانه و تعالی را هر چه میکنی قبول است [F. 79a] بآن جناب بنده گی بی شرکت این زمان شد و این کمال ترا از بنده گی حاصل شد.

^{۵۵} Qur'an XXV:43, with non-standard word order.

بیت

چون ازین در دولتی شد آشکار
تا که جان دلم مرا اینست کار

دیگر گفته اند دنیا دل خدمت است.

بیت

خدمت تو کنی کوی زمیدن تو بری
کر تو نکنی هر که کند او ببرد

نگویی که وقتی که باین مرتبه عالی رسیدی چه حاجت بنده گیست همچنانکه بعضی گمراهان غلط کرده اند و این آیت را که و اعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ^{۵۶} است دلیل ساخته اند و بظاهر حمل کرده انچنین معنی گفته اند که عبادت کن ربّ را تا که آید ترا یقین یعنی بعد از حاصل شدن یقین دیگر طاعت کردن حاجت نیست. غلط محض است که این طایفه کرده اند چرا که^{۵۷} بنده گوی بر کمال اینجا بود.

بیت

صد هزاران خون حلال اینجا بود
نماز دایمی این زمان شد
پنجوقت آمد نماز رهنمون
عاشقانش فی صلوة دائمون

هر نفس که میزند و هر قدمی که می اندازد همه عبادتست.

بیت

بهر یکدم که در زیر دل و جانست
خدا داد که چه سرلر پنهانست
هزلر ان بحر پیر سرلر کامل
بهر دم میتوانی کرد حاصل

و این طایفه کماهان از پنجا غلط کرده اند که حتی از برای [F. 79b] انتهای غایتست نهایت عبادت تا زمانست که [یقین]^{۵۸} حاصل شود بعد از ان میگویند یَسْقُطُ التَّكْلِيفُ یعنی ساقط میشود تکلیفها. لَمَّا طَافَةُ عَلَيْهِ مِیْگَویَنْد اِذَا صَفَتِ الْمَوْدَةُ سَقَطَتِ كُلُّهُ التَّكْلِيفُ

^{۵۶} Qur'an XV:99.

^{۵۷} There's a verse mark here.

^{۵۸} Written between the lines.

یعنی نزد صفای مودت ساقط میشود کلفت تکالیف نه اصل تکالیف چراکه تا زمانی که رمقی
 از حیات باقیست بنده مکلف و مامور است بر عبادت چون که دنیا دار خدمتست و آخرت دار
 قربت. قربت بقدر خدمت میباشد هر چند خدمت پیش فریت^{۵۹} پیش. دیگر آنکه معنی این آیت
 که و اعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ^{۶۰} است این چنین گفته اند که حق سبحانه و
 تعالی را عبادت کن تا که آید یقین یعنی عبادت تا زمانیست که یقین حاصل نشده است.
 بعد از حصول یقین عبادت بتو منسوب نیست که إِنَّهُ هُوَ السَّاجِدُ وَ الْمَسْجُودُ. بعد
 حاصل شدن یقین دیگر اثری از وجود هستی باقی نمی ماند مقام فنا و وحدت و بی رنگی
 عبارت ازین مقام است.

بیت

چون به بی رنگی رسی کان داشتی موسی فرعون دلرند آشتی

این زمان هر چه صادر میشود از وی از آن نیست چنانکه در جنک اُحُد [F. 80a] در شان
 حضرت رسول صلی الله علیه و آله واقع شده مارمیت اِذْ رَمَيْتَ و لَكِنَّ اللَّهَ رَمَى.^{۶۱}

بیت

مارمیت اِذْ رَمَيْتَ بی و ایست همچنین قال الله از صمتش بچست

چراکه هر چه از فانی صادر میشود مُسند باو نیست. دیگر بدانکه سیر دوست سَیْرُ إِلَى اللَّهِ
 و سَیْرُ فِي اللَّهِ سیر الی الله تا اینجاست که گفته شد و سَیْرُ فِي اللَّهِ را نهایت نمی باشد
 چراکه سیر در بی نهایت را نهایت نمیباشد. دیگر او را می برند. کقوله تعالی
 سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي
 بَارَكْنَا حَوْلَهُ لَنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا^{۶۲} سیر بنده تا اینجاست و این مقام عشق است.

^{۵۹} قربت

^{۶۰} Qur'an XV:99.

^{۶۱} Qur'an VIII:17.

^{۶۲} Qur'an XVII:1 with non-standard spelling.

بیت

لستاد تو عشق است چو اینجا برسی
 عشق آتشعله است کو چون بر فروخت
 تیغ لا در قتل غیر حق براند
 ماند الا الله باقی جمله رفت
 او خود بزبان حال گوید چون کن
 هر چه جز معشوق باقی جمله سوخت
 در نکرزن بس که بعد لا چه ماند
 شاد باش لی عشق شرکت سوز رفت

دیگر این مقام مقامست که بهر نفس زدنی کسب کمالات ما تقدم میکند.

منقول است که [F. 80b] در زمان سابق چهار تن بوده اند در ین مقام کسب کمالات ما تقدم می کرده اند حضرت سید الطایفه جنید و شیخ ابو الحسن لوری^{۶۳} و شیخ بهلول و شیخ شبلی، قدس الله تعالی سرلرهم، مکر پادشاه آنزمان را نوکری بوده غلام الخلیل نام او را الغضب کرده و لز پیش خود رانده او رفته پیش این بزرگان و چند گاه در ملازمت ایشان می بوده بغایت نا قابل بوده غالباً که هیچ بهره لز صحبت شریف ایشان باو نرسیده.

بیت

نا قابل است آنکه بدولت نمیرسد
 ورنه زمانه در طلب مرد قابلست

بعد از ان باز پیش پادشاه راه یافته خباثت و شکایت بسیار کرده که ملحد و زندیق که میگویند این جماعتند و همه قابل آنند که بکشی بحکم فرموده من یسمع یخل خللی در مزاج پادشاه آورده اند. بالفعل حکم کشتن کرده جلاد آمده تا بکشد هر کدام را که در مقام کشتن میشده. آن دیگر خود را پیش می انداخته که لول مرا بکش. بعد از ان برادر مرا و مدتی بر ین گذشته پادشاه در مقابله بوده دیده که طایفه عجیبی که در کشته شدن بر یکدیگر مسابقت می کنند بالاخر. قاضی پادشاه پیش ایشان آمده تا کیفیت [F. 81a] احوال را معلوم سازد. دیده که هر یک از ینها بحری اند از علوم ظاهر و باطن و حضرت شیخ بهلول خالی از خبونی نبوده اند. قاضی جون ایشانرا بی سامان تر دیده از راه امتحان مسئله از حیض پرسیده

^{۶۳} نوری

هفده نوع جواب فرموده اند. قاضی متحیر شده آمده پیش پادشاه و گفته عجب کاری کرده بودی همچون یزید خود را زیان زده و شرمندۀ دنیا و آخرت کرده بودی چرا که اگر صدیق میگویی درین زمان اینها اند و هر یک بحری بوده اند از علوم ظاهر و باطن. چون پادشاه ایشانرا طلبیده و ملاقات کرده همچنان یافته که قاضی گفته بوده غلام الخلیل را فرموده که بردار کرده تیر باران کرده اند بحدی که تیر بر زبانچه تیر می آمده.

بیت

کر خدا خواهد که پرده کسی درد
میلش اندر طعنه پاکان برد

بعد از آن پادشاه گفته چه نوع طایفه اید که در کشته شدن مسابقت می کنید بر یکدیگر؟ فرموده اند «ما چهار کس در مقام ایشاریم^{۶۴} و بهر نفس زدن کسب کمالات ما تقدم میکنیم و میخواستیم که حیات خود را ایشار آن برادر مؤمن کنیم تا بعد از ما او اینمعنی را حاصل کند. آن برادر نیز همین را میخواست.»

بعد از آن پادشاه از راه اخلاص و اعتقاد عظیم، گفته [F. 81b] «بخواید از من هر چه میخواستید.» ایشان گفتند باشد «ما از تو این را میخواستیم که منبعد تو ما را شناسی و ما ترا شناسیم.»

باز آمدیم به بیان آداب صحبت. از راه نیاز و خدمت بر وجهی باشی که هیچ اثری از هستی در تو نماند تا بواسطه کمال فنا و نیستی مناسبتی^{۶۵} ترا بیاطن پیر پیدا شود که بیواسطه گفت او را در یابی. و دیگر آنکه صحبت را دایمی سازی یعنی در همه حال حاضر و آگاه باشی که چیزی از تو در وجود نیاید که رضای پیر در آن نباشد. و دیگر آن حضور و جمعیت که در صحبت پیر حاصل شده است و صورت پیر را در هیچ زمانی از نظر خود غایب نسازی و آن

^{۶۴} Reading unclear.

^{۶۵} مناسبتی

جمعیت و حضور را از دست ندهی بطریق دوام تا آنزمان که این صفت لازمه دل تو شود که هر چند خواهی از خود دور سازی نتوانی. همچون بینایی در چشم و شنوایی در گوش که لازمه چشم و گوش است هر چگاه همچنین شدی. دیگر دست از پیر بدلد خود را بآن بیخودی و جمعیت درده چنانکه حضرت خواجه بزرگ، خواجه بها الحق و الدین، قدس سره، میفرموده اند «ما واسطه دولت و صولیم هر چگاه و صلتان میسر شود دست از ما بدلاید.»

بیت

چون شدن بر بامهای آسمان زشت باشد جستجوی نردبان
چون [F. 82a] بمطلوبت رسیدی ای ملح شد طلبکاری علم اکنون قبیح^{۶۶}

و نیز می فرموده اند با طالبان که «شمایانرا اگر همت دران مرتبه نباشد که هر زمان قدم فرق بها الدین نه نهید و در نگذرید صحبت خود را بر شما بحل نمیکنم.»

دیگر منقول است از حضرت خواجه ابو یوسف همدانی قدس سره که در باب مریدان گفته اند که خلوت عمری اختیار کرده بودم بیکبار دغدغه برخولستن شد هر چند خود را ضبط کردم نتوانستم معلوم شد شخصی است غالباً که بجانب خود می کشد و لاغی را سوار شدم لکام او را گرفتم و گفتم که «شخصی که مرا از جای خود خیزانیده است بجانب خود خواهد کشید.» بناگاه دیدم که لولاغ سر خود را در ویرانه از ویرانه های مرو کرد و استاد نظر کردم جوانی نحیف در آن ویرانه نشسته است و دو چشم خود را بر خاک دوخته. دانستم که او کشیده است زمانی در پیش او نشستم اتفاقاً او را مشکلی در طریقت افتاده بوده از من پرسید مشکل او را حل کردم. بعد از آن باو گفتم «ای فرزند، تو جوانی من پیر. چون ترا مشکلی افتاد چه شدی که بر ما رفتی و ما را باین پیری نایستی بر تو آمد.» چون از سر غیرت فرمود که «والله هر سنک و کلوخ پیش من ابو یوسف [F. 82b] همدانیست غایش مرمای تو جه من بر تو افتاد.» و گفتم «این مشکل از تو حل شود.»

منقول است از حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و سلم که در ابتدا ورزش این نسبت شریف
 کاهی ایشانرا تویم غفلت میشده است از کمال غیرت خود را از کوههای بلند می انداخته اند و
 حضرت جبرئیل علیه السلام ایشانرا میگفته اند. از اینجا بدانی که تا سالک طریق را
 اینچنین غیرتی و همتی نباشد او هیچ چیز نمیشود.

بیت

وین سقفاکاه را به ازین نردبان مخواه	همت ترا بکنکره کبر یا کشد
عاقبت الا مر مرادین تپار	ایر کشیکا همت اگر بولسه یار
کان درلی عقل فهمی و هم بود	همت عالیت جایی ره نمود

بدان لی طالب صادق که بعضی دیگر از آداب صحبت آنکه اگر پیر بنابر مصلحتی که میداند
 ترا از پیش خود هزل بار میراند و دشنام و خولری میدهد قهر و غضب میکند زینهار تردد مکن
 باز میخواندت بیاونازک دل مباح.

بیت

سُست ریزنده چو آب و کل مباح	چون گزیدی پیر نازک دل مباح
سَنک زیرین آسیا بودن	کار نازک دلان رعنا نیست
لی دریغا کس نمیداند مرا	کر بداند بر اندم ز شهر

هیچ تردد و اعتراض بخاطر [F. 83a] خود راه مده و بدانکه هر چه او میکند و میگوید همه عین
 مصلحت است و منت میدار که او در معالجه^{۶۷} تست چراکه اگر در مقام معالجه تو نمی بود
 یا تو درین مقام نمیشد.

بیت

رخ مکردن ز آنکه بنت راست پشت	از حدیث اولیا نرم درشت
تا کند بر جمله میرانت امیر	کرم گوید سرد گوید خوش بکیر

دیگر آنکه از مقام همت سخن گفته شد بنابر تعلیم مبادا که طغیان کنی و هنوز بآن مقام عالی
 نرسیده باشی که دست از پیر باز داری و از پیش خود کاری بنیاد کنی و خود را خراب سازی و

^{۶۷} . معالجه In manuscript

اگر هم رسیده باشی با بن مقام عالی که گفته شد زینهار بی ادبی نکنی تا زمانی که پیر در قید
 حیاتست طریق نیاز و بنده گی را از دست ندهی و طریق شیخوخت پیش نگیری که سنت این
 طایفه علیه است همچنانکه حضرت خواجه جهان خواجه عبد الخالق غجدوانی قدس سره که
 بجوار رحمت آلهی رفتند از ایشان سه خلیفه ماندند:^{۶۸}

حضرت خواجه احمد صدیق

و خواجه عارف ریوگری

و خواجه لولیای کلان

قدس الله سرلرهم تا زمان که یار پیش قدم ایشان بوده اند دیگران در صدد این کار
 نشده اند. دیگر آنکه [بنابر مصلحتی]^{۶۹} تراراند کمتر از سکی نباشی که هر چند او را
 میرانند باز بنان پاره میطلبند. [F. 83b] می آید هیچ کینه و عدوت بخود راه نمیدهد.

منقول است از حضرت خواجه بهاء الحق و الدین قدس سره که یکبارگی ایشانرا دغدغه ملازمت
 حضرت امیر کلال قدس سره شده باشد. از کوشک عارفان بمنزل حضرت امیر رفته باشند چون
 بصحبت حضرت امیر^{۷۰} مشرف شده اند. نظر حضرت امیر که بر ایشان افتاده بقهر و غضب
 هر چه تمامتر از مجلس شریف خود رانده. نفس ایشان سر کشی کرده و گفته باشد که این در
 نیا شد در دیگر عنایت آلهی ایشان را در یافته و ایشان با نفس خود گفته باشند که هی نفسی
 سک غلط میگویید در همین است.

بیت

چون ازین در دولتم شد آشکار تا که جان دلرم مرا این است کار

سر مبارک خود را بر آستان حضرت امیر نهاده اند تا نزدیک صبح و برف نیز می باریده

^{۶۸} These names each have verse markings separating them.

^{۶۹} Marginal insertion.

^{۷۰} امیر؟

وجود شریف ایشان تمام در تک برف مانده. حضرت امیر بطهارت برآمده اند که پای مبارک ایشان بر سر حضرت خواجه میرسد سر مبارک ایشانرا بر میدلزند و بخانه میدرلوند و التفات بی نهایت می کنند.

بیت

بنده طقه بگوش آرنولری^{۷۱} نرود^{۷۲} لطف کن لطف که سکانه شود حلقه بگوش
غلام حلقه در گوشم بهر ناهم که می خوانی کدلی خرقة برد پشم بهر زنکی که می دلری

حضرت ایشان دایم [F. 84a] می گفته اند که درین زمان هیچکس طالب نیست همه مطلوبند هرگز سری بر آستان ندیدیم.

بیت

قدحهای شراب لایزالی کم نمیگردد سرم بر آستان است و قدح بر آستان دلرم

بدان ای طالب صادق که در طریقه این مردم شیخی و مریدی نیست مثل مشایخ ترک که در هر چند روز یکی را اجازت دهند و شیخی سازند اینجا همین عقد اخوتیست که می بندند بیکدیگر چنانچه نصیحت حضرت خواجه ابو یسف همدانی قدس سره که عبد الخالق دو در را بند و دو در را کشای در شینمی را بند و در خدمت را کشای در خلوت را بند و در صحبت را کشای.

اما بدان ای طالب صادق که مرتبه ارشاد آنست که طالب بجایی رسد که اشغال ظاهری مانع علاقه باطنی او نشود و علاقه باطنی نیز اشغال ظاهری او نگردد من الله او مجاز است حاجب باجارت دیگری نیست بظاهر غایتش. طریق انیمردم آنست که تا زمانی که پیر در قید حیاتست هیچکس را حد آن نیست که ازین مقام دم زند.

^{۷۱}
Reading unclear.

^{۷۲}
In the margin is written "beravad" -- the scribe must have thought the negative to be either incorrect or strange.

بیت

تا که تو دم میزنی مرم^{۷۳} همد نه
تا تو هستی هست در توکی رسد
تا که مویی مانده محرم نه
نیست شو تا هستیت از پی رسد

چراکه این طایفه بغایت عالیجنابند [F. 84b] هر چند طالب باین مقام رسیده باشد حد آن نیست و
را که در پیش ایشان تواند بی ادبی کردن.

بیت

بی لاد مرد کر شود مهتر
بادب باش تا بزرگ شوی
کر چه لو را جلالت و نسبت
که بزرگی نتیجه لادست

اگر کند خود را خراب خواهد ساخت.

منقول است از حضرت خواجه بهاء الحق و الدین قدس سره که در زمان انتقال ازین عالم یاران
ایشان منتظر لشارت عالی بوده باشند که بعد از ایشان خلیفه که خواهد بود؟ ایشان چشم خود
را کشاده گفته باشند که در همچنین زمان مرا بشورش^{۷۴} می دهید این جوهر در هر که باشد
ظاهر خواهد شد دیگر از آداب طریق چنانکه کسی که پیش این طایفه می آید هیچگونه طمع و
توقعی از دنیا و آخرت نداشته باشد بظاهر و بیاطن چراکه این طایفه هر دو را بر خود حرام
کرده اند. کما قال رسول الله صلی الله علیه و سلم: الدُّنْيَا حَرَامٌ عَلَى أَهْلِ
الْآخِرَةِ وَالْآخِرَةُ حَرَامٌ عَلَى أَهْلِ الدُّنْيَا وَهُمَا حَرَامَانِ عَلَى أَهْلِ اللَّهِ. وقتی که
همچنین باشد بس از ایشان چه چیز می طلبد؟ خدمت مخدوم ما قدس سره میفرمودند که در
لو ان طلب در مدرسه جوهریه می بودم. یکی از اخفای ازین طایفه [F. 85a] علیه در مدرسه
میبودند ملا ضیا نام در صورت ملایی ایشان مرا محرم خود ساخته بودند. شبها مرا مثنوی
خواندن میفرمودند یکباری باین فقیر التفات کرده. فرمودند که «در تو دغدغه این طریق بجد

^{۷۳} محرم with the h crossed out

^{۷۴} Reading unclear.

میبینم. کار خانه این زمان بدست خواجه عبید الله است. ترا پیش ایشان میباید رفت. « بعد از آن آداب ملازمت را تعلیم کردند و گفتند زینهار پیش ایشان که می روی هیچ چیز در صحبت شریف ایشان و در غیر صحبت از دنیا و آخرت بخاطر خود نکذرائی که کمال بی ادبیست. کسی که پیش این طایفه رود این نوع چیزها بخاطر خود نکذرائد و نیز از کرامات و مقامات اینطایفه از ایشان نطلبی بسخن آن عزیز عمل کردم باین سعادت مروف شدم.

منقول است از حضرت خواجه بزرگ، قدس الله روحه، العزیز که از ایشان کرامات طلبیده باشد. ایشان گفته باشند « ما در قدم لوک همه را در تخت کلیمه لانی کرده ایم بایشان عرض کرده باشند که اینها که از شما واقع میشود چیست؟ » ایشان فرموده اند که « اینها کرامات مرید است ما را باینها کار نیست. »

منقولست از شیخ ابو العباس که از ایشان کرامات طلبیده باشند ایشان گفته باشند آخر نه بزکشی ام [F. 85b] من این همه خلق که بر کرد من می بینید چیست؟ قال بعض العارفين اصحاب الكرامات كلهم محجوبون و العارفون عن النظر اليها مبعودون.

بیت

کشف اگر فاش گرددت بر تن کشف را کفش ساز و بر سرزن

و دیگر اهل درین طریقه لقمه حلال است تا ممکن است از لقمه حرام و شبهت اجتناب نماید و از حلال نیز بقدر ضرورت قناعت کند و در سدّ زیادتى نشود که لقمه بمنزله تخم است و در وجود آدمی هر چه کارند همان بر دلرند^{۷۵} اگر طیب طیب و اگر خبیث خبیث.

بیت

لقمه تخم است برش اندیشها لقمه بحر گوهرش اند یشها
چون هر چه کاشتی هم از آن خس بد روی کر نیک مرد راهی بُرد تخم بد مکار

^{۷۵}

There is a verse mark here.

دیگر از آداب این طریق میباید که در هیچ زمانی بی وضو نباشد و هر بار که وضو سازد شکر وضو بگذارد. و بعد از گذاردن شکر وضو از خدای تعالی هر چه میخواهد^{۷۶} که دعا بعد از شکر وضو مستجابست. دیگر آنکه سحر که از برلی تهجد بر می خیزد و بعد از شکر وضو صد بار استغفار کند و در حدیث واقع شده است که حق سبحانه و تعالی هر سحر با آسمان دنیا نزول میفرماید نزولی چنانچه او خواهد و او داند لایق جناب او باشد و این ندا در گوش بنده های [F. 86a] خود در میدهد که هَلْ مِنْ تَائِبٍ هَلْ مِنْ مُسْتَغْفِرٍ هَلْ مِنْ سَائِلٍ. یعنی آیا هست توبه کننده که توبه او را قبول کنم آیا هست آمرزش خواهنده که طلب آمرزش کند تا گناهان او را بیامرزم آیا هست حاجت خواهنده حاجت او را روا گردانم. بس حق سبحانه و تعالی را حاضر بیند و گناهان خود را حاضر سازد و از راه صدق و اخلاص و درد و سوز و کراز هر چه تمامتر و گریه و زاری بسیار توبه کند از گناهان.

بیت

پیش یار آنها که جان آرند پشک جان برند	صدق پیش آور که انچه هر چه آرند آن برند
درد باید مرد را تا دوست در مانش کند	هر که را دردی نباشد او بدرمان کی رسد
بسوز و کریه زانم در فغان از روزگار خود	که غیر از حسرت دردم نشد حاصل زیار خود
تا ذره از وجود باقیست	در بوته عشق میگذریم
گریه زاری عجب سرمایه ایست	دولت کلی قوی ترمایه ایست
توبه کن وز خود ده است فراغ کن	چون خراحت کهنه شد روداغ کن

و صد بار استغفار الله گوید بآن طریق که گفته شد و بعد از آن بتهجد مشغول شود و نماز تهجد دوازده رکعت بشش سلام بگذارد و دو رکعت دیگر نشسته گذارد تا وتر ادا یابد که الله و تر [F. 86b] و یحب الوتر. اگر تواند سوره طه^{۷۷} و یس^{۷۸} بخواند در قراعت این دو سوره وعده بسیار است چنانچه گفته اند هر چگاه که سه دل جمع شود مراد بنده مومن برآید.

^{۷۶} in the margin. بخواند

^{۷۷} That is, Surah XX.

^{۷۸} That is, Surah XXXVI.

یس^{۷۹} که دل قرآنست و دل شب که نیمه شب است و دل بنده مؤمن. دیگر آنکه خود را در صحبت چنان تهی سازد که هر ذکری و فکری و کوری و رادی که درشته باشد بکرد خاطر. نگذرائد که ازین کلانتر بی ادبی نمیباشد. در پیش این طایفه چرا که اسم اعظم وجود شریف ایشانست که الذین اذاروا و اذکر الله.

بیت

کار نادلن کوتاه اندیش است	یاد کرد کسیکه در پیش است
مذکور طلب چه خواهی از ذکر	اینست خلاصه همه فکر

دیگر بدان ای طالب صادق که حضرت شیخ مرتعش قدس سره میفرمایند که صوفی آن باشد که نظر با قدم وی برابر باشد یعنی توجه او بر مقامی باشد از مقامات این طایفه که وی بقدم سلوک آنجا رسیده باشد کی جمله کانت حاضر باشد یعنی او بمرتبه حضور و آگاهی مشرف شده باشد چرا که نهایت سلوک حضور و آگاهی است مع الحق سبحانه و تعالی دل آنجا که تن و تن آنجا که دل یعنی بکلیت خود بقلب و قالب شغلش جز بآن جناب نباشد.

بیت

نماند حرکت اندر دل حیول [F. 87a]	بیک رنگی براید قالب جان
----------------------------------	-------------------------

قدم آنجا که قول یعنی بقدم سلوک رسیده باشد بآنجا که میگوید و قول آنجا که قدم. یعنی آنچه میگوید از مقامی گوید که بقدم سلوک رسیده باشد. بآن مقام بخلاف آنکه گفته اند از خود غایب و بحق حاضر این در بدایت طریق میباشد. و این مقام فنای وجود بشریت است تا از وجود خود هر چه هست غایب نشود باین مقام نمیرسد. چه این مقام مقام بدایت سیر الی الله است. لابل بخود حاضر و بحق حاضر و این سخنان حضرت شیخ همه اشارتست بنهایت سیر الی الله لیس و راء عبادان قریه. این مقام مقام فرق بعد الجمع است. این مقام شهود وحدت در کثرتست و مقام بقا بعد الفناست. این است مقام ارشاد و هر که باین مقام رسید کامل مکمل

^{۷۹} That is, Surah XXXVI.

عبارت از ویست. و لو من الله مجاز است از برای تکمیل و تربیت ناقصان و وجود موهوب
حقانی عبارت ازین وجود است.

بیت

اینست کمال مرد دانا بیقین در هر چه نظر کند خدا را ببیند

و کمال معرفت اینست و این سخنان حضرت شیخ نیز مبین این حدیث حضرت رسول صلی الله
علیه و سلم، که مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ یعنی هر که حاضر و آگاه شد بر
حقیقت خود که آن روح آلهی است. بس حاضر شد بحق سبحانه و تعالی و معنی شناختن
همین حضور و آگاهی است مع الحق سبحانه و تعالی و کمال معرفت اینست و این مقام
عشق است.

بیت

لو خود بزبان حال گوید چون کن	گستاد تو عشقست جو آنجا برسی
هر چه جز معشوق باقی جمله سوخت	عشق آن شعله است کو چون بر فروخت
در نکرزان بس که بعد لا چه ماند	تیغ لا در قتل غیر حق براند
شاد باش لی عشق شرکت سوز رفت	ماند الا الله باقی جمله رفت

و قال رسول الله صلی الله علیه و سلم: مَنْ طَلَبَ شَيْئاً وَجِدَ وَجَدَ، یعنی هر که می طلبد
چیزی را بجهد هر اینه می یابد آن چیز را.

بیت

یافتم اینک بحکم من طلب	من طلب کردم و صلش روز شب
هم سپاه نصرت رایات تست	این طلب مفتاح مطلوبات تست

بدان لی طالب صادق که المرید مُراد و المراد مرید یعنی تا زمانی که حق سبحانه و تعالی
بطریق ارادت در باطن مرید تجلی نکند طلب مرید پیدانمی شود.

بیت

تا طلب اندر درد ناید پدید مشک در نافه ز خون ناید پدید

ما للتراب و رَبُّ الارباب گفته اند یعنی خاک هیچ مناسبتی نیست [F. 88a]

بآنجناب که او را طالب شود.

بیت

این طلبکاری مبارک جنبشی است وین طلب در راه حق مایع کشی است

و گفته اند این بآن می ماند که شخصی هرگز عاشق نبوده بیکبار گذارش بر رواق پادشاه
افتاد پادشاه را دختری بود صاحب جمال نظر آن شخص بآن دختر افتاد عاشق و بی آرام گردید.
این زمان در جستجو در آمد. ^{۸۰} بس همچنین طالب را تا زمانی که حق سبحانه و تعالی از راه
نهانی تجلی نکند در باطن او دغدغه طلب در و پیدا نمیشود.

بیت

کر کششی است ناکهان تو نبری بخود کمان بیک قبول ماست آن کان سوی مات
میکشد^{۸۰}
باش ز بون هر فره تا بکشاید ین اکره در دکزین که درد به کان بدوات میکشد
کر بدست آید ترا گنج کهر در طلب باید که باشی کرم تر

و دیگر گفته اند که آینده های^{۸۱} پیش این طایفه علیه دو کر دهند، یک کرده طالبانند که
حق سبحانه و تعالی از راه نهانی در باطن ایشان تجلی کرده است و ایشان ذوق تجلی
یافته اند. و این درد طلب در باطن ایشان پیدا شده بی طاقت و بی آرام ساخته و کشیده
ایشانرا بصحبت این طایفه.

بیت

این طلب همچون خروسی در سما می زند نعره که هی عاشق بیا
کر طلبکاری مشو دور ز کمال لم تجد بعدی ولیاً مرشدا

بعد از ین [F. 88b] هر بلا محنتی و امتحانی که بایشان میرسد امکان رو کرد اتیدن نیست چراکه
در ین زمان ایشان عاشقند و خاصیت عاشقی این است.

^{۸۰} No dots; this is a guess.

^{۸۱} آینه های؟

بیت

عاشق ثابت قدم آنکس بود در کوی دوست رو نکردند اگر شمشیر آید بر سرش

و کرده دیگر مهُوسند یعنی شنوده اند که این طایفه بسیار عزیز و شریفند و حالات و کرامات بسیار دل‌وند خیال کرده اند که این را باسانی بدست میشود آوردن هوس میکنند و پیش این طایفه می آیند هر چکاه تشویشی و محنتی و امتحانی بایشان میرسد می گریزند و می روند.

بیت

عشق در لول چرا خونی بود تا گریزد هر که پرونی بود

و امتحانات این طایفه برلی این جماعت است.

بیت

بنده وقت امتحان آید پدید امتحان کن تا نشان آید پدید
کر نبودی امتحان هر بدی نیک از بد از کجا ظاهر شدی

بدان لی درویش^{۸۲} صادق که دیگر از آداب این طریق تنزه و تقدس است از ما سولی بکلی بدوام اقبال بحق سبحانه و تعالی بسبب استحقاف ذاتی که حق راست، سبحانه و تعالی، و دیگر میباید که بحسب سر منقطع بود از جمیع اغراض دنیوی و اخروی اگر چنانچه او را آنچه بجمیع لولیا [F. 89a] خود عطا کرده است مشرف سازد و یا بمقام ترق فرماید که جمیع دوستان را بآن ترقی بخشیده الیه نظر از جمال ذات بر ندارد و بآن چشم نیندازد و التفات ننماید و این همه تعطش که او را به بحر ذاتست فرو نشانند و بمرج معارف صفات و شوب اسماء عالیات سر فرو نیارد.

بیت

صرف را نوش تا شوی بیخویش و آنکه از غیر حق شوی درویش
وقفه درین مقام عار بود می همزوج را خمار بود

^{۸۲} Talib was written in and crossed out.

جَلَب [هدف]^{۸۳} همت او باید که استهلاک و اضمحلال و غایت مرالم او تلاشی و فنا بود و سیرالی عبارت ازین تلاشی و فناست. هر چکاه وجود و طبیعی مجازی خود را در عین جمع در باخت و نا چیز کرد بعد ازین استهلاک او را بوجود موهوب حقانی مشرف سازند. و بمرتبه خلافت و نیابت نشانند و در تنفیذ تصرفات در ملک و ملکوت بر وی کشاده گردانند. بعد ازین هر چه گوید باو گوید و هر چه کند باو کند و در هر چه نظر کند او را ببیند.

بیت

اینست کمال مرد دانا بیقین در هر چه نظر کند خدا را ببیند

و شهود و حدث^{۸۴} در کزت اینجا دست دهد و مرتبه تکمیل این بود که لیس و راء عُنَادَان^{۸۵} قریة چنانکه فرموده اند مَنْ کَانَ فِی اللّهِ تَلَفَهُ [F. 89b] کَانَ اللّهُ خَلَفَهُ.

بیت

کان لله بوده در مامضی تا که کان الله له آمد جزا

سیر او درین مقام از وی بسوی وی همیشه ترقی او در مراتب تجلیات و صفات باشد چنانکه حضرت حق سبحانه و تعالی مر خواصان خود را وعده فرموده میگوید أُعِدَّتْ لِعِبَادِی الصَّالِحِینَ مَا لَاعِینَ رَاثٍ وَاِلاذْنُ سَمِعَتْ وَاِلاخْطَرُ عَلَى قَلْبٍ بَشَرٍ وصیت این فقیر باصحاب هم عالیه است که رسیدن باین مقام عالی و اعلی ازین را بر خود دشوار نشمرند که دوست مشفق و رحیم و قدیر است بمقتضای کرم ذاتی آن کند که در حوصله عقول نکنجد بس سالک بحال و استعداد خود نظر نکند بلکه بجمال قدرت قادر مختار نکرد که فَعَّالٍ لِمَا يُرِيدُ است.

بیت

از ضعف دل و زردی رخسار مینیدش^{۸۶} در عشق قدم نه معشوق مددهاست

^{۸۳} Marginal insertion.

^{۸۴} وحدت؟

^{۸۵} عبادان؟

حقیقت اکسیر ثقلب اعیانست و تجلیات آلهی را خاصیت اکسیر است تقلب حقیقت انسانی کرده او را در مقام قرب و عرفان ابد الا باد ترقی می فرمایند.

بیت

قرب نی بالانه ستی رفتن است	قرب حق لز قید هستی رستن است
انصالی بی تکلیف بی [F. 90a] قیالی	هست رب الناس را با جان ناس

سخن کبرا و عظما این خانه ولاده بزرگ است، قدس الله لوراحهم، که هر که فواید این راه را از کمترین خادمان این مخدومان، قدس الله تعالی اسرلهم، بگیرد و مر این نیکمردان صافی بصیرت را معتقد باشد امیدوار می باش دیم که هر آینه بمقصد برسد و هر که از راه بی علمی مر این صدیقانرا منکر شود و خلاف کند. حضرت رسول صلی الله علیه و سلم و صحابه کرام او را رضوان الله تعالی علیهم اجمعین خلاف کرده باشد زیرا که روش این عزیزان روش حضرت رسول صلی الله علیه و سلم و صحابه است رضوان الله تعالی علیهم اجمعین و روش عارفان و سیر صالحان است و از بدعت و مخالفت شریعت مبرا است و گوشش این برگزیده کان از هوای نفس صافی حرکات و سکانات ایشان موافق شریعت و برجاده سنت متابعانرا بنگاهداشت شریعت امر کرده اند. و سنن حضرت رسول را صلی الله علیه و سلم تعلیم فرموده اند و از بدعت و طریق اهل فتنه و بطلان و از تقلید مقلدان نگاهداشت اند روش این صدیقان نه رنگ تعطیل دارد و نه بوی تشبیه بلکه محض نور هدایت و معرفت [F. 90b] و اعتقاد اهل سنت و جماعت و روش محققات و عارفانست، قدس الله لوراحهم.

بیان تلقین ذکر قلبی حضرت خواجهگان، قدس الله تعالی اسرلهم.

بدان ای طالب صادق که تلقین ذکر حضرت رسول الله صلی الله علیه و سلم در ابتدا بدل حضرت ابو بکر صدیق رضی الله عنه رسیده است. باز این سعادت بی نهایت از ایشان بدل

سلمان فارسی رضی الله عنه رسیده است. و از ایشان بدل قاسم بن محمد بی ابو بکر صدیق رضی الله عنه رسیده است که پدر مادر امام جعفر صادق اند و از فقهای سبعة اند و در زمان ایشان کسی در علم ظاهر و باطن مثل ایشان نبوده است، باز از ایشان بدل امام جعفر صادق رضی الله عنه رسیده است. باز از ایشان بدل سلطان العارفين ابو یزید بسطامی قدس سره رسیده است. باز از ایشان بدل شیخ ابو الحسن خرقانی، قدس سره، رسیده است باز از ایشان بدل شیخ ابو القاسم کرکانی طوسی، قدس سره، رسیده است. باز از ایشان بدل شیخ ابو علی فارمدی طوسی، قدس سره، رسیده است. باز از ایشان بدل شیخ ابو یوسف همدانی، قدس سره، رسیده است. و به تلقین ذکر [F. 91a] و مدد ایشان باطن نیازمندان نبور^{۸۷} ذکر منور شده و ایشان در آخر حیات خود چهار یار بزرگوار را در مقام دعوت دیده اند و هر چهار را اجازت و دعوت فرموده اند.

اول خواجه عبد الله برقی^{۸۸}

دویم خواجه حسن انداقتی

سیوم خواجه احمد یسوی

چهارم خواجه جهان خواجه عبد الخالق غجدوانی

قدس الله تعالی ارواحهم. و بعد از حضرت شیخ ابو یوسف همدانی ازین چهار عزیز که مذکور شدند مقدم ایشان در مقام دعوت بوده اند. و دیگران بطریق لایب ملازمت و خدمت ایشان کرده اند زیرا که نگاهداشتن لایب یار پیش قدم از لزوم راه است. چون یار پیش قدم را سفر آخرت و رحلت ازین جهان نزدیک شد جمیع یاران را بآن دیگر اشارت فرموده سپرده اند یعنی خواجه حسن انداقتی و جون ایشان را سفر آخرت نزدیک شده همه یاران را بصحبت خواجه احمد یسوی اشارت فرموده سپرده اند. و چون خواجه احمد یسوی را سفر ترکستان شده جمیع یاران را بمتابعت خواجه عبد الخالق غجدوانی اشارت فرموده اند. و چون ایشان بدعوت

^{۸۷} نیود

^{۸۸} These names are separated by verse breaks in the text, so I have presented them thus.

خلق مشغول شده اند آنچه از فواید این راه که [F. 91b] از شیخ ابو یوسف بایشان رسیده بوده بسالکان و نیازمندان میرسانیده اند. و از جمله انفاس شریف ایشان این بوده که عبد الخالق دو در را بند و دو در را کشای: در شیخی را ببند و در خدمت را کشای در خلوت را بند و در صحبت را کشای.

و حضرت خواجه عبد الخالق رحمة الله عليه در آخر حیات بنظر بنظر بنور الله. در جمیع یاران و اصحاب نظر کرده اند سه یار را در مقام دعوت یافته اند: خواجه احمد صدیق، و خواجه عارف ریوگری، و خواجه اولیای کلان، رحمهم الله.^{۸۹} هر سه یار را اجازت فرموده اند. چون حضرت خواجه عبد الخالق داعی ارجعی الی ربك راضیة مرضیة را اجابت فرموده اند خواجه احمد صدیق در مقام دعوت بوده اند. و آن دو یار بزرگ در ملازمت و خدمت و متابعت ایشان بوده اند. چون خواجه احمد صادق را سفر آخرت نزدیک رسیده اصحاب را وصیت فرموده گفته اند که «خلفا پیر ما باقی اند متابعت ایشان کنید.» بعد از خواجه احمد خواجه عارف در ریوگر دو خواجه اولیا در شهر بخارا بدعوت شروع کرده اند. و چون خواجه [F. 92a] عارف را نزدیک شده خواجه محمود انجیر فغنوی را [رحمة الله]^{۹۰} اجازت کرده اند و خواجه محمود رحمة الله ذکر علانیه افتتاح کرده اند. اول در مرض اخیر خواجه عارف رحمة الله فرموده این وقت آن وقتست که ما را لشارت کرده بودند و بعد از خواجه عارف در مسجدی که بر در دروازه و ابکنی^{۹۱} است خواجه محمود بذکر علانیه مشغول شده اند. مولانه حافظ الدین بشارت استاد العلما مولانه شمس الایمه کردری رحمة الله علیه در شهر بخارا از خواجه محمود سوال کرده اند در حضور علمای بخارا رحمهم الله و گفته اند برادر خواجه محمود ذکر علانیه بچه نیت میگویند؟» خواجه محمود گفته اند «به نیت آنکه خفته

^{۸۹} These names are separated by verse breaks in the text.

^{۹۰} Marginal insertion.

^{۹۱} ؟؟

بیدار شود و غافل آگاه کرد دو^{۹۲} روی برآورد در استقامت شریعت و طریقت در اید و بحقیقت توبه و انابت که مفتاح کل خیرات و اصل همه سعادات است رغبت نماید. «مولانا حافظ الدین گفته اند «سیدنا چون نیت شما صحیح است شما را حلال است.» آنگاه مولانا حافظ الدین خواجه محمود رحم الله علیه در خواست کرده اند و گفته اند «برادر خواجه محمود ذکر علانیه را احدی فرمایند که بآن حد حقیقت از مجاز ممتاز گردد و بیگانه از آشنا جدا شود. خواجه محمود رحمه الله فرموده اند «ذکر علانیه کسی را رواست که زبان او پاک بود از دروغ و غیت.^{۹۳} [F. 92b] و حلق او پاک بود از حرام و شبهت و دل او پاک بود از ریا و سُمعت و سر او پاک بود از توجه بغیر حضرت ربوبیت.» و چون حضرت خواجه محمود را سفر آخرت نزدیک شده حضرت عزیزان خواجه علی رامیتنی اجازت فرموده اصحاب را بایشان سپرده اند. بعد از خواجه محمود حضرت عزیزان فواید این راه را به نیازمندان و طالبان میرسانیده اند. و چون ایشان را سفر آخرت نزدیک شده حضرت خواجه محمد بابای سماسی را اجازت فرموده یار اتراب ایشان سپرده اند و چون ایشان را سفر آخرت نزدیک شده اینمعنی را حواله بخدمت امیر سید کلال کرده اند. ذکر علانیه از خواجه محمود تا سید امیر کلال میگفته اند و چون نوبت این امر بحضرت خواجه بهاء الحق و الدین رسیده است ذکر علانیه را ترک کرده اند و بذکر خفیه مشغول شده اند و حضرت خواجه بهاء الحق و الدین را نسبت لادات و صحبت و تعلیم آداب و تلقین ذکر در طریقت بحسب ظاهر بخدمت سید امیر کلال است.

منقول است که حضرت خواجه محمد بابای سماسی حضرت خواجه بهاء الحق و الدین را بنظر فرزندی منظور کرد انیده اند و بخدمت سید امیر کلال گفته اند که [F. 93a] «فرزندم بهاء الحق و الدین را بتو سپردم و ترا بجل نکنم اگر در تربیت او تقصیر کنی و خدمت امیر سید

^{۹۲} در؟

^{۹۳} غیبت؟

کلال بارها میفرموده اند که حرام باد صحبت آن بزرگوار بر من اگر در تربیت و ارشاد بها الحق و الدین اهمال و تقصیر کنم. » و مدت مدید خواجه بهاء الحق و الدین فواید این راه را در صحبت امیر سید کلال کسب میکرده اند تا آن زمانکه در منزل مزدخن در آخر شبی متوجه نشسته بوده اند که در آن وقت ایشان را اغیبتی واقع شده و در آن غیبت چنان دیده اند که دیوار خانه از جانب قبله شق شده و تختی بزرگ ظاهر گشت و بر آن تخت بزرگی نشسته و پرده سبزی در پیش او کشیده اند و کرد بر کرد آن تخت جماعتی ظاهر شده اند و خواجه محمد بابای سماسی را در آن جمع دیده، دانسته اند که ایشان از گذشتگانند. لہذا در خاطر ایشان گذشته که آن بزرگ و آن جماعت چه کسای باشند که ناکاه یکی از آن جمع پیش آمده و گفته که این بزرگ خواجه عبد الخالق غجدوانی اند قدس سره و این جماعت خلفای ایشان و اسافی خلفا را تعداد کرده و بهر یک اشارت فرموده اند: خواجه احمد صدیق و خواجه عارف ربوکری و خواجه اولیاء کلان و خواجه محمود انجیر فغنوی و [F. 93b] و خواجه علی رامیتنی، قدس الله تعالی سرارهم. و چون بخواجه محمد بابای سماسی رسیده گفته اند که ایشان را خود در حال حیات دیده ایشان شیخ تواند و ترا کلاهی داده اند ایشانرا میشناسی؟ گفته اند «آری میشناسم.» آنکاه آن جماعه گفته اند که گوش دل بسمع قبول استماع نمای که حضرت خواجه جهان خواجه عبد الخالق غجدوانی سخنان خواهند فرمود که «در سلوک راه حق ترا از آن چاره نباشد.»

منقول است که در واقعه خولسته اند که میخواهم بر حضرت خواجه سلام کنم پرده را از پیش بر گرفتار اند و بحضرت خواجه سلام کرده اند و بنظر اکسیر خاصیت آنحضرت منظور گشته اند و سخنی چند فرموده اند که بمبدأ سلوک و وسط و نهایت تعلق دارد و از آنجمله یکی آن بوده که فرموده اند که در همه احوال قدم بر جاده^{۹۴} شریعت و استقامت میباید

^{۹۴} جاره؟

نهاد و عمل بفرعیت و سنت میباید کرد و از بدعت و رُحضت دور میباید بود الی آخر الواقعة. و چون درین واقعه مأمور شده اند بعمل بفریمت ذکر جهر را ترک کرده اند تا که از صحبت خدمت امیر سید کلال. بعد از مشغول شدن بذکر علانیه حضرت خواجه بهاء الحق و الدین بر میخولسته [F. 94a] و این ماده نقار و کوفت خاطر حضرت امیر رحمة الله علیه شده و حضرت خواجه^{۹۵} ما قدس سره میفرموده اند که حضرت خواجه بهاء الحق و الدین بهیچ وجه ملتفت نقار خاطر خدمت سید نکشته اند بنابر امر و لشارت حضرت خواجه جهان خواجه عبد الخالق غجدوانی، قدس سره، و این نقار منجر شده بآنکه خدمت سید اصحاب خود را از صحبت خواجه منع فرموده میگفته اند بخواجه بهاء الحق و الدین صحبت مدلرید که لو ساحر است. یکی از اصحاب خود شیخ امیرحین را سوگند داده بوده اند که بخواجه بهاء الحق و الدین همنشین نکنی و این شیخ امیرحین موزه فروشی میکرده اند. اتفاقاً روزی حضرت خواجه بهاء الحق و الدین بدکان شیخ امیرحین آمده اند برلی آنکه موزه خرند. شیخ امیرحین حضرت خواجه را که دیده اند در دکان در آمده در را پوشیده اند حضرت خواجه فرموده اند «بیرون آی و بما سوداکن.» شیخ امیرحین گفته اند «مرا حضرت امیر سوگند داده اند که بشما همنشین نکنم.» حضرت خواجه فرموده اند «سهلست بیرون آی و بر پای ایست و بما سوداکن.» بیرون آمده بر پای ایستاده و موزه بیرون آورده. حضرت خواجه مکاس^{۹۶} بسیار کرده اند و بالاخر خریده اند [F. 94b] و در آخر فرموده اند که «در فروختن یک موزه این همه دروغ گفتمی کار تو چون خواهد شد و رولن شده اند.» شیخ امیرحین^{۹۷} بیطاقت شده دکان را گذاشته در پی حضرت خواجه رولن شده. حضرت خواجه درلن روز در مزلو ترک خجندی باصحاب خود خواجه یوسف و خواجه محمد پارسا و غیرهما نشستہ بوده اند که شیخ امیر

^{۹۵} There is an insertion mark here, but nothing in the margin. It's probably supposed to be

"Makhdum-e ma".

^{۹۶} There's another insertion mark here, but again nothing in the margin. No guess.

^{۹۷} حسین؟

حسن و اله و بیخویش و آر در آمده. حضرت خواجه بیهجت و سردر تمام فرموده اند که بیا امیر حسین از برای تو فتوی ایمه حاصل کرده ایم و صورت فتوی این است: قال المشايخ رضوان الله تعالى عليهم اجمعين در بین صورت که رونده راه آخرت را تعدد لولات من غیر انکار الاول در شریعت و طریقت جایز باشد یانی بینو اتو اجرد باشد. کتبه الفقیر محمد الحافظی چون طالب صادق و حاذق بود و از شوایب طبع [پاک]^{۹۸} باشد اهل الله همه یکی اند و یکی همه است همه دستها یکدست و همه نظرها یکنظر است و مقصد یکست. مشرع: مقصد یکست کعبه رواترا اگر صدند

و اختلاف در صورت و روش پیش نیست و دو دیدن از حولی و صفات [F. 95a] بشریتست و بر تقدیر انکار اول لولات دوم نیز باطل شود. چه مردود یکی مردود همه است و مقبول یکی مقبول همه صاحب مرصاد و غیره از مشایخ رحمهم الله این مسئله طریقت را در کتب خویش همچنین تقریر کرده اند و الله اعلم کتبه محمد الحافظی از ابتدا سلسله خواجهگان تا اینجا از خط شریف حضرت خواجه محمد پارسا نقل کرده شد از حضرت شیخ ابو علی دقاق [قدس سره]^{۹۹} پرسیده اند که در سخن مردن شنیدن هیچ فایده هست. چون بدان کار نمیتوانیم کرد. گفته اند بلی دو فایده است یکی آنکه اگر مرد طلب بود قوی همت گردد و طلبش زیاده شود. و اگر نا مرد بود مرد گردد و اگر مرد بود شیر مرد گردد و اگر شیر مرد بود فرد گردد و اگر فرد بود عین درد گردد. و دیگر آنکه اگر کسی را بینداری بود فرد شکند و دعوی از سر او بیرون رود و نیک او بد نماید. کما قال رسول الله صلى الله عليه و سلم لا تزن الخلق بميزانك و زن نفسك بميزان الصديقين لنعلم فضلهم و افلاسك، یعنی خلق را بتر از وی خود مسنج خود را بتر از وی مردن این راه سنج تا بدانی فضل ایشانرا و افلاس خود را زیرا که هر که نظر در ریاضات و مجاهدات و منازل [F. 95b] و مواصل این

Written above line, not sure of placement. ^{۹۸}

Written above line, not sure of placement. ^{۹۹}

برگزیدگان کند از خود و اعمال خود و احوال خودش شرم آید بزرگی ایشانرا بیفین داند و
 حقارت و دنات خود را معاینه بیند و کار از سر گیرد و مدد از همم عالیه این پاک بصیرتان
 جوید و بیند لر و عجب بکلی از و مرتفع گردد.

اگر پرسند که معتقد خانواده حضرت خواجگان قدس الله تعالی لرواحهم چیست؟ بگو اعتقاد
 اهل سنت و جماعت و دوام عبودیت که بی لاء عبادت متصور نیست دوام عبودیت و دوام
 آگاهی است مع الحق سبحانه و تعالی بی مزاحمت شعور بوجود گیری.

بیت

و لن کزد نیست آن صفات خداست	صحبت شیخ به ز ذکر خداست
پاک از خشم گیرد کین گردد	هر که با شیخ همنشین ^{۱۰۰} گردد
دو مبین شیخ رحمت حق است	صحبت شیخ صحبت حق است
و ز همه واقف خبر شوی	پیش او میر تا که میر شوی
چون ملایک بسوی عرش پرد	پیش او هر که مرد زنده شود
بهر رو پوش کرد هزل تند	لیک اگر نفل و لژکونه زند
ز و همی کن علوم حق را کسب	تو از ینها مرم میفت از اسب
هر طرف کورد و بدن سو شو	دلنش را مهل پیش میرو
هر سوی که دواندت میرو	هر چکونه که خولهدت لن شو [F. 96a]
پای او بوس تا بیز می سری	رنج او را بکش که گنج بری
ملک واتس را پناه شود	هر که کشتش غلام شاه شود

تم الحمد لله علی الاتمام.

^{۱۰۰} Dots unclear; this is a guess.

بسم الله الرحمن الرحيم

سپاس بیحد و ستایش بیعد خدای را که سینه آدم را گنجینه گنج ذات شریف خود کرد انید. و درد در تحیت بیشمار آن سید لزل و ابد را که حضرت حق سبحانه و تعالی از کمال محبت اولاً ذات شریف خودش را همچنانکه هست در دل مبارک او ظاهر ساخت چنانکه بعضی اکابر گفته اند محمد رسول الله یعنی آینه که هیچ چیز نماند در مکن غیب الهی که الا در و ظاهر کشت و بحسن ادب او را مؤدب کرد انید. کما قال رسول الله صلی الله علیه و سلم اَدْبَنِي رَبِّي بِاحْسَنِ تَأْدِيبِي. او نیز هر چه حق سبحانه و تعالی از عالم بالا بر سینه بی کینه مبارک او ریخته بود بر سینه یار غار خود حضرت ابو بکر صدیق رضی الله عنه ریخت و بحسن ادب او را مؤدب کرد انید.

بیت

ریخت در صدر شریف مصطفی
لاجرم [F. 96b] تا بود از و تحقیق ریخت

آنچه حق از بارگاه کبریا
لو همه در سینه صدیق ریخت

بعد از آن ریخت ازین شراب محبت بر دل آل و اصحاب خودش که پیشوایان علم حقیقت و راه نمایان شریعتند بقدر استعداد ایشان.

بیت

دریغ کاینه ما نهفته در زنگست
گاه و بیگاه از پی این آمدند
همره جان عجز حیرت ساختند

بقدر آینه حسن تو مینماید روی
پیشوایانی که ره بین آمدند
جان خود را عین حسرت ساختند

و قال رسول الله صلی الله علیه و سلم الطَّرِيقَةُ كُلُّهَا آدَابُ

بیت

از ادب معصوم پاک آمد ملک

از ادب پر نور کشت است این فلک

بدان ای طالب صادق که بحکم این حدیث چنانکه منقول است از حضرت شیخ الاسلام مقبول

حضرت باری خواجه عبد الله انصاری قدس سره که یلباری یای خود را به غفلت بر سجاده پر خود گذاشته بوده اند. بعد از آن صورت منکران پیش پادشاه زمان از ایشان خباثت و شکایت بسیار کرده بجایی رسانیده اند که ملحد و زندیق که میگویند درین زمان لوست و همه خلق را از راه برده. اگر میخواستی که مردم از وی روی گردانند و بر او راست در آیند او را کردن بسته در میان خلق می باید [F. 97a] آورد و رسوا کرد تا خلق همه بدانند. بحکم فرموده مَنْ يَسْمَعُ يَخْلُ مزاج پادشاه خلل یافته و حکم کرده که ایشانرا کردن بسته کشکشان بیارند و مردم شهر از خورد و کلان همه بتفرح ایشان برانید کسی رفته و حضرت شیخ گفته که شما را همچنین حکم شده. حضرت شیخ متحیر و متفکر شده اند که از من بنسبت پیر چه واقع شده باشد که این نوع چیزی متوجه من شده است؟ بعد از فکر بسیار بخاطر ایشان رسیده که یکبارگی بغفلت پای خود را بر سجاده پیر گذاشته بوده اند. بالفعل استغفار کرده اند. همان شب پادشاه در واقع می بیند که پیر ایشان ظاهر شدند و باو گفتند که فرزندم عبد الله از تقصیر خود باز کشت و توبه کرد و تو نیز می باید که او را بتعظیم و توقیر تمام پیش خود بیاری و خلق شهر را از خورد و کلان باستقبال او بر لری و الطاف و انعام بسیار کنی. پادشاه تمام خلق شهر را باستقبال ایشان بر آورده و خود نیز بر آمد. و حضرت شیخ را بتعظیم و توقیر تمام بمنزل خود برو و انعام بسیار کرده و کمال صدق و اخلاص ایشان در آن دوز پیش همه کس ظاهر شده در وی منکران سیاه کشت.

بیت

پیش یار آنها که جان آرند پشک جان برند	صدق پیش آور که اینجا هر چه آرند آن برند
منکر چه شوی بحالت [F. 97b] زنده دلالت	چون هر چه ترا نیست کسی را نبود
بی ادب شخص کی شود مهتر	کر چه او را جلالت نسب است
بادب باش تا بزرگ شوی	که بزرگی نتیجه ادب است

و دیگر آنکه اگر این طایفه بنابر امتحان تو امری که صورت نامشروعی داشته باشد خود اختیار کنند و یا ترا فرمایند اختیار کنی و هیچ تردد بخاطر خود راه ندهی که این نسبت تو امتحانست

و قصه حضرت خضر و موسی را علیهما السلام بخاطر آری.

منقولست که یکی ازین طایفه قرابهٔ پر آب و پیالهٔ در پیش خود نهاده بوده اند و زن و فرزند صاحب جمال خود را در پیش خود نشانده و صورت مجلس فُسَّاق بر خود رست کرده بنابر امتحان جماعتی و دیگر مردم ایشان را در ینصورت به بینند و ملامت کنند و ایشان داخل^۱ در جماعهٔ ملاصتی^۲ شوند که الملامت ساداتِ هذه الطایفه. مگر باز رکانی را دغدغهٔ سفری شده است کنیزکی صاحب جمالی داشته در پیش یکی ازین طایفه که مشهور بوده با مانت داری گذاشته و رفته. بعد از چند گاه آن شخص عاشق و گرفتار آن کنیزک شده و بخودی خود آنرا هیچ تدارک نه توانسته است کرد بحق سبحانه و تعالی نالیده که این بلا را از و دفع کند. در واقعه باو نموده اند که [F. 98a] این مشکل تو در پیش فلان عزیز حل میشود. چون پیش آن عزیز رفته و آن صورت که گفته شد دیده و باز کشته همچنین تا سه نوبت بالاخر رفته پیش آن عزیز و مشکل او حل شده ببرکهٔ التفات خاطر آن عزیز. بعد از آن گفته ای بزرگوار، شما را باین کمال این چه صورتست که اختیار کرده اید؟ آن عزیز گفته اند آری تا مرا مردم همچون تو امین اعتقاد نکنند و [کنیز]^۳ راه صحاب جمال در خانهٔ من نگذارند.

و دیگر منقولست از حضرت خواجه بزرگ، خواجه بها الحق و الدین قدس سره که یکی از یاران خود را که خواجه نجم الدین دادرک نام داشته بنابر امتحان گفته باشند که ترا با ما چه مقدر اعتقاد باشد؟ هر چه فرمایم توانی کرد [در وی اگر فرمایم توانی کرد]^۴ ایشان متامل شده قبول نکرده باشند. چون پیش حضرت ایشان ظاهر شده بود که جماعتی از دزدان قصد خانهٔ مُسلمانی کرده اند که در خانهٔ او رخت بسیار توده کرده اند. بعد از آن حضرت ایشان با

^۱ داخل

^۲ ملاصتی

^۳ Marginal insertion.

^۴ Marginal insertion.

یاران خود رفته اند و دیوار خانه را شکافته رختها را بیرون آورده اند. هنوز ایشان در بس دیوار بوده اند که دزدان از جانب دیگر دیوار آن خانه را سُوراخ کرده در آمده، دیده اند که رختها را از آنجانب بیرون آورده اند. گفته اند با یکدیگر که پیش از ما دزدان در آمده رختها را برده اند. بعد از آن [F. 98b] حضرت ایشان رختها را بصاحبش سپرده اند و خواجه نجم الدین بهمین مقدار بی ادبی مردود شده.

بیت

زینهار درین کوی بیازی نایی تا کار قلندری نسازی نایی

و کار ایشان بجایی رسیده است که شیخی بوده در آنزمان پیش او خواسته اند که رو نو همین که بر در خانه آن شیخ رفته اند و در زده یکی خواسته که در را کشاید شیخ گفته اند جانور تیر خورده است. غالباً گذارید که او را کُرگان خورند بالاخر ایشان را کُرگان خورده اند نعوذ بالله. هیچ مسلمانی را حق سبحانه و تعالی باین بلا مبتلا نکند. چنانکه گفته اند کسی از آسمان بر زمین افتد بهتر که از نظر این طایفه. قال الله تبارک و تعالی کونوا مع الصادیقین.⁵

بدان ای طالب صادق که کونوا امریست واجب الامتثال از حق سبحانه و تعالی بنشست و خواست این طایفه علیه و رعایت آداب ایشان و عبارت از صادیقین این طایفه علیه اند. چراکه نهایت طریق کمال صدق است شرف فضیلت این طایفه بر یکدیگر از زیادتى صدقست. همچنانکه فضیلت حضرت ابو بکر صدیق بر یاران دیگر کما قال النبى صلى الله عليه و سلم مَا فَضَّلَكُمْ أَبُو بَكْرٍ [F. 99a] بِكَثْرَةِ حَلْوَةٍ وَ لَا صَوْمٍ وَ لَكِنْ بِشَيْءٍ وَ قَرَّ فِى صَدْرِهِ وَ آن شئ کمال صدق و محبت بود در باطن شریف او هر چگاه آتش محبت از ته دل او سربر می زد آهی می کشید که هفت محله بوی جگر سوخته می شنیدند.

بیت

هر آه جگر سوز که از سینه بر آید دو دیست کزو بوی کباب جگر آید

⁵ Qur'an IX:119, with non-standard spelling.

منقول است که حضرت امیر المؤمنین عمر رضی الله عنه بعد از آنکه حضرت ابو بکر صدیق رضی الله عنه از عالم رحلت کرده اند خواسته اند بدانند که چه عمل می کرده اند که سبب فضیلت ایشان شد بر یاران دیگر خاتون حضرت ابو بکر صدیق رارضی الله عنه بنابراین در قید خود در آورده اند تا ایشانرا محرم خود سازند و احوال حضرت ابو بکر صدیق رارضی الله عنه بپرسند مهر ایشانرا بخود همراه آورده اند و در پایگاه ایستاده اند و گفته اند یا خاتون معظمه عمر را حدان نیست که در حرم حضرت ابو بکر صدیق رضی الله عنه کستاحی^۶ تواند کرد و غرضم محرمیت تو بود تا بو پرسم که حضرت ابو بکر صدیق رضی الله عنه چه عمل می کردند که سبب فضیلت ایشان شد. بر یاران دیگر گفته اند که ایشان نماز خفتن که میگذارد ندانم که^۷ خواب میکردند. بعد از آن بر میخواستند [F. 99b] و وضو می ساختند و نماز می گذاردند گاهی کمتر و گاهی بیشتر. بعد از آن می نشستند بطریق احتبا^۸ که اکثر جلوس النبی بطریق الاحتباء و سر مبارک خود را بر زانوی خود می نهادند و هر زمان آهی می کشیدند که هفت محله بوی جگر سوخته می شنودند. حضرت امیر المومنین عمر آهی زده اند و در پایگاه افتاده اند و بعد از آن بر خواسته اند و گفته اند کاش عمر حسنه از حسنات حضرت ابو بکر صدیق رضی الله عنه می بود. بعد از آن مهر ایشانرا داده اند و از قید خود بیرون آورده اند.

بیت

و الکذبُ نارٌ مُلتَهَبٌ	الصدق نور یستوی
عاشقت معشوق خویش آید ترا	کر بصدقی عشق پیش آید ترا
بر سرش معشوق عاشق آمد است	هر که لو در عشق صادق آمد است

و بعضی دیگر از آداب صدق و اخلاص آنکه بعد از گزیدن و اختیار کردن پر نازک دل نباشی که

^۶ کستاحی

^۷ ؟؟

^۸ ؟؟

بنابر امتحان تو تکلیفها می کنند و کارهای دشوار بتو میفرمایند و خولری و دشنام میدهند و
 از پیش خود هزار بار میرانند زینهار و هزار زینهار که لبروخم نکنی و خود را تغییر ندهی و در
 طریق صدق و اخلاص اهتمام پیشتر [F. 100a] نمایی که در مقام امتحان تو در آمده است
 مبادا که همچنین همتحن^۹ و رسوا بمانی.

بیت

عشق در اول چرا خونی بود تا گریزد هر که بیرنی بود

چنانکه منقولست از حضرت سلطان ابو یزید بسطامی قدس سره که شخصی بی مایهٔ مرید ایشان
 شده طریق ایشان بوده که هر که مرید ایشان می شده از خرقة خود برکتف او می دوخته اند و
 بنابر امتحان تکلیفها بروی می کرده اند تا بآن شخص نیز این معامله کرده اند و او
 بیطاقتی ها می کرده. روزی ایشان گفته اند « ای برادر این همه تشویش از جهت این
 رقعہ می کشی اگر میخواهی خلاص شوی. این رقعہ را بماده و برو. »

بیت

چون گزیدی پیر نازک دل مباش پُست ریزنده چو آب و کل مباش
 کار نازک دلان رعنا نیست سنگ زیرین آسیا بودن

و نیز منقولست از حضرت خواجه احرار، خواجه عبید الله قدس سره که بنسبت امیر عبد الادل
 امتحانات بسیار می کرده اند تا بحدی که در هر مجلس که امیر حاضر میشده اند ایشانرا از
 مجلس میرانده اند و میگفته اند عجب سید زلّاء بی غیرتی هستی. از برای آنکه آش
 بخوری بمجلس من می آیی همچنین تا مدت هفت سال امتحان میکرده اند. [F. 100b] بعد
 از آنکه کمال صدق و اخلاص امیر پیش حضرت ایشان ظاهر شده ایشانرا محرم این طریق و اسرار
 خود ساخته اند و نیز فرزند خود را بایشان عقد کرده اند.

بیت

مرد وقت امتحان آید پدید امتحان کن تا نشان آید پدید
 گر نبودی امتحان هر بدی نیک از بد کجا ظاهر شدی

؟؟^۹

و دیگر آنکه کمال صدق و اخلاص مرید پیش پیر وقتی ظاهر میشود که هر چه أَحَبُّ أَسْيَاءِ^{۱۰} لَوْسْت ایشار تواند کرد. یعنی هر چه دوستر میدلرد از چیزهای خویش از سر آن تواند گذشت و گرنه وی مرید همان چیز خود است.

بیت

تا در نَزَنی بهر چه دلری آتش هرگز نشود حقیقت وقت تو خوش

دیگر پیش این طایفه بطمع آنکه بعد از چند روز مرا اجازت خواهد داد و شیخی خواهد ساخت نیایی که این درجه عالی را باندک زمانی نمیتوانی یافت.

بیت

تا خون نکنی دیده دل پنجه سال هرگز ندهند راحت از قال بحال
کار آسان نیست با درگاه او خاک می باید شدن در راه او

دیگر از آداب این طریق آنکه پیش این طایفه علیه باین نیت نیای که مرا از صحبت او حالی و ذوقی و کراماتی حاصل شود که اگر [F. 101a] باین نیت می آیی در قدم لول مردودی و اصحابُ الْکَرَامَاتِ كُلُّهُمْ مَحْجُوبُونَ و الْعَارِفُونَ عَنِ النَّظَرِ إِلَيْهَا مَبْعُودُونَ چراکه غرض و مقصود از آمدن پیش این طایفه علیه حق می باید که باشد و اینها علامات راه است اگر باشد نباشد مقصود حق است اینها مقصود نیست. و دیگر آنکه مقصود از آمدن پیش این طایفه این دیدنیها نباشد که شیخان جهری و غیره اعتبار کرده اند از زرد و سرخ و سیاه سفید چراکه اینها همه علامت را بند پیش این طایفه علیه اینها را اعتباری نیست و این طریق طریق عاشقی است چراکه مقصود ایشان جز رسیدن بوصل محبوب حقیقی هیچ نیست.

بیت

طریق عاشقی از خود رهایی است نه قطع مزل و طی مقامات
من و مستی و ذوق می پرستی چکار آید مرا کشف کرامات

اگر هم نماید مثل اینها صد هزار ملتفت نیستند.

بیت

هر چه بدیدم همه هیچست هیچ
وقفه در این مقام عار بود
بنده آنم که نمی بینمش
می مخروج را خمار بود

توقف کردن ایشانرا در ینمقام تنک و عارست و طریقه جهریانرا گفته اند بآن شخص میماند که [F. 101b] بکعبه پیاده می رود و بمحنت تمام و آفت بسیار و شدتهای عظیم و راه زنان و خطر بسیار. از این جهت اکثر در راه مانده اند و این علامتها که در راه ست نشانه هر منزلست و کم کسی تمیز می تواند کرد که این علامت کدام منزلست. از این جهت اکثر راه کم کرده اند و علامت راه زن ایشان شده است چراکه گفته اند شیطان بروزن فعلا ن است و رحمن نیز بروزن فعلا نست هر تجلی که رحمن میکند شیطان را قدرت آن داده است که مثل آن تجلی کند در ین زمان کسی که تمیز کند میان تجلی شیطانی و رحمانی أَعَزَّ مِنْ کبریت الاحمر و اعزبُ مِنْ عُنُقَاءِ الْمَغْرِبِ گشتند است.

بیت

عنقا شکار کس نشود دلم باز چنین
کا پنجا همیشه باد بدستست دلم را

از ین جهت کم است از ین راه کسی بمقصود رسیده باشد.

بدان ای طالب صادق که حضرت خواجگان قدس الله تعالی سرلرهم طریقی را اختیار کرده اند بهیچ یک از ینها ملتفت نیستند و این طریق ایشان را گفته اند بآن شخصی می ماند که بکعبه میخواهد رود بر بال کبوتری. نشست و چشم خود را پوشید و کشاد دید که در کعبه است.

بیت

مور خواهد که تا بکعبه رود	کی میسر شود [F. 102a] و ربی پیر
چکند تا میسرش گردد	سفر کعبه از بچار و نه بر
برود تا کبوتری یابد	کاشیانش بکعبه است مقرر
بقدمهای او در آویزد	تا رساند و را بکعبه مکر
کعبه آنحضرت و کبوتر پیر	مور ذات تولى ضعيف بصر
کر جز این میکنی که گفت نظام	همه کارت هباشناس هدر
فرز و شیب ره از ره روان کرم میپرس	که پیش مرغ هوا کوه دشت یکسانست
نقش بندیه عجب قافله سالا رانند	که برند از ره پنهان بحر قافله را
از دل سالک ره جاذبه صحبتشان	می برد و سوسه خلوت فکر چله را
همه شیران جهان بسته این سلسله اند	رویه از حيله چه سان بکسلد این سلسله را
حاسدی کرزند این طایفه را طعن قصور	حاش الله که برلرم بزبان این کله را

دیگر آنکه طریقه حضرات خواجگان قدس الله تعالی ارواحهم.

نسخه جامعه است گفته اند مر طُرق جمیع اولیا را و مسمی است. بسلسله الذهب انفاسته و شرفه و طرق اهل و بیت اینست. دیگر موطست^{۱۱} بمقصود چه بدایت این طرق نهایت دیگر آنست. و قال بعضی و العارفين الطُرق الى الله تعالى بعدد انفس الخلائق.

بدان ای طالب صادق که اگر چه راه بحق سبحانه و تعالی بی نهایت است اما اصل [F. 102b] همه راه ها این سه راه است: راه اخیار و راه ابرار و راه شُطّار.

بدانکه راه اخیار راه زهد و تقوی و علم و خلوت و ریاضتی است که بعضی از زهاد و عباد اختیار کرده اند و رسیدن این راه بحقیقت مقصود بغایت دشوار است بلکه میتوان گفت که ممکن نیست چراکه راه وصل راه درد سوز است.

^{۱۱} موطیست

بیت

گر زهد و علم دلری درد خدا ندلری
بی مایه محبت کانست اصل فطرت
در وقت جان سپردن دل باندنم ندیم است
این زهد ماسقیم است و ین علم ما عقیم
است
سرمایه دو عالم عشقست پیش قاسم
خوشوقت آنکه جانش در عشق مستقیم است

و راه ابرار تصفیه وجه استعداد است. بطریق ذکر و فکر و روزه و شب بیدلری و امثال اینها
بریاضت بسیار و بدوام آن مدت چهل سال و پنجاه سال تا که استعداد او صافی شود و حق
سبحانه و تعالی بصفه جمال و جلال در آینه دل او تجلی فرماید.

بیت

مذکور طلب چه خواهی از ذکر
اینست خلاصه همه فکر

و از ین راه نیز از هزار یکی و از بسیار اندکی بمقصود رسیده اند و اکثر در مخاوف و
مهالک این راه هلاک شده اند.

بیت

عزت این در چنین کرد مقتضا [F. 103a]
کزد^{۱۲} دور باشد هر کدا
چون حریم غرما نور افکند
غافلان خفته را دور افکند
سالها بردند مردان انتظار
تا یکی را بار بود از صد هزار

و راه دیگر راه شطار است که ایشان پکان و تیز روان راه اند که در هر نفس زدنی خود را
بآنجناب میرسانند. کم است که از ایشان بآنجناب نرسیده باشند از غایت علو همت و
سمونهمتی که ایشان راست در هر نفس قدم بر دنیا و آخرت می نهند بلکه بر وجود هستی خود
هر زمان خود را بآن جناب میرسانند. چراکه سلوک ایشان بطریق جذبه است که جذبه من
جذبات الحق تُوَازِی عَمَلَ الثَّقَلِیْنِ نَهایت طریق همه این است.

بیت

یکجذبه ز حق آمد و دل برد بغارت
مجنون چکند کین کشش از جانب لیلی است

Damage to the manuscript here. ¹²

اینست که گفته اند بدایت ایشان نهایت دیگر است و این طایفه ارباب انفساند.

بیت

هر نفس ز انفاس عمرت گوهر است	سوی حق هر ذره تو رهبر است
لژ قدم تا فرق نعمتهای لوست	عرضه ده بر خویش نعمتهای دوست

لژ کمال همتی که دلرند هیچ نفسی از انفاس خود را در غیر رسیدن بآنجناب صرف نمی کنند.

بیت

همت ترا بکنکره کبریا کشد	و بن سقفگاه را به لژ این بزد [F.103b] بان
	مخوله

لژین جهت است که هیچکس از منتهیان طرق دیگر ببا فنده از با فنده های ایشان معارضه و مقاومت نتوانسته است کرد و اگر هم کرده است البة مغلوب کشته است لاجرم [حقاً]^{۱۳} سرار و معارف و حقایق آلهی همه نصیب ایشان شد.

بیت

بهر یکدم که در زیر دل و جانست	خدا داند که چه سرار پنهانست
هزاران بحر پیر سرار کامل	بهر دم میتوانی کرد حاصل
ترا یک بیند بس در هر دو عالم	که بر ناید ز جانت بی خدا دم
اگر تو پاس دلری پاس انفاس	بسلطانی رسانندت لژین باس

این طایفه اندک پیاسبانی انفاس شریف خود بسلطانی دنیا و آخرت رسیده اند. و این راه راه درد و سوز عشق است نه راه زهد علم.

بیت

آن طرف که عشق می افزود درد	بوخیفه شافعی درسی نگرد
سخت ترشد پند من لژ پند تو	عشق را نساخت دأسمند تو
عشق را بوخیفه درس نگفت	شافعی را در وردایت نیست

چنانکه گفته اند غرض لژ قلقت بشر محبت رب العالمین است یعنی غرض حق سبحانه و

¹³ In red, under preceeding word.

تعالی از آفرینش آدم ظهور عشق و محبت خودش بود.

بیت

غرض از عشق توام چاشنی درد و غمست ورنه زیر فلک اسباب تغم چه کمست
[F. 104a] هست در مایده حسن بسی نعمت ناز قوت عاشق زمان همه در دالم است

و حضرت حق سبحانه و تعالی در دنیا نعمتهای گوناگون از برای تربیت وجود شریف عاشقان
آفریده بود لیکن غافلان و جاهلان از کمال جهل و حماقت خیال کردند که اینها را از برای خوردن
ایشان آفریده اند همچون مرغ خانگی بخوردن اینها مشغول شدند سر کردن و رسوا در دنیا
بماندند و راه آمدن خود را فراموش کردند.

بیت

مرغی که ندارد خبر از آب زلال منقار در آب شور دلرد همه سال

و آن عهد که در روز ازل بمحبوبی حقیقی خود بسته بودند نیز فراموش کردند مگر عاشقان
و عارفان که فراموش نکردند.

بیت

عاشقانند که در بند عهد حق اند وصف ایشان چه توان گفت رجال صدقوا

کما قال الله تبارک و تعالی رَجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا.^{۱۴}

بیت

ای دل بغیر عشق مکن شیوه هوس کز آفرینش تو غرض عشق بود بس

بدان ای طالب صادق که مقصود از وجود آدمی و شرف او بر جمیع مخلوقات همین عشقست.

بیت

آن روح را که عشق حقیقی شعار نیست نا بوده به که بودن او غیر عار نیست
در عشق باش مست که عشق است هر چه هست بی کار و [F. 104b] بار عشق بر دوست بار
نیست

دیگر بدانکه چیزی که در انجا قدر و قیمتی دلرد و ترا می باید برد همین درد و سوز است.

¹⁴ Qur'an XXXIII:23.

بیت

علم هست آنجایکه سرلر هست طاعت رو حانیان بسیار هست
سوز جانُ درد دل می بر پس زآنکه این آنجانشان ندهد کسی

اولاً بدان ای طالب صادق که عشق چه نوع کیفیتی را میگویند؟ بدانکه عشق عبارت از آن میل و محبتی است که محب را می باشد با ذات محبوب. و درد عبارت از آن سوز و المی است که از جدا شدن محبوب حاصل میشود در دل محب.

بیت

قدسیانرا عشق هست درد نیست درد را جز آدمی در حورد نیست

بدانکه تو قطره از دریای حقیقت حق سبحانه و تعالی که قوت و حیات تو از انجاست و از حقیقت خود جدا افتاده همچون آن فرزندی که از مادر خود که قوت و حیات او از وصل مادر است اگر یک لحظه از وصل مادر دور می افتد المی و دردی از فرقت مادر در دل او حاصل میشود که او را در گریه و زاری می آرد و این گریه و زاری سبب میشود او را بوصل مادر خود.

بیت

گریه و زاری عجب سرمایه است دولت کلی قوی تروایه است
دایه مادر بهانه جو بود تا که کی آن طفل او کریان شود
طفل حاجات شما را آفرید [F. 105a] تا بگریید او کند حاجت پدید

چونکه بوسیله حجابات بسیار که در دنیا حاصل شده است ترا مناسبتی بآنجناب نمانده است که حق سبحانه و تعالی از کمال شفقتی که بتو دلرد عشق را فرستاد تا دست در وی زنی.

بیت

خدای عشق فرستاد تا در و بیحم که نیست لایق بیحش ملک تعالی را

که ما لِلتُّرَابِ وَ رَبُّ الْآرْبَابِ تا رفع حجابات کند و رساند ترا بوصل محبوب حقیقی عشق است هر چه هست بگفتیم و گفته اند. عشقت بوصل دوست رساند بضرب راست مانع تو از وصل محبوب حقیقی همین حجاباتست تا آتش عشق و محبت از ته دل تو سر بزرند و نسوزد.

این حجابات را وصل محبوب حقیقی میسر نمیشود.

بیت

عشق چون آید گریزد عقل زود	عشق اینجا آتش است و عقل دود
هر چه جز معشوق باقی جمله سوخت	عشق آن شعله است کو چون بر فروخت

چونکه حجابات بغایت غلیظ و بسیار شده است باندک آتش نمیسوزد. بس مدّتی باید که تا اندک اندک آتش محبت از ته دل تو سر برزند و حجابات را بسوزد تا وصل محبوب حقیقی میسر شود.

بیت

هرگز نشود حقیقت وقت تو خوش	تا در نونی بهر چه دلری آتش
سریسر فکر عبارت را بسوز	آتشی از عشق در جان بر فروز [F. 105b]
عاشقان را مذهب و ملّت خداست	ملّت عشق از همه دینها جداست

همچنین سوخته سوخته بجایی رسی که نه از نام نشان وجود هستی هیچ چیز در تو باقی نماند و تو نیز نمانی.

بیت

در بوتۀ عشق میگذریم	تا ذره از وجود باقیست
---------------------	-----------------------

همین عشق ماند و بس نهایت سیر تو تا اینجاست دیگر تو بکمال خود رسیدی.

بیت

که غیر از سوختن پروا ندارد	کمال عاشقی پروا ندارد
----------------------------	-----------------------

چون قطره بودی از دریای حقیقت عشق بحقیقت خود واصل شدی این زمان عشق تو شدی.

بیت

محو گردد در وی و جو او شود	آب کوزه چون در آب جو شود
زین سس نی کم شود نی بد لقا	وصف او فانی شد و ذاتش بقا

درین مقام زبان حال این ترنم می سراید که

بیت

من عشقمُ عشق من چه پرسی
 لُز سر تا پای محو یارم
 لُز پیر تو آفتاب حسنش
 جانم همکی ز تن چه پرسی
 اینست سخن سخن چه پرسی
 کارم همه شد حسن چه پرسی

این زمان هر چه لُز تو ظاهر میشود لُز ان عشق است. و ترا هیچ نیست که لیس و راء
 عبّادانِ قَرِیة.

بیت

استاد تو عشق است چو آنجا برسی
 لو خود بزبان حال گوید چون کن

نهایت سیر الی الله این است این زمان تو نماندی و سیر تو نیز نماند.

بیت

بنده بود اینجا رسید و شاه شد [F. 106a]
 رهبر و ره رو نماند رله شد

این زمان این مقام مقام کشش است.

بیت

در کشش افتی روش کم گرددت
 و بی یسمع و بی یبصر و بی یبطش
 گر بود یکقطره قُلزم گرددت
 و صف حال تو شد هر چه می شنودی^{۱۵}

باو می شنوی و هر چه می بینی باو می بینی و هر جا می روی باو میروی. چنانکه بنسبت
 حضرت پیغمبر صلی الله علیه و سلم واقع شده من الله تعالی و مارمیت اذرمیت و لکن الله
 رمی.^{۱۶}

بیت

مارمیت اذرمیت بی ویت
 همچنین قال الله از صمتش بجست

مَنْ كَانَ لِلَّهِ تَلَفَهُ كَانَ اللَّهُ خَلَفَهُ.

¹⁵ It's unclear if this is intended to be verse; there is a verse marker for the end of the third hemistich, but not one for the end of the fourth, which falls at the end of a line. This sentence is given as prose elsewhere in this manuscript.

¹⁶ Qur'an VIII:17.

بیت

کان لله بوده در مامضی تا که کان الله له آمد جزا

این است مقام فرق بعد الجمع و مقام شهود وحدت در کثرت و مقام بقای بعد الفنا. این است وجود موهوب حقانی. این است مقام ارشاد و تکمیل و تربیت ناقصان.

بیت

چشمی که جمال مُصطفی را ببند شک نیست که عالم صفا را ببند
این است کمال مرد دانا بیقین در هر چه نظر کند خدا را ببند

تم الحمد لله علی الاتمام.

[F. 106a]

بسم الله الرحمن الرحيم [F. 106b]

الحمد لله الذى جعل آدم خليفة فى الارض و الصلوة و السلام على رسوله
محمد المبعوث لبيان السنة و الفرض و على اله و اصحابه المشحونة فى
الارض.

اما بعد قال داود يارب لم خلقت الخلق؟ قال الله تبارك و تعالى كنت كنزاً
مخفياً فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لاعرف.

بدان اى طالب صادق كه عالم و آدم و هيچ چيز از نام نشان مخلوقات در دنيا نبود و دنيا نيز
نبود. حق، سبحانه و تعالى، بود و بس كه كان الله و لم يكن معه الشئ.

بيت

آن كان حسن بود نبود از جهان نشان
آن ان عرفت على ما عليه كان

و ذات شريف او را سبحانه اوصاف كمال بى نهايت بود مثل علم قدرت و ارادت و كلام و سمع و
بصر و غيرها خواست تا خود را ظاهر سازد و نيز اوصاف را بظهور آرد اولاً عالم را بيافريد از
جهت ظهور ذات شريف خود و ظهور اين اوصاف كمال كه گفته شد.

بعد از ان خواست كه او را گنجينه باشد كه ذات شريف^۱ خود را با همه اوصاف در ان گنجينه^۲
نهد و بدنيا فرستد [F. 107a] تا در دنيا جلوه كند. اول حضرت آدم عليه السلام را بيافريد و
سینه^۳ او را گنجينه اين گنج بى نهايت ساخت چونكه ملائكه همه حاضر و ناظر بودند خواست

^۱ شريف^۲ گنجينه^۳ سینه

[این]^۴ که گنج نهانی را پنهانی از ایشان در گنجینه سینه آدم نهد تا ملائکه از آن واقف نشوند. پس امر کرد ملائکه را با جمعهم که آدم را سجده کنید تا ایشان سجده مشغول شوند و غافل شوند از آن جناب و او سبحانه این گنج نهانی را در سینه آدم کند چونکه شیطان لوستاد همه ملائکه بود از کمال دانشی که داشت بمقتضای عقل دانش خود فهم کرد که در اینجا سر عظیم خواهد بود ملائکه همه سجده کردند او سجده نکرد و ازین سر واقف شد.

بیت

سر نهادند آن همه بر روی خاک
چون نبود ابلیس را سر بر زمین
لاجرم یکتن بدید آن سرّ پاک
سر بدید او ز آنکه بود اند رکمین

چون که ابا نمود و تکبر کرد و سجده نکرد کشت از کافران کقوله تعالی: *وَ اِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدْ وَاٰدَمَ فَسَجَدُوْا اِلَّا اِبْلٰیْسَ الْبٰی وَاَسْتَكْبَرَ وَاٰدَمَ مِنْ الْکَا*
فرین.^۵

بدان ای طالب صادق که بعد از آنکه ابلیس ابا نمود و تکبر کرد و سجده نکرد و کشت از کافران. [F.107b] بعد از آن حق، سبحانه و تعالی، گفت: یا ابلیس، ترا یکی از دو کار اختیار می باید کرد.

بیت

یا دل ز هوای یار باید برداشت
یا درغم او بترک جان باید گفت

کشته شدن [اختیار]^۶ می باید کرد یا خود طوق لعنت بکردن میباید گرفت و ملعونی ابد اختیار کرد [او ملعونی را اختیار کرد]^۷ و ملعون ابد کشت نعوذ بالله من ذلک هیچ مسلمانی نیاید که با خداوند خود این چنین مخالفت بکند تا مردود و لزل و ابد گردد.

^۴ Marginal insertion.

^۵ Qur'an II:34.

^۶ Marginal insertion.

^۷ This added in another hand in the margin.

بدان، ای طالب صادق، که حضرت حق، سبحانه و تعالی، این معامله با شیطان از جهت آن کرد که بناگاه اگر افشای این سر کند او را ملعون و مردود و کذاب دانسته هیچکس از و^۸ باور نکند.

بیت

نام تو کذاب خولهم زدرقم تا بمانی تا قیامت متهم

همچنانکه پادشاهی مجازی گنجی که در جایی می نهد اگر کسی بران مطلع شود او را می کشد یا او را بد ورغ کویی متهم ساخت از پیش خود میرانند تا اگر اظهار کند هیچکس باور نکند و او را کذاب دانند ازین جهت که سبب ملعونی او حضرت آدم شد عدو و دشمن او و فرزندان او کشت. کقوله تعالی: انه لكم عدو مبين.^۹ و دیگر از جهت حسد که آنچه حق، سبحانه و تعالی، در گنجیمه سینه آدم نهاد میخواست که در سینه [F. 108a] او نهد.

بیت

شیطان چود دشمن رحمن انس حان از بهر آن چود مر نخان و دودرا

و از کمال عزور ندانست که این گنج بی نهایت فراخور استعداد او نیست چراکه حق، سبحانه و تعالی، را اگرچه او صاف بر نهایت است اما اصل همه اوصاف این دو صفت است صفت جمال و صفت جلال و ملائکه از صفت جمال حقند، سبحانه و تعالی، و در کمال تنزه و تقدس و نزاکتند.

بیت

کار نازک دلان رعنايست^{۱۰} سنگ زیرین آسیا بودن

و ایشان را تاب طاقت صفت جلالی حق، سبحانه و تعالی، نیست.

بیت

طاقت سیمرغ نارد بلیلی بلیلی را بس بود عشق کلی

و بعد از آن حق، سبحانه و تعالی، با ملائکه گفت: بطریق مشاورت که میخواهم در روی

^۸ لو

^۹ Qur'an II:168, II:208, VI:142, XXXVI:60.

^{۱۰} Dots missing.

زمین خلیفه سازم و در تخت دل لو نشنیم و در دنیا خود را ظاهر سازم چونکه ملائکه ذره بودند از ان گنج بی نهایت و از بی نهایتی آن گنج خبر نداشتند و نمیدانستند که آن گنج بی نهایت فراخور استعداد ایشان نست^{۱۱}.

بیت

آرز و میخوله لیک اندازه خواه بر نتابر کوه را یک پر کاه

تمنی کردند که میباید که حامل این گنج ما باشیم چراکه مادر کمال تنزه [F. 108b] و تقدسیم. کقوله تعالی: و اذقال ربك للملائكة اني جاعل في الارض خليفة.^{۱۲} و ملائکه در برابرهمچنین گفتند که قالوا اتجعل فيها من يفسد فيها و يفسد الدما و نحن نسبح بحمدك و نقدس لك^{۱۳} چون که ملائکه همه از تنزه و تقدس پر بودند ندانستند که کوزه از چیزی پر باشد چیزی دیگر در وی نمیگنجد.

بیت

تا تو هستی هست در توکی رسد نیست شو تا هستیت از پی رسد

حکیم مطلق جل شانہ از کمال علم و حکمت خواست که اولاً ملزمه بیارد و ایشان را ملزم سازد. هیچکس را شبهه^{۱۴} نماند گفت: انی اعلم ما لا تعلمون. یعنی من میدانم چیزی را که شما یان نمیدانید. بعد از ان صورت آدم را از کل در چهل صباح پد قدرت خود راست ساخت. کماقال رسول الله صلى الله عليه وسلم حكاية عن الله تعالى: خمرت طينته آدم بیدی اربعین صباحاً و امر کرد همه را بسجده این گنجینه جون ایشان همه بسجده مشغول شدند پنهانی از ایشان این گنج را بتمامه همچنانکه هست در ان گنجینه نهاد.

^{۱۱} نیست

^{۱۲} Qur'an II:30.

^{۱۳} Qur'an II:30.

^{۱۴} Reading not clear.

[F. 109a] بیت

صیاد لزل که دانه بردلم نهاد
هر نیک بدی که می رَوَد در عالم

صیدی بگفت آدمش نام نهاد
خود میکند و بهانه بر عام نهاد

و نام همه چیزها را باو تعلیم کرد و دانانید. کقوله تعالی: و علّم آدم الاسماء کُلّها ثمّ عرضهم علی الملائكة فقال انبیؤنی باسماء هولاء ^{۱۵} ان کنتم صادقین. بعد از آن گفت با ملائکه که بگویید نامهای این چیزها را که در آن گنجینه است که شما میخواستید که حامل آن شوید. چونکه ایشان راجز نبود همه عاجز و متحیر شدند و گفتند: سبحانک لا علم لنا الا ما علّمتنا انک انت العلیم الحکیم. ^{۱۶} و اعتراف کردند بنادانی خود دانستند که استعداد ایشان فراخور این گنج بی نهایت نبوده است. حق، سبحانه و تعالی، باین ظرافت و لطافت نادانی و جرّت و گستاخی ^{۱۷} ایشان را بر ایشان ظاهر ساخت. بعد از آن حق، سبحانه و تعالی، در پیش ایشان از حضرت آدم علیه السلام پرسید که بگو ای آدم نامهای آن چیزها را. کقوله تعالی قال باادم انبهم با سماءهم فلما انباهم با سماء نهم قال الم اقل لكم [F. 109b] انی اعلم غیب السماوات و الارض و اعلم ما تبدون و ما کنتم تکتُمون. ^{۱۸} چون که نامهای همه را باو دانانیده بود، همه را جواب با صواب گفت. بعد از آن حضرت حق سبحانه و تعالی، گفت با ملائکه که نگفته بودم بشمایان که من میدانم چیزی را که شما یان نمیدانید. ملائکه همه شرمنده و ملزم شدند.

بدان ای طالب صادق که این جرّت و گستاخی که از جانب ملائکه واقع شود غالبا همه از شیطان بود چونکه استاد و معلم و ریس ملائکه او بود.

^{۱۵} Qur'an II:31 (with non-standard spelling).

^{۱۶} Qur'an II:32.

^{۱۷} گستاخی

^{۱۸} Qur'an II:33 (with non-standard spelling).

بیت

بر ريسان ده بود تاوان

هر گناهی که میکنند خلقان

و عبادت نیز بسیار کرده بود از علم و عمل خود پُر بود و مغرور شده بود و اینها حجاب غلیظ شده بود او را از انجناب چون که از همه دانا و عالمتر بود و امور همه مفوض باو بود غالباً از مصلحت همه او سخن میکرد بآن جناب همچنانکه در میان مردم میباشد در دیهی و جایی یک کس را که او دانا تر است از همه جمیع امور خود را تفویض باو میکنند گستاخ و دلیر است در پیش آن پادشاه مهمات همه را او میگوید و می شنود و آن پادشاه نیز همه مصلحت و مهمات آنمردم را باو می گوید و از و^{۱۹} می شنود [F. 110a] و هر قهری و غضبی که بآنمردم میباید کرد باو می کند. بس ازین جهت حق، سبحانه و تعالی، این همه گفت و شنود را با شیطان کرد او نیز این همه حرت و گستاخی بآنجناب کرد و با لآخر مردود شد. و دیگر آنکه ندانست خلیفه بر طبق مستخلف می باشد چون که حقیقت مستخلف را هیچ ندانسته بود و استعداد خود را نیز ندانسته بود که قابل خلافت هست یا نی.^{۲۰}

بیت

زآنکه ممکن نیست [هر که]^{۲۱} فاعلی بی

قابلی باید که تا از حق کند فیضی قبول

منفعل

ورنه زمانه در طلب مرد قابل است

ناقابل است آنکه بدولت نمیرسد

دیگر آنکه با این همه نادانی و بی معرفتی اعتراض کرد بر خدلوند خود که از چیزی خلیفه میسازی که فساد و سفک دما خواهد کرد. دیگر گمان بد برد بر حضرت آدم پیش از آنکه این صورت از واقع شود خود را بقدیس^{۲۲} کرد.

^{۱۹} او^{۲۰} Reading not clear.^{۲۱} This added in another hand.^{۲۲} Dots missing. تقدس.

بیت

تا تو هستی هست در تو کی رسد
گر سرمویی بماند از خودیت
نیست شو تا هستیت از پی رسد
هفت دوزخ پر براید از بدیت

و حق، سبحانه و تعالی، از کمال حلم و حکمت غامضة خود در زمان اعتراض با او هیچ نگفت
همین مقدر گفت من میدانم چیزی را که تو نمیدان.

بیت

حلم حق با [لؤل بدل]^{۲۳} تو مولاها کند
چون که از حد بگذرد رسوا کند

و ملائکه همه اعتقاد [F. 110b] و اعتماد کرده بودند با شیطان که مثل او دانایی و قریبی نیست
بآن جناب هر چه میگوید آن خواهد شد ازین جهت حق، سبحانه و تعالی، حضرت آدم را ملزمه
ایشان و شیطان ساخت که همه دانستند به یقین که مثل شیطان و ایشان نادانی در این عالم
نبوده است، بعد از مردود شدن شیطان هیچ شبهه بخاطر ملائکه نماند. دیگر آنکه حق،
سبحانه و تعالی، گفت در روی زمین میخواهم که خلیفه سازم و ابلیس علیه اللعنه ندانست که
خلیفه که در روی زمین باشد از جنس زمین خواهد بود. کما قال النبی صلی الله علیه
و سلم: الجنس مع الجنس و کُلّ جنس یمیل الی جنسه.

بیت

کند هم جنس با هم جنس پرواز
کیوتر با کیوتر باز با باز

و بعد از مردود شدن ابلیس علیه اللعنه حضرت حق، سبحانه و تعالی، از کمال شفقت و رحمت
بفرزندان آدم فرمود که: یا بنی ادم اَلَّا تَعْبُدُ الشَّيْطَانَ اِنَّهٗ لَکُمْ عَدُوٌّ مُّبِیْنٌ،^{۲۴} تا همه
کس او را دشمن خود دانند و حاضر باشند که از کمال حسد و دشمنی ایشان را در عمل زشتی^{۲۵}
نیندازد که بواسطه آن عمل زشت از آن سعادت محروم شوند.

^{۲۳} Marginal insertion.^{۲۴} Qur'an XXXVI:60, with some words missing.^{۲۵} زشتی

بیت

غافل مشو که مایهٔ ظلمات عافلت [F. 111a] بایاد دوست باش که جانرا جلی کند
اگر حاضری مؤمنی و اگر غافلی کافری خضوری کر نمیخواهی از و غایب مشو حافظ

متی ما تلق من تهوی دع الدنيا و اهلها.

بدن ای طالب صادق که بعد از تمام شدن آن همه ماجرا با شیطان حضرت حق، سبحانه و
تعالی، در گنجینه سینه آدم نشست و نشستی چنانچه او داند و لایق جناب او باشد تا این گنج
پنهانی را جلوه دهد و ظاهر سازد.

بیت

کنا شون ذاتک فی و بعده^{۲۶} البطون ضرباً سواک حیث تقلبت فی الشیون
یک جلوه کرد حسن تو بیرون فکند عکس هر نقش دل ربا که نهان بود زیر درون
مار از ذات فعل صفت هیچ بهره نیست جز آنکه تو بصورت ما آمدی برون

دیگر بدانکه عالم و هر چه هست در عالم آینه هاست که عکس جمال بیجونی^{۲۷} او، سبحانه و
تعالی، در آنها افتاده است شرف و عزت عالم و عالمیان از جهت آن عکس است غیر این دیگر
عالم و عالمیانرا هیچ بهره نیست از ذات و فعل و صفت او همچنانکه آینه را شرف و عزت از
ین است که حسن دردی مینماید.

دیگر بهره نیست وی را از حسن چراکه سزور درون وی است حال نه بر سطح او است قایم همچون
ناودان^{۲۸} شرف او همین است که [F. 111b] آب از وی میروید و دیگر هیچ بهره نیست وی را از
آب. شرف الظرف بمظروفه و شرف المکان با مکین. و دیگر بدانکه حقیقت حق،
سبحانه و تعالی، هزار بار از افتاب تابان تر است بر عالم و عالمیان وقتی که مانعی

^{۲۶} Dots missing.

^{۲۷} Reading not clear.

^{۲۸} ؟؟

نیاشد^{۲۹}.

بیت

بر گنج حجره گر نه فتد نور آفتاب
آینه تیره شد ز چه تیره است آینه
از حجره مانع است نه خورشید مدخل است
چون رو بروی دوست ندلرد هر آینه

همچنان که صفا و روشنی عالم ظاهر از پر تو آن آفتاب است که از آسمان چهاری می تابد بر
نیک و ربد یکسان وقتی که مانعی نباشد.

بیت

بقدر آینه حسن تو می نماید وری
دریغ بآینه کا^{۳۰} ما نهفته در رنک است

چون دانستی که عالم و عالمیان همه آینه حسن و جمال و جلال الهی اند. اما بدانکه بهترین
آینه که جمال و جلال الهی همچنانکه هست بتمام ظاهر میشود آن دل دوستان او، سبحانه و
تعالی کما قال رسول الله صلی الله علیه و سلم: قلب المومن عرش الله الا عظم.

بیت

دل عرش اعظمست خدا را باتفاق
بحر علمی در نمی پنهان شده
انجاست جای سلطنت آنجاست جای دل
درسه کز تن عالمی پنهان شده
در یک دریا هزلر کشتی چه عجب
در یک کشتی هزلر دریا عجب است

[F. 112a] بدان لی طالب صادف که بعضی اکابر در حق این طایفه علیه همچنین فرموده اند که

بیت

این نسخه نامه الهی که تویی
بیرون ز تو نیست هر چه در عالم هست
وی آینه جمال شاهی که تویی
در خود بطلب هر آنچه خواهی که تویی

بدان لی طالب صادق که هر چه در هژده هزلر عالمست همه در دل آدم تنها هست از اینجا
فیاس^{۳۱} کن بزرگی آدم و فرزندان او را اگر ذره از بزرگولری آدم خبرت بودی هرگز در فرزندان او
بچشم حقارت نظر نکردی.

نباشد^{۲۹}

Most versions of this poem do not have this particle. ؟^{۳۰}

بیت

چکنم قدر خود نمیدانی	توبه قیمت ورلی هر دو جهانی
کز فرشته سرشت وز حیوان	آدمی زلا طرفه معجوبینست
لوثک کالا نعام بل هم اضل ^{۳۲}	کر بدین میل میکند کم از این
که از ملک اقرب میشود	ور بدان میل میکند به از آن
آنچه اندر و هم ناید آن شوم	بار دیگر از ملک قریان بشوم
کل شیء هالک الا و جهد	بار دیگر بایدم جستن ز جو

دگر بدانکه هر چه در عالم است از حیوانات و نباتات و جمادات همه موجود و قایم به پرتو این گنج نهانی اند که اگر لحظ این پرتوس^{۳۳} پرده شود همه عالم نیست و نا پیدا شوند. و قال النبی علیه السلام: خلق الله تعالى آدم علی صورته.

بدان لی طالب صادق که [F. 112b] اگرچه حق، سبحانه و تعالی، از صورت منزله است اما در هیچ صورتی نیست که او را، سبحانه و تعالی، ظهوری نیست. این بآن میماند که پادشاهی عالی جنابی لباس بسیار دلرد از هر جنس و هر رنگ و یک ازین لباسها را می پوشد. اما یک لباس ازین میان بغایت جست و زیبا بر قدر است آمده است و پادشاه اکثر اوقات این را می پوشد و همیشه باین لباس خود را در میان مردم جلوه میدهد چونکه خلق او را همیشه درین لباس می بینند همه کس او را درین لباس می شناسد از بسکه^{۳۴} بسیار پوشیده است. این لباس را گویا که این لباس عین او شده است.

بیت

از بسکه در کنار همی گیرد آن نکار بگفت بوی یار رها کرد بوی طین

همچنین هر صورت که هست در دنیا لباس حق است، سبحانه و تعالی، در هر یک از لباسها بقدر آن لباس ظهوری دلرد اما در لباسی که آن صورت آدم است ظهور تمام دلرد.

^{۳۱} قیاس^{۳۲} Qur'an VII:179.^{۳۳} پرتوی؟

بیت

ظهوری دلرد اندر جمله عالم ظهور کاملش در ذات آدم

و حق، سبحانه و تعالی، این لباس را دوست داشته است و این قبا بر قدا^{۳۵} و جست و زیبا آمده است چرا که ذات شریف او همچنانکه هست درین لباس ظاهر میشود. همچنین [F. 113a] حق، سبحانه و تعالی، از بسکه به صفت کمال در لباس آدم ظاهر میشود این لباس گویا که عین او شده است. اما آنکه گفتیم در آن لباس که دایم می پوشد همه کس میشناسد و در لباس دیگر نمی شناسد. آن صفت مبتدیان^{۳۶} و عوالم خلق است. اما خاصان در هر لباس چه مقدر ظهوری که دلرد در آن لباس میشناسند. حضرت مخدوم ما، [قدس سره]،^{۳۷} فرمودند که عارف عاشق حضرت شیخ روزهای بقلی شیرازی در غلواتی حال چنین گفته است که حق، سبحانه و تعالی، بر من تجلی کرد در صورت ترک کله بافته که کله گنج نهاده دست در زیل جلالش زدم و گفتم بوحدت ذاتیه ات که در هر صورتی که برایی و بر هر صفت که جلوه کر آیی از تو محجوب نخواهم شد.

بیت

اگر در جبهه ور درقابی بهر صورت که هستی جان مایی
ترا در هر لباسی و شناسم اگر در جبهه ور ور قبایی

در صورتی و لباسی و در هر صفتی و لونی و از هر طرفی که ظاهر میشود او را می شناسنه.

بیت

از هر طرفی چهره کشایی که منم در هر صفتی جلوه کر آیی که منم
با این همه که گاه غلط می افتم تف این مردک جلف روستایی که منم

خاصان را نیز گاه گاه حالتی میشود که [F. 113b] متحیر و حیرانند.

۳۴ ؟؟

۳۵ ؟؟

۳۶ مبتدیان

۳۷ Marginal insertion.

بیت

اگر درویش بر حالی بماندی
سردست از دو عالم بر فشاندی
بایار رساند نیست مارا
ز اغیار برید نیست مارا
این خرقة قالب از سر روح
یک روز کشید نیست مارا

بدان لی طالب صادق که حق، سبحانه و تعالی، جسم نیست جوهر نیست عرض نیست ذاتیست منزله از همه اشیا با این همه. بدانکه هیچ جسمی از وی خالی نیست هر جنبش و حرکت و گفتاری که هست در همه اشیا همه از وست.^{۳۸} اجسام همچون خوقه اند که هیچ نصیبی نیست ایشان را از نها که گفته شد همچنانکه خرقة را از ذات آن شخص هیچ نصیبی نیست شرف و غرت او از ان ذاتست که وی را پوشیده است.

بیت

شهبازهای لا مکانیم
پانید در ید نیست مارا

بدانکه همای عبارت از حق است، سبحانه و تعالی، که مقام و مقرا و لا مکانیست شهباز عبارت از ان روح آلهیست که در ین خرقة قالبست چند روز از برای مصلحت در ین خرقة قالب می باشد.

بیت

مصاحت بود این که قاسم بهر تحصیل کمال
ناکھی از چاه جان افتاد اندر چاه تن

بعد از حصول کمال پرواز میکند و میروود بهمان مقر اصلی خود که حق است سبحانه بفرت و آبروی تمام [F. 114a] و اگر در ین خرقة باین استعداد در ین مدت تحصیل کمال نکرد همچون مرغ [خانکی]^{۳۹} خوار و حجل از انجناب باز ماند نعوذ بالله.

بیت

آن روح را که عشق حقیقی شعار نیست
در عشق باش مست که عشقست هر چه هست
نا بوده به که بودن او غیر عار نیست
بی کار و بار عشق بر دوست بار نیست

^{۳۸} از او است.

^{۳۹} Marginal insertion.

اگرچه حرکت و سکون همهٔ لشییا بذات شریف لوست، سبخانه و تعالی، اما هیچ یک از لشیای دیگر را استعداد ورزش این کمال نداده اند که انسان را ورزش این نسبت شریف بجایی میرسد که همه لو میشود، سبخانه و تعالی.

بیت

اندیشهٔ کل پشه کنی کل باشی	تو جز وی حق کل است اگر روزی چند
بیکرنکی براید قالب و جان	نماند مرکب اندر دل حیوان

بدان لی طالب صادق که این مرتبه و این سعادت بی نهایت را بغیر انسان هیچ مخلوق نداده اند.

بیت

در وی همه زیرکان بی باک	این مرتبه ایست بس خطر ناک
روحنی که برای محرمی راست	این مرتبه روح آدمی راست

و از آدمیان نیز از هر یکی و از بسیار اندکی بان سعادت بی نهایت پیش نمیرسند از کمال عزت و شرف که این سعادت راست.

بیت

کز در ما دور باشد هر کدا	عزت این در چنین کرد اقتضا [F. 114b]
غافلان خفته را دور افکند	چون حریم عزما نور افکند
تا یکی را بار بود از صد هزار	سالها بردند مردان انتظار

این نیز بر ریاضت و محنت بسیار و با انتظار مدت سی سال و پنجاه سال بصدق و اخلاص تمام.

بیت

هرگز ندهند راحت از قال بحال	تا خون نکنی دیدهٔ دل پنجه سال
عاشقت معشوق خویش آید ترا	کر بصدقی عشق پیش آید ترا
بر سرش معشوق عاشق آمد است	هر که او در عشق صادق آمد است

و باقی همچو همجند کما قال النبی صلی الله علیه و سلم: انّاس عالم و متعلّم و

سایر الناس کالهیج و عبارت از عالم و متعلم آن طایفه اند غیر این طایفه همچون همجند بلکه کمتر از چهار پایانند که أُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ و مواد از عالم شخصی است که متصف باشد بصفه علم و مراد از علم اینجا علم دینی است چنانکه گفته اند.

بیت

علم دین فقه است تفسیر و حدیث هر که خواند غیر این کرد دخیث

و مراد از علم دین اول علم طهارت است و نتیجه طهارت پاک شدن اعضای ظاهری است و قابل شدن است مر عبادت خداوند را که آن نماز است. قال رسول الله صلی الله علیه و سلم، الصلوة رُؤیة و مشاهدة و نتیجه نماز رویته و مشاهده حق است، سبحانه و تعالی، و نتیجه مشاهده حاصل شدن میل و محبت است بحق، سبحانه و تعالی. و نتیجه میل و محبت درد و سوز است.

بیت

درد باید مرد را تا دوست در مانش کند هر که را دردی نباشد او بدرمان کی رسد

و نتیجه درد و سوز عشق است.

بیت

جامی ره هدای بجدا غیر عشق نیست گفتم و السلام علی تابع الهدی

و نتیجه عشق سوختن است حجاباتی را که میان عاشق و معشوق است.

بیت

عشق آن شعله است کوچون بر فروخت هر چه جز معشوق باقی جمله سوخت

و نتیجه سوختن حجابات فنا و بی رنگی است.

بیت

بی فنای مطلق جذب قوی کی حریم وصل را محرم شوی
چند باشی در حجاب ای کل و بد عوی رخس دم زیکرنگی زن از پا برلین خار را

و نتیجه فنا و بی رنگی یکتا شدنست با محبوب حقیقی^{۴۱} خود. و نتیجه یکتا شدن عین
محبوب شدنست.

بیت

آب کوزه چون در آب جو شود محو گردد در وی و جو لو شود
وصف او فانی شد و [F. 115b] ذاتش بقا زین سپس نی کمر شود نی بد لقا

همچنین قیاس کُن نتیجه عبادات دیگر را. بدان ای طالب صادق که علم دوست: علم شریعت
علم طریقت.

بیت

از علم مراد جز عمل نیست در علم محققان جدل نیست

و علم شریعت که است عبادت ازین علم ظاهر است که علمای ظاهر دارند، مثل علم طهارت و
علم نماز و علم روزه و زکوة و حج و مانند اینها.

روزه مانفی ما سولست نماز ما کانک ترلست
بیت

روزه خاصان نه همین است بس بلکه بریدن بود از هر هوس
ای تهی کرده شکم از غافلی دل تهی کن کاین بود از صوم لی

و انا اَجْرِبَةُ علم ظاهر آنچه بکار می آید همین هاست. و دیگر مالا یعنی بی فایده است و قال
برسول الله صلی الله علیه و سلم: مَنْ حَسَنَ اِيْمَانَ الْمَرْتُكَةِ مَالًا يَعْنِيهِ.

دیگر علم طریقت است که آن مخصوص است باین طایفه مثل علم ذکر و فکر و غیر آن از علوم
عنایی که این طایفه علیه را بتعلیم معلم و علم لَدَمَ الاسْمَاءِ كُلِّهَا، حاصل شود هر چگاه این دو
علم را با یکدیگر جمع کردند و در عمل آرند نتیجه اش همه جالات و مقامات و لذواق و درد و
سوز و کرامات و معارف [F. 116a] و حقایق آلهی میشود و اینها نیز مخصوص است باین طایفه
چراکه اینها نتیجه عمل کردنست با علم و این صفت این طایفه است علم بالله عبارت ازین علم

^{۴۱} حقیقی

است و [حالم]^{۴۲} بالله عبارت ازین طایقه اند و متعلم نیز عبارت از ایشان است. چراکه همه عالم و عالمیان منور بعلم ایشان اند باقی عوالم خلق کمتر از حیواناتند. کقوله تعالی: اولئک کالاً نعام بل هم اضل.^{۴۳} چراکه حیوانات مکلف نیستند بعبادت ایشان مکلف از برای خدمتند آنچه مکلفند بآن هیچ چاره ندارند میکنند لما اینها مکلفند به بندهگی حق، سبحانه و تعالی، و نمی کنند چون حیرانات میخوراند و می خسیند. ازین جهت از حیوانات کمترند.

بدان لی طالب صادق که مقصود را همه علوم و اعمال و طاعات و عبادات محبت الله است و نتیجه محبت الله درد و سوز است.

بیت

درد باید مرد را تا دوست در مانش کند هر کر لاروی نباشد او بدرمان کی رسد

نتیجه درد و سوز عشق الله است تحت^{۴۴} دل این زمان محل نزول سلطان عشق شد.

بیت

سطوت صیت جلال عالم جانرا گرفت خدمت سلطان عشق باز علم بر کشید

قوله تعالی: [F. 116b] انّ الملوك اذا دخلوا اقریةً افسدوا وها و جعلوا اعرزةً اهلها اذلة.^{۴۵} چونکه سلطان عشق بر تخت سهر دل بنشست شهر دل پیش ازین ازین عقل و نفس و شیطان بود. ویران ساخت آن نظام ایشانرا و ایشانکه اعزه تخت شهر دل بودند خوار و ذلیل و سرنکون برزمین زد. این سلطان و پادشاهی مر سلطان عشق راست و حکم حکم لوست که بی یسمع و بی ببصر و بی ببطش هر چه میگوید و میشوند و میبیند و بهر جایی که میرود و هر حکمی که میکند ازین سلطان عشق است او را هیچ نیست.

^{۴۲} Marginal insertion.

^{۴۳} Qur'an VII:179.

^{۴۴} تخت

^{۴۵} Qur'an XXVII:34.

بیت

عشق انجا^{۴۶} آتش لست عقل دود عشق چون آید گریزد عقل زود

نتیجه عشق الله و حدیث و بی رنگی است.

بدان لی طالب صادق که حضرت پیغمبر ما صلی الله علیه و سلم چنین فرمایند: کُلُّ مولود یولد علی الفطرة الاصلیة لکن ابواه یهودانه و ینصرانه و یمجسانه. یعنی فرزندها آدم در اصل پاک و پاکیزه اند همچون کرباس سفید که هیچ رنگی نیست او را. بعد از آن پدران^{۴۷} و مادران ایشان در هر دین و ملت^{۴۸} که هستند همان رنگ را پیدامی سازند و رنگ عبارت از لامیان [F. 117a] مختلفه است. یعنی پدر و مادر فرزند اگر مسلمان است وی مسلمانست و اگر ترساست وی ترساست و اگر جهود است وی جهود^{۴۸} است. این همه مخالفت در میانه خلق خدا از ینجا پیدا شد. هر چگاه که این رنگها از میان بر خولست همه آشتی است و دیگر هیچکس را با هیچکس جنکی نیست.

بیت

چون به بی رنگی رسی کان دلشتی موسی و فرعون دلرند آشتی

وقتی که دانستی که تو در اصل پاک بوده این همه الایش و ناپاکی ترا از ینجا حاصل شده است و سبب دوری تو از محبوب حقیقی این لوصافست که عارض شده است ترا چاره و تدارک آن باید کرد.

بیت

چاره این جست^{۴۹} در خون آمدن از وجود خویش بیرون آمدن

بدانکه در ین چاه تن که افتاده کنه و عصیان بسیار کرده و اینها حجابی شده است ترا از

^{۴۶} اینجا؟

^{۴۷} پدران in the manuscript

^{۴۸} جهود

^{۴۹} چیست

انجتاب و سبب آن شده است که راه فیض محبوب حقیقی بر تو بسته شده است و مدد فیض
آلهی هر زمان بر دل تو نمیرسد چاره آنست ترا که بآتش عشق و محبت این حجابات را
میباید سوخت تا مدد فیض آلهی هر زمان بدل تو رسیدن گیرد.

بیت

تا نرسد قافله بر قافله فیض تو از هم رَوَد این سلسله

و نزدیکست که [F. 117b] سلسله حیات از تو گسسته شود و تو هنوز غافل نشستۀ و این
حجابات را از خود رفع نمیکنی حال تو چون خواهد شد.

بیت

غافل مشو که مایۀ ظلمات غافلست با یاد دوست باش که جانرا جلی کند

بر خیز حیات و فرصت را غنیمت شمار آتش از عشق بر فروز و این حجابات را بسوز.

بیت

آتش از عشق در جان بر فروز سرسر فکر عبارت را بسوز

و خود را بآن جناب نزدیک ساز.

بیت

حیات خود چکنم چون در آن جناب نیم بهجر چند زیم قابل عذاب نیم

اغْتَنِمُ الْفُرْصَ فَاَنْ فَوْتَهْتَ عَصَصْ فَرْصَتَ رَا اَغْنِیْمَتَ شَمَارَ کِه قَوْتُ شَدْنِ فَرْصَتِ غَصَّةٍ
بسیار [بار]^{۵۰} خواهد آورد.

بیت

دم را نباز دلد غنیمت شمار عمر آنها که رفته اند خراب همین دمند

و دیگر بدانکه حجاب از انجناب این هستیها و گرفتاریها و تعلقها ست که دلری سخرها^{۵۱} ترا
باش محبت می باید سوخت.

^{۵۰} Added.

^{۵۱} Reading not clear.

بیت

تا در نر نی بهر چه دلری آتش
هرگز نشود حقیقت وقت تو خوش
تا از لپای در آتش سوز
چون حنین^{۵۲} کردی برستی از همه [F. 118a]
تعلق حجاب است بیحاصلی
ورنه خون حوز تا که هستی از همه
چو سوند ها بکسلی واصل

بدان ای طالب صادق که عالم و آدم و نام هیچ چیز از مخلوقات نبود دریایی بود بی نهایت از
عشق بیکبار موجی زد متقاظر^{۵۳} شد قطره ها از و^{۵۴} بیرون افتاد سر کشته و سر کردن در دنیا
بخاک و آنهای شور لو آمیخته شد و بماند در دنیا. بدآنکه این دریای عشق حق است،
سبحانه و تعالی، و آن قطره تویی که در خاک و آب شور دنیا افتاده و از حقیقت خود که آن
دریای عشق است دور مانده از بسیاری که درین خاک و آب شور مانده نزدیک است که خاک
شوی تو بخودی خود نمیتوانی که خود را ازینها جداسازی از کمال ضعفی که تراست. بس
چاره تو جز آن نیست که خود را در یک شاه جوی اندازی که بآن دریا میرفته باشد تا ترا بآن
دریا رساند همچون آن ماهی که قوت و حیات او از آبست بصحرا افتاد چاره اتس جر طبیدن
نیست.

بیت

ماهی از دریا چو در صحرا فتد
می طبید تا بو که در دریا فتد

ترا نیز چاره جز طبیدن نیست^{۵۵} چونکه دل تو نیز چون ماهی ایست که از دریای حقیقت عشق
دور افتاده است بصحرای دنیا.

بیت

دل چو ماهی و ذکر چون آبست
زنده دلها بذکر و هابست [F. 118b]

جنین^{۵۲}

Reading not clear.^{۵۳}

لو؟^{۵۴}

The teeth here are like nist but the dots are like hast.^{۵۵}

ترانیز طَبْطَبان خود را بشاه جوی می باید انداخت تا آن شاه جوی ترا بدریای عشق رساند.
عبارت از آن شاه جوی عاشقان و عارفانند که روانند بجانب دریای عشق.

بیت

ما آب روانیم تو دریای حیاتی	جویان توایم از همه سور رو بتو داریم
با عاشقان نشین همه عاشقی کزین	با آنکه نیست عاشق یکدم مشو قرین ^{۵۶}
یا ز غالب شو که تا غالب شوی	یار مغلوبان مشو توی غوی

و دیگر بدانکه عشق عبارت از آن میل و کششی است که عاشق را میکشد بجانب ذات محبوب.

بیت

چون قلم اندر نوشتن میشتافت	چون بعشق آمد قلم بر خود شکافت
گر کششی است ناکهان تو نبری بخود کمان	سک قبول ماست آن کان سوی مات میکشد
باش زبون هر فره تا بکشاید این کره	درد کزین که درد به کان بدوات میکشد

بدانکه عشق شعله ایست که از آتش محبت محبوب در دل عاشق پیدا میشود و میسوزد

حجاباتی را که میان عاشق و معشوق است.

بیت

عشق آن شعله است کو چون بر فروخت	هر چه جز معشوق بانی جمله سوخت
---------------------------------	-------------------------------

چونکه حجابات بغایت غلیظ و بسیار شده است باندک شعله نمیسوزد ترا هر لحظ آتش

محبت را تیز تر میباید ساخت [F. 119a] تا حجابات همه سوخته شود تا وصل محبوب حقیقی

میسرت شود.

بیت

تیغ لا در قتل غیر حق براند	در نکرزان لسکه بعد از لا چه ماند
ماند الا الله باقی جمله رفت	شاد باش ای عشق شرکت سوز رفت

چون به تیغ لا سر اغیار را بُردی و بآتش محبت تن اغیار را که آن حجابات تست از محبوب

Inserted in the margin: ^{۵۶}

با آنکه نیست عشق مشو یکدم فرین

حقیقی سوختی که هیچ نماند غیر از الا الله که آن محبوب حقیقی تست این زمان محل شادی و طرب تست.

بیت

اگر تو یار ندلودی چرا طلب نکنی و کر بیار رسیدی چرا طرب نکنی

بدان ای طالب صادق که رسیدن بوصل محبوب حقیقی بفکر و ذکر و طاعت و عبادت بغایت مشکل است مگر بآتش محبت سوزنده همه حجابات لوست. بدانکه دین و ملت عشق و رای ملتی است که مردم دارند چه دین و ملت عشق سوختن و گداختن است هر چیزی را که هست از تعلقها و گرفتاریها.

بیت

تعلق حجاب است بیحاصلی	چو پیوند ها بکسلی و اصلی
ملت عشق از همه دنیا جد است	عاشقانرا مذهب ملت خداست
عاشقانرا شادمانی و ^{۵۷} غم لوست	مزد کار و اجرة خدمت هم لوست
غیر معشوق لرتما شایی بود [F. 119b]	عشق نبود هر زه سودایی بود

دیگر بدانکه جلوه کر در دنیا و آخرت جز عشق نیست در هر لباسی که می بینی.

بیت

عشق است بس که در دو جهان جلوه می کند گاه از لباس شاه که از کسوت کدا

اگرچه در لباس شاه کدا جلوه کر جز عشق نیست اما جلوه تام و کاملش در لباس عارفان و عاشقان است.

بیت

عاشقانند که در بند عهد حق اند وصف ایشان چه توان گفت رجال صد قوا

دیگر بدانکه محبت ساک^{۵۸} را میگویند که بآتش محبت محبوب سوخته سوخته بجایی رسیده باشد که هیچ چیز از نام نشان وجود و هستی در وی باقی نمانده باشد. این زمان بجای آن

^{۵۷} This may be "va" or it may be a vowel.

^{۵۸} These two words have no dots, so this reading in tenetive.

همه عشق آمده باشد و در تخت دل او نشسته باشد و همگی او عشق شده باشد زمان حال او در
 این زمان این بیت می سرایت.

بیت

عشق آمد و شد چو خونم اندر رک و پوست قی کرد مرا از من و پر کرد زد دست
 اجزای وجودم همگی دوست گرفت نامیست زمن بر من و باقی همه دوست

این زمان جلوه کر همه در وی عشق است هر چه از و^{۵۹} ظاهر میشود از ان عشق است. او را هیچ
 نیست چونکه از نام نشان وجود و هستی چیزی^{۶۰} در وی باقی نمانده است. این زمان هر چه از
 وی صادر میشود [F. 120a] منسوب بعشق است این زمان عشق و عاشق نیز نماند همه معشوق
 شد.

بیت

عشق عاشق را قلم در کش تمام تا همه معشوق ماند و السلام

بدان ای طالب صادق که عاشق چه نوع مرغی را؟ میگویند عاشق مرغی را میگویند که آتش
 عشق و محبت محبوب بتمامه پرو بال هستی او را سوخته باشد که هیچ اثری از نام و نشان
 هستی در وی باقی نمانده باشد.

بیت

چون نماند عشق را پروای وی او چو مرغی ماند بی پروای وی

و عاشق شخص را می گویند که لشکر عشق رخت و تخت هستی او را بتمامه بتاراج برده باشد
 زن و فرزند و هر چه هست از و^{۶۱} همه را اسیر و تاراج کرده باشد او همچو سوخته و ماتم زده
 مانده باشد.

بیت

گری چه کسانند اسیران ره عشق ماتم زده سوخته دریدری چند

۵۹ لو؟

۶۰ چیزی

۶۱ لو؟

درین زمان ممکن نیست که او بخودی خود بمحسوب حقیقی تواند رسید بی آنکه او را پرو
بالی باشد که بمحسوب رساند. بدانکه پرو بال عاشق درد و سوز است.

بیت

درد باید مرد را تا دوست در مانش کند هر که را دردی نباشد او بدرمان کی رسد

بدانکه درد چه چیز است؟ درد عبارت از ن سوز و المی است که [F. 120b] از فرقت محبوب در
دل محب پیدا میشود.

بیت

بی درد کجا رسد بمقصود مقصود از ن اهل درد است

بدانکه ذره درد عاشق را بهتر است از طاعات اولین و آخرین.

بیت

اگر وظیفه دردت زمان زمان نرسد حلاوتی بدل و لذتی بجان نرسد
ذره درد خدا در دل ترا بهتر از هر دو جهان حاصل ترا

بدانکه ذره درد عشق از دنیا و آخرت و هر چه در دنیا و آخرت است بهتر است چراکه آنچه
نصیب است عاشقان سوخته را در دنیا از محبوب حقیقی همین چرّت و آه و جراحت است و این
بدایت عاشقانست اما نهایت عاشقان آنست که بجایی رسند که از ینها ذوق و لذّت یافتن
گیرند.

بیت

چرت آه جراحت بایدت در جراحت ذوق راحت بایدت

منقول است از حضرت رابعه که از حضرت حسن بصری، قدس سرّه، پرسیده باشند که ببلاهای
دوست جونی ایشان گفته باشد که شکر است هر چه از وی رَوَد و صبر میکنم حضرت رابعه گفته
باشند این خود سهلست عاشق آنست که از بلای دوست ذوق راحت یابد.

بیت

ذره درد از همه آفاق به ذره عشق از همه عشاق به [F. 121a]

بدانکه ذره درد عاشق را خوشتر است از هر خوشی که در دنیا و آخرتست.

بیت

درد آمد خوشتر از ملک جهان تا بخوانی مر خدا را در نهان

بدانکه عاشقی را که در دنیا شد بهیچ مقصودی نمیرسد.

بیت

قدسیانرا عشق هست درد نیست درد را جز^{۶۲} آدمی در خورد نیست

بدانکه هر دردمندی که در دنیا است وی طالب درمان خود است اما دردمندان عشق طالب زیادتى

درد اند.

اندرین شهر که درمان طلبان بسیارند درد را جوی چرا در طلب درمانی

بدانکه عاشقان و دردمندان کمال لذتی که از درد یافته اند. شب روز بدعاها میجویند.

^{۶۲} در در اجز؟

بیت

ذره دردم ده لی درمان من	ذره دردم ده لی درمان من
کفر کافر را و دین دین را	کفر کافر را و دین دین را
لی درد تو عمر جا و دانه	لی درد تو عمر جا و دانه
لز هستی تست هر وجودی	لز هستی تست هر وجودی
آنها که فتاد با تو کاری	آنها که فتاد با تو کاری
تو نه کار افتاده عاشقی	تو نه کار افتاده عاشقی
زنده دل باید درین ده صد هزار	زنده دل باید درین ده صد هزار
عاشق داند زبان عاشق	عاشق داند زبان عاشق
کو سالة سامری چه داند [F. 121b]	کو سالة سامری چه داند [F. 121b]
کر ندلرم لز شکر جز نام بهر	کر ندلرم لز شکر جز نام بهر
کر نیم زیشان لز ایشان گفته ام	کر نیم زیشان لز ایشان گفته ام
آخرم ز ان کاروان کردی رسد	آخرم ز ان کاروان کردی رسد
این سخن خاصیتی دارد عجیب	این سخن خاصیتی دارد عجیب
کر بسی خواندن میسر آیدت	کر بسی خواندن میسر آیدت
زین عروس خانکی لز عزوناز	زین عروس خانکی لز عزوناز
غرض نقشی است کز ما باز ماند	غرض نقشی است کز ما باز ماند
مکر صاحبدلی لز روی رحمت	مکر صاحبدلی لز روی رحمت

تم الحمد لله علی الا تمام.

Reading not clear. ۶۳

بسم الله الرحمن الرحيم

الْحَمْدُ لِلَّهِ غَافِرِ الذُّنُوبِ وَالْإِثَامِ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِهِ مُحَمَّدٍ سَيِّدِ
الْأَنْبَاءِ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ الْبَرَّةِ الْكَرَامِ.

لما بعد قال الله تبارك و تعالی و قُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا
رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا [F. 122a] وَ لَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ.^۱

بدان ای طالب صادق که حضرت حق سبحانه و تعالی آدم را خلق کرد و به بهشت فرستاد و او
در بهشت بهیچ چیز قرار نمی توانست گرفت و همجنس خود را می طلبید. کما قال
رسول الله صلى الله عليه و سلم الجنس مع الجنس و كل جنس يميل الى
جنسه.

بیت

کند هم جنس با همجنس پرواز کبوتر با کبوتر باز با باز

حق سبحانه و تعالی از کمال قدرت بالغه خود خواب را بر حضرت آدم کماشت و او را پهلوی چپ او
حواراً خلق کرد و امر کرد. بحضرت آدم و حوا که شما یان ساکن شوید در جنت و بخورید از هر
نعمتی که می خواهید و لیکن نزدیک مشوید^۲ درختی را که آن گندم است و مخورید او را تا
نکردید از ظالمان. قوله تعالى قال يا آدم هل أدلك على شجرة الخلد و مَلَدٍ لَا يَبْلَى^۳
چون که شیطان دشمن قدیم بود. حضرت آدم و حوا را کما قال الله تبارك و تعالی إِنَّهُ
لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ^۴ و پیوسته کرد ایشانرا بخوردن گندم چون اوّل کار ایشان بود. انمقدار قوت

^۱ Qur'an II:35.

^۲ میشود؟

^۳ Qur'an XX:120.

^۴ Qur'an II:168, II:208, VI:142, XXXVI:60.

و قدرت که مقادمت کنند با شیطان نداشتند. و دیگر آنکه [F. 122b] ایشانرا تجربه و پیش
افتادی پیش ازین نبود غلبه کرد این دشمن خود بر ایشان.

بیت

شیطان حسود دشمن رحمن انس جان از بهرن حسود مر بخانه و درد را

قوله تعالی فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَّتْ لَهُمَا سَوَاتِهِمَا وَ طَفِقَا يَحْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقَةِ
الْجَنَّةِ و خوردن گندم را با آنکه حق سبحانه و تعالی منع کرده بود باین سبب بر ایشان غضب
کرد نعوذ بالله من غضب الحلم و برهنه کرد ایشانرا دژ بهشت بیرون انداخت و از درق جنت
عورت پوشی برلی خود گرفتند سر کشته و سر کردن در دنیا افتادند و برهنه می کشتند.
چنانکه

منقولست که حضرت آدم و حوا دویست سال و الله اعلم گریه و زاری میکردند [قَالَ] رَبَّنَا
ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا [سکنه] وَاِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَ تَرَحَّمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ
می گفتند.

بیت

مادر و بابای ما را آن حسود تاج پرایه بچالاکمی ربود
کرد شان آنجا برهنه خور و زلر سالها بگریست آدم زلر زلر

بدان ای طالب صادق که حضرت آدم بان بزرگواری باندک لغزشی که از و واقع شد حضرت حق
سبحانه و تعالی او را برهنه ساخت و از بهشت [F. 123a] بیرون انداخت دویست سال کار او گریه
و زلری و سوز و گداز بود. چندان گریست که از آب چشم او گیاه رست و درتگ گیاه پنهان شد.

بیت

تا زلشک چشم او رویید نبت که چرا اندر جریده لاست ثبت

^۵ نجان؟

^۶ Qur'an 20:121.

^۷ Marginal insertion.

^۸ Written above line in red, lacks dots, this is a guess.

از اینجا معلوم میشود که چاده عفو گناهان جز گریه و زاری نبوده است و نیز معلوم شد که کسی که گناه می کرده است بآنجناب او را برهنه می بایسته است شدن از برای عذر گناه و سنت الله همچنین چاری بوده است. وقتی که همچنین باشد و حضرت آدم بجهت اندک ذلتی این همه سال برهنه گریه و زاری کرد.

بیت

دولت کلی قوی *تر دایه* ^۹ ایست	گریه و زاری عجب سرمایه ایست
تا که کی آن طفل ^{۱۰} او کریان شود	دایه و مادر بهانه جو بود

تو که هر روزی هزار نوع بی فرمانی و مخالفت بآنجناب میکنی از کمال بی سعادت بی هیچ غم نداری با این همه اگر مسلمانی که بناگاه از وی گناهی در وجود آید و سر خود برهنه کند و در مقام عذر گناه خود شود او را عیب و ملامت می کنی.

بیت

مکن عیب درویش بیخویش ست	که غرقست از آن می زند پا و دست
-------------------------	--------------------------------

بدان ای طالب صادق که هر چه بر انبیا گذرانیدند بنابر تعلیم و تلقین امتان بود و اگر نه قربت و عزت [F. 123b] و جناب ایشان عالی تراست از آنکه از برای اندک ذلتی حق سبحانه و تعالی ایشان را با این همه محنت و بلا مبتلا کرد اند.

بیت

زین سبب بر انبیا رنج شکست	از همه خلق جهان افزون تر است
---------------------------	------------------------------

چون که حضرت آدم را برای عمارت دنیا خلق کرده بود و دنیا میخواست که فرستد تا دنیا معمور شود اولاً^۹ او را بصفت قهر و غضب تربیه کرد تا فرزند همه بدانند که پدر ایشان برای

The word(s) between the marks is given variously in this ms.:^۹

تر مایه on folio 86a

سرایه on folio 23b

تروایه on folio 104b

This word appears with a tal instead of a zal on folios 23b, 104b, and 134b.^{۱۰}

اندک ذلتی با این همه بلا و محنت مبتلا گردید ایشان تعلیم گیرند و بترسند و در عبادت و امر
خداوند خود مساهله و تقصیر نکنند و دیگر نیز این را بدانند که اگر از ایشان تقصیری واقع شود
بآنجناب طریق خواستن عذر این است.

بیت

کنه کارم تو دلای نهانی ببخشا و ببخش آنها که دلی

بعد از آنکه حضرت آدم و حوّا را در چاه زندان دنیا انداختند دویست سال از یکدیگر جدا افتاده
بودند. بعد از دویست سال حق سبحانه و تعالی حوّا را باو رسانید و ذلت او را عفو فرمود.
بعد از آن لو^{۱۱} را فرزندان میشدند و میدیدند پدر خود را که همیشه میکرد و می نالد و می زلرد
و عذر تقصیر خود باین طریق از حق سبحانه و تعالی میخواست.

بیت [F. 124a]

گناه بنده عظیم و عذاب دوست الیم ولی برحمت و فضلش امیدها دلرم
مُنَاجَات

پادشاه جرم ما را در گذار ما کنه کاریم تو آمرز کار
تو نکو کاری و ما بد کرده ایم جرم بی اندازه بیحد کرده ایم

وقتی که دانستی که حق سبحانه و تعالی با پدر تو که حضرت آدم است از برای یک ذلت او را
چنان برهنه ساخت که عورت پوشی باو نماند و از بهشت بچاه زندان دنیا انداخت و او دویست
سال گریه و زلری کرد تو مکر ای بی دولت فرزند آدم نیستی طریق و رفتار پدر خود را پیش
نمیگیری و در مقام عذر و تقصیر خود نمیشوی و نیز هر کدام از برادران تو که طریق پدر
خود را پیش میگیرند سرزنش و عیب و ملامت میکنی با این همه گناه و عصیان و آلوده گی
شرم از خدا و پدر خود نمیداری. تو مکر دکان از پدر خود بلند تر میخواهی کشایی.

بیت

انبیا بودند سر غوغای کار تو دکان بالای استادان مدلر

Adam? or Eve? ^{۱۱}

بدانکه شیطان چنان دشمن زبردستی است که با پدر و مادر تو چها که نکرد و تو از مکر و حیلۀ
لو غافل نشسته.

بیت

غافل مشو که مایهٔ ظلمات غافلست بایاد دوست باش که جانرا جلی کند.

تو همچون پدر خود چرا برهنه نمی شوی و بگریه و زلری هر چه تمام تر در مقام [F. 124b]
عذر گناه خود نمیشود حضرت آدم بآن جلالت و عظمت از درد آن دشمن طرّار همیشه گریه و
زلری میکرد و ریشهای خود را میگند.

بیت

تو قیاسی گیر طرّاریش را کان چنان سرور کند ذوریش را
الحذر لی کل سر شتان از شرش تیغ لا حولی زنید اندر سرش

منقولست از حضرت آدم علیه السلام که بعد از عفو ذلّت تا در دنیا بوده اند از قهر و غضب
خدایند خود چنان ترسان و لرزان بوده اند که لحظّ از گریه و زلری خالی نبوده اند و در آخر
حیات بمرتبهٔ رسیده اند که قبرغهای مبارک ایشان از کمال پیری همچون نردبانی شده
بوده فرزندان می بر آمده اند بر بالای ایشان ایشان هیچ دم نمیزده اند با ایشان
میگفته اند که چرا هیچ نمیگویید. میگفته اند که یک مخالفت کردم بآنجناب
این همه عقوبت کشیدم هر چگاه بخاطر می آید از شرمندگی نزدیک است که آب شوم دیگر
میترسم که مباد چیزی گویم که آن گناه باشد به بین باری لی بی انصاف پردت بآن بزرگوری
بانددک لغرضی همهٔ عمر خود را بگریه و زلری گذرانید همیشه ترسان و لرزان و شرمنده [F. 125a]
بود از آن جناب تو با این همه مرد لوی شرم نمیدلری یک روز بگریه و زلری در مقام عذر
گناهان خود نمی شود.

بیت

تو چه دانی قدر آب دیده کان عاشقی نانی تو چون نادیده کان

بدانکه قوام وجود تو بواسطّ فیض و فضل آلی است که هر زمان بتو میرسد بواسطّ گناه راه فیض

بر تو بسته میشود و هم است که سلسلهٔ حیات از تو گسسته شود و تو خبر نداری.

بیت

تا نرسد قافله بر قافله
فیض تو از هم رود این سلسله

دل تو از بسیاری عصیان و گناه سیاه و سخت تر از سنگ شده است سخن خدا و دوستان خدا در تو اثر نمیکند.

بیت

دل ز سختی همچو روی سنگ کشت
چون شکافد توبه او را بهر کشت

اگر هم توبه کنی درین زمانکه دل تو همچون سنگ کشته است توبهٔ تو قبول نیست بآنجناب چرا که قبول توبه تخم سعادت نیست از حضرت حق سبحانه و تعالی که در زمین دل تو میخواهد که اندازد چونکه دل تو از بسیاری گناه همچون سنگ شده است هیچکس تخم در سنگ نینداخته است و اگر هم اندازد تخم در سنگ سبز نخواهد شد.

بیت

سالها تو سنگ بودی دل خراش
در بهارن کی شود [F. 125b] سر سبز سنگ
آز مونرا یک زمانی خاک باش
خاک شو تا گل بروید رنگ رنگ

و تو بخودی خود این سنگ را نرم نمیتوانی ساخت بالضرورة ترا التجا بیک دوستی از دوستان حق سبحانه و تعالی می باید آورد تا ببرکهٔ دعای او سنگ دل تو نرم شود و باصل خود که خاک است عود کند تا قابل آن شود که تخم در وی اندازند. بعد از آنکه ببرکهٔ دعای او سنگ دل تو نرم شود ترا چارهٔ نیست از آبی که زمین دل خود را آب دهی تا بعد از آن توبه که تخم سعادتست در زمین دل تو اندازند تا سبز شود و بردهد.

بیت

می ببايد نار و آبی توبه را
شرط شد برق و سحاب^{۱۱} توبه را

بدانکه آن آب آب دو چشمهٔ چشم تست که مناسب زمین دل تست و حالا آنکه از بسیاری گناه

^{۱۱} Damage to the manuscript here -- missing dots.

چشمه چشم تو خشک شده است خس و خاشاک بسیار در زمین دل تو روییده لولاً تا او را
آتش نرنی و آن خس و خاشاک را نسوزی و بعد از آن از چشمه چشم خود آبی ظاهر نسازی و
زمین دل را آب ندهی و نرم نسازی قابل [آن]^{۱۳} نمیشود که تخم سعادت که آن توبه است در
وی بیند لزند تا سبز شود و برود.

دیگر بدانکه مشغول شدن تو در دنیا بزن و فرزندان [F. 126a] علامت قهر و غضب خداوند است
که ترا از خود دور انداخته است اگر خواهی آتش قهر و غضب او سببانه فرو نشیند تا آتش
پسیمانی و ندامت از دل تو سر بر نزند و نسوزد گناهان ترا و دو چشم خونبار از تو ظاهر نشود
و نشوید گناهان ترا قهر و غضب خداوندگی فرو نشیند.

بیت

تا نباشد برق دل لبرو و چشم کی نشیند آتش تهدید خشم

منقولست که سبب دور افتادن حضرت یوسف از حضرت یعقوب علیهما السلام آن بود که
حضرت یعقوب را خدمتکاری بوده زر خریده و او را بسری بوده بغایت ناقابل هر چند حضرت
یعقوب علیه السلام او را یصحت و موعظ فرموده اند از اعمال نا مرضی باز بگشته^{۱۴} است.

بیت

هر که را روی به بهبود^{۱۵} نبود دیدن روی نبی سود نبود

بالاخر او را از پرورش جد اگر ده فروخته اند باین سبب حق سبحانه و تعالی بایشان قهر کرد و
حضرت یسوف را از ایشان هفت سال جدا انداخت و ایشان بواسطه آنکه رضای حق سبحانه و
تعالی در آن کار نبوده هفت سال چندان گریه و زاری کرده اند که چشمهای مبارک ایشان از هم
رفته و خیال [F. 126b] نکنی که گریه و زاری و ناله از جهت جدایی فرزند بوده باشد چراکه انبیا و
ولیا این همه گریه و زاری و ناله از جهت جدایی از آن جناب میکنند.

^{۱۳} Written above line.

^{۱۴} This word is missing its initial dot; this is a guess.

^{۱۵} This is a guess -- this word is illegible.

بیت

نالَم لو را نالها خوش آیدش
در دو عالم ناله و غم بایدش

بعد از هفت سال حق سبحانه و تعالی آن اندک لغزشی که از ایشان بوقوع آمده بود. عفو فرمود
و علامت عفو آن شد که حضرت یوسف را بایشان رسانید آن لغزشی که حجابی شده بود و
ایشانرا از مشاهده جمال و جلال الهی رفع کرد و باز بمشاهده جمال او سبحانه مشرف شدند
چشمهای مبارک ایشان بینا [وروشن]^{۱۶} شد.

بیت

چيست از ين خويتر در همه آفاق کار
دیده بینا از لقای حق شود
دوست رسد نزد دوست یاربرتر دمک^{۱۷} یار
حق کجا همراه هر احمق شود
هزل شربت شیرین میوه مشموم
چنان مفید نباشد که بوی صحبت یار

بو بین ای بی توفیق که حضرت یعقوب بآن بزرگولری باندک دلّتی هفت سال از مشاهده جمال و
جلال الهی محروم شدند و ازین فراق چندان گریستند که چشمهای مبارک خود را در سر این کار
در باختند تو با این همه فسق و فجور و مخالفت بآنجناب [F. 127a] لحظّ از ان گناهان باز
نمیکردی و توبه نمیکنی از سر اخلاص و اعتقاد بگریه و زلری تمام تا حق سبحانه و
تعالی نیز این حجابات را از پیش تو رفع کند و بمشاهده جمال و جلال خودش مشرف سازد
بدانکه این همه گناه که تو درین چندگاه بآن جناب کرده بآن مریض میماند که معده او پر شده
است از سفرا و سودا تا استفراغ نمیکند از اینها صحت نمی یابد.

بیت

توبه کن وز خورده استفراغ کن
چون حراحت کهنه شد روداغ گن

بس ترا ازین گناهان استفراغ میباید کرد تا شربت شفای وصل را بتو دهند که بقاء الخلیل
شفاء العلیل قال الله تبارک و تعالی فلیضحکو قلیلاً.^{۱۸}

^{۱۶} Marginal insertion.

^{۱۷} دیک؟

^{۱۸} Qur'an IX:82.

بدان ای طالب صادق که فلیضحکو قلیلا امریست و لجب الامتثال لز پیشگاه بر بنده ها که در
بین زندان کمتر خندید.

بیت
جرعه تو شان بلا را شاد کامی در غمست شاد باد آن دل که در وی سگه غم میزنند

چونکه دنیا جای حرن و اند و هست که الدنيا سجن المؤمن و جنة الکافر چراکه
گناه کار را در زندان می اندازند تا متنبه و پشیمان شود و لز گناهان خود باز گردد و توبه
کند.

بیت [F. 127b]

توبه کردم توبه کردم رحم کن رحمت نمای چون بدرگاه تو خود را در پناه آورده ام

تا پادشاه را رحم آید و او را لز زندان بر لرد همچنین پادشاه مطلق جل شانه بواسطه آن اندک
ذلتی که لز حضرت آدم در بهشت بنا بر حکمتی واقع شد قهر کرد و در چاه زندان دنیا انداخت
چونکه حضرت آدم در کمال دانش و حضور و آگاهی بود اعتراف نموده دو بیست سال بگریه و
زلری تدارک نمود.

بیت
گریه و زلری عجب سرمایه ایست دولت کلی قوی تر دایه ایست

و باین سرمایه بدولت وصل محبوب حقیقی مشرف شد اما فرزندان او^{۱۹} را از کثرت گناه حجاب
ایشان بغایت غلیظ شد همچون مرغ خانگی خور و ذلیل در زندان دنیا ماندند لز کمال جهل و
نادانی کار ایشان بجایی رسید که خواجه خود را تمام فراموش کردند و لز غایت جهل و بی
شرمی همیشه گناه میکنند و حق سبحانه همیشه حاضر و ناظر و ایشان غافل از وی.

بیت
غافل مشو که مایه ظلمات غافلست با یاد دوست باش که جانرا جلی کند

و او سبحانه با این همه عنایات و الطاف خود را از ایشان کم نمی کند از کرمی که دلرد.

^{۱۹} Adam.

بیت

جوشش دریای فضلست نیک و بدر شامل است [F. 128a]

گر چه از بد بد ترم حاشا که مانم بی

نصیب

که کار ما همه موقوف بر عنایت تست

عنایتی کن مارا بکار ما مکذار

و ایشان از کمال بی شرمی همیشه نعمتهای او را میخورند و همچون کودکان خنده و بازی میکنند.

بیت^{۲۰}

کودکان خندان دانا یان ترش

غم جگر را باشد و شادی زشش

کودکان چونکه مکلف نیستند و هیچ حجابی نیست ایشانرا از انجناب آن همه ذوق و شادی ایشان از آن کان شادیست.

بیت

تا ننگنجی همچو کل در پوست تو

شادی جاوید کن از دوست تو

ای طیبب جمله علت های ما

شاد باش ای عشق خوش سود ای ما

اما خنده و شادی و بازی این محجوبان از کمال غفلت و بی شرمیست چرا که اگر ایشان را اندک شرمی و حیایی بودی پدر ایشان بآن اندک ذلت چه مقدار خجالت از آن جناب کشید ایشان با این همه رسوایی و گناه شرم نمیدارند از خواجه خود از این جهت خود را مستحق عقوبت بی نهایت دوزخ ساخته اند و در زمان سوختن در آتش دوزخ دستها بر سر می زنند هیچ فایده نمیکند.

بیت

جا هلان آخر بسربری می زنند

عاقلان خود نوحها پشین کنند

بیچاره مکر سوختنش در تک کور است

آنکس که ننوشد [F. 128b] می از عشق نسوزد

This verse is unique to this tract. ^{۲۰}

و قال الله تبارک و تعالی وَاَيُّکُوْا کَثِيْرًا.^{۲۱}

بدان ای طالب صادق که وَاَيُّکُوْا کَثِيْرًا امریست از پیشگاه اجب الامتثال مر بنده گان عاصی را و این امر شریف که سبب تدلرک گناه گناه کارانست حق سبحانه و تعالی از کمال شفقت با بنده گان عاصی عطا کرده است چونکه گناه این عاصیان از حد وعد بیرونست. دوست مشفق در تدلرک و دولی آن مبالغه بسیار فرموده است و توالی بی شرم با این همه گناه و با این همه مبالغه دوست مشفق در تدلرک آن نمیکوش و از کمال غفلت همچون سربریان دایم در خنده و از دوست مهربان که همیشه حاضر تست شرم نمیدلری.

بیت

ز امر حق و ایکو اکثیرا خوانده چون سربریان چه خندان مانده

اگر با مر دوست مشفق عمل کنی دایم الاوقات همچون پدر خود بگریه و زلری مشغول باشی از صفا و روشنی تو عالمها منور میشود.

بیت

روشنی خانه باشی همجو شمع بهر گریه آدم آمد بر زمین
گر فرو باری تو همچون شمع دمع تا بود گریان و ملان حزین

شرف و عزت گریه را ابو بین که از گریه ابر باغها [F. 129a] و بوستانها خرم و خندان میشود.

بیت

ابر گریان باغ را خندان کند گر تو سنگ خاره و مرمر شوی
صحبت مردانت از مردان کند چون بصاحبدل رسی گوهر شوی

و از گریه نا رسیده ها شیر در بستانهای ما در آن در جوش می آید.

بیت

تا نکرید ابر کی خند دچمن تا نکرید طفل کی جو نوشد لبن

ای گناه کار عاصی جافی چه شود اگر تو نیز طفل چشم خود را در گریه و زلری درلری که کام

^{۲۱} Qur'an IX:82.

تو موقوف گریه و زلری تست.

بیت

لی برادر طفل طفل چشم تست کام خود موقوف زلری دلن نخست

چونکه تو خود زور و طاقت عبادت و ریاضت و بنده گی حق سبحانه و تعالی ندلری باری به
پیش دوستی از دوستان لو سبحانه برو از راه صدق و نیاز حلقه بنده گی لو را در گوش خود
انداز.

بیت

بندگی شان خلاصه عملست هر که روشن بدید در املست
لی برادر علام مردان باش کرد ایشان چو چرخ کردن باش

مَدَّتْهای مدید بجان و دل خدمت و ملازمت و خاک بوسی آستانه شریف لو را اختیار کن تا ببرکه
اتفات خاطر شریف لو این حجابات از پیش تو مرفوع گردد و بسعادت وصل مشرف شوی.

بیت

تا تو هستی هست [F. 129b] در تو کی رسد نیست شو تا هستیت از پی رسد
زلری می کن جوزورت نیست هین^{۲۲} چون تو کوری سر مکش از راه بین

چونکه از بسیاری گناه چشم تو کور شده است از مشاهده آن جمال دست در دامن ساسی^{۲۳} زن
تا ترا رساند بوصل دوست و در راه نیاز و اخلاص کمتر از خرسی مباح.

منقولست که شیخی در پای خرسی در آمده بوده است و لو از درد می نالیده حق سبحانه و
تعالی دوستی از دوستان خود را برای او فرستاده تا آن تشویش را از او دور کرده.

بیت

کمتر از خرسی نمی نالی ز درد خرسی رست از درد جون فریاد کرد
چون که ناله خرسی رحمت کش بود ناله اش نبود چنین نا خوش بود

^{۲۲} بین؟

^{۲۳} Reading unclear.

منقول است که حضرت دلود علیه السلام گفته یا رب العالمین ابراهیم را علیه السلام بختلّت مخصوص کردی و موسی را کرامت مکالمت دلدی مرا نیز کرامتی باید چنانکه با ایشان کردی. فرمان آمد که ای دلود من ایشانرا به بلاها مبتلا کردم ایشان صبر کردند من ایشان را بکرامت خود مکرم کردم ترا نیز ببلائی مبتلا کردم اگر صبر کنی ترا نیز کرامتی بدهم چنانکه ایشان را دادم. گفت یا رب العلمین مرا مبتلا کردن تا صبر کنم. وقتی حضرت دلود علیه السلام در صومعه خود عبادت میکرد اند که [F. 130a] مرغی متلون از طلق صومعه ایشان در پریده و در پیش ایشان نشسته خولسته اند که بگیرندش پریده و بر روزن نشسته خولسته اند که بگیرندش ببوستان فرو پریده و حضرت دلود علیه و السلام نکرسته اند زنی را دیده اند سر خویشان می شسته در آن بوستان بقول ضحاک نام آن زن اشیع بود که مادر سلیمان علیه السلام است. چون حضرت دلود علیه السلام آن زن را دیده اند زود چشم گردانیده اند و فرود آمده کنیزک را فرستاده اند تا پرسد که آن زن که بود. کنیزک باز آمده و گفته آن زن شوهر ندلرد و حضرت دلود علیه السلام نپرسیده اند که آن زن نامزد کسی هست یا نه. و آن زن نامزد او ریا بوده چون این قدر احتیاط نکرده اند در قید خود در لورده اند از ایشان نه پسندیدند و این ذلتی آمد از ایشان حضرت حق سبحانه و تعالی دو فرشته را فرستاد تا ایشانرا تنبیه کردند چنانکه در قرآن واقع است. قوله تعالى إِنَّ هَذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَ تِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِي نَعْجَةٌ وَ أَحَدَةٌ فَقَالَ أَكْفِلْنِيهَا وَ عَزَّيْ فِي الْخِطَابِ الْآيَةَ.^{۲۴} چون حضرت دلود علیه السلام را از آن حال جز شده زود بتوبه و استغفار [F. 130b] مشغول شده اند و بعد از آن تا مدت سی سال ایام عمر خود را سه قسم کرده اند. یک روز بر تخت پادشاهی نشسته داد و عدل میکرد اند و یک روز زره می بافته اند برای قوت عیال خود و یک روز دیگر معبدی داشته اند که چهار هزار محراب در و بوده در هر محرابی یکی از صلحای امت ایشان بعبادت مشغول بوده اند. آن روز در آن معبد با صلحای امت خود بگریه و زاری مشغول

^{۲۴} Qur'an XXXVIII:23.

می شده اند. * از جهت تدارک آن ذلت و چون آنروز میشده منادی ندادر میداده است که امروز روز نوحه است تمام خلق آنروز بملازمت ایشان می آمده اند و ایشان بنوحه و زلری مشغول می شده اند.^{۲۵} و حضرت دلود علیه السلام از نوحه و زلری بسیار در میان خلق می افتاده اند همچون مرغ نیم بسمل چندان می طبیده اند که در آب دیده خود غرق میشده اند.

وقتی که انبیا با آن همه کمال از برای اندک ذلتی سالهای دراز این همه نوحه و زلری میکرده باشند. تو با این همه عصیان و گناه چه شود اگر یک روز سر خود برهند کنی و بنوحه و زلری و عذر گناهان از خواجه خود در خواهی تا باشد که رحمش آید و ترا ازین ورطه خلاص سازد.
بیت

توبه کردم توبه کردم [F. 131a] رحم کن رحمت نما چون بدرگاه تو خود را در پناه آورده ام
یا شفیع المذنبین بار گناه آورده ام بردرت این بار با پشت دو تا آورده ام

حضرت دلود را علیه السلام درد و سوز بجایی رسیده بود که هر چگاه که متوجه بصحرا میشده اند و در نوحه و زلری می در آمده اند سنگ وجوب صحرا و جا نوران همه با ایشان در ناله و زلری می در آمده اند. کقوله تعالی وَ لَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ مِّنَّا فَضْلًا يَا جِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُ وَ الطَّيْرَ وَ الْنَّالَةَ الْحَدِيدَ الْآيَةَ.^{۲۶}
بیت

نالۀ دلود [بر] ^{۲۷} بسنگ که رسید گوش آن سنگین دلانش کم شنید

بعد از آن حضرت دلود در صحرا منبری نهاده و عَظ می فرمود [ه ا] ^{۲۸} ند یک روز در اثنای وعظ از نوحه و زلری ایشان چهل هزلر آدم قالب تهی کرده اند و الله اعلم.

^{۲۵} The text between the marks is omitted in ms. 10626. See ms. 10626, f. 75a, lines 11-12.

^{۲۶} Qur'an XXXIV:10.

^{۲۷} Marginal insertion.

^{۲۸} Marginal insertion.

بیت

کوهها هم لحن دلودی شده [شنید بدل]^{۲۹} گوش آن سنگین دلانش نشنده [بدل]^{۳۰}

بدانکه مقصود حق سبحانه و تعالی از فرستادن [بلا بر دوستان]^{۳۱} خود که انبیا و اولیا اند
آنست که ایشان دردمند و سوخته شوند تا نفس شریف ایشان در دیگران اثر کند. و قال رسول
الله صلی الله علیه و سلام إِنَّ أَشَدَّ الْبَلَاءِ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ ثُمَّ عَلَى الْأَوَّلِيَاءِ [F. 131b] ثُمَّ
عَلَى الْأَمْثَلِ فَلَا مَثَلَ.

بدانکه سرمایه سعادت که حق سبحانه و تعالی با انبیا و اولیا و تابعان ایشان دلا در دنیا که
بآن سعادت بکمال مقام بنوت و ولایت رسیده اند آن بلا بود.

بیت

ما بلا را بکس عطا نکنیم تا و رانام ز اولیا نکنیم

بدانکه بهترین گوهری که در خزانه لوست سبحانه که از برای دوستان خود فرستاده است آن
بلاست.

بیت

این بلا گوهر خزینة ماست ما [کس بدل]^{۳۲} بهر خس کهر عطا نکنیم

بدانکه بلا سبب بکاست و بکا موجب درد و سوز خداست و درد سوز موجب شفا و دوست [و
شفا و دوا]^{۳۳} موجب عنایت و عطاست و عنایت و عطا موجب وجود موهوب خداست و صبر در
بلا موجب رضاست و هر که مشرف شد ببلا این سعادت او را سزاست. بدانکه هر دردی را
دوست دوی دردمندان خداست این کمال عنایت و عطاست هر که این را ندلرد درین عالم

Marginal insertion. ^{۲۹}

Marginal insertion, although it's not clear where this insertion is supposed to be on this line. ^{۳۰}

Marginal insertion. ^{۳۱}

Marginal insertion. ^{۳۲}

Marginal insertion. ^{۳۳}

چراست.

بیت

آن روح را که عشق حقیقی شعار نیست نا بوده به که بودن غیر عار نیست
در عشق باش مست که عشق است هر چه هست بی کار و بار عشق بر دوست بار نیست
عشقست و عاشقیست که باقیست تا ابد دل جز بر بن منه که بجز مستعار نیست

بدانکه بلا گوهریست از خزینۀ او که [F. 132a] بهر خسیسی دون همتی او را نمیدهند و با
عاشقان و عارفان و عالیی همتان عنایت میکنند. بدانکه بلا آن کیمیای است که مَسَّ و حود
انسانرا بزر خالص حقیقی تبدیل میکنند که آن وجود لوست سبحانه و تعالی. بدانکه بلا
کیمیای سعادت‌یست که بهر حیوانی که میرسد او را بمرتبهٔ ملکی تبدیل میکند. بدانکه بلا
بهر نامردی که میرسد او را مرد میسازد و بهر مردی که میرسد او را فرد می سازد و بهر فردی
میرسد او را عین درد میسازد. بدانکه بلا گوهریست که بهر سُرخِی که می رسد او را زرد
میسازد. بدانکه بلا کیمیایی است که میراث مانده است از حضرت آدم بفرزندان صالح او که
انبیا و اولیا اند. بدانکه بلا زنجیریست که دیوانگان محبت را بجانب محبوب میکشد.
بدانکه بلا رسنی است که حق سبحانه و تعالی آویزان ساخته است بجانب محبوسان زندان دنیا تا
دست در وی زنند و کشد ایشانرا بجانب خود که مَنْ تَمَسَّكَ بِحَبْلِ مِنْهَا قَادَتْهُ إِلَى
السَّمَاءِ.

بیت

یوسفا آمد رسن در زن تو دست از رسن غافل مشو سکه شده است
حمد لله کین رسن آویختند فضل و رحمت را بهم آمیختند

بدانکه بلا سرمایۀ سعادت‌یست که تاجران آخرت که انبیا و اولیا اند این [F. 132b] سودها باین
سرمایه حاصل کرده اند.

بیت

بر سر بازر عشق سود کسی کرد کو شادی عالم بداد محنت ماتم خیر

بدان لی طالب صادق که تجارت دو است و سرمایه تجارت نیز دوست. یکی سرمایه
تجارت آخرتست که سرمایه سعادت تست و آن بلاست که اثبیا و اولیا اختیار کرده و بآن
سرمایه سود بی نهایت حاصل کرده اند همان سرمایه ایست که میراث مانده است از ایشان
تاجران آخرت را که درین زمانند بهمان سرمایه تجارت میکنند. بدانکه سود و نتیجه این
سرمایه که بلاست درد و سوز است.

بیت

سرمایه سعادت مادر دیار بود	ورنه بسع ما کره از کارگی کشود
سرمایه سعادت جاوید عاشقی است	یا معشر الاحبته حیوالعلی الصلوة

عشق و محبت آن زنجیر است که میکشد مجنون محب را ابجانب محبوب.

بیت

عشقست هر چه هست بگفتیم گفته اند	عشقت بوصل دوست رساند بضرب راست
---------------------------------	--------------------------------

و نتیجه درد و سوز آتش محبتی است که از ته دل محب سر بر میزند میسوزد و هر چه نشان غیر
و غیریتست.

بیت

عشق آنشعله است کوجون بر فروخت	هر چه جز معشوق باقی جمله سوخت
-------------------------------	-------------------------------

و نتیجه سوختن نشان غیر و غیریت بی رنگ و یکتا شدن است از هر چه [F. 133a] غیر اوست
سبحانه و تعالی.

بیت

چون به بی رنگی رسی کان داشتی	موسی و فرعون دلرند آشتی
------------------------------	-------------------------

نتیجه بی رنگ و یکتا شدن عین محبوب شدن است.

بیت

کم شدن کم کن که تفریه این بود	تو ز خود کم شو که تجربه این بود
محو گردد در وی و جو لو شود	آب کوزه جون در آب جو شود
زین سپس نی کم شودنی بد لقا	وصف لوفانی شد و ذاتش بقا
قی کرد مرا لز من و پر کرد ز دوست	عشق آمد شد جو خونم اندر رک پوست
نامیست ز من بر من باقی همه لوست	لجز لی وجودم همکی دوست گرفت

این است سود بی نهایتی که لز سرمایه بلا تاجران انبیا و اولیا حاصل کردند و رفتند بآبروی تمام چه خاصان به بصیرۀ نافذه خود ملاحظه کردند و دیدند که تجارتی که سود لو بی نهایت است نزد حضرت حق سبحانه و تعالی اینست این را اختیار کردند و آن تجارت را که زر و مال دنیا است بر عوام خلق گذاشتند که الدُّنْيَا جِيفَةً فَطَالِبُهَا كِلَابٌ.

بیت

بوست را بشر خسان بگذاشتیم ^{۳۴}	[ما ز قرآن فغر را برداشتیم]
پوست را پیش خسان انداختیم	ما ز قرآن بر کزیدیم مغز را

و كما قال الله تبارك و تعالى أَوْ لِيكَ الَّذِينَ اشْتَرَوْا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبِحَت تِّجَارَتُهُمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ.^{۳۵} [F. 133b]

وصف اینهاست که خریدند ضلالت را که آن دنیا ست بسعادت هدی که آن مولى است بس هیچ سود نکرد این تجارت ایشان و مهتد نشدند بآنچه می باید. و قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الدُّنْيَا مَزْرَعَةُ الْآخِرَةِ.

بدانکه کشت دو ست، یکی کشت آخرت و دیگر کشت دنیا. هر یک ازین کشتها را آبی و زمینی و تخم و آلاتی مناسب آن حق سبحانه و تعالی تعیین کرده است و مناسب زراعت دنیا این ات و زمین و تخم مانند گندم و جو و غیر اینها و آلات و اسباب چنانچه معلوم همه

^{۳۴} Marginal insertion, but the handwriting is unclear.

^{۳۵} Qur'an II:16.

است و این زراعت را عوالم خلق اختیار کرده اند و زراعت خاص را خاصان که انبیا و
 لولیا اند اختیار کردند و زمین این زراعت دلهای خاصان اُمت حضرت محمد رسول الله است
 صلی الله علیه و سلم و تخم این زراعت بلاست اولاً دهقان حقیقی که حق است سبحانه و تعالی
 کشت این تخم سعادت را در دل خاصان خود که انبیا اند و بعد از آن دهقان این مزرعه
 انبیا اند علیهم السلام که کشتند این تخم سعادت را در دل خاصان که مشایخ طریقتند قدس
 الله اسرارهم و ایشان نیز کشتند این تخم سعادت را در دل فرزندان خود که مریدان [F. 134a]
 صادق اند.

بدان ای طالب صادق که نتیجه این تخم سعادت که بلاست اولاً طلب است و طلب
 زنجیرست که می کشد محب مجنون را بجانب محبوب.

بیت

سلسله موسی دوست حلقه دام بلاست هر که درین حلقه نیست غافل ازین
 ماجراست

و نتیجه کشیدن زنجیر بلا درد و سوزیست که می سوزد وجود هستی محب را.

بیت

درد آمد خوشتر از ملک جهان تا بخوانی مر خدا را در نهان

و نتیجه سوختن پاک و صاف شدن محب است از غیر محبوب.

بیت

صاف شویا حق نهان و آشکار صوفیان صاف را این است کار
 گر صفا می باید درویش شو یک زمان در خویش نیک اندیش شو

و نتیجه پاک و صافی شدن محب از غیر محبوب عین محبوب شدنیست.

بیت

قلم اینجا رسید و سر شکست	تو ز خود کم شو و صال این است بس
تو مباح اصل کمال نیستُ بس	جانم همکی ز تن چه پرسی
من عشقم و عشق من چه پرسی	اینست سخن سخن چه پرسی
لُز سزنا پای محریارم	لُز دشمن طعنه زن چه پرسی
پر ولی مدیح دوست هم نیست	

منقولست که روزی حضرت جبرئیل علیه السلام پیش حضرت رسول صلی الله علیه و سلم در آمده اند و رنگ [F. 134b] ایشان متغیر شده بوده. آنحضرت صلی الله علیه و سلم پرسیده اند که یا برادر جبرئیل چه میشود ترا که هرگز چنین متغیر ندیده بودم. حضرت جبرئیل گفتند یا محمد حضرت حق سبحانه و تعالی آیتی فرستاده است از برای امتان عاصی تو که لُز هَبِیت آن آیت وهم است که آسمان و زمین بلرزد و این آیت را خوانده اند که قوله تعالی وَ اِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ اَجْمَعِينَ^{۳۶} رخساره مبارک آنحضرت بغایت متغیر شده و دستار مبارک خود را از سر بر داشته اند و بگریه و زلری تمام دست بدعا بر داشته اند هیچ آیت و عده نازل نشده است. بعد از آن بخانه در آمده اند سه شبانه روز همچنین نوحه و زلری میکردند و روی مبارک می مالیده اند و شفاعت اُمّتان عاصی خود میکردند. بعد از سه شبانه روز اصحاب کرام رضوان الله تعالی علیهم اجمعین بر در خانه آمده دیده اند که آنحضرت هنوز بگریه و زلری مشغول اند.

بیت

گریه و زلری عجب سرمایه است	دولت کلی قوی تر دایه است
دایه و مادر بهانه جو بود	تا که کی آن طفل او گریان شود

و صحابه هر چند مبالغه کرده اند در را نکشاده اند. بعد از آن حضرت امیر المؤمنین ابو بکر صدیق رضی الله عنه بحضرت علی گفته اند که بروید حضرت فاطمه و حضرت امیر المؤمنین [F. 135a] حسن و حسین را بیارید باشد که بشفاعت ایشانان در را کشایند حضرت

^{۳۶} Qur'an XV:43.

فاطمه و امیر المؤمنین حسن و حسین را آوردند و حضرت فاطمه با فرزندان در گریه و زاری
در آمده اند.

بیت

طفل حاجات شما را آفرید تا بگریید او کند حاجت پدید
گفت داعو الله بی زاری مباش تا بجوشد شیرهای مهرهاش

مهر و شفقت پدری حضرت در جوش آمده در را کشاده اند.

بیت

کشاده باد بدولت همیشه این درگاه بحق لشهد ان لا اله الا الله

حضرت فاطمه و حضرت حسن و حسین و صحابه کرام باجمعهم به پیش آنحضرت در آمده
دیده اند که وجود شریف آنحضرت بغایت ضعیف و نحیف گشته و رخساره مبارک ایشان از
گریه بسیار خاک و کل شده.

بیت

عالم پیر حرتش حاصل شده خاک از اشک دو چشمش کل شده

اصحاب گفته اند یا رسول الله چه میشود؟ فرموده اند که آیتی نازل شده است از برای
امتان عاصی و از غم ایشان سه شبانه روز است که گریه و زاری میکنم هیچ آیت و عده نازل
نمی شود. حضرت فاطمه رضی الله عنها گفته اند یا بابا از برای ضعیفان امت تو من
خود را فدا کردم و از برای جوانان امت تو حسن و حسین را فدا کردم. [F. 135b] بعد از آن
حضرت ابو بکر صدیق و صحابه کرام رضی الله عنهم همه بیکبار بگریه و زاری و نوحه تمام
فریاد بر آورده اند که یا رسول الله مایان همه خود را فدای عاصیان امت تو کردیم!

بیت

جانم فدای جانان کر میل او بجانست فرمان دلپذیرش بر جان من روانست

هنوز آیت و عده نازل نشده. بعد از آن حضرت فاطمه رضی الله عنها و حضرت امیر

المومنین حسن و حسین رضی الله عنهما و اولیاده و المصیبتاه^{۳۷} گویان روی بصحرانهاده اند.
 بعد از ان این آیت و عده نازل شد. قال تعالی ثُمَّ نُنَجِّی الَّذِینَ اتَّقَوْا وَ نَذَرُ الظَّالِمِینَ
 فِیْهَا جِثِیًّا^{۳۸} بعد از نزول این آیت آنحضرت و صحابه کرام همه شادمان شدند.

بیت

از خوش اینجا یکه سر بر زنید پایها کوید و دستی بر زنید

بعد از آنکه انبیا و اولیا از برای عذر تقصیرات سر خود برهنه میکرده اند و سالهای دراز گریه
 و نوحه میکرده اند و باین سرمایه سود بی نهایت بدست می آورده اند که آن عفو تقصیرات
 است. بس مرادانی که از سر وقوف و دانش بسنت انبیا عمل کنند جاهلان بی وقوف از جهل و
 نادانی چرا باید که عیب و ملامت کنند؟

بیت

زد شیخ شهر طعنه بر سرار اهل دل [F. 136a] المرء لا یزال عدو لما جهل

و خود را از سعادت دنیا و آخرت محروم سازند لولا بدانکه فایده و نتیجه سر برهنه کردن
 چیست؟ آنست که حیات و زندگی آدمیان بفیض و فضل الهی است و فیض وافر وقتی بدل
 بنده ها میرسد که راه گذر فیض از حجاب وجود و هستی تمام خالی باشد تکبر و وجود و
 هستی اکثر در سر آدمیان میباشد بحکم الظَّاهِرُ عَنْوَانُ الْبَاطِنِ. هر چگاه دستار خود را
 که آن صورت بار هستی است از سر خود برداشتند از وجود و هستی ظاهر خلاص شدند. این
 نیستی ظاهر در باطن ایشان اثر می کند و راه گذر فیض بر ایشان کشاده میشود و فیض از
 ین نیستی بر دل ایشان میرسد اگر منکران طریق یکبار این عمل کنند و از ین لذت با ایشان
 می رسد و دیگر هرگز انکار این طریق نکنند.

^{۳۷} These two words appear in ms. 10626 (F. 78b, L20) without the final h's, and in Kattakhanov (F. 116a, L14) with the final h's. Probably he intended: أولیاده و أصفیاء.

^{۳۸} Qur'an XIX:72.

بیت

منکر چه شوی بحالت زنده دلان
لی لولیا حق را از حق جدا شمرده

چون هر چه نزانست کسی را نبود
کز طن نیک داری با لولیا چه باشد

ای امتان عاصی جافی حضرت پیغمبر صلی الله علیه و سلم و صحابه کرام او رضوان الله
تعالی علیهم اجمعین از برای عفو گناهان شما این همه گریه و زاری کردند و شمایان از غایت
جهل و غفلت [F. 136b] یک شب و یک روز سر خود برهنه نمی کنید و عذر گناهان گذشته
خود نمیخواهید و احسرتاه و اولیاه و امصیبتاه^{۳۹} فردا روز که خلق اولین و آخرین حاضر
شوند شمایان را با این عصیان و گناه نزد حضرت حق سبحانه و تعالی و نزد حضرت رسول
صلی الله علیه و سلم حاضر سازند از خجالت و شرمنده گی و ندامت و پیشمانی در آن روز
هیچ فایده نخواهد بود چرا که جای تدارک گناهان دنیاست که دار عملست و آخرت و از جز است
تدارک گناهان آنجا نمی توان کرد.

بیت

عاقلان خود نوحها پیشین کنند
جاهلان آخر بسریر می زنند

و قال رسول الله صلی الله علیه و سلم حکایة عن الله تعالی مَنْ طَلَبَنِي وَ حَدَّثَنِي حَقَّ
سبحانه و تعالی میفرماید که هر که مرا می طلبد می یابد و مَنْ وَ حَدَّثَنِي عَرَفَنِي. هر که
یافت مرا شناخت^{۴۰} مرا و مَنْ عَرَفَنِي أَحَبَّنِي و هر که شناخت مرا دوست داشت مرا و مَنْ
أَحَبَّنِي عَشَقَنِي. یعنی هر که دوست داشت مرا عاشق شد مرا و مَنْ عَشَقَنِي عَشَقْتَهُ یعنی
هر که عاشق شد مرا عاشق میشوم من وی را و مَنْ عَشَقْتَهُ قَتَلْتَهُ یعنی هر که را عاشق شدم
من [F. 137a] بس میکشم وی را و مَنْ قَتَلْتَهُ فَعَلَيْ دِيَّتِهِ یعنی هر که را [من کشتم]^{۴۱} میکشم
بس بر منست دیته وی و مَنْ عَلَى دِيَّتِهِ فَأَنَا دِيَّتُهُ و هر که را بر منست دیت وی بس منم دیت

Probably he intended: ^{۳۹}

أولياء و أصفیاء.

probably ساخت ^{۴۰}Marginal insertion. ^{۴۱}

وی.

بیت

عاشقانرا شادی ماز و غم لوست
غیر معشوق لڑ تماشایی بود
مزد کار و اجرة خدمت هم لوست
عشق نبود هرزه ز سودایی بود

حضرت شیخ مرتعش میفرمایند صوفی آن بود که نظر او با قدم او برابر باشد، یعنی نظر صوفی بر مقامی باید. باشد که بقدم سلوک آنجا رسیده باشد. قدم آنجا که قول یعنی بقدم سلوک رسیده باشد، بآن مقامی که میگوید قول آنجا که قدم، یعنی آنچه میگوید میباید که بقدم سلوک آنجا رسیده باشد. دل آنجا که تن تن آنجا که دل یعنی بقلب و قالب می باید که حضور و آگاهی بآنجناب باشد.

بیت

نماند مرکب اندر دل حیوان
بیکر نکی براید قالب جان

بخلاف آنکه گفته اند از خود غایت و بحق حاضر جماعتی کمان برده اند که سالک می باید که از خود غایت شود تا [F. 137b] بحق حاضر شود و کمال این را خیال کرده اند و لیکن این بدایت و وسط این طریق است که سالک در بدایت بتکلف بواسط مشغولی که بطریقه دارد گاه گاه از خود غایب میشود و بحق حاضر میشود. و این بدایت سلوک سالکانست و متوسطان بی تکلف گاه گاه از خود غایب میشوند و گاه باز بوجود خود حاضر میشوند و حاضر شدن باین دو وجود که مبتدیان را و متوسطان راست وجود [بعد از]^{۴۲} عدم میگویند. هر چگاه که اینها را بیکدیگر وصل کردند که وقوف و آگاهی علی الدوام شدانیست نهایت مقام این طایفه.

بیت

وصل اعدام اگر توانی کرد
کار مردان مرد تانی کرد

لا بل بخود حاضر و بحق حاضر یعنی سالک بجایی میباید رسد که همیشه بی تکلف حاضر و

^{۴۲} Written above line, small.

آگاه باشد یعنی حضور و گاهی لو بجایی رسد که لازمه ذات لو شود همچون بینایی در چشم و شنوی در گوش که لازمه چشم و گوش است هر چند خواهد این حضور و آگاهی از خود دور کند نتواند و هر چند در خود نظر کند جز وقوف و آگاهی هیچ نیابد و این صفت ذاتی حق است سبحانه و تعالی [F. 138a]^{۴۳} اینست نهایت سیر الی الله و بدایت سیر فی الله اینست شهود وحدت در کثرت و فرق بعد الجمع و بقاً بعد الفنا این است وجود موهوب حقانی این است مقام ارشاد و تکمیل و تربیت ناقصان و ان زمان هر چه صادر میشود از وی از ان وی نیست بی یسمع و بی ببصر و بی یبطش وصف حال وی شده هر چه میشوند بوی^{۴۴} میشوند و هر جا می رود بوی می رود و هر چه میگوید بوی می گوید اگر چه ازین شخص ظاهر میشود اما منسوب باو نیست.

بیت

تو لو نشوی و نیک اگر جهد کنی جایی برسی کز تو تویی بر خیزد

و این صفت از ان لو ست سبحانه و تعالی.

بیت

اینست کمال مرد دانا بیقین در هر چه نظر کند خدا را بیند

مَنْ كَانَ اللَّهُ تَلَفَهُ كَانَ اللَّهُ خَلَفَهُ.

کان الله بوده در ما مضمی تا که کان الله له آمد حزا

و قال رسول الله صلى الله عليه وسلم حكاية عن الله تعالى يا أحمدُ عندي شراب
لأَوِيائِي إِذَا شَرِبُوا سَكَرُوا وَ إِذَا سَكَرُوا طَرَبُوا وَ إِذَا [F. 138b] طَرَبُوا طَلَبُوا وَ إِذَا
طَلَبُوا أَوْجَدُوا وَ إِذَا وَجَدُوا طَابُوا وَ إِذَا طَابُوا خَلَصُوا وَ إِذَا خَلَصُوا وَصَلُوا اتَّصَلُوا
وَ إِذَا اتَّصَلُوا لَأَفَرِّقَ بَيْنِي وَ بَيْنَهُمْ.

^{۴۳} This folio has little red dots running down the right margin from the bottom of line one to
under line 15, for no reason that is apparent to me.

^{۴۴} به وی، به لو.

منقول‌هست^{۴۵} که روزی از عرفای زمان جماعتی بزیارت حضرت مولانای رومی قدس سرّه آمده بوده اند. یکی از ایشان از سر این حدیث که إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى شَرَاباً أُعِدَّتْ لَأَوْلِيَائِهِ إِذَا شَرُّ بَوَاسِكُرُوا وَ إِذَا سَكُرُوا طَابُوا وَإِذَا طَابُوا طَاسُوا إِلَى آخِرِ الْحَدِيثِ. سوال کرده که تا آن چه شربست؟ حضرت مولانا قدس سرّه فرموده اند که چون حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم بقرب قاب قوسین او ادنی اختصاص یافت و مشرف گشت و بر سرِ اوقات حقایق مشرف شد جمال و جلال حضرت حدیث را جل جلاله بدیده بصیرت مشاهده فرمود.

بیت

شد مدد نور بصر نور دل	گشت بصیرت به بصر متصل
دید بصر که ز سمک تا سما	نیست بجز و لجب ممکن نما

بعد از کشف لطایف سبحانی و تحقیق کنوز ربّانی از حضرت عزت دو جام جهان نمای از نور حاضر آمد. یکی پرلز شراب خالص و یکی پرلز شیر سائع و [F. 139a] باختیار یکی ازین دو جام لشارت رسید. حضرت رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمودند اخرت^{۴۶} اللّٰهین و اجتبات^{۴۷} الخر لاخیار امتی. زیرا که عهد ابتداء احکام قوانین شریعت و استحکام اساس اوام^{۴۸} طریقت بود، جام جهان نمای حقیقت را بجهت عارفان امت و خاصان ملت خویش محافظت فرمود از بوی خوش آن شربست که بعضی از اولیاء کمال بحسب اوقات، بیخود میشوند و کشف رازها میکنند.

بیت

کدام باده که نوشیده بود از ولا هم	که مست و ارشد از ملک مملکت پزلر
چه سکر بود که آواز داد سبحانی	که گفت رمزا نالحق و رفت بر سردار

باتفاق همه استحسان حضرت مولانا کردند.

^{۴۵} This story is also found in this manuscript on folios 35b-36a (Sama'iyā) and 227a (Dhikr).

^{۴۶} اخرت

^{۴۷} اختیات

^{۴۸} لولمر؟

بیت

اگر بر عقل عالمیان ازین مستی چکد جرعه نه عالم ماند و آدم نه مخموری نه خود
شربت الحب کاساً بعد کاس کامی
فمانفد الشراب و ما رویت

از حضرت مولانا پرسیدند که وجد چیست؟ فرمودند الوجد انزعاجُ الروح لاحتِمالِ غلبة
الشوق.

بیت

شراب شوق می نوشم بکرد یار می کردم سخن مستانه میگویم [F. 139a] ولی
هشیار می کردم

تم بعون الله تعالى و حسن توفيقه.

بسم الله الرحمن الرحيم

حمد بیحد و ثنای بی عد خدای را جل جلاله که از کمال فضل و عنایت مشیت خاک را بسعادت
 محبت خودش مشرف گردانید و ذات شریفش را که آسمان و زمین و کوه ننگانید که لا
 یسعنّی ارض و لا سمائی دل این مشیت خاک را گنجایش داد که ولکن یسعنّی قلب عبد
 المومن.

بیت

آسمان بار امانت نتوانست کشید قرعه فال بنام من دیوانه زدند

قال النبی علیه السلام قلب المؤمن عرش الله الاعظم.

بیت

دل عرش اعظم لست خدا را بانفاق آنجاست جای سلطنت آنجاست جای دل

دروود و تحیت بیشمار مر محبوب ازل و ابد را که هژده هزار عالم را بطفیل ذات شریف او خلق
 کرد که لولاك لما خلقت الافلاك. و برگزید او را و دین و ملت او را بر دین و ملت انبیاء ما
 تقدم و کلامی فرستاد از برای او که سبب نسخ کلام دیگران شد.

بیت

یتمی که نا کرده [F. 140a] قرآن درست کُتِ خانه چند ملت بشست

با آنکه پیش هیچ استاد و معلمی نرفت خلق و الین و آخرین همه محتاج و علم حکمت لویند.

بیت

نکار من که بمکتب نرفت خط نوشت بغمره مسئله آموز صد مدرس شد

و صد هزار صلوات نامیات بر آل و اصحاب او که راه نمایان دین و پیشوایان علم یقین اند.
 باد قال النبی علیه السلام اصحابی کالنجوم بايهم اقتدَ یتم اهتدَ یتم.

بیت

پیشوایانی که ره بین آمدند
 جان خود را عین حسرت ساختند
 گاه بیگاه از پی این آمدند
 همره جان عذیر حیرت ساختند

بعد از حمد خدا و درود رسول محبتی^۱ وصیت این ضعیف کم بصناعت و کمترین از خادمان این
 مخدومان احمد بن مولانا جلال الدین الکاسانی غفر الله له و لوالدیه و لجمیع المؤمنین و
 المؤمنات و المسلمین و المسلمات به نسبت طالبان طریق آنکه بعد از پیدا شدن درد طلب
 در دلهای ایشان بشکر این نعمت عظیم قیام نمایند چرا که لولا تا حق سبحانه و تعالی در
 باطن یکی از راه نهانی بصفه لرات تجلی نکند درد طلب [F. 140b] در وی پیدا
 نمی شود. يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ^۲. چنین فرمود که اِنْعِقَادٌ^۳ مُحِبَّتٍ ز جانب ما بود [اخر].^۴
 تا نه او دوست دلردت ز نخست
 عشق او تخم عشق ما و شماست
 کی بود دوستداری از تو درست
 دوستداری نخست از وی خواست
 تا طلب در اندرون ناید پدید
 وین طلب در راه حق مانع کشی است
 این طلبکاری مبارک جنشی است

و شکر این نعمت عظیم آنکه هر چگاه که این درد را در خود یافتی از سر قدم ساخته بصحبت
 دوستی از دوستان حق سبحانه و تعالی شتاب شب و روز اهتمام نمای که از تو چیزی ظاهر
 نشود قولا و فعلا که سبب دور افتادن تو از صحبت آن عزیز شود که هیچ بلایی ازین عظیم تر
 نیست شب و روز باین دعا که در کلام الله واقع شده مشغول باش که رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا
بَعْدَ اِذْ هَدَيْتَنَا وَ هَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً اِنَّكَ اَنْتَ الْوَهَّابُ^۵.

^۱ مجتبی^۲ Qur'an V:54.^۳ ان عقائد؟^۴ Written above line.^۵ Qur'an III:8.

بدان لی طالب صادق که هیچ بی سعادت‌ی بدتر ازین نیست. بنده مؤمن را که بعد از توفیق هدایت بر ایمان و اسلام روی دل او را [F. 141a] حق سبحانه و تعالی از کمال قهر و غضب باز کرد اند بجانب کفر و زندقه چراکه این کمال نا قابلی و بی سعادت‌یست که حق سبحانه و تعالی او را از خود دور انداخته است.

بیت

نا قابل است آنکه بدولت نمیرسد ورنه زمانه در طلب مرد قابل است

دیگر تدارک کردن آن شخص را بغایت دشوار است چنانکه گفته اند نعوذ بالله مِنَ الْحَوَرِ بَعْدَ الْكَوْرِ عَلَى الْخُصُوصِ طَالِبَانِ طَرِيقٍ رَابِعٍ لَمْ يَدْخُلْ شِدْنَ فِي طَرِيقِ هَذِهِ رَجُوعٍ وَاقِعٍ شُود بجانب نفس و طبیعت که رجوع القهقری عاد المیشوم الی طبیعته عبارت ازین رجوع است و این را در اصطلاح این طایفه ارتداد میگویند.

بدانکه مردود یکی ازین طایفه مردود همه است چراکه ایشان همه مکی^۶ اند و مقبول یکی مقبول همه است و تا کمال بی ادبی از یکی در وجود نمی آید او را رد نمیکنند همچنانکه اولاً تا کمال اخلاص ظاهر نمیشود از یکی او را قبول نمیکنند نعوذ بالله. بعد از مردود شدن از نظر یکی ازین طایفه هیچکس و دیگر تدارک آن نمی تواند کرد همچون بیضه که در تک مرغی پلغده شد هیچ مرغ دیگر تدارک آن نمیتواند کرد و ازین [F. 141b] جهت است که گفته اند شخصی از آسمان افتد بهتر است که از نظر این طایفه چراکه کسی که از آسمان افتد ممکن است که تدارک توان کردن اگر حیات داشته باشد امّا این شخص همچون مرده ایست که قابل هیچ تدارک است.

چنانکه منقول است از حضرت خواجه بزرگ^۷ قدس سره که یکی از یاران ایشان مولانا شمس الدین

^۶ Unclear.

^۷ بهاء الحق و الدین.

نام طالب علمی بوده که خواهر زادهٔ مولانا سیف الدین مناری می شده بی لابی بنسبت ایشان کرده باشد. از نظر ایشان اقتاده کار او بجای رسیده که مسخ شده که هیچکس تدارک او از یارن ایشان نتوانسته اند کرد. بعد از آن او را عارضه شده که از پیش حضرت خواجه بفرکت پیش مولانا سیف الدین رفته و عرض حال خود کرده. مولانا سیف الدین فرموده اند «پیش خواجه علاء الدین عطار رود و استدعا نما که ترا در خواست کنند. شاید که ترا ببرکه مشغولی خاطر ایشان از تو عفو فرمایند.» مولانا شمس الدین بموجب فرمودهٔ مولانا سیف الدین نرفته اند به بخارا پیش خواجه محمد پارسا قدس سره رفته عرض حال خود کرده. ایشان فرموده اند که این کار از ما نمی کشاید پیش خال خود روید باز بفرکت آمده اند [F. 142a]

خدمت مولانا سیف الدین. گفته اند «من شما را بملازمت حضرت خواجه علاء الدین فرستادم شما جای دیگر چرا رفتید؟ کار شما از همانجا می کشاید.» مولانا شمس الدین باز به بخارا پیش حضرت خواجه محمد پارسا رفته اند ایشان باز بفرکت فرستاده اند. این نوبت که بفرکت آمده مولانا شمس الدین خدمت مولانا سیف الدین را ندیده است و جنان مبہوت و فراموش کار شده بوده که هیچ معلومی بخاطرش نمانده بوده تا که نام فرزند آن خود را نمیدانسته و این مولانا شمس الدین را بخواجه عماد الملک^۸ مودت بسیار بوده نام خواجه را نمیدانسته است. ایشان را انا میگفته و این کمال مسخ شدن است در پیش این طایفه بس حفظ خاطر اولیا و مثال او امر و انقیاد اشارات ایشان بر همه لرباب سلوک واجب است و تقدیم این بر جمیع مرادات و مقاصد خود از لوازم است.

ای درویش بعد از مشرف شدن بصحبت شریف این طایفه علیه زینهار و هزل رینهار که ترسان و لرزن باشی و در رعایت آداب بجد کوشی که رعایت آداب طریق بغایت دشوار است و از صد هزل یک کس از پیش این طایفه [F. 142b] سلامت بجسته اند. از کمال عزت و شرفی که این طریق راست.

^ Name?

بیت

عزت این در جنان کرد اقتضا
چون حریم عزّما نور افکند
سالها بزدند مردان انتظار
تا یکی را بار بود از صد هزار
کز در ما باشد هر کدا
غافلان خفته را دور افکند

هر چگاه که این دغدغه در خود یا بی ملاحظه بسیار کنی که آفت این طریف از حد و عد بیرونست.

کوههای آتشین در ره بسی است
این خسن کاری نه کاری هر کسی است

مبادا که از عهده بیرون نیایی و در مخاوف و مهالکه این راه هلاک کردی.

بیت

زینهار در بن کوی به بازی نایی
تا کار قلندری نسازی نایی

چراکه ضعیف از آن زمانکه درین طریق بصحبت شریف این عزیز مشرف شده ام بسیار مردم دیدم که پیش ایشان آمدند مشغول باین طریق شدند رعایت آداب و شرائط این طریق را بجای نتوانستند آورد. دنیا و آخرت را از دست دادند چیز دنیا و الآخر^۹ کشتند.

بیت

دنیا نه بدست و آخرت دلا بباد
کافر بچن روز گرفتار مباد

چراکه شیطان دشمن زیر دستی است با پدر و مادر ما که بآن بزرگی بودند چها که نکرد.

بیت

مادر و بابای ما را آن چود
تاج پرایه [F. 143a] بچالاگی ر بود

از مکر این دشمن حضرت آدم و حوا همیشه گریه و زلری می کرده اند. حضرت آدم از مکر این دشمن طرّو ریشهای خود را می کنند.

بیت

تو قیاسی گیر طرّویش را
الحدزلی کل سر شتان از شرش
کانچنان سرور کند زوریش را
تیغ لا حولی زیند اندر سرش

^۹ Verse mark here.

چراکه این دشمن قدیم بغایت مکار و دانا است و همیشه در بند مکر و حيله است. بهیچ زمانی از مکر و حيله غافل نیست تو نیز از و غافل مباش.

بیت

غافل مشو که مایهٔ ظلمات غافلست بایاد دوست باش که جانرا جلی کند

زهره اش میدرد که کسی را قربتی بآنجناب شود اگر اندک محل تصرفی در تو یافت نعوذ بالله. هزار ساله راه ترا از آنجناب دور می اندازد.

بدان لی طالب صادق که اکثر مکر و حيله که شیطان با طالبان این راه می کند آنست که چیزها را که بارها در صحبت آن عزیز سبب سعادت خود میدانست و اذواق و حالات بسیار از آنجناب باو رسیده بود تزویر میکند و بر عکس در نظر او بد مینماید و افعالی که همیشه پیش او مشروع و نیک بود این بار پیش او بد و نا مشروع می نماید و سبب انکار و اعتراض او می نسازد و چیزهای بد را که نا مشروعست [F. 143b] تزمین^{۱۰} می کند و مشروع مینماید.

بیت

که بطاعت که بعضیان ره زند آتش اندر بار دل ناک زند

و اینها کوه حجابی میشود میانهٔ پیر و مرید و هزار ساله راه او را از نظر پیر دور می اندازد و این حجاب قطع می کند مناسبتی که میان او و پیر بود و راه فیض را که حق سبحانه و تعالی بوسیلهٔ اعتقاد^{۱۱} و مناسبت او با پیر کشاده گردانیده بود. بسته گرداند که هیچ فیضی از جانب پیر باد^{۱۲} نمیرسد چونکه راه فیض بوسیلهٔ انکار و اعتراض بر وی بسته شد. این زمان آن انعال^{۱۳} و اقوال پیر که پیش از این سبب فیض و حالات او بود همه را در نظر او بد می نماید و

۱۰ ؟؟

۱۱ اعتقاد؟

۱۲ باو

۱۳ ؟؟

لو را با پیر بدشمنی می اندازد نعوذ بالله. از کمال فسردهگی و تیرگی زبان طعن و اعتراض با پیر میکشاید چراکه او پیش ازین خو کرده بود باذوق و حالاتی که از صحبت پیر باو میرسد.

بیت

بلاست آنکه کسی خوی باتنعم کرد^{۱۴}

و از کمال بد بختی این دشمن چود^{۱۵} او را در غیبت پیر می اندازد که از ان عظم تر گناهی نیست کما قال النبی صلی الله علیه و سلم الغیبة أشد من الزنا و با این سبب او را مردود زل و ابد میکرده اند که هیچکس تدارک لو نمی تواند کرد نعوذ بالله. چنانکه گفته اند همه چیز را تدارک هست [F. 144a] الا اعتراض دشمن این طایفه را که هیچ تدارک نیست. چنانچه حضرت رسول صلی الله علیه و سلم در حق حضرت علی کرم الله وجهه دعا کرده اند: اللَّهُمَّ وَالْ مَنْ وَ آلَاهُ وَ عَادَ مَنْ عَادَاهُ یعنی یا رب العالمین دوست گیر کسی را که دوست داشته است علی را. و دشمن گیر کسی را که دشمن گرفته است علی را. بس بفرموده آنحضرت دوستی دوستان خدا موجب دوستی خداست دشمنی دوستان خدا موجب دشمنی خداست. بس چاره نباشد مسلمانان را از اهتمام نمودن در دوستی دوستان او و اجتنان^{۱۶} نمودن از چیزها که باعث دشمنی دوستان آنحضرت شود نعوذ بالله من ذالک. وقتی که توفیق آن یافتی که بدوستی از دوستان آنحضرت مشرف شدی شب و روز می باید که پاسبان^{۱۷} احوال خود باشی مبادا که از تو تقصیری در وجود آید که سبب دشمنی دوستان آنحضرت شود. و دیگر بدانی که احوال این طایفه مختلف می باشد که اختلاف و الاقوال من اختلاف الاحوال چراکه آدمی متصف است باین دو صفت: صفت جمال و صفت جلال. کمال آدمی باین دو [F. 144b] صفت است و مراد از صفت جمال صفت بسطست و مراد از صفت

^{۱۴} No second hemistich marked.

^{۱۵} خود؟

^{۱۶} اجتناب؟

^{۱۷} پاسبان

جلال صفت قبض در زمانی که این طایفه موصوفند. بصفه بسطست کوهی پیش ایشان کاهی
 است که اگر صد تقصیر پیش ایشان از طالبان واقع میشود میگذرانند و کاهی که صفت قبض بر
 ایشان غالب میشود کاه تقصیر پیش ایشان مقدار کوهی مینماید. این است سبب خرابی و
 مردود شدن اکثر طالبان چونکه اکثر اوقات لطف و عنایت در زمان بسط از ایشان دیده اند
 اعتماد بر لطف ایشان می کنند و خود را خراب میسازند چون که دانستی که ایشان بر یک حال
 [نمی]^{۱۸} بوده اند. حاضر باشی و اعتماد بر حال بسط ایشان نکنی.

بیت

اگر درویش بر حالی بماندی سر و دست از دو عالم بر فشاندی

مبادا که در حالت قبض و غضب ایشان پیش آلهی و به بی سعادتى ازل و ابد مبتلا شوی نعوذ
 بالله من غضب الحليم. و دیگر زینهار از سر هزل و بازی کرد این طایفه نکردی تا بفیضحت
 دنیا و آخرت مبتلا نشوی.

بیت

زینها درین کوی ببازی نایی تا کار قلندری نسازی نای^{۱۹} [F. 145a]

بعد از آنکه حق سبحانه و تعالی از کمال فضل و عنایت خود ترا مشرف ساخت بدوستی خود و
 دوستی دوستان خود می باید که همیشه خانه دل خود را تختگاه سلطانه محبت او و دوستان
 او [سازی]^{۲۰} از حس و خاشاک محبت غیر پاک و مصفا دلری.

بیت

خانه دل را از غیرش پاک دلر تا نباشد آن لعین را با تو کار

بدان ای طالب صادق که بعضی از علامات تصرف شیطان آنست که چیزهای را که نفس و
 طبیعت بآن مایل است و مصلحت تو در طریق دران نیست و آن عزیز ترا از ان منع فرموده است.

^{۱۸} Marginal insertion.

^{۱۹} Dots unclear.

^{۲۰} Marginal insertion.

آن ملعون در خاطر تو القا کرده و تزین داده در نظر تو نیکو نموده و ذوق و حالی از پیش خود
 بتو چشانیده که آن حال و ذوق نفسانی و طبیعت است و هنوز تولد مقام نفس و طبیعت بیرون
 نیامده آنرا ذوق و حال روحانی خیال کرده. بآن مغرور شده و این غرور سبب محروفی تو شده از
 صحبت آن عزیز کشیده ترا بکوشها مایل ساخته به تنهایی چونکه هنوز در مرتبه نفس و طبیعتی
 و تمیز میان ذوق و حال نفسانی و روحانی نمی توانی کرد. و دیگر نصیحت و دست این
 فقیر بنسبت طالبان این زمان خراب آنکه زینهار و هزل زینهار [F. 145b] دور باشند از صحبت این
 چنین بد بختی که لو مردود و محروم شده باشد از صحبت این چنین بد بختی که لو مردود و
 محروم شده باشد از صحبت این^{۲۱} طایفه و ترجیح کرده باشد خلوت و تنهای را بر صحبت شریف
 این طایفه با وجود چندین مبالغه که در کلام الله و احادیث نبوی صلی الله علیه و سلم و سخنان
 مشایخ که در فضیلت صحبت واقع شده است که عبارت از حنال^{۲۲} و مضل این بد بخت گمراه
 است. قوله تعالى وَارْكَعُوا مَعَ الرُّكَّعِينَ^{۲۳} این آیت دلیل و امر است بصحبت و فضیلت
 صحبت چنانکه گفته اند فی الجماعة رحمة یعنی در جماعت رحمتست و در تنهایی صد هزل
 فتنه و آفت.

بیت

نادرست آنکه مرد تنها رو نور حق افکند بر و پیر تو

كما قال بعضُ الكُبراءِ اصْحَبُوا مَعَ اللَّهِ فَإِنْ لَمْ تُطِيقُوا فَاصْحَبُوا مَعَ [مَنْ]^{۲۴}
 يَصْحَبُ مَعَ اللَّهِ.

^{۲۱} Doubled line in manuscript, probably from earlier exemplar, since this doesn't fall exactly on

a line.

^{۲۲} ؟؟

^{۲۳} Qur'an II:43 (with spelling errors).

^{۲۴} Marginal insertion.

بیت

صحبت بدوست دلار و کر نیست طاقتت	با آن کسی بدار که با دوست صحبتش
صحبت پیر به زهر عملست	هر که با او نشست در عمل است
این عمل همچو را ز پنهانست	رهبر سوی وصل جانانست
الشيطان یفر من ظلّ عمر	سایه رهبر به است از ذکر حق

و یقین بدانکه اشرف [F. 146a] و اکرم همه طرق طریق صحبت و جماعت است و صحبت و جماعت هزار یار^{۲۵} بهتر است از وحدت و تنهای و در جماعت هیچ خطر و آفت^{۲۶} است و در تنهایی صد هزار خطر و آفت است و اگر به تنهایی کار بجایی رسیدی انبیاء حق لولی بودند به تنهایی رفتن چرا که کمال استعداد و قوت ایشانرا بود و با این [همه قوت تنها این]^{۲۷} راه را پایان نتوانستند برد. ازین جهت معجزات نمودند و جماعتی را بخود یار ساختند و این راه پر خوف و خطر را پایان بردند.

بیت

هر نبی اندرین راه نخست	معجزه بنمود همراهان بجست
زانکه انبوهی جمع کاروان	دشمنان را بشکند تیغ سنان
حاصل این آمد که یار جمع باش	همچویت کر از حجر یاری تراش

و هر که را بینی که راه پر خوف و خطر را تنها پیش گرفته است.

بدانکه او تنهانیست راهبر او درین زمان شیطانست و او راه شیطان پیش گرفته است بحکم مَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ شَيْخٌ فَشَيْخُهُ الشَّيْطَانُ شَيْخٌ او درین زمان شیطان ست. و این همه خیالات فاسده که در سر او پیدا شده است و او را مغرور ساخته بخود همه القاء شیطانست.

۲۵
بار

۲۶
Dots missing for this word.

۲۷
Marginal insertion.

بیت

هر که را دیو از کریمان و ابرد
یک بدست از جمع رفتن یک زمان
بیکسش یابد سرش را او خورد [F. 146b]
مگر شیطان باشد این نیکو بدان

اگر خواهی که [اخبار]^{۲۸} طاعت و عبادت تو سالم ماند از شر شیطان نیم ساعت از صحبت شریف
این طایفه مبر.

بیت

کر تو این اخبار خواهی پر ز بر
نیم ساعت تو ز هم درد آن مبر

وصیت دیگر آنکه طالبان طریق تا ممکن است با احمقان و نادان نشست و خواست نکنند که
هیچ زهری قاتل تر از صحبت احمق نیست.

بدانکه احمقان فرولانند لَمَّا بدترین احمقان آن بد بختی است که مردود این طایفه است صحبت او
و سخن او زهریست^{۲۹} قاتل که هر که چشید هلاک دنیا و آخرت شد. همچنانکه رنج او را تدارک
نیست مقتول این زهر را نیز تدارک نیست.

منقولست که حضرت عیسی علیه السلام در راهی میرفته اند احمقی پیش آمده ایشان را.
همچنانکه کسی از شیر گریزد از وی میگریخته اند. شخصی با ایشان حاجتی داشته از پی
ایشان می دویده هر چند فریاد می کرده اند. ایشان نمی ایستاده اند. آخر سو کند بخدا
داده ایستاده اند. عرض کرده که «یا عیسی تو آن نیستی که مرده از دم تو زنده می شود.»
گفته اند «آری بآن خدای که جان من در قبضه قدرت لوست که [F. 147a] بر مرده هفتاد ساله
میدم زنده شد و در احمق هیچ اثر نکرد.»

^{۲۸}
Marginal insertion.

^{۲۹}
زهریست

بیت

ز احمقان بگریز چون عیسی گریخت
صحبت احمق بسی خونها^{۳۰} که ریخت

دیگر بدن ای طالب صادق که اگر بناگاه خاطری یابی که ترا بر گنجهای کوه و بر کوشها از
صحبت پیر می کشیده باشد همچنانکه طریقه مسلوکه اکابر ما تقدم بوده است زینهار این
خاطر را از خود نفی کنی که این نسبت تو درین زمان خاطر شیطانست که ترا میخواهد که از
صحبت این عزیز جدا سازد دیگر او داند که بتو جها^{۳۱} خواهد کرد.

بیت

گر تو یکساعت ببری زن معین
مبتلا کردی تو بابئی القرین^{۳۲}

حضرت مخدوم ما قدس سره می فرمودند که روزی در ملازمت حضرت ایشان در دلمنه دشت
کمانگران می رفتم بناگاه شیطان این خاطر را درمن القا کرد که در صحبت ایشان کار
نمیتوانی کرد. همیشه آمد شد پاشاهان و امر است لوقات باینها می گذرد چه شود اگر از
حضرت ایشان اجازت خواهی و چندگاه درین کوشهای کوه بریاضت مشغول باشی درین اندشه
بودم که ناگاه ایشان هی زدند و گفتند ملا محمد چه چیزها بر خاطر خود میگذرانی [F. 147b] اگر
چه این طریقه مسلوکه اکابر است بنسبت تو این خاطر شیطانست که ترا میخواهد از من جدا
سازد و او داند که بتو جها خواهد کرد و این بیت خوانده اند که

در کوه چو می روی بمن باش	کام و ز معاذ در جبل نیست
یک بدست از جمع رفتن یک زمان	مگر شیطان باشد این نیکو بدن
هر که را دیو از کریمیا و ابرد	بیکسش یابد سرش را لو خورد

وصیت دیگر: بنسبت طالبان طریق آنکه هر چه گاهی که حق سبحانه و تعالی عنایت کرده
بصحبت دوستی از دوستان خود مشرف سازد او را توفیق خدمت و ملازمت او باشد. و بس و

۳۰
Missing dots; this is a guess.

۳۱
؟؟

۳۲
القرین؟

دیگر هیچ عملی از اعمال این طایفه نتواند کرد منست دلو و شاکر باشد و هیچ ملالتی بخود راه ندهد که این وی را بهتر است از آنکه بسر خود در گوشه نشیند و ذکر گوید.

بیت

لِسر خود هر که کاری می کند بخت دولت را فراری می کند
الشّیطان یغیر من ظلّ عمر سایه رهبر به است از ذکر حق

و حضرت مخدوم ما قدس سره می فرمودند که یکباری حضرت ایشان بتاشکند رفتند ماه رمضان بود و فقیر در ملازمت ایشان رفته بودم و در آن زمان مردم ترکستان بجهت^{۳۳} قحط بر شکسته بتاشکند آمده بودند عنایت کرده بودند که [F. 148a] «در آخر حیات خود میخوام که بر سر مزل پدران خود گرسنگان ترکستان را سیر سازم. این خدمت را من می کنم یا تو فقیر اختیار آن خدمت کردم.» برین وجه که هر روز هفتصد نان پخته می شد و هفت گوسفند کشته می گشت مجموع را بدست خود بفقرابخش می کردم. مشغولی بجایی رسید که در ماه رمضان این فقیر را فرصت طعام خوردن وقتی می شد که آنحضرت بتهجد بر میخواستند یکشب طعام پیش خود نهاده بودم و بخاطر من می گشت که اوقات تو همین نان و گوشت شد کار تو چه خواهد شدن و بکجا خواهد؟ انجا میدان درین فکر بودم که یکی آمد و گفت «ترا حضرت ایشان میطلبند.» حال بر من بکشت دانستم که خاطر ناخوش من بر ایشان ظاهر شده است لستغفار کنان متوجه ایشان شدم طهارت ساخته بودند و هنوز دست در آستین نکرده که در امدم. فرمودند که ندانسته که اکابر خواجگان ما قدس الله تعالی ارواحهم هر که را که میدولری میدلشته اند او را بخدمت مشغول می گردانیده اند و معنی سید القوم خادمهم بیان فرمودند که هر کسی را بمقدار مجاهده و ریاضت و عمل فیض از عالم غیب می رسد و خادم که بخدمت جماعتی [F. 148b] مشغولست بقدر ریاضت و مجاهده که دلد فیض میرسد و بآن مقدار که از خدمت او دیگران منتفع میشوند و فایده می یابند از ایشان نیز بنسبت او چیزی

۳۳ بجهت

فایض میشود. بس کسی که فیض مخصوص خود از عالم غیب یابد و از ان جماعت نیز بقدر خدمت فیض یابد سیادت را جز این معنی نیست که مجموع فیوض او را باشد و غیر این از فواید خدمت آنمقدار فرمودند که از خطور آن خاطر پیشمان شدم. و دیگر هرگز از خدمت در خود ثقلی نیافتم و هر چند خدمت میکردم خود را مقصر میدیدم. و حدیث حضرت رسول صلی الله علیه و سلم مبین این معنی است که مَنْ خَدِمَ خُدِمَ.

بیت

خدمت تو کنی کوی ز میدان بوتری^{۳۴} کر تو نکنی هر که کند لو ببرد
خدمت ترا بکنکره کبریا کشد وین سقفگاه را به ازین نردبان خواه

و صیت دیگر آنکه بیان آداب کرده شد بمقتضای بشریت چون رعایت بعضی آداب نتوانی کرد ازین راه شیطان مدخل یافته وسوسه کرده میگوید که «رعایت آداب در پیش این عزیز نمیتوانی کرد. بهتر آنست که بر گوشه روی^{۳۵} و گاه گاه ملازمت کنی و زینهار نکنی که همان سخن است که ترا میخواهد که^{۳۶} [F. 149a] از صحبت او جدا سازد او داند که بتوجهها کند.»

بیت

بی ادب حاضر زغایب خوش ترست حلقه گر چه کج بودنی بر درست

چراکه نهایت طریق بیرون آمدنست از اوصاف نامرضی و متصف شدن است بصفات مرضیه و این جز در صحبت این طایفه و لُت و کوب ایشان متصور نیست.

بیت

آدمی را جلد نامد بوغ دان کز رطوبتها شده زشت کران
تلخ تیز مالی بسیار ده تا شود خوب لطیف بافره

و قال النبی صلی الله علیه و سلم کُلُّ مَوْلُوْدٍ یُوْلَدُ عَلٰی الْقَطْرَةِ الْاَصْلٰیةِ السَّلِیْمَةِ

^{۳۴} Dots unclear.

^{۳۵} Verse mark.

^{۳۶} Two verse marks here.

لکن ابواه یهود انه و ینصرانه و یمجسانه یعنی فرزندان آدم در اصل پاک و پاکیزه اند که هیچ رنگی نیست ایشانرا بواسطهٔ تعلقها در دنیا هر کس رنگی پیدا میسازد و آن رنگ حجاب میشود او را از انجناب. و عبارت از رنگ آن وجود و غرور و هستی است که کسب کرده است در دنیا و بلعم باغور مغرور بکثرت علم شد وجود و هستی پیدا ساخت آخر ایمان نبرد و علم او بمثابه بود که در مجلس او هر روز دو از ده هزار روات حاضر میشده اند که از و علم می آموختند بس سبب خرابی [F. 149b] و دور ماندن از انجناب این وجود و غرور و هستی شد تا زمانی که این وجود و هستی را از خود پاک نسازد نزدیک شدن او را بآنجناب ممکن نیست. و ممکن نیست که او بخودی خود خود را پاک تواند ساخت. ضرورت او محتاج می باید شد بگازری و عبارت از گازر این طایفه علیه اند که تا مدت‌های مدید خود را تسلیم ایشان بکنند کالمیت بین یدی الغسال و ایشان او را لُتْ کوب و شست شوی بسیار نکنند باصل خود که آن طهارت و صفا و بی زنگیست^{۳۷} عود نمیکند.

بیت

چون به بی رنگی رسی کان داشتی موسی فرعون دلرند آشتی

هر چگاهی که حق سبحانه و تعالی ترا باین سعادت مشرف ساخت و بصحبت همچنین کازری رسانید که او ترا بلُتْ کوب و شست و شوی بسیار بحقیقت خود که آن دریای بی رنگیست رسانید این زمان دریا تو شدی و هر چه از تو صادر میشود از آن دریاست ترا هیچ نیست زبان حال تو درین زمان این بیت سراید که

من عشقم و عشق من چه پرسی جانم همگی ز تن چه پرسی
از سر تا پای محویارم اینست سخن سخن جه پرسی

بدان ای طالب صادق که مراد ازین دریای بی نهایت که گفته شد [F. 150a] دریای عشق است.

بیت

دلا جار و بی بدستم آن نکار گفت از این دریا بر انگیزان غبار

^{۳۷} بی رنگیست؟

بدان جاروب^{۳۸} عبارت از نسبت شریف این طایفه است و نکار عبارت از این طایفه علیه اند و دریا عبارت از وجود طالبان این طریق است و غبار عبارت از وجود هستی است که طالبان در دنیا کسب کرده اند و این گفتن که ازین دریا بر انگیزان غبار اشارتست برفع غبار وجود و هستی سالک. و بعد از رفع غبار و هستی این زمان محبت الله از ته دل سالک آتش صفت سریر می زند و میسوزد جاروب را که عبارت از نسبت این طایفه است که آن ذکر است یعنی بعد از پیدا شدن آتش محبت از ته دل سالک میسوزد ذکر و فکر و هر چه نشان غیر و غیریت است که هیچ چیز از نشان غیر و غیریت در و باقی نمی ماند.

بیت

عشق آن شعله است کو چون بر فروخت	هر چه جز معشوق باقی جمله سوخت
تیغ لا در قتل غیر حق براند	در نکر زان سکه بعد لا چه ماند
ماند الا لله باقی جمله رفت	شاد باش لی عشق شرکت سوز رفت
آب آتش کشت جا رویم ^{۳۹} بسوخت	گفت ازین آتش تو جا رو بی برلر

مراد ازین آتش آتش دریای عشق است و مقصود ازین جا روب که [F. 150b] ازین آتش تو جاروبی برلر اشارت بحصول وجود موهوب حقانی است که رفع غبار اغیار می کند.

بیت

کردم از حیرت سجودی پیش او	گفت بی ساجد سجودی خوش بیار
---------------------------	----------------------------

چون که این مقام مقام حیرت سالکانست سجده کردن سالک اشارت از فانی ساختن سالک است خود را در محبوب حقیقی

بیت

آه بی ساجد سجودی جون بود	این زمان ساجد و مسجود همه لوست
--------------------------	--------------------------------

که أَنَّهُ هُوَ السَّاجِدُ وَ الْمَسْجُودُ إِنَّهُ هُوَ الْعَابِدُ وَ الْمَعْبُودُ.

۳۸ ؟؟

۳۹ رویم؟

بیت

گفت بیحون باشد و بی خارخار^{۴۰}

این گفتن میتواند بود که عطای وجود موهوب حقانی باشد مر سالک را چراکه وجودی که دردی دغدغه و خارخاری نیست وجود موهوب حضرت بیحونست.

بدان ای طالب صادق که مقصود حق سبحانه و تعالی از خلقت بشراظهار محبت خودش بود.

بیت

غرض از عشق تولم چاشنی درد و غمست ورنه زیر فلک اسباب تنعم چه کمست

بدانکه حضرت حق سبحانه و تعالی دریایی بود مواج و بی نهایت از عشق موجی زد متقاطر شد قطره ها درین عالم افتاد عالم و هر چه در عالم است عبارت از آن قطره هاست هژده هزار قطره درین [F. 151a] عالم افتاد هژده هزار عالم شد و یکی ازین هژده هزار انسانست که جمع جامع جمیع هژده هزار عالم است یعنی آنچه در هژده هزار عالم وجود شریف انسانست و مقصود حق سبحانه و تعالی از آفرینش این هژده هزار عالم وجود شریف ایشان بود. و حکیم مطلق جل شانہ خواست که کمال قدرت بالغه خود را درین وجود ظاهر سازد اولاً وجود شریف حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم را آفرید و هر چه ممکن [مکمن بدل]^{۴۱} غیب الهی بود همه در آینه وجود شریف او ظاهر ساخت چنانکه بعضی اکابر گفته اند محمد رسول الله یعنی آینه که هیچ چیز نماند در مکمن غیب آلهی که الا در و ظاهر شد.

بیت

ما آینه ایم لو جمالی دلرد لو راز برای دید لو دریا بیم

و قال رسول الله صلی الله علیه و سلم کُنْتُ نَبِيًّا وَ أَدَمَ بَيْنَ الْمَاءِ وَ الطِّينِ وَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ أَوَّلُ مَا خَلَقَ اللَّهُ تَعَالَى نُورِيْ يَعْنِي غَرَضُ حَقِّ

^{۴۰} Only one hemistich marked.

^{۴۱} Marginal insertion.

سبحانه و تعالیٰ از آفرینش وجود او صلی الله علیه و سلم ظهور ذات شریف خودش بود.

بیت

بی ما بخودش نظر نیامد از ما بجز این هر نیامد

اول ذات شریف خودش را همچنانکه بود در آینه دل او جلوه داد و مقصود از خلق [F. 151b] عالم ذات شریف او بود صلی الله علیه و سلم. کما قال رسول الله صلی الله علیه و سلم حکایة عن الله تعالیٰ لَوْ لَأَكَلْنَا مَا خَلَقْتُ الْآفَلَآكَ. بعد از وی صلی الله علیه و سلم در آینه دل‌های امتان او بقدر متابعت ایشان او را در آینه دل‌های ایشان ظهوری دارد.

بیت

ظهوری دارد اندر جمله عالم	ظهور کاملش در ذات آدم
برین معنی شدن مخصوص میدان	همه جنّی و ذریّات آدم
درین معنی که من گفتم شکی نیست	گواه من همه ذرات عالم
جودید این را ز ما و من بر آمد	سر جمله سلاطین پور کاهم
تجلی ربّه فی ذاته کل	لعمرك لا تغافل عنه فافهم
بر نیمعنی که گفتم چون رسیدی	ملازم باش کو اصببت فالزم
اگر مردی [کل] ^{۴۲} تو حید می بوی	بیارانت بکولشمت فاشمم
بحمد الله بدین معنی رسیدی	بشکرش بخولن اخلاص الحمد

قوله تعالیٰ وَ مَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ^{۴۳} و اگر چه هر کار و هر کسبی که در عالم متصور است از آدمیان در وجود می آید اما مقصود حق سبحانه و تعالیٰ از آفرینش آدم همین عبادت و معرفت خودش بود.

بیت

آدمی را هست در هر کار دست لیک از و مقصود این خدمت بودست

اگر چه آدمیان را استعداد و قابلیت آن داده است که بهر صفتی از اوصاف [F. 152a] موصوف

^{۴۲} Written above line.

^{۴۳} Qur'an LI:56.

شوند لَمَّا غرض [و مقصود]^{۴۴} حق سبحانه و تعالی [هیچ یک از ینها نیست چراکه غرض و مقصود لو]^{۴۵} از آفرینش آدم عشق و محبت خودش بود.

بیت

غرض از عشق تو لم چاشنی درد و غمست ورنه زیر فلک اسباب نفع چه کمست

وقتی که همچنین باشد بس آدمیان میباید که هیچ کاری و عملی را بر عبادت و معرفت حق سبحانه و تعالی ترجیح نکنند تا ترجیح بلا مرجح لازم نیاید.

بیت

لی دل بغیر عشق مکن شیوه هوس کز آفرینش تو غرض عشق بود بس

بدان ای طالب صادق که تا زمانی که آدمی در قید حیاتست او را استعداد و قابلیت آن داده اند که این معنی را حاصل کند و اگر درین مُدَّت حیات باین آلات و استعدادا توفیق یافت که این معنی را حاصل کرد برفت ...^{۴۶} آبروی تمام و اگر نه همچون مرغ خانکی خول و ذلیل بآب و دانه دنیا گرفتار شد نا بودن همچنین شخصی بهتر است از بودن لو.

بیت

گر عمر من دل شده زینسان کزرد از بودن من به است نا بودن من
آن روح را که عشق حقیقی شعار نیست نا بوده به که بودن او غیر عار نیست
در عشق باش مست که عشق است هر چه هست بیکار و بار عشق برد و ست بار نیست

قال النبی صلی الله علیه و سلم مَنْ مَاتَ فَقَدْ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلَّا عَنْ ثَلَاثٍ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ [F. 152b] بِالْخَيْرِ وَ صَدَقَاتٍ جَارِيَةٍ وَ عِلْمٍ نَافِعٍ يَنْتَفِعُ بِهِ.

بدان ای درویش که از ین حدیث امید ولری بسیار است مرگناه کاران عاصی را که اگر این سه

^{۴۴} Marginal insertion.

^{۴۵} Marginal insertion.

^{۴۶} Illegible scribble.

چیزها یکی ازین سه چیز از شخصی مانده باشد بعد از انقطاع حیات از وی تا زمانی که اینها در دنیاست مردم فایده می گیرند. گویا که او زنده است و بعمل مشغولست بحساب درجات در آن عالم همیشه در ترقیست بالاخر امید است که حق سبحانه و تعالی بآنچه مقصود است از آفرینش او را برساند انشا الله تعالی.

بدان لی درویش صادق که یکی ازین سه چیز که گفته شد فرزند صالح است؛ دوم صدقات جاریه مثل مسجد و رباط و پل و مانند اینها. سیوم علم نافع متنفع به یعنی علمی که نفع او عام باشد بر همه خلق خدا مراد ازین علم علم دین است. چنانکه گفته اند:

بیت

علم دین فقه است تفسیر و حدیث هر که خواند غیر این گردد خبیث

بدان لی درویش که کمال استعداد و قوت و قدرت که حق سبحانه و تعالی بآدمی داده است می باید که قانع نشود باین که او خود عمل می کرده باشد تا تواند اهتمام نماید که این سه چیز که گفته شد از وی نیز بماند تا [F. 153a] بعد از انقطاع حیات عمل وی منقطع نشود و بلد آباد در ترقی باشد در مدارج قرب چراکه دنیا دار عملست و آخرت دار قرب و جزا هر چند عمل پیش قرب پیش.

بیت

قرب نی بالا نه پستی رفتن است قرب حق از قید هستی رستن است

خوشی حال کسیکه حق سبحانه و تعالی او را توفیق عمل تا زمانی که در قید حیاتست داده باشد و فایده بسیار نیز از و در زمان حیات بخلق خدا می رسیده باشد. از اینجا معلوم میشود که حق سبحانه و تعالی را باو عنایت و الطاف بسیار است.

بیت

خدا را بآن بنده بخشایش است که خلق از وجودش در آسایش است

و کمال عنایت آنکه با این همه سه چیز که گفته شد میمانده باشد.

بدان ای طالب صادق که مقصود حق سبحانه و تعالی از همه طاعات و عبادات و خیرات درد و سوز است و شرف انسان بر ملک و بر جمیع مخلوقات از جهت درد است و این درد خاصه انسانست که هیچ یک از مخلوقات دیگر را نیست.

بیت

علم هست آنجای که سرار هست	طاعت رو حانیان بسیار هست
سوز جان و درد دل می بر بسی	زآنکه این آنجا نشان ندهد کسی

و شرف انسان بر یکدیگر از زیادتی [F. 153b] درد است.

بیت

ذره درد خدا در دل ترا	بہتر از هر دو جهان حاصل ترا
-----------------------	-----------------------------

اگر شخصی علم اولین و آخرین حاصل کرده باشد و درد نداشته باشد او هیچ حاصل نکرده است. و این علم و عمل او را هیچ قدر و قیمتی نیست. بآن جناب و آنچه قدر و قیمت دلرد در انجناب و در آنجا نیست درد و سوز است.

بدانکه هیچ خوشی آدمی را درین عالم [و در آن عالم]^{۴۷} خوشتر از درد نیست.

بیت

درد آمد خوشتر از ملک جهان	تا بخوانی مر خدا را در نهان
نالۀ بی درد از افرده گی است	نالۀ با درد از دل برده کیست

بدان ای درویش که سرمایه سعادت که حق سبحانه و تعالی بدوستان خود عطا کرده است درد است که بآن سرمایه سود بسیار حاصل کردند که وصل محبوب حقیقی است.

بیت

سرمایه سعادت ما در دیار بود	ورنه بسعی ما کرده از کارکی ز کشود
-----------------------------	-----------------------------------

بدانکه درد عبارت از آن سوز و المیست که از فرقت محبوب حاصل میشود در دل محب و

^{۴۷} Marginal insertion.

آتش صفت می سوزد. و هر چه نشان غیر و غیریت است که هیچ چیز از نشان وجود و هستی
محب باقی نمی ماند.

بیت

عشق اینجا آتش است و عقل دود عشق چون آید گریزد عقل زود

و هیچ خوشی عاشق را شیرین تر [F. 154a] از درد محبوب نیست.

بیت

مسلمانان مسلمانان مرا ترکیست یعمابی^{۴۸} که لو صفهای شیراترا بدراند به تنهایی
به پیش خلق نامش عشق و پیش من بلای جان بلا و محنت شیرین که جز با لو نیاسایی
دهان عشق می خندد دو چشم عشق می کرید که حلوا سخت شیرین است و نا پیدا است
حلوایی

بدانکه مرا از عشق آن شعله محبت است که از ته دل محب سریر می زند و میسوزد هر چه نشان
غیر و غیریت است.

بیت

عشق آن شعله است که چون بر فروخت هر چه جز معشوق باقی جمله سوخت

بعد از سوختن نشان غیر و غیریت بآتش محبت محبوب این زمان طرب و شادی محب است.

بیت

اگر تو یار نداری چرا طلب نکنی و کر بیار رسیدی چرا طرب نکنی
شادی جا دید کن از دوست تو تا ننگنجی همچو کل در پوست تو

و دیگر آنکه جلوه گر در جمله ذرات کاینات جز عشق نیست.

بیت

عشقست و بسکه در دو جهان جلوه می کند گاه از لباس شاه که از کسوت کدا

اگر چه جلوه گر در جمله ذرات کاینات جز عشق نیست اما جلوه تمام و [ظهور]^{۴۹} کاملش در

^{۴۸} Dots unclear.

^{۴۹} Marginal insertion.

ذات آدمی است.

بیت

ظهوری دارد اندر جمله عالم	ظهور کاملش در ذات ادم [F. 154b]
درین معنی که میگویم شکی نیست	گوله من همه ذرات عالم
چو دید این را ز ما من بر آمد	سر جمله سلاطین پور لاهم

دیگر آنکه این همه معارف و حقایق و سخنان شیرین که انبیا و اولیا گفته اند از لذت و شیرین عشقست.

بیت

گر عشق نبودی و نم عشق نبودی	چندین سخن خوب که گفتی که شنیدی
گر باد نبودی که سرزلف ربودی	رخساده معشوق بعاشق که نمودی
[اخر] ^{۵۰} چون قلم اندر نوشتن می شتافت	چون بعشق آمد قلم بر خود شکافت

دیگر بدانکه چیزی که عاشق را بوصل محبوب حقیقی میرساند آن عشق است.

بیت

عشق است که می کند به نیرنگ	کاری که نکرد هیچ دست آن
----------------------------	-------------------------

بدانکه پر و بالی که می رساند عاشق را بوصل محبوب حقیقی آن عشق است.

بیت

عشق را پانصد ^{۵۱} پیر است و هر پیری	ز فراز عرش تا تحت الثری
--	-------------------------

و دیگر بدانکه عاشق مرغی را می گویند که پر و بال وجود هستی او بآتش محبت محبوب سوخته سوخته بجایی رسیده باشد که ذره از نام و نشان وجود و هستی او باقی نمانده باشد.

بیت

چون نماند عشق را پرولی لو	لو چو مرغی ماند بی پرولی لو
قلم اینجا رسید و سر شکست [F. 155a]	کارها ز لول با نبیا دبه

^{۵۰} Written above line.

^{۵۱} پنجد

بدان لی طالب صادق که آدمیان هر کاری می کنند اولاً میباید که بنیاد او را عالی و محکم سازند تا بنای ایشان ارتفاع پذیرد. و چنانکه در دنیا کسی خواهد که عمارت عالی سازد اولاً بنیاد او را عالی و محکم می سازد تا بنای او ارتفاع پذیرد. همچنین هر که خواهد که بنای دین و ملت تو محکم و عالی شود اولاً بنیاد او را محکم و عالی سازد تا دین و ملت او عالی و مرتفع شود تا درجات و مقامات او سبب قرب شود بآن جناب.

بیت

قرب نی بالانه بسنی رفتن است قرب حق از قید هستی رستن است

بدان لی درویش صادق که بنای عبادت و معرفت لقمه است. چنانکه گفته اند:

بیت

لقمه تخم است و برش اندیشها لقمه بحرو گوهرش اندیشها

اگر لقمه حلال است نتیجه اش همه ذوق و شوق و حال و معرفت است و نهایت رفعت و ترقی او و حق است سبحانه و تعالی. كما قال النبی صلی الله علیه و سلم العبادۃ عشرة اجزاء تسعة منها طلب الحلال و الواحد منها سائر العبادات. ازین جهت اکابر طریقت جد و اهتمام [F. 155b] بسیار نموده اند در طلب لقمه حلال و نیز اختصار بهمین نکرده اند بلکه پزنده هادر زمان پختن می باید که غافل نباشند.

بیت

غافل مشو که مایه ظلمات غافل است بایاد دوست باش که جانرا جلی کند

چنانکه منقول است از حضرت خواجه بزرگ، خواجه بهاء الحق و الدین قدس سره که یاران از وجه حلال طعامهای بتکلف می پخته اند همه از سر ذوق و آگاهی هیچکس را زهره آنکه جمچه از غفلت در دیگ اندلزد نبوده اگر جمچه را بغفلت در دیگ می خسته اند نمیخورده اند و نیز هیچکس را خوردن نمی مانده اند که چیزی که بغفلت پخته شده است غفلت خواهد بار آورد ازین جهت یاران و خادمان ایشان همه بمرتبه حضور و آگاهی مشرف شده بوده اند.

منقول است که یکباری حضرت شیخ شادی قدس سره در منزل خود بجمعی از یاران بفرموده می پخته اند اتفاقاً شخصی برک بفرماید به غفلت در دیگ انداخته. حضرت خواجه بزرگ قدس الله سره در کوشک عارفان واقف شده از آنجا خلق ایشانرا گرفته اند. هر چند کرده اند نتوانستند [F. 156a] خورد و دانسته اند که در اینجا حکمتی خواهد بود. بفرار از دیگ کرده منتظر نشسته بودند که بیکبار حضرت ایشان بغضب هر چه تمامتر رسیده اند و گفته اند «هی نامرد آن آشی که باین طریق خورد چه نتیجه خواهید یافت؟ بو بینید کمال شفقت ایشانرا بر طالبان طریق.»

و دیگر آنکه در زمان طعام خوردن بر سر هر لقمه حاضر و آگاه باشید. مباد آنکه بغفلت خورده شود که نتیجه اش غفلت خواهد بود و گفته اند «هر لقمه که بر میدارد بسم الله گوید. و در زمان خوابیدن الواحد گوید و در زمان فرو بردن الحمد الله گوید.» از سر حضور و آگاهی نه بغفلت.

بیت

غافل مشو که مایه ظلمات غافلست باید دوست باش که جانرا جلی کند

وصیت دیگر بسالکان طریق این است که در هیچ زمانی با غافلان نشست و خاست نکنند علی الخصوص در زمان خوردن طعام.

بیت

با عاشقان نشین و همه عاشقی کزین با آنکه نیست عاشق یکدم مشوقرین

حضرت مخدوم ما قدس سره میفرمودند که حضرت ایشان عنایت می کرده اند که یکبار بصحبت امیر قاسم قدس سره در امدیم گفتند «بابو هیچ میدانید که درین زمان معارف و حقایق [F. 156b] آلهی چرا کم است؟» باز خود [عنایت]^{۵۲} فرموده گفتند که «بنای این کار بر تصفیة باطن است و بنای تصفیة باطن بر لقمه حلال و درین زمان لقمه حلال کمست. لاجرم صفای

^{۵۲} Marginal insertion.

باطن نمانده است اسرار و معارف آلهیه در بواطن مکدره نمی باشد. باین تقریب فرمودند که تا زمانی که دست ما کار میکرد طاقیه هزلر بخیه می دوختم و وجه معیشت ما از آنجا بود. بعد از آن کتابخانه از آبا و اجداد ما مانده بود. آنرا فروختیم وجه تجارتی ساخته ایم و از آنجا میخوریم چون که لقمه خوردن بمنزله تخم انداختن شد در زمین دل بس جد و اهتمام نمای که هیچ لقمه در دل بغفلت نیندازی که غفلت بار نیارد.

بیت

چون هر چه کاشتی هم از آن جنس بد روی کر نیک مرد راهی برو تخم بد مکار

و دیگر آنکه سالک طریق هر چگاهی که در سلوک و رفتار قصوری پیدا شود ملاحظه و احتیاط کند که در لقمه قصوری نبوده باشد. اگر آنجا نیافت احتیاط کند که همسر و هم کاسه او غافل نبوده باشد اگر آنجا نیز نیافت بو بیند که فعلی و عملی از و در وجود نیامده باشد که آن سبب تفرقه خاطر او [F. 157a] شده باشد باری بهر وجهی ازین وجوه که گفته شد تقصیر خود را پیدا سازد تا بتوبه و استغفار تدارک آنرا تواند کرد.

بدان ای طالب صادق که سالک طریق خواهد^{۵۳} که هر لحظ در ترقی باشد که هیچ زمان و نفسی میباید که از نسبت خود غافل و زاهل نشود بهر که می نشیند و بهر جایی که می رود میباید که ملاحظه کند نسبت جمعیت او زیاده شد یا کم اگر زیاده شد هر چند که دلا کوس دریده است صحبت او را غنیمت شمرد و اگر نعوذ بالله تفرقه اش زیاده شد اگر همه نور چشم است قطع می بایدش کرد.

بیت

با هر که نشست و نشد جمع دلت و ز تو نرهید ز حمت آب و کلت
گر صحبت خود از و تبرا نکنی هر گز نکند روح عزیزان بخلت

تحقیق و یقین بدانکه سالک طریق تا این چنین احتیاط در سلوک و رفتار نکند هیچ گونه

^{۵۳} خواهد

ترقی در مدارج قرب ممکن نیست که تواند کرد.

بیت

قرب حق از قید هستی رستن است
هست رب اناس را با جان ناس

قرب فی بالانه بستی رفتن است
اتصالی بی تکلیف بی قیاس

تمت تمام شد کار من نظام شد.

[F. 157 a]

[F. 157b] بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَوَّرَ قُلُوبَ الْعَارِفِينَ بِأَنْوَارِ جَمَالِهِ وَجَلَالِهِ وَطَهَّرَ نَفُوسَ
السَّالِكِينَ بِتَجْلِيَّاتِ السَّمَاءِ وَصِفَاتِ كَمَالِهِ الصَّلَاةِ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِهِ مُحَمَّدٍ
الْمَبْعُوثِ لِبَيَانِ الشَّرَائِعِ وَالْحَقَائِقِ وَعَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ الْمَشْحُونَةِ فِي الْمَعَارِبِ وَ
الْمَشَارِقِ.

اما بعد قال الله تبارك و تعالی اللَّهُ وَلَى الَّذِينَ أَمَنُوا خَرَجَهُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى
النُّورِ وَ الَّذِينَ كَفَرُوا أُولَئِكَ هُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُمْ مِنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ. ٢
قال رسول الله صلى الله عليه وسلم الفقر سواد الوجه في الدارين و كاد الفقران
يكون كفراً.

بدان ای طالب صادق که ما و تو و هر چه درین عالم است معدوم حرف بودیم که هیچ وصفی از
لوصاف و هیچ اسمی از السما ما را نبود کان الله ولم یکن معه الشئ.

بیت

آن کان حسن بود نبود از جهان نشان الآن [F. 158a] ان عرفت علی ما علیه کان

بدانکه عالم عدم عبارت ازین طلعت حقی است که هیچ چیز در وی مرئی نمیشود و آن مرتبه
ذات حرفست ازین جهت او را تعبیر بسیاهی کرده اند چون آدم بعالم ظهور آمد این همه
لوصاف و اسما او را اینجا حاصل شد و سبب دوری او از اجتناب این لوصاف شد و عبارت از
وجود و هستی این لوصاف است هر چگاهی که خواهد سالک که بحقیقت خود که عالم وحدت و
بی رنگیست باز گردد بطریقه از طرق این طایفه عمل کرده خود را ازین وجود و هستی خلاص

^١ Only the title appears on folio 157a.

^٢ Qur'an II:257.

ساخت لو فقیرست از فقر لی این طایفه چونکه هیچ چیز از نام و نشان وجود و هستی در و باقی نماند.

بیت

تا ذره از وجود باقیست در بوته عشق میگذریم

و همه را کدخت این زمان حق سبحانه و تعالی عوض وجود شریف خود را که معبر بسواد اعظم است باو ارزائی داشت که عبارت از وجه باقی این وجه است این زمان حلوه کرد روی جز این وجه نیست.

بیت

سواد الوجه فی الدلین درویش سواد اعظم آمد بی کم پیش

و قال النبی صلی الله علیه و سلم الفقر اذا تم هو الله یعنی فقیر هر چگاهی که تمام ساخت فقیر [F. 158b] خود را که عبارت از آن نیستی و فنای اتم است که کمال و نهایت سیر الی الله است این زمان عوض وجود لو وجود حق است سبحانه و تعالی.

بیت

آنها که فنا شیوه و فقیر آین است نه کشف یقین نه معرفت نی دین است
رفت او زمین همین خدایمان خدا الفقر اذا تم هو الله این است

این زمان هر چه صادر میشود از وی از آن حق است سبحانه و تعالی او را هیچ نیست.

بیت

آب کوزه جون در آب جو شود محو گردد در وی و جون لو شود
وصف لو فانی شد و ذاتش بقا زین سپس نی کم شودنی بد لقا

زبان حال لو درین زمان این بیت می سراید که

من عشقم و عشق من چه پرسی جانم همگی ز تن چه پرسی
از سر تا پای محو یارم این است سخن سخن چه پرسی

و قال النبی صلی الله علیه و سلم و کاد الفقر ان یکون کفراً چونکه مقام فقر بنهایت رسید

این زمان واجب میشود سالک را کافر شدن باین دین که ایمان ظاهر است چنانچه حسین منصور خلّاج گفت: کفرتُ بدينِ الله و الکفرُ و اجب علیّ و عند المسلمین قبیح چراکه پیش از این ایمان باین دین ایمان بغیب بود این زمانکه مشاهده شد غیب نماند مقید شدن درین زمان باین دین بنامه باز [F. 159a] ماند نیست از مشاهده محبوب حقیقی.

بیت

کار نادان کو ته اندیش است یاد کرد کسیکه در پیش است

منقول است از حضرت خواجه بزرگ خواجه بهاء الحق و الدین قدس سره که روزی مولانا صلاح جامع مقامات ایشان در پیش ایشان ایستاده بوده حضرت ایشان فرموده اند که رونده راه بهر چه تعلق است آن حجاب راه لوست و این بیت فرموده اند:

تعلق حجابست و بیحاصلی چو پیوندها بکسلی واصل

خدمت مولانا صلاح گفته اند بخاطر من گذشت که مسلمانانرا تعلقی بایمان ظاهری میباشد. آن چون باشد؟ حضرت ایشان تبسم کرده فرموده اند نشنیده که حسین منصور خلّاج گفته است. و این بیت خوانده اند:

کفرتُ بدينِ الله و الکفر و اجب علیّ و عند المسلمین قبیح

و گفته اند کار ایمان حقیقی دارد و تعریق^۳ فرموده اند که الايمانُ عقدُ القلبِ بنفیِ جميعِ ما تولّهُتِ القلوبُ اليه من المُنْصَرِ و المنافعِ سوى الله عز و جل.

و دیگر آنکه سواد الوجه فی الدلّین پیش لعل ظاهر این میتواند بود شخصی را از املاک دنیا بسیار بوده باشد و نیز اعمال بسیار از برای آخرت کرده باشد چونکه محبت حق سبحانه و تعالی در دل او فرود آمد حالتی در و پیدا شد هر چه داشت از دنیایی همه را بر خود [F. 159b] حرام کرد و هر عملی که از برای آخرت کرده بوده نیز بر حرام ساخت چنانکه منطوق این حدیث که قال

^۳ تعریف

النبي صلى الله عليه و سلم الدنيا حرام على اهل الاخرة و الاخرة حرام على اهل الدنيا و هما حرامان على اهل الله. مردم میگویند لورا که دنیا و آخرت خود را هیچ کرد روی خود را در دنیا و آخرت سیاه ساخت چنانچه می باشد در میان مردم که شخصی که چیزهای خود را تلف کرد میگویند که فلانکسی روی خود را سیاه کرد ویا مرد صالحی فسقی کرد نیز میگویند که روی خود را سیاه کرد که آخرت خود را هیچ ساخت ویا خود میتواند بود که سواد الوجه فی الدارین بنسبت این طایفه از جهت ظلمت باشد چونکه ظل الله در حقیقت این طایفه و صورت ظلمت در ظل میباشد و این صفت در دنیا و آخرت همراه ایشان است سواد الوجه فی الدارین ازین جهت باشند چنانکه حضرت مولانا رومی قدس سره گفته اند:

بیت

دیدن ایشان شما را کیمیاست
مردۀ این عالم و زندۀ خدا

کیف مدّ الطلّ نقش لولیاست
سایۀ یزدان بود بندۀ خدا

بدان لی طالب صادق که سالک هر وقتی که بجایی رسید که تعلقهای که داشت [F. 160a] در دنیا و آخرت که عبارت از وجود و هستی لورا این تعلقها بود و حجابی شده بود از وصل محبوب حقیقی همه مرفوع شد که هیچ چیز نماند ازینها فقر حقیقی این زمان بر وی مسلّم شد و این فقر آن فقر است که حضرت رسالت پناه صلوات الله علیه فخر میکرد بر همه کاینات که الفقر فخری و به افتخر این زمان لورا بهیچ چیز احتیاج نماند که الفقر لایحتاج الی شیء چراکه احتیاج صفت بشریت است و لایحتاج الیه شیء و نیز نیست هیچ چیز محتاج بسوی آن فقیر این مقام وحدت حرفست که هیچ چیز از نام و نشان غیر و غیریت باقی نمانده است که محتاج باشد بسوی وی.

بیت

سوی الله و الله مافی الوجود

کجا غیر و کو غیرکو نقش غیر

هر وقت که اضافست ساقط شد وحدت ثابت شد.

بیت

نکو گویی نکو گفت لست در ذات که التوحد لسقاط الاضافات

و نیز در ین مقام گفته اند الفقیر لا یحتاج الی الله توفیق بحسب اختلاف احوال است
 که گفته اند اختلاف الاقوال من اختلاف الاحوال فقیر در اصطلاح این طایفه کسی را گویند
 که او و بایست او تمام سوخته و در نظر شهودش جز وجه باقی [F. 160b] هیچ نمانده و بشهود
 وحدت در کثرت مشرف شده و جمله کاینات بنسبت او مرآت و مُنصّیه وجه باقی کشته و در مقام
 فرق بعد الجمع و بقاء بعد الفنا و صحوثانی در هر جه نظر میکند جز کمال و جلال آنحضرت جل
 شانه و نمی بیند بس محب بینا بموجب دانش و بینش خود محتاج و گرفتار هر ذره نباشد
 و در مقام فنا و استهلاک و اضمحلال در عین جمع او و اوصاف او تمام نیست شده و لز نظر
 شهورش بر خواسته و ذات او را محل قیام اوصاف نمانده. بس وصف احتیاج نیز لز و مسلوب
 کشته نفی احتیاج باین معنی خواهد بود اما بدانکه اینها که گفته شد نهایت فقر وحدتست که او
 را بهیچ چیز احتیاج نیست [و هیچ چیز را باو احتیاج نیست]^۴ و این مرتبه ذات حرفست اما در
 مرتبه اسما و صفات فقیر محتاج است بهممه اشیا که در ین زمان آینه جمال نمای او است
 سبحانه چنانکه گفته اند الفقیر یحتاج الی کل شیء.
 مرید جمله ذرات کاینات شود ولی^۵ که جاوه معشوق را طلبکار است

و حضرت سید امیر حینی میفرمایند:

بی ما بخودش نظر نیامد لز ما بجز این هنر نیامد

و عزیز دیگر میفرمایند:

بیت

ما آینه ایم او جمالی دلرد او را ز برای دید او دریا بیم
 او بما محتاج ما [F. 161a] محتاج نه عاشقانرا به لز ین معراج نه

^۴ Marginal insertion.

^۵ دلی؟

چونکه سالک باین مقام عالی رسید که حق سبحانه و تعالی بذات خود در آینه دل او تجلی فرمود این زمان در وجود سالک جز ذات حرف نیست.

شعر

تجلی ربه رفی ذاته کل لعمرک لا تغافل عنه فافهم

درین مقام بود که بعضی اکابر مغلوب شده خود را ضبط نتوانستند کرد نعره سبحانی ما اعظم شانی زدند و بعضی دیگر نعره انا الحق زدند. اما بدانکه حضرت خواجگان ما قدس الله تعالی ارواحهم باین مقام عالی و اعلی از این رسیده اند و هیچ دم نزده اند از کمال قوت و استعدادی که داشتند.

چنانکه منقولست از حضرت عزیزان که گفته اند اگر یکی از فرزندان خواجه جهان، خواجه عبد الخالق غجدوانی قدس سره در زمان منصور می بود منصور بردار نمی رفت.

منقولست از حضرت خواجه بزرگ خواجه بهاء الحق و الدین قدس سره که گفته باشند که بآن مقام که منصور رسیده بود رسیدم چند نوبت نفس من فریاد بر آورد که آنچه منصور گفته بود بگویند داری بود در بخارا او را در ته آن دار بردم گفتم که اگر میگوی جای توانیست حق سبحانه و تعالی از کمال عنایت خود مرا از آن مقام گذرانید و بمقام اعلی از آن مشرف گردانید. و نیز

منقولست از حضرت خواجه بزرگ قدس سره که [F. 161b] یکی در پیش ایشان از مقام سلطان بایزید قدس سره سخنی می گفته باشد ایشانرا غیرتی شده گفته باشند بیزلم از آن بهاء الحق و الدین که اول قدمش نهایت بایزید نباشد چراکه این مرتبه عالی که گفته باشند عبارت از جذبه است که نهایت منتهیان طرق دیگر است و بدایت مبتدیان این خانواده بزرگست قدس الله تعالی ارواحهم دیگر بدانکه وجود مطلق را که ذات بحتست تعبیر بنور سیاه کرده اند چنانکه شعار بعضی از درویشان است که هر چگاه که باین مقام عالی میرسند سیاه می بندند یعنی

اشارتست باین که باطن ما باین سعادت مشرف شده است ظاهر خود را موافق باطن خود کردائیدیم که الظاهر عنوان الباطن.

منقولست که در زمان حضرت خواجه بزرگ قدس سره ظهور ایشان را باین نسبت شریف شیخی از مشایخ آنزمان شنیده باشد که همچنین عزیزی در بخارا ظهور کرده است یکی از مریدان خاص خود را فرستاده که برو به بین که اینها چه نوع مردمی اند و طریقه ایشان چیست؟ آن شخص آمده باشد و چندگاه در میانه ایشان میبوده خالی از ادراکی نبوده غالباً فهم کرده که کار چیست؟ بعد از آن آمده پیش شیخ خود و گفته هیچ کاری و عملی در ایشان ندیدم همین ظلمت خفی در میان [F. 162a] ایشان احساس میکردم حضرت مولانا نظام الدین تحسین میکرده اند و میگفته اند چه خوش گفته است ظلمت خفی چه بسطوت تجلی ذاتی هر چه غیر و غیرت است از دل رفته جز ذات حق سبحانه و مشهود سرشان هیچ نمانده و کثرت خلقیه و همیه از نظر شریفشان تمام مرفوع شده لاجرم در نظر هیچ نمانده تعبیر این بظلمت خفی کردن بغایت مناسب مینماید و آنکه حضرت خواجه بزرگ گفته اند بیزارم از آن بهاء الدین که اول قدمش نهایت بایزید نباشد آنست که سلطان بایزید گفته است سی سال بذکر او مشغول بودم و از و عایب چون منزل ذکر بپایان سید همه او را دیدم. قال النبی صلی الله علیه و سلم حکایة عن الله تعالى مَنْ ذَكَرَ نِي لَمْ يَشْهَدْ و مَنْ شَهِدَ نِي لَمْ يَذْكَرْ. و این مقام در بدایت مبتدیان این طریق می باشد که توجه ایشان بهمان ذات حرفست ازین جهت گفته اند هر که بکمترین از خادمان این مخدومان پیوند و هر آینه بمقصود برسد.

بیت

نقشبندیه عجب قافله سالار اند	که بر ندازه پنهان بحر قافله را
از دل سالک ره جاذبه صحتشان	می برد و سوسه خلوت فکر چله را
حاسدی کرزند این سلسله را طعن قصور	حاش لله که بر لوم بزبان این کله را
[F. 162b] همه شیران جهان بسته این سلسله اند	رو به از حيله چه سان بکسله این سلسله را

بدان لی طالب صادق که مقصود حق سبحانه و تعالی از آفرینش آدم ورزش این نسبت شریف بود

چنانکه گفته اند غرض از خلقت بشر محبت رب العالمین است.

بیت

غرض از عشق تو لم چاشنی درد و غمست ورنه زیر فلک اسباب تنعم^۶ چه کمست

و بدانکه شرف انسان بر ملک و جمیع مخلوقات از جهت درد و سوز است.

بیت

هست در مایده حسن و سی نعمت ناز قوت عاشق زمیان همه در دالم است
قدسانرا عشق هست و در دینست درد را جز آدمی در خورد نیست^۷

و بدانکه درد عبارت از آن سوز و المیست که از فرقت محبوب حاصل میشود در دل محب.

بیت

درد بیاد مرد را تا دوست در مانش کند هر که را دردی نباشد او بدرمان کی رسد

و در گریه و زلری میدرلرد محب را بجهت وصل محبوب.

بیت

گریه و زلری عجب سرمایه ایست دولت کلی قوی تر دایه ایست
دایه و مادر بهانه جو بود تا که کی آن طفل او کریان شود

و عشق عبارت از آن میل^۸ و کششیست که میکشد محب را بجانب ذات محبوب.

بیت

گر کششی است ناکهان تا نبری بخود کمان بیک قبول ماست آن کان سوی مات
باش زیون هر فره تا بکشایدت کره میکشد [F. 163a] درد کزین که درد به کان بدوات میکشد

دیگر آنکه سبب دوری تو از محبوب حقیقی این تعلقها و گرفتاریهاست که درین مدت حاصل

کرده و حجاب تو از انجناب اینها شده است تا آتش محبت محبوب از ته دل تو سر بر ترند و

^۶ تنعم؟

^۷ خورد نیست؟

^۸ Missing dots; needs a better guess.

نسوزد این حجابات را ممکن نیست که وصل محبوب حقیقی میسرت شود.

بیت

تعلق حجابست بیحاصلی چو پیوندها بکسلی واصلی

بدانکه از انفاس قدسیه ابو محمد رویم لست قدس سرّه که الفقر عدم کل موجود و ترک کل مفقود و حضرت خواجه احرار خواجه ناجر الدین عبید الله قدس سرّه میفرمایند که فقر بنسبت مبتدی وقتی مسلم است که آنچه موجود لوست اموال و املاک اعدام کند و بآنچه مالک نیست خاطر مشغول ندارد و بنسبت کسی که بانقطاع باطن از اغیار میخواهد که بشرف حضور مع اله مشرور^۹ شود. باید که اعدام تعلقات قلبیه و خواطر مانعه کند بدوام اقبال قلبی^{۱۰} بحق سبحانه و تعالی و چنان کند که خواطر که مفقود لشارت بآن تواند بود نیاید بسبب انقطاع از لسباب آمدن آن خواطر و تحقیق فقیر بنسبت کسانی که باطن ایشان بشرف قبول مواهب سنّیه و لذواق [F. 163b] و حالات مشرف شده است. آنست که بموجب همت عالی گرفتار این مواهب نشوند و منتظر آن باشند که وهاب مطلق جل شانّه ایشانرا بتمامه از ایشان نیست کردانیده در مرآت نیستی ایشانرا بتجلی ذاتی مشرف گرداند و تحقیق فقر بنسبت منتهیان. آنست که نه ایشان مانند و نه همت در ایشان همه آن ماند که از ان جنابست هر چه از جانب ایشان نماید بحقیقت چونکه مفقود است در ایشان هیچ نماند یعنی گرفتاری بامانت که واجب الرد است بخداوند امانت حُبّان و کمان هستی را بنور هست حقیقی کنجایش نماند صَحَوَ المعلوم و محوالموهوم لشارت باین تواند بود.

بدان لی طالب صادق که بعد از متحقق شدن سالک باین مقامات که گفته شد این زمان هر چه صادر میشود از و^{۱۱} از قدرت و همت همه از ان جناب است و او را هیچ نیست چونکه او همه را

^۹ مشرف

^{۱۰} قلبی

^{۱۱} او

در سر این کار نیست و معدوم ساخته است چنانکه در جنگ [جنگ]^{۱۲} احد درین مقام در حق آنحضرت صلی الله علیه و سلم واقع شد من الله تعالی و مارمیت اذرمیت و لکن الله رمی.^{۱۳}

بیت

مارمیت اذرمیت بی ویست [F. 164a] همچنین قال الله از صمتش بحست

عبارت از وجود موهوب حقانی این وجود است و نهایت سیر الی الله این است و مقام بقاء بعد الفنا و فرق بعد الجمع و مقام تکمیل و تربیت ناقصان این است هر چگاه که سالک باین مقام عالی رسید او من الله مجاز و ماء مور است از برای تکمیل و تربیت ناقصان این زمان هر چه میکند و میگوید و بهر جایی که میرود باین وجود میگوید و میرود.

بدانکه چونکه فاعل در همه افعال سالک مرئی نمیشود ازین جهت میتواند بود که تعبیر بسیاهی^{۱۴} کرده باشند چنانکه در شب سیاه از شخصی اقوال و افعال ظاهر میشود همه کسی میشنوند و نمی بینند او را و افعال او را و می بینند سیاهی او را چونکه حقیقت آن شخص مرئی نمیشود جز سیاهی ازین جهت تعبیر بسیاهی میکنند و

دیگر آنکه سالک باین مقام که فنا ست مشرف گشت وقت آن شد که حقیقت حق سبحانه و تعالی در وی تباید و او همچون ستاره تمام معدوم شود.

بیت

چو آفتاب بر آمد ستاره ها عدم است و از عدم تعبیر سیاهی کرده اند

چونکه این صفت و صفت او شد در دنیا و آخرت سواد الوجه فی الدارین ازین جهت نیز میتواند که گفته باشند.

^{۱۲} Marginal insertion.

^{۱۳} Qur'an VIII:17.

^{۱۴} Missing initial dots; this is a guess.

منقول است که میرزا بابر کلان که بمحاصره سمرقند آمده است آن همت عالی که از حضرت
 خواجه احرار، خواجه عبید الله قدس سره ظاهر شده که لشکر او را خراب ساخته اند او یک پهلوی
 افتاده بوده و میگفته که المحمد^{۱۵} الله که ما ایشانرا عارف اعتقاد میکردیم معلوم شد که
 ایشان عارف نبوده اند که ما را بهمت خراب ساختند چرا که گفته اند عارف را همت
 نمیباشد چون که ملحدان ازین معنی خبر ندرند که آنچه از عارف صادر میشود ازین او
 نیست باو همچنان دانانیده اند که عارف را همت نمی باشد و ندانسته اند که آن همت که
 درین زمان از ایشان ظاهر میشود از ایشان نیست همه از آن جنابست سبحانه و تعالی تم و الله
 علم.

^{۱۵} الحمد

[F. 164 b]

بسم الله الرحمن الرحيم

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى رَسُولِهِ مُحَمَّدٍ وَآلِهِ أَجْمَعِينَ.

اما بعد فَقَدْ قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً^١.

بدان لی طالب صادق که حق سبحانه و تعالی دنیا را خلق کرد بیک قول کن که إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا [F. 165a] أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ^٢. بعد از آن خواست که دنیا را معمور سازن حضرت آدم را خلق کرد و آلات و اسباب عمارت دنیا را بتمامه در وجود او تعبیه کرد و به بهشت فرستادش تا چندگاه در بهشت تربیت وجود او بکند تا او را قوت عمارت دنیا شود و حق سبحانه و تعالی میخواست که بواسطه آدم دنیا معمور شود. چونکه بیک آدم تنها دنیا معمور نمیشد شهوتی در وجود او خلق کرد شهوت در حرکت آمد بی قرار و بی آرام شد از جهت قضای شهوت همجنس خود را می طلبید. کما قال النبی صلی الله علیه و سلم کل جنس یمیل الی جنسه.

ترجمه

کند هم جنس با هم جنس پرواز کبوتر با کبوتر باز با باز

حق سبحانه و تعالی حوّا را از پهلوی چپ او خلق کرد و امر کرد که اسکن الیهَا.

بیت

از پی اسکن الیهاش آفرید کی تواند آدم از حوّا برید

آدم و حوّا چندگاه در بهشت قرار گرفتند و تربیه وجود خود میکردند. بعد از آن حق سبحانه و

^١ Qur'an II:30.^٢ Qur'an XXXVI:82.

تعالی خواست که ایشان را بدنیا فرستد بجهت عمارت دنیا بیجهتی و بهانه چون فرستد کرم و مروت و تقاضای آن نمیسکرد که شخصی را در بهشت که محل انعام و الطافست [F. 165b] در آورده باشد بی جهتی و تقصیری بیرون کند. ازین جهت امر کرد بحضرت آدم و حوا که در بهشت باشید و بخورید هر نعمتی را که خواهید و لیکن نزدیک مشوید درختی را که آن گندم است. قوله تعالی يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَ زَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَ كُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَ لَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ^۲. شیطان لعین وسوسه کرد حضرت آدم را بخوردن گندم. خوردند حضرت آدم و حوا گندم را که منع کرده بود. حضرت حق سبحانه و تعالی از خوردن آنکه الانسان حریص علی ما منع بعد از خوردن گندم حق سبحانه و تعالی بطریق قهر و غضب انداخت ایشانرا از آن مرتبه عالی که بهشت است باین مرتبه دون که دنیا ست بنابر حکمتی که مذکور شد.

بیت

می نیفتد هیچ برگی از درخت	بی قضا و حکم آن سلطان بخت ^۴
چون قضا آهنگ نارنجات کرد	روستایی شهری را مات کرد

تا دویست سال حضرت آدم و حوا از برای عذر آن ذلت گریه و زاری می کردند.

بیت

گریه زاری عجب سرمایه ایست	دولت کلی قوی تر دایه ایست
---------------------------	---------------------------

و بعده ایشانرا فرزندان بسیار شدند بعمارت دنیا مشغول گشتند [F. 166a] و حضرت حق سبحانه و تعالی ذلت حضرت آدم و حوا را عقو فرمود از بسیاری طاعت و بنده گی که خداوند خود را کردند لولای سعادت را ربودند.

بیت

خدمت توکنی کوی رمیدان توبری	کر تو نکنی هر که کند او ببرد
-----------------------------	------------------------------

^۲ Qur'an II:35, with some non-standard spelling.

^۴ Dots unclear.

كما قال النبي صلى الله عليه وسلم مَنْ خَدِمَ خُدِمَ. ترجمه خدمت ترا بکنکره کبریا کشد. و
 ین سقفگاه را به لُزین بزدبان^۵ مخواه. لُزین جهت حضرت حق سبحانه و تعالی حضرت آدم را
 خلیفه و پادشاه فرزندان لو ساخت و چندین گاه حضرت آدم علیه السلام در دنیا بخلافت
 مشغول بود تا دنیا تمام معمور شد. و بعد لُزین حضرت آدم را باز بجولر رحمت خودش برد.
 بیت

[کوی دولت آن برد تا پشگاه]^۶ کو برد لُز جان دل فرمان شاه

بعد لُز حضرت آدم حق سبحانه و تعالی در هر زمان مناسب آنزمان و آن قوم یکی لُز فرزندان لو
 را استعداد تمام می بخشد و لو را خلیفه و پادشاه آن قوم میسازد الی یومنا هذا و سنت
 الله. همچنین جاری^۷ شده است که آدمیان بی پادشاه نمیتوانند بود.

بدان ای طالب صادق که خلیفه بر طبق مستخلق می باید که باشد یعنی هر چه در مستخلق
 هست از داد و عدل و شفقت بر مسلمانان و لُز قهر و غضب ایشان [F. 166b] در خلیفه نیز
 می باید که باشد تا سزولر باشد خلافت را چون که ایشان مظهر خلافت و شاهی حق اند
 سبحانه و تعالی.

بیت

پادشاهان مظهر شاهی حق	عالمان مرا آت آگاهی حق
خوب رویان مظهر خوی لو	حسن ایشان عکس مه رویی لو

و چون حق سبحانه و تعالی یکی لُز بنده گان خود را برگزید بر سر دیگران پادشاه ساخت لو
 میباشد که بشکر این نعمت قیام نموده طریق عدل و شفقت را از خلق خدا دریغ ندارد چرا که
 حق سبحانه و تعالی هزار بار مشفق تر است لُز مادر مهربان بر بندها خود. و سلطنتی که
 بطریق عدل و بر وفق شریعت باشد نعمتی بس عظم است چرا که عدل یکساعته بهتر از عبادت

^۵ Dots unclear. نردبان؟ نروبان؟

^۶ Marginal insertion.

^۷ Dots unclear.

شخصت ساله است. كما قال النبي صلى الله عليه وسلم عدل ساعة خير من عبادة ستين سنة. ^٨ لزين جهت است که گفته اند اگر پادشاهی را بتو عرض کنند خذ بالرأس والعين.

بیت

خوش بود دولت وصل توجه بسیار چه کم سلطنت کر همه یگلحظه بود مغتنم است

تا حق سبحانه و تعالی بحکم آیت کریمه لئن شكرتم لازیدنکم ^٩ هر روز و هر ساعت دولت و سعادت او را زیاده سازد در دنیا و آخرت. [f. 167a]

و بدانکه همچنانکه ترویج ^٩ شریعت محدی صلی الله علیه و سلم لازمست ترویج ^{١٠} طریقت او نیز واجبست چراکه کمال آدمی درانست که مظهر شریعت و طریقت او شود کمال استعداد و قابلیت که حق سبحانه و تعالی پادشاهان داده است. میباید که توقف در ظاهر شریعت نکنند و همت عالی بران کمارند که خود را بمرتبه سلطان ابراهیم ادهم رسانند و دیگر شفقت و مرحمت پادشاهان بر خلق خدا می باید که زیاده باشد از قهر و غضب ایشان چنانچه حق سبحانه و تعالی میفرماید سبقت رحمتی علی غضبی یعنی زیاده است شفقت و رحمت من بر بنده های من از قهر و غضب من تا این اوصاف نیک در لرکان دولت و امر او رعایای ایشان نیز تاثیر کند و همه باین سعادت مشرف شوند.

بیت

معشوقه بهر صفت که آید بظهور
عاشق بهمان صفت موصف گردد
از ظلمت محض یا خود از حالص نور
بر دین ملوک است رعیت معمر

وقتی که پادشاهان و لرکان دولت ایشان باین اوصاف موصوف شدند و مخلص این طایفه علیه کشتند این موجب زیادتی دولت و سعادت دنیا و آخرت ایشان [میشود و ولایت ایشان] ^{١١} آباد

^٨ Qur'an XIV:7.

^٩ Missing dots; this is a guess.

^{١٠} Missing dots; this is a guess.

^{١١} Marginal insertion.

میگردد و طالبان ورزش [F. 167b] این نسبت شریف بخاطر جمع میتوانند کرد و این طایفه نیز معارف و حقایق آلهی را بطالبان کماحقه میتوانند رسانید.

منقولست از حضرت خواجه محمد پرسیا قدس سره: در زمان ایشان پادشاهی بوده است مخلص و معتقد این طایفه طریقه و سخنان ایشان حضرت خواجه قدس سره قصیده ابن فارص مصری را که تمام توحید که سرفست بر سر منبری گفته اند. زمان پادشاه دیگر که شده است در خلوتها نیز نمیگفته اند یارن ایشان گفته باشند جونست که در زمان آن پادشاه این سخنان را بر سر منبر می گفتید و این زمان در خلوت نیز نمیگوید. بیارن^{۱۲} ایشان فرموده اند آری درین زمان نمیتوان گفت چراکه این پادشاه معتقد این طایفه و سخنان ایشان نیست.

بیت

چونکه نا محرم در آمد از درم	پرده در پنهان شدند اهل حرم
گر در اید محرمی دور از کزند	بر کشایند آن ستیران روی بند

بدانکه سعادت دنیا و آخرات پادشاهان و غیره در اعتقاد باین طایفه است و شقاوت و گرفتاری پادشاه و غیره در بی اعتقادی باین طایفه است چراکه هر چه می رسد [F. 168a] بپادشاه و غیره از دولت و سعادت و از نکبت و شقارت^{۱۳} از فیض و فضل آلهی همه بواسطه وجود شریف ایشان میرسد که بِهِمْ یَرْزُقُونَ وَ بِهِمْ یَمْطَرُونَ وَ بِهِمْ بُدْفَعُ الْبَلَاءُ عَنْ وَجْهِ الْأَرْضِ.

و دیگر بدان ای طالب صادق که این طایفه علیه وقتی ورزش این نسبت شریف و ترویج آن می توانند کرد که پادشاهان زمان مخلص و معتقد ایشان و طریقه ایشان و ممد و معادن^{۱۴} ایشان باشند و گرنه بغایت مشکل است چراکه اکثر خلق از کمال جهل و نادانی انکار این طایفه

^{۱۲} Mark showing that there should not be a hezafé here.

^{۱۳} شقاوت

^{۱۴} معاون

و طریقه ایشان میکنند و همیشه یاران ایشان را در تفرقه میدارند.

بیت

زد شیخ شهر طعنه بر سرار اهل دل المرء لا یزالُ عدو لِمَجهل

ازین جهت راه گذر فیض بر ایشان بسته میشود که هیچ فیض از صحبت و ملاقات این طایفه بایشان نمیرسد و همیشه انکار اذواق و حالات ایشان میکنند.

بیت

منکر چه شوی بحالت زنده دلان چون هر چه ترانیست کسی را نبود
لی اولیای حق را از حق جدا شمرده کز طن نیک داری با اولیا چه باشد

چونکه [F. 168b] این طایفه را بواسطه ورزش این نسبت شریف هر زمان مناسب استعداد ایشان فیضی بر قلب منور ایشان فایض میشود و ایشان را بی اختیار در حرکت می آرد. بحکم فرموده المغلوب مغذور^{۱۵} هر چه از ایشان صادر میشود درین صورت ایشان معذورند جمع که ازین درد و حالت ایشان جز^{۱۶} ندارند انکار و اعتراض می کنند.

بیت

درد دل ما مردم بی درد چه دانند از حالت ما طایفه سرد چه دانند
خیرآنکه ندارند بخود آلت مردی لذت کاری که کند مرد چه دانند

ازین جهت است که گفته اند اگر پادشاهان روزگار بدانند که این طایفه در چه حضور و لذت اند از آنجا که همت عالی ایشان است به شمشیرها خواهند که مقاتله و محاربه کنند و بگیرند. وقتی که پادشاهان با ایشان بطریقه ایشان معتقد گشتند هیچکس بایشان و یاران ایشان تعرض نمیتواند کرد تا ایشان نیز بخاطرهای جمع دعای پادشاه اسلام و بنده گان خدای توانند کرد. دعای که بجمعیت خاطر است البته مستجاب است.

منقولست از حضرت خواجه احرار، خواجه عبید الله قدس سره که در لوان ورزش این نسبت شریف

^{۱۵} معذور

^{۱۶} خبر؟

در واقعه دیده [F. 169a] باشند که حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم در شست مبارک خود برداشته بر تلی که در جوار مزار پیر انوار حضرت مولانا ابو بکر قفال شاشی است قدس الله روحه. العزیز بر آورده باشند تعسر همچنین کرده اند که ترویج شریعت و طریقت محمدی صلی الله علیه و سلم از ایشان در وجود خواهد آمد. حضرت ایشان قدس سره میگفته اند هر چند ملاحظه کردم بی آنکه پادشاهی مُمد و معاون من باشد نمیتوان کرد. آن بود که حق سبحانه و تعالی مرأ ملجات ساخت باختلاط پادشاهان زمان.

و نیز منقولست که می گفته اند کمینه را بیست نوبت خطاب و عتاب کرد که ترا اختلاط بیادشاهان زمان می باید کرد. ازین جهت بایست اختلاط بیادشاهان کرد و معادنت^{۱۷} ایشان ترویج شریعت و طریقت محمدی صلی الله علیه و سلم آنچه ممکن بود کردند. نعوذ بالله اگر پادشاهان معتقد نباشند بطریق این طایفه منکران خباثت میکنند. بحکم فرموده «من یسمع یخل خللی» در مزاج پادشاه پیدا میشود منکران تعرض و انکار را زیاده میکنند. ازین جهت تفرقه در احوال طالبان پیدا میشود که ورزش این نسبت شریف نمیتوانند کرد و کرنه این طایفه را سبب بسیار ترقیات [F. 169b] مالانهایه است در مدارح^{۱۸} قرب که الملامتیة سادات هذه الطایفه ملامت فوت جان عاشقانست.

منقول است که در زمان حضرت سید الطایفه جنید چهار کسی بوده اند در مقام ایشار که در هر نفس زدن کسب کمالات ما تقدم میکرده اند. سید الطایفه جنید و شیخ ابو الحسن^{۱۹} نوری و شیخ شبلی و شیخ بهلول پادشاه آن زمانرا نوکری بوده غلام الخلیل نام باو غضب کرده و از پیش خود رانده لو رفته و مدتی در ملازمت ایشانان می بوده از کمال ناقابلی^{۲۰} هیچ اثری از صحبت شریف ایشانان باو نرسیده غیر از طعنه و انکار.

^{۱۷} معاونت

^{۱۸} مدارج

^{۱۹} حسین

بیت

گر خدا خواهد که پرده کس درد
ناقابلست^{۲۱} آنکه بدولت نمیرسد

میلش اندر طعنه پاکان برد
ورنه زمانه در طلب مرد قابل است

باز آمده پیش پادشاه خباثت و شکایت بسیار کرده از ایشانان در پیش او بجای رسانیده که اگر ملحد و زندیق میگویید درین زمان اینها بندگان و تمام خلق را از راه برده اند اگر میخواهست که^{۲۲} خلق از شر ایشان خلاص شوند ایشانانرا میباید آورد و قصاص کرد. بحکم فرموده من یسمع یخل خللی. در مزاج پادشاه پیدا شده کس فرستاده آورده ایشانان را بالفعل حکم کشتن کرده جلاد آمده تا بکشد هر کدام را که میخواهد بکشد آن دیگر خود را در پیش می اندازد که لوگ مرا بکش. بعد از آن برادر مرا تا سه نوبت [F. 170a] جلاد متحیر شده پادشاه در مقابله بوده دیده که طایفه عجیبی مینمایند که در کشته شدن مسابقت میکنند بر یکدیگر قاضی بوده اعلم آنزمان پیش ایشان فرستاده که برو بین که اینها چه نوع طایفه اند که در کشته شدن چنین مسابقت میکنند. قاضی آمده دیده که هر یکی بحری اند از علوم ظاهر و باطن و حضرت شیخ بیهلول را در میان ایشانان بی سامان تر دیده چون خالی از صورت جنونی نبوده اند. مسئله از حیض پرسیده هفده نوع جواب فرموده اند قاضی متحیر شده آمده پیش پادشاه و گفته که عجب کاری کرده بودی همچون یزید^{۲۳} خود را زیان زده و شرمنده دنیا و آخرت کرده بود چرا که اگر صدیق میگویید درین زمان اینها اند. پادشاه باغیر از تمام طلبیده ایشانانرا و صحبت داشته همچنان یافته که قاضی گفته بوده غلام الخلیل را حکم کرده برادر کنند.

بیت

تا دل مرد خدا نامد بدرد
هیچ قومی را خدا رسوا نکرد

^{۲۰} Dots unclear.

^{۲۱} Lacks dots; this is a guess.

^{۲۲} Dots unclear.

^{۲۳} Famously cruel son of a caliph.

لو را بردار کرده اند گفته است که هر که مرادوست میدارد تیری بروی اندازد. او را تیر باران کرده اند تا بحدی که تیر بر زبانچه تیر می آمده.

بیت

گر خدا خواهد که پرده کسی درد
میلش اندر طعنه پاکان برد

بعد از آن پادشاه گفته بگوئید که شمایان چه نوع طایفه اید که در کشته شدن جنسن مسابقت [F. 170b] میکنید؟ بر یکدیگر ایشانان گفته اند آری ما هر چهار در مقام ایثاریم و در هر نفس زدن کسب کمالات ما تقدم میکنیم. ازین جهت میخواهیم که این نفس را ایثار برادر مؤمن کنم تا او بعد از ما این معنی را حاصل کند. او نیز همین را میخواهد پادشاه با ایشان گفته باشد که از من بخواهید هر چه میخواهید ایشانان گفته باشند ما از تو همین میخواهیم که من بعد تو ما را شناسی و ما ترا شناسیم.

حضرت مخدوم ما قدس سره می فرمودند که شیخ الاسلام هری^{۲۴} مخلص و معتقد این خانواده ام میگفت مکتوبی برای حضرت ایشان فرستاده بود که مرا مانعیت بشرف ملازمت نمیتوانم رسید. عنایت کرده طریقه^{۲۵} حضرات خواجگان قدس الله ارواحهم برای من نوشته فرستند تا باین سعادت مشرف شوم. حضرت ایشان قدس سره طریق حضرت خواجگان را برای او نوشته بمن دادند که حک و اصلاح نمای و از برای او فرست بامر حضرت ایشان حک و اصلاح کرده برای او فرستاده بودم. بعد از آنکه بهری رفتم هر جا که پیش میآمد بطریق نیاز میگفت که من معتقد این خانواده ام خانه شما را نمیدانم و گرنه هر روز ملازمت میکردم با این همه یکبار شنیدم که باشا^{۲۶} کردن خود میگفته است که من خود بقدر ملا هستم اما [F. 171a] هیچ نمیدانم که شیخ محی الدین^{۲۷} چه گفته است از اینجا بی اعتقادی بطریق این

^{۲۴} Herat.

^{۲۵} طریقه

^{۲۶} پاشا

^{۲۷} Ibn 'Arabi?

طایفه از وی فهم کردم. با آنکه مرا بهری علاقهٔ عجیبی شده بود گریان گریان از هری بیرون آمدم که در جایی که شیخ الاسلام آنجا منکر این طریق باشد چون تون بود.

بعد از گرفتن خان کلان ولایت شاش را چون که حضرت سلطان مغفور را اخلاص و اعتقاد تمام بمخدوم ما قدس سرّه و بطریقهٔ حضرات خواجگان قدس الله سرارهم بود حضرت مخدوم ما را از حضرت خان طلبیده و همراه خود به بخارا آورده بودند. بعد از آن ایشان استیدعاء^{۲۸} این نسبت شریف کردند و این فقیر نیز در آن زمان در ملازمت شریف ایشان میبودم. چونکه حضرت مخدوم ما کمال قابلیت و استعداد ایشانرا درین طریق ملاحظ کرده بودند تلقین این نسبت شریف بایشان کردند.

در اندک زمان واقعات غریبی از ایشان ظاهر شدن گرفت که مردمی که مدتّها در ملازمت ایشان میبودند از آن مردم ظاهر نشده بود و در آن زمانکه متوجه قندوز شده بودند بهر منزل که میرسیدند واقعات خود را نوشته میفرستادند. حضرت مخدوم ما سرزنش میکردند یاران خود را که مدتهاست که مشغول باینطریق دارید مثل این واقعات از شما بیان ظاهر نشد کمال [F. 171b] استعداد حضرت سلطانرا به بینید که با این همه تفریقهٔ پادشاهی در اندک زمان این نوع واقعات از ایشان ظاهر میشود و این اعتقاد و مشغولی ایشان باین طریق سبب ترویج این نسبت شریف و^{۲۹} شده بود که اکثر موالی آنزمان و بسیاری از مردمان باین نسبت شریف و تحقیق سخنان این طایفه مشغول شده بودند تا آنزمانکه حضرت سلطان مغفور بحول^{۳۰} رحمت الهی رفتند یارانرا جمعیت تمام ببرکهٔ همت عالی ایشان بود. بعد از این واقعهٔ بعضی از منکران در ملازمت خان کلان بودند از کمال بی مناسبتی که ایشانرا بسخنان این طایفه بود. بحضرت خان گفته اند که ایشانرا از گفتن سخنان مشکل مشایخ منع می باید. فرمود حضرت خان

^{۲۸} استیداع

^{۲۹} بحقیق سخنان این طافه (crossed out)

^{۳۰} بحول

ایشان را از گفت شنود این سخنان منع فرموده بودند. با آنکه حضرت خان کمال اعتقاد اخلاص خود را ظاهر ساخته بودند. بحضرت مخدوم ما میگفتند که من معتقد خانواده حضرات خواجگانم هر مشکلی و تشویشی که ما را واقع میشود بحضرت ایشان متوجه میشویم. ایشان ظاهر میشوند و همه مهمات ما کفایت میشود و با این همه حضرت ایشان از سخنان مشکل این طایفه علیه نمیگفتند.

از کتب امام محمد غزالی و تفسیر قاضی [F. 172a] میگفتند ترک گفت و شنود این سخنان نیز کردند تا بحدی که کتابهای که از سخنان این طایفه بود در خانه خود نگذاشتند. مبادا که سخنان منکران در حضرت خان تاثیر کند اعتماد نمیتوان کرد. بناگاه امری از ایشان واقع شود از گفتگوی منکران و فقرای مادر غیرت شوند و عالم بر هم [همه]^{۳۸} زده گردد.

بیت

بی لوب تنها نه خود را داشت بد بلکه آتش در همه آفاق زد

باین تقریب میگفتند که تا زمانی که پادشاه معتقد و معاون این طایفه و سخنان ایشان نباشد هیچکس ترویج این نسبت شریف نمیتواند کرد از بسیاری غوغای منکران که مر این طریق راست سبب آمدن این ضعیف کمترین از خادمان این مخدومان باین مکان شریف آن بود که در آن دیار بواسطه فسق و فجور و ظلم بسیار بی تفرقه و تشویش در میانه مسلمانان میبود. از این جهت ورزش و ترویج این نسبت شریف همچنانکه میباید نمیشد کرد چراکه اکابر گفته اند سه چیز میباید سالکان طریق را تا سلوک این راه پر خطر توانند کرد اخوان و زمان و مکان یعنی جماعت یاران یکدل و یک جهت و یک نسبت. چنانکه حضرت مولوی رومی قدس سره میفرمایند

بیت

معجزه بنمود همراهان بجست	هر نبی اندرین راه درست [F. 172b]
و شمنان را بشکند تع سنان	زانکه انبوهی جمع کاروان
همچو بُت کر از حجر یاری ترش	حاصل این آمد که یار جمع باش

^{۳۸} Both hamma and ham are written over one another. It's unclear what was intended.

دیگر مکان یعنی مکانی که سالها این طایفه علیه در وی ورزش این نسبت شریف میکرده باشند
و وی متأثر از صحبت شریف ایشان شده باشد.

بیت

آسمان سجده برد پیش زمینی که درو یکدو کس یکدو نفس بهر خدا بنشینند

و دیگر زمان یعنی زمان میباید که بر قرار باشد تفرقه و تشویشی از حادثه زمان در میان مردم
میباید که نباشد که اگر باشد و درویش متفرق نشود او درویش نیست.

بیت

جُز و درویشند جمله نیکُ بد جو عُضوی بدرد آورد روزگار
دکر عضو ها را نماند قرار

چون که این سه چیز آنجا کم یاب بود این صعیف^{۳۲} هر چند ملاحظ میگردم از آنجا که خطاست
تا آنجا از اینجا تا کعبه معظمه ترویج شریعت و طریقت محمدی را صلی الله علیه و سلم درین
زمان خراب پادشاه صاحب دولت عالی همتی باشد که میکرده باشد نمیشنیدم چونکه ترویج
این امر شریف تعلق بیادشاهان دلرد.

بیت

معشوقه بهر صفت که آید بظهور از ظلمت محض یا خود از خالص نور
عاشق بهمان [F. 173a] عاشق بهمان صفت موصّف گردد
بردین ملوکست رعیت معمور

درین فکر بودم که بناگاه اخبار نیک از حضرت سلطنت شعاری و ملازمان خان چند یاری از
یاران اینجایی که بانجا رفته بودند رسانیدند که ترویج شریعت محمدی صلی الله علیه و سلم
درین زمان همچنانکه سر طیب^{۳۳} ایشان کرده اند بحدی که هیچگونه آلات و اسباب فسق
درین دیار نمانده است و محتبان کماشته اند و همیشه در تفحص^{۳۴} آند که نا مشروعی در

^{۳۲} ضعیف

^{۳۳} Lacks dots; this is a guess.

^{۳۴} Dots unclear.

انجا نگذرد. دیگر معتقدند جمیع درویشان را و طریقه ایشانرا.

بیت

پیش یار آنها که جان آرند پشک جان برند
صدق پیش آور که اینجا هر چه آرند آن
برند

علی الخصوص طریقه حضرات خواجاگان را قدس الله اسرارهم بعد از شنیدن این سخنان فقیر در
مرتبه بی اختیار شدم که ملاحظه هیچکس از فرزندان و متعلقان نتوانستم کرد و بر خود فرض
دانستم آمدن این دیار را چونکه مدتها منتظر این معنی بودم. بعد از مشرف شدن باین مکان
شریف الحمد لله رب العلمین همچنان یافتیم که یارن گفته بودند و نیز منتظم که ترویج
طریقت محمدی صلی الله علیه و سلم چنانچه شرطست ببرکه همت عالی ایشان [F. 173b] کرده
شود انشا الله تعالی و این فقیر بحکم التحدث بالنعیم شکر اوصاف حمیده^{۳۵} و اخلاق
بسندیده^{۳۶} حضرت سلطنت شعاری را که در پیش بعضی از عزیزان این ولایت میگفتم ایشان
میگفتند که نه این است که ایشان این را بتکلف میکرده باشند بلکه خری و طسعت شریف
ایشان همچنین افتاده است ازین سخن فقیر را امید پشتر شد که خوی شریف ایشان در رعایا و
فقرای ولایت ایشان نیز جا کند چنانکه حضرت مولوی^{۳۷} قدس سره میفرمایند:

بیت

چرخ اخضر خاک را خضرا کند	خوی شاهان در رعیت جا کند
آب از لولو رون در کولها	شه جو حوضی دن حشم جون لولها
هر یکی لوله دهه خوش ذوقناک	چونکه آب جمله از حوضی است پاک
هر یکی لولو همان آرد پدید	ور دران جوض آب شور است پلید
خوض کن در معنی این حرف خوض	زانکه بیوسته است هر لولو بحوض
چون اثر کرد است در کل بدن	لطف شاهنشاه جان بی وطن

چونکه حضرت خان بجمیع علوم و کمالات آراسته اند ثمره و نتیجه علوم ترویج این نسبت

^{۳۵} خمیده

^{۳۶} پسندیده

^{۳۷} رومی

شرمی [لف]^{۳۸} باید که شود. همچنانکه حضرت سلطان مغفور چندگاه در زمان مخدوم ما سبب ترویج این نسبت شده [F. 174a] بودند. العلم تاج للعباد و العقل طوق من ذهب و الصدق نور یستوی و الکذب نار تلهب. قال النبی صلی الله علیه و سلم الولد سُرابیه. لَمَّا فقیر دو درجه زیادتى می یابم حضرت سلطنت شعاری را از پدر ایشان چنانکه مولانا نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سره میفرمایند بنسبت خواجه ابو نصر که دو درجه از پدر بزرگوارشان در پیش اند در نفی وجود و در بذل موجود ایشان نیز در کمالات علمیه و در ترویج شریعت و طریقت محمدی صلی الله علیه و سلم در پیش اند از پدر بزرگوار خود چراکه در زمان ایشان اسباب و آلات فسق و فجور از حد بیرون بود الحمد الله که درین زمان هیچ یک ازینها نیست. و نیز امید ولری بسیار است که ترویج طریقت محمدی صلی الله علیه و سلم درین زمانه آخر همچنانکه شرطست کرده شود چنانکه فرموده اند:

بیت	
سگه که در بیژب بطحا زدند	نویت آخر به بخارا زدند
از خط آن سگه نشد بهره مند	جز دل بی نقش شه نقشبند

آن سگه را باز امید است که بهمت عالی آن مخلص و معتقد درویشان [F. 174b] بل محبوب دل جان ایشان یعنی عبید الله خان در بخارا زنند انشا الله تعالی.

بدانکه اکابر گفته اند سه چیز می باید تا سالک ورزش این نسبت شریف تواند کرد اخوان و مکان و زمان لَمَّا این فقیر میگوید چهار چیز می باید تا مرشد ورزش این نسبت شریف تواند کرد خان و اخوان و مکان و زمان.

بدان لی طالب صادق که غرض و مقصود حق سبحانه و تعالی بحکم این آیت که وَ مَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْانْسَ الْأَلْیَعْبُونَ^{۳۹} است ورزش این نسبت شریف و اظهار محبت خودش بود.

^{۳۸} Written above line.

^{۳۹} Qur'an LI:56.

غرض از عشق توالم چا شنی درد و غمست ورنه زیر فلک اسباب تنعم چه کمست

بدانکه مراد از این عبادت که مخصوص جن و انس است عبادت تامة جامعه است که جن دانش بحسب ظاهر مظهر و جامع آنند که قیام و قراءت و رکوع و سجود و مانند اینهاست و ملائکه هر یکی مخصوص بیکی ازینها اند چنانکه گفته اند بعضی در رکوع اند و بعضی در سبحودند و علی هذا القیاس. اما باطناً عبادتی که انسان جامع آنست آن معرفت تامة است و بعضی از مفسّران عبادت را تفسیر بمعرفت کرده اند و بعضی بر حالش گذاشته اند.

از این عبادت [F. 175a] عبادت ظاهر و باطن گرفته اند. مراد از عبادت باطن معرفت جمال جلال حق است سبحانه و تعالی چراکه او را سبحانه و تعالی اگر چه لوصاف بسیار است لهما اصل همه این دو صفت است: صفت جمال و صفت جلال و آدمی حامل و مظهر این دو صفت است. و ملائک مظهر صفت جمال حق اند سبحانه و تعالی و در ایشان صفت جلالی حق را سبحانه و تعالی گنجایش نیست.

بیت

کار نازک دلان رعنائیست سنک زیرین آسیا بودن

چون که انس و جن حامل و مظهر این دو صفت شدند از این جهت تخصیص کرد عبادت تامة جامعه را باین دو و شرف انسان بر ملک و بر جمیع مخلوقات نیز از این جهت است.

بیت

قدسیانرا عشق هست و درد نیست درد را جز آدمی در خورد نیست

و درد خاصه انسانیست و مراد از درد آن سوز و المیست که از فرقت محبوب پیدامی شود در دل محب و ملائکه همیشه در مشاهده جمال الهی اند چیزی که مانع آید ایشانرا از مشاهده جمال الهی نیست انسانست که بمقتضای بشریت هر زمان از مشاهده جمال و جلال الهی دور می افتد و مایه درد و الم باز هر زمان خود را بمشاهده جمال جلال او مشرف میسازد.

دیگر آنکه [F. 175b] ثمره و نتیجه از همه طاعات و عبادات درد و الم است چونکه در ملائکه این نیست جهت تخصیص عبادت برین دو این نیز میتواند که بوده باشد.

بیت

هست در مایه حسن بسی نعمت باز قوت عاشق زمیان همه در رو^{۴۰} الم است

ازین جهت است که گفته اند اگر شخص علم اولین و آخرین و نیز عمل اولین و آخرین حاصل کرده باشد و این معنی را نتیجه علم و عملست که عبارت از آن درد المیست حاصل نکرده باشد او هیچ چیز حاصل نکرده است چراکه گفته اند بمجرد ناصیه عزرائیل در نظر آمدن هیچ از علم و عمل درین کس مانی^{۴۱} نمی ماند مگر نسبت ذوقیه که نتیجه و ثمره علم و عملست چه مقدار که حاصل کرده است درجه و عزت و فضیلت او دران عالم همان مقدار خواهد بود.

بیت

ذره درد خدا در دل ترا بهرتر از هر دو جهان حاصل ترا

همچنانکه فضیلت حضرت ابو بکر صدیق رضی الله عنه بر یاران دیگر از زیادتى درد و محبت بود. کما قال رسول الله صلى الله عليه و سلم ما فضلکم ابو بکر بکثرت صلوة و [لا]^{۴۲} صوم و لکن بشئ وقر فی صدره و آن شئ کمال درد و محبت بود در سینه مبارک او هر چگاہی که آهی می کشید هفت محله بوی جگر سوخته می شنیدند. [F. 176a]

بیت

کر زهد علم دلری درد خدا نداری در وقت جان سپردن دل باندم ندیم است
بی مایه محبت کانست اصل فطرت این زهد ما سقیم است و ین علم ما عقیم
است خوش وقت آنکه خانش در عشق مسقم است سرمایه دو عالم عشق است پیش قاسم

۴۰ درد و

۴۱ Dots unclear.

۴۲ Written above line.

بدانکه حجاب میان بنده و حق سبحانه و تعالی زمین و آسمان و عرش و کرسی نیست حجاب
 همین تعلقهاست که می باشد آدمیان را بعلم و عمل بزن و فرزندان و اموال و اشیا و مانند
 اینها و عبارت از وجود و هستی اینهاست.
 مصراع: بیست تو آنست که معلوم تست

چون که بذکر هستی حق سبحانه و تعالی از اکامی^{۴۳} بملوم خود خلاص شدی از قید هستی و
 رستی ما را می باید رفع این حجابات کردن بهیچ چیز چنان رفع نمیشود که بآتش محبت
 محبوب تا آتش محبت از ته دل محب سر بر نزنند و نسوزد هر چه نشان غیر و غیریت است وصل
 محبوب میسر نمی شود.

بیت

ورنه بسعی ما کره از کارکی کشود	سرمایه سعادت ما درد یار بود
عشقت بوصل دوست رساند بضرب راست	عشق است هر چه هست بگفتیم گفته اند

و مراد از عشق آن شعله آتش محبت است که از ته دل محب سر بر می زند و میسوزد هر چه
 نشان [F. 176b] وجود و هستی عاشق است.

بیت

عشق آن شعله است کو چون بر فروخت	هر چه جز معشوق باقی جمله سوخت
---------------------------------	-------------------------------

بعد از سوختن نشان وجود و هستی محب این زمان هر چه از محب ظاهر میشود از ان محبوب
 است محب را هیچ نیست.

^{۴۳} آگاهی؟

بیت

آب کوزه جون در آب جو شود	محو گردد در وی لو جو شود
وصف لو فانی شد و ذاتش بقا	زین سپس نی کم شود نی بد لقا
وصف عشق لُرمَن بگویم بر دوام	صد قیامت بگذرد دین نا تمام
ذوق نکته عشق لُز من می رود	نقش خدمت نقش دیگر میشود
چون قلم اندر نوشتن می شتافت	چون بعشق آمد قلم بر خود شکافت
چون قلم اینجا رسید و سر شکست	کر بگوید شرح این بیحد شود
بنده بود اینجا رسید و شاه شد	رهبر و ره رو نماند و رلا شد
بس کنم خود زیر کانرا این بس است	بانک دو کردم اگر درده کس است

اینست نهایت سیر الی الله این است وجود موهوب حقانی و بقاء بعد الفنا و فرق بعد الجمع این
است مقام ارشاد و تکمیل و تربیت ناقصان

بدانکه اکابر طریقت قدس الله تعالی اسرارهم گفته اند مذاق در یافت سخنان این طایفه
بغایت نعمت عظیم است بهر کس نمیدهند که التوفیق شیء عظیم لا [یُعْطَى الْمَا بَعِيداً]^{۴۴}
عزیز الحمد لله که درین [F. 177a] زمان این نعمت عظیم را بمعتقد درویشان بل محبوب
قلوب ایشان حضرت خان زاده الله تعالی شفقت و مرحمته داده اند گویا که درویشان بقدری از
ین سخنان میتوانند گفت.

بیت

گر سخن کش یابم اندر انجمن	چون کل صد برگ رویم در چمن
این سخن شیرست در بستان جان	بی کشیده خوش نمیگردد رولن
مستمع جون تشته جوینده شد	و اعظه لُز مرده است گوینده شد
جذب سمع است لُز کسی را خوش لبی است	گرمی جد معلّم لُز صبی است

منقولست که از شیخ طریقت ابو علی دقاق قدس الله تعالی سرّه پرسیده اند که در سخن
مردن شنیدن هیچ فایده هست چون بدان کار نمیتوانیم کردن. گفته اند بلی دو فایده
است یکی آنکه اگر مرد طالب بود قوی همت گردد و طلبش زیاده شود و اگر نامرد بود مرد

^{۴۴} Reading here is unclear.

گردد و اگر مرد بود شیر مرد گردد و اگر شیر مرد بود فرد گردد و اگر فرد بود عین درد گردد.
و دیگر آنکه اگر کسی را در سر پندلری بود فرد شکند و دعوی او از سر او بیرون رود نیک او بد
نماید.

بیت

ذکر ایشان میکنم اینم نه بس
خوش دلم کین قصه از جان گفته ام
قسم من ز ان رفته کان دردی رسد
این سی^{۴۵} خوشتر که اندر کام زهر

گر نیم مردن ره را هیچکس
گر نیم ز ایشان از ایشان گفته ام
باشدم ز ان کار و ان کردی رسد [F. 177b]
گر ندلرم از شکر جز نام بهر

و الله اعلم بالصواب.

^{۴۵} پی؟

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذی خلق ادم علی صورته و نفخ فيه من روحه و الصلوة و السلام
 علی رسوله محمد حبيبہ و علی اله و اصحابه مشرفین بنصرته.

اما بعد قال رسول الله صلى الله عليه و سلم الولد سر ابیه [سوال] ^۱ بجکم این آیت که یخرج
 الحی من المیت و یخرج لليت من الحی ^۲ است تخلف می کند در بعضی ماده
 همچنانکه از بعضی احیا که اثبیا و لولیا اند فرزندان مرده در وجود آمده اند و از بعضی اموات
 که کافران و فاسقاند فرزندان زنده در وجود آمده اند. از مردها حتی ^۳ که همه عالم از وجود شریف
 او زنده است حضرت محمد رسول الله است صلى الله عليه و سلم و از زنده ها مرده که همه عالم
 را از و ننگست فرزندان نوح پیغمبر است علیه الصلوة و السلام.

جواب [F. 178a] بدان ای طالب صادق که مراد از این سر حقیقت آدمی است که آن روح آلهی است
 که دمید حق سبحانه و تعالی او را در قالب حضرت آدم علیه السلام. کقوله تعالی و
 نفخت فيه من روحي. ^۴ و این هیچ جا تخلف نمی کند. بعد از آن همین حقیقتست که
 از پدران بطریق سرایت ظاهر میشود در فرزندان این است حقیقت الولد سر ابیه برین بقدر سر هر
 ولدی که هست سراب است. اما پیش بعضی غالبا سر اب آنست که هر صفی که از پدر ظاهر
 میشود ولد آنست که از وی نیز همان ظاهر شود که اگر خلاف آن ظاهر شود، گویا او ولد نیست
 همچنانکه در ماده فرزندان حضرت نوح علیه السلام واقع شد از حق سبحانه و تعالی که انّه لیس
 من اهلك صورت این واقعه چنان بوده که حضرت نوح نهصد پنجاه سال قوم خود را دعوت

^۱ Marginal insertion.^۲ Qur'an XXX:19.^۳ حی^۴ Qur'an XV:29; XXXVIII:72.

کرده اند اندک کسی در دین ایشان در آمده اند و محنت بسیار از آن قوم بایشان رسیده غالباً حضرت نوح ازین جهت دعا کرده اند. کما قال الله تبارک و تعالی و قال نوح رب لا تذر علی الارض من الکافرین دیّاراً.^۵ حق سبحانه و تعالی دعای حضرت نوح را مستجاب کرد انیده و اشارت بحضرت نوح کرده که طوفان [F. 178b] بقوم تو خواهیم فرستاد از برلی خود و اهل خود کشتی بساز که تو و اهل تو از آن طوفان نجات خواهید یافت. آن بوده که حضرت نوح از برلی خود و اهل خود و قوم خود که بایشان ایمان آورده بوده اند. کشتی ساخته در آن کشتی در آمدند مگر یک تن از فرزندان ایشان که بواسطه مصاحبت بدان از دین و ملت ایشان بر آمده. حضرت نوح هر چند مبالغه کرده اند حجت بسیار گفته و در کشتی بایشان ندر آمده طوفان واقع شده قوم و آن فرزندان ایشانرا هلاک کرده.

بیت

خاندان نبوتش کم شد

پسر نوح با بدن بنشست

بعد از آن حضرت نوح مناجات کرده اند که یا ربّ العالمین وعده کرده بودی که تو و اهل تو از طوفان نجات خواهید یافت چونست که فرزندم هلاک شد حق سبحانه و تعالی گفت انّه لیس من اهلك یعنی نیست او از اهل تو که اگر از اهل تو می بودی در همه اوصاف بایست که مثل تو بودی از اینجا معلوم شد که ولد با همه اوصاف پدر میباید که متّصف باشد تا بسر پدر تواند بود. عام تر که اوصاف مرضی باشد مثل اوصاف انبیا و اولیا و یا غیر مرضی مثل اوصاف فسّاق و کفّار بس فرزندان انبیا و اولیا میباید که بهمة [F. 179a] اوصاف پدران خود موصوف باشند تا فرزندان ایشان توانند بود. دلیل دیگر آنکه حضرت رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمود کل تقی و نقی فهو آلهی.

بدان ای طالب صادق که از حادث نبوی صلی الله علیه و سلم ظاهر و باطن مراد است. همچنانکه یکباری آنحضرت باصحاب صُفّ نشسته بوده اند از معارف و حقایق آلهی بایشان

^۵ Qur'an LXXI:26, with non-standard spelling.

می گفته اند که جماعتی از اهل ظاهر در مجلس شریف ایشان در آمده اند آنحضرت باصحاب صفّ لشارت کرده گفته باشند که خَمّ وَا انیتکُم یعنی دهنهای کوزه های استعدادات خود را بر بندید که بواسط شمایان سخن می آید و این جماعه قابل آن سخنان نیستند و این جماعه مناسب استعداد خود آن فهمیدند که دهنهای کوزه ها را می باید بستن تا جانوران زهر ناک زهر نیندازند.

بس اینجا معلوم شد که از احادیث نبوی ظاهر و باطن مراد بوده است. و نیز معلوم شد که حقیقت هر ولدی که هست سرّ اب است. اما از راه ظاهر تا موصوف بهمة اوصاف پدر نباشد سرّ اب نیست. با این همه نمی بینی که فرزندان انبیا و اولیا و صلحا هر چند موصوف باوصاف [F. 179b] نا مرضی باشند. بظاهر شریعت ایشان فرزندانند و میراث میگیرند. در اینجا فقیر را نکته بخاطر میرسد که مقصود حق سبحانه و تعالی که بنسبت حضرت نوح واقع شد که انه ایس من اهلك و حضرت رسول الله صلی الله علیه و سلم فرمود کل تقی و نقی فهو الی وعید و تنبیه^۶ خواهد بود بنسبت اولاد انبیا و اولیا تا مغرور نشوند بفرزندی ایشان و بترسند و از عبادت و بنده گی خدای تعالی باز نمانند. همچنانکه حضرت رسول صلی الله علیه و سلم بحضرت فاطمه رضی الله عنها گفتند فرزند کار کن و تکیه بر پیغمبری من مکن که دنیا دار عملست و آخرت دار قرب و جز است و جزا بمقدار عمل می باشد نه بجسب و نسب.

دیگر بدانکه حقیقت انسان همان روح الهی است که گفته شد آن در مطلق اولاد انسان می باشد این اوصاف که گفته شد همه عارض این حقیقت اند که بکسب و مصاحبت مصاحبان حاصل میشود هر که را حق سبحانه و تعالی خواهد که بوصل خودش مشرف سازد بصحبت صالحان و دوستان خودش مشرف میسازد تا ببرکة صحبت شریف و ورزش طریقه ایشان [F. 180a] از اوصاف نا مرض باوصاف مرضی مشرف میشود.

^۶ نتبید؟

بیت

سگ اصحاب کھف روزی چند پی نیکان گرفتُ مردم شد
 سر نوح با بدان بنشست خاندان نبوتش کم شد
 با بدان کم نشین که صحبت به گر تو پاکی ترا پلید کند
 آفتاب بدین بزرگی را ذرّه لبر نا پدید کند

بدان ای طالب صادق که هیچکس از فرزندان آدم بهیچ علمی بمقام نبوت و ولایت نرسیدند تا بصحبت دوستی از دوستان حق سبحانه و تعالی مشرف نشدند.

بیت

صحبت پیر به ز هر عملست هر که با او نشست در عملست
 این عمل همچو را ز پنهاست رهبرت سوی وصل جانانست

چون دانستی که هر سعادت و شقاوتی که حاصل میکند آدمی بواسط مصاحبت صاحبانست. هر چند نا قابل باشد آدمی از سگی نا قابلتر نخواهد بود سگ بواسط مصاحبت نیکان

بمرتبه ولایت رسید.

بیت

کوشد چشمی که مستثنی شوم ز انبای جنس سگ که [شد]^۷ منظور نجم الدین سکانرا
 سرور است

تا ممکنست از صحبت بدان و بد کرد لوان همچنانکه از شیر میگیرند بگریز.

بیت

ز بلهان [F. 180b] بگریز چون عسی گریخت صحبت احمق بسی خونها که ریخت

و بصحبت نیکان و نیکمردان پیوند.

بیت

ازین بی دولتان بگریز چون تیر سرلار گوی صاحب دولتان گیر

^۷ Written above line.

اگر همه نور چشمت باشد که نزا از انجناب سبحانه و تعالی مشغول سازد اگر از وقطع نکنی تو
از اهل طریق نیستی.

بیت

با هر که نشست نشد جمع دلت وز تو نرهید ز حمت آب کلت
زینهار ازین قوم گریزان می باش ورنه نکند روح عزیزان بحلت

تا توانی با عاشقان و عارفان و غالبان نشین که از قبیل ایشان شوی.

بیت

با عاشقان نشستن و همه عاشقی کرنین^۸ با آنکه نیست عاشق یکدم مشوقرین

و مبالغه این طایفه در نشست و خواست در مرتبه ایست که گفته اند اقطع القارین وصل
الصوفین یعنی قطع کنید از قاریان که ایشان ذاکر اند و تشست^۹ و خواست با صوفیان کنید که
ایشان و اصلانند تا واصل شوید.

بیت

یار غالب شو که تا غالب شوی یار مغلوبان مشو تولى غوی

دیگر نصیحت این طایفه با طالبان این طریق آنست که نشست و خواست با کسانی که ازین
طریق نباشند [F. 181a] زینهار هزار زینهار مکنید که صحبت و مصاحبت ایشان رهراست^{۱۰} قاتل.

بیت

نخست موعظه پیر صحبت این حرفست که از مصاحب نا جنس احتراز کنید

بدان ای طالب صادق که حق سبحانه و تعالی آدم و حوا را خلق کرد بجهت عمارت دنیا فرستاد
بدنیا و نفس خیس راه زن را نیز بنابر حکمتی در وجود آدم خلق کرده بود چونکه شیطان بواسطه
نافرمانی ملعون شده بود. این دو دشمن غلبه کردند بر آدمیان و اکثر را از راه راست بردند و

^۸ Reading unclear.

^۹ نشست

^{۱۰} زهریست

براه خود در لوردند حق سبحانه و تعالی بنابر شفقتی که داشت بر بنده های خود در هر زمانی دوستی از دوستان خود را بر ایشان فرستاد و کلامی نیز مناسب آن قوم از وعده و وعید از او امر و نواهی بر ایشان فرستاد تا آن دوست بعضی از آن قوم را که حجاب ایشان رقیق بود بوغط و نصیحت و وعده وعید از اوصاف نا مرضی باوصاف مرضی مشرف ساخت و در راه راست در لورد. و بعضی دیگر را که حجاب ایشان غلیظ شده بحد کفر رسیده بود بمحاربه و مقاتله از اوصاف نا مرضی باوصاف مرضی باز آورد آنچه ممکن بود. بس معلوم شد این اوصاف با مرضی در خلق خدا که پیدا شده است از مصاحبت این دو [F. 181b] دشمن پیدا شده بود و اگر نه ایشان در اصل پاک و پاکیزه اند. كما قال النبی صلی الله علیه و سلم کُلّ مولود یولد علی الفطرة الاصلیة لکن ابواه یهودونه و ینصرّونه و یمجّسانه تم.

[تمام]

بسم الله الرحمن الرحيم

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي طَهَّرَ نَفُوسَ السَّالِكِينَ بِتَجَلِّيَّاتِ نَفَحَاتِ أَسْمَائِهِ وَصِفَاتِهِ وَنُورِ
بَصَرِهِ وَبَصِيرَةِ الْعَاسِقِينَ بِمُشَاهَدَةِ جَمَالِهِ وَذَاتِهِ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى
رَسُولِهِ مُحَمَّدٍ الْمُبْعُوثِ لِبَيَانِ الشَّرِيعَةِ وَالْحَقِيقَةِ وَ عَلَى آلِهِ وَ أَصْحَابِهِ الْمَشْرِفِينَ
بِأَدَابِ الطَّرِيقَةِ.

اما بعد فقال رسول الله صلى الله عليه و سلم ان لربكم فى ايام و هر كم نفحات
الافتخر ضوالها.

بدان لى طالب صادق كه مراد از نفحهاى كه آنحضرت صلى الله عليه و سلم گفته اند فيوض
مالانهايه آلهى است كه متوجه بر دل بنده هاى است و در شبانه روزى سيصد و شصت بار بر
عوام و بر خاصان بطريق دوام.

ترجمه [F. 182a]

گفت پیغمبر كه نفجهاى حق اندرین ایام می آرد سبق

یعنی در ایام حیات شما الافتخر ضوالها.

گوش هوش دآرید این لوقات را در ربایید این چنین نفحات را

تعرض بنده مر فیوض آلهى را چون تواند كه باشد چون كه آن مرئ و معلوم هیچكس نیست غالبا
این لشارت برفع این حجاباتییست كه مانع است از رسیدن فیوض آلهى بر دلهى بنده ها.
بیت

نفعه آمد مر شما را دید و رفت هر كه را خوش یافت جان بخشید و رفت
نفعه دیگر رسید آگاه باش تا ازین هم و اتمانى خواجه تاش

بدان لى طالب صادق كه انواع فیوض آلهى اگرچه بى نهایت است اما منقسم بر دو قسم است.

یک قسم خاص است و قسم دیگر عام. آن قسم که خاص است مخصوص است بر خاص انسانکه عبارت از انبیا و اولیا و علما اند. کما قال رسولہ اللہ صلی اللہ علیہ و سلم الناس عالم و متعلم و سایر الناس کالهمج. غیر این سه طایقه را انسان مخوان که ایشان کمتر از چهار پایانند. کقوله تعالیٰ أَوْ لَنُكَ كَالَا نَعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ^۱ و آن قسم که عام است فیاض بر جمیع مخلوقات است و فیض نخستین از فیوض عام وجود مخلوقات است و هر چه سبب [F. 182b] قوام و حیات ایشان میشود از خوردن و پوشیدن و علم و عمل و کاسبی و دهقانی و مانند اینها که حاصل میشود همه فیوض نفحهای آلهی است.

بیت

گوش هوش آرید این لوقات را در ربایید اینچنین نفحات را

و نیز هر چه سبب پرورش خوردنیها و پوشیدنیها میشود از ابرو باد و ماه و خورشید و فلک و غیرها همه فیوض آلهی اند که این همه را از برای تربیت وجود شریف انسان آفریده است و انسانرا از برای هوش و آگاهی خود.

بیت

جمله حیوانرا پی انسان بکش جمله انسانرا بکش از بهر هُش
هُش چه باشد عقل کل ای هوشمند عقل جزئی هُش بود اما نثر^۲ ند

کقوله تعالیٰ وَ مَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ^۳ مراد از این عبادت حضور و آگاهی است که مغز و نتیجه همه طاعات و عبادات است.

بیت

ابر و بادومه خورشید و فلک در کارند تا تو نانی بکف آری به غظت نخوری
همه از بهر تو سر کشته فرمان برادر شرط انصاف نباشد که تو فرمان نبری

دیگر از فیوض عام دست است و گیرایی در دست و پای و روایی در پای زبان و لویای در زبان

^۱ Qur'an VII:179.^۲ نثر؟^۳ Qur'an LI:56.

چشم و بینایی در چشم و گوش و شنوایی در گوش بدن صیحت^۴ [F. 183a] و تندرستی در بدن عقل و ادراک و هوش و امثال اینها دیگر حُسن و جمال و شهوت و محل شهوت یعنی زنان صاحب جمال زینهار در شهوت و محل شهوت بچشم حقارت نظر نکنی که بهترین و لذیذترین چیزی که از فیوض آلهی بآدمیان در دنیا داده اند. اینست چراکه عزت و بزرگواری هر چیز بقدر لذت لوست لذتی که از شهوت حاصل میشود الذَّهْمَةُ لَذَاتُهَا گفتند لوست لوست لذت بهشت است.

بیت

بارخ چون ور دولبهای عقیق گویا حق تافت از پرده رقیق

و دیگر فرزندان صالح و آلات و اسباب در دنیا از برای معیشت تو فایض گردانیده است و صد هزار همچنین فیض دیگر بتو عنایت فرموده است که تو از آن خبر نداری اگر یکساعت از راه انصاف تفکر کنی بحکم فرموده تفکر ساعت خیر من عبادة الثقلین بچه سعادتها که مشرف نکردی.

بیت

از تو کر انصاف آید در وجود به که عمری در رکوع در سحود

و نفحة دیگر طعامها و نعمتها و شربتهای گوناگون و لباسهای رنگ بر رنگ نفحة دیگر اسبان راه ولر و مثل این صد هزار از علم و حیات و از قوت و قدرت اگر یک لحظه خود را حاضر سازی و در خود این نفحهای [F. 183b] آلهی را مشاهده کنی و شکر این ها را بجای آری بحکم آیت لَنْ شَكَرُكُمْ تَمَّ لَا زَيْدَ نَكُم^۵. صد هزار نفحة دیگر از نفحات خاص که آن مخصوص خاصان لوست بتو خواهد ارزانی داشت.

بیت

شکر نعمت نعمت افزون کند گر نیاری از گفت بیرون کند
نفحة دیگر رسید آگاه باش تا ازین هم و اثماني خواجه تاش

^۴ نصیحت؟

^۵ Qur'an XIV:7.

بدان ای طالب صادق که سالکان طریق بر سه قسم اند: مبتدی و متوسط، منتهی و نفحات
 آلهی که بر قلب منور ایشان فایض میگردد نیز بر سه قسمست. بدانکه نفحات آلهی از کمال
 لطافت که دارد مدرك و محسوس هیچکس نمیشود از مبتدی و متوسط و منتهی اما اثر و
 نتیجه آن در هر کسی مناسب استیدلا او ظاهر میشود. نتیجه که در مبتدیان ظاهر میشود اول
 درد طلب است.

بیت

این طلبکاری مبارک جنشی^۶ است وین طلب در راه حق مانع کشی است

بعد از آن سکرها و بیخودیها و بی شعوریها از هر چه غیر اوست سبحانه و تعالی و دیگر درد و
 سوز و گریه و زلری و بی قرلری و بی آرمی و امثال اینها.

بیت

گریه زلری عجب سرمایه ایست دولت کلی قوی تردایه است
 درد باید مرد را تا دوست در مانش کند هر که را دردی نباشد او بدرمان کی رسد

[F. 184a] و اثر و نتیجه نفحات در متوسطان اذواق و حالات و مقامات و مکاشفات و امثال
 اینها و در منتهیان مشاهدات و معانیات و سرلر و معارف و حقایق [و امثال اینها]^۷ و اظهار
 سرلر و معارف آلهی را که اگر کند کمترین عقوبت او را در دنیا این است که باین سعادت
 نخواهد رسید.

بدان ای طالب صادق که حجاباتی که مانع است از رسیدن نفحات بر دل سالکان سه قسمست.
 قسم اول وجود بشریت است و عبارت از وجود بشریت آن تعلقهاست که می باشد مبتدیان
 طریق را بزن و فرزند و اموال و لثیا و مانند اینها و بهر چه دل سالک تعلق و پیوستگی دارد و
 حجاب از رسیدن نفحات آلهی بر دل او اینهاست از همه قطع میبایدش کرد و بحق پیوست.

^۶ Dots unclear.

^۷ Marginal insertion.

بیت

تعلق حجابست ببحاصل

چو پیوندها بکسلی واصلی

منقول است که از حضرت خواجة عزیزان خواجه علی رامیتنی قدس سره پرسیده اند که اصل طریق چیست؟ گفته اند کنند و پیوستن یعنی کنند از غیر و پیوستن بحق.

بدان ای درویش که بخودی خود ممکن نیست از همه تعلقها بیکبار قطع کردن چون که محبت چیزها در دل متمکن شده است ضرورت می باید بطریقی از طریق این طایفه بحکم خیر الاعمال دومها. مدت چهل [F. 184b] و پنجاه سال بطریق دوام عمل کردن تا حجابات بتمامه از دل قطع شود و نتیجه دوام که آگاهی است مع الحق سبحانه و تعالی حاصل گردد چنانکه گفته اند.

بیت

اسرار حقیقت نشود حل بسوال
تا خون نکنی دیده دل پنجه سال

نی نیز بدر یافتن حشمت مال
هر گز ندهند راحت از قال بحال

و قسم دوم حجابات متوسطانست که عبارت از وجود هستی ایشانست. کما قال رسول الله صلی الله علیه و سلم وجودك ذنب لایقاس علیه ذنب. عبارت از وجود و هستی آن اوصافست که نبود و بکسب حاصل شده ایشانرا مثل ملایی و کاتبی و خواجگی و امثال اینها و یا بمیراث ایشان رسیده است مثل شیخ زاده گی و ملازاده گی و خواجه زاده گی و امثال اینها و مردم ایشان را از این جهت تعظیم میکنند و ایشان باین سببها بمردم فخر می کنند حجاب و هستی از این غلیظ تر نمی باشد چنانکه گفته اند.
مصراع: هست تو آنست که معلومتست

و هر چه معلوم این کس است که بآن فخر می کند بر دیگران عبارت از وجود و هستی او آنست چون بذکر و هستی حق سبحانه و تعالی از هستی خود خلاص شدی از قید هستی [F. 185a] رستی.

و قسم سیوم حجابات منتهیانست و ان حالات و مقامات و درجات عالیست که بواسط
تجلیات اسما و صفات هر زمان بر قلب منور ایشان فایض میشود و حجاب میشود ایشانرا از
تجلیات ذاتی و آگاه باشد که تجلیات ذاتی نیز مانع از تجلیات ذاتی که اعلی از انست
میشده باشد چراکه تجلیات ذات را نهایت نیست چونکه آن ذات بی نهایت است.

بیت

نفخه دیگر رسیده آگاه باش تا ازین هم و اثماني خواجه تاش

قال رسول الله صلى الله عليه و سلم انى ليغان على قلبى حتى استغفر الله
فى كل يوم سبعين مرة. اکابر گفته اند عین نبی آن بوده که هر چگاه از مقامی
بمقامی اعلی از ان ترقی می فرموده اند بودن خود را در ان مقام ادنی گناه میدانسته اند
از ان استغفار میکرده اند. فقیر را این بخاطر میرسد که چونکه آنحضرت در کمال علو همت
بودند و میدانستند که درجات و مقامات آلهی بی نهایت است بهر مقامی که میرسیدند همت
عالی ایشان تقاضای اعلی از ان میکرد ازین مقام استغفار میکردند و میگذشتند بمقام
اعلی از ان چونکه استغفار بنسبت منتهیان سبب رفع درجاتست

بیت [F. 185b]

وقفه در این مقام عار بود می ممزوج را خمار بود
همچنان می رو بیایانش مرس در چنین دردی بدر مانش مرس

تا رسیدند بجایی که آنجا نه مرتبه بود و نه مقام.

بیت

چند پرسى چه مقامست کمال این که ترست این مقامی که نه منزل نه مقامست اینجا
نفخه دیگر رسیده آگاه باش تا ازینهم و اثماني خواجه تاش

بدان ای طالب صادق که جل همت سالکان طریق نیز می باید که بر وجهی باشد که بهیچ درجه
و مقامی از درجات و مقامات این طایفه سر فرو نیارند و التفات ننمایند.

بیت

حرف را نوش تا شوی بی حوش و آنکه از غیر او شود درویش

استغفار و ترقی از هر مقام بمقام اعلیٰ از آن را لازم خود دانند تا برسند بمقامی که آنجا نه منزل باشد و نه مقام.

بیت

این چه منزل چه بهشت این چه مقامست اینجا عمر باقی می ساقی لب جام است اینجا
 همت ترا بکنکره کبریا کشد وین سقفگاه را به ازین نردبان مخواه
 نفعه دیگر رسید آگاه باش تا ازینهم و اتمانى خواجه تاش

بدان ای طالب صادق که چونکه حجابات سالکان طریق معلوم شد چیزی که رفع حجابات هر یک ازینها بکنند نیز مباد که [F. 186a] معلوم شود.

بدانکه سالکان طریق مریضانند و این حجابات امراض ایشانست کاملان مکمل طبیبان حاذق آلهی اند و هر مریضی را مناسب مرض او پرهیزی و دوائی ایشان میدانند. بدانکه مریضی را که پیش طبیب ظاهر میبرند او لا تشخیص میبایدش کرد که چه مرض دارد و بعد از آن پرهیز میبایدش فرمود از هر چه پیش ازین خورده است که سبب مرض او شده است و بعد از آن غذایی مناسب آن تعیین میبایدش کرد و بعد از آن جلّابی مناسب آن تعیین میباید کرد تا ماده نضج یابد و بعد از نضج ماده مُسهلی میباید داد تا اخراج مواد فاسده بکند و بعد از آن شربت شفا میبایدش داد تا شفایی او را حاصل آید همچنین سالکان طریق که مریضان معنوی اند هر چگاهی که به پیش این طایفه که طبیبان حاذق آلهی اند آمدند اولاً ایشانرا پرهیز می فرمایند و بعد از آن جلّابی تعیین میکنند و مراد از پرهیز بنسبت سالکان طریق اولاً توبه است و مهنی توبه بحقیقت باز ایستادنست از هر چه حضرت پیغمبر صلی الله علیه و سلم نهی فرموده اند از نا خوردنی و نا پوشیدنی و نا دیدنی و نا گفتنی و نا اندیشیدنی و نا کردنی که سبب مرض معنوی [F. 186b] ایشان شده است و بعد از توبه غذای صالح لقمه حلال است بعد وسط بحکم فرموده خیر الامور وسطها.

بیت

لقمة تخم لست برش اندیشه‌ها
لقمه بحر و گوهرش اندیشه‌ها
چون هر چه کاشتی هم از آن جنس بد روی
گر نیک بقا مرد راهی بر و تخم بد مکار

پرسیده اند از حضرت خواجگان قدس الله سرار هم که طریق شما را بچه توان یافت
گفته اند پیش از صبح در خود فرو رفتن و احیای بین العشائین و رعایت کردن حد
وسط در کلام و طعام و منام. بدانکه جلاب سر رشته دولتی است که عبارت از نسبت شریف
این طایفه است. بعد از بدست آوردن این سرشته از کامل مکمل و مشغول شدن باین نسبت
شریف مدتی مواد فاسده که عبارت از حجاب و تعلقهای لوست نضج یافت یعنی کسست و بریده
شد. و بعد از آن مسهل که اخراج مواد فاسده میکند تجلیات اسمایی و صفاتست که بواسط
پیر بر دل سالک میرسد و اخراج میکند هر ماده فاسده را که آن نشان غیر و غیریت است. و
بعد از آن شربت شفای سالک تجلیات ذاتیست که بواسط پیر فایض میشود بر قلب سالک
شفا میبخشد دل سالک را [F. 187a] از جمیع امراض صوری و معنوی که بقاء الخلیل شفاء
العلیل.

بیت

نفعه دیگر رسید آگاه باش
تا ازین هم و امانی خواجه تاش

بدان ای طالب صادق که مراد از جلاب خوردن سالک مقام ذکر گفتن سالک است بتکلف و
این مقام مقام مبتدیان این طریق است.

بیت

ذکر گو ذکر تا ترا جانست
پاگی دل ز ذکر یزدانست

و مراد از مسهل خوردن سالک آن مقام تجلیات اسما و صفاتست و ذکر شدن دل سالک
است بی تکلف سالک.

بیت

چون تو فان شوی ز ذکر بذکر
ذکر خفیه که گفته اند آنست

لَمَّا مَقَامُ خُورْدَن شَرِیْتِ شَفَا کِه آن رَسِیْدَن تَجَلِیَّاتِ ذَاتِیْسْت بَو لِسْطِ پِیْر بِر دِل سَالِکِ آن یَکِی
سَاخْتَن اِسْت حَقِیْقَتِ ذَکَرِ رَا کِه حُضُور و آگَا هِیْسْت بِجُوهَرِ دِل سَالِکِ و اِیْن مَقَامِ مَنتَهِیَّانِ اِیْن
طَرِیْقِ اِسْت و مَقَامِ عَشَقِ و دَرْدِ و سُوزِ اِسْت.

بیت

مَنْ دَرْدَتِ مَرَلَدِ وَا اِیْنِ بَسْ	لَزِ تَوَلَمِ شَرِیْتِ شَفَا اِیْنِ بَسْ
نَفْحَةُ دِیْگَرِ رَسِیْهِ آگَا هَاشْ	تَا لَزِ اِیْنِ هَمِ و اِئْمَانِیْ خَوَاجِه تَاشْ

بَازِ آمَدِیْمِ بِه بَیَّانِ اِیْنِ حَدِیْثِ کِه اِنْ لَرِ بَکَمِ فِیْ اِیَّامِ دِهَرِکَمِ نَفْحَاتِ اِلَّا فِتْعَرَضُوَالِهَا
تَعْرِضُ کَرْدَنِ سَالِکِ طَرِیْقِ حِجَابَاتِیْ رَا کِه مَانَعِ نَفْحَهِایْ [F. 187b] اَلْهَیْ اِسْت بِرِ چَندِ وَجِهِ مِیْتَوَانَدِ
کِه بَاشَدِ لَوْلِ بِطَرِیْقِ جَذِبِه کِه جَذِبَتِ مَنِ جَدَبَاتِ الْحَقِّ تَوَلُزِیْ عَمَلِ الثَّقَلِیْنِ.

بیت

یَکْجَذِبِه زِ حَقِّ آمَدِ و دِلِ بَرْدِ بَغَارَتِ	مَچُنُونِ چَکَنْدِ کِیْنِ کَشَشِ لَزِ جَانِبِ لَیْلِیْ اِسْت
--	--

و طَرِیْقِ دَوِیْمِ طَرِیْقِ ذَکَرِ اِسْت چَنَانْکِه گُفْتِه شَدِ طَرِیْقِ سِیُومِ طَرِیْقِ تَوَجِه.

بیت

مَانَنْدِ مَرِغِیْ بَاشْ هَانِ بِرِ بَیْضَه دِلِ بَاسَبَانِ	کَزِ بَیْضَه دِلِ زِ اَیْدَتِ مَسْتِیْ ذُوقِ قَهْقَهه
---	---

و چَهَارِ طَرِیْقِ مَرَاقِبِه اِسْت. الْمَرَاقِبَةُ عِلْمُ الْعَبْدِ بِدَوَامِ اِطْلَاعِ الْحَقِّ عَلَیْهِ گُفْتِه اَنْدِ
مَرَاقِبِه بَرُوزَنِ مَفَاعِلِه^۸ اِسْت تَرَقُّبِ لَزِ جَانِبِیْنِ اِسْت و پَنْجَمِ طَرِیْقِ رَا بَاطِلِ اِسْت [رَا بَاطِلِ]^۹ اَنْسْت کِه
صُورَتِ و سِیْرَتِ پِیْرِ رَا هِمِیْشِه دَرِ نَظَرِ خُودِ دَلَرْدِ.

بیت

زِ اِنْ رُویْ کِه چَشْمِ تَسْتِ اِحوَلِ	مَعْبُودِ تُو پِیْرِ تَسْتِ لَوْلِ
بِچَشْمِ لَرْنِه نَاظِرِ بَسُویْ تَوَلَمِ ^{۱۰}	چُو بَسْتَمِ نَظَرِ دَرِ حُضُورِ تَوَلَمِ

و شَشْمِ طَرِیْقِ صَحْبَتِ اِسْت.

؟؟^۸

Marginal insertion.^۹

بَسُو مِیْ تَوَلَمِ؟^{۱۰}

بیت

صحبت پیر به زهر عملست
هر که با او نشست در عملست
این عمل همجو را ز پنهانست
رهبرت سوی وصل جانانست
خم دیرینه می پیر منست ای ساقی
هر دهم فیض دگر میرسد از باطن پیر

و هفتم طریق سماع است. چنانکه گفته اند السَّماع اهل لاهل الله و الاصوات

الطیبة هی مخاطبات [F. 188a] الحق الی الی العبد.

بیت

سماع ای برادر بگویم که چیست
اگر مستمع را بدانم که کیست
کر از برج معنی پردطیر او
فرشته فرو ماند از سیر او

ما بقی سماع را از کتاب سماع طلب نمایند.

بیت

نفحة دیگر رسید آگاه باش
تا ازین هم و اتمانی خواجه تاش

بدان ای طالب صادق که بهرین همه طُرُق طریق صحبت کامل مکمل است.

بیت

اصل این جمله کمالات بجز مرشد نیست
پیر صاحبِ دل کامل صفت بحر آشام

چراکه طریق حضرت رسول صلی الله علیه و سلم و صحابه کرام او رضوان الله تعالی علیهم
اجعین صحبت بوده است.

بدانکه صحبت را دو جهت است یکی تکلم و یکی سکوت هر یک را بیان کرده شود تا اوقات را
ضایع^{۱۱} نکنی بدانکه جهت تکلم این طایفه در صحبت آنست که ایشان وجود و هستی خود را
در آتش محبت حق سبحانه و تعالی سوخته اند که هیچ چیز از نام و نشان وجود و هستی در
ایشان باقی نمانده است و متکلم در ایشان درین مقام حق است سبحانه و تعالی بهر وجهی
که باشد.

Missing dots; this is a guess. ^{۱۱}

بیت

یار جون شد متکلم تورها کن کلمات خام ریشی حکایات تو خام است اینجا

چونکه سالک طریق را بولسطِ حجابات راه نفحهای آلهی بسته شده است و تکلم نفعه ایست [F. 188b] از نفحهای آلهی که از وجود سوخته ایشان درین زمان آتش صفت بدر می آید بسمع سالکان میرسد و میسوزد آن حجاباتی که در دل ایشان است که به مانع رسیدن نفحهای آلهی است. و بعد از سوختن حجابات محل سکوت و آرام و حضور و آگاهی است و اخفا لازمه سالکان میباشد که باشد و تکلم و اظهار پیر جهت مصلحت سالکانست چراکه از سکوت پیر سالک خیلی فایده نمی تواند گرفت.

بیت

بقدر آینه حسن مینماید روی دریغ کاینه ما نهفته در زنگست

مگر آنکه پیر از راه عنایت و شفقت بکس که خاطر او را خوش آمده باشد نظر قبول یافته التفات نماید آن نادر است حکم بر نادری توان کردن.

بدان ای درویش که بسیاری از مردم هستند که از حقیقت کار جز ندانند شنیده اند که طریقه این مردم اخفا و سکوتست و ندانسته اند که اخفا و سکوت بنسبت کیست و برای چیست؟ خطای عظیم کرده خود را از [سعادت]^{۱۲} صحبت شریف محروم ساخته اند.

بیت

نفعه دیگر رسید آگاه باش تا ازین هم و انمانی خواجه تاش

بدان ای طالب صادق که بعد از معلوم شدن طریق که رافع حجاباتی نفحهای آلهی اند و اجب بر سالکان طریق آنکه یکی ازین طرق را که گفته شد باجاست [F. 189a] کامل مکمل بدست آورده بحکم خیر الاعمال دومها بمدتی که گفته شد بطریق دوام اهتمام بجد نمانید تا برسند بآن مقام حضور و آگاهی که عبارت از مغز و حقیقت ذکر است وصف ذاتی دل ایشان گردد همچون و

Marginal insertion. ^{۱۲}

بینای در چشم و شنوای در گوش که صفت ذاتی چشم و گوش است هر چند خواهند که این صفت را از دل خود دور کنند نتوانند هر چند در دل خود نظر کنند جز این صفت نیابند.

بیت

این است کمال مرد را نا به یقین در هر چه نظر کند خدا را ببیند

درین مقام او مجاز است من الله تعالی از برای تکمیل و تربیت ناقصان و اگر در استعداد خود حوصله ورزش یکی ازینها را نمی یابند. میباید که صحبت کامل مکمل را غنیمت شمرند و مدت مدید آداب و شرایط صحبت را بجای آورده بطریق دوام بین یدی پیر کمالیت بین یدی الغسل. می باید که باشند یعنی همچون مرده باشند بر روی تخته که هیچ اختیاری بخود نداشته باشند.

بیت

اختیاری نیست ما را اگر تو میگویی که هست

ما بدست یار دادیم اختیار خویش را

یعنی نخورند دنیا شامند^{۱۳} و نگیرند و نروند و نگویند مگر بامر پیر چون که ممکن نیست
 دایم در صحبت پیر بودن آن جمعیت را که از^{۱۴} صحبت [F. 189b] پیر حاصل کرده اند و
 صورت پیر را در همه جا و در همه کار میباید که در نظر دل خود دارند، تا این صفت ملک
 نفس ایشان شود. همچنانکه گفته شد هر چند خواهند که از خود دور کنند نتوانند. درین زمان
 اگر توانند خود را متوجه بآنجناب سازند و دست از توجه پیر باز دارند. چنانکه حضرت
 خواجه بزرگ قدس الله تعالی روحه میفرمودند که ما واسطه دولت و صولیم^{۱۵} چون و صلتان دست
 دهد دست از ما بدارید.

^{۱۳} ؟؟

^{۱۴} از؟

^{۱۵} وصل ایم؟

بیت

چون شدی بر بامهای آسمان	زشت باشد جستجوی نردبان
جون بمطلوبت رسیدی لی ملح	شد طلبکاری علم اکنون قبیح
نفحة دیگر رسید آگاه باش	تا از ینهم و انمانی خواجه تاش

قال رسول الله صلى الله عليه وسلم افضل الذكر لا اله الا الله لا ين جهت حضرات خواجگان
 قدس الله سرلهم لا جمله اذکار این ذکر را اختیار کرده اند چراکه در یک جزوی نفی غیرست
 و در جزء دیگر اثبات محبوب حقیقی بر دل چراکه تا غیر منفی نشو^{۱۶} اثبات [محبوب
 حقیقی]^{۱۷} ثابت نمیشود و مراد از غیر آن تعلقهاست که میباشد سالک طریق را بزن و
 فرزند باموال و اشیاء خود که حجاب او از محبوب حقیقی اینهاست. چون سالک خواهد که
 [F. 190a] محبت محبوب حقیقی را در دل خود ثابت سازد بکلمه^{۱۸} لا اله محبت اینها را از دل
 خود نفی کند و بکلمه الا اله محبت محبوب حقیقی را در دل خود ثابت سازد.

بیت

تعلق حجابست و بیحاصلی	چو پیوندها بکسلی واصل
نفحة دیگر رسید آگاه باش	تا از ینهم و انمانی خواجه تاش

و طریق گفتن این ذکر آنست که اول نفس خود را در شیوناف حبس میبایدش کرد و زبانرا
 بر کام چسفانید و این نفس را آخر انفاس اعتقاد کرده بحركات^{۱۹} ثلثه و وقوف ثلاث میبایدش
 گفت. حركات ثلثه آنست که در زمان گفتن لا سر خود را بالا می بایدهش کرد و در زمان
 گفتن آله بجانب دست راست حركات کرده هر تعلقی که دل در نظر آورده بشمشیر لا قطع
 کرده محبت اینها را از دل خود نفی کرد. و در زمان گفتن الا الله نفس حبس کرده خود را
 باندیشه خود که عبارت از دل حقیقی است متوجه قلب صنوبری الشکل که در پهلوی چپ اوست

^{۱۶} نشود؟^{۱۷} Marginal insertion.^{۱۸} کلمه؟^{۱۹} Dots unclear.

ساخته بقوت هر چه تمامتر فرو کشد تا که اثر حرارت بر ناخن پای او برسد.

بوقوف ثلثه یعنی وقوف عددی و وقوف زمانی و وقوف قلبی. وقوف عددی آنکه ذکر را شمرده گوید طاق طاق. وقوف زمانی آنکه در زمان حبس کردن نفس و گذاشتن نفس [F. 190b] و مابین النفسین واقف^{۲۰} و حاضر باشد که غیری در دل خطور نکند. وقوف قلبی آنکه بس از گفتن الا الله حق سبحانه و تعالی را بحبوی و مقصودی ملاحظه کند و دل خود را بحق سبحانه و تعالی حاضر سازد. و مرتبه اول سه بار گوید. اگر نفسش وفا بکند پنج بار بگوید اگر تنگی کند زمان گذارد و باز از سر گیرد طاق طاق. همچنین گفته می رود تا بیکدم به بیست و یک برسد اینجا محل نتیجه است گفته اند. و عبارت از نتیجه فنای وجود بشریت است و عبارت از وجود بشریت تعلقهای لوست که داشت باشیای خود بو بیند که محبت هیچکدام از ینها بر دل او سرد شده است یا نی. اگر محبت یکی از ینها بر دل او سرد شده است ذکر او نتیجه دلاهِ است و گرنه دلیل است بر بیحاصل عمل او یعنی در عمل او نقصانی واقع شده است احتیاط کند و آن نقصان را پیدا سازد و باز از سر گیرد. همچنین باز گفته می رود تا به بیست و یک برسد باز ملاحظه کند اگر نتیجه دلاهِ است طاق طاق میگوید تا زمانی که محبت هیچ چیز مقدار نیم سوزن دردش نماند.

بیت

سوزنی را پای بند راه عیسی ساختند حُبّ دنیا بند آمد گر همه یک سوزن است

بعد از آنکه دل بی این تکلفها که گفته شد گویا شد [F. 191a] آنزمان تکلف را گذارد.

بیت

بی تکلف باش آرایش مجوی ترک راحت گیر آسایش مجوی

و خود را متوجه دل خود سازد تا چندانکه که دل از ذکر گفتن باز ایستد حقیقت ذکر که عبارت از حضور و آگاهیست بجوهر دل یکی شود بحدی که هر چند خواهد که این حضور و

^{۲۰} وافق؟

آگاهی را از دل خود دور کند نتواند هر چند در دل خود نظر کند جز این حضور و آگاهی در خود نیابد. اینست نهایت ذکر گفته اند.

بیان شرایط ذکر.

شرط اول آنکه از دل گوید و بدل گوید بمعده نگوید که نتیجه نمیدهد از دل گوید یعنی بآن گوشت پاره صنوبری شکل گوید که در پهلوی چپ لوست.

شرط دوم آنکه در لقمه احتیاط بحد کند که از حرام و شبهه نباشد که اصل در طریق این است چنانکه گفته اند العبادة عشرة اجزاء تسعة منها طلب الحلال و الواحد منها سائر العبادات لقمه در وجود آدمی بمنزله تخم است در زمین هر چه کارند همان بر دارند اگر طیب طیب و اگر خبیث خبیث.

بیت

لقمه بحر و گوهرش اندیشهها	لقمه تخم است و برش اندیشهها
گر نیکمرد راهی بر و تخم بد مکار	چون هر چه کاشتی هم از آن جنس بد روی

[F. 191b] شرط سیوم آنکه این حرکات که گفته شد در پیش مردم ظاهر نسازد و معنوی کند چراکه این نسبت بمثابه جوهریست هر چند پوشیده تر لطافتش پیشتر و در خلوت هر چند تواند بکند.

شرط چهارم آنکه از صحبت غیر جنس تا ممکن است احتراز نماید.

بیت

نخست موعظ پیر صحبت این حرفست	که از مصاحب نا جنس احتراز کنید
------------------------------	--------------------------------

شرط پنجم آنکه بطریقه دوام گوید در همه اوقات چنانکه گفته اند خیر الاعمال ارومها که اگر کاهی گوید و کاهی نگوید نتیجه نخواهد داد.

بیت

نفحة دیگر رسید آگاه باش تا از ینهم و ائمانی خواجه تاش

بدان لی طالب صادق که چون سالک طریق دل خود را که محل فیض مالانهای آلهی است از نجاست تعلقات بشریت خالی ساخت بمقدار خلو گوهر های فیض آلهی در وی ریختن میگیرد هر چند خلو پیش فیض پیش تا بحدی که کوزه استعداد و تمام از نجاست تعلقات بشریت خالی شد که هیچ نماند وسعت و کشاده گی او بجایی میرسد که هر چه در هژده هزار عالم است در کوزه استعداد او می در اید که او را جز نمیشود چنانکه گفته اند و سعت دل عارف بمشابه ایست که عرش [F. 192a] و هزار برابر عرش از گوشه دل عارف گذر کند عارف از آن خبر نباشد این زمان از دریا های فیوض آلهی در کوزه استعداد او ریختن میگیرند و چون کوزه استعداد او از فیض آلهی پر میشود بحکم کل جدید لذة استعداد او تقاضای خلو میکند تا قابل قیض دیگر شود چونکه دریا های فیوض آلهی بی نهایت است تقاضای خلو استعداد سالک هم بی نهایتست.^{۲۱}

بیت

همچنین می رو بپایانش مرس در چنین دردی بدر مانش مرس

چنانکه کوزه ویا خمی را از دریای عسل پیر ساختند تا زمانی که پر است هیچ چیز در وی نمی کنجد هر چگاهی که وی را در جای دیگر خالی ساختند قابل آن شد که باز از دریای عسل پیر سازند همچنین کاملان مکمل نیز هر چگاه که کوزه استعداد شریف خود را در استعدادات مستعدان دیگر خالی ساختند قابل ساختند خم استعداد خود را بفیض دیگری اقوی^{۲۲} از آن جزا که استعداد آدمی را گفته اند بآن مشکی میماند که خشک شده است اولاً اندک چیزی در وی میرود و هر چگاهی که نم گرفت چیز بسیار می رود. همچنین در کوزه استعداد آدمی هر

^{۲۱} بی نهایتست^{۲۲} ؟؟

چند فیض پیشتر می ریزند و سیح تر میشود هر چند [F. 192b] فیض پیش استعداد پیش هر
چند استعداد پیشی فیض پیش چونکه فیض آلهی را نهایت نیست استعداد آدمی را نیز نهایت
نیست.

نقلست از حضرت رسول صلی الله علیه و سلم که در بعضی از شبها که دریاها فیوض بی
نهایت آلهی را متوجه ایشان میساخته اند چون خم استعداد ایشان پر میشده در استعداد
ازواج مطهرات بطریق ازدواج خالی می ساخته اند گاهی شبی صد نوبت چونکه شبها محرمی
غیر ایشان نمی بوده.

مثنوی

گر سخن کش یابم اندر انجمن	چون کل صد برگ رویم در چمن
این سخن شریست در بستان جان	بی کشنده خوش نمیگردد روان

و روزها در کوزه استعدادات آل و اصحاب کرام خود میریخته اند.

منقولست از حضرت خواجه برزگ، خواجه بهاء الحق و الدین قدس سره که شبی دریاها فیوض
آلهی را که متوجه حضرت رسالت پناهی صلی الله علیه و سلم ساخته بودند ببرکه متابعت
آنحضرت چون بآن مقام رسیدم متوجه من ساختند بطریق ازدواج نود نه بار در کوزه استعداد
محرم خود خالی ساختم و یکبار از جهت رعایت لایب نگاهداشتم تا مشارکت بآنحضرت نشود.

[F. 193a]

بیت

از ادب پر نور کشت است این فلک	از ادب معصوم پاک آمد ملک
-------------------------------	--------------------------

بدان ای طالب صادق که ریختن پر^{۲۳} فیض را در کوزه استعداد طالبان نیز بطریق ازدواج

معنویست.

^{۲۳} پیر یا پُر؟

و نیز منقولست از حضرت خواجه بزرگ، خواجه بهاء الحق و الدین قدس سره که شبی در لوان سلوک بآن مقام عالی که سلطان ابو یزید بسطامی قدس سره رسیده بود رسیدم سر نیاز بر آستانه لو نهادم و باز کشتم و زیاده بران کستاخ و بی ادبی نکردم بیرکۀ رعایت لوب حق سبحانه و تعالی مرا بمقامات اعلی از مقامات او مشرف گردانید.

بیت

بادب باش تا بزرگ شوی که بزرگی نتیحه لوب است

آن بوده که گفته اند بیزارم از ان بهاء الدین که لوّل قدمش نهایت بایزید نباشد چرا که سلطان بایزید میگویند من در سلوک بر در [بار] ^{۲۴} گاه محمدی صلی الله علیه و سلم رسیدم خواستم که درایم دست ردّ بر پشانی من نهادند باز کشتم.

از حضرت خواجه علاء الدین عطار قدس سره منقولست که در لوان طلب درویشی از ایشان پرسیده باشد که دل پیش شما بمثابه چیست چونکه ایشان هنوز بآن مقام عالی نرسیده [F. 193b] بوده اند؟ غالبا جواب نتوانسته اند گفت آن درویش بمقامی که رسیده بوده خبر داده گفته دل پیش من مثل ماه ^{۲۵} به شب چهار ده است. حضرت خواجه علاء الدین عمکین ^{۲۶} شده پیش حضرن خواجه بزرگ آمده. حضرت ایشان عنایت فرموده گفته اند چرا غمگینی خواجه آن واقعه را بیان کرده اند؟ حضرت ایشان گفته اند آن فقیر از دل خود خبر داده است و حضرت خواجه علاء الدین را پیش کشیده اند و پای مبارک خود بر پشت پای نهاده اند و گفته اند در دل خود نظر کن. نظر کرده اند هیچ نهایتی دل خود را ندیده اند. و گفته اند وسعت دل عارف بمرتبه ایست که اگر عرش و هزار برابر عرش از کوشه دل عارف بگذرد عارف را از آن جز ^{۲۷} نباشد.

^{۲۴} Marginal insertion.

^{۲۵} باه؟

^{۲۶} غمگین

^{۲۷} خبر؟

بیت

آن دلی کز آسمانها بر ترست
آن دل ابدال یا پیغمبر است
نفحه دیگر رسید آگاه باش
تا از ینهم و ائمانی خواجه تاش

بدان لی طالب صادق که منتسبان حضرات خواجگان را قدس الله تعالی ارواحهم بواسط متابعیت
کار بجای میرسد که هر چه از متابع واقع شده از یشان نیز واقع میشود چنانکه

منقول است از مولانا نظام الدین خاموش قدس سرّه که شبی در چهار دهم [F. 194a] ماه بتقریبی
این حکایت میگفته اند که تابع را بواسط متابعیت کار بجایی میرسد که هر چه از متابع
واقع میشود از وی نیز واقع میشود حتی شق قربانگشت خود اشارت بقمر کرده اند قمر شق
شده است.

بیت

نفحه دیگر رسید آگاه باش
تا از ینهم و ائمانی خواجه تاش

چونکه معنی توبه باز ایستادن از هر مرتبه و مقام دون بمرتبه و مقام اعلی از ان و معنی
استغفار ترقی از مرتبه و مقام ادنی بمرتبه و مقامات اعلی از ان بس میباید منتهیان و
سالکان طریق در هیچ مرتبه و مقامی از ین دو صفت خالی نباشند تا برسند بمرتبه و
مقامی که آنجا نه منزل باشد و نه مقام.

بیت

نفحه دیگر رسید آگاه باش
تا از ینهم و ائمانی خواجه تاش

بدانکه توبه و استغفار خشک را هیچ اثر و نتیجه نمیباشد این توبه ر استغفار زاهد ان است
از ین جهت است گفته اند.

بیت

سیر زاهد هر مهی یک روزه راه
سیر عاشق هر دمی تا تخت شاه

بدانکه سرمایۀ که عاشقان بآن سرمایۀ بسود بی نهایت که آن وصل محبوب حقیقی است میرسند

آن گریه و زاریست.

بیت

دولت [F. 194b] کلی قوی تر دایه ایست ^{۲۸}	گریه و زاری عجب سرمایه ایست
تا که کی آن طفل او کریان شود	دایه مادر بهانه جو بود
تا از ینهم و انمانی خواجه تاش	نفحه دیگر رسید آگاه باش

و سرمایه دیگر دردست و عبارت از درد آن سوز و المیست که ظاهر میشود در دل محب از
فرقت محبوب و می سوزد هر چه نشان غیر محبوب است و عاشق را میرساند بوصل محبوب
حقیقی.

بیت

ورنه بسع ما کرده از کار کی کشود	سرمایه سعادت ما درد یار بود
چون بعشق آمد قلم بر خود شکافت	چون فلم اندر نوشتن ^{۲۹} می شتافت
بانکه دو کردم اگر درده کس لسن	بس کنم خود زیر کان را این بس است

تمت الرسالة.

^{۲۸} Verse break missing, but it must go here.

^{۲۹} Missing initial dots; this is a guess.

بسم الله الرحمن الرحيم

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَظْهَرَ عُيُونَ الْحِكْمَةِ وَالْمَعْرِفَةِ فِي قُلُوبِ الْمُخْلِصِينَ وَالْمُحَقِّقِينَ وَ
اجْرَى الْمَعَارِفِ وَالْحَقَائِقِ عَلَى لِسَانِ الْعَارِفِينَ وَالْعَاشِقِينَ وَالصَّلَوَةَ وَالسَّلَامَ
عَلَى رَسُولِهِ مُحَمَّدٍ الَّذِي جَعَلَهُ خَاتَمَ النَّبِيِّينَ وَعَلَى آلِهِ وَاصْحَابِهِ الْعَارِفِينَ [F. 195a]
وَالْعَاشِقِينَ.

اما بعد قَالَ الله تبارك و تعالى و اذكرُ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ^١ [ای اذانسیت]^٢ غیرک ثم
نسیت و صفک. و قال النبس علیه السلام افضل الذکر لا اله الا الله. بدانکه ای
سالک طریق که جهت افضلیت [این ذکر بر]^٣ اذکار دیگر آنست که این کلیمه دو جزو است. در
یک جزو نفی غیر است و در جزو دیگر اثبات محبوب حقیقی بر دل و تقدیم نفی بر اثبات از این
جهت است که لولا غیر منفی نشود محبت محبوب حقیقی بر دل ثابت نمیگردد که این دو
ضدّان لایجتماعانند.

بیت

یا دوست کزین کمال یا جان یکخانه دو میهمان نکنجد

و رباع ترکی حضرت خان عالیشان، عبید الله خان علیه الرحمة و الرضوان نیز ناظر است:
ای سالک لوزونگا تنکرنی همره دی حاضر کوروب آئی ناظر دا که دی
حبس نفس ایلاب اتجمن خلوتید اخلاص ایلا لا اله الا الله دی

بدان ای سالک طریق که لولا عالم و آدم نبود و نام هیچ چیز از مخلوقات نبود بنابر حکمتی که
در بعضی از رسایل نوشته شده است عالم را خلق کرد. و بعد از آن حضرت [F. 195b] آدم را
خلق کرد پد قدرت خود در جهل صباح. کما قال النبی صلی الله علیه و سلم حکاته عن الله

^١ Qur'an XVIII:24; the rest doesn't seem to appear in the Qur'an.

^٢ Marginal insertion.

^٣ Marginal insertion.

تعالی خمرت طینته آدم بیدی لرعین صباحاً. [خاک ماکل کرد در چل بامدلا]^۴ بعد از ان
جانرا در و آرام دلا^۵ و از روح خود در قالب^۶ آدم دمید. کقوله تعالی و نفخت فیه من
روحی^۷ و به بهشت فرستاد حضرت حوّا را از پهلوی چپ او خلق کرد و هر دو را بدنیا فرستاد
و بجهت عمارت دنیا.

بیت

جو آدم را فرستادیم بیرون جمان خویش بر صحرا نهادیم

بدانکه حقیقت آدمی همان روح آلهی است که گفته شد و لوصاف او علم و حیات و حکمت و
قدرت و سمع و بصر و کلام و ارادت است. و هر چه غیر اینها ست همه لوصاف بشریت است که
او را در دنیا حاصل شده است و این حجابی شده او را از حقیقت مقصود که حق است سبحانه و
تعالی چون سالک طریق خواهد که باز بحقیقت خود واصل شود برفع این حجابات می بایدش
کرد.

بیت

حجاب چهره جان میشود غبار تنم خوشادمی که ازین چهره پرده بر فکنم

بدانکه ای سالک طریق که حضرت خواجگان [F. 196a] قدس الله اسراهم ذکر لا اله الا الله را که
افضل همه اذکار است از جهت نفی غیر از دل و اثبات محبوب حقیقی بر دل اختیار کرده اند
تا بکلیمه «لا اله» هر چه نشان غیر و غیریت است بر دل از دل و بکلیمه «الا الله» محبت
حضرت محبوب حقیقی را که حق است سبحانه و تعالی در دل ثابت سازند. همچنین نفی غیر
و اثبات محبوب حقیقی کرده بجایی رسد که هر چه نشان وجود و هستی سالک است از ساحت
دلش منفی شود که هیچ نماند غیر محبت حقیقی. بعد از ان گفته بجایی رسد که سالک و
وصفت سالک که آن بیخودی و بی شعوری است نیز نماند جز حضور و آگاهی علی الدوام که

^۴ Marginal insertion; verse mark appears at end.

^۵ Verse mark appears here.

^۶ Missing dots; this is a guess.

^۷ Qur'an XV:29; XXXVIII:72.

صفت ذاتی حق است سبحانه و تعالی و عبارت از وجود موهوب حقانی این وجود است.

بیت

بعد ازین شرح کویم لبلهی است
نماند مرکت اندر دَلر حیوان
زانکه شرح این ورلی اکهیست
بیکر نکلی براید قالب جان

همچنانکه درین مقام در شأن آنحضرت صلی الله علیه و سلم واقع شده است من الله تعالی
مارمیت اذرمیت و لکن الله رمی^۸

ترجمه

مارمیت اذرمیت بی وی است
همچنین قال الله از صمتش بحست

[F. 196b] بدان ای طالب صادق که سالک طریق می باید که این سر رشته دولت را که سبق ذکر

است از کمال مکمل گیرد که او از کامل مکمل دیگر گرفته باشد همچنین معنعن^۹ تا حضرت

رسول صلی الله علی و سلم تا نتیجه دهد چنانکه گفته اند تیر از ترکش سلطان باید تا

حمایت را شاید. و بعد از بدست آوردن این سر رشته بحکم خیر الاعمال ادومها بطریق دوام در

همه جا و در همه کار می باید که مشغول باشد بصدق و اخلاص تمام تا نتیجه دهد.

سر رشته دولت لی برادر بکف آر
دایم همه جا با همه کسی در همه کار
وین عمر کریمی بخسارت مکذّر
می دَلر نهفته روی دل جانب یار

بدانکه ذکر که از کتب یا از پدر و برادر و مصاحبان و استادان و مُعلّمانی که بمرتبه

تکمیل و ارشاد نرسیده باشند گرفته باشد نتیجه نمیدهد. چراکه اینها را گفته اند

بمنزلة تخمیسست نارسیده که او سبز نخواهد شد از کجا که بردهد.

بیت

بی پیر مرو تو در خرابات
کشتم بسینه تخم وفای تو سالها
هر چند که سکندر زمانی
لیکن بری ندلا چه حاصل ز کشت ما

^۸ Qur'an VIII:17.

^۹ ؟؟

اگر چه نتایج دیگر حاصل شود مثل صفای خاطر و بعضی از کرامات [F. 197a] و مکاشفات و درجات بهشت از حور و قصور و غیرها لَمَّا اینها سهل است پیش درجات عاشقان و عارفان که آن قرب محبوب حقیقی است.

بیت

قرب نی بالا نه بستی رفتن است	قرب حق از قید هستی رستن است
اتصالی بی تکلیف بی قیاس	هست رب الناس را با جان ناس

و قانع شدن بحور و قصور صفت ابله‌انست قال النبی علیه السلام اکثر اهل الجنة بُلّه در واقع از وصل محبوب حقیقی بفواکه جنت باز ماندن جز ابلهی چه خواهد بودن؟

نقلست از حضرت شیخ شبلی قدس سره که کذر ایشان بر جایی افتاده که قاری این آیت قراءه می کرده که انَّ اصحاب الجنة اليوم في شغلٍ فاكهون.^{۱۰} حضرت شیخ فریادی کرده گفته باشد اللَّهُمَّ لَا تَجْعَلْنِي مِنْهُمْ، یعنی لی بار خدا یا مرا ازین جماعت مکردن که بفواکه جنت از تو باز مانم.

بیت

بهرجه از دوست و امانی چه زشت آن نقش چه زیبا
بهرجه از دوست دورافتی چه کفران حرف چه ایمان

منقولست از حضرت میر سید شریف قدس سره که در لوان طلب علم بواسط زهد و تقوی و صفای خاطر ایشانرا حالتی بوده است که [F. 197b] بر درهای مسجد مقفل که میرسیده اند اشارت میکرده اند قفل از هم میریخته است و مکاشفات ایشان بمرتبه بوده است که همه چیز پیش ایشان ظاهر بوده با این همه دانسته اند که اینها مقصود نیست.

بیت

سلوک راه حق از خود رهایی است	نه قطع منزل طی مقامات
من مستی ذوق می پرستی	چکار آید مرا کشف کرامات

^{۱۰} Qur'an XXXVI:55 (with some spelling irregularities).

و مقصود از همه طاعات و عبادات و ذکر و فکر و علم و عمل وصل محبوب حقیقی است و حضور دل این سعادت بی صحبت کامل و مکمل ممکن نیست. بعد از آن بصحبت شریف حضرت خواجه علا و الدین عطار عطر الله تربته شتافته اند و بنظر قبول و طریقه ایشان مشرف شده اند.

بیت

اصل اینجمله کمالات بخر مرشد نیست پیر صاحب‌دل کامل صفت بحر آشام

در اندک زمان کمالات حضرت امیر در صحبت شریف حضرت خواجه بحایی^{۱۱} رسیده بوده که بعد از مفارقت از صحبت حضرت خواجه هر چه در ولایت چغانیان در صحبت حضرت ایشان می‌گذشته اند در سمرقند حضرت امیر را معلوم میشده غرض از این سخنان آنکه سالک بهر طریقی از طرق این طایفه که عمل میکند [F. 198a] میباید که باجاست کامل مکمل باشد تا وصل محبوب حقیقی میسر شود. دیگر بدانکه هیچ ذکر و فکری و عملی سالکان طریق را بهتر از صحبت کامل مکمل نیست. آنچه در یک زمان در صحبت شریف او حاصل میشود بسالهای دراز بذكر و فکر حاصل نمیشود.

بیت

صحبت پیر به زهر عملست هر که با او نشست در عملست
این عمل همچو راز پنهانست رهبرت سوی وصل جانانست
الشیطان بفرمن ظل العمر سایه رهبر به است از ذکر حق

باز آمدم به بیان صحبت.

بدانکه ای سالک طریق که بحکم الطرق الی الله تعالی بعدد انفس الخلاق. اگر چه راه بحضرت حق سبحانه و تعالی بی نهایت است اما بهترین راهها و نزدیکترین طرق طریق صحبت کامل مکمل است. چراکه طریق حضرت رسول صلی الله علیه و سلم و صحابه کرام او

^{۱۱} حالی

رضون الله تعالى عليهم اجمعين صحبت بوده است. نمی بینی که صحابه کرام با آنکه همه کمالات را داشتند و با همه لوصاف نیک موصوف بوده اند موسوم بصحابی شدند آنکه گفته اند اصحبو مع الله فان لم تطيقوا فاصحبوا مع من يصحب مع الله. مراد از صحبت اینجا لازمه صحبت است که [F. 198b] حضور و آگاهی است یعنی حاضر باشند بحق سبحانه و تعالی. اگر نتوانند حاضر بکسانی باشید که ایشان حاضر ند بحق سبحانه و تعالی. بدانکه فایده تمام از صحبت وقتی حاصل میشود که آداب و شرایط صحبت را بدانی و بجای آری در آداب السالکین مستوفی نوشته شده است آداب و شرایط صحبت را از اینجا بطلب.

آمدیم به بیان ذکر لا اله الا الله که حضرت خواجگان ما قدس الله تعالی لرواحهم از جمله اذکار اختیار کرده اند.

بدانکه طریق گفتن این ذکر آنست که باجاست کامل مکمل می باید که گفت بحرکات ثلاثه و وقوف ثلاثه. اول نفس خود را در شیونان حبس میباید کرد و زبانرا برکام جفسانید و این نفس را آخر انفاس خود اعتقاد کرد حرکات ثلاثه آنکه در زمان گفتن «لا» سر خود را بالا می باید کرد. و زمان گفتن «آله» بجانب دست راست حرکت کرده هر تعلقی که دارد در نظر آورده بشمشیر لا از دل قطع کرد و در زمان گفتن «الا الله» نفس حبس کرده خود را باندیشه خود که عبارت از دل حقیقیست متوجه قلب صنوبری الشکل^{۱۲} که در پهلوی جب است ساخته بقوت هر چه تمامتر فرو کشد تا که اثر حرارت بر ناخن پای [F. 199a] لو برسد.

بوقوف ثلاثه یعنی وقوف عددی و وقوف زمانی و وقوف قلبی. وقوف عددی آنکه ذکر را شمرده گوید «طاق طاق» از سه تا بیست و یک که محل نتیجه است. وقوف زمانی آنکه در محل حبس کردن نفس و گذاشتن نفس و مابین النفس حاضر و آگاهی باشد که خاطر غیری در

دل ندراید. وقوف قلبی آنکه در زمان گفتن ذکر « اَللّٰه » دل خود را بحق سبحانه و تعالی حاضر سازد همچنین طاق طاق گفته میرود تا بیک نفس به بیست یک برسد این زمان محل نتیجه است. مراد از نتیجه اینجا فنای وجود بشریت است. و عبارت از وجود بشریت آن تعلقهاست که بود او را بچیزها. اگر تعلق محبت یکی ازینها از دل او منفی شده است ذکر او نتیجه داده است و اگر نه دلیل است بر بیحاصل عمل او یعنی نقصانی در عمل او واقع شده است. احتیاط کند و باز از سر گیرد و طاق طاق گفته می رود تا باز به بیست یک برسد باز ملاحظه کند اگر ذکر او نتیجه داده است همچنین طاق طاق می گوید تا آنزمانکه تعلقهای او تمام منفی شود که تعلق هیچ چیز از اشیا مقدار نیم سوزن در دل او نماند.

بیت

سوزنی را پای بند راه عیسی ساختند حُبّ دنیا [F. 199b] بند آمد کر همه یک
سوزن است

اینست معنی اَلْاَنْسِیْتَ غیرک سالک در ین مقام از بنده گی صرف و تکالیف آزاد کشت.

بیت

کر زهای هو اشارت میکنی ورز و او عبارت میکنی
بنده حرفی نیاید از تو کار جهد کن تا خیزد از پشت غبار
ها بیفکن و آورا ازاد کن بنده شویی هی و لوش یاد کن

این است نهایت ذکر مبتدیان این طریق.

بیان شرایط ذکر. شرط اول آنست که وضو را بر خود لازم دلرند و دیگر آنکه ذکر را از دل گوید و بدل گوید از معده نگوید که نتیجه نمیدهد از دل گوید یعنی از اندیشه گوید که عبارت از دل حقیقی است. بدل گوید، یعنی باین کوشش پاره صنوبری الشکل گوید که در پهلوی چپ است. دیگر آنکه این حرکات که گفته شد پیش مردم ظاهر نسازد و معنوی کند چراکه این نسبت شریف بمثابه جوهریست. گفته اند هر چند پنهان تر لطافس^{۱۳} پیشتر. و دیگر بطریق

^{۱۳} Missing dots; this is a guess.

دوام گوید که اگر گاهی گوید و گاهی نگوید باین طریق اگر هزار سال گوید نتیجه نمیدهد. و دیگر از صحبت غیر جنس تا ممکن است گریزان باشد همچنانکه از شیر می گریزند.
بیت

ز احمقان بگریز چون عیسی گریخت صحبت احمق بسی خونها که ریخت
نخست موغط [F. 200a] پیر صحبت این حرفست
که از مصاحب ناجنس احتراز کنید

چون که حق سبحانه و تعالی آدمی را چنان قابل آفریده است که با هر که نشیند رنک او می گیرد. و بس سالک می باید که جز با عاشقان و عارفان نشست و خواست نکند تا از قبیل ایشان شود. و دیگر آنکه در لقمه و پوشش احتیاط بجد کند که اصل در طریق این است چه لقمه در وجود آدمی بمنزله تخم است در زمین هر چه کارند همان بر دارند اگر طیب طیب و اگر خبث خبث.

بیت
لقمه تخم است برش اندیشها لقمه بحرد کوهش اندیشها
هر جنس که کاری همه ز آن جنس بدروی کر نیکمرد راهی برو تخم بد مکار

و در پوشش نیز احتیاط کند که از وجه حرام نباشد چراکه گفته اند در خانه که رشنه تا بی از حرام باشد دعای او مستجاب نمیشود و طاعت آن جماعه مقبول نیست.

منقول است از حضرت خواجه احرار خواجه عبید الله قدس سره که گفته اند روزی بصحبت شریف حضرت امیر قاسم قدس سره در امدم فرمودند که «تو می دانی که درین زمان اسرار و معارف و حقایق الهی چرا کم است باز خود عنایت کرده.» فرمودند که بنای این کار بر تصفیة باطن و [بنای تصفیة باطن]^{۱۴} بر لقمه حلال [F. 200b] چون درین زمان لقمه حلال کم شده است لاجرم صفای باطن نماند است اسرار و معارف آلهیه در بواطن مکدره نمی باشد باین تقریب فرمودند «تا زمانی که دست من بکار می شایست طاقیه هزار بخیه می دوختم و قوت خود را

^{۱۴} Marginal insertion.

لَزْ لَنْ مِيسَاخْتَمَ وَ جُونِ دَسْتِ مَن بِيكَارِ شَدَّ وَ فَلَجَ عَارِضُ كَشْتِ كِتَابِخَانَةِ لَزْ آبَاءِ مَا مِيرَاثِ مَانْدِه
 بود. آنرا فروختم و وجه تجارتی ساختم و این زمان لَزْ لَنْ مِیخوریم و می پوشیم.»

نقلست لَزْ حَضَرَتِ خَوَاجَه بَزْرَگِ خَوَاجَه بَهَا وَ الْحَقُّ وَ الدِّینِ قَدَسِ سِرِّهِ که در لقمه چنان احتیاط
 می فرموده اند که در زمان پختن طعام هیچکس هیچکاری را بی طهارت و لَزْ سِرِّ غَفَلَتِ
 نِمِیکَرْدِه اگر شخص بغفلت همچه در دیک^{۱۵} می خسته هیچکس را لَزْ لَنْ طعام
 نِمِیمانْدِه اند خوردن و خود نیز نمیخوردند. می گفته اند طعام که بغفلت پخته شده
 است نتیجه اش غفلت خواهد بود. لَزْ یَنِ جَهْتِ یَارَانِ وَ خَادِمَانِ اِیْشَانِ هَمِه بَمَرْتَبَةِ حَضُورِ وَ
 آگاهی مشرف شده بوده اند. وَ دِیْگَرِ مُحَاسِبِه است که أَفْضَلُ مَا یَلْزَمُ الْإِنْسَانُ نَفْسَهُ
 الْمُرَاقَبَةُ وَ الْحَاسِبَةُ وَ سِیَاسَةُ عَمَلِهِ بِالْعِلْمِ وَ بِحُكْمِ خَیْرِ الْأَعْمَالِ اِدْوَمَهَا.
 گفته اند عمل سالک [F. 221a]^{۱۶} طریق تا مدّت مدید پیوسته نشود نتیجه لَزْ عَمَلِ او حاصل
 نمیشود. و عمل سالک طریق وقتی دایمی میشود که مراقبه و محاسبه را در کار دارد
 مراقبه در یَنِ مقامِ آنست که سالک هر چه گاهی لَزْ خَوَابِ مَتَنِبَةِ میشود میباید که مراقبِ انْفَاسِ
 خود باشد که نفسی لَزْ وَ غَفَلَتِ بَدَرِ نِیَایِدِ چُونِ نَمَازِ دِیْگَرِ را گِذَلَد. بعد لَزْ لَنْ مَحَلِ مُحَاسِبِه
 است تَفْکَرِ کَنْدِ بُو بِنِیْنْدِ که چَنْدِ نَفْسِ را بِحَضُورِ وَ آگاهی بر آورده است * و چَنْدِ نَفْسِ را بِغَفَلَتِ
 پِیْدَا سَازَدِ آنچه بِحَضُورِ وَ آگاهی بر آورده است^{۱۷} حَمْدِ شُکْرِ گوید حق سبحانه و تعالی را تا
 بِمَوْجِبِ اِیْنِ آیتِ کَرِیمِه که لَنْ شُکْرَ تُمْ لَا زَیْدَ نَکُمْ^{۱۸} عَمَلِ او زیاده شود و آنچه به غفلت
 بر آورده است توبه کند و هفتاد بار استغفار کند. کَمَا قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ
 سَلَّمَ اِنِّیْ لَیْغَانٌ عَلٰی قَلْتٰی حَتّٰی اسْتَغْفِرُ اللّٰهَ فِیْ کُلِّ یَوْمٍ سَبْعَیْنِ مَرَّةً تا آن

^{۱۵} در دیکه؟

Note that when the folios were numbered (in latin numerals) there was an error, so the folios^{۱۶}
 go from 200b to 221a. I have maintained this erroneous numbering system to ease use of the actual
 manuscript.

There is an uncorrected error in the manuscript here, with lines 7 and 8 exactly the same.^{۱۷}

(The line is marked from the asterisk to the footnote marker.) I have removed the repetition.

Qur'an XIV:7.^{۱۸}

بیکاریهای او نیز از قبیل کار شود و سیاسته عمله بالعلم آنست که هر عملی که کند از شریعت و طریقت بمقتضای علم می باید که [F. 221b] باشد تا نتیجه دهد.

بیت

علم باید تا عمل گنجی بود ورنه بی دانش عمل رنجی بود

ثم نسیتَ نفسکَ بدایت این آنست که دل مجاری که عبارت از گوشت پاره صنوبری الشكل است بگفتار دراید بی این تکلفها که گفته شد. بعد از آن این تکلفها را گذارد و متوجه این گوشت پاره شود تا چندانکه این گوشت پاره از گفتن باز استد اینست ذکر متوسطان این طریق و درین زمان ایشان را می باید که بی شعوریه و بیخودیه دست میدهد و گاهی باز بوجود حاضر میشوند فرض وقت ایشان درین زمان آنست که خود را باین بی شعوریه و بیخودی در دهند تا آنزمانکه این بیخودی و بی شعوری دایمی شود این است نهایت ثم نسیتَ نفسکَ. و مقام فنای فنا هر چگاه سالک وجود و هستی خود را تمام در دریای فنا فانی و مستهلک ساخت که هیچ اثری از وجود و هستی او باقی نماند مگر این بیخودی و بی شعوری که وصفی است از اوصاف بشریت.

بیت

در مقام خانه^{۱۹} وحدت که گوی نستی است عاشقان درد لاوّل خویش را در باختند

درین مقام سالک از اوصاف خود غایب است و بحق حاضر این نهایت سلوک متوسطان و بدایت [F. 222a] منتهیان این طریق است و بعضی درین مقام غلط کرده اند و این را نهایت خود و مقام ارشاد و تکمیل خیال کرده اند و این مرتبه خدا خونان این طریق است.

بیت

گر خدا خوانی مگو سرلر عرفان فاش فاش ور خدا دانی بیا سرلر حق اظهار کن
اگر چشمش شود روشن به بینی بسی راه از خدا خون تا خدا دن

لا بل بخود حاضر و بحق حاضر ذکر منتهیان این طریق درین مقام آنست که حضور و آگاهی که

^{۱۹} مقامز خانه؟

مغز و حقیقت ذکر است مدّتی باین بیخودی و بی شعوری خود را در دهند تا آزمانکه این
 لوصاف که بیخودی و بی شعوری است نیز بتمامه از ایشان زایل شود که هیچ وصفی از لوصاف
 بشریت در ایشان باقی نماند این است فناء فناء فنا و فناء اتم عبارت ازین فناست و این
 خاصه حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم و اهتان او را بقدر متابعت او ازین
 سعادت نصیب است.

بیت

بقدر آینه حسن تو منماید روی دریغ کاینه ما نهفته در زنکست

بدان ای طالب صادق که سالک طریق بجایی میرسد که گاهی از خود غایب می شود [F. 222b]
 ساز غایت تشنگی که دلرد و گاه بخود حاضر میشود و این دو صفت را بزبان این طایفه وجود
 عدم میگویند. سالک میباید که اهتمام نماید تا این دو صفت در وی دایمی شود بر وجهی
 که از کمال بی شعوری تمام وجود خود را فراموش کند که هیچ از وجود و هستی خود جز
 نماندش. بعد از آن بکمال که دلرد میباید که مغز و نتیجه ذکر که حضور و آگاهیست بهمگی
 خود متوجه این بی شعوریها سازد تا آزمانکه این بی شعوری تمام از وی زایل شود و
 آگاهی دایمی شود. این است وصل اعدام که گفته اند. بعد ازین میتواند که کارهای که
 مردن این راه کرده اند بکند.

بیت

وصل اعدام کر توانی کرد کار مردن مرد تا نی کرد

اینست مقام لابل بخود حاضر و بحق حاضر و حدیث من عَرَفَ نفسه فقد عَرَفَ ربه
 بحقیقت این است.

بدان ای طالب صادق که فنا بر سه قسمست. یکی فنای وجود بشریت که آن نهایت مبتدیان این
 طریق است. دویم فنای نفس سالک که عبارت از بیخودی و بی شعوری است و این نهایت
 سلوک متوسطان این طریق است. سیوم فنای وصف سالک که [F. 223a] عبارت از زایل شدن

بیخودی و بی شعوری است و این نهایت سلوک منتهیان این طریق است. بعد از زایل شدن این همه لوصاف آنچه از سالک ظاهر میشود نیست جز حضور و آگاهی علی الدوام که صفت ذاتی حق است سبحانه و تعالی. این زمان سالک هر چند در خود نظر میکند جز این حضور و آگاهی هیچ نمی یابد و هر چند [میخواهد]^{۲۰} که این حضور و آگاهی را از خود دور کند نمی تواند. معنی لابل بخود حاضر و بحق حاضر اینست و وجود موهوب حقانی این است و این مرتبه خدا دانان این طریق است.

بیت

گر خدا خوانی مگو سرلر عرفان فاش	گر خدا دانی بیا سرلر حق اظهار کن
خدا خولان گر خدا دن شد بتحقیق	بموری دلا حق ملک سلیمان
بنده بود اینجا رسید و شاه شد	رهبر و رهرو ^{۲۱} نماند و راه شد
آب کوزه جون در آب جو شود	محر گردد در وی جولو ^{۲۲} شود
وصفا او فانی شد و ذاتش بقا	زین سیس نی کم شود نی بد لقا

و این مقام کشش است.

در کشش افتی روش کم گرددت
گر کشش است ناکهان تا نبری بخود [F. 223b] کمان
بیک قبول ماست آن کان سوی مات میکشد

و این مقام درد و سوز عشق است.

بیت

عشق آن شعله است کو چون بر فروخت	هر چه جز معشوق باقی جمله سوخت
تیغ لادر قتل غیر حق براند	در نکرزان بس که بعد لا چه ماند
ماند الا الله باقی جمله رفت	شاد باش لی عشق شرکت سور رفت

و این مقام مقام توحید و وحدتست. درین مقام بوده است که بعضی از اکابر مغلوب شده اند

^{۲۰} Marginal insertion.

^{۲۱} رهرد؟

^{۲۲} جولا؟

و فریاد «سبحانی» و «ما اعظم شانی» بر لورده اند.

منقولست که سلطان العارفین ابو یزید بسطامی قدس سرّه کاهی در ینمقام مغلوب می شده اند و این عبارت میفرموده اند. بعضی از یاران ایشان که باین مقام عالی نرسیده بوده اند و محرم این مقام نبوده. گفته باشند با ایشان که «عجب است از شما که همچنان میگویند.» ایشان گفته باشند «اگر من بعد بگویم هر یکی از شما یان کاردی بگیرد و مرا بکشید.»

بیت

مرا کشید طنابی بکردن اندازید کشان کشان جو سکانم بگوی یار برید

آن بیحوصلهای بی مایه کاردها گرفته ایستاده باشند چون حضرت سلطان مغلوب شده اند باز همان عبارت فرموده اند [F. 224a]^{۲۳} که المغلوب معذور و آن بیحوصلهگان معذور نداشته کاردها بر ایشان زده باشند اتفاقاً بر عکس بر خود زده اند و خود را هلاک کرده اند.

بیت

ای بساکس را که صورت راه زد قصد صورت کرد بر الله زد

بعد از رسیدن باین مقام عالی چون چشم دل سالکان کشاده شد هر چند در خود نظر کردند جز وجه باقی هیچ ندیدند. آن بود که هر کس در ینمقام سخنی گفتند حضرت شاه قاسم قدس سرّه میفرمایند:

بیت

کجا غیر کو غیر کو نقش غیر سوی الله و الله مافی الوجود

و عزیز دیگر میگویند که:

بغیر از دوست در عالم کسی نیست و مافی الدار غیر الله دیار

و در ین مقام بود که بعضی از اکابر گفتند:

^{۲۳} The page break actually falls in the middle of the word “farmude”.

صَفَّهُ بَامُ سَرَا جَمْلَه پَر لَسْتُ لَرُ^{۲۴} خُدا چشم دلی بر کشا تا که دهد روشنی

و حضرت عارف نامی مولانا نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سرّه می فرمایند:
 همسایه هم نشنُ همره همه لو ست در دلّ کد لو اطلّس سه همه لو ست
 در انجمن فرق نهان خانه جمع بالله همه لو ست ثم بالله همه لو ست

زینهار و هزار زینهار تا باین مقام عالی که گفته شد نرسی از سخنان [F. 224b] بلند. این طایفه
 نگوئی که اگر گویی بی محل گفته باشی و این را افترا ی کذب است که گفته اند بحق سبحانه
 و تعالی یعنی حق سبحانه و تعالی مرا این چنین حالی داده است و حال آنکه او را این حال
 نیست این چنین کسی را وعید بسیار است و کمترین عقوبت او در دنیا آنست که هرگز باین
 حال مشرف نخواهد^{۲۵} شد و با وجود رسیدن باین مقام عالی نیز گفتن این سخنان بر غیر
 اهلش جایز نداشته اند.

بیت
 بنادان مگو سرّ حقایق که هر گویی سخن راست لایق

علی الخصوص به بعضی علما که ز زُهدِ خود در کوزه استعدا ایشان هیچ جایی که این سخنان
 کنجد نمانده است.

بیت
 باز اهدان مگویند سرار عشق مستی تا بیخبر بمیرند از ننگ خود پرستی

این سخنان را وجودی می باید که تهی و فانی شده باشد از جمیع اوصاف بشریت چونکه ایشان
 را هیچ مناسبتی باین سخنان نیست هیچ بهره از این سخنان بایشان نمیرسد. از این جهت
 بعضی اکابر را طعنه و تکفر و انکار می کنند.

^{۲۴} لَرُ؟

Missing dots; this is a guess. ^{۲۵}

بیت

منکر چه شوی بحالت زنده دلان
چون هر چه ترا نیست کسی را نبود
[F. 225a] لی اولیاء حق را از حق جدا شمرده
کز طن نیک دلری با اولیا چه باشد

مکر آنکه صدیق و مخلص باشد که کمال صدق اخلاص سخنان این مردم را دیده و شنیده است هیچ شبهه او را نمانده این سخنان میگوید امید است که گفته گفته و کرده کرده حال او شود انشا الله تعالی. ازین جهت حضرت رسالت صلی الله علیه و سلم بشهر ده پیش از اصحاب کرام ازین سخنان نگفته اند. حضرت مخدوم ما قدس سره می فرمودند که حضرت ایشان نیز بهیچکس از موالی که در ملازمت ایشان می بودند نمی گفتند مکر بفقیر که بقدر اعتماد کرده بودند. آن نیز بعد از امتحان بسیار گاهی که حضرت ایشانرا داعیه گفتن این سخنان می شد فقیر را همراه خود در خانه خالی می در لوردند و از سخنان عالی این طایفه میگفتند یکبار باین خادم ضعیف از حکایات عالی اهل معرفت میفرمودند و بغایت کرم شده بودند و این کمینه در پیر تو اتول معرفت و معارف دلپذیر ایشان محو شده بودم که ناگاه یکی از اصحاب که حکام علمیه و نسبت زهد و تقوی بر ایشان غالب بود در آمدند فی الحال ساکت شدند و فرمودند که «سخن از [F. 225b] شما گریخت گویا چندان معتقد این حکایات نیستند.» آن عزیز گفتند «من معتقدم فرمودند که ما معیاری داریم که آن آمد سخن است سخن چون ناو آسیا تیز می آمد شما که در آمدید مطلقا ایستاد بسخن شما ما آن معیار را از دست نمیدهیم.» بالاخره فرمودند که «شما باین استعداد بایستی که مرید سید عاشق می بودید. بما مناسبت چندان ندلرید.» و نیز می فرمودند که بعضی از کبرلی طریقت فرموده اند اصحاب مواجید و ارباب احوال باکسانی که احکام علمیه ایشان غالبست مجالست نکنید که همنشینی ایشان سد طریق مواجید و منع سیل مواهب میکند صلحا و زهاد و علما فی نفس الامر عزیزند و مغتنم و ما ایشانرا معتقدیم اما مناسب نسبت و طریقه ما نیستند.

و قال داود یارب لِمَ خلقت الخلق. قال الله تبارک و تعالی کُنْتُ کَنْزاً مَخْفِیاً

فَأَحَبُّبْتُ أَنْ أُعْرِفَ فَخَلَفْتُ الْخَلْقَ لَاعْرِفَ. اکابر درین معنی چنین فرموده اند که این بآن میماند که صاحب جمالی خود را مشاهده کند محتاج میشود بآینه از جهت مشاهده جمال [F. 226a] خود همچنین حق سبحانه و تعالی خواست که جمال بیحونی خود را مشاهده کند عالم را بیافرید، یعنی از عالم آینهها ساخت در عالمی مناسب استعداد آن عالم جمال بیحون خود را مشاهده میکند. اما بهترین آینه که جمال او سبحانه و تعالی همچنانکه هست ظاهر میشود آن آینه دل دوستان اوست. اول آینه که جمال او سبحانه و تعالی همچنانکه هست بتمامه ظاهر شد آن آینه دل مبارک حضرت محمد رسول الله بود صلی الله علیه و سلم، چنانکه بعضی اکابر گفته اند محمد رسول الله یعنی آینه که هیچ چیز نماند در مَکَمَن غیب^{۲۶} آلهی که الا در و ظاهر شد.

بیت

ما آینه ایم او جمالی دلرد او راز برای دید او در یابیم

و بعضی دیگر فرموده اند:

بیت

بی ما بخودش نظر نیامد از ما بجز این هنر نیامد

و حصرت شیخ عطار قدس سره می فرمایند:

او بما محتاج ما محتاج نی عاشقانرا به ازین معراج نی

در مرتبه اسما و صفات این مقدار احتیاج را بآن جناب غالبا تجویز کرده اند. دیگر آنکه این احتیاج مثل احتیاج ما و تو نخواهد بود. احتیاجی چنانچه او خواهد و او [F. 226b] داند و لایق جناب او باشد آنکه احتیاج را نسبت نمیتوان کرد. بآنجناب آن احتیاج انسانیست که آن موجب نقصان است و این احتیاج که اکابر فرمودند موجب کمال و جلال و جمال و قوت و قدرت و ارادت اوست سبحانه و تعالی در واقع وقتی که برای ظهور این کمالات محتاج باشد

Missing dots, this is a guess. ^{۲۶}

بمظاهر صفات کمال احمقیست منع کردن نسبت این نوع احتیاج^{۲۷} را نا اهلان غالباً از کمال تنک حوصلگی که دلرند تجویز نمیکرده اند و در بیت حضرت شیخ عطار عطر الله تربته سخنان میگفته اند:

قاسمی مکو نبا اهلان که ندرند تاب این گفتار

چونکه در مقام تعلیم و تلقین طالبان مناسب استعداد هر کس از گفتن این سخنان چاره نیست چنانکه در تنبیه السلاطین غرض احوال کرده شده بود حتی الامکان فقیر در صحبت از ین سخنان نمیگویم گاهی باشد که بی اختیار گفته شود بنابر کشیدن کشنده در مجلس الحمد لله. در ین زمان کشش استعداد عالی حضرت سلطنت شعاری است. غالباً که فقیر در گفتن این سخنان بی اختیار شده ام.

بیت

این سخن را چون تو مبدا بوده	کر فزون گردد [F. 227a] توش افزوده
ای مرید از طالبی قفل در دل را کلید	صدق پیش آور لولات کو از جان شو مرید
صحبت مردی کزین نیست شو در امر او	خوشتن بر شیخ بند بکسل از غیرش امید
از کتاب نامه پیغام نکشاید ترا	آنچه او را از زبان عارفی باید شنید

منقولست^{۲۸} که روزی از عرفای زمان جماعتی بزیارت حضرت مولانا رومی قدس سره آمده بوده اند یکی از ایشان از سر این حدیث که ان الله تعالی شراباً أعدت لاولیائه اذا شربوا سکر و اذا سکر و اطابوا و اذا طابوا طاسوا الی آخر الحدیث. سوال کرده که تا آن چه شرابست حضرت مولانا فرموده اند که چون حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم بقرب قاب قوسین او لدنی اختصاص یافته مشرف کشت و بر سُرلاقات حقایق مشرف شد جمال و جلال حضرت احدیت را جل جلاله بدیده بصر مشاهده فرمود.

احتیاج^{۲۷}

This story is also found in this manuscript on folios 35b-36a (Sama'iya) and 138b^{۲۸}

(Buka'iya).

بیت

شد مدد نور بصر نور دل
دید بصر که ز سمک تا سما

کشت بصیرت بصر متصل
نیست بجز واجب ممکن نما

بعد از کشف لطایف سبحانی [F. 227b] و تحقیق رموز کنوز ربّانی از حضرت عزت دو جام جهان نمای از نور حاضر آمد. یکی از شراب خالص و یکی پر از شیر سائغ و با اختیار یکی از بین دو جام لشارت رسید. حضرت رسول صلی الله علیه و سلم فرمودند اخترت اللبن و احتیایات الخمر لاختیار امتی زیرا که آن عهد ابتداء احکام قوانین سرعت^{۲۹} و استمکام اساس او امر طریقت بود جام جهان نمای حقیقت را بجهت عارفان امت و خاصان ملت خویش محافظت فرمود از بوی خوش آن شراب است که بعضی از اولیای کامل بحسب اوقات بیخود میشوند و کشف رازها میکنند.

بیت

کدام باده که نوشیده بود از دلاهم
چه شکر بود که آواز داد سبحانی

که مست وار شد از ملک مملک بیزلر
که گفت رمز انالحق برفت بر سردلر

باتفاق همه استحسان حضرت مولانا کردند.

بیت

اگر بر عقل عالمیان از بین مستی چکد جرعه
نه آدم مانده نه عالم نه مخموری نه خود

شریت الحب کاساً بعد کاس
فما نقد الشراب و مارویت

الحمد لله على الاتمام.

^{۲۹} شریعت؟

[F. 227 b]¹

[F. 228a] بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الحمد لله الذى طهر قلوب الطالبين والعاشقين بنور تجليات اسمائه و صفاته
و كحل عيون العارفين و المحققين لمشاهدة جماله و جلاله و الصلوة و السلام على
رسوله محمد الذى اظهر المعارف و الحقايق لحصل اولاده و اصحابه.

اما بعد قال النبى صلى الله عليه و سلم كل مولود يولد على الفطرة الاصلية
السليمة لكن ابواه يهودانه و ينصرانه و يمجسانه.

بدان اى طالب صادق كه هر مولودى كه هست از اولاد آدم اولًا بر طهارت اصلى خود است يعنه
پاك و پاكيه ست كه هيچ آلايشى نيست او را چونكه بدنيا آمد بسبب پدران و مصاحبت بدن و
وسوسه نفس شيطان و اشتغال بلوازم بشرى اديان مختلفه و صفات ذميمه و تعلقات و گرفتاريها
در و پيدا شده حقيقت او كه روح الهيست و صفت او كه صفا^۲ و پاكيست مكدّر و تيره و آلوده
شده [F. 228b] و صفت نفس گرفت و ايناه^۳ حجاب شد او را از وصل محبوب حقيقى.

بيت

چو بيوندها بكسلى واصلى

تعلق حجابست و بىحاصل

و از كمال حجاب و آلايش و گرفتارى باو صاف مذمومه او را مناسبت تمام بشيطان پيدا شد
چون كه كار شيطان هميشه جسد^۴ و دوشمنى و سر كشى و بى فرمانى است بآن جناب او نيز
سر كشى و بى فرمانى آغاز كرد بتقويت شيطان.

¹ Only the title line appears on this folio.² This is actually written as "safat", but the "t" was crossed out.³ در نسخه ۱۰۶۲۶ «اها كه» است.⁴ در نسخه ۱۰۶۲۶ «جسد» است، «و» نيست.

بیت

سرکش مشو که چون شمع از غیرت بسوزد [بسوزند]^۵

دلبر که در کف او موم است سنگ خارا

همچنان آلوده و گرفتار درین ورط بماند دیگر او را قدرت آن نماند که قادر تواند شد بر
 نفس خود ازین جهت او را در مذهب اهل عشق آلوده و ناپاک میگویند چون که باین آلودگی و
 ناپاکی تمام حقیقت خود را که آدمی روح الهی ست و صفت او که وقوف و آگاهی است پوشیده
 که غیر از ظلمت و غفلت هیچ نمانده است حکم مرده ها گرفته.

بیت

غافل مشوک مایه طلمات غافلی است

بایاد دوست باش که جانرا جلی کند

چراکه نزد اهل حقیقت عبارت از تعبات [F. 229a] آدمی حضور و آگاهی اوست مع الحق، سبحانه
 و تعالی، چونکه این صفت در وی نماند گویا که او مرده است مردن این شخصی بهتر است از
 زندگی.

بیت

او آن روح را که عشق حقیقی شعارنست
 گر عمر من دل شده زینسان گذرد

نا بوده به که بودن او غیر عارنست
 از بودن من به است نا بودن من

و این رباعی حضرت خان عالیشان عبد الله خان نیز مبین این معنی است.
 هر کس که بنفس خویش قادر نبود در مذهب اهل عشق طاهر نبود
 مرده به از آن زنده که از یاد خدا یک لحظ شود غافل حاضر نبود

همچنین کس را در مذهب اهل عشق کافر میگویند چنانکه گفته اند:

اگر حاضری مؤمنی اگر غافل کافری
 هرائکس غافل از حق یک زمانست
 اگر این غافلی بیوسته گردد در اندم کافر است اما نهان است
 در اسلام بر وی بسته گردد

Crossed out. ^۵

چونکه غفلت و بی فرمانی صفت نفسی خیزی راه زن شره از مضاحب همچنین نفس جز کفر و زنده قه و سر کشی و بیفرمانی هیچ نخواهد آمد مگر آنکه حق، سبحانه و تعالی، از راه شفقت و مرحمت بصحبت دوستی از دوستان خود او را مشرف سازد تا ببرکه [F. 229b] صحبت شریف او و انفات خاطر او متنبه و حاضر شود به ختراهای نفس خود. بحکم حدیث التائب من الذنب کمن لا ذنب له بتوبه و استغفار مشغول شود و تدلرک گناهان و خرابیهای خود بکند.

بیت

توبه کن وز حوزده استفراغ کن چون حراجت کهنه شد روداغ کن

درین مقام سالک طریق خطاب نفس خود کرده سرزنش میکند او را بر کافری و سر کشیها که پیش ازین کرده است چونکه این مقام ندامت و بیشمانیست چنانکه درین مقام حضرت خان عالیشان خطاب نفس خود کرده شکایت از اوقات گذشته میکنند و میفرماید:

لی نفس دمی مطیع فرمان نشدی وز کرده خرد هیچ پشیمان نشدی
القصد بحکم همه مذهبها کافر شدی هیچ مسلمان نشدی

بعد از قادر شدن سالک بر نفس خود باین سرزنش و ملامتها او را در طریق مستقیم در می آرد بمدد و صحبت پیر کامل و مکمل

بیت

صحبت پیر به زهر عملست هر که با او نشست در عملست
این عمل همچو را ز پنهانست رهبرت سوی وصل حانانست

و یا خود بذکر و فکر و روزه و شب [F. 230a] بیدلری بارادت و اجازت کامل مکمل مدت مدید بطریق دوام بحکم حدیث خیر الاعمال ادومها. همل کرده نفس خود را پاک و طاهر میسازد تا محل نزول سلطان جذبه شود که جذبه و من جذبات الحق توازب عمل الثقلین. یکجذبه ز حق آمد و دل برو بغارت
مجنون چکند کین کشش از جانب لیلی است

Reading unclear. ^۶

بعد از پاک و طاهر شدن نفس سالک از تلوث و نجاسات ظاهری و باطنی بتوفیق ربانی و بمدد پیر و مشرف شدن دل سالک بنزول سلطان جذبه محل شکر سالک است چونکه سالک برعایت کردن ظاهر شریعت و آداب طریقت بسعادت‌های عظیم مشرف شد و شکر درین مقام سبب زیادتى این سعادت و موجب ترقیات سالک طریق میشود با علئ درجات و مقامات این طایفه علیه. گقوله تعالی: لئن شکر تم لازید نکم.^۷

نه بمیدان شکر گویی پای	بتو نعمت ز دست هر که رسد
تارک شکر بندهگان خدای	کی بشکر خدا قیام کند

همچنانکه از حضرت خان عالیشان درین مقام واقع شده است.
 و ز [F. 230b] ز مره لرباب طریقت شده ام صد شکر که از اهل شریعت شده ام
 جوینده اسرار حقیقت شده ام اسرار حقیقت است مطلوبم از ان

و این مقام مقام درد و طلب سالک است معارف و اسرار حقیقت را بحکم حدیث من طلب شیاً وجد وجد. بعد از طلبیدن سالک بجد محل یافتن است.

یافتم اینک بحکم من طلب	من طلب کردم و صالش روز و شب
کین طلب در راه نیکو رهبر است	در طلب زن دایما تو هر دو دست

این زمان راه بر او همین طلبست. بعد از یافتن اسرار معارف آلهی در دل خود محل ذوق و سرور و شادی سالک است.

تا نکتجی همچو و کل در پوست تو	شادی جاوید کن از دوست تو
-------------------------------	--------------------------

و این مقام مقام عشق و درد و سوز است و محل خاک صفتی و بی صفتی و بیقراری و بی آرامی و اسیر شدن و بتاراج دادن و سوختن همه لوصاف بشریت است در عشق محبوب حقیقی.

^۷ Qur'an XIV:7.

بیت

گویی چه گسانند لیران^۸ رهی عشق
عشق اینجا آتش است عقل دور
ماتم زده سوخته در بدری چند
عشق چون آید گریزد عقل زود

بعد از پیدا شدن آتش محبوب^۹ محبوب در دل محب محل سوختن است [F. 231a] حجاباتی را
که در دل محب است و بعد از سوختن حجابات عین محبوب شدنست.

بیت

آب کوزه جون در آب جو شود
و زبان حال لو این ترنم می سراید که
محو گردد در وی جو لو شود
عشق آمد و شد چو خونم اندر رک پوست
تی کرد مرا از من پیر کروز دوست
اجزای وجودم همگی دوست گرفت
نامیست ز من بر من باقی همه لوست^{۱۰}

این بحقیقت است^{۱۱} مقام من عَرَفَ نفسَه فقد عرف ربه و بعد از شناختن سالک نفس خود را
لازم آمد شناختن خدایند و دوستان او که او و دوستان او سبحانه و تعالی، از یک حقیقت
بوده اند و جمله بحقیقت خود واصل شدند این زمان هر چه از ایشان صادر میشود از ان همان
حقیقت است و ایشان را هیچ نیست زبان حال ایشان درین زمان این ترنم می سراید.
من عشقم و عشق من چه پرسی
جانم همگی ز تن چه پرسی
از سر تا پای محو یارم
این است سخن سخن چه پرسی

و دیگر دوستان حضرت حق، سبحانه و تعالی، در صورت فقر و نا مرادی با علی درجۀ لذت و
حضور و پادشاهی بوده اند. این فقیری بوده است که حضرت رسول، صلی الله علیه و سلم،
[F. 231b] فخر می کرده اند بر کاینات و می فرموده اند الفقر فخری و به فتخر. و
حضرت خان عالیشان درین رباعی از مقام عالی جز میدهند:

^۸ ایران؟^۹ Muhabbat written and crossed out here.^{۱۰} Odd number of hemistitches.^{۱۱} Word order here unclear.

آنها که سیر عشق جانان باشند
 دلرند اگرچه صورت درویشان
 بیوسته بخاک راه یکسان باشند
 در عالم معهی همه سلطان باشند

و بعد از مشرف شدن سالک طریق بسلطانت و پادشاهی حقیقی در صورت درویشان و لباس ایشان و خلاص شدن از غم و اندوه و پادشاهی ظاهری و از محنتها و شدتهای او و مشرف شدن باذوق و حالات و مقامات و درجات عالیة این طایفه ببرکة صحبت پیر و ورزش نسبت شریف این طایفه و تبدیل یافتن دل سالک از مقام نفس بمقام قلب محل خطاب سالک است بر دل خود و متنبه ساختن دل خود را برآنکه دیگر باره عود نکند بیادشاهی ظاهری که این همه غم و اندوه دنیوی و آخر وی دردست چنانکه این رباعی خان عالیشان تنبیه و مبالغه است.^{۱۲}

ای دل بسریر سلطنت نشینی
 بهتر ز بزرگی و کلانی شمس است
 کر بنشینی هزار غم می بینی
 درویشی و [F. 232a] نامرادی مسکینی

چونکه سالک معلوم کرد که این آرایش و ناپاکی و دور افتادهگی از محبوب حقیقی بواسطه نفسی خسیس و شیطان راه زن که دشمنان باطنی اند و بمصاحبت مصاحبان ظاهری که شیاطین انس اند حاصل کرده بوده است. و از آن مرتبه و مقام عالی که قلب است بمرتبه و مقام لدنی که مقام نفس افتاده بوده. بعد از خلاصی از ینها ببرکت صحبت پیر و ملازمت و خدمت شریف او هنوز محل ترس سالک است از مکر نفس و شیاطین جن و انس که مبادا بمکر و حيله او را از صحبت پیر بو برند و سرش را خورند و باز بهمان مرتبه لدنی که مرتبه نفس است مبتلا سازند نعوذ بالله من ذلک.

هر که را دیولز کریمان و لبرد
 یک بدست از جمع رفتن یک زمان
 بیکسش یابد سرش را او خورد
 مگر شیطان باشد این نیکو بدان

چنانکه در ین مقام خان عالیشان خطاب بدل خود کرده میگویند:

^{۱۲} برلی

is written here above line.

لی دل نه زد یود نه زدد می ترسم نی لڑ غم کار بد خود می ترسم
در عالم لڑ نیها نبود ترسم لیک لڑ شرمصاحبان بد می ترسم [F. 232b]

بدان لی طالب صادق که بعد لڑ آنکه دانستی که فرزندان آدم در اصل پاک و پاکیزه بوده اند
این همه ناپاکی و آلائش در دنیا لڑ مصاحبت این مصاحبان که گفته شد کسب کرده اند. و
بدترین مصاحبان شیاطین انس اند که لڑ شر ایشان البته حذر میباید کرد چراکه لڑ شر
شیاطین جنی^{۱۳} و نفس ببرکه صحبت پیر و التفات خاطر شریف او امید است که خلاصی تواند
یافت. چنانکه گفته اند:

الشیطان یفر من ظل عمر سایه رهبر به است لڑ ذکر حق

لما لڑ شر شیاطین انس بغایت مشکست خلاصی یافتن چراکه لڑ جهت جنسیت با ایشان
نشست و خواست می باید کردن بقدر نشست و خواست نفس بجانب ایشان میل میکند که
نفسانیت ایشان غالبست او را نیز بجانب خود می کشند چونکه حق، سبحانه و تعالی، آدمی
را قابل آفریده است که با هر که می نشیند رنگ او میگیرد. بس ضرورت لڑ شر شیاطین
انسی پشتر گریزان میباید بود تا لڑ قبیل ایشان نشود.

بیت

نخست موعظ پیر صحبت این حرفست که لڑ مصلح [F. 233a] نا جنس احتر لڑ
کنید

وقتی که دانستی که این همه آلائش و گرفتاریها و دور افتاده گیها ترا لڑ انجناب لڑ
مصاحبت اینها حاصل شده بوده است بس چاره نیست ترا لڑ مرشد کامل مکمل راه دیده راه دان
تا ببرکه صحبت شریف او و خاک بوسی آستان او. بحکم حدیث خیر الاعمال ادومها بطریق
دوام مدد چهل پنجاه سال تا آینه دل تو تمام لڑ ین آلائش و تعلقات پاک و مصفا شود که
مقدار نیم سوزن لڑ ین آلائش و تعلق در آینه دل تو نماند تا وصل محبوب حقیقی میسرت

^{۱۳} جنی

شود.

بیت

تعلق حجابست بیحاصل چو پوندها بکسلی واصل

هر چگاهی که آینه دل خود را تمام مصفا و پاک ساختی که هیچ زنگی و غباری در آینه دل تو
نماند این زمان محل آن شد که محبوب حقیقی بصفت جمال و جلال در آینه دل تو تجلی
فرماید.

شعیر

تجلی ربه فی ذاته کل لعمرک لا تغافل عنه فافهم

بعد از در یافتن ذوق تجلی محبوب در دل ترا بی آرامی و بیقراری و آشفتگی پیدا شود که
بهیچ چیز قرار نتوانی گرفت.

بیت

خُرم آنها که سرزلف نکاری گیرند بی فراری بکف آرند و قراری گیرند

[F. 233b] عاشق ولر درین مقام از تو حکایتی سر برزند که دلالت کند برآنکه عاشقی و بمقام
عشق رسیده و درین مقام بوده است که از عاشقان حقیقی سخنان خوب سر بر زده است.

بیت

گر عشق نبود و دغم عشق نبود چندین سخن خوب که گفتم و شنودی
گر باد نبود که سر زلف ر بودی رحساده معشوق بعاشق که نمودی

مرغ عشق این زمان پر و بال بر لورد که هر نفس زدنی خود را بآنجناب میرساند.

بیت

هر نفس ز انفاس عمرت گوهر است سوی حض هر ذره تو رهبر است
عشق را پانصد پر است و هر پری از فرار عرش تا تحت اثری

درین مقام کار عاشقان هر لحظ و هر زمان بالا میگیر و چنانکه^{۱۴} رباعی حضرت خان

^{۱۴} میگیرد چنانکه

عالیشان دلالت میکند بران:

تا رسم طریق عاشقی پیدا شد
هر دل که بر نفان^{۱۶} پری شیدا شد

کلر^{۱۵} دل آشفته من بالا شد
مثل دل دیوانه من رسوا شد

چونکه سالک طریق دل خود را از عشق محبت غیر حق، سبحانه و تعالی، خلاص ساخت این زمان دل او بعشق محبت حق، سبحانه و تعالی، گرفتار شد که هیچ لحظ و زمانی قرار نمیتواند گرفت چراکه عاشق وقتی قرار [F. 234a] می تواند گرفت که وصل او را بذات محبوب پیدا شود. و ذات شریف او سبحانه و تعالی منزله است از آنکه مشقت خاک واصل او شود که مَا لِلتُّرَابِ وَ رَبُّ الْاَرْبَابِ لیکن او، سبحانه و تعالی، از کمال شفقت و عنایت بصفت محبویی هر لحظ و هر زمان در بواطن محبان تجلی میفرماید و از جهت تسکین خاطر ایشان هر نفس و هر زمان شورش و دیوانگی ایشان را زیاده میسازد و ایشان باین شورش و دیوانگی هر زمان خود را بآن جناب سبحانه و تعالی نزدیک و آشنا می سازد هر چند تجلی پیش باین صفت گرفتاری عاشق را بآن جناب پیش الی میعاد یوم اللقاء چنانکه حصرت خان عالیشان می فرمایند:

در عشق تویی یار گرفتار منم
گاهی بنما از درد دیوار مرا

با صد الم افکار تو ای یار منم
چون طالب دیدار تو ای یار منم

چون وصل و مشاهده محبوب حقیقی در دنیا همچنانکه هست میسر نمیشود ضرورت عاشقان بهمان مقدار تجلی که از انجناب واقع میشود راضی می شدند.

بیت

مرا از زلف تو مویی بسنده است
فضولی میکنم بویی بسنده است

عاشقان از غایت گرفتاری انتظاری [F. 234b] چاره جز کرب و زاری و سوز و گداز و ناله هیچ ندارند.

^{۱۵} کار؟

^{۱۶} Reading unclear.

بیت

عاشقی پید است از زلری دل تیست سماری چو سماری دل

چراکه سرمایه که میرساند عاشق را بوصل محبوب جز گریه و زلری نیست.

بیت

گریه و زلری عجب سرمایه است دولت کلی قوی لر دایه است
دایه و مادر بهانه جو بود تا که کی آن طفل لو کریان شود

و از غایت اشتیاقی که دارند عاشقان سوخته هر لحظ خون میگیرند و از کمال شوقی که دارند هر زمان آه آتشی از ایشان ظاهر میشود که هر چه نشان غیر و غیریت است میسوزد که همه خاک و خاکستر میشود چنانکه درین مقام حضرت خان عالیشان میفرمایند:

خونی که چکد زدیة نمناکم آهی که براید از دل صد چاکم
زن خون علم خاک مرا زنگ کنند زن آه دهد بیاد دوران خاکم

عاشقانرا از غایت ذوق و لذتی^{۱۷} که هر زمان از تجلیات مالانهایه محبوب حقیقی میرسد بر دل ایشان در دنیا بکل و لاله و ریاحین و بهیچ لذتی از لذات دنیا نمیتوانند که پیر دلزند

چنانکه حضرت خان عالیشان می فرمایند:

بی عارض تو بکل چکار است مرا از لاله دگر چه اعتبار است مرا
هر قطره [F. 235a] خون که چکد از خارمزه آنها همه گلهای بهار است مرا

و از کمال شوق و اشتیاق که دارند بوصل ذات محبوب حقیقی هر زمان اظهار اشتیاق خود به

بینی و غزلی میکنند از جهت تسکین اشتیاق چنانکه حضرت خان عالیشان میفرایند:

مشتاق جمال عالم لری توام و بسته طره سمن سای توام
در ولری جستجوی مانند صبا لی کل بهولی قدر عنای توام

چون که زنده گی و حیات عاشقان بوصل محبوبان میباشد و عاشقان حقیقی را وصل محبوب

حقیقی در دنیا همچنانکه هست میسر نمیشود آن غم و اندوهی که از محبت محبوب حاصل

^{۱۷} لذتی

شده است گویا که سبب حیات ایشان در دنیا آن غم و اندوه است و بآن زنده اند. چنانکه

حضرت خان عالیشان میفرمایند:

ملک دل من بی غم لو ویرانست	این زنده‌گی من بغم جانانست
جان دلدن اگر چنین بود آسانست	از دلدن جان لسی چرا می ترسد

و بعد از رسیدن عاشقان بوصل محبوب حقیقی در دنیا بقدر امکان و مشرف شدن به همه درجات و مقامات این طایفه و پشیمان شدن خجل شدن ایشان از تضييع لوقات گذشته و ایذا و تشویش رسانیدن مر بنده های [F. 235b] محبوب را محل اظهار حجالت و شرمنده گی کردن است در پیش محبوب و عذر خواستن چنانکه حضرت خان عالیشان اشارت میفرمایند درین رباعی بآن مقام:

رفتم بسر جهل ز نادانی خویش	گفتم بدل خود از پشیمان خویش
از دست زبان تو نا سود کسی	شرم آیدم از جنس مسلمانی خویش

بدان ای طالب صادق که حضرت خان عالیشان میفرمایند:

در تکلم آن دهان جون غنچه خندان میشود	ور تبسم میکند عالم گلستان میشود
پیر تو مهر جمالش گرفتند بر ذره ها	هر یکی زن ذره جون خورشید تابان میشود
از فراق زلف او حال غجب دلرد دلم	خال او مینم و حالم پیر یشان میشود
دل چرا بند دکسی بر قصر ابون جهان	کین همه خر بخاک تیره یکسان میشود
ای عبیدی سر متاب از خدمت مردان راه	هر که ایشان را کند خدمت از ایشان میشود

بدان ای طالب صادق که مراد از تکلم کردن و خنده کردن آن ذات سبحانه می تواند بود که متجلی شدن او باشد بصفات و اسما بر قلب سالک چونکه آن ذات از دهان و خندیدن منزله است و نسبت کردن تجلی اسما و صفات بغنچه از آن جهت میتواند بود که [F. 236a] در غنچه هنوز قبضی هست. بعد از آن تجلی اسما و صفات نیز در دل سالکان قبضی میباشد تا انزمانکه حق، سبحانه و تعالی، بذات شریف خود در باطن سالک تجلی فرماد:

ور تبسم می کند عالم گلستان میشود

بدان لی طالب صادق که مراد از تبسم کردن حق، سبحانه و تعالی، می تواند بود که متجلی شدن او باشد بر دل سالک بذات شریف خود چونکه آن ذات منزّه است از دهان و تبسم. بعد از مشرف شدن سالک بتجلی ذاتی زمان بسط و کشاد دل سالک است همچنانکه بواسطه تجلی ذاتی در بهاران باغها و بوستانها و همه عالم خرم و منور میشود و نسبت کردن تبسم بگل از جهت بسط و کشادست که می باشد گلها را در بهاران.

بیت

پیر تو مهر جمالش گرفتد بر ذره ها هر یکی زن ذره چون خورشید تابان میشود

بدان لی درویش که مراد از افتادن پیر تو مهر جمالش بر ذره ها متجلی شدن آن ذات است بصفت جمال بر ذره ها. بعد از مشرف شدن ذره ها بصفت جمالی حق، سبحانه و تعالی، هر یکی از کمال نور بخشی همچون خورشید تابان میشود که از صفا درویشی او همه عالم منور درویش^{۱۸} [F. 236b] میگردد و مراد از ذره ها عامتر که انسان باشد یا غیر انسان اما آن ذره که انسانست بعد از مشرف شدن او بتجلی ذاتی حق، سبحانه و تعالی، عالمها از نور او منور و روشن می شود.

بیت

از فراق زلف او حال غجب دارد دلم خال او می بینم و حالم پیر یشان میشود

بدانکه مراد از اظهار اشتیاق سالک بزلف آن ذات سبحانه لولا اشتیاق سالک است بر مشرف شدن بتجلی اسما و صفات و بعد از مشرف شدن سالک بتجلی اسما و صفات که عبارت از زلف و خال آن ذاتست محل پیر یشانی سالک است از جهت آنکه بالفعل این تجلی اسما و صفات حجاب شده است او را از تجلی ذات.

بیت

دل چرا بند دکسی بر قصر ایوان جهان کین همه آخر بجاک تیره یکسان میشود

^{۱۸} و روسن؟

بدان که این گفتن عایم است سرد شدن و پاک شدن دل سالک است بواسطه تجلی اسما و صفات از هر چه غیر وست سبحانه.
لی عبیدی سرمتاب از خدمت مردان راه هر که خدمت کرد ایشانرا از ایشان میشود

بدانکه این گفتن متنبر^{۱۹} ساختن سالک است مر نفس خودش را. بعد از در یافتن این همه [F. 237a] سعادنها بواسط صحبت شويف اين طایفه و خدمت و ملازمت ایشان تا بعد از این از خدمت و ملازمت ایشان سرمتابد و از این سعادتها محروم نشود چونکه همه سعدها^{۲۰} و دولتها در خدمت و ملازمت ایشانست. كما قال النبی صلی الله علی و سلم، من خدم خدم و من اتصل اتصل بالخدمت و من لم تصل لم تصل بترك الخدمة.

بیت

خدمت تو کنی کوی زمیدان تو بری
خدمت ترا بکنکره کبر یا کشد
و ر تو نکنی هر که کند او بو برد
و ین سقفگاه را از ین نردبان مخواه

تمت تمام شد کار من نظام شد.

۱۹ ؟؟

۲۰ سعدها

بسم الله الرحمن الرحيم

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَلَّا أَفْخَارٍ وَخَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَارِجٍ مِنْ
نَارِ الصَّلَوَةِ وَالسَّلَامِ عَلَى رَسُولِهِ مُحَمَّدٍ الْمُخْتَارِ وَعَلَى آلِهِ وَاصْحَابِ الْاُخْيَارِ وَ
الْاِبْرَارِ.

اما بعد سبب تاليف اين نسخه آن بود كه محب و مخلص درويشان بل محبوب القلوب ايشان جان
بيك [F. 237b] سلطان زلا الله تعالى ظلال بركات و شفقت و مرحمت و على الفقرا و الرعيه در
مجلسى از سالك طريقت و شاهباز بلند پرواز آشيان حقيقت عاشق صادق آگاه مقبول حضرت
آله خواجه پادشاه استدعاء بيان سلسله حضرات خواجگان قدس الله تعالى سرلرهم کرده اند
بنابرین اين ضعيف كم بصناعت خولست كه بيان آن بطريق اختصار کرده شود كه بدایت آن از
كجاست و نهايت آن تا چه جاست؟ تا سبب تسكين خاطر شريف ايشان شود انشا الله
تعالى. قَالَ دَاوُدُ يَا رَبِّ لِمَ خَلَقْتَ الْخَلْقَ. قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى كُنْتُ كَنْزَ
امْخَفِيَا فَاحْبَبْتَ أَنْ أَعْرِفَ فَخَلَقْتُ الْخَلْقَ لَأَعْرِفَ.

بدان لى طالب صادق كه حق سبحانه و تعالى دريائى بود بى نهايت پوشيده و پنهان در ان عالم
خولست كه خود را ظاهر سازد. لولاً امر كرد باين عالم كه شو. كما قال جل جلاله إِنَّمَا أَمْرُهُ
إِذَا أَرَادَ شَيْئاً أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ.¹

بيت

آن كان حسن بود و نبود از جهان نشان الآن ان عرفت على ما عليه كان

بعد از ان خولست كه اين دريائى حقيقت بى نهايت را [F. 238a] ظاهر سازد كالبد آدم را در چهل
صبح پد قدرت خود راست ساخت و آدم نام نهاد.

¹ Qur'an XXXVI:82.

بیت

صیّاد لزل که دانه بر دام نهاد
صیدی بگرفت آدمش نام نهاد

کما قال النبی صلی الله علیه و سلم [و کابة^۲ عز الله تعالی]^۳ خمرت طبنّة آدم بیدی
اربعین صباحا.

خاک ما کل کرد در چهل بام داد
بعد از آن جانرا در و آرام داد

بعد از آن ریخت این دریای حقیقت بی نهایت را بتمامه در زمین دل مبارک حضرت آدم علیه
السلام. کقوله تعالی و نفخت فیهِ مِنْ رُوحی.^۴
سرّ روح از عالم امر است و بس
بس نفخت فیهِ [من]^۵ روحی نفس

و بعد از آن این دریای حقیقت بی نهایت را در دنیا بهر جانب در شاه جویها روان و ظاهر
ساخت.

چو آدم را فرستادیم بیرون
جمال خویش در صحرا نهادیم

العاقل یکفیه الاشارة.

بدان ای طالب صادق که مراد از این شاه جویها زمین دلهای فرزندان آدم و انبیای ما تقدم است
علیهم الصلوة و السلام که این دریای حقیقت بی نهایت در آن شاه جویها می آمد تا زمان
حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم باز همه بیکجا جمع شدند چون زمین دل مبارک
رسول از همه وسیع تر [F. 238b] و کشاده تر بود. میرآب حقیقی که حق است سبحانه و
تعالی بتمامه این دریای حقیقت بی نهایت را بر زمین دل او ریخت و روان ساخت. بدانکه پیش
از پیغمبر ما زمین دل هیچ یک از انبیای ما تقدم را حوصله آن که این دریای حقیقت بی نهایت

^۲ قال؟

^۳ Marginal insertion.

^۴ Qur'an XV:29; XXXVIII:72.

^۵ Marginal insertion.

را همچنانکه هست گنجاند نبود.

بیت

کنار وصل را موسی عمران
جولش لن ترانی شد که هیئات
بار نی خواست در لشوق جانی
کنار از ما مجو چون در میانی

چراکه این سعادت بی نهایت در مقام فنای اتم حاصل میشود گفته اند و فنای اتم خاصه
لوست صلی الله علیه و سلم.

بیت

بی فنای مطلق جذب قوی
کی حریم وصل را محرم شوی

و اتمان لو را بقدر متابعت لو ازین مرتبه عالی نصیب است.

بیت

بقدر آینه حسن تو می نماید روی
دریغ کاینه ما نهفته در زنگست

بدن لی طالب صادق که آنچه حضرت حق سبحانه و تعالی از بارگاه کبریا بر زمین دل او ریخته
بود لو نیز بتمامه بر زمین دل مبارک یار غار خود حضرت ابو بکر صدیق رضی الله تعالی عنه
ریخته. کما قال رسول الله صلی الله علیه و سلم ماصبُ الله تعالی فی صدری شیاً
[F. 239a] الا و صُبَّتْهُ فی صدر ابی بکر.^۶

ترجمه

آنچه حق از بارگاه کبریا
ریخت در صدر شریف مصطفی
لو همه در سینه صدیق ریخت
لاجرم تا بود از و تحقیق ریخت

چونکه بعد از حضرت آدم میرآب حقیقی او بود صلی الله علیه و سلم و این دریای حقیقت بی
نهایت بتمامه تعلق باو داشت لو نیز جاری و روان گردانید بر شاه جویهای زمین دل آل و
اصحاب کرام خودش اصحابی کالنجوم بایهم اقتدیتم اهتدیتم اما اصل و حقیقت این
دریای بی نهایت این است که از حضرت ابو بکر صدیق رضی الله تعالی عنه بحضرات خواجگان

Damage to manuscript here. ^۶

ما قدس الله تعالى سرلرهم رسیده است و تا قیام قیامت جاری و رولن خواهد بود. و حضرات خواجگان از کمال علو همت و سمو نهمت و وسعتی که دل مبارک ایشان را بود این طریق را اختیار کردند. چراکه طریق دیگران هر یک شاه جویی است ازین دریای حقیقت بی نهایت چونکه اصل و مجمع همه شاه جویها این است باز همه اینجا جمع خواهند شد [ازینجهت این طریق را اختیار کردند]^۷ و ازین جهت این را سلسله خواجگان میگویند.

بدانکه حضرت رسول صلی الله علیه و سلم چون جامع این دریای حقیقت بی نهایت بود [F. 239b] نسبت شریف او را نسخه جامع است. گفته اند مر طرق انبیا و اولیا را. و دیگر چونکه زمین دل مبارک او را مناسبت تمام بود بآن دریای حقیقت طریقه او را نسبت می نامند و چون حضرات خواجگان را مناسبت تمام است باین نسبت شریف ازین جهت نسبت حضرات خواجگان میگویند:

بیت

سلسله خواجگان حلقه دام بلاست هر که درین حلقه نیست غافل ازین ما
جر است

و نیز مسماست بسلسله الذهت انفاسته^۸ و شرفه.

بدان ای طالب صادق که آنچه حضرت رسول صلی الله علیه و سلم ازین دریای حقیقت بی نهایت در دل مبارک حضرت ابو بکر صدیق رضی الله تعالی عنه ریختند ایشان نیز بر دل مبارک حضرت سلمان فارسی رضی الله تعالی عنه ریختند بقدر استعداد ایشان و ایشان نیز ریختند ازین دریای حقیقت [بر زمین دل حضرت قاسم بن محمد بن ابو بکر صدیق رضی الله عنه بقدر استعداد ایشان و ایشان نیز ریختند ازین دریای حقیقت]^۹ بی نهایت بر زمین دل

^۷ Marginal insertion.

^۸ نفاسته

^۹ Marginal insertion.

مبارک حضرت امام جعفر صادق رضی الله تعالی عنه بقدر استعداد ایشان و ایشان نیز ریختند از این دریای حقیقت بر زمین دل مبارک حضرت سلطان العارفین سلطان ابو یزید بسطامی قدس سره بقدر استعداد ایشان. و ایشان نیز ریختند از این دریای حقیقت بر زمین دل مبارک حضرت [F. 240a] شیخ ابو الحسن خرقانی قدس سره بقدر استعداد ایشان و ایشان نیز ریختند از این دریای حقیقت بر زمین دل مبارک حضرت شیخ ابو القاسم گرگانی طوسی قدس سره بقدر استعداد ایشان و ایشان نیز ریختند از این دریای حقیقت بر زمین دل مبارک حضرت شیخ ابو علی فارمدی قدس سره بقدر استعداد ایشان و ایشان نیز ریختند از این دریای حقیقت بر زمین دل مبارک حضرت شیخ ابو یوسف همدانی قدس سره بقدر استعداد ایشان و ایشان نیز ریختند از این دریای حقیقت بر زمین دل مبارک حضرت خواجه عبد الخالق غجدوانی قدس سره بقدر استعداد ایشان و ایشان نیز ریختند از این دریای حقیقت بر زمین دل مبارک حضرت خواجه عارف ربوگری قدس سره بقدر استعداد ایشان و ایشان نیز ریختند از این دریای حقیقت بر زمین دل مبارک حضرت خواجه محمود انجیر فغنوی قدس سره بقدر استعداد ایشان و ایشان نیز ریختند از این دریای حقیقت بر زمین دل مبارک حضرت خواجه عزیزان خواجه علی رامتنی قدس سره بقدر استعداد ایشان و ایشان نیز ریختند از این دریای حقیقت [F. 240b] بر زمین دل مبارک حضرت خواجه محمد بابای سماسی قدس سره بقدر استعداد ایشان و ایشان نیز ریختند از این دریای حقیقت بر زمین دل مبارک حضرت امیر سید کلال قدس سره بقدر استعداد ایشان و ایشان نیز ریختند از این دریای حقیقت بر زمین دل مبارک حضرت خواجه بزرگ خواجه بهاء الحق و الدین قدس سره العزیز.

اما بدان ای طالب صادق که استعداد حضرت خواجه بزرگ و زمین دل مبارک ایشان چون در کمال و سعت و کشادگی بود باین مقدار قانع نشدند غالباً حق سبحانه و تعالی از کمال عنایتی که بایشان داشت روحانیت حضرت خواجه جهان را قدس سره مدد گار حال ایشان کردائید. حضرت ایشان نیز از کمال شفقت هر آبی که از این دریای حقیقت بی نهایت بر زمین دل مبارک

مريدان خود در حين حيات رولان ساخته بودند. همه را در زمين دل مبارک ايشان رولان ساختند. همچنانکه در زمان حضرت رسول صلى الله عليه و سلم تمام دريای حقيقت را بر زمين دل مبارک حضرت رسول صلى الله عليه و سلم رولان ساخته بودند. نوبت آخر در بخارا بر زمين دل حضرت [F. 241a] خواجه بزرگ خواجه بهاء الحق و الدين المعروف بنقشبند قدس الله روحه نيز رولان ساختند چنانکه حضرت مولانا نور الدين عبد الرحمن جامي قدس سره از اين خبر ميدهند:

سکه که در يثرب بطحازدند	نوبت آخر به بخارا زدند
از خط آن سکه نشد بهره مند	جز دل بي نقش شه نقشبند

و بعد از ان ايشان ريختند از اين دريای حقيقت بر زمين دل مبارک حضرت مولانا يعقوب چرخي قدس سره بقدر استعداد ايشان و بعد از ايشان ريختند از اين دريای حقيقت بر زمين دل مبارک حضرت خواجه احرار ناصر الدين خواجه عبيد الله قدس الله روحه. آنکه ز خيريت فقر آکه است خواجه احرار عبيد الله است

اما بدان ای طالب صادق که زمين دل مبارک حضرت ايشان نيز چون بغايت وسيع و کشاده بود باين مقدار قناعت نکرده اند. غالبا مي فرمودند که از روحانيت حضرت شيخ ابو بکر قفال شاشی و بسياری از ارواح عزيزان و اجداد^{۱۰} ما مدد بسيار بما رسيد تا که آن دريای حقيقت را در احرار^{۱۱} الزمان بتمامه باز بر زمين دل مبارک ايشان ريخته و جاری گردانیده بوده اند [F. 241b] غالبا. و ايشان نيز ريختند از اين دريای حقيقت بر زمين دل مبارک حضرت شيخنا و مخدومنا مولانا محمدالمشتهر بالقاضی قدس الله روحه العزيز.

اما بدان ای طالب صادق که هر یک از اين جماعت را که نام برده شد دريایی اند بی نهايت که هيچ کس از طرق ديگر بر کران ايشان نمی توانند رسيد و طريق اوليایی که غير اين طريقند هر

^{۱۰} اجداد

^{۱۱} احرار

یک شاخ آبی اند ازین دریا که بهر جانب برده اند. چونکه مجمع و اصل آن دریای حقیقت این طریقت باز همه اینجا جمع خواهند شد. بحکم حدیث کل شیء یرجع الی اصله و بهمین دریا هول روز قیامت و آتش دوزخ فرو خواهد نشست و گناه گناه کاران امت.

حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم را همین دریا خواهد برد و پاک خواهد ساخت انشا الله تعالی.

بیت

ببخشا و ببخشا آنها که دانی	کنه کارم تو دانی نهانی
ولی برحمت فضلش امیدها دارم	گناه بنده عظیم عذاب دوست الیم

وقتی که دانستی که طهارت ظاهر و باطن جز بآن دریا حاصل نمیشود بحکم حدیث من طلب شیئاً وجدَّ وجدَّ اهتمام بجَدِ نماید تا خود را [F. 242a] باین دریا رسانی.

بیت

من طلب کردم وصالش روز و شب	یافتم اینک بحکم من طلب
----------------------------	------------------------

اگر از کمال ضعف استعداد قوت و قدرت آن نداری که خود را باین دریا رسانی باری جد و اهتمام نماید که بحکم اصحبوا مع الله فان لم تطيقوا فاصحبوا مع من یصحب مع الله. [خورد] ^{۱۲} بیکی ازین شاه جویها رسانی بدانکه مراد ازین شاه جویها عاشقان و عارفانند که روانند بجانب دریای عشق.

بیت

ما آب روانیم تو دریای حیاتی	جویای تویم از همه رسو رو بتو داریم
-----------------------------	------------------------------------

اما بدان ای طالب صادق که غرض حق سبحانه و تعالی از آفرینش آدم عشق و محبت خودش بود.

بیت

غرض از عشق توام چاشنی درد و غمست	ورنه زیر فلک لیباب تنعم چه کمست
----------------------------------	---------------------------------

Marginal insertion. ^{۱۲}

و عبارت از عشق آن میل و کشش است که می کشد محب مجنون را بجانب محبوب.

بیت

کر کشش است ناکهان تا نبری بخود کمان بیک قبول ماست آن کان سوی مات
می کشد

و مراد از جذبه نیز همین میل و کشش است چنانکه گفته اند عبارت از جذبه غلبه میل
دلست بحق سبحانه بر سبیل ذوق و دیگر آنکه نهایت [F. 242b] سلوک سالکان طریق دیگر تا
اینجا پیش نیست و این بدایت طریق مُبتدیان حضرات خواجگان ست قدس الله تعالی سرلرهم.
چراکه سلوک ایشان بجذبه است و مجذوبان سالک عبارت از ایشان نند جذبه ایشان مقدم است
بر سلوک ایشان ازین جهت است که گفته اند که بدایت ایشان نهایت دیگر است.

بیت

نقشبندیه عجب قافله سالاراند که برند زره پنهان بحرم قافله را
همه شیران جهان بسته این سلسله اند رو به از حيله چه سان بکسلد این سلسله را

ازین جهت است که گفته اند هر که بکمترین از خادمان این مخدومان پیوند دهر اینه

بمقصود برسد.

بدان ای طالب صادق که کسی خواهد که زمین دل او مناسب آن شود که این دریای حقیقت بی
نهایت را همچنانکه هست در وی جاری گردانند. باید که بطریقه از طرق این طایفه علیه باجاست
کامل مکمل عمل کند و زمین دل خود را مناسب سازد تا این دریا در زمین دل او جاری
گردد.

دیگر بدانکه اگرچه بحکم الطرق الی الله تعالی بعدد انفس الخلاق. راه بحق سبحانه
و تعالی نهایت است اما بهترین راهها [F. 243a] طریق صحبت و جذبه است و بهترین صحبت
صحبت کسی است که سلوک او بطریق جذبه واقع شده باشد. چراکه عبارت از جذبه آتشی است
که میرسد بتمام مجلس و میسوزد خشک و تر را یکسان و متاثر می سازد همه را همچنین کس

می تواند که رساند بسالک طریق در بدایت آن معنی را که دیگران در نهایت میرسانند.

غایتش سالکان طریق اینمعنی را بخود نگاه نمیتوانند داشت. از ضعف استعدادی که ایشانراست و باندک چیز از دست میدهند بعد از ملازمت بسیار امید است که این معنی ملکء نفس سالکان شود و از دست ندهند.

حضرت مخدوم ما قدس سره می فرمودند که یکباری حضرت ایشان علیه الرحمة و الرضوان بکمال لطف و عنایت ظاهر شده این فقیر را نزدیک خود نشانیده بودند و التفات می نمودند و بجد مبالغه می فرمودند و آثار حضور و جذبه و اطوار استهلاک و اضمحلال در خود مشاهده میکردم. درین اثنا یکی از اصحاب در آمدند. آنحضرت فرمودند که بیایید که میخواهیم که بنسبت لو انتها را در ابتدالارج کنیم. آن وقت لوائیل ملازمت این کمینه بود قلم اینجا رسید و سر شکست.

بس کنم خود زیر کانرا این بس است [F. 243b]	بانک دو کردم اگر درده کسی است
این سخن خاصیتی دارد عجیب	هر که خواند پشتر یابد نصیب
زین عروس خانکی از عزوناز	جز بتد رسحی نیفتد پرده باز
گر سخن کش یابم اندر انجمن	چون کل صد برک رویم در چمن
این سخن شیرست در بستان جان	بی کشنده خوش نمیگردد روان
مستمع چون تشنه و جوینده شد	واعظ از مرده بود گوینده شد

بدان ای طالب صادق که این طایفه علیه چند قسم میباشند. لَوَّلُ مجذوبان ابترندک^{۱۳} از ایشان هیچکس را فایده نیست لَمَّا در حد ذات بسی عزیزند نسبت بعوام خلق. و قسم دوم سالک مجذوب اند که طریقه از طرق این طایفه علیه را کامل مکمل گرفتند باجارت و ارادت او مُدَّة سی سال و چهل سال بطریق. بحکم حدیث خیر الاعمال ادمها. سلوک کرده بنهایت سیر الی الله که مقام جذبه است رسیده باشند. لَمَّا ازین جماعه بسیار باشند که در راه مانند و بمقام جذبه برسند از جهت دوری و بسیاری مخاوف و مهالک این راه از هزار یکی و از بسیار اندکی

^{۱۳} ابتر ند که

پیش بمقصود نرسند. و قسم سیوم [F. 244a] مجنوبان سالک اندک در هر نفس زدنی خود را
 بآن جناب میرسانند از کمال علو همت و سمو نهمتی که دارند این طایفه اندک بیاسبانی انفاس
 خود بسلطانی دنیا و آخرت رسیده اند و دیگرانرا نیز میرسانند.

بیت

ترا یک پند بس در هر دو عالم	که بر ناید ز جانت بی خدا دم
اگر تو پاس دلری پاس انفاس	بسلطانی رساندت ازین پاس

دیگر بدانکه درین دو قسم کاملان میباشند و کاملان مکمل نیز می باشند. کامل آنست که
 بنهایت سلوک که فناء فناست رسیده باشد و کامل مکمل آنکه بمقام فنای اتم که مقام
 تکمیل و ارشاد است رسیده باشد آن عطای وجود موهوب حقانی است و وجود موهوب حقانی
 آنست که عوض وجود او وجودی از پیشگاه باو ارزانی داشته باشند. و در تنفیذ تصرفات در
 ملک و ملکوت بر وی کشاده او را باز باین عالم فرستاده باشند از جهت تربیت و تکمیل
 ناقصان که هر چه میکرده باشد بآن وجود میکرده باشد. حدیث بی بیبصر و بی یسمع و
 بی یبطش اشارت بآنست و هر که باین مقام رسید او مجاز است من الله تعالی [F. 244b] از
 برای تربیت و تکمیل ناقصان و مقام شهود وحدت در کثرت و فرق بعد الجمع که بر زمان این
 طایفه علیه رفته است اشارت باین مقام عالیست.

بیت

بسی شد شیر خون از دهر مارا	که تا کردم سواد این نسخه ها را
سواد نسخهایش فخرم این بس	سواد الوجه فی الدلائل این بس
کریم منعم و کرد کارا	ببخشا جرم این بی دست و پا را
میفکن کار من ای دوست با غیر	بکن کارم رحیماتم با نخیل

آمین.

[F. 244b]

بسم الله الرحمن الرحيم

بدان ای طالب صادق که حضرت خواجگان، قدس الله تعالی ارواحم این چهار کلیمه را در طریقت اصلی و رکنی ساخته اند بنای طریقه ایشان برین چهار رکن است: هوش در دم؛ نظر در قدم؛ سقر در وطن؛ خلوت در انجمن. چنانکه خان عالیشان مقبول حضرت رحمن و محبوب قلوب درویشان عبید الله خان میفرمایند:

شعر

هر لحظ وطن ایجده سفر قیلغوم دور	یورماکدا قدم لوزرا نظر قیلغوم دور
خلوت تو نماغ هم انجمن ایجده مدام	خلوتکه [F. 245a] قربت غه کذر قیلغوم دور

تا سالکان طریق برعایت کردن این چهار کلیمه شریف برسند بنهایت این طریق که منتهای مقرر کمال است، و هو الوصول الى لقاء الله و بقائه است.

بدان ای طالب صادق که هر یک ازین کلمات شریفه را بدایتی [و وسطی] و نهایتی است که برعایت هر یک ازینها بنهایت این نسبت شریف میرسند.

کلیمه اول که هوش در دم است، معنی هوش در دم بظاهر عبارت از وقوف زمانیست که در حبس کردن نفس و بر آوردن نفس و مابین النفسین حاضر باشد که غیری در دل ندراید.

و دیگر معنی، نظر در قدم، بظاهر آنست که سالک طریق در هر زمانی که از خلوت خود می براید و بهر جا که میخواهد برود، چشم خود را میباید که بر پشت پای خود دارد تا از راه کذر تفرقه در دل او ندراید.

Marginal insertion. Reading not clear.

بیت

نظر بر پشت پازلی^۲ دلوم ای ماه که غیری را نباشد در دلم ره

و معنی سفر در وطن بظاهر آنست که سالک طریق هر نفس در دل خود نظر کند. هر چه یابد از
تعلقها که عبارت از حجابات لوست از رسیدن بوصل محبوب حقیقی انتقال کند از وی و برساند
خود را بآنجناب چونکه مراد از سفر انتقالیست از جای^۳ [F. 245b] بجای. انجا نیز انتقالیست
از غیر و پیوستن است بحق. چنانکه از حضرت خواجه عزیزان، قدس سره، پرسیدند که اصل
طریق چیست گفتن کردند و پوستن.

بیت

تعلق حجابست و بیحاصلی چو پیوند ها بکسلی و اصل

و خلوت در انجمن بظاهر آنست که در مجمعهها و بازارها همه مشغولیها سالک میباید که
[بتکلف]^۴ دل خود را حاضر سازد بآن جناب تا قریب شود اینست.

معنی این چهار کلیمه بحسب ظاهر بنسبت سالکان طریق. اما آنچه بطریق باطن فقیر را بخاطر
رسیده است از این کلمات شریف آنست که هر یک از بن کلمات شریفه بر سه طریقه اند که
بورزش آن سالکان طریق میرسند با علا مقامات و درجات این طایفه علیه.

بدان ای طالب صادق که همچنانکه طریق را بدایتی و وسطی و نهایتی است در هر یک از این
کلیمه ها این مراتب را میتوان یافت. هوش در دم حاضر و آگاه بودنست در دم که آن نفس
آدمی است که عبارت از عمر لوست، و سرمایه سعادت او از برای سود بی نهایت که آن وصل
حضرت محبوب حقیقی است. این است طریق و ورزش باین کلیمه شریفه در بدایت آنست که

^۲ The final "i" here is questionable.

^۳ No dots given. This is a guess.

^۴ Marginal insertion to correct a spelling mistake.

حاضر میدلرد دل خود را که عبارت از اندیشه [F. 246a] لوست که دل حقیقی است بر نفس خود
 اولاً بتکلف تا جندانی که بی تکلف این اندیشه او حاکم میشود. بر نفس او و چندگاه خود را
 باین حضور در میدهد چندانی که حضور و آگاهی بحقیقت جوهر نفس او یکی میشود که هر چند
 ملاحظه میکند در خود جز حضور و آگاهی هیچ نمی یابد و هر چند میخواهد که این حضور و
 آگاهی را از دل خود دور کند نمیتواند و هو الوصول الی لقا الله و بقائه است و عبارت از
 وجود موهوب حقانی اینست.

و دیگر بدایت نظر در قدم از راه حقیقت آنست که سالک طریق در هر نفس می باید که نظر دل
 خود را بتکلف بآن مقام دلد که بقدم سلوک بآن مقام رسیده باشد آی جمله حاضر باشد همچنین
 بتکلف داشته داشته^۵ بجایی رسد که بی تکلف نظر دل او حاضر بآن مقام شود. بعد از آن
 خود را بآن حضور در دهد چندگاه تا بجایی رسد که حضور و آگاهی بحقیقت آن یکی شود که
 همین حضور و آگاهی ماند و بس هر چند خواهد که این حضور آگاهی را از خود دور کند نتواند و
 هر چند در خود نظر کند جز حضور و آگاهی هیچ نیابد. اینست فرق بعد الجمع از برای تربیت و
 تکمیل ناقصان و سفر در وطن بحقیقت آنست که توجه کند در دل خود که وطن او درین زمان
 [F. 246b] آنست و باز گرداند توجه خود را بتکلف از حجاباتی که مانع است از توجه بوطن اصلی
 و که حق است، سبحانه و همچنین چندگاه متوجه میسازد بتکلف دل خود را بوطن اصلی خود
 چندانی که بی تکلف دل او متوجه بوطن اصلی خود شود، تا زمانی که حقیقت توجه او که
 حضور و آگاهی است بحقیقت وطن اصلی که حق است، سبحانه و تعالی، یکی شود. هر چند
 طلبد در دل خود هیچ نیابد، جز این حضور و آگاهی و هر چند این حضور و آگاهی را از دل خود
 دور کند نتواند. اینست بقا بعد الفنا.

^۵ Dâshte appears twice in the manuscript.

^۶ طلبه؟

و خلوت در انجمنی بحقیقت آنست که متوجه سازد حقیقت خود را، که عبارت از دل حقیقی
 است، که آن اندیشهٔ لوست بحق سبحانه، اولاً بتکلف در باز لرها و جمعیتها و در جمیع کارها و
 تفرقها تا جندانی که حقیقت دل او بی تکلف متوجه شود بحق سبحانه در جمیع تفرقها این
 زمان خود را بآن توجه در دهد تا وقتی که حقیقت توجه او که حضور و آگاهیست، بحق سبحانه
 یکی شود. هر چند خواهد که این حضور و آگاهی را از خود دور کند نتواند و هر چند نظر کند جز
 این حضور و آگاهی در دل هیچ نیابد. اینست شهود وحدت در کثرت وصیت این فقیر مکرر^۷ این
 از خادمان این مخرومان^۸ [F. 247a] بنسبت سالکان طریق آنکه رسیدن باین درجات عالی و اعلای
 از اثر ابر خود دوشوار نشمرند که دوست مشفق و مهربانست بمقتضای کرم ذاتی آن کند که
 در حوصلهٔ عقل نگنجد.

بیت

در عشق قدم نه که ز معشوق مددهاست	از ضعف دل زردی رخسار میندیش
جون گل صد برگ رویم درچمن	گر سخن کش یابم اندر انجمن
بی کشنده خوش نمیگردد رولن	این سخن شیرست در بستان جان
و اعظ لر مرده بود گوینده شد	مستمع جون نشنه جویده شد
هر که خواهد بیشتر یابد نصیب	این سخن خاصیتی دلرد عجیب
جز بتد دیبجی نیفتد پرده باز	زین عروس خانگی از عزو ناز
بانک دو کردم اگر درده کس است	بس کنم خود زیر کانرا این لس است

تمام.

^۷ کمتر

^۸ مخدومان؟ Reading not clear.

[F. 247 a]

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذی أنزل من القرآن ما هو شفاء و رَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ و الصَّلَاةُ و
السَّلَامُ عَلَى [F. 247b] رَسُولِهِ مُحَمَّدٍ الَّذِي أَرْسَلَهُ بِالْهُدَى و دِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى
الدِّينِ كُلِّهِ.

اما بعد بدان ای طالب صادق که قرآن که کلام محبوب حقیقی است جل جلاله و عم نواله که شفا
و رحمتست مر جمیع مؤمنین و مؤمنات و مسلمین و مسلمات را اولاً بر قلب منور حضرت
محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم نازل شد و هیچ چیز نبود در ممکن غیب آلهی الا در
کلام او سبحانه بود. كما قال جل جلاله و لارطب و لایابس الا فی کتاب مبین^۱ و
سنت الله چنین جاری شده است که فیض و رحمت او بی واسطه کامل مکمل بر دیگران
نمیرسد و اول کامل مکمل حضرت رسول الله است صلی الله علیه و سلم و هیچ چیز نماند
در ممکن غیب آلهی که الا در باطن شریف او ریختند و اوست واسطه فیض کل بر دیگران.
و بدانکه قرآنرا ظهریست و بطنی ظهر قرآنرا که عبارت از علم ظاهر شریعت است بر اهل ظاهر
که علماء شریعتند ریخت و بطن قرآن را که [F. 248a] عبارت از باطن و حقیقت شریعت است بر
هژده کس تخصیص فرمود از آل و اصحاب کرام خود چونکه استعداد شریف ایشان قابل این
معنی بود ریخت ازین شربت شفا بر قلب منور ایشان بقدر استعداد ایشان.

بیت

بقدر آینه حسن تو می نماید روی دروغ کاینه ما نهفته در زنگست

اما بدان ای طالب صادق که فاضله و عالی استعدادتر از همه حضرت ابو بکر صدیق بود رضی
الله تعالی عنه كما قال رسول الله صلی الله علیه و سلم ما فضلکم ابو بکر بکثرة صلوة

^۱ Qur'an VI:59.

و لاصوم و لکن بشی و قر فی صدره. و عبارت از ان شیء کمال محبت و مناسبت بود
 بآنحضرت صلی الله علیه و سلم که آتش محبت جگر مبارکش را سوخته بود هر چه گاهی که
 آهی میکشید هفت محله بوی جگر سوخته می شنودند.

بیت

هر آه جگر سوز که از سینه برآید دودیست کز و بوی کباب جگر آید

ازین جهت که مناسبت و قابلیت و محبت داشت بآنحضرت صلی الله علیه و سلم.

بیت

هر چه حق از بارگاه کبریا

در صدر شریف آنحضرت ریخته بود او نیز ریخت در صدر شریف او

هر چه حق [F. 248b] از بارگاه کبریا ریخت در صدر شریف مصطفی

او همه در سنه صدیق ریخت لاجرم تا بود از و تحقیق ریخت

بدانکه آدمی را لولاً قابلیت آن نیست که این فیض و رحمت الهی را که عبارت از ظهر و بطن
 قرآن است که آن شفا و رحمتست مر مؤمنین را در باطن او ریزند مگر آنکه حق سبحانه و
 تعالی از راه نهانی در باطن یکی تجلی فرماید و این معنی که عبارت از درد طالب است در
 و پیدا شود و کشد او را بصحبت یکی از دوستان خود.

بیت

تا طلب اندر درد ناید پدید مشک در نافه ز خون ناید پدید

بعد از پیدا شدن در طلب در باطن یکی چاره ندارد که می کشد او را بصحبت کامل مکمل یا

کامل مکمل را بسر وقت او میرساند.

بیت

کر دولت درد دین ترا دست دهد یا باد لرات طلب در تو جهد
 یا موی کشان ترا بر شیخ برد یا شیخ دو لسه روی سوی تونهد

بدان لی طالب صادق که بعد از حضرت رسول صلی الله علیه و سلم حضرت حق سبحانه و

تعالی تجلی فرمود بصحبت صدق و ارادت و علم و حکمت در باطن شریف حضرت ابو بکر صدیق رضی الله تعالی عنه [F. 249a] و این درد طلب در و پیدا شد و کشید او را بصحبت شریف حضرت رسول صلی الله علیه و سلم و مدت مدید بخدمت و ملازمت در صحبت شریف او استعداد خود را قابل مناسب می ساخت و بقدر مناسبت از باطن شریف او کسب سعادت میکرد تا که مناسبت تمام بباطن شریف او پیدا کرد او نیز هر چه از بارگاه کبریا در باطن شریف او ریخته بودند در باطن شریف او ریخت.

بیت

صحبت پیر به ز هر عملست	هر که با او نشست در عملست
این عمل همچو راز پنهانست	رهبرت سوی وصل حانانست

و بعد از آن حضرت حق سبحانه و تعالی باین صفت در باطن شریف حضرت سلمان فارسی تجلی فرمود و این درد طلب در و پیدا شد و کشید او را بصحبت شریف حضرت ابو بکر صدیق رضی الله تعالی عنه و مدت مدید بخدمت و ملازمت در صحبت شریف او استعداد شریف خود را مناسب ساخت او نیز ریخت ازین شربت شفا در باطن شریف او بقدر استعداد او.

بعد از آن حق سبحانه بصفت صدق و ارادت و علم و حکمت در باطن شریف حضرت قاسم بن محمد بن ابو بکر صدیق رضی الله تعالی عنهما [F. 249b] تجلی فرمود و این درد طلب در و پیدا شد و کشید او را بصحبت سلمان فارسی رضی الله تعالی عنه و او نیز مدت مدید بخدمت و ملازمت در صحبت شریف او استعداد شریف خود را قابل و مناسب ساخت او نیز بقدر مناسبت ریخت ازین شربت شفا در باطن شریف او بقدر استعداد او.

بعد از آن حق سبحانه و تعالی بصفت صدق و ارادت و علم و حکمت در باطن شریف امام جعفر صادق تجلی فرمود و این درد طلب در و پیدا شد و کشید او را بصحبت شریف قاسم بن محمد بن ابو بکر صدیق رضی الله تعالی عنهما مدت او نیز بریاضت و ملازمت و خدمت در

صحبت شریف او استعداد شریف خود را قابل و مناسب ساخت. او نیز ریخت از این شربت شفا در باطن شریف او بقدر استعداد او.

و بعد از آن حق سبحانه و تعالی باین صفت در باطن شریف سلطان العارفین ابویزید بسطامی قدس سره تجلی فرمود و کشید این درد طلب او را بصحبت شریف امام جعفر صادق رضی الله تعالی عنه او نیز مدتی بریاضت و ملازمت در صحبت شریف او استعداد شریف خود را [F. 250a] قابل ساخت او نیز ریخت از این شربت شفا در باطن شریف او بقدر استعداد او.

و بعد از آن حق سبحانه و تعالی بصحبت لوات تجلی فرمود در باطن شیخ ابو الحسن خرقانی قدس سره و این درد طلب کشید ایشان را بصحبت شریف سلطان العارفین ابویزید بسطامی قدس سره و ایشان نیز مدت مدید بخدمت و ، ۲۵۰ ش استعداد شریف خود را قابل ساختند و ایشان نیز ریختند از این شربت شفا در باطن شریف ایشان بقدر استعداد ایشان.

و بعد از آن حق سبحانه و تعالی تجلی فرمود باین صفت در باطن شریف شیخ ابو القاسم کرکانی طوسی قدس سره و این درد طلب کشید ایشانرا بصحبت شیخ ابو الحسن خرقانی قدس سره و ایشان مدت مدید استعداد شریف خود را قابل و مناسب ساختند ایشان نیز ریختند از این شربت شفا در باطن شریف ایشان بقدر استعداد ایشان.

بعد از آن حق سبحانه و تعالی تجلی فرمود باین صفت در باطن شریف شیخ ابو علی فارمدی طوسی قدس سره و کشید ایشانرا [F. 250b] بصحبت شریف شیخ ابو القاسم کرکانی ایشان نیز مدت مدید بریاضت و خدمت استعداد شریف خود را قابل و مناسب ساختند. ایشان نیز ریختند از این شربت شفا در باطن شریف ایشان بقدر استعداد ایشان.

و بعد از آن حق سبحانه و تعالی به صفت ارادت و علم و حکمت تجلی فرمود در باطن
شریف شیخ ابو یوسف همدانی قدس سره.

بدان ای طالب صادق که بعد از ایشان تا نهایت را حضرات خواجگان میگویند قدس الله تعالی
لرواحهم و از کمال مناسبتی که داشتند باین نسبت شریف طریقه ایشان را نسبت می نامند و
نسخه جامعه است جمیع اولیا^۲ را و مسماست.

سلسله الذهب انفاصة و شرفه
سلسله خواجگان حلقه دام بلاست
هر که درین حلقه نیست [غافل بدل]^۳
فارغ از این ما جر است

و شرف و نفاست او ازین جهت است که هر چه در کلام الله است درین نسبت شریف هست و
هر چه درین نسبت شریف است در گنجینه سینه این طایفه است.

و دیگر آنکه این طایفه حاملند امانتی را که آسمان و زمین و کوه حامل نتوانند^۴ شد [F. 251a]
و ابا نمودند و ایشان با وجود ضعف و ناتوانی از کمال علوهمت و سمونهمتی که داشتند
قبول کردند و حامل این معنی شدند.

بیت
آسمان بار امانت نتوانست کشید
قرعه فال بنام من دیوانه زدند

اول کسی که حامل این شد حضرت محمد رسول الله بود صلی الله علیه و سلم و هیچ چیز
نماند در مکن غیب آلهی که الا در آینه دل مبارک او ظاهر شد.

بیت
هر لطافت که نهان بود پس پرده غیب
همه در صورت خوب تو عیان ساخته اند

بعد از او این جماعتند حامل اینمعنی و غیر این طایفه را انسان مخوان که ایشان از حیوانات

^۲ Attar's book?

^۳ Marginal insertion.

^۴ This word lacks dots.

کمتربند. کقوله تعالى اولئك كالانعام بل هم اضل.^۵

باز آمديم به بيان سلسله.

بعد از پيدا شدن اين درد طلب در باطن شيخ ابو يوسف همداني قدس سره^۶ کشيد و اين درد طلب ايشانرا کشيد بصحبت شريف شيخ ابو علي فارمدی طوسی قدس سره ايشان نیز مدتی بریاضت و بخدمت استعداد شریف خود را قابل این معنی ساختند ايشان نیز ریختند [F. 251b] از این شربت شفا در باطن شریف ايشان بقدر استعداد ايشان.

بیت

مرید باش کر اینجا رسید هر که رسید ز آستان لادت بر آسمان مراد

و بعد از آن حق سبحانه و تعالی بصفه لادت و علم و حکمت در باطن خواجه جهان، خواجه عبد الخالق غجدوانی قدس سره تجلی فرمود و این درد طلب در ايشان پيدا شد و کشيد ايشانرا بصحبت شریف خواجه صمدانی خواجه ابو يوسف همدانی قدس سره ايشان نیز ریختند از این شربت شفا در باطن شریف ايشان بقدر استعداد ايشان.

و بعد از آن حق سبحانه و تعالی باین صفت در باطن خواجه عارف ریوگری قدس سره تجلی فرمود و این درد طلب کشيد ايشانرا بصحبت شریف خواجه عبد الخالق غجدوانی قدس سره و ايشان نیز بریاضت و خدمت بسیار استعداد خود را مناسب این معنی ساختند ايشان نیز ریختند از این شربت شفا در باطن شریف ايشان بقدر استعداد ايشان.

بیت

خدمت مردی کزین و نیست شود را مراد خوشتن [F. 252a] بر شيخ بند و بکسل از غیرش امید

^۵ Qur'an VII:179.

^۶ Something illegible written above line here.

و بعد از آن حق سبحانه و تعالی بصفّت ارادت تجلی فرمود در باطن شریف خواجه محمود
 انجیر فغنوی قدس سره و کشید این درد طلب ایشانرا بصحبت شریف خواجه عارف ریوگری قدس
 سره و ایشان نیز مدتی بریاضت و خدمت استعداد شریف خود را مناسب این معنی ساختند و
 ایشان نیز ریختند ازین شربت شفا در باطن ایشان بقدر استعداد ایشان.

و بعد از آن حق سبحانه و تعالی در باطن شرف خواجه عزیزان خواجه علی رامیتنی قدس سره
 تجلی فرمود و این درد طلب در ایشان پیدا شد و ایشانرا کشید بصحبت شریف خواجه محمود
 انجیری فغنوی قدس سره و ایشان نیز مدت مدید بریاضت و خدمت در صحبت شریف ایشان
 استعداد شریف خود را قابل و مناسب ساختند. ایشان نیز ریختند از این شربت شفا در باطن
 شریف ایشان بقدر استعداد ایشان.

و بعد از آن حق سبحانه و تعالی در باطن شریف خواجه محمد بابای سماسی قدس سره تجلی
 فرمود و کشید ایشانرا [F. 252b] بصحبت شریف خواجه عزیزان خواجه علی رامتنی قدس سره
 ایشان نیز مدتی بخدمت و ملازمت استعداد شریف خود را قابل این معنی ساختند. و ایشان
 نیز ریختند از این شربت شفا در باطن شریف ایشان بقدر استعداد ایشان.

و بعد از آن حق سبحانه و تعالی بصفّت ارادت در باطن شریف سید امیر کلال قدس سره
 تجلی فرمود و این درد طلب کشید ایشانرا بصحبت شرف خواجه محمد بابای سماسی قدس
 سره ایشان نیز بخدمت و ملازمت بسیار استعداد شریف خود را قابل و مناسب این معنی
 ساختند و ایشان نیز ریختند ازین شربت شفا در باطن شریف ایشان بقدر استعداد ایشان.

بعد از آن حق سبحانه و تعالی بصفّت ارادت و علم حکمت در باطن حضرت خواجه بزرگ
 خواجه بهاء الحق و الدین المعروف نقشبند قدس سره تجلی فرمود و این درد طلب در
 ایشان پیدا شد و کشید ایشانرا بصحبت شریف سید امیر کلال قدس سره ایشان نیز مدت مدید

بر ریاضت و خدمت و ملازمت در صحبت شریف [F. 253a] ایشان استعدا شریف خود را قابل مستعد این معنی ساختند ایشان نیز ریختند ازین شربت شفا در باطن شریف ایشان آنچه در باطن ایشان بود.

اما بدان ای طالب صادق که استعدا شریف خواجه بزرگ در کمال و سعت وقوت و کشاده گی بود باین مقدار قانع نشده اند ^۷ غالباً حق سبحانه از کمال فضل و عنایت روحانیت حضرت خواجه جهان را مددکار حال ایشان گردانیده آنچه در باطن شریف حضرت رسول صلی الله علیه و سلم از بارگاه کبریا بودند نوبت آخر در بخارا در باطن شریف ایشان ریخته اند. غالباً و این دو بیت حضرت مولوی عبد الرحمن جامی قدس سره شاهد است بران:

سگه که دریژب و بطحازدند	نوبت آخر به بخارا زدند
از خط آن سگه نشد بهره امند	جز دل بی نقش شه نقشبند

بعد از آن حق سبحانه و تعالی در باطن شریف حضرت مولانا یعقوب چرخى قدس سره تجلی فرمود و این درد طلب در ایشان پیدا شد و کشید ایشانرا بصحبت شریف حضرت خواجه بزرگ قدس الله روحه العزیز.

بیت

این طلبکاری مبارک جُنشی است [F. 253b] دین طلب در راه حق مانع کشی است

ایشان نیز مدت مدید بخدمت و ریاضت بسیار در صحبت شریف ایشان استعدا شریف خود را قابل و مستعد این معنی ساختند ایشان نیز ریختند ازین شربت شفا در باطن شریف ایشان بقدر استعداد ایشان.

و بعد از آن حق سبحانه و تعالی بصفه ارادت در باطن شریف خواجه احرار خواجه عبید الله قدس سره تجلی فرمود و این درد طلب در ایشان پیدا شد و کشید ایشانرا بصحبت شریف

^۷ غالباً

حضرت مولانا یعقوب چرخى قدس سره چونکه حضرت ایشان پیشتر از رسیدن بملازمت و صحبت شریف حضرت مولانا یعقوب از روحانیت اجداد خود و بسیاری از عزیزان علی الخصوص از روحانیت حضرت شیخ ابو بکر قفال شاشی تربیت یافته استعداد شریف خود را قابل و مناسب ساخت بودند بمجرد رسیدن بصحبت شریف حضرت مولانا یعقوب چرخى عنایت کرده ریخته اند ازین شربت شفا در باطن شریف حضرت ایشان آنچه بایشان از حضرت خواجه بزرگ رسیده بوده و گفته اند آنچه از حضرت خواجه بما رسیده است اینست اگر شما بجذبہ تصرف درد یکران [F. 254a] میکنیه اختیار پیش شماست این اشارتست بکمال جذبہ و وسعت استعداد شریف ایشان.

و بعد از آن حق سبحانه و تعالی بصفه ارادت تجلی فرموده در باطن شریف شیخنا و سیدنا مولانا محمد المشتہر بالقاضی و کشید این درد طلب ایشانرا به صحبت شریف خواجه احرار قدس سره پیش از ملازمت ایشان بصحبت بعضی از عزیزان رسیده مدتی بخدمت و ملازمت استعداد شریف خود را بقدر مناسب ساخته بوده اند. غالباً با وجود آن بعد از رسیدن بصحب شویف ایشان بملازمت و خدمت دوازده سال استعداد شریف خود را مناسب و مستعد اینمعنی ساخته اند. ایشان بنظر مرحمت و شفقت در ایشان نظر کرده اند و ریخته اند ازین شربت شفا در باطن شریف ایشان بقدر استعداد ایشان قدس الله روحه.

قلم اینجا رسید و سر شکست	ولود نوت ائمة لاحترقت
باعلا می کر قبول اقم ترا نبود عجب	زانکه یک اخلاص را در خدمت صد ساختم
رنج من ضایع مکردن بنده خود خون مرا	چونکه در عشقت جگر خونئ بیحد ساختم

و بعد از آن حق سبحانه و تعالی [F. 254b] بصفه ارادت و مرحمت و شفقت در باطن این ضعیف کمترین از خادمان این مخدومان تجلی فرموده و این درد طلب در و پیدا شده او را از خان و مان جدا کرده و کشیده بصحبت شریف این عزیز. و بعد از مشرف شدن بصحبت

شریف و نظر اکسر حاصِب^۸ ایشان بخذمت و ملازمت دوازده سال بتوفیق آلهی و الله و علم
 استعداد ضعیف خود را بقدر مناسبت ساخته بوده غالباً ایشان نیز از راه لطف و کرم ازین
 شربت شفا قطره در باطن این ضعیف چکانیده بوده اند.

بیت

من که باشم تا زخم لاف شناخت آن شناخت او را که جز با او نساخت
 من که باشم که بود لایق او خدمت^۹ من او اگر بنده نولزی بکند دولت من

العارف یکفیه شارة. و قال البنی صلی الله علیه و سلم من طلب شیئاً وجد وجد.

ترجمه

من طلب کردم وصالش روز شب بافتم اینک بحکم من طلب
 گر طلبکاری مشود در از کمال لم تجد بعدی ولیاً مرشدا

العارف یکفیه الاشارة. و بعد از آن حق سبحانه و تعالی بصفه ارادت در باطن شریف

حضرت سلطان السلاطین برهان المحققین حضرت [F. 255a] سلطنت شعاری مقبول

حضرت باری مخلص و معتقد درویشان بل محبوب قلوب ایشان عبید الله خان تجلی فرموده
 بوده غالباً و این درد طلب در ایشان پیدا شده و ایشان را منتظر میداشته تا که حق سبحانه و
 تعالی دوستی از دوستان خود را بسروقت ایشان برساند اتفاقاً حق سبحانه و تعالی این دغدغه
 را در باطن ضعیف کمترین از خادمان این مخدومان انداخته و او را بی اختیار ساخته
 بسروقت شریف ایشان برده چونکه استعداد شریف ایشان در کمال نزاکت و لطافت بوده بمجرد
 یکنظر بویی ازین شربت شفا بمشام جان ایشان رسیده و ایشان بحکم آیه کریمه و انا
 بنعمة ربك فحدث^{۱۰} و بحکم حدیث التحدث بالنعمة شکر و بحکم من لم يشکر
 الناس لم يشکر الله بتوفیق آلهی درین رباعی:

^۸ Lacks dots.

^۹ Lacks dots; this is a guess.

^{۱۰} Damage to the manuscript here.

^{۱۱} Qur'an XCIII:11.

نا متناهی قیام نموده اند	بشکر این نعمت عظیم
جان دل خسته را شفا آوردی	ای مر هم جان مراد وا آوردی
آنها تو گرم کرده بما آوردی	از دل شفا غیب آن می چستم

لِقَاءِ الْخَلِيلِ شِفَاءَ الْعَلِيلِ. چونکه [F. 255b] لقای دوستان حق سبحانه و تعالی سبب شفاى مریضان معنوی ست. بعد از مشرف شدن بلقای دوستی از دوستان او در یافتن شفاى عاجل در باطن شریف خود از جهت طلب زیادنی بشکر آن قیام نموده اند غالبا.

بدان ای طالب صادق که هر چگاهی که درد طلب در باطن طالب قوی استعدادی قوی شد و بیچاره کردید حق سبحانه و تعالی از کمال شفقت و کرم این طایفه را که طبیبان حاذق آلهی اند بسروقت او میرساند بجهت شفاى او همچونانکه طبیب ظاهر هر چگاه که مرض مریضی قوی کردید و بیچاره شد از ملازمت طبیب ناچار طبیب از جهت شفقت ملازمت مریض می باید کرد تا حق سبحانه و تعالی بواسطه او از شربت شفاى وَ نُنَزِّلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ شِفَاءٌ وَ رَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ شفاى عاجل و تمام او را کرامات فرماید. و بعد از متجلی شدن حق سبحانه و تعالی در باطن یکی بصفت ارادت و پیدا شدن درد طلب در باطن او و بیچاره شدن [F. 256a] او از جهت شفاى آن در رملاخط بسیار می باید کرد تا به صحبت شریف طبیب حاذق کیمیا نظری مشرف شود تا شفاى کل و رابحاصل آید چونکه طبیبان بسیارند و ایشان را ضال مضل گفته اند نعوذ بالله از صحبت شوم ایشان.

بیت

در دم نهفته به ز طبیبان مدعی	باشد که از خزانه غیبش دوا کنند
گرد هر درویش میکرد از کذاب	کر نشان یابی بجد میکن طواف
جون بسی لیلیس آدم روی هست	بس بهر دستی نشاید دلا دست

بدان ای طالب صادق که تعبیر از درد طلب به جذبہ نیز کرده اند و عبارت از جذبہ غلبه دلت بجانب حق سبحانه و تعالی بر سیل ذوق. و بعد از پیدا شدن این درد طلب در باطن

یکی چاره ندلرد لژ آنکه خود را بصحبت کامل مکمل رساند و دست در دامن لرات و متابعت
 لو زند تا لو را و عمل لو را با آسمان برند چراکه سلسله این طایفه را بمثابه رسنی است
 گفته اند آویزان لژ جانب آسمان برای طالبانکه هر که دست در ین رسن زد کشید ندش
 بجانب بالا که من [F. 256b] تَمَسَّكَ بِحَبْلِ مِنْهَا قَادَتْهُ إِلَى السَّمَاءِ.

بیت

یوسفا آمد رسن در زن تو دست	لژ رسن غافل مشو بیکه شد است
حمد الله کین رسن آویختند	فضل و رحمت را بهم آمیختند

مثلا اگر شخص هزار سال بکرد رسن گردد و دست در وی نزنند بالا نخواهد رفت العاقل یکفیه
 الاشارة.

نقلست که خطیبی بوده در شیراز دانشمند و زاهد و عابد شبها بیدار می بوده. روزها بروزه
 میگذرانیده. شبی در واقعه می بیند که نوری لژ دهان لو می براید و بر زمین می رود.
 دانسته که این عمل اوست متحیر شده که بمقتضای کریمه إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَ
الْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ^{۱۲} بایستی مرقوع شدی چه نقصان داشته باشد فردا روز متفکر و
 متحیر پیش شیخی لژ مشایخ آنزمان رفته و واقعه خود را بیان کرده شیخ گفته باشند غالبا
 شما را لرات بجایی نیست تا لرات بجایی نمی آید عمل شما را بر آسمان نمی برند
 همان زمان لرات بشیخ آورده باشد و دست در دامن [F. 257a] لرات و متابعت آن شیخ زده.
 شب دیگر در واقعه می بیند که نوری لژ دهان لو بر آمد و شق کرد. هفت آسمان را و رفت
 آنجا که می بایست.

و دیگر بدانکه این جماعت را که نام برده شد در ین سلسله هر یکی بحری اند که هیچکسی
 لژ طرق دیگر بکران ایشان نمی تواند رسید. چراکه اینها مجذوبان سالک اند جذبه ایشان

^{۱۲} Qur'an XXXV:10.

مقدم است بر سلوگشان صحبتی بهتر از صحبت مجذوبان سالک نمی باشد.

بیت

صحبّت پیر به ز هر عملست	هر که با او نشست در عملست
این عمل همچو را ز پنهانست	رهبرت سوی وصل جانانست
قطع این مرحله بی همراهی خضر مکن	ظلماتست بترس از خطر کمراهی
بی پیر مرو تو در خرابات	هر چند سکندر ^{۱۳} زمان

بدن ای طالب صادق که نتیجه وافر ازین نسبت شریف وقتی حاصل میشود که این نسبت شریف را از کامل مکمل گرفته باشد که او از کامل مکمل دیگر گرفته باشد همچنین معنعن تا حضرت صلی الله علیه و سلم و مراد از کمال مکمل کسی است که بورزش این نسبت شریف در صحبت کامل مکمل دیگر [F. 257b] تمام از مقام وجود و هستی بیرون آمده باشد و بمقام فنای اتم که خاصه حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم رسیده باشد.

بیت

بی فنای مطلق جذب قوی	کی حریم وصل را محرم شوی
----------------------	-------------------------

و بوجود موهوب حقانی مشرف گشته باشد و او را باز باین عالم از برای تکمیل و تربیت نا قضان فرستاده باشند.

بیت

قاصد ازیر آمد از لوج بلند	تا سکسته پایکان بر من تنند
---------------------------	----------------------------

و در تنفیذ تصرفات در ملک و ملکوت بر و کشاده باشند و هر چه میکرده باشد بآن وجود شریف میکرده باشد. همچنانکه درین مقام بنسبت آنحضرت واقع شد. کقوله تعالی و مارمیت اذرمیت ولكن الله رمی.^{۱۴}

مارمیت اذرمیت بی ویست	همچنین قال الله از صمتش بحست
-----------------------	------------------------------

^{۱۳} Alexander.

^{۱۴} Qur'an VII:17.

و این مقام مقام بی یسمع و بی ببصر و بی یبطش.

بیت

اندر دهنم همه تویی گویای
و اندر قدمم راه تو می بیای
و اندر چشمم همه تویی بینایی
بس جمله تویی مرا چه میفرمایی

بدانکه اگر کسی این نسبت شریف را از لوستاد و معلم و مصاحب [F. 258a] و کتاب و برادر و پدری که باین مقام عالی نرسیده باشد گرفته باشد هیچ نتیجه او را حاصل نخواهد شد چراکه نسبت اینها را بمنزله تخمبست نا رسیده گفته اند سبز نخواهد شد از کجا که بر دهد تیر از ترکش سلطان باید تا حمایت را شاید. العاقل یکفیه الاشارة.

قال داود يا رب لِمَ خلقت الخلق قال الله تبارك و تعالى كنت كنزاً مخفياً فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لاعرف.

بدان ای طالب صادق که حق سبحانه و تعالی گنجی بود پوشیده و پنهان در ان عالم آن کان حسن بود و نبود از جهان نشان الآن ان عرفت علی ما علیه کان. خواست که جمال بیحونی خود را جلوه دهد امر کرد بعالم شو. کقوله تعالی انما امره اذا اراد شياً ان یقول له کُن فیکون^{۱۵} بگفتن ان قول هژده هزار عالم مخلوق و موجود کشت و ذات شریف خود را بجمیع اسما و صفات در ین هژده هزار عالم ظاهر ساخت و هر چه در هژده هزار عالم بود آن همه در گنجینه سینه آدم ریخت.

بدانکه هر چه در هژده [F. 258b] هزار عالم است همه در کلام الله مسطور است که لأرطب و لا یابس إلا فی کتاب منین.

منقول است که آنچه در کلام الله است آن همه در سورة فاتحه است و هر چه در فاتحه

است در بسم الله الرحمن الرحيم است و هر چه در بسم الله است در بای بسم الله است. ^{۱۶} لَمَّا
 آنچه این ضعیف را بخاطر رسیده است ازین مجموع آنست که آنچه در بای بسم الله است و
 در مجموعست همه در گنجینه سینه عارفست و این دو حدیث قدسی شاهد است بران بی یسمع
 و بی ببصر و بی یبطش الی آخر الحدیث. لَا یَسْعُنِی اَرْضِی و لَا سَمَائِی و لَکِن
 یَسْعُنِی قَلْبُ عَبْدِ الْمُؤْمِنِ گفته اند و سعت دل عارفا بمثابه است^{۱۶} که اگر عرش و
 صد هزار در خود عرش از گوشه دل عارفه گذر کند عارف را از آن خبر نباشد العارف یکفیه
 الاشارة.

بیت

آن دل ابدال یا پیغمبر است	آن دلی کز آسمانها بر تر است
آنجاست جای سلطنت آنجاست جای دل	دل عرش اعظم است خدا را باتفاق
در حریم سینه حیرانم که چون [کنجیده] ^{۱۷} جا	موکب حسنت نکنجد در زمین و آسمان
کرده	
بانک دو کردم اگر در ده کس است	بس کنم خود زیرکانرا این بس است

^{۱۶} See Qur'an VII:172.

^{۱۷} Marginal insertion.

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي أنزل على عبده الكتاب و لم يجعل له عوجاً
حمد پاک از جان پاک از پاک را کو خلافت دلا مشیت خاک را

و الصلوة و السلام على رسوله محمد المصطفى و على اله و اصحابه الخلفاء و
الكبراء.

اما بعد قال النبي صلى الله عليه و سلم الدنيا مزرعة الآخرة.

بدان ای طالب صادق که حضرت پیغمبر صلى الله عليه و سلم چنین میفرمایند که دنیا کشت
گاه آخرتست. بدانکه کشت دوست کشت ظاهری و کشت باطنی. کشت ظاهری معلوم همه است
از آلات و اسباب و محل و مکان از تخم و زمین و غیر اینها. و دیگر جمیع اشیا را بطریق
زدواج آفریده است مناسب هر جنسی تخمی و زمینی و آلتی و اسبابی.
بیت

حق ز هر جنسی چو ز و چین آفرید کی تواند جنس از جنسش برید

[F. 259b] كما قال النبي صلى الله عليه و سلم كل جنس يميل الى جنس.

ترجمه

کند هم جنس با هم جنس پرواز کبوتر با کبوتر باز با باز

لما کمال هر جنس را موقوف آفریده است بتربیت مربی تا مربی مدّت مدید جنسی را مناسب آن
تربیت نکند از جنس بکمال خود نمیرسد. و دیگر بدانکه مربی جمیع اجناس عالم جنس
انسان است و سنت الله همجنین جاری شده است. بس چاره ندرد هیچ جنس از تربیت مربی
صاحب کمال دانا.

غزل

هیچکس را از خود انگیزی نشد	هیچکس از خویشتن چیزی نشد
دانه انگور و تخم خربزه	تا بر دهقان نرفت چیزی نشد
با برون نارند آهن را زسنگ	هیچ آهن خنجر تیزی نشد
هیچ حلوی نشد استاد کار	تا که شاکرد شکر ریزی نشد
نام مولانا نشد سلطان عشق	تا غلام شمس تبریزی نشد

مثلاً شخصی خواهد که خربزه را از عالم عدم بوجود آورد چاره ندلرد. اولاً از آنکه زمینی و آبی پیدا سازد و زمین را آب دهد و چند روز بگذارد تا مناسب شود. بعد از آن در راندن [F. 260a] زمین مبالغه بسیار کند که هر چند خاک نرم تر خربزه شیرین تر و بریان و لذیذ^۱ تر. بعد از آن جویهای او را کشاده و نیک کشد تا آب در وی پیشتر قرار گیرد چراکه کلانی و شیرینی خربزه از بسیار صحبت آبست بزمین.

بیت

از اثر صحبت است هر چه درین عالم است ورنه کجا یافتی بیدبهای نبات

و دیگر در تخم و زمین احتیاط بجد کند که از شبهه و حرام نباشد که اگر ازینها باشد پراگندگی بار خواهد آورد.

بیت

تخم پراکنده که در کل بود تخم پراکندگی دل بود

و دیگر در زمان کشتن هر تخم و دانه و نهال می باید که حاضر و آگاه باشد و باطهارت تا خصور و آگاهی بار آورد اگر حاضری مومنی * و اگر غافلی کافری *^۲

و این آیت را بخواند که اضْلُهُا ثَابِتٌ که وَ فَرَعُهَا فِی السَّمَاءِ^۳ و اسم الحلیم را نیز

لذیذ^۱Set off with verse marks.^۲Qur'an XIV:24. The "ke" in the middle is extraneous.^۳

بخواند.^۴ بعد از نشانیدن تخم بر زمین توقف کند تا تخم برآید. بعد از آن آب دهد و اگر زمین کم قوت است تقویت کند بنوری و شوره و کلوخ و اگر زمین سفید خاکست لولا نوری مناسب است تا پیاده^۵ را در عمل آرد. بعد از آن در زمان خاک پیش کردن [F. 260b] کلوخ و شوره مناسب است از جهت کلان و شیرین شدن خریزه چونکه کلوخ و شوره بمنزله نمکه است مراد را. کمل قيل النحوفی الکلام کالمالح فی الطعام و اگر زمین سیاه خاک است اول شوره مناسب است تا بیاره را با صلاح آرد. دیگر آنکه در زمان آب دادن ملاحظه بسیار کند تا آب کوب نشود و از عمل باز نماند. و بعد از خاک پیش کردن بگذارد تا آنزمانیکه بنیاد سبچه^۶ انداختن کند چراکه هر چند لولا کم آب تر پر سبچه تر. و بعد از آن مقدار آب دهد که اندک نمی بریشه خریزه برسد. بعد از آن بلند تر تمام نم بریشه برسد چند آنکه سبچه بمقدار پاغنده شود. بعد از آن بندها را چیم^۷ بست کند همان مقدار که نم بریشه خریزه برسد حتی الا مکان میباید که آب بر خریزه نرسد.

دیگر نماز دیگر که شود آب را بگذارد همان مقدار که گفته شد تا وقت نماز اشراق. بعد از آن آب را بگیرد تا آنزمانکه خریزه یکان یکان پختن گیرد. دیگر آب ندهد تا بی مزه نشود چون خریزه بهترین نعمتهای الهی بود. از آن جهت [F. 261a] تخصیص باو کرده شد چراکه فایده از همه نعمتها تقویت استعداد ظاهری آدمی است بجهت عبادت خداوند سبحانه و تعالی. اما خریزه مقوی و مربی استعداد ظاهر و باطنی آدمیست. چنانکه در خواص او فرموده اند يُدْبَغُ المِعدَةُ وَ يجلی الفواد و مراد از همه طاعات و عبادات جلاء فواد است از جهت ظهور جمال و جلال الهی.

^۴ Dots unclear.

^۵ بیاره؟

^۶ ؟؟

^۷ ؟؟

بیت

بقدر آینه حُسن تو می نماید روی
دریغ کاینه ما نهفته در رنگست

و دیگر ثوابی که از خربزه حاصل میشود از هیچ زراعت دیگر نمیشود چراکه دهقان هر عملی که در محل کشتن او میکند همه عبادت تامه جامع است. همچنانکه کشتن خربزه عبادتست خوردنش نیز عبادتست و اگر کسی بمیرد^۸ از جهت خوردن خربزه بسیار شهید می میرد گفته اند. چونکه در طاعت مرده است. دیگر هر کسی که میخورد و می بُرد و بوی او بمشام هر کس میرسد عبادتست و همه ثوابها مر کارنده خربزه راست.

بدانکه خربزه کشتن و خوردن و دادن از روی ثواب در خود زکوة دادن و جهاد کردنست با کافران.

بیت

گر چه ز جنس آب حیات است خربزه [F. 261b] بسیار بی بقا و ثباتست خربزه
زینهار در قون بحقارت نظر مکن چون رشک کوزه های نباتست خربزه
این نکته را بدان عمل کن بدان یقین که در خور جهاد زکوة است خربزه

بدان لی طالب صادق که دهقان حاذق می باید که در هر جنس که می کارد از اجناس خداقت^۹ را از دست ندهد و تربیت نیک بجای آرد تا حظ و اقربا و^{۱۰} برسد و احتیاط بجد کند در زمین و آب و تخم و کاو و کارگر که از وجه حرام و شبهه نباشد چونکه لقمه در وجود آدمی بمنزله تخم است در زمین هر چه کارند همان بر دلند اگر طیب و اگر خبیث خبیث.

بیت

لقمه تخم است و برش اندیشها لقمه بحر و گوهرش اندیشها
چون هر چه کاشتی هم از آن جنس بد روی کر نیکم در الهی بر و تخم بد مکار

^۸ ؟؟^۹ ؟؟^{۱۰} افر باو؟

بدان ای طالب صادق که مقصود از این همه که گفته شد حصول قوتست بر عبادت و بنده گی
 خدایند^{۱۱} چونکه قوت ظاهری آدمی بی اینها حاصل نمی شود و سنت الله همچنین جاری شده
 است. پس جاره نباشد آدمیانرا از کشتی و کاری که بظاهر سبب [F. 262a] رزق و ماده تو کل
 ایشان گردد.

دیگر بدانکه مقصود از آفرینش آدم محبت الله است. چنانکه گفته اند غرض از خلقت بشر
 محبت رب العالمین است و نتیجه از همه طاعات و عبادات از علم و عمل و از ذکر و فکر
 این محبت است و حصول این بی عبادت ممکن نیست. و این مخصوص جن و انس است.
 کقوله تعالی و ما خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ^{۱۲} و مراد از عبادت اینجا عبادت
 ظاهر و باطن است. و عبادت ظاهر مثل نماز و روزه و حج و زکوة و غیرها و دانستن
 آداب و شرایط آن و هر چه آدمی مامور است بکردن آن از مشروعات و نا کردن آن از
 نامشروعات و دانستن اینها ممکن نیست بی تعلیم معلمی. اولاً مدتی ملازمت علمای
 ظاهر میباید کرد تا علم آداب و فرائض و سنن و واجبات و مستحبات و غیرها حاصل گردد.
 و در عمل آرد تا نتیجه دهد چراکه میان علم و عمل از دو اجست.

بیت

علم باید تا عمل گنجی بود ورنه بی دانش عمل رنجی بود

و نتیجه اش حالات و مقامات و درد و سوز و گداز و معارف [F. 262b] و حقایق آلهی است و
 عبادت باطنی دوام توجه و مراقبه است مع الحق سبحانه و دانستن شرایط و آداب آن نیز
 موقوف است بخدمت و ملازمت کامل و مکمل که او از طبیبان حاذق آلهی است مدّت مدید تا
 ببرکة ملازمت و خدمت ولت و کوب او ازین مرتبه وجود و هستی ظاهر که وجود موهوم است
 خلاص یافته بفنای اتم که خاصه حضرت محمد رسول است صلی الله علیه و سلم بوجود

^{۱۱} خدایند

^{۱۲} Qur'an LI:56.

موهوب حقانی مشرف گردد.

بی فنای مطلق جذب قوی کی حریم وصل را محرم شوی

بدان ای طالب صادق که چنانکه در تربیت زراعت ظاهر چاره نیست از دهقان حاذق دانا در تربیت استعداد باطنی انسان نیز چاره نیست. از دهقان حقیقی راه دیده راه دان همچنین او نیز لولاً تا زمین دلهای سالکان را که بخش خاشاک بشریت سنک و محکم شده است بآتش قهر و غضب نسوزد و بآب توبه و ریاضت آب ندهد و بآماج قهر و غضب آشپز^{۱۳} نسازد و جوی دل سالک را کشاده و نیک نکشد و بآب لطف آب ندهد محل آن نمیشود که در وی [F. 263a] تخم محبت نشاند و سبز شود و بر دهد.

بیت

دل ز سختی همچو روی سنک کشت	چون شکافد توبه او را بهر کشت
چون شعبی کو که تا لول دعا	بهر کشتن خاک سازد سنک را
یا بدر یوزه مقوقس از رسول	سنک لاخی مزرعی شد با وصول

و بعد از نشانیدن تخم محبت در دل سالک و سبز شدن او پر می باید که هر زمان و هر وقت بآب لطف و قهر او را تربیت کند تا بمرتبۀ شجره گی برسد و گل مشاهدات از وی شکفتن گیرد و میوه های معاینات در وی پیدا شدن و پختن^{۱۴} و ریختن گیرد. و بعد از آن پر مغان که عبارت از مرشد راهست بعضی میوه ها که قابل فشردن است بیفشارد.

بیت

غرض از پر مغان مرشد راهست ای دل تا ابد دیر مغان سجده که مستان باد

خُمه‌ها که در خمخانهای وحدت است پر سازد و بگذارد تا بمرتبۀ اسکار برسد.

بیت

خَمَش بَلَقَبْ گفتم و سر پوش بدین خم نی خم سفالینه بکولجۀ عُمَان

۱۳ ؟؟

۱۴ سختن؟

بعد از آن ساقی حق که مرشد راهست هر لحظ و هر زمان قطره قطره ازین شراب [F. 263b]
محبت بر کام جان طالبان جکانه بقدر استعداد ایشان.

بیت

خم دیرینه می پرمست لی ساقی هر دهم فیض دگر میرسد از باطن پر

تا آنزمانکه کوزه های استعداد طالبان ازین شراب محبت پر شود که هیچ چیز غیر ازین شراب
نماند. و هر چند در خود نظر کند جز این شراب نه بیند و نه داند و هر چند خواهند که این
شراب را از کوزه استعداد خود فرو ریزند نتوانند. و بعد ازین هر چه ظاهر میشود ازیشان از
آن شراب است و ایشانرا هیچ نیست. اینست مقام بقاء بعد الفنا و وجود موهوب حقانی و مقام
بی بصر و بی یبطش و بی یسمع که نیست آنحضرت صلی الله علیه و سلم واقع شد کقوله
تعالی و مَارْمِیتَ اِذْ رَمِیتَ و لَکِنَّ اللّٰهَ رَمٰی.^{۱۵}

بیت

مارمیت اذرمیت بی و است همچنین قال الله از صمتش بجست

و درین مقام بود غالباً که از عاشاقان حقیقی از هر کسی در زمانی مناسب استعداد آزمان و
آن قوم معارف و حقایق که اثر و نتیجه این شراب محبت است ظاهر شد و خواهد شد. [F. 264a]

بیت

شراب شوق می نوشم بکرد یار می کردم سخن مستانه می گویم ولی هشیار می کردم

بدان که پرورش این شراب به تف^{۱۶} آتش محبتی است که از ته دل بنده های مؤمن است.
آتش عشق است کاندرنی فتاد جوشش عشق است کاندنر می فتاد

و هیچ دلی نیست که در وی آتش محبت آلهی نباشد غایتش پوشیده شده است بجهت تعلقات
بشریت و حجاباتی که از گناه مخالبت بنده ها واقع شده است بآن جناب از بسیاری گناه و
عصیان دلهای بنده ها همچون سنگی شده است سیاه که هیچ سخنان را و دوستان او در وی

^{۱۵} Qur'an VIII:17.

^{۱۶} ؟؟

اثر نمی کند.

بیت

با سیه دل چه سود گفتن و عظم
نرود هیچ آهنین در سنگ

همچنانکه آتش در دل سنگ پوشیده و پنهانست بی آنکه آهنی را بر وی زنند آن آتش ظاهر نمی شود. همچنین آتش محبت حق سبحانه و تعالی که در دل بنده های لوست بی آنکه در وی چیزی زنند ظاهر نمیشود. بحکم الطرق الی الله تعالی بعدد انفس الخلائق. هر کسی بچیزی آن آتش را از ته دلهای خود ظاهر ساختند و بسوختند [F. 264b] آن حجات را. و بعد از سوختن حجابات تف آتش محبت تافتن گرفت و در جوشش و شورش و رلورد شراباتی را که در حمایهای^{۱۷} وحدتست و از بوی خوش آن شراب بود که بعضی اولیاء کمل مست کشتند و کشف رلزا کردند و خواهند کرد.

بیت

کدام باده که نوشیده بود از و لاهم
چه شکر بود که آواز دلا سبجانی
که هست دلا شد از ملک و مملکت بیزار
که گفت رمزناالحق و رفت بر سردار
شریت الحب کاساً بعد کاس
فمانفذ الشراب و مارویت

بدان ای طالب صادق که بعضی بذکر بحکم حدیث افضل الذکر لا اله الا الله بزدودن این کلیمه طیبه آهن صفت بر سنگ دل بطریقه جهر یا خفیه. آن آتش محبت را از ته دل خود ظاهر ساختند و بکلیمه لا اله سنگ دل را نرم و موم ساختند و بکلیمه الا الله آتش محبت را از ته دل خود ظاهر گردانیدند و بسوختند هر چه نشان غیر محبوب است.

مناجات

ای خدا سنگ دل ما موم کن
نالۀ ما را خوش مرحوم کن

و بعد از سوختن نام و نشان غیر محبوب [F. 265a] در دل ایشان هیچ چیز نماند.

بیت

عشق عاشق را قلم در کش تمام
تا همه معشوق ماند و السلام

Lacks dots. ^{۱۷}

و بعضی دیگر باصوات طیبه که الاصوات الطیبه هی مخاطبات الحق الی العبد یعنی آوژهای خوش خطابات محبوبست بر دل محب هر چگاهی که خطاب محبوب آتش صفت زد بر دل محب سوخت هر چه نشان غیر محبوبست و بعد از سوختن نشان غیر محبوب محب نیز نماند العاقل یکفیه الاشارة.

و بعضی دیگر آتش محبت را از ته دل خود ظاهر ساختن باستماع کلمات این طایفه که آتش صفت از وجود شریف سوخته ظاهر شده است و اتفاقاً وصف الحال لوست بسمع او میرسد و می سوزد حجاباتی را که مانع است از ظهور آتش محبتی که در ته دل او مضمحل است. بعد از آن آتش محبت مضمحل در حرکت می آید و میسوزد و نشان وجود و هستی او را که غیر معشوق است.

بعضی دیگر بطریق رابط و رابط آنست که مرید صورت و سیرت پیر را در نظر دل خود میدارد در همه احوال تا آنزمانکه هر چه نشان غیر پیر است همه را میسوزد که [F. 265b] هیچ چیز غیر از پیر در نظر مرید نمی ماند.

بیت

ز آن روی که چشم تست احوال معبود تو پر تست اول

و بعد از آن اگر تواند صورت پیر را از پیش نظر دل خود بردارد و بنظر ظاهر و باطن مشاهده جمال و جلال الهی حق کند سبحانه و تعالی.

بیت

شد مدد نور بصر نور دل کشت بصیرت ببصر متصل
دید بصر که ز سمک تا سما نیست بحر دو واجب ممکن نما

بعضی دیگر بطریق جذبه که جذبه من جذبات الحق توازی عمل الثقلین. جذبه عبارت از حالتی است که آتش صفت اولاً میرسد بر دل طالب و میسوزد هر چه نشان غیر حق است

سبحانه. و بعد از آن در حرکت می آرد آن آتش و محبتی را که در ته دل طالب است و در جستجوی میدارد او را.

بیت

این طلبکاری مبارک جنبشی است
این طلب در راه حق مانع کشی است
گر کششی است ناکهان تو نبی بخود کمان
سک قبول ماست آن کان سوی مات میکشد

و بعضی دیگر استماع کلام حق که قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَ زَهَقَ الْبَاطِلُ أَنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا.^{۱۸} یعنی هر چگاهی که آمد حق و کلام حق رفت [F. 266a] باطل که عبارت از حجابات است که مانع از رسیدن فیض الهی بر دل و مشاهده جمال بیحونی او سبحانه و تعالی. قال رسول الله صلى الله عليه و سلم ان لربكم في أيام دهركم نفحات الافتراضوها.

بیت

گفت پیغمبر که نفحتهای حق
کوش هوش دلرید این لوقات را
اندین ایام می آرد سبب
در ربایید این جنین نفحات را

تعرض سالک بنفحتهای الهی جز بوجهی ازین وجوه که گفته شد ممکن نیست. سالک خود را مشرف سازد بنفحات و مشاهده جمال و جلال الهی. پس مناسب خود یکی ازین طرق را که گفته شد و میشود اختیار کند باجاست کامل مکمل مدت مدید بطریق دوام بحکم حدیث خیر الاعمال ادومها. تا آنزمانکه آینه دل خود را تمام از زنگ تعلقات بشریت که عبارت از حجابات اوست از رسیدن نفحتهای الهی بر دل او پاک و او مصفا و مجلی سازد و مشرف شود بنفحات الهی و مشاهده جمال و جلال. و بعضی دیگر بطریق صحبت.

بدان لی طالب صادق که بهترین طرق طریق صحبت کامل مکمل است که سلوک او بطریق جذبه واقع [F. 266b] شده باشد.

^{۱۸} Qur'an XVII:81.

بیت

صحبت پیر به ز هر عملست
این عمل همچو را ز پنهانست

هر که با او نشست در عملست
رهبرت سوی وصل جانانست

این است طریق^{۱۹} حضرت رسول صلی الله علیه و سلم و صحابه کرام او رضوان الله تعالی
علیهم اجمعین و حضرات خواجگان قدس الله تعالی ارواحهم از کمال علوهمت و سمونهمتی که
داشتند این طریق را اختیار کردند.

بیت

همت ترا بکنکره کبریا کشد
وین سقفگاه را به ازین نردبان مخواه

ازین جهت طریقه ایشان را نسخه جامع گفته اند مر طرق جمیع انبیا و اولیا را نیز
مسماست بسلسله الذهب از جهت نفاست و شرفش یعنی هر نبی و هر ولی از اولیا بطریقی که
سلوک کردند طریق ایشان جامع همه است یعنی آن همه داخل است در طریقه ایشان از جهر و
خفیه و غیرهما چونکه ایشان طبیان حاذق آلهی اند. در هر زمانی مناسب آن زمان و آن قوم
طریقی را در ظهور می آرند و آن قوم را متاثر میسازند چونکه غرض از همه طرق متاثر
ساختن و در راه در آوردنست خلق را و این طایفه در صحبت همه طرق را در کار می آرند.
اینست [F. 267a] کمال خراقت.^{۲۰}

بیت

ما طبیبانیم شا کردن حق
دست مزدی می نخواهیم^{۲۱} از کسی

بحر قلزم خوانده ما را فانفلق
دست مزد مارسد مقدسی
این طبیبان را بجان بنده شوید
تا بمشک غیر آکنده شوید

همچنانکه جمعی از بیماران را پیش طبیب حاذق می آرند هر کسی را مناسب مزاج او دواایی
میکند. اگر همه را بیک دلو و دوا کند فصد در هلاک آن جماعت کرده باشد چونکه مزاجات

^{۱۹} طریق^{۲۰} ؟؟^{۲۱} بخواهیم؟

مختلفه است مناسب هر کس دواپی باید فرمود.

بیت

دل ز دلر و خانه دردت دوا دلرد امید چشم جان از خاک پایت طوطیا دلرد امید

بعضی دیگر بطریق توجه.

بدان لی درویش توجه بی جذبه ممکن نیست. و مراد از توجه آنست که طالب دل خود را که عبارت از اندیشه اوست که دل حقیقی آنست مدتی بتکلف متوجه بآن جناب سبحانه می سازد و اسم ذات را تکرار میکند باین طریق که حق سبحانه و تعالی را از شش جهت حاضر خود می بیند و خود را در جهت می بیند و او را از جهت منزله میداند تا آنزمانکه جذبه آتش صفت بر دل سالک برسد و بسوزد هر چه مانع توجه است این زمان [F. 267b] توجه او حضرت حق سبحانه و تعالی درست شود.

بیت

مانند مرغی باش هان بر بیضه دل باسبان کز بیضه دل ز ایدت مستی ذوق قهقهه

و بعضی دیگر بطریق مراقبه.

بدانکه مراقبه از باب مفاعله^{۲۲} است ترقب از جانبین است. و قال رسول الله صلی الله علیه و سلم الاحسان ان تعبد الله کانک تراه فان لم تکن تراه فانه یراک یعنی احسان آنست که حق سبحانه و تعالی را عبادت و بنده گی جنان کنی که گویا تو او را بینی و او ترا می بیند چندین گاه خود را برین وجه میدلرد تا آنزمانکه جذبه الهی در رسد و آنچه مانع ترقب است. بسوزد که هیچ چیز نماند. اینست نهایت مراقبه و بدایت مشاهده چندین گاه برین وجه خود را بتکلف در مقام مشاهده میدلر تا آنزمانکه وصف شاهی نیز از میان بر خیزد جز از شهر مطلق هیچ چیز نماند اینست نهایت مشاهده.

بیت

عشق و عاشق را قلم در کش تمام تا همه معشوق ماند و السلام

و بعد از آن زبان حالت این ترنم می سراید که:

من عشقم و عشق من چه پرسی	جانم همگی ز تن چه پرسی
از سر تا پای [F. 268a] محویارم	این است سخن سخن چه پرسی
آترا که فنا شیوه فقر آین است	نی کشف یقین نه معرفت نی دین است
رفت او زمیان همین خدا ماند خدا	الفقر اذاتم هوا لله این است

بدان ای طالب صادق که نهایت سلوک جمیع سالکان طرق که اینجا نوشته است مشاهده است و

عبارت از نهایت مشاهده دیدن است حق را سبحانه و تعالی بچشم او.

ترا بچشم تو بینم چرا که دیده خواجه	سزای دیدن روی طرب فزای تو نبود
بنور دیده محمود میتول دیدن	لشعة لمعات جمال حُسن ایاز
بنور دیده تو دیده ام جمال ترا	بآفتاب تون دید که آفتاب کجاست

تم و الله اعلم

بسم الله الرحمن الرحيم

قال داود يا رب لم خلقت الخلق. قال الله تبارك و تعالی كنت كنزاً مخفياً
فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لاعرف. بدان لی طالب صادق که عالم و آدم و هیچ
چیز از نام نشان مخلوقات [F. 268b] نبود حق سبحانه و تعالی گنجی بود در عالم عدم پوشیده و
پنهان.

بیت

آن کان حسن بود و نبود از جهان نشان الآن لن عرفت علی ما علیه کان

فیوض بی نهایت در آن عالم با او بود و هیچکس در آن عالم که قابل این فیوض بی نهایت باشد
و او را بشناسد نبود.

بیت

قابلی [بدل باید] ^۱ باشد که تا از حق کند فیضی قبول
زانکه ممکن نیست هرگز فاعلی بی منفعل

چون که معرفت هر چیزی بقدر دیدن و دانستن و ظهور آن چیز در آینه دل شخصی میباشد. از
این جهت حق سبحانه و تعالی خواست که او را آینهها باشد تا در هر آینه بقدر جلای آن آینه ذات
شریف خود را بجمیع اسما و صفات در این آینه ظاهر سازد تا بقدر ظهور آن ذات هر کس او را
بشناسد. بس امر کرد بعالم که شو: کقوله تعالی اِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئاً أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ
فَيَكُونُ^۲. بگفتن این قول هژده هزار عالم مخلوق و موجود کشت. بعد از آن در هر عالمی بقدر
استعداد آن عالم وجود شریف خود را ظاهر ساخت و میسازد.

بدان لی طالب صادق که اگر چه حق سبحانه و تعالی ذات شریف خود را [F. 269a] در هر ذره از

^۱ Marginal insertion.

^۲ Qur'an XXXVI:82.

ذرات عالم ظاهر ساخت و میسازد بقدر استعداد آن عالم. لما بهترین عرشی که ذات^۳ شریف او سبحانه مع جمیع اسما و صفات همچنانکه بود ظاهر شد و میشود آن دل حضرت آدم علیه السلام و فرزندان لوست و کرامی ترین مخلوقات بنی آدم است. کقوله تعالی و لَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَ حَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ.^۴ بنابر آن که لولا ذات شریف خود را بر آسمان و زمین و کوه که بظاهر ازینها کلاتر چیزی نمیباشد عرض کرد و حمل نتوانستند کرد و بیا نمودند. کقوله تعالی اِنَّا عَرَضْنَا الْاَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَ الْاَرْضِ وَ الْجِبَالِ فَابْتَيْنَ اَنْ يَحْمِلْنَهَا وَ شَفَقْنَ مِنْهَا وَ حَمَلَهَا الْاِنْسَانُ اِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا.^۵ آدمی ضعیف قبول کرد و حامل این امانت شد. بدائیکه تعبیر از دل بعرض کرده اند.

بیت

دل عرش اعظمست خدا را باتفاق	آنجاست جای سلطنت آنجاست جای دل
حق بر عروش جمله ذرات مستوی است	این نکته را بدان و ولی سر نکا بر دل

[F. 269b] لما بدائیکه بهترین و بزرگترین عرشی که لولا ذات شریف او سبحانه و تعالی همچنانکه بود ظاهر شد آن دل مبارک حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم که هیچ چیز نماند از ذات شریف او سبحانه که الا در آینه دل مبارک او ظاهر شد. چنانکه بعضی اکابر گفته اند: محمد رسول الله یعنی آینه که هیچ چیز نماند در مکمن غیب الهی که الا در و ظاهر شد. و بعد از آن در دل امتان او بقدر متابعت ایشان او را صلی الله علیه و سلم ظاهر شد و میشود الی یوم القیامه. بس ازین تقریر معلوم میشود که جلوه گاه و قرار گاه و جای باشش آن ذات شریف جز دل فرزندان آدم نبوده بس بر تو باد.

لی طالب صادق که جز پاسبانی دل خود و دل دوستان او که جلوه گاه و قرار گاه آن ذات شریف

^۳ ذات

^۴ Qur'an XVII:70.

^۵ Qur'an XXXIII:72.

ست نکنی.

بیت

پاسبانی کن بسی در کوی دل
دل مقام خالف لثیا بود
زانکه ذر داند در پهلوی دل
گر خدا خولهی جویی خدا آنجا بود

العاقل یکفیه الاشارة. حضرت خان عالیشان مقبول حضرت رحمن مخاص و معتقد

درویشان بل محبوب قلوب ایشان عبید الله خان می فرمایند: [F. 270a]

منزل او در دلست یک لحظه دور از دل مباش

تا بود جان در تنت از یاد او غافل مباش

بدان ای طالب صادق که این سعادت بی نهایت که متمنای جمیع لذکیاست جز پاسبانی دل خود

و دل دوستان او سبحانه و بورزش نسبت شریف و بصحبت لطیف ایشان محصول هیچکس از

انبیا و اولیا نشده و نخواهد شد.

غزل

هیچکس را از خود انگیزی نشد	هیچکس از خوشتن چیزی نشد
دانه انگور تخم خربزه	تا بر دهقان نرفت چیزی نشد
تا برون نارند آهن را از سنگ	هیچ آهن خنجر تیزی نشد
هیچ حلوی نشد استاد کار	تا که شا کرد شکر ریزی نشد
نام مولانا نشد سلطان عشق	تا غلام شمس تبریزی نشد

آن نیز بخدمت و ملازمت مدّت چهل و پنجاه سال بطریق دوام بحکم حدیث:

خیر الاعمال ادومها	محصول هیچکس نشد و نخواهد شد
تا خون نکنی دیده دل پنجه سال	هرگز ندهند راحت از قال بحال

بر تو باد که میان خود را در جستجوی ایشان جست بر بندی و ایشانرا اگر همه در مغرب و

مشرف^۶ باشند بجویی و بیابی و دست در دامن متابعت [F. 270b] و موافقت ایشان بزنی تا ببرکة

صحبت شریف ایشان همنشینی ایشان این سعادت محصول تو گردد.

^۶ مشرق

بیت

هین غدای دل طلب از همدلی	و بحو اقبال را از مقبلی
گفت پیغمبر علی را کای علی	شیر حق پهلوان نی پر دلی
لیک بر شیری مکن هم اعتماد	اندرا در سایه نخل امید
یا علی از جمله طاعات راه	بر کزین تو سایه خاص آله
هر کسی در طاعتی بگریختند	خوشتن را مخلصی انگیختند
تو برو در سایه عاقل گریز	تا رهی از دشمن پنهان ستیز
از همه طاعات اینت بهتر است	سبق یابی بر هران سابق که هست

اصحبو امع الله فان لم تطيقوا فاصحبوا مع من يصحب مع الله.

بدانکه این قول اشارتست بصحبت شریف این طایفه چون که صاحب دل بحقیقت ایشانند کسب این سعادت بی نهایت جز در صحبت شریف و بورزش نسبت شریف ایشان نمیتوان کرد. از ین جهت صحبت شریف ایشان بهترین جمیع اعمال قلبی و قالبی است.

بیت

صحبت پیر به زهر عملست	هر که با او نشست در عملست
[F. 271a] این عمل همجو را ز پنهانست	رهبرت سوی وصل جانانست

و صاحب دل بحقیقت ایشانند.

صاحب دل آینه شش رو بود حق در و از شش جهت ناظر بود

و بعد از مشرف شدن بصحبت این چنین صاحب دولتی سالک طریق می باید که بمصقل ذکر و فکر و صحبت و غیرها از طرق این طایفه علیه آینه دل خود را بزداید از زنگ کدورات تعلقات بشریت تا رمقی از حیات باقیست در کسب این سعادت کوشد. و یک لحظ از صحبت و ملازمت شریف او غافل و زاهل^۷ نباشد و صحبت او را دایمی سازد چه در حضور و چه در غیبت تا برسد بآن سعادت که دل او قابل آن شود که حق سبحانه و تعالی بصفه جمال و جلال در آینه دل او تجلی فرماید:

^۷ ذاهل

شعر

تجلی ربه فی ذاته کل
لعمرك لا تغافل عنه فافهم

بمثابة که لو و آینه دل او در جمال و جلال آن ذات مضمحل و نا پیدا گردد که از و نه نام ماند و نشان این زمان صاحب دل او حق است سبحانه و تعالی بهر وجهی که ظاهر شود.

بدان ای طالب صادق که مقصود از همه طاعات [F. 271b] و عبادات و ذکر و فکر و صحبت شریف این طایفه حصول این معنی است و بعد از حاصل کردن سالک طریق این معنی را که گفته شد در صحبت شریف صاحب‌دلی می باید که حاضر دل خود باشد تا آنزمانکه حضور و آگاهی که مغز و حقیقت جمیع طاعات و عبادات و ذکر و فکر و صحبت و غیرها لازمه ذات او شود. چون بینایی در چشم و شنوایی در گوش که لازمه چشم و گوش ست هر چند خواهد که این حضور و آگاهی را از خود دور کند نتواند هر چند در خود نظر کند جز این حضور و آگاهی هیچ نیابد و بهیچکس و بهیچ چیز قائل نگردد. این است کمال که آدمیانرا از برای تحصیل آن آورده اند.

بیت

مصلحت بود این که قاسم بهر تحصیل کمال
ناکهی از چاه جان افتاد اندر چاه تن

و بعد از حصول این کمال و سالک طریق آینه میشود مصفا و مجلی که بهر جانب که میدارد و در هر چه نظر میکند جز وجه باقی نمی بیند.

بیت

این است کمال مرد دانا به یقین
در هر چه نظر کند خدا را ببیند

دیگر بدانکه^۸ اهل صفا و وفا این طایفه علیه اند و این اوصاف جز درین [F. 272a] طایفه نمی باشد چنانکه خان عالیشان^۹ میفرمایند:

^۸ Verse mark here.

^۹ عبید الله خان.

رباعی

در اهل صفا نور و صفا می بینم جون نور و صفا مهر وفا می بینم
تا ساختی از اهل بصیرت مارا در هر چه نظر کنم ترا می بینم

بدان لی طالب صادق که اهل صفا این طایفه را از این جهت میگویند که آینه دل خود را محل نزول و جلوه گاه و قرار گاه^{۱۰} آن ذات شریف است بتمامه از زنگ تعلقات بشریت زدوده مجلا و مصفا ساخته اند که هیچ زنگی و غباری در آینه دل ایشان باقی نمانده. بعد از آن جلوه گر از ایشان حضرت حق است سبحانه بهر وجهی که خواهد بود هر چه میگویند و می شنوند و بهر جایی که می روند باو میگویند و می شنوند و می روند. این مقام مقام بی بیطش و بی یسمع و بی ببصر است. چنانکه نسبت حضرت صلی الله علیه و سلم واقع شد من الله تعالی و مارمیت اذرمیت و لکن الله رمی.^{۱۱}

ترجمه

مارمیت اذرمیت بی ویست همچنین قال الله از صمتش بحست

این است مقام یکمیل و ارشاد ناقصان و فرق بعد الجمع و وجود موهوب [F. 272b] حقانی اما اهل وفا از این جهت میگویند که وفا کردند آن عهد را در روز الست^{۱۲} با پروردگار خود بسته بودند مراد از وفای عهد تحصیل حصول این کمال بود که کردند و بجای آوردند. بعد از این هر نور و مهر و محبت که از ایشان ظاهر میشود از آن ذات است و هر که بایشان اعتقاد دارد و بقدر اعتقاد و از ایشان حالی برو ظاهر می شود.

بیت

بقدر آینه حسن تو می نماید روی دریغ کاینه مانهفته در زنگست

چراکه فیض وفایده از این طایفه بطالبان بقدر اعتقاد و مناسبت ایشان میرسد چه مناسبت بقدر

^{۱۰} قرار گاه؟^{۱۱} Qur'an VIII:17.^{۱۲} See Qur'an VII:172.

متابعت و موافقت پیدا می شود هر چند متابعت پیش فیض پیش.

بیت

همچنین میرو بپایانش مرس در چنین دردی بدرمانش مرس

العاقل یکفیه الاشارة. و صاحب این چنین دل را بلسان این طایفه عارف میخوانند وسعت
دل عارف بمثابة ایست که عرش و هزل در خور عرش از کوشه دل عارف کدر کند عارف را از
ن جز نباشد.

بیت

آن دلی کز آسمانها بر ترست تو همیکویی [F. 273a] مرا دل نیز هست
آن دل ابدال یا پیغمبر است دل فرلز عرش باشد نی به بست^{۱۳}
دل تو این آلوده را بیند لشتی لاجرم دل ز اهل دل برداشتی

بدان ای طالب صادق که عبارت از دل حقیقی در آدمی اندیشه لوست که بهر جه تعلق می گیرد
اندیشه او همان است اگر بخیث خیث و اگر بشریف شریف. چنانکه حضرت مولوی رومی قدس
سره میفرمایند:

ای برادر تو همان اندیشه ای برقی تو استحولن ریشه
کر کل است اندیشه تو کلشنی و بود خاری تو بهمیه گلخنی
کر در دل تو کل کدرد کل باشی و بلبل بیقرار بلبل باشی
تو جز وی حق کلست اگر روزی چند اندیشه کل یشه کنی کل باشی

العاقل یکفیه الاشارة. تم و الله اعلم بالصواب.

Missing a dot on the first markez of this word. ^{۱۳}

[F. 273a]

بسم الله الرحمن الرحيم

حمد پاک لڑ جان آن پاک را
آن خردمندی که آدم خاک لوست
کو خلافت دلا مشیت خاک را
جز و کل برهان ذات پاک لوست

صد هزار درود و تحیت مر محبوب لزل و لبد را که هژده هزار عالم را به طفیل ذات شریف لو
خلق کرد که لَوْلَاكَ لَمَّا خَلَقْتَ الا فلاك [F. 273b] و نیز برآل و اصحاب کرام لو که راهنمایان
راه دین و پیشوایان علم الیقین اند باد.

بیت

پیشوایانی که ره بین آمدند
جان خود را عین حسرت ساختند
گاه بیکاه لڑ پی این آمدند
همره جان عجز حیرت ساختند

اما بعد فال^۱ رسول الله صلى الله عليه و سلم خير الأمراء من زار العلماء و
شر العلماء من زار الأمراء. و قال رسول صلى الله عليه و سلم نعم الامير على
باب الفقير و بس الفقير على باب الامير. حضرت مولوی رومی، قدس سره،
میفرمایند که خلقان صورت این سخن را گرفته اند که شاید که عالم بزیارت امیر رود و
لیکن معتبر نه آنست بلکه شر علما آنکس باشد که مدد لڑ امرا گیرد و صلاح لو بواسطه امرا
باشد و لڑ ترس ایشان راستی کند بلکه در اول تحصیل به نیت آن کرده باشد که امراوی را
سله^۲ دهند و جاه افزایند بس سبب امرا صلاح پذیرفت و لڑ جهل بعلم مبدل کشت و بروفق سداد
میروود کام و ناگام. بس اگر امیر بصورت زیارت لو آید و یا لو بزیارت امیر رود علی کل حال
لوزایر باشد و امیر مزور.

لما بدان لی طالب صادق که [F. 274a] آنچه بخاطر این ضعیف کمترین لڑ خادمان این مخدومان

^۱ قال^۲ صله

میرسد بطریق تفصیل ازین حدیث شریف آنست که خیر علما کسی است که اول تحصیل علوم از برای خدا کرده باشد باین نیت که علم شریعت محمدی را، صلی الله علیه و سلم، بداند از او امر و نواهی از فرایض و سنن و مستحبات و واجبات و غیرها بمقتضای آن عمل کند تا بحکم حدیث من عمل بما علم ورثه الله تعالی علم مالم یعلم که نتیجه جمیع اعمال است برسد. بعد از آن علم و نتیجه علم خود را بحکم حدیث خیر الناس من ینفع الناس بجمیع خلق خدا برساند این چنین علم آفتابست نور بخش که از روشنی او دنیا و آخرت منور میشود و کار او عطا بخش است علی سبیل العموم سنکها رالعل ویا قوت و دُرد مرجان میکند کوهها را آهن و مس و زر میسازد و دشتها را سبز و تازه میگرداند و درختانرا میوه های گوناگون می بخشد پشه او بخشش و عطاست بدهد و نه پذیرد^۳ چنانکه عرب گوید سخن علمنا ان تعطی و ما علمنا ان نأخذ این چنین عالم اگر [F. 274b] بزیارت امیر می رود بصورت او زائر باشد و امیر مزور اما بحسب حقیقت زائر امیر بود او مزدور^۴ غرض و مقصود او از رفتن بزیارت امیر جز آن نباشد که امیر را بصحبت خود مشرف سازد و علم و عمل و دانش خود او را بهره مند گرداند قولاً و فعلاً شفقة علی خلق الله تعالی.

بیت

خدا را بران بنده بخشایش است که خلق از وجودش در آسایش است

چونکه میداند که امیر خلیفه است از خلفاً حق، سبحانه و تعالی، که بدان قوم فرستاده است و خلیفه می باید که بر طبق مستخلف باشد تا خلافت را سزوار باشد یعنی علم شریعت و طریقت و آداب و شرایط آنرا چنانچه شرط است بامیر داناند تا امیر نیز بمزان شریعت و طریقت با خلق خدا معامله کند از داد و عدل و از شفقت بمسلمانان و دادن و گرفتن از قهر و غضب ایشان هر چه کند و گیرد از بنده های خدا بطریق شریعت گیرد تا شرط خلافت

^۳ پذیرد^۴ مزور

بجای آورده باشد زیارت کردن همچنین عالم مرالمیر را و خلق خدا از کمال شفقت است وقتی که عالم تحصیل علم از برای خدا کرده باشد و طریق ورزش از برای ثوب [F. 275a] باشد و طبع او چنانچه ماهی جز در آب زندگانی نتواند کرد چنان باشد این جنین عالم همتی باشد زاجر که از هیبت او همه عالم منزجر باشند.

بیت

هر که ترسید از حق تقوی کزید ترسد از وی جن انس هر که دید

همه کسی مراد از وجوبند و مراد از عالم بالله این چنین عالم است و در کل احوال اُمر او غیرهم از و مدد می‌کنند و آن عالم از ایشان مستغنی است.

بدان ای طالب صادق که بحکم فرموده خیر الامراء من زار العلماء خیرامرا آنکس است که زیارت این چنین عالم را بدل جان کند همیشه زیارت او رود و اور اینجلسن خود حاضر سازد و تعظیم^۵ و حرمت او بجای آرد و علم خلافت را از و کسب کند و بخلق خدا بطریق شریعت و طریقت معامله کند چنانچه شرطست تا شکر این نعمت عظیم که سلطنت است بجای آورده باشد بموجب کریمه لئن شکرتم لازید نکم^۶. حق، سبحانه و تعالی، نیز هر لحظ و هر زمان خلافت و دولت او را در دنیا و آخرت زیاده کرداند و بیقین بداند که این نعمت خلافت آن نعمت است که بیکساعه عدل ثواب شصت ساعه عبادت میتواند [F. 275b] کرد. کما قال رسول الله صلی الله علیه و سلم، عدل ساعة خیر من عبادة ستین سنته. وقتی که خلفای زمان سلوک بخلق خدای باین طریق که گفته شد کنند چاره ندارند که خلقان نیز باین اوصاف پسندیده موصوف باشند کما قال رسول صلی الله علیه و سلم، الناس علی دین ملوکهم.

^۵ تعظیم

^۶ Qur'an XIV:7.

ترجمه

معشوقه بهر صفت که آید بظهور
عاشق بهمان صفت موصّف گردد
از ظلمت محض یا خود از خاص^۷ نور
بردین ملوکست رعیت معمور

وقال رسول الله صلى الله عليه و سلم، الشريعة اقوالى والطريقه افعالى و
الحقيقة احوالى.

بدان لی طالب صادق که بعد از عمل کرد خلفا و اُمرا بظاهر شریعت که آن اقوال حضرت رسول و
ترویج شریعت لوست صلى الله عليه و سلم، بحکم حدیث من عمل بما علم در شه
الله تعالى علم مالم يعلم که نتیجه عمل کردن بعلم شریعت است که عبارت از آن درد و
طلب است در دل خلفا و اُمرا پیدا میشود و میکشد ایشانرا بصحبت شریف نعم الفقیر که
عبارت از وجود شریف اولیا الله است که ایشان [F. 276a] مُعلّمان علم طریقتند و طبیبان درد
طلب نیز ایشانند. و بعد از مشرف شدن نعم الامیر بزیارت بصحبت شریف نعم الفقیر و تعلیم
و تلقین یافتن از و^۸ و مشرف شدن بعمل کردن بعمل طریقت. بحکم حدیث خیر
الاعمال ادمها بطریق.

دوام تا آنزمانکه علم حقیقت که نتیجه این دو علم است حال او شود بس امیر که خیر الامرا و
نعم الامیر شد بواسطه زیارت و ملازمت صحبت خیر العلما شد و نیز خیر العلما^۹ بزیارت و
صحبت خیر الامرا شد بس معلوم شد که هر کس و هر چیز که در دنیا بکمال خود رسید بصحبت
و تربیت صاحب کمالی رسید قال رسول الله صلى الله عليه و سلم، الصحبت تو^۹
ثر.

^۷ هالص؟

^۸ لو

^۹ There's something inserted here, but it's illegible.

ترجمه

لژ اثر صحبت است هر چه درین عالم است ورنه کجا یافتی بیدبهای نبات

وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم، الفقر فحري^{١٠} و به افتحز این فقر بود که
حضرت فخر می کردند بر جمیع مخلوقات.
بس فقیر آنست کان بی واسطه است عقلها را با وجودش رابط است

وقال رسول الله صلى الله عليه وسلم، الفقر لا يحتاج الى الله تعالى و كاد
الفقران يكون كفرا.

بیت [F. 276b]

لو بما محتاج ما محتاج نی عاشقانرا به لژین معراج نی

زهی دولت و سعادت آن لمر او آنکسانی که بطلب این فقرا بصحبت شریف نعم الفقیر که
عبارت لژ وجود لولیا الله است بشتابند بزیارت و خدمت در صحبت شریف لو کسب این سعادت
شریف بکنند که غرض و مقصود حق سبحانه و تعالی لژ خلق کردن بشر تحصیل حصول این
نسبت شریف بود چنانکه گفته اند غرض لژ خلفت بشر محبت رب العالمین است.
بیت

غرض لژ عشق توام چاشنی درد و غمست ورنه زیر فلک اسباب تنعم چه کمست

لما بدان ای طالب صادق که حامل این امانت جز انسان هیچ چیز نتوانست شد. کقوله
تعالی انا عرضنا الامانة على السموات و الارض و الجبال فابین ان يحملنها و
اشفقن منها و حملها الانسان انه كان طلوما جهولا.^{١١}

آسمان بار امانت نتوانست کشید قرعه فال بنام من دیوانه زدند

فخری^{١٠}Qur'an XXXIII:72.^{١١}

و این امانت است که پیش این طایفه [معبر]^{۱۲} علیه معتبر است بعشق و درد و درد عبارت از

ان سوز و المی است که است فرقت محبوب در دل محب آتش صفت پیدا میشود و میسوزد و

هر چه نشان غیر محبوب است [F. 277a]

عشق آن شعله است کو چون بر فروخت هر چه جز معشوق باقی جمله سوخت

بدانکه سوز و درد جز در انسان نمی باشد.

بیت

قدسیانرا عشق هست درد نیست درد را جز آدمی در خورد نیست

و فضیلت آدمی بر ملک و جمیع مخلوقات از زیادتی درد است.

بیت

ذره درد خدا در دل ترا بهتر از هر دو جهان حاصل ترا

درد آمد خوشتر از ملک جهان تا بخوانی مر خدا را در نهان

و فضیلت انبیا و اولیا بر یکدیگر از زیادتی درد است کما قال رسول الله صلی الله

علیه و سلم ما فضلکم ابو بکر بکثرة صلوة و لاصوم و لکن بشی و قر فی

صدره و عبارت از آن شیء آتشی محبت بود که سوخته بود جگر مبارکش را که هر چگاهی که

آهی می کشید هفت محله بوی جگر سوخته می شنیدند سبحان الله این بود سبب افضلیت

او بر یاران دیگر.

بدان لی طالب صادق که آنچه از آدمیان بکار می آید و با ایشان همراه می رود و قدر و قیمت

درد در انجناب در دست سرمایه سعادت که میرساند عاشقانرا بوصل محبوب حقیقی در

دست.

بیت

سرمایه سعادت ما [F. 277b] در دیار بود ورنه بسعی ما کره از کارکی کشود

^{۱۲} Marginal insertion.

ذره درد آدمی را بهتر است از هر طاعت و عبادت و خیرات که در دنیا و آخرتست.

بیت

بهرتر از هر دو جهان حاصل ترا	ذره درد خدا در دل ترا
بانکه دو کردم اگر درده کس است	بس کنم خود زیرکانرا این لس است

قال الله تبارك و تعالى: كنتم خير امة اخرجت للناس تامرون بالمعروف و تنهون عن المنكر.^{۱۳}

بدان لی طالب صادق که امر معروف و نهی منکر که دیباچه ترویج شریعت و طریقت محمدیست، صلی الله علیه و سلم، موقوف بمدد و معاونت خیر الأمرا و نعم الامیر است. از ان جهت غلو کرده شد در مدح و ثنای ایشان تا ایشان خود اول مظهر شریعت و طریقت محمدی، صلی الله علیه و سلم، نشوند و بدین خوی نکنند فقرا و رعایای ولایت ایشان باین سعادت نمی توانند شد.

بیت

چرخ اخضر خاک را خضرا کند	خوی شاهان در رعیت جا کند
آب از لوله رولان [F. 278a] در کوله ها	شه چو حوضی دل حشم چون لولها
هر یکی لوله دهد خوش ذوقناک	آب جمله کر زیک حوضیست پاک
هر یکی لوله همان آرد پدید	ورد رولان حوض آب شور است پلید
چون اثر کرد است در کل بدن	خوی شاهنشاه جان بی وطن

پادشاه ان زمان بهر وصف که باشند چاره ندارند رعایا و فقرای ولایت ایشان که بهمان وصف نباشند کما قال رسول الله صلی الله علیه و سلم الناس و علی دین ملوکهم. بدانکه حق، سبحانه و تعالی، پادشاهانرا قابلیت و استعداد تمام تمام آن قوم که بر ایشان پادشاه گردانیده بخشیده است تا چنین قابلیت و استعداد نباشد خلفای زمانرا تصرف در ان قوم بهر وجه که خواهند نمیتوانند کرد.

^{۱۳} Qur'an III:110.

آمدیم به بیان شر العلماء من زل الامر.

بدان لی طالب صادق که این شرارت بمجرد ر فتن عالم زیارت امیر نخواهد بود بحکم حدیث
انما الاعمال بالنیات این شرارت در نیت خواهد بود اگر نیت عالم در رفتن زیارت امیر
از جهت حظوظ نفسانی وجاه و منصب و حکومت بر مسلمانان و تفوق بر اقران بلکه اول
تحصیل بنیت اینها کرده باشد کمال شرارت است چراکه [F. 278b] این چنین عالم زیارت امیر
میکند و پرهیز از طعامهای حرام نمیکند بی دهشت و بی خردت میخورد و می آشامد
و خوش آمد میگوید و سعیهای نا حق میکند چاره ندارد چونکه اینها نتیجه لقمه حرام است.

بیت

لقمه تخم است برش اندیشهها لقمه بحرو گوهرش اندیشهها

چراکه لقمه در زمین دل آدمی بمنزله تخم است در زمین هر چه کارند همان بردارند اگر
طیب طیب و اگر خبیث خبیث.

بیت

چون هر چه کاشتی هم از آن خس بد روی کر نیک مردی رهی برو تخم بد مکار

و این چنین عالم که زیارت امیر میروود و بمصاحبت یکدیگر ضرر [ها]^{۱۴} بفقرا و رعایا
میرسانند ازین جهت امیر بمصاحبت و مدد عالم و عالم بمدد و مصاحبت امیر شر علما
و شر امرا میشوند نه از جهت مجرد زیارت چنانچه بلند تر گفته شد بس الفقیر علی باب الامیر.

بدان لی طالب صادق که بس الفقیر آنکس است که مسواک و دستار و جامه و سخنان ازین
طایفه و از کتب ایشان دزدیده و خود را بصورت ایشان راست ساخته و شیخی تر نشیده به نیت
طمع و ریاست [F. 279a] و حکومت و تفوق بر اقران زیارت امیر میروود و تقلید این طایفه میکند
و سخنان ایشان پیش امیر میگوید و خود را صاحت حال مینماید بدروغ و حال آنکه ذره از حال

^{۱۴} Scribbled between words.

ایشان جز ندلرد.

بیت

حرف درویشان بذردد مَرِد دون تا بخواند بر سلیمی لو فسون

از جهت خوش آمد انکار حالات و کیفیات فقرایی که شب و روز در آتش محبت سوخته اند
میکنند و در پیش امیر طعنه و تمسخر میکنند و جرتها می نمایند.

بیت

زد شیخ شهر طعنه بر اسرار اهل دل امر لایزال عد و لماجهل

امیر نیز بحکم حدیث الصحبة توثر از صحبت شوم لو و سخنان لو متأثر میشود. بحکم
من یسمع یخل خلل در مزاج لو پیده میشود و این جرت و بی لابی نیز از و^{۱۵} ظاهر میشود
به نسبت این طایفه و لو را نیز از سعادت و برکات ایشان محروم میسازد نعوذ بالله از شومی
مصاحبت این جنین بد بختی ایاک و مجاسته الاضداد.

بدان طالب صادق که هر خیال و اندیشه و دغدغه که پیدا میشود در آدمیان از نیک و بد از دو
چیز است، از لقمه و مصاحبت مصاحبان چراکه [F. 279b] حق، سبحانه و تعالی، آدمی را چنان
قابل آفریده است که با هر که می نشیند رنگ او میگرد اگر نشست و خواست بفقرا و صلحا
عرفا میکند از قبیل ایشان میشود و اگر نشست و خواست بفساق و فجار میکند از قبیل ایشان
میشود.

بیت

با هر که نشستنی نشد جمع دلت وز تو نرهسید زحمت آب کلت
زینهار از ان قوم کریزان می باش ورنه نکند روح عزیزان نحت

وقتی که معلوم کردی هر چه در تو پیدا میشده است بحسب اوقات و زمان از مصاحبت
مصاحبان و نتیجه لقمه بوده است بر تو باد که نشست و خواست جز بعلماء و صلحا و فقرا و

^{۱۵} لزو؟

عرفا نکنی.

بیت

و ز ظلال غالبان شوی	لژ جول طالبان طالب شوی
کو نشین اندر ^{۱۶} حضور اولیا	هر گه خواهد همنشینی با خدا
تو هلك زائكه جز وی نی کلی	لژ حضور اولیا کر بکسلی

و دیگر تا توانی لژ حضور صحبت بدان و بدگویان حذر کنی و کریزان باشی همچنانکه کسی لژ شیر میکرزد ایاک و الاسد که اینها بلها نند.

بیت

صحبث ابله بسی خونها که ریخت [F.	ز بلهان بگریز چون عسی ^{۱۷} گریخت
	280a]
خاندان نبوتش کم شد	پسر نوح بابدان بنشست
پی نیکان گرفت مردم شد	سک اصحاب کھف روری ^{۱۸} چند

بدانکه منکر یکی لژین طایفه و طریقه ایشان منکر جمیع انبیا و اولیا و طریقه ایشان است
نعوذ بالله من ذلک. وقتی که دانستی آقیت لقمه و مصاحبت بدان را بر تو باد که جز حلال
نخوری کما قال النبی صلی الله علیه و سلم العبادۃ عشرة اجزاً تسعة منها
طلب الحلال و واحد منها سائر العبادات و نشست و خواست جز با عاشقان و عارفان و
غالبان نکنی.

بیت

با آنکه نیست عاشق یکدم مشو قرین	با عاشقان نشین و همه عاشقی کزین
بانک دو کردم اگر درده کسی است	بس کنم خود زیر کانرا این بس است

قال داود یا رب لم خلقت الخلق قال الله تبارک و تعالی کنت کنزاً مخفياً
فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لاعرف اکابر دین درین معنی چنان فرموده اند که

^{۱۶} This hemistich is rewritten in the margin with "andar" changed to "dar".

^{۱۷} عسی؟

^{۱۸} روزی

این بدن میماند که صاحب جمالی جمالی بر کمالی دلرد همه کس می بینند او را و او خود را نمی بیند. ^{۱۹} بس محتاج میشود بآینه تا جمال خود را در آن مشاهده [F. 280b] کند [همچنین حق، سبحانه و تعالی، را جمال و جلال بر کمال بود پوشیده و پنهان خواست تا جمال و جلال خود را مشاهده کند] ^{۱۹} بس عالم و آدم را بیافرید یعنی از عالم و آدم اینها ساخت تا جمال و جلال بیچونی خود را مشاهده کند و در هر عالمی مناسب استعداد آن عالم جمال و جلال بیچونی خود را ظاهر ساخت.

بیت

بقدر آینه حُسن تو می نماید روی دروغ کاینه ما نهفت در زنک است

اما بهترین آینه که جمال و جلال بیخوانی او همچنانکه هست ظاهر میشود آن دل بنده های مؤمنست، اول آینه که جمال و جلال بیچونی او همچنانکه هست بتمامه ظاهر شد آن دل مبارک حضرت محمد رسول الله بود، صلی الله علیه و سلم، هیچ چیز نماند در مکن عیب ^{۲۰} آلهی که الا در و ظاهر شد و صاحب دل او ست بحقیقت.

بیت

صاحب دل آینه شش رو بود حق درواز شش جهت ناظر بود

و امتان او را بقدر متابعت او ازین سعادت بی نهایت نصیب است لیکن این معنی وقتی ظاهر میشود که آینه دل او مصفا و مجلا باشد از زنک غیرهمچنانکه آینه ظاهر وقتی که زنک داشته باشد صورت در و نمی نماید بی آنکه او را مصقلی زنند همچنین آینه دل مؤمن وقتی که زنک داشته باشد جمال و جلال آلهی در و ظاهر نمیشود [F. 281a] بی آنکه او را مصقلی زنند و زنک آینه دل مؤمن تعلقهای او ست که باشیدلرد.

بیت

تعلق حجابست و بیحاصلی چو پوند ها بکسلی واصلی

^{۱۹} Marginal insertion.

^{۲۰} غیب

بدان بحکم الطرق الی الله تعالی بعد انفس الخدایق هر کسی از اکابر طریقت که کاملان مکمل اند طریقه که عبارت از مصقل آینه دلست مناسب استعداد هر کس دران زمان اختیار^{۲۱} کرده اند بزودن زنک آینه دل.

اما حضرات خواجگان ما قدس الله تعالی لرواحهم طریقه اختیار کردند که جامع است مر جمع^{۲۲} لولیا را مسماست بسلسله اذهب از جهت نفاست و شرفش.

بیت

سلسله خواجگان خاقه دلم بلاست
ماجر است
هر که درین خلقه نیست غافل ازین

و مناسب هر کسی مصقلی باو میدهند تا آینه دل خود را از زنک غیر بزاید و مصفا و مجلا سازد تا جمال و جلال آلهی در و ظاهر شود همچون آن طبیب حاذق که جماعتی بیمار اثر را پیش او می آرند هر کسی را مناسب مرض او پرهیز و دوائی میفرماید اگر همه را یک پرهیز و دلو فرماید قصد در هلاک آنجماعت کرده باشد چونکه مزاجات و امراض مختلف می [F. 281b] باشد هر مرض و مزاجی را پرهیزی و دوائی مناسب آن میباید همچنین استعداد طالبان نیز مختلف است. و این طایفه علیه طبیبان حاذق آلهی اند هر کسی را مناسب استعداد او پرهیزی و دوائی میفرمایند.

بیت

ما طبیبانیم شاگردان حق
دست مزدی می نخواهیم از کسی
بحر قلزم خزانده ما را فانفلق
دست مزد ما رسد از مقدسی
این طبیبانرا بجان بنده شوید
تا بمشک غیر آکنده شوید

بدانکه همچنان طبیبانرا نمی شاید اعتراضی کردن که جمیع بیمار اثر را یک پرهیز و یک دوا چرانمی فرمایند؟ این طایفه علیه را بطریق لولی که نشاید و اگر در صحبت شریف ایشان

^{۲۱} اختیار؟

^{۲۲} جمیع؟

اختلاف در روش بینی و یا شنوی زینهار انکار و اعتراض بخاطر راه ندهی تا از سعادت ایشان محروم نمائی اختلاف در روش پیش نیست اما مقصود و مقصد یکست.

بیت

سر کشتکان کوی بتانرا تویی مراد مقصد یگست کعبه رواترا اگر صدند

اختلاف الاقوال من اختلاف الاحوال بدانکه زهر قاتلتر از اعتراض نیست بنسبت این طایفه چراکه [F. 282a] همه چیز را تدارک هست الا انکار و اعتراض این طایفه را که هیچ تدارک نیست. بس معلوم شد که طریق ایشان منحصر در یک طریق نیست. بحکم الطرق الی الله تعالی بعدد انفاس الخلاق هر کسی را مناسب استعداد و مصقلی میفرموده اند برای تصفیه وجه استعداد.

اما بدن لی طالب صادق که آنچه معروف و مشهور است پیش همه کس مصقل زنک تعلقات دل کلیمه طیبه لا اله الا الله است چه این بمنزله آلف و بای طالبانست لولا هر کس را میفرمایند اما تربیت هر کس مناسب استعداد و در صحبت شریف خود میکنند. دیگر بدانکه اگرچه الطرق الی الله تعالی بعدد انفاس الخلاق گفته اند اما چند طریقی را بطریق اجمال بیان کنیم تا معلوم شود.

بدانکه اول طریقه ذکر خفیه و جهر است.

ذکر کو ذکر تا ترا جانست پاکئی دل ز ذکریز دانست

و دویم طریقه توجه است.

مانند مرغی باش هان بر بیضه دل پاسبان کز بیضه دل زایدت مستی ذوق قهقهه

و سیوم طریقه مراقبه است. * المراقبة علم العبد بدوام اطلاع الحق علیه.

و چهارم طریق رابط است. و رابط آنست که صورت [F. 282b] و سیرت پیر را همیشه در نظر

دل خود درلری.

بیت

زن روی که چشم تست احول معبود تو پر تست لول

و پنجم طریقه صحبت است.

بیت

صحبت پیر به ز هر عملست هر که با او نشست در عملست
این عمل همجو را ز پنهانست رهبرت سوی وصل جانانست

و ششم طریقه جذبه است. و جذبه عبارت از غلبه میل و کشش [دل است]^{۲۳} بجانب حق،

سبحانه و تعالی، بر سبیل ذوق که جذبه من جذبات الحق توازی عمل الثقلین.

یک جذبه ز حق آمد و دل برد بغارت مجنون چکند کین کشش از جاتب لیلی است
یکجذبه تو بود که دل مست خدا شد مجنون چکند کین کشش از جانب لیلی
است^{۲۴}

و هفتم طریقه سماعست. السَّماع اهل لاهل لله و الاصوات الطیة هی مخاطبات

الحق الى العبد.

بیت

سماع ای برادر بگویم که چیست اگر مستمع ز ابدانم که کیست
کر از بُرج معنی پرد طیر او فرشته فرو ماند از سیر او

العاقل یکفیه الاشارة لما بدان ای طالب صادق که هر یک ازین طریق را که گفته شد --

بدایت و توسط و نهایت و آداب و شرایط [F. 283a] -- و آثار و علامتست اگر بیان کرده شود

بتطویل می انجامد این مختصر طاقت آن ندارد اختصار کرده شد بهمین مقدار.

لما طریق ذکر را که مشهور و معروفست بیان کرده شود انشا الله تعالی. بدان ای طالب

^{۲۳} Marginal insertion.

^{۲۴} The second hemistich repeated.

صادق که حضرات خواجگان قدس الله تعالی ارواحهم لوّل از جهت مصلحت طالبان این طریق را اختیار کرده اند. بحکم حدیث افضل الذکر لا اله الا الله مع الشرايط چونکه ایشان طبیبان حاذق آلهی اند و طالبان مریضان معنوی لوّل پرهیز میفرمایند از هر چه ازین پیش خورده اند که آن سبب مرض معنوی ایشان شده است و بعد از آن غذای صالح تعیین می کنند. و بعد از آن جلابی که نضح ماده فاسده ایشان بکند و بعد از آن شربتیی که سبب شفای مریضان معنوی شود.

بدانکه مراد از پرهیز اینجا بنسبت طالبان لوّلاً توجه است و توبه بحقیقت باز است [دن است]^{۲۵} از هر چه نا خوردنی و نا گفتنی و نا شنیدنی و نا رفتنی [و نا اندیشدنی]^{۲۶} و نا کردنی و نا دیدنیست که اینها سبب ماده مرض معنوی طالبان شده است و غذای صالح لقمه حلالست بحد و سط و جلابی که نضح ماده [F. 283b] فاسده طالبان میکند نمازی چند است که اکابر فروموده اند لوّل شکر و ضوست و بعد از آن نماز تهجد است دوازده رکعت بشش سلام. بعد از آن دو رکعت نماز نشسته گذرد که بجای رکعت میشود تا طاق ادا یابد که الله وتر و یحب الوتر و بعد از آن دو رکعت نماز اشراقست. بعد از بر آمدن آفتاب قدیک نیزه یا دو نیزه و بعد از آن دو رکعت نماز استخاره است و بعد از آن دو از ده رکعت نماز ضحی است و مراد از جلاب اینهاست که نضح ماده فاسده میکند. و بعد از نضح ماده فاسده مسهل کلیمه طیبه لا اله است که اسهال میکند هر ماده فاسده را که آن نشان غیر و غیریتست و مرکب درین مسهل تجلیات مفاتی و اسمایی است. هر چکاه که این همه جمع شدند و متوجه شدند به قلب سالک اسهال کردند هر ماده فاسده را که آن نشان غیر و غیریت است.

بیت

تیغ لا بر کش که آن معبود تست

غیر حق هر ذره کان مقصود تست

Marginal insertion. ۲۵

Marginal insertion. ۲۶

و بعد از سهال یافتن ماده فاسده شربت شفا کلیمه الا الله است که شفا می بخشد
 سالکان طریق را که مریضان معنوی اند از هر مرضی که [F. 284a] داشتند و مرگب درین شربت
 تجلیات ذاتی است که لَقَا الخلیل شفا العلیل.

لما بدان لی طالب صادق که طریق زدودن زنک آینه دل بمصقل لا اله الا الله آنست که اول
 نفس را که آتش صفت است در شیوناف که کوره آتش محبت است در مقابله آینه دل حبس
 می باید کرد و زبانرا بر کام جفسانید و این نفس را آخر انفاس خود اعتقاد کرده.

بحرکات ثلاثه و وقوف ثلاثه بجانب آینه دل میباید کشید تا بنفس آتش محبت زنک تعلقات
 آینه دل سوخته و زدوده شود. حرکات ثلاثه آنست که در زمان گفتن لا سر خود را بالا میباید
 کرد و در زمان گفتن آله بجانب دست راست میل میباید کرد و تعلقها را که عبارت از
 زنک آینه دلست در نظر میباید آورد بمصقل آله همه را از روی آینه دل زدود و در زمان
 گفتن الا الله نفس حبس کرده خود را که آن لوستاد آینه دلست متوجه کوش پاره صنوبری
 الشکل که بر دست چپ است که آن غلاف آینه دلست ساحت بزور هر جه تمامتر بکشد تا اثر
 حرارت آتش نفس تمام اعضا برسد [F. 284b] و بسوزد هر زنک و غباری را که در روی آینه
 دلست تا آینه دل از زنک تعلقات زدوده و مجلا شود و بصلاح آید تا تمام جسد نیز بصلاح
 آید. کما قال رسول الله صلی الله علیه و سلم ان فی جسد بن آدم طضفة اذا
صلحت صلح الجسد كله و اذا فسدت فسد الجسد كله الا هی القلب عبارت ازین
 کوش پاره است.

بوقوف ثلاثه یعنی وقوف عددی و زمانی و قلبی وقوف عددی آنکه ذکر را شمرده گوید طاق
 طاق باید طریق که گفته شد و وقوف زمانی آنکه در زمان حبس نفس و گذاشتن نفس و
 مابین النفسین حاضر باشد که خاطر غیری در دل ندراید و وقوف قلبی آنکه در زمان

گفتن الا الله دل خود را که عبارت از اندیشه لوست که دل حقیقی است بخدا حاضر دلرد.

بیت

ذکر گو ذکر تا ترا جان است
چون تو فانی شود ز ذکر بذکر
پاکی دل ز ذکر یزدان است
ذکر خفیه که گفته اند آنست

مرتبه اول سه بار گوید اگر نفسش وفا کند پنج بار گوید همچنین طاق طاق گفته میرود تا بیک

نفس [F. 285a] بیست یکبار گوید اینجا محل نتیجه است گفته اند و عبارت از نتیجه فانی

وجود بشریت است و عبارت از وجود بشریت آن تعلقهاست که میباشد آدمیان را باشیای خود.

بیت

تعلق حجابست و بیحاصل
چو پوندها بکسلی واصل

اگر زنک یکی ازین تعلقها از روی آینه دل زدوده شده است ذکر او نتیجه داده است و اگر نه

دلیل است بر بیحاصلی عمل او یعنی نقصانی در عمل او واقع شده است. احتیاط کند و باز

از سر کرد همچنین طاق طاق گفته میرود تا باز به بیست یک برسد باز ملاحظ کند اگر نتیجه

داده است همچنین طاق طاق میگوید تا آنزمان که تعلقها بتمامه بسوزد و زدوده شود تا آینه

مَصْفَا و مجلا شود و محل نزول سلطان جذبه گردد جذبة من جذبات الحق توازی عمل

التقلین.

بیت

جذبة تا یک زمان طیران کنم
در هوای لا مکان جولان کنم

بیان شرایط اول احتراز از صحبت نا جنس است.

بیت

نخست موعظ پیر صحبت این حرفست
که از مصاحب نا جنس احتراز کنید

شرط دوام دوام وضوست.

بیت

با طهارت باش پاکی پشه کن [F. 285b]
از عذاب کوزیک اندیشه کن

و شرط سیوم از دل گوید یعنی از اندیشه گوید که عبارت از دل حقیقی است و بدل گوید یعنی بگوشت پاره صنوبری شکل گوید که در پهلوی چپ وی است و بمعده نگوید که نتیجه نمیدهد.

و چهارم بطریق دوام گوید بحکم حدیث خیر الاعمال ادومها تا نتیجه دهد. بالغرض اگر شخصی هزار سال عمر داشته باشد و دوام عمل نداشته باشد هیچ نتیجه نخواهد داد یعنی در آمدن و رفتن و خولستن و خفتن و در و غط و درس و درپع و شرا و در همه اوقات و زمان میباید که مشغولی از راه درون را از دست ندهد تا نتیجه وافر حاصل آید که آن وصل محبوب حقیقی است. بدانکه دوام عمل بی مراقبه و محاسبه ممکن نیست و مراقبه پاسبان بودن است بر نفس تا به غفلت نبرارد که اگر حاضری مؤمنی * و اگر غافلی کافری * بیت

ترا یک پند بی در هر دو عالم که بر ناید ز جانت بی خدا دم

و محاسبه در دو زمان می باید کرد سالک طریق را اوقات او مضبوط شود و عمل او دایمی گردد تا نتیجه دهد. یکی در زمان سحر بعد از شکر و ضو تفکر و تخمین کند که چند نفس در خواب از وی بغفلت [F. 286a] برآمده است پیدا سازد و توبه کند و صد بار استغفار کند تا هر سکاری که در خواب بروی گذشته است. از قبیل کار او شود تا عمل او دایمی گردد. و دیگر بعد از نماز دیگر نیز محاسبه کند بو بیند که از آن زمان که از خواب متنبه شده است تا این زمان تخمین کند که چند نفس را بغفلت بر آورده است و چند نفس را بحضور و آگاهی آنچه بغفلت بر آورده است توبه کند و هفتاد بار استغفار کند کما قال رسول الله صلی الله علیه و سلم انی لیغان علی قلبی حتی استغفر الله فی کل یوم سبعین مرّة هر بیکاری که درین روز گذشته است بروی باین توبه و استغفار از قبیل کار می شود. بس عمل او باین طریق دایمی میشود امید است که هر لحظ و هر زمان نتیجه از عمل او

مناسب استعداد او ظاهر شدن گیرد انشا الله تعالى.

شرط پنجم بطریق خفیه گوید بر وجهی که اگر بالغرض شخصی بر پهلوی او نشسته باشند اند در
ان زمان حرکات ثلاثه را معنوی کند چراکه این نسبت بمثابه جوهریست لولا هر چند
پوشیده تر و پنهان تر لطافتش پشتر.

و شرط ششم احتیاط [F. 286b] در لقمه بحد کند که از حرام و شبهه نباشد چه لقمه بمنزله
تخم است در زمین دل آدمی هر چه کارند همان بر دارند اگر طیب طیب و اگر خبیث خبیث.
بیت

تخم پراکنده که در کمل بود تخم پراکنده گئی دل بود

قال الله تبارک و تعالی و اذکر ربک اذا نسیت^{۲۷} ای نسیت غیرک ثم نسیت نفسك
ثم نسیت وصفک. همچنین باین آداب و شرایط که گفته شد طاق طاق گفته می رود تا
آزمانکه وجود بشریت که عبارت از تعلقیهای لوست بتمامه متفی و منسی گردد که هیچ چیز از
نشان غیر و غیرت نیست در آینه دل او باقی نماند اینست معنی اذ نسیت غیرک و فنای وجود
بشیری.

بیت

غیر حق هر ذره کان مقصود تست تیغ لا بر گش که آن معبود تست

در ضمن این حالات و آثار و علامات و کیفیات و سکرها و بیخودها و مکاشفات و غیرها
بسیار باشد که شود و گاه باشد که نشود از جهت قوت استعداد اینست نهایت [ذکر]^{۲۸}
مبتدیان این طریق باین آداب و شرایط که گفته شد و بعضی از عالمان مبتدیان این طریق و
بدایت متوسطان آنست که قلب صنوبری الشکم بگفتار [F. 287a] در اید باین طریق که مبتدی در

^{۲۷} Qur'an XVIII:24; the rest of this doesn't seem to appear in the Qur'an.

^{۲۸} Written above line.

ابتدا تکلف میکرد در حرکات و سکانات این زمان این تکلفها را گذارد و بهمگی بوقوف قلبی متوجه این گوشت پاره شود اینست بدایت ذکر متوسطان این طریق تا آنزمانکه گوشت پاره از گفتن بار ایستد اینست معنی اذ انسیت نفسک و فنای فنا چراکه گفتار گوشت پاره حدیث نفس است. چونکه گفتار نماند نفس نیز فانی شد آثار و علامات متوسطان این طریق درین ضمن کیفیات و حالات و بیخودیها و استغراقها میباشد که گاهی سالک نفس خود را افراموش میکند و گاهی نفس خود حاضر میشود و این را بلسان این طایفه وجود عدم میگویند و این دو وجود را با یکدیگر وصل می باید کرد.

بیت

وصل اعدام اگر توانی کرد کار مردن مرد تانی کرد

و این علامات متوسطان این طریق است چه این بیخودی و بی شعوری و صفی است از لوصاف بشریت و سالک می باید که حضور و آگاهی را که مغز حقیقت ذکر است بهمگی متوجه این بیخودی و بی شعوری سازد تا آنزمانکه بیخودی و بی شعوری بتمامه از وی زایل شود شعوری و آگاهی که مغز حقیقت ذکر است [F. 287b] بحوهر دل یکی شود که جز حضور و آگاهی در دل سالک هیچ نماند این است وصل اعدام و نهایت ذکر متوسطان و بدایت ذکر منتهیان اینطریق و نهایت سیر الی الله و بدایت سیر فی الله و مقام فنای فنای فنا و این فنای اتم حاصه حضرت محمد رسول الله است صلی الله علیه و سلم و امتان او را بقدر متابعت او ازین سعادت بی نهایت نصیب است.

بیت

بی فنای مطلق و جذب قوی کی حریم وصل را محرم شوی

و بدایت ذکر منتهیان این طریق آنست که حضور و آگاهی که مغز و حقیقت ذکر است بهمگی متوجه بآنجناب سازند تا آنزمانکه شعور بشعور نیز نماند هر چند در خود نظر کند جز آگاهی در خود هیچ نیابند و هر چند خواهند که این آگاهی را از خود دور کنند نتوانند چراکه آگاهی

علی الدوام صفت ذاتی حق است سبحانه این است وجود موهوب حقانی که عوض وجود لو باو
لرزائی داشته اند و فرق بعد انجمع و بقاء بعد الفنا.

بدان لی طالب صادق که فنا بر سه قسم است لَوَّل فنای وجود بشریت که آن نهایت مبتدیان این
طریق است. دوام فنای نفس [F. 288a] سالک که آن نهایت متوسطان این طریق است. سیوم
فنای وصف سالک که آن نهایت منتهیان این طریق است. و هر یک ازین اقسام را آثار و
علامات و معاینات و مکاشفات و کرامات و مقامات و ظهور حقایق و معارف می باشد لَمَّا
اظهار کردن معارف و حقایق متبذیان و متوسطان را هیچ وجه جایز^{۲۹} نیست اگر کنند خطا کرده
باشند و خود را خراب خواهند کرد چراکه کمترین عقوبت ایشان در دنیا آنست که باین مقام
عالی نخواهند رسید چراکه ایشان خدا خوانند.

بیت

کر خدا خوانی مگو لسلر عرفان فاش فاش و خدا دانی بیا لسلر حق اظهار کن
خدا خون کر خدا دن شد بتحقیق بموری دلر حق تخت [مُلک] سلیمان

بعد ازین بدایت مقام سیر فی الله و مقام [بدل]^{۳۰} کشش است.

بیت

گُستاد تو عشق است تو آنجا برسی لو خود بزبان حال گوید چون گُن
بنده بود اینجا رسید و شاه شد دهر و رهرو نماند راه شد

این نهایت سیر الی الله است دیگر سالک را رفتار نماند لو را می برند چنانکه بنسبت انحضرت
صلی الله علیه و سلم واقع شد درین مقام کقوله تعالی سبحانه الذی [F. 288b] اسری
بععبده لیلاً مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ الی الْمَسْجِدِ الْاَقْصٰی الذی بارکننا حوله لنُریه مِنْ
اَیَاتِنَا.^{۳۱}

^{۲۹} جانیر؟

^{۳۰} Marginal insertion.

^{۳۱} Qur'an XVII:1.

بیت

کر کشش است ناکهان تو [تا بدل]^{۳۲} نبری بخود کمان

بیک قبول ماست آن کان سوی مات می

کشد

باش ز بون هر فره تا بکشاید این کره درد کز بن که درد به کان بدولت می کشد

و این مقام درد و سوز است سرمایه سعادت که میرساند عاشقانرا بوصل محبوب حقیقی درد
است.

بیت

سرمایه سعادت ما درد یار بود	ورنه بسعی ماکره از کارگی کشود
کر بگویم وصف او بیجد شود	این سخن هفتاد تا کاغذ شود
بس کنم خود زیرکانرا این بس است	بانک دو کردم اگر در ده کس است

بیان تمثیل فنای فنا.

بدان لی طالب صادق که این بدان میماند که خمی بود پیش از این تهی و خالی پرا انگوز
ساختند او را مدتی گذاشتند تبدیل یافت خمر شد بعد از آن مدتی گذاشتند تبیل یافت سرک شد
این اسما و اوصاف که پیدا شد در خمر اوصاف انگور است خمر بهمان اوصاف اصل خود است
خمر را هیچ نیست همچنین وجود آدمی مثل آن خمر است لولاً هیچ چیز در وی نبود [F. 289a]
حق، سبحانه و تعالی، پد قدرت خود در چهل صباح خم وجود آدمی را راست ساخت کما قال
النّبی صلی الله علیه و سلم خمرت طنیه آدم بیدی اربعین صباحاً.

ترجمه

خاک ما کل کرد در چل بام دلا بعد از آن جانرا در و آرام دلا

و بعد از آن از روح خود در قالب آدم دمید کقوله تعالی و نفخت فیهِ من روحی.^{۳۳}

^{۳۲} Marginal insertion.

^{۳۳} Qur'an XV:29; XXXVIII:72.

بعد از دمیدن روح و آمدن بدنیا این همه اسما و اوصاف بشریت پیدا شد و غلبه کرد بر اوصاف روح سالک خواهد که [باز اوصاف روح الهی را در خود یابد بی آنکه این اوصاف بشریت را از خود دور کند ممکن نیست همچون آن خمر سرکه که خواهند که]^{۳۴} او را محل عسل سازند و لولاً تا سرکه از وی نگیرند و شست شوی نکنند قابل آن نمی شود که عسل در وی پر کنند. بس خم فانی شد یعنی تهی و خالی کردید. بعد از آن از عسل پر ساختند این زمان هر چه از خم ظاهر میشود از آن عسل است انگور را هیچ نیست همچنین هر چگاه سالکان طریق خم استعدادات خود را از اسما و اوصاف بشریت بیکی ازین طریق که پشتر گفته شد بتمامه خالی و تهی ساختند و فانی شدند که هیچ چیز از اسما و اوصاف بشریت در ایشان باقی نماند بعد از آن محل آن شد که اسما و اوصاف الهی در ایشان ظهور کند یعنی دریاهاى [F. 289b] فیوض و رحمت الهی را در خم استعداد ایشان ریختن گیرند. بعد از آن هر چه ظاهر میشود از ایشان همه نتیجه فیض و رحمت الهی است همچنانکه حضرت رسول صلی الله علیه و سلم بعد از آنکه خم استعداد شریف خود را از اوصاف بشریت بتمامه خالی ساخته بودند حق، سبحانه و تعالی، از وجود شریف ایشان مشت ریکی بر چشم کافران پاشید و گفت حق، سبحانه و تعالی، مارمیت اذرمیت و لکن الله رمی.^{۳۵}

همچنین قال الله از صمتش بجست

مارمیت اذرمیت بی ویست

بس آنچه از ایشان صادر شد از وجود شویف حق، سبحانه و تعالی، بود ایشانرا هیچ نبود و عبارت از وجود موهوب حقانی این وجود است مقام بی بصر و بی یبطش و بی یسمع این مقام است. هر چه می بینند و هر چه میشنوند و هر چه جا که میروند هر چه میگویند و میفرمایند باین وجود شریف است و کامل مکمل عبارت ازین وجود است این زمان هر چه میگویند و میکنند همه نور و مفاست بعد از این کر شرح گویم ابلهی است * زانکه شرح این ورای آکهی

^{۳۴} Marginal insertion.

^{۳۵} Qur'an VIII:17.

لست *^{۳۶} هر چگاهی که سالکان طریق سکی از این طریق که گفته شد خم استعدادات خود را از نجاسات [F. 290a] بشریت خالی ساختند وقت آن شد که سلطان عشق نزول فرماید کقولہ
 تعالیٰ انّ الملوك اذا دخلوا اقریةً افسدوها و جعلوا اعزّة اهلها اذله.^{۳۷}
 بیت
 حدود کشود عشق از خروج عشق ویران شد سپاه عشق هم ملک درون مکرفت هم
 بیرون

چونکه شهر دل پیش ازین از ان نفس و شیطان و طسعت بود. بعد از نزول سلطان جذبه ویران ساخت آن نظام ایشانرا و اغرۀ شهر دل که نفس و شیطان بودند خوار و ذلیل بر زمین زد بعد ازین حکم مر سلطان جذبه راست هر چه میگوید و میکند حکم حکم لوست که جذبه من جذبات الحق توازی عمل الثقلن.
 ترجمه
 جذبه تا یک زمان طیران کنم در هوای لا مکان حولان کنم

بدان لی طالب صادق که اکابر طریقت، قدس الله ارواحهم، تعبیر از جذبه بعشق نیز کرده اند هر چه گاهی که سلطان عشق در شهر دل عبارت از خم استعداد سالکان لست نزول فرمود خم استعداد ایشان گاهی پر آمده مغلوب و مستغرق و مستهلک شدند نعرۀ سبحانی و ما اعظم شانی ولیس فی جبتی سوی الله بر لوردند چه عجب باشد وقتی که خم سرکه از سرکایی بتمامه [F. 290b] خالی شد و پر شد از عسل حقیق بیرون و درون لو اگر درین زمان از خم فریاد بر آید که منم عسل چه غریب باشد العاقل یکفیه الاشارة درین مقام زبان حال عاشقان این بیت می سراید که:

^{۳۶} Set off with verse marks in the text.

^{۳۷} Qur'an XXVII:34.

تی کرد مرا از من پر کرد ز دوست	عشق آمد و شد چو خونم اندر رک پوست
نامی لست ز من بر من باقی همه دوست	اجزای وجودم همگی دوست گرفت
بانک دو کردم اگر درده کس لست	بس کنم خود زیرکانرا این بس لست
این لسی خوشتر که اندر کام ز هر	گر ندلرم از شکر جز نام بهر
خوسد لم کین قصه از جان گفته ام	گر نیم ز یشان از یشان گفته ام
قسم من ز لن رفتگان دردی رسد	آخرم ز لن کار و لن کردی رسد
که هستی را نمی بینم بقایی	غرض نقشی لست کز ما باز ماند
کند در حق درویشان دعایی	مگر صاحبدلی روزی برحمت

[تمام]^{۳۸}There is no formal closing to this tract. ^{۳۸}

[F. 290 b]

بسم الله الرحمن الرحيم

حمد بسیار و ثنای بیشمار خدا را عزّ و جلّ که هژده هزار عالم را از برای مُشاهدهٔ جمال و جلالِ خود خلق کرد. و در هر عالمی مُناسب استعداد [F. 291a] آن عالم از جمال و جلالِ خود ظاهر ساخت. و حضرتِ آدم علیه السلام را از همّه برگزید. و سینهٔ مبارکِ او را مُظهرِ جمال و جلالِ خود گردانید. کقوله تعالی: وَ أَقَدَّ كَرَّمْنَا نَبِيَّ آدَمَ وَ حَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ^۱. هیچ چیز نماند در ممکنِ غیبِ آلهی که در سینهٔ مبارکِ او ظاهر ساخت.

بیت

چو آدم را فرستادیم بیرون
جمالِ خویش بر صحرا نهادیم

صد هزار درود و تحیتِ بیشمار بر حضرتِ سیدِ اولین و آخرین حضرتِ محمد رسول الله، صلی الله علیه و سلم، که هژده هزار عالم را به طفیلِ وجودِ شریفِ او خلق کرد که لو لاک لما خلقت الا فلاك. بعد از آن، برال و اصحابِ کرامِ او که راهنمایانِ راهِ دین و پشویانِ علم و یقین اند باد.

بیت

پشویانی که ره بین آمدند
پشویانی که ره بین آمدند
جان خود را عینِ حسرت^۲ ساختند
گاه و بیگاه از پیِ این آمدند
همره جان عجز و حیرت ساختند.

لما بعد سببِ تالیفِ این نُسخه آن بود، که حضرتِ سلطنتِ شِعارِ مقبولِ حضرتِ باری مُخلص و معتقدِ درویشانِ بلِ محبوبِ قلوبِ ایشان محدمِ سرلر نهانی زاده الله تعالی ظلالِ بر کاته و حسناته علی مفارقِ جمیع الفقراء و الرعیه. [F. 291b] بعد از دخول در نسبتِ شریفِ این طایفه، علیه قدس الله تعالی سرلرُهم، و مشرف شدنِ وجودِ شریفِ ایشان ببادِ نوروزی که عبارت از نفسِ شریف و نظرِ شریف و صحبتِ لطیفِ این طایفهٔ علیه است که بهترین اعمال است و مشرف

^۱ Qur'an: XVII:70.

^۲ حسرتِ تو

شدن ایشان بحالات و کیفیات و با علاء مقامات این طایفه علیه و معاونت نمودن ایشان
 جمیع^۳ طالبان و فقراراعلی الخصوص طالبان و فقرای این طریق را و ترویج دادن ایشان این
 نسبت شریف را این ضعیف کمترین از خادمان این مخدومان خواست که [از]^۴ شکر این نعمت
 عظیم و طلب زیادتى این نعمت بموجب کریمه لئن شکر تم لازید نکم^۵ نسخه را نویسد
 تا سبب رشد طالبان و زیادتى نعت و محبت حضرت خان گردد، انشا الله تعالى.

بیت

شکر نعمت نعمت افسزون کند و رنباری از گفت بیرون کند

قال النبى عليه السلام: اغتنمو ابرد الربيع فانها تعمل بابد انکم کما تعمل
 یا شجار کم و اجتبو ابر د الخريف فانها تعمل بابد انکم [F. 292a] کما تعمل با
 شجار کم. همگنان را معلوم باشد^۶ که از احادیث نبوی ظاهر و باطن مراد است. و آنچه از
 ظاهر این حدیث شریف معلوم میشود. آنست که غنیمت دلرید باد بهاری را و بدنهای خود را از
 و میپوشانید که آن میکند با بدنهای شما که در بهارن با درختهان شمایان میکند. یعنی
 درختانکه در زمستان با آثار تجلی قهریه آلهی از برگ و بر خالی و عاری گشته اند. و
 زمینها از سبزه و ریاحین و گل و سنبل خشک شده، بمجرد رسیدن باد بهاری که آثار لطف
 و رحمت آلهی است، همه باز از سر تازه و خرم میگردند و در حرکت می آیند. غنچه و گل و
 میوه ها بتدریج در ایشان پیدا شدن و میگیرد. همچن بمجرد رسیدن آثار تجلی لطف
 آلهی با بدنهای شمایان که از آثار تجلیات قهریه آلهی تیره و فُسرده شده است. غنچهای و
 گلها و مشاهدات می شکفاند و میوههای معاینات پیدا میسازد.

^۳ Missing dots; this is a guess.

^۴ Inserted in another hand above line.

^۵ Qur'an XIV:7.

^۶ ؟؟ باشد؟

ترجمه

تن میپوشانید از باد بهار
با تن جان شما آن میکند

گفت پیغمبر که یارن زینهار
آنچه با برگ درختان میکند

بدن لی طالب صادق که مراد از باد بهاری که آنحضرت، صلی الله [F. 292b] علیه و سلم، فرموده اند که غنیمت دلرید، و تن میپوشانید میتواند بود که بحقیقت عبارت از نفس شریف و صحبت لطیف نظر شریف این طایفه علیه باشد، چونکه نفس شریف ایشانرا نیز این خاصیت است که بعد از رسیدن آن بر زمین دلهای طالبان این معانی که گفته شد و صد هزار چندان از معارف حقایق در دل ایشان پیدا می میسازد.^۷

اما بدن لی طالب صادق که این موقوفست لولاً بر آنکه حق، سبحانه در دلهای طالبان بصفه لرات تجلی فرماید. و این درد طلب در باطن طالبان پیدا شود و کشد ایشانرا به صحبت شریف این طایفه چرا که المرید مراد گفته اند. و بعد از پیدا شدن درد طلب در باطن طالبان، و کشیدن ایشانرا بصحبت شریف این طایفه و مشرف [شدن]^۸ زمین دل ایشان بانفاس شریف ایشان و سبز شدن شجره طیبه در زمین دل سالکان کَشَجَرَةُ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ^۹ بحکم حدیث: خیر الا اعمال ادومها مدامت نماید بصحبت شریف این طایفه تا هر لحظه و هر زمان [F. 293a] ببرکة انفاس شریف ایشان شجره طیبه سبزه تر و تازه تر گردد. و بتدریج بآن کمال میباید برسد، و سُنَّتِ الله چین جاری شده است که همه کس و همه چیز بتدریج بتربیت کامل و مکمل بکمال خود میرسند.

^۷ Two mi's in the ms.

^۸ Marginal insertion.

^۹ Qur'an XIV:24.

غزل

هیچکس را از خود انگیزی نشد	هیچکس از خوشتن چزی نشد
دانه انگور تخم خربزه	تا بر دهقان نرفت چزی نشد
تا برون نارند آهن را از سنگ	هیچ آهن خنجر تیزی نشد
هیچ حلوی نشد استاد کار	تا که شاکرد شکر ریزی نشد
نام مولانا نشد سلطان عشق	تا غلام شمس تبریزی نشد

همچنانکه کسی خواهد که شجری یا نباتی را بکمالی که میباید رساند. اولاً میباید زمین او را مناسب سازد. بعد از آن تخم درو بنشانند و تربیتی که تعلق باو دارد بکند و لکن بتربیت او بکمالی که میباید نمیرسد حق، سبحانه تعالی، بکمال عنایت و فضل و کرم خود لبر و باد و ماه و خورشید و [فلک را نیز مریی او میکردند تا آن کمال او را حاصل شود].^{۱۰}

بیت

لبر و باد و مه و خورشید و فلک در کارند	تا تو نانی بکف آری و بغفلت نخوری
همه از بهر تو سر گشته فرمان بر دل ^{۱۱}	شوط انصاف نباشد که تو فرمان نبری

[F. 293b] همچن با وجود این همه فیض بولسطة لبر و باد و غیرها بی تربیت انسان کامل مکمل نیز ممکن نیست که بکمال خود برسد طالبان نیز چه هر گاهی که مشرف شدند بصحبت شریف این طایفه و انفاس ایشان که معتبر^{۱۲} است. بباد بهاری، اولاً شجرة محبت در حرکت می آید. و بترویج هر لحظ سبزتر و تازهتر میگردد. بعد از آن بمرتبه شجری میرسد.

بعد از آن عنجها در و پیدا شدن میگیرد و گلهای مشاهد است در و شکفتن میگیرد. و میوهای معانیات در وی پیدا شدن میگیرد. و بتدریج بحرارت انفاس شریف این طایفه سخته و ریختند میگیرد. و بعد از آن پیر مغانکه عبارت از این طایفه است، بعضی میوها که مناسب

^{۱۰} Marginal insertion.

^{۱۱} بر دلزند

^{۱۲} Inserted here in the text:

معبر دل

فشدنِ لست میفشارد و در خمهای که در خمخانهای وحدتست پیر میسازد و میگزارد. تا
بتدریج بحرلوتِ آتش محبت در شورش و جوشش میدراید.

بیت

آتشِ عشق لست کاندَر نی فنَد جوششِ عشق لست کاندَر میفتاد

و بمرتبهٔ اسکار میرسد، بعد از آن پُر مغان قطره قطره ازین شرابِ محبت در کامِ جانِ
طالبان که در مجلسِ شریفِ اویند، بقدر استعدادِ ایشان میچکاند.

بیت

خَم دیرینه می [F. 294a] پیر منست ای ساقی هر دمم فیضِ دگر میرسد از باطنِ پر

بدانِ ای طالبِ صادق که مراد از این شرابِ محبت که گفته شد میچکاند پرمغان بر کامِ جانِ
طالبان فیضِ مالانهایهٔ الهی لست که از خمخانای وحدت هر لحظ و هر زمان بیواسطه از عالم
بالا بر باطنِ شریفِ پر میریزند. بقدر استعدادِ طالبان که در مجلسِ شریفِ اویند. و پریرز بقدرِ
استعدادِ هر کس ازین فیض تقسیم میکند. و از این قسمت قوتی در باطنِ پر پیدا میشود که
قابلِ فیضِ دیگری اقوی از آن میگردد، هر چند فیضِ پیشِ استعدادِ پیشِ هر چند استعدادِ پیشِ
فیضِ پیش.

بیت

همچنین میرد بپایانش مرس در چنین دردی بدرمانش مرس

و مبالغهٔ آنبیا و اولیا در کثرتِ یاران ازین جهت بوده است. چرا که هر چند یار پیشِ فیض
پیشِ هر چند فیضِ پیشِ کمال پیشِ چونکه کمال در کثرتِ یاران بوده است. آنبیا و اولیا مبالغه
درین باب بسیار نمودند.

بیت

هر نبی اندرین راه درست معجزه بنمود همراهان بجست
زائکه انبوهی جمع کاروان دشمنانرا بشکند تیغ سنان
حاصلِ این آمد که یار جمع باش همچو بتکر از حجر یاری [F. 294b] ترارش

قال النبی صلی الله علیه و سلم: اغتَنِمُوا اِبرِدَ الرَّبِیعِ فانها تعمل بآبد انکم
کما تعمل بآ شجارکم.

بدان لی طالب صادق که بعد از پیدا شدن درد طلب که عبارت از تجلی آلهی است به صفت
لرات در باطن مرید بقرار و بی آرام ساخت او را و کشید بصحبت شریف این طایفه و یا این
طایفه را بصحبت او از جهت شفقت و تربیت او چنانکه گفته اند.

بیت

گر دولت درد دین ترا دست دهد یا باد لرات طلب در تو جهد
یا موی کشان ترا بر شیخ برد یا شیخ دو لسه روی سوی تو نهد

بهر حال بعد از مشرف ساختن حق سبحانه و تعالی مرید را بصحبت شریف این طایفه و انفس
شریف ایشان که عبارت از باد بهاریست هر لحظه و هر زمان حالات و کیفیات درد پیدا
میشود. بحکم حدیث: اِغْتَنِمُوا الْفَرَصَ فَإِنْ فَوَّتَهَا غُصَصَ. فَرَصَتْ و صحبت این
طایفه را غنیمت میباید شمرد تا بمرور ایام بنفس آتش صفت ایشان میوهای معاینات
پختن و ریختن گیرد انشا الله تعالی.

بدان لی طالب صادق که اگرچه حق، سبحانه و تعالی، را اوصاف بی [F. 295a] نهایت است، اما
اصل همه دو صفت است، صفت بسط و صفت فیض، صفت بسط بطریق عموم در بهارن در
همه چیز ظاهر میشود همچنانکه بنسبت زمین و درختان بسطی و گشادگی پیدا میسازد
همچنین بواسطه انفس شریف این طایفه هر لحظه و هر زمان بسطی و گشادگی در دل طالبان
پیدا میشود.

دیگر بدانکه غرض و مقصود حق سبحانه و تعالی، از خلقت بشر اظهار محبت خودش بود.

بیت

غرض از عشق توام چاشنی درد و غمست ورنه^{۱۲} زیر فلک اسباب تنعم چه کمست

^{۱۳} و اگر نه

مراد از درد آن شعله آتش محبت است که بواسطه پر از تۀ دل طالبان سربر می زند و میسوزد
هر چه نشان غیر معشوق ست.

بیت

عشق آن شعله است کو چون بر فروخت هر چه جز معشوق باقی جمله سوخت

و عبارت از عشق آن شاهباز حقیقی است که هر لحظه و هر زمان از آشیان دل سالک پرواز
میکند، و میرساند خود را بمحبوب حقیقی که حق، سبحانه و تعالی.

بیت

عشق را پانصد پرست هر پری از فرار عرش تا تخت الثری

بدان لی طالب صادق که [F. 295b] هر شیرینی و خوشی که در هر زمان از سُخنان این طایفه ظاهر
شده و میشود همه از شیرینی عشق است.

بیت

کر عشق نبودی و غم عشق نبودی چندین سخن خوب که گفتی و شنودی
کر باد نبودی که سر زلف ربودی رخساره معشوق بعاشق که نمودی

بدانکه عشق آن شیر شرزه ایست که در پیشۀ دل سالک میدراید، و میگریزند هر شیر و گرگ و
روباهی را که در پیشۀ دل سالک بود که عبارت از نفس و شیطان و توابع ایشانست.
الشَّيْطَانُ يَفِرُّ مِنْ ظِلِّ عُمَرَ.

مسلمانان مسلمانان مرا ترکيست یغمایی که او صفهای شیرانرا بدراند به تنهایی
به پیش خلق نامش عشق به پیش من بلاتی جان بلا و محنت شیرین که جز با او نیاسایی
دهان عشق میخندد دو چشم عشق میگیرد که حلوا سخت شیرینست و نا پیداست
حلوایی

بدانکه عبارت از عشق آن میل و کششی است که میکشد عاشقان سوخته را بجانب معشوق.

بیت

گر کششی است ناگهان تا نبری بخود کمان پیک قبل ماست آن کان سوی مات میکشد

بدانکه عشق آن بلا و محنت شیرینی است که جزُ محبانِ مجنون^{۱۴} قدر آن نمیدانند. هر که در

حلقه [F. 296a] ایشان نبود خبر از این معنی ندلرد.

سلسله موی دوست حلقه دلم بلاست
هر که درین حلقه نیست غافل ازین ما
جرلست

بدانکه درد عبارت ازین سوز و المی است که از فرقتِ محبوبِ آتش صفت از ته دل محب سریر
میزند و میسوزد هر چه نشان غیر محو است.

بدانکه دردِ محبوبِ محب را خوشتر است از هر خوشی که در دنیا و آخرت است.
ذره دردِ خدا در دل ترا
بهرتر از هر دو جهان حاصل ترا

بدانکه شرفِ انسان بر جمیع مخلوقات از جهتِ درد است، و فضیلتِ انبیا و اولیا بر یکدیگر از
زیادتی درد است.

درد آمد خوشتر از ملک جهان
تا بخوانی مرخدا را در نهان

ازین جهت حضرت رسول، صلی الله علیه و سلم فرمود: مَا فَضَّلَكُمْ أَبُو بَكْرٍ بِكَثْرَةِ
صَلَاةٍ وَلَا صَوْمٍ وَلَا لِكَنْ شَيْءٍ وَقَرَّ فِي صَدْرِهِ و عبارت از آن شی کمالِ درد و محبت بود
که آتش صفت جگرِ مبارکش را سوخته برد که هر چگاه آهی میکشید، هفت محله بوی جگر
سوخته میشنیدند.

بیت

هر آه جگر سوز که از سینه بر آید
دودیست کزو^{۱۵} بوی کباب جگر آید

[F. 296b] و سرمایه سعادتی که میرساند عاشقان سوخته را بوصلِ محبوبِ حقیقی درد است.

^{۱۴} مخبون؟

^{۱۵} که از او

سرمایه سعادتمند ما درد یار بود	ورنه بسعی ما کره از کار کی کشود
وصف عشق از من بگویم برد دلم	صد قیامت بگذرد و آن نا تمام
ذوق نکته عشق از من میروود	نقش خدمت نقش دیگر میشود
بس کنم خود زیر کان را این بس است	بانگ دو کردم اگر درده کس است

العاقل یگفیه الاشارة. قال رسول الله صلى الله عليه وسلم: اجتنبوا ابرد الخربف فانها تعمل بابدانكم كما تعمل باشجاركم.

بدان ای طالب صادق که مراد از برد خریف بحقیقت میتواند، که نفس سرد بی درد آن منکران باشد، چرا که بمجرد رسیدن نفس شوم ایشان بهر کس فسردهگی و تیرگی پیدا میسازد که از رفتار و کردار و اعمال باز میماند اجتناب از و میباید کرد، نعوذ بالله.

بیت

با هر که نشست و نشد جمع دلت	وز تو نرهد ز حمت آب و گلت
زینهار از آن قوم گریزان میباش	ورنه ^{۱۶} نکند روح عزیزان بجلت

همچنانکه بنفیس سرد سرمای زمستان که آثار تجلی قهریه آلهی است [F. 297a] درختان از برگ و بار می مانند و زمینها از سبزه و گل و ریاحین، خشک میگردند. همچنین برسیدن نفس شوم بیدرد آن و منکران بزمین دل طالبان همه از رفتار و اعمال نیک باز می مانند و خشک میگردند. و رفتار ایشان پیدا میسازند. چرا که اینها ابلهانند منکرند. طریق انبیا و اولیا را تا توانی از صحبت شوم ایشان دور و گریزان باش.

بیت

ز ابلهان بگریز چون عیسی گریخت	صحبت احمق بسی خونها که ریخت
-------------------------------	-----------------------------

بدان ای طالب صادق که هر دغدغه و خیال و اندیشه که پیدا میشود از لقمه و مصاحبت مصاحبانست چرا که آدمی را قابلیت است که با هر که مینشیند رنگ میگیرد اگر با صلحا و فقرا و عاشقان مینشیند از قبیل ایشان میشود.

^{۱۶} و اگر نه

بیت

با عاشقان نشین و همه عاشقی کزین^{۱۷} با آنکه نیست عاشق یکدم مشوقین
یار غالب شو^{۱۸} که تا غالب شوی یار مغلوبان مشو^{۱۹} تولى غوی

نعود بالله اگر نشست و خواست بابدان و فسّاق^{۲۰} و فجّار^{۲۱} میکند، از قبیل ایشان میشود.

بیت

با بدن کم نشین که صحبت بد که تو پاکی ترا پلید کند
آفتابی [F. 297b] بدن بزرگی را ذرّه لبر نا پدید کند
پسر نوح^{۲۲} با بدن بنشست خاندان نبوتش گم شد
سگ اصحاب کهف روزی چند پی نیکان گرفت و مردم شد

وقتی که دانستی که هر صفت که در تو پیدا میشود از ممنشینان است تا توانی از صحبت
بدن دور و گریزان میباش.

بیت

دلّاز قید حریفان بیخرد بگریز تو مرغ زیرگی از دلم دیودد بگریز^{۲۳}

و دیگر بدانکه هر فکر و اندیشه که پیدا میشود در آدمی نتیجه لقمه است و لقمه در وجود
آدمی بمنزله تخم است در زمین هر چه کاری همان برد لری چون هر چه کاشتی همان بر
داشتی.

بیت

هر جنس که کاری هم از آن جنس بدروی گر نیک مرد راهی برو تخم بد مکار

^{۱۷} که از این

^{۱۸} شود

^{۱۹} نشود که

^{۲۰} the anal sex act, sodomy

^{۲۱} cunt; a pejorative term for the female genitalia

^{۲۲} Noah

^{۲۳} Reading not clear.

اگر لقمه طیب در زمین دل بکاری همه لوصاف نیک از تو ظاهر میشود با خلق خدا معاش نیک و نیکیها میکنی، طاعات و عبادات و خیرات از تو در وجود میاید. نعوذ بالله اگر در زمین دل لقمه حرام بکاری همه لوصاف ناخوش مثل حقد و حسد و فسق و فجور و زنا و غیرها از اینها صد هزار افعال زشت از تو [F. 298a] در وجود خواهد آمد. و صد هزار تفرقه و پریشانی در دل تو پیدا خواهد شد.

بیت

تخم پراکنده که در گل بود تخم پراکنده گی دل بود

تا توانی اجتناب از ینها بنمای و اقبال به بر دربیع که بحقیقت عبارت از نفس شریف و صحبت این طایفه علیه است، بکن و صحبت شریف ایشان و سرمایه سعادت که عمر است غنیمت شمار اغتنوا الفرص فان فوتها غصص.

ترجمه

دم را بنواز دل غنیمت شمار عمر آنها که رفته اند خراب همین دم اند

و عمر شریف خود را جز در خدمت و ملازمت و صحبت شریف ایشان خرف نکنی که بهترین جمیع طاعات و عبادات صحبت شریف این طایفه علیه است. چنانکه حضرت مولوی رومی، قدس سره، میفرمایند:

گفت پیغمبر علی را کای علی	شیر حقی پهلوانی پردلی
لیک بر شیری مکن هم اعتماد	رو نشین در سایه نخل امید
یا علی از جمله طاعات راه	بر گزین تو سایه خاص آله
هر کسی در طاعی بگریختند	خوشتن را مخلصی لگیختند
تو بر و در سایه عاقل گریز	تا رهی از دشمن پنهان ستیز
گر همه طاعات اینت ^{۲۴} بهتر است	سبق یا بی بر هر آن سابق که هست

[F. 298b] بدان ای طالب صادق که مراد و مقصود حق، سبحانه و تعالی، از جمیع علوم و اعمال و افعال و کردار و ذکر و فکر بنده ها و خلق کردن ایشان ظهور محبت خودش بود.

^{۲۴} این تو را

بیت

غرض از عشق توام چاشنی و درد و غم است ورنه زیر فلک لیباب تغم چه کمست

مثلاً اگر شخصی علم اولین و آخرین تحصیل کند و اعمال اولین و آخرین بحالی آرد بی خدمت و ملازمت و ارادت این طایفه علیه این سعادت که متمنای جمیع لزیاست^{۲۵} محصول او نمیگردد.

بیت

بی عنایات حق و خاصان حق کر ملک باشد سیاهستش درق^{۲۶}

و آن کمالی که مقصود است از آوردن او بدنیا حاصل او نمی شود.

بیت

صمت جوع سهر عزلت ذکر بدوام نا تمامان جهان را بکند کار تمام
اصل این جمله کمالات بخرم شد نیست پر صاحب دل کامل صفت بحر آشام

بدان لی طالب صادق که فنا بر سه قسمست: اول فناى وجود بشریت است از سالک. بعد از آن فناى نفس سالک و بعد از آن فناى وصف سالک، کقوله تعالى: وَ اذْكُرْ رَبَّكَ اِذَا نَسِيتَ،^{۲۷} ای نسیت غیرک ثم نسیت نفسک [F. 299a] ثم نسیت وصفک.

بدانکه تا سالک طریق بورزش این نسبت شریف این سه نسبت فنا را طی نکند و مشرف بوجود موهوب حقانی نشود محل آن نیست که از مقام تکمیل و ارشاد دم زند اگر پیش از نها که گفته شد دم زند. و دعوی ارشاد کند قصد در هلاک خود و جماعتی کرده باشد نعوذ بالله من ذلک. عبارت از ضال مضل این شخص است.

بیت

تا که تو دم میزنی همدم نه تا که مویی مانده مخرم نه

^{۲۵} از کیا است؟

^{۲۶} ورق؟

^{۲۷}

Qur'an XVIII:24; the rest of this doesn't seem to appear in the Qur'an.

بدان لی طالب صادق که آمد سخنان موقوفست بر گشیدن کشنده

بیت

گر سخن کش یابم اندر انجمن چون گل صد برگ رویم در چمن

اگر گشند ها عالی همت و عالیجناب و عالی استعدادند لاجرم سخنان عالی از عالم بالا بر
قلب منور این طایفه می ریزند.

بیت

این سخن شیرست در بستان جان بی کشنده خوش نمیگردد رولن

چونکه این طایفه طبیبان خاذق آلهی اند و مریدان مریضان معنوی، بعد از نضج یافتن ماده
فاسده مریضان و اسهال یافتن ماده ایشان که آن نشان غیر و غیریت است و مستعد
ساختن خود را شربت شفای وَ نُنْزِلُ مِنَ الْقُرْآنِ [F. 299b] مَا هُوَ شِفَاءٌ وَ رَحْمَةٌ
لِلْمُؤْمِنِينَ^{۲۸} بوسیله بیمانه سخن ازین شربت شفا بر کام جان هر کس بقدر استعداد او
میچکانند تا شفای کل او را بحاصل آید.

بیت

سخن بقاعده همت آید لی واغظ من فسون محبت تو و فسانه خویش

چونکه استعداد شریف عالیحضرت سلطنت شعاری مقبول حضرت باری درین زمان خوش که
محل ظهور آثار تجلیات لطیفه آلهی است. کامل و مستعد این سخنان شده بود. غالباً که
حق، سبحانه و تعالی، بر باطن این ضعیف ریخت، و این ضعیف نیز آنچه ریخته بودند.
بوسیله این نسخه خواستم که بسمع شریف ایشان برسانم، چونکه راه فیض او لا یسمع است.
متوقع از ملازمان آنست که [معانی]^{۲۸} که این سخنان را بنظر سمع قبول مطالعه و استماع
نمایند تا [معانی] در ظروف این حورف مودع است که عبارت از شربت شفاست از این دو شاه
جوی فیض که سمع و بصر است بر حوض دل فرو ریزد و شجره طیبه که مراد از و استعداد شریف
انسانست تربیت یابد و مستعد گردد بر فیض اقوالی از ان.

^{۲۸} Reading unclear; it's possible this goes either here or in the line below.

بیت

تو مستعد نظر شو کمال [F. 300a] قابل فیض که منقطع نشود فیض هرگز از فیاض

چرا که هر چند فیض پیش استعداد پیش و هر چند استعداد پیش فیض پیش.

بیت

همچنین میرو بپایانش مرس در چنین دردی بدر مانش مرس

چو که این سخنان در زمان گل و نوروز بخاطر آمد نامیده شد این نسخه را گل و نوروز دیگر بدانکه گل پر میوه استعداد شریف آدمی سخن است.

بیت

سخن از آسمان فرود ^{۲۹} آمد	سخن از کنبذ کبود آمد
گر بود کوهری درلی سخن	بس فرود آمدی بجای سخن
این سخن خاصیتی دلرد عجیب	هر که خواند بیشتر یابد نصیب
گر بسی خواندن میسر کر آیدت ^{۳۰}	بیشکی هر بار خوشتر آیدت
زین عروس خانکی از عزوناز	جز بتدریجی نیفتد پرده باز
بس کنم خود زیر کانرا این بس است	بانکه دو کردم اگر در ده کس است

^{۲۹} فروذ؟

^{۳۰} Reading unclear; this is a guess.

بسم الله الرحمن الرحيم

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ الْإِنْسَانَ امِشَاهِدَةً جَمَالِهِ وَجَلَّالِهِ وَالصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ عَلَى
رَسُولِهِ [F. 300b] مُحَمَّدٍ وَآلِهِ وَجَمِيعِ أَصْحَابِهِ.

اما بعد سبب تاليف اين نسخه آن بود كه شنوده شد كه حضرت سلطان سلاطين و برهان
المخلصين مخلص و معتقد درويشان بل محبوب قلوب ايشان اسپنديار سلطان كدام الله تعالى
ظلال بر كاته و حسناته على رؤس الفقراء و الرعيه را توجه بجانب خراسان شده است. اميدوارى
شد كه ببركه همت عالى ايشان و مددگارى رو حانيت حضرات خواجگان قدس الله تعالى لرواحهم
تا در كعبه معظمه اگر روند و زندگانى بطريق دلا و عدل كنند فتح شود انشا الله تعالى بنا بر
اين ضعيف كم بصناعت كمترين از خادمان اين مخدومان را بخاطر رسيد كه در باب خليفه و
خلافت و آداب و شرايط آن چند جز وى نوشته شود تا معلوم ملازمان گردد و بمقتضاي آن
عمل كنند تا از خلفاي راشدين كردند انشا الله تعالى. اما متوقع از ملازمان و جميع عزيزان
آنست كه هر خطا و ذاتى كه در ين نسخه واقع شده باشد لفظاً و معنىً از راه كرم حك و اصلاح
نمايند و آنچه قابل اصلاح نباشد بحالش [F. 301a] گذارند و دامن عفوى بر وى بپوشند.

بیت

بپوش دامن عفوى بذلت من مست كه آبروى شريعت بدین قدر نرود

و او را چون قلم در دست كاتب دانند قال النبى صلى الله عليه وسلم قلب المؤمن بين
الاصبعين من اصابع الرحمن.

ترجمه

قلب مؤمن هست بين الاصبعين چون قلم در دست كاتب لى حسين

تا داخل شوند در زمره آنانكه علم ايشان از حق سبحانه و تعالى بوسط حاصل شده است و

بیقین بدانند که این نتیجه و ثمره آن علم‌یست که حضرت نبی صلی الله علیه و سلم فرموده
 است که من عمل بما علم ورثه الله تعالی علم ما لم یعلم.

بیت

تا بدانی تو که این آن ملت است آنچه اینجا می رود بی علت است

و دیگر متوقع از جمیع عزیزان آنست که این نسخه را بنظر و سمع قبول بی ملالت از ابتدا تا
 انتها مطالعه و استماع نمایند تا معانی که در ظروف این حروف مودعست ازین دو شاه
 جوی فیض که سمع و بصر است در حوض دل فرو ریزد و شجره طیبه که عبارت از استعداد
 شریف انسانیست که کَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَ فَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ^۱ [F. 301b] آب
 خورد و تربیت یابد و بمرتبۀ شجره برسد و گل مشاهدات از وی شکفتن گیرد و
 میوه های معاینات در وی پیدا شدن و پختن و ریختن گیرد. بحکم حدیث خیر الناس
 من ینفع الناس نفع لو رابه بنده های خدای عز و جل برساند از حضرت شیخ طریقت ابو
 علی دقاق قدس سره پرسیدند که از دیدن و شنودن سخنان مردان هیچ فایده هست چون بدان عمل
 نمیتوانیم کردن گفتند بلی دو فایده است. یکی آنکه اگر مرد طالب بود قوی همت گردد و
 طلب او زیاده شود. اگر نا مرد بود مرد گردد و اگر مرد بود شیر مرد گردد و اگر شیر مرد بود
 فرد گردد و اگر فرد بود عین درد گردد و اگر در سر پندلری دارد فرد شکند و نیک او بد
 نماید و دعوی از سر او بیرون رود. و قال بعض العارفين لاتزن الخلق بميزانكه و
 زن بفسك بميزان الصديقين حتى تعلم فضلهم و افلاسك یعنی خلق را بمیزان
 خود مسنج و خود را بترلز وی مردان این راه سنج تا بدانی فضل ایشانرا و افلاس خود را
 العاقل يكفيه الاشارة. قال داود يا رب لم خلقت الخلق. قال الله تبارك و
 تعالی كنت كنز امخفيا فاحببت [F. 302a] ان اعرف فخلقت الخلق لاعرف.

بدان ای طالب صادق که لولا عالم و آدم و هیچ یک از نام و نشان مخلوقات نبود حق سبحانه و

^۱ Qur'an XIV:24.

تعالی گنجی بود پوشیده و پنهان.

بیت

آن کان حُسن بود نبود لُز جهان نشان الآن لن عرفت علی ما علیه کان

جمال و جلال بیحونی خود را در خود مشاهده میکرد و بجمال بیحونی خود عشقبازی

می نمود.

بیت

جمیل بود محب جمیل خود دایم هزل گونه کل لُز بوستان خود می چید

و ثانی خواست و دوست داشت این را که جمال و جلال خود را در آینه غیر مشاهده و مطالعه نماید و بعالم ظهور آرد و عالم را باین سعادت بی نهایت مشرف گرد آند و کمال حکمت و قدرت بالغه خود را بعالمیان بنماید و ظاهر سازد و امر کرد بعالم که شو کما قال جل جلاله انما امره اذا اراد شیاً ان یقول له کُن فیکون^۲ بگفتن این قول هژده هزل عالم را به ظهور آورد یعنی هژده هزل آینه برلی جمال و جلال خود خلق کرد.

بیت

سر بقا کوش کن جام فنا نوش کن حاجت تقریر نیست کز عدم آفدو خود

زهی کمال قدرت که بیک قول این همه عالم و آدم را مخلوق و موجود [F. 302b] کرد انید.

اما بدان ای درویش که بزرگترین و وسیع ترین آینه که آن ذات او سبحانه بجمیع اسما و صفات همچنانکه بود ظاهر شد دل مبارک حضرت محمد رسول الله بود صلی الله علیه و سلم. همچنانکه بعضی اکابر گفته اند محمد رسول الله یعنی آینه که هیچ چیز نماند در مکن غیب آلهی که الا در و ظاهر شد و صاحب دل بحقیقت لوست.

بیت

صاحب دل آینه شش رو بود حق در و لُزشش [جهت]^۳ ناظر شود

^۲ Qur'an XXXVI:82.

^۳ Marginal insertion.

بعد از آن بقدر متابعت و مناسبت او را ظاهرأ و باطنأ در آینه دل هر یک از انبیا و اولیا این
معنی ظاهر شد و میشود الی يوم القيامة.

بیت

بقدر آینه حسن تو می نماید روی دریغ کاینه مانهفته در زنگست

نکویی که در آینه دل انبیاء ما تقدم پشتر از و این معنی ظاهر شده بود این چون باشد بدانی که
حق سبحانه و تعالی لولأ نور ذات شریف او را خلق کرد. کما قال رسول الله صلى الله
عليه و سلم اول ما خلق الله تعالى نوری و کنت نبیأ و آدم بین الماء و الطین و
مقصود کلی از آفرینش او بود. بعد از آن عالمهای دیگر را بطفیل او خلق کرد که لولاک لما
خلقت الافلاک [F. 303a] و دیگر نکویی که چونکه بمتابعت او ظاهرأ این معنی حاصل
میشده است انبیاء ما بقدم بظاهر متابعت او نکردند چون قابل این معنی شده باشند.

بدانکه اگرچه بظاهر متابعت او نکردند لآ از راه حقیقت همه به تبعیت و طفیل او مخلوق
گشتند ازین جهت بوده است که بعضی از انبیا از علوی همت تمنا کردند که بظاهر نیز تابع
شریعت^۴ او باشند تا این سعادت بی نهایت بطریق کمال بحاصل آید. کما قال رسول الله
صلى الله عليه و سلم و لقد تمنى اثنا عشر نبیأ انهم کانوا امن امتی. و یکی
از آن انبیا حضرت موسی صلوات الرحمن علیه بودند که همیشه این تمنی میکردند و از
حق سبحانه میخواستند متابعت شریعت او را.

گرچه موسی خولست این را بر دولم لیک عیسی یافت این عالی مقام

ازینجا معلوم شد که این سعادت بی نهایت جز بمتابعت او ظاهرأ و باطنأ محصول هیچ
کس نمیشود. بس بر تو باد ظاهرأ و باطنأ جز بمتابعت شریعت او نکنی هر چند متابعت
پیش صفا پیش هر چند صفا پیش فریت پیش.

^۴ شریعت؟

بیت

همچنین میرو بپایانش مرس در چنین دردی بدر مانش مرس

[F. 303b] چونکه مقرر شد که همه عالم آینه های جمال و جلال نمای او سبحانه بوده است و صاحب جمال را بآینه بقدر میل و محبتی می باشد و صورت احتیاجی ظاهر میشود از جهت ظهور جمال جلال و قدرت بر کمال خود چنانکه حدیث قدسی کنت کنزاً مخفياً فا احببت^۵ ان اعرف فخلقت الخلق لاعرف. و آیت یحبهم و یحبون^۶ اشارتست بران. یحبهم و یحبونه چه اقرار است بزیبایی و بپندگی مکر خویش را خریدار است یحبهم ز جه رو کشت آن مراد مرید مگر در آینه جان جمال خود را دید

العارف یکفیه الاشارة نه چون احتیاجی که ما و شما را با یگدیگر است احتیاجی چنانکه او خواهد و او داند لایق جناب او باشد.

اما بدان ای طالب صادق که تا آینه را مصقل زنند و مصفا و مجلا نسازند قابل آن نمیشود که جمال و جلال معشوق حقیقی در و ظاهر شود چونکه آدمی مُرگبست از روح الهی و نفس حیوانی بجهت مجاورت و تکدر نفس حیوانی زنگ در آینه دل پیدا شد. بس چاره نیست از تزکیه نفس و تصفیه و تجلیه روح تا آینه دل مصفاً مجلا گردد و جمال با کمال [F. 304a] حضرت ذو الجلال در و منعکس گردد.

بدان ای طالب صادق که حضرت رسول الله صلی الله علیه و سلم میفرمایند که الشریعة اقوالی و الطریقه افعالی و الحقیقه احوالی یعنی ظاهر خود را بآداب شریعت که آن اقوال لوست آرسته می بیاد داشت و باطن خود را بآداب طریقت که آن افعال لوست آرسته می باید داشت بطریق دوام بحکم حدیث خیر الاعمال ادومها تا تصفیه و تزکیه روح بحاصل

^۵ Missing dots; this is a guess.

^۶ Qur'an V:54.

آید و آینه دل مصفا و مجلا گردد از هر چه غیر لوست سبحانه تا جمال سلطان حقیقی بجمیع
اسما و صفات در آینه دل ظهور کند و عبارت از حقیقت که حضرت رسول صلی الله علیه و سلم
فرموده اند این ظهور است.

بدانکه علم شریعت را نردبانی است گفته اند^۷ از جهت عروج سالکان بر آسمان و پایهای آن
علم نماز و علم روزه و علم زکوة و علم حج و غیرها و طریقت عمل کردن باینها تا سالکان
طریق ازین پهنها در نمیگذرند بآسمان حقیقت که احوال آنحضرت است نمیرسند.

بیت

قاسمی آسمان الا الله گرچه بالا بود ولی بی لاست

چون شدی بر بامهای آسمان زشت باشد جستجوی نردبان [F. 304b]
چون بمطلوبت رسیدی ای ملیح شد طلبکاری علم اکنون قسح

بدان ای طالب صادق که عاشقان و عارفان حقیقی که متابعان آنحضرت اند صلی الله علیه و
سلم بیقین دانستند که باین مقامات عالی جز بمتابعت آنحضرت صلی الله علیه و سلم
نمیرسند مگر خدمت عاشقانه و عارفانه در میان بستند ترقی کردند و رسیدند بآن مقامات که
همت عالی ایشان بود.

بیت

همت عالیت جایی ره نمود کان ورای عقل و هم فهم بود
همت ترا بکنکرة کبریا کشد و ین سقفگاه را به از ین نردبان مخواه
هر کس بقدر همت خود راه می رود آن یک بمغز می کشد آن دیگری
پیوست

بدان ای طالب صادق که سیر دوست سیر الی الله و سیر فی الله سیر الی الله را بدایت و توسط
و نهایت هست و سیر فی الله را بدایت و توسط هست. اما نهایت نیست چونکه سیر در ان
ذاتست و آن ذات را نهایت نیست و در هر سیری عاشقان و عارفان حقیقی را حالات و کیفیات
و مقامات می باشد که برسیدن هر مقامی آثار و علامات بر ایشان [F. 305a] ظاهر میشود و در

^۷ Dots unclear.

غلبة آن حالات مناسب احوال و مناسب استعداد شریف ایشان بی اختیار از ایشان سخنان عالی
سر بر میزند و ایشان در آن زمان معذورند که المغلوب معذور گفته اند بدانی که در آن حال
بحق میگویند و بر حق میگویند.

بیت

صفت باده شوقش ز من مست میرس ذوق این می شناسی بخدا تا بخشی

و قال رسول الله صلى الله عليه وسلم حكاية عن الله تعالى بی یسمع و بی
یبصر و بی یبطش الی آخر الحديث. چونکه دل خود را آینه دیدند که آن ذات بجمیع
اسما و صفات در تجلی فرمود و مشاهده جمال و جلال خود میکند و سبحانه بعضی گفتند:
بی ما بخودش نظر نیامد از ما بجز این هز نیامد

بعضی دیگر گفتند:

ما آینه ایم لو جمالی دلرد لو را ز برای دید لو در یابیم

و حضرت سلطان العاشقین و برهان المحققین حضرت امیر قاسم قدس سره چنین
میفرمایند:

بیت

حملة عالم بما پید است ما آینه ایم کر نباشد آینه شاهد چه داند کو نلوست

و حضرت شیخ طریقت و راه حقیقت حضرت شیخ عطار عطر الله تربته چنین میفرمایند که:
لو بما محتاج ما محتاج نی [F. 305b] عاشقان را به ازین معراج نی

و حضرت عارف نامی مولانا نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سره میفرمایند:
لو بذات خود غنی مطلق آمد نیک هست در ظهور این غنا محتاج حاجتمند خویش

و هر یک ازین جماعت مناسب احوال خود سخنی گفته اند که اختلاف الاقوال من اختلاف
الاحوال.

بدانکه از سخنان عالی این بزرگان مفهوم میشود که در غلبهٔ احوال صورت احتیاجی فهم کرده اند. غالباً بدانکه آن ذات سبحانه منزله است از صفات نقصیه و زوال و احتیاج صورت نقصانی دلرد چون باشد آنچه این ضعیف کمترین از خادمان این مخدومان را ازین سخنان عالی بخاطر میرسد آنست که احتیاجی که سبب نقصانست آن احتیاج انسانیست که با یکدیگر دلرند از جهت نقصان. ^{اما} این احتیاج سبب ظهور آن ذات ست مع جمیع اسما و صفات بروجه کمال چه نقصان داشته باشد دیگر آنکه این طایفه علیه را مقامات می باشد که هر لحظ بورزش این نسبت^۸ شریف ترقی میکنند بمقام اعلا از آن و در هر مقامی مناسب آن مقام سخنی از ایشان صادر میشود می تواند بود که این سخنان [F. 306a] در مقام فنای فنا از ایشان واقع شده باشد چونکه در مقام فنای فنا صفتی از ایشان باقی هست که آن صفت آینه کیست و درین حالت دل خود را آینه دیدند که آن ذات سبحانه بجمیع اسما و صفات در و تجلی میکند ازین جهت صورت احتیاج بآینه دل خود آن ذات را فهم کرده این سخنان گفته باشند. دیگر آنکه فرموده اند که ما محتاج نه ازین جهت میتواند بود که آینه را چه احتیاج باشد بصاحب جمال چرا که او را حظی نیست از جمال نابراینکه حسن در وی است حال نه بر سطح لوست قایم شرف و عزت او جز آن نیست که حسن در وی مینماید همچون ناودانک شرف او همین است که آب از وی می رود و دیگر حظی نیست او را از آب شرف الطرف بمظروفة و شرف المکان بالکین یا خود می تواند که این سخنان از ایشان در مقام فنای فنا واقع شده باشد. چراکه درین مقام در ایشان متجلی جز آن ذات سبحانه نمی باشد کویند و رونده و شنونده در ایشان آن ذاتست مع جمیع اسما و صفات چنانکه گفته اند ^{لذا تم الفقر هو الله} [F. 306b] درین مقام آن ذات سبحانه در ایشان بزبان بی زبانی بعاشق خطاب کرده میگفته باشد.
 لو بما محتاج ما محتاج نی عاشقانرا به ازین معراج نی

چنانکه در رساله حضرت ایشان قدس الله روحه العزیز مذکور است که حقیقه ذکر عبارة

^۸ Missing dots; this is a guess.

عن تجليه لذاته فى عين العبد من حيث اسم المتكلم اظهاراً للصفات الجلالية و
الجمالية درین مقام عاشق کجا ست که محتاج باشد از شرم و دهشت معشوق آب کشته و
عين معشوق شده.

بیت

عشق عاشق را قلم در کش تمام	تا همه معشوق ماند و السلام
آنرا که فنا شیوه فقر آین است	نه کشف یقین نه معرفت نی دین است
رفت او زمیان همین خدا ماند خدا	الفقر لذاتم هو الله این است

بدانکه الفقير لايحتاج الى الله نیز گفته اند يعنى فقير هر چگاهی که مقام سير الى الله را
طی کرده بمقام سير فى الله در امد. دیگر او را يحتاج نمی باشد چراکه او درین مقام
عين معشوق شده است برنده او را و راه نماینده معشوقست و این مقام مقام عشق است.

بیت

لستاد تو عشق لست چو آنجا برسی او خود بزبان حال گوید چون کن

[F. 307a] همچنانکه درین مقام واقع شده بنسبت حضرت رسول صلى الله عليه وسلم من الله

تعالى سبحانه الذي اسرى بعبده ليلاً من المسجد الحرام الى المسجده الاتصى
الذي باركنا حوله لنريه من اياتنا.

بنده بود اینجا رسید شاه شد رهبر و ره رو نماند راه شد

العارف يكفيه الاشارة و درین مقام بعضی از اکابر سخنان عالی تر ازین نیز
گفته اند.

منقولست از حضرت سلطان ابو یزید بسطامی قدس سره که هر چگاهی که آن ذات سبحانه بجميع
اسما و صفات در آینه دل مبارک ایشان تجلی میفرموده وجود شریف ایشان در ان ذات که
حق است سبحانه نا چیزی و مستغرق و مستهلک می شده از ایشان فریاد سبحانی ما اعظم
شانی و ليس فى جُبتى سوى الله می بر امده بعضی تنک حوصلها و نا محرمانکه ازین

حالات و مقامات جز نداشته اند از سر جهل و نادانی بطریق انکار بایشان گفته باشند که
گاهی این چنین می گویند ایشان بطریق امتحان گفته باشند اگر من بعد بگویم کاردها
[F. 307b] بگیرید و مرا بکشید.

بیت

مرا کشید و طنابی بکردن اندلزد
کشان کشان چو سکانم بگوی یار برید

بار دیگر چون مغلوب شده اند و این سخنان از ایشان ظاهر شده هر یک از آن جاهلانکه در
صحبت شریف ایشان بوده اند قصد عضوی از اعضای مبارک ایشان کرده کاردها انداخته بر
عکس هر کس بهمان عضو خود زده و هلاک شده اند.

بیت

ای بساکس را که صورت راه زد
قصد صورت کرد بر الله زد

بدان ای درویش که سالها در صحبت شریف ایشان بودند و متاثر نیز می شدند این واقعه
ایشانرا دست دلاوی بران بیخبران و جاهلانکه در غیب این طایفه از سر جهل و نادانی اعتراض
بر ایشان و سخنان عالی و حالات ایشان میکرده باشند نعوذ بالله هلاک معنوی اند.

بیت

ای نا حشیده چاشنی درد بیدلان
از حال ما بترس برا حوال ما مخند

بدان ای طالب صادق که غرض از آوردن این سخنان و حکایات و مقامات این طایفه علیه که
علماء علم شریعت و طریقت و شاهبازان بلند پرواز آشیان حقیقت اند آنست که بدانی که
[F. 308a] بمتابعت آنحضرت صلی الله علیه و سلم در شریعت و طریقت که این دو بالیست
مر شاهبازان^۹ حقیقت را پرواز کردند و رسانیدن خود را بدست پادشاه حقیقی که حق است
سبحانه و تعالی وجود و هستی خود را در اتوار جمال با کمال سبحانه کم و نا چیز ساختند که
از ایشان نه نام ماند و نه نشان. بعد از آن حق سبحانه و تعالی وجود شریف خود را بایشان

^۹ شاهباز؟

رژانی داشت که هر چه کردند و گفتند و رفتند بآن وجود شریف کردند و در تنفید تصرفات در
 ملک و ملکوت بر ایشان کشاده گردانید که یغعل^{۱۰} الله ما یشاء و یحکم ما یرید العارف
 [العاقل]^{۱۱} یکفیه الاشارة کسی که خبر نداشته باشد از احوال و مقامات ایشان و هنوز از
 مقام نفس و طبیعت در نگذشته کی رسد او را که بر ایشان و سخنان ایشان خورده گیرد و
 اعتراض کند هیچ زهر قاتلتر^{۱۲} از اعتراض برین طایفه نیست همه چیز را تدرک هست الا
 اعتراض برین طایفه را هیچ چاره و تدرک نیست.

بیت

ننک دلرد از درون او یزید [F. 308b]

خورده گیرد در سخن بر بایزید

بدان لی طالب صادق که از علم و عمل شریعت وقتی نتیجه حاصل میشود که مدتی مدید بحکم
 حدیث خیر الاعمال او مهمل مدلومت نماید و استقامت و رزد و خلاف شریعت از وی در وجود
 نیاید که اگر گاهی خلاف شریعت از وی در وجود آید و گاهی نیاید استقامت در شریعت نماند
 اگر هزار سال باین طریق سلوک کند بمیدان شریعت نرسد از کجا که بپایه میدان طریقت ترقی
 نماید و تا از پایهای طریقت نگذرد بمقام عالی آسمان حقیقت که احوال حضرت رسول الله
 صلی الله علیه و سلم است کجا رسد.

پایه پایه کر روی [بر آسمان]^{۱۳} [نردبان]^{۱۴} بعد از ان بینی تو شهرستان جان

چنانکه حضرت شیخ طریقت و مقتدای راه حقیقت نجم الملة و الدین الکبری قدس الله روحه
 میفرمایند:

^{۱۰} یغعل؟

^{۱۱} Marginal insertion.

^{۱۲} Unclear.

^{۱۳} Crossed out.

^{۱۴} Marginal insertion.

رباعی

یکچند بعلم عقل در کار شدم
هم عقل عقیده بود هم علم حجاب
اندر سدد دانش تکرار شدم
چون دانستم زهر دو بیزار شدم

بیزار شدن باین معنی خواهد بود که چون تعلق هر دو را حجاب راه خود دیدم از رسیدن بآن جناب از تعلق هر دو پزار شدم و در گذشتم و باسمان [F. 309a] حقیقت رسیدم.

بیت

تعلق حجابست بیحاصلی
تا ترک علایق و عوایق نکنی
جو پیوندها بکسلی واصل
یک سجده شالسته لایق نکنی

مراد از علایق تعلقهای ظاهری است که می باشد آدمیان را بزن و فرزند باموال و اشیا مراد از عوایق تعلقهای باطنی است مثل تعلق ثواب از نماز و روزه و زکوة و حج و امثال اینها و عوض طلبیدن از ینها بهشت و حور و قصور و غیرها و عبادت کردن خدای تعالی را از برلی اینها کمال بلهلی است گفته اند با وجود وصل محبوب حقیقی کما قال رسول الله صلی الله علیه و سلم اکثر اهل الحنة بله.

منقولست که کذر حضرت شیخ شبلی قدس سره روزی بجایی افتاده که قاری این آیت قراءت میکرده که إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ [الْيَوْمَ] فِي شَغْلٍ فَاكِهِون^{۱۵} حضرت شیخ گفته اند اللهم لَا تَجْعَلْنِي مِنْهُمْ یعنی ای بار خدایا مرا از ان جماعت مگردان که بفواکه جنت از تو باز مانم.

بیت

بهر چه از دوست و امانی چه زشت آن نقش چه زیبا
بهر چه از دوست دور افتی چه کفر
[F. 309b] آن حرف چه ایمان

همت شریف این طایفه علیه از ان عالی تر است خدای تعالی را از خوف دوزخ و طمع بهشت

^{۱۵} Qur'an XXXVI:55 (with spelling irregularities).

عبادت کنند هر لحظ و هر نفس همت عالی ایشان جز رسیدن بآنجناب نیست.

بیت

چيست لژين خويتر در همه آفاق کار
دوست رسد نزد دوست يار نزديک يار
هزل شربت شيرين ميوه ميشموم
چنان معيد نباشد که بوى صحبت يار

و هم درين معنى که گفته شد حضرت سلطان طريقت و شاه باز بلند پرواز حقيقت مولانا جلال

الدين رومى قدس الله روحه العزيز مى فرمايند:

چون شدى بر بامهاى آسمان
زشت باشد جستجوى نردبان
چون بمطلوبت رسيدى لى مليح
شد طلبكارى علم اکنون قبيح
چون مبارک نيست بر تو اين علوم
خويشتن ک لى^{۱۶} کن بکذر ز شوم

وقتي که علم و عمل مر عالم و عامل را سبب هستي و ما و مني و جدل شود به نسبت او شوم خواهد بود و ديگر اين وجود و هستي حجابي شده او را از وصل محبوب حقيقي تا اين وجود و هستي را در بوتۀ عشق نگذارد و فرا آب نفرستدگي بوصل محبوب حقيقي مشرف شود.

بیت

تا ذره از وجود باقيست
در بوتۀ عشق ميگذريم [F. 310a]

چونکه مقصود اصلي حق سبحانه و تعالي از خلقت بشر اظهار اين معنى است ظهور اين معنى جز در مقام فنا و نيستى حاصل هيچکس از انبيا و اوليا و علما نشده و نخواهد شد.

بیت

در زمة ما دين بود پر بو^{۱۷} هستي
کو جذب فنايي که مودى شود اين دين
تا تو هستي هست در تو کى رسد
نيست شو تا هستيت لژ پى رسد

بدان لى طالب صادق که اگر شخصى مثلاً عمل اولين و آخرين بمقتضاي علم خود کرده باشد عمل او را بر آسمان نمى برند و باين سعادت‌ها که گفته شد نميرسد بى اجازت و بى ارادات کمال و مکملی که او از کمال مکمل ديگر گرفته باشد همچنين معنعن تا حضرت رسول

^{۱۶} Damage to the manuscript here.

^{۱۷} Lacks dots; this is a guess.

صلی الله علیه و سلم بدانکه از کامل و مقلد مجذوب هیچ کار نمی کشاید جز تَضِیعِ اوقات و صلاّت^{۱۸} چرا که نسبتی که از ینها گرفته میشود بمثابۀ تخمی است گفته اند نکدسیده^{۱۹} سبز نخواهد شد از کجا که بر دهد تیر از ترکش سلطان باید تا حمایت را شاید اگر کسی نسبت ذکر را از کاملی و یا از مقلدی گرفته باشد و همه عمر میگفته باشد و نیز عین ذکر شده باشد باین سعادت که گفته شد نهایتش وصل محبوب حقیقی است که آن بقا بعد الفناست [F. 310b] نمیرسد.

بیت

مذکور طلب چه خواهی از ذکر این است خلاصۀ همه فکر

وقتی که همچنین باشد بس چاره نیست طالب را از جستجوی این طایفه علیه و باید که بحکم حدیث من طلب شیاً وجد وجد وجهد بر میان همت بر بندد و اگر همه در مغرب و مشرف باشند که بجوید و بیابد و دست در دامن متابعت او زند مُدَّتْ مدید از راه صدق و اخلاص کالمیت بین یدی الغسال که هیچ اختیاری و حرکتی بخود راه ندهد و نخورد و نیاشامد و نرود و نایستد و نه جنبند و نکند هیچ کاری مکر با مر بیرو اختیار خود را اختیار او داند و مصلحت خود را مصلحت او بیند هر کار و مصلحتی که او فرماید همچنین اعتقاد کند که مقصود او از ین کار حاصل خواهد شد و هیچ تقصیری در امر او نکند بجان دل درسد و کفایت او را انکار و مهم^{۲۰} شود و مدت مدید دلگیری در خدمت و ملازمت او بخود راه ندهد و دوام صحبت در غیبت و حضور بر خود لازم شمرد تا برسد بهمت عالی و نظر شریف او بآن مقامات عالی که گفته شد انشا الله تعالی.

بدان ای طالب صادق که این طایفه علیه بغایت [F. 311a] عزیز و کمیاب اعز من کبریت الاحمرند

^{۱۸} ملالت؟

^{۱۹} Damage to the manuscript here.

^{۲۰} حهم؟

چراکه ایشان را حق سبحانه و تعالی در قباب عزت خود پوشیده و پنهان میدلرد از کمال عزت و غیرت ازین جهت ایشان را غیر او کسی نمی شناسد.

بیت

اولیا را بجهد نتون دید مگر ایشان کنند خویش پدید

کما قال النبی صلی الله علیه و سلم حکایة عن الله تعالی اولیای تحت قبابی لایعر فهم غیر مگر اولیا که مردن را مردن توانند شناخت.

هر ولی را ولی تواند دید مُصْطَفی را علی تواند دید
لی برادر غلام مردن باش کرد ایشان جو چرخ کردن باش

ازین جهت ایشان بغایت کمیا بند و مدعیان این طریف سخنان ایشان می دزدند و بر سلیمان میخوانند.

بیت

حرف درویشان بذر دمرم دون تا بخواند بر سلیمی او فسون

و ایشان را می فریبند و از راه مستقیم می برلوند و برآه خود می درارند که آن راه شیطانست که من لم یکن له شیخ فشیخه الشیطان ایشانرا ضال و مضل میگویند چرا که ایشانرا از جالات و کیفیات این طایفه علیه هیچ بهره نیست چونکه خدمت این طایفه [F. 311b] علیه نکرده اند و لت کوب ایشان نخورده اند و بارلادت و سلوک از مقام وجود و هستی نبرآمده اند از ایشان غیر کمراهی و کمرآه ساختن هیچ نمی آید نعوذ بالله. کسی که بصحبت شوم ایشان گرفتار شود هیچکس دیگر تدارک او نمی تواند کرد همچون تخم مرغی که درتک مرغی پلغده شده باشد هیچ مرغی دیگر او را با صلاح نمیتواند آوردن ازین جهت فرموده اند حضرت سلطان العارفین و برهان المحققین مخدومی مولوی رومی قدس سره:

بیت

کرد هر درویش می‌کرد لُز کذاب گر نشان یابی بجد می‌کن طواف
جون بسی ابلیس آدم روی هست بس بهر دستی نشاید دلا دست

بس ملاحظه و جستجوی بسیار می باید کرد. و بعد از یافتن این نشان دست در دامن و متابعت و موافقت او میباید زد و صحبت شریف او را مغتنم می باید شمرد و بحکم حدیث اعتنموا الفرص فان فوتها غصص حیات را که سرمایه سعادتست لُز برای تحصیل این دولت بی نهایت نیز غنیمت می باید داشت و در صحبت شریف او حرف کرد چراکه هیچ عملی برابری نمی کند بصحبت [F. 312a] این چنین کس.

بیت

صحبت پیر به ز هر عملست هر که با او نشست در عملست
این عمل همچو را ز پنهانست رهبرت سوی وصل جانانست
الشيطان یفر من ظل عمر سایه رهبر به است لُز ذکر حق
پیر تا بستان خُلقات تیره ماه خلق مانند نشبند پیر ماه
رهنمایان عشق آینه اند پیش آینه دم فرو بندید
تا نماید رخ شما بشما گر همه طوطی همه قندید
شاخ بی میوه گر همه طوبی است ببریدش بمیوه پیوندید
بی پیر مرد تو در خرابات هر چند سکندر زمانی
پیر مالا بد راه آمد ترا در همه کاری پناه آمد ترا
بس کنم خود زیر کانرا این بس است بانکه دو کردم اگر در ده کس است

العاقل یکفیه الاشارة.

بدان لی طالب صادق که اگر شخصی علم اولین و آخرین تحصیل کند و عمل لوگین و آخرین نیز بجای آرد بی لرات و خدمت این چنین کسی که گفته شد عمل او را با آسمان نمی برند و باین سعادت که متمنای جمیع لُز کیاست نمیرسد و آنچه آنجا قدر و قیمت دارد و آنجا نیست و بآدمی همراه می رود همین درد و سوز است و مابقی لُز علم [F. 312b] و عمل بمجرد ناصیه حضرت عزرائیل در نظر آمدن همه فروی ریزد و همین جامیماند مگر این نسبت شریف.

غلم هست آنجایکه اسرار هست طاعت روحانیان بسیار هست
سوز جان درد دل می بر بسی زانکه این آنجا نشان ندهد کسی

و شرف آدمی بر جمیع مخلوقات و فضیلت انبیا و اولیا بر یکدیگر از زیادتى در دست کما
قال انبى صلى الله عليه و سلم ما فضلکم ابو بکر بکثرة صلوة و لاصوم و لکن
شئ و قرفى صدره و عبارت از آن شئ کمال در دو محبت او در باطن شریف او و آتش
محبت جگر مبارکش چنان سوخته بود که هر چگاهی که آهی میکشید هفت محله بوی جگر
سوخته می شنیدند سبحان الله این بود سبب فضیلت او بریاران دیگر.

بیت

هر آه که جگر سوز که از سینه بر آید دودبست کز و بوی کباب جگر آید

نقلست از حضرت سلطان العارفين و برهان المحققين مولانا جلال الدين رومی قدس سره
که می گفته اند موالی که پیش ما از برلی کسب این سعادت بی نهایت نمی آیند کمان
می برند. غالباً که علم ایشان نقصان می پذیرد اما غلط کرده اند [F. 313a] چراکه علم
ایشان مرده ایست پیش ما که می آیند زنده میشود و حیاتی می پذیرد. کما قال بعض
العارفين مخاطباً لاهل النظر اخذتم علومکم عن الرسوم میتا عن میت و
اخذنا علومنا من الحى الذى لايموت ابداً.

نقلست که خدمت مولانا سعد الدین تفتازانی یکبارى بصحبت شریف حضرت خواجه بزرگ
خواجه بهاء الحق و الدین قدس الله تعالى روحه العزيز مشرف شده بوده اند. حضرت خواجه
در مقام عنایت شده گفته باشند بایشانکه مولانا چونست که کوزه پر دوشاب شما را خالی
ساخته پیر عسل سازیم. مولانا بمقتضای عقل خود گفته باشند پر دوشاب خود هست از
کجا که پر عسل توانید ساخت عجبت از مولانا که این مقدار فهم نکرده اند. غالباً که
کسی دوشاب را خالی تواند ساخت پر عسل نیز تواند کرد چونکه این طریق را و رلی طور

عقلست گفته اند باین سبب باین نرسیده باشند.

مصرع: عقل لڑ عقلیه خیزد عشق لڑ جنون سودا

و این طریق طریق عشق دعا شفای^{۲۱} و درد و سوز است.

بیت

ورنه بسعی ما کره لڑ کارگی کشود	سرمایه سعادت ما در دیار بود [F. 313b]
چون دردمند او شد دل بعد لڑ ان سلیم است	گر دردمند گردد دل دولت عظیم است
در وقت جان سپردن دل با ندم ندیم است	گر زهد علم دلری درد خدا ندلری
این زهد ما سقیم است و ین علم ما عقیم	بی مایه ^{۲۲} محبت کانست اصل فطرت ^{۲۳}
است	
خوش وقت آنکه جانش در عشق مستقیم	سرمایه دو عالم عشقست پیش قاسم
است	

و عبارت لڑ درد آن سوز و المیست که لڑ فرقت محبوب آتش صفت لڑ ته دل محب سر بر

میزند و میسوزد هر چه نشان غیر محبوب است.

بیت

هر چه جز معشوق باقی جمله سوخت	عشق آن شعله است کو چون بر فروخت ^{۲۴}
در نکر زن بسکه بعد لا چه ماند	تیغ لا در قتل غیر حق براند
شاد باش ای عشق شرکت سوز رفت	ماند الا الله باقی جمله رفت

بدان ای طالب صادق که ببرکة قبول کردن اقوال و افعال حضرت رسول صلی الله علیه و سلم که

آن شریعت و طریقت لوست و بعمل آوردن این دو مصقل آینه دل لوزنکه تعلقات تمام و مصفا

و مزکی کردید محل آن شد که سلطان [F. 314a] جذبه در شهر دل نزول فرماید. بعد لڑ نزول ویران

ساخت آن نظام شهر دل را و اعزّه او را که نفس و شیطان و طبیعت بودند خول و ذلیل بر زمین

^{۲۱} Unclear.

^{۲۲} سرمایه؟

^{۲۳} نظرت؟

^{۲۴} فروخت؟

زَد. کَمَا قَالَ اللَّهُ تَعَالَى إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا أَرْضًا أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعِزَّةَ أَهْلِهَا
أَذَلَّةً.^{٢٥}

بیت

حُدُودِ کشور عقل از خروج عشق ویران شد سپاه عشق هم ملک درون مکرفت هم
بیرون

این زمان سلطان چذبه بر تخت شهر دل نشست و تمام فرو گرفت و حکم مر سلطان چذبه راست
هر که باین مقام رسید او را صاحب دل میگویند و کامل و مکمل عبارت ازین وجود شریف
است و وجود موهوب حقانی این وجود است هر چه میکند باین وجود میکند و او مجاز است من
الله تعالی از برلی تکمل و تربیت ناقصان فرق بعد الجمع و بقاء بعد الفنا نیز همین [مرتبه و
مقام]^{٢٦} است و درین مقام بود که بنسبت آنحضرت صلی الله علیه و سلم واقع شد من الله
تعالی^{٢٧} و مارمیت اذرمیت و لکن الله رمی.^{٢٨}
مارمیت اذرمیت بی و است همچنین قال الله از صمتش بجست

بس از این سخنان معلوم شد که شریعت و طریقت [F. 314b] و حقیقت هر سه یک چیز بوده اند
قبول کردن اقوال آنحضرت شریعت بوده و در عمل آوردن آن طریقت بوده و نتیجه ازین هر دو
حقیقت بوده من کان کل طريقة يخالف الشريعة فهو باطل العاقل يكفيه الاشارة.

بدان لی طالب صادق که غرض و مقصود اصلی حق سبحانه و تعالی از خلق کردن بشر و جمیع
مخلوقات آن بوده که آینه باشد او را از جهت مشاهده جمال و جلال او سبحانه و قابل این معنی
جز دل آدم و فرزندان^{٢٩} لو نبود.

^{٢٥} Qur'an XXVII:34.

^{٢٦} Marginal insertion.

^{٢٧} Verse mark here.

^{٢٨} Qur'an VIII:17.

^{٢٩} فرزندان؟

بیت

قابلی باید که تا از حق کند فیض قبول زآنکه ممکن نیست هرگز فاعلی بی منفعل

و این معنی اول در دل حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم در عالم ارواح ظاهر شده بود. در آخر نیز میخواست که این معنی در وی ظاهر [شود بدل]^{۳۰} شد در آوردن او بدنیا لولاً تا خیر^{۳۱} کرد و در جوار رحمت خود نگاه میداشت تا هر زمانی جمال بیحونی خود را در و مشاهده کند تا آنزمانکه دنیا معمور شود و قابل شود مر جلوه جمال و جلال او را سبحانه و تعالی.

دیگر آنکه لولا خواست^{۳۲} که مقدمة الجیشی فرستد تا دنیا قابل این معنی شود و آن آینه را [F. 315a] غلافی نیز باشد تا در وی بنهد و بدنیا فرستد. بس کل حضرت آدم را در جهل صباح پد قدرت خود راست ساخت. کما قال رسول الله صلی الله علیه و سلم حکایة عن الله تعالی خمرت طینة آدم بیدی اربعین صباحاً. بعد از آن از روح خود در وی دمید. کما قال جل جلاله وَ نَفَخْتُ فِيْهِ مِنْ رُّوْحِيْ.^{۳۳} خاک ما کل کرد در چهل ما مداد بعد از آن جانرا درو آرام دلا

و روح حیوانی را نیز در و خلق کرد بنابر مصلحتی که بیان خواهد یافت. و بعد از آن این آینه را در وی نهاد و نام او را آدم کرد و بجانب دنیا رولن ساخت تا ذات شریف خود را بجمیع اسما و صفات بر وی حمل کند و بدنیا فرستد تا در دنیا جمال و جلال بیحونی خود را در آینه دل او و فروندان او مشاهده نماید. بدانکه آسمان و زمین و کوه حاصل^{۳۴} این معنی نشدند و با

۳۰. Marginal insertion.

۳۱. تا خیر؟

۳۲. Lacks dots; this is a guess.

۳۳. Qur'an XV:29; XXXVIII:72.

۳۴. حامل؟

نمودند مکر انسان. کما قال جل جلاله إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَ الْأَرْضِ
وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَ حَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا
جَهُولًا^{۳۵} [F. 315b] و لولاً حضرت آدم را به بهشت فرستاد تا روح حیوانی را بنعمتهای بهشت
تربیت کند و قوی سازد از جهت حمل آن امانت چنگاه حضرت آدم روح حیوانی را در بهشت
تربیت کرد چونکه حضرت حق سبحانه میخواست که آدم را فرزندان بسیار شود و در آینه دلهای
ایشان جمال و جلال بیحونی خود را مشاهده کند بنابراین شهوتی در حضرت آدم خلق کرد و او
را طالب جفتی ساخت. و بعد از آن از کمال قدرت بالغه خود از پهلوی چپ حضرت آدم حواری
خلق کرد و گفت اُسْكُنْ إِلَيْهَا.

بیت

از پی لسکن الیهاش آفرید کی تواند آدم از حوارید

بعد از آن خواست که ایشانرا بدینا فرستد بنابر حکمتی که مذکور شد چونکه بهشت محل الطاف
و انعام بود کرم او تقاضای آن نمیکرد که بی بهانه ایشانرا بدینا فرستد امر کرد. ایشانرا که
اُسْكُنْ اَنْتَ وَ زَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَ كُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَ لَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ
فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ^{۳۶} یعنی باشید در بهشت و بخورید از نعمتهای او هر کدام را که
[F. 316a] میخواهید و لیکن نزدیک مشوید درختی را که آن گندم است چونکه شیطان دشمن
قدیم بود ایشانرا از حسد در بهشت نمیتوانست دید و سوسه کرد بخوردن گندم که خدای
تعالی ایشانرا منع کرده بود از آن بخوردن گندم را که اَلْإِنْسَانُ حَرِیصٌ عَلَى مَا مَنَعَ وَ اِنَّ
از یشان ذلتی آمد و آینه دلهای خود را که محل مشاهده جمال جلال او بود تیره و
مکدرسانحتند چونکه محل تدارک گناهان و ذلتها دنیاست ایشانرا بزندان دنیا فرستاد که
الدنیا سجن المؤمن و جنة الکافر چونکه پادشاهان ظاهر هر وقتی که شخصی گناه عظیم

^{۳۵} Qur'an XXXIII:72.

^{۳۶} Qur'an II:35.

میکند او را بزدان میفرستند تا متنبه شود و از گناهان باز ایستد. بس ایشانرا بزدان دنیا فرستاد تا بتوبه و استغفار تدلک آن ذلتی که از ایشان بو قوع آمده بود بکنند و آینه دل‌های خود را مصفاً و مجلاً سازند تا بار دیگر قابل شوند مر مشاهده جمال و جلال او را سبحانه. و دیگر در دنیا باشند و اختیار تزوج کنند و فرزندان نیز بسیار شوند تا آینه‌ها [F. 316b] بسیار شود از برلی مشاهده جمال و جلال او و دنیا معمور شود امر کرد ایشان را بنکاح و مبالفه کرد ایشانرا درین امر کقوله تعالی فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَ ثَلَاثَ وَ رُبَاعَ.^{۳۷} بعد از آن حضرت آدم و حوا بدنیا آمدند و برای عذر آن ذلت دوست سال رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا [سکتر]^{۳۸} وَ إِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَ تَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ می گفتند. بعد از دوست سال حضرت حق سبحانه و تعالی ذلت ایشانرا عفو کرد و بیامرزید. بعد از آن حق سبحانه و تعالی چون حضرت آدم را از حضرت پیغمبر ما محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم مقدمه الجیش ساخته بدنیا فرستاده بود و آلات و اسباب خلافت در وی تعبیه کرده بود. حضرت آدم در مقام خلافت بنشست و در تنقید و تصرفات در دنیا بر خود کشاده گردانید و دنیا را بیار است و آن علمی که حق سبحانه و تعالی باو تعلیم کرده بود بفرزندان خود تعلیم کرد از جهت صیقل آینه دل‌های ایشان و رفت باز بجوار رحمت آلهی. و بعد از حضرت لام [F. 317a] علیه السلام در هر زمانی حضرت حق سبحانه و تعالی مناسب آنزمان و آن قوم علمی و شریعتی که عبارت از مصقل آینه دلست بیکی از فرزندان او تعلیم کرد و او را بخلافت بآن قوم فرستاد تا آنزمانکه وجود پر نور حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم ظاهر شد قوت و استعداد و علم و حکمتی باو کرامت کرد که بهیچ یک از انبیاء ما تقدم را بر قوم مخصوص مبعوث گردانیده بود و او را بر جمیع مخلوقات از احمر و اسود و ترک و تاجیک و عرب و عجم مبعوث گردانید و دین او را بر کزید بر همه انبیایان ما تقدم و او را

^{۳۷} Qur'an IV:3.

^{۳۸} In red, above line.

کلانی بخشید که اگرچه مختصر است بظاهر لَمَّا بمعنی پیشتر است لَز همه خیر الکلام قُل و دَل و دین و کلام او را سبب نسخ دین و کلام و یکران کردانید.

بیت

یتمی که نا کرده قرآن درست کتب خانه چند ملّت بنشست
نکار من که بمکتب نرفت خط ننوشت بغمزه مسئله آموز صد مُدّرس شد

بعد از آن او را چنگاه متعلم و تلقین حضرت جبرئیل و بالهام و بخواب و بیداری و بکلام بمرتبه خلافت و نیابت خود مشرف کردانید و آینه دل مبارک او را بمثابه [F. 317b] مصفاً و مجلاً کرد که بجمیع اسما و صفات همچنانکه بود بتمامه در آینه دل مبارک او تجلی کرد و ظاهر شد.

شعر

تجلی ربه فی ذاته کل لعمرک لا تغافل عنه فافهم

و این مقام شریف را فنای اتم میگویند و این مقام خاصه لوست یعنی لَز وجود هستی بتمامه خالی شده بود که ذره لَز وجود و هستی در و باقی نمانده بود و محبوب حقیقی که حق است سبحانه و تعالی بجمیع اسما و صفات در و ظهور کرد بل عین او شد.

بیت

آب کوزه جون در آب جو شود محو گردد در وی جُرو شود
وصف لوفانی شد ذاتش بقا زین سپس نی کم شود بی بد لقا
قطره بدریا رسید ابر برفت لَز میان دود بر آمد ز شمع شمع فرد شد ز درد
عشق عاشق را قلم در کش تمام تا همه معشوق ماند و السلام

کقوله صلی الله علیه و سلم حکایة عن الله تعالی بی یسمع و بی یبصر و بی یبطش الی آخر الحدیث. و این سعادت بی نهایت غیر او هیچکس لَز انبیاء ما تقدم را میسر نشده بود.

بیت

کنار وصل را موسی عمران بار نی خواست در لشواق جانی
جوابش لن ترائی شد که هیات کنار لَز ما مجو چون در میانی

[F. 318a] یعنی در حضرت موسی علیه السّلام چیزی از وجود هستی باقی مانده بود غالباً که جواب در زمان طلب دیدار لن ترانی شد.

بیت
لرئی لن ترانی ناز و نیاز باشد در پیش مرد عارف این هر دو ناز باشد

اکابر این دو آیت را دلیل ساخته اند بر این که در موسی چیزی از بقایای وجود و هستی باقی مانده بوده است. غالباً که لن ترانی و لمأجاً موسی گفت وَجِئْتَ رَا نَسَبْتَ بِمُوسَى کرد لن ترانی یعنی نمی بینی.

بیت
تا تو هستی هست در تو کی رسد نیست شو تا هستیت از پی رسد

و عبارت از هستی این من و تُست و این آیت دلیل است بر فنای اتم حضرت پیغمبر ما محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم که سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا.^{۳۹}

بدان ای طالب صادق چون که حضرت حق سبحانه و تعالی او را مبعوث کرد انید بر جمیع خلائق و در تنفیذ و تصرفات در ملک و ملکوت بر و کشاده [F. 318b] کرد انید و در مقام نیابت و خلافت خود بنشانند و کلامی مناسب زبان او و زبان قوم او از او امر و نواهی و وعده و وعید باو فرستاد و امر کرد به تبلیغ رسالت بر جمیع خلائق از ترک و تاجیک و عرب و عجم و آنحضرت صلی الله علیه و سلم بکرم و عنایت و معاونت او سبحانه و تعالی کمر خدمت بر میان بست. لولاً به تنهایی نصیحت^{۴۰} کلام او ابه بنده های او میرسانید و از هیچکس نمیترسید هر چند دشمنان مختها و تشویشها باو میرسانیدند بعنایت حق سبحانه از تبلیغ رسالت روی نمیکرد انید و از قبول و رد پروا نداشت و می گفت وَ مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ.^{۴۱}

^{۳۹} Qur'an XVII:1.

^{۴۰} Unclear.

آنها که دل‌های ایشان نرم تر بود و سخت نشده بود بوعظ و نصیحت و معجزه از دین کافری بر کشتند و بدین او در آمدند و بسعادت اسلام مشرف شده باو یار شدند و اتفاق کردند.

بیت

هر نبی اندرین راه درست	معجزه بنمود همراهان بجست
زآنکه انبوهی جمع کاروان	دشمنانرا بشکند تیغ سنان
حاصل این آمد که یار جمیع باش	همچو بتکر از حجریاری ترش

و آنها که دل‌های ایشان سخت تر [F. 319a] شده بود نکریدند و ایمان نیاوردند این آیت نازل شد که اَقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ^{۴۱} یعنی باتفاق یاران بزنید بر لشکر کفار بکشید ایشانرا اگر مسلمان نشوند او نیز بامر خداوندی با تفیق یاران زد بر لشکر کفار هر که ایمان آورد گذاشت و بخود یار ساخت و هر که ایمان نیاورد بقتل رسانند و بعنایت آلهی اکثر بلاد را بدین اسلام مشرف ساخت و آینه دل‌های امتان خود را بکلام او جل جلاله مجلا و مصفا کرد انید چونکه مقصود اصلی از خلقت بشر این بود تا حق سبحانه و تعالی جمال بیحونی خود را در آینه دل‌های ایشان مشاهده کند و هر کس بقدر همت و استعداد خود ببرکه متابعت و مناسبت بآنحضرت صلی الله علیه و سلم در زمان او دل‌های خود را مصفا و مجلا ساختند.

بیت

هر کس بقدر همت خود راه می رود	آن یک بمغز می کشد آن دیگری بیپوست
بقدر آینه حسن تو می نماید روی	دریغ کاینه ما نهفته در زنگ است

چونکه آفتاب حقیقت دران زمان از و تابان بود بر جمیع مخلوقات هر کس بقدر قابلیت خود از وی نور می‌گرفتند چهار کس از صحاب [F. 319b] کرام او بمرتبه خلافت و نیابت رسیده بودند خلافت را بایشان گذاشت و رفت بحول رحمت حق سبحانه چونکه ببرکه همت عالی او اکثر بلاد مسلمان شده بودند و شده کفر دران مرتبه نمانده بود حق سبحانه و تعالی نبوت را بروختم

^{۴۱} Qur'an V:99.

^{۴۲} Qur'an IX:5.

کرد و لورا خاتم و خاتمِ انبیا ساخت. و بعد از وی قایم مقام وی لولیا الله اند تا قیام قیامت که الشیخ فی قرمه کالنبی فی امتّه. هر چه از انبیا واقع شده بود از لولیا نیز واقع میشود لیکن آنچه از انبیا واقع شده معجزات میگویند و آنچه از لولیا واقع شده است و میشود کرامت میگویند. هر ولی معجزه نبی لو ست چنانکه معجزات انبیا حق است کرامات لولیا نیز حق است و هیچکس را می باید که در و شکی نباشد هر که کرامات لولیا شک آرد نعوذ بالله بر معجزات انبیا شک آورده باشد بر کافر خواهد شد چراکه طریق لولیا همان طریق انبیاست که معن [معنی بدل]^{۴۳} بایشان رسیده است الی یو مناهذا. و بعد از حضرت رسول صلی الله علیه و سلم چونکه حضرت ابو بکر صدیق رضی الله تعالی عنه از همه بزرگتر و عالی استعدادتر بودند. همه ایشانرا مسلم داشتند [F. 320a] وسعت کردند و بمرتبه خلافت نشانند چراکه رعایت یار پیش قدم از لوازم راه است تا ایشان در حیات بودند [هیچکس مخالفت نکردند]^{۴۴} و همه کس این سعادت بی نهایت را از ایشان کسب می کردند. و بعد از حضرت امیر المؤمنین ابو بکر صدیق رضی الله تعالی عنه حضرت امیر المؤمنین عمر را رضی الله تعالی عنه بمرتبه خلافت و نیابت نشانند و دیگران متابعت ایشان میکردند و در صحبت شریف ایشان کسب این سعادت میکردند. و بعد از حضرت امیر المؤمنین عمر رضی الله تعالی عنه حضرت امیر المؤمنین عثمان رضی الله تعالی عنه را بمرتبه خلافت نشانند و همه تبعیت بایشان کردند و کسب این سعادت بی نهایت از ایشان میکردند. و بعد از حضرت امیر المؤمنین عثمان رضی الله تعالی عنه حضرت امیر المؤمنین علی رضی الله تعالی عنه را بمرتبه خلافت نشانند و همه بایشان تبعیت کردند و کسب این سعادت بی نهایت از ایشان میکردند.

بدان ای طالب صادق که این همه حکایات که گفته اند معلوم شد غالبا که غرض و مقصود

^{۴۳} Marginal insertion.

^{۴۴} Marginal insertion.

[F. 320b] حق سبحانه و تعالیٰ از خلق عالم این بود که او را آینه ها باشد تا جمال و جلال

بیحونی خود را مشاهده کند نگویی که افعال الله معلل بغرض نمیباشد گفته اند. ^{بس}

این چون باشد زینهار همچنین کمان نبری او ذاتیست بیخون و بیحکونه و منزله از همه اشیا در

نهایت کمال و در کمال خود و مشاهده جمال خود بهیچ آینه و بهیچکس محتاج نیست جمال

بیحونی خود را در خود مشاهده میکرد و می دید و لیکن او سبحانه فیوض بی نهایت بود

در آن عالم کسی که قابل الطاف و انعام باشد نبود.

بیت

قابلی باید که تا از حق کند فیضی قبول زآنکه ممکن نیست هرگز فاعلی بی منفعل

ازین جهت خواست که جماعتی باشند تا فیوض و انعام بی نهایت خود را بایشان عنایت کند

بس امر کرد بعالم که شو کقوله تعالیٰ *إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ*

فَيَكُونُ.^{۴۵} ^{بس} بگفتن این قول هژده هزار عالم مخلوق و موجود کشت. بعد از آن فیوض

بی نهایت خود را بهمه عالم و عالمیان بقدر استعداد ایشان عنایت فرمود اما فیض که از

همه فیوض عظیم تر و بزرگتر بود جمال و جلال [F. 321a] بیحونی او بود سبحانه از آن نیز

بقدر استعداد هر عالمی ظاهر ساخت و می سازد الی قیام القیامة.

بدانکه قابل این قبض عظیم که ظهور جمال و جلال بیحونی اوست سبحانه دل بنده های مؤمن

است. وقتی که مصفا و مجلا باشد از زنگ تعلقات چونکه ایشان را محتاج بخوردن و پوشیدن

و کدخدایی کردن و غیرها آفریده بود تعلق و علاقه ایشان را بقدر احتیاج باینها شد.

بیت

تعلق حجابست بیحامل چو پیوندها بکسلی و اصلی

و این تعلق زنگ و غباری شد آینه دل ایشان را از ظهور آن فیض بی نهایت. ^{بس} ازین جهت

بزد و دن زنگ و غبار آینه دل محتاج شدند بمصفلی تا آینه دلهای خود را محل این فیض

بی نهایت سازند حق سبحانه و تعالی از کمال فضل و عنایت خود از حضرت رسول صلی الله علیه و سلم کلامی که عبارت از مصقل زنگ آینه دل‌های ایشانست فرستاد و امر کرد باو که بفرمای بآمتان خود که باین مصقل آینه دل‌های خود را از زنگ تعلقات مصفا و مجلا سازند بس ازین جا معلوم شد که این فعل مُعَلِّل بعلتی که آن از برای خود باشد [F. 321b] یا از جهت نقصان کمال خود باشد نبوده و مقصود ایشار فیوض بی نهایت خود بر عالم و عالمیان بوده چنانکه درین معنی سلطان العارفین حضرت مولانا جلال الدین رومی قدس الله تعالی سرّه میفرمایند:

من نکردم امیر تا سودی کنم	بلکه تا بر بنده گان جودی کنم
من نکردم پاک از تسبیحشان	پاک هم ایشان شوند در فشان
ما بری از پاک ناپاکی همه	از کران جانی چالاکی همه

بدان ای طالب صادق که از کلام الله آیتی بصریح دلالت میکند بزودن زنگ آینه دل‌ها نیست که وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ^{۴۶} چون که این آیت دلالت میکند بظاهر که معلل بعلتی باشد بعضی از مفسرین تفسیر کرده لِيَعْرِفُونَهُ گفته اند و بعضی بحالش گذاشته اند و بَيْنَ عِبَادَتِ ظَاهِرٍ وَبَاطِنٍ گرفته اند. و مناسب آن می نماید که بحالش گذارند چونکه آدمی را ظاهر و باطنی است و عبادت مصقلی است از جهت زدودن زنگ آینه دل‌ها و بعبادت ظاهر که آن نماز و روزه و غیر هماغست ظاهر خود را که آن نفس حیوانی است بزود آینه. و عبادت باطنی که آن ذکر و فکر و غیر [F. 322a] هماغست نفس انسانی را که عبارت از روح الهی است مصفاً مجلاً سازند تا آینه دل مصفا و مجلا گردد. بس ازینجا معلوم میشود که عبادت معلل بعلتی که از برای خود باشد نبوده است و غرض مشرف ساختن بنده ها بوده است باین سعادت بی نهایت که گفته شد و اگر نه او سبحانه و تعالی منزّه است از احتیاج به بنده گی بنده گان چراکه بعبادت ظاهر و باطن آینه دل‌های بنده گان مصفاً و مجلاً می کشته و معرفت تمام [حاصل]^{۴۷} میشده ایشان را بذات شریف او سبحانه هر

چند جلا پیش معرفت پیش و هر چند معرفت پیش جلا پیش.

بیت

همچنین میرو بیایانش مرس در چنین دردی بدرمانش مرس

و حدیث کنت کنزاً مخفياً فا حببتُ ان اُعرف فحلقتُ الخلق لا عرف نیز می تواند که مُبِین باین معنی باشد یعنی گنجی بودم پنهان در آن عالم دوست داشتم این را که خود را ظاهر سازم و در آینه دل‌های ایشان بجمیع اسما و صفات تجلی کنم تا ایشان بقدر صفای آینه دل‌های خود ذات شریف مرا بشناسند.

بدانکه حصول این معانی بی خدمت و ارادت کامل مکمل مدت [F. 322b] مدید از سر اخلاص و عقیده درست محصول هیچکس نشده نخواهد شد چون دانستی که خدای تعالی ترا از برای این کار آفریده بوده و این جنین استعدادی بتو کرامت کرده و سرمایه سعادت که عمرست بتولوزانی داشته آلات و اسبابی داده و دنیا را کارخانه تو ساخته که الدنیا مزرعة الآخرة. بحکم حدیث من طلب شیئاً وجدَّ وجد اهتمام نمای و کمر خدمت بر میان همت جست بر بند و در جستجوی این طایفه از سر قدم ساز اگر در مشرق و مغرب^{۴۷} جز ایشانرا بیابی برو دست در دامن ارادت و موافقت ایشان بزن و در پیش یکی از ایشان کالمیت^{۴۸} بین یدی الغسل چندگاه همچون مرده بر روی تخته بی حرکت و بی مراد باش تا لو ترا بآب فیض و رحمت الهی شست شوی کند و کفن ارادت در تو بیحد و در گور فنانه. و بعد از آن به بقای بعد الفنا مشرف سازد و در تنفیذ و تصرفات در ملک و ملکوت بر تو کشاده گرداند و لذن عام بر تولوزانی دلرد که هر چه کنی باو کنی و هر جا روی باو روی تا باین سرحد نرساند دست از و باز نداری و از سر خود کاری نکنی.

[F. 323a]

۴۷
Marginal insertion.

۴۸
Dots unclear.

بیت

بی عنایات حق خاصان حق
 از سر خود هر که کاری میکند
 بخت دولت را فراری میکند
 کر ملک باشد سیاهستش ورق

بدان ای طالب صادق که چون در زمان حضرت رسول صلی الله علیه و سلم عالم از کفر پر بود
 باتفاق اصحاب کرام و بمعمرات و مقاتله و محاربه اکثر بلا در مسلمان ساخت و بر دین و
 شریعت خود در لورد و هر که مناست شریعت بود بر وی بهمان بسنده کرد و هر که مناسب
 شریعت و طریقت بود هر دو را بر وی اجرا کرد چونکه استعداد اکثر خلق در آن زمان مناسب
 اجرای طریقت نبود از مرتبه کفر و کافری بمجنت بسیار بسرحد اسلام آورده بود و او را
 فرصیت آنکه همه را بسعادت طریقت مشرف سازد نبود غالباً تخصیص کرد از اصحاب کرام
 خود هژده کسی را چونکه استعداد شریف ایشان قابل این معنی بود محرم اسرار خود گردانید و
 ترویج شریعت و طریقت بایشان کرد و بر دیگر آنکه قابل این معنی نبودند این عذر گفت که
 بعثت لبيان الشريعة لا لبيان الحقيقة تا در دنیا [F. 323b] بودند ترویج شریعت بتمام
 خلق آنزمان و طریقت بآن جماعتی که گفته شد می کرد تا هر کس بقدر استعداد خود بکمال
 خود رسیدند چون وقت مراجعت شد او را بآنجناب از جهت تسلی و تسکین خاطرهاء
 امتان اشارت باصحاب کرام خود کرد و گفت اصحابی کأنجوم بأيهم اقتديتم اهتديتم
 چون آفتاب حقیقت از و تا بان بود در آن زمان و جمیع مخلوقات از و نور میگرفتند اصحاب
 کرام او نیز کسب نور حقیقت از و کرده هر یک بآن کمالی که می باید بقدر استعداد شریف
 خود رسیده بودند باین حدیث مذکور اجازت ارشاد کرد ایشانرا و اجازت لولات دیگران بایشان.
 بعد از آن جمیع خلائق را بایشان گذاشت و رفت بجوار رحمت الهی شاهبازی بود از دست شاه
 حقیقی پرواز کرده باین عالم از برای صید آمده بود صید بسیار کرد و باز رفت بدست شاه
 حقیقی. بعد از آن اصحاب کرام او و تابعین و تبع تابعین این سلسله را بر پای
 میداشتند الی یومنا هذا وقتی که طریق سلوک خلفا از انبیا و اولیا از زمان حضرت آدم تا این

زمان برین منوال [F. 324a] بوده باشد مناسب آن می نماید که خلفای این زمان نیز سلوک برین وجه کنند با خلق خدا تا خلیفه باشند بر طبق مستخلق و بدانند که خلافت بس نعمت عظیم است که حق سبحانه و تعالی ایشانرا از میان جمیع خلائق برگزیده و این نعمت شریف را از جانب خود بایشان لوزائی داشته است و نیز می باید که شکر این نعمت عظیم بحکم آیت لئن شکرتم لازیدنکم^۹ بجای آرند تا حق سبحانه و تعالی روز بروز این نعمت را بر ایشان زیاده کرد اند. و شکر این نعمت عظیم آنست که با خلق خدا بطریق خلفای راشدین زندگانی کنند یعنی بطریق عدل کقوله صلی الله علیه و سلم عدل ساعة خیر من عبادة ستین سنة ازین جهت گفته اند اگر سلطنت را بر تو عرض کنند خذ بالریءس و العین و میزن عدل ترعایت کردن شریعت محمدیست صلی الله علیه و سلم یعنی هر چه کنند بخلق خدا از گرفتن و دادن از قهر و غضب و غیرها می باید که بمیزان شریعت رست باشد. دیگر به ترویج شریعت بران قوم ایشانرا خلیفه گردانیده است حتی الا مکان بکند بواسطه یا بی واسطه و تکلیف [F. 324b] کنند بر ایشانکه آنچه و امر است بجایی آرند و آنچه نواهی است باز ایستند و خود نیز در شریعت مستقیم باشند و بخلاف شریعت عمل نکنند تا قوم ایشان نیز بر همین ثابت قدم باشند. قال رسول الله صلی الله علیه و سلم الناس علی دین ملوکهم یعنی خلفا بر هر دین و ملتى که باشند چاره ندارند فقرا و رعایا که بران دین و ملت نباشند.

بیت

لظلمت محض یا خود از خالص نور	معشوقه بهر صفت که آید بظهور
بر دین ملوکست رعیت معمور	عاشق بهمان صفت موصف گردد
آب از لوله رون در کولها	شه چو حوضی دلن حشم چون لولها
هر یکی لوله دهد خوش ذوقاک	آب جمله کرزیک حوضست پاک
هر یکی لوله همان آرد پدید	ور دران حوض آب شور است پلید
چون اثر کردست در کل بدن	خوی شاهنشاه جان بی وطن

وقتی که همچنین باشد بیزوالر از خلفای زمان آنست بحکم آیت کنتم خیرأمة اخرجت

لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ الْآيَةُ.^{۵۰} بِحَكْمِ اَيْن آيت مى بايد كه
 [خلفا]^{۵۱} در رعايت شريعت محمدى صلى الله عليه و سلم و درد انستن علم شريعت و عمل
 شريعت و عمل كردن [F. 325a] بآن و نگاهداشتن خود را از هر چه خلاف شريعت لوست جدو
 اهتمام بيحد نمايند تا مدتى كه اين معنى حال ايشان شود و در قوم ايشان تاثير كند و جميع
 قوم ايشان باين سعادت بسبب ايشان مشرف شوند تا هر عملى كه بمقتضاي شريعت بكنند
 ثواب آن بر ايشان و بر خليفه نيز باشد. كما قال رسول الله صلى الله عليه و سلم مَنْ
 سَنَّ سَنَةً حَسَنَةً فَلَهُ أَجْرُهَا وَ أَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ. و قال رسول
 الله صلى الله عليه و سلم مَنْ أَحْيَى سُنَّتِي فَقَدْ أَحْيَانِي. يعنى خليفه كه سبب ترويج
 شريعت محمدى صلى الله عليه و سلم شود بواسطه يا بى واسطه و سنتى نيكو نهد در ميان
 خلائق و دلالت كننده بر اعمال خير گردد. بسّ لو راست آن اعمال و ثواب آناكه تا قيامت باين
 سنت عمل مى كنند.

بيت

نيكو ان رفتند سنتها بماند^{۵۲}

نعرذ بالله اگر اعمال خليفه بر خلاف شريعت محمدى صلى الله عليه و سلم باشد و اعمال نا
 خوش مى كرده باشد مثل فسق و فجور و غيرها از نامشروعات و بدعتها در ميان خلق نهد
 فَلَهُ وَ زَرَّهَا وَ وَزَرَ [F. 325b] مَنْ عَمَلَ بِهَا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ. بسّ مرد راست جزا و عقاب
 آن و هر كه تا قيام قيامت بآن عمل ميكند و ديگر مى بايد كه خلفاء زمان باين مقدار كه
 ترويج شريعت محمدى ميكرده باشند قانع نشوند بايد كه ترويج طريقت لو نيز مى كنند و بآن
 عمل نمايند تا مثل خلفاي راشدين شوند و بحقيقت كه آن حال حضرت رسول است مشرف
 كردند. كقوله صلى الله عليه و سلم مَنْ عَمِلَ بِمَا عِلْمُ وَرَثَةِ اللَّهِ تَعَالَى عِلْمُ مَا لَمْ يَعْلَمْ لَهَا

^{۵۰} Qur'an III:110, but the last word does not appear there.

^{۵۱} Marginal insertion.

^{۵۲} No second hemistich marked.

این همه موقوف است بآنکه خود را بصحبت شریف عالم بالله که عبارت ازین طایفه علیه اند
از راه صدق و اخلاص و عقیده تمام مشرف سازند و مدتی در صحبت شریف او و باجارت او
بعلم شریعت و طریقت عمل کنند تا باین سعادت برسند انشا الله تعالی.

غزل

هیچکس را از خود انگیزی نشد	هیچکس از خویشتن چیزی نشد
دانه انکور تخم خریزه	تا بر دهقان نرفت چیزی نشد
تا برون آرند آهن را از سنگ	هیچ آهن خجز تیزی نشد
هیچ حلویی نشد لستاد کار	تا که شا کرد شکر ربزی نشد
نام مولانا نشد سلطان عشق [F. 326a]	تا غلام شمس تبریزی نشد

بدان ای طالب صادق که اصل این است که خلفای زمان باین لوصاف که گفته شد موصوف باشند
اگر این دست نمیدهد باری ترویج شریعت محمدی صلی الله علیه و سلم که بر ایشان لازم است
بکنند باین طریق که از جانب خود علما و قضاة و محتسبانکه خلاف شریعت از ایشان در وجود
نیاید نصب کنند و وظیفه از وجه حلال بقدر احتیاج ایشان تعیین نمایند چونکه محتاحند
بخوردن و پوشیدن تا بواسطه این احتیاجات درین خدمت تقصیری نکنند و یکی از امرای خود
را که موصوف باین لوصاف باشد بایشان یار کنند از جهت تقویت ایشان و اهتمام بجد نمایند
که خلاف شریعت ازین قوم واقع نشود و آلات فسق مثل بوزه خانه و شرابخانه و قمارخانه و
غیرها همه را بسوزند و درهم شکنند و مسجدها راست سازند و امامان و مؤذنان تعیین کنند
و از برای ایشان نیز و وظیفه بقدر احتیاج ایشان از وجه حلال تعیین کنند در جمعه و جماعت
اهتمام بجد نمایند مکتب داران و مکتب خانها راست سازند و اهتمام نماید که مردم
فرزندان خود را بمکتب [F. 326b] سپارند چون این ترویج شریعت محمدی صلی الله علیه و سلم
سلم بکنند شک نیست که روحانیت شریف حضرت رسول مددکار ایشان شود بمرتبه خلفاء
راشدین مشرف کردند اما ترویج طریقت محمدی صلی الله علیه و سلم برین وجه کنند که فقرایی
که در سلسله مشایخ ما تقدم اند و ورزش نسبت شریف ایشان از راه تحقیق می کنند.

باجازت کمال مکمل در تقویت ایشان بکوشند تا ایشان بخاطرهای جمع باین نسبت شریف
توانند مشغولی کرد چراکه منکران این طریق از حد و عد بیرون می باشند از راه جهل و نادانی
طعنه و اعتراض بر ایشان می کنند و نیز بسمع خلیفه سخنان بد بواسطه حسد و نا توان بینی
میرسانند بحکم من یسمع یخل در مزاج خلیفه خللی پیدا میسازند. بعد از آن در تفرقه
خاطرها ایشان پیشتر می کوشند نعوذ بالله من ذلک اگرچه کاملاً را حذر نمی کند بلکه
فایده ها میکند اما طالبان را در تفرقه می اندازند چراکه عقیده ایشان هنوز درست نشده است
از گفتگوی منکران سبستی در اعتقاد ایشان پیدا میشود و آن حجابی میشود ایشانرا از
رسیدن فیض از باطن پر [F. 327a] چون که رسیدن فیض از باطن پر بقدر عقیده و مناسب می
باشد هر چند عقیده و مناسبت پیش فیض پیش هر چند فیض پیش مناسبت پیش.

بیت

همچنین می رو بپایانش مرس در جنین دردی بدرمانش مرس

از این جهت گفته اند عقیده و لولات خلفای زمان را و خل تمام است هر چگاه که خلفای
زمان اظهار عقیده و اخلاص باین طایفه علیه کرده اند منکران زمان^{۵۳} از گفتگوی ایشان
کوتاه می کنند و طالبان بخاطر جمع بنسبت شریف اکابر قدس الله تعالی لرواحهم مشغولی
میکنند و با علا درجات و مقامات این طایفه علیه مشرف میشوند هر لحظ و هر زمان بدعاهای
خیر یاد خلیفه می کنند شک نیست که خلیفه ببرکة دعای ایشان بمرتبه خلافت باطن نیز
مشرف میشود و از خلفای راشدین میگردد.

بیت

بی عنایات حق خاصان حق گر ملک باشد سیاهستش ورق

بدن ای طالب صادق که در بیان فنا و بقا هر کسی از این طایفه علیه سخنان گفته اند
پوشیده و پنهان بنابر حکمتی و مصلحتی در این زمان کسی که از عبارات شریف ایشان این

^{۵۳} زیان؟

معنی را فهم کند کم است [F. 327b] ازین جهت این ضعیف کمترین از خادمان این مخدومان را بخاطر رسید که بیانی کرده شود که روشن تر و نزدیکتر بفهم مردمان این زمان باشد تا هر که بقدر استعداد خود از اینجا چیزی فهم کند اگرچه بعضی جای بیان یافته است اما بخاطر رسید که تقریری روشن تر و مختصرتر کرده شود. بحکم خیر الکلام قل و دل باشد که بفهم همه طالبان رسد انشا الله تعالی.

بدانکه عبارت از فنای مطلق آنست که سالک طریق بورزش این نسبت شریف باجارت کمال مکمل در صحبت شریف او زنگ وجود و هستی و تعلقات قلبی و قالبی را تمام از روی آینه دل بزداید که هیچ زنگی و غباری در آینه دل نماند لوفانی است و آینه دل او قابل نزول سلطان جذبه شده است و هر چگاه سلطان جذبه در دل او نزول فرموده بحسن و جمال و جلال خود تمام آینه دل او را فرو گرفت که از پر تو حسن و جمال او تمام آینه دل او مختفی شد او باقیست و بقای بعد الفنا عبارت ازین مقام است. بعد از آن هر چه از و صادر می شود پرتوی است از آن حسن و جمال و بعد از متجلی شدن سلطان سلطان حسن در آینه دل فانی بجمیع اسما و صفات که فرو گرفت [F. 328a] آینه دل او را که تمام در حسن و جمال آن ذات مضمحل و غایب شد این هر چه از فانی صادر میشود از آن کان حسن و جمال است فانی را هیچ نیست چنانکه در صحیح مسطور است جز اعن الله تعالی بی یسمعون و بی یبصرون و بی یَنطِقون و بی یعقلون و بی یمشون یعنی بمن می شنوند و بمن می بینند و بمن می گویند و بمن می روند.

بیت

قلم اینجا رسید و سر بشکست	گر سخن کش یابم اندر انجمن
چون کل صد برگ رویم در چمن	این سخن شیرست در بستان جان
بی کشنده خوش نمیگردد رولان	مستمع چون تشنه جوینده شد
واغظ لر مرده بود گوینده شد	

کشش استعداد حضرت سلطان شعاری است غالباً که درین زمان این سخنان عالی بیواسطه از

عالم بالا بخاطر این ضعیف کمترین از خادمان این مخدومان احمد بن مولانا جلال الدین
کاسانی فرود آمد و در آن عالم گوهری شریف تر از سخن نیست و آن کلام الله است که در
صورت سخن فرود آمد بحضرت پیغمبر ما صلی الله علیه و سلم.

بیت

سخن از کنبذ کبود آمد [F. 328b]
بس فرود آمدی بجای سخن

سخن از آسمان فرود آمد
گر بُدی گوهری و رلی سخن

و آنحضرت صلی الله علیه و سلم تصرف در مردمان بسخن کردند بقدر همت و استعداد هر کس
دیگر آنکه سخن بیمانه معنی است و این طایفه طبیبان حاذق آلهی اند و طالبان مریضان
معنوی بقدر همت و استعداد هر کس به بیمانه سخن شربت شفای و نُخْزَلُ مِنَ الْقُرْآنِ مَا هُوَ
شِفَاءٌ وَ رَحْمَةٌ لِلْمُؤْمِنِينَ را بر کام جان ایشان میچکانند تا آن زمانکه بیمانه استعداد
ایشان پر شود و ازین شربت شفاء تمام ایشانرا بحاصل آید که آن لقای حضرت حق است
سبحانه که لقاء الخلیل شفاء العلیل.

بیت

بانکه دو کردم اگر در ده کس است
ذکر ایشان کرده ام اینم نه بس
خوشدلم کین قصه از جان گفته ام
قسم من ز لن رفتکان دردی رسد
هر که خواند پیشتر یابد نصیب
پیشکی هر بار خوشتر آیدت
جز بتدریجی نیفتد پرده باز
که هستی را نمی بینم بقای
کند در حق درویشان دعایی
زانکه یک اخلاص را در خدمت صد ساختم
زانکه در عشقت جگر خونی بیحد ساختم
لطف کن لطف که بیکانه شود حلقه بکوش

بس کنم خود زیرکانرا این بس است
گر نیم مرغان^{۵۴} ره را هیچکس
گر نیم زیشان ازیشان گفته ام
آخرم ز لن کار و لن کردی رسد
این سخن خاصیتی دلرد عجیب
گر بسی خواندن میسر لبدت
[F. 329a] زین عروس خانکی از عزوناز
غرض نقشی است کز ما باز ماند
مگر صاحبدلی روزی برحمت
با غلامی گر قبول افتم ترا نبود غجب
رنج من ضایع مگردان بنده خود خون لمر
بنده را حلقه بکوش از نولزی برود

۵۴
Marginal insertion:

مردن.

چونکه محل عروج بود نامیده شد این نسخه را معراج العاشقین.

بیت

معراج عاشقان فنا در پی فناست	بر طور عشق نعره مستان کبریاست
با عقل کم نشین که مقام تحیر است	همراه عشق باش که همسایه لقاست

[F. 329a]

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله ربّ العلمين و الصلوة و السلام على رسوله محمد و اله اجمعين.
 لما بعد بدان ای طالب صادق که حضرت شیخ مرتعش قدس سره [F. 329b] چنین می فرمایند
 که صوفی آن بود که نظر او با قدم او برابر باشد. ای جمله حاضر باشد. قول آنجا که قدم قدم
 آنجا که قول دل آنجا که قول دل آنجا که تن تن آنجا که دل بخلاف آنکه گفته اند از خود
 غایب و بحق حاضر لا بل بخود حاضر و بحق حاضر این نشان حضور او بود بی غیبت یعنی
 صوفی آن باشد که نظر اوّل او بران مقام عالی باشد که بقدم سلوک از سر حضور و آگاهی بآن
 مقام عالی رسیده باشد و در هر قدمی که میزند و می رود بحسب ظاهر نیز بطریق حضور و
 آگاهی نظر او بر پشت پای او باشد که الظاهر عنوان الباطن.

بیت

نظر بر پشت پازن دلرم ای ماه که غیری را نباشد در دلم راه

سخن خانواده حضرت خواجگان است قدس الله تعالی سرلرهم:

هوش در دم

نظر در قدم

سفر در وطن

خلوت در انجمن

مراد از هوش در دم حاضر و آگاهی بودنست بر هر نفسی که می زند و قدمی که می رود چنانکه
 گفته اند:

اگر خاضری مؤمنی و اگر غافلی کافری

چراکه مراد از همه طاعات و عبادات از ذکر و فکر ، غیرها حضور و آگاهی است مع الحق
 سبحانه.

بیت [F. 330a]

حضوری گر همخواهی از و غایب مشو حافظ

متی ما تلق من تهوی دع الدنيا و اهلها

قول آنجا که قدم یعنی هر چه میگوید از مقامی می باید گوید که بقدم سلوک از سر حضور و آگاهی بنهایت آن مقام عالی رسیده باشد که اگر نه چنین باشد او شاهد زور است. کقوله تعالی یَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَمْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ.^۱ قدم آنجا که قول یعنی صوفی آنکس است که هر چه میگوید بدیگران از سخنان عالی این طایفه از حالات و کیفیات و مقامات عالی ایشان میباید که بقدم سلوک از حضور و آگاهی بآن مقام عالی رسیده باشد و بآن حالات و کیفیات مشرف شده باشد که اگر نه چنین باشد و گوید این را اقتراء کذب است گفته اند مع الحق سبحانه و تعالی یعنی حق سبحانه و تعالی مرا چنین حالات و کیفیات دلاه است و حال آنکه روح او را از این حالات و کیفیات جز نی. کمترین عقوبت او در دنیا آنست که هرگز باین مقام عالی نمیرسد چراکه او کذابست حضرت رسول صلی الله علیه و سلم فرموده اند که الکذاب لا امتی [F. 330b] و صوفی بهر مقامی از مقامات عالی این طایفه که میرسد بقدر متابعت آنحضرت میرسد و او درین صورت از متابعت و شفاعت آنحضرت محروم است نعوذ بالله من ذلک. دل آنجا که تن تن آنجا که دل یعنی صوفی می باید که بهمگی خود چه تن و دل جان و قلب فالب حاضر و آگاه باشد در هر مقامی که باشد از مقامات عالی این طایفه.

بیت

نماند مرکت اندر دلر حیون بیکرنگی براید قالب و جان

و بخلاف آنکه گفته اند از خود غایب و بحق حاضر و این سخنان حضرت شیخ تنبیه و سر زنش است بآن جماعت که این مقام را مقام شیخی و ارشاد خیال کرده اند در ضلالت و گمراهی مانده و ضال مضل شده دیگران را هم در ضلالت و گمراهی می اندازند. بس طالبان فرض است که احتیاط بجد نمایند تا یقین ایشان نشود در ربه عزیزی ندرایند چنانکه حضرت مولوی رومی قدس سره میفرماید:

^۱ Qur'an XLI:2-3.

کرد هر درویش میکرد از گداز
چون سی لیلیس آدم روی هست
چون نشان یابی بجد میکن طواف
بس بهر دستی نشاید داد دست

این مقام مذکور مقام مبتدیان و متوسطان این طریق است.

بیت [F. 331a]

وقفه در این مقام عار بود می همزوج را خمار بود

توقف کردن صوفی درین مقام عجست^۲ و دعوی شیخی کردن او دیگر بدانکه صفت مبتدیان این طریف در زمان سلوک آنست که در غلبه آن حال گاهی از خود غایب می شوند و بحق حاضر و گاهی بوجود خود حاضر میشوند و از حق غایب. و این دو وجود را بلسان این طایفه «وجود عدم» میگویند این دو وجود را با یکدیگر وصل میباید کرد.

بیت

وصل اعدالم اگر توانی کرد کار مردن مرد تا نی کرد

قال الله تبارک و تعالی و اذکر ربک اذا نسیت. ^۳ لی نسیت غیرک ثم نسیت نفسک

لشارت به نسیان وجود بشریت است و مراد از وجود بشریت آن تعلقهاست که می باشد آدمیان را باشیا چون مبتدی خواهد که وجود و عدم را بیکدیگر وصل کند مشغولی باین نسبت شریف بر وجهی کند که از غلبه آن حال دیگر بوجود بشریت حاضر نشود و این را «فناى وجود بشریت» میگویند. ^۴ ثم نسیت نفسک این مقام متوسطان این طریق است. آنچه باقی مانده است از مبتدی درین مقام توسط نفس اوست که او را حجاب شده است [F. 331b] از حضور بحق سبحانه وجود و عدم در متوسط آنست که در زمان سلوک در غلبه حال گاهی بحق حاضر میشود و از خود غایب و گاهی بخود حاضر میشود و از حق غایب متوسط خواهد که این وجود و عدم را با یکدیگر وصل کند که هیچ ازین اوصاف بشریت در و باقی نماند بهمگی خود باین نسبت شریف مشغول شود بر وجهی که از کمال شغل حالتی و کیفیتی و اسعبراهی^۵ و استهلاکی و

^۲ عجست

^۳ Qur'an XVIII:24.

^۴ Verse mark here.

^۵ استغراقی

اضمحلالی بر وی مستولی گردد که از غلبه این حال هیچ خود را نه بیند و نداند و نیابد. درین زمان حضورش جز بحق نباشد. این است مقام از خود غایب و بحق حاضر. این مقام خدا خوانان این طریق است. درین دو مقام وقت گفتن سخنان عالی این طایفه از سرلر و معارف نبت^۶ با آنکه بر وی ظاهر شود.

بیت

گر خدا خوانی مگو سرلر عرفان فاش فاش و خدا دانی بیا سرلر حق اظهار کن
و این مقام فنای فناست شیخوخت و ارشاد درین مقام روایتست لا بل بخود حاضر و بحق حاضر. سالک متوسط خواهد که باین مقام عالی مشرف شود بهمگی خود بآنچه درین مدت بورزش این نسبت شریف حاصل کرده است متوجه این استغراق و بیخودی و بی شعوری که از لوصاف بشریت است [F. 332a] شود تا آنزمانکه هیچ ازین لوصاف باقی نماند و فانیتست مطلق.

بیت

آنرا که فنا شیوه فقر آیین است نی کشف یقین نه معرفت نی دین است
رفت او زمین همین خدا ماند خدا الفقر لذاتم هوا لله این است
فنا فی فنا عبارت ازین مقام عالی است و این فنا خاصه حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم است و امتان او را بقدر متابعت او ازین مقام عالی نصیب است.

بیت

بی فنا مطلق جذب قوی کی حریم وصل را محرم شوی
بعد ازین اگر حق سبحانه و تعالی از کمال کردم و عنایت خود بصاحب این فنا وجود شریف خود را که عبارت از وجود موهوب حقانیت عوض وجود او باو موهبت کند هیچ عجب و غریب نباشد و بعد از مشرف شدن فانی باین وجود شریف حاضر شدن او باشد بحق سبحانه و تعالی. این است مقام لابل بخود حاضر و بحق حاضر این نشان حضور او بود بی غیبت و حضور. بی غیبت صفت ذاتی حق است سبحانه و تعالی و سخنان حضرت شیخ از ابتدا تا انتها دلالت

^۶ نیست؟

میکند بر نیمقام^۷ عالی.

بیت

این مرتبه ایست بس خطر ناک
در وی همه ره زنان چالاک
این مرتبه روح آدمی رست
روحی که برلی [F. 332b] محرمی رست

این مرتبه و مقام خداداتان این طریق است محل اظهار حقایق و معارفست.

بیت

گر خدادانی بیا سرلر حق اظهار کن
خدا خون گر خدادان شد بتحقیق
بموری دلا حق ملک سلیمان

این احادیث نیز مبین و شاهد است بر سخنان حضرت شیخ من عرف نفسه فقد عرف ربه
اعرف نفسك يا انسان تعرف ربك اعرفكم نفسه اعرفكم انانکه عكس این میگفته
باشند نمیدانم چه خیال کرده باشند. این است نهایت مقام سیر الی الله و بدایت سیر فی الله
و سیر فی الله را نهایت نیست چونکه سیر در بی نهایتست و سیر در بی نهایت را نهایت
نمی باشد.

بیت

بنده بود اینجا رسید و شاه شد
رهبر و ره رو نماند و راه شد
دیگر او را می برند همچنانکه درین مقام بنسبت حضرت رسول صلی الله علیه و سلم واقع شد
من الله تعالى سُبْحَانَ الَّذِي اسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ
الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنَ آيَاتِنَا^۸ این مقام کشش است.

بیت

در کشش اقتی روش کم گرددت
ور بود یکهقطره قلزم گرددت
[F. 333a] من كان لله تلفه كان لله خلفه.

بیت

کان لله بوده در مامضی
تا که کان الله له آمد جزا
این است مقام بقای بعد الفنا و مقام فرق بعد الجمع اینست وجود موهوب حقانی. صوفی

^۷ ینمقام؟

^۸ Qur'an XVII:1.

آنکس است که این سه مقام فنا را طی کرده باین وجود شریف مشرف شده باشد او مجاز است
 من الله تعالیٰ از برای تکمیل و تربیت ناقضان هر که بی فنای این سه وجود که گفته شد و
 مشرف نشده بوجود موهوب حقانی دعویٰ شیخی و ارشاد کند او ضالیست مضل نعوذ بالله من
 ذلک.

بیت

مگر اسباب بزرگی همه آماده کنی	تکیه بر جای بزرگان نتوان زد بکذاف
بانکه دو کردم اگر درده کسی است	بس کنم خود زیر کانرا این پس است

العاقل یکفیه الاشارة.

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذى جعل آدم خليفة فى الارض و الصلوة و السلام على رسوله
محمد المبعوث لبيان السنّة و الفرض و على اله و اصحابه مشحونة فى
الارض.

اما بعد سبب تاليف اين نسخه [F. 333b] آن بود كه اين ضعيف كمترين از خادمان اين مخدومان
شبی در واقعه دید كه اكابر اوليا كه اين زمان عالم بوجود شريف ايشان قايم است كه بهم يرزقون
و بهم يَمطرون و بهم يدفعُ البلاء عين وجه الارض بامر خداوند سبحانه و تعالى جمع شده اتفاق
خلافت بيكى از سلاطين اين زمان ميگردند كه نياگاه^۱ ملازمان حاضر شدند و باتفاق اشارت
خلافت بملازمات کرده اين ضعيف را امر بمعاونت ايشان کرده فاتحه فرمودند خواندن
بعد از آن بود. غالبا كه ملازمان را متوجه خراسان ساختند از آن زمان اين ضعيف را از خانمان
جدا ساخته سر كشته و سر كردن معادن^۲ ملازمان کرده اند چونكه صدق آن واقعه و اثر آن به
نسبت ملازمان ظاهر شد كه خراسان ميسر كشت و ايشان را بر تخت خلافت نشانند. اين
ضعيف خواست كه ملازمان را بتنيه^۳ کرده شود كه شكر اين نعمت عظيم بجای آرند تا بموجب
كريمه لئن شكرتم لازيدننكم^۴ روز بروز حق سبحانه و تعالى نعمت سلطنت و پادشاهی
را بر ايشان زياده كرد اند و تا در مکه معظم فتح شود انشا الله تعالى.

بيت

كر ملك باشد سياهستش ورق

بی عنایات حق خاصان حق

^۱ بناگاه In 10626 and Kattakhanov

^۲ معاونت In Kattakhanov.

^۳ تنبيه in Kattakhanov ms., f. 283a, L. 13.

^۴ Qur'an XIV:7.

[F. 334a] و شکر درین زمان از ایشان دلیل است برآنکه خود را در میان ندیده اند محض

فضل و عنایت خدای تبارک و تعالی و همت خاصان او دانسته.

بیت

کار نه این کنیز کردن کند هر چه کند همت مردان کند

العارف یکفیه الاشارة بعد از آن فقیر را بخاطر رسید که مجملی بیان کند که چیست سر و حکمت خلق کردن خدای تبارک و تعالی عالم و آدم را و بر کزیدن آدم را از همه عالم و دل او را آینه جمال و جلال خود ساختن و بخلافت بدنیا فرستادن تا معلوم ملازمان شود، و دیگر چون ملازمان را بر تخت خلافت نشاندند آداب و شرایط خلافت را نیز نوشته شد تا بر عایت کردن آن خلیفه باشند بر طبق مستخلف چراکه گفته اند خلیفه بر طبق مستخلف می باید که باشد تا سزوار باشد مر خلافت را دیگر متوقع از ملازمان آنست که این نسخه را از ابتدا تا انتها بسمع و بصر قبول استماع و مطالعه نمایند تا آن معانی که مودعست درین همه حروف و کلمات ازین دو شاه جوی فیض که سمع و بصر است در حوض دل فرو ریزد و شجره طیبه که عبارت از استعداد انسانست کَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَ فَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ [F. 334b] آب خورد و تربیت یابد و کل مشاهدات از و شکفتن گیرد و میوه های معاینات در و پیدا شده سختن و ریختن گیرد نفع آنرا بحکم حدیث خیر الناس من ینفح الناس به بنده های خدا برسانند تا مستحق بخشایش خدای تعالی شوند.

بیت

خدا را بران بنده بخشایش است که خلق از وجودش در آسایش است

قال دلود یا ربّ لم خلقت الخلق. قال الله تعالی کنت کنراً مخفياً فا حببت ان

اعرف فخلقت الخلق لاعرف.^۵

Qur'an XIV:24. ^۵

Qur'an aa:bb. ^۶

بدان لی طالب صادق که حق سبحانه و تعالی گنجی بود بی نهایت پوشیده و پنهان در ان عالم
فیض و رحمت بی نهایت با او بود.

بیت

آن کان حسن بود نبود از جهان نشان لآن ان عرفت علی ما علیه کان

چون که در ان عالم هیچکس نبود که قابل فیوض بی نهایت او باشد.

بیت

قابلی باید که تا از حق کند فیضی قبول زآنکه ممکن نیست هرگز فاعلی بی مُنفعِل

کرم او تقاضای آن می کرد که عالمی خلق کند و از فیوض بی نهایت خود بایشان ایشار کند
تا بآن فیوض بی نهایت استعداد خود را تربیت کنند و خود را قابل فیوض بی نهایت که آن
ظهور جمال و جلال لوست سازند. بس امر [F. 335a] کرد بعالم که شو کقوله تعالی انما
امرہ اذا اراد شیاً ان یقول له کن فیکون^۷ بگفتن این قول هژده هزار عالم مخلوق و
موجود کشت و بعالم ظهور آمد.

بیت

اگر عشقت نیازدی وجودم از عدم بیرون ز اقلیم عدم ننهادمی هرگز قدم بیرون
مقام نیستی خوش بود ملک بیخودی ما را بسودی تو افتادیم از شهر عدم بیرون

بعد از ان ایشار کرد از فیوض بی نهایت خود بهر عالم مناسب استعداد آن عالم اما فیض غظیم
جمال جلال بر کمال او بود که هیچ یک از ین عوالم را قابلیت ظهور آن نبود مگر آدم که دل او
را قابل این فیوض بی نهایت ساخت و آینه جمال نمای خود کرد انید.

اما بدان لی طالب صادق که جمال وقتی در آینه ظاهر میشود که مصفا و مجلا باشد و اگر زنگ
داشته باشد جمال در وی نمی نماید. بی آنکه او را مصقلی زنند و مجلا و مصفا سازند.
بدانکه زنگ آینه دل [آن]^۸ نعلقهاست که می باشد آدمانرا بزین و فرزند و اشیا و غیرها.

^۷ Qur'an XXXVI:82.

^۸ Marginal insertion.

بیت

تعلق حجابست و بیحاصلی

چو پیوندها بکسلی واصلی

حق سبحانه و تعالیٰ از کمال کرم و لطف خود عبادت را که عبارت از مصقل آینه دل بنده های مؤمن است به پیغمبر خود بایشان فرستاد [F. 335b] تا ایشان همیشه باین مصقل آینه دل خود را بزدانید مصفا و مجلا سازند تا همیشه جمال بیحونی خود را در آینه دل های ایشان ظاهر سازد و بقدر ظهور ایشان را معرفتی بذات شریف او پیدا شود هر چند ظهور پیش کمال پیش چونکه آن ذات را نهایت نیست کمال آدمی را نیز نهایت نیست.

دیگر بدانکه آدمی مرکبست از روح انسانی و روح حیوانی.

بیت

آدمی راده^۹ طرفه معجونست

کز فرشته سرشت وز حیوان

گر بدین میل میکند کم ازین

ور بدن میل میکند به ازین

و تکدر روح انسانی بواسطه مصاحبت و مجاورت روح حیوانی است چراکه روح حیوانی محتاج است بخوردن و پوشیدن و غیرهما از احتیاجات بشریت و باین سببها مکرر است و روح انسانی منزله است ازینها و صفت او تنزه و تقدس و علم و حکمت دلا و عدل سمع و بصر و امثال اینهاست از صفات کمال چونکه روح انسانی را چاره نیست از مصاحبت و مجاورت روح [حیوانی]^{۱۰} بحکم حدیث الصحبة توثر تکدر رانا چار از و کسب میکند.

بیت

از اثر صحبت است هر چه درین عالم است

ورنه کجا یافتی بیدبهای نبات

قال الله تبارك و تعالیٰ و ما خلقت الجن [F. 336a] و الانس الا ليعبدون.^{۱۱}

^۹ زاده^{۱۰} Marginal insertion.^{۱۱} Qur'an LI:56.

بدان لی طالب صادق که مراد از عبارت که مصقل آینه ذاتست عبادت ظاهر و باطن است. و عبادت ظاهر مثل نماز و روزه و زکوة و حج و غیرها از کردنیها و خود را نگاهداشتن از نا کردنیها و عبادت باطنی ذکر و فکر و توجه و مراقبه و غیرهاست و نفی هر چه غیر اوست سبحانه و تعالی.

بیت

روزه خاصان نه همین است بس	بلک بریدن بود از هر هوس
غیر حق هر ذره کان مقصود تست	تیغ لا برکش که لو معبود تست

بدانکه در عبادت علما سحنان بسیار گفته اند یکی آنکه عبادت را چرا تخصیص بجن و انس کرده اند چونکه ملائکه نیز عابدند. دیگر آنکه غرض حق سبحانه و تعالی را از آفرینش اینها عبادت ایشان بوده باشد. این را معلل است گویان لیعبدون را لیعرفون تفسیر کرده اند.

جواب اول آنکه مراد از عبادت که تخصیص کرد بجن و انس عبادت نامه^{۱۲} جامع است و ملائکه هر یک برکنی از عبادت مشغولند چنانکه گفته اند بعضی در رکوعند و بعضی در سجودند بعضی در قیام علی هذا القیاس. دیگر آنکه اگرچه حق سبحانه و تعالی را اوصاف بی نهایت است اما [آن]^{۱۳} همه منحصر است درین دو صفت که صفت جمالست و صفت جلال [F. 336b] جن و انس مظهر این دو صفت اند و ملائکه را تاب طاقت تجلی جلالی حق سبحانه و تعالی نیست چراکه در کمال نزاکتند.

بیت

کار نازک دلان رعنائیست	سنگ زیرین آسیا بودن
------------------------	---------------------

دیگر آنکه مقصود از همه طاعات و عبادات از ذکر و فکر حصول درد است و ملائکه را درد نیست.

^{۱۲} نامه؟

^{۱۳} Marginal insertion.

بیت

قدسیانرا عشق هست درد نیست درد را جز آدمی در حورد نیست

و شرف انسان بر جمیع مخلوقات از جهت درد است و فضیلت انبیا و اولیا بر یکدیگر از زیادتى درد است.

بیت

دَرْدِ خدا در دل ترا بهتر از هر دو جهان حاصل ترا
درد آمد خوشتر از ملک جهان تا بخوانی مر خدا را در نهان

جواب دوم آنکه غرض و مقصود حق سبحانه و تعالی از خلق کردن جن و انس از برای عبادت بجهت مصلحت خودش نیست چراکه او در غایت کمالست و منزّه است از صفات نقصیه و زوال و در کمال خود احتیاج بهیچکس و بهیچ چیز ندلرد تا معلّل بغرض باشد. بس تعین عبادت برای تحصیل مصلحت ایشان است تا باین دو مصقل که عبادت ظاهر و باطن است

[زنگ]^{۱۴} آینه دل خود را بزدایند مصفاً و مجلّا سازند تا محل ظهور جمال و جلال او بجمیع اسما و صفات شوند. و این ابیات [F. 337a] حضرت مولوی رومی قدس سرّه شاهد است بران.

من نکردم امر تا سودی کنم بلکه تا بر بنده گان خودی^{۱۵} کنم
من نکردم پاک از بتچشان پاک هم ایشان شوند و در فشان
ما بری از پاک و ناپاکی همه وز کران جانی و پالاکی همه

بس برین تقدیر مناسب آنست که لیعبدون را بحالش گذارند و از عبادت ظاهر و باطن گیرند چونکه مقصود از عبادت تحصیل کمالست که آدمیان را برای آن آورده اند بس چاره نباشد مردمان را ازین دو عبادت که عبارت از شریعت و طریقت است از جهت حاصل شدن آن کمال که ظهور حقیقت است در ایشان قال رسول الله صلی الله علیه و سلم الشریعة اقوالی و الطریقة افعالی و الحقیقه احوالی. صاحب کمال حقیقی که حضرت رسول

^{۱۴} Marginal insertion.

^{۱۵} No dots; this is a guess.

لست صلی الله علیه و سلم او را از این دو عبادت کمالی حاصل شد که هیچ یک از انبیاء ما
تَقَدُّم را حاصل نشده بود و آن در مقام فنای اتم است و فنای اتم خاصه لوست و امتان او را
بقدر متابعت او ازین مرتبه عالی نصیب است.

بیت

بی فنای مطلق جذب قوی کی حویم وصل را محرم شوی

هر چند متابعت پیش کمال پیش [F. 337b] هر چند کمال پیش متابعت پیش. چونکه آن ذات را
نهایت نیست کمال آدمی را نیز نهایت نیست.

بیت

همچنین میرو بپایانش مرس در چنین دردی بدر مانش مرس

بدان ای طالب صادق که بر مطلق انسان تحصیل این کمال واجب است علی الخصوص بر
خلفای زمان چونکه ایشان را حق سبحانه و تعالی از برای خلافت فرستاده است از جانب خود بر
بنده های خود. خلیفه می باید که بر طبق مستخلف باشد تا خلافت را شاید یعنی هر چه در
مستخلف هست از دلا و عدل و علم و حکمت و غیرها از صفات کمال می باید که در خلفا
نیز باشد تا فقرا و رعایای زمان ایشان نیز باین اوصاف مشرف باشند. چراکه خلفا بهر وصفی
که باشد چاره ندرند رعایا و فقراء ایشان که بران وصف نباشند.

بیت

خوی شاهان در رعیت جا کند	چرخ اخضر خاک را خضرا کند
شد چه حوضی دِلن حشم چون لولها	آب از لوله رولن در کولها
آب جمله کر ز یک حوضیست پاک	هر یکی لوله دهد خوش دوقناک
در دران حوض آب شور است پلید	هر یکی لوله همان آرد پدید
خوی شاهنشاه جان بی وطن	چون اثر کرد است در کل بدن [F. 338a]

و قال النبی صلی الله علیه و سلم عدل ساعة خیر من عباده ستین سنة. وقتی که
چنین باشد بر خلفای زمان لازم و واجبست که عدالت را بر خود لازم شمرده بخلق خدای باین

صفت معامله کنند تا سعادت مند دنیا و آخرت شوند و خلیفه باشند بر طبق^{۱۶} مستخلف.
 بدانکه میزان عدل حقیقت است و دو پلّه^{۱۷} او شریعت و طریقت است خلفای زمان می باید که این
 میزان را بدست گرفته هر چه بخلق خدای کنند از گرفتن و دادن از قهر و غضب و غیرها باین
 میران رست میباید کرد تا خلق خدا نیز در ایام دولت ایشان بصفت کمال متصف باشند چراکه
 چاره ندلرند ازین که باین صفت متصف نباشند.

بیت

معشوقه بهر صفت که آید بظهور	از ظلمت محض با خود از حالص نور
عاشق بهمان صفت موصّف گردد	بر دین ملوکست رعیت معمور

و بعد از مشرف شدن خلفا باین اوصاف کمال که شریعت و طریقت و حقیقت است می باید که
 بحکم کریمه خیر امة اُخْرِجَت لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَ تَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ
 الایة^{۱۷} ترویج این دو صفت کمال بران قوم که [F. 338b] ایشان را خلیفه کرد انیده بکنند تا حق
 خلافت بجای آورده و بحکم حدیث الدّال علی الخیر کفاعله باین دلالت ثواب عظیم ایشانرا
 حاصل شود و این نوع معامله شکریست بر نعمت سلطنت و خلافت و بحکم کریمه لئن
 شکر تم لازید نکم^{۱۸} سبب زیادتی سلطنت و پادشاهی ایشان میگردد امید اسن^{۱۹} که اگر
 باین طریق معامله کنند تا در مکه معظمه فتح شود انشا الله تعالی.

^{۱۶} No dots; this is a guess.

^{۱۷} Qur'an III:110, although the last word does not appear there.

^{۱۸} Qur'an XIV:7.

^{۱۹} است؟

بیت

نه بمیدان شکر کوی پای	بتو نعمت ز دست هر که رسد
تارک شکر بنده گان خدای	کی بشکر خدا قیام کند
هر که خواند بیشتر یابد نصیب	این سخن خاصیتی دلرد عجیب
پشکی هر بار خوشتر آیدت	کر بسی خواندن میسر گرددت
جز بتدریجی نیفتد پرده باز	زین عروس خانگی لز عزو ناز
بانک دو کردم اگر در ده کس لست	بس کنم خود زیر کانرا این بس لست

تمت الرسالة.

بسم الله الرحمن الرحيم

حمد بسیار و ثنای بیشمار خدای را جلّت عظمت‌ه که حضرت آدم را از جمله [F. 339a] مخلوقات برگزید. قال جل جلاله و لقد كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَ حَمَلْنَاهُمْ فِي الْبُرُوجِ^۱ و دل مبارک او را مظهر جمال و جلال خودش مع اسما و صفات کردائید و بخلافت فرستادش بجانب دنیا. كَقَوْلِهِ تَعَالَى وَ اِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ اِنِّىْ جَاعِلٌ فِى الْاَرْضِ خَلِيفَةً^۲

بیت
چو آدم را فرستادیم بیرون
جمال خویش بر صحرا نهادیم

و درود بسیار و تحیت بیشمار مر محبوب لزل و ابد را که هژده هزار عالم را بطفیل ذات شریف او خلق کرد که لولاك لما خلقت الافلاك و لولا جمال و جلال شریف خودش را هم چنانکه بود در عالم عدم مع جمیع اسما و صفات در آینه دل او ظاهر ساخت چنانکه بعضی اکابر گفته اند محمد رسول الله یعنی آینه که هیچ چیز نماند در مکن غیب الهی که الا در و ظاهر شد.

بیت
بقدر آینه حسن تو می نماید روی
دریغ کاینه ما نهفته در زنگ است

بعد از آن بر آل و اصحاب کرام او که رهنمایان راه دین و پشویان علم یقین اند باد.

بیت
پشویانی که ره بین آمدند
پشویانی که ره بین آمدند
جان خود را عین حسرت ساختند
همره جان عجز و حیرت ساختند

اما بعد سبب [F. 339b] تالیف این نسخه آن بود که حضرت سلطنت شعاری مقبول حضرت باری مخلص و معتقد درویشان بل محبوب قلوب ایشان.

^۱ Qur'an XVII:70.

^۲ Qur'an II:30.

بیت

آنکه دلرد میان جان مسکن
 از ادب نیست نام او بردن

ولاً بنظر شریف آن بزرگوار دین و راهنمای علم یقین

آنکه ز خیریت فقراً کهست
 خواجه احرار عبید الله است

مشرف شده بوده اند.

آنکه بتبریز دید یکنظر شمس دین
 طعنه زند بردهه سخره کند بر جله

ببرکه آن نظر شریف درد طلب که سرمایه این سعادت بی نهایت است بمرور ایام در ایشان شده

ایشانرا بیقرار و بی آرام ساخته چونکه دوائینی این درد را جز این طایفه نمی توانند کرد.

لاجرم احوال خود را در رساله والده حضرت ایشان قدس سره نظم کرده ترجمه ساخته باینجانب

فرستاده اند به بعضی رباعیات شریق خود بنابر این ضعیف کمترین از خادمان این

مخدومان خواست که نسخه نوسد تا باشد که سبب تسکین خاطر شریف^۳ ایشان گردد و

زیادتی درد طلب ایشان شود انشا الله تعالی. قال الله تبارک تعالی قل ان کُنْتُمْ

تُحِبُّونَ اللهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللهُ وَ يُغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ. ° [F. 340a]

یحبههم و یحبونه^۴ چنین فرمود
 که اتعقاد محبت ز جانب ما بود

یحبههم و یحبونه چه اقرار است
 بزیر پرده مکر خویش را خریدار است

بدانکه محبت الله که نتیجه درد طلب است حاصل نمیشود مگر بمتابعت آنحضرت

صلی الله علیه و سلم و متابعت او موقوفست بر دانستن علم شریعت و طریقت در عمل آوردن

این دو که مصقل آینه ظاهر و باطن بنده مؤمن است. قوله جل و علا وما خلقت الجن و

^۳ سریف؟

^۴ فاتبعونی

^۵ Qur'an III:31.

^۶ Qur'an V:54.

الانس الالیعبدون.^۷ بدانکه مراد از عبارت اینجا عبادت ظاهر و باطن است که آدمی مرکبست از روح انسانی و حیوانی.

بیت

آدمی ز او طرفه معجو نیست کز فرشته سرشت و ز حیوان
کر بدین میل میکند کم ازین ور بدان میل میکند به از انسا

و روح انسانی بواسطه صحبت و مجاورت روح حیوانی که او محتاج است بخوردن و پوشیدن و غیرهما و در کمال تکدر است کدورت را از او کسب کرد. کما قال النبی صلی الله علیه و سلم الصحبة تؤثر.

ترجمه

از اثر صحبت است هر چه درین عالم است ورنه کجا یافتی بیدبهای نبات

و بقدر تعلق و توجه بآنها زنگ و غباری در آینه [F. 340b] دل پیدا شد و غرض و مقصود حق سبحانه و تعالی آن بود که هر چه در ذات شریف لوست از دلا و عدل و علم و حکمت و غیرها از لوصاف کمال همه را در آینه دل آدم ظاهر سازد تا او خلیفه باشد بر طبق مُستخلف وقتی که همچنین باشد بس چاره نیست هیچکس را از عبادت که مصقل آینه ظاهر و باطن است تا بقدر جلا آینه دل او محل ظهور آن ذات شریف او شود مع جمیع اسما و صفات هر چند جلا پیش ظهور پیش هر چند ظهور پیش معرفت پیش هر چند معرفت پیش محبت پیش هر چند محبت پیش کمال پیش چونکه ذات محبوب را نهایت نیست کمال محبت را نیز نهایت نیست.

بیت

این چنین میرو بیایانش مرس و ز چنین دردی بدر مانش مرس

بدانکه علم و عمل و جمیع طاعات و عبادات بی اجازت کامل مکمل نتیجه نمیدهد.

^۷ Qur'an LI:56.

بیت

در همه کاری پناه آمد ترا	پر مالا بد راه آمد ترا
شیر حقی پهلوانی پردلی	گفت پیغمبر علی را کای علی
روشنین در سایه نخل امید	لیک بر شیری مکن هم عتمید
بر کزین تو سایه خاص آله	یا علی از جمله طاعات راه
خوشتن را مخلص انگیختند	هر کسی در طاعتی بگریختند [F. 341a]
تا رهی از دشمن پنهان ستیز	تو برو در سایه عاقل گریز
سبق یابی بر هران سابق که هست	از همه طاعات اینت بهتر است

بس چاره نباشد طالبانرا از جستجوی یکی ازین طایفه علیه و متابعت او در شریعت و طریقت
مُدّت مدید بطریق دوام. بحکم حدیث خیر الاعمال ادومها تا حقیقت حال او شود هر چند
متابعت پیش معرفت پیش هر چند معرفت پیش کمال پیش.

اما بدان لی طالب صادق که متابعت آنحضرت در شریعت آنست که هر چه خلاف شریعت لوست و
لو نهی کرده و گفته که نکنید نکند مثل غیبت و دروغ و دشنام و خولری مسلمانان و شرب خمر
و زنا از کردنیها بکند. هر چه او گفته است که بکنید مثل نماز و روزه و زکوة و حج و غیرها از
کردنیها.

طاعات او بجان کنیم همه	هر چه او گفت آن کنیم همه
نیست سودتی بجز زیان کردن	هر چه او گفت غیر آن کردن

و متابعت او در طریقت آنست که هر چه خلاف طریقت لوست از و در وجود نیاید مختصرش آنکه
محبت غیر حق را سبحانه بذکر و فکر و توجه و غیرها از عبادات ظاهری و باطنی [F. 341b] از
دل خود نفی کند و آینه خود را مزگی و مجلاً سازد تا بقدر تزکیه و جلا نَزْدِل سلطان جذبه شود
که جذبة من جذبات الحق توازی عمل الثقلین.

بیت

مجنون چکند کین کشش از جانب لیلی است	یکجذبه ز حق آمد دل دلا [برد] بغارت
-------------------------------------	------------------------------------

Marginal insertion. ⁸

قال بعض الكبراء الطرق الى الله تعالى بعدد انفاس الخلايق. يعنى راه وصول
 بآنجناب بى نهايتست و هر كسى از راهى بشرف وصل لو سبحانه مشرف ميشود چنانچه
 بعضى بطريق ذكر خفيه يا جهر بدوام آن.

بیت

ذكر گو ذكر تا ترا جانست پاكى دل ز ذكر يزداست

و بعضى ديگر بطريق [توجه و رعايت آداب و شرايط آن].

بیت

مانند مرغى باش هان بر بيضة^۹ دل پاسبان كز بيضة دل زايدت مستى ذوق قهقهه

و بعضى ديگر بطريق^{۱۰} مراقبه و رعايت آداب و شرايط آن. و بعضى ديگر بطريق رابط بدانكه
 رابط آنست كه مرید سورت و سيرت پير را هميشه در نظر دل خود دارد چه در صحبت و چه در
 غيبت ادب در صحبت آنست كه دو چشم خود را در ميان دو ابروى پير دارد كه محل فيض است
 و دل خود را مرتبط دارد بدل پير و در غيبت نيز همين ملاحظه كند تا بقدر ارتباط او را
 مناسبتى بدل پير پيدا شود و بقدر مناسب فيضى از باطن پير باو رسيدن گيرد.

بیت

ز ابروى كه چشم تست احول معبود تو پير تست لوّل

و بعضى ديگر [F. 342a] بسماع و رعايت آداب و شرايط آن. السَّماع اهل لاهل الله
 الاصوات الطيبة هى مخاطبات الحق الى العبد.

بیت

سماع اى برادر بگويم كه چيست اگر مُستمع را بدانم كه كيست
 گر از بُرج معنى پرد طير لو فرشته فرو ماند از سیراد

و بعضى ديگر بطريق خدمت كما قال رسول الله صلى الله عليه و سلم من اتصل

^۹ پضة؟

^{۱۰} Marginal insertion.

اتصل بالخدمة و من لم يتصل لم يتصل بترك الخدمة.

ترجمه

خدمت تو کنی کوی ز میدان تو بری و ر تو نکنی هر که کند لو ببرد

و بعضی دیگر بطریق صحبت و بدوام آن.

صحبت پیر به ز هر عملست
این عمل همچو را ز پنهانست
هر که با لو نشست در عملست
رهبرت سوی وصل جانانست

و بعضی دیگر بطریق جذبه و رعایت شرایط آن جذبه من جذبات الحق توازی عمل
الثقلین.

یکجذبه ز حق آمد دل دلا بغارت
مجنون جکند کین کشش از جانب لیلی است

و علی هذا القیاس چونکه طریقه موصله بعدد انفاس خلایق است در ضبط نمی دراید احتصار
کرده شد بهمین ها که خیر الکلام اقل^{۱۱} و دل اما هر یک ازین طرق را بدایتی و وسطی و
نهایتی است آداب و شرایط بسیار است اگر اینها را نیز بیان کرده [F. 342b] شود بتطویل
می انجامد.

اما بدان لی طالب صادق که کامل و مکمل کسی است که جمیع طرق را سیر کرده و بنهایتش
رسانیده باشد تا هر یک از جماعتی که در صحبت شریف او هستند بطریقی که مناسب استعداد
ایشانست بنهایت آن تواند رسانید همچنانکه پیش طبیب حاذق جماعتی بیمارانرا می آرند اگر
همه را یک دو افر مانید قصد در هلاک آنجماعت کرده باشد. اول تشخیص امراض باید کرد.
بعد از آن پرهیزی و دوائی مناسب هر مرض و مزاج هر کس باید فرمود چراکه امراض و مزاجات
مختلف است همچنین کاملان مکمل نیز طبیبان حاذق آلهی اند.

^{۱۱} اقل؟

بیت

ما طبیبانیم شاکر دِل حق
دست مزدی می نخواهیم از کسی
این طبیبانرا بجان بنده شوید
هین صلا بیماری نا سور را
بحر قلزم خوانده ما را فانلف
دست مزد ما رسد از مقدسی
تا بمشک عنبرا کنده شوید
دل روی ما یک بیک رنجور را

و طالبان طریق مریضان معنوی اند پیش ایشانکه می آیند لولا تشخیص مرض ایشان می کنند. بعد از آن پرهیز می فرمایند مراد از پرهیز اتنچا^{۱۲} تویه است و تویه بحقیقت باز ایستادن است از هر چه حضرت پیغمبر ما [F. 343a] صلی الله علیه و سلم نهی فرموده اند از نا خوردنی و نا پوشیدنی و نادیدنی و نا گفتنی و نا اندیشیدنی و نا کردنی سبب مرض معنوی ایشان شده است. و بعد از آن غذای صالح تعیین میکنند و غذای صالح لقمه حلال است بعد وسط. بحکم حدیث خیر الامورا وسطها. و بعد از آن جلایی که نضج ماده فاسده طالبان طریق بکند و آن نماز چند است که اکابر طریقت اختیار کرده اند. اول نماز تهجد است دوازده رکعت بشش سلام در دل شب بعد از آن تویه و استغفار صد بار و بعد از آن دو رکعت نماز اشراق است. بعد از بر آمدن آفتاب قدیک نیزه یا دو نیزه و بعد از آن دو رکعت نماز استخنان است و بعد از آن نماز ضحی است دوازده رکعت. و بعضی اکابر ضحی را چهار رکعت و هشت نیز گذرده اند اینهاست که نضج ماده فاسده طالبان طریق میکنند و مسهل کلیمه لا اله است که لسهال میکند هو ماده فاسدی را که آن نشان غیر و غیریت است.

بیت

غیر حق هر ذره کان مقصود تست
تیغ لا بر کشی که آن معبور تست

و بعد از آن شربت شفا کلیمه لا اله است که بواسطه او متجلی میشود آن ذات بجمیع اسما و صفات [F. 343b] و سبب شفای وجود طالبان طریق میگردد که لقاء الخلیل شفاء العلیل از اینجا معلوم شد که طرق بسیار بوده است و استعدادات طالبان نیز مختلف بوده است ازین جهت

حضرات خواجگان ما قدس الله تعالى ارواحهم از کمال علو همت و سمو نهمتی که داشتند
طریقی را اختیار کردند که جامع جمیع طرق است تا هر که پیش ایشان آید مناسب استعداد او
پرهیزی و دوائی میفرمایند.

بیت

دل ز دل و خانه دردت دوا دلرد امید چشم جان از خاک پایت طوطیا دلرد امید

همچون انبیا علیهم السّلام که در هر زمانی مناسب آن زمان و آنقوم کلامی و شریعتی بایشان
نازل شد مناسب آن بآن قوم معامله کردند و ایشان براه راست در آوردند و از راه مخالف نگاه
داشتند و اولیاء الله قایم مقام انبیا اند. کما قال رسول الله صلی الله علیه و سلم
الشیخ فی قومه کالنبی فی امّته. وقتی که همچنین باشد هر عزیزی در هر زمانی
طریقی را که مناسب آن زمان و آن قوم است اظهار میکند و بآن عمل میفرماید و بوجود موهوب
حقانی هر نوع تصرفی که میخواهد میکند جماعتی که بایشان صحبت نداشته اند [F. 344a] و
از حالات و کیفیات ایشان خبر ندارند از کمال جهل و نادانی و حماقت چرا باید که اعتراض و
انکار ایشان میکرده باشند.

بیت

بوی کل سُرخ هر خسی را نبود	این جاذبه هر بو الهوسی را نبود
منکر چه شوئی بحالت زنده دلان	چون ^{۱۳} هر چه ترا نیست کسی را نبو
ای اولیا حق را از حق جدا شمرده	کرظن نیک دلری با اولیا چه باشد

زد شیخ شهر طعنه بر اسرار اهل دل المرء لا یزال عدو لما جهل العارف یکفیه الاشارة.

بدان ای طالب صادق که عبادت که مصقل آینه دلهاست علمای ظاهر در وی سخنان
گفته اند. بعضی لیعبدون را ليعرفون تفسیر کرده اند گفته اند. افعال الله معلّل
نمی باشد و کمان برده اند که این معلل است و حال آنکه همچنین نیست چرا که حق سبحانه و

^{۱۳}
Illegible insert here.

تعالی جن و انس را که امر کرده است بعبادت از برای مصلحت خودش نیست بلکه از برای مصلحت ایشانست که ایشانرا میخواهد که بکمال معرفت و محبت خودش که مقصود از آفرینش جمیع عالم این معرفت است مشرف سازد و اگر نه او سبحانه و تعالی منزّه است از جمیع صفات نقصیه و زوال و در کمال خود محتاج بهیچکس و بهیچ [F. 344b] چیز نیست و این لایات حضرت مولوی رومی قدس سرّه شاهد است بران.

من نکردم امر تا سودی کنم	بلکه تا بر بنده گان جودی کنم
من نکردم پاک از تسبیحشان	پاک هم ایشان شوند در فشان
ما بری از پاک و ناپاکی همه	و ز کران جانی و چالکی همه

بس معلوم و مفهوم شد که غرض حق سبحانه و تعالی از جمیع عبادات ظاهری و باطنی جلای آینه دل بوده است از جهت ظهور ذات شریف خودش و مشرف ساختن بنده های خود را باین سعادت بی نهایت چونکه خاک را حد آن نیست که بخودی خود طالب این سعادت شود که ما للتراب و ربُّ الارباب تا آنکه حق سبحانه و تعالی از راه لطف و کرم در باطن یکی بصفّت لرات تجلی کند و درد طلب در و پیدا کند و در جستجوی در لرد و کشد او را بصحبت دوستی از دوستان خود که طبیبان حاذق آلهی اند.

بیت

گر کشش لست ناکهان تا نبری بخود گمان	پیک قبول ماست آن کان سوی مات می
	کشد
باش ز بون هر فره تا بکشاید اند کره	درد کزین که درد به کان بدوات می کشد

و یا خود دوستی از دوستان [F. 345a] خود را بسروقت او میرساند.

بیت

گر دولت درد دین ترا دست دهد	یا باد لرات طلب در توجهد
یا موی کشان ترا بر شیخ برد	یا شیخ و ولسبه روی سوی تونهد

همچنین آن بیماری که هر چگاه مرض او غالب شد و عاجز شد از ملازمت طبیب ضروره طبیب را بملازمت او می باید رفت از جهت شفقت نعوذ بالله. از آنکه طالب بیچاره

بصحبّ طیب مدعی یا مقلدی و یا شیخان میراثی و یا شیخی که این طریق را استاد و معلم و کتاب گرفته باشند مُبتلا شود.

بیت

دردم نهفته به ز طیبیان مدعی باشد که از خزائن غیبش دوا کنند

چراکه طریقی را که از ینها گرفته شود همچون تخمیست نارسیده گفته اند سبز نخواهد شد از کجا که بر دهد تیر از ترکش سلطان باید تا جمایت^{۱۴} را شاید یعنی طریقی از کامل مکمل باید گرفت که او از کامل مکمل دیگر گرفته باشد همچنین تا معنعن تا حضرت رسول صلی الله علیه و سلم تا نتیجه دهد از ین جهت گفته اند طالب را احتیاط بسیاری می باید نمود تا بصحبّ شوم این جماعه گرفتار نشود که زهری قاتلتر از صحبت شوم اینها نمی باشد چراکه [F. 345b] مقتول این زهر را تدارک نیست همچون بیضه که درته مرغی فاسد شد هیچ مرغی دیگر آنرا تدارک نمیتواند کرد. چنانکه حضرت مولوی رومی قدس سرّه می فرمایند:

کرد هر درویش میکرد از کذاب چون نشان یابی بجد میکند طواف
چون بی ابلیس آدم روی هست بس بهر دستی نشاید داد دست

و بعد از پیدا شدن درد طلب که عبارت از جذبه است طالب می باید که این نعمت عظیم را که بتوفیق آلهی حاصل شده است. بحکم التّوفیق شیء عظیم لایعطی الابعید العزیز غنیمت شمرده در جستجوی این طایفه بحکم حدیث من طلب شیئاً وجدّ وجدّ. جد و اهتمام بیحد نماید اگر خیر ایشانرا در مشرق و مغرب یابد از سر قدم ساخته برود و بعد از یافتن دست درد امن متابعت و موافقت ایشان بزند مدّت مدید بطریق دوام کالمیت بین یدی الغسل همچون مرده بر روی تخته که هیچ اختیاری بخود نداشته باشد نخورد و نیاشامد و نرود و نگیرد مگر بامر پر هر امر و کاری را که فرماید چنان اعتقاد کند که مقصود از ین کار حاصل میشود

۱۴ حمایت؟

[F. 346a] بجان و دل بکند و هیچ تاخیر نکند و ترددی بخاطر راه ندهد همچنین مدّت مدید بی اختیار باشد تا پر او را بآب توبه و ریاضت شستشوی کند و بکفن لڑات در بیجد و بکور فنای فنا نهد. بعد از آن بفنای اتم مشرف سازد و مدّتی بر همین وصف که گفته شد. باشد تا این صفت او را ملکه شود. بعد از آن حق سبحانه و تعالی بمحض فضل و کرم خود بوجدی از نزد خود مشرف سازد که عبارت از وجود و موهوب حقانی آن وجود است. بعد از آن هر چه بگوید و می شنود و هر جا می رود باو میگوید و از و میشنود باو می رود بی یسمع و بی ببصر و بی بیطش وصف حال او میشود تا باین مرتبه نرسد دست از پر باز ندارد. و بعد از رسیدن باین مقام عالی نیز می باید که ادب پر را نگاهدارد بحکم الطریقه کلها آداب و تا پر در قید حیاتست دم از شیخی و ارشاد نزنند تا ببرکه نگاه داشت ادب بدرجات اعلی از آن مشرف گردد.

بدان لی طالب صادق که اگر بعد از پیدا شدن درد طلب در باطن طالب توفیق رفتن بملازمت شریف ایشان نشده بوسط موانع طالب میکنند [F. 346b] صورت ایشانرا هم ندیده است که برابط صورت ایشان مشغولی کند درینصورت چاره [خبر آن]^{۱۵} نیست که اسم شریف را بزبان و خاطر [می]^{۱۶} گذراند لزمر^{۱۷} یکصورت خیالی در نظر می آرد مدّتی ملازمت آن صورت می کند و خود را بآن صورت در میدهد بطریق دوام بحکم حدیث خیر الا [عمال]^{۱۸} ادمها و محبت غیر او را از دل خود دور میکند همچنین کرده کرده بجای رسد که محبت غیر او از دل رخت بر بند دو محبت او در دل غلبه کند و استیلا آرد بر وجهی که هر چند در دل طلب کند جز محبت او هیچ نیابد و نه بیند و نداند و هر چند خواهد که این محبت را از دل خود دور کند نتواند درین زمان همکی او پر شود و معبود او درین زمان جز پر نباشد زبان حال او درین

۱۵ Marginal insertion.

۱۶ Marginal insertion.

۱۷ هم؟

۱۸ Marginal insertion.

زمان این ترنم می سراید که پر من خدای من از تو بحق رسیده ام.
 ز انروی که چشم تست احول معبود تو پر تست لؤل

همچنانکه حضرت ایشان قدس سرّه در رساله والدیة خود در ین مقام بیان شافی فرموده اند
 حضرت سلطنت شعاری مقبول حضرت باری مخلص و معتقد درویشان بل محبوب قلوب ایشان
 نیز ترجمه و بیان شافی نموده اند. [F. 347a]

باز آمدم بسخن علما که بعضی گفته باشند که عبادت را چرا مخصوص کرده است بجن و انس
 چونکه ملائکه نیز عابدند آنچه این ضعیف کمترین از خادمان این مخدومان را بخاطر رسیده
 است بواسط خاک بوسی آستانه عزیزان آنست که مراد از تخصیص عبادت برین دو عبادت
 تامه جامعه است که آن رکوع و سُبحود و قیام و قعود و غیرها از ارکان عبادتست چراکه ملائکه
 هر یکی بُرکنی از ینها مشغولند چنانکه گفته اند بعضی در رکوعند و بعضی در سجود علی
 هذ القیاس دیگر آنکه معرفت تامه از عبادت تامه جامعه حاصل می شود از ین جهت معرفت
 تامه جامعه نیز مخصوص این دوست دیگر بدانکه حق سبحانه و تعالی را اگر چه اوصاف بی
 نهایت است اما اصل این همه دو صفت است صفت جمال و صفت جلال جن و انس حامل این دو
 صفت اند و ملائکه را تاب و طاقت صفت جلالی حق نیست چراکه ایشان در کمال
 نزاکت اند.

بیت

کار نازک دلان رعنائست سنگ زیرین آسیا بودن

بدانکه غرض و مقصود حق سبحانه و تعالی از خلقت بشر محبت رب العالمین است.

بیت

غرض از عشق توام حاسنی^{۱۹} [F. 347b] درد و غمست

ورنه زیر فلک اسباب تنعم چه کمست

^{۱۹} چاسنی؟

و سرمایه عشق درد و سوز است این نیز مخصوص آدمیست.
قدسیانرا عشق هست و درد نیست درد را جز آدمی در خورد نیست

شرف انسان بر جمیع مخلوقات و فضیلت انبیا و اولیا بر یکدیگر از زیادتى درد است.
ذره درد خدا در دل ترا بهتر از هر دو جهان حاصل ترا

سرمایه سعادتى که میرساند عاشقان حقیقى را بوصل محبوب حقیقى درد است.
سرمایه سعادت ما درد یار بود ورنه بسعى ما کره از کارکی کشود

و نیز فضیلت حضرت ابو بکر صدیق رضی الله تعالی عنه بر یاران دیگر از زیادتى درد و
محبت بود. کما قال النبی صلی الله علیه و سلم ما فضلکم ابو بکر بکثرة صلوة
و لاصوم و لکن شئ و قرفی صدره عبارت از آن شئ کمال عشق و محبت بود در باطن
شریفش که آتش محبت جگر مبارکش را چنان سوخته بود که هر چگاهی که آهی می کشید
هفت محله بوی جگر سوخته می شنودند.

بیت
هر آه جگر سوز که از سینه بر آید دود است کز و بوی کباب حکر آید

سبحان الله این بود سبب فضیلت او [F. 348a] بر یاران دیگر.

بیت
عشق آن شعله است کو چون بر فروخت هر چه جز معشوق باقی جمله سوخت
عشق اینجا آتش است عقل دود عشق چون آید کریزد عقل زود

چونکه تحصیل عشق و محبت و درد و سوز جز در صحبت کاملان نمیتوان کرد بس چاره
نباشد سالکان راه حقیقت را از صحبت کامل راه دیده راه دان و بدانکه حضرت پیغمبر ما
محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم سرور مهتر و بهتر و نکین جمیع انبیاست کلام او
جامع و نابغ همه است طریقی را اختیار کرد که جامع جمیع طرق انبیاست و مسماست بسلسله
الذاهب انفاسته و شرفه و موصلست بمقصود و طریق اهل بیت همین است. و حضرات

خواجهگان ما قدس الله تعالى لرواحهم لژ کمال علوهمت و سموهمتی که داشتند این طریق را اختیار کردند چونکه مناسبت تمام استعداد شریف ایشان را باین طریق بود طریقه ایشانرا نسبت می نامند. قوله تعالى ادعوا ربکم تضرعاً و خفيه انه لا يحب المعتدين.^{۲۰} قوله تعالى و اذكر ربك في نفسك تضرعاً و خيفة دون الجهر من القول بالغدو [F. 348b] و الاصال و لاتكن من الغافلين.^{۲۱} بحکم این آیت آنحضرت صلی الله علیه و سلم این طریق را اختیار کردند یعنی ذکر را خفیه گفتند و اصحاب رضی الله تعالى عنهم نیز حتی الامکان همین طریق را مرعی داشتند اما بعضی از تابعین و تبع تابعین بنا بر مصلحت طالبان و تقاضای آنزمان رخصت دادند که جهر کنند و کردند و این طریق رخصت است اما طریق خفیه طریق عزیمت است و نفع خلق حقیقتاً در عمل بعزیمت پشتر است و ظهور در آن تمامتر و لژ خطر دور تر با آنکه حضرات خواجهگان قدس الله تعالى لرواحهم طریق عزیمت را اختیار کرده اند بعضی از ایشان بمقتضای آنزمان و استعداد آن قوم جهر کردند مثل حضرت خواجه احمد یسوی قدس سره و غیر ایشان بسیار از عزیزان.

منقولست که حضرت خواجه احمد یسوی قدس سره بعد از آنکه باشارت عزیزان بجانب ترکستان رفتند دیدند که آنقوم را باین طریق در راه نمی توانند در لورد بفرموده فتمسک بکل ما جمعک مع الله ذکر جهر را اختیار کردند حتی ذکر لره باین طریق خلق بسیار را در راه در لوردند و بسعادهای عظیم مشرف [F. 349a] ساختند طریق انبیاء ما تقدم نیز همین بوده است در هر زمانی مناسب آنزمان و آن قوم و استعداد ایشان کلامی نازل شد مثل توریت و انجیل و زبور و فرقان و بآن عمل کردند و آن قوم را در راه در لوردند چونکه غرض از جمیع طریق متأثر ساختن است جماعتی را و بره در لوردن و اگر نه مقصود یکیست اختلاف در صورت و روش پیش نیست.

^{۲۰} Qur'an VII:55.

^{۲۱} Qur'an VII:205.

بیت

سر کشتکان کوی بتانرا تویی مراد مقصد یکست کعبه رواترا اگر صدند

اما بدانکه هر یک از این طایفه مجتهد زمان خود و مأمور بالله بوده اند که اظهار کنند طریقی را که مناسب آنزمان و استعداد آن قوم است دیگر آنکه این طایفه خود را در دریای فنا فانی و مستهلک ساخته اند این زمان هر چه می کنند بوجود موهوب حقانی می کنند که حق سبحانه و تعالی عوض وجود ایشان بایشان ارزانی داشته است اعتراض باین وجود نتوان کرد هر که کند خود را خراب کند و از سعادت دو جهانی محروم سازد نعوذ بالله چراکه همه چیز را تدارک هست [F. 349b] اما اعتراض مر این طایفه را هیچ تدارک نیست.

بدان ای درویش چونکه طرق موصله بعد و انفس حلايق شد مناسب استعداد هر کسی طریقی را اظهار کردند لشکالی دلرد ازین جهت حضرات خواجگان ما قدس الله تعالی ارواحهم طریق صحبت را اختیار کردند که جامع جمیع طریقست که حضرت رسول صلی الله علیه و سلم و اصحاب کرام او رضوان الله تعالی علیهم اجمعین اختیار کرده اند و هر کسی را مناسب استعداد او در صحبت شریف خود بطریقی تربیت می کنند و بمقصود میرسانند و او را خبر نمی شود.

بیت

نقشبندیه عجب قافله سالار اند	که برند از ره پنهان بحر قافله را
همه شیران جهان بسته این سلسله اند	رو به از حیل چو بیان بکسلد این سلسله را
از دل سالک ره جاذبه مجتشان	می برد و سوسه خلوت فکر چله را
حاسدنی کرزند این طایفه را طعن قصور	حاش لله که برارم بزمان این کله را

چونکه طرق مختلف است استعدادات طالبان نیز مختلف است بعضی را که استعداد او مناسب ذکر است بذکر گفتن امر می کنند [F. 350a] و بعضی را که استعداد او مناسب توجه علی هدالقیاس و در جمیع طرق بحکم حدیث خیر الاعمال ادومها دوام عمل و رعایت آداب و

شرایط آنرا شرط داشته اند چونکه از جهت تلقین مبتدیان طریق ذکر لا اله الا الله را که افضل اذکار است اختیار کرده اند لازم آمد بیان تلقین آن چون مبتدی خواهد که باین ذکر مشغولی کند نفس خود را که سرمایه عمر اوست از برای تحصیل این سعادت بی نهایت در شیوناف خود حبس کند و زمان را بکام جفساند و این نفس را آخر انفاس خود اعتقاد کرده بحركات ثلاثه و وقوف ثلاثه بگوید باید طریق که در زمان گفتن لاسر خود را بالا کند و در زمان گفتن آله بجانب دست راست میل کرده شمشیر لا هر چه محبت غیر او ست سبحانه از دل خود قطع کند و در زمان گفتن الا الله نفسی حبس کرده خود را باندیشه خود که عبارت از دل حقیقی است متوجه گوشت پاره صنوبری الشکل که بر پهلوی چپ اوست کرده بزور هر چه تمامتر بکشد تا اثر حرارت نفس بر ناخن پای او برسد.

بوقوف ثلاثه یعنی وقوف عددی و زمانی و قلبی عددی [F. 350b] آنکه ذکر را شمرده گوید اول سه بار بگوید اگر نفسش وفا کند پنج بار بگوید علی هذا القیاس همچنین طاق طاق گفته می رو که الله و ترویحب الوتر تا بیک نفس بیست یکبار گوید اینجا محل نتیجه است گفته اند و نتیجه درین مقام فنای وجود بشریت است و وجود بشریت آن تعلقهاست که می باشد آدمیان را بزن و فرزند و غیرهما از تعلقهای بشری می بو بیند اگر تعلق یکی ازینها بر دل او سرد شده است ذکرش نتیجه داده است همچنین بگوید تا آنزمان که هیچ تعلق از تعلقات بشری در دل او نماند اینست نهایت ذکر مبتدیان این طریق و فانی وجود بشری.

بیان شرایط ذکر. شرط اول آنکه از دل گوید و بدل گوید از معده نگوید که نتیجه نمیدهد از دل گوید یعنی از اندیشه گوید که عبارت از دل حقیقی است و بدل گوید یعنی بآن گوشت پاره صنوبری الشکل گوید که بر پهلوی چپ است. شرط دوم آنکه بطریق دوام گوید بحکم حدیث خیر الاعمال ادمها تا نتیجه دهد. شرط سیوم آنکه حرکات ثلاثه را در پیش مردم ظاهر نسازد معنوی کند چراکه این نسبت شریف بمثابه جوهریست گفته اند [F. 351a] هر چند

پوشیده تر لطافتش پشتر. شرط چهارم آنکه از صحبت غیر جنس احتراز نماید تا تواند.

بیت

نخست موعظ پیر صحبت این حرفست که از مصاحب نا جنس احتراز کنید

شرط پنجم در لقمه اختیاط بجد نماید که از حرام و شبهه نباشد چه لقمه را تا شیر تام است در دل که اگر لقمه طیب است اندیشهانی نیک در دل پیدا میشود و دل بطاعت و عبادت و محبت خداوند سبحانه و دوستان او و شفقت مسلمانان مایل میگردد و اگر لقمه خبیث است اندیشهانی ناخوش در دل پیدا میشود و میل دل به حقد و حسد و بفض و عدوت مسلمانان و کاهلی در بنده گی خداوند سبحانه و تعالی میشود همه نتیجه لقمه حرام است.

بیت

لقمه تخمست برش اندیشها لقمه بحر و گوهرش اندیشها
هر جنس که کاری هم از آن خس^{۲۲} بد روی کر نیکمرد راهی برو تخم بد مکار

و بعضی از شرایط محاسبه است کما قال رسول صلی الله علیه و سلم افضل مایلزم الانسان نفسه المراقبه و المحاسبة و سیاسته عمله بالعلم. مراد از مراقبه پاسبان بودنست بر انفس که سرمایه [F. 351b] سعادت است تا بغفلت نگذرد که اگر حاضری مؤمنی اگر غافلی کافری.

بیت

هر انکس غافل از حق یک زمانست در اندم کافر است اما نهانست
اگر این غافلی بیوسته گردد در اسلام بروی بسته گردد

محاسبه از برای ضبط اوقات و انفس می باید کرد یعنی سالک طریق می باید که در دو زمان محاسبه اوقات و انفس خود بکند تا عملش دایمی شود یکی بعد از نماز دیگر و یکی در سحر پیش از تهجد که بغفلت گذشته است یا بحضور آنچه بحضور گذشته است. حق سبحانه و تعالی را شکر و ثنا گوید تا زیادتى در عمل او شود. کما قال عز و جل لئن شکرتم

۲۲ جنس

لازید نکم^{۲۳} آنچه بغفلت گذشته است بتوبه و استغفار تدارک آن کند. کما قال النبی صلی الله علیه و سلم التائب من الذنب کمن لا ذنب له تا عملش دایمی شود و نتیجه دهد. کقوله صلی الله علیه و سلم خیر الاعمال ادمها چراکه نتیجه از دوام عمل حاصل میشود که گفته اند بالفرض اگر شخصی هزار سال عمر داشته باشد و دوام عمل نداشته باشد هیچ نتیجه او را حاصل نمیشود و دوام عمل بی مراقبه و محاسبه ممکن نیست [F. 352a] چنانکه در خبر است که حضرت رسول صلی الله علیه و سلم نماز دیگر را که ادا می کرده اند محاسبه انفس خود میکرده اند غبارتنکی در دل مبارک خود از گفت و شنید خلق می یافته اند از جهت رفع آن غبار هفتار بار استغفار میکرده اند و در سحر نیز از خواب که بیدار میشده اند پیش از تهجد محاسبه اوقات خود می کرده اند و چند نفسی که از ایشان در خواب بیرون آمده باشد توهم غفلت کرده صد بار استغفار می کرده اند و نیز در خبر است که هر سحری حق سبحانه و تعالی باآسمان دنیا نزول میفرماید نزولی چنانچه اود اند و او خواهد و لایق جناب او باشد و این ندا در گوش بنده های در میدهد که هل من تائب هل من مستغفر هل من سائل.

در روایت دیگر آمده که هل من مذنب فاغفرله و هل من تائب فاتوب علیه و هل من داع فاجیب علیه و دیگر در خبر آمده است که حق سبحانه و تعالی فرموده است که من سه صوت را دوست میدارم: صوت قرآن و صوت استغفار و صوت گریه و ناله عاصی جانی گناه کار بس وقتی که همچنین باشد و حضرت رسول [F. 352b] صلی الله علیه و سلم بآن همه کمال حضور و آگاهی از جهت توهم غفلت و دوام عمل و تعلیم و تلقین امتان توبه و استغفار میکرده باشند عاصیان خود بطریق اولی باید که از جهت دوام عمل مراقبه و محاسبه و توبه و استغفار بر خود لازم شمرند تا عمل ایشان دایمی شود تا هر زمان مناسب استعداد ایشان فیضی بر ایشان فایض گردد و هر نفس بعالم بالا ترقی نمایند.

بیت

هر نفس ز انفس عمرت گوهریست
سوی حق هر ذره تو رهبریست
لژ قدم تا فرق نعمتهای لوست
عرضه و بر خویش نعمتهای دوست

منقولست که بیست و چهار هزار نفس لژ آدمی در هر شبانه روزی در وجود می آید که سرمایه سعادت او از برای کسب کمال آنست ماضی مرده است و مستقبل نزاده است و حال در نزع است یعنی معلوم نیست که حیالات نفس دیگر وفا میکند یا نی بس بنده مؤمن بر سر هر نفس ترسان و لرزان باشد و بهمگی خود سعی و اهتمام [کند]^{۲۴} که هیچ نفس لژ و بی یاد خدا نبر اید.

بیت

بهر یکدم که در زیر دل جانست
خدا داند که چه اسرار پنهانست
هزاران بحر پر اسرار کامل
بهر دم میتوانی کرد حاصل [F. 353a]
ترا یک پند پس در هر دو عالم
که بر ناید ز جانت بی خدا دم
اگر تو پاس دلوی پاس انفس
بسلطانی رساندند لژین پاس

سلطانان دنیا و آخرت که انبیا و اولیا اثر این همه سعادت ها جز باین سرمایه حاصل نکردند. وقتی که همچنین باشد بس فرض وقت طالبان است بر هر نفس حاضر بودن چرا که این طایفه لریاب انفسند هر نفسی که لژ ایشان بغفلت می بر اید پیش ایشان کفر است.

بیت

هر انکس غافل لژ حق یکزمان است
در اندم کافر است اما نهانست
اگر این غافلی بیوسته^{۲۵} گردد نعوذ بالله
در اسلام بر وی بسته گردد

وقتی که همچنین باشد فقرایی که درین زمان خراب لژ جهت عذر تقصیر گناهان و دوام عمل و تعلیم و تلقین طالبان توبه و استغفار گریه و زاری کنند بطریق جهر یا خفیه چرا باید که معترض و ملامت زده شوند و لژ طریق حضرات خواجگان قدس الله تعالی اسرارهم بیرون آیند

^{۲۴} Marginal insertion.

^{۲۵} پوخته؟

چونکه معلوم نشده است که حضرت رسول صلی الله علیه و سلم توبه استغفار را جهر کرده اند یا اخفا احتمال جهر [F. 353b] بیشتر است چراکه حق سبحانه و تعالی گفته است صوت استغفار را دوست میدارم صوت که گفته است جهر خواهد بود و بعضی از اکابر حضرات خواجگان ما قدس الله تعالی سرارهم ذکر را که اصل طریق است بمقتضای هر زمان و استعداد آنقوم جهر کردند مثل خواجه عارف ریوکری که از خلفای حضرت خواجه عبد الخالق غجدوانی اند قدس سرهما.

منقولست از ایشانکه در آخر حیات در تل ریوکر در بخارا در نفس اخیر ذکر جهر گفتند بر یارائیکه پر گفته بودند که فرزند در آخر نفس جهر کنید. بعد از آن خواجه محمود انجیر فغنوی که از خلفای خواجه عارف ریوکری بودند ذکر جهر گفتند و باین طریق بنده های خدا را بسعادت‌های عظیم رسانیدند و بعد از ایشان خواجه را عزیزان خواجه علی رامیتنی نیز بهمین طریق سلوک کردند. بعد از ایشان خواجه محمد بابای سماسی قدس سره و بعد از ایشان امیر سید کلال نیز بهمین طریق سلوک کردند هیچ از طریقه حضرات خواجگان بیرون نیامده اند اما حضرت خواجه [F. 354a] بزرگ بهاء الحق و الدین قدس سره حضرت خواجه جهان خواجه عبد الخالق غجدوانی را قدس سره در واقعه دیده اند و حضرت ایشان بحضرت خواجه نصیحتها کرده اند. بعضی از آنها این است فرزند قدم در عزمیت نه و از رخصتها دور باش. بعد از آن حضرت خواجه بزرگ ذکر جهر را ترک کردند و خفیه گفتند الی یومنا هذا.

بدان ای درویش که حضرت سلطان شعاری مقبول حضرت باری در مقام توبه و ندامت چنین میفرمایند:

در هوای نفس کمره عمر ضایع کرده ایم پیش اهل الله از اطوار خود شرمنده ایم

بدان ای طالب صادق که ندامت و پیشمانی بنده را از تقصیرات گناهان بعد از توفیق دادن و عزیز ساختن حق است سبحانه کما قال رسول الله صلی الله علیه و سلم التوفیق شیء

عظیم لا یُعْطَى الا بعبد العزیز. بعد از متنبه شدن و حاضر شدن بنده بر گناهان و
تقصیرات خود بتوفیق ربّانی محل اظهار حجالت و شرمنده گی کردن است پیش اهل الله که
شفیع گناهان جمیع گناه کار اند.

بیت [F. 354b]

کنه کارم تو دانای نهانی ببخشا و ببخش آنها که دانی

و اظهار ندامت کردن پیش ایشان از تَضِیع عمر گذشته و استعانت طلبیدن از ایشان بنظر و
همت.

بیت

یکنظر با مفلسان خسته دل فرما که ما خوابگی را مانده ایم خوابگی را بنده ایم

و نیز اظهار شکستگیهای خود کردن از وجود و هستیها که آن سلطنت ظاهری و خوابگی
اعتباریست که مانع است از کسب این کمال.

بیت

تا تو هستی هست در تو کی رسد نیست شو تا هستی از پی رسد

و نیز تمنی بنده کیشان کردن خلاصه جمیع اعمالست.

بیت

بنده کیشان خلاصه عملست هر که روشن بدید در امل است
لی برادر غلام مردان باش کرد ایشان جو چرخ گردان باش

و در مقام نیاز و انکسار که کیمیای جمیع مرادات دنیوی و اخر وی است چنین میفرمایند.

بیت

درویشانرا گرچه نه از خویشانیم لیک از دل جان معتقد ایشانیم

غالباً این مقام نیاز و اخلاص است و کرنه خویشی فرزندان آدم با همدیگر ظاهراً و باطناً معلوم
ملازمان [F. 355a] خواهد بود و لیکن محملی بیان کرده شود تا معلوم همه گردد لما خویش از
روی ظاهر آنکه حق سبحانه و تعالی کالبد آدم را در چهل صباح پد قدرت خود راست ساخت.

كقوله صلى الله عليه و سلم حكاية عن الله تعالى خمرت طينة آدم بیدی
اربعین صباحاً. بعد از آن جمیع فرزندان منتشر از آن کالبد و اعضا اند.

بیت

بنی آدم اعضای یکدیگرند که در آفرینش ز یک گوهرند

خویشی بطریق ظاهر جز این نمیباشد اما خویشی از راه حقیقت آنست که حق سبحانه و
 تعالی بعد از راست ساختن کالبد آدم از روح خود یعنی از حقیقت خود در و دمید. کقوله
 تعالی و نفخت فیهِ من روحی.^{۲۶}

بیت

سرّ روح از عالم امر است بس بس نفخت فیهِ من روحی نفس

بعد از آن بحکم الوكد سرّانیّه بطریق سریان ازین حقیقت در همه فرزندان سرایت کرد اما در عرف
 ارباب حقیقت اینها را اعتباری نیست آنچه اعتبار دلد پیش ایشان همین خویش حقیقی است
 که [مُعَبَّر است]^{۲۷} بعشق و این بیت حضرت مولوی رومی قدس سره مبین این معنی است.

[F. 355b]

برادر پدر اصل نسل من عشق است نه اصل و نسل نباید نه خویشی و نسبی
 هزار خویش که بیگانه از خدا باشد فدای یکتا بیگانه کاشنا باشد

چونکه خویشی ظاهراً پیش ایشان اعتباری نیست ازین جهت گفته باشند که نه از خویشانیم و
 دیگر چون که ملازمان را معلوم شده است بحکم مَنْ تَشَبَّهَ بِقَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ که کسی
 باعتقاد درست مشابه سازد خود را بایشان و بصدق خدمت کند از قبیل ایشان میشود چنانکه

حضرت عبید الله خان می فرمایند:

ای عبیدی سرمتاب از خدمت مردان راه هر که ایشان را کند خدمت از ایشان میشود

^{۲۶} Qur'an XV:29; XXXVIII:72.

^{۲۷} Marginal insertion.

از این جهت اظهار عقیده از دل و جان کرده اند و دیگر میفرمایند که:
دور است ملوی شاهی از درویشی شاهیم ولی بنده درویشانیم

وقتی که از اعتقاد درست و بنده گی درویشان بمرتبه شاهی حقیقی رسیده باشند شاهی از
درویشی دور است چون توان گفت باری غرض آنکه از این نیازمندیهای حضرت سلطنت شعاری

درین ابیات شریف ایشان بوی دردی و محبتی که سرمایه. [F. 356a]
جمیع سعادات دنیوی و اخرویست و غرض از خلقت بشر آنست می آید
ذره درد خدا در دل ترا بهتر از هر دو جهان حاصل ترا

و مقصود از جمیع طاعات و عبادات از ذکر و فکر و صحبت و غیرها حصول درد است و شرف
انسان بر جمیع مخلوقات و فضیلت انبیا و اولیا بر یکدیگر از زیادتی درد است و سرمایه که
میرساند عاشقانرا بوصل محبوبی حقیقی همین درد است.

بیت
سرمایه سعادت ما درد یار بود ورنه بسعی ماکره از کار کی کشود

شک نیست که این سرمایه سعادت که متمنای جمیع از کیاست حضرت سلطنت شعاری را از
اعتقاد باین طایفه علیه و مدلومت کردن بسخنان ایشان حاصل شده و توفیق ترجمه رساله والدیه
حضرت ایشان قدس سره باین سبب است و از این بوی درد و بیقراری و بی آرامی که از سخنان
ملازمان می آید امیدوار می باشیم که درد طلب ایشان را روز بروز افزون تر شود انشا الله
تعالی و کشد ملازمانرا بصحبت شریف این طایفه علیه.

بیت [F. 356b]
بیا و ترک هوس کن بعاشقان پیوند اگر چه راه مخوفست هرچه باد باد
مرید باش کز ینجا رسید هر که رسید ز آستان لادات بر آسمان مراد

العارف یکفیه الاشارة و یا این طایفه را بسر وقت ملازمان چونکه طبیبان درد ایشانند دیگر
ترجمه و رباعیات بغایت نیک واقع شده است چونکه فقیر را در ترکی سلیقه کمتر بود کستاختی

کرده نشد اما بفارسی نسخه نوشته شد باشد که در خیر قبول افتد.

بیت

با غلامی کر قبول افتم ترا نبود عجب
از آنکه یک اخلاص را در خدمت صد
ساختم
رنج من ضایع مکردن بنده خود خول مرا^{۲۸}
بنده حلقه بکوش لر^{۲۹} ننوازی برود
چونکه در عشقت جگر خونی بیحد ساختم
لطف کن لطف که بیگانه شود حلقه بکوش

متوقع از ملازمان و جمیع دوستان آنست که هر خطا و ذلتی که درین نسخه واقع شده لفظاً و
معنی از راه کرم حک و اصلاح نمایند و آنچه قابل اصلاح نیابند بحالش گذارند و دامن
عفوی بروی بپوشند.

بیت

بپوش دامن عفوی بدلت من مست
که لبروی شریعت بدین قدر نرود

و بعینه این ضعیف را هدف تیر ملامت نسازند و به [F. 357a] یقین بدانند که این اثر و نتیجه
آن علميست که مَنْ عَمِلَ بِمَا عَلِمَ وَرَثَهُ اللّٰهَ تَعَالٰی عِلْمَ مَالِمٍ يَعْلَمُ وَ اِنْ ضَعِيفٌ رَا چُون
قلم در دست کاتب دانند.

بیت

قلب مؤمن هست بین الاصبغین
چون قلم در دست کاتب دلن حین

تا داخل شوند در زمرة آن طایفه که علم ایشان بیواسطه از حق سبحانه و تعالی حاصل شده
است. و این نسخه را از ابتدا تا انتها بنظر و سمع قبول مطالعه و استماع نمایند تا معانی
که در ظروف این حروف مودع است از این دو شاه جوی فیض که سمع و بصراست در حوض دل
فرو ریزد و شجرة طیبه که عبارت از استعداد شریف آدمی است که کشجرة طبیة اصلها
ثابت و فرعها فی السماء^{۳۰} آب خورد و کل مشاهدات از وی شکفتن گیرد و

^{۲۸} Marginal insertion.

^{۲۹} لر

^{۳۰} Qur'an XIV:24.

میوه های معاینات در وی پیدا شدن و پختن گیرد و بعد از آن بحکم خیر الناس من ینفع

الناس ثمره و نتیجه آنرا به بنده های خدا برسانند.

کر خلق از وجودش در آسایش است

خدا را بر آن بنده بخشایش است

کار من نظام شد [F. 357b]

تمت تمام شد

[F. 357 b]

بسم الله الرحمن الرحيم

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي جَعَلَنَا مِنْ أُمَّةٍ مُحَمَّدٍ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَ عَلَى آلِهِ وَأَصْحَابِهِ
الْكَرَامِ.

اما بعد سبب تاليف اين نسخه آن بود كه بعضی علماً و فقهای زمان كه ايشانرا معرفتى باين
طایفه عليه نيست و از حالات و كيفيات و درجات و احوال باطنی ايشان چیزی نداشتند، سخنان
ميگویند و اعمال باطنی ايشان را قياس بعلم و عمل ظاهری خود میکنند و ميگویند: ما نيز
داريم آن چه ايشان دارند. حديث حضرت، رسول را صلى الله عليه و سلم كه الشريعة
اقوالی و الطريقه افعالی و الحقیقة احوالیست. ميگویند كه مراد از شريعت قبول
کردن اقوال آنحضرت است و مراد از طریقت در عمل در آوردن اين اقوالست و بمجرد در عمل
آوردن اين اقوال حقيقت حال ميشود، غالباً از طریقت باطنی و اعمال قلبی آنحضرت خبر
[F. 358a] نداشتند كه باين طایفه در مقام جدل و اعتراض ميشوند و انكار اذواق و حالات ايشان
ميکنند و خود را از اين سعاداتها محروم ميسازند.

بیت

زد شيخ شهر طعنه بر اسرار اهل دل المَرَّ لَا يَزَالُ عَدُوٌّ لِمَا جَهَلَ

بنابرین اين ضعیف كمتري از خادمان اين مخدومان را بخاطر رسيد كه از آنچه از خاك بوسی
آستانه شريف ايشان باو رسیده است، سطری چند از حوالات و كيفيات و مقامات رفيعه ايشان
نويسد بنابر شَفَقَت تا بدیدن و مُطالعة اين نسخه از راء عَقِيدَة دُرُست از حالات و مقامات ايشان
با خبر شوند، و تَرَك جَدل و انكار و اعتراض ايشان بكنند. و از سعادات ايشان بانصيب كردند
و آن معانی كه در ظروف اين حروف مودع است از ين دو شاه جوی فيض كه سمع و بصر است در
حوض دل فرو ريزد و شجره طيبه كه عبارت از استعداد شريف ايشانست. كَشَجَرَة طَيِّبَة

أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرَعُهَا فِي السَّمَاءِ.^١ آب خورد و تربیت یابد و بمرتبه شجره کی برسد و کلِ مشاهدات [F. 358b] از وی شکفتن گیرد و میوه‌های مُعاینات در وی پیدا شده و پُختن و ریختن گیرد. و بعد از آن بحکم: خَيْرَ النَّاسِ مَنْ يَنْفَعُ النَّاسَ نَتِيجَهُ وَ ثَمَرَهُ وَ نَفْعِ آن را به بنده های خدا برسانند.

بیت

خدا را بران بنده بخشایس است که خلق از وجودش در آسایش است

بدان لی طالبِ صادق که عالم و آدم و هیچ موجودی نبود، حق، سبحانه و تعالی، بود بس کما قال النبی صلی الله علیه و سلم: کَانَ اللَّهُ وَلَمْ یَكُنْ مَعَهُ شَیْءٌ.

ترجمه

آن کان حسن بود نبود از جهانِ نشان^٢ الآن ان عرفت علی ما علیه کان

فیض و رحمتِ بسیار باو بود کرم و عنایتِ او تقاضای آن میکرد که این فیوضِ بی نهایت را اِیثار کند و در آن عالم کسی که قابل باشد نبود.

بیت

قابلی باید که تا از حق کند فیضی قبول زانکه ممکن نیست هرگز فاعلی بی مُنْفَعِل

بس امر کرد باین^٣ عالم که شو، کقولہ تعالی: إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ.^٤ بگفتن این قول هژده هزار عالم موجود و مخلوق گشت. بعد از آن اِیثار کرد از ین فیوضِ بی نهایت بهر عالمی مناسب استعداد آن عالم [F. 359a] لَمَّا فِیضِ اعْظَمَ که آن جمال و جلال او بود، سبحانه و تعالی، هیچ یک از ین عوالم را قابلیت. آنکه مُتَحَمِّل و مظهرِ این فیض گردد نبود غیر از حضرتِ آدم، علیه السلام بس، او را از همه برگزید و سینه او را آینه

^١ Qur'an XIV:24.

^٢ شان؟

^٣ Note that someone has written over the original text in pencil, so reading the original is not

certain.

^٤ Qur'an XXXVI:82.

جمال و جلالِ نماییِ خود ساخت و حاملِ این بار گردانید. کقوله تعالی: و لَقَدْ
 كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَ حَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ.^۵ بعد از آن حضرتِ آدم را بدنیا فرستاد
 از برای مشاهدهٔ جمال و جلالِ خود.
 چو آدم را فرستادیم بیرون
 جمالِ خویش بر صحرا نهادیم

و از روحِ خود درو دمید^۶ کقوله تعالی: وَ نَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي.^۷

بیت

سَرِّ روح از عالمِ امر فکر [امر]^۸ است بسی^۹ پس نَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي نفساً

و روحِ حیوانی را نیز بجهتِ مصلحتی در و^{۱۰} تعبیه کرد چونکه روحِ حیوانی را بجهت
 بر داشتنِ بارِ چاره نیست از خوردنی و پوشیدنی و غیرهما از احتیاجاتِ بشری باو اِشار
 کرد. و بقدرِ احتیاجِ او را علاقهٔ باینها پیدا شد، بقدرِ تَعَلُّقِ باینها زنگ و غُباری در آینهٔ دلِ او
 پدید آمد و حجابی شد. او را از ظهور و جمال و جلالِ آلهی بس حق، سبحانه و تعالی، [F. 359b]
 از کمالِ عنایتی که به بنده های خود داشت در هر زمانی از دوستانِ خود را فرستاد و مناسب
 آئزمان و آنقوم شریعتی و عبادتی که عبارت از مُصَقِّلِ آینهٔ دلها است ظاهراً و باطناً قَرَض
 گردانید. کقوله تعالی: وَ مَا آخَلَقْتُ الْجِنَّ وَ الْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ^{۱۱} مراد از عبادت
 اینجا عبادتِ ظاهر و باطن است تا بعبادتِ ظاهرِ ظاهرِ خود را که روحِ حیوانی است مصفاً
 سازند و بعبادتِ باطنِ باطنِ خود را که آن روحِ انسانیست. مُزَكِّي و مُجَلِّا گردانند تا بقدرِ جلا

^۵ Qur'an XVII:70.

^۶ میدادیم؟

^۷ Qur'an XV:29; XXXVIII:72.

^۸ Marginal insertion.

^۹ There are two insertion marks but only one insertion. Variant reading:

سَرِّ روح از عالمِ فکر امر است بسی

^{۱۰} در او

^{۱۱} Qur'an LI:56.

و صفا آن ذات شریف در آینه دل ایشان ظهور کند، و بقدر ظهور معرفتی ایشان را بآن ذات پیدا شود.

بیت

بقدر آینه حسن تو مینماید روی دروغ کابینه ما نهفته در زنگ لست

و عبادت ظاهر، مثل نماز و روزه و زکوة و جح و غیرها از کردنیها، و از نا کردنیها مثل شرب خمر و زنا و غیبت و دروغ و غیرها، بدانکه بعمل آوردن این اعمال که گفته شد ظاهر آدمی مصفا میشود. کقوله عزوجل سَيَمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ.^{۱۲} و باطن را نیز مزکی و مجلی میسازد و پسی نتایج دیگر حاصل میشود. وقتی که این اعمال از ریا و سمعت [F. 360a] و غیرهما از مُحَبَطَاتِ^{۱۳} پاک باشد یا از جهت ترس دُوزخ و طمع بهشت و تکبر و تفوق بر اقران نباشد. محض از برای مشاهده جمال و جلال او سبحانه باشد.

بیت

ما را نه غم دوزخ و نی حرص بهشت لست بردار ز رخ پرده که مشتاق لقائیم

لما بدان ای طالب صادق که بمجرد قبول کردن اقوال و بجای آوردن اعمال ظاهری حضرت رسول، صلی الله علیه و سلم، با آنکه خالص الله باشد ممکن نیست که حقیقت حال شود چنانکه بعضی از علمای ظاهر گمان میبرند که بمجرد اینها حقیقت حال میشود بی اجازت و لادت کامل مکمل حاشا و کلا که بمجرد اینها حقیقت حال کس شده باشد و خواهد شد. چنانکه حضرت مولوی رومی، قدس سره، میفرمایند.

^{۱۲} Qur'an XLVIII:29.

^{۱۳} مخبطات؟

غزل

هیچکس را از خود انگیزی نشد	هیچکس از خوشتن چیزی نشد
دانه انگور و تخم خریزه	تا بر دهقان نرفت چیزی نشد
تا برون نارند آهن را از سنگ	هیچ آهن خنجر تیزی ^{۱۴}
هیچ حلولی نشد استاد کار	تا که شاگرد شکر ریزی نشد
نام مولانا نشد سلطان عشق	تا غلام شمس تبریزی نشد [F. 360b]

بدانکه اعمال باطنی حضرت رسول، صلی الله علیه و سلم، ذکر و فکر و توجه و مراقبه و غیرها
 است بی متابعت او درین اعمال که گفته شد و قطع تعلقات ظاهری مثل تعلق زن و فرزند و
 اشیا و تعلقات باطنی مثل تعلق علوم و اعمال تا بتمامه ازینها قطع نکند و آینه دل خود را
 مجلا و مصفا سازد. قابل آن نمیشود که حق، سبحانه و تعالی، در آینه دل تجلی
 فرماید و حقیقت حال او شود و یک سجده شایسته لایق تواند کرد.

بیت

تا ترک علایق عوایق نکنی یک سجده شایسته لایق نکنی

لما بدانکه قطع این همه که گفته شد بی عنایات حق خاصان حق ممکن نیست که بهیچ کس
 میسر شود.

بیت

بی عنایات حق و خاصان حق کر ملک باشد سیاهستش ورق

بس وقتی که همچنین باشد علما و فقهای زمان چون میگفته باشند که بمجرد قبول کردن
 اقوال حضرت رسول، صلی الله علیه و سلم، و بجای آوردن اعمال ظاهری او بی لرات و
 صحبت کامل مکمل حقیقت حال میشود. مگر آنکه جذبه رسیده باشد و آن [F. 361a] نادر
 است، هیچکس حکم بر نادر نکرده است. بر تقدیر رسیدن جذبه بی سلوک در صحبت کامل
 مکمل و بی لرات و تربیت او هیچکس به مقام ارشاد نرسیده است و نخواهد رسید. بس او
 مجذوبی باشد نه کامل مکمل و از مجزوب کاری نمیکشاید، اگر شخصی بی اینها که گفته

شد، گوید که من باین مرتبه عالی رسیده ام و دعوی شیخی کند. بخکم: مَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ
شَيْخٌ فَشَيْخُهُ الشَّيْطَانُ. شیخ راهنمای او شیطان است نعوذ بالله او ضالست، مُضِلْ هِیچ
مسلمانی را خدای عزوجل بصحبت شوم او مبتلا نکند، الْعَاقِلُ يَكْفِيهِ الْإِشَارَةُ.

آدمیم به بیان این حدیث که وَجُودُكَ ذَنْبٌ لَا يُقَاسُ عَلَيْهِ ذَنْبٌ.

بدان لی طالب صادق که عبارت از وجود و هستی آدمیان آن لوصافست که بمرور ایام
بمقتضای بشریت بر ذات ایشان عارض شده و اینها حجابی شده ایشانرا از حقیقت مقصود.

بیت

حجابِ راه تویی حافظ از میان بر خیز که با وجود تو کس نشود ز من که منم

چرا که فرزندانِ آدم در اصل پاک و پاکیزه بوده اند که هیچ زنگ و غباری نبوده ایشان را
[F. 361b] كَقَوْلِهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: كُلُّ مَوْلُودٍ يُوَلَّدُ عَلَى الْفِطْرَةِ إِلَّا صُلِيَّةً لِكَنْ أَبَوَيْهِ يَهُودًا نَهْ
وَيُمَجْسَانَةً وَيُنَصْرَانَةً إِلَى آخِرِ الْحَدِيثِ^{۱۵}. یعنی هر مولودی که هست از فرزندانِ آدم در اصل
پاک و پاکیزه اند. همچون کرباس سفید که هیچ رنگی نیست او را لیکن بواسطه پدران و
مادران رنگها پیدا میسازند که ادیان مختلفه است. اگر پدر نصرانیست، آنها نصرانی اند علی
هذا القیاس. و بعد از آن لوصافی که عارض میشود ایشان را بواسطه اُستاد و معلم و اصل و
نسب و علم و زهد و تقوی که عالم و زاهد و متقی میگویند و باین لوصاف ایشانرا میخوانند و
گرنه در اصل ایشان پاک و پاکیزه بوده اند.

بیت

لول قدمی که آمدی تو بوجود بنگر که چه داشتی تو از مایه و^{۱۶} سود
آنگاه که در کتم عدم هیچ نبود تو هیچ نبودی و ترا هیچ نبود

و آنچه عارض میشود از اسباب مثل خواجه زاده گی و سیدزاده گی و از کسبها مثل ملایبی

^{۱۴} No hemistitch mark here, but the end of the line. The hemistitch seems to be missing a

“nashod”.

و کاتبی و دهقانی و امثال اینها، هر یک از این اوصاف وجود و هستی شده ایشانرا و سبب عزت و تعظیم ایشان شده که باینها تکبر و تفضّل میکنند، بر دیگران [F. 362a] این وجودات مجازی عارضی فانی حجابی شده و ایشانرا از وجود حقیقی باقی سرمدی بی رفع اینها رسیدن بوجود حقیقی باقی سرمدی ممکن نیست.

بدانکه بخودی خود بعلم و عمل و ذکر و فکر و غیرهم، از اعمال ظاهری و باطنی اگر هزار سال مثلاً عمل کنند، بی ارادت کامل مکمل محبت زن و فرزندان از دل خود دور نتوانند کرد. علی الخصوص، محبت علم و اعمال را که کانقش فی الحجر زنگ غبار آینه دل شده و از این سعادت بی نهایت که آن ظهور جمال محبوب حقیقی است، محروم ساخته.

بیت

چاره این چیست در خون آمدن
از وجود خویش بیرون آمدن
چاره در دفع خواطر صحبت مورت پیر است و پس^{۱۷}
رخنه بر یاجوج بستن خاصه اسکندر
است^{۱۸}

باری غرض از این نوشتن این نسخه تشویش و تنبیه است علما و فقهای زمان را که من بعد کرم کرده که این حکایت نگویند و باین طایفه علیه اعتقاد چنین نکنند که سبب خسران و زیان دنیا و آخرت است، چراکه نسبت شریف این طایفه همان نسبت شریف حضرت رسول الله، صلی الله علیه و سلم، که معنن بایشان رسیده است ارادت [F. 362b] آوردن و صحبت داشتن بایشان بهتر است از هر عملی که بسر خود کنند.

۱۵ آخر؟

۱۶ Maybe a d instead.

۱۷ یس؟ دلس؟

۱۸ There are two words written here between this line and the one above it:

نسخه و اصل.

بیت

بخت دولت را فرلری میکند	لِز سر خود هر که کاری میکند
هر که با لَو نشست در عملیست	صحبت پیر به ز هر عملست
رهبرت سوی وصل جانانست	این عمل همچو را ز پنهانست
ظلماتست بترس از خطر کمراي	قطع این مرحله بی همراهی خضر مکن
هر چند سکندر زمانی	بی پیر مرد تو در خرابات

بدان ای طالب صادق که وجود بر دو قسم است: وجود حقیقی باقی سرمدی وجود حق است، سببانه و تعالی. وجود عارضی مجازی فانی وجود مخلوقاتست که بایشان عارض شده و حجابی شده ایشانرا از وجود حقیقی باقی سرمدی بی رفع این وجود مجازی عارضی فانی و رسیدن بوجود^{۱۹} حقیقی باقی سرمدی ممکن نی، لَمَّا محکم ترین وجودات وجود علمی و سیادت است و بند این دو طایفه را گفته اند بغایت محکم است. هیچ چیز نمیتواند گشود مگر یکی از دو چیز یا جذبه که جَذْبَةٌ مِنْ جَذَبَاتِ الْحَقِّ تُؤَازِرِي عَمَلِ الثَّقَلَيْنِ یا بالتفات و صحبت کامل مکمل.

بیت

بی عنایات حق و خاصان حق [F. 363a] گر ملک باشد سیاهستش ورق

لَمَّا محکمی بند علما از جهت لطافت و شرف علمست چرا که لطیف تر و بهتر گوهری که از آسمان فرود آمد برلی پیغمبر ما، محمد رسول الله، صلی الله علیه و سلم، علم بود و مراد از علم سخن است و آن سخن کلام الله است.

بیت

سخن از گنبد کبود آمد	سخن از آسمان فرود آمد
بس فرود آمدی بجای سخن	گریدی گوهری ورلی سخن

و علم علما مستنبط از کلام الله است و ایشان حامل آنند از این جهت عزیز و شریف اند.

^{۱۹} There is damage to the manuscript here for one word. This is supplied from another

manuscript.

هیچکس را حد آن نیست که بایشان گستاخی تواند کرد، مگر این طایفه علیه از کمال شفقتی که دلرند حیف میآید ایشان را که با این استعداد درین مرتبه فروود از آن مرتبه عالی مانند. و این مرتبه حجابی شود از وجود حقیقی باقی سرمدی چراکه باین استعداد میتوانند کرد که باندک زمانی بعنایات حق و دوستان او بوجود حقیقی باقی سرمدی برسند، انشاء الله تعالی. و محکمی بند سادات از جهت شرف و عزیتست که وجود عارضی فانی ایشان راست، چراکه وجود فانی عارضی ایسان مستفاد از وجود عارضی آنحضرت است، صلی الله علیه و سلم، [F. 363b] بغایت عزیز و شریف اند و واجب التعظیم.

بیت

این خلیفه زاده گان مقبلش	زاده اند از عنصر جان دلش
گر ز بغداد هری یا زری اند	بی مزاج آب و گل نسل وی اند
شاخ گل هر جا که روید هم گل است	خم مل هر جا که جوشد هم مل است
گر ز مغرب برزند خورشید سر	عین خورشید است نی چیز دگر

اما بدانید ای سادات عظیم و علمای کرام که این سعادت بی نهایت که فنانی اتم است، حضرت، صلی الله علیه و سلم، بدر باختن این وجود عارضی مجازی فانی حاصل کرد و محرم اسرار حقیقت شد.

بیت

بی فنانی مطلق جذب قوی	کی حریم وصل را محرم شوی
-----------------------	-------------------------

و تابعان او را بقدر متابعت ازین سعادت بی نهایت نصیب است.

بیت

بقدر آینه حسن تو مینماید روی	دریغ کاینه ما نهفته در زنگست
------------------------------	------------------------------

شمایان نیز اگر همت عالی خود را در کار در آرید و قدم بر سر این وجود عارضی فانی مجازی علمی و سیادت نهید بچه دولتها که نرسید.

۲۰
Written above line in another hand:

بیت

همت ترا بکنگره کبر یا کشد
دین^{۲۱} سقفگاه را به ازین نردبان مخواه

اگر نمیتوانید کرد و توفیق [F. 364a] آن نمی یابید باری کرم کرده در مقام جدل و
اعتراض باین طایفه علیه نشوید و ایمان بایشان آرید چراکه ایمان باولیا ایمان بانبیاست.
کقوله صلی الله علیه و سلم: الشیخ فی قومه کالنبی فی امتّه و ایمان آوردن باولیا
نشانه ولایت است. کما قال بعض العارفين الايمان بطريقنا هذا ولایته و اعتقاد
خود را بایشان درست سازید و بدانید که این طایفه اند که تمام وجود و هستی خود را در
دریای فنا و نیستی در باخته اند که هیچ اثری از وجود و هستی در ایشان باقی نماند.

بیت

در مقام خانه وحدت که کوی نیستی است
عاشقان درد لولل خویش را در باختند

حق، سبحانه و تعالی، از کمال کرم و عنایت عوض وجود مجازی ایشان وجود شریف خود را که
عبارت از وجود موهوب حقانی است بایشان کرامت کرده که هر چه میکنند و میگویند و میروند
باین وجود شریف میکنند. کقوله صلی الله علیه و سلم: بی یسمع و بی یبصر و بی
یبطش الی آخر الخدیث. بس بر علما و سادات و غیرهما لازم آمد که بعد از خواندن این
نسخه [F. 364b] و شنیدن و دانستن احوال و مقامات عالی ایشان دیگر ترک جدل و اعتراض
نکنند که هیچ زهری قاتلتر از اعتراض باین طایفه علیه نمیباشد چرا که همه چیز را تدلّک
هست آلاً اعتراض مرا این^{۲۲} طایفه را که هیچ تدلّک نیست و اگر تواند خدمت و ملازمت ایشانرا
بجان و دل قبول کنند و صحبت شریف ایشانرا غنیمت شمارند و تا سرمایه عمر آنچه باقی مانده
است در صحبت شریف ایشان صرف کنند. کما قال النبی، صلی الله علیه و سلم:

شراب.

^{۲۱} و ین؟

^{۲۲} مرا ین ویا مر ین؟

اَعْتَنَمُوا الْفُرْصَ فَإِنَّ فُوتَهَا غُصَصُ

ترجمه

دم را بنواز دل و غنیمت شمار عمر آنها که رفته اند خراب همین دم اند

اگر عقیده و اخلاص خود را بایشان درست سازند، اُمیدوار میباشیم که در هر جا که میباشند از برکۀ ایشان محروم نمانند و بمقامات عالیۀ ایشان برسند، انشاء الله تعالی. حضرت خواجه بزرگ، خواجه بهاء و الحق و الدین، قدس سرۀ روحۀ العزیز، فرموده اند که هر که راه گذر فیض را بر ما گشاده دارد، در هر شبانۀ روزی ما را بسرِ وقتِ او گذراست. و از فیض [F. 365a] و رحمتِ آلهی بقدر استعداد او میرسانیم.

عجباً للفقیه کیف ینام کل نوم لذی الکرام حرام

عجب است از فقها که از قدیم باین طایفۀ علیه همیشه در گفتگو و در مقامِ جدل و اعتراض و نکته گیری بوده اند.

بیت

نکته گیرد در سخن بر بایزید ننگ دارد از درون او یزید

با آنکه دم از حلال و حرام و از یحوز و لا یجوز میزنند و خود را نگاه نمیدارند از خوردنِ حرام و از کردنِ غیبت که الغیبة اشد من الزنا علی الخصوص عنست^{۲۳} این طایفۀ علیه و بایشان در جزئیات از کمان بد در میپخند و گفتوگی میکنند ازین جهت بوده است غالباً که این طایفه از ایشان در گله و شکایت بوده اند و سخنان در شان ایشان میگفته اند که الفقهاء بهذه الطایفة کالفراغة للرسل چنانکه حضرت عارف، نامی مولانا عبد الرحمن جامی، قدس سرۀ، میفرمایند:

این نکته بافقیه چگویم که بهره نیست بو جهل را از مشربِ عذبِ محمدی

حضرت شیخ آذری علیه الرحمہ میفرمایند:

^{۲۳} غست؟

فقیہ شہر ما علم ضروری جملہ حاصل کرد
گرش علم نظر حاصل نگشته است
همچنان عامیست

تمت الكتاب. بعون الملك الوهاب.

¹[F. 365 a / 365 b]

بسم الله الرحمن الرحيم

قال رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. الدُّنْيَا دارُ الفَنَاءِ. فرمود پیغمبر ما صلی الله علیه و سلم: دنیا خانه فناست. بدان ای عزیز جمیع آدمیانرا شربت موت چشیدرنی و بار فوت کشیدنی. قوله تعالى: كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ وَيَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ.^۲ این جهان خانه فنا و فرار است نه منزل توقف و قرار.

بیت

هر که آمد بجهان اهل فنا خواهد بود آنکه پاینده باقیست خدا خواهد بود

بدان ای عزیز اگر کسی درین جهان زندگانی میدید و شربت موت نمی چشید آن خاتم انبیا، صلی الله علیه و سلم، بودی که جام فوت نوشیدندی و جامه موت پوشیدندی انبیا صلوات الله علیهم و اولیا رحمهم الله بر ناصیه حضرت عزرائیل علیه السلام اسیرند. هیچ خانه دیده که از روزنه آن دود مرگ بر نیامده باشد و هیچ مجلس و منزل نبوده که آیت کریمه و لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ^۳ بر او نخوانده باشند. کدام مجمع وصل باشد که آوژه هذا فِرَاقَ بَيْنِي وَ بَيْنَكَ^۴ بران نرسانیده باشند. آخرالام [F. 366a] انبیا و اولیا و لُزْکیا و اصفیا و اغنیا و فقراراداغ کُلِّ شَيْءٍ هَالِكٍ إِلَّا وَجْهَهُ.^۵ بر چهره ایشانان نهادند و غبار کُلِّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ^۶ را بر مقارق اعالی و اسافل نشانند بوسط دفع توهم بقا حق، سبحانه و تعالی، بران سلطان انبیا، صلی الله علیه و سلم، این خطاب را قلب مبارکش در رسانید که اَنْتَ مَيِّتٌ و اِنَّهُمْ مَيِّتُونَ^۷ و

^۱ Only the title of the tract appears on folio 365a, on the last line; the bismallah begins on the

next folio.

^۲ Qur'an LV:26-27 with non-standard spelling.

^۳ Qur'an VI:94.

^۴ Qur'an XVIII:78.

^۵ Qur'an XXVIII:88.

^۶ Qur'an LV:26.

^۷ Qur'an XXXIX:30.

قوله تعالى: وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخَلَدَ^٨، یعنی ندادیم ما هیچ آدمی را^٩ و مقرر نکردیم پیش از تو رتبه بودن در دنیا و انبیا علیهم سَلام و اصفیا و لولیا و لُزکیا رحمهم الله علیهم اجمعین و غیر ایشانرا که پیش از تو بوده اند شریعت مرگ چشانیده ایم و ندلی قَلَّ یَتُوفَاکُمْ مَلَكٌ^{١٠} المَوْتِ شنوده [انیده]^{١١} ایم و صدلی آفَانِ مِتَّ فَهُمْ الْخَالِدُونَ كُلِّ نَفْسٍ ذَا نِقَّةٍ المَوْتِ^{١٢} چشانیده ایم و رسانیده ایم.

بیت

هر نطفه که آمده از صلب آدم است	کرده قرلر در رحم خاک عاقبت
لیکن کسی که گوش کند این صد اکم است	کاخ فلک و پر است بذکر فرشتگان

بیچاره لدمی را [F. 366b] از عدم بوجود آمدن اندک زمانی درین جهان فانی مکث نمودن بهازی و خزائی تا بستانی و زمستانی مردنی و اسب چوبین سولر شدنی گوری و کفنی و سوال کردن ملکین عادلین که منکر^{١٣} و نکیر باشند.

جواب با صواب دلانی بمضمون نص کریمه ثُمَّ اَنْتُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُبْعَثُونَ^{١٤} و يُحْيِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَ كَذَلِكَ تَخْرُجُونَ^{١٥} در خانه گور زنده شدنی و بیرون آمدنی هیئات هیئات چه بیچاره کیست آدمی زلاد را.

بیت

آن کیست که دل نهاد غافل بنشست	سد است که مهلتی و تاء خیری هست
تو میخ مزن که میخ می باید کند	تو بارمنه که رخت می باید بست

^٨ Qur'an XXI:34.

^٩ Looks like dā in the text.

^{١٠} Qur'an XXXII:11 with non-standard spelling.

^{١١} This word appears in another hand between the lines at this point.

^{١٢} Qur'an XXI:34-35.

^{١٣} Dots are missing on this word in ms.

^{١٤} Qur'an XXIII:16 with nonstandard spelling.

^{١٥} Qur'an XXX:19.

بدان لی عزیز صاحب بحر المَوَاج^{۱۶} روایت میکند که هر سحرگاه منادیان کارگاه قضاوند. لی دل
کرای کَلَّ مَخْلُوقٍ یَمُوتُ بَگوش هوش بارها خوانند و هر صبحدم داعیان بارگاه قدر صدای
کَلَّ مَرَزُوقٍ سیفوت باستماع جهانیان رسانند، یعنی هر آفریده شده زود است که بمرد و
هر روزی خوارنده در اندک زمانی فوت و فنا پذیرد.

بس لی حفتگان^{۱۷} زمانه [F. 367a] بیدار شوید که مرگ در کمین است و لی مستان شبانه هشیار
شوید که رجوع ما بحضرت رب العلمین است. هر که از دروازه عدم قدم در فضای صحرای
وجود نهاد بی شبه از رخنة فنا بیرون باید رفت و هر که رخت آمال بکشور زندگانی کشید
بالضروره متاع جان بی بدل را بمتقاضی اجل باید سپرد.

بیت

بیچاره کسی است آدمی زلا خاکيست که پُق کنى برد باد

سید و المشایخ سلسله روایت می کند که حضرت حق جل و علا بنده گان خود را از برای
سفر بی نهایت و راه خطرناک بی غایت آفریده است که عقول و افهام اهل دانش از دهشت.
آن حیران و سرگردان شده است و قلوب افهام خدلوندان بینش از وحشت آن پریشان و نالان کشته
است و اول منزل آدمی ترسان سفر کردن درین دنیای فانی مکدر مردار است و میانه آن آن
لحد تاریک بی مونس و یا راست و آخر آن بهشت دار القرار و دوزخ دار البوار است که هر دو
سرای ابدیست دنعیم^{۱۸} و آلام آنها سرمدیست.

^{۱۶} Title of a book?

^{۱۷} Probably حفتگان.

^{۱۸} در نسخه ۱۰۶۲۶، دیغم است، در نسخه پتینه و نعیم است.

بیت

چون چنین کاریست اندر ره ترا [F. 367b]
مشگل این کاری که افتادت چه سود
نی شدن رویی است نی استادنت
کاشگی اکنون جو لول بودی
خواب چون می آیدای ابله ترا
کار سختی هست استادت چه سود
نی ترلمردن [خبر]^{۱۹} نه زلانت
یعنی از هستی معطل بودی

بدانکه مسافرت هر شخصی مدّت عمر او ست و هر سال چون فرسخیست و هر ماه چون میلی
ست و هر روز چون میدائی و هر نفس چون قدمی قال امیر المؤمنین علی ابن ابی طالب
کرم الله وجهه نفس المرء خطواهُ الی اجله هر نفسی که میزند کسی خشت از خانه عمر او
ویران میشود و هر قدمی بآخرت نزدیک و از دنیا دور میماند.

بیت

لی بدنیا بی سرد پا آمده
گر همه عالم شوندت زیردست
نا مرادی و مرادی این جهان
چون جهان می بگذرد تو نیز
ز آنکه بر چیزی که او پاینده نیست
خاک برکف باد پیما آمده
می نخواهی رفت جز بادی بدست
تا بجنبی بگذرد دریک زمان
ترک او کبر و باو منکر تو نیز
هر که دل بند و بر و دل زنده نیست

ای عزیز من منقول است از ان سید المشایخ، قدس سره، العزیز سرمایه هر کسی درین جهان
[F. 368a] لوقات اوست و متاع او طاعات اوست و قطاع طریق شهوات اوست و امال اوست و
رسیدن بشرف لقاء الله در بهشت سود اوست و دور افتادن از جناب صمدیت و گرفتار شدن
بعذاب سرمدی زیان اوست و از خوف این خطر عظیم اکابر^{۲۰} دین و ارباب یقین پیوسته او ان
عمر را بانواع طاعات و اصناف عبادات معمور داشته اند و ویرانه دنیا را که منزل غرور است
نا بود انگاشته اند و بر مراقبه و مجاهده انفاس و اوقات و محافظت ایام و ساعات مواظبت
نموده اند و ابدان را کبه و نفوس مرضیه را در بوتۀ مجاهدات و ریاضات گذاخته اند. و با

^{۱۹} Marginal insertion.^{۲۰} This word was overlined in red.

این همه سیلاب حسرت^{۲۱} از دیده ها ریخته اند رخت ازین دنیای فانی بسته اند و خود را درین درگاه از عاصیان جافی کمتر انگاشته اند باید دانست تا عاقبت کار محمود گردد.

سید و المشایخ، قدس سره، العزیز در یکی از مکتوبات خود نفل میکند. حضرت یحیی پیغمبر علیه السلام از خوف حضرت صمدیت [F. 368b] چندان گریسته بود که رخساره های مبارکش را چون دو جوی^{۲۲} شکافته بود و دندانهای مبارک او مینمود. روزی پدرش ذکریای پیغمبر علیه السلام، گفت: ای فرزندان، من از خدای عز و جل، فرزندی طلب کردم که چشم من بدیدار او روشن گردد.^{۲۳} تو بدین نوحه و زلری جهان بر چشم من تاریک کردی. گفت: ای پدر، جبرئیل علیه السلام مرا خبر داده است. میان دوزخ و بهشت عقبه ایست که از آن عقبه خلاصی نیابد مگر کسی که در دنیا از خوف حق تعالی گریان بوده باشد ذکریا علیه السلام. گفت: ای فرزند، بگری چندانکه میتوانی. پیش از آن روز که گریستن سود ندارد از مناقب آن سلطان سریر هفت شهر عشق سلطان جلال الملة و الدین، قدس سره، العزیز سماع افتاد که دنیا با هیچکس بقا و وفا ندارد آن عجزه عقیمه گلگونه بر روی کشیده خلقان الله را فریب میدهد همچنانکه در عزلیات خود خداوند کار فرماید:

بیت

دنیا نبود عیدم من زشتی او دیدم گلگونه گشاد بر رو آن پره زن مُردل^{۲۴}

بس بدانکه دنیا جای قوال^{۲۵} [F. 369a] و آراهمگاه نیست بلکه خانه فرار است. صاحب کتاب بحر المواجه روایت میکند که این جهان رفیق فرار است و میلش قرین خمار لباس حیات آدمی

^{۲۱} احسرت؟

^{۲۲} جوی؟

^{۲۳} Compare to Qur'an III:41 and XIX:10, where the sign is given to be his ability to speak with

people.

^{۲۴} Voweling in manuscript.

^{۲۵} قوال

مُسْتَعَار است و اساس عمر ایشان نا پایدار است حدود فلک نیلگون منزل و داع^{۲۶} است بساط
بسیط کیتی دلمگاه فناست نه آرمگاه بقا بخادع^{۲۷} غرور است نه مراع سرور قنطره عبور است
نه منظره سرور.

نظم

مَغز وفا نیست درین استحول ^{۲۸}	گنج بقا نیست درین خاکدان
کاسه ^{۲۹} آلوده دست تهی ^{۳۰} است	آنچه درین مائیده خرکهیست
وانکه از و گفت زبانش بسوخت	هر که از و خورد دهانش بسوخت

از خصرت نوح نبی علیه [الصَّلوة]^{۳۱} السَّلام مرویست که بآن طول عمر خود دنیا را بدان خانه
تشبیه کرده که دو در دارد مقابل یکدیگر: آدمی زاده بیچاره از دری درآید و از در دیگر
بیرون^{۳۲} آید. در رساله سید المشایخ، قدس سره، العزیز از ابو میسر^{۳۳} رضی الله عنه که از
اکابر تابعین بود مردی است که سی سال پهلوی زمین نهاده بود. چون شب در امدی باز
بر خود [F. 369b] نوحه کردی. روزی مادرش گفت: ای فرزند، خوردی تا این وقت از تو هیچ
گناه نیامده و همه عمر در طاعت و ریاضت گذرانیدی. حق جلا و علا ترا بشرف اسلام و علم
مشرف گردانیده این چندین نوحه و زاری چرا میکنی؟ گفت: ای مادر، چون نوحه و زاری نکنم
که حق جل و علا ما را خبر داده است که كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ یعنی جمیع موجودات
هلاک و معدوم شونده است مگر ذات پاک واجب تعالی که همچنان باقی و پاینده است. قوله
تعالی وَ إِن مِّنْکُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّکَ حَتْمًا مَّقْضِيًّا | ثُمَّ نُنْجِي الَّذِينَ اتَّقَوْا

^{۲۶} ؟؟ داغ؟ Ms. 10626, F219a L18 also does not have dot.

^{۲۷} Missing dots in the manuscript; this is a guess.

^{۲۸} Ms. 10626 F219a L11 has this with a kh not h.

^{۲۹} کابیه؟

^{۳۰} No b in this word in 10626.

^{۳۱} Marginal insertion.

^{۳۲} Manuscript has only برون.

^{۳۳} There are two dots up for a “t” here, but they are not the same ink as the original scribe. I am using the spelling given elsewhere in this manuscript. Ms. 10626 also has a long i here.

نَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا^{۳۴} یعنی هیچکس نیست که وی را بر دوزخ ورود نخواهد بود بلکه همه را در دوزخ حاضر خواهیم کرد انید.

بعد از آن پرهیزگاران را بسعادت نحاح^{۳۵} و فلاح برسانیم و هواپرستان بزه روزگار را در اینجا بمانیم، بس همه یقین بدوزخ خواهند در آمدند. و نمیدانم من که ابو میسرده ام از آن طایفه خواهیم بود که نجات می [F. 370a] یافته باشم نی.

مثنوی

جمله مردان جهان آنجا شدند	از دو عالم بی نشان آنجا شدند
هیبت این راه کار مشکل است	صد جهان زین هول در خون دلست

ای عزیز عاقل کسی را توان گفت که بدیده عبرت مکاید و غول دنیا را مشاهده کند و بنور یقین تواند دید که هر نعمتی از وی مُعَقَّب محنتی و هر راحتی از وی موجب حیرتی و هر بقا مونسِ فنا و هر عمارتی مُخِیر خرابی و عاقبت هر حکمی [عزمی]^{۳۶} عزلی و مُصیر^{۳۷} هر عزّی ذُلّی و زمام هر وصلی در دست هجری و هر فرحی مغلوب همّی و حزنی.

بس بمقتضای عقل و نور ایمان رخت تعلق از رهگذر سیل فنا بردارد و دنیا را که منزل غرور است التفات نکند و آخرت را که دالر سرور است جویان باشد تا از اهل نجات و صاحب درجات باشد و بیحساب در بهشت باشد بحکم اشارت این آیت کریمه که تَتَجَافَى جُنُوبَهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَ طَمَعًا وَ مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ^{۳۸} وَ قَالَ

^{۳۴} Qur'an XIX:71-72 (with spelling irregularities).

^{۳۵} ؟؟ نجاه؟ he put a "t" over What the scribe wrote in the ms. is impossible to create here: the final "h", as if this spelling confused him, too.

^{۳۶} Marginal insertion.

^{۳۷} This vowelless appears in the manuscript, however, it appears the correct vowelless is

"masir".

^{۳۸} Qur'an XXXII:16 (with some spelling irregularities).

اللَّهُ تَبَارَكَ وَتَعَالَى: وَ اذْكُرْ اِسْمَ رَبِّكَ بِكُرَّةٍ [F. 370b] وَ اَصِيلاً.^{٣٩} وَ قَالَ اللَّهُ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى: وَ اذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ.^{٤٠}

باید که در جمیع اوقات بانواع مجاهده و طاعات و اصناف مجاهده و عبادات مشغول باشند و از وقت بر خولستان از خواب تا بوقت خفتن که استراحت نفس خبیثه خسیسه^{٤١} اما ره لوامه است. هیچ ساعتی را ضایع و مهمل نماند و هیچ زمانی را در غفلت و بطالت نگذراند چرا که بمضمون حدیث: نبوی صلی الله علیه و سلم النوم آخ الموت.

خواب برادر مرگست چون از خواب بیدار شود چشمها را نغز بمالد^{٤٢} تا خواب تمام دور شود و جهد آن بکند که پیش از صبح بیدار شود. مرویست هر که صبح را خفته یابد برکه آن روز را بتمامی در نیابد زیرا که برکت در بیگاه از خواب برخولستن است. باید که اول چیزی که بر زبان او جاری شود ذکر خدای تعالی باشد. از انجهت که آدمی چون بخواب رود و باطن بطهارت فطری عود میکند و چون بیدار بود، باید که آن طهارت^{٤٣} اصلی را غنیمت دلد. نگذارد که بجیز دیگر متغیر شود.

بدان [F. 371a] لی عزیز سخن مشهور اکابر دین است قدس الله تعالی ارواحهم گریه زنده بهتر از شیر مرده است، یعنی آدمی زاد بیچاره مادامی که در خواب رفته است گویا مرده است و از خواب بیدار میشود زنده میشود بیدار بودن غافل بهتر از خواب شدن مرد حاضر است در هر حال بیدار بودن سعادت سرمدی و دولت ابدیست.

^{٣٩} Qur'an LXXVI:25.

^{٤٠} Qur'an VIII:45 or XXXII:41 or LXII:10. This does not exactly match any of these; the word "dhikran" would be extraneous for verses 45 and 10; and the last two words would be extraneous for verse 41.

^{٤١} Reading not certain. حسیس؟

^{٤٢} ؟؟ بما لدتا ؟ In Ms. 10626, it appears as shown above in text.

^{٤٣} There is a râ here which was partially erased.

بیت

بر خواب مرد که خواب با مرگست جفت از خواب کسی را کل شادی نشکفت

لی عزیز دنیا بهیچکس بقا ندارد خانه دنیا خانه عملست در آنزمانکه بقهر اجل در مانده شوی
جز عمل ترا چیزی سود نخواهد داشت. ^{۴۴} بس کسیکه در خواب میشود هم جنانست که میرد و
از خواب بیدار میشود گویا مبعوث و بر انگيخته و زنده میگردد. مرویست از آن سید
المشایخ، قدس سره، که آدمی چون از خواب بیدار میشود باید که اول چیزی که بر زبان او
جاری شود این دعا باشد:

^{۴۵} الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَحْيَانَا. بَعْدَ مَا آمَاتَنَا وَ إِلَيْهِ الْبَعْثُ وَ النُّشُورُ * وَ اصْبِحْ
الْمَلِكُ لِلَّهِ وَ الْعِزَّةُ وَ الْعِزَّةُ وَ الْعِزَّةُ وَ الْقُدْرَةُ وَ الْكِبْرِيَاءُ وَ الْجَبْرُوتُ السُّلْطَانُ [F. 371b] وَ
الْبَرْهَانُ لِلَّهِ * وَ الْآلَاءُ وَ النِّعَمَ لِلَّهِ * وَ الْيَلِ وَ النَّهَارُ لِلَّهِ * وَ مَا سَكَنَ فِيهَا لِلَّهِ
الْوَّاحِدُ الْقَهَّارُ * اصْبَحْنَا عَلَى فِطْرَةِ الْإِسْلَامِ * وَ كَلِمَةِ الْإِخْلَاصِ * وَ عَلَى دِينِ
نَبِيِّنَا مُحَمَّدٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ وَ عَلَى مِلَّةِ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفاً مُسَامِئاً * وَ
مَاكَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ * اللَّهُمَّ هَذَا خَلْقٌ جَدِيدٌ * فَافْتَحْهُ عَلَيَّ بِطَاعَتِكَ * وَ اخْتِمْهُ
لِي بِمَغْفِرَتِكَ * وَ رِضْوَانِكَ * وَ أَرْزُقْنِي فِيهِ حَسَنَةً وَ تَقْبِلْهَا مِنِّي * وَ ذَكِّهِ لِي وَ
خَفِّفْهَا وَ مَاعْمَلْتُ فِيهِ سَيِّئَةً فَاغْفِرْهَا لِي * إِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ * .

و دور این است و ^{۴۶} درویش دلریش خیر اندیش پیر انصار قدس سره العزیز فرماید

^{۴۴} Ms. actually looks like this with what looks like an overbar being a strike-through:

می رو میرد و

Note: In the manuscript this is in the same script as Persian, not voweled, only with ^{۴۵}
markers normally used in Qur'anic passages added. I have used asterics to mark the markers.

^{۴۶} It's the same as this in ms. 10626. ؟؟

یک حرف بس است
آفتاب عمر سوی چاه شد
نشنود این پند را گوش کرت
در بارگاه حشر چه سلطان چه بینوا

در خانه اگر کس است
هین هین ای راه رو بیگاه شد
تا بدیولر لحد ناید سرت
و الله الهادمی الی سبیل الرشاد

بر آستان مرک چه دربان چه پادشاه؟

بسم الله الرحمن الرحيم

لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مَنْ [F. 372a] بَعْدَ قُوَّةٍ ضَعْفٌ وَ ضَعْفًا وَ شَيْبَةً
يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَ هُوَ الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ. آدمی زاده را بعد از طی ادوار و اطوار خلق لطفی و
خبیی از ابتداء برآور و ظهور صورت عنصری وی در عالم کون و فساد سه درجه است خوردی و
جوانی و پیری. درجه اول در کمال ضعف و نقصان که تحصیل لذات و کسب کمالات جسمی
و روحی دران از قبیل محالات عادیست چیزی که درین مرتبه نهاده اند همین است که باری از
کشاکش عقل از ادواز کن مکن^۱ شریعت ذلغ^۲ است و بجهت قرب^۳ عهد وجودی از مبداء و
مناسبت بعالم عدم فراغی و جمعیتی در صورت طبیعت و غفلت دلرد که عقلا ترا نزد وقوع در
ورطه حیرت و خیط محبت بستانید و حال گذشته را یاد آرند و آرزو کنند که کاشکی هم دران
مرتبه بران حالی که داشتیم می بودم چنانکه گفته است:

بیت

غافل بود خوش آن غافل

پشتر از مرتبه عاقلی

راحت دوست داشته و فراغ طلبی نموده والا طلب غافل نه از عاقلیست.^۴

درجه دویم که جوانیست خلاصه [F. 372b] عمر و نقاده اوقات آدمی زاده است که قوی
جیسمانی^۵ در اعتدال دانش و ادراک در اشتغال است و استعداد تحصیل کمال در اشتداد و
قابلیت تکمیل نفس قریب بفعل و آفتاب عمر بسمت الراس آمده و نصف النهار کام اتی باستوار

^۱ Possibly struck out.^۲ در نسخه ۱۰۶۲۶: فارغ^۳ قرب^۴ Verse mark here.^۵ جسمانی

رسیده است. اگر توفیق رفیق سعادت گردد کاری توان کرد و باری توان برد اگر توفیق کار یافت و عروس مراد در کنار گرفت. فقد حصل المقصود و الا امیدی و املی که درین نشأ نهاده اند تسلی ده خاطر و ذوق بخش متخیل و نقد وقت است.

بیت

مرا امید وصال تو زنده می دلرد دگر نه صدر هم هجرتست بیم^۶ هلاک

مایه عیش آدمی امید است تا مقصود کی بدست آید لما درین درجه نیز غفلتی طاری شود در صورت تغافل و جهلی در معنی تجاهل تا فریب روزگار و مکرلیل دنهار^۷ چنان پرده غفلت بر دیده عبرت و گوش هوش نهد که مجال دید و شنید تنک آید فرصت تد پر و تامل [است]^۸ از دست رود از خواب مستی و غرور سر برنداشتنه باشد که ناگاه سواد شب شباب [F. 373a] بییاض صبح شیب تبدیل یافته بود.

بیت

بسالها شب و صلی کر اتفاق افتد شفق فرو نشده صبحدم کند آغاز

اکنون پیری رسید درد بی دوا رسید خمیر مایه صد ضعف و نا توانی پدید کردید این [ضعف اگرچه] بضعف درجه اول ماند ولیکن فرق قوی در میانست آنجا ضعف روی دوا بخاطر داشت و قوت روز افزون بود و روی نشاط تازه و اینجا قوت روی در عدم دلرد و وجود ضعف در قوت و پشت امید شکسته و پای طلب بسته است. لمخدمنا و مرشدنا مولانا محمد القاضی.

بیت

آنها که به بند عشق اسیری کردند در عهد شباب دستگیری کردند
صد علت بی علاج بیتابی ضعف در هم بسر شته نام پیری کردند

نعوذ بالله من سوء الکبر وار ذل العمر غرض از تمهید این مقدمات انشأ حسرت نامه

^۶ سم؟

^۷ و نهار

^۸ Crossed out.

حال خود بود که روزی عجیبی پیش آمده و حیرانی غریب دست داده نمیداند چکند و کجا رود
 طفلی رفت و جوانی گذشت و پیری رسید و لویلا و احسرتا این چه بود و چه نمود عمر بود یا
 شراب خیالی [F. 373b] بود یا خواب.

بیت

جوانی شد و زندگانی نماند	جهان کو همان چون جوانی نماند
جوانی بود خوبی آدمی	چو خوبی رودگی بود خرمی

مرا خود حاصل همین دو درجه پیش نبود طفلی بود یا پیری جوانی و لوازم آن ندانم که چیست و
 جوان و بهره مینداز جوانی کیست روزگار جوانی ثمابه^۹ زمان حال نمود که در نظر تحقیق
 بودی ندارد و جز دو طرفش را که ماضی و مستقبل است وجودی نه.

بیت

می ندانم که زندگانی چیست	کامرانی چه جوانی چیست
روزگار خوشی کرا گویند	دل خوش درجهان کجا جویند
وصل یا کام دل چه می باشد	کامکار از جهان که می باشد
آنکه او دیده چهره مقصود	کیست در عالم که خواهد بود
آنکه مقصود یافت در عالم	که بود رینابه اعلم

خوشا ایام جوانی که اگر چند توفیق کار نداشت امیدهای دراز و آرزوهای باطل و خیالهای محال
 و وعده های دروغ بنقد دماغ را ترو تازه و نرم و گرم میداشت. اکنون بچه چیز دل نهدد^{۱۰} تسلی
 خاطر بچه دهد براهی که رفت و بمنزلی که رسید و بمقامی که ایستاد روی ندید و وصل
 محبوب در نیافت [F. 374a] اگر محبوب در منزل پیش است پای رفتن کجاست و همت سفر
 کوتا بآن منزل برسد هم درین منزل در میانه راه از پای افتاده و دل بر هلاک و حسرمان نهاده
 می نالد. اینجا مکر مطلوب خود از مقامی که دلد تنزل کند و فرود آید و بسر وقت افتاده خود
 برسد ها همین جا منزل کند که لوست یا او را بمقامی برد که خود لوست اِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ

^۹ بمثابه

^{۱۰} نهد و؟

قَدِير.^{۱۱} اینجا باز امیدی با نا امیدی آمیخته گردد و خاطر بتمنای مراد آویخته شود هنوز کشاکش طلب در میان است و وسوسه محبت در خلجان تا نکته اخیر از حیات بلکه تا تمام دوره قیامت [نی]^{۱۲} کوتاهی کردم تا ابد الا باد^{۱۳} الی مالانهایه له. درد طلب و امید مطلوب در امتداد است و تمنای حصول مقصود در کار.

بیت

پرشد مسکین حسامی^{۱۴} در فراق روی لو تا قیامت چشم دلرد کان جوان خواهد رسید

خدا داد که کی خواهد رسید کاشکی برسد هرگاه که برسد و هر چگونه که برسد گویند. طلب باید و انتظار بطلب و انتظار بهوش و بآرزو بمطلوب نتوان رسید و حقیقت طلب آن بود که طلب و تعطش مطلوب [F. 374b] وجد و جهد طلب بر جان طالب چنان غالب آید و استیلا یابد که صبر و تسلی رخت بمنزل عدم برد و هیچ مقصودی و هیچ آرزوی از آن مانع نه آید و غلبه شوق و تعطش بآن سرحد برسد که عقلاء عالم حکم کنند که وصول بدین مطلوب و حصول این مقصود متعذر^{۱۵} است این سخن در گوش طالب راه نیابد و اصلاً دل نشین او نگردد و بگفتگوی ایشان قدم از راه جستجوی بر ندرد این طلب با حصول تو امانست و با وصال محبوب دست و گریبان.

بیت

این طلب مفتاح مطلوبان تست	این طلب سر دفتر آیات تست
این طلب همچون خروسی در صبح	میکند افغانکه می آید صبح

اگر این حالت روی مینماید طلب است باقی هوا و هوس پیش نباشد و از هوا و هوس کار نکشاید

^{۱۱} Qur'an XXII:6.

^{۱۲} Written above line.

^{۱۳} Missing dots.

^{۱۴} حسامی؟

^{۱۵} متعذر؟ متعذر؟

و انتظار محبوب چنان باید که یک لمحہ از خیال آن جمال و وصول دولت وصال غافل نبود و فارغ نشنید هر دمی که زند و هر قدمی که بنهد حصول مطلوب و حضور محبوب پیش چشم دلرد و امید ولر بود که همین ساعت بدست آید امید و انتظاری. اگر چند در معنی نزدیک هم آند. اما بحکم ذوق باید که حال انتظاری از [F. 375a] مقام امید پیشتر رود و امید در سویدهای قلب مکنون و مضمر بود و اثر انتظاری بر بیرون افتد از فحوی امید آرام و تسکین نفهیم^{۱۶} در آید و از مضمون انتظار قلق و اضطراب و بقراری مفهوم گردد که الانتظار اشد من الموت. این موت عین حیات و کواراثر از حیات است و شک نیست که وجود این حال بسی عزیز و نادر افتد، بس چه باید کرد بیکار نشستن و فارغ زندگانی کردند نیز گنجایش ندلرد و باری اگر این قدر نبود بحکم مَالَا يُدْرِكُ كُلُّهُ لَا يُتْرَكُ كُلُّهُ. قدمی باختیار در راه باید نهاد و کامی زد.

شعر

لنکُ لوکُ خفته شکل بی ادب سوی لو می غیژُ لو را می طلب

و بیقین باید دانست که هر عمل را اجری و هر کرده را جزایی است اگر چند ذره پیش نبود. کقوله تعالی وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ.^{۱۷} بیت

اندرین ره کر آنچنان نکنی دست پای بران زیان نکنی
کافر من کرزبان کرو^{۱۸} است کس در رهی ایمان طاعت یک نفس

و عمل را خوار و بی اعتبار نباید دید اگر چند ازین جهت که نسبت بجانب بنده دلرد [F. 375b] خوار و حقیر و بی اعتبار بود اما از حثیت آنکه مثال امر اوست غرشانه و او فرموده است و وعده کرده و وعده اوصیاد فست و سنت او بران جاری بسی عظیم ولر جمند است یکی از مقامات

۱۶ بفهم

۱۷ Qur'an XCIX:8 and 7, combined and mixed up a bit.

۱۸ کرد؟

یقین اعتقاد باداشت^{۱۹} عملست که هر چکاری بدر وی و جز ای عمل عین عمل است که در موطن آخرت بآن صورت نموده اینجا عرض است و آنجا جوهر سبحان الله غراسی الجنة و لاحوال و لاقوة الا بالله من خزائن الجنة. در حدیث داناترین اهل عالم و حقیقت بین ترین نوع نبی آدم صلی الله علیه و سلم واقعه^{۲۰} شده است کشف سر این معنی است این سخن در وقت دیگر بجای دگر بهتر ازین گفته شود انشا الله تعالی و من الله التوفیق و بیده از ممة التحقيق و هوا علم. اکنون طریق وصول بحق و انواع مجاهدات و ریاضات که درویشان دلرند و کارهایی که ایشان کنند و بدن روش بمنزل^{۲۱} مقصود رسند اگر طافت کردن آن کارها بر داشتن بارها نیست در پنجا طریقی است سهل و اقرب و آن این است که بعد^{۲۲} از اعتقاد بوجود باری سبحانه و تعالی بآن اسما و صفات که در دین مسلمانی بیان کرده اند دایم بجناب او [F. 376a] ملتجی و توفیق کار و هدایت را از وی خواهان و فضل و کرم او را منتظر و قرب و قبول او را بتضرع و نیاز از وی جویان باشد همچنانکه بنده گان و خادمان درگاه ملوک با مخدومان و ولی نعمتان خود کنند و با ادب و خاضع و خاشع و بانعام و اکرام ایشان امیدوار و از قهر و سخط ایشان ترسان و لرسطوط^{۲۳} و هیبت ایشان هر اسان باشند ضابط ظاهر در تعلیم نگاهداشت ادب حضرت ربوبیت جل شانہ و له المثل الاعلی مثل حال خدام ملوک نتوان یافت باین قیاس گفته است که:

بیت

همچنان کز ملک ملک بودی

کر وزیر از خدایتر سیدی

خلاصه کار حضور است و ادب و عبارت ذکر اعتقاد است و خدمت و علم است و عمل و معرفت

^{۱۹} یاد داشت

^{۲۰} واقع

^{۲۱} بمنزل

^{۲۲} Lacks dots; this is a guess.

^{۲۳} سطوت؟

و طاعت اگر این هر دو جمع شود و اعتدال یابد سعادتى بالاتر و کمالی افزون تر از آن نبود
ولی کمتر باشد که علم و حال باعتدال حقیقی اقتد صاحب این مقام سید الطایفه جنید بغدادی و
امثال ایشانند رضی الله عنهم بر یکی حال غالب^{۲۴} آید محبت و شوق و مستی آرد [F. 376b] و بر
دیگری علم غالب بود در ادب و خدمت و بنده گی افگند طایفه اول مستانند و فرقه ثانی
هوشیاران و جمع کردن میان مستی و هوشیاری کار آسانی نبود.

بیت

برکفی جام شریعت برکفی سندن عشق کار آسان نیست باهم جام و سندن باختن

و نزد محققان و ارباب دین تقدیم عمل و رعایت ظاهر اهم و اقدم بود. شیخ فرمود ذکر الله
بالخیر حال باطن را بر عمل مقدم ندارد تا از دایره ادب و اعتدال بیرون نه اقتد و نیز بظاهر
بسندگی نکند و هم بران یاستند تا از وصول مرتبه علو و کمال محروم نماند در ظاهر عمل و
خدمت باید و در باطن محبت و تعطش تا کار کشاید و سلامت ماند و نیز فرموده که فقیه صوفی
باشی نه صوفی فقیه یعنی اول عمل شریعت و فقاها بدست آرد اد^{۲۵} آن بده. بس از آن بذروه
حقیقت برا این روش بسلامت نزدیکتر و اساس آن محکم است و اگر هم از اول صوفی شوی و تابع
حال باشی از راه سلامت دور افتی و بنیاد کارشست گردد از علم بشوق ترق و تعطش کمال در
طریقه تصوف و اهل حال توان آمد و لیکن [F. 377a] بعد از غلبه حال و ذوق رجوع بعلم بفقہ دور
افتد و ازین سخن که مذکور شد چنان بفهم دراید که حقیقت چیزی دیگر است مباین و مخالف
شریعت حاشا حقیقت روح شریعت است و شریعت جسد او شریعت اعتقاد کردن بود بدانچه خبر
داده اند و کار کردن بآنچه فرمود و حقیقت مشاهده کردن و بچشم عین الیقین آنرا در
یافتن بود حقیقت حقیقت شریعت و کنه لوست آنچه بدان ایمان آورده اند. اگر آنرا اعیانا در
یابند بحقیقت آن رسیده باشند. مشایخ فرموده اند قدس الله سرارهم کل حقیقة رَدَّتْهَا

غالب^{۲۴}

لو^{۲۵}

شریعة فہی زندقة ہر حقیقی کہ شریعت آن را رد کند زندقه است یعنی اگر یکی را کشف
 شود آنچه بموافق دین شریعت نیست اگر آنرا اعتقاد کند کافر بود و زندیق گردد. ابو سلیمان
 د لاری رضی اللہ عنہ فرمود بسا باشد کہ نکتہ از مواحید^{۲۶} این راہ روی مینماید وجود^{۲۷} را
 بجهت حسنی [حسن]^{۲۸} و جمالی کہ دارد بر من حلوة^{۲۹} دهد قبولش نکنم و گویم تا گواہ عادل
 بر صدق و راستی تو گواہی ندهند ہرگز ترا قبول نکنم آن دو گواہ کدلمست کتاب اللہ و سنت
 رسولہ و ما بجملة دین یکست دو نمیشود سخن^{۳۰} صواب [F. 377b] این است ہر کہ غیر این
 باندیشہ خطا کند و اللہ اعلم بالصواب تمت.

^{۲۶} مواجید؟ مواعید؟

^{۲۷} و خود

^{۲۸} Marginal insertion.

^{۲۹} جلوه

^{۳۰} سخن

بسم الله الرحمن الرحيم

قاله تبارك و تعالى ان الله بالناس لرؤف رحيم.^۱ حمد بيحد مران علیمی راسزد که
 مهربانست و رحيم يعنى بخشنده عطاهاى و پوشنده خطاهاى بنده گان مؤمن است درد لر
 آخرت شکر بى عد مر آن کریمی را که زبید که رحمن است يعنى خون احسان عميمش درد لر
 دنيا بر مومن و کافر برابر است.

بیت

کیرو ترسا و ظایفه خورد لری	لی کریمی که لز خزانه غیب
اگر حق پرست رست اگریت پرست	کریمی که بر هیچکس در نه بست
بعذر بدان نیز بخشد گناه	برحمت کند سوی نیکان نگاه
که رحمت فرستد زبالا بزیر	کند عاصیانرا بعصیان دلیر

و الصلوة و السلام علی رسولہ و حبیبہ و خلیلہ و نبیہ محمد الاحمد الامجد المجد و علی آله و
 صحبه و سلم درود نامعدود بران سید و سند عاقبت محمود بار منشور کرامت بی غایتش
 [F. 378a] بطغرای غرای آیت کریمه بالمؤمنین رؤف رحيم^۲ مکتوب بود زیرا که هیچ
 پیغمبری را حضرت حق جل جلاله در قرآن مجیدش بدو اسم لز اسماء اعظم خود تحصیص
 نکرد همچنانکه در شان ذات پاک مقدس خودش خبر داده است قال الله تبارک و تعالى ان الله
 بالناس لرؤف رحيم.^۳ این چنین در شان پیغمبر ما حضرت محمد رسول الله صلی الله
 علیه و سلم گفت بالمؤمنین رؤف رحيم بس قوی تر وجه بر فضیلت حضرت پیغمبر ما
 محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم بر سایر انبیا صلوات الله علیهم اجمعین. این
 آیت کریمه خواهد بود منافات حلیله حمیده بی نهایتش بتوقع و قیع رفیع لولاک لما خلقت

^۱ Qur'an XXII:65.^۲ Qur'an IX:128.^۳ Qur'an XXII:65.

الافلاك جهره مرشح نمود. قوله تعالى و ما ارسلناك الا رحمة للعالمين [خبر دهند و]^۴
 مشعر این معنی است زیرا که دور معصیت و غبار غفلت از جبین امت ما همت و نسبت وجود
 نور کامل السرور آنحضرت صلی الله علیه و سلم بود که پاک زد و قال رسول الله صلی الله
 علیه و سلم انا سید ولد آدم ترجمه در نعت [F. 378b] حضرت نبوی صلی الله علیه و سلم بطریق
 عجز گوید.

مثنوی

ای سید انبیاء آدم	تاج سر اصفاء عالم
جمله رسل فخر ترا می کنند	حلقه درگاه ترا می زنند
بر مجمع انبیا تو شمع	کرد در تو نشسته جمعی
من چو سکی خفته بدرگاه تو	دوخته ام چشم بخرگاه تو
بر سک افتاده تو رحمی نما	جز در تو نیست ذکر متکا
بهر تو موجود شد افلاک خاک	خاک درت سرمه پاکان پاک
خاک نشین در تو نه فلک	امت عاجز بساکانت سکک

بعد از حمد و درود و نعت بر مصطفی صلی الله علیه و سلم چند دقیقه از فضایل چهار یار ابرار
 بزرگوار با وقار آن سید مختار صلی الله علیه و سلم و رضوان الله تعالی علیهم اجمعین علی
 سبیل الترتیب ایراد کرده میشود و نیز از فضایل بنت سرور انبیا فاطمه زهرا رضی الله عنها و
 از مناقب شاه زاده گان کونین اعنی حضرت امام حسن و حضرت امام حسین رضی الله
 عنهما و از مناقب جمیع اصحاب کرام عظام آن رسول مختار علیه السلام و رضوان الله تعالی
 علیهم اجمعین علی طریقه النسر و النظم درین رساله باقلت [F. 379a] استطاعت و بصناعت
 بتوفیقه و منه و کرمه سبحانه و تعالی و تقدس مبین میگرداند و نامیده شد این رساله علمیه.

بیت

همینم بسکه بس کاشد قماشم	که در سلک خریدارش باشم
تمنای تحسین ندلرم زکس	امیدم دعای بخیر است بس

قال رسول الله صلی الله علیه و سلم لوّل ما خلق الله نوری میفرمود پیغمبر ما حضرت رسول

Written below line. ^۴

الله صلى الله عليه و سلم یعنی اول مشاهدیکه در مشاهده شهور لقا از احتجاب از کمال جمال
در کشید و اول عروسی که از خلوت خانه بطون بفضای عالم ظهور بیرون خرامید نور کامل السُّر
در من بود که سید کاینات و سرور موجودات صلى الله عليه و سلم.

بیت

مقصود تویی همه طفیلند
بو القاسمُ احمدُ محمد

سر خیل تویی و جمله خیلند
ای کنیت نام تو مؤید

صلى الله عليه و سلم شيخ المشايخ شيخ ابو سعيد كازروانى رحمة الله عليه در سير خود آورده
است چون نور [حضرت محمدى صلى الله عليه و سلم مخلق کشت بصورت مرغ سفیدی در بحر
رحمت آلهی نزدیک چهار هزار سال عظه خورد]^۵ و حضرت رب العرة را باین چهار کلیمه تسبیح
میگفت که سبحان العليم الذى لا يجهل سبحان القديم الذى لا يزول سبحان
الكریم الذى [F. 379b] لا ينجل سبحان الحليم الذى لا يعجل. چون از آن بحر بیرون آمد
وی را بیست چهار هزار بال بود و از هر بالی قطره چکید^۶ و از هر قطره نوری پیغمبر موجود
کشت و ارواح انبیا علیهم السلام از آن قطره آب آفریده شد بروایت دیگر چون آن نور که بصورت
مرغ سفید بود از آن بحر بیرون آمد. صد و بیست و چهار هزار نفس زد ارواح پیغمبران علیهم
السلام از آن متکون شدند. بعد از آن ارواح نفسها زدند از آن نفسها صدیقان شدند و از ارواح
صدیقان ارواح شهیدان شدند و از ارواح شهیدان ارواح زاهدان شدند و از ارواح زاهدان ارواح
مطیعان شدند و از ارواح مطیعان ارواح عاصیان شدند و از ینجاست که همه ارواح مطیعان و
عاصیان حضرت رسالت صلى الله عليه و سلم محبت دارند.

بعد از آن خاک را که محل تقاطر نور کامل السرور آنحضرت صلى الله عليه و سلم بود
بچهار قسم منقسم کرد انید و از قسم اول آفتاب را آفرید و از قسم [F. 380a] دویم ماه را از قسم

^۵ Marginal insertion.

^۶ چکنید؟

سیوم عمود را و از قسم چهارم قنديل را بیا فرید. و آن قنديل را بسه سلسله معلق ساخت:
 یکی سلسله بقا دیگری سلسله عطا و دیگری سلسله لقا. و آنرا بمعلق عنایت در آویخت و
 قطره از آن قنديل برو جکند و جبرئیل را فرمود تا آن خاک را که بآن معجون شده بود برداشت و
 آنرا محل نور آنحضرت صلی الله علیه و سلم کرد انید تا بوقت تخمیر طینت آدم علیه السلام.
 بعد از آن در میان دو ابروی حضرت آدم علیه السلام و دیعت نهار بعد از آن از آدم منتقل
 بشیث علیه السلام شد. بعد از آن با صلاب طیبه و بار حام طاهره متصل میکشت تا بعد الله
 بن عبد المطلب رسید و از وی بر حم آمنه آمد. بعد از آن بدنیا بیرون آورد فجعلنی سید
 المرسلین و خاتم النبیین. در نعت حضرت نبوی صلی الله علیه و سلم گوید بطریق عجز.

شعر

آخر آمد احمد مرسل یقین	خاک راهش اولین آخرین
انبیا کردند او را پیشوا	ز و در ستند از بلا و از عنا
نام نیک او شفیع آدم است	در میان انبیا او خاتم است
از وجود پر وجودش [F. 380b] این جهان	آدم و عالم از و شد در عیان
روسیاه پر کناهم ای حبیب	دل روی عصیان تو سازی ای طیب
ذره لطف اگر ثامل شود	کوه کوه جرم من زایل شود
عاجز و لشکسته شرمنده ام	بر شکان آستانت بنده ام
یا شفیع المذ بینین راهی نما	از کنه درتیه ماندم مبتلا
یا امام المتقین بر جرم من	غیر تو نبود شفیع ذل من

شیخ المشایخ شیخ سعد الدین حموی قدس سره در کتاب وصیلة الصدیقین نقل از جابر
 بن عبد الله رضی الله عنه کرده گفت از حضرت رسالت صلی الله علیه و سلم: سوال کردم از
 اوّل چیزی که حق سبحانه و تعالی آفرید چه بود؟ آنحضرت صلی الله علیه و سلم فرمود هو نور
 بَنِيكَ یعنی اول نور کامل السّرور من بود که مخلوق کشت و جمیع اشیا از وی متکون گشتند.
 حضرت صلی الله علیه و سلم فرمود عرش کرسی ولوح و قلم از نور منست آفتاب و ماه و
 کواکب و عقل و علم و بهشت از نور منست ارواح رسل و انبیا و صدیقان و شهیدان و صالحان
 و مطیعان از نور منست از شیخ جهان سلاله اهل عرفا شیخ [F. 381a] روزبهان قدس الله روحه

العزیز در کتاب ارشاد المرشدین خود می فرمائید سبحان من جمع بین اقرب الاقربین و
ابعد الابعدين.

شعر

جهانی بود پراشوب غوغا	چو احمد آمد این غوغا بر آمد
خلاق منتظر بودند ناگاه	که این دولت بنام ما بر آمد
چو شور مهر لولز ما بر آمد	فغان از عالم بالا بر آمد

اگر چه این امت با همت که گفتم خیر امت در شان ایشانان است چشم و چراغ اهل عالمند بدین
خلعت و کرامت مقرر و مشرف اند از امت آنحضرت صلی الله علیه و سلم اما حکمت حکیم و
تقدیر و لولات احد قدیم اقتضا چنان فرمود که طایفه را در روشنایی آشنایی بداشت و جمعی
دیگر را در ظلمت ضلالت و بیکانکی جهالت انداخت خلق الخلق فی ظلمته باز گذاشت.

شعر

قَبْلَ لِمَنْ قَبْلَ لَا لِعَلَّةٍ	وَرَدَّ مَنْ رَدَّ لَا لَزَلَةٍ
سعد السعيد و ليس ذاك لعلّة	و كذا الشقى بغير جرم ما
بل كان ذلك عن مشية قادر	اجرى الامور كما اراد و الزما

قومی که سابقه از لی نام ایشانرا در جریده سعد اثبت فرمود ایشانرا در ظلال و ظلمت شهوات
[F. 381b] رهانکرد بسبب از اسباب و واسط از وسایط خوشت تا ایشانرا از غفلت بحضور و از
ظلمت نبود آورد اعظم اسباب و اشرف وسایط وجود انبیا بزرگوار و رسل نا مدلو آمد علیهم
السلام و صلوات الرحمن علیهم اجمعین تا در وقتی و زمانی از اطوار و لاوول روزگار گذشته
در هر طرفی از اطراف جهان و در هر کنفی از اکناف عالم چون جمعی از سر خامی و ناتمامی
سر طغیان بکر بیان کفران بر می آوردند هم از میان ایشان یکی را بغایت ربّانی و هدایت
سبحانی مخصوص میکردتید و بر ایشان مبعوث می فرمود. قول تعالی و كذلك بعثنا
فی کُلِّ قَرْیَةٍ نَذِیراً^۷ و نیز میر عبد الاول قدس سرّه العزیز در جمع خود ایراد کرده است
می فرمودند که حقیقت حضرت محمدی صلی الله علیه و سلم حقیقه الحقایق و مظهر کل

^۷ After the second word, Qur'an XXV:51.

میگویند زیرا که همه انبیا و رسل علیهم الصلوة و السلام مقتبان انوارند از آنحضرت صلی الله علیه و سلم هر یک بمقدار کمال استعداد مظهر کمال اند اولیاء امت با همت قدس الله ارواحهم و اسرارهم نسبت اتباع قولاً و فعلاً و حالاً بقدر استعداد [F. 382a] و مناسبت مظهر بعضی از کمالات آنحضرت صلی الله علیه و سلم می شوند اگر آنچه ظاهر و فایض است مشابه و مانند چیز است که حضرت عیسی علیه السلام مظهر آن بوده اند آن شخص را عیسوی میگویند و اگر کمال ظاهر شده که مثل آن از حضرت موسی علیه السلام ظاهر شده باشد آنکس را موسوی میگویند. قال رسول الله صلی الله علیه و سلم من البغض الصديق فهو الزنديق گفت پیغمبر ما محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم کسی که بغض و عدوت و کینه انگیزد بحضرت ابا بکر رضی الله عنه بس آنکس زندق است یعنی کمره و فضیح و مردود دنیا و آخرت صاحب کتاب محیط روایت می کند که در شرع شریف نبوی صلی الله علیه و سلم این چنین زندق اگر توبه کند معفو نمیشود جزای دنیوی آن مرور سنکسار کردن و سوختن است و جزای اخروی[^] آن مغبون قعر ححیم و جهنم است.

بدان ای عزیز هر ان بنده شقی که بحضرت صدیق اکبر رضی الله عنه بغض سازد گویا بحضرت رسول الله صلی الله علیه و سلم بغض کرده باشد هر ان بنده ملعونی که بحضرت [F. 382b] رسول الله صلی الله علیه و سلم بغض کرده باشد گویا بحضرت حق جل جلاله بغض کرده باشد نعوذ بالله من ذلك. بس کینه و عدوت و رزیدن بحضرت امیر المؤمنین ابو بکر صدیق رضی الله تعالی عنه عین کفر است در فضیلت و منقبت حضرت امیر المؤمنین ابا بکر صدیق عتیق رضی الله عنه بطریق عجز گوید.

Unclear. [^]

شعر

یار اول بود بو بکر تقی	جانشین احمد کل نبی
صدیق عتیق بود اکبر	وز نور دلش جهان منور
هر کس که کند باو عدلوت	رسوا و فضیح در قیامت
یارب تو بحق صدق صدیق	راهی بنما بمن بتحقیق
زنگ کنهم زدی از دل	میساز دلم بخویش مایل

مروست از حضرت امیر المؤمنین علی رضی الله تعالی عنه سوکند خورد که اسم حضرت ابا بکر صدیق رضی الله تعالی عنه از آسمان آمده است یار غار بر حق آن نبی مطلق مسند است و خلیفه اول حضرت پیغمبر ما حضرت امیر المؤمنین ابا بکر صدیق است رضی الله تعالی عنه.

بدانکه حضرت صدیق اکبر رضی الله عنه اسم او عبد الله ابن ابی قحافه بن عثمان بن سعد بن

تیم بن [F. 383a] مرة بن کعب بن لوی القرش است و اسم مادر او ام الخیر سالمی بنت

صحر بن عامر بن کعب بن سعد بن [تیم بن]^۹ مرة القرشید است. و بعضی گویند اسم ابا بکر عتیق است اما اصح آنست که لقب او است و در وجه تلقیب بعیق چند وجه است. وجه اول آنکه

ترمذی اخراج کرده از حضرت عایشه صدیقه رضی الله تعالی عنها که گفت پیغمبر خدا صلی الله علیه و سلم ابو بکر عتیق خدای است از آتش از اتروز او را عتیق نام کردند. وجه دوم

آنکه لیث بن زید گفته که ابو بکر را بجهت آن عتیق گویند که در غایت حسن و جمال بود. وجه

سیوم آنکه مصعب بن زبیر گفته که ابو بکر را بجهت آن عتیق گفته که در نسب او هیچ چیز

نبود که او را بدان عیب کنند و لقب دیگر او صدیق است و او بنای مبالغه است و صدیق کسی

است که عادت وی صدق باشد بمرتبه که او را میسر نشود دروغ گفتن کما یقال شکور

کسی است که عادت وی شکر باشد. و بعضی دیگر گویند که صدیق کسی است که هرگز دروغ

نگوید و اهل حدیث گویند صحیح آنست که صدیق [F. 383b] کسی است که صادق باشد از رفق

قول و فعل و اعتقاد این ضعیف میگوید صدیق لقب نهاد حضرت ابا بکر صدیق را رضی الله

^۹ Marginal insertion.

تعالی عنه. وجه دیگر آن باشد که از جهت صفای اعتقاد و کثرت تصدیق حضرت ابا بکر صدیق رضی الله تعالی عنه برسالت و نبوت آن نبی امجد علیه افضل الصلوة و اکمل التحیات آن بود که یار غار آن رسول مختار کشت همچنانکه آیت کریمه و الذین معه^{۱۰} برهان قاطع و حجة ساطع است و از حضرت والد افتحارم سماع دارم که میفرمودند که فرزند اول کسی که از سران بحضرت پیغمبر ما محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم ایمان آورده بود و تصدیق بر صدق و حقیقت رسالت و نبوت آنحضرت صلی الله علیه و سلم کرده بود. حضرت صدیق اکبر بود رضی الله تعالی عنه. از این جهت که اول کسی که تصدیق برسالت و نبوت آنحضرت صلی الله علیه و سلم کرده بوده است. حضرت ابا بکر صدیق رضی الله تعالی عنه را صدیق اکبر گفتند او را دو وجه اصح دیگر بدین روایت که مسموع از والدین تواند بود و نیز [F. 384a] حضرت والد افتخار میفرمودند از این وجه حضرت صدیق اکبر رضی الله تعالی عنه اعظم و اکرم و اقدم بر سه یار کبار رضی الله تعالی عنهم و سایر اصحاب آن سید مختار آمد صلی الله علیه و سلم و رضوان الله تعالی علیهم اجمعین از نسا اول حضرت خدیجه کبری رضی الله تعالی عنها از عین عقیده و اخلاص و [از سر]^{۱۱} صدق تصدیق بر رسالت و نبوت آنحضرت صلی الله علیه و سلم کرده ایمان آورده بود از صبیان حضرت علی بودند رضی الله تعالی عنه ایمان آورده بود. از عبید حضرت بلال بودند رضی الله تعالی عنه واقعه ایمان آوردن حضرت بلال رضی الله تعالی عنه بتفصیل مذکور کرده است آن خداوند کار سید جلال الملة و الدین الرومی قدس سره و خریدن حضرت صدیق اکبر رضی الله تعالی عنه بلال را از جهود مردود و گفتن مصطفی صلی الله علیه و سلم بحضرت صدیق اکبر رضی الله عنه در خریدن بلال را شریک کردن عجایب دلستان دلستان است زیادتى تفصیل میخواهی رجوع بمثنوی معنوی ساز.

مثنوی [F. 384b]

هر که اول بین بود اعمی بود	مرد آخر بین چه با معنی بود
او احد می گفت می نالید زل	تن فدلی یار میکرد آن بلال

^{۱۰} Qur'an aa:bb. Searched, not found, May 14, 2004.

^{۱۱} Marginal insertion.

وَاللَّهُ رَؤُفٌ بِالْعِبَادِ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَبْغَضَ الْعَمَرَ
فَمَاؤِيَّةَ السَّقَرِ كَفَتْ يَفْمِيرُ مَا حَضَرَ مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَسَى كَهْ كَيْنَهُ
وَعَدْلُوتَ وَرَزْدَ عَمَرَ رَارِضَى اللَّهِ تَعَالَى عَنْهُ بَسْ جَاىَ آنْ شَخْصِ دُوزْخِ بَرَزْخِ لَسْتُ وَقَعَرُ حَجِيمِ
لَسْتُ. خَلِيفَهُ دَوِيمِ حَضَرَ نَبِىِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ إِمَامَ أَهْلِ تَحْقِيقِ وَانْدَرِ بَحْرِ مَحَبَّتِ
عَزِيقِ سَرَهْنَكِ أَهْلِ إِيْمَانِ سَرِ خَيْلِ أَهْلِ إِحْسَانِ فَقِيرِ بَلَنْدِ هَمْتِ أَبُو حَفْصِ عَمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِىَ
اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ. وَهُوَ عَمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ بْنِ نَفِيلِ بْنِ عَبْدِ الْعَزَى بْنِ رِيَّاحِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ قُرْطِ بْنِ
زُرَّاحِ بْنِ عَدَى بْنِ كَعْبِ بْنِ لُؤَى بْنِ غَالِبِ بْنِ فَهْرِ أَبُو حَفْصِ الْقُرَشِيِّ الْعَدَوِيُّ الْمَقْلَبُ بِفَارُوقِ وَ
مَادَرِ وِى حَنْتَمَهُ بَنْتِ هِشَامِ بْنِ الْمَغْرَةِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمَرَ بْنِ مَخْذُومِ بْنِ لَقْطِ بْنِ مَرَّةِ الْقُرَشِيَّةِ.
بِدَانِكِهِ حَضَرَ عَمَرَ رَضِىَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ هَزَارَ مَسْجِدَ بَنَّا كَرْدَ وَچَهَارَ هَزَارَ بُتْ خَانَهُ رَا وَ كُنِيسَهُ
رَا خَرَابَ كَرْدَ شَمَائِلِ مَبَارَكِ [F. 385a] لَوْ مُرِدَ مَضْخَمَ بُوْدَ وَ مِيَانِ هَرِ دُو دُوشِ مَبَارَكِ لَوْ وَ سَرِ
مَبَارَكِ لَوْ اَصْلَعُ بُوْدَ بَغَايَتِ فَارَسِ وَ شَجَاعَ بُوْدَ وَ دُو گُوشِ مَبَارَكِ خُودَ رَا گِرْفَتَهُ بَرِ مَجَسْتِ وَ بَرِ
پَشْتِ لَسْبِ سَوَارِ مِيشْدَ مَتَوَالِىَ خِلَافَتِ شُدَ. بَعْدَ لَزِ أَبُو بَكْرٍ صَدِيقِ رَضِىَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُمَا لَزِ
رُوزِ مَوْتِ حَضَرَ صَدِيقِ اكْبَرِ رَضِىَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ اكْثَرِ مَمَالِكِ دَرِ زَمَانِ وِى مُفْتَوَحِ شُدَ وَ
حَضَرَ عَمَرَ رَارِضَى اللَّهِ تَعَالَى عَنْهُ كَرَامَاتِ مَشْهُورِ لَسْتُ وَ فَرَاَسَاتِ مَذْكُورِهِ وَ مَشْهُورِ بُوْدَ
بِفَرَاَسْتِ دَرِ مَنَقِبَتِ حَضَرَ امِيرِ الْمُؤْمِنِيْنَ عَمَرَ رَضِىَ اللَّهُ تَعَالَى كَوَيْدُ:

شعر

لِسلامِ لَزِ وَ بَكْشَتِ اَعْيَانِ
صَمَّصَامِ زَدَهْ بِفَرَقِ كَافِرِ

يَارِ دَوِيمِ نَبِىِّ عَمَرَ دَانِ
وَزِ عَدْلِ عَمَرَ جِهَانِ مَظْفَرِ

نَقْلَسْتُ كِهْ حَضَرَ عَمَرَ رَضِىَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ بِجَهْتِ تَعْمِيرِ كَعْبِهِ مَنْظَمَهُ خَشْتِ مِيرِخْتَنْدِ كِهْ گَرِ
مِى آفْتَابِ دَرِ پَسْتِ مَبَارَكِ اَيْشَانِ تَا ثِيرِ گَرْدَدِ رُوىِ مَبَارَكِ خُودَ رَا بِآفْتَابِ كَرْدَه. فَرَمُودَنْدِ
اِى شَمْسِ بَسِيَارِ لَزِ رُوىِ كَرْمِى مَتَابِ چَنَانِ دَرَّهْ خُواهِمِ زِدْ كِهْ تَا فَيَاْمَتِ مَنكَشَفِ كَشْتَهْ لَزِ زَبَرِ اَبَرِ
نَخُواهِى بَرَا مَدَلْ كَثَرَتِ دَهْشَتِ وَ تَرَسِ اَيْنِ سَخْنِ حَضَرَ عَمَرَ رَضِىَ اللَّهُ تَعَالَى عَنْهُ دَرِ زَبَرِ اَبَرِ

پنهان شده. قال رسول الله [F. 385b] صلى الله عليه و سلم من ابغض عثمان
فخصمه الرحمان گفت پیغمبر ما حضرت محمد رسول الله صلى الله عليه و سلم کسی که
بغض و کنیه اٹکیزد عثمان را رضی الله تعالی عنه بس مخاصمت و کینه گرفته باشد بر حمان
آن گنج حلم و حیا و اعبد اهل صفا و متعلق درگاه رضا و رونده طریق مُصطفی ابو عمر عثمان
بن عفان بن ابی العاص بن امیه بن عبد الشمس بن عبد مناف القریشی رضی الله تعالی عنه و
اسم مادر او اروی بنت کویز بن ربیعہ بن حبیب بن عبد الشمس بن عبد مناف القرشیہ و مادر
اروی بیضا بنت عبد المطلب بن هاشم بن عبد مناف هاشمیه است عمہ حضرت پیغمبر ما
صلى الله عليه و سلم است و او را فضایل هوید او مناقب ظاهر است انور کل معانی اعتقاد
کنیم کہ خلیفہ بر حق بعد از حضرت عمر رضی الله تعالی عنه بشوری و اتفاق مهاجر عثمان بن
عفان است رضی الله تعالی عنه و او در عبد مناف بآنحضرت صلى الله عليه و سلم
می پیوند دو شمایل مبارک او آنکہ مرد ضعیف اللحم طویل المحاسن و صاحب [F. 386a]
جمال بود خلافت او در روز سیوم شهر محرم بعد از قتل حضرت عمر رضی الله تعالی عنه بسہ
روز و مدت خلافت او ده سال و ده ماہ و بیست و دو روز در منقبت حضرت عثمان رضی الله
تعالی عنه گوید:

شعر

آن منبع حلم کان احسان
مُیم الفش میان ایمان

یار سیوم نبی است عثمان
عیش شده غین بهر غفران

بدانکہ ذی النورین گفتن حضرت عثمان رضی الله تعالی عنه دو نکتہ دقیق بخاطر قاصر
رسید نکتہ اول آنکہ دو نور کامل السرور دو دختر بلند اختر حضرت پیغمبر ما صلى الله عليه
و سلم رفیہ و ام کلثوم را رضی الله تعالی عنهما در نکاح خود در آورده بود. همچنین تا
قیام قیامت این سنت بر سایر این امت باہمت باقست دو خوہر بعد از اقبال ویا مفارقت احد
ہما در نکاح یکمرد جایز است. نکتہ دویم آنکہ حضرت عثمان رضی الله تعالی عنه ہم از

جانب پدر و هم از جانب مادر بآنحضرت صلی الله علیه و سلم می پیوند و چنانچه مذکور شد
 بس از این دو وجه ذی النورین گویند قال رسول الله صلی الله علیه و سلم من البغض العلی
 [F. 386b] فَجَـزَمُهُ النبی گفت پیغمبر ما حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم
 کسی که بغض و عدوت و کینه انگیزد علی را رضی الله تعالی عنه بس عدوت و کینه ورزیده
 باشد به نبی آن شیر داماد مصطفی و غریق بحر بلا و حریق نار ولا مقتدای اولیا متکای اصفیا
 ابو الحسن علی بن ابی طالب رضی الله تعالی عنه او را اندر طریقت شان عظم و درجت رفیع
 است و در وقوف عبارات از اصول حظی تمام حضرت پیغمبر صلی الله علیه و سلم وی را ابو
 تراب کنیت کرد بجهت آنکه روزی میان او حضرت فاطمه رضی الله تعالی عنها چیزی نبود
 امیر المؤمنین غضبناک از خانه بیرون آمد و بخواب رفت آنحضرت صلی الله علیه و سلم آمد
 و بر جسد او از خاک چیزی دید فرمود که بر خیز ای ابو تراب روایتی است که مادر او فاطمه
 بنت اسد بن هاشم بن عبد مناف. حضرت علی را رضی الله تعالی عنه در خانه کعبه زایده است
 و فاطمه گفت هرگاه میخواستم که بُت را سجده^{۱۲} کنم او در شکم من بود نمیگذشت سجده
 کنم پارادر شکم من می نهاد و پشت بر پشت من می جفسانید و منع میکرد و [F. 387a] از
 بن وجه کرامی داشت خدای تبارک و تعالی وی را و از آنکه بُت را سجده کند و در هشت سالگی
 مسلمان شد و بعضی گویند نه ساله و بعضی گویند چهار ده ساله و بعضی گویند شانزده ساله
 اما روایت اصح آنست که در حین صبی بودن ایمان آورد در منقبت خلیفه چهارم علی
 مرتضی رضی الله تعالی عنه گوید:

شعر

چارم یارش علی لشجع	پا و سر کفر کرده اقطع
داماد نبی و شیر حبار	ذو الفقارش بفرق کفار
یا رب تو بحرمت همین چار	باشد که دمی بخاتم از نار

در منقبت دختر بلند اختر حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم حضرت فاطمه زهرا

^{۱۲} بیجده؟

رضی الله تعالی عنها و در منقبت آن دو در کرامت نامه رسالت و آن دو ثمره شجره طیبه نبوت
 و آن گوهر معدن ولایت شاهزاده های کونین اَشْهیدین السعیدین حضرت امام حسن و حضرت
 امام حسین رضی الله تعالی عنهما و در منقبت حضرت عَمین الشریفین خیر الناس حضرت
 حمزه و عباس رضی الله تعالی عنهما و جمیع صحابه کبار را سید مختار [F. 387b] صلی الله
 علیه و سلم و رضوان الله تعالی علیهم اجمعین گوید:

شعر

عزّش همه وقت هست سرمد	بس فاطمه دختر محمد
امید شفاعتم از و هم	او نور دهی نساء عالم
دو معدن گوهر ولایت	دو درّ یکانه شهادت
دو منبع اصل کان رحمت	دو تکیه متکای امت
خاک قدم حسین باشم	صد جان بحسن فدا بسازم
اول حمزه است ثانی عباس	دو عمّ شریف رهبر ناس
بخشای گناه قبل بعدی	سیاره سبعة هر صحابی
جانرا بکنم فدای ایشان	من چون سک کُهِف از قفاشان
هر دم رانند باز خوانند	حال سک خود عیان بدانند
بس حلقه زدم چو سک درین باب	باشم سکی از سکان اصحاب

و الیه المرجع و المآب فایده در ذکر تاریخ. ولایت و انتقال آن امام همام قدوه اهل سلام راه
 نماینده خواص عوام صاحب مذهب و ملت عرب و عجم امام اعظم ابیحنیفه کوفی کافی صوفی
 رضی الله تعالی عنه. بدانکه ولادت ابیحنیفه رضی الله تعالی عنه بعد از هفتاد سال [F. 388a]
 از هجرت آنحضرت صلی الله علیه و سلم ولادت او بود. هشتاد سال بود حیات او در ماه
 رجب در صد پنجاه از هجرت از دنیا انتقال کرد چنانچه ازین بیت بیرون می آید تاریخ ولادت
 و وفات او.

بیت

سال هفتاد بو حنیفه بزاد	در صد پنجهش وفات افتاد
-------------------------	------------------------

بدانکه بعد از چهار یار کبار و اصحاب ابرار آن سید مختار صلی الله علیه و سلم و رضوان الله

تعالی علیهم اجمعین مروج شریعت غرای نبوی صلی الله علیه و سلم آن امام بزرگوار ابیحنیفه کوفی کافی صوفی بود رضی الله تعالی عنه. ^{۱۳} اول کسی که در شاه راه شریعت غرای خیر البشر امر معروف و نهی منکر. بعد از صحابه بی واسطه کرده بود او بود یکی از اصحاب کبار رضی الله تعالی عنه ملازمت کرد ازین جهت مذهب شریف حنیف او اقدم و اشرف و اوسع است و [از] ^{۱۳} مذاهب دیگر شیخ فرید الدین عطار رحمة الله علیه در کتاب تذکرة الاولیا نقل میکند که روزی جمعی از کودکان آن قدده اهل عرفان و راهنمای اهل جهان [F. 388b] حضرت امام اعظم رضی الله تعالی عنه را در رسته بازار دیده با یکدیگر می گفتند که هر بیگاه این مرد هزار رکعت نماز میگذارد اما ورد ایشان پانصد رکعت نماز بود. این کودکان دروغ کوی نشوند کویان. بعد از آن تا وقت رحلت هزار رکعت نماز میگذاردند. مرویست که سی سال بطهارت نماز خفتن نماز بامداد گذاردی هر لحظ و هر زمانی که از پی اجتهاد مسئله کردیدی اول غسل کردند. بعد باجتهاد مسئله مشغول شدند. روزی اگر هزار مسئله اجتهاد کردند هزار بار غسل کردند. مزار و مدفن او در بغداد است یزار و یتبرک به مشهور و معروف است. و هر که بر سر تربت امام اعظم دعا کند دعای او مستجاب بشود و مستجاب الدعوه بود محل استجابت دعاست. میگویند مرقد منور و مشهد معطر ایشانرا اللهم اوصلنا بشرف زیارت عظم البرکت مرقد المعظم امام اعظم رضی الله عنه. در منقبت امام عظم گوید:

شعر

نام نیک او امام اعظم است [F. 389a]
مذهب پاک حنیفه بس عزیز
کحل دیده کن تو خاک مقدمش
مردمان از طوف او دشاد بود
هر که دل در دل خود میطلبی
بر دعاهایش اجابتها رسد

بو حنیفه آن امام اقدم است
چار مذهب را تو حق دل ای عزیز
تا نوانی بر کزین تو مذهبش
مرقد پاکش که در بغداد بود
تربت او را شفیع آرد کسی
زود حاجتهای ما را حق دهد

آلهی بحرمت ذات پاکت و بحرمت حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم و بحرمت

^{۱۳} Marginal insertion.

جميع انبياء مرسل عليهم السلام و بحرمت چهار يار ابرار كبار بزرگوار تا مدار آن سيد مختار
 رضوان الله تعالى عليهم اجمعين و بحرمت شاه زاده های کونين و بحرمت حمزه و حضرت
 عباس و بحرمت حضرت فاطمه زهرا رضى الله تعالى عنها و بحرمت جميع اصحاب کرام من
 المهاجرين و الانصار و بحرمت آن امام اقدم و زاده اهل عالم امام اعظم و بدم اوليا و بحرمت
 نفس اصفيا و اذکيا و بدم شهداء کربلا بر جميع افتاده گان و فرو مانده گان اين امت با
 همت رحمت و مغفرت کرم فرماى و اين بينورا بطفيل [F. 389b] مقبولان در کاهت قبول سازى
 آمين رب العالمين.

مثنوى مولوى

حضرتى پر رحمتى پر کرم	پيش تو يکسان وجود هم عدم
ما همه اميدوارن تويم	ريزه چنين خولن لجان تويم
دست گير از دست ما را بخر	ما ز خود سوى تو کردائيم سر
غالبى جاذبى لى مشتري	شايدلر در ماند کان را و اخري
باز خر ما را از ين نفس پليد	کاردش بر استخولن ما رسيد
ايمنى از تو مهابت هم ز تو	هم دعا از تو اجابت هم ز تو

خواجه خسرو دهلوى عليه الرحمه

لى بدر مانده گى پناه همه	کرم تست عذر خواه همه
کرد نعلين رهروان رهن	شرف تکمۀ کلاه همه
بطفيل همه قبولم کن	لى آله من آله همه
قطره ز آب رحمت توس ست	شستن نامه سياه همه
گفتن لا اله الا الله	روز محشر بود گواه همه
خسر و از تو پناه ميطلبد	لى پناه من پناه همه

تاريخ ولادت و وفات امام همام قدوة اهل امام شافعى رضى الله عنه آن مجتهد کلام آلهى و
 خزينه دار علوم نا متناهى. امام شافعى رضى الله عنه در ماه رجب و روز وفات امام اعظم
 [F. 390a] تولد يافته بود. سال عمر مبارک او نود سال بود و در شهر مصر بود در سنه
 اربعين و ماتين از دنيا برفت و قبر مبارک او آنجاست.

در تاریخ وفات امام مالک رضی الله عنه آن صاحب مذهب و مجتهد کلام حضرت کبریا مقرب و مقبول درگاه حق جل و علا امام مالک رضی الله عنه هشتاد سال عمر مبارک او بود و در سنه تسع و ستین و مائه در مدینه مکرمه از دنیا برفت.

در تاریخ وفات امام احمد حنبل رحمه الله علیه آن صاحب مذهب و مجتهد کلام رب مقبول درگاه مقرب بارگاه امام همام امام احمد حنبل رضی الله عنه بعهد واثق در بغداد در سنه ثلثین و ماتین از دنیا برفت. بدانکه هر چهار مذهب بر حق است نعوذ بالله هر کدام از این چهار مذهب حق را بغیر حق دانند عین فضاحت و قباحت است در قیامت.

نظم

چار مذهب را تو حق دانی عزیز تا بیابی^{۱۴} بهره از هر چار نیز

و از والد عزیز خود سماع دلرد میفرمودند که ای فرزندان سعادت‌مند اینکه این چهار مذهب را [F. 390b] بر حق دانید و در عین سعادت هدایتید. و نیز میفرمودند که تفرقه میان مذهب حنیف امام اعظم رحمه الله علیه و سه مذهب دیگر آنست که اگر کسی از آن سه مذهب دیگر بمذهب شریف حنیف امام اعظم در آیند، انعام و احسان و نوازش باید کرد فامّا اگر از مذهب امام اعظم بآن سه مذهب دیگر در آیند تخیه و سرزنش نباید کرد تعظیماً و توقیر الشانهم چنانچه علما را درین نکته سخن دقیق است. هر چهار مذهب را بر حق باید دانست لیکن تفرقه آنست که در مذهب خود کثرت صواب و قلت خطا را باید داد اما بر مذاهب دیگر بر عکس و الله اعلم بالصواب و الیه المرجع و المآب.

بدان ای عزیز از آنچه از خط ید شریف والد خود دیده بود این ضعیف.

تاریخ ولادت و انتقال مشایخ کبار سلاسل را قدس الله تعالی ارواحهم و اسرارهم بنابر عدم استطاعت تبرکا و تیمناً درین رساله تحریر مینماید تا از باطن روحانیت و از یمن همت

^{۱۴} بیانی؟

این مقربان درگاه و مقبولان بارگاه حضرت آله دشواریهای [F. 391a] روز مرگ و بیکیسیهای خانه کور و عقوبتهای رور حشر را آسان کردند بمنه و کرمه یا ذوالجلال و الاکرام و الجود و الغفران.

مناجات بحضرت قاض الحاجات بطریق عجز گوید

کنه کار وعاصُ شرمنده ام	بجرم کنه بسکه خو کرده ام
کزین غفلتم ده خلاصی مرا	بکن حاجتم ای خدا توریا
از پدر و ز مادر آنهیم مهربان	عفو کن بر جرم من ای مُستعان
جز تو نبود هیچ غمخوری مرا	بر ضالتهای من راهی نما
تو بحق انبیا و اولیا	از فضاحتها نکهداری مرا
پر کشتن من درین فسق فجور	بر سک پرت بکن رحم ای غفور
که چندین سال عمرم رفت بر لُهو	همیشه بود کارم سهو بر سهو
ای خدا از قطره آب پلید	تو بعالم کرده ما را پدید
پادشاه بی و زیر بی ولد	خود بگفتی لَمیلِدْ کُفُوْاً اَحد
وا حدا لقهار تو ای مُستعان	غافر العصیان تویی ای مهربان
اول آخر تویی ای کردکار	تو مکردان در قیامت شرم سار
شرمسارم شرم سارم شرم سار	

تاریخ وفات خواجه [F. 391b] معروف کرخی رحمة الله علیه از طبقه اولاست مرید امام همان امام علی موسی رضا ست رضی الله عنه مستجاب الدعوه بود توفی رحمة الله فی شهر سنه مائتن از دنیا برفت مشهد معطر مرقد منور او در بغداد است. هر که آنجا دعا کند مُستجاب گردد و یزرا و یتبرک به.

تاریخ وفات سلطان ابرهیم ادهم رحمة الله علیه آن ولی اقدم و آن کامل مکمل اعظم سلطان ابراهیم ادهم [قدس سره مرید امام همام امام محمد باقر است رحمة الله علیه توفی رحمة الله فی سنه اثنین و ستین و مائتن در شام شریف از دنیا برفت قبر مبارک او در شام است یزرا و یتبرک به.

تاریخ وفات شیخ شقیق بلخی رحمه الله علیه مرید سلطان ابراهیم لاهم^{۱۵} بود و پیر شیخ حاتم اصم در سنه اربع و سبعین و مائه در ولایت ختلان شهید کردند قبر مبارک وی در انجاست یزله و یتبرک به.

تاریخ وفات شیخ سری سقطی رحمه الله علیه از طبقه اولاست مرید معروف کرخی است. در وقت نماز بامداد سه شنبه سیوم شهر شریف رمضان فی شهر سنه ثلث و خمسين و مائتين از دنیا برفت یزله و یتبرک به.

تاریخ وفات سید الطایفه شیخ جنید بغدادی رحمه الله علیه مرید خال خود سری سقطی بود. مشایخ او را سید الطایفه می نامند از طبقه اولی است در سنه ستبع و تعین [F. 392a] و مائتين از دنیا برفت قبر مبارک وی در بغداد است یزله و یتبرک به.

تاریخ وفات شیخ شبلی رحمه الله علیه هشتاد هفت سال از عمر مبارک شبلی رحمه الله علیه گذشته بود. مرید سید الطایفه شیخ جنید است. توفی شهر سنه اربع و ثلثین و ثلث مائه از دنیا رفته و از طبقه اولی است و قبر مبارک وی در شام است یزله و یتبرک به.

تاریخ وفات شیخ ابو بکر الکتانی رحمه الله علیه مرید شیخ جنید است رحمه الله علیه توفی فی شهر سنه اثتین و عشرين و ثلثمائه.

تاریخ وفات شیخ ابو عبد الله الخفیف البغدادی رحمه الله علیه. عبد الله الخفیف مرید شیخ ابو محمد رویم البغدادی است و ابو محمد رویم مرید سید الطایفه شیخ جنید است. توفی عبد الله الخفیف فی شهر سنه احدى و ثلثین و ثلث مائه از دنیا رفته.

تاریخ وفات سلطان احمد خسرویه رحمه الله علیه مرید شیخ حاتم اصم بود. توفی رحمه الله

^{۱۵} Marginal insertion.

عليه في شهر سنة اربعين ومائتين قبر مبارك وی در بلخ است بیرون حصار [F. 392b] شهر
مذکور از طبقه اولی است آستان راستان او بغایت فایض الانولر است جانب جنوب خاک ریز قلعه
بلخ است یزلر و یتبرک به.

تاریخ وفات شیخ ابو تراب نخشی رحمه الله علیه بغایت بزرگ بود و مُستجاب الدعوه مرید
شیخ حاتم اصم بود رحمه الله علیه در سنه خمس و اربعین و مائتن در ان سال که ذو
النون مصری^{۱۶} و حمة الله علیه از دنیا برفت.

نقل کرد تاریخ وفات شیخ فضیل عیاضی رحمه الله علیه در محرم فی شهر سنه سبع و
ثمانین مائه از دنیا برفت. از طبقه اولی است بغایت بزرگ و عظیم ایشان است.

تاریخ وفات بشرحافی رحمة الله علیه مقیم بغداد کشت در روز چهار شنبه عشر عاشور را از دنیا
رفت. در سنه سبع عشیرین و مائتن از طبقه اولی است بزرگ و رفیع القدر بود قبول تمام
داشت.

تاریخ وفات سلطان بایزید بسطامی علیه الرحمة در سال صد و سی از هجرت بوده از دنیا رفته.
مرید امام همام حضرت امام جعفر صادق بود رضی الله عنه. بغایت غیور و صاحب کرامات
بود همچنان پیشتر از چند سال از وجود شیخ ابو الحسن الخرقانی بنور کرامت و فراست
[F. 393a] واقف شده بود. و می فرمود از خاک خرقان بوی مردی می آید و نیز آن خداوند کار
مولانا جلال الدین رومی در مثنوی معنوی بتفصیل بیان کرده است. در طریقه علیه اهل الله
سخنان عالی دلرد همچنانکه گفته است لیس فی جبتی سو الله.

تاریخ وفات شیخ ابو الحسن خرقانی علیه الرحمة شب در شنبه عاسور در سنه خمس و عشرین و
اربعمائه از دنیا رفته. مرید شیخ ابو عبد الله الدلستانی بود. او مرید شیخ عمر بن الدورجی و

¹⁶ Dhu al-Nun al-Misri, d. 246/861.

لو مرید شیخ ابراهیم کشتانی و لو مرید شیخ عمر بن موسی و لو مرید شیخ موسی المعروف به بابا یزدان و لو مرید سلطان بایزید بسطامی است قدس الله تعالی ارواحهم.

تاریخ ولادت خواجه عبد الله انصاری رحمة الله علیه و هم لو گفته که ولادت من روز جمعه وقت غروب آفتاب بود الثانی من شعبان سنه سته و تسعین و ثلثمائه از طبقه ثانیست مرید شیخ ابو الحسن خرقانی بود. سخنان او در طریق بغایت بلند است در سنه احدى و ثمانین و اربعمائه از دنیا رفت. قبر مبارک او در هرات است.

تاریخ وفات شیخ ابو سعید ابو الخیر رحمة الله علیه [F. 393b] صاحب کرامات و حارق عادات بود. در طریق شأن عظیم داشت از طبقه ثانیست. مرید شیخ ابو العباس قصاب است و در شب جمعه وقت نماز حفتن چهارم شعبان در سنه اربعین و اربع مائه از دنیا رقت. هزار ماه عمر مبارک او بود.

تاریخ ولادت و وفات شیخ الاسلام احمد بامفی^{۱۷} الحامی علیه الرحمة و الرضوان ولادت شیخ در سنه احدى و اربعمائه بود شکر عظیم داشت بغایت که وجد او را موات سماع میکردند. مرید شیخ ابو طاهر است رحمه الله علیه. ابو طاهر مرید شیخ ابو سعید ابو الخیر است. بعد از یکسال انتقال شیخ شیخ خود ولادت شیخ الاسلام بود. در سنه سته و ثلثین و خمسّماته^{۱۸} از دنیا برفت هشتاد پنج سال عمر مبارک او بود.

تاریخ وفات شیخ المشایخ برهان الحقایق، شیخ برهان الدین قلیج رحمه الله علیه صاحب کرامات بود. مصنف رسالات سخنان علیه او پسنه است مراهل این خانواده را با شیخ ابو القاسم کرکانی صحبت داشته بود. بابا سلمان عارف ترک مرید خزینه دار اسرار سبحانی خواجه

^{۱۷} نامقی ؟ No dots.

^{۱۸} 530 AH = 1136 CE.

ابو یوسف همدانی است رحمة الله علیه ذکر دل را از شیخ برهان الدین [F. 394a] قلع گفته اند. میگویند رحمة الله علیه و هم وی را چنان شعار بود که بچوب خشک نظر انداختی سبز کشتی و کسی را دیدی که ذره از جاده شریعت شریف غرای حضرت نبوی صلی الله علیه و سلم تجاوز کردی بیک نظر بشمشیر کرامت کردن آن شخص را قطع کردی بغایت غیور بود. بعضی میگویند مرید شیخ ابو علی فارمدی طوسی رحمة الله علیه. بعضی دیگر گویند مرید شیخ ابراهیم ناکوتی بود. و شیخ ابراهیم ناکوتی مرید شیخ خواجه محمد جوی ابن محمد است و خواجه محمد بن حموی مرید شیخ ابو القاسم کرکانی است رحمة الله علیهم اجمعین. در سنه تسعین و اربعمائه نقل کرد و مزار فایض الانوار ایشان بغایت کثیر الفیض است محل استجاب و عاست یزل و یتبرک. حصرت والدم می فرمودند که فرزند ما را ابشیخ^{۱۹} برهان الدین قلع رحمة الله علیه انتسابست و فرزند ارشد ایشانرا قلع لک اتا میگویند رحمة الله علیه والد بزرگوار خود بوده اند. در یکی از قریهای تومان شیراز سمرقند است. قبر مبارک وی بغایت بزرگ و غیور بوده است یزل و یتبرک به.

آن کاشف اسرار سبحانی [F. 394b] خواجه جهان خواجه عبد الخالق غجدوانی رحمة الله علیه. در رساله قدسیه زکیه اش آورده که روزی بابا سلمان عارف ترک رحمة الله علیه سوال کرد از ان مرشد صمدانی شیخ ابو یوسف همدانی رحمة الله علیه شیخ برهان الدین قلع میگویند در ذکر دل چند طهارت شرط است؟ شیخ ما بر لفظ مبارک راندند که پنج طهارت شرطست: اول طهارت چشم است؛ باید که چشم پوشیده باشد از دیدن نا محرم. دوم طهارت گوش است. گوش باید که پاک باشد از شنودن آوازه های حرام. سیوم طهارت زبانت. زبان باید که پاک و بری باشد از غیبت و دروغ و سخن نی فایده. چهارم طهارت شکمست. شکم باید که پاک باشد از ماء کولات و مشروبات و مطعومات شبهه و حرام. پنجم باید که صحبت بغافلان و کاهلان و جاهلان ندارد زیرا که جبلت آدمی چنین است با هر که صحبت دلد طبع وی میگیرد.

^{۱۹} Reading unclear; damage to the manuscript.

و بس مهم صحبت باهل معرفت داشتن و احوال خود را از غیر محرم نهان دانستن بلکه از محرم نیز گفته اند.

بدان ای عزیز از آن سوال بابا سلمان عارف [F. 395a] ترک معلوم شد که شیخ برهان الدین قلع رحمة الله علیه صحبت کثیر البرکت آن مرشد صمدانی خواجه ابو یوسف همدانی رحمه الله علیه را در یافته بوده اند.

تاریخ ولادت و وفات آن مرشد صمدانی شیخ ابو یوسف همدانی رحمه الله علیه خواجه جهان خواجه عبد الخالق رحمه الله علیه گفتند ولادت شیخ ما دوشنبه ماه صفر ختم بالخیر و الظفر بوده است و از حیات شیخ ما هزلر نه ماه بیست شش روز گذشته بود. وفات شیخ ما روز پنجشنبه بیست ششم ماه محرم الحرام نی شهر سنه خمس و خسمائه در سمرقند فردوس مانند از دنیا برفت در مُدّت عمر خود سی هشت حج پیاده کرده بودند و ده هزلر ختم قران بقراءت حفص در مصحف کرده بودند و هفصد کتاب نایره تفا سیر و احادیث و فقه و اصول و کلام حفظ داشتند و دویست سیزده مشایخ را در یافته بودند. و هشت هزلر بت پرست را مسلمان کرده بودند و آنها که از گناه توبه کرده براه در آمده. شمار ایشانرا کسی نمیدانست زیارت عظیم البرکت شاه زاده قشم^{۲۰} بن العباس رضی الله عنهما [F. 395b] بسیار رفتند سمرقند را بر سایر بلاد تر حج کردند زیرا که مرقد و مشهد بن عم بنی حضرت شاه زاده قشم بن العباس رضی الله تعالی عنهما در سمرقند فردوس مانند است.

بدان ای عزیز از فرزندان آنحضرت صلی الله علیه و سلم هیچ کس شبه نبود بآنحضرت صلی الله علیه و سلم الا حضرت شاهزاده قشم بن العباس رضی الله عنهما كما قال رسول الله صلی الله علیه و سلم مَنْ اشبه من الناس لی خلقا و خلقا الا قشم بن العباس البوم^{۲۱} این

^{۲۰} قشم؟

^{۲۱} البوم؟

حدیث بر در روضه آن شاهبار^{۲۲} بلند پرواز مکتوبست زیاده تفصیل میخوالهی رجوع کن بر
 رساله قدسیه امام صمدانی خواجه ابو یوسف همدانی رحمه الله علیه از مناقت جلیله حضرت شاه
 زاده قثم رضی الله عنه بسیار ایراد نموده ند. در منقبت قثم بن العباس رضی الله عنهما.
 بیت
 پایه آستان آن شه دین مفخرنه فلک بود بیقین

بدانکه باذن حضرت خواجه زنده دلان حضرت خضر علیه السلام آن مرشد صمدانی خواجه ابو
 یوسف همدانی رحمه الله علیه در دهم ماه رجب عظمه الله تعالی [F. 396a] حرمتی فی شهر سنه
 اربع و خمس مائه بسمرقند آمدند و از ولایت همدان با ایشان یازده کس آمده بودند. اول ابو
 موسی خادم؛ دویم فقیر عبد الخالق؛ سیوم امام یحیی عاتفری؛ چهارم خواجه اسحاق؛ پنجم
 خواجه رباط؛ ششم برادر زاده خواجه ذکریا ورخسری؛ هفتم خواجه آدم شاداری؛ هشتم خواجه
 حکیم بلخی؛ نهم خواجه محمد چله؛ دهم خواجه قریش؛ یازدهم بابا سلمان عارف ترک.
 عزیزانیکه اسامی مبارک ایشانان مکتوب شده است چون در سمرقند در محله خوش رود سه ماه
 باشند. بعد از آن خواجه حسن انداقی و خواجه احمد یسوی در ملازمت شیخ ابو یوسف همدانی
 رحمه الله علیه آمدند و تلقین ذکر دل بر گرفتند. و بعد از نه ماه خواجه عبد الله برقی مرید
 شدند سمرقند در زمان این عزیزان چنان شده بود که از لب آب آمویه تا فرغانه و از خارزم تا
 بدخشان هیچ مبتدع و هوادر نبود. این است از آنچه از رساله حضرت خواجه جهان نقل کرد.
 این ضعیف [F. 396b] تبرکاً و تیمناً درین رساله.

بدان ای عزیز آن ولی قبله ولایت و آن صفی کعبه هدایت آن مرشد صمدانی خواجه ابو یوسف
 همدانی رحمه الله علیه را چهار خلیفه است. خلیفه اول جانشین ایشان آن کاشف اسرار آلهی
 غریق طبع بحر نا متناهی خواجه عبد الله برقی رحمه الله علیه و قبر مبارک ایشان در بخارست
 بیرون دروازه کلابادات بر سرتل شورستان نزدیک بمزلر فایض الانولر خواجه اسحاق کلابادی

^{۲۲} شایاز؟

رحمة الله عليه بغایت مقابر کثیر الفیض و بزرگست یزلر و یتبرک به.

حلیفه دویم آن برهان الحقایق خواجه حسن انداقی اند رحمة الله عليه. نسبت سکر و ستغراق بر ایشان غالب بوده بوعی که بکفایت مایحتاج عیال و اطفال نمی توانستند پرداخت. روزی حضرت خواجه ابو یوسف همدانی بحضرت خواجه حسن گفته اند که عیالمند شده اید توجه بکفایت عیال و اطفال از ضروریات دین است حضرت خواجه حسن فرموده اند که این نسبت شریف [چنان]^{۲۳} مستولست که اصلا سرو برک هیچکاری [F. 397a] ندارم. حضرت خواجه ابو یوسف ازین سخن در غیرت شده اند بخواجه حسن درشت گفته اند از عالم غیب بخواجه یوسف ایهام رسیده که یا یوسف انا اعطیناک البصارة و اعطینا الحسن البصيرة و البصارة حضرت خواجه یوسف بعد از شنیدن این الهام همیشه بحضرت خواجه حسن بتعظیم ملاقات میکرده اند. و قبر مبارک خواجه حسن نیز نزدیک بقبر خواجه اسحاق کلابادی است رحمة الله علیهما یزلر و یتبرک به.

بدانکه انداق قریه ایست بر سه فرسنگی بخارا خلیفه سیوم حضرت خواجه ابو یوسف همدانی سلطان الاولیا حجة الاتقیا، سلطان خواجه احمد یسوی اند رحمة الله عليه. یکی از کرامات و خارق عادات ایشان بود که هر که با خلوص نیت مشرف بشرف صحبت الکثیر البرکت ایشان میشد از طایفه اهل الله میکشت همچنانکه فرموده است بترکی نیاتینگ قول داشینگ. این سخن بمذاق این خانواده سخن بزرگست بلکه مستنبط از حدیث [حضرت]^{۲۴} نبوی صلی الله علیه و سلم انما الاعمال بالنیات نی^{۲۵} شهر سنه اربع و عشرو خمسائه [F. 397b] از دنیا برفت و قبر مبارک وی در ترکستان است. بغایت آستان راستان کثیر الفیض است یزلر و یتبرک به.

^{۲۳} Marginal insertion.

^{۲۴} Marginal insertion.

^{۲۵} فی؟

خلیفه چهارم حضرت خواجه ابو یوسف همدانی آن خزینه دل را سرلر سبجانی خلوت نشین حجره نهانی خواجه جهان، خواجه عبد الخالق غجدوانی رحمه الله علیه نام والد بزرگوار ایشان عبد جمیل بوده بعبد الجمیل امام مشورند از اولاد حضرت امام مالک می شوند امام ساکن ملاط روم بوده و گویند عبد الجمیل امام صحبت حضرت خضر علیه السلام را در یافته بوده اند حضرت خضر علیه السلام بوجود خواجه جهان بشارت داده بوده اند و عبد الخالق نام نهاده اند. بعد از آن عبد الجمیل امام بسبب حوادث ایام از ولایت روم بدیار ماوراء النهر افتاده اند. بولایت بخارا آمده در غجدوان اقامت نموده اند و حضرت خواجه عبد الخالق همانجا متولد شده اند و همانجا مدفونند. آستان راستان قطب جهان بغایت کثیر الفیض است یزلر و یتبرک به. هر که آنجا دعا کند مستجاب شود محل اجابت دعا ست و در تحت قدمیه ایشان سلطان [F. 398a] الوغ بیک کورگان مدرسه عالی دارد که آنرا مدرسه فیضیه می نامند.

بدانکه سرور خانواده حضرات خواجهگان عالیشان قدس الله ارواحهم حضرت خواجه جهانند رحمه الله علیه چراکه ذکر دل را در ابتداء حضرت خضر علیه السلام بایشان تلقین کردند و بران سبق مدلومت نمی نمودند تا آن وقت بصحبت کثیر البرکت امام ربانی خواجه ابو یوسف همدانی رحمه الله علیه رسیده اند بسلوک مشغول شده اند و حضرت خواجه ابو یوسف همدانی ذکر دل را بذکر علانیه جمع می کرده اند. اما حضرت خواجه عبد الخالق غجدوانی بذکر علانیه مشغول نمی نموده اند چون از حضرت خواجه خضر علیه السلام بعمل کردن بعزیمت مأمور بوده اند این عزیمت تا قیامت باهل این خانواده بزرگ سند است و الله الهادی الی سبیل الرشاد.

بدانکه مسافت غجدوان از بلده بخارا مقدر شش فرسنگ یک میل است.

بدانکه حضرت خواجه جهان علیه الرحمه را چهار خلیفه بوده اند. سرور مقتای اهل این

خانواده بزرگ سولی آنها که سر اطراف و اکناف عالم باین سلسله زکیه علیه غریمت نموده
 [F. 398b] بودند. شمار ایشان را بحر خدای کس نمیدانست از آنچه اقافله سالاران قافله
 قدسید نقشبندیه بودند قدس الله تعالی ارواحهم. این ضعیف مبین میگرداند امیدور^{۲۶} جا
 آنست که در سلک سکان اهل این خانواده و آن محشور گردد این نا توان قال الله تبارک و
 تعالی و کلبهم بأسط ذراعیه بالوَصِيدِ الایة.^{۲۷}

بدانکه شرافت سک اصحاب کهف آن بود که برادر غارن سه تن از ابرار بدو باز وی خود تکیه
 کرده استخوان شد همچنان خبر داده است قوکه تعالی و رابعهم کلبهم الایة.^{۲۸} چهارم ایشان
 آن سک بود این ضعیف بطریق فخر^{۲۹} گوید باهل خانواده بزرگ.

بیت

چون سکان ترکمانم برادر خرگاه یار رلستانش کی روم من کر کنندم سنکسار

جبلت آدمی آنست که با هر صحبت دلرد از ایشان با نیکان نیک گردد با بدان بد گردد.

بیت

سک اصحاب کهف روزی چند پی نیکان گرفت مردم شد
 بسر نوح با بدان بنشست خاندان بنوتش کم شد [F. 399a]

بدانکه خلیفه اول خواجه جهان رحمة الله علیه آن عزیز لجة بحر عمیق خواجه احمد صدیق
 بخارای الاصل بوده اند. مزار و مدفن ایشان در مغیان است که از قولی بخارا است یزار و
 یتبرک به.

خلیفه دویم خواجه اولیاء کبیرند رحمة الله علیه و ایشان نیز بخارای الاصل بوده اند و قبر
 مبارک ایشان درون حصار بخارا است نزدیک بُرج عیاران قریب خاک ریزارک.

^{۲۶} امیدوار

^{۲۷} Qur'an aa:bb.

^{۲۸} Qur'an aa:bb.

^{۲۹} فخر؟

خلقه سیوم ایشان خواجه سلیمان کرمیتینی بوده اند رحمة الله علیه و بعضی برانند که خلیفاه خواجه اولیا اند. خواجه اولیا را چهار خلیفه است. خلیفه اول خواجه دهقان قلتی اند. قبر مبارک ایشان در قلتی است. قریه ایست نزدیک بخارا. خلیفه دوم خواجه زکی خدا آبادی و قبر شریف ایشان در خدا آباد است که از قریه های بخارا است. خلیفه سیوم ایشان خواجه سوکمانند و قبر مبارک ایشان نزدیک بقبر حضرت خواجه اولیاست. خلیفه چهارم ایشان فروند ایشان خواجه عزیز^{۳۰} اند رحمة الله علیه. و شیخ حسن بلغاری بصحبت خواجه غریب رسیده بوده اند و ایشان را بسیار می ستوده اند [F. 399b] و حضرت خواجه غریب را نیز چهار خلیفه بوده اند.

خلیفه اول خواجه اولیای پارسا بوده اند و ایشان از قریه خرمن تهی بخارا بوده اند و قبر شریف ایشان بر آنجاست الحال مندرس است. خلیفه دوم خواجه حسن شاوری اند. قریه ایست از مضافات بخارا، قبر مبارک ایشان آنجاست الحال منطمس است. خواجه لوکتمان خلیفه سیوم خواجه غریب اند و قبر مبارک ایشان در بخارا نزدیک بخوض مقدم است. بر بالای پشته خواجه چهار شنبه خواجه اولیاء پارسا ایشان خلیفه چهارم خواجه غریب بوده اند. و نیز خواجه اولیاء پارسا را سه خلیفه بوده اند. خواجه محمد شاه بخاری، خواجه سعد الیدی غجدوانی، خواجه ابو سعید بخاری.

خلیفه چارم حضرت خواجه جهان خواجه عارف ریوگری اند رحمة الله علیه. ریوگری قریه ایست از قریه های غجدوان قبر مبارک ایشان آنجاست یزار و یتبرک به.

خواجه عارف را خلفا بسیار ند. خلیفه افضل و اکمل ایشان حضرت خواجه محمود انجیری فغنوی اند رحمة الله علیه و قبر مبارک ایشان در ولکنی است. یکی از قریه ها معروف و مشهور [F. 400a] بخارا است یزار و یتبرک به.

^{۳۰} غریب؟

بدان ای عزیز که افتتاح ذکر علانیه را در طریقه علیه خواجه عبد الخالق رحمة الله علیه و خواجه محمود انجیر فغنوی کرده اند تا آنزمان آن مرهم دلهای درد مندان خواجه بهاء الحق و الدین نقشبند رحمة الله علیه بزرگان اهل این خانه واده ایشنان را علانیه خوانان میگویند.

بدانکه خواجه محمود انچر فغنوی رادو خلیفه بوده: امیر حسین و ابکنی، بامیر خورد مشهورند. امیر حسین بامیر کلان معروف اند فامّا امر خلافت بامیر کلان تفویض بیافته و قبر مبارک هر دو برادر در و ابکنی است. بعضی گویند حضرت امیر محمود و امیر خورد را امیر کلان هر سه بزرگ در یک قبرمد فرزند یزل و یتبرک بهم.

و امیر خورد را یک خلیفه بوده خواجه علی لرغنداقی رحمة الله علیه. لرغنداقی قریه ایست از مضافات زندقی قبر مبداک خواجه علی آنجاست.

خلیفه افضل و اکمل خواجه محمود انجیری فغنوی حضرت عزیزان خواجه علی رامیتنی اند رحمة الله علیه بغایت بزرگ بوده اند بنابر اشارت غیبی [F. 400b] غریمت ولایت خوارزم کرده در ان ولایت اقامت نموده اند تا که آنجا رحلت نموده اند و از خوارزم برامیتنش نقل کردند. قبر مبارک ایشان آنجاست یزل و یتبرک به. رامیتن قریه ایست از مضافات بخارا. عمر شریف حضرت عزیزان خواجه علی رامیتنی بصد و سی سال رسیده بوده است. با حضرت شیخ علا و الدولة سمنانی صحبت داشته و سید اتا را رحمة الله علیه دیده بودند میان ایشان و شیخ علا و الدولة مراسلات واقع می شده و حضرت عزیزان در اوان سلوک بصفت بافنده گی مشغولی داشته اند و از ان وجه معاش عیال خود میساخته اند. و ایشانرا دو فرزند بزرگ وار عارف کامل بوده خواجه خورد که ایشان فرزند کلانی حضرت عزیزان بوده اند. بعد از نوزده روز وفات [خواجه]^{۳۱} عزیزان از دلد دنیا رحلت نموده اند عمر مبارک ایشان بهشتاد رسیده بود و خواجه ابراهیم ایشان فرزند خورد حضرت عزیزان بوده اند و

^{۳۱} Marginal insertion.

امر خلافت بایشان تفویض یافته بوده.

بدانکه حضرت عزیزاثر ارحمة الله عليه [F. 401a] بعد از خواجه ابراهیم چهار خلیفه بوده. هر چهار بزرگواران محمد نام داشته اند. خلیفه اول خواجه محمد کلاه دوز، قبر مبارک وی در خوارزم است. خلیفه دوم خواجه محمد صلاح بلخی، قبر مبارک وی در بلخی است. خلیفه سیوم خواجه محمد باوردی اند، قبر مبارک ایشان در خوارزم است. خلیفه چهارم خواجه محمد بابای سماسی اند رحمة الله علیهم. مولد و مدفن ایشان سماسیست که از قریبهای معروف و مشهور رامیتن بخار است.

بدانکه حضرت خواجه محمد بابای سماسی را چهار خلیفه بوده اند. خواجه صوفی سوخاری رحمة الله علیه قبر مبارک ایشان در سوخاری ست از قریبهای بخار است. و خواجه محمود بن خواجه محمد بابای سماسی رحمة الله علیهما فرزند بزرگوار ایشانند امر خلافت بایشان تفویض یافته و خواجه دانشمند علی فاما افضل و اکمل خلفاء حضرت بابا بآن معدن فضل و کمال حضرت سید امیر کلال اند رحمة الله علیه و نیز حضرت امیر سید کلال را خلفا بسیارند. خلیفه افضل و اکمل ایشان آن مرهم دلهای دردمندان خواجه جهان سر دفتر [F. 401b] اولیا خواجه بهاء الحق و الدین نقشبند رحمة الله علیه و مزار و مدفن حضرت امیر سید کلال حضرت خواجه ما خواجه بزرگ رحمة الله علیهما نزدیک بلدة فاخرة بخار است مقدار یک فرسنگ و یک میل راه است یزرا و یتبرک بهما. هر دو بزرگ نامدار در جوار مزار فایض الانور آن صحابه کبار خواجه کعب الاحبار رضی الله عنه قریب مقبورند.

نقل مشهور است که حضرت خواجه ما خواجه بهاء الحق و الدین را رحمة الله علیه نظر قبول بفرزندی از حضرت خواجه محمد بابای سماسی بود. روزی حضرت خواجه محمد بابای سماسی رحمة الله علیه از کوشک هندوان میگذشته اند. هنوز حضرت خواجه بزرگ تولد نیافته

بوده اند چهار اطراف و اکناف عالم را بوی کشیده اند بر لفظ مبارک راندند که ازین خاک
بوی مردی می آید زود باشد که کوشک هندوان قصر عارفان شود تا آن وقت که روزی از کوشک
هندوان میگذشته اند فرموده اند آن بوی که میگفتم زیاده شد هماناک آنکس متولد گشته
است و در آن محل از ولادت حضرت خواجه ما خواجه بزرگ سه روز گذشته [F. 402a] بوده.
مثنوی

لولیا از دور نامت بشنوند تا بقعر تا رو پودت در روند

جد ایشان نیازی بر روی سینه مبارک حضرت خواجه بزرگ نهاده بنزد حضرت خواجه محمد
بابای سماسی آوردند نظر مبارک حضرت خواجه محمد بابا که بر ایشان افتاده است
فرموده اند این است آن مردی که بوی او شنوده بودم. او فرزند منست و من او را بفرزندی
قبول کردم. بعد از آن روی بمارک بجانب حضرت سید امیر کلال کرده گفته اند در حق
فرزندم بهاء الحق و الدین شفقت و تربیت خود را دریغ نداری. حضرت سید دست بر سینه
مبارک نهاده از جان قبول کرده اند این ناتوان گوید.

مثنوی

بود بزرگ جهان نکته این مُستمند از دم میر کلال کشت شه نقشبند
او نیامد در جهان پر دغا لولیا بشنیده خود بوی و را

بدان ای عزیز ولادت حضرت خواجه ما خواجه بزرگ در سنه تسع و سبعمائه بوده است. هفتاد
سال از حیات مبارک ایشان گذشته بوده در سنه اثنی و ثمانین و سبعمائه در درون [F. 402b]
حصار بلدة فاخرة بخارا در گذر در ولزه آب از دنیا رفته.

بدانکه اهل این خانه ولده حضرت خواجه ما خواجه بزرگ را ویسی میگویند همچنانکه از قول
نور الدین عبد الرحمن جامی مفهوم میشود.
مصراع: اول او آخر هر منتهی

این سخن بمزلق اهل این خانواده سخن بزرگست.

بدانکه حضرت خواجه بزرگ را چهار خلیفه بوده اند. خلیفه اول آن قطب الکبری خواجه محمد پارسا اند رحمة الله علیه عازم حرمین شریفین زاد الله تعالی شرفهما گردیده بودند. بعد از زیارت عظیم البرکت بیت الله اعظم در مدینه سکینه آن رسول اکرم صلی الله علیه و سلم از دنیا برفته در بقیع دفن کرده اند. خلیفه دوم خواجه علا و الدین عطار اند رحمة الله علیه قبر مبارک ایشان در حصار شادمان است یزل و یتبرک به. خلیفه سیوم خواجه علا و الدین غجدوانی رحمة الله علیه بغایت بزرگ و صاحب شکر بوده اند قبر مبارک ایشان در تحت قدمیه حضرت خواجه بزرگست رحمة الله علیه. خلیفه چهارم حضرت خواجه بزرگ مولانا یعقوب چرخى اند رحمة الله علیه. مزار و مدفن [F. 403a] شریف ایشان در حصار شادمان است یزل و یتبرک به.

بدانکه حضرت مولانا را رحمة الله علیه خلیفه بسیار ند فاماً خلیفه افضل و اکمل ایشان شیخ شیخنا و مخدومنا خواجه احرار ند رحمة الله علیه. بدانکه نام مبارک ایشان خواجه عبید الله است بنا بر اشارت بابشارت حضرت خواجه بزرگ رحمة الله علیه بخواجه احرار معروف و مشهور شدند. از والد خود سماع دلرد. این ناتوان میفرمودند که در آن وقت که حضرت خواجه احرار رحمة الله علیه بخدمت حضرت مولانا دست بیعت و ارادت داده اند حضرت مولانا بتوقف فرموده اند. بعد از لحظ و ساعتی دست گیری کرده فرموده اند که ما را قوت پنجه و باز وی پرزور شمایند این دست دست مبارک حضرت خواجه بزرگ است رحمة الله. نظم
دست پر از غایبان کوتاه نیست دست او جز قبضة الله نیست

بدانکه حضرت ایشان ما خواجه احرار رحمة الله از قریه باغستان تاشکند بوده اند. از فرزند امام عمر باغستانی میشوند از تاشکند عزیمت هرا [F. 403b] کرده اند بمولانا سعد الدین کاشغری صحبت داشته اند و از آنجا بسمرقند فردوس مانند تشریف قدوم لرزانی فرموده اند در سمرقند بارشاد و هدی مشغول گشته اند.

بدانکه از اهل این خانه واده فقر و غنابا هیچکس جمع نه آمده بود مگر با حضرت ایشان ما
رحمة الله عليه همچنانکه نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سره فرموده اند:
مصراع: هزل ان مزرعه در زیر کشتست

با جمیع خلق الله شفقت و مرحمت ایشان برابر بود کسیکه خود را نسبت بسیار میداد و
چندان از سایر خلق نولزش و احسان میکردند و مزار و مدفن ایشان بیرون حصار سمرقند است.
در جوار خواجه کفشیر علیه الرحمه یزل و یتبرک به. در یکی از قریه‌های سمرقند که کمانکران
است نام آن قریه در آن موضع از دنیا رفته اند. پادشاه عصر و جمیع سادات سمرقند و
اهالی و موالی و مخادم و فقراء آن شهر بحنازه ایشان رفته نعش مبارک ایشانرا از آن قریه
بسمرقند فردوس مانند نقل فرموده اند. بتاریخ هشتصد و نودشش^{۳۲} بوده است.

بدانکه حضرت ایشان ما خواجه احرار را [F. 404a] رحمة الله عليه مرید و اصحاب بسارند.
خلیفه الخلفاء ایشان شیخنا و مخدومنا و مرشدنا مولانا محمد القاضی المشتهدند رحمة
الله عليه. قبر مبارک ایشان در تحت قدمیه شیخ و مرشد ایشان حضرت خواجه احرار است رحمة
الله علیهما. بعضی گویند خلیفه دویم مولانا محمد زاهد و خش ولری بوده اند رحمة الله
عليه.

بدانکه مولانا محمد زاهد رحمة الله عليه دست بیعت بحضرت خواجه احرار علیه الرحمة داده
بوده اند. فامّا امر خلافت بایشان نرسیده است رخصت خلافت از حضرت شیخنا و مخدومنا
بوده ازین جهت که آن قطب الابرار حضرت خواجه احرار رحمة الله عليه یک خلیفه و نیم مرید
دارند و میگویند.

نظم

چون قلم اینجا رسید و دل شکست^{۳۳}

^{۳۲} نو و شش

^{۳۳} No second hemistich.

این نا توان گوید.

بیت

ز لطف تو بسیار دلرم امید بحق محمد مکن نا امید

آلهی بفر^{۳۴} جلالک و حرمة بنیک و حبیک محمد المصطفی صلی الله علیه و علی آله و
اصحابه و سلم و نفس اولیائک. آلهی اهل این خانواده را تا قیام قیامت بر جاده شرع شریف
حضرت نبوی صلی الله علیه و سلم مُستقیم دلری [F. 404b] و این نا توان را در سلک سکان آن
بزرگان محشور کردانی همنه و کرمه یاذ و الجلال و الاکرام و الجود و الغفران.

مثنوی

ما همه امید ولان تویم	ریزه جین خوان احسان تویم
دست گیر از دست ما مار انجر	ما ز خود سوی تو کردائیم سر
نا امیدی را خدا کردن زد است	چون کنه بروزن طاعت آمد است
شکرلک لشکرلک یاذ و المنن	حاضری ناظری بر حال من
لی تو بر هر پادشاهان پادشاه	کار ساز یفعل الله ما یشاء

تمت هذه الرسالة المباركة الميمونة المؤلفة المخدم الاعظم الكاساني عليه الرحمة.

من ید الضعیف تافقیر الحقییر محمد شاه بن ملا پاینده محمد البخاری. در روز جمعه هفتم
ماه ذی الحجه در تاریخ هزلر و یکصد و سی چهار من بخره النبی صلی الله علیه و سلم در سال
پلنک حسب الامر و لنیعمی عزیز القدر لرامی شجاعت پناه ایالت دستگاه سیادت و بخابت پناه
وافر السرور. میرزا سید محمد میر آخور بن مغفرت پناه مر خومی مغفوری تنکری پردی بی
پردا پخی لولات با تمام رسید. اللهم اغفر لصاحبه و لقاریه و لکاتبه بحق انبیائک و
ولیائک برحمتک یا لرحم الراحمین تم تم.

به حشش کف لو ساعتی وفا نکند.

^{۳۴} بفر؟

اگر ستاره درم کرد و فلک حراب در بخارا در کذر در ولزه سلاحانه ... و ... سد.

× × × × ×

[F. 405a]

قاریا بر من مکن قهر و عتاب	کر خطایی رفته باشد در کتاب
آن خطای رفته تصحیح کن	از کرم و الله اعلم با لصواب
روزی که چرخ دامن عمرم رها کند	وین تیره خاک بند زیندم جدا کند
یا رب نگاهدار تو ایمان آن کسی	کین خط من بخواند و بر من دعا کند
ایزد نظری بحال آن بنده کند	گنج دلش از معرفت آکنده کند
کو خط فقیر را بو بینه روزی	یک فاتحه در حق نویسنده کند
روزی که نه شادی نه شیون ماند	نی دست قلم نه جان نی تن ماند
بر خاطر دوستان دهد یاد مرا	
خطی که بیادکار از من ماند	
قال لنبی علیه السلام الکاتب یا کل دیت	

در عمد حضرت قمر رکابی حضرت ابو الفیض محمد بها درخان بن خاتان بن الحافان حضرت
فردوس آشیان سید سبحاتقلی محمد بها درخان با تمام رسید.

عدد اوراق این کتاب سیصد و هشتاد و شش است. چهل و هشت جز دو ورق است مجموع این
نسخه شریف.

Variant spellings from the manuscript are included. Brackets surrounding English denote comments; brackets around names indicate parts of the name that are sometimes included or excluded.

Format: tract#/ folio # where the tract is in roman numerals.

I/2a, 4a, 6b, 7a, 10b, 13b, 14a; II/20b, 21a; IV/59a; VI/107a, 107b, آدم (حضرت)
109a, 110a, 110b; VII/122a, 122b, 123a, 123b, 124a, 124b, 127b, 132a; VIII/143a;
X/165a, 165b, 166a; XI/178a; XV/238a, 239a; XIX/269a; XXI/291a; XXII/315a, 315b,
316b, 323b; XXV/338b; XXVI/359a; XXIX/380a.

[See "Abu Bakr Sadiq".] لبا بكر

VII/129b; XXVII/371b. ابراهيم

[See also Shaitan] بليلس

IV/59a, 62b; VI/107a, 107b, 110b; XVII/256a; XXII/311b; XXIII/330b; XXV/345b.

X/167b. ابن فارص مصري

[See also 'Ali] ابو الحسن علي بن ابي طالب

XXIX/386b.

XXIX/405a. ابو الفيض محمد بها درخان بن خاتان بن الحافان

II/24b. ابو القاسم نصرابادي

II/17b; IV/90a; V/96a, 98b, 99a, 99b; VII/134b, 135b; X/175b; ابو بكر صديق

XV/238b, 239a, 239b; XVII/248a, 248b, 249a, 249b, 253b; XX/277a; XXI/296a;

XXII/312b, 319b, 320a; XXV/347b; XXIX/382a, 382b, 383a, 383b, 385a.

XXIX/386b. ابو تراب

XXIX/384b. ابو حفص عمر بن الخطاب

XXVIII/377a. ابو سليمان دلرايي

II/24b. ابو عثمان

[See under "Shaykh Abu Ali Daqqaq".] ابو علي دقاق

II/24b. ابو عمر

ابو عمر عثمان بن عفان بن ابي العاص بن امية بن عبد الشمس بن عبد مناف القرشي

XXIX/385b.

[See "Shaykh Abu Muhammad Ravim al-Baghdadi"] ابو محمد رويم

[=Khâdim Shaykh? See DeWeese, "Persian Hagiography", p. ابو موسى خادم

395]

XXIX/396a.

XXVII/369a, 369b. ابو میسرہ

[See under "Sultan Abu Yazid Bistami"] ابو یزید بسطامی

[Katta only] احمد ابن یارون الرشید

Katta X/143a

احمد بن مولانا جلال الدین کاسانی (کسانی، الکاسانی)

II/17a; VIII/140a; XXII/328a

XXIX/385b. لروی بنت کویز بن ربیعہ بن حبیب بن عبد الشمس بن عبد مناف القرشیہ

XXIX/385b. لروی بیضا بنت عبد المطلب بن ہاشم بن عبد مناف ہاشمیہ

XXII/300b. لسنیدیار سلطان

VII/130a. کشیع

ام الخیر سالمی بنت صحر بن عامر بن کعب بن سعد بن [تیم بن] ^۱مرة القرشید
XXIX/383a.

XXIX/386a. ام کلثوم

XXIX/390a. امام احمد حنبل

[See also next entry; this seems to refer to Hanafi.] امام اعظم

II/22b; XXIX/388b, 389a, 389b, 390b.

XXIX/387b. امام اعظم ابیحنیفہ کوفی کافی صوفی

IV/90b; XV/239b; XVII/249b; XXIX/392b. امام جعفر صادق

[See also Hasan.] امام حسن

XXIX/378b, 387b.

[See also Hossein.] امام حسین

XXIX/378b, 387b.

II/22b; V/103b; XXIX/389b. امام شافعی

[See "Khwaja Abu Yusuf Hamadani".] امام صمدانی

XXIX/403a. امام عمر باغستانی

XXIX/391b. امام علی موسی رضا

XXIX/391b. امام محمد باقر

II/32a; X/171b. امام محمد غزالی

XXIX/390a, 397b. امام مالک

Marginal insertion. ^۱

XXIX/396a. امام يحيى عاتفرى

[Amu Darya] آمويه

XXIX/396a.

V/100a. امير عبد الادل

[Probably a misreading. See Gross/Urunbaev, p. 132, where his name is given as Amir Sayyid 'Abd al-Avval, a close disciple of Khwaja Ahrar and his son-in-law.]

[See also under Abu Bakr, 'Ali, Hasan, Hussein, 'Omar, or 'Osman.] امير المؤمنين
V/99a, 99b; VII/134b, 135a, 135b; XXII/320a; XXVII/367b; XXIX/382b, 385a, 386b.

XXIX/400a. امير حسين وابكنى

III/48b; XIII/197a. امير سيد

[See DeWeese, "Sayyid 'Ali", Kubravi shaykh] امير سيد على همدانى

III/48a.

IV/83b, 92b, 93a, 93b; XV/240b; XVII/252b; XXV/353b; امير (سيد) كلال

XXIX/401a, 401b, 402a.

IV/74a; XXIX/381b. امير عبد الاول

[See Gross/Urunbaev, p. 132, where his name is given as Amir Sayyid 'Abd al-Avval, a close disciple of Khwaja Ahrar and his son-in-law.]

II/29b; III/48a; VIII/156a; XIII/200a; XXII/305a. امير قاسم

[village near Bukhara] انداق

XXIX/397a.

See name, Khwaja Hasan Andaqi also.

XXIX/393b, 394b, 394b-395a, 396a. بابا سلمان (سلماني) عارف ترك

[See under "Sultan Abu Yazid Bistami"] بايزيد

IV/91b, 92a; VIII/141b, 142a; IX/161a, 161b; X/171a, 174a, 174b; XV/240b, بخارا
241a; XVII/253a; XXV/353b; XXIX/396b, 397a, 397b, 398a, 399a, 399b, 400a, 400b,
401a, 401b, 402b, 404b.

XXIX/396a. بدخشان

II/24a; XXVI/363b; XXVIII/376a; XXIX/388b, 389a, 390a, 391b, 392a, بغداد، بغداد
392b.

XXIX/392a, 392b, 396a, 401a. بلخ

[See under "Khwaja Buzurg, Khwaja Baha' al-Haqq u al-Din".] بهاء الحق و الدين

[See under "Khwaja Muhammad Parsa".] پارسا

X/169a. پير انولر

[See also Shash.] تاشکند

VIII/147b; XXIX/403a.

IV/94b. ترک خجندی

IV/91a; VIII/147b, 148a; XXV/349b; XXIX/397b. ترکستان

III/46b; IV/72a; XIII/196b; XVII/258a; XXII/310a; XXV/345a. ترکش سلطان

XXIX/380b. جابر بن عبد الله

XV/237a-b. جانی [جان] بیک سلطان

IV/82b; VII/134a, 134b. جبرئیل [جبرئیل، جبرئیل]

III/39b, 47b; IV/79b; IX/163b. جنگ اُحد

Katta: III/34a, 40b.

[See under "Sayyed al-Tayefa Junayd Baghdadi".] جنید

none found جویباری، جویبری

[See Paul, "Doctrines", p. 65, this is the village where 'Alâ'uddîn went]

XIII/197b.

VII/135a, 135b. حسن

VI/120b. حسن بصری

VII/135a, 135b; XXII/301a. حسین

IX/158b, 159a. حسین منصور حلّاج (حلّاج)

[See under "Hussein Mansur Hallaj".] حلّاج

حنتمه بنت هشام بن المغرة بن عبد الله بن عمر بن مخزوم بن لقط بن مرة القرشية

XXIX/384b.

I/2a, 6b, 7a, 14a; II/20b; IV/59a; VII/122a, 123b; VIII/143a; X/165a, 165b, حوّا

166a; XI/181a; XIII/195b; XXII/315b, 316b.

XXIX/396a. خارزم

خاقانی خان (اعلا خاقانی)

Katta XXVII/308a, 309b; Patna VIII/68b (this tract not in 1443); not found elsewhere in 1443 or typed sections of Katta (5/14/04).

X/174b; XIII/195a; XIV/229b, 230a, 231b, 232a, 233b, خان عالیشان، عبيد الله خان

234a, 234b, 235a, 235b; XVI/244b; XVII/255a; XIX/269b, 270a, 272a; XXV/355b.

XXIX/391b. ختلان

I/13a; XXIX/384a. خدیجه (کبری)

II/24b; XXII/300b; XXIV/333b. خراسان

II/37b; IV/61a, 78b; V/97b; XVII/257a; XXVI/362b; XXIX/395b, 397b, 398a. خضر

IV/77a, 95a, 95b; V/101b, 102a; VIII/148a; IX/161a; X/170b, خواجهگان، خواجهگان
171a, 171b, 173a; XII/186b, 189b, 193b; XIII/195b, 198b; XV/237b, 239a, 239b,
242b; XVI/244b; XVII/250b; XVIII/266b; XXII/281a, 283a; XXII/300b; XXIII/329b;
XXV/343b, 348a, 348b, 349b, 353a, 353b; XXIX/398a.

خواجهگان ما

VIII/148a; IX/161a; XIII/198b; XV/239a; XX/281a; XXV/343b, 348a, 349b, 353b.

[Son of Ramitani. See DeWeese, "Khwajagani Origins", p. 499.]
خواجه ابراهيم
XXIX/400b, 401a.

خواجه ابو سعيد بخارى XXIX/399b.

خواجه ابو نصر X/174a.

خواجه ابو يوسف همداني، (امام صمداني)،
IV/82a, 90b, 91b; XV/240a; XVII/250b, 251a, 251b; XXIX/393a, 394b, 395a, 395b, 396a, 396b, 397a, 397b, 398a.

خواجه احرار خواجه (ناحر الدين) عبید الله
II/29a; IV/76a; V/100a; IX/163a, 164a; XXV/339b; XXIX/403a, 403b, 404a.
X/168b; XIII/200a; XV/241a; XVII/253b, 254a; XXV/339b; XXIX/403a, 403b, 404a.

خواجه احمد صديق (بخاراي الاصل) IV/83a, 91b, 93a; XXIX/399a.

خواجه احمد يسوي (described as a proponent of vocal dhikr;
IV/91a; XXV/348b gives it to people of Turkestan because they can't follow the "path");
XXIX/396a, 397a.

خواجه آدم شاود لری XXIX/396a.

خواجه اسحاق XXIX/396a.

خواجه اسحاق کلابادی XXIX/396b, 397a.

خواجه اولیای پارسا XXIX/399b.

خواجه اولیاء کبیر XXIX/399a.

خواجه اولیای کلان IV/83a, 91b.

خواجه بزرگ، خواجه بهاء الحق و الدين (المعروف نقشبند) II/27a, 28a; III/50b;

IV/81b, 83b, 84b, 92b, 93a, 93b, 94a; V/98a; VIII/155b; IX/159a, 161a, 161b;
XII/193a; XIII/200b; XV/240b, 241a; XVII/252b; XXII/313a; XXV/353b-354a;
XXVI/364b; XXIX/400a, 401b, 402a.

[in Katta III/36a]The full name is not found in 1443, although خواجه تاش کارگن

Khwaja Tash is found in poetry: XII/187a, 188a, 188b, 189b, 190a, 191b, 193b,
194a, 194b.

خواجه جهان XV/240b; XVII/253a; XXIX/396a; 401a.

[See also next entry. Not always clear if it's referring to Ghijduvani or not.]

خواجه جهان، خواجه عبد الخالق غجدواني (عبد (ال) جمیل)

- IV/83a, 91a, 93a, 93b, 94a; IX/161a; XV/240a; XVII/251b; XXV/354a; XXIX/394b, 395a, 397b-398a, 399a, 399b.
 XXIX/399b. خواجه حسن شاورى
- IV/91a; XXIX/396a, 396b. خواجه حسن انداقي
- XXIX/396a خواجه حكيم بلخي
- [Son of Ramitani; see DeWeese "Origins", p. 499] خواجه خورد
 XXIX/400b.
- XXIX/401a. خواجه دانشمند على فاما
- XXIX/399a. خواجه دهقان قلتي
- XXIX/396a. خواجه ذكريا ورخسرى
- XXIX/396a. خواجه رباط
- XXIX/399a. خواجه زكى خدا ابادى
- XXIX/399b. خواجه سعد اليدى غجدوانى
- XXIX/399a. خواجه سليمان كرميتينى
- XXIX/399a. خواجه سوکمانند
- XXIX/401a. خواجه صوفى سوحارى
- IV/91b, 92a, 93a; XV/240a; XVII/251b, 252a; XXV/353b; (ريوكرى) خواجه عارف
 XXIX/399b.
- [Seems to be error for preceeding.] خواجه عارف ريومرى
 IV/83a.
- [See also Khwaja Jahan, Khwaja 'Abd al-Khalq Ghijduvani.] خواجه عبد الخالق
 IV/84a, 91b; XXIX/395a, 396a, 397b, 400a.
- [See Gross/Urunbaev p. 136. If this is not Gijduvani, it could be a resident of Marv; Jami wrote a letter to Khwaja Ahrar asking for help for this figure, with whom Ahrar had stayed during a visit there..]
 V/96b; XXIX/393a. خواجه عبد الله انصارى
- IV/91a; XXIX/396a, 396b. خواجه عبد الله برقى
- XXIX/399a, 399b. خواجه عزيز^۲
- [See also Khwaja 'Ali Ramitani.] خواجه عزيزان
 XII/184a; XV/240a; XVI/245b; XVII/252a, 252b.
- [See Chittick; disciple of BDN involved with (عطار عطر الله) خواجه علا (و) الدين (عطار عطر الله) studying Ibn 'Arabi. See Paul, "Doctrines", first khalifa of BDN, before Parsa.]
- ^۲ غريب؟

III/49a; IV/76a; VIII/141b, 142a; XII/193a, 193b; XIII/197b; XXIX/402b.

XXIX/402b. خواجه علا و الدین غجدوانی

XXIX/400a. خواجه علی لرغنداقی

[d. 715/1316 or 721/1321 or 1321. See DeWeese, (رامیتنی) خواجه علی رامیتنی]

"Khwajagani Origins", "Manaqib", *Islamization*, See *Rashahat*, p. 62-72.]
IV/92b, 93b; XII/184a; XV/240a; XVII/252a, 252b; XXV/353b; XXIX/400a, 400b.

XXIX/396a. خواجه قریش

Katta I/5a; not in 1443. خواجه کمال

IV/92b, 93a, 93b; XV/240b; XVII/252a, 252b; XXV/353b; خواجه محمد بابای سماسی

XXIX/401a, 401b, 402a.

[See DeWeese, "Khwajagani Origins", p. 498; Baward is a خواجه محمد باوردی

town in Khwarezm.]

XXIX/401a.

XXIX/394a. خواجه محمد بن حموی

خواجه محمد پارسا (پرسا، بارسا)

II/27a; III/48b; IV/94b, 95a; VIII/141b, 142a; X/167b; XXIX/402b.

XXIX/396a. خواجه محمد چله

[Note the similarity to the name Muhammad Shah بخاری خواجه محمد شاه بخاری

below.]

XXIX/399b.

XXIX/401a. خواجه محمد صلاح بلخی

XXIX/401a. خواجه محمد کلاه دوز

XXIX/401a. خواجه محمود بن خواجه محمد بابای سماسی

IV/92a, 93a; XV/240a; XVII/252a; XXV/353b; خواجه محمود انجیر (انچر) فغنوی

XXIX/399b, 400a.

XXIX/391b. خواجه معروف کرخی

V/98a. خواجه نجم الدین دادرک

IV/94b; XXIX/397a. خواجه یوسف

I/4a, 11b, 12b; VI/106b; VII/129b-131a; XIII/225b; XV/237b; داود (پیغمبر)

XVII/258a; XIX/268a; XX/280a; XXII/301b; XXIV/334b.

II/29a. درویش احمد

[Error in manuscript. See below under "Shaykh Dhu al-Nun ذوالمنون مصری

Misri".]

- [Error in manuscript. See below under “Shaykh Dhu al-Nun **ذ النون مصرع** Misri”.]
- IV/120b. رابعه
- XXIX/400b, 401a. راميتن
- XXIX/386a. رفيه
- XXVI/363b. ري
- IV/91a, 91b, 93a; XV/240a; XVII/251b, 252a; XXV/353b; XXIX/399b. ريوكر
- [The poet.] II/18a. سعدى
- V/102a; XVIII/266b. سلسلة الذهب
- X/167a; XXIX/391b. سلطان ابراهيم (ابرهيم) ادهم
- IV/90b; V/100a; XII/193a; XIII/223b; سلطان (العارفين) ابو يزيد بسطامى
- XV/239b; XVII/249b, 250a; XXII/307a; XXIX/392b, 393a.
- II/29b. سلطان احمد
- XXIX/392a. سلطان احمد خضرويه
- [Another name for Ahmad Yasavi?] سلطان الاوليا حجة الاتقيا
- XXIX/397a.
- [Honorific سلطان (العارفين، السلاطين، العاشقين) وبرهان المحققين applied to several different people.]
- XVII/254b; XXII/305a, 311b, 312b
- [See under سلطان العارفين وبرهان المحققين مخدومى مولوى (مولانا جلال الدين) رومى “Mavlana Jalal ad-Din Rumi”.]
- XXIX/397b-398a. سلطان الوغ بيك كورگان
- XXVII/368b. سلطان جلال الملة و الدين
- [See under “Khwaja Ahmad Yasavi”.] سلطان خواجه احمد يسوى
- X/171a, 171b, 173b. سلطان مغفور
- X/173a, 173b, 174a; XIII/226b; سلطنت شعارى (مقبول، حضرت بارى، يارى)
- XVII/255a; XXI/291a, 299b; XXV/339b, 346b, 355b, 356a.
- IV/90b; XV/239b; XVII/249a, 249b. سلمان فارسى
- I/11b, 12b; VII/130a; XIII/223a; XX/288a; XXII/311a; XXIII/332b. سليمان
- IX/164a; XIII/197b; XXIX/394a, 395a, 395b, 396a, 403b (many). سمرقند
- II/28b, 29a. سمنون

- سوخاری [Village where Amir Kulal is buried. See Paul, "Doctrines"] XXIX/401a.
- سید انا [See DeWeese, *Islamization*, for sources and context.] XXIX/400b.
- سید الطایفه جنید بغدادی II/16b, 22b, 24a, 25a, 26b, 30a, 31a; IV/80b; X/169b; XXVIII/376a; XXIX/391b, 392a.
- Katta: II/14a, 19a, 20a, 21b, 22b, 25a, 27a
- سید (و) المشایخ XXVII/367a, 367b, 368a, 369a, 371a.
- سید امیر حینی [See under "Shaykh Amir Hin(i)"].
- سید جلال الملة و الدین الرومی [See under "Mavlane Jalal ad-Din Rumi"].
- سید سبحاتقلی محمد بها درخان XXIX/405a.
- شاش [See also Tashkend.]
- IV/76a; X/169a, 171a; XV/241a; XVII/253b.
- شاهی بیک خان Katta VIII/126a [no 1443]
- شاه قاسم XIII/224a.
- شمس تبریزی I/5a; XVIII/259b; XIX/270a; XXI/293a; XXII/326a; XXVI/260a.
- شیخ ابراهیم کشتانی XXIX/393a.
- شیخ ابراهیم ناکوتی XXIX/394a.
- شیخ ابو الحسن بورنی II/26b.
- شیخ ابو الحسن (ال) خرقانی [d. 425/1033; linked to Bistami. EI2 article IV:1057a. Last name voweled both Kharaqânî and Kharqânî.] II/31b; IV/90b; XV/240a; XVII/250a; XXIX/392b, 393a.
- شیخ ابو الحسن لوری [Probably a misspelling for the next. (Kattakhanov has Nuri.)] IV/80b.
- شیخ ابو الحسن [خسین] نوری [Linked to Hallaj.] X/169b.
- IV/85a; XXIX/393b. شیخ ابو العباس
- شیخ ابو القاسم کرکانی (طوسی) IV/90b; XV/240a; XVII/250a, 250b; XXIX/393b, 394a.
- XXIX/392a. شیخ ابو بکر الکتانی
- شیخ ابو بکر قفال شاشی [See under "Mavlane Abu Bakr Qafal Shashi"].
- XXIX/392b. شیخ ابو تراب نخشی
- XXIX/393a, 393b. شیخ ابو سعید ابو الخیر

- XXIX/393b. شیخ ابو طاهر
- XXIX/392a. شیخ ابو عبد الله الخفيف البغدادي
- XXIX/393a. شیخ ابو عبد الله الدستاني
- IV/90b; XV/240a; XVII/250a, 251a; XXIX/394a. شیخ ابو على فارمدی (طوسی)
- IV/95a; X/177a; XXII/301b. شیخ ابو على دقاق
- IX/163a; XXIX/392a. شیخ ابو محمد رويم البغدادي
- [See under "Khwaja Abu Yusuf Hamadani".] شیخ ابو يوسف همدانی
- [May or may not be the same as the following entry.] شیخ الاسلام (هری)
- V/95b; X/170b, 171a.
- XXIX/393b. شیخ الاسلام احمد بامفی^۳ الحامی
- XXIX/393b, 394a, 394b, 395a. شیخ المشايخ برهان الحقایق، شیخ برهان الدین قلج
- XXIX/379a. (شیخ المشايخ) شیخ ابو سعید کازروانی
- XXIX/380b. شیخ المشايخ شیخ سعد الدین حموی
- IV/94b. شیخ امیر حسن
- Kattakhanov ms., I/4b شیخ امیر حسنی سارات (سادات؟)
- IV/94a-b; IX/160b. شیخ امیرحین(ی)
- IV/80b, 81a; X/169b, 170a. شیخ بهلول (بیهلول)
- [See under "Sayyed al-Tayefa Junayd Baghdadi".] شیخ جنید
- XXIX/391b, 392a, 392b. شیخ حاتم اصم
- XXIX/399b. شیخ حسن بلغاری
- [See DeWeese, "An Uvaysi Sufi", p. 35, where he says Tahur is شیخ خاوند طهور
- the "patron saint of Tashkent".]
- II/25b.
- XXIX/394a. شیخ خواجه محمد جوی ابن محمد
- d. 859 or 862 شیخ ذو النون (ذالنون، ذو المنون) مصری
- II/24a, 28b, 31a; XXIX/392b.
- XXIX/380b-381a شیخ روزبهان
- VI/113a شیخ روزهای بقلی شیرازی

^۳ نامقی؟ No dots.

XXIX/391b. شيخ سري سقطي

[See under “Shaykh al-Mashaykh, Shaykh Sayyed al-Din حموى شيخ سعد الدين حموى Hamuvi”.]

III/44a; IV/80b; X/169b; XIII/197a; XXII/309a; XXIX/392a. شيخ شبلي

XXIX/291b. شيخ شقيق بلخي

[See under “Shaykh Farid ad-Din Attar” and “Khawaja ‘Ala (عطر الله) عطار ad-Din Attar”.]

[See DeWeese "Uvaysi Sufi", p. 31, d. 736/1336; DeWeese, شيخ علا و الدولة سماني "Khwajagani Origins", p. 499]

XXIX/400b [in Kattakhanov ms, he's quoted in Sama'iya, f.25a.].

XXIX/393a. شيخ عمر بن الدورجي

XXIX/393a. شيخ عمر بن موسى

XXIX/388a. شيخ فريد الدين عطار

XXIX/392b. شيخ فضيل عياضي

I/12a; III/48b, 51b; X/171a. شيخ محي الدين (عربي)

IV/86b; VII/137a; XXIII/329a. شيخ مرتعش

Katta XXVII/311a; Patna VIII/70a (this tract not in 1443)

XXIX/393a شيخ موسى المعروف به بابا يزدان

[d. 618 AH/1221 CE] شيخ نجم الدين (كُبرا)

II/27b; III/41a, 41b, 45a, 50b; XI/180a.

[See under “Shaykh Najm ad-Din Kubra”.] شيخ نجم الملة و الدين الكبرى

III/46a; VI/113a; XVII/256b; XXIX/394a. شيراز

[See also “Iblis”.] شيطان

II/16a, 16b, 17a, 21b, 34b, 35a; III/41a; IV/59a, 59b, 62a, 63a, 66b, 74a, 75a, 77a; V/101b; VI/107a, 107b, 108a, 109b, 110a, 110b, 111a, 116b; VII/122a, 122b, 124a; VIII/142b, 143a, 145a, 145b, 146a, 146b, 147a, 147b, 148b; X/165b; XI/181b; XIII/198a; XIV/228a, 228b, 232a, 232b; XX/290a; XXV/295b; XXII/311a, 312a, 314a, 316a; XXVI/361a.

XXIX/382a, 382b, 383b, 384a, 385a. صديق اكبر

VII/130a. ضحاك

[name of a surah] طه

IV/86b.

I/9b, 13a. عايشه

XXIX/383a. عايشه صديقه

[See under “Khwaja ‘Abd ah-Khaliq Ghijduvani”.] عبد الخالق

عبد الله ابن ابي قحافه بن عثمان بن سعد بن تيم بن مرة بن كعب بن لوى القرش
XXIX/382b.

XXIX/380a. عبد الله بن عبد المطلب

[See under “Khan Alashan, Ubaidullah Khan”.] عبيد الله خان

XXII/320a; XXIX/385b, 386a. عثمان

X/175b; XXII/312b; XXVII/365b. عزرائيل

علي، (امير المؤمنين)، (ابو الحسن)، (ابن ابي طالب) VII/134b; VIII/144a;
XIX/270b; XXI/298a; XXII/320a; XXV/340b; XXVII/367b; XXIX/382b, 384a, 386b,
387a.

I/9b; II/24b (?); V/99a-99b; XXII/320a; XXIX/384b, 385a, 385b, 386a. عمر

عمر بن الخطاب بن نفيل بن عبد العزى بن رياح بن عبد الله بن قرط بن زراح بن عدى بن
كعب بن لوى بن غالب بن فهر ابو حفص القرشى العدوى المقلب بفاروق XXIX/384b.

عيسى I/12a; III/55a; VIII/146b, 147a; XII/190b; XIII/199a, 199b; XXI/297a;
XXII/303a; XXIX/382a.

[See under “Khwaja Jahon”.] غجدوانى

IV/80b, 81a; X/169b, 170a. غلام الخليل

VII/134b, 135a, 135b; XI/179b; XXIX/378b, 386b, 387a, 387b, 389a. فاطمه

XXIX/386b. فاطمه بنت اسد بن هاشم بن عبد مناف

IV/79b; VI/117a; VII/133a; VIII/149b. فرعون

II/24a; XXIX/396a. فرغانه

IV/90b; XV/239b; XVII/249a قاسم بن محمد بنى ابو بكر صديق

XXIX/394b, 395b. قدسيه (رساله)

XXIX/395a, 395b. قشم⁴ بن العباس

[village near Bukhara] قلتى

XXIX/399a.

I/9a; II/22b; IV/94b; V/101b, 102a; X/172b; XX/281b; XXII/300b; XXV/349a; كعبه

⁴ قشم؟

XXIX/385a, 386b, 396b.

III/42a, 48b; IV/65b; V/103a; XII/187b; XIV/230a; XX/282b; XXV/341b, لیلی
342a.

III/42a, 48b; IV/65b; V/103a; XII/187b; XIV/230a; XX/282b; XXV/341b, مجنون

IV/94b, 95a. 342a. محمد الحافظی

XXIX/404b. [name of the scribe] محمد شاه بن ملا پاینده محمد البخاری

X/169a, 172b, 173a, 174a; XII/193a; XX/274a, 277b; XXII/324a, 324b, 325a, محمدی
325b, 326a, 326b; XXVI/365a; XXIX/379a, 381b.

[No hits; name of Khwaja (فلان) موهواتِ ملیان، موهواتِ ملیان،
Ahrar's mazar.]

[Makhdum's teacher, never named in his text. Get name from hagio.] مخدوم ما

IV/76a, 77b, 84b; VI/113a; VIII/147a, 147b, 156a; X/170b, 171a, 171b, 173b;
XIII/225a; XV/243a.

XXIX/390a, 402b. مدینه

[May be Hallaj. References as part of Hallaj's name not included here.] منصور

IX/161a.

XXVII/366b منکر

I/8a, 10a; II/25b, 26a, 31b, 37a; III/53a, 53b, 54a, 54b, 55a; IV/61a, 74b, موسی
78b, 79b; V/97b; VI/117a; VII/129b, 133a, 134a; VIII/149b; XV/238b; XXII/303a,
317b, 318a; XXIX/382a, 391b

IV/76a; X/169a; XV/241a; XVII/253b. مولانا (شیخ) ابو بکر قفال شاشی

III/49a. مولانا ابو سعید

IV/76a. مولانا جعفر

I/6b, 8b; II/26b, 35b; III/45a, 48b, 50a; مولانا (سید) جلال (الملة) الدین (ال) رومی
IV/61b; VII/138b; IX/159b; X/172a; XIII/227a; XIX/273a; XX/273b; XXI/298b;
XXII/309b, 311b, 312b, 321b; XXIII/330b; XXIV/337a; XXV/344b, 345b, 355b;
XXVI/360a; XXIX/384a, 393a.

III/50b; XXII/313a. مولانا سعد الدین تفتازانی

XXIX/403b. مولانا سعد الدین کاشغری

IX/159a. مولانا صلاح

II/27a. مولانا علی عرّان

[See following entry.] مولانا محمد القاضی (المشتهدند)

- XXIX/404a. مولانا محمد زاهد
- XV/241b; XVII/254a; (شیخنا و مخدومنا) مولانا محمد المشتھر بالقاضی
XXVIII/373a; XXIX/404a.
- IX/162a مولانا نظام الدین تحسین
- III/49b; IV/76a; XII/193b مولانا نظام الدین خاموش
- [d. 1492] مولانا نور الدین عبد الرحمن جامی
X/174a, XIII/224a; XV/241a; XVII/253a; XXII/305b; XXVI/365a; XXIX/402b, 403b.
- XV/241a; XVII/253a, 253b; XXIX/402b. مولانا یعقوب چرخى
- II/27a. مولانا زاده لوترلری
- [See under “Mavlana Jalal ad-Din Rumi”.] مولانای رومی
- IV/92a. مولانه حافظ الدین
- IV/92a. مولانه شمس الایمه کردری
- [See under “Mavlana Jalal ad-Din Rumi”.] مولوی رومی
- [See under “Amir ‘Abd Al-Avval”.] میر عبد الاول
- IX/164b. میرزا بابر کلان
- XXIX/404b. [the patron of ms. 1443?] میرزا سید محمد میر آخور بن مغفرت
- [See under “Amir Sayyed”.] میر سید
- [See under “Khwaja Buzurg, Khwaja Baha’ al-Haqq u al-Din”.] نقشبند
- [The group not the person.] نقشبندیہ
IX/162a; XV/142b; XXV/249b; XXIX/398b.
- XXVII/366b. نکیر
- III/42b, 43b; XI/177b, 178a, 178b, 179b, 180a; XX/279b; XXI/279b; نوح
XXVII/369a; XXIX/398b.
- XXV/339b, 346b, 356a. والده، والدیة (رساله)
- VI/118a; VIII/140b; IX/163b; XXVI/365a. وهاب
- [See also “Hari”.] هرات
- XXIX/393a.
- [=Herat] هری
- X/170b, 171a; XXVI/363b.
- [See under “Khwaja Abu Yusuf Hamadani” and “Amir Sayyed”] همدانی

Hamadani”.]

I/12a, 12b; XXVII/368a. يحيى (يحيى) پيغمبر

[See under “Khwaja Ahmad Yasavi”.] يسوى

VII/126a, 126b. يعقوب

VII/126a, 126b. يوسف

This list compiles the identified Qur'anic passages. Variant spellings from the manuscript are included. Brackets surrounding English denote comments.

Format: tract#/folio# where the tract is in roman numerals.

- Qur'an VII:55** ادعوا ربكم تضرعاً وخفيه انه لا يحب المعتدين.
XXV/348a.
- Qur'an XIV:24** اضلها ثابت كه وفرعها في السماء
[with an extraneous "ki" in the middle]
XVIII/260a.
- Qur'an XXI:34-35** افان مت فمهم الخالدون كل نفس ذائقة الموت
XXVII/366a.
- Qur'an XXV:43** افرايت من اتخذ الهه هواه
[non-standard word order]
IV/78b.
- Qur'an IX:5** اقتلوا المشركين حيث وجدتموهم
XXII/319a.
- Qur'an XXXIX:18** الذين يستمعون القول فيتبعون احسنه
II/25b.
- Qur'an VII:172** اَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ
II/20b, 21a.
- Qur'an II:257** الله ولي الذين امنر الخرجهم من الظلمات الى النور والذين كفروا اولياتهم
الطاغوت يخرجونهم من النور الى الظلمات.
IX/157b.
- Qur'an XXXV:10** اليه يصعد الكلم الطيب والعمل الصالح يرفعه.
III/46a; XVII/265b.
- Qur'an XXVII:55** ان اصحاب الجنة اليوم في شغل فكهون.
III/44a-b; XIII/197a; XXII/309a.
- Qur'an XXII:65** ان الله بالناس لرؤف رحيم
XXIX/377b, 378a.
- Qur'an XXVII:34** ان الملوك اذا دخلوا قرية افسدوها وجعلوا اعزة اهلهما اذلة
VI/116b; XX/290a; XXII/314a.
- Qur'an XXXIX:30** انك ميت و انهم ميّتون
XXVII/366a.
- Qur'an XXII:6** انه على كل شى قدير
XXVIII/374a.
- Qur'an XXXVI:82** انما امره اذا اراد (ايراد) شياً ان يقول له كُن فيكون

IV/58a; X/164b-165a; XV/237b; XVII/258a; XIX/268b; XXII/302a, 320b;
XXIV/335a; XXVI/358b.

إِنَّ هَذَا أَخِي لَهُ تِسْعٌ وَ تِسْعُونَ نَعْجَةً وَلِيَ نَعْجَةً وَ أَحَدَةً فَقَالَ أَكْفَلْنِيهَا وَ عَزَّتِي
فِي الْخَطَابِ.
VII/130a.

إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَ الْأَرْضِ وَ الْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَ أشفقن
منها \\ وَ حملها الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا
III/52a-b; IV/58b; XIX/269a; XX/276b; XXII/315a.
6646/XXVI/306a (to mark).

إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ
IV/59a; VI/107b, 110b; VII/122a.
أَوْ لِنَا الَّذِينَ اسْتَرَوْا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَى فَمَا رَبَّحَتْ تِجَارَتُهُمْ وَ مَا كَانُوا
مُهْتَدِينَ.

Qur'an II:16
VII/133a.

Qur'an VII:179
أَوَلَيْكَ {أَوْ لَيْكَ} كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ
II/31a; III/52b; IV/60b; VI/114b, 116a; XII/182a; XVII/251a.

Qur'an IX:128
بِالْمُؤْمِنِينَ رَوْفٌ رَحِيمٌ
XXIX/378a.

Qur'an XXXVI:60
بَنَى آدَمُ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ
Katta VI/89b; see below starting with "ya".

Qur'an XXIII:16
ثُمَّ أَنْكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُبْعَثُونَ
XXVII/366b.

Qur'an XIX:72
ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَ نَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًّا
VII/135b.
تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَ طَمَعًا وَ مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ
يُنْفِقُونَ.

Qur'an XXXII:16
XXVII/370a.

رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَ هَبْ لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ

Qur'an III:8.
VIII/140b.

Qur'an XXXIII:23
رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا || اللَّهُ عَلَيْهِ
II/22a; V/104b.

Qur'an XXIV:37
رِجَالٌ لَا تُلْهِيهِمْ تِجَارَةٌ وَ لَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ
III/42b-43a.

- سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي
 بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا
 Qur'an XVII:1 III/54b-55a; IV/80a [non-standard spelling, starts at 2nd word]; XX/288a-b; XXII/318a; XXIII/332b.
- عَزَّوَجَلَّ سَيِّمَاهُمْ فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ
 Qur'an XLVIII:29 XXVI/359b.
- فَإِنْ حِفْظٌ [خَفِظَ] لَا تَعْدِلُ فَوَاحِدَةً [افواحدة!]
 Qur'an IV:3 I/2b.
- فَإِنْ كَحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مِثْنَى وَثُلَاثَ وَرُبَاعٍ
 Qur'an IV:3 I/2b, 7b, 11a; II/20b; IV/59a; XXII/316b.
- فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى
 Qur'an LIII:9 II/26b.
- فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعْقًا
 Qur'an VII:143 III/54a.
- فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ
 Qur'an VII:143 III/54a.
- فَلْيُضْحَكُوا قَلِيلًا
 Qur'an IX:82 VII/127a.
- قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ
 Qur'an VII:143 III/53b.
- قَالَ بَادِمُ أَنْبَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ فَلَمَّا أَنْبَاهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ أَنِّي أَعْلَمُ
 غَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تَبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ
 Qur'an II:33 VI/109a-b [spelling].
- قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ
 Qur'an II:32 VI/109a.
- قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَئِبْلَى
 Qur'an XX:120 VII/122a.
- قُلْ يَتُوفَّاكُم مَلَكُ
 Qur'an XXXII:11 XXVII/366a.
- قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ وَالَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ
 Qur'an XXIII:1-2 II/29a.
- [قَالَا] رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا [سَكْنَهُ] ^٢ ([سَكْتَر]) ^١ وَ إِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَ تَرْحَمْنَا
 لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ
 Qur'an VII:23 VII/122b; XXII/316b.

¹ Marginal insertion.² Written above line in red, lacks dots, this is a guess.³ In red, above line. Neither of these is right, and neither really a part of the ayat.

قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي (فاتبعونى) يُحِبِّكُمْ اللَّهُ وَ يَغْفِرَ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ.

Qur'an III:31

XXV:339b.

Qur'an XIV:24

كَشَجَرَةً طَيِّبَةً أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ

XXI/292b; XXII/301a; XXIV/334a; XXV/357a; XXVI/358a; XXVIII/260a.

Qur'an XXVIII:88

كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ

XXVII/366a.

Qur'an LV:27

كُلٌّ مِنْ عَلَيْهَا فَأَنْ

XXVII/366a.

Qur'an LV:27-28

كُلٌّ مِنْ عَلَيْهَا فَأَنْ وَ يَبْقَى وَجْهُ رَبِّكَ ذُو الْجَلَالِ وَ الْإِكْرَامِ.

XXVII/365b.

كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَ تَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ

Qur'an III:110

XX/277b; XXII/324b; XXIV/338a.

Qur'an IX:119

كُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ

V/98b.

Qur'an LXI:2-3

لَمْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ كَبُرُ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ

Katta XXVII/313a; Patna VIII/72a [for complete 2 verses, see below at "Aya"; only one use in 1443.]

Qur'an XIV:7

لَنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَ نَكُمْ

IV/70a; X/166b; XII/183b; XIII/221a; XIV/230a; XX/275a; XXI/291a; XXII/324a; XXIV/333b, 338b; XXV/351b.

Quran II:223

نِسَاءَ كُمْ حَرِّثَ لَكُمْ

I/106b.

نفخت فيه من رُوحى. See below starting with "va".

Qur'an VII:142

وَ أَتَمَمْنَاهَا بِعِشْرِينَ مِيقَاتٍ رَبُّهُ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً.

III/53b.

Qur'an II:30

وَ أَذَقْنَا لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً

VI/108b; X/164b; XXV/339a.

وَ أَذَقْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدْ وَ الْإِدْمَ فَسَجَدُ وَ إِلَّا ابْلِيسَ الْبَى وَ اسْتَكْبَرَ وَ كَانَ مِنَ

Qur'an II:34 (with non-standard spelling)

الكَافِرِينَ

VI/107a.

Qur'an LXXVI:25

وَ أَذْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ بِكُرَّةٍ وَ أَصِيلًا.

XXVII/370a-b.

وَ أَذْكُرْ رَبِّكَ فِي نَفْسِكَ تَضَرَّعًا وَ خِيفَةً دُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ وَ الْأَصَالِ وَ

Qur'an VII:205

لَا تُكِنُّ مِنَ الْغَافِلِينَ.

XXV/348a-b.

- وَاذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ
LXII:10
 XXVII/370b.
- وَاذْهَبْ رُبَّكَ لِلْمَلَائِكَةِ أَنْتَ جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً | قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ
 يَفْسُدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ
Qur'an II:30 VI/108b.
- وَاذْهَبْ رُبَّكَ لِلْمَلَائِكَةِ أَنْتَ جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً | قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ
 يَفْسُدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ
Qur'an XLVI:11 II/34a.
- وَاذْهَبْ رُبَّكَ لِلْمَلَائِكَةِ أَنْتَ جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً | قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ
 يَفْسُدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ
Qur'an II:43 (with spelling errors) VIII/145b.
- وَاذْهَبْ رُبَّكَ لِلْمَلَائِكَةِ أَنْتَ جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً | قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ
 يَفْسُدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ
Qur'an XV:99 IV/79a, 79b.
- وَاذْهَبْ رُبَّكَ لِلْمَلَائِكَةِ أَنْتَ جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً | قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ
 يَفْسُدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ
Qur'an XCIII:11 XV/255a.
- وَاذْهَبْ رُبَّكَ لِلْمَلَائِكَةِ أَنْتَ جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً | قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ
 يَفْسُدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ
Qur'an XIX:71-72 XXVII/369b.
- وَاذْهَبْ رُبَّكَ لِلْمَلَائِكَةِ أَنْتَ جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً | قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ
 يَفْسُدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ
Qur'an XV:43 VII/134b.
- وَاذْهَبْ رُبَّكَ لِلْمَلَائِكَةِ أَنْتَ جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً | قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ
 يَفْسُدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ
Qur'an IX:82 VII/128a.
- وَاذْهَبْ رُبَّكَ لِلْمَلَائِكَةِ أَنْتَ جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً | قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ
 يَفْسُدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ
Qur'an II:31 (with non-standard spelling) VI/109a.
- وَاذْهَبْ رُبَّكَ لِلْمَلَائِكَةِ أَنْتَ جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً | قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ
 يَفْسُدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ
Qur'an XVII:81 IV/73a; XVIII/265b.
- وَاذْهَبْ رُبَّكَ لِلْمَلَائِكَةِ أَنْتَ جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً | قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ
 يَفْسُدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ
Qur'an LXXI:26 [with non-standard spelling] XI/178a.
- وَاذْهَبْ رُبَّكَ لِلْمَلَائِكَةِ أَنْتَ جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً | قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ
 يَفْسُدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ
Qur'an II:35 (similar to VII:19) VII/121b-122a; X/165b; XXII/315b.
- وَاذْهَبْ رُبَّكَ لِلْمَلَائِكَةِ أَنْتَ جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً | قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ
 يَفْسُدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ
Qur'an VI:59 (with non-standard spelling) XVII/247b.
- وَاذْهَبْ رُبَّكَ لِلْمَلَائِكَةِ أَنْتَ جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً | قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ
 يَفْسُدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ
 وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ مِنَّا فَضْلًا يَا جِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُ وَالطَّيْرَ وَالنَّالَةَ الْحَدِيدَ.

This does not exactly match any of these. ⁴

Qur'an XXXIV:10

VII/131a.

Qur'an VI:94

وَلَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ
XXVII/365b.

Qur'an XVII:70

وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ
I/4b; XIX/269a; XXI/291a; XXV/339a; XXVI/359a.

Qur'an VII:143

وَلَكِنْ انْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنَّ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ تَرَانِي
III/54a.

Qur'an VII:143

وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ.
III/53b.

Qur'an LI:56

وَمَا آخَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ
I/3b-4a; VIII/151b; X/174b; XII/182b; XVIII/162a; XXII/321b; XXIV/335b-336a;
XXV/340a; XXVI/359b.

Qur'an XXI:34

وَمَا جَعَلْنَا لِبَشَرٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخَلْدَ
XXVII/366a.

Qur'an VIII:17

وَمَارْمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى
III/39b, 47b; IV/80a; V/106a; IX/163b; XIII/196a; XVII/257b; XVIII/263b;
XIX/272a; XX/289b; XXII/314a.

Qur'an V:99

وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ
XXII/318b.

Qur'an III:54

وَمَكَرُوا أَمَكْرَ اللَّهِ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ
II/28b.

وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ

Qur'an XCIX:8 and XCIX:7 combined and mixed up a bit.

XXVIII/375a.

Qur'an XV:29, XXXVIII:72

وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي
IV/58a; XI/178a; XIII/195b; XV/238a; XX/289a; XXII/315a; XXV/355a; XXVI/359a

Qur'an VII:142

وَوَاعَدْنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً
III/53a.

Qur'an XXX:19

وَيُحْيِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذَلِكَ تَخْرُجُونَ
XXVII/366b.

Qur'an XVIII:78

هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنَكَ
XXVII/365b.

Qur'an XLIX:2

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ
IV/75a.

Qur'an LVIII:11

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَافْسَحُوا يَفْسَحِ اللَّهُ لَكُمْ

- IV/77a.
- يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَمْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ \\ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا
Qur'an LXI:2-3 مَا لَا تَفْعَلُونَ
- XXIII/330a.
- Qur'an V:54** يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ
- VIII/140b; XXII/303b; XXV/340a.
- Qur'an XXX:19** (very similar to يَخْرُجُ الْحَيُّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ
 III:27)
- XI/177b.

Variant spellings from the manuscript are included. Brackets denote comments. Format: Tract#/folio# where the tract is in roman numerals.

- آباء [fathers, ancestors] VIII/156b; XIII/200b.
 لبا نمودن [to refuse] III/52a, 52b, 53a; VI/58b, 107a; XVII/251a; XIX/269a; XXII/315a
 ابتر [one without offspring] XXVIII/376a.
 ابرو I/2a; II/19a; IV/76b; VI/113b; VII/126a, 133a; VIII/152b; XXII/301a; XXV/341b, 356b; XXIX/380a.
 ابريق [jug; see Algar 1999, p. 6] none found
 آثار [impressions; chronicles; Hadith] II/29a; XV/243a; XX/283a, 286b, 287a, 288a; XXI/292a, 296b, 299b; XXII/304b.
 اثبات [affirmation, proof] II/16b; XII/189b; XII/195b, 196a.
 آج [desire, avidity] none found
 اج [a little] none found
 اجازت [giving permission; license] III/45b, 49a; IV/71b, 84a (mashaykh-i turk), 91a, 91b, 92a, 92b; V/100b; VIII/147a; XIII/198a, 198b; XIV/230a; XV/243b; XVIII/266a; XXII/310a, 323b, 325b, 326b, 327b; XXV/340b; XXVI/360a.
 اجتناب [shunning] IV/85b; XXI/296b, 298a.
 اجتناع [assembling, agreeing together] none found
 اجتهاد II/22b; XXIX/388b.
 اجداد [grandsires, ancestors, forefathers] VIII/156b; XV/241aXVII/253b.
 احتراز [avoiding, abstaining, controlling the passions/appetites; see Razi] IV/69a, 72a; XI/181a; XII/191b; XIII/200a; XX/285a; XXV/351a.
 احتياط [surrounding; caution, care, attention] IV/67b; VII/130a; VIII/156b, 157a; XII/190b, 191a; XIII/199a, 200a, 200b; XVIII/260a, 261b; XX/285a, 286a; XXIII/330b; XXV/345a.
 احرام [clothing worn by pilgrims] none found
 احساس [feeling, perceiving]

IX/162a.

[doing good; benevolent action; beneficence, courtesy] احسان

II/25b, 38a; IV/70a; XVIII/267b; XXIX/277b, 384b, 386a, 390b, 403b, 404b.

[coming into one's presence; approaching (death); a citizen] احتضار

none found

[red (in phrases meaning a thing and its opposite)] احمر

I/5b; V/101b; XXII/311a; 317a.

[foolish, stupid] احمق

VII/126b; VIII/146b, 147a; XI/180b; XIII/199b, 226b; XXI/297a.

[reviving, resuscitating] احيای

II/18a; XII/186b.

[to sum up briefly; abbreviate, contract to] اختصار (کردن)

I/2b, 12b, 13a, 15b; III/56b; VIII/155b; XV/237b; XX/238a.

[mixture; confusion; intercourse, conversation; friendship, association] اختلاط

(syn to sohbat, can mean sexual relations)]

X/169a.

[to contradict, disagree] اختلاف (کردن)

I/2b; II/22b; IV/64a, 94b; VIII/144a; XIX/160a; XX/281b; XXII/305b; XXV/349a.

[drawing forth, expulsion; to expell] اخراج (کردن)

XII/186a, 196b; XXIX/383a.

[concealing, hiding, rendering invisible] اخفا

XII/188b; XXV/353a.

[pl of khayir -- good, religious men] اخيار

II/15b; V/102b; VII/139a; XIII/227b; XV/237a; XX/281a.

[to pronounce, sing, warble] لدا کردن

IV/69b, 86a; XX/283b; XXV/352a.

[plural of adab below; usually used in context of “the etiquettes of آداب

sohbat” or “the etiquettes of the tariqat”.]

II/28a, 37a; III/40a; IV/65a, 72a, 72b, 73b, 76a, 76b, 81b, 82b, 84b, 85a, 85b, 88b, 92b; V/96b, 98b, 99b, 100b; VIII/142a, 142b, 148b; XII/181b, 189a; XIII/198b;

XIV/230a; XVIII/262a, 262b; XX/274b, 282b, 286b; XXII/300b, 304a; XXIV/334a;

XXV/341b, 342a, 346a, 350a.

[proper conduct; see also the plural above and “bi adab”.] ادب

II/28a, 28b; IV/76b, 84b, 91a; V/96a, 96b, 97b; XII/192b, 193a; XXV/339b, 341b, 346a; XXVIII/376a, 376b.

[comprehension, capacity, genius; arriving at maturity] ادراك

III/49b; IV/78b; IX/161b; XII/183a; XXVIII/372b.

[both name and general noun] آدمی، آدمیان

I/2a, 4a, 4b, 6b, 7a, 9b, 10b, 11b, 13b, 14a, 14b; II/20b, 21a, 21b, 22a, 25a, 30a, 31a, 32a, 32b, 33b, 36b; III/44a, 46a, 51b, 52a, 53a, 55b, 57a; IV/58a, 58b, 59a, 59b, 60a, 62b, 63b, 65b, 68b, 71b, 75a, 78a, 85b; V/96a, 103b, 104a, 104b; VI/106b, 107a, 107b, 108b, 109a, 110a, 110b, 111a, 112a, 112b, 113a, 114a, 115b, 116b, 118a, 121a; VII/121b, 122a, 122b, 123a, 123b, 124a, 124b, 127b, 128b, 131a, 132a, 136a, 139a; VIII/143a, 144a, 149a, 151a, 151b, 152a, 152b, 153b, 154a, 155a; IX/158a, 162b; X/165a, 165b, 166a, 167a, 175a, 176a; XI/177b, 180a, 181a; XII/183a, 191a, 192a, 192b; XIII/195a, 195b, 200a, 227b; XIV/228a, 228b, 229a, 232b; XV/238a, 239a, 242a; XVI/245b; XVII/248b, 256a, 258a; XVIII/261a, 261b, 262a; XIX/268a, 269a, 269b, 271b, 273a; XX/273a, 277a, 277b, 278a, 279a, 279b, 280b, 284b, 285a, 286b, 288a, 289a; XXI/291a, 297a, 297b, 300a; XXII/302a, 302b, 303b, 309a, 311b, 312a, 312b, 314b, 315a, 315b, 316b, 321b, 323b; XXIII/330b, 331a, 332a; XXIV/333a, 334a, 335a, 335b, 337a, 337b; XXV/338b, 339a, 340a, 340b, 345b, 347b, 350b, 352b, 354b, 355a, 357a; XXVI/358b, 359a, 359b, 361a, 361b; XXVII/355b, 366a, 366b, 367a, 369a, 370b, 371a; XXVIII/372a, 372b, 373b, 375b; XXIX/378a, 378b, 380a, 380b, 394b, 396b, 398a.

[error, mistake; (closer; something obvious, minimal requirement; this لدنی

life, same root as dunya; to bring close, to be lower)]
II/26b, 36a; VII/138b; XII/185a, 194a; XIII/227a; XIV/232a.

[one who has adab] none found لیب

[plural of dhikr; praises of God] لذار

XII/189b; XIII/195a, 196a, 198b; XXV/350a.

[people of discernment] لذكیاء (ذکی)

XIX/270a; XXIX/389a.

[discipleship; see DeWeese, "Khawajagani Origins", p. 508 for some لرادت

context]

III/46b; IV/59a, 87b, 92b, 94b, 95a; VI/106b; VIII/140a; XIII/195b, 226b, 227a; XV/243b; XVII/248b, 249a, 249b, 250a, 250b, 251b, 252a, 252b, 253b, 254a, 254b, 255b, 256a, 256b, 257a; XXI/292b, 294b, 298b; XXII/311b, 312a, 322a, 322b, 323b, 327a; XXIII/330b; XXV/344b, 345a, 346a, 356b; XXVI/360a, 360b, 361a, 362a; XXIX/381a, 403a.

[will, desire, as in will of God] لرادہ

II/21a.

[peace, tranquility; bi-aram also here. Also "motionless", see Razi.] آرام

II/23b, 24a; IV/88a; X/165a; XII/183b, 188b; XIII/195b; XIV/230b, 233a; XV/238a, XX/289a; XXI/294b; XXII/315a; XXV/339b, 356a; XXVII/369a (aram-goh); XXVIII/375a.

[rejecting, rejection, apostasy] لرتداد

VIII/141a.

[elevation, exaltation; height; prosperity] لرتفاع

VIII/155a.

- لرتکاب [commission (of a sin); embarking on] II/27b, 28a.
 لوزن [millet] I/10b.
 آرزو (کردن) [desire, wish; affection, love; +k=to nourish a wish, desire ardently] III/56a; IV/62b; XXVIII/372a, 373b, 374a, 374b.
 لرشاد [license; name of a maqam] IV/84a, 87a, 93a; V/106a; VII/138a; X/176b; XIII/196b, 222a; XV/244a; XIX/272a; XXI/299a; XXII/323b; XXIII/330b, 331b, 333a; XXV/346a; XXVI/361a; XXIX/381a, 403b.
 لره [type of dhikr] XXV/348b.
 لزدواج [pair, duality] I/10b, 11b; III/45b; XII/192b, 193a; XVIII/259a.
 لزکیا [good, just, pious] XXI/299a; XXII/312a; XXVII/366a.
 لزل [eternity w/o beginning] I/14a; II/20a; III/55a; V/96a, 104a; VI/107b; VIII/139b, 143b, 144b; XV/238a; XX/273a; XXV/339a.
 لساس [foundation, basis, pedestal] II/36a; VII/139a; XIII/227b; XXVII/369a; XXVIII/376b.
 لاسب [horse] I/10b; IV/95b; XXVII/366b; XXIX/385a.
 لستاد [master, teacher] I/5a; II/21a, 37b; III/46b; IV/80a, 82a, 87b, 92a; V/105b; VI/109b; VII/124a; VIII/140a; XIII/196b; XVIII/259b; XIX/270a; XXI/293a; XXII/306b, 325b; XXV/345a; XXVI/360a, 361b; XXVII/367b.
 آستانه [a saint's tomb, threshold] I/1b; III/40a; VII/129a; XII/193a; XXV/347a; XXVI/358a.
 لستحسان [praising] II/36b, VII/139a; XIII/227b.
 لستعانت [imploring help] XXV/354b.
 لستغراق [drowning, overwhelming] I/10a; XX/287a; XXIII/331b.
 لستغفار [begging pardon] IV/69b, 85b, 86a; V/97a; VII/130a; VIII/148a, 157a; XII/185a, 185b, 194a; XIII/221a; XIV/229a; XX/286a; XXII/316a; XXV/343a, 351b, 352a, 352b, 353a, 353b.

[hearing, listening; see also *samâ'*] **استماع**

II/19b, 30a; VI/93b; XVII/265b; XXI/299b, 300a; XXIV/334a; XXV/357a; XXVII/366b.

[firm; faithful; truthfulness; equality] **اُستوار**

XXVIII/372b.

[having entire power or authority; predominance, conquest; **استيلا**

domination]

XXV/346b; XXVIII/374b; II/19b.

[sleeve] **آستين**

VIII/148a.

[See also “nâm” and next entry.] **اسم**

IV/86b; XVIII/260a, 267a; XXII/306b; XXV/346b; XXVII/370; XXIX/378a, 382b, 383a, 385b.

[plural of “ism”; especially used for talking about the names of God.] **اسما**

IV/89a; VI/115b; IX/158a, 160b; XII/185a, 186b, 187a; XIII/226a; XIV/228a, 235b, 236a, 236b; XVII/258a; XIX/269b, 269a; XX/283b, 288b, 289a; XXII/302b, 304a, 305a, 305b, 306a, 307a, 315a, 317b, 322a, 327b; XXIV/336b; XXV/339a, 340b, 343a; XXVIII/375b; XXIX/378a.

[See also “behesht” and “jannat”.] **آسما، آسمان**

I/4b; II/26a, 28a; III/40b, 45a, 46b, 48a, 52a, 52b, 53a; IV/58b, 63a, 75b, 81b, 85b; V/98b; VI/111b; VII/134b; VIII/139b, 141b; X/172b, 176a; XII/189b, 193b; XVII/250b, 251a, 251b, 256a, 256b, 257a, 258b; XIX/269a, 272b; XX/276b; XXI/300a; XXII/304a, 308b, 309b, 310a, 312a, 315a, 328a; XXV/352a; 356b; XXVI/363a; XXIX/382b.

[black, in phrases with *ahmr*] **اسود**

I/5b; XXII/317a.

[sign, mark; beckoning] **اشارت**

I/10a; II/36a; III/49a, 55a; IV/64b, 66a, 77a, 84b, 87a, 91a, 92a, 93a, 94a; VII/139a; VIII/150a, 150b; IX/161b, 163a, 163b; XI/178a, 179a; XII/182a, 194a; XIII/197b, 199b, 227b; XIV/235b; XV/244a; XVII/254a; XIX/270b; XXII/303b, 323b; XXIII/331a; XXIV/333b; XXV/348b; XXVII/370a; XXIX/400a, 403a.

[to drink, sip] **اشامیدن**

III/56a; IV/70a, 72b; XX/278b; XXII/310b; XXV/345b.

[being or making strong; impetuosity; intensity] **اُشتداد**

XXVIII/372b.

[employment, study, occupation] **اشتغال**

XIV/228a; XXVIII/372b.

[longing, desire] **اشتياق**

II/19b, 23b; XIV/234b, 235a, 236b.

- [royal directive; see Gross/Urunbaev, p. 358] none found لشرات على
- [sunrise (name of a prayer time); lustre] لشرق
XVIII/260b; XX/283b; XXV/343a.
- [enamoured, mad, confounded] آشفته
II/30b; XIV/233a.
- [clear, manifest; public (mostly found in poetry)] آشكار
II/31b, 32a; III/44a; IV/79a, 83b; VII/134a.
- [terminology] اصطلاح
II/28b; IV/73a; VIII/141a; IX/160a.
- [pl of saut - voices, noises, interjections] -- see under saut. اصوات
- [not at all, by no means, never] اصلاً
XI/180b; XXVIII/374b; XXIX/396b.
- [amending, restoring, repairing] اصلاح
I/2a; II/19a; X/170b; XXII/300b; XXV/356b.
- [agitation, anxiety (alternates are all (اختطراب، اضطراب، اختطراب) misspellings)]
II/23a; XXVIII/375a
- [vanishing, disappearing] اضمحلال
I/10a; IV/89a; IX/160b; XV/243a; XXIII/331b.
- [pure, chaste; purifying] none found اطهار
- [revealing, manifestation; declaration, statement; deposition] اظهار
I/3a, 9b; II/35b; III/47a; IV/58b; VI/107b; X/174b; XII/184a, 188b; XIII/222a, 223a; XIV/235a, 235b, 236b; XX/288a, 306b; XXII/310a, 327a; XXIII/331b, 332b; XXV/343b, 349a, 349b, 354a, 355b.
- [taking counsel; confidence; authority] اعتباری
III/57a; V/101a.
- [being middling, moderate, or even; sobriety] اعتدال
XXVIII/372b, 376a, 376b.
- [criticism, opposition; see also “inkar”, “jadal”, “darigh”, sar zanesh”, اعتراض
“malamat”, “monkar”.]
IV/82b; VI/110a; VIII/143a, 143b, 144a; X/168b; XX/281b, 282a; XXII/307b, 308a, 326b; XXV/344a, 349a, 349b; XXVI/358a, 364a, 364b, 365a.
- [confessing, acknowledging, avowing] none found اعرف
- [believing; faith] اعتقاد
II/17a, 19a, 27b, 28a, 28b; III/50a; IV/71a, 81a, 90b, 95b, 98a; VI/110a; VII/127a; IX/164a; X/167b, 171a, 171b; XII/190a; XIII/198b; XIX/272b; XX/284a; XXII/326b; XXV/345b, 350a, 355b, 356a; XXVI/362a, 364a; XXVIII/375b, 376a, 377a; XXIX/383b,

- 385b.
[nerve, tendon, sinew] عصب
I/14b.
- [strangers, foreigners; rivals, enemies; see also "gharib".] اغيار
II/17b; VI/113b, 119a; VIII/150b; IX/163a.
[troubles, misfortunes] آفت
I/11a; II/22a, 26a, 29a; IV/75a; V/101b; VIII/142b, 145b, 146a.
[near relation(s); see Gross/Urunbaev, p. 419] اقرباء
XVIII/261b.
[peers, contemporaries] اقران
XX/278a, 279a; XXVI/360a.
[more, greater; ample, spcious] افزون
III/55b, 57b; VII/12223b; XII/183b; XXV/356a; XXVIII/373a, 376b.
[disclosing] افشای
II/35a, 35b; VI/107b.
[former, first, more ancient] اقدم
XXVIII/376b; XXIX/384a, 388a, 388b, 389a, 391b.
[eating] اكل
II/24b; IV/58b.
- [news, information; often used as what appears in the heart; vigilance] آگاهی
I/13b; II/23a, 32a; IV/95b; VII/127b, 137a, 137b; X/166b; XII/182b, 184b, 186a, 189a, 191a; XIII/196a, 198b, 199a, 200b, 221a, 222a, 222b, 223a; XIV/229a; XVI/246a, 246b; XVIII/260a, 271b, XX/287a, 287b; XXIII/329b, 330a; XXV/352b.
[instruments, tools] آلات (آلت)
I/10b, 11a; II/20b, 21a, 25a; VII/133b; VIII/152a; X/165a, 173a, 174a; X/168b; XII/183a; XVIII/259a; XXII/316b, 322b, 326a.
[contamination, defilement] آلایش
VI/117a; XIV/228a, 228b, 232a, 232b, 233a.
[congregation, assembly; hunger] البة
IV/89a; V/103b.
[turning towards another; respect, courtesy] التفات
III/39b, 41b, 48b, 49a, 49b, 54b; IV/68b, 77b, 83b, 85a, 89a; V/98a; XII/185b, 188b; XIV/232b; XV/243a; XXVI/362b; XXVII/370a.
[envoy; see Gross/Urunbaev, p. 322] none found الچی
[notes, "tone of voice"; chanting the Qur'an; see also "lahn".] الحان
II/19b, 20a, 25a, 30b, 35a.
[shortened form of "Am I not your Lord" (Q. VII.172)] الست

- II/20b, 21a, 22a, 23a; XVII/258b; XIX/272b.
[kindnesses] الطاف
- V/97a; VII/127b; VIII/153a; X/165a; XXII/315b, 320b.
[the prayers of evening and nightfall] العشائين
XII/186b.
[stained, polluted] آلوده
VII/124a; XIV/228a, 228b; XIX/273a; XXVII/369a.
[inspiration, divine revelation; what a saint is inspired by (MacGregor, الهام
p. 10), but MA doesn't make that distinction, see I/5a]
I/5a; XXII/317a; XXIX/397a.
[the inspriation of God] الهام رباني
II/18a.
[day of resurrection; up to the day of resurrection] الى يوم القيمة
II/21a.
[a plough; a heap of earth used as a target for archers] آماج
XVIII/262b.
[being safe, secure; peace; pardon] امان
II/38a; IV/68b; XIII/197a; XXII/309a; XXVIII/374b.
[obeying, conforming] امتثال
I/2b, 7b; VII/127a.
[examining, testing; trial, inquiry] امتحان
IV/73a, 81a, 88b; V/97b, 98a, 99b, 100a, 100b; XIII/225a; XXII/307a.
[being extended; extension, prolongation] امتداد
XXVIII/374a.
[to forgive] آمرزیدن
I/9a, 9b; III/39a; IV/86a; XXII/316b.
[marriage contract; see Gross/Urunbaev, p. 254] none امر عقود انكحه
found
[hope, desire (from 'Attar)] امل
III/40a, 42b; VII/129a; XXV/354b; XXVIII/372b.
[hereditary lands; see Gross/Urunbaev, p. 311] none found املاك ميراث
[hope, trust] اميد
IV/64b; VII/124a; VIII/152b; X/173b, 174a; XIII/225a, 227a; XIV/232b; XV/241b,
243a; XVII/252a; XVIII/267a; XIX/270b; XX/286a; XXI/298a; XXV/340b, 343b;
XXVIII/372b, 373a, 373b, 374a, 374b, 375a; XXIX/387b, 404a, 404b.
[hopeful; an expectant, dependent, candidate] اميدور
IV/90a; VIII/152b; X/174a; XXII/300b; XXV/356a; XXVI/364b; XXVIII/374b, 376a;

XXIX/389b, 398b, 404b.

[prophets; see also “nabi”.] انبيا

I/5a, 6b, 8a, 11b, 12a, 12b, 14a; II/21b, 22a, 27b; III/42b, 52a, 52b, 55b, 56a; IV/59b, 61b, 68a, 76b; VII/123a, 123b, 124a, 126b, 130b, 131a, 131b, 132a, 132b, 133a, 133b, 135b; VIII/139b, 146a, 154b; XI/177b, 178b, 179a, 179b; XII/182a; XV/238a, 238b, 239b; XVIII/266b; XIX/270a; XX/277a, 280a; XXI/294a, 296a, 297a; XXII/302b, 303a, 310a, 312b, 317a, 317b, 319b (miracles of prophets compared to miracles of awliya), 323b; XXIV/336b, 337a; XXV/343b, 347b, 348a, 349a, 353a, 356a; XXVI/364a, 365b, 366a; XXIX/378a, 378b, 379b, 380a, 380b, 381b, 389a, 391a.

[expecting, anticipating] انتظار

V/103a; VI/114b; XIV/234a; XXVIII/374a, 374b, 375a.

[the (Christian) gospel] انجيل

XXV/349a.

[anxiety, anguish; aversion, disgust] اندوه

XIV/231a, 235a.

XXI/293b. انسان كامل

[rubbing off a color or dye; see Paul, "Doctrines", p. 43, where it انصباع

refers to divine emanations] none found

[land bestowed by ruler] انقطاع

I/12b, 13b; VIII/152b, 153a; IX/163a.

[(DeWeese: Rejection (p. 494 Manaqib) denying, disbelieving; denial, انكار refusal, objection; see also “i’tiraz”, “jadal”, “darigh”, sar zanesh”, “malamat”, “monkar”.]

I/10b; II/16a, 17a, 25b, 31a, 33b; III/43b; IV/94b, 95a; VII/136a; VIII/143a, 143b; X/168a, 168b, 169a, 169b; XIII/224b; XX/279a, 281b, 282a; XXII/307a, 310b; XXV/344a; XXVI/358a.

[being broken; humility, despondency] انكسار

XXV/354b.

[voice] اولز

II/20b, 22b, 23a, 23b, 24a, 29b, 30a, 30b, 31a, 32a, 36b; IV/75a; VII/139a; XIII/227b; XVIII/262b, 263a, 264b, 265a; XXVII/365b; XXIX/381a, 394b.

[commands and prohibitions] اوامرو نواهى

II/21b, 26b, 34a, 34b; XXII/318b.

[times, seasons] اولن

III/48b; X/168b; XII/193a; XII/197a; XXIX/400b

[first, best, chief] اولى

III/51a; IV/64a; VIII/146a; XX/281b; XXV/352b; XXIX/391b, 392a, 392b.

[friends (of God); see also “wali”, “valayat”, “dust”.] اوليا

I/5a, 5b, 6b, 12a, 12b, 14a, 16a; II/22a, 24b, 26b, 28b, 36a, 37b; III/42a, 42b, 43a, 52a, 52b, 55b, 56a; IV/59b, 68a, 76b, 83a, 88a, 88b, 91b, 93a; V/102a; VII/126b,

131a, 131b, 132a, 132b, 133a, 133b, 135b, 136a, 136b, 138b; VIII/142a, 154b; IX/159b; X/168a; XI/177b, 178b, 179a, 179b; XII/182a; XIII/225a, 227b; XV/239b, 241b; XVII/250b, 254b; XVIII/264b, 266b; XIX/270a; XX/275b, 276b, 277a, 279b, 280a, 281a; XXI/294a, 296a, 297a; XXII/302b, 310a, 311a, 312b, 319b, 323b; XXIV/333b, 336b; XXV/343b, 344a, 347b, 353a, 356a; XXVI/364a; XXVII/365b, 366a; XXIX/381b, 386b, 388a, 389a, 391a, 397a, 399a, 399b, 401b, 402a.

[to hang, suspend. Used in 'Attar] آویختن (آوز)

III/46b, 51b; VII/132a; XVII/256b; XXVIII/374a; XXIX/380a.

[taking thought for, minding, attending to; diligence, management] اهتمام

I/3b, 6b, 9a, 9b; III/47b; IV/75b; V/99b; VIII/140b, 144a, 152b, 155a, 156b; XII/189a; XIII/222b; XV/241b, 242a; XXII/325a, 326a; XXV/345b, 352b.

[more or most important; needful; momentous] کهم

XXVIII/376b.

[iron] آهن، آهین

II/32a; XVIII/259b, 264a, 264b; XIX/270a; XX/274a; XXI/293a; XXII/325b; XXVI/360a.

[melody; design, intention; canon] آهنگ

X/165b.

[pl of yaum, days, times, seasons] ایام

VII/130b; XII/181b, 182a, 187a; XVIII/266a; XXI/294b; XXIV/338a; XXV/339b; XXVI/361a; XXVII/368a; XXVIII/373b; XXIX/397b.

I/2b; III/39b, 44a, 54b, 55a; IV/79a, 79b; VII/134b, 135a, 135b; VIII/145b; آیت

X/166b, 174b; XI/177b; XII/183b; XIII/197a, 221a; XVII/255a; XVIII/260a, 267a; XXII/303b, 309a, 318a, 319a, 321b, 324a, 324b; XXV/343b, 348b; XXVII/365b, 370a; XXIX/378a, 383b.

[preferring, choosing; bestowing] ایشان

IV/72b, 73a, 73b, 81a; X/169b, 170b; XXII/321b; XXIV/334b, 335a; XXVI/358b, 359a.

[oppressing, afflicting; pain, annoyance, trouble] ایذا

XIV/235a.

II/27b, 31a, 31b, 33b; III/43a, 54a; IV, 68b, 71b; VI/115b; VIII/140b, 149a; ایمان

IX/158b, 159a; XI/178b; XIII/197a; XXII/309b, 319a; XXVI/364a; XXVII/370a; XXVIII/375a, 377a; XXIX/383b, 384a, 384b, 386a, 387a, 405a.

این ضعیف

I/1b, 2a; II/17a, 19a; VIII/140a; X/172a, 172b; XV/237b; XVII/254b, 255a, 258b; XX/274a; XXI/291b, 299b; XXII/300b, 305b, 327b, 328a; XXIV/333b; XXV/339b, 347a, 356b, 357a; XXVI/358a; XXIX/383b, 390b, 396a, 398b.

[also used occasionally to refer back to the speaker, but usually in این فقیر

anecdotes]

IV/78a, 85a, 89b; VIII/145a, 148a; X/171a, 173b, 174b; XIV/231a; XV/243a; XVI/246b.

IV/82a; XX/273b, 278b; XXI/294a; XXII/300b. بادلم

[almond (tree)] بادلم

I/10b.

[rule, custom; an intimate friend; reward] باره

II/17a, 19b; III/49b; IV/63a; XIV/231b.

[to turn back, repent, retire] باز گشبدن none found

[something abrogated, rejected, void; false] باطل

II/24b, 32b, 33a; IV/73a, 95a; XVIII/265b, 266a; XXVIII/373b.

I/5a, 10a, 12b, 15a, 15b; II/17b, 18a; III/40a, 42b, 43a, 45b; IV/73b, بواطن، بواطن
74a, 77b, 81a, 81b, 84a, 84b, 87b, 88a, 90b, 91a; V/99a; VII/136a; VIII/140a, 156b;
IX/161b, 163a; X/170a, 174b, 175a; XI/179a; XII/187b; XIII/200a, 200b; XIV/230a,
232a, 234a, 236a; XV/241b; XVI/245b; XVII/247b, 248a, 248b, 249a, 249b, 250a,
250b, 251a, 251b, 252a, 252b, 253a, 253b, 254a, 254b, 255a, 255b, 256a; XVIII/259a,
261a, 262a, 262b, 263b, 265b; XXI/292a, 292b, 294a, 294b, 299b; XXII/302b, 303a,
304a, 309a, 312b, 321b, 322a, 326b, 327a; XXIII/329b; XXIV/336a, 336b, 337a;
XXV/340a, 340b, 341a, 341b, 344b, 346a, 347b, 354b; XXVI/357b, 359b, 360b, 362a;
XXVII/370b; XXVIII/376b; XXIX/390b.

باعث

VIII/144a.

[a weaver; to weave, interweave] بافنده، (بافیدن)

V/103b; XXIX/400b.

[arm, wing; stature; heart, mind; state, condition] بال

V/101b; VI/120a; VIII/154b; XIV/233b; XXIX/379b.

[true, credible; belief, acceptance] باور

II/33b; VI/107b.

[fallow (land); see Gross/Urunbaev, p. 311; note: this word not in باير

Steingass] not found

[luck, fortune] بخت

III/46a; VIII/144a, 145a, 145b, 146b, 147b; X/165b; XX/279a; XXII/323a;
XXVI/362b.

[quilt] بخيه

III/44a; VIII/156b; XIII/200b.

[innovation; error] بدعت

II/17b, 18b, 19a, 22a; IV/90a, 93b; XXII/325a.

[back-biters] بدگویی

II/25a.

[body] بدن

II/21a; IV/71b; X/173b; XII/182b, 183a; XX/278a; XXI/292a; XXII/324b; XXIV/337b.

[giving liberally; gift] بذل

I/2a; II/19a; X/174a; XXII/301a.

[form of revenue assignment; see Gross/Urunbaev, p. 303] برات none

found

برادر II/20a, 23b, 28b, 30a; III/42b; IV/60a, 80b, 81a, 92a; V/100a; VII/124a, 129a, 134b; X/169b, 170a, 170b; XII/182b, 188a; XIII/196b; XVII/258a; XIX/273a; XX/282b; XXII/311a; XXV/342a, 354b, 355b; XXVII/370b; XXIX/396a, 400a.

[higher] برتر

I/13b; III/44a; XII/193b; XVII/258b; XIX/272b.

بركه II/22a, 28a; III/40b, 41a, 43a, 43b, 44b, 49a; IV/77b; V/98a; VII/125b, 129a; VIII/141b; X/171b, 173a; XI/179b; XII/192b, 193a; XIV/229a, 231b, 232b, 233a; XVIII/262b; XIX/270b; XXI/293a; XXII/300b, 313b, 319a, 319b, 327a; XXV/339b, 346a; XXVI/364b; XXVII/370b.

[the elect] برگزیده گان

II/18a, 18b; IV/90a.

برميان بستن [to tie a knot around [their] waists - to link oneself with something]

[naked? pure?] برهند (برهنه) کردن

VII/122b, 123a, 124a, 130b, 135b, 136a, 136b.

[a tendril; fringe; hair on the body, roots] بریشه

XVIII/260b.

[abundance, plenty] بسی

II/27b; III/46a; IV/62a, 71b; V/104a; VI/121b; VIII/142b, 147a, 153a; X/175b; XI/180b; XIII/199b, 222a' XV/243b, 244b; XVII/256a; XIX/269b; XX/279b; XXI/297a, 300a; XXII/311b, 312b, 328b; XXIV/338b; XXVI/359a; XXVIII/375a, 375b.

[being vain; fruitless; vanity, falseness, abortion] بطلان

II/19a; IV/90a.

[I was sent] بعثت sent; mission, embassy

I/13a; II/34b, 35b; XXII/323a.

[boar, a wild pig] بُغرا

VIII/155b, 156a.

[eternal; also a name of God; excludes following entry.] بقاء

III/39b; V/105b; VI/115b, 121b; VII/127a, 133a; IX/158b; X/176b; XII/186b, 187a; XIII/223a; XVI/145a, 246a; XVIII/261b; XX/290b; XXII/302a, 317b, 318a, 327a, 329a; XXVII/366a, 368b, 369a, 370a, 371a; XXIX/380a.

[name of a maqam; the sobriety following fana'] بقا (بقای، بقاء) بعد الفنا

IV/87a; V/106a; VII/138a; IX/160b, 164a; X/176b; XVI/246b; XVIII/263b; XX/287b; XXII/310a, 314a, 322b, 327b; XXIII/333a.

- [lament] بکا
II/28b, 29a; VII/131b.
- [a foundation, basis; to lay a foundation, to build (Steingass); to بُنیاد (کردن)
found, to begin (Haim)]
II/20b; IV/59a, 83a; VIII/155a; XVIII/260b; XXVIII/376b.
- [crucible] بوتۀ
IV/86a; V/105b; IX/158a; XXII/309b; XXVII/368a.
- [beer] بوزه
XXII/326a.
- [rose garden, place with good smells] بوستان
VII/129a, 130a; XIV/236a; XXII/302a.
- [spring] بهارن
XIV/236a; XXI/292a, 295a.
- [See also "jannat" and "asama".] بهشت
I/6b, 10a; II/21b; III/44a, 51a, 51b, 52a; VII/122a, 122b, 124a, 127b; X/165a, 165b;
XII/183a, 185b; XIII/195b, 197a; XXII/309a, 309b, 315b, 316a; XXVI/360a;
XXVII/367a, 368a, 368b, 370a; XXIX/380b.
- [disgraced, shamed] بی آب none found
[See also "adab" (singular and plural).] بی ادب (ی)
III/54a; IV/74a, 74b, 83a, 84b, 85a, 86b; V/97b, 98b; VIII/141a, 141b, 149a;
X/172a; XII/193a; XX/279a; XXVIII/375a.
- [passing the night, doing whatever you might do through the night; بَیتوت
could also mean the beginning of something]
I/2b.
- [unconscious; without knowledge of the self due to religious بی خودی (بیخود)
experience]
II/26a, 36a, 36b; III/54a, 55a; IV/68a, 81b; VII/139a; XII/183b; XIII/196a,
221b-222a, 222b-223a, 227b; XX/286b, 287a; XXIII/331b; XXIV/335a.
- [whiteness; blank book, commonplace book] بیاض
XXVIII/373a.
- [egg, testicle; a helmet; the middle of anything] بیضه
IV/65a; XII/187b; XVIII/267b; XX/282a; XXV/341b, 345b.
- [initiation; see DeWeese, Manaqib, p. 508ff, see DeWeese, بیعه (بیعت)
"Khwajagani Origins", p. 508 for contrast w/ iradat]
XXIX/403a, 404a.
- [sick, infirm, afflicted] بیمار
IV/62a; XVIII/267a; XX/281a, 281b; XXV/342b, 345a.
- [name of a maqam; hadith qudsiyya; see Chittick, بی یسمع و بی یبصر و بی یبطش

- Sufi Path, nawafil*
- III/47b; V/106a; VI/116b; VII/138a; XV/244a; XVII/257b, 258b; XVIII/263b;
 XIX/272a; XX/289b; XXII/305a (given as hadith in this tract), 317b, 328a;
 XXV/346a; XXVI/364a.
- II/21a; IV/80b, 81a, 88a; V/96b, 97a; VI/107b, 109b, 112b, 116b; VII/124b, پادشاه
 127b, 130b; X/166a, 166b, 167a, 167b, 168a, 168b, 169a, 169b, 170a, 170b, 171b,
 172a, 172b; XIV/231a, 231b; XV/237b; XX/278a; XXII/308a, 316a; XXIV/333b, 338b;
 XXVII/371b; XXIX/391a, 403b, 404b.
 [watching; sentinal, guard] پاسبان
 IV/75b; V/103b; VIII/144a; XV/244a; XIX/269b, 270a; XX/282a, 285b; XXV/341b,
 351a.
 [carded cotton] پاغنده
 XVIII/260b.
 پانصد = پنحص
- II/23b, 24a, 30b, 35a, 37b; III/43b, 45a, 57a; IV/77b; 83b, 94a, 96a; V/97a, پای
 105b; VI/114b; VII/129b, 134a, 135b; VIII/146a, 149b; IX/159b, 162a; XII/182a,
 182b, 185b, 190a, 190b, 192a, 193b; XIII/198b, 199a; XIV/230a, 231a; XVI/245a;
 XVIII/267a, 267b; XIX/272b; 294a, 300a; XXII/303a, 304a, 308b, 322a, 323b, 327a;
 XXIII/329b; XXIV/337b, 338b; XXV/340b, 343b, 350a; XXVII/369a; XXVIII/373a,
 374a, 375a.
 [guardian] پد (بید)
- II/20b, 21a; IV/58a; VI/108b; XIII/195b; XV/238a; XX/289a; XXII/315a; XXV/355a.
 I/12b; III/46b, 50b, 51a; IV/90b; VI/116b, 117a; VII/123b, 124a (many), پدر
 128a, 128b, 135a; VIII/142b, 148a; X/174b; XI/178a, 178b, 179a; XIII/196b;
 XIV/228a; XVII/258a; XXV/355b, 361b, 368b; XXIX/386b, 391a.
 [manifest; open, public] پدید
- II/23b, 31b, 32a, 33a; III/42b; IV/87b, 88b; V/100b, 105a; VII/135a; VIII/140b;
 X/173b; XI/180a; XVII/248b; XXI/297b; XXII/311a, 324b; XXIV/337b; XXVI/359a;
 XXVIII/373a; XXIX/391a.
 [to disperse, scatter, send everywhere] none found پراگندن
- [curtain, veil] پرس
 IV/74a; V/105b; VII/134a; VIII/149b; IX/158b; XIV/231a; XVIII/267a.
 [to nourish, foster, educate] پروردن
 I/5a; III/46b; IV/59b, 63a; XII/182b; XVIII/264a.
 [omnipotence; a king] پروردگار
 II/20b; IV/58b, 61a; XIX/272b.
 [abstinence; control over the passions] پرهیز
 III/56b; XII/186a; XX/278b, 281a, 281b, 283a; XXV/342b, 343b; XXVII/369b.
 XI/178b; XX/280a; XXI/297b. پسر

[a passage] پَشان

XII/193a.

[penitent] پشمان، پيشمان

VII/127a, 137a; VIII/148b; XIV/235a; XXV/354a.

[bridge] پل

VIII/152b.

[course woolen cloth worn by dervishes] پلاس none found

[an egg; rotten, putrid] پلغده

VIII/141a; XXII/311b.

[refuge] پناه (بناہ)

II/17b, 18b, 34b; III/41a, 46a; IV/60a, 61a, 69b, 82b, 96a; VII/127b, 131a; IX/160a; XII/192b; XXII/312a; XXV/340b; XXIX/389b, 404b.

[cotton] پنبه

II/23a.

[concealed, hid, clandestine, secret] پنهان

I/3a, 4a, 4b, II/32a, 34b, 35b; III/41a, 42b, 57a; IV/58b, 60a, 68a, 72a, 76b, 79a; V/102a, 103b; VI/107a, 108b, 111a, 111b; VII/123a; VIII/145b; IX/162a; X/167b; XII/187b; XIII/198a, 199b; XV/237b, 242b; XVII/249a, 257a, 258a; XVIII/264a, 266b; XIX/268b, 270b, 271a; XX/280b, 282b, 286a; XXI/298a; XXII/302a, 311a, 312a, 322a, 327a; XXIV/335b; XXV/341a, 342a, 349b, 352b; XXIV/362b; XXIX/385a.

[search later, when more is edited] پيرى، پيرى

I/5a, 8b, 15a, 15b; II/31b, 33b, 34b, 35b; III/41a, 45b, 46a, 56a; IV/59b, 60a, 65a, 66b, 71b, 72a, 72b, 74a, 74b; V/75a, 75b, 76a, 76b, 77b, 79a, 81b, 82a, 82b, 83a, 84a, 91b; V/97a, 100a, 100b, 102a, 103b, 105b; VII/124b, 135a; VIII/143b, 145b, 147a, 154b; X/169a; XI/180a, 181a; XII/186b, 187a, 187b, 188a, 188b, 189a, 189b, 191b, 192a; XIII/196b, 197b, 198a, 200a, 225a; XIV/229b, 230a, 231a, 231b, 232a, 232b, 234b, 235b, 236a, 236b; XVII/249a, 257a; XVIII/265a, 265b, 266b; XIX/270b; XX/282b, 285a; XXI/293b, 294a; XXII/312a, 313a; XXV/341b, 342a, 351a; XXVI/362a, 362b; XXVII/371b; XXVIII/372a, 373a, 373b; XXIX/291b.

[foot-soldier; pawn; ignorant, illiterate] پياده

V/101b; XXIX/395a.

[cup, goblet] پياله

V/97b.

[union, junction; continuity] پيوستگى

XII/184a.

[to join, link, connect] پيوستن

IV/77a; VII/122a; XII/184a; XIII/221a; XVI/245b; XXVII/368a.

[someone who's met a companion of the Prophet; follower, تابعين، (تابعان، تابع)]

dependent]

I/3a; II/16b, 18a, 22b, 30a, 31a; III/55b; IV/60b; VI/115a; VII/131b; XII/194a;

XXII/303a, 323b; XXV/348b; XXVI/363b; XXVII/369a; XXVIII/376b.

[making an impression, leaving a mark] تاثیر

X/167a, 172a.

[interpreter] تاجر

VII/132a, 132b, 133a.

I/5b, XX/317a, 318b (تاجک) تاجیک

[delaying; delay] تاخیر

XXV/346a.

XXIX/387b, 388a, 389b, 390a, 390b, 391a, 391b, 392a, 392b, 393a, 393b, 395a, تاریخ

403b, 404b.

[to set on fire, burn; sparkle; to be disturbed, vexed] تافتن

I/8b; XII/183a; XVIII/264b.

[repentant, returning (to God)] تائب

IV/69b, 86a; XIV/229b; XXV/351b, 352a.

I/1b; II/15b; XV/237a; XXI/291a; XXII/300b; XXIV/333a; XXV/339b; تالیف (تالف)

XXVI/357b.

[strengthening, infusing fresh vigor] تأیید

II/18b.

[to change, transpose] تبدیل کردن

VII/132a; XIV/241a; XX/288b; XXVIII/373a.

[to smile] تبسم کردن

IX/159a; XIV/235b, 236a.

[trade, commerce] تجارت

IV/76b; VII/132b, 133a, 133b; VIII/156b; XIII/200b.

[transgression] تجاوز

III/51a, 53b, 54b, 55a; XXIX/394a.

[pretending ignorance, connivance, apathy] تجاهل

XXVIII/272b.

[celibacy] تجرد

I/12b.

[divine emanations; see Paul, "Doctrines", p. 37] تجلیات

IV/89b; XII/185a, 186b, 187a; XIV/228a, 234b; XX/283b, 284a; XXI/292a, 299b.

[making greedy; inflaming] تحریص

I/2b, 11a; II/19b.

[to approve, applaud] تحسین (کردن)

II/24b; IX/162a; XXIX/379a.

[making special; particularizing; reserving for oneself] **تخصيص**

XXV/347a; XXIX/378a.

[collecting, gathering, acquiring; sum, substance] **تحصيل**

II/23b; III/38b; VI/113b, 114a; XIX/271b, 272b; XX/273b, 274a, 274b, 276b, 278a;
XXI/298b; XXII/311b; XXIV/336b, 337a, 337b; XXV/348a, 350a; XXVIII/372a, 372b.

[verifying; believing] **تحقيق**

I/5b; II/36a; V/96b; VII/138b; VIII/157a; IX/163a, 163b; X/171b; XIII/223a, 227b;
XV/239a; XVII/248b; XX/288a; XXII/236b; XXIII/332b; XXVIII/373b, 375b;
XXIX/382b, 384b.

[putting up with patiently, endurance; see Razi] none found **تَحْمُلُ**

II/17a; IV/58a, 59a, 93a; VI/108a, 116b, 119b, 120a; VII/130a; VIII/145a; **تخت**

XII/194a; XX/288a; XXI/295a; XXII/314a; XXIV/333b, 334a.

[repairing; reparation; punishment] **تدليك**

II/28a, 28b; IV/67a, 69b; V/97b; VI/117a; VII/127b, 128b, 130b, 136b; VIII/141a,
141b, 143b, 144a, 146b, 157a; XIV/229b; XX/282a; XXII/308a, 311b, 316a; XXV/345b,
349a, 349b, 351b; XXVI/364b.

[advancing, promoting by degrees] **تدریج**

XXI/292b, 293a, 293b, 300a; XXII/329a; XXIV/338b.

[whirlwind; see Razi] none found **تندباد**

[beauty] **ترلز**

IV/95a; XXII/301b.

I/8b; III/47b; X/165a, 166a; XII/181b; XIII/196a; XV/239a; XVII/254b; **ترجمه**

XVIII/259b; XIX/272a; XX/275b, 276a, 289a, 290a; XXI/298a; XXII/301a; XXV/339b,
340a, 342a, 346b, 356a, 356b; XXVI/358b, 364b; XXIX/378a.

[preferring; gaining superiority] **ترجیح**

VIII/152a.

[wavering, hesitating; resistance, rejection; cultivation] **تردد**

IV/82b; V/97b; XXV/346a.

[terrified, timid (first from 'Attar)] **ترسناک، ترسان**

VII/124b; VIII/142a; XXV/352b; XXVII/367a; XXVIII/376a.

[watching, waiting, expectation, contemplating] **ترقب**

XII/187b; XVIII/267b.

[advancement, improvement, progress, augmentation] **ترقی**

II/19b; IV/89a, 89b; VIII/152b, 153a, 155a, 157a; XII/185a, 185b, 194a; XXII/304b,
305b, 308b; XXV/352b.

[advance, progress, augmentation, advancement, esp. in purifying] **ترقیات**

yourself]

I/14a; II/23a, 25b, 30b; IV/69a; XIV/230a.

- تُرک، ترکی [The ethnonym or language.]
I/5b; II/28a; IV/84a, 94b; VIII/154a; X/172a (?); XIII/195a; XXI/295b; XXII/317a, 318b; XXV/356b; XXIX/397a.
- ترنم [quavering; modulating the voice]
V/105b; XIV/231a; XVIII/267b; XXV/346b.
- ترویج [placing a value on something; currency]
X/168a, 169a, 171b, 172a, 172b, 173a, 173b, 174a; XX/275a, 277b; XXI/291b, 293b; XXII/323a, 324a, 325a, 325b, 326a, 326b; XXIV/338a.
- تسبیح [rosary beads]
I/11b; III/51b; XXIX/379a.
- تسبیحات [litanies. See Paul, "Doctrines", p. 20] none found
- تسکین [quieting, assaging; peace of mind]
I/13b; XIV/234a, 235a; XV/237b; XXII/323a; XXV/339b; XXVIII/375a.
- تسلی [being diverted, comforted]
I/2a, 7a; XXII/323b; XXVIII/372b, 373b, 374b.
- تسلیط [absolute dominion]
I/12b.
- تشبیه کردن [to compare]
II/19a; III/45a; IV/90a; XXVII/369a.
- تشخیص [discerning; identifying; assessment, diagnosis]
XII/186a; XXV/342b.
- تشویش [trouble, bother, annoyance (used to describe son of Ahrar)]
II/29a; III/43a; IV/88b; V/100a; VII/129b; X/171b, 172a, 172b; XIV/235a; XXII/318b; XXVI/262a.
- تَصَرُّف (تصرفات) [power, supernatural power; see Buehler, "Heirs"; see Paul, "Doctrines", p. 34-36; see Chodkiewicz, Quelques aspects, p. 72ff, where it's a practice; see also râbita]
II/16b; III/43a, 56a; IV/59a, 89a; VIII/143a, 145a; XV/244a; XVII/253b, 257b; XX/278a; XXII/308a, 316b, 318a, 322b, 328b; XXV/343b.
- تصفیه [purifying, clarification; adjustment]
IV/65b; V/102b; VIII/156b; XIII/200a; XX/282a; XXII/303b, 304a.
- تصوف XXVIII/377a.
- تَضَرُّع [humility, earnest supplication]
XXV/348a; XXVIII/376a.
- تطویل [lengthening, extending, prolonging]
XX/283a; XXV/342b.
- تَطْهیر [purifying]

II/18a.

[explaining, interpreting; interpretation] تعبیر

IX/158a, 161b, 162a, 164a; XVII/256a; XIX/269a; XX/290a.

[opposing, hindering; happening; noticing] تعرّض

X/168b; XII/182a, 187a; XVIII/266a.

[O'F: fanaticism] none found تعصب

[rendering useless, abandoning; void; legal term; breaking away from تعطيل

smtg]

II/19a; IV/90a.

[attachment to, connection with; depending on, relying on] تعلّق (تعلقات)

I/6a; II/18a, 23a; III/40b, 41a, 42a, 43b, 45a; IV/67b, 93b; VI/117b, 118a, 119a;
 VIII/149a; IX/159a, 159b, 160a, 163a; X/172b, 176a; XII/184a, 186b, 189b, 190a,
 190b, 191b; XIII/198b, 199a; XIV/228b, 233a; XV/239a; XVI/245a, 245b; XVIII/264a,
 266a; XIX/271a, 272a, 273a; XX/281a, 282a, 284a, 284b, 285a, 286b; XXI/293a;
 XXII/308b, 309a, 313b, 321a, 327b; XXIII/331a; XXIV/335a; XXV/340a, 350b;
 XXVI/359a, 360b; XXVII/370a; XXIX/385b.

[teaching, instruction, learning] تعلیم

I/10b; II/19a, 21b, 35a; IV/83a, 85a, 90a, 92b; VI/109a, 115b; VII/123a, 123b;
 XIII/226b; XVIII/262a; XX/276a; XXII/316b, 317a; XXV/352b; XXV/353a;
 XXVIII/376a.

[reproaching, reviling, disgracing] تعیر، تعیر

None found 1443.

Katta II/20b

[fixing, appointing; appointment, establishment] تعین، تعین

VII/133b; XII/186a; XX/283a; XXII/386a; XXIV/336b; XXV/343a; XXIX/391b.

[feigning negligence; being intentionally negligent, conniving] تغافل

VIII/151b; IX/161a; XIV/233a; XIX/271a; XXII/317b; XXVIII/372b.

[cantillation of the Qur'an] none found تغیر

but see entry above, which could be a misread for this.

[singing] تغنی (کردن)

II/24b.

[altered; corrupt] تغیر

III/55a, 55b; V/99b.

[investigation] تفحص

X/173a.

[scattering, discord, disunion; misunderstanding; distractedness] تفرقه

VIII/156b, 157a; X/168a, 169a, 172a, 172b; XVI/245a, 246b; XXI/298a; XXII/326b;
 XXIX/390b.

[thinking, meditating, considering] تفکر

- XII/183a; XIII/221a; XX/285b.
 [superiority] تفوق
 XX/278a, 279a; XXVI/360a.
 [to demand] [کردن] تقاضا
 III/47b; IV/74a; X/165a; XII/185a, 192a; XXIV/334b; XXV/348b; XXVI/358b
 [precedence, preference, priority; giving precedence] تقدّم، تقدّم
 I/5a, 11b; IV/64a, 80a, 80b, 81a; VIII/139b, 141a, 147a; X/169b, 170b; XV/238a, 238b; XIII/194b; XXII/302b, 317a, 317b, 326b; XXIV/337a; XXV/349a; XXV/376b.
 [defect, failure, mistake; guilt, blame] تقصير
 IV/93a; V/97a; VII/123b, 124a, 135b; VIII/144a, 144b, 157a; X/165b; XXII/310b, 326a; XXV/353a, 354a.
 [investing w/ authority; imitation; hypocrisy] تقلید
 II/19a; IV/90a; XX/279a.
 [becoming powerful; strengthening, assisting] تقوی (تقویت)
 III/48b, 49a; V/102b; XIII/197a, 225a; XIV/228b; XVIII/260a, 261a; XX/275a; XXII/326a, 326b; XXVI/361b.
 [pride] تکبر
 III/50a; VI/107a; VII/136a; XXVI/360a, 361b.
 [repeating often, repetition] تکرار
 III/50b; XVIII/267a; XXII/308b.
 [to call someone an unbeliever] تکفیر (کردن)
 II/16a; III/39b.
 [speech, conversation] تکلم
 I/13b; XII/188a, 188b; XIV/235b.
 [perfecting, perfected; completed] تکمیل
 III/43a; IV/87a, 89a; V/106a; VII/138a; IX/164a; X/176b; XII/189a; XIII/196b, 222a; XV/244a, 244b; XVI/246a; XVII/257b; XXI/299a; XXIII/333a; XXVIII/372b.
 [disciples, students; same as talib.] تلامذ
 II/24b.
 [taking pleasure, enjoying oneself] تَلَذُّذ
 I/9a.
 [to waste, ruin] تلف کردن
 IX/159b.
 [instructing, instruction; prayer of the dead] تلقین
 IV/90b, 92b; VII/123a; X/171a; XIII/226b; XX/276a; XXII/317a; XXV/350a, 352b, 353a; XXIX/396a, 398a.
 [soiled, stained] تلوث
 XIV/230a.

- تمزيق کردن [to tear into pieces] II/30a.
 تَمَسَّك [obligation; hold on to] II/18a, 18b, 22b; III/46b, 56a; VII/132a; XVII/256b; XXV/348b.
 تمغا [type of tax; see Gross/Urunbaev, p. 262] none found
 تَمَنَّا، تَمَنَّى [wishing for, asking for; supplication, prayer] III/55a; VI/108a; XXII/303a; XXV/354b; XXVIII/374a; XXIX/379a.
 تَمِيز [discernment, discretion] IV/78a; V/101b; VIII/145a.
 تَنَاسُل [begetting, generation] I/12b.
 تَنَافُر [discord. See Lewisohn (1997) p. 24.] none found VII/130a; XI/179b; XIII/226b; XIV/231b; XXIII/330b; XXIV/333b; XXVI/362a.
 تندرستی، تن درستی [health, bodily vigour] XII/183a.
 تَنْزُل (کردن) [descent, decline, diminuation; degradation] XXVIII/374a.
 تَنْفِيز [transmitting; causing to penetrate. Always used with tasarruf.] IV/59a; XV/244a; XVII/257b; XXII/318a, 322b.
 تَوَاجِد [ecstasy, rapture] II/30a.
 تَوَاجِد [feigning ecstasy, see Mojaddedi, 2003, p. 7] II/30a.
 تَوَاجِي [envoy; see Gross/Urunbaev, p. 369] none found
 تَوَافُق [concord, agreement. See Lewisohn (1997) p. 24. Opposite: tanâfur.] none found
 تَوَال [end, extremity] None found
 تَوَالِد [begetting; generations] I/7b, 12b; II/21a.
 تَوْبَه [repentance, penitence; see Böwering, 1999] I/2a, II/17a; III/39a, 40a; IV/61a, 69b, 70a, 86a, 92a; V/97a, 112a; VII/125a, 125b, 127a, 127b, 130a, 130b; VIII/157a; XII/186a, 186b, 194a; XIV/229b; XVIII/262b, 263a; XX/283a, 286a; XXII/316a; XXV/342b, 343a, 346a, 351a, 352b, 353a, 354a; XXIX/382a, 395a.
 تَوَجُّه [turning toward; regarding; see Paul, "Doctrines", pp. 34-36. See also

- râbita.]
 II/35a; IV/65a, 68b, 71a, 74a, 86b, 92b; VIII/149a; IX/162a; XII/187b, 189b;
 XVI/246a, 246b; XVIII/262b, 267a, 267b; XX/282a, 283a; XXII/300b; XXIV/336a;
 XXV/340a, 341a, 341b, 350a; XXVI/360b; XXIX/396b.
- [fashion, way, method; inquiry; see also "taur" with a tal] تور
 [concealing, dissembling; the books of Moses] توریت
 XXV/349a.
- [guidance; making events conspire happily; Divine guidance] توفیق
 II/17a, 18b; VII/126b, 139a; VIII/140b, 144a, 147b, 152a, 153a; IX/160a; XIV/230a;
 XVII/254b, 255a; XXV/345b, 346a, 354a, 356a; XXVI/363b; XXVIII/372b, 373b, 375b,
 376a; XXIX/379a.
- [delaying; hesitation] تَوَقُّف
 II/16b; V/110a; X/167a; XVIII/260a; XXIII/331a; XXVII/365a; XXIX/403a.
- [trust in God] none found توکل
 [administrative control of a shrine] none found تولیت
 [tumân, type of land grant] تومان
 XXIX/394a.
- ["night vigil"; see Lumbard diss.] تَهَجُّد، تحجد
 IV/85b, 86a; VIII/148a; XX/283b; XXV/343a, 351b, 352a.
- [threatening (all in a poem)] تهدید
 IV/61a, 70a; VII/126a.
- [sharp, bold, swift] تیز
 II/32b, 38a; III/55b; IV/63b, V/103a; VI/118b; VIII/149a; XIII/225b; XVIII/259b;
 XIX/270a; XXI/293a; XXII/325b; XXVI/360a.
- none found [revenge, retaliation] ثار
 [three (Arabic)] ثلاثة
 XIII/198b, 199a; XX/284a, 284b, 286a; XXV/350a, 350b.
- [fruit; see DeWeese, Manaqib, p. 514] ثمره
 I/2a, II/19a, 32a; III/51a; X/173b, 175b; XXII/301a; XXV/357a; XXVI/358b;
 XXIX/387a.
- [salutations, congratulations] ثناء (ثنای)
 VIII/139b; XX/277b; XXI/290b; XXV/338b.
- [reward, recompense] ثواب
 I/9a, 9b, 13b; II/33a; III/39a, 51b; XVIII/261a; XX/275a; XXII/309a, 325a;
 XXIV/338b.
- [slave girl, concubine] جارية
 II/24b; VIII/152b.

- [broom] جاروب
VIII/150a, 150b.
- [restless, unsteady] جافی
VII/129a, 136a, XXVII/368a.
- جام جهان II/36a; VII/139a; XIII/227b.
- [legal, authorized, valid] جائز
II/29a; IV/94b; XIII/224b; XX/288a; XXIX/386a.
- [mountains, usually in a verse from the Qur'an.] جبال
III/52a, 52b; IV/58b; VII/131a; XIX/269a; XX/276b; XXII/315a.
- [separation] جدا
II/16a, 23a, 23b, 37a; IV/92a; V/104b, 105b; VI/115a, 118a, 119a, 123b; VII/126a, 126b, 136a; VIII/147a, 147b, 149a, 156b; X/168a; XIII/225a; XVII/254b; XXII/322b; XXIV/333b; XXV/344a; XXIX/405a.
- [disputation, fight, battle; see also "i'tiraz", "inkar", "darigh", "sar جدل
zanesh", "malamat", "monkar".]
VI/115b; XXII/309b; XXVI/358a, 364a, 364b.
- [passion, craving; especially attributed to 'Alâ'uddîn, see Paul, (جذبات)
"Doctrines", p. 39]
I/15a; II/35a; III/42a, 48b; IV/65a, 65b, 73a; V/103a; IX/161b; XII/187b;
XIV/230a; XV/242a, 242b (juzba as a best path), 243a, 243b; XVII/253b, 254a,
256a, 257a; XVIII/265b, 266a, 267a, 267b; XX/282b, 285a, 290a; XXII/314a, 327b,
341b, 342a; XXV/345b; XXVI/360b, 361a, 362b.
- [boldness; dedication, hardiness] جرأت (جرأة)
II/31b; IV/78a.
- [offense, crime, fault; see Gross/Urunbaev, p. 364] جرمه، جرمه، جرمیت
none found
- [search & inquiry; diligent search] جستجویی، جستجوی
III/45a; IV/75b, 81b, 88a; XII/189b; XIV/235a; XVIII/265b; XIX/270a; XXII/304a,
309b, 310b, 311b, 322b; XXV/341a, 344b, 345b; XXVIII/347b.
- [meaning, signification] جسم، چسم
VI/113b; XXVIII/372a.
- [mate, spouse] جفت
I/2b, 14a; II/2b; IV/59a; XXII/315b; XXVII/371a.
- [polishing] جلا
XVIII/261a; XIX/268b; XXII/322a; XXV/340b, 344b; XXVI/359b; XXVII/369b.
- [rose water; sherbet; a purgative] جُلاب
XII/186a, 186b, 187a; XX/283a, 283b; XXV/343a.
- [executioner] جَلَد

- IV/80b; X/169b, 170a (same story as IV).
 [exalted be his power; used for Muhammad?] جل شانه
 III/54b; VI/108b; VII/127b; VIII/151a; IX/160b, 163b; XXVIII/376a.
 [manifest, conspicuous] جلوه گر
 VI/113a, 119b; VIII/154a; XIX/272a.
 [see Paul, "Doctrines", p. 61; synonym for khanaqah] جماعت خانه none found
 [peace of mind] جمعیت خاطر II/22b; X/168b.
 [bier, funeral] جنازه none found
 [shaking, trembling; stirring, moving, melting] جنبان II/32a, 33a, 33b.
 [motion, agitation; see Razi] جنبش IV/88a; XVIII/265b. (all in poetry)
 [See also "behesht" and "asama".] جنت III/44b, 51a; VII/122a, 122b; XIII/197a; XXII/309a.
 [insanity, madness, insane] جنون X/170a; XXII/313a.
 [barley] جو I/10b; II/23b; III/42b; IV/62b, 63a, 73a.
 I/3a, 8a, 12b, 26a; III/53b, 54b; IV/74b, 78a, 81a; VI/109b; X/170a; XI/177b; جواب
 XII/193b; XV/238b; XXII/317b, 318a; XXIV/336a, 336b; XXVII/366b.
 [limbs, members of the body] جولج none found
 [gem, essence, knowledge] جوهر I/11b; IV/68a, 84b; VI/113b; XII/187a, 191a, 191b; XIII/199b; XVI/246a; XX/286a;
 XXV/351a; XXVIII/375b.
 IV/61b, 62a; XVIII/261a, 261b. جهاد
 [other than dhikr jahr] جهر V/101a; XVIII/264b, 266b; XXV/348a, 348b, 353a, 353b; XXIX/378a.
 [ignorance] جهالت I/1b; II/16a, 18b, 35a, 35b; V/104a; VII/127b, 135b, 136a; X/168a; XIII/195b;
 XIV/235b; XX/273b, 279a; XXII/307a, 307b, 315a, 326b; XXV/344a; XXVI/358a, 365a;
 XXIX/381a.
 [utter ignoramus] جهول III/52b.
 [corpse] جيفه none found

- چقماق [(Turkic) a firelock; abuse, reproach; used as a metaphor. Uzbeks are using guns in this period.]
II/25a.
- چلا (چله، جله) [40-day period (no chilla-hane's)]
V/102a; IX/162a; XXV/339b, 349b.
- چيست؟ [use this to find discussions of topics]
I/8a; II/20a, 20b, 24a, 30a, 32a, 32b, 36b; III/39b, 40b, 45b, 48b, 51a, 54a, 56b; IV/85a, 85b, 95b; VII/126b, 139a; IX/161b; XII/184a, 188a, 188b, 193a; XVI/245b; XX/282b; XXII/309b; XXIV/334a; XXV/342a; XXVI/362a; XXVIII/373b.
- حاصل [outcome, result; to accrue]
I/6b, 9b, 10a, 11b, 14a, 14b, 15a; II/18a, 19a, 27a, 33b, 36b; III/40b, 41a, 43b, 45b, 49b, 50a, 51a, 54b, 55a, 57a; IV/63a, 64b, 66b, 67b, 72a, 72b, 73a, 75b, 76b, 78b, 79a, 79b, 81a, 81b, 86a, 94b; V/100b, 103b, 104b, 105a; VI/115a, 115b, 117a, 118a, 119a, 120b; VII/132b, 133a, 135a; VIII/146a, 152a, 153b; IX/158a, 159a, 162b, 163a; X/170b, 172b, 175b; XI/179b, 180a; XII/182b, 183a, 184a, 184b, 186a, 189b, 190a, 190b; XIII/195b, 196b, 198a, 198b, 199a, 221a; XIV/228b, 232a, 233a, 235a; XV/238b, 241b; XVI/245b; XVII/255b, 257a, 258a; XVIII/261a, 261b, 262a; XIX/271b; XX/277a, 277b, 281a, 285a, 285b; XXI/293a, 294a, 296a, 298b, 299b; XXII/301a, 303a, 304a, 308b, 309a, 310a, 310b, 315a, 318b, 322a, 328b; XXIII/332b; XXIV/335a, 336b, 337a, 338b; XXV/340a, 345b, 347a, 347b, 351a, 351b, 352b, 353a, 356a, 357a; XXVI/359b, 363a, 365a; XXVIII/373b.
- حافظ [someone who has the Qur'an memorized; a keeper, preserver; s.o. w/ a good memory]
II/29b; III/40b; IV/61b, 92a, 94b, 95a; VI/111a; XXIII/330a; XXVI/361a
- حامل [porter, carrier]
III/52b, 53a, 55b; IV/58b; VI/108a, 109a; X/175a; XVII/250b, 251a; XIX/269a; XX/276b; XXV/347a; XXVI/359a, 363a.
- حبس [suppression, suffocation, restraint -- all used with breathing, see next entry]
حبس نفس (نفس حبس کردن) [holding the breath (as a religious exercise); see Paul, "Doctrines", p. 23]
IV/67a, 67b; XII/190a; XIII/195a, 198b, 199a; XVI/245a; XX/284a, 284b; XXV/350a.
- حجّ II/26b; III/57a; VI/115b; XVIII/262a; XXII/304a, 309a; XXIV/336a; XXV/341a; XXVI/359b.
- حجاب (حجابات) [UNveiling(s)]
II/18a, 21a, 26a, 27a; III/39b, 40b, 45b, 47a, 48a, 48b, 49b; IV/62b, 63a, 65b, 73a, 73b; V/105a; VI/109b, 115a, 117a, 117b, 118a, 118b, 119a; VII/126b, 127a, 127b, 128a, 128b, 136a; VIII/143b, 148b; IX/159a, 160a, 163a; X/176a; XI/181a; XII/182a, 184a, 184b, 185a, 185b, 186a, 186b, 187a, 188a, 188b, 189b, 190a; XIII/195b; XIV/228b, 231a, 233a, 236b; XVI/245a, 245b, 246b; XVIII/264a, 264b, 265a, 266a; XX/281a, 285a; XXII/308b, 309a, 309b, 321a, 326b; XXIII/331a; XXIV/335a; XXVI/359a, 361a, 362a, 362b, 363b.

[major crimes] حد (حدود)

I/9a; II/17b, 19b, 31a, 33a, 37a; III/39b, 43a, 44a, 48a, 54b; IV/62b, 81a, 84a, 84b, 92a; V/96a, 99a, 100a, 110a; VII/124a, 128b; VIII/139b, 142b; X/170a, 172a, 173a, 174a, 176b; XI/181a; XII/186b, 191a, 191b; XV/243b; XVII/254a; XX/283a, 286b, 290a; XXII/314a, 322b, 325a, 326b, 329a; XXV/343a, 344b, 345b; XXVI/363a; XXVII/369a; XXIX/377b.

[penal law; laws from the Qur'an; the worst of the illegal acts] حدود شرعية
II/17b.

[ingenuity] none found حذائق

[heat, ardor] حرارت

II/38a; XII/190a; XIII/198b; XX/284a; XXI/293b; XXV/350a.

I/1b, 14b; II/17b, 25b, 26a, 32b; III/55a, 56b; IV/80a, 84b, 85b, 92b, 93a; حرالم
IX/159b; XII/191a; XIII/200a; XVIII/260a, 261a; XX/278b, 286b, 288b; XXI/297b;
XXII/307a, 318a; XXIII/332b; XXV/351a; XXVI/365a; XXIX/394b, 395a.

none found [craft, trade; see DeWeese, Manaqib, p 512, حرفه

"Khawajagani Origins" p. 512.]

[misbehavior; conduct; movement, action] حرکت

I/9a; II/23b, 31a, 32a, 32b; IV/67b, 72b, 74a, 76a; VI/113b, 114a; X/165a, 168b;
XIII/198b; XVIII/265a, 265b; XXI/262a, 263b; XXII/310b, 322b.

[envy] حسد

II/31b; IV/60b; VI/107b, 110b; XXI/297b; XXII/316a, 326b, XXV/351a.

[signing for grief; regret; strong desire, ambition] حسرت

II/27a; IV/86a; V/96b; VIII/140a; XX/273b; XXI/291a; XXV/338a; XXVII/368a;
XXVIII/373a.

[presence (a technical term), see Mojaddedi, 2003, p. 2] حضور

IV/61b, 65a, 66a, 75b76b, 81b, 86b, 87b, 92a; VII/127b, 137a, 137b; VII/155b, 156a; IX/163a; X/168b; XII/182b, 187a, 187b, 188b, 189a, 191a; XIII/196a, 197b, 198b, 200b, 221a, 222a, 222b, 223a; XIV/229a, 231a; XV/243a; XVI/246a, 246b; XIX/271a, 271b; XX/280a, 286a, 287a, 287b; XXII/310b; XXIII/329b, 330a, 331b, 332a; XXV/351b, 352a; XXVIII/374b, 376a; XXIX/381b.

[perserving, guarding; guardianship, protection] حفظ

VIII/142a; XXIX/395a.

[despising; scorn; being despicable] حقارت

I/8b; IV/95b; VI/112a; XII/183a; XVIII/261b.

[erase, rub out] حک

I/2a; II/19a; X/170b; XXII/300b; XXV/356b.

حکمت

I/9a, II/21a, 23b, 29a; III/54b; IV/58b, 59a, 60a; VI/108b, 110a; VII/127b; VIII/140a, 156a; X/165b; XI/181a; XIII/195a, 195b; XVII/248b, 249a, 249b, 250b, 251b, 252b; XXII/302a, 315b, 317a, 327a; XXIV/334a, 335b, 337b; XXV/340b;

- XXIX/381a.
 [to untie] حَلّ (شدن)
 IV/74a, 82b; V/98a.
 [being lawful, a lawful thing; the dissolution of an oath] حَلّ
 IV/82a, 93a; XII/184b.
 I/1b, 3b; II/32b; III/56b; IV/79a, 85b, 92a; VIII/155a, 155b, 156b; XII/186b, حلال
 191a, 200a, 200b; XX/283a; XXII/326a; XXV/343a; XXVI/365a.
 [teaching circle; See Berkey 2001, p. 16] حلقة
 III/40a; IV/83b; VII/129a, 134a; VIII/49a; XV/239b; XVII/250b; XXI/295b, 296a;
 XXII/329a; XXV/356a; XXIX/378b, 387b.
 [folly, stupidity] حماقت
 II/34a; V/104a; XXV/344a.
 [patronage] حمایت
 III/46b; IV/72a; XIII/196b; XVII/258a; XXII/310a.
 [howli; see Gross/Urunbaev, p. 358] none found حوالی
 [being astounded, confounded] حیرت
 II/37b, 38a; III/46b; V/96b; VIII/140a, 150b; XX/273b; XXI/290a; XXV/339a;
 XXVII/370a; XXVIII/372a.
 [see Algar, dhikr, p. 43; menstrual discharge -- used for men; also seman.] حیض
 III/57a; IV/81a; X/170a.
 [strategem, pretense] حيله
 V/102a; VII/124a; VIII/143a; IX/162b; XIV/232a; XV/242b, XXV/349b.
 [signet; seal] خاتم
 XIII/194b; XXII/319b; XXVII/365b; XXIX/380a, 387a.
 [slaves, domestic servants] خادمان
 IV/90a; VIII/140a, 155b; IX/162a; X/172a; XIII/200b; XV/242b; XVI/246b;
 XVII/254a, 255a; XX/274a; XXI/292b; XXII/300b, 305b, 327b, 328a; XXIV/333b;
 XXV/339b, 347a; XXVI/358a; XXVIII/376a.
 [rubbish, refuse; dust motes; anything that gets in the eyes] خاشاک
 II/23a; VII/125b; VIII/145a; XVIII/262b.
 [humble, obsequious] خاضع
 XXVIII/376a.
 [ashes] خاکستر
 IV/69a; XIV/234b.
 [vacant, void; sign, mark; many other meanings in St., but this seems the closest.] خال، خالی
 II/25b, 31b, 32a, 32b, 33a; III/50b, 54b, 56a; VI/81a; VI/113b; VII/124b, 136a;
 VIII/141b; IX/161b; X/170a; XII/191b, 192a, 192b, 194a; XIII/225a; XIV/235b,

236b; XX/288b, 289a, 289b, 290a, 290b, XXI/292a; XXII/313a, 317b; XXIX/391b.
X/171a, 171b, 172a, 173a, 173b, 174b, 177a; XIII/195a; XIV/229a, 229b, 230a, خان
231b, 232a, 233b, 234a, 234b, 235a, 235b; XVI/244b; XVII/254b, 255a; XIX/269b,
272a; XXI/291b; XXV/355b

none found (خانگاه، خانگه، خانکاه، خانکه)

[See DeWeese, "Khwajagani Origins", p. 506, for use of the خانولاده، خانه ولاده term]

II/18b; IV/90a; IV/95b; IX/161b; X/170b, 171b; XXIII/329b; XXIX/393b, 397a, 398a,
398b, 400a, 402b, 403b, 404a.

[wickedness] خباثت

IV/80b; V/96b; X/169a, 169b.

[impure, wicked; contrasted to tib] خبیث (خبث)

II/17b; III/56b; IV/86a; VI/114b; VIII/152b; XII/191a; XIII/200a; XVIII/261b;
XIX/273a; XX/278b, 286b; XXV/351a; XXVII/370b.

[being ashamed, shame] خجالت

VII/128a, 136b.

[modest, bashful] خجل

III/41a, IV/60a, 66b; XIV/235a.

I/3a, 7b; II/21a, 33a; III/43a, 54a, 55a; VI/107b, 110a, 114b; VII/123b, خدلوند
124b, 126a; IX/163b; X/166a; XIV/231a; XVIII/261a; XXII/319a; XXIV/333b;
XXV/351a; XXVII/367a, 368b; XXIX/384b, 393a.

[ruin, desolation; destroyed, deserted; noxious, indecent; spoiled (like خراب
fruit)]

II/25b, 34b, 37b; III/43b, 53a, 56a, 57a; IV/59b, 60a, 66b, 83a, 84b; VI/117b;
VIII/144b, 145a, 149a; IX/164a; X/172b; XIII/198b; XIV/229b; XVII/257a; XX/288a;
XXI/298a; XXII/312a; XXV/349a, 353a; XXVI/362b, 364b; XXVII/370a; XXIX/384b.

[watermelon] خربزه

I/5a; XVIII/259b, 260a, 260b, 261a, 261b; XIX/270a; XXI/293a; XXII/325b;
XXVI/360a.

[ceremonial Sufi robe; see Algar 1999 for discussion in "Kasani" context; خرقه
see DeWeese, "Khwajagani Origins" for a discussion of it in a Ghijduvani
descent line.]

IV/72b, 73a, 83b; V/100a; VI/113b, 114a.

[treasury, tribute] خزینه

VII/131b; XXIX/389b, 393b, 397b.

[straying from the road] خسارت

XIII/196b.

[being mean, vile, despicable; meanness, avarice] خست

II/25b.

- [low, base, ignoble] خسيس
IV/63a; ; VII/132a; XIV/232a; XXVII/360b.
- [anger, indignation] خشم
IV/61a, 69b, 95b; VII/126a.
- [mistake, blunder, crime unintentionally committed] خطأ
I/1b; II/19a, 20b, 32b; X/172b; XII/188b; XX/288a; XXII/300b; XXV/356b;
XXVIII/377b; XXIX/377b, 405a.
- [discourse] خطاب، خطابات
I/4a, 13a (with Khadija & Aisha); II/20a, 21a, 25a, 25b, 26a; III/53b; VII/130a;
X/169a; XIV/229b, 231b, 232a; XVIII/265a; XXII/306b; XXVII/366a; XXIX/384b.
- [sermon] none found خطبة
- [danger, peril; wager; power] خَطَر
IV/60a; V/101b; VI/114a; VIII/146a; X/172a; XVII/257a; XXIII/332a; XXV/348b;
XXVI/362b; XXVII/368a.
- [entering or occurring to the mind] خَطُور
VIII/148b.
- [to befall] خَطُور کردن
XII/190b.
- [preacher] خطيب
III/46a; XVII/256b.
- [other than dhikr khofiya] خفيه
XVIII/264b, 266b; XX/286a; XXV/348a, 348b, 353a, 354a.
- [liberation, redemption, liberty] خلاص
II/22a; III/40b, 42a, 51a, 51b; IV/63a; V/100a; VII/130b, 136a; IX/158a; X/169b,
176a; XII/184b; XIV/231b, 232a, 232b, 233b; XVIII/262b; XXII/310b; XXVII/368b;
XXIX/391a.
- [opposing, contradicting, rebelling against] خلاف (کردن)
II/18a, 28a, 32b; III/40a, 54b; IV/87a, 90a; VII/137a; XI/178a; XXII/308b, 324b,
325a, 326a; XXIII/329b, 330b; XXV/341a.
- [the one who succeeds; following, succeeding; vicegerency] خلافت
IV/59a, 89a; VI/110a; X/166a, 166b; XVIII/259a; XX/273a, 274b, 275a; XXII/316b,
317a, 318b, 319b, 320a, 324a, 327a; XXIV/333b, 334a, 337b, 338b; XXV/339a;
XXIX/385a, 386a, 400a, 400b, 401a, 404a.
- [throbbing; agitation; love, desire] خَلْجَان
XXVIII/374a.
- ["cloak of honor"; see Algar 1999, p. 6] none found خَلَعَة (خلعة)
- [vacant, deserted; retiring to consult in private] خَلُو
VI/116b; XII/191b; XXII/314a.

- IV/67b, 82a, 84a, 91b; V/102a, 102b; VIII/145b; IX/162a; X/167b; XII/191b; خلوت
XIII/195a; XVI/244b, 245a, 245b, 246b; XXIII/329b; XXV/349b; XXIX/379a, 397b.
XVI/245b, 246b; XXIII/329b. خلوت در انجمن
- IV/83a, 84b; VI/108a, 110a, 110b; X/166a, 166b; XX/274b; XXII/300b, 324a, خلیفه
325a, 326b, 327a; XXIV/334a, 337b, 338a, 338b; XXV/340b; XXVI/363b; XXIX/382b,
384b, 385b, 387a, 396b, 397a, 397b, 398a, 399a, 399b, 400a, 401a, 402b, 403a, 404a.
[a jar, large vessel (linked with wine)] حُم
XII/187b, 192a, 192b; XVIII/263a, 263b; XX/288b, 289a, 289b, 290a, 290b; XXI/293b;
XXVI/363b.
[a wine vault, tavern] حُمخانه
XVIII/263a; XXI/293b.
- II/36a; III/39a; XIII/227b; XX/288b, 289a; XXV/341a; XXVI/359b. خمر
[Mostly used in a creation of Adam Hadith.] خمرت
IV/58a; VI/108b; XIII/195b; XV/238a; XX/289a; XXII/315a; XXV/355a.
[laugh, smile] خندیدن
VII/127a, 128a, 128b; XIV/235b.
[ladies] none found خواتین
[poor] خوار
IV/71b, 82b; V/99b; VI/114a, 116b; VII/122b, 127b; VIII/152a; XX/290a;
XXII/314a; XXV/341a; XXVIII/375a.
[harmful thoughts; see Paul "Doctrines", p. 31] خواطر
IX/163a; XXVI/362a.
[form of revenue assignment; see Gross/Urunbaev, p. 303] none خوات
found
[sister] خواهر
VIII/141b.
[self-worshipping, egotism] خود پرستی
II/16a, 20a; XIII/224b.
[fear] خوف
II/29a; VIII/146a; XXII/309b; XXVII/368a, 368b, 370a.
[relatives, kinsmen; see Gross/Urunbaev, p. 419] خویشان
III/42b; XXV/354b, 355b.
[shedding blood] خونبار
IV/70a; VII/126a.
[good things, good works; charitable foundations] خیرات
II/33a.

- [stinking] خیسى
XIV/229a.
- [sewing; a thread, strong] خیط
XXVIII/372a.
- IV/88a; XXIX/386a, 387a, 387b. دختر (دختر)
- [to belong, to enter (to this group)] داخل
I/2a; II/19a; VIII/141a; XVIII/266b; XXV/357a.
- [tambourine] none found دف، دف
- [grain, berry; knowledge, learning] دانه
I/5a; IV/59b, 62b; VI/109a, 121a; VIII/152a; XV/238a; XVIII/259b, 260a; XIX/270a;
XXI/293a; XXII/325b; XXVI/360a.
- [circle, orbit, periphery; tambourine (Uzbek)] دایره، دایره، دائرة
XXVIII/336b.
- [perpetuity, eternal] دایمی
IV/70a, 75b, 79a, 81b; XIII/221a, 221b, 222b, XIX/271a, XX/285b, 286a; XXV/351b,
352b.
- [all occurrences in poetry.] دایه
II/23b; V/104b; VII/123b, 127b, 134b; IX/162b; X/165b; XII/183b, 194b; XIV/234b.
- [to free] درآنداختن
- [to introduce, to bring in] در آوردن
- [to lengthen] دراز (کردن)
II/20a; III/51b; IV/66b; VII/130b, 135b; XIII/198a; XXVIII/373b.
- [in the vicinity of] در جوار
X/169a; XXII/314b; XXIX/401b, 403b.
- I/10a; II/25b; III/51b; VII/122a; X/165b; XX/274a; XXI/292a, 295a, 297a; درخت
XXII/316a.
- II/27a, 30b; IV/86a; V/102b, 103b*, 104b; VI/115a, 115b, 116a, 120a; درد و سوز
VII/131a, 131b, 132b, 134a; VIII/153a, 153b; IX/162b; XII/183b, 187a; XIII/223b;
XIV/230b; XVIII/262a; XX/288b; XXV/347b, 348a.
- [court; threshold] درگاه
V/100b; VII/127b, 131a, 135a; XXVII/367a; XXVIII/376a; XXIX/378b, 385b, 390a,
390b.
- [a lie] دروغ
IV/92a, 94b; XX/279a; XXV/341a; XXVI/359a; XXVIII/373b; XXIX/383a, 388b, 394b.
- I/4b, 7a, 8a, 10a; II/34b; III/39b, 41a, 43a, 43b, 46a, 47b, 51b; IV/59b, 60b, دریا
66b, 81b; V/104b, 105b; VI/111b, 118a, 118b; VII/127b; VIII/149b, 150a, 150b;

IX/151b; XII/192a, 192b; XIII/221b; XV/237b, 238a, 238b, 239a, 239b, 240a, 240b, 241a, 241b, 242a, 242b; XX/289a; XXII/317b; XXV/349a; XXVI/364a.

[denial, refusal; see also “i’tiraz”, “inkar”, “jadal”, “sar zanesht”, دريغ “malamat”, “monkar”.]

I/6a; IV/82b; V/96b; VI/111b; X/166b; XII/188b; XIII/222a; XV/238b; XVII/248a; XVIII/261a; XIX/272b; XX/280b; XXII/302b, 319a; XXV/339a; XXVI/359b, 363b; XXIX/402a.

[thief, thieves] دزدان

V/98a.

I/6b; II/16b; III/39b, 55b; IV/62a, 63a; VI/107b, 108b, 110b; دشمن (دوشتمن)
VII/122a, 122b, 124a, 124b, 134a, VIII/142b, 143a, 143b, 144a, 146a; XI/181a, 181b;
XIV/228b; XIX/270b; XXI/294a, 298a; XXII/316a, 318b; XXV/341a.

[difficult] دشوار

II/33b (in section from Kimiya-i Sa'adat); III/50a, 55b; IV/68b, 76a, 89a; V/99b, 102b; VIII/141a, 142a; XVI/247a; XXIX/390b.

I/12b; II/31b; IV/61a; IV/85b; VI/121b; VII/125b, 134b; VIII/140b, 144a; دعا
X/168b; XI/178a; XIII/200a; XVIII/263a; XX/290b; XXII/313a, 327a, 329a;
XXVII/371a; XXIX/379a, 388b, 389a, 389b, 391b, 397b, 405a.

[invitation, prayer, petition; name of a maqam] دعوت (دعوت)

IV/91a, 91b; XI/178a.

[fear, confusion of the mind; an inclination toward something] دغدغه

I/6a, 12b, 14b; III/56a, 56b; IV/75a, 82a, 83b, 85a, 88a; V/97b; VIII/142b, 150b;
XVII/255a; XX/279a; XXI/297a.

XXVIII/274b; XXIX/401a. دفتر

[direction, guide, mark, indication, expression] دلالت

III/54b, 55a; XIV/233b; XXII/321b, 325a; XXIII/323a; XXIV/338b.

[guide] دليل

IV/67b, 79a; VIII/145b; XI/179a; XII/190b; XIII/199a; XX/285a; XXII/318a;
XXIV/334a.

[worldly, secular] دنيوي

IV/88b; XIV/231b; XXV/354b, 355b; XXIX/382a.

[remedy, medicine] دوايي

II/29b; IV/62a; VII/128b, 131b; XII/186a; XVII/256a; XVIII/267a; XX/281a, 281b;
XXV/342b, 343b, 345a; XXVIII/373a.

[moving in a circle, revolving -- none? usually has an alef in front, or is دَوَلر
umid-var]

[desires, clamours] دواعي

II/20a.

[persisting, persevering in] دوالم

III/55a; IV/64b, 65a, 66a, 66b, 71a, 72a, 81b, 88b, 95b; V/102b; VII/137b; IX/163a; X/176b; XII/181b, 184b, 187b, 189a, 191b; XIII/196a, 196b, 199b, 223a; XIV/230a, 233a; XVIII/262b, 266a; XIX/270a; XX/276a, 282a, 285b, 287b; XXI/298a; XXII/303a, 304a, 310b; XXV/341a, 341b, 342a, 345b, 346b, 350a, 350b, 351b, 352b, 353a.

[hell] دوزخ

II/22a; III/43b, 44a, 51a; VI/110a; VII/128a; XV/241b; XXII/309b; XXVI/360a; XXVII/367a, 368b, 369b; XXIX/384b.

[syrup of grapes or dates] دوشاب

III/50b; XXII/313a.

[state; wealth] دولت

II/18b, 23b, 34b; III/39b, 40b, 41a, 41b, 46a; IV/60a, 66b, 79a, 80b, 81b, 83b, 86a; V/104b; VI/110a; VII/123a, 124a, 127b, 134b, 135a; VIII/141a, 147b; IX/162b; X/165b, 166a, 166b, 167a, 168a, 169b, 172b; XI/180b; XII/183b, 186b, 189b, 194a; XIII/196b; XIV/237a; XVII/248b, 254b; XIX/271a; XX/275a, 276b; XXI/294b; XXII/311b, 31b, 323a; XXIV/338a; XXV/345a; XXVI/362b, 363b; XXVII/371a; XXVIII/374b; XXIX/381a.

[below, behind] دون

IV/68b; XII/132a; X/165b; XII/194a; XX/279a; XXII/311a.

[mouth, orifice] دهان، دهن

III/46a; VIII/154a; XI/179a; XIV/235b, 236a; XVII/256b, 257a, XXI/295b; XXVII/369a.

I/5a, 10b, 12a; VII/133b; XII/182b; XVIII/259b, 261a, 261b, 262b; XIX/270a; دهقان
XXI/293a; XXII/325b; XXVI/360a, 361b.

[bloodwit] دية (دیت)

XXIX/405a.

VII/137a. دیته

[type of dhikr. See Togan (1999), p. 33] none found دیوانه

[village, town] دیه

VI/109b.

[essence, self; kind; Chittick says Jami uses this to mean God as Self.] ذات

I/4a, 7a; III/39a, 39b, 44a, 47a; IV/58a, 68a, 68b, 75b, 88b, 89a, 89b; V/96a, 102a, 104b, 105b; VI/106b, 111a, 112b, 113b, 114a, 115b, 118b; VII/133a, 137b, 139b; VIII/151a, 151b, 154a; IX/158a, 158b, 160a, 160b, 161a, 161b, 162a, 162b, 163b; X/176b; XII/181b, 185a, 186b, 187a, 189a; XIII/196a, 223a; XIV/233a, 234a, 235a, 235b, 236a, 236b; XV/243b; XVI/247a; XVII/258a; XVIII/267a; XIX/268b, 269a, 269b, 271a, 271b, 272a, 272b; XX/273a, 284a, 287b; XXII/300b, 302b, 304b, 305a, 305b, 306a, 306b, 307a, 315a, 317b, 320b, 322a, 328a; XXIII/322a; XXIV/335b, 336a, 337b, XXV/339a, 340b, 343a, 344b; XXVI/359b, 361a; XXVII/369b; XXIX/378a, 389a.

VI/113a. ذاتیه

[careless, negligent] ذهل

[an atom, a particle] ذره

II/27b; III/47b, 57b; IV/71b, 78b, 86a; V/103a, 105b; VI/108a, 112a, 120b, 121a; VIII/153b, 154b; IX/158a, 160b; X/175b; XI/180a; XIV/233b, 235b, 236a, 236b; XIX/269a; XX/277a, 277b, 279a, 283b, 286b; XXI/296a, 297b; XXII/309b, 317b, XXIV/336a, 336b; XXV/343a, 347b, 352b, 356a; XXVIII/375a; XXIX/380b, 394a.

[remembrance; Sufi ritual. See also adhkar.] ذکر

I/11b, 14a; II/18a, 24b, 35a; III/41a, 42b, 43a, 51b, 57a; IV/63b, 64b, 66a, 66b, 67a, 67b, 68a, 69a, 70a, 71b, 72a, 72b, 73a, 73b, 74b, 86b, 90b, 91a, 92a, 92b, 93b, 95b; V/102b; VI/115b, 118a, 119a; VIII/145b, 148a, 150a; IX/162a; X/176a, 177a; XII/184b, 187a, 187b, 189a, 189b, 190a, 190b, 191a; XIII/195a, 196a, 196b, 197b, 197a, 198a, 198b, 199a, 199b, 221b, 222a, 222b; XIV/229b, 232b; XVIII/262a, 264b; XIX/271a, 271b; XX/282a, 283a, 284b, 285a, 286b, 287a, 287b; XXI/298b; XXII/306b, 310a, 310b, 312a, 321b, 328b; XXIII/329b, 331a; XXVI/336a, 336b; XXV/341a, 341b, 348a, 348b, 349b, 350a, 350b, 353b, 354a, 356a; XXVI/360b, 362a; XXVII/366a, 368b, 370a, 370b; XVIII/376b; XXIX/387b, 393b, 394b, 396a, 398a, 400a.

II/35a; IV/64b, 93b; XX/282a; XXV/341b, 348a-b (Ahmad Yasavi ذکر جهر
proponent of; as practice of the Khwajagan; given to people of Turkestan
because of their inability to follow the "path"), 353b (other Khwajagani
advocates of this dhikr), 354a.

II/35a; IV/64b, 92b; XII/187a; XX/282a, 284b; XXV/341b, 348a-b ذکر خفيه
(Qur'anic verses used to defend; brief discussion of position w/in Khwajagan),
354a.

[See DeWeese "Origins", p. 503] none found ذکر خاص

[See DeWeese "Origins", p. 503; contrasts to dhikr-e khass] none found ذکر عام

found

[public, open dhikr] ذکر علانيه

IV/92a, 92b, 93b; XXIX/398a, 400a.

[baseness of spirit; error; see also "gunah".] ذلت

I/1b, 2a; II/19a; VII/123a, 123b, 124a, 124b, 127b, 128a, 130a, 130b; X/165b, 166a; XX/301a, 316a, 316b; XXV/356b.

[abject] ذلیل

VI/116b; VII/127b; VIII/152a; XX/290a; XXII/314a.

[misdemeanor] ذمیه (ذمیه)

II/18a; XIV/228a.

[sin (Arabic)] ذنب، ذنوب

I/9b; III/38b, 39a; IV/69b; XII/184b; XIV/229b; XXV/339b, 351b; XXVI/361a.

[tasting; "standard designation for suprarational (ذوقیه، لذوق) knowledge"] ذوق

(Chittick).

I/3a, 4b, 9a, 15a; II/16a, 29a, 29b; III/45b, 46a, 53b, 56b; IV/61a, 61b, 65a, 68a, 76a, 88a; V/100b, 101a; VI/115b, 120b; VII/128a; VIII/143a, 143b, 145a, 155a, 155b; IX/163a; X/168a, 173b, 175b, 176b; XII/184a, 187b; XIII/197b; XIV/230b,

233b, 234b; XV/242a; XVII/256a; XVIII/267b; XX/278a, 282a, 282b; XXI/296b;
XXII/305a, 324b; XXV/341b; XXVI/358a; XXVIII/372b, 374b, 377a.

[focussing on the shaykh; see Ter Haar, "Spiritual Guide", p. رابطہ، ربط

320-321. See also Algar, 1976, p. 31, use in the Naqshbandiyya-Khalidiyya. See
also Paul, "Doctrines".] none found.

[This is how this ms. spells the preceeding term.] رابط

II/35a; IV/65a; XII/187b; XVIII/265a; XX/282a; XXV/241b, 346b.

[the four rightly-guided caliphs; rightly guided; orthodox] رشدین

XXII/300b, 324a, 325b, 326b, 327a.

[another word for khanaqah; military outpost, barracks] رباط، رباطہ

VIII/152b; XXIX/396a.

[type of verse/meter] none found رجز

[return, returning; repetition, reference] none found رُحُوع

[The Merciful (other than in openings to tracts or proper names)] رحمن

I/4a, 7a; II/26a, 34b; III/53a; IV/59b, 74a; V/101b; VI/108a; VII/122b; XVI/244b;
XVII/258b; XIX/269b; XXII/300b, 303a; XXIX/377b, 381b.

[goods, furniture; (phrases relating to death)] رخت

II/18a; V/98a, 98b; VI/120a; XXV/346b; XXVII/366b, 367a, 368a, 370a;
XXVIII/374b.

[cheek, face] رخساره

VII/134b, 135a; XXVII/368b.

[permission, leave] رخصت

XXV/348b, 354a; XXIX/404a.

[cloak] ردای

II/29b.

[good fortune] رزقی

III/43a.

I/13a, 13b; II/17b, 26b; III/38b, 54b; IV/75a, 77a, 82a, 160a; رسالت (رسالة)

XII/192b; XIII/255a; XXII/318b; XXIX/379b, 380a, 383b, 384a, 387a, 404b.

XII/194b; XXII/306b; XXIV/338b; XXV/339b, 346b, 356a; XXVII/369a; رساله

XXIX/378b, 379a, 390b, 394b, 395b, 396a, 386b.

[escape, deliverance; repose] رستی

III/57a; IV/69a; VI/117b; X.176a; XII/185a.

[disgraced, dishonored] رسوا

IV/77b; V/97a, 100a, 104a; VI/110a; VII/128a; X/170a; XIV/233b; XXIX/382b.

[to observe, fulfill, pay attention to, guard] رعایت (کردن)

II/29a; IV/65a; V/98b; VIII/142a, 142b, 148b; XII/186b, 192b, 193a; XIV/230a;

- XVI/245a; XXII/320a, 324b; XXV/341b, 342a, 350a; XXVIII/376b.
 [people, "the masses"] رعایای، رعیه
 II/21a; X/167a; XV/237b; XX/277b; XXI/291a; XXII/300b; XXIV/337b.
 [behavior, action] رفتار
 II/35a, 36b, 37b; VII/124a; VIII/156b, 157a; XX/288a; XXI/296b, 297a.
 [lifting, abrogation] رفع
 II/19b; III/45a; IV/63a, 73a; V/105a; VI/117b; VII/126b, 127a; VIII/150a, 150b;
 X/176a; XII/182a, 185a, 185b; XIII/195b; XXV/352a, XXVI/362a, 362b.
 [dancing] رقص
 II/30a.
 [the prayer sequence] رکعت
 IV/86a; XX/283b; XXV/343a; XXIX/388a.
 [bowing (part of the prayer sequence)] رکوع
 I/3b; X/174b; XII/183a; XXIV/336a; XXV/347a.
 VIII/147b, 148a; XXIX/391b. رمضان
 [the last breath] رَمَقْ
 I/13b; IV/79b; XIX/271a.
 [trouble, grief, toil; pain of the mind or body] رنج
 III/45b, 55b; IV/70a, 96a; VII/123b; VIII/146b; X/165b; XIII/221b; XVII/254a;
 XVIII/262a; XXII/329a; XXV/302b, 356b.
 [life, spirit] رون
 II/22b, 33b, 37a; III/51b; IV/94b; V/102a, 103a; X/173b, 177a; XII/192b; XV/238b,
 239a, 240b, 241b, 243b; XVI/247a; XX/277b, 281b; XXI/299a; XXII/315a, 328a;
 XXIII/331b; XXV/349a.
 [tradition, history, narrative] روایت
 I/3b, 14a; XXV/352a; XXVII/366b, 367a, 369a; XXIX/379b, 382a, 383b, 386b, 387a.
 XXIV/335b; XXV/340a; XXVI/359b. روح انسانی
 IV/60b; XXII/315a, 315b; XXIV/335b; XXV/340a; XXVI/359a, 359b. روح حیوانی
 [window] روزن
 V/101b; VII/130a; XII/187b; XXIX/404b.
 I/11b; II/26b; III/57a; V/102b; VI/115b; XII/194a; XIV/229b; XVII/256b; روزہ
 XVIII/262a; XXII/304a, 309a, 321b; XIV/336a; XXV/341a; XXVI/359b.
 [kerchief; see Algar, 1999, p. 6] none found رومال
 [to set free, let loose] رهانیدن
 III/43b, 44b, 45a.
 [hypocrisy, affectation] ریا

IV/92b; VII/130a; XX/278b; XXVI/359b.

[basil; sweet smelling herbs] رباحين

XIV/234b; XXI/292a, 297a.

[hardship; asceticism; +i= an ascetic; spiritual exercises] رياضت

II/23a; III/52a, 53a; IV/63a, 63b, 64a, 73a; V/102b; VII/129a; VIII/148a, 148b;
XVII/249b, 250a, 250b, 251a, 251b, 252a, 252b, 253b; XVIII/262b; XXV/346a;
XXVII/369b.

[head, chief, captain (and others)] ريس

VI/109b.

[string, cord; cotton] ريسمان

III/46b.

XV/237b; XXI/291a; XXVI/361b, 363b; XXVII/366b, 367a, 369a, (زادگی، زلادگی)
371a; XXVIII/372a, 372b; XXIX/378b, 387a, 389a, 395a, 395b, 396a, 402b; II/27a;
V/100a; VI/112a; VIII/141b; X/177a; XII/184b.

[knee, lap] زانو

IV/77a; V/99b.

none found [another word for khanaqah; see also ribat.] زلويه

[devout] زاهد، زهاد

III/46a; V/102b; XII/194a; XIII/225b; XVII/256b; XXVI/361b; XXIX/379b, 404a.

زاله = ذلهل

VIII/157a; XIX/271a.

[perish, obliterate, vanish] زایل

XIII/222a, 222b, 223a; XX/287a; XXIX/380b.

[writing; a book; the Psalms of David] زبور

XXV/349a.

[to scour, cleanse] زدایدن

XX/281a; XXII/327b; XXIV/336b; XXIX/382b.

[polished, cleaned] زدوده

III/41a, 42a; XIX/272a; XX/284a, 284b, 285a.

[gold, money] زر

II/17a, 29b; III/40b; IV/74a; VII/126a, 132a, 133a; XX/274a.

[agriculture, cultivation; see Gross/Urunbaev p. 233 for comparison] زراعت

I/10b, 11a, 11b, 12a; VII/133b.

[yellow] زرد

IV/89b; V/101a; VII/132a; XVI/247a.

رشجات none found

- II/26b; III/57a; VI/115b; XVIII/261a, 261b, 262a; XXII/304a, 309a; زكوة
XXIV/336a; XXV/341a; XXVI/359b.
[the group; layer; a ranking] زمرة
I/2a; II/18a, 19a; XXII/301a; XXV/357a.
[woman; see also “zan u farzand” (entries not duplicated here), “zawja”.] زن
I/3b, 8b, 11b, 12a, 12b, 15a; III/46b; VII/130a, 132a; XII/183a; XVII/256b.
V/97b; VI/120a; VII/125b; X/176a; XII/184a, 189b; XXII/309a; زن و فرزند
XXIV/335a; XXV/350b; XXVI/360b, 362a.
II/31a; III/39a; XXI/297b; XXV/341a; XXVI/359b. زنا
[chain; harrow, ploughshare] زنجیر
Katta II/22a;
1443: VII/132a, 132b, 134a.
[heretic(s)] زندیق (زندایق، زنداقه)
IV/80b, 96b; X/169b; XXVIII/377b; XXIX/382a
[prison] زندان
II/26a; VII/123b, 124a, 127a, 127b, 132a; XXII/316a.
[heresy] زندقه
VIII/141a; XXVIII/377a.
[old woman, zanak] none?? (all were rust?) زنک
[rust] زنگ (زنک)
I/6a; III/41a; IV/73b, 74a, 83b; V/96b; XII/188b; XIII/222a; XIV/233a, 234b;
XV/238b; XVII/248a; XVIII/266a; XIX/271a, 272a, 272b; XX/280b, 281a, 282a, 284a,
284b, 285a; XXII/302b, 303b, 319a, 321a, 321b, 327b; XXIV/335a, 336b; XXV/339a,
340a; XXVI/359a, 359b, 361a, 362a, 363b; XXIX/382b.
[declining, perishing] زول
XXII/306a; XXIV/336b; XXV/344a.
[spouse] زوج (زواج)
I/3b; IV/89a; X/165b; XII/185b, 192b; XXII/315b; XXII/331a.
[wife, spouse] زوجه (زوجات)
I/9a.
[renunciation of the world; given to religious practice; devotion; asceticism] زهد
II/27a, 27b, 38a; III/45a, 48b, 49a; V/102b, 103b; X/176a; XIII/197a, 224b, 225a;
XXII/313b; XXVI/361b.
[poison; usually something that's poisonous to the group] زهر
I/10a; II/25b, 32b; VIII/143a (?), 146b, 155b (?); X/177b; XI/179a; XX/281b;
XXII/308a, 308b; XXV/345a, 345b; XXVI/364b.

- [damage, prejudice] زیان
I/1b; IV/70a, 81a; X/170a; XXV/341a; XXVI/362a; XXVII/368a; XXVIII/375a.
- [musical instrument] ساز
II/24.
- [a water-carrier; a cup-bearer, page] ساقی
II/38a; XII/185b, 187b; XVIII/263a, 263b; XXI/294a.
- [interrogator, proponent; a question; flowing, fluid] سائل
IV/65b, 86a; XXV/352a.
- [precedence; trying to come first] سبقت
X/167a.
- [prayer rug] سجاده (سجادت)
V/96b, 97a.
- [prostration, forehead touching the ground] سجده
VI/107a, 108b; VIII/150b; X/172b; XVIII/263a; XXII/309a; XXVI/360b; XXIX/386b, 387a.
- [speaking rhythmically; rhymed prose; cadence. See سجع
Macdonald/Ghazali for importance to sama]
none found
- [prostration (part of the prayer sequence)] سجود
I/3b; VIII/150b; X/174b; XXIV/336a; XXV/347a; XXVI/359b.
- [sar-âb: source of a spring; a small channel; best part of anything; سرآبانی
mirage (Steingass); ibbân: a convenient time, a proper season; the beginning
of anything (Steingass)]
II/21b.
- [to sing (what you do with poetry)] سرآیدن
V/105b; VIII/149b; IX/158b; XIV/231a; XVIII/267b; XX/290b; XXV/346b.
- [a frontier, boundary, limit; a fortress on the frontier] سرحد
XXII/322b, 323a; XXVIII/374b.
- [red; blush, rage] سرخ
V/101a; VII/132a; XXV/344a.
- [reproach, reproof; sarcasm; rebuking; see also “i’tiraz”, “inkar”, سرزنش
“jadal”, “darigh”, “malamat”, “monkar”.]
I/1b; VII/124a; X/171a; XIV/229b; XXIII/330b; XXIX/390b.
- [a record, account] سرشته
XII/186b.
- [collyrium; something put on the lashes or brows, sometimes given سرمه
magical properties in Persian stories.]
II/31b; XXIX/378b.

- [a leader, chief] سَرُور
I/5b; III/41a, 41b; VII/124b; VIII/143a; XI/180a; XXVII/369a; 378b, 379a, 404b.
- [happy, joyful] سُرُور
I/3a, 9a, 9b; XIV/230b; XXV/348a; XXVII/370a; XXIX/378a, 379b, 380b, 386a, 398a.
- [throne] سَرِير
II/16b, 17a; XIV/231b; XXVII/368b.
- [worthy, deserving] سَزُولَر
X/166b; XX/274b; XXIV/334a.
- [dominion, majesty, power] سَطُوط، سَطُوت
VI/116a; IX/162a; XXVIII/376a.
- [See also "sair"] سَفَر
II/26a; IV/91a, 91b, 92b; V/97b, 102a; XVI/244b, 245a, 254b, 246a; XXIII/329b; XXVII/367a; XXVIII/374a.
- سَفَر در وطن
XVI/244b, 245a, 254b, 246a; XXIII/329b.
- [drunkenness (as a technical term)] سَكِر
IV/68a; VII/139a; XII/183b; XX/286b; XXIX/396b.
- [silence, silent] سَكُوت
XII/188a, 188b.
- [tranquility, rest] سَكُون
VI/114a.
- سَكُونَت
[dwelling; coming to rest, tranquility; Algar, 1999, p. 9 gives this as "the final degree of poverty"] none found
[rest-giver] سَكُونَت ده none found
- سَگ (سَك) [dog; See DeWeese]
III/41a, 41b; XI/180a; XXI/297a; XXIX/387b, 398b.
- سَلْسَلَه
I/13b; II/21b, 27b, 31a; III/46b; IV/62b, 95a; V/102a; VI/117a, 117b; VII/125a, 134a; IX/162a, 162b; XV/237b, 239a, 239b, 242b; XVII/250b, 251a, 256a, 257a; XX/281a; XXI/296a; XXII/323b, 326b; XXV/349b; XXVII/367a; XXIX/380a, 398a.
- سَلْسَلَه الذَّهَب
V/102a; XVII/250b; XVIII/266b.
- سَلْطَنَت
I/4b; III/48a; IV/58a; VI/111b; VIII/139b; X/166b, 173a, 173b, 174a; XIII/226b; XIV/231b; XVII/255a, 258b; XIX/269a; XX/275a; XXI/291a, 299b; XXII/324a; XXIV/333b, 338b; XXV/339b, 346b, 354b, 355b, 356a.
- سَلَامَت
[salvation; peace, rest; being secure from danger]
II/38a; VIII/142b; XXVIII/376b.
- سَلُوك
[customs, rites; also here bi-sulûk]
II/17a, 17b, 19b, 23a; IV/74a, 86b, 87a, 93b; V/103a; VII/137a, 137b, VIII/142b,

156b, 157a; X172a; XII/193a; XIII/197b, 221a, 222b, 223a; XV/242b, 243a, 243b, 244a; XVI/246a; XVIII/266a, 266b, 268a; XX/275b; XXII/308b, 311b, 323b, 324a; XXIII/329b, 330a, 331a, 331b; XXV/353b; XXVI/361a; XXIX/398a, 400b.

[while practicing a ritual] در زمان سلوک

II/23a; IV/74a; XXIII/331a, 331b.

[good taste] سليقه

XXV/356b.

II/19b, 20a, 20b, 22b, 24a, 24b, 25b, 26a, 26b, 28b, 29a, 30a, 32a, 32b, 33a, سماع

33b, 37b; XII/187b (7th part), 188a; XX/282b (7th part); XXV/342a (various practices of the group); XXVII/368b; XXIX/383b, 390a, 393b, 403a (attributes sama to Khwaja Ahrar's sons?).

[listening; ears] سمع

II/20a, 23a, 24b, 30b; IV/59a, 93b; VI/106b, 116b; XII/188b; XIII/195b; XVIII/265a; XXI/299b; XXII/301a, 326b; XXIV/334a, 335b; XXV/357a; XXVI/358a.

II/30a; XXVIII/376b; XXIX/377b, 398a. (اسناد)

[blackness] سواد

IX/157b, 158a, 159a, 159b, 164a; XV/244b; XXVIII/372b.

I/12b; II/36a, 36b; III/54b; IV/92a; VII/138b; XI/177b; XII/184b; سوال (سوالات)

XIII/227a; XXVII/336b; XXIX/380b, 394b.

[needle] سوزن

III/43b; XII/190a; XIII/199a, 199b; XIV/233a.

[apple] سیب

I/10b.

[sayyed; considered a biological descendent of Muhammad] سيد (سادات)

II/24a, 25a, 26b, 30a, 31a; III/47a, 47b, 48a, 48b, 50b; IV/80a, 92b, 93a, 93b, 94a; V/96a, 97b, 100a; VII/121b; IX/160b, 162a; X/169b; XIII/197a, 225b; XV/240b; XVII/252b, 254a; XXI/291a; XXV/253b; XXVI/361b (sayyedzade), 363a, 363b, 364a; XXVII/367a, 367b, 368a, 369a, 371a; XXVIII/376a; XXIX/377b, 378a, 378b, 379a, 380a, 384a, 387a, 388a, 388b, 391b, 392a, 400b, 401a, 401b, 402a, 403b, 404b, 405a.

[travel (in Arabic) (excluding next two extries)] سير

I/5a; II/18b, 19b, 20a, 30a, 37b; IV/59b, 63b, 71b, 80a, 89a, 89b, 90a; V/105b; VIII/148a; XII/188a, 194a; XIV/231b; XX/282b; XXII/304b; XXIII/332b; XXV/342b; XXIX/379a, 395a.

[name of a maqam; travel to God] سير الى الله

II/37b; IV/80a, 87a; V/105b; VII/138a; IX/158b, 164a; X/176b; XV/243b; XX/287b, 288a; XXII/304b, 306b; XXIII/332b.

[name of a maqam; travel w/in God] سير في الله

II/37b; IV/80a; VII/138a; XX/287b, 288a; XXII/304b, 306b; XXIII/332b.

[breast, chest] سينه

II/18a, 28b; III/42a; V/96a, 99a; VI/107a, 107b, 111a, 175b; XV/239a; XVII/248a,

250a, 258a, 258b; XXI/291a, 296a; XXII/312a; XXV/347b; XXVI/359a; XXIX/402a.

[land grant; see Gross/Urunbaev, p. 419] none found سیورغال

[branch, bough] شاخ

XV/241b; XXII/312a; XXVI/363b.

[See also "padshah". Excludes following entries.] شاه، شاهی

II/37b; III/44a; IV/96a; V/105b, VI/112a, 119b; VIII/154a; X/166a, 166b, 173b, 176b; XII/194a; XIII/223a; XX/277b, 288a; XXII/307a, 323b, 324b; XXIII/332b; XXIV/337b; XXV/355b; XXIX/388a.

XV/237b; XXI/295a; XXII/307b, 308a, 309b, 323b; XXIX/395b. شاهباز

[refers to hearing and seeing] شاه جوی

VI/118a, 188b; XV/238a, 239a, 242a; XXI/299b; XXII/301a; XXIV/334a; XXV/357a; XXVI/358a.

XVII/253a, 258b; XVIII/267b; XXII/305a; XXIII/330a, 332b; XXIV/337a; شاهد

XXV/344b.

XXIX/378b, 387a, 389a, 395a, 395b. شاه زاده

[growing up, becoming a man; youthfulness] شباب

XXVIII/372b, 373a.

[doubt, suspicion; presumption; also similitude] شبهه، شبهات، شبهت

II/17b, 32a, 32b; III/54b, 56b; IV/85b, 92b; VI/108b, 110b; XII/191a; XIII/225a; XVIII/260a, 261b; XX/286b; XXV/351a; XXVII/367a; XXIX/394b, 395b.

[does not include items from the next entry] شجره، لشجار

I/10b; XVIII/263a; XXI/263b; XXVI/358b

[tree of lawfulness] شجره طیبه

XXI/292b, 293a, 299b; XXII/301a; XXIV/334a; XXV/357a; XXVI/358a.

[adversity, affliction] شدت

II/19b; V/110b; XIV/231b.

II/25b, 30b, 35b, 36a, 36b, 37a, 37b, 38a; III/56a; IV/84a; V/96b; VII/138a, شراب

138b, 139a; XIII/227a, 227b; XVIII/263a, 263b, 264a, 264b; XXI/293b, 294a; XXII/326a; XVIII/373a.

II/21b; III/44b; IV/61a, 67b, 69b, 72a; VII/125b; X/173a, 174a; شرط (شرایط)

XII/182b, 189a, 191a, 191b; XIII/198b, 199b; XVIII/262a, 262b; XX/274b, 275a, 282b, 283a, 285a, 285b, 286a, 286b; XXII/300b; XXIV/334a; XXV/ 341b, 342a, 350a, 350b, 351a; XXIX/394b.

[shame; +daridan=to be ashamed] شرم

IV/95b; VII/124a, 125a, 127b, 128a, 128b; X/173b; XIV/232a, 235b; XXII/306b; XXIX/391a.

[covered in blame, confused, disconcerted] شرمنده

IV/81a; VI/109b; VII/124b, 136b; X/170a; XIV/235b; XXV/354a; XXIX/380b, 391a.

I/2a, 8b, 14a, 14b; II/17b, 18b, 19a, 21b, 22a, 26b, 28a, 33a, 34a, 34b, 35b, شریعت
 36a, 36b; III/40a, 44b; IV/70a, 90a (3x), 92a, 93b, 94b; V/96b; VI/115b; VII/139a;
 X/166b, 167a, 169a, 172b, 173a, 174a; XI/179b; XIII/221a; XIV/230a; XVII/247b,
 248a; XX/274a, 274b, 275a, 275b, 277b; XXII/301a, 303a, 304a, 307b, 308a, 308b
 (many), 313b, 314a, 314b, 317a, 323a, 323b, 324a, 324b, 325a, 325b, 326a, 326b;
 XXIV/337a, 338a; XXV/340a, 341a, 343b, 356b; XXVI/357b, 359b; XXVIII/372a, 376b,
 377a (many); XXIX/388a, 394a.

[partner, associate; + shudan to form a partnership] شریک

I/14a; XXIX/384a.

شُطَار

V/102b, 103a.

[custom, rite] شعار

I/14b; II/25b; V/104a; VI/114a; VII/131b; VIII/152a; IX/161b; X/173a, 173b, 174a;
 XIII/226b; XIV/229a; XVII/255a; XXI/291a, 299b.

[light, splendor; blaze, fire] شعله

II/20a, 37a; IV/80a, 87b; V/105a; VI/115a, 118b; VII/132b; VIII/150a, 154a;
 X/176a, 176b; XIII/223b; XX/227a, XXI/295a; XXII/313b; XXV/348a.

[knowing; knowledge, wisdom] شعور

I/13b; IV/95b; XII/183b; XIII/196a, 221b, 222a, 222b, 223a; XX/287a, 287b;
 XXIII/331b.

[intercession] شفاعت

III/50b, 51a, 52a; VII/134b, 135a; XIII/330b; XXIX/387b.

[compassion] شفقت

I/2a; II/19a, 26b; III/48a, 51a; IV/59b, 62b; V/105a; VI/110b; VII/128b, 135a;
 VIII/156a; X/166a, 167a, 177a; XI/181a; XII/188b; XIV/229a, 234a; XV/237b, 240b;
 XVII/254a, 254b, 255b; XX/274b; XXI/294b; XXV/345a, 351a; XXVI/358a, 363a;
 XXIX/402a, 403b.

[intercessor] شفیع

III/51a, VII/131a; XXV/354a; XXIX/380a, 380b.

[misery, wretchedness, poverty] شقاوت

X/167b; XI/180a.

[complaint, accusation] شکایت

III/43b; IV/80b; V/96b; X/169b; XIV/229b; XXVI/365a.

[gratitude] شکر

I/5a, 11b; II/36b, 38a; III/57b; IV/70a, 71b, 85b; VI/120b, 121b; VIII/140a, 140b,
 151b; X/166b, 173b, 177b; XII/183b; XIII/221a; XIV/230a; XVII/255a, 255b;
 XVIII/259b, 264b; XIX/270a; XX/275a, 283b, 285b, 290b; XXI/291b, 293a; XXII/324a,
 325b; XXIV/333b, 334a, 338b; XXV/351b; XXVI/360a; XXIX/377b, 383a, 393b, 402b,
 404b.

[blossom of fruit-bearing trees; see Razi] شکوفه none found

- II/43b, 49b; IV/78b, 88b; X/168b; XII/190a; XIII/198b; XXV/350a; شمشیر
XXIX/394a.
[cream; a little] شمه
I/1b, 2a, 7a, 8b, 15b; II/17a.
[rebellion, confusion] شورش
II/30b, 38a; IV/84b; XIV/234a; XVIII/264b; XXI/293b.
[marshy, infertile soil; a salt-marsh; shame] شوره
XVIII/260a, 260b.
[desire, passion; stronger than just desire, yearning] شوق
I/9a; II/19b, 29a, 32a, 36b, 37b; III/44a, 56b; IV/61b; VII/139a; VIII/155a;
XIV/234b, 235a; XVIII/264a; XXII/305a; XXVIII/374b, 376a, 376b.
[testimony, evidence] شهادة (شهادات)
XXIX/287b.
[carnal desire, lust; normally carries negative connotations; شهوات]
see also lazzat
I/2b, 10a, 14a (many), 14b, 15a, 15b; II/25b, 30a, 33b; X/165a; XII/183a;
XXII/315b; XXVII/368a; XXIX/381a.
[the sight of God, the name of a maqam] شهود
IV/87a, 89a; V/106a; VII/138a; IX/160a, 160b, 162a; XV/244b; XVI/246b.
[months] شهور
IX/160b; XVIII/276b; XXIX/379a, 391b, 392a, 392b, 395a, 396a, 397a.
[witness, martyr] شهيد
XVIII/261a; XXIX/379b, 381b, 387a, 391b.
شير
I/9a, 15a, 24a, 36a; III/51b; IV/63b, 95a; V/102a; VII/129a, 135a, 138b;
VIII/148b; IX/162b; X/177a, 177a; XI/180a; XIII/199b, 277b; XV/242b, 243b, 244b;
XVI/247a; XIX/270b, 279b; XX/286b; XXI/295b, 298a, 299a; XXII/301a, 303a, 328a;
XXV/340b, 349b; XXVII/371a; XXIX/386b, 387a.
شيعه، شيعي none found
[below the middle/navel; genitals] شيوناف
XII/190a; XX/284a; XXV/350a.
[just, pious] صالح (صلحاء)
I/13b; II/18a, 18b; III/52a; IV/89b, 90a; VII/130b, 132a; VIII/152a, 152b;
IX/159b; XI/179a; XII/183a, 186b; XIII/225b; XVII/256b; XX/279b, 283a; XXI/297a;
XXV/343a; XXIX/380b.
صبر
III/52a; IV/74a; VI/120b; VII/129b, 131b; XXVIII/374b.
[companions [of the Prophet]] صحابه
I/1b; II/18b; III/38b; IV/57b, 66a, 90a; VI/106b; VII/121b, 134b, 135a, 135b,
136a; IX/157b; XI/177b; XII/181b, 188a; XIII/194b, 198a; XIV/228a; XVIII/259a,

- 266b; XXII/300b; XXIV/333a; XXVI/357b; XXIX/387a, 388a, 401b, 404a.
 I/2b, 9a, 9b, 13b, 16a, 16b, 24a; II/33b, 34b, 35b; III/40b, 41a, 42b, 49a, **صحب**
 49b, 50b; IV/60a, 65b, 66a, 66b, 69a, 72a, 72b, 73a, 73b, 74a, 74b, 75a, 75b, 76b,
 77a, 77b, 80b, 81b, 82a, 82b, 83b, 84a, 85a, 86b, 88a, 91a, 91b, 92b, 93a, 93b, 94a,
 95a; V/100b, 102a; VII/126b, 129a; VIII/140b, 142a, 142b, 143a, 143b, 145a, 145b,
 146a, 146b, 147a, 147b, 149a, 149b, 156a, 157a; X/168a, 169b, 170a, 172b; XI/179b,
 180a, 180b, 181a, 187b, 188a, 188b, 189a, 191b; XIII/197b, 198a, 198b, 199b, 200a,
 226b, 227a; XIV/229a, 229b, 231b, 232a, 232b, 233a, 237a; XV/243a; XVII/248b,
 249a, 249b, 250a, 250b, 251a, 251b, 252a, 252b, 253a, 253b, 254a, 254b, 256a, 257a;
 XVIII/260a, 266a, 266b; XIX/270a, 270b, 271a, 271b; XX/274b, 275b, 276a, 276b,
 279a, 279b, 281b, 282a, 282b, 285a; XXI/291b, 292b, 293b, 294b, 297a, 297b, 298a;
 XXII/307b, 309b, 310b, 311b, 312a, 313a, 320a, 325b, 327b; XXIV/335b; XXV/340a,
 341b, 342a, 342b, 343b, 344b, 345a, 348a, 349b, 351a, 356a; XXVI/360b, 361a, 362a,
 362b, 364b; XXIX/393b, 394b, 395a, 397a, 397b, 398a, 398b, 399a, 400b, 403b.
 I/7a; II/32a; IV/58b, 64a; VI/118a; VII/131a, 135b; XIII/195b; XV/238a; **صحرا**
 XXI/291a; XXV/339a; XXVI/359a; XXVII/367a.
 [sobriety, as a technical term] **صحو**
 IX/160b, 163b.
 [breast] **صدر**
 I/5b; V/96a, 99a; X/175b; XV/238b, 239a; XVII/248a, 248b; XX/277a; XXI/296a;
 XXII/312b; XXV/347b; XXVIII/372b.
 [peace, reconciliation; treaty; good, fair] **صلح**
 IV/60a; XX/284b.
 [prayers] **صلوة**
 I/1b, 3b, 7b; II/15b, 29a; III/38b, 53a; IV/79a; VI/106b; VII/121b, 132b; IX/157b;
 X/175b; XI/177b; XII/181b; XIII/194b; XIV/228a; XV/237a, 238a; XVII/247a, 248a;
 XVIII/259a; XX/277a; XXI/296a; XXII/300a, 312b; XXIII/329a; XXIV/333a;
 XXV/347b; XXVI/357b; XXVII/369a; XXIX/377b, 381b, 383b.
 [profession, craft. Usually MA referring to himself. See also kasb.] **صناعت**
 I/1b; II/17a; VIII/140a; XV/237b; XXII/300b; XXIX/379a.
 [(heart) shaped like a pine-cone, reference to the **شکل صنوبری** (Ghazali)]
 physical heart (Ghazali)
 IV/60a; XII/190a, 191a; XIII/198b, 199b, 221b; XX/284a, 285b, 286b; XXV/350a,
 350b.
 [proper manner; reason (from 'Attar)] **صواب**
 VI/109b; XIX/273a; XXVII/366b; XXVIII/377a, 377b; XXIX/390b, 405a.
 [sing.: cry of distress; pl. voices, sounds, interjections] **صوت، اصوات**
 11/19b, 20a, 23a, 25a, 28b, 30a; IV/75a; XII/187b; XVIII/265a; XX/282b; XXV/342a,
 352a, 353b.
 [good deeds] **صورت صلاح**
صوفی، صوفیان، صوقیه

II/30a, 33a, 33b; III/44a; IV/66a, 69a, 72b, 86b; VII/134a, 137a; XI/180b;
XXIII/329b, 330a, 330b, 331a, 333a; XXVIII/376b; XXIX/387b, 388a, 401a.

[fasting] صوم

V/99a; VI/115b; X/175b; XVII/248a; XX/277a; XXI/296a; XXII/312b; XXV/34.7b

[cell, cloister] صومعه

VII/129b, 130a.

[an exclamation, shriek; probably error for nasihat (see below)] صيحت

[provaricator; straying, gone astray] ضالّ

II/17a; XVII/256a; XXI/299a; XXII/311a; XXIII/330b, 333a; XXVI/361a.

[wandering, lost; +k=to destroy, ruin, lose (from 'Attar)] ضايع

XII/188a.

[to keep under control] ضبط کردن

III/49b; IV/75a, 75b, 82a; IX/161a; XXV/342a, 351b.

[forenoon; the forenoon prayer] ضحی

XX/283b; XXV/343a.

[violence, compulsion; want, need] ضرورة

I/12a; IV/85b; VII/125b; VIII/149b; XII/184a; XIV/232b, 234a; XXV/345a;
XXVIII/367a.

[erring, being lost; vice, error, perdition] ضلال

IV/63a.

[Aberration, deviation, error] ضلالت

II/17b, 22a, 26b; VII/133b; XXIII/330b; XXIX/381a, 391a.

[who or what comes suddenly and unexpectedly] طاری

II/19b; XXVIII/372b.

[act(s) of devotion, worship of God] طاعات، طاعت

I/10a, 24a; II/25a, 27b, 32b; III/39a, 46a, 56b; IV/79a; V/104b; VI/116a, 119a,
120b; VIII/143b, 146b, 153a; X/166a, 175b; XII/182b; XIII/197b, 200a; XVIII/261a,
262a; XIX/270b, 271a, 271b; XX/277b; XXI/297b, 298a; XXII/312b; XXIII/329b;
XXIV/336b; XXV/340b, 341a, 351a, 356a; XXVII/361b, 368a, 370b, 371b;
XXVIII/375a, 376a; XXIX/404b.

[Makhdum's group] طایفه علیه

I/1b, 3b, 6a, 7a, 7b, 9a, 13a, 13b, 15b, 16a, 17a, 17b; II/25a, 25b, 28a, 31b; III/42a,
43b, 44a, 44b, 45b, 48a, 57a; IV/66a, 74a, 77a, 77b, 79b, 83a, 88b; V/98b, 100b,
101a; VI/112a, 116a; VIII/142a, 149b, 150a; X/167b, 168a, 171b, 172b; XIV/230a;
XV/243a, 243b, 244b; XVI/245b; XIX/271a, 271b; XX/281b; XXI/291b, 292b, 298a,
298b; XXII/307b, 309b, 310b, 311a, 325b, 327a; XXV/341a, 356a; XXVI/357b, 362a,
363a, 364a, 364b, 365a.

[cleave to] طبق

VI/110a; X/166a; XX/274b; XXII/324a; XXIV/334a, 337b, 338a; XXV/340b.

- [type of drum; see Macdonald/Ghazali, p. 210] طبل none found
- [temperament, disposition, essence] طبيعت
II/18b; VIII/141a, 145a; XXII/308a, 314a; XXVIII/372a.
- [natural, innate] طبيعي
1/2b; IV/89a.
- [imposter; pickpocket] طرلر
VII/124b; VIII/143a.
- [cheerfulness, joy; See Newman (1999) for discussion in connection with طرب sama]
II/24b, 30a, 31a; VI/119a; VII/138a, 138b; VIII/154a; XVIII/268a.
- [a meal, food, eating; often used in context of what is allowed or not. طعام
Same as ghadha.]
I/14b, II/24b; VIII/148a, 155b, 156a; XII/183a, 186b; XIII/220b; XVIII/260b;
XX/278b.
- [defamation] طعن
V/102a; VIII/143b; IX/162a; XXV/349b.
- [sarcasm, jeer; reproach] طعنه
II/16a, 35a; III/43b; IV/81a; VII/134a, 135b; X/168a, 169b, 170a; XIII/225a;
XX/279a; XXII/326b; XXV/339b, 344a; XXVI/358a.
- [infancy, childishness] طفلى
XXVIII/373a, 373b.
- [uninvited guest] طفيل
VIII/139b; XX/273a; XXI/291a; XXII/302b, 303a; XXV/339a; XXIX/389a, 389b.
- none found [divorce] طلاق
- [flood] طوفان
III/42b, 43b; XI/178a, 178b.
- [purity, cleanliness] طهارة (طهارت)
II/18a; IV/75a, 83b; VI/114b, 115b; VIII/148a, 149b; XIII/200b; XIV/228a;
XV/241b; XVIII/260a; XX/285a; XXVII/370b; XXIX/388b, 394b.
- [good, lawful; contrasted to khais] طيب
I/7b; II/17b, 28b, 30a; IV/85b; X/173a; XII/191a; XIII/200a; XVII/256b; XX/278b,
286b; XXI/297b; XXV/351a.
- [Madina; being good, lawful; pious foundations] طيبات (طيبة)،
I/9b; II/20a, 23a, 28b; III/46a; XII/187b; XXI/292b; XXII/301a; XXIV/334a;
XXV/342a; XXVI/358a.
- [Same as above. These second two are feminine forms.] طيبه
II/19b, 20a, 23a, 25a, 30b; XVIII/264b, 265a; XX/282b, 283b; XXI/292b, 293a, 299b;
XXII/301a; XXIV/334a; XXV/357a; XXVI/358a; XXIX/380a.

[Clay, used to create Adam.] طينه، طينة

IV/58a; XXII/315a; XXV/355a.

[tyrant; unjust, cruel] ظالم (ظلمت)

III/52b; VII/122a, 135b; IX/159b, 161b, 162a; X/172b; XX/275b; XXII/324b;
XXIV/338a; XXVII/369b; XXIX/381a, 381b.

I/2b, 4a, 4b, 5b, 6a, 10a, 12a, 13a, 14b, 15a, 15b; II/17b, 25a, 25b, 27a, 27b, ظاهر

32b, 35a; III/39a, 40a, 42b, 43a, 47a; IV/65b, 67b, 70a, 72b, 73a, 73b, 76a, 77b, 79a,
81a, 84a, 84b, 88b, 90b, 92b, 93a; V/96a, 97a, 98a, 100b, 105b; VI/106b, 108a, 109a,
111a, 111b, 113a, 113b, 114b, 115b, 119b; VII/125b, 126a, 136a, 138a; VIII/140b,
141a, 148a, 151a' IX/158b, 159a, 161b, 164a; X/167a, 170a, 171a, 171b, 174b, 175a,
176b; XI/178a, 179a, 179b; XII/183b, 186a, 191b, 194b; XII/198a, 199b, 223a, 226a;
XIV/230a, 231b, 234b; XV/237b, 238a, 241b, 243a; XVI/245a, 245b; XVII/247b,
251a, 255b, 258a; XVIII/259a, 261a, 261b, 262a, 262b, 263b, 264a, 264b, 265a, 265b;
XIX/268b, 269a, 269b, 271a, 272b; XX/275b, 279a, 280b, 281a, 286a, 289a, 289b;
XXI/291a, 292a, 295a, 295b, 297b; XXII/302a, 302b, 303a, 303b, 304a, 305a, 307b,
309a, 314b, 316a, 317a, 317b, 321a, 321b, 322a; XXIII/329b, 331b, 333b; XXIV/335a,
335b, 336a, 336b, 337a; XXV/339a, 340a, 340b, 341a, 344a, 344b, 350b, 354b, 355a,
355b; XXVI/357b, 359b, 360a, 360b, 362a; XXVIII/376a, 376b; XXIX/382a, 385b.

[wit, elegance, ingenuity] ظرافت

VI/109a.

[the vessels of these letters] ظروف اين حروف

XXII/301a; XXV/357a; XXVI/358a.

[tyranny; +k=to oppress] ظلم

II/18b; III/52b, 57b; IV/61b, 71a, 76b; VI/110b; VII/122b, 124a, 127b; VIII/143a,
155b, 156a; IX/157b, 159b, 161b, 162a; X/172a, 172b; XX/275b; XXII/316b, 324b;
XXIX/381a.

[one who puts thing in its proper place; tyrannical] ظلوم

III/52b; IV/58b; XIX/269a.

[adorers, devotees] عابد

III/46a; VIII/150b; XVII/256b; XXIV/336a; XXV/347a.

[weak, exhausted, defective] عاجز

VI/109a; XXV/345a; XXIX/378b, 380b.

[equitable; just; one who deviates, gives partners to God] عادل

XXVII/366b; XXVIII/377a.

[disobedient, rebellious; a sinner] عاصي

VII/128b, 129a, 134b, 135a, 135b, 136a; VIII/152b; XXV/352a, 352b; XXVII/368a;
XXIX/377b, 379b.

[performer, workman] عامل

III/44b; XXII/309b.

[worship] عبادت (عبادات)

I/3b, 8b, 9a, 10a, 13b, 14a; II/25a, 34a; III/39a; IV/69b, 74b, 79a, 79b, 95b; VI/109b, 114b, 115b, 116a, 119a; VII/123a, 129a, 129b, 130b; VIII/146b, 151b, 152a, 153a, 155a; X/166b, 174b, 175a, 175b; XI/179b; XII/182b, 191a; XIII/197b; XVIII/261a, 261b, 262a, 262b, 267b; XIX/271b; XX/275a, 277b, 280a; XXI/297b, 298a; XXII/309a, 309b, 321b, 322a; XXIII/329b; XXIV/335a, 336a, 336b, 337a; XXV/340a, 340b, 341a, 344a, 344b, 347a, 351a, 356a; XXVI/359b; XXVII/368a, 370b.

[devotion, submission] عبودیت

IV/95b.

[crossing, interpreting, weeping; Sufi technical term, see Berkey, عبر

2001, p. 79-80] none found

[to chide, reproach, reprove, rebuke, rail at] عتاب کردن

X/169a; XXIX/405a.

[pride, presumption, haughtiness, conceit] عجب

I/4b; II/29a; II/52b; IV/62b, 80b, 81a; V/100a; VI/111b; X/170a.

[astonishment, astonished] عَجَب

II/23b, 33b; IV/86a, 95b (?); V/104b; VII/123a, 127b, 134a; IX/162b; X/165b; X/171a; XXVI/365a; XXIII/332a; XII/183b, 194a; XIII/223b; XIV/234b; XX/290a; XXII/313a.

[non-Arab, foreigner] عجم

I/5b; XXII/317a, 318b; XXIX/387b.

[emnity, hatred] عدلوت

II/35a; III/43b; IV/59a, 60b, 83b; XXV/351a; XXIX/382a, 382b, 384a, 386a, 386b.

[justice; a religious duty] عدل

VII/130b; X/166a, 166b; XX/274b, 275a, 275b; XXII/300b, 324a; XXIV/335b, 337b, 338a; XXV/340b; XXIX/384b.

[want, privation, annihilation] عدم

VII/137b; IX/158a, 163a, 164a; XIII/222b; XVIII/259b; XIX/268b; XX/287a; XXII/302a; XXIII/331a, 331b; XXIV/335a; XXV/339a; XXVI/361b; XXVII/366b, 367a; XXVIII/372a, 373a, 374b; XXIX/389b, 390b.

[punishment, torture (in hell)] عذاب

VI/117b, 124a; XV/241b; XX/285b; XXVII/368a.

[excuse] عذر

III/51a; VII/123a, 123b, 124a, 124b, 125a, 130b, 135b, 136b; X/165b; XIV/235b; XXII/316b, 323a; XXV/353a; XXIX/377b, 389b.

I/5b; II/29b, 30a, 31a; III/48b; XX/274a; XXII/317a, 318b; XXIX/387b. عرب، عربی

[conflict, quarrelsomeness; paired with mosti] عَرِيدَه

II/30b.

[marriage celebration?; see Razi] عرس none found

[throne] عرش

I/4b; III/48a; IV/58a, 95b; VI/111b; VIII/139b, 154b; X/176a; XII/191b, 193b;
XIV/233b; XVII/258b; XIX/269a, 269b, 272b; XXI/295a; XXIX/380b.

[a petition; happening] عَرَضَ

[the body, soul] عَرَضَ

[disease, sickness; worldly goods] عَرَضَ

(any of the above) III/41b, 46b, 52b; IV/58b, 68a, 85a; VI/113b; VIII/141a, 146b;
X/166b; XIX/269a; XXII/324a; XXVIII/375b.

[petition; see Gross/Urunbaev, p. 358] none found عَرَضَهُ دَلَّتْ

[gnosis, = kashf.] عَرَفَانِ

IV/89b; XIII/222a, 223a; XX/288a; XXIII/331b; XXIX/388a.

[vein, veins; origins] عُرُوقِ

I/14b.

[retirement, seclusion (see DeWeese, Manaqib, p. 496); only in poetry] عَزَلَتْ

IV/66b, 71a; XXI/298b.

[wicked] عَزُورِ

VI/108a.

I/5a; II/16a, 20a, 27a, 29b, 31b, 32a, 32b, 33a, 37a, 37b, 38a; III/46a, 50b, عَشَقِ
52b; IV/71a, 71b, 73a, 80a, 86a, 87b, 88b, 89b; V/99b, 100a, 102b, 103b, 104a, 104b,
105a, 105b; VI/108a, 114a, 114b, 115a, 116a, 116b, 117a, 117b, 118a, 118b, 119a,
119b, 120a, 120b, 121a; VII/128a, 128b, 131b, 132b, 133a, 134a, 136b, 137a;
VIII/140b, 149b, 150a, 150b, 152a, 153b, 154a, 154b; IX/158a, 158b, 162b; X/174b,
175a, 176a, 176b; XII/187a, 194b; XIII/223b, 224b; XIV/228b, 229a, 230b, 231a,
231b, 233b, 234a; XV/242a; XVI/247a; XVII/254a; XVIII/259b, 264a, 265a, 267b;
XIX/270a; XX/276b, 277a, 288a, 290a, 290b; XXI/293a, 293b, 295a, 295b, 296b, 298b;
XXII/306b, 309b, 312a, 313a, 313b, 314a, 317b, 325b, 329a; XXIV/335a, 336b;
XXV/347a, 347b, 348a, 355a, 355b, 356b; XXVI/360a; XXVII/368b; XXVIII/373a,
376b.

[staff; see Algar, 1999, p. 6] none found عَصَا

nerve tendon; see a'sâb عَصَبِ

[sin, being disobedient] عَصِيَانِ

III/51a; VI/117a; VII/124a, 125a, 130b, 136a; VIII/143b; XVIII/264a; XXIX/377b,
380b, 391a.

[pardon, forgiveness] عَفْوِ

I/2a; II/19a; III/51a; VII/123a, 123b, 124b, 126b, 135b, 136a; VIII/141b;
XXII/301a, 316b; XXV/356b; XXIX/391a.

[punishment, torment] عِقَابِ

II/24b, 33a; XXII/325b.

[binding, fastening] عَقْدِ

IV/84a; V/100b; IX/159a.

- II/27b, 36b; III/45a, 45b, 50b, 57a; IV/64a, 82b; V/105a; VI/107a, 116b; عقل
 VII/139a; VIII/153b; X/174a; XII/182b, 183a; XIII/227b; XIV/230b; XVI/247a;
 XX/276a; XXII/304b, 308b, 313a, 314a, 328a, 329a; XXV/348a; XXVII/370a;
 XXVIII/372a, 374b; XXIX/380b.
 [intelligent, wise, judicious (persons, or person)] عَقِيل، عَقِيلَه
 III/45b, 50b; XXII/308b; XXVIII/372a, 374b.
 [punishment, torture] عُقُوبَت
 I/2b; VII/124b, 128a; XII/184a; XIII/224b; XX/288a; XXIII/330a; XXIX/391a.
 [B p. 101: correct credal dogma; +bad=skeptical] عَقِيدَه
 III/43b; XXII/322b, 325b, 326b, 327a; XXV/355b; XXVI/358a, 364b; XXIX/384a.
 [barren, childless] عَقِيم
 I/12a; XXVII/368b.
 [sign, mark; very learned] عِلَامَة (علامات، علامت)
 II/35a; V/101a, 101b; VII/126a, 126b; VIII/145a; XX/293a, 286a, 287a, 288a;
 XXII/304b.
 [affections, attachments; connections] عِلَاق
 XXII/309a; XXVI/360b.
 [science; see esp. confluence of ilm w/ ulama for discussion of (علمی) علم
 their zaherness.]
 I/2a, 4b, 11b, 13b; II/18a, 19a, 21b, 27a, 27b, 31b, 34b, 35a, 36b; III/38b, 39a, 39b,
 44b, 45a, 45b, 46a, 48a, 48b, 49a, 50a, 50b, 56b, 57a; IV/58b, 60a, 65a, 65b, 66b, 67a,
 70a, 76b, 82a, 90a, 90b; V/96b, 102b, 103b, 104b; VI/106b, 108b, 109a, 109b, 111b,
 114b, 115b, 116a; VIII/140a, 141b, 149a, 152b, 153b; IX/164a; X/174a, 175b, 176a;
 XI/180a; XII/182b, 183a, 187b, 189b; XIII/195b, 197a, 197b, 200b, 221a, 221b;
 XIV/234b; XVII/247b, 248b, 249a, 249b, 250b, 251b, 252b, 254b; XVIII/262a;
 XX/273b, 274a, 274b, 275b, 276a, 282a; XXI/291a, 298b; XXII/301a, 304a, 304b, 307b,
 308b, 309b, 310a, 312a, 312b, 313a, 313b, 316b, 317a, 324b, 325b; XXIV/335b, 337b;
 XXV/339a, 339b, 340a, 340b, 351a, 357a; XXVI/357b, 361b, 362a, 362b, 363a, 363b,
 365a; XXVII/369b; XXVIII/375b, 376a, 376b, 377a; XXIX/380b.
 II/15b, 22b, 27a, 32b, 35a; III/44b, 48a, 48b, 49b-50a; VI/65b, 115b; علماء (علماء)
 XII/182a; XIII/196b, 224b, 225b; XVII/247b; XVIII/262a; XX/273b, 274a, 275a,
 275b, 278a, 278b, 279b; XXII/307b, 310a, 326a; XXIV/336a; XXV/344a, 347a;
 XXVI/357b, 360a, 360b, 362a, 363a, 363b, 364a; XXIX/390b.
 X/174a; XIII/225a, 225b; XXIX/379a. علمیه
 [following this standard, according to this measure] عَلَى هَذَا الْقِيَاسِ
 I/3b; XXIV/336a; XXV/350b.
 [weak, sick, ailing, infirm] عَلِيل
 VII/127a; XII/187a; XVII/255a; XX/284a; XXII/328b; XXV/343b.
 [pillar, prop (excludes names)] none found 6-13-06 عِمَاد
 [to inhabit, populate] عِمَارَت

I/14a; II/20b, 21a, 21b, 22a, 34a; VII/123b; VIII/155a; X/165a, 165b; XI/181a; XIII/195b; XXVII/370a.

[gifts (livestock or rent-free land); see Gross/Urunbaev, p. 419. عنام

Note: this word not in Steingass] none found

[aid, succor] عنایت، عنایات

II/18b; III/41b; VII/127b, 131b; VIII/139b, 144b, 145a, 153a, 156b; IX/161a; XII/183a, 188b, 193b; XIV/234a; XV/243a; XVII/253a; XXI/293a, 298b; XXII/313a (maqam), 318b, 320b, 321a, 323a, 327a; XXIII/332a; XXIV/333b; XXVI/358b, 360b, 362b, 363a; XXIX/380a.

[aid/succor of the Divine] عنایت آلهی

IV/83b; XXII/319a; XXIII/334a; XXVI/359b, 364a.

[to aid] عنایت کردن

III/49b, 50b; IV/72b, 78a; VII/128a, 132a; VIII/147b, 156a; X/170b; XIII/200a; XVII/253b; XXII/320b.

[letter of favor; see Gross/Urunbaev p. 95 none found] عنایت نامه

[the masses; common] عوالم

I/11a, 11b; II/35b; III/48a; VI/113a, 116a; VII/133a, 133b; XII/181b; XV/243b; XXIX/387b.

[impediments] عوایق

XXII/309a; XXVI/360b.

[returning, restoring] عود

VII/125b; VII/149b; XIV/231b; XXVII/370b

[lut; see Newman (1999) p152] none found عود

[parts of the body which it is indecent to expose] عورات، عورت

I/12a; III/56b; VII/122b, 124a.

[tax levied on the populace by state/local rulers; see عولریذات

Gross/Urunbaev, p. 303] none found

[commanding, recommending, enjoining; time, season; covenant, عهد

promise; honor, respect]

II/20a, 21a, 22a, 22b, 23a, 36a; IV/74a; V/104a; VII/139a; XIII/227b; XIX/272b; XXVIII/372a, 373a; XXIX/390a.

[obligation, debt; written agreement] عهدہ

VIII/142b.

[error; has legal connotations with sin. + gereftan=to seek error in s.o. عیب

else.]

I/2a, 12a, 15a; II/19a, 24b, 30b, 35b; III/43b, 51a; VII/123a, 124a, 135b; XX/280b; XXIX/383a.

[nit-pickers] عیب جوئی

II/24b.

[food, bread; pleasure; gratification of the appetites; sexual intercourse] عیش

III/45a; XXVIII/372b.

[cave] غار

II/17b; V/96a; XV/238b; XXIX/382b, 383b, 398b.

[careless, imprudent] غافل

I/10a; II/16a, 25b, 30b; III/46b, 47a, 57a, 57b; IV/61b, 68a, 71a, 76b, 92a; V/103a, 104a; VI/107a, 110b, 111a, 114b, 115b, 117b; VII/124a, 127b, 132a, 134a; VIII/142b, 143a, 151b, 155b, 156a, 156b, 157a, 161a; XIV/228b, 229a; XV/239b; XVII/250b, 256b; XVIII/260a; XIX/270a, 271a; XX/281a, 285b; XXI/296a; XXII/329b; XXV/348b, 351b, 353a; XXVII/371a; XXVIII/372a, 374b; XXIX/394b.

[principally, presumably; like -mish in Uzbek/Turkish] غالباً

[dustiness] غباری

IV/74a; XIV/233a; XIX/272a; XX/284b; XXII/321a, 327b; XXV/340a; XXVI/359a, 361a.

[nourishment, often used as nourishment of the soul; same as ta'am.] غذاء

I/14b, 15a; II/17b, 26a; XII/186a, 186b; XX/283a; XXV/343a.

[anger] none found 6-13-06 غرشا

[shipwreck, whirlpool] غرقاب

III/44b.

[drowning] غرقه

I/8a; III/44b.

[egotism, pride, conceit; Satan (although Satan is usually "gile", not غرور this).]

II/16b; VIII/145a, 149a, 149b; XXVII/368a, 369a, 370a; XXVIII/372b.

[foreigner, stranger] غریب

II/20a; X/171a; XX/290b; XXIII/332a; XXIX/339a, 339b.

[washing the whole body after ceremonial uncleanness.] غسل

I/9a, 9b, 10a; II/16b, 17a; XXIX/388b.

[fall unconscious, a technical term related to drunkenness. See غشیه

Mojaddeddi 2003 p 2.] none found

[anger, ire, including the wrath of God] غضب

IV/76a, 80b, 82b, 83b; VI/110a; VII/122b, 123b, 124b, 126a; VIII/141a, 144b, 156a; X/165b, 166a, 167a, 169b; XVIII/262b; XX/274b; XXII/324a; XXIV/338a.

[neglecting (proper behavior?)] غفلت

II/29a, 29b; IV/66b, 67a, 76b, 82b; V/96b, 97a; VII/128a, 128b, 136a; VIII/155b, 156a, 156b; XIII/220b, 221a; XIV/228b, 229a; XX/285b, 286a; XXI/293a; XXV/351b,

- 352a, 352b, 353a; XXVII/370b; XXVIII/372b; XXIX/378a, 381b, 391a.
 [opening, a passage (esp. one through which water flows into a garden)] غُلبه
 I/13a, 13b; II/37a; III/49a; IV/63a, 70b, 71a; VII/122b; XI/181a; XV/242a;
 XVII/256a; XX/282b, 289a; XXII/305a, 305b; XXIII/331a, 331b; XXV/346b;
 XXVIII/374b, 377a.
 [slave] غلام
 I/5a; II/20a; III/42b; IV/80b, 81a, 83b, 96a; X/169b, 170a; XVIII/259b; XXIX/270a;
 XXI/293a; XXII/311a, 326a, 329a; XXV/354b, 356b; XXVI/360a.
 [blundering in speaking; +k.= to make a mistake +uftadan= to fall into غلط
 error (takes agency away from the subject)]
 II/31b, 33b; IV/77b, 79a, 83b; VI/113a; XIII/222a; XXII/312b.
 [coarse, thick, rude, rustic] غليظ
 V/105a; VI/109b; VII/127b; XI/181a; XII/184b.
 III/42a, 44a, 46a; V/103b; VI/107b, 119a, 121a; VII/123a, 126b, 127a, 128a, غم
 135a, 137a; VIII/150b, 152a; IX/162b; X/174b; XIV/231b, 232a, 235a; XV/242a;
 XX/276b; XXI/295a, 295b, 298b; XXV/347b; XXVI/260a; XXIX/391a.
 [sorrowful, full of grief] غمگین
 XII/93b.
 [singing] غناء
 XXII/305b.
 [blossom] غنچه
 XIV/235b, 236a; XXI/292a.
 [plunder, booty; abundance, wealth; goof fortune] غنیمت
 III/57a; IV/117b; VIII/157a; XII/189a; XXI/292a, 292b, 294b, 298a; XXII/311b;
 XXV/345b; XXVI/364b; XXVII/370b.
 [absence (a technical term), see Mojaddedi, 2003, p. 2] غیبه
 none found
 [concealed; slander] غیبت
 III/39a; IV/92b; VIII/143b; XIX/271a; XXII/310b; XXIII/329b 332a; XXV/341a,
 341b; XXVI/359b, 365a; XXIX/394b.
 [beginning; the opening of the Qur'an] فاتحه
 XVII/258b; XXIV/333b; XXIX/405a.
 Katta: XXVIII/309b
 [vicious, corrupt (esp. of temperament)] فاسده
 VIII/146a; XII/186a, 186b; XX/283a, 283b; XXI/299a; XXV/343a.
 [to reveal, divulge] فاش (کردن)
 II/36b; IV/85b; XIII/222a, 223a; XX/288a; XXIII/331b.
 [sign; principle, basis, like usul, although usul is usually legal.] فایده، فواید
 II/19b, 29a, 34b (Katta, II/15a, 16a, 24a, 30a); IV/71b, 74b, 90a, 91a, 92b, 93a, 95a;

VI/115b; VII/128a, 136a, 136b; VIII/148b, 152b, 153a; X/177a; XII/188b; XIII/198b; XV/243b; XVIII/261a; XIX/272b; XXII/301b, 326b; XXIX/387b, 394b.

[Terms relating to legal decisions and judges] فتاوی، فتو، لستفتا، افتاء

none found (see below)

[to open, reveal; conquest. God opens something for you; something God
revealed to me. Sharing experiences with the reader.] فتح
XXII/300b; XXIV/333b, 338b; XXVII/371b.

[rebellion; someone who breaks the order.] فتنه

II/19a; IV/90a; VIII/145b.

none found [youth, brotherhood] فتوة

none found فتو

IV/94b. فتوی ایامه

[signification, sense; scope, import; contents, style] فحوی
XXVIII/375a.

[to boast, glorify] فخر کردن (فخر)

I/5b; II/29b; IX/160a; XII/184b; XIV/231b; XV/244b; XX/276a; XXIX/378b, 398b.

[suitable, proper] فراخور

III/53b, 54a, 54b; IV/73b; VI/108a, 109a.

[to forget] فراموش (کردن)

II/22a, 34a; V/104a; VII/127b; VIII/142a; XIII/222b; XX/287a.

[much, copious, spacious, opulent] فرلوان

VIII/146b.

[pl of farîzat - divine precept, statues; knowledge of the laws of
inheritance]

III/57a; XVIII/262a; XX/274a.

[gladness] فرح

II/29a; IV/74a; XXVII/370a.

(See also فرزند، گودگ، بین)

I/4a, 13b; II/20b, 23b, 29a; III/41b, 48a, 50b, 51a; IV/59a, 82a, 92a, 93a; V/97a, 97b, 100b, 104b; VI/107b, 110b, 112a, 116b, 117a, 120a; VII/123b, 124a, 124b, 125b, 126b, 127b, 132a, 133b, 135a; VIII/142a, 149a, 152b; IX/161a; X/165b, 166a, 173a, 176a; XI/177b, 178a, 178b, 179a, 179b, 180a; XII/183a, 184a, 189a; XIV/232b; XV/238a; XIX/269a, 269b; XXII/309a, 314b, 315b, 316a, 316b, 317a, 326a; XXIV/335b; XXV/350b, 353b, 354a, 354b, 355a; XXVI/360b, 361a, 361b, 362a; XXVII/368b, 369b; XXIX/383b, 390a, 394a, 395b, 400b, 401a, 401b, 402a, 402b.

[time, turn in rotation; opportunity; leisure; reprieve] فرصت

II/35a; III/57a; IV/64b; VI/117b; VIII/148a; XXI/294b; XXVIII/372b.

[separating, dividing; separation, distinction; does not include maqam فرق

- below]
- II/27a; III/57b; IV/78a, 82a; V/103a; VII/138b; XIII/224a; XXV/352b;
XXVIII/373a; XXIX/385a, 387a.
- [name of a maqam.] فرق بعد الجمع
- IV/87a; V/106a; VII/138a; IX/160b, 164a; X/176b; XV/244b; XVI/246a; XIX/272a;
XXII/314a; XXIII/333a.
- [distinguishing, separating; the Qur'an] فرقان
- XXV/349a.
- [a body, sect, clan, troop] فرقت
- [separation, distinction] فُرقت
- (either of the two, mostly the latter) II/26a; V/104b; VI/120b; VIII/153b;
IX/162b; X/175a; XII/194b; XX/276b; XXI/296a; XXII/313b.
- [exclamation, cry, lament] فرياد
- II/23a, 223b, 24b, 30b, 36b; III/44b, 49b, 53b; IV/74b; VII/129b, 135b; VIII/146b;
IX/161a; XIII/197a, 223b; XX/290b; XXII/307a.
- [obligatory (practice); see Paul, "Doctrines" p. 27] فرضه، فريضة، فريضة
- none found
- [corruption] فساد
- VI/110a; XXVIII/372a.
- [congelation] فُسردگی، فسرده گی
- III/56b; VIII/143b; XXI/296b.
- [sin, sinners. When used with zina, means sodomy. (those found فساق، فساق below omitted)]
- I/14b; II/31a; V/97b; IX/59b; X/173a; XI/177b, 178b; XXII/326a.
- [sin & iniquity, pl.: sinners & fornicators] فسق و فجور، فساق و فجّار
- I/14b; II/25b; IV/62b; VII/126b; X/172a, 174a; XX/279b; XXI/297a, 297b;
XXII/325a; XXIX/391a.
- [to squeeze, wring; to plant the foot firmly] فُسردن
- XVIII/263a; XXI/293b.
- [learned men"; see Gross, 2002, p. 240, 241 for use in فضلا، فاضل (فاضلة)]
- Ahrar]
- VII/131a (in arabic)
- XVII/248a (parenthetical spelling, refers to Abu Bakr).
- [leavings, refuse; see also meanings related to "grace"] فضلت، فضلات، فضيلت
- I/14b, 15b; V/98b, 99a; VII/127b; VIII/145b; X/175b; XX/277a; XXI/296a;
XXII/312b; XXIV/336b; XXV/347b, 356a; XXIX/378a, 382b.
- [exuberant, excessive (from 'Attar)] فضول none found
- [disgrace, ignomy, vice] فضيحت none found

[being intelligent; being learned in law; legal knowledge] فقاہت

XXVIII/376b.

[law] فقہ

II/31b; III/56b; VI/114b; VIII/152b; XXVII/377a; XXIX/395a.

II/31b; IV/90b; XXVI/357b, 360b, 362a, 364b, 365a; XXVIII/376b. فُقُہَا (فقیہ)

II/24a; IV/78a, 85a, 89b, 94b; VIII/145a, 147b, 148a; IX/158a, 158b, 160a, فقیر

160b, 163a; X/171a, 173a, 173b, 174a, 174b; XI/179b; XII/185a, 193b; XIII/225a,

226b; XIV/231a; XV/243a; XVI/245b, 246b; XX/273b, 275b, 276a, 276b, 278b;

XXII/306b; XXIV/334a; XXV/256b; XXIX/384b, 396a, 405a.

II/27a, 37a, 37b; IV/63b, 68a, 72b, 73a, 73b, 74b, 86b; V/97a, 102a, 102b, فکر

105b; VI/115b, 117b, 119a; VIII/148a, 150a; IX/162a; X/173a; XIII/197b, 198a;

XIV/229b; XVIII/262a; XIX/271a, 271b; XXI/297b, 298b; XXII/310b, 321b;

XXIII/329b; XXIV/336a, 336b; XXV/341a, 349b, 356a; XXVI/359a, 360b, 362a

[prosperity, happiness] فلاح

II/29a; XXVII/369b.

I/7b, 8a, 9b, 10a; III/39b, 43a, 43b, 47b, 49b, 54b, 55a; IV/67b, 79b, 81b, 87a, فناء

89a; V/106a; VI/115a; VII/138a; IX/158b, 160b, 164a; X/176b; XII/190b; XIII/199a,

221b, 222a, 222b; XV/238b, 244a; XVI/246b; XVII/257b; XVIII/262b, 263b, 268a;

XX/285a, 286b, 287a, 287b, 288a, 288b; XXI/293b, 298b, 299a, 302a; XXII/306a, 306b,

310a, 314a, 322b, 327a, 327b, 329a; XXIII/331a, 331b, 332a, 333a; XXIV/337a;

XXV/346a, 349a, 350b; XXVI/363b, 364a; XXVII/365b, 366b, 367a, 369a, 370a.

in three parts: XIII/222b; XX/287b; XXI/298b; Katta XXVII/312a.

[complete annihilation] فنا اتم

I/8a; IX/158b; XIII/222a; XV/238b, 244a; XVII/257b; XVIII/262b; XX/287b;

XXII/317b, 318a; XXIV/337a; XXV/346a; XXVI/363b.

[Annihilation of annihilation; should be the same as fana'-i atamm.] فنای فنا

XX/287a, 287b, 288b; XXII/306a; XXIII/331b, 332a; XXV/346a.

[heart, liver, lungs; mind, soul] فولاد

XVIII/261a.

[blessing(s)] فیوض، فیاض

I/4b, 5a, 5b, 6a, 7a, 12b, 15a, 15b; II/28a; III/41a, 41b, 42a, 42b, 43a; IV/62b, 63a,

65b, 76b; VI/110a, 117a; VII/125a, 136a; VIII/143b, 148a, 148b; X/168a, 168b;

XII/181b, 182a, 182b, 183a, 183b, 185a, 186b, 187b, 191b, 192a, 192b, 193a;

XVII/247b, 248b; XVIII/263b, 266a; XIX/268b, 272b; XX/289b; XXI/293b, 294a,

295a, 299b, 300a; XXII/301a, 314b, 320b, 321a, 322b, 326b, 327a; XXIV/334a, 334b,

335a; XXV/341b, 352b, 357a; XXVI/358a, 358b, 359a, 364b; XXIX/382a, 392b, 394a,

396b, 397b, 401b.

[a killer, a murderer; deadly, mortal] قاتل

II/25b, 32b; VIII/146b; XI/181a; XX/281b; XXII/308a; XXV/345a, 364b.

[Qur'an reciter] قاری

- III/44a; IV/66a, 69a; XI/180b; XII/197a; XXII/309a.
 IV/80b-81a; X/170a, 171b; XV/241b; XVII/254a; XXII/326a; قاضي (قضاة)
 XXVIII/373a; XXIX/404a.
 [bodily, corporal] قالب
 II/21a; IV/86b, 87a; VI/113b, 114a; VII/130a, 137a; XI/178a; XIII/195b, 196a;
 XIX/270b; XX/289a; XXII/327b; XXIII/330b.
 [contented, satisfied; a begger] قانع
 III/47a; VIII/152b; XIII/197a; XV/240b; XVII/253a; XXII/325b.
 [name of a musical instrument] قانون
 II/29a.
 [feminine form of conqueror] قاهره
 II/18b.
 [rib] قبرغ
 VII/124b.
 III/48b; IV/93a; XXIX/396b. قبله
 [to kiss] قبله دلدن
 I/9a.
 [drought, hunger, famine] قحط
 VIII/147b.
 [“the appointed time at which something should occur”; See Cornell p. 90 قدر
 for IA discussion.]
 I/2a; II/19a, 28a, 28b; IV/73a; V/104b; VI/112a, 112b; VII/125a, 130a; VIII/153b;
 X/177a; XIV/235a; XX/277a; XXI/295b; XXII/301a, 312a; XXVII/366b; XXVIII/375a;
 XXIX/392b, 404b.
 [power, ability; destiny] قدرت
 II/20b, 21a; III/55a; IV/58a, 59a, 60a, 89b; V/101b; VI/106b, 108b; VII/122a;
 VIII/146b, 151a, 152b; IX/163b; XII/183a; XIII/195b, 226b; XIV/228b; XV/238a,
 242a; XX/289a; XXII/302a, 303b, 315a, 315b; XXV/355a.
 I/11b; II/30a; III/51b; IV/86b; VII/130a, 133a; VIII/140a; XVII/255b, قرآن, قرآن
 247b, 248b; XXI/299a; XXII/317a, 328b; XXV/352a; XXIX/378a, 395a.
 [drawing near, approaching; neighborhood; propinquity; relationship, قرّب
 kindred]
 I/14a; II/19b, 15b, 36a; III/40a, 40b; IV/69a, 69b, 89b; IV/112a; VII/138b;
 VIII/153a, 155a, 157a; X/169b; XI/179b; XIII/197a, 227a; XXVIII/376a.
 [pl of qirbat: leathern water bottles or milk bottles; (but probably an قريات
 erroneous plural for qurb above).]
 II/26b.
 [become/send to sacrifice] قربانگشت
 XII/194a.

- [kindred, affinity; intimacy, vicinity, proximity] **قربت**
I/10a, 13b; II/26a, 26b, 27a, 30b; III/39a, 40b, 51a; IV/79b; VII/123a; VIII/143a; XVI/245a.
- [Qur'anic recitation] **قرعه**
I/4b; III/48a, 52b; IV/58b; VIII/139b; XVII/251a; XX/276b.
- [village; see Gross/Urunbaev, p. 254] **قریه**
XXIX/394a, 399a, 399b, 400a, 400b, 401a, 403a, 403b.
- [storytellers (no singular)] **قصاص**
X/169b.
- [intending, intention, resolution] **قصد**
III/53a; V/98a; XIII/224a; XX/281a; XXI/299a; XXII/307b; XXV/342b.
- [beginning the evening; defect, inaccuracy, fault; +k=to fail, neglect] **قصور**
II/19b; III/51b; V/102a; VIII/156b; IX/162a; XIII/197a; XXII/309a; XXV/349b.
- [decree existing in God's mind from all eternity and its execution at the appointed time (St).]
قضا و قدر
II/28a, 28b.
- [a stick, used for beating a rhythm; see Macdonald/Ghazali, p. 201, part I] **قضب**
none found
- [one drop] **قطره**
I/7a, 8a, 9a; II/36b, 37b; III/42a, 47b, 56a; IV/60b; V/104b, 105b, 106a; VI/118a; VIII/150b; XIII/223a; XIV/234b; XVII/254b; XVIII/263a; XXI/293b; XXII/317b; XXIII/332b; XXIX/379b, 380a, 389b, 391a.
- [cage] **قفص**, **(قفص)**
II/23b; III/43b.
- قلب، قلوب**
I/3a, 4b, 6a, 9a; II/19b, 20a, 23a, 24a, 31a; III/48a, 52a; IV/58a, 60a, 67a, 69a, 77a, 86b, 89b, 90b; VI/111a, 111b; VII/137a; VIII/139b, 140b; IX/157b, 159a; X/168b, 177a; XII/183b, 185a, 186b, 190a, 190b; XIII/194b, 198b, 199a; XIV/231b, 232a, 235b; XV/228a; XVI/237a; XVII/244b; XVIII/247b, 248a, 255a, 258b; XIX/269b, 270b; XX/283b, 284b, 286a, 286b; XXI/291a, 299a; XXII/300b, 301a, 327b; XXIII/330b; XXV/339b, 346b, 350a, 357a, 357b; XXVII/366a, 367a; XXVIII/375a; XXIX/384b.
- قلبيه**
IX/163a
- [see Algar 1999, p7 for distinction between qalandar and darwish] **قلندر**
in Kashghar] none found
- [restlessness, agitation, anxiety] **قلق**
see **qalb. قلوب**
- [the group; see Gross/Urunbaev, p. 176] **قلماق**
none found

[concubine] قُمَّا (قمه)

I/3b.

[gaming house] قمارخانه

XXII/326a.

[cantor of poetry, singer] قَوَّال

II/34a.

[justice, truth] قولم

VII/125a; XII/182b.

[canon(s), rule(s)] قوانین (قونون)

II/36a; VII/139a; XIII/227b.

[people, tribe; standing] قوم

I/5a, 5b, 12b; II/16a, 21b, 22b, 24b, 32b, 34a, 34b; III/42a, 42b, 53a, 53b; IV/59b, 62b, 63a, 65b, 69a, 72a; VIII/148a; X/166a, 170a; XI/178a, 178b, 180b, 181a; XVIII/263b, 266b; XX/274b, 278a, 279b; XXI/296b, XXII/317a, 318b, 324a, 324b, 325a, 326a; XXIV/338a; XXV/343b, 348b, 349a, 353b; XXVI/359b, 364a; XXIX/381a.

[strong] قوی

I/12b; II/20b, 23b, 30a, 31a, III/48b, 49a, 55a, 55b, 56a; IV/62b; IV/76a, 86a, 95a; V/104b; VI/115a; VII/123a, 127b, 134b; IX/162b; X/165a, 177a; XII/183b, 194b; XIV/234b; XV/238b; XVII/255b, 257b; XVIII/262b; XX/287b; XXII/301b, 315b; XXIII/332a; XXIV/337a; XXVI/363b; XXVIII/373a; XXIX/378a.

[ire] قهر

III/55b; IV/82b, 83b; VI/110a; VII/123b, 124b, 126a, 127b; VIII/141a; X/165b, 166a, 167a; XVIII/262b, 263a; XX/274b; XXI/292a, 296b; XXII/324a; XXIV/338a; XXVII/371a; XXVIII/376a; XXIX/405a.

[resurrection, last day; confusion; calamity] قیامت

II/17b, 21b; III/51b; VI/107b; X/176b; XV/239a, 241b; XXI/296b; XXII/319b, 325a, 325b; XXVIII/374a; XXIX/382b, 386a, 390a, 391a, 398a, 404a.

[confinement] قید

II/24a; III/40b, 45b; IV/69b, 83a, 84a, 89b; V/99a, 99b; VII/130a; VIII/152a, 153a, 155a, 157a; X/176a; X/184b; XIII/197a; XXI/297b; XXV/346a.

IV/77b; XII/184b; XXII/301a; XXV/357a; XXVI/361b; XXIX/404b, 405a. کاتب

[underground canal; see Gross/Urunbaev, p. 358] کاریزی none found

[laborious; manager, agent] کارنده

XVIII/261a.

[an artisan, tradesman] کاسب

XII/182b.

[may it happen] کاشکی

XXVIII/372a, 374a.

- [paper, letter] کاغذ
XX/288b.
- [body, form; the heart] کالبد
II/20b, 21a; IV/73a; XV/238a; XXV/355a.
- [The completely perfected (master)] کامل مکمل
III/45b; IV/72a, 87a; XII/186b, 188a, 189a; XIII/196b, 198a, 198b; XIV/230a, 233a;
XV/242b, 243b, 244a; XVII/247b, 248b, 256a, 257a; XVIII/266a; XX/289b; XXI/293b;
XXII/322a; XXV/340b, 345a; XXVI/360a, 360b, 361a, 362a, 362b; XXIX/391b.
- [slow, tardy, lazy, sick; sloth] کاهل
XXV/351a; XXIX/394b.
- [beings, creatures] کاینات
VIII/154a; IX/160a, 160b; XIV/231b; XXIX/379a.
- کتاب
II/32b; X/172a; XII/188a; XIII/227a; XVII/247b, 258a, 258b; XVIII/259a, 395a,
XXV/345a; XXVI/365a; XXVII/369a; XXVIII/377a; XXIX/380b, 381a, 382a, 388a, 395a,
405a.
- VIII/156b (this seems to be the same story as in XIII); XIII/220b (of کتابخانه
Khwaja Ahrar's ancestors).
- [shoulder] کتف
II/29b; IV/77a; V/100a.
- [begging bowl; see Algar 1999, p. 6] none found کچکول
- کدخدا (کد خدا) [master of a family; a magistrate] none found
- کدخدای (کد خدائی) [a household; marriage]
I/1b, 8b, 9b, 11b; IV/60b; XXII/321a.
- کذاب [liar, imposter]
VI/107b; XXIII/330a.
- کرامت (کرامات) [miracle performed by a saint]
I/4b, 10b; III/42b, 45b; IV/73b, 85a, 85b, 88b; V/100b, 101a; VI/115b; VII/129b;
XIII/196b, 197b; XVII/255b; XX/288a; XXII/317a, 319b, 322b; XXVI/364a;
XXIX/377b, 381a, 385a, 392b, 393b, 394a, 397a.
- گرسنگی [hunger (from 'Attar)] none found
- کسب
III/39b; IV/63a, 77a, 78b, 80a, 80b, 81a, 93a, 95b; VIII/149a, 150a, 151b; X/169b, 170b;
XI/179b; XII/184b; XIV/232b; XVII/249a; XIX/270b, 271a; XX/275b, 276b;
XXII/312b, 320a, 323b; XXIV/335b; XXV/340b, 352b, 354b; XXVI/361b;
XXVIII/372a.
- گستاخ، گُستاخ [arrogance, rudeness]
III/48a; VI/109b, 110a; XII/193a; XXV/356b; XXVI/363a.
- کسوت [form; see Razi]

VI/119b; VIII/154a. (only in poetry)

[attraction; name of a maqam] کشش

II/37b; III/42a, 48b; IV/65b, 88a; V/103a, 106a; VI/118b; IX/162b; XII/187b;
XIII/223a, 226b; XIV/230a; XV/242a; XVIII/265b; XX/282b, 288a, 288b; XXI/295b;
XXII/328a; XXIII/332b; XXV/341b, 342a, 344b.

[unveiling; suprarational knowledge (Chittick).] کشف

I/3a; II/36a; III/54a, 54b; IV/68b, 70b, 71a, 77b, 85b; V/101a; VII/138b, 139a;
IX/158b; XIII/197b, 227a, 227b; XVIII/264b, 268a; XXII/306b; XXIII/332a;
XXVIII/375b, 377a

none found [penitence, atonement] کفارة (کفارت)

none found [marital parity] کفاه

[grave cloth, shroud; wrapping (a corpse)] کفن

XXII/322b; XXV/346a; XXVII/366b.

[dog, keeper of dogs] کلاب

I/11a; VII/133a.

I/13a; II/25a, 25b, 29a; III/53b, 56a; IV/59a; VI/106b; VIII/139b, 140b, کلام
145b; X/165b; XI/181a; XII/186b; XIII/195b; XVII/247b, 250b, 258b; XVIII/260b,
265b; XXII/315b, 317a, 318b, 319a, 321a, 321b, 327b, 328a; XXV/342a, 343b, 348a,
349a; XXVI/363a; XXIX/389b, 390a, 395a.

[words, vocables, discourses, speeches] کلمات

XII/188a; XVI/245a, 245b; XVIII/265a; XXIV/334a.

[slave girl] کنیزک

II/24a; V/97b; VII/130a.

I/9b; II/23b, 33b; VII/128a; XXIX/388a, 388b. کودک

[an earthen jar with a long narrow neck] کوزه

III/50b, 56a; IV/60b; V/105b; VI/108b, 115a, VII/133a; IX/158b; X/176b; XI/179a;
XII/191b, 192a, 192b, 193a; XIII/223a, 224b; XIV/23a; XVIII/261b, 263b;
XXII/313a, 317b.

[striving] کوشش

II/18b.

[foster brother; see Gross/Urunbaev, p. 131 none found] کوکلتاش

III/53a, 54a, 54b; IV/58b, 63a, 82b; V/102a; VI/108a; VII/131a; VIII/139b, کوه
142b, 143b, 144b, 147a, 147b; XIII/200a; XVII/250b; XIX/269a; XXII/315a;
XXIX/380b.

[mountainous, a mountain peak] کهسار

III/40b.

[Sufi headgear. See Algar 1999, p. 3] none found کلاه

- [king] کیا
XXI/298b?; XXII/312a?
Katta: III/
- [hatred] کینه
IV/83b; V/96a; XXIX/382a, 382b, 384b, 385b, 386b.
- [bleach (being used as a technical term)] گازر
VIII/149b.
- [anguish] گدلز
IV/86a; V/105b; VII/123a; IX/158a; XIV/234b; XVIII/262a; XXII/309b.
see spelling with a k گرسنگی
- [captivity, imprisonment; see Gross/Urunbaev, p. 364] گرفتار
I/2b; III/39b, 40b; IV/76a; V/97b; VI/117b, 119a; VIII/142b, 152a; IX/160b, 163a, 163b; X/167b; XIV/228b, 233a, 233b, 234a; XXII/311b; XXV/345a; XXVII/368a.
- [a collar, the opening or breast of a garment; a cape, a hood] گریبان
XXVIII/374b.
- [gift, bribe, tribute; selected, chosen] گزید (کزید، کزیدن)
II/29b; IV/82b; V/99b, 100a; VII/133a; VIII/139b; X/166b; XX/275a; XXI/291a; XXII/317a, 324a; XXIV/334a, 339a; XXV/359a.
see spelling with a k گستاج
- [conceit, thinking incorrectly; see also maghrur.] گمان (کمان)
I/12b; II/31b, 37b; III/42b, 50a, 54a; IV/88a; VI/118b; IX/162b; XIII/223b; XV/242a; XVIII/265b; XX/288b; XXI/295b; XXII/312b (?), 320b, 344a; XXV/344b; XXVI/360a, 365a.
- [losing the way, deviating; fearing neither God nor man; someone who is
lost in the desert of oblivion.] گمراه
II/22a, 26b; IV/60a, 79a; VIII/145b; XVII/257a; XXII/311b; XXIII/330b; XXIX/382a.
- گناه (کناه)
I/9b; III/39a (many), 39b, 51a (many); IV/61a, 69b, 70a, 86a;
VI/109b, 117a; VII/123a, 124a, 124b, 125a, 125b, 126a, 127a, 127b, 128a, 128b, 129a, 129b, 130b, 131a, 136a, 136b; VIII/143b, 152b; XII/185a; XIV/229b; XV/241b; XVIII/264a; XXII/316a; XXV/352a, 353a, 354a; XXVII/369b; XXIX/377b, 380b, 387b, 395b.
- [a sinner, criminal] گناه گار
III/51a; VII/127a, 128b, 129a; VIII/152b; XV/241b; XXV/352a, 354a.
- گنج
I/4a, 12a; III/42b, 45b, 52a; IV/58b, 70a, 88a, 96a; V/96a; VI/107a, 107b, 108a, 108b, 109a, 111a, 111b, 112a, 113a; VII/128a; VIII/147a, 154a; X/175a; XIII/221b; XV/238b; XVI/247a; XVII/258a; XVIII/262a; XIX/268b; XXII/302a, 322a; XXIV/334b; XXVII/369a; XXVIII/375a; XXIX/385b; 405a.
- گنجینه (گنجینه)
V/96a; VI/106b, 107a, 107b, 108b, 109a, 111a; XVII/250b, 258a, 258b.

- کَنْدَمَ (گندم) [wheat; what Adam & Havva ate]
 I/10b; VII/122a, 122b, 133b; X/165b; XXII/316a.
- گواه [an evidence, witness, testimony]
 VIII/151b, 154b; XXVIII/377a; XXIX/389b.
- گوسفند [sheep, goats]
 VIII/148a.
- گوش [ear(s)]
 II/20b, 23a; III/40a, 52a; IV/70b, 75b, 78a, 81b, 83b, 85b, 90a, 93b; VII/129a, 131a, 137b; XII/182a, 182b, 189a; XIII/224b; XIX/271b; XXV/352a; XXVII/366a, 366b, 371b; XXVIII/372b, 374b; XXIX/385a, 394b.
- گوشت
 IV/60a; VIII/148a; XII/191a; XIII/199b; XX/284a, 284b; XXV/350b.
- لاله [tulip]
 XIV/234b.
- لحن [speaking, chanting; sound, note, melody; see also “ilhan”.]
 VII/131a; XXII/309a.
- لدن none found [inspired; see Algar 1999, p. 2]
- لذت (لذات، لذت) [pleasure, delight]
 I/10a, 11a; II/20a, 20b, 23a, 25a, 33a, 33b; III/53b; IV/61b; VI/120b, 121a; VII/136a; VIII/154b; X/168b; XII/182a, 183a; XIV/231a, 234b; XXII/306b; XXVIII/327a.
- لذیذ [sweet, delicious; pleasant, delightful]
 I/10a; XII/183a; XVIII/260a.
- لرزان [trembling]
 VII/124b; VII/142a; XXV/352b.
- لسان [tongue, language (sometimes used for introducing technical terms)]
 XIII/194b; XIX/272b; XX/287a; XXIII/331a.
- لطایف
 II/36a; VII/138b; XIII/227a.
- لطیف [someone who is kind to s.o.; B. p. 103: latifa=“subtle substance”; Jami uses this for “joke”. St. has w/o h as “knowing what is hidden”]
 I/8b; II/33a; III/55b; IV/63b; VIII/149a; XIX/270a; XXI/291b, 292b; XXVI/363a.
- لطیفه
 XXI/299b.
- لعنة، لعنت [curse, reproach, linked to Satan; see Razi]
 VI/107b.
- لغرش [offense]
 VII/124b.

[to slip; to drink] لغزیدن (لغزیدن)

I/7a.

I/12b; II/23b, 24a; IV/85a, 90b; V/104b; VI/108a, 116b, 117a; VII/122b, مادر
 123a, 124a, 130a, 132b, 134b; VIII/142b; IX/162b; X/166b, 172a; XII/194b;
 XIV/234b; XXVI/361b; XXVII/369b; XXIX/383a, 384b, 385b, 386a, 386b, 391a.

[subject, topic; see also manun.] ماده

II/16b, 20a; IV/94a; V/100a; XI/178a; XII/186a, 186b; XVIII/262a; XX/283a, 283b;
 XXI/299a; XXV/343a.

[mare] مادیان

I/10b.

[passing away; past (w/ tenses); dead; swift; sharp] ماضی

III/57a; IV/67a; XXV/352b; XXVIII/374a.

[infinite] مالانهایه

I/6a, 14a, 15b; II/23a, 25b; III/41a; IV/69a; X/169b; XII/181b; XIV/234b.

[in authority; official (of a village); see Gross/Urunbaev, p. 254] مأمور (مأمور)

I/13a, 13b; II/35b; IV/79b, 93b; XVIII/262a; XXV/349a; XXIX/398a.

[forbidders; to prevent, forbid, negate; in a verb, to create an obstacle, مانع

prevent s.o. from]

II/23b, 26a; III/43a; IV/62b, 73a, 84a; V/105a; VI/111b; VIII/140b; X/170b, 175a;
 XII/182a, 183b, 184a, 185a, 187a, 188b; XVI/246b; XVII/253b; XVIII/265a, 265b,
 266a, 267a, 267b; XXV/354b; XXVIII/374b.

[fish; month] ماه

I/7a (fish); IV/71a (month); VI/118a (fish); VIII/147b (month), 148a (month);
 XII/182b, 193b (month?), 194a; XVI/245a; XX/275a (fish); XXI/293a; XXII/312a;
 XXIII/329b; XXVII/367b (month); XXIX/380a, 380b, 386a (month), 388a (month),
 389b (month), 393b (month), 395a (month), 395b (month), 396a (month), 404b
 (month).

[inclined, biased, partial to (from 'Attar)] مائل، مائل

VIII/144a; XXV/351a; XXIX/382b.

[allowed, lawful; s.o. who is cleansed of illegal acts; allowable (as a legal مباح

term)]

II/24a, 33a.

[lest, God forbid] مبادا

II/29b; IV/73b, 74a, 76a, 77b, 83a; V/100a; VII/124b; VIII/142b, 144a, 144b, 156a,
 X/172a; XIV/232a.

[effort, exertion; striving] مبالغه

I/1b, 3b, 6b, 7b, 11b, 12a, 12b, 13b; II/20b, 22a, 25a, 26b, 29b, 59a; VII/128b, 134b,
 145b; XI/178b, 180b; XIV/231b; XV/243a; XVIII/260a; XXI/294a; XXIX/383a.

[beginner; used in speaking about disciples] مبتدی

VII/137b; IX/161b, 162a, 163a; XII/183b, 184a, 187a; XIII/199b, 222b; XV/242b;

- XX/286b, 287a; XXIII/330b, 331a; XXV/350a, 350b
Katta: XXVII/311b, 312a.
[sorely tried, overtaken by calamity] مُبْتَلَا
IV/58b, 75a; V/98b, VII/123b, 129a; VIII/144b, 147a; XIV/232a; XXV/345a;
XXVI/361a; XXIX/380b.
[strong; superior to one's companions] مُبَرِّ
II/18b; IV/59a, 90a; VIII/146b.
[sent; awakened (Muh.)] مَبْعُوث
I/1b, 5b; II/35a, 35b; III/38b; IV/57b; VI/106b; IX/157b; XXII/317a, 318a;
XXIV/333a; XXVII/371a; XXIX/381b.
[stupefied, astonished; falsely accused] مَبْهُوت
VIII/142a.
[a follower; obedient] مُتَابِع
II/18b; IV/90a; XII/194a; XXII/304b.
I/5a, 5b, 8a; II/17b, 18a, 22a; III/40a, 55a, 56a; IV/61b, 91a, 91b; مُتَابِعَت
VIII/151b; XII/192b, 193b, 194a; XIII/222a; XV/238b; XVII/256a, 257a; XIX/269b,
279a, 272b; XX/280b, 287b; XXII/302b, 303a, 304b, 308a, 310b, 311b, 319a, 320a;
XXIII/330b, 332a; XXIV/337a, 337b; XXV/340a, 341a, 345b; XXVI/360b, 363b.
[touched, impressed] مُتَأَثِّر
II/31a; X/172b; XV/243a; XVIII/266b; XX/279a; XXII/307b; XXV/349a.
[contemporary] مُتَاخِرِينَ
II/19b; IV/64a.
[contemplative; considerate; a careful examiner] مُتَأَمِّل
III/51b; V/98a.
[thunderstruck] مُتَحِير
III/46a; IV/81a; V/97a; VI/109a, 113b; X/170a; XVII/256b.
[one who imagines, suspects; conceited; fantastic, imaginary] مُتَخِيل
XXVIII/372b.
[rejected, repulsed; one who opposes or resists; adverse, perplexed] مُتَرَدِّد
II/17a.
[one who contemplates] مُتَرَصِّد
II/29b.
[priaseworthy; a describer] مُتَصِف
IV/66a; VI/114b; VIII/144a, 149a; XI/178b; XXIV/338a.
[imagined; an imaginer] مُتَصَوِّر
I/3b; IV/95b; VIII/149a, 151b.
[connect to] مُتَعَلِّق
II/21a; X/173a; XXIX/385b.

[whatever drips or trickles] متقاطر

VIII/150b.

[inhabiting; residing; an inhabitant; powerful] متمكن

Xii/184a.

[waking from sleep; recollecting] متنبه

IV/69b; VII/127a; XIII/221a; XIV/229b, 231b; XX/286a; XXII/316a; XXV/354a.

[turned toward; a traveller; one who attends to] متوجه

IV/74a, 75a, 75b, 93a; V/97a; VII/131a; VIII/148a; X/171a, 171b; XII/181b, 189b, 190a, 191a, 192b; XIII/198b, 221b, 222b; XVI/246b; XVIII/267a; XX/283b, 284a, 287a, 287b; XXIII/331b; XXIV/333b; XXV/350a.

[intermediate; used with disciples] متوسط

VII/137b; XII/183b, 184a, 184b; XIII/221b, 222b; XX/286b, 287a, 287b, 288a; XXIII/330b, 331a, 331b.

Katta: XXVII/311b, 312a.

[title of shrine caretaker] none found متولى

[a place to which one returns again and again; a caravan-sarai; step, مثابه

degree; manner, likeness]

IV/68a; VIII/149a; XII/191b, 192a; XIII/199b; XVII/256a, 258b; XIX/271a, 272b; XX/286a; XXII/310a, 317a; XXV/350b.

[insincere, political; authorized, competent (??)] مجازى

III/38b; IV/89a; VI/107b; XXVI/362a, 363b, 364a.

[holy wars; conflicts, struggles] مجاهدات

II/19b; IV/95a; XXVII/368a; XXVIII/375b.

[one who strives for correct views] مجتهد، مجتهد

XXV/349a; XXIX/389b, 390a.

[unmarried, alone; solitary; incorporeal, immaterial] مجرد

I/12a; II/19b, 20a; III/45a, 46a; X/175b; XVII/253b, 255a; XX/278a, 278b; XXI/292a, 296b; XXII/312b; XXVI/357b, 360a, 360b.

II/24a, 29a, 29b, 30a, 37b; IV/74a, 75a, 77a, 83b; V/97b, 100a; VIII/149a; مجلس

XI/179a; XIII/226b; XV/237b, 243a; XXI/243b, 294a; XXVII/365b.

[war, combat] محاربه

II/35a; IV/59b; X/168b; XI/181a; XXII/322b.

[considering attentively; computation] محاسبه

IV/69b; XIII/200b, 221a; XX/285b, 286a; XXV/351a, 351b, 352a, 352b.

[beseiging, surrounding] محاصره

IX/164a.

[observation] محافظت

II/36a; VII/139a; XIII/227b; XXVII/368a.

[deceit, fraud, emnity] محال

II/34a, 38a; XXVIII/373b.

[necessitous, needy, indigent] محتاج

I/6b, 7a; II/27a, 29a; III/45a, 51a; IV/58b, 72b; VIII/140a, 149b; IX/160a, 160b, 161a; XIII/225b, 226a, 226b; XX/276b, 280a; XXII/305a, 305b, 306a, 306b, 320b, 321a; XXIV/335b; XXV/340a, 344a.

[one who is well versed in Hadith; other meanings possible] محدث

II/16b.

VII/130b. محراب

[forbidden; spouse] محرم

I/6b, 12b, 13a, 13b; III/55a; IV/84a, 85a; V/99a, 100b; VI/114a, 115a; X/167b; XII/192b; XIII/223b; XV/238b; XVII/257b; XVIII/262b; XX/287b; XXII/307a, 323a; XXIII/332a, 332b; XXIV/336a; XXVI/363b; XXIX/386a, 392b, 394b, 395a.

[prohibited, forbidden] محروم

I/6a; II/33b; IV/77b; VI/110b; VII/126b, 136a; VIII/145b; XII/188b; XIV/237a; XX/279b, 281b; XXIII/330b; XXV/349a; XXVI/358a, 362a, 364b; XXVIII/376b.

[perceived; sensible; an object of the senses] محسوس

II/32a; XII/183b.

[collected; harvest] مَحْصُول

I/11b; XIX/270a, 270b; XXI/298b; XXII/303a, 322b.

[fortified] محكم

III/48b, 49b, 50b, 55b; IV/61a; VIII/155a; XVIII/262b; XXVI/362b, 363a; XXVIII/376b.

[quarter, district, part of a town] محله

V/99a, 99b; X/175b; XVII/248a; XX/277a; XXI/296a; XXII/312b; XXV/347b; XXIX/396a.

[praised, laudable] محمود

I/14a; XVIII/268a; XXVII/368a; XXIX/377b.

[misfortune, drudgery] محنت

III/43a, 50a, 52a, 55b; IV/88a, 88b; V/101b; VI/114b; VII/123b, 132b; VIII/154a; XI/178a; XIV/231b; XXI/295b; XXVII/370a.

[speaking; speech, address, conversation] مخاطبات، مخاطبه

II/20a, 23a, 25a, 28b; XVIII/265a; XX/282b; XXV/342a.

[deceiving, cajoling] مَخَالِبَت

XVIII/264a.

[contrary, opposite, adverse] مخالف

XXV/343b; XXVIII/377a.

[discord, disagreement (in the sense that there are a variety of) مخالفت

- differing opinions)]
Katta II/18b
II/17b, 18b, 30b; IV/90a; VI/107b, 117a; VII/123a, 124b, 126b; XXII/320a.
[pl of makhâfat -- dangerous places (none found for first item)] مخافت، مخاوف
V/102b; VIII/142b; XV/243b.
[conflicting, discordant; disagreement] مُخْتَلَف
II/34a, 35b; VI/117a; VIII/144a; XVIII/267a; XX/281a, 281b; XXV/342b, 343b, 349b; XXVI/361b.
[lie, fiction] مُخْتَلَق
XIV/288a.
[special, particular] مَخْصُوص
I/3b, 4b, 5b, 10a, 12b, 13a, 14a; II/35a, 35b; IV/64b; VI/115b, 116a; VII/129b; VIII/148b, 151b; X/174b; XII/182a, 183b; XVIII/262a; XXII/317a; XXV/347a, 347b; XXIX/381b.
[created being] مَخْلُوق
I/4b, 5b, 8b, 12b; II/32b; III/42b, 43a, 53a; V/104a; VI/106b, 114a, 118a; VIII/153a; IX/162b; X/175a; XII/182a; XIII/195a; XVII/258a; XIX/268a, 268b, 269a; XX/276a, 277a; XXI/296a; XXII/302a, 303a, 312b, 314b, 317a, 320b, 323b; XXIV/335a, 336b; XXV/339a, 347b, 356a; XXVI/358b, 362b; XXVII/366b; XXIX/380b.
[steps, degrees; dignities] مَدَارِج
I/14a; II/19b, 23a, 25b, 30b; IV/69b; VIII/153a, 157a.
[being assiduous, constant; persisting in] مَدْلُومَت
XXII/308b; XXV/356a; XXIX/398a.
[comprehended; one who comprehends] مَدْرِك
XII/183b.
[despised, scorned] مَذْمُوم، مَذْمُومَه
I/14a, 14b; II/32b, 33a; XIV/228b.
II/37a; V/105b; VI/119a; XIV/228b, 229a; XXIX/387b, 388a, 388b, 390a, 390b.
[guardian; so.o. who watches; as a masdar, s.o. who scrutinizes himself. مراقب
Can refer to God.]
IV/66b; XIII/221a.
[muraqaba = meditation; Buehler, "Heirs", p. 96; self-scrutiny; مراقبة، مراقبه
Paul, "Doctrines" p. 34. See also râbita.]
II/35b; III/45a; IV/65a, 66b; XII/187b; XIII/220b, 221a; XVIII/262b, 267b; XX/282a, 285b; XXIV/336a; XXV/341b, 351a, 351b, 352b; XXVI/360b; XXVII/368a.
[educated; an educator] مُرَبِّي
XVIII/259b, 261a; XXI/293a.
[step, stage, rank] مَرَاتِب، مَرْتَبَه
I/7b, 8a, 9b; II/28a; III/39a, 40a, 40b, 44a, 45a, 48a, 48b, 52a, 54b, 55a, 56a;

IV/64b, 68a, 71a, 71b, 72b, 78a, 79a, 82a, 84a, 86b, 89a, 89b; VI/114a; VII/124b, 132a; VIII/145a, 155b; IX/158a, 160b, 161b; X/165b, 167a, 173a; XI/180a, 180b; XII/185b, 190b, 193b, 194a; XIII/196b, 197b, 200b, 222a, 223a, 226a; XIV/232a; XV/238b; XVI/245b; XVIII/262a, 263a; XX/284b; XXI/293b; XXII/301b, 314a, 317a, 319b, 320a, 323a, 326b, 327a; XXIII/332a, 332b; XXIV/337a; XXV/346a, 355b; XXVI/358a, 361a, 363a; XXVIII/372a, 376b; XXIX/383a.

[elevated, exalted, aggrandized] مرتفع

II/19b; IV/95b; VIII/155a.

[most excellent; superior] مرجح

VIII/152a.

[impure, obscene] مردار

I/11b; IV/63b, 71b; VII/125a; XXVII/367a, 368b.

[returned, rejected, repulsed, excluded; rejected (as a legal term)] مردود

IV/94b; V/98b, 101a; VI/107b, 110a, 110b; VIII/141a, 143b, 144b, 145b, 146b; XXIX/382a, 384a.

IV/88a; X/174b; XII/188a; XIII/197b; XIV/233a; XVII/254b; XVIII/263a; مرشد
XXVIII/373a; XXIX/381a, 394b, 395a, 395b, 396b, 404a.

[agreeable; laudable; will, assent] مرضیه

VIII/149a; XXVII/368a.

[patched] مرقعات

II/30a.

[bird; used in metaphors mostly] مرغ

II/16a, 20a; III/43b, 47a; IV/65a, 72b; V/102a, 104a; VI/114a (same as V/104a), 120a; VII/127b (same as V/104a), 130a, 130b; VIII/141a, 152a (same as V/104a), 154b; XII/187b; XIV/233b; XVIII/267b; XX/282a; XXI/297b; XXII/311b, 328b; XXV/341b, 345b; XXIX/379a, 379b.

none found (مرغنانی)

[mixture] مرکب

II/26a, 30a; IV/58a, 63a; XX/283b; XXII/303b; XXIV/335b; XXV/340a.

[manly virtue] none found مروعه

[sick] مریض

VII/127a; XII/186a; XVII/255b; XX/283a, 283b; XXI/299a; XXII/328b; XXV/342b.

[temperament, complexion, disposition] مزاج

IV/80b; V/97a; X/169a, 169b; XVIII/267a; XX/279a, 281b; XXII/326b; XXV/342b; XXVI/363b.

[hindrance, prevention] مزاحمت

IV/95b.

IV/76a, 93a, 94b; VIII/148a; X/169a; XXIX/388b, 394a, 396b, 399a, 401b, 402b, 403b, 403b.

[reward] مُزِدْ

II/33a; IV/62a, 62b, 93a; VI/119a; VII/130a (negated), 137a; XVIII/267a; XX/281b; XXV/242b.

[field, farm, mazra'a] مَزْرَعَه

I/10b, 11a; VII/133b; XXIX/403b.

[taste, flavor] مَزَهْ

XVIII/260b.

[increase, augmentation] مَزِيد

II/19b, 20a; IV/68b.

[competition, race] none found مَسَابِقَه

[crimes reproaches] مَسَاوِي

III/48a.

[drunkenness] مَسْت، مَسْتِي

II/16a, 19a, 30a, 30b, 36b, 37a, 37b, 38a; III/40a, 41b; IV/65a, 65b; V/101a, 104a; VI/114a; VII/131b, 139a; VIII/152a; XII/187b; XIII/197b, 224b, 227b; XVIII/263a, 264b, 267b; XX/282a, 282b; XXII/301a, 305a, 329a; XXV/341b, 356b; XXVIII/372b, 376a, 376b.

III/49a, 55a; IV/76a, 80a, 92a; VIII/52b; XIII/197b; XX/288b; XXII/307a, مَسْجِدْ

318a, 326a; XXIII/332b; XXIX/384b.

[glad, joyful] مَسْرُور

I/3a.

[inebriating; made intoxicated; technical term for MA] مَسْكِرْ

II/28b.

[dwelling, house; poor, miserable] مَسْكِنْ

III/49b, 56b; XXV/339b.

I/1b, 3b, 14b; II/35a; III/39a; IV/60b; V/98a, 98b; VI/107b, 117a; مَسْلَمَانْ

VII/123a; VIII/144a, 154a; IX/159a; X/166a, 172a; XIV/229b, 235b; XX/274b, 278a; XXI/295b; XXII/319a, 319b, 323a; XXV/341a, 351a; XXVI/361a; XXVIII/375b; XXIX/387a, 395a.

[beaten, walked; practices, observed] مَسْلُوكْ

II/16a; VIII/147a, 147b.

[named, called] مَسْمِيْ

IV/69a; V/102a.

[a laxative, purgative] مَسْهَلْ

XII/186a, 186b, 187a; XX/283b; XXV/343a.

[entering into partnership; fellowship, association] مَشَارَكْتْ

XII/192b.

- [direct conversation] مشافهة
III/54b.
- [the smell, the sense of smelling] مشام
II/16a; XVII/255a; XVIII/261a.
- [seen, witnessed; a spectator] مشاهد، مشاهدات
XII/184a; XVIII/263a; XXI/292a, 293b; XXII/301b; XXIV/334b; XXV/357a;
XXVI/358a; XXIX/379a.
- [contemplation, vision, revelation] مشاهده
I/3a, 4a, 10a, 10b; II/16b, 36a; III/41a; IV/70b, 71a, 74b, 75b; VI/115a; VII/126b,
127a, 129b, 138b; IX/158b, 159a; X/175a; XII/181b, 183b; XIII/225b, 226a, 227a;
XIV/228a, 234a; XV/243a; XVIII/265b, 266a, 267b, 268a; XX/280a, 280b; XXI/290b;
XXII/300a, 302a, 305a, 314b, 315a, 315b, 316a, 316b, 319a, 320b; XXVI/359a, 360a;
XXVII/370a; XXVIII/377a; XXIX/379a.
- IV/84a (says: this group is not like the mashaykh-i turk). مشايخ ترك
[the east, sun-rising; bright, shining] مشرق
XXII/322b; XXV/345b.
- [begun; legal; prescribed by law; prayer cloth. Also here (مشروعات) مشروع
the negative, preceeded by "na".]
II/19b, 26b, 27b, 28a, 28b, 29b; V/97b; VIII/143a, 143b; X/173a; XVIII/262a;
XXII/325a.
- [disturbed, uneasy, confused (from 'Attar)] none found مشوش
- ["encountering" (he who encounters himself in states before مصادقه
listening to music); see Macdonald/Ghazali, p. 229, part I)] none found
- [expended, employed] مصروف
I/3a; II/17b; IV/66b.
- [composed (a book); composer, author, editor] مصنف
XXIX/393b.
- [a polishing instrument; polished] مصقل
I/6a; XIX/271a; XX/280b, 281a, 282a, 284a; XXII/303b, 313b, 317a, 321a, , 321b;
XXIV/335a, 335b, 336a, 336b; XXV/340a, 340b, 344a; XXVI/359b (vowelled here).
- [affair, business, employment, transaction; benevolence; an مصلحت
adviseable thing]
II/23b; IV/72b, 82b, 83a; VI/109b, 113b; VII/145a; XII/188b; XIX/271b; XX/283a;
XXII/310b, 315a, 327a; XXIV/336b; XXV/344a, 348b; XXVI/359a.
- [polished] مصقل
used only in Kattakhanov ms. (I/5b).
- [appendages; environs (of a city)] مضافات
XXIX/399b, 400a, 400b.

- [one who causes or leads astray; a seducer] مُضِلٌّ
II/17a; VIII/145b; XVII/256a; XXI/299a; XXII/311a; XXIII/330b; 333a; XXVI/361a.
- [prayer mat] none found مُصَلًّا
- [disappearing; cancelled; loosened; weak, exhausted] مُضْمَحِلٌّ
XIX/271b; XXII/328a.
- [concealed; understood] مَضْمُرٌ
XVIII/265a; XXVIII/375a.
- [subject, topic; sense; see also “made”.] مَضْمُونٌ
I/9a; II/16a, 22b; III/46b; XXVII/367b, 370b; XXVIII/375a.
- [considering; consideration; reading, study; attending public lectures] مُطَالَعَةٌ
XXI/299b; XXII/301a, 302a; XXIV/334a; XXV/357a; XXVI/358a.
- [musician, singer] none found مُطَرِّبٌ
- [one who is perceptive, acknowledges opinions of others] مُطَّلِعٌ
VI/107b.
- [entirely] مُطْلَقًا
XIII/225b.
- [demanded, sought, desired; wish, intention] مُطْلُوبٌ
II/33a; III/45a, 56a; IV/82a, 87b; XII/189b; XIV/230a; XXII/304b, 309b;
XXVIII/374a, 374b.
- [purified, cleaned, pure; an instrument for purifying; a place of purification] مُطَهَّرٌ، مُطَهَّرَاتٌ
X/166b, 167a; XII/192b.
- [a destination, place of return; see Razi] none found مُعَادٌ
- [opposing, thwarting; competition; going side-by-side] مُعَارَضَةٌ
V/103b.
- [domains, dealings, transactions, affairs] مُعَامَلَاتٌ
II/19b.
- [trading, bargaining; trade, commerce; interest] مُعَامَلَةٌ
I/3a; III/56a; V/100a; VI/107a; XX/274b, 275a; XXIV/338a, 338b; XXV/343b.
- [assisting, aiding; helper, supporter; an assistant. Word in (مُعَادِن) معاون
parens is a known typo (it means mines, quarries, minerals)]
IV/62a, 68b; X/168a, 169a, 172a; XX/277b; XXI/291b; XXII/318b; XXIV/333b.
- [beholding, contemplating, seeing face to face] مُعَايِنَاتٌ
- [place of worship] مُعْبَدِيٌّ
VII/130b.

- [adored, worshipped; the Deity] معبود
IV/65a, 78b; VIII/150b; XII/187b; XVIII/265b; XX/282b, 283b, 286b; XXIV/336a;
XXV/341b, 346b.
- [opposing; transverse; an opposer] معترض
XXV/353a.
- [miracle performed by a prophet] معجزه (معجزات)
I/6b; III/42b; IV/59b; VIII/46a; X/172b; XXI/294a; XXII/318b, 319b.
- [human stomach; opposite of heart (dil)] معدة
IV/67b; VII/127a; XII/191a; XIII/199b; XX/285b; XXV/350b.
- [annihilated, non-existent] معدوم
IX/157b, 163b, 164a; XXVII/369b.
- معراج IX/161a; XIII/226a; XX/276b; XXII/305b, 306b, 329a.
- [infallable] معصوم
II/28b; V/96b; XII/193a.
- [made as an excuse; one who makes an excuse] مُعَلِّل
XXII/320b, 321a, 321b, 322a; XXIV/336a, 336b; XXV/344a.
- [sign; taught; school-master] معلم
VI/109b, 115b; VIII/140a; X/177a; XIII/196b; XVII/257b; XVIII/262a; XX/276a;
XXV/345a; XXVI/361b.
- [intrinsic, spiritual; see Algar, 1999, p. 4, where this is being used with معنى
clothing as "non-material" (vs. material). Here mostly used with "marizan"
(sick ones)]
IV/67b; XII/186a, 187a, 191b, 193a; XIII/199b; XVII/255b; XX/283a, 283b, 286a;
XXI/299a; XXII/307b, 328b; XXV/342b.
- [food, livelihood] معيشت
III/39a; VIII/156b; XII/183a.
- [to see as a valuable prize] مغتنم
X/166b; XIII/225b; XXII/311b.
- [deceived, deluded; bouyed up w/ vain hopes. One who is boastful and مغرور
proud (pass. part.)]
II/16b; VI/109b; VIII/145a, 146a, 149a.
- [chief substance or essence of anything; pride arrogance] مغز
I/11a; II/23a; III/48b; VII/133a; XII/182b, 189a; XIII/222a, 222b; XIX/271b;
XX/287a, 287b; XXII/304b, 319a; XXVII/369a.
- [a singer] مغنيد
II/24a.
- [overcome] مغلوب

I/8b, 13a; II/36b, 37a; IV/66a, 69b; V/103b; VI/118b; IX/161a; X/168b; XI/180b;
XIII/223b, 224a; XX/290a; XXI/297a; XXII/305a, 307b; XXVII/370a.

[leaving, separation] مفارقت

XIII/197b; XXIX/386a.

[disappeared, lost, missing (from 'Attar)] مفقود

IX/163a, 163b.

[understood, perceived; the contents, tenor or sense of a letter] مفهوم

XXII/305b; XXV/344b; XXVIII/375a; XXIX/402b.

[facing; opposing; contrast, compare, confront] مقابله

II/29a; IV/75a, 80b; X/170a; XX/284a.

[battle, conflict] مقاتلة

II/35a; IV/59a, 59b, 61b; X/168b; XI/181a; XXII/323a.

[See also under names of various stages.] مقام (مقامات)

I/4b, 5b, 7b, 9b, 11b, 13b; II/16b, 17a, 18a, 18b, 22a, 37a, 37b; III/38b, 39a, 39b,
40a, 42a, 42b, 43a, 44b, 51b, 53b, 55a, 56a IV/59b, 64b, 68b, 78b, 79b, 80a, 80b,
81a, 83b, 84a, 84b, 85a, 86b, 87a (many), 87b, 89a, 89b, 90b, 91a, 91b; V/100a,
101a, 105b, 106a; VI/113b, 115b; VII/123a, 124a, 125a, 131b, 137a, 137b, 138a;
VIII/145a, 150b, 155a; IX/158b, 159a, 160a, 160b, 161a, 161b, 162a, 163b, 164a;
X/169b, 170b, 176b; XI/180a; XII/184a, 185a, 185b, 187a, 188a, 189a, 192b, 193a,
193b, 194a; XIII/196a, 197b, 199b, 221a, 221b, 222a, 222b, 223a, 223b, 224a, 224b,
226b; XIV/229b, 230a, 230b, 231a, 231b, 232a, 233b, 234b, 235a, 235b; XV/238b,
243b, 244a, 244b; XVI/245b, 246a; XVII/257b, 258a; XVIII/262a, 263b, 267b;
XIX/269b, 272a; XX/287b, 288a, 288b, 289b, 290b; XXI/291b, 299a; XXII/303a, 304a,
304b, 305b, 306a, 306b, 307a, 307b, 308a, 308b, 310a, 310b, 311b, 313a, 314a, 316b,
317b, 318b, 319b, 327a, 327b, 329a, 329b, 330a, 330b, 331a, 331b, 332a, 332b, 333a;
XXIII/335a, 337a; XXV/343b, 346a, 346b, 350b, 354a, 354b; XXVI/358a, 361a, 364a,
364b, 365a; XXVIII/373b, 374a, 375a, 375b, 376a.

[opposing, resisting; opposition, competition] مُقاوَمَت

IV/62b; V/103b.

[accepted, admitted, approved; a legal term] مقبول

IV/95a; V/96b; VIII/141a; XIII/200a; XV/237b; XVI/244b; XVII/255a; XIX/269b;
XXI/291a, 299b; XXV/339b, 346b, 354a; XXIX/389b, 390a, 390b

[imitated, mimicked; follower, disciple] مقلد

II/19a; IV/90a; XXII/310a; XXV/345a.

[strengthened; a strengthener, comforter] مَقْوًى

II/28b; XVIII/261a.

[fettered] مقيد

II/23b; IX/158b.

[cheat, swindler] مَكَّار

II/17b; IV/62a, 85b; VIII/143a, 156b; XII/186b, 191a; XIII/200a; XVIII/261b;
XX/278b; XXV/351a.

- ecstatic contemplation of God (= kashf; unveiling, revelation; mode of knowing things, how you get to know) [مُكَاشَفَات]
 II/33a; IV/68a, 68b; XII/184a; XIII/197a, 197b; XX/286b, 288a.
 VIII/140a; XXII/317a, 326a مَكْتَب
- X/170b; XXVII/368a; XXIX/378a, 395b, 396a. مَكْتُوب (مَكْتُوبَات)
- [hiding place; concealed place; always appears as part of a fixed sentence about Muhammad as a mirror] مَكْنَن
 III/47a; V/96a; VIII/115a; XIII/226a; XVII/247b, 251a; XIX/269b; XX/280b; XXI/291a; XXII/302b; XXV/339a.
 [concealed] مَكْنَن
- I/2a; II/19a, 30b; IV/60a, 61a, 69b, 82b; V/104a; VII/123a; VIII/152a; XI/179b; XVII/257a; XVIII/261b, XIX/270b; XXI/298a; XXV/340b; XXVI/362b; XXVIII/372a; XXIX/404a, 405a.
- [hidden, concealed, secret] مَكْنُون
 XXVIII/375a.
- III/50b; IV/76a, 78a, 85a; VIII/147a; X/170b; XII/184b; XXII/300b; XXVI/361b; ملا
 XXIX/404b.
- [seaman] مَلَّاح
 III/44b, 51b.
- [contemplating; having one's eye upon; opinion] مَلَاظَه
 I/11a; IV/67b, 69b, 70b; VII/133a; VIII/156b, 157a; XII/190b; XIII/199a; XVI/246a; XVIII/260b; XXII/311b; XXV/241b.
- [servant] مَلَازِم (مَلَازِمَان)
 X/173a; XXI/299b; XXII/300b; XXIV/333b, 334a; XXV/354b, 355b, 356a, 356b.
- [service] مَلَازِمَات (مَلَازِمَت)
 IV/78a, 80b, 83b, 85a, 91a, 91b; VII/129a, 130b; VIII/142a, 147a, 147b, 148b, 151b; X/169b, 170b, 171a, 171b; XIII/225a; XIV/237a; XV/243a; XVII/249a, 249b, 252b, 253b, 254a, 254b, 255b; XVIII/262a, 262b; XIX/270a, 271a; XX/276a; XXI/298a, 298b; XXII/310a; XXIV/333b; XXV/345a, 346a, 346b; XXVI/364b; XXIX/388a, 396a.
- [blame, reprove, criticize; see also "i'tiraz", "inkar", "jadal", "darigh", مَلَامَت
 "sar zanesht", "monkar".]
 I/1b, 2a, 3b, 9a, 14a; II/19a, 27b, 30b; V/97b; VII/123a, 124a, 135b; X/169b; XIV/229b; XXV/353a, 356b.
- [the group. See Algar article, Paul, "Doctrines"] none found مَلَامَتِي
- [angels] مَلَائِكَة
 I/3b, 13a; II/27b; IV/68a; VI/107a, 108a, 108b, 109a, 109b, 110a, 110b; X/174b, 175a, 175b; XXIV/336a, 336b; XXV/347a.
- I/2a, 10a; II/19b, 25b, 36a, 37a; V/105b; VI/116b, 119a; VII/139a; VIII/139b, مَلَيْت
 140a, 155a; XI/178b; XIII/227b; XXII/301a, 317a, 324b; XXIX/387b.

- [petitioner, refugee] ملٲجى
XXVIII/376a.
- [atheist, unbeliever] ملٲد
IV/80b; V/96b; IX/164a; X/169b.
- [cursed, damned, excommunicated] ملعون
II/34b; IV/59a; VI/107b; VIII/145a; XI/181a; XXIX/382a.
- [private property; see Gross/Urunbaev, p. 173] none found ملكى ٲند
- [an extender, prolonger; a helper, assistant; furnisher of supplies] ممد
IV/68b; X/168a, 169a.
- [prayers] مناجات
I/4a; VII/124a; XVIII/264b; XXIX/391a.
- [wealth, property; see Gross/Urunbaev, p. 419] none found منال
- [bed; dream, sleep] منام
XII/186b.
- [named, allied; connected by blood; referred to] منتسب
II/19b; XII/193b.
- [spread, dispersed, published] منتشر
XXV/355a.
- [one who waits impatiently] منتظر
II/21a; III/56a; IV/84b; VIII/156a; IX/163b; X/173a; XVII/255a; XXVIII/376a.
- [concluding, terminating; one who has finished with his studies; learned] منتهى
II/26a; IV/67a; V/103b; IX/161b, 163b; XII/183b, 184a, 185a, 187a, 194a;
XIII/222a, 223a; XX/287b, 288a; XXIX/402b.
Katta: XXVII/312a.
- [That which saves from danger] منجى، منجيات
II/32b.
- [professorship] منصب
XX/278a.
- [forbidding; preventing, prohibition] منع
II/22a, 25b, 26b, 34b, 35a; IV/94a; VII/122b; VIII/145a; X/165b, 171b; XIII/225b,
226b; XXII/316a; XXIX/386b.
- [a place of banishment; rejected, repulsed] منفى
XII/189b; XIII/195a, 196a, 199a.
- [distinguished quality, virtue] منقبت (مناقب)
XXVII/368b; XXIX/378b, 382b, 385a, 385b, 387a, 387a, 388b, 395b.

[apportioned; divided into parts] منقسم

XII/182a; XXIX/379b.

[denied, disallowed, unlawful; blame-worthy; see also “i’tiraz”, “inkar”, منكر

“jadal”, “darigh”, “sar zanesh”, “malamat”.]

II/16a, 18b, 27b, 29a, 33b; IV/90a; V/96b, 97a; VII/136a; X/168a, 169a, 171a, 171b, 172a; XIII/224b; XX/277b, 280a; XXI/296b, 297a; XXII/324b, 326b, 327a; XXIV/338a; XXV/344a; XXVII/367b; XXIX/388a.

[illuminated, enlightened; explained] منور

I/6a; III/44b, 48a; IV/91a; VI/116a; VII/128b; X/168b; XII/183b, 185a; XIV/236a, 236b; XVII/247b, 248a; XX/274a; XXI/299a; XXIX/382b, 388b, 391b.

[seminal emission] منى

I/14b, 15b.

[stormy, billowy] موج

VIII/150b; XXVII/366b, 369a.

[humours of the body; matters, points] مولد

VI/114b; XII/186a, 186b.

[impediments, hindrances, obstacles] موانع

XXV/346a.

[dying, death] موت

II/38a; XXVII/365b, 366a, 366b, 370b; XXVIII/375a; XXIX/385a.

[cause] موجب

I/2a, 7a; II/19b, 26a, 29a; III/56b; VII/131b; VIII/141b, 144a; IX/160b, 163b; X/167a; XIII/221a, 226b; XIV/230a; XX/275a; XXI/291b; XXIV/333b; XXVII/370a.

[render necessary; necessity] موجود

I/4b; II/21a, 37a; III/38b, 47a; VI/112a, 121a; IX/163a; X/174a; XVII/258a; XIX/268b; XXII/302a, 320b; XXIV/335a; XXVI/358b; XXVII/369b; XXIX/378b, 379a, 379b.

[friendship, love, benevolence] مودت

II/20a, 25b; IV/79b; VIII/142a.

[let alone, set at liberty; modesty, gentleness] مودع

[hereditary; see DeWeese 1996, Communal Affil, p. 179 for use موروثى

there with regards to shaykhly lineages.] none found

[praised, commendable; described, before-mentioned] موصوف

VIII/144b, 152a; X/167a; XI/179a; XIII/198a; XX/275b; XXII/326a.

[village, hamlet; see Gross/Urunbaev, p. 233] موضع

XXIX/403b.

[habitation, home] موطن

XXVIII/375b.

- [admonish] موعظ
VII/126a; XII/191b; XIV/232b; XXV/351a.
- [delayed, stopped, suspended] موقوف
II/23b, 38a; III/47b; VII/128a, 129a; XVIII/259b, 262b; XX/277b; XXI/292b, 299a;
XXII/325b; XXV/340a
- [repentance] مُول
VII/133b.
- [desirous; addicted to] مَوَّلَع
I/7b; IV/72a.
- [wax, a candle] موم
XIV/228b; XVIII/264b.
- [imagined, thought; suspected, supposed; imaginary] موهوم
IX/163b; XVIII/262b.
- [guided aright; one who guides (correctly)] مهتد
II/22a, 27a; III/48a; VII/133a, 133b.
- none found مهدى
- [contracting; marriage portion; excelling in any art or profession] مَهر
[the sun; love, friendship; death] مهر
[seal, sealring] مَهر
(any of the above) II/23b; V/99a, 99b; VII/135a; XIV/235b, 236a; XIX/272a, 272b;
XXIX/381a.
- [precipice; dangerous place] مَهْلِكَة، مهالك
I/1b, 2b; V/102b; XV/243b.
- ["business"; see Gross/Urunbaev, p. 193 (and other places)] مِهْم، مهمات
II/32b, 33a; VI/109b; X/171b; XXII/310b; XXIX/394b.
- میرآب XV/238b, 239a.
- [heritage, succession, patrimony] میراث، میرلس
VII/132a, 132b; XI/179b; XII/184b; XIII/200b; XXV/345a.
- [Master of the horse (a title)] میر آخور
1443: XXIX/404b.
Katta IV/50a
- [appointed place/time; see Berkey, 2001, p. 38] میعاد
XIV/234a.
- [inclination, love, not as strong as muhabb or ishq; bias, tilting towards
something]
I/2b, 3a; III/43b; IV/62b, 67b, 72b, 76a, 81a; V/104b; VI/112a, 115a, 118b;

- VII/135b; IX/162b; X/169b, 170a; XIV/232b; XV/242a; XX/282b, 284a; XXI/295b; XXII/303b; XXIV/335b; XXV/340a, 350a, 351a; XXVII/367b, 369a; XXIX/398a, 401b.
VII/126b; XVIII/263a; XX/274a; XXI/292a, 293b, 294b, 300a; XXII/301b, 309b, میوه
312a; XXIV/334b; XXV/357a; XXVI/358b.
[rare, uncommon, unusual, wonderful] نادر
XII/188b; XXVI/361a; XXVIII/375a.
[minor children; see Gross/Urunbaev, p. 358] none found نارسدگان
[barren, unprolific] نا زاینده
I/12a.
[to come down, alight (the Qur'an)] نازل شدن
II/24a; III/39b; VII/134b, 135a, 135b; XXII/319a; XXV/343b, 349a.
[observer, guardian] ناظر
IV/65a; VI/107a; VII/127b; XII/187b; XIII/195a; XIX/271a; XX/280b; XXII/302b; XXIX/404b.
[royal edict] نافذه
I/11a; VII/133a.
[supererogatory (acts/practices); see Paul, نوافل، نافلت (ناقله)، نوافل
"Doctrines", p. 27; see Algar, 1999, for 2nd two spelling variants. Algar calls
this "hallmarks of the especially pious practice of the Naqshbandi path"]
IV/76a.
[useful, profitable; salutary] نافع
VIII/152b.
[lamentations] ناله
VII/126b, 129b, 131a; VIII/153b; XIV/134b; XVIII/164b; XXV/352a.
[to lament, complain, grieve] نالیده، نالیدن
V/97b; VII/129b; XXIX/384b.
[See also "ism".] نام
I/4b, 5a; II/27a, 37a; III/48a, 49a, 52b; IV/63b, 80b, 85a; V/98a, 105b; VI/106b, 107b, 109a (Adam & names), 109b, 118a, 119b, 120a, 121b; VII/130a, 131b, 133a; VIII/139b, 141b, 142a (story about khwajas not knowing names), 154a, 154b; IX/158a, 160a; X/169b, 177b; XII/188a; XIII/195a, 224a; XIV/231a; XV/238a, 241b; XVII/251a, 257a; XVIII/259b, 264b; XIX/268a, 270a, 2271a; XX/276b, 290b; XXI/293a, 295b; XXII/302a, 305b, 308a, 315a, 325b; XXV/399b; XXVI/360a, 365a; XXVIII/373a; XXIX/379a, 380a, 381a, 383a, 388b, 397b, 401a, 402a, 403a, 403b.
[betroted] نامزد
VII/130a.
[uncultivated (land); see Gross/Urunbaev, p. 311] none found نامزروع
III/56b; IV/83a (?); VII/125a (?); VIII/148a; XII/182b (?); XXI/293a (?). نان

[plants, vegetation] نباتات (نبات)

I/10b; VI/112a; XVIII/260a, 261b; XX/276a; XXI/293a; XXIV/335b; XXV/340a.

[prophet; see also “anbiya”, names of specific prophets.] نبي (نبوت)

I/2a, 13b; II/21b, 22a, 28b, 34b; III/42a, 42b, 55a; IV/59b; VII/126a; VIII/151b, 155a; XI/178b, 180a; XII/185a; XVIII/266b; XX/280a; XXI/291a, 294a, 297b; XXII/301a, 302b, 303a, 319b; XXVII/369a, 371b; XXVIII/375b; XXIX/377b, 382b, 383b, 384a, 384b, 385a, 386a, 386b, 387a.

[dirty, nastiness] نجاسات

XIV/230a; XX/289b.

[repenting, repentance; contrition] ندامت

IV/70a; VII/126a, 136b; XIV/229b; XXV/354a, 354b.

[a calling, convolking] ندوت (ندو)

II/20a.

[vow, promise, including offerings; see Gross/Urunbaev, p. 419] نذر

VII/135b; XXVII/369b.

[elegance, tenderness, politeness] نزاکت

VI/108a; XVII/225a; XXIV/336b; XXV/347a.

[woman] نسا

I/2b, 7b, 8b, 10b, 11a, 12b, 13a, 13b, 14b, 15b; II/20b; IV/59a; XXII/316b; XXIX/384a, 387b.

[family, line, geneology] نسب (انساب)

V/97b; XI/179b; XXV/355b; XXVI/361b; XXIX/383a.

I/1b, 2a; II/15b, 17a, 19a; V/102a; VI/112a; XV/237a, 239b, 244b; نسخه

XVII/250b; XVIII/266b; XXI/291a, 291b, 299b, 300a; XXII/300b, 301a, 329a; XXIV/333a, 334a; XXV/339b, 356b, 357a; XXVI/357b, 358a, 362a, 364a; XXIX/405a.

[stupid, foolish] نسیخ

VIII/139b.

[Christians] نصران

III/38b; VI/116b; VIII/149a; XI/181b; XIV/228a; XXVI/361b.

[middle] only found in phrase below نصف

[in the middle of the day, noon] نصف النهار

XXVIII/372b.

[fortune, destiny] نصیب

I/8a, 15a; II/15b, 38a; III/55a; IV/60b, 71a; V/103b; VI/113b, 120b, 121b; VII/128a; XIII/222a; XV/238b, 243b; XVI/247a; XX/280b, 287b; XXI/300a; XXII/328b; XXIII/332a; XXIV/337a, 338b; XXVI/358a, 363b.

[advice, admonition; sermon] نصیحت

IV/84a; VIII/145a; XI/180b, 181a; XXII/318b; XXV/354a.

- XVI/244b, 245a, 246a; XXIII/329b. نظر در قدم
 [clamour; noise made through the nose] نعره
 II/23a, 23b, 30b, 36b, 37a; IV/88a; IX/161a; XX/290a; XXII/329a.
 [songs, melodies] none found نغمات
 XII/181b, 182a, 182b, 183b, 184a, 187a; XVIII/266a. نفحات
 [blowing; bestowing] نفح
 XII/181b, 182a, 182b, 183a, 183b, 185b, 187a, 188a, 188b, 189b, 191b, 193b, 194a,
 194b; XVIII/266a.
 [sensuality] نفسانیت، نفسانت
 II/30a, 31a; XIV/232b.
 [the ready money of time; life] none found. نقدوقت
 [weakness, defect, injury, blemish] نقصان
 II/19a, 19b, 28a, 28b; IV/67b, 74a; XII/190b; XIII/199a, 226b; XVII/256b; XX/285a;
 XXII/305b, 312b, 321b; XXVIII/372a.
 [diminuation] نقصیه
 XXII/305b; XXIV/336b; XXV/344a.
 [being useful, beneficial; gain, profit; good-doing men] نفع
 VIII/152b; XXII/301b; XXIV/334b; XXV/348b.
 [Sayyid Ata'i heirs; see DeWeese 1995) none found نقیب، نقابت
 I/1b, 2b, 3b, 6b, 11a, 13b, 14b, 15b; II/20b; IV/59a; XXII/316b; XXIX/386a. نکاح
 [adversity, misery, calamity, misfortune] نکبت
 X/168a.
 [subtle conceit; metaphysical distinction; story with a point it in] نُکته
 I/7a; X/176b; XI/179b; XVIII/261b; XIX/269a; XXI/296b; XXVI/365a; XXVIII/374a,
 377a; XXIX/386a, 390b, 402a.
 [material support; see Gross/Urunbaev, p. 183; to observe, regard; نگاهداشت
 maintain, look after]
 II/18b, 19a; XXII/325a; XXIV/336a; XXV/346a.
 [ring, esp. a seal-ring] None found. نگین
 I/11b; II/26b; III/51b, 57a; IV/69b, 76a, 77a, 79a, 86a; V/99a, .99b; VI/114b, نماز
 115a, 115b; XIII/221a; XVIII/260b, 262a; XX/283b (many), 286a; XXII/304a, 309a,
 321b; XXIV/336a; XXV/341a, 343a (many), 351b, 352a; XXVI/359b; XXIX/388b,
 391b.
 [salt; spirit; wit; sustance] نمکه
 [to play an instrument] نواختن (نولز)

II/29a; IV/62b; XVII/254b; XXII/329a; XXV/356b; XXIX/390b, 403b.

[to drink] نوش کردن

II/30b.

IV/80b; X/169b. نوکر

[military attendants of governors or rulers; see DeWeese, نوکران حاکمان

Munaqib, p. 513] none found

[seedling, offshoot (esp. from a tree)] نهال

XVIII/260a.

[prohibitions, things forbidden by law; prohibiting] نهی، ناهیات، نوهی، نواهی

II/21b, 26b, 34a, 34b; XI/181a; XII/186a; XX/274a, 277b; XXII/318b, 324b;

XXV/341a, 343a, 355b; XXIX/388a.

[flute, flute player] نای، نایی

II/29b.

[prayer, supplication, petition; see Gross/Urunbaev, p. 419] نیاز

II/18b, 26b; III/53b; IV/69b, 74b, 78a, 78b, 81b, 83a; VII/129a, 129b; X/170b;

XII/193a; XXII/318a; XXV/354b; XXVIII/376a; XXIX/402a.

II/18b; IV/78a, 91a, 91b, 92b; XXV/355b. نیازمند

[intention] نية (نیت)

I/6b; IV/77b, 92a; V/100b, 101a; XX/273b, 274a, 278a, 278b; XXIX/397a.

[required religious practice; required] واجب

II/32b; III/57a; VIII/142a; X/167a; XIII/227a; XVIII/262a, 265b; XX/274a;

XXIV/337b, 338a; XXVI/363b; XXVII/369b.

[one, single, sole; see also ahad] واحد

VIII/155a, 156a; XII/191a; XX/280a; XXVII/371b.

["visitant"; see Macdonald/Ghazali, p. 719 (part II), referencing Dhu وُرد

al-Nun

see 'Attar, p. 153, where "wajd is a secret in the heart and sama is the vârdi" (bringer of tidings, the one that brings it forth?), attributed to Dhu. Note that

Gross/Urunbaev define this as "import tax", p. 293]

II/24a, 31a (Dhu).

[desisting, abandoning, renouncing] وُز

IV/69b; VII/135a; XXV/354a.

[preacher(s); (poetry only)] واعظ (وعاظ)

I/15a; XV/243b.

[dream (only)] واقعه

III/46a, 46b; IV/93b; V/97b; X/168b, 171b; XVII/256b, 257a; XXIV/333b;

XXV/354a.

[all other meanings] واقعه

- III/51b, 54a; IV/93b; XI/178a; XII/193b; XXII/307b; XXIX/384a.
 واقف [expert; one who is knowledgeable]
 I/10a; II/28a, 28b, 29b; IV/95b; VI/107a; VIII/155b; XXIX/393a.
 والد [birth]
 III/41b; XXIX/383b, 384a, 390a, 390b, 394a, 397b, 403a.
 وجد [transported in ecstasy]
 II/28b, 29b, 33a, 36b; III/47b; IV/73a, 87b; VII/138b, 139a; XIV/230b; XVII/254b;
 XXII/310b, 319a, 322b; XXV/345b; XXVIII/374b; XXIX/393b.
 وجدان [none found [ecstatic behavior]]
 وجود بشریت [human existence; life as a human being]
 IV/87a; XII/184a, 190b; XIII/199a, 222b; XX/285a, 287b; XXI/298b; XXIII/331a;
 XXV/350b.
 Katta: XXVII/312a.
 وجود حقیقی باقی سرمدی
 III/38b, 47a, 48a, 49b; XXVI/362a, 362b, 363a.
 وجود فانی عارضی (عارضی فانی)
 III/47a, 47b, 48a, 49a; XXVI/362a, 362b, 363a, 363b.
 وجود موهوب حقانی
 III/44b, 47b; IV/87a, 89a; V/106a; VII/138a; VIII/150b;
 IX/164a; X/176b; XIII/196a, 223a; XV/244a; XVI/246a; XVII/257b; XVIII/262b,
 263b; XX/287b, 289b; XXI/299a; XXII/314a; XXIII/332a, 333a; XXV/343b, 349a;
 XXVI/364a.
 وجه [appearance; mode; honor, authority; a leader]
 I/3a, 5b, 12a; II/24a, 24b, 29a; III/42a, 43a, 55a, 56b; IV/65b, 68a, 69a, 70b, 72b,
 76a, 77a, 78a, 81b, 94a; V/102b; VIII/148a, 155b, 156b, 157a; IX/157b, 158a, 159a,
 159b, 160a, 160b, 164a; X/168a; XII/185b, 187b; XIII/200a, 20b, 222b, 224a;
 XV/244b; XVIII/261b, 266a, 267b; XIX/271a, 271b, 272a; XX/278a, 282a, 286a, 288a;
 XXII/324a, 326a, 326b; XXIII/331a, 331b, XXIV/333b; XXV/346b; XVII/365b, 366a,
 367b, 369b; XXIX/378a, 383a, 383b, 384a, 386a, 387a, 400b.
 وحدت [unity]
 III/39b, 43a; IV/78b, 79b, 87a; VI/113a; VII/138a; VIII/146a; IX/158a, 160a, 160b;
 XIII/223b; XXI/293b, 294a; XXVI/364a.
 وحی [revelation; what a prophet is inspired by (MacGregor, p. 10), but MA
 doesn't make that distinction, see I/5a]
 I/5a, 13a; IV/77b.
 وظيفه [stipend; see Gross/Urunbaev, p. 251] none found
 ورد، لوراد [recitations, esp. of the Qur'an; see Algar, p. 7, where he calls this a
 "hallmark of the especially pious practice of the Naqshbandi path. Part of
 dhikr; see Gross/Urunbaev, p. 231]
 XXIX/381a, 388b.
 ورزیدن [to cultivate a habit, study]

- II/29b; XXIX/386b.
 [destruction, ruin] ورطه
 III/40b; VII/130b; XXVIII/372a.
 [arrival] ورود
 II/33b; XXVII/369b.
 [minister] none found وزیر
 [poetical measure, mode; see Razi] none found وزن
 [power, ability; convenience; capability] وسع
 II/17b, 38a.
 [suggesting, hinting; whispers (of Satan)] وسولس
 II/23a; XXVIII/374a.
 [suggestion] وسوسه
 III/42a; IV/75a; V/102a; VIII/148b; IX/162a; X/165b; XIV/228a; XXII/316a;
 XXV/349b.
 [ample, roomy, extensive] وسیع
 XV/238a, 241a; XXII/302b.
 [intermediary; see Gross/Urunbaev, p. 191] وسیله
 II/18a.
 [union; Sells (2002, p. 205) says this has an essential sexual connotation] وصل
 I/8a, 10a; II/23b, 24a, 34b, 35b; III/41a, 55a; IV/60a, 60b, 66a, 69a, 71a, 72a;
 V/101a, 102b, 104b-105a; VI/115a, 119a; VII/127a, 127b, 129a, 129b, 132b, 137b,
 138b; VIII/145b, 153b, 154b; IX/160a, 162b, 163a; X/166b, 176a; XI/179b, 180a,
 180b; XII/187b, 194a, 194b; XIII/197a, 197b, 198a, 222b; XIV/228b, 229b, 233a,
 234a, 234b, 235a; XV/238b; XVI/245a, 245b; XVII/249a, 257a, 257b; XVIII/262b,
 266b; XIX/271a; XX/277a, 282b, 285b, 287a, 287b, 288b; XXI/296b; XXII/309a, 309b,
 310a, 312a, 317b; XXIII/331a-331b, 332a; XXIV/337a; XXV/341b, 342a, 347b, 365a;
 XXVI/362b, 363b; XXVII/365b, 370a; XXVIII/373a.
 [precept, mandate] وصیت
 IV/89b, 91b; VIII/140a, 146b, 147b, 148b, 156a; XVI/246b.
 [performance (only of a musical instrument?; see Kattakhanov ms, where وضع
 it appears in II.)
 I/6a; IV/63a.
 [ablution] وضو
 IV/85b; V/99b; XIII/199b; XX/285a.
 VIII/156b; X/173b; XIII/200b; XIV/234a; XVI/244b, 245a, 246a, 246b; وطن، وطن
 XX/278a; XXII/324b; XXIII/329b; XXIV/337b; XXVIII/375b (?).
 [admonishing, preaching] وعظ
 VII/131a; XXII/318b.

- [threat; threatening, predicting anything bad] وعيد
I/2b; XI/179a, 181a; XIII/224b XXII/318b.
- [performing a promise; good faith, loyalty; conclusion, end] وفا
IV/63b, 67a, 71b; XII/190b; XIII/196b; XIX/271b, 272b; XX/284b; XXV/350b, 352b;
XXVII/268b, 369a; XXIX/404b.
- [waqf - trust. none found] وقف
- [awareness] وقفات
II/19b, 20a (?), 23a; IV/89a; V/101a; XII/185b; XXIII/331a.
- [falling, happening, accident, death] وقوع
II/29a; III/39a; VII/126b; XXVIII/372a.
- [experience, knowledge, wisdom] وقوف
I/8b, 10a; IV/67a, 68a; VII/135b, 137b; XII/190a-190b; XIII/198b, 199a; XIV/228b;
XVI/245a; XX/284a, 284b, 287a; XXV/350a; XXIX/386b.
- [representative, ambassador; see Algar, 1999, p. 12] none found وكيل
- ولايت
II/24a, III/40b; VII/131b; X/167a, 171a, 173b; XI/180a; XIII/197b; XX/277b, 278a;
XXVI/364a; XXIX/387a, 387b, 391b, 396a, 396b, 397b, 400b.
- ولد، لولاد [son, sons, descendents]
I/13b; VIII/152a; X/174a; XI/177b, 178a, 178b, 179a, 179b; XIV/228a; XXV/355a;
XXIX/378a, 391a, 397b.
- ولي [friend (of God); see also "awliya", "valayat", "dust".]
II/28b, 31b; III/40a, 40b (what/who is a wali), 42a, 42b, 44a; VII/124a, 130a,
139a; IX/157b, 160b; XV/241b; XVIII/264a, 266b; XIX/269a; XXII/304a, 311, 319b;
XXV/355b; XXVIII/367a; XXIX/396b.
- وهم [thinking]
II/28a; VII/134b; XXII/304b.
- ويران (کردن) [to lay to waste, destroy]
II/37a; IV/82a; XIV/235a; XXVII/367b, 368a.
- هدايت [guiding, leading; guidance]
II/19a; IV/90a; VI/116b; VIII/140b; XX/290a; XXII/314a; XXVIII/376a; XXIX/381b,
390b, 396b.
- هَدَف [mark for archers; an object aimed at; anything elevated]
I/2a; II/19a; IV/89a; XXV/356b.
- هُدًى [the way of salvation; the Qur'an]
VI/115a; VII/133a, 133b; XVII/247b; XXIX/403b.
- هلاک (کردن) [to destroy, ruin]
II/22a, 28a; III/53a, 54b; V/102b; VIII/142b, 146b; XI/178b; XIII/224a;
XVIII/267a; XX/281a; XXI/299a; XXII/307b; XXV/342b; XXVII/369b; XXVIII/372b,
374b.

[B p. 47: supernatural power; lots of other meanings in St tho.] هَمَّت
I/3a; II/17b, 18a, 18b, 31b, 32a; III/47b, 48a; IV/62a, 63b, 66b, 68b, 69a, 77b, 82a,
82b, 83a, 89a, 95a; V/100a, 103a; VII/132a; IX/163b, 164a; X/167a, 168b, 171b,
172b, 173a, 174a, 177a; XII/185a, 185b; XV/239a, 244a; XVIII/266b, 275a; XX/299a,
299b; XXII/300b, 301b, 303a, 304b, 309b, 310b, 319a, 319b, 322b, 328b; XXIV.334a.

[shedding tears] هَمَل کردن

XIV/230a.

[level, smooth; lenient] هَنَوَل none found.

[conceit (probably *hiwa*), see Gross/Urunbaev p. 135; affection; air, the
space between heaven and earth] هَوَا
II/17b, 18b; III/42a, 48b; IV/65b, 78b, 90a; V/102a; VI/107b; XIV/235a; XVI/246a;
XVIII/268a; XX/285a, 290a; XXII/332a; XXV/354a; XXVII/369b; XXVIII/372a, 374b,
375b.

[desire, lust; intellect, mind] هَوَس
II/37b; IV/88b; V/104a; VI/115b; VIII/152a; XXIV/336a; XXV/356b; XXVIII/374b.

هَوَش در دم XVI/244b, 245a, 245b; XXIII/329b.

[prudent, cautious; sobriety] هَوَشِيَار

XXVIII/376b.

[magesty, awefulness] هَيْبَت
III/54a; VII/134b; XX/275a; XXVII/370a; XXVIII/376a.

[orphan] يَتِيم

III/55a.

[faith; also, knowledge of certainty, from the Qur'an. can be a stage.] يَقِين
I/2a; II/19a; III/47b; IV/73b, 74a, 75a, 79a, 79b, 87a, 89a; V/106a; VI/110b;
VII/138a; VIII/140a; 145b, 157a; IX/158b; XII/189a; XVIII/261b, 268a; XIX/271b;
XX/273b, 275a; XXI/291a; XXII/301a, 304b, 306b; XXIII/330b, 332a; XXV/339a, 339b,
357a; XXVII/368a, 369b, 370a; XXVIII/375b, 377a; XXIX/379b, 395b.

[yoke for oxen] يُوغ

I/10b.

THE WRITTEN REPRESENTATIONS OF A CENTRAL ASIAN ŠŪFĪ SHAYKH:
AḤMAD IBN MAWLĀNĀ JALĀL AL-DĪN KHWĀJAGĪ KĀSĀNĪ “MAKHDŪM-I
A‘ZAM” (D.1542)

VOLUME 3

by

Victoria R. Gardner

A dissertation submitted in partial fulfillment
of the requirements for the degree of
Doctor of Philosophy
(Near Eastern Studies)
in The University of Michigan
2006

Doctoral Committee:

Professor Alexander D. Knysh, Chair
Professor Rudi P. Lindner
Associate Professor Gottfried Hagen
Professor Devin A. DeWeese, Indiana University

Appendix VII.i
List of Treatises, Kattakhanov ms.

905

#	Tract Name	Beginning Folio	End Folio	Page Number
1	<i>Asrār al-nikāḥ</i>	1b	13b	912
2	<i>Samāʿiyya</i>	13b	32a	936
3	<i>Wujūdiyya</i>	32b	48b	979
4	<i>Ādāb al-sālikīn</i>	48b	78b	1015
5	<i>Ādāb al-ṣiddiqīn</i>	79b	87b	1077
6	<i>Ganj-nāma</i>	88b	101b	1095
7	<i>Bukāʿiyya</i>	102b	119b	1124
8	<i>Naṣīḥat al-sālikīn</i>	119b	133a	1159
9	<i>Savād al-wajh fī al-dārayn</i>	133b	140a	1186
10	<i>Tanbih al-salātīn</i>	140b	152a	1198
11	<i>Sharḥ al-walād sirr abīhi</i>	152b	156a	1220
12	<i>Nafahāt al-sālikīn</i>	156b	168a	1227
13	<i>Ẓikriyya</i>	168b	179a	1251
14	<i>Sharḥ-i rubāʿiyyāt</i>	179b	187a	1271
15	<i>Bayān-i silsila</i>	187b	193a	1287
16	<i>Chahār kalima</i>	194b	196a	1298
17	<i>Silsilat al-ṣiddiqīn</i>	196b	207a	1303
18	<i>Biṭṭikhiyya</i>	207b	216b	1324
19	<i>Mirʿāt al-ṣafā</i>	216b	219b	1339
20	<i>Zubdat al-sālikīn wa tanbīh al-salātīn</i>	220b	235a	1348
21	<i>Gul-i Nawrūz</i>	235b	245b	1376
22	No title [<i>Miʿrāj al-ʿāshiqīn</i>]	246b	279a	1395
23	<i>Murshid al-sālikīn</i>	279b	282b	1450
24	<i>Wāqīʿah al-ḥaqāyiq</i>	282b	290b	1457
25	<i>Bāburiyya</i>	290b	306b	1469
26	<i>Sharifa al-laṭifa</i> [<i>Sharḥ ghazāl ʿUbayd Allāh Khān</i>] ..	306b	308b	1499
27	No title [<i>Bayān-i wāqʿah</i>]	308b	313b	1504

This typescript was prepared as a typed form of a manuscript held privately, currently in Samarqand, but during most of the Soviet era and before in Dahbid. I was able to photograph it during a trip to Dahbid and Samarqand in July 2001; it was not until after I returned to the United States in 2002 that I realized its importance. I was able to type at least the first two pages of each treatise before returning to Tashkent in February 2003; at that time I compared everything that had been typed at that point to ms. 501, the oldest of the dated codices of Makhdūm-i Aʿzam in Sharqshunoslik instituti, and found the correspondence to be extremely close; sometimes there would be folios with no differences whatsoever.

Because I was working from photographs and not the paper copy of the codex itself, there are several of my own foliation errors in the codex. Although no one else has the actual numbered photographs, I have maintained the errors (and noted them), and hope to correct this at a future time. The negatives from which the photographs were printed are held at the RIFIAS, the Research Institute for Inner Asian Studies at Indiana University. The photographs were done with black-and-white film using a green filter to bring out the red; in many places it is thus difficult to discern the red from the black, although I have sought to maintain this as in the typescript for ms. 1443. Overlines are as given in the original codex.

In order to facilitate study between this codex and Ms. 1443, I have coded both “additions” and “omissions” (both relative terms that have little meaning here) as compared to Ms. 1443. “Additions” – that is, text that is given in this codex but not found at that location in Ms. 1443 (although it might be found elsewhere in the treatise) – are coded in a dark grey colored text. Omissions – that is, words that appear in Ms. 1443

and not in this codex – are marked by a vertical bar (|). This vertical bar is given even if the word removed is only a “ki” or a vav. When the tense changes between the codices without adding or subtracting words, I have coded the word in dark grey but not added the vertical bar. Obviously, the typescript has been proofed to my handwritten corrections and again to the photographs; I have not had a second person then proof them again. Although this process has resulted in the correction of many errors, there may still be misreadings on the part of this author, or accumulated errors from earlier scribes. We all beg your forgiveness.

In this version I have made few modernizations to the text. Where the reading is clear, I have changed “k” to “g” but otherwise I have avoided any modernization of the original language. I have maintained the use of red ink and overlines from the text wherever possible, although the overlines in the manuscript are red and I don’t have the capability to produce a red overline on black text; in those cases the overline and text are in black. I have added blue text for proper names (on their first use in close proximity), green for names of works. I have sought to maintain marginalia or anything that seemed to be a correction as such; in most cases these additions are enclosed in square brackets and noted. I have added paragraphing and set poetry apart in the manner typical to modern Persian academic texts. Although poetry was marked in the original manuscript, paragraphing is my own addition and should therefore be read with caution. Footnotes have been added with variant readings and other information. Voweling has been added only as given in the text itself; where clarifications seem needed, they are given in the footnotes. The treatises in the beginning of the codex always began on their own folio. I have elected here to begin each treatise on a new page. There were no problems with

catchwords in the codex; the binding may be the original. I have used “a” for the first (left hand) page of each folio, and “b” for the second (right hand) page. Although the text has been proofed several times, there may still be errors. Readers should work with caution, and where possible compare this text to others.

Illustration 13: Folio 1a (left page), Kattakhanov manuscript, photographed July 2001.

Illustration 14: Folio 1b-2a, Kattakhanov manuscript

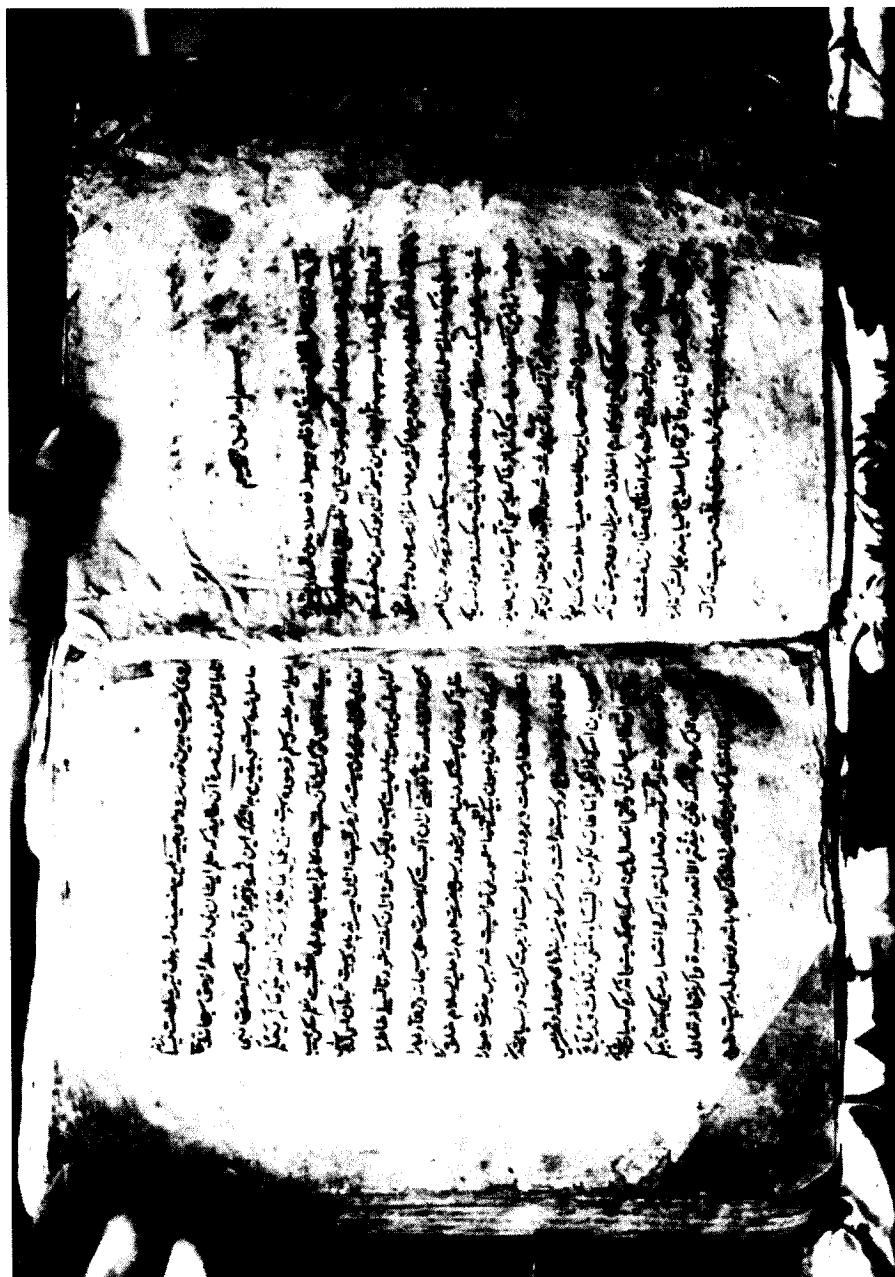
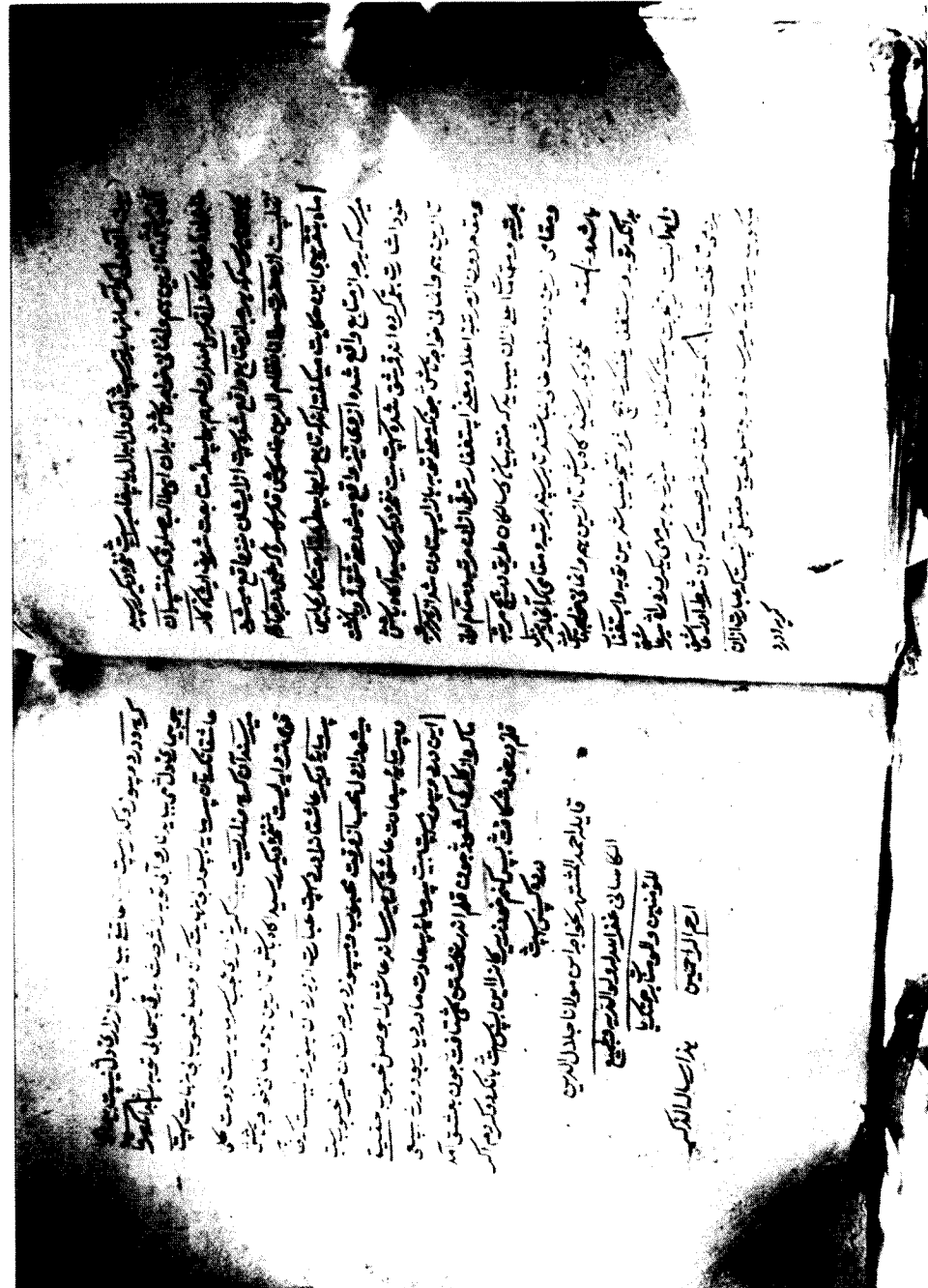

Illustration 15: Folio 167b-168a (end of treatise XII), with “hand of” notation

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذى جعل النكاح سنةً للامور و جعله فاصلاً بين الحلال و الحرام و الصلوة و السلام على رسوله محمد المبعوث لبيان الشرائع و الاحكام و على آله و اصحابه الكرام.

لما بعد سبب تأليف اين نسخه آن بود كه اين ضعيف كم بصناعت نظر كردم در مردمان ديدم اكثر مردمانرا | از سر جهل و بى معرفتى | در امر شريف كدخدائى مسلمانانرا | عيب و ملامت ميكنند | و هر كه در اين امر شريف مبالغه ميكند سرزنش و ملامت بى نهايت ميكنند و خود رازيان زده ميسازند. | اين | ضعيف خولست كه | آنجا^۱ خاك بوستى آستانه اين طايفه عليه باو رسيده است شمه^۲ از اسرار آن نوشته شود تا بعد از ديدن اين نسخه هيچ كس هيچ مسلماني را على الخصوص اين طايفه عليه را ملامت نكنند و خود را در مهلكه نيندازند. و ديگر متوقع از مكارم اخلاق عزيزان و دوستان آنكه هر خطاي و ذلتي كه در اين نسخه واقع شده باشد لفظاً و معناً از راه شفقت و | مروت^۳ رسالت^۴ | و اصلاح نمايند و آنچه قابل اصلاح نيابند بحالش^۵ گذارند و دامن^۶ عفو^۷ | بپوشند.

بيت

بپوش دامن عفو بذلت من مست كه آب [F. 2a] روى شريعت بدین قدر نرود

و بعينه اين ضعيف را هدف^۸ تير ملامت نسازند تا داخل شوند در زمرة آن طايفه كه علم ايشان

^۱ آن جا از

^۲ مروت؟

^۳ Reading unclear.

^۴ بيحالش؟ بحالش؟

^۵ دلمعه؟

^۶ برف؟

بی ولسطه لز حق، سبحانه و تعالی، حاصل شده است | و بیقین بدانند که این ثمره و
نتیجه آن علمیت که حضرت نبی صلی الله علیه و سلم فرموده است مَنْ عَمِلَ بِمَا عَلِمَ وَ
رَثَهُ اللَّهُ عِلْمَ مَا لَمْ يَعْلَمْ.

بیت

تا بدانی تو که این آن ملتست کانجه اینجا میرود بی علتست
نظم
مکن عیب درویش بی خویش میست که غرقست از ان میرند پا و دلست

بدان ای درویش که اسرار این بس بی نهایت است ولیکن شمه از ان گفته شود تا | تسلی
خاطرها گردد انشاء الله تعالی. بعضی از ان | آنست که حضرت حق، سبحانه و تعالی، دنیا را
خلق کرد و خواست که دنیا معمور شود. بس حضرت ادم را علیه السلام خلق کرد از برای
عمارت دنیا چون بیک آدم تنها | معمور نمی توانست شد. بس | حضرت حواریا | خلق کرد
و جفت او ساخت و هر دو را بدینا و | فرستاد. از جهت کثرت و بسیار شدن خلق را بطریق
زدواج دوست داشت و امر کرد نیز بنده های خود را و تحریص فرمود | باین | امر که
فَانْكَحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَ ثَلَاثَ وَ رُبَاعَ.^۷

بدان ای طالب صادق که | وقتی اتصال این امر | کماحقه^۸ میتواند کرد که میان ایشان تواند
تعادل | کردن و اگر ترسد و | تعادل نتواند کرد اختصار در یکی بکند تا بحکم این آیت عمل
کرده باشد که فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً.^۹ و اگر نتواند تعادل کردن | دیگری اختیار
کند این آیت را خلاف کرده باشد و خود را بدست خود [F. 2b] در مهلکه عظیم انداخته باشد و
نیز خود را در | وعید و لَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ داخل ساخته باشد نعوذ بالله من
ذلك. چه مردی باشد که از برای دو سه روزه شهوت که بمقتضای طبع و نفس راند خود را

^۷ Qur'an IV:3.

^۸ کماحقه؟

^۹ Qur'an IV:3.

بعقوبت^{۱۰} ابدی گرفتار سازد و آن شخص خصم او خواهد بود در دنیا و آخرت مگر آنکه توبه کند و خصم خود را از خود رضا سازد. | تعادل آنست که هر نوع معاشی که بظاهر باین میکند بآن دیگر همان کند مگر | صحبت که اگر میل طبیعی نباشد معاف خواهد بود.

همچنانکه نقولست از رسول، صلی الله علیه و سلم، | معامله بایشان | بر وجهی میگردند که هیچ یک از ینها زیادتى میل از ایشان در آن دیگر نمی دیده اند از برای کشف این سر از ایشان صلی الله علیه و سلم | پرسیده اند که | بیایید و بگویید که از میان کدام را دوست تر میدارید؟ ایشان صلی الله علیه و سلم گفته اند فردا جواب شما یان بگویم. | شب که شده است | بهر یک از ینها پنهانی انکشتترین داده اند و گفته اند که این سر را اظهار نکنی فردا رفته اند و | پرسیده اند که بیایید و بگویید که کدام ما را بیشتر دوست میدارید. ایشان گفته اند که آن زن را که باو اجیزی دادم و گفته ام که بکسی اظهار نکنی. هر یک این معنی را در خود مشاهده کرده خوش حال و | شادمان شده اند.

بحکم | حدیث اِِدْخَالِ السُّرُورِ فِي قَلْبِ الْمُؤْمِنِ خَيْرٌ مِنْ عِبَادَةِ الثَّقَلَيْنِ همیشه همت شریف ایشان آن بوده که سروری در دل امتان ضعیف خود در لوند علی الخصوص بر ضعیفان، هر که بنده خدا و امت رسول صلی الله علیه و سلم است | می باید که همگی همت خود را مصروف بر آن دلرد که [F. 3a] ذوقی و راحتی بر دل بنده های خدا برساند. چنانکه گفته اند راه بحضرت حق، سبحانه و تعالی، بعدد | هر نفسی است اما بهترین و نزدیکترین راه ها آنست که شادی و سروری در دل بنده های خداوند، سبحانه و تعالی، دلرد. بس معلوم شد که این امر | محبوب حق، سبحانه و تعالی، بوده است. بس اهتمام | در ین امر شریف نیز محبوب خواهد بود. بس باید که هیچکس از راه بی معرفتی هیچ مسلمانی را علی الخصوص این طایفه علیه را ملامت نکند و اگر کند و حلال داند موهم کفر است | نعوذ بالله من ذلک. چنانچه در

^{۱۰} عفویت؟

روایت صریح واقع شده است.

| دیگر آنکه این صورت را عبادت تامة جامعہ نیز گفته اند همچنانکه صلوٰۃ را عبادت تامة جامعہ گفته اند. | از این جهت که اکثر عبادت که | متصور را است در وی هست مثل قیام و قرائت و رکوع و سجود و قعده جراکه هر یک از اینها بر سه^{۱۱} عبادتی اند چنانکه ملایکه هر یکی مشغولند. | بیکی از اینها چنانکه گفته اند بعضی در رکوع اند و بعضی در سجودند علی هذا القیاس و | مکان عبادت مثل مسجد و محراب اینجا نیز بعینه همه متصور است.

بیت

دل عرش اعظم است خدا را باتفاق ^{۱۲}	آنجا است جای سلطنت آنجا است جای دل
قَلْبُ الْمُؤْمِنِ عَرْشُ اللَّهِ الْأَعْظَمِ ^{۱۳}	دل مقام خالق لثیا بود
گر خدا جویی خدا آنجا بود	مسجدی کند ردرون لولیا ست
سجده گاه جمله است آنجا خداست	تا بکرد آنخانه را در وی نرفت
تدرین خانه بجز آن حی نرفت ^{۱۴}	

العاقل یکفیه الاشارات و این عبادت تامة جامعہ مخصوص است بجن انس کقوله تعالی و مَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ^{۱۵} [F. 3b] | و بعضی از اینست که در جواب حضرت دلوود علیه السلام واقع شده است قال دلوود یا رب لِمَ خَلَقْتَ الْخَلْقَ یعنی حضرت دلوود پیغامبر صلوٰۃ الرحمن علیه | مناجات کرد که | یا رب العالمین چرا خلق کردی خلق را؟ خطاب [مستطاب]^{۱۶} از حضرت عزت | در رسید که کُنْتُ كُنْزًا مَخْفِيًّا فَاحْبَبْتُ لَنْ أَعْرِفَ فَخَلَقْتُ الْخَلْقَ لَأَعْرِفَ یعنی گنجی بودم پنهان خواستم که شناخته شوم. بس خلق کردم خلق را تا که شناخته شوم. اکابر درین معنی چنین فرموده اند که این بدان می ماند که شخصی جمال بر

^{۱۱} رسته؟ بر آسه؟

^{۱۲} باتفاق؟

^{۱۳} See 1443/IV/58a and VIII/139b, where this hemistich is given as a hadith, and the bait that preceeds it here, follows it there. All the subsequent hemistiches are found nowhere else in ms. 1443.

^{۱۴} No verse mark for last hemistich.

^{۱۵} Qur'an LI:56.

^{۱۶} Marginal insertion.

کمال دارد همه کس می بینند او را و او خود را نمی تواند دید. بس میخواهد که آینه در
نظر خود بیارد و جمال خود را در او مشاهده کند. همچنین حق سبحانه و تعالی خواست تا
جمال بیجونئی خود را مشاهده کند. بس عالم را بیافرید یعنی از عالم آینهها ساخت تا جمال
بیجونئی خود را در آن آینهها مشاهده کند.

بدان ای درویش که عالم هژده هزار است یعنی هژده هزار نوع آینه برای مشاهده جمال او خود ظاهر
کردنید و او در هر آینه مناسب استعداد آن آینه جمال او را ظاهر میسازد. همچنانکه تفاوت
میباشد در آینهها بعضی کلانتر و بعضی خوردتر. بس همچنین جمال در آینه خور^{۱۷} خوردتر
ظاهر میشود و در آینه کلان کلانتر و بعده حق سبحانه و تعالی خواست که او را آینه باشد که او
جمال بیجونئی او را همچنانکه هست بتمامه او ظاهر شود | حضرت آدم را | صلوة الرحمن علیه بر
گزید و دل او را آینه جمال نمای خود ساخت هیچ ذره از جمال او سبحانه نماند که در آینه
دل آدم ظاهر نشد. [F. 4a]

بیت

جو آدم را قرستادیم بیرون جمال خویش بر صحرا نهادیم

چنانکه عزیز دیگر میفرماید:

بیت

ما آینه ایم و او جمالی دارد او را از برای دید او در بایم

و هر چه حضرت شیخ امیر حسنی سارات^{۱۸} میفرمایند که

بیت

بی ما بخودش فطر^{۱۹} نباشد^{۲۰} از ما بجز این هز^{۲۱} نیامد

و حضرت شیخ عطار میفرمایند که

^{۱۷} Reading unclear.

^{۱۸} سادات؟ This name does not appear anywhere in ms. 1443.

^{۱۹} نظر؟

بیت

لو بما محتاج ما محتاج نه عاشقانرا به لژین معراج نه

و حضرت مولانا نور الدین عبد الرحمن جامی میفرمایند:

بیت

بقدر آینه حسن تو مینماید روی دریغ کاینه ما نهفته در زنگست

| آنکه شنیده که هژده هزار عالم در دل آدمی می باشد این | است | یعنی آنچه^{۲۲} در هژده هزار
عالم مشاهده نشد تنها در دل آدمی | میشود. بس آدم | بزرگ ترین همه مخلوقات باشد
چنانکه حق، سبحانه و تعالی، در کلام مجید خود میفرماید وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَ
لَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ^{۲۳} | لَا يَسْغَنِي أَرْضِي وَلَا سَمَائِي وَلَكِنْ يَسْغَنِي قَلْبُ
عَبْدِ الْمُؤْمِنِ.

بیت

دل عرش اعظم است خدا را باتفاق آنجاست جای سلطنت انجاست جای دل

بیت

آسمان بار امانت نتوانست کشید قرعه فال بنام من دیوانه زدند

بیت

بحر علمی در نمی پنهان شده در سیه کز تن عالمی پنهان شده

بیت

در یک دریا هزار کشتی جه عجب در یک کشتی هزار دریا عجب است

و لژین جهت آدم را محل فیض کل موجودات گردانید یعنی هر فیضی که بموجودات میرسد
بواسطه وجود شریف اوست.

بدن لی درویش که فیض بر دو نوعست: فیض عامست و فیض خاص. فیض عام آن فیض

^{۲۰} نباشد؟ نیامد؟ نیامد؟

^{۲۱} هنر؟

^{۲۲} آنچه و یا آنچه

^{۲۳} Qur'an XVII:70 with non-standard spelling.

است که مناسب هر عالمیست همچنانکه مناسب آدمیان [F. 4b] | خردنی و پوشیدنی و علم و عمل و مانند اینها هر چه ظاهر آدمیان بآن تربیت می یابد | در حیوانات نیز هر چه بدان تربیت مییابند و در جمادات نیز همچنین قیاس میگیر. اما فیض خاص آن فیض است که مخصوص^{۲۴} است | بر^{۲۵} خواص انسان که ایشان عبارت از ینهاست | همچنانکه حدیث نبوی ناطق است بر آن النَّاسُ عَالِمٌ مُتَعَلِّمٌ وَ سَائِرُ النَّاسِ كَالْهَمَجِ لَوْلَاكَ كَالَا نِعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ.

بدان که بزرگترین آدمیان انبیا اند صلوة الله علیه هم اجمعین | لولا این فیض بر باطن مبارک ایشان رسید بواسطه وحی یا الهام یا خواب. و بعد از آن ولیاء الله اند که ایشان را | بواسطه متابعت پیغامبری که ایشانرا بود | بعد از آن | بواسطه متابعت شیخی از مشایخ طریقت، قدس الله | سرارهم، | بس معلوم شد که لولا هیچکس و هیچ چیز بی واسطه تربیت نمی یافته است. | بس چاره نباشد مردمانرا از | پیر پرورد بنابرین حق، سبحانه و تعالی، در هر زمانی مناسب آنزمان | یکی از بنده گان خاص خود را بر سر آن قوم لرزانی داشت چون که زمانهای پیشین مناسب آن بود که انبیا باشند بر سر هر قومی نبی کماشت تا | سبب فیض آن قوم باشند و لیکن انبیای ما تقدم هر یک مبعوث بودند بر قوم مخصوص چونکه زمان پیغمبر ما محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم رسید او را بر گزید و سرور همه پیغامبران کرد انید^{۲۶}. مصراع : آخر آمد بود فخر^{۲۷} الاولین

یعنی او را صلی الله علیه و سلم مبعوث کرد انید بر احمر و اسود و بر ترک و تاجیک و عرب و عجم | یعنی هژده هزار عالم از وجود شریف او صلی الله علیه و سلم فیض میگیرند | چنانکه بعضی اکابر گفته اند محمد رسول الله یعنی آینه که ...^{۲۸} [F. 5a] چیز نماند در مکن

^{۲۴} Lacks final s in ms. مخصوص؟

^{۲۵} هر؟

^{۲۶} This word is illegible in this manuscript.

^{۲۷} فخر؟

^{۲۸} Illegible in photograph because of the binding/fold of paper. Probably "hich".

غیب آلهی الا که در ظاهر شد. فیضی که عامست اینست که هیچ کافر و فاسق و فاجر ازین فیض محروم نیستند. اما ان فوضیکه خاص است مخصوص است بر خواص امت او صلی الله علیه و سلم به برکة رعایت کردن شریعت و طریقت او صلی الله علیه و سلم و فیض و اقر مخصوص این جماعت است و ایشان نیز بواسطه کمال متابعت او صلی الله علیه و سلم مظهر فیض کل کشته اند. چنانکه فرمود پیغامبر | صلی الله علیه و سلم: مَاصَبُّ اللّٰهُ فِی صَدْرِی | الا و صبیته فی صدر البی بکر رضی الله عنه. چنانکه حضرت شیخ عطار میفرمایند که

مثنوی

ریخت در صدر شریف مصطفی
لاجرم تا بود از و تحقیق ریخت

آنچه حق از بارگاه کبریا
لو همه در سینه صدیق ریخت

| هر فیضی که بر مخلوقات میرسد از نیک و بد واسطه ایشانند که بهم یرز قون و بهم یمطرون و بهم یدفع البلاء عن وجه الارض.

| اما فیض باطنی آن حالات و لزواق^{۲۹} و کرامات و مقاماتست که درویشانرا میباید و مانند اینها در زمان او صلی الله علیه و سلم همه کس از و فیض میگرفتند. اما درین زمان قایم مقام او صلی الله علیه و سلم مشایخ طریقتند که به برکت متابعت او صلی الله علیه و سلم از این فیض | بایشان رسیده است و ایشان نیز بطالبان این راه میرسانند قرناً بعد قرن بقدر استعداد ایشان. بس معلوم شد که | مراد از انسان آینه بوده است که جمال و جلال | حق سبحانه و تعالی تمامه در و ظاهر شود.

بدان ای درویش که | جمال در آینه وقتی ظاهر میشود که زنگ نداشته باشد همچنانکه آینه ظاهر وقتی که زنگ داشته باشد جمال دو نمی نماید.

لما بدانکه [F. 5b] زنگ آینه دل جه چیز است؟ زنگ آینه دل آن تعلقهاست که آدمیانرا میباید |
 هر چند تعلق بیش زنگ بیش هر چند زنگ بیش محرومی از آن جمال بیش. همچنانکه از برلی |
 زنگ آینه ظاهر مصیقلی پیدا کرده اند اکابر نیز از برلی | زنگ آینه دل مصیقلی | پیدا
 کرده اند | آن کلیمه لا اله الا الله است. | بعد از زدودن | دل باین کلیمه مبارک دل محل
 فیض مالانهایه | حق سبحانه و تعالی میکرد. و بعد از کشتن دل محل فیض بی نهایت |
 این طایفه را دغدغه کثرت یاران میشود زیرا که اکابر طریقت | جنین فرموده اند که هر فیضی
 که بر قلب منور این طایفه علیه فایض میشود قابل میسازد استعداد | ایشانرا بر فیض دیگری
 اقوی از آن مالانهایه هر چند فیض بیش استعداد بیش هر چند استعداد بیش فیض بیش.
 بس جاره نباشد ایشانرا از کثرت یاران؟ زیرا که | تا این فیض را که فایض شده است بر^{۳۰} قلب
 منور ایشان قسمت نمیکنند بر دیگران | قابل فیض دیگر | نمیشود چنانکه حضرت خواجه
 کمال میفرمایند:

بیت

تو مستعد نظر شو کمال و قابل فیض که منقطع نشود فیض هرگز از فیاض

| هر چند یار بیش فیض بیش | هر چند فیض بیش کمال بیش چونکه کمال در کثرت یاران بوده
 است | انبیا علیهم السلام اهتمام در کثرت یاران نمودند چنانکه حضرت مولورومی |
 میفرمایند:

بیت

هر نبی اندرین راه درست معجزه | بنمود و | همراهان بجست
 زانکه انبوهی جمع کاروان دشمنانرا بشکند تیغ و سنان
 حاصل این آمد که یار جمع باش همچویت کر از حجر یاری تراش

| سر مبالغه انبیا و اولیا در نکاح نیز میتواند بود که این | باشد زیرا که یار ساختن ایشان
 بعد از آنست که محرم [F. 6a] این کس شوند یا خود میتواند بود که از جهت جزءیت باشد که کل

^{۳۰} هر؟

من حیثُ انه کل محتاج لست بجز.

و جناچه منقولست که | حق سبحانه و تعالی آدم را بیافرید و در بهشت در لورد و بهیچ چیز
قرار نمیتوانست گرفت زیرا که | هم جنس خود را میطلبید که کل جنس یمیل الی جنسه.

بیت

کند هم جنس با هم جنس پرواز کیوتر با کیوتر باز با باز

حق سبحانه و تعالی خواب را بر وی کماشت و در خواب حضرت حوّا را از پهلوی چپ | حضرت
آدم موجود | کردانید. بس حضرت آدم باو قرار گرفت. چنانکه حضرت مولوی رومی |

میفرمایند: |

بیت

از پی تسکین الیهاش آفرید کی تواند آدم از حوّا برید

زیرا که تمامی کل بجزوست چونکه این طایفه علیّه مظهر | کل کشته اند و همه عالم اجزای
ایشانند | بس محتاج باشند بهمهمه اجزای خود.

رباعی

کر در دل تو کل گذرد کل باشی و ر بلبل بیقرار باشی
تو جز وی حق کل است اگر روزی جند اندشه کل پیشه کنی کل باشی

علی الخصوص که حوّا | جز و حقیقی او باشد چون محتاج نباشد باو در | اینجا نکته دیگری نیز
هست |. بس غامز و سرّیست بس عظیم اگر گفته شود می ترسم که خاطر ساده دلی نه لغژد^{۳۱}
ولیکن شمه از و گفته شود تا | تسلی خاطرها گردد |.

| و آن آنست که حضرت آدم صلوة الرحمن علیه | قطره بود از دریای حقیقت حق سبحانه و
تعالی اصل و حیات او از آنجا بود همچنانکه ماهی که اصل و حیات او از آبست هر چگاه که

^{۳۱} لغژد

لَزْ آبِ بیرون می افتد | قرار نمی تواند گرفت تا باز در آب نیفتد.

بیت

ماهی لَزْ دریا جو در صحرا افتد [F. 6b] میطبد تا بو که در دریا فتد

| همچنین حضرت آدم قطره بود | لَزْ دریای حقیقت حق سبحانه و تعالی بیرون افتاده بود بهیچ

چیز نمیتوانست قرار گرفتن همان حقیقت خود را میطلبید حق سبحانه و تعالی در | مظهر

حضرت حواً خاصه تجلی فرمود. بس حضرت آدم صلوٰۃ الرحمن علیه آنچه میطلبید در آنجا

یافت. | بس قرار گرفت لَزْ اینجا | توان دانست بزرگولوی حضرت نسا را العارف یَکْفِیهِ الْإِشَارَةُ.

بیت

بارخ جون در دو لبهای عقیق گویا حق تافت لَزْ پرده رقیق

غالباً | سر دوست داشتن حضرت نبی صلی الله علیه و سلم مر نسا را | این میتواند بود قال

النَّبِیِّ | صلی الله علیه و سلم حُبِّبَ اِلَی مِنْ دُنْیَا [کُمْ]^{۳۲} ثَلَاثُ النِّسَاءِ وَ الطَّيِّبُ وَ قَرَّةُ

عَيْنِی فِی الصَّلَاةِ یا خود میتواند بود که غرض امتثال امر خدولندی باشد که فَا نَكِحُوا مَا

طَابَ لَکُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنٰی وَ ثَلَاثَ وَ رُبَاعَ^{۳۳} | و حدیث مصطفوی | که تَنَاکَحُوا

تَوَالِدُ وَ اَتَكَثَّرُ وَ اَفَانِیْ اُبَاهِی بِکُمْ الْاُمَمَ یَوْمَ الْقِیَمَةِ وَ لَوْبَا لِسَقَطٍ چونکه این

طایفه علیه مولع ند که بگذاردن فرمانهای خدولندی | مبالغه در ین امر نیز میکنند و یا خود

میتواند بود که مقصود وصول باشد. چنانکه موعود است مر ین طایفه علیه را وصول و دیدار

در دنیا.

بیت

دیگر ائرا وعده کر فردا بود لیک ما را نقد هم اینجا بود

و وصول در دنیا در مرتبه | مقام فنا می باشد^{۳۴}.

^{۳۱} This word was erased in this ms.

^{۳۲} Qur'an IV:3.

^{۳۴} فنای باشد؟

بیت

تا تو هستی هست در تو کی رسد
نیست شو تا هستیت از پی رسد

ولیکن فنا را مراتب است اما فنای اتم خاصه | محمد رسول الله است، صلی الله علیه و سلم،
و امتان او را صلی الله علیه و سلم نیز به برکة متابعت او صلی الله علیه و سلم بقدر | متابعت
| ازین مرتبة [F. 7a] عالی د است میدهد.

بیت

بقدر آینه هست تو مینماید روی
دریغ کاینه ما نهفته در زنگست

| بدانکه هیچ یک از انبیاء ما تقدم را این مرتبة عالی د است | نداده است.

بیت

کنار وصل را موسیٰ عمران
جولش لن ترانی شد که هیئات
بار نی خواست در لشوق جانی
کنار از ما مجو چون در میانی

مراد از وصل رسیدن کل است بجزیا رسیدن جز است بجز و چونکه این طایفه علیه مظهر کل
گشته اند. بس رسیدن [ایشان]^{۳۵} بر جزوی^{۳۶} از اجزای عالم وصل باشد و در هر چه نظر کنند
او را بینند.

بیت

اینست کمال مرد دانا بیقین
در هر چه نظر کند خدا را بیند

بیت

گرچه در دریای وصلش غرقه ام
طمع در آب سبو هم بسته ام

بیت

چیست ازین خویتر در همه آفاق کار
دوست رسد نزد دوست یار بنزدیک یار

بیت

هزلر شربت شیرین و میوه مشموم
جنان مفید نباشد که بوی صحبت یار

| بس معلوم شد که عالم اجزای ایشان بوده است بس رسیدن ایشان بجز و عالی تر و بزرگتر،

^{۳۵} Marginal insertion.

^{۳۶} جر وی؟

بہتر باشد زیرا کہ هیچ جزوی از اجزای عالم بزرگتر | و لطیف تر و شریف تر از نبی نوع انسان از
نسا نمیباشد. چنانکہ حضرت مولوی رومی | میفرمایند:

بیت

بارخ چون در دو لبهای عقیق گویا حق تافت از پرده رقیق

اگر شمه از بزرگواری نسا معلومت شدی هرگز بچشم حقارت در ایشان نظر نکردی زیرا کہ
گفته اند این طایفه | مظهر قابلی و فاعلی حق اند سبحانه و تعالی و از ینجهت است کہ
عاقلان مغلوب ایشان می باشند | هَنْ يَغْلِبَنَّ الْعَاقِلُ وَيَغْلِبُهُنَّ الْجَاهِلُ.

بیت

گفت پیغمبر کہ زن بر عاقلان غالب آید سخت بر صاحب دلان
پیر تو حقست آن معشوق نیست [F. 7b] خالق است او گویا مخلوق نیست

و از ینجهت بوده است کہ حضرت | صلی اللہ علیہ و سلم فرموده است کہ خیر کم خیر کم |
لاہله و اناخیر کم لاهلی یعنی بہترین شما آنست کہ با اہل خویش بہتر است و من با اہل
خویش از ہمہ بہترم. و یا خود میتواند بود کہ مقصود کثرت عبادت باشد زیرا کہ کدخدایی را
کہ بمقتضای شریعت و از سر وقوف باشد عبادت تامہ جامعہ گفته اند یعنی مرد هر
حرکتی کہ کدخدایی | خود میکند ہمہ عبادت است مثلاً شخصی دلاست | زن خود را میگیرد از
برای بازی کردن چه مقدار ثواب گفته اند؟ و یا قبلہ میدہد چنانست | کہ ستون خانہ کعبہ را
بوسہ داده است از روی ثواب و اگر کنار میگیرد چنانست کہ ستون خانہ کعبہ را کنار گرفته
است چونکہ اتفاق صحبت میشود و هر دو آمرزیدہ میشوند. و چون غسل میکنند بعدد هر قطرہ
آب ثوابی می نویسند در دیون عملش. بس وقتی کہ ہمچنین باشد غرض ایشان از ین کار
کثرت عبادہ خواہد بود چنانکہ ایشان در ہمہ عبادات اہتمام | دارند غایتش نظر خلق ناقص
است بدین می افتد و بدان عبادتہای دیگر نی. | این طایفہ | را ملامت بسیار میکنند و
بخود قیاس میکنند.

بیت

کار پاکانرا قیاس از خود مکیر | زانکه باشد در نوشتن شیر شیر

زیرا که روایت صریح^{۳۷} است که اگر شخصی را مثلاً چهار زن در نکاح باشد و هزار قما بالقرض داشته باشد دیگری میگیرد شخصی ملامت میکند که چه مرد بد نفسی است. بحکم این آیت که فانه غیر مملومین^{۳۸} است کافر میشود نعوذ بالله من ذلک. چنانکه گفته اند رجل له ربع نسوة و الف جاریة لردان یشتري [F. 8a] جاره اخری فلایه^{۳۹} رجل خان علیه الکفر.

بدان لی طالب صادق که سر و حکمت آنکه شخصی دلست | زن خود را می گیرد از برای بازی کردن ثواب بی نهایت است چیست؟ بدانکه نتیجه بازی در لوردن ذوق^{۴۰} و سرور است در دلها. چنانکه کودکانرا نیز میباشد در حدیث مشهور واقع است که | ادخال السرور فی قلب المؤمن خیر من عبادة الثقلین | و ازینجهت بوده است که هیچ کس با اهل خود چندان طیبّت نکردی که | رسول | علیه السلام تا بدان جایی که | با عایشه رضی الله عنها و عن ابیها بهم دویندند تا که در پیش شود | رسول صلی الله علیه و سلم در پیش شد بار دیگر | دویندند عایشه رضی الله عنها در پیش شد | رسول صلی الله علیه و سلم گفت یکی یکی یعنی برابر شدیم. |

امیر المؤمنین عمر رضی الله | عنه با وجود شدت در کارها گوید | مرد با اهل خود باید که چون کودکی باشد و چون از وی کدخدایی در خواهد | آنکه چون مردان بود. بس معلوم شد که غرض از دلست زن را گرفتن و بازی کردن در لوردن شادیست در دل تا بدین سعادت که بهترین همه سعادت است مشرف شوند و سر بوسه دادن نیز اظهار محبت و در لوردن شادیست | در دل

^{۳۷} صریح؟^{۳۸} Qur'an XXIII:6.^{۳۹} Missing dots on the next to last letter; this is a guess.^{۴۰} ذوق

محبوب.

| لَمَّا سَرَ أَنَّهُ بَعْدَ لَزِّ اتِّفَاقِ صَحْبَتِ هَرِّ دُو آمُرْزِيْدِهِ مِيْشُوْنْد اَنَسْتُ كِه اَكَاْبِر اِيْن مَرْتَبِه رَا مَرْتَبَهٗ فَنَا
گفته اند. سالکان طریق نیز هر چگاه باین مقام عالی میرسند این کیفیت حاصل میشود.
بس | وَقْتِي كِه اَدَمِي وُجُوْد خُوْد رَا كِه گُناهِ عَظِيْم لَسْتُ كَمَا قَال النَّبِيُّ | عَلَيْهِ السَّلَام وُجُوْد كِ ذَنْبِ
لَا يِقَاسُ عَلَيْهِ ذَنْبِ فَانِي سَاخْتُ پَاكِ شُد وَ چُون پَاكِ شُد آمُرْزِيْدِهِ شُوْد وَ | هَر اَنَكِه [F. 8b] بَعْدَ لَزِّ
اِيْن كَيْفِيَّت | غَسْل مِيْكَنَنْد، اَنَسْتُ كِه چُون وُجُوْد خُوْد رَا كِه نَجَاسَتِ عَظِيْم لَسْتُ دَر دِرْيَايِ فَنَا
مُسْتَغْرَقِ سَاخْتَنْد. بس وُجُوْد اِيْشَان پَاكِ كَشْتُ | بَس غَسْل اِشَارَت | بَدَانَكِه ظَاْهَرِ خُوْد رَا مُوَافَقِ
بَاطِنِ كَرْد اَنِيْدِيْم كِه الظَّاهِرُ عِنْوَانُ الْبَاطِنِ.

بَدَانِ لِي دُرُوْشِ كِه مَقْصُوْد لَزِّ هَمِه طَاعَاتِ وَ عِبَادَاتِ وَ خِيَرَاتِ قَرِيْبِ وَ وَصُوْلِ لَسْتُ مَعَ الْحَقِّ
سَبْحَانِه وَ تَعَالٰی، هِيْجِ عِبَادَتِي | لَزِّ اِيْن قَرِيْبِ تَرِ وَ لَزِيْدِ تَرِ نِيْسْتُ زِيْرَا كِه نَتِيْجَهٗ اِيْن عِبَادَتِ
شَرِيْفِ هَمِهٗ فَنَا وَ اِسْتِغْرَاقِ وَ اِضْمَحْلَالِ سَتِ دَرِ مَحْبُوْبِ | بَدَانَكِه هَرِ عِبَادَتِي رَا | لَذْتِي لَسْتُ وَ
بَزْرُگِيِ هَرِ عِبَادَتِ بَقْدَرِ وَ لَذَّتِ لَوْسْتُ وَ لَذْتِي كِه لَزِّ اِيْن عِبَادَتِ حَاصِلِ مِيْشُوْد اَلَّذُ هَمِهٗ لَذَاتُست
گفته اند و لذت او را نمونه | لَزِّ لَذَاتِ بَهْشْتِ لَسْتُ گفته اند. بس عاشق صادق کامل
بَايْدِ كِه | بَدَانْدِ كِه لَذَّتِ كَدَامِ بِيْشِ تَرِ لَسْتُ لَذَّتِ وَصَلِ بِيْشْتَرِ لَسْتُ يَا لَذَّتِ مَشَاهِدِه. | بَدَانَكِه
اِيْن دَرَجَاتِ عَالِي كِه گفته شد مخصوص است بر عارف کامل حاضر واقف كه لَزِّ سَرِّ وَ قُوْفِ مِيْكَنْد
نَه لَزِّ اِنِ هَرِ جَاهِلِ غَافِلِ بِيْ بَهْرَهٗ نَادَانِ.

بیت

تو صاحب نفسی لی غافل میان خاک خون میخور که صاحب دل اگر زهری خورد آن نکبین
باشد

بیت

هر چه گیرد علتی علت شود کفر گیرد کاملی ملت شود
موسی اندر درخت آتش دید سبز تر می شد آن درخت لزنار^{۴۱}
شهوۃ حرص مرد صاحب دل همچنان دل و همچنان انکار

بدن لی طالب صادق که | حق، سبحانه و تعالی، دنیا را بیافرید و او را کشت گاه آخرت
کردانید. سر و حکمت چیست؟ و حضرت آدم را صلوة الرحمن علیه دهقان این مزرعه کردانید و
از هر نوع زراعت او را تعلیم کرد. چنانکه حضرت نبی صلی الله علیه و سلم فرمود که | الدنيا
مزدعة الآخرة | و از هر جنسی [F. 9a] تخمی مناسب آن | آلات و اسباب مناسب آن و زمینی نیز
مناسب آن | چنانکه مناسب نباتات این زمین و آب را بیافرید و آلات آن مثل کاو و یوغ و |
مانند اینها و تخم مثل گندم و جو و لرزن و مانند اینها و از لشجار مثل سیب و بادام و مانند
اینها. اما بدانکه نوع زراعت حیوانات را بطریق ازدواج آفرید و هر حیوانی را مناسب او زمینی
از جنس او بیافرید همچنانکه سبب نر را بیافرید زمین مناسب او مادیانرا بیافرید. و تخمی
مناسب او از جنس او در وجود او | تعبیه کرد و آلات و اسباب چنانچه معلوم همه است بدو
لرزانی داشت علی هذه القیاس حیوانات دیگر را نیز برین قیاس | میکن | انسانرا نیز همچنان
زمینی و تخمی مناسب او بدو لرزانی داشت | و نسا را زمین او کردانید که قوله تعالی |
نسائکم حرث لکم^{۴۲} و تخمی مناسب او در وجود او خلق کرد و آلات و اسباب مناسب | آن بدو
لرزانی داشت. چنانکه معلوم همه است.

اما بدانکه غرض از همه وجود شریف انسان بود و مقصود بالذات لوست و این نوع زراعت را

^{۴۱} Dots unclear. از ناز؟

^{۴۲} Quran II:223.

دوست داشت و محبوب خود کرد انید و امر کرد مر آدمیانرا و تَحْرِیص^{۴۳} | کرد بر این زراعت |
 قوله تعالى: فانكحوا ما طاب لكم من النساء مثنی و ثلاث و ربع.^{۴۴} | و حدیث
 پیغامبر نیز مبین این معنی است حُبِّ الن من دنیا کم ثلاث النساء و الطیب و قرۃ
 عینی فی الصلوة.

جو آدم را فرستادیم بیرون
 جمال خویش | نبر ۴۵ صحرا نهادیم

همچنانکه بلند تر اشارت کرده شد که دل آدم را آینهٔ جمال نمای خود ساخت شبانه. روزی
 سیصد و شصت بار جمال بیجونی خود را در آینهٔ دل [F. 9b] آدم مشاهده میکند.

بیت

لی بسا دولت که آید گاه گاه
 پش^{۴۶} بی دولت بگردد لوز را
 لی بسا معشوق کاید ناشناخت
 پش بد بختی نداند عشق باخت

بد بخت و بی سعادت کسیست که آینهٔ دل خود را در زنگ تعلقات دنیا فرو برده باشد و از
 بن سعادت که متمنای همهٔ لذکیاست محروم ماند.

بدن لی درویش که زراعت نیز بر دو نوع است: زراعت عام و زراعت خاص. هر چه زراعت عام
 آن را عوام اختیار | کردند و زراعت خاص را خاصان امت | محمد رسول الله صلی الله علیه و
 سلم، اختیار کردند زیرا که خاصان به بصیرت نافذهٔ خود ملاحظه کرده اند | درین زراعت |
 خیریت ضلی | ندیدند و آفت بسیار | در آن مشاهده کرده اند و گفتند باین همه آفت مزرعة
 آخرت جون تواند بود. | بس این زراعت را | بر عوام گذشتند که الدنيا جيفة و طالبها
 کلاب و آنچه مغز و حقیقت زراعت بود و مقصود با لذات آن بود | اختیار کردند.

^{۴۳} تحریص؟

^{۴۴} Quran IV:3.

^{۴۵} Reading unclear.

^{۴۶} بیش؟

بیت

ما ز قرآن بر گزیدیم مغز را | پوست را پیش^{۴۷} خسان اند اختیم

جنانکه حضرت امیر قاسم میفرمایند:

بیت

قاسم سخن کوتاه کن بر خیز و عزم راه کن | شکر بر طوطی فکن مردار پیش^{۴۸} کر کسان

همچنانکه زراعت عوام را انواعست | زراعت خواص را نیز انواعست مثل نماز و روزه | و زکوة و تبیح و مانند اینها | زراعت اینها نیز بطریق ازدواج واقع است چنانکه علم را با عمل ازدواج است. هر جگاہ که علم را با | عمل جمع میسازند نتیجه اش حالات و مقامات و معارف و حقایق آلهی میشوند. بس همچنین هر یک از اینها را که گفتیم در عمل می آرند نتیجه مناسب آن حاصل میشود. بس افضل همه زراعت زراعت [F. 10a] [ن] ^{۴۹} نسا شد. ازینجهت بود که | نبی صلی الله علیه و سلم | مبالغه درین زراعت نمودند.

و | انبیای ما تقدم نیز مثل حضرت سلیمان علیه السلام چنانچه منقولست از ایشان که هزار زن داشتند و حضرت داوود علیه السلام صد زن داشتند. چرا؟ مبالغه نکنند در این امر که مثل انسان جوهری ازین زراعت حاصل میشود که مقصود از همه عالم لوست. اما | سر مبالغه در بسیاری زنان چیست؟ آنست که | چونکه اینها زمینی شدند که آدمی از اینها میروید بس هر چند زمین بیشتر محصول بیشتر هر چند محصول بیشتر سعادت در آخرت بیشتر. اما | سر آنکه این طایفه بعضی را میگذارند و بعضی را میگیرند. چیست؟ آن خود | پوشیده نخواهد بود بیش دهقان ناظاهر که زمینی را که یکبار کشتند بار دیگر زراعت مثل آن | نخواهد بود و بعضی زمینها خواهد بود که هیچ | نخواهد شد. | بس بضرورت زمین دیگری خواهند

^{۴۷} بیش؟

^{۴۸} بیش؟

^{۴۹} The catchword omits this. It looks like it was added in another hand.

کرد تا تخم ضایع نشود. بس | همچنین بعضی از عورات عقیم میباشند | ایشانرا نا مبارک گفته اند. چنانکه حضرت | صلی الله علیه و سلم فرمود که حصیری در گنج خانه بهتر که زن عقیم و بعضی دیگر باشند که یکبار که | زراعت کنند بار دیگر را نشایند. همچنانکه گفته شد بس دهقان عالم دانا چرا باید که عیب کند دهقانان آخرت را به بسیاری زمین و اختیار کردن زمین قابل تر

نگویی که جرات که بعضی از انبیا و اولیا درین امر شریف مبالغه کردند و بعضی دیگر نکردند زیرا که استعدادات متفاوت میباشد بعضی قوی و بعضی ضعیف. هر کسی مناسب استعداد خود کاری میکند همچنانکه | در اهل ظاهر بعضی را استعداد و آلات بیشتر داده است. چنانکه بعضی را قوت و قدرت [F. 10b] آن داده است که پنجا من^{۵۰} تخم کند و بعضی دیگر را | کم تر و بعضی دیگر را هیچ نی. همچنانکه بعضی از انبیا و اولیا بر مجرد گذرانیده اند از انبیا مثل حضرت عیسی^{۵۱} و یحیی^{۵۲} علیهما السلام. اما گفته اند که کمال در آن نیست. چنانکه حضرت شیخ محیی الدین^{۵۳} قدس سره میفرماید که حالت من بر وجهی بود که بروح هر یک از انبیا و اولیا جمع میشدم. و سوالات میکردم جواب و سوال خود باز مییافتم | تا که بروح حضرت یحیی علیه السلام جمع شدم. و گفتم یا یحیی حق سبحانه و تعالی ترا بتجرد و انقطاع | تعریف کرده است؟ | گویا کمال در آنست. گفت لا و الله کمال در توالت و تناسل است ولیکن پدر و مادر من آیه بوده اند به تسلیط دعاء بدر شدم. ازین جهت این دغدغه در من نبود. و دیگرانکه ترا | توهم آن نشود که استعداد حضرت سلیمان و حضرت داوود علیهما السلام گویا بلندتر بود که ایشان درین امر شریف مبالغه نمودند و

حضرت پیغامبر ما | صلی الله علیه و سلم اختصار در نه زن کردن زینهار همچنین گمان بد

^{۵۰} منگ؟

^{۵۱} Jesus.

^{۵۲} John the Baptist.

^{۵۳} Ibn al-'Arabi.

نبری و بدائی که حضرت پیغامبر ما صلی الله علیه و سلم اکمل و افضل همه انبیا ست و استعداد او صلی الله علیه و سلم قوی تر از همه است ولیکن فیض او صلی الله علیه و سلم عام است بر جمیع خلق خدا | و فیض دیگران مخصوص بود بجماعت مخصوص چونکه استعداد باطنی | ایشان علیهم السلام زیاده بود از آن قوم مخصوص بس جماعتی از زنانرا | محرم خود ساختند. و ازین فیض مخصوص بایشان رسانیدند. | اما فیض پیغامبر ما صلی الله علیه و سلم عام بود بر کافه. ازین جهت درین فیض مخصوص اختصار در نه زن کردند صلی الله علیه و سلم.

همچنانکه در اسرار مخصوص کرد انید هژده کس را [F. 11a] و گفت صلی الله علیه و سلم بُعِثْتُ لِبَيَانِ الشَّرِيعَةِ لَلْبَيَانِ الْحَقِيقَةِ | دیگر آنکه طریقه او صلی الله علیه و سلم طریق اختصار بود در همه چیز همچنانکه در کلام، کلام او صلی الله علیه و سلم مختصر است از کلام دیگران. اگر چه مختصر است اما معانی او بسیار است چنانکه گفته اند | خیر الکلام ما قل و دل و القلیل تدل علی الكثير والجُرْعَةُ تَنْبِإٌ عَنِ الْبَحْرِ الْعَزِيزِ.^{۵۴}

دیگران^{۵۵} | طایفه علیه را حالات و کیفیات میباشد که ایشان را گاه گاه مغلوب میسازد و هیچ چیز در ایشان نمی گنجد و محرم نمیتواند بود مگر نسا همچنانکه حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و سلم میفرمود | لی مع الله وقت لا یسعننی فیهِ ملک مقرب و لانبی مرسل و نیز در ابتدای وحی که این نسبت شریف غلبه میکرد و ملائکه معظم در صورتها ظاهر میشدند او را صلی الله علیه و سلم توهّم غلبه میشد. خطاب بحضرت خدیجه رضی الله عنها میکرد و میگفت زَمَلِیْتِمَا یَا خَدِیْجَه و در نهایت نیز که مأمور شد به تبلیغ رسالت هر چگاه این نسبت شریف | غلبه میکرد و | توهّم مغلوبی میشد او را صلی الله علیه و سلم خطاب | بحضرت عایشه میکرد رضی الله عنها و عن ابیها | کَلِّمِیْنِی یَا حُمَیْرَا.

^{۵۴} الغریر؟

بیت

زملینی یا خدیجه^{۵۶} ابتدائش کلمینی یا حمیرا انتهایش

زیرا که در آن زمان مأمور بود به تبلیغ رسالت اگر مغلوب میشد نقصانی | در رسالت واقع میشد. دیگر آنکه کمال در شعور و آگاهیست زیرا که بنده را تا رمقی [از حیات]^{۵۷} باقیست مکلف و مأمور است بر عبادت و بنده گی و کمال در اینست | زیرا که گفته اند که دنیا دل خدمت است و آخرت دل قربت است. هر چند خدمت بیش قربت بیش.

بیت

نیست ممکن در میان خاص عام از مقام بنده گی بر تر مقام

چونکه این طایفه علیه را حالات و مقامات [F. 11b] می بوده است که هیچ کس محرم اسرار ایشان نمی توانسته است بود غیر نسا و تسکین غلبه | ینجنین نست^{۵۸} بوجود شریف ایشان بصحبت یا بتکلم میشده باشد. بس ضرورت باشد این طایفه علیه را اهتمام | کردن | در شأن ایشان. و نیز میتواند بود که مراد از کثرت نکاح کثرت فرزندان صالح باشد. چنانکه واقع شده است مَنْ مَاتَ فَقَدْ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلَّا عَنْ ثَلَاثٍ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُوهُ بِالْخَيْرِ وَ صَدَقَاتٍ جَارِيَةٍ وَ عِلْمٍ نَائِعٍ^{۵۹} يَنْتَفِعُ بِهِ یعنی بعد از انقطاع حیات | عملی که منقطع نمیشود ثواب وی | از این کس یکی از آنها فرزند صالح است. بس سرّ مبالغه در نکاح این نیز خواهد بود که هر چند که خدایی بیشتر فرزند بیشتر هر چند فرزند بیشتر ثواب بیشتر. | دیگر آنکه سلسله | آدم از زمان | آدم علیه السلام بوی رسیده است از وی گسسته نشود.

بدان ای طالب صادق که شهوت بر دو نوع است شهوت محمود و شهوت مذموم. شهوت محمود

^{۵۵} دیگران؟

^{۵۶} خدیجه؟

^{۵۷} Marginal insertion.

^{۵۸} نیست؟ نسبت؟

^{۵۹} نافع؟

نیز بر دو قسم است. در یک قسم خاص | عام شریک اند و قسم دیگر مخصوص است بر خواص آن قسم که عام است آنست که حق سبحانه و تعالی در لزل که حضرت آدم را خلق کرد لژ جهت عمارت دنیا شهوتی در وجود او خلق کرد لژ برلی کثرت خلقیه که خلق بسیار شود و عالم بوجود ایشان معمور شود. و بعد لژ ان حضرت حوّا را نیز خلق کرد و در وی نیز شهوتی [خلق]^{۶۰} کرد و او را جفت حضرت آدم کرد انید و امر کرد بنکاح و درین شهوت خلق خدا همه | برابرند یعنی خاص و عام چونکه بمقتضای شریعت است و غرض کثرت خلیقیه است هیچکس را در آنجا سخنی و حکایتی نیست و محل ملامت نیست و این صورت محبوب حق است [F. 12a] سبحانه و تعالی. و حق سبحانه و تعالی این شهوت را دوست داشته است و محبوب خود گردانیده و محل ملامت نیست. و اگر کسی درین صورت ملامت میکند موهم کفر است. چنانکه در وایت^{۶۱} صریح واقع شده است.

لما آن شهوتی که مذموم است | شهوتیست که بمقتضای شریعت نباشد یعنی بی نکاح باشد. و دیگر | انکه در غیر محل صرف^{۶۲} شود چنانکه شعار فساق و فجار و بی باکانست نعوذ بالله من ذلک. لژین شهوت خدا و رسول و جمیع مسلمانان بیزارند دغدغه این | جنین شهوت لژ کثرت خوردن طعامهای حرام و فسق بسیار است نعوذ بالله من ذلک. اما آن قسمی که خاص است مخصوص است بر خاصان یعنی بر انبیا و اولیا و آن شهوت در ایشان لژ کثرت عبادت و ذکر حق سبحانه و تعالی حاصل میشود و این سبب ترقیات مالانهایه ایشان میشود در مدارج قرب. همچنانکه بلندتر گفته شد هر جگاه این طایفه علیه آینه دل خود را بمنقل ذکر زدودند دل ایشان محل فیض مالانهایه حق سبحانه و تعالی گشت این شهوت در ایشان بیدا میشود.

Marginal insertion. ⁶⁰

^{۶۱} روایت

^{۶۲} حرف؟

لما بدن لی طالب صادق که شهوت جه نوع کیفیتست؟ بدن که | شهوت قوتیست از اقوالی
 انسانی که | او را قوت دافعه میگویند و آنجنانست که هر چگاه آدمی غذای خورد قوت هاضمه
 میگویند که قوت دیگری است از قوالی انسانی | آنرا هضم میکند و آن چند قسم میشود یک
 قسم از آن خون میشود و بتمام عروق و اعصاب آدمی میرود و بدل مایتحلل آدمی میگردد و
 قوه ظاهری که در آدمی | پیدا | میشود از آنجاست. و مقصود کلی از خوردن طعام اینست
 مابقی فضلات میشود و بعضی از آن فضلات منی است که تخم انسان وی است و بعضی از |
 قوت دافعه | شهوت است که این تخم را بجانب زمین نسا [F. 12b] میراند. بس معلوم شد که این
 تخم از غذا حاصل میشده است.

بیت

شهوت از خوردن بود کم کن ز خور	یا نکاحی کن کریز آن شوز شر
چونکه خوردی میگشدد سوی حرم	دخل را خرجی نباید لاجرم
چون حریص خوردنی زن خواه زود	ورنه آمد کربه و دنبه ر بود

چونکه دخل این طایفه از فیض ملانهایه آلهیست بس خرج ایشان نیز بی نهایت خواهد بود و
 وقتی که شخصی را دخل بسیار باشد بس خرج کرد دخل خود را چرا باید که عیب باشد
 همچنانکه شهوت ظاهر از غذای [ظاهری]^{۶۳} خوردنی^{۶۴} حاصل میشود. و شهوت خاصان از
 غذای باطنی حاصل میشود که آن فیض ملانهایه آلهیست همچنانکه قوت هاضمه و دافعه آنجا
 درکار است اینجا نیز درکار است چونکه فیض ملانهایه آلهی بر دلهای ایشان فایض میشود. |
 قوت هاضمه آنرا بهضم میبرد | همچنان این نیز چند قسم میشود آنچه خلاصه اوست بدل
 مایتحلل باطنی این طایفه میگردد | استعداد باطنی ایشان باین تربیت مییابد یک قسم دیگر
 از آن معارف و حقایق و از واقست که آن نصیب مریدان صادقست. قوه سامعه میگویند قوه
 دیگر است از قوالی انسانی که در باطن مریدان صادق میباشد | بآن قوت معارف و حقایق و
 حالات و لذائق^{۶۵} را بقدر استعداد خود از باطن پیر جذب می کنند.

^{۶۳} Marginal insertion.

بیت

گر سخن کش یابم اندر انجمن
چون کل صد برگ رویم درچمن
این سخن شیرست در بستان جان
بی کشنده خوش نمیگردد روان
مستمع چون تشنه جوینده شد
واعظ لر مرده بود گوینده شد

پیر نیز آنچه از عالم بالا بی واسطه بر باطن او فایض شده | بقدر استعداد ایشان بایشان
میرساند و یک قسم دیگر از ان فضلات است که بعضی از ان منی است که تخم انسان است
اینجا نیز شهوت مؤکل لو ست که این تخم را [F. 13a] بسوی زمین نسا میراند. بس زیادتی
شهوت در ین طایفه علیه از فیض مالانهایه | حق است.

این بود شمه از سرار نکاح که گفته آمده و اختصار کرده شد بر ین تا که خواننده و شونده را
ملالت^{۶۶} نیفزاید | و از ین جهت نیز نامیده شد سرار النکاح.

تم هالخير و الله اعلم.

بالصواب.

^{۶۲} Reading unclear.

^{۶۵} لزواق؟

^{۶۶} ملامت؟

بسم الله الرحمن الرحيم

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ وَ خَلَقَ الْجَانَّ مِنْ مَّارِجٍ مِنْ
نَارٍ وَ الصَّلَاةُ وَ السَّلَامُ عَلَى رَسُولِهِ مُحَمَّدٍ الْمُخْتَارِ وَ عَلَى آلِهِ وَ لِصَحَابِهِ
الْأَخْيَارِ.

اما بعد سبب تالف این نسخه آن بود که علماء نا کذباً بالة النمراس هی للحریق وضوء
باللناس یعنی بعضی از علمای این زمان که ایشانرا نصیبی از نشاء این طایفه نبوده و بویی
از ذوق این طایفه | بمشام ایشان نرسیده و هرگز این طایفه را ندیده اند و بایشان نیز
صحبت نداشته اند ازینجهت منکر طریقه و حالات و لذواق ایشان می بوده اند.

بیت

زد شیخ شهر طعنه بر سرار اهل دل المزلایزال عدو لما جهل

بیت

مرغیکه ندلرد خبر از آب زلال منقار در آب شور دلرد همه سال

بیت

منکر چه شوی بحالت زنده دلان چون هر چه ترانیست کسی را نبود
لی لولیای حق را از حق جدا شمرده کزطن^۱ نیک دلری در لولیا چه باشد

بیت

مردان خدا خدا نباشند لیکن ز خدا جدا نباشند

از کمال جهل و بیمعرفتی که باین طایق^۲ دلرند طریقه مسلوک لولیا را انکار میکرده اند
نامرلان^۳ و سوختگانی^۴ که | درین زمان خراب که هیچکس را باین طریق کاری نمانده است

^۱ کرطن؟

^۲ طایفه probably.

^۳ نادانان؟

^۴ ۹۷۰۶: سوخته گانی.

تَشَبُّهٌ بَيْنَ طَائِفَةٍ مِّمَّنْ تَشَبَّهَ بِقَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ | از کمال بی سعادت‌ی از معنی این حدیث نیز غافل مانده اند و طعنه و تکفیر میکرده اند.

بیت

باز اهدان مگوید لسلر عشق مستی تا بیخبر بمیرند در ننگ خود برستی

بیت

سخن از شرع سنت کوبه‌شیارن صورت بین حدیث از عشق [F. 14a] سرمد رن بمجنونان
نا پروا

بحکم فرموده‌ی مَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ شَيْخٌ فَشَيْخُهُ الشَّيْطَانُ چونکه ایشانرا بظاهر شیخی نبوده شیطان در ایشان | تصرف^۵ کرده و مرید خود ساخته و بخود مغرور ساخته چونکه دشمن قدیم است باین طایفه او را نیز بدشمنی باین طایفه در انداخته از کمال غرور | بعضی وقت به بعضی عزیزان میگفته که خدای تعالی بمن همچنین میگوید | آری کسی که تابع شیطانست همچنین ها میگوید.

نقلست از حضرت شیخ جنید که روزی در صحبت شریف ایشان | چهار صد کسی بوده اند از این طایفه از | مشاهده هر کسی سخنی میگفته | یکی مغرور | مرقع پوشی بوده بر خاسته و گفته اینها که شما گفتید همه خیال و حسابان بود مشاهده آن بود که خدای تعالی را با چشم سر توان دید. حضرت شیخ دانسته اند که او مغرور است. محدثی بوده در زمان ایشان که احادیث را همچنانکه حضرت صلی الله علیه و سلم در آن زمان | در جه صورت بوده اند که این احادیث را گفته اند یاد داشته. حضرت شیخ آن مغرور را پیش او برده اند و بآن محدث گفته اند که حدیث | شیطان را | باین شخص بخوان. او گفته باشد | زمانی توقف کنید که حضرت | صلی الله علیه و سلم در آن زمان که | این حدیث را گفته اند غُسلی تازه کرده اند و دستار یک کوشه بسته اند و بر سر بری نشسته اند من خود را مهیا سازم در آمده و غُسلی تازه کرده و دستار یک کوشه بسته و بر سر بری نشسته و | گفته که شیطان با جنود

۵ ۹۷۰۶: تقرّف.

خود بر تخت زری نشسته و دعویٰ خدایی میکرده باشد و مردم او را بخدایی می پرستیده باشند. حضرت شیخ گفته باشند و الله که تو شیطان پرستیده خدای | تعالی از آن منزله است که او را بچشم سرّ تولد دید. او بر خاسته و توبه کرده همچنین اینها نیز خود را ضال مصل ساخته [F. 14b] چونکه خود محروم اند | ازین سعادت | اکثر طالبان را | از راه حق برده اند و طالبان | چونکه ایشانرا عالم و دانا اعتقاد کرده اند همه مردود شده اند | از سلوک و رفتار راه حق باز مانده اند ازینجهت و هم آن است که طریق حق مسدود شود.

بنابراین این ضعیف کم بصناعت^۶ احمد ابن مولانا جلال الدین کاسانی، غفر الله له و لوالدیه و لجميع المؤمنین و المؤمنات و المسلمین و المسلمات، خواست که | آنچه از خاک بوسی آستانه این طایفه علیه باو رسیده است شمه از احوال و مقامات این طایفه | نوشته شود تا باشد که بعد از خواندن و دیدن این نسخه حق، سبحانه و تعالی، ایشانرا توفیق دهد که دیگر | این طایفه علیه را انکار نکنند و خود را از سعادت ایشان محروم نسازند انشا الله تعالی. | و بداند که طریقه این طایفه علیه آنست که همه در راه صدق و صفا و مخالفت طبع و هوا اند و متابعت شریعت و سنت و مجانبت ضلالت و بدعت گوشیده اند | روش پاک خود را از نظر اغیار پوشیده اند و این روش پاک حضرت رسالت پناه صلی الله علیه و سلم از یار غار سابق است در تصدیق ابو بکر صدیق رضی الله | عنه قرناً بعد قرن | رسیده است و تا قیامت خواهد بود و سلوک ایشان برد و نوع است سلوک ظاهر سلوک باطن. سلوک ظاهر ایشان آنست که خود را بقدر وسع و طاقت در موافقت حدود شرعیه متوقف میدارند و | نفس را مخالفت مینمایند و زبان و حلق را از حرام و بشهت^۷ پاک میدارند که ^۸ اصل درین کار اینست چه غذا بمنزله تخم است | هر چه کارند همان بر دارند اگر طیب طیب و اگر خبیث خبیث.

۶ ؟؟

۷ Probably بیشبته.

بیت

هر جنس که کاری هم از آن جنس بد روی
کر نیک مرد راهی بر و تخم بد مکار
لقمه تخم لست برش اندیشهها
لقمه بحر و گوهرش اندیشهها [F. 15a]

و سلوک باطنی ایشان آنست که همگی همت بر آن مصروف میدارند که دل از مجموع تعلقات
صافی شده صفات ذمیمه از ساحت سینه رخت بسته طهارت باطنی بحاصل آید.

بیت

تعلق حجابست و بیحاصلی
چو پیوندها بکسلی واصلی

در ذکر دل سعی^۸ بلیغ مینمایند که دل بذکر گویا شود.

ذکر گو ذکر تا ترا جانست
پاکئی دل ز ذکر یزدانست

و همچنین بهر چه در تطهیر باطنی دخل دارد بحسب اوقات تمسک بآن مینمایند که فَتَمَسَّكَ
بِكُلِّ مَا جَمَعَكَ مَعَ اللَّهِ. و همچنین در احیای طریقه اصحابه و تابعین و سلف صالح هیچ
دقیقه | مهمل نمیگذرانند. و سالکان طریق نجات که دست در دامن متابعت این زنده دلان
آگاه و برگزیده گان حضرت آله میزنند. و خوشه [چینی]^۹ خرمن سعادت این صدیقان
صادقان صافی وقت اختیار میکنند هر آینه بوسیلت متابعت و محبت ایشان بدرجات عالی و
مقامات رفیع و منتهای همت دل که | اکمل است | و هُوَ الْوُصُولُ إِلَى لِقَاءِ اللَّهِ و لقاء | به
است میرسند و همچنین هر کرا سعادت روی مینماید و الهام ربّانی بدل او میرسد و محبت این
طایفه در باطن | او راه مییابد تا بزمرة سالکان این راه تمسک مینماید و در پناه نیازمندان
بارگاه آله می درآید هر لحظه مدد بر مدد از توفیق ربّانی قرین حال او میگردد.

بیت

نیازمند بلا کورخ از غبار مشوی
که کیمیای مراد است خاک کوی نیاز

^۸ ۹۷۰۶: سیع.

^۹ Marginal insertion. Probably:

چینی.

و بتایید همت قاهره این برگزیده گان تمام از ظلمات جهالت و طبیعت رهایی یافته با علی مقامات این راه میرسد.

نظم

بی عنایات حق خاصان حق کر ملک باشد سیاهستش ورق

سخن کبرا و عظماء این خوانه^{۱۰} واده بزرگ است قدس الله | لرواهم که هر که فواید این راه را از کمترین خادمان این مخدومان قدس الله سرلرهم | بگیرد [F. 15b] هر آینه بمقصود برسد و هر که از راه بی علمی مر این صدیقانرا منکر شود و خلاف کند | رسول الله صلی الله علیه و سلم و صحابه کرام او را رضوان الله | علیهم اجمعین خلاف کرده باشد زیرا که روش این عزیزان روش | رسول الله صلی الله علیه و سلم | و صحابه اوست رضوان الله تعالی علیهم اجمعین و روش عارفان و سیر صالحان است و از بدعت و مخالفت شریعت میرا^{۱۱} | کوشش این برگزیده گان از هوای نفس صافی و حرکات و سکناات ایشان موافق شریعت و برجاده سنت متابعانرا به نگاه داشت شریعت امر کرده اند و سنن | رسول صلی الله علیه و سلم تعلیم فرمودند و از بدعت و طریق اهل فتنه و بطلان و از تقلید مقلدان نگاه داشته | روش این صدیقان نه رنگ تعطیل دارد و نه بوی تشبیه بلکه محض نور هدایت و نور معرفت و اعتقاد اهل سنت و جماعت و روش محققان و عارفانست قدس الله لرواهم. و دیگر متوقع از لطف و کرم عزیزان و دوستان آنکه هر خطا و نقصانی که درین نسخه واقع شده باشد لفظاً و معنیً از راه شفقت حک و اصلاح نمایند آنچه قابل اصلاح نباشد بحالش گذارند و دامن عفو بروی ببوشند.

بیت

ببوش دامن عفوی بذلت من مست که آب روی شریعت بدین قدر نرود^{۱۲}

و بعینه این ضعیف را هدف تیر ملامت ن سازند تا داخل شوند در زمرة آن طایفه که علم ایشان

^{۱۰} خانه

^{۱۱} میرا

^{۱۲}

9706 adds two more hemistiches here.

بی واسطه از حق سبحانه و تعالی حاصل شده است.

بیت

مکن عیب درویش بی خویش مست که غرق است از آن میزند پا و دلت

و بییقین بدانند که این ثمره و نتیجه آن علمیت که حضرت نبی صلی الله علیه و سلم گفته است

مَنْ عَمِلَ بِمَا عَلِمَ وَ رَثَهُ اللَّهُ تَعَالَى عَلِمَ مَا لَمْ يَعْلَمْ. [F. 16a]

بیت

تا بدانی تو که این آن ملتست کانچه اینجا می رود بی علتست

بدان ای درویش صادق که بعضی از این طایفه اختیار سماع کرده اند و فواید آنرا در نظر آورده اند و از جمله فواید یکی آنست که اصحاب ریاضات و لرباب مجاهدات را از کثرت معاملات گاه گاه اتفاق افتد که کلاتی و ملالتی در قلوب و نفوس حادث شود و قبضی و یأسی^{۱۳} که موجب فتور اعمال و قصور احوال بود طاری شود. بس متأخرین مشایخ | بجهت رفع آن عارضه و دفع آن حادثه لستماع اصوات طیبه و الحان متناسبه و اشعار مُهِیْجَة مشوّقه که مشروع بوده کرده اند و منتسبان خود را بوقت حاجت تحریص نموده اند تا بدان واسطه کلات و ملالت از ایشان مرتفع شود و دیگر باره از سر شدت شوق و جدّت شعف روی بمعاملات آرند.

فایده دوم آنکه سالکان را در اثنای سیر و سلوک بسبب ظهور استیلای صفات نفوس و قفات و حجابات^{۱۴} بسیار افتد و طریق مزید احوال و ترقی در مدارج قرب برایشان مسدود^{۱۵} گردد و بطول^{۱۶} فراق و حصول اشتیاق نقصان پزیرد و بمجرد شنیدن اصوات طیبه و الحان متناسبه | یا شعری که وصف حال او باشد میتواند که کیفیت غریبی روی نماید که تحریک ماده

^{۱۳} یابی؟ یا بسی؟ 1443: ویا بستی.

^{۱۴} ۹۷۰۶: حجابات.

^{۱۵} ۹۷۰۶: مسدود.

^{۱۶} Probably باطل.

مؤدت و تهیج دواعی محبت کند. و آن وقفه و حجه لز پیش برخیز دو سمع روح گشاده شود و لذت خطاب لزل و عهد لول یاد آید. و نایره محبت دل سالک را بجوش آورده، مرغ روح بیک نهضه^{۱۷} غبار هستی و ندلوت خود پرستی لز خود بیفشاند و لز غولشی قلب و نفس و جمله اکولن بیک لحظ مجرد گردد.

بیت

عشق آن شعله لست کو جون بر فروخت [F. 16b]	هر چه جز معشوق باقی جمله سوخت
تیغ لا در قتل غیر حق براند	در نکرزن بس که بعد لا چه ماند
ماند الا الله باقی جمله رفت	شاد باش لی عشق شرکت سور رفت

و طریق مزید احوال برو مفتوح گردد و بیک لحظ چندان راه قطع کند که بغیر سماع در سالهای دراز نتواند کرد. و دیگر آنکه | السَّمَاعُ أَهْلٌ لِأَهْلِ اللَّهِ گفته اند الاَصْوَاتُ الطَّيِّبَةُ هِيَ مُخَاطَبَاتُ الْحَقِّ إِلَى الْعَبْدِ.

سماع لی برادر بگویم که چیست	اگر مستمع را بدانم که کیست
کر لز برح معنی پردطیر لو	فرشته فرو ماند لز سیر لو
و کر مرد لهُو لست بازی لاغ	قوی تر شود دیوش اندر دماغ

بدان لی درویش صادق که سماع چیست؟ سماع یعنی شنیدن آولزهای خوش مبارکست | مرودستان^{۱۸} حق را چه آولزهای خوش خطابیست؟ لز حق سبحانه | بر دل بنده های خود خطاب آنست که در ان زمانکه حق سبحانه و تعالی ارواح را خلق خلق کرد | گفت بارواح که | آیانیستم من پروردگار شما؟ ارواح ما گفتند بلی. هستی تو پروردکار ما و جمله جانها قوله تعالی ربنا اِنَّا سَمِعْنَا مَنَادًا يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا اَلْبِرُّكُمۡ فَاٰمَنُوْا. ^{۱۹} لذت و حوشی^{۲۰} آن آولز در گوش ارواح همچنان بماند.

^{۱۷} ۹۷۰۶: لحظه.

^{۱۸} ۹۷۰۶: بر دوستان.

^{۱۹} Qur'an III:193.

^{۲۰} خوشی Probably.

بدن لی درویش صادق که مقصود از خلق ارواح حق سبحانه و تعالی | را عمارت دنیا بود
چونکه ارواح را استعداد آن نبود که عمارت دنیا توانند کرد. بس حق سبحانه و تعالی کالبد
آدم را در چهل صباح پد قدرت خود راست ساخت، تمام آلات عمارت در وی تعبیه کرد. بعد
از آن روح خود در کالبد آدم دمید قوله تعالی و نفخت فیهِ مِنْ رُوحِی^{۲۱}. بعد از آن آدم را |
بدنیا فرستاد از جهت عمارت دنیا چونکه بیک آدم تنها دنیا معمور [F. 17a] نمیتوانست
شد. بعد از آن حوّا را از پهلوی چپ | آدم خلق کرد و جفت او ساخت و امر کرد بنکاح تا خلق
بسیار شود و بسیار شدن خلق را باین طریق دوست داشت و مبالغه نمود فرزندان آدم را درین
امر که فَأَنْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَ ثُلَاثَ وَ رُبَاعَ^{۲۲} تا خلق بسیار شوند
و دنیا و معمور شود. بعد از حضرت آدم کالبد آدمیانرا که محل آلات و استعداد دنیاست
بطریق توالد خواست که شود. بعد از آن ارواح | متعلق بدن گردانید، یعنی بمقتضای هر
زمانی که پیدا | میشود | روحی متعلق آن بدن میشود و بعمارت دنیا مشغول میشود الی
قیام قیامت تا زمانی که حق سبحانه و تعالی خواست | که دنیا معمور باشد. طریق
همینست. اما بدن که ارواح که ین زمان متعلق بدن میشوند همه در زمان خطاب اَلْاَسْنَتُ
بِرَبِّكُمْ بوده اند عهد کرده بوده اند بخدلوند خود و کم^{۲۳} بندگی بر میان خود بسته همچنان
منتظر لولاه خدلوند ند نوبت بنوبت بمقتضای هر زمانی می آیند و متعلق^{۲۴} بدنی میشوند
و مشغول میشوند بعمارت دنیا همچنین از آن زمانکه حق سبحانه و تعالی دنیا را خلق کرده
است بعضی^{۲۵} می آیند و بعضی میروند الی | قیام قیامه.

^{۲۱} Qur'an XV:29, XXXVIII:72.

^{۲۲} Qur'an IV:3.

^{۲۳} کمر؟

^{۲۴} ۹۷۰۶: متعلن.

^{۲۵} ۹۷۰۶: یعنی.

دیگر بدانکه سرّ و حکمت آنکه قالب آدم را در چهل صباح پد قدرت خود راست ساخت چه بود؟
 سر این آنست که چونکه آدم را از برای عمارت دنیا میفرستاد خواست که او را محجوب^{۲۶} سازد
 از خود تا بعمارت | تواند مشغول شد. همچنین در چهل شبانه روز چهل حجاب در پیش آدم
 نهاد تا آدم تمام محجوب شد و بعمارت دنیا مشغول شد.

بیت

جو آدم را فرستادیم بیرون جمال خویش بر صحرا نهادیم

بدان لی درویش صادق که این [F. 17b] بدان میماند که پادشاهی عمارت عالی بنیاد کرد در شهر
 دیگری هر چه غلامان و رعایای خود را و کار کران و اُستادان را امر کرد و فرستاد از برای
 تمامی آن عمارت و نیز دانست که تا سربانی نباشد که سربانی کند ایشانرا عمارت با | بهم
 نخواهد رسید بعضی از امرای خود را که مناسب سربانی بودن بر سر ایشان فرستاد تا سربانی
 ایشان کند و همچنین هر روز جماعتی | از پی ایشان میفرستد و از آنجا جماعتی می آیند و
 جماعتی دیگر میروند تا آن زمانکه عمارت تمام شود همچنین حق سبحانه و تعالی دنیا را
 بیافرید و آدمیانرا خلق کرد باین [طریق]^{۲۷} که گفته شد | بعمارت دنیا فرستاد | که آدمیان
 بخودی خود این عمارت را نمیتوانند بهر رسانید. بس انبیا را فرستاد از جهت سربانی
 ایشان و علم طهارت همچنانکه شرطست بایشان تعلیم کرد از او امر و نواهی | ایشان | با
 بنده های خدا | آن همه را دانانیدند و نیز طریق باز گشت بآن جناب را بایشان تعلیم کرد این را
 باینها دانانیدند | بس همچنین تا قیام قیامت این سلسله در کار | است | عبارت از شریعت این
 اوامر و نواهی است که انبیا آوردند بامتان خود و هر نبی بزبانی که داشت بر قوم خود بآن زبان
 اوامر و نواهی بایشان رسانید.

^{۲۶} ۹۷۰۶: محجوب.

^{۲۷} Marginal insertion.

لَمَّا بَدَأَ الْكَهْ عِبَارَت^{۲۸} لَزِ لَوِامِرِ دَرِ شَرِيعَتِ اَن رَاہِ رِلْسَتِست که بنده ها بِجَانِبِ حَقِّ سَبْحَانِه و تَعَالٰی میروند و رَاہِ بَهْشْتِ نیز هَمِیْنِست لَمَّا نَوَاهِیِ اَن رَاہِ شَیْطَانِست که حَقِّ سَبْحَانِه و تَعَالٰی بنده های خود را لَرِ مَنَعِ کرده است لَزِ اَن و رَاہِ دَوْزَخِ نیز اِیْنِست.

بَدَانِ لِی طَالِبِ صَادِقِ که اَدَمِیَانِ که جِهَتِ عِمَارَتِ دُنْیَا بَدِنِیَا اَمَدْنَدِ لَزِ جِهَتِ اَنْدَکِ مَکْسِی که در دُنْیَا کَرْدَنْدِ | × رَاہِ اَمَدْنِ ... فَرَاْمُوشِ کَرْدَنْدِ و خَوَاجَةُ خُودِ رَا نِیْزِ فَرَاْمُوشِ^{۲۹} کَرْدَنْدِ و اَن عَهْدِ که در رُوزِ اَلْسَتِ بَرِیْکَمِ^{۳۰} [F. 18a] بَخَوَاجَةُ خُودِ بَسْتِه بُوْدَنْدِ | نِیْزِ فَرَاْمُوشِ کَرْدَنْدِ مَکَرِ عَاشِقَانِ و عَارِفَانِ که فَرَاْمُوشِ نَکَرْدَنْدِ.

بیت

عاشقانند که بند | عهود حقند
وصف ایشان چه^{۳۱} توان گفت رجالاً صدقُوا

قوله تَعَالٰی رِجَالٌ صَدَقُوا بِمَا عَاهَدُوا^{۳۲} اَنْبِیَا هَر چَنْدِ مَبَالِغِه کَرْدَنْدِ کَمِ کَسِی اَن عَهْدِ رَا باورد^{۳۳} اَکْثَرِ خَلْقِ بَابِ | دَانَةُ دُنْیَا مَشْغُولِ شَدَنْدِ و دَرِ ضَلَالَتِ و گَمْرَاهِیِ خُودِ رَا هِلَاکِ کَرْدَنْدِ اَلَا مَاشَاءُ اَللّٰه | بَعْضِی که مُهْتَدِ شَدَنْدِ | بَسْعَادَتِ رَاہِ رِلْسَتِ مَتَابَعَتِ اَنْبِیَا رَا قَبُولِ کَرْدَنْدِ بَبِرْکَةِ مَتَابَعَتِ نَبِیِ خُودِ | بَسْعَادَتِ هَایِ عَظِیْمِ مَشْرُفِ شَدَنْدِ جَوْنِکِه دَرِ اَن زَمَانِ اَنْبِیَا بُوْدَنْدِ. | بَعْدِ لَزِ اِیْشَانِ | اَلِیَا | اَنْدِ قَايِمِ مَقَامِ اِیْشَانِ هَر که دِلْسَتِ دَرِ دَاْمَنِ مَتَابَعَتِ بَا اِیْشَانِ زِدِ لَزِ ضَلَالَتِ و کَمْرَاهِیِ خِلَاصِ یَاْفَتِ و بَسْعَادَتِهایِ عَظِیْمِ مَشْرُفِ شَدِ.

| بَعْدِ لَزِ اَن که خَلْقِ بَسِیَارِ شَدَنْدِ هَر کَسِی رَاهِیِ پِشِ گَرَفْتَنْدِ اَکْثَرِ رَاہِ کُفْرِ و ضَلَالَتِ اَخْتِیَارِ کَرْدَنْدِ

^{۲۸} ۹۷۰۶: عمارت.

^{۲۹} From mark to footnote replaced in 9706 with:

رَاہِ اَمَدْنَدِ خُودِ رَا بَتَمَامِه فَرَاْمُوشِ

^{۳۰} Qur'an VII:172.

^{۳۱} ۹۷۰۶: چه.

^{۳۲} Qur'an XXXIII:23.

^{۳۳} ۹۷۰۶: بیاد آورد.

حق سبحانه و تعالی از راه عنایت و شفقت بر هر قوی نبی فرستاد چونکه در آن زمان همه خلق کافر شده بوده اند و راه ضلالت پیش گرفته. امر کرد انبیا را بمقاتله محاربه^{۳۴} ایشان انبیا × نیز کم^{۳۵} همت در امر خدولندی بر بستند و مدتهای مدید با کافران مقاتله و محاربه کردند. هر کسی از انبیای ما تقدم بقدر استعداد خود از آن قوم که ایشان را مبعوث کرد آئیده بودند چه مقدار که توانستند مسلمان ساختند و راه شریعت خود که حق سبحانه و تعالی بایشان ارزانی داشته بود بایشان نمودند و ایشانرا بر راه راست در آوردند چونکه انبیاء ما تقدم هر یک مبعوث بر قوم مخصوص بودند. همان قوم را آنچه توانستند بر راه شریعت خود در آوردند. اما چون زمان پیغامبر ما حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم [F. 18b] رسید او را استعدادی بخشید که هیچ یک از انبیای دیگر را نبود چونکه در زمان او نیز صلی الله علیه و سلم کفار [بسیار]^{۳۶} بودند امر کرد بمقاتله و محاربه ایشان او نیز صلی الله علیه و سلم کمر همت بریت جندین گاه بتنهایی بکفار مقاتله و محاربه میکرد بیش بیش مسلمان نمیساخت و بخود یار میساخت تا آنزمانکه آن صحابه کرام مسلمان شدند. بعد از یک دل و یک جهت شدند و زدند بر لشکر کفار را مسلمان ساختند. بعد از آن راه های شریعت و طریقت را راست ساختند در زمان او صلی الله علیه و سلم. هیچ کس را زیره آن نبود که مخالفت شریعت او صلی الله علیه و سلم کند. | بعد از آنکه وجود شریف | او، صلی الله علیه و سلم، از میان رفت اصحاب بزرگوار او نیز صلی الله علیه و سلم آنچه ممکن بود راه شریعت و طایقت او را صلی الله علیه و سلم نیز میسپردند و راه را از بدعت و ضلالت نگاه میداشتند. و هیچ گونه مخالفت در شریعت و طریقت او صلی الله علیه و سلم نبود. بعد از آن | تابعان اصحاب نیز همچنین این راه را رفتند بقدر طاقت. بعد از آن و تبع تابعین. |

^{۳۴} ۹۷۰۶: مجاریه.

^{۳۵} From mark to footnote replaced in 9706 with:

بند مگر

^{۳۶} Marginal insertion.

اما بدان لی طالب صادق که در تابعین و تبع تابعین غالباً بعضی از علما مخالفت کردند در راه شریعت | مثل امام اعظم^{۳۷} و امام شافعی | و غیرهما بمقتضای هر زمانی و قومی مناست آن زمان و آن قوم هر کسی اجتهادی کردند اما اختلاف در راه کردند غالباً نه در مقصود چرا که مقصود همه یک چیز است.
مصراع مقصد^{۳۸} یکیست کعبه رواترا اگر صدند

دیگر آنکه گفته اند اختلاف العلماء رحمة اختلاف^{۳۹} علما رحمتست چونکه مقصد یکیست همچنین [F. 19a] اکابر طریقت | نیز بمقتضای هر زمانی و | قومی مناست^{۴۰} آن زمان و آن قوم اختلاف در طریقت کرده اند که اختلاف الاقوال من اختلاف الاحوال ایشان نیز مناسب آن زمان و آن قوم اجتهادی کردند در طریقت قدس الله ارواحهم و نیز گفته اند اختلاف الکبراء رحمة الله اختلاف کبرا نیز رحمتست چونکه مقصود همه یکیست غایتش اختلاف | در روش پیش نیست.

بدان لی درویش | صادق که لوّل کسی که در طریقت اختلاف کرده | است حضرت شیخ جنید بوده اند غالباً قدس سرّه چونکه حضرت سید الطایفه جنید از ان حضرت صلی الله علیه و سلم دور افتاده بودند و زمانها و خلق طور^{۴۱} در | دیگر شده بود | ببصيرة نافذة خود ملاحظ کرده اند دیده اند که درین زمان آن قوم را بآن طریق نمیتوانند در راه در لوردن و چونکه این حدیث پیغامبر صلی الله علیه و سلم بایشان رسیده بود که فتمسک بکل ما جمعک مع الله بس حضرت شیخ بمقتضای این حدیث نظر کرده اند چیزی که سبب جمعیت خاطر

^{۳۷} Hanafi.

^{۳۸} مقصود؟

^{۳۹} اختلاف؟

^{۴۰} مناسب؟

^{۴۱} تور

طالبان شود در بین زمان چه چیز است بر چه بس بمقتضای فرموده | السَّمْعُ أَهْلٌ لِأَهْلِ اللَّهِ
و الأصوات الطيبة هي مخاطبات الحق الى العبد. این طریق را اختیار کرده اند |
یعنی شنودن آوازهای خوش اهل الله را مبارکست و سبب ترقیات مالانهایه است ایشانرا در
مدارج قرب. | یعنی این طایفه را در [زمان]^{۴۲} سلوک و قفات و حجات می افتد که بهیچ
ریاضتی آنرا رفع نمیتواند کرد مگر بشنودن آوازهای خوش که الْأَصَوَاتُ الطَّيِّبَةُ
مُخَاطَبَاتُ الْحَقِّ إِلَى الْعَبْدِ، یعنی اصوات طیبیه مخاطبات حق است بسوی بنده | یعنی
سالکان طریق [F. 19b] هر چگاه سمع قلب خود را از خس و خاشاک تعلقات پاک ساختند سمع
قلب ایشان کشاده شد آوازهای خوش که میشنوند همه از انجا میشنوند بی واسطه^{۴۳} این
خطابیست بنسبت ایشان از حق سبحانه و تعالی چونکه سمع قلب ایشان کشاده شده است و
غیری در میان نمانده همه آوازا از و مشنوند^{۴۴} چنانکه گفته اند:

بیت

جر چه از حلقوم عبدالله بود	جمله آوازا از شه بود
عاشق از معشوق خاشاکی جد است	پیش من آوازت آواز خد است

لاجرم بیطاقت میشوند و در اضطراب^{۴۵} می در آیند گاهی نعره و فریاد | میکنند چراکه این آواز
همان آوازیست که در زمان خطاب | أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ^{۴۶} بگوش جان ایشان رسیده است لذت و خوشی
آن آواز در مغز جان ایشان نشسته غایتش چندین گاه پنبه و سولس در گوش جان ایشان پر شده
بود این آوازی نمی شنودند.

بیت

تا بگوشت آید از کرد و دن خروش	پنبه و سولس بیرون کن ز گوش
-------------------------------	----------------------------

۴۲ Marginal insertion.

۴۳ بولسطة

۴۴ میشنوند؟

۴۵ ؟؟ ۹۷۰۶: اضطراب.

۴۶ Qur'an VII:172.

چونکه پُنبهٔ وسوس را از گوش کشیدند آن آواز آشنا بگوش جان ایشان رسید و روح ایشان در پرواز می در آید می خواهد که خود را بآن جناب برساند | گندهٔ وجود بر پای او بسته اند. نمیتواند خود را بآن جناب رسانیدن لاجرم متحرک میشود و گندهٔ وجود را در حرکت می درلرد و نعره و فریاد کردن میگیرد و از کمال اشتیاق که دلرد بآن جناب | آن غربت و جدایی در یادش می آید گریه و زلری کردن میگیرد و هر لحظه می خواهد که بمقر اصلی خود باز گردد نمیتواند.

نظم

دولت کلی قوی تر دایه است	گریه و زلری عجب سرمایه است
تا که کی آن طفل او کریان شود	دایه و مادر بهانه جو بود
تا بگریید او کند حاجت پدید	طفل حاجات شما را آفرید
تا بجوشد شیرهای مهرهاش	گفت لادعوا ^{۴۷} الله بی زلری مباح
بحرنجشایش ^{۴۸} کجا آید بجوش	تا نکرید کودکی حلوا فروش [F. 20a]
کام خود موقوف زلری نخست	لی برادر طفل طفل چشم تست

چرا که حق سبحانه و تعالی او را چند گاه از برای حکمتی و مصلحتی درین قفس تن بای بست کرده است.

بیت

مصلحت بود اینکه قاسم بهر تحصیل کمال ناکهی از جاه جان افتاد اند ز چاه تن

همچون آن فرزندیکه چند گاه از مادر خود جدا افتد هر چگاه آواز مادر خود میشوند بی طاقت و بی آرام میشود چونکه مانعی از وصل مادر هست. لاجرم گریه و زلری میکند تا باشد که آنکس که او را قید کرده است رحمش آید و آن بنده را از پای او یکشاید تا او خود | واصل شود همچنین حق سبحانه و تعالی هزار بار از مادر مهربان مشفق تر است بر بنده های خود. بس چون بی طاقت و بی آرام نشود کسی که از آن جناب دور افتاده باشد و چون گریه و زلری نکند از

^{۴۷} لادعوا؟

^{۴۸} بخشایش؟

برای وصل آنجناب.

بدان لی طالب صادق که حضرت سید الطایفه جنید قدس سرّه دیده اند که درین زمان جز باین تور نمی توان طالبانرا بآنجناب رسانید لاجرم سازهای که | مباحست شنیدن آواز او را الحان طیبیه | در مجلس شریف خود حاضر میساخته اند و صحبت برین وجه میداشته اند و بسیاری از طالبان را باین تور | بآنجناب | مشرف می ساخته اند.

منقولست از حضرت شیخ جنید | که شنیده باشند که یکی ازین طایفه فوت کرده در | فرغانه و کنیزکی مغنیه از ایشان مانده | رفته اند بآنجا و آن کنیزک را ببهای تمام خریده و در عقد خود در آورده اند و ببغداد آورده.

| از ذو النون^{۴۹} | برسیده^{۵۰} اند از سماع گفت وَأَرَدُ حَقَّ يُزْعِجُ الْقُلُوبَ^{۵۱} إِلَى الْحَقِّ فَمَنْ^{۵۲} أَصْغَى إِلَيْهِ بِحَقِّ تَحَقُّقٍ وَ مَنْ أَصْغَى إِلَيْهِ بِنَفْسٍ تَزْنَدَقَ و | سید الطایفه جنید | گفت نازل میشود رحمت [F. 20b] بر فقیر در سه جای: نزد سماع زیرا که نمی شنوند | مگر از حق سبحانه و تعالی | نمی خیزند^{۵۳} مگر از وجه و نزد اکل طعام زیرا که نمی خورند مگر از فاقه و نزد مذاکره علوم زیرا که ذکر نمی کنند مگر صفت لولیا. روزی شبلی در اثنای سماع فریادی کرد و از وجه آن پرسیدند حضرت شیخ گفت آنچه من شنیدم اگر مردم می شنیدند همه در روی می افتادند.

منقولست از حضرت امام شافعی که جاریه تغنی کرد | و این بیت خواند:

^{۴۹} Dhu al-Nun al-Misri, d. 246/861.

^{۵۰} پرسیده؟

^{۵۱} القذب.

^{۵۲} من.

^{۵۳} خزند؟

خَلِيلِي مَابَالَ الْخَطَايَا كَانَتْهَا تَرَاهَا عَلَى الْأَعْقَابِ بِالْقَوْمِ تَنْكَسُ

ایشان در وجد شده اند | باین عُلَّیّه گفته اند | ترا هیچ طرب ازین قول در دل | شد. گفت
نی. شافعی گفت | و الله که سمع دلت باطل شده است.

نقولست که عمر و بن بخید^{۵۴} را که از جمله تلامذه و اصحاب ابو عثمان | وقتی | بابو القاسم
نصرابادی که شیخ خرلسان است و | اتفاق اجتماع افتاد ابو عمر و او را بر کثرت سماع تعیر^{۵۵}
کرد شیخ ابو لقاسم گفت سماع بهتر از آنکه جمعی نشینند^{۵۶} و بعیب جویی و بد گویی مردم
گویا باشند.

بیت

اگر مستمع را بدانم که کیست	سماع لی برادر بگویم چیست
فرشته فرو ماند از سیر او	گر از برج معنی پرد طیر او
قوی تر شود وش اندر دماغ	اگر مرد لهو ^{۵۷} است و بازی لاغ

بدان لی طالب صادق که وضع سازها و الحان طیبیه در اصل ازین طایفه بوده است ایشان وضع
کرده اند بنابر حکمتی که ایشان را است چونکه سالکان را در اثنای سیر و سلوک وقفات و
حجبات می افتد که بهیچ چیز رفع آن نمیتواند کرد مگر بشنیدن الحان طیبیه و راه فیض
بر ایشان بسته میشود و بهیچ نوع فیض بر دل ایشان نمی رسد بس ازینجهت اکابر طریقت
اختیار [F. 21a] اینها کردند چراکه غرض از خلقت بشر محبت رب العلمین است.

^{۵۴} نجید؟

^{۵۵} ؟؟ 9706 is the same. تعیر؟ تغییر؟

^{۵۶} نشیندند؟

^{۵۷} لهد؟

بیت

غرض از عشق تو لم جاشنی درد غمست ورنه زیر خلک^{۵۸} اسباب تنعم چه کمست
درد باید مرد را تا دوست در مانش کند هر که را دردی نباشد او بدرمان کی
رسد

یعنی غرض از آفریدن ایشان ورزش پست چیست | و ظهور او چه این نسبت وحبی^{۵۹} را
گفته اند مُستکن است در ته دل آدمی همچنانکه آتش در دل سنگ | وقتی ظاهر میشود که
آهن | که چقماقست بر وی زنند همچنین | آتش که در دل آدمیست که آن آتش محبت است
ظاهر نمیشود تا زمانی که چیزی بر سنگ دل | نزنند و آن | چیزی الحان طیبه است چرا که
الحان طیبه مخاطبات حق است گفته اند بر دل بنده هر چگاهی که خطاب آلهی بر دل بنده
میرسد آتش محبت از ته دل بنده سر بر میزند و میسوزد هر چه نشان غیر و غیریت است. بعد از
سوختن نشان غیر و غیریت که آن حجابیست میان بنده و حق بس بنده بی قرار و بی آرام
میشود گریه و زاری نعره و فریاد کردن میگیرد چرا که او محب قدیم بود مر حق را سبحانه و
تعالی بواسطه حجاب فراموش کرده بود این زمان یادش آمد لاجرم بی طاقت و بی آرام شد چرا
که حاصیست^{۶۰} محبت اینست^{۶۱} که از محبوب که جدا میشود جاره محب جز گریه و زاری
نیست.

بیت

گریه زاری عجب سرمایه است دولت کلی قوی تر دایه است
آتشی از عشق در جان بر فروز سر بسر فکر عبارت بسوز

بیت

تا در نرنی بهر چه دلری آتش

۵۸ فلک؟

۵۹ جُبی 9706.

۶۰ خاصیت؟

۶۱ اینست؟

و مقصود از همه طاعات و عبادات ظهور این محبت است | از هیچ طاعت و عبادت چنان ظاهر
نمیشود که از اصوات طیبه چراکه طاعت و عبادات عمل بنده است و اصوات طیبه خطاب
محبوب است [F. 21b] بر دل محب بس عاشق سوخته داند لذت کلام محبوب را کسی که عاشق
نبوده باشد چو دانند.

بیت

درد دل ما مردم بیدرد چه دانند	از آتش طایفه سرد چه دانند
خیر آنکه ندانند بخود آلت مردی	از لذت کاریکه کند مرد چه دانند

بس از انجهت اکابر طریقت مثل سید الطایفه جنید و غیره | بسیاری ازین طایفه علیه اختیار این
معنی | کردند مبالغه نیز بسیار کردند درین امر | و این طریق سبب طریقات این طایفه شد در
مداح^{۶۲} قرب در زمان ایشان بنسبت این طایفه نیک و مبارکست.

بیت

قرب نی بالا و بستی رفتنست	قرب حق از قید هستی رستن است
---------------------------	-----------------------------

اما در زمانهای دیگر چونکه از | این طایفه | کم ماندند بظاهر مردم خراب شدند در فسق و فجور
افتادند و این طریق را شعار خود ساختند و خرابیها کردند از جهت خط | شرکاء صاحب شرع
منع فرمود بر ایشان و بر ایشان | حرام ساخت نه بر این طایفه علیه و از این کلام شریف معلوم
میشود که السَّمَاعُ أَهْلُ لَأَهْلُ اللَّهِ | یعنی سماع تریاقیات است مر اهل الله را و زهریست
قاتل | ایشان را یعنی بر فساق و فجّار.

بیت

هر چه گیرد علتی علت شود	کفر گیرد کاملی ملت شود
-------------------------	------------------------

بیت

موسی اندر درضت آتش دید	سبز تر می شد آن درخت از نار
شهو و حرص مرد صاحبدل	همچنان دن همچنان انکار

بیت

تو صاحب نفسی لی غافل میان خاک خون مخور	که صاحبدل اگر زهری خورد آن انکبین باشد
--	--

^{۶۲} مداح؟ مدلج؟

حضرت شیخ خاوند طهور | میفرمایند که سماع شراب محبت است. سماع خطاب مودّست،
 سماع نقد مردانست سماع اتباع احسانست. کقوله تعالی الذین یستمعون [F. 22a]
 الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ^{۶۳} لَمَّا سَمِعَ رَا نَفْسَ مَرْدَةٍ بَايْدُ وَ دَلْ زَنْدَه شَايْدُ کِه اَگَر کَسِی رَا لَزْ
 سَمَاعِ زَلْقِ^{۶۴} وَ خَالِ زَهْنِ^{۶۵} بَذَاتِ صَاحِبِ جَمَالِی مَنَتَقِلْ شُود سَمَاعِ بَرَوِی حَرَامِ بَاشَد. وَ دِیْگَر
 آنکه سماع غزلی روحانیان تجرید است هر که از غزلی نفسانی قطع کرده باشد غزلی روحانی لو
 را بود.

| سماع زنجیرست که دیوانه گان محبت را بوی^{۶۶} تقریب کنند | یا تدبیرست که سرگشتگان
 فرقت را بآن تادیب کنند سماع مرکب مبتدیانست که بمیانجی آن خویشان را از زندان
 خودی بگلستان بیخودی در اندازند یا منزل منتهیانست که خویشان را | از اتول دیدلر جذبة
 مِنْ جَذَبَاتِ الْحَقِّ | در حجاب گفتار آرند تا سبحات^{۶۷} جمال | صمدیت و کمال سرمدیت
 ایشانرا نسوزد | که کلمینی^{۶۸} یا حمیرا. |

دیگر | آنکه خطاب عاشق موجب احتجاب معشوق | نه بینی که موسی را صلوات الرحمن علیه
 خطاب «آرنی»^{۶۹} مانع ریت شد که | لن ترانی. | حضرت محمد | که در خانه امّهانی بیچ^{۷۰}
 گونه خیال سفر آسمانی نداشت و شب و روز بفقراء اهل السلام میگذاشت چنان قربت یافت که |

^{۶۳} Qur'an XXXIX:18.

^{۶۴} زلف؟

^{۶۵} ذهن؟

^{۶۶} به وی

^{۶۷} سباحت؟

^{۶۸} ؟؟

^{۶۹} آدنی؟

^{۷۰} بهیچ؟

فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَى^{۷۱} و حق بیان قربتش فرمود که اَفْتُمَارُ و نَدَ^{۷۲} عَلَى مَائِرَى^{۷۳}
تا بدائی که کار نیاز دلرد و از زبان درلژ هیچ کار نکشاید.

بدان لی طالب صادق که شریعت چه چیز است؟ بدانکه شریعت | راه راستیست که حضرت
پیغامبر | صلی الله علیه و سلم از | حق سبحانه و تعالی بر بنده گان آورده است و آن لواهر و
نواهی است | که | لواهر آن چیزهاست که سبب قربت میشود بآنجناب مثل نماز و روزه و زکوة
و حج و هر چه سبب نزدیکی میشود بآنجناب لواهر عبارت از آنست که | حق سبحانه و تعالی
از کمال شفقتی که بر بنده ها داشت | دید که بنده ها [F. 22b] راه آمدن خود را گم کرده اند
در ضلالت و گمراهی افتاده اند حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم برسالت به
بندهای خود فرستاد تا راه راست به بنده ها | نماید و از راه نارس و گمراهی ایشانرا منع
فرماید شریعت عبارة از این لواهر و نواهی است. بس معلوم شد که هر چه سبب نزدیکی میشود
بآنجناب مشروعست و هر چه سبب دوری میشود از آنجناب نا مشروعست بس سماع که یکی
| از قربات است که هیچ چیز این طایفه را چنان نزدیک نمیسازد که سماع چنانچه
گفته اند این جون | نا مشروع | باشد؟ از ینجهت اکابر اولیا مثل سید الطایفه جنید و شیخ
ابوالحسن بوری و مولانا جلال الدین رومی قدس الله اسرارهم و لرواحهم و بسیار دیگر از اکابر
اختیار کرده اند و مبالغه در آن نموده بسعاداتهای عظیم رسیده |.

بیت

چشم باری در چنان بیلان کشا که بدندی بیل کش اندر وغا

بلکه میتولن گفت که اکثر این طایفه از ین راه | بسعادت رسیده اند زیرا که راه وصل و قربت
بآنجناب راه درد و سوز است نه راه علم و زهد. چنانکه حضرت مولانایی رومی میفرماید هیچ

^{۷۱} Qur'an LIII:9.

^{۷۲} اَقْتَمَرُونَهُ

^{۷۳} Qur'an LIII:12.

کس از حقیقت^{۷۴} حق سبحانه و تعالی سخن نگفته است و من میگویم حق سبحانه و تعالی همگی ذوقست و من بهمگی مستغرق آن ذوقم.

بیت

درد حاصل کن که در مان درد تست	درد و عالم دل وی جان درد تست
هر کرا دردیست در مانش مباد	آنکه درمان خواه شد جانش مباد
هر کرا این حسرت این درد نیست	خاک بر فرکش که لو خود مرد نیست
آتش است این بانک نای و نیست باد	هر که این آتش ندلرد نیست باد
آتشی از عشق در جان بر فروز	سر بسر فکر و عبارت را بسوز [F. 23a]

اگر این راه از علم حاصل شدی بایستی که هیچ عالمی | باین طایفه محتاج نشدی و حال آنکه
اکثر از علمای عظام که مهتد شدند | باین سعادت | بیان طایفه محتاج | شوندند. با آنکه از
علم ظاهری ضیلی^{۷۵} نبود ایشانرا مثل خواجه محمد پارسا | و | جه مقدر از علمای آنزمانکه
بحضرت خواجه بزرگ خواجه بها | الدین قدس سره محتاج بودند لشد الاحتیاج | علم ظاهر
ایشان معلوم بود که | مقدر بود | در زمان حضرت | خواجه احرار خواجه عبید الله قدس سره مثل
مولانا علی عران و مولانا زاده لوترائی و چه مقدر از علماء محتاج ایشان بودند و علم ظاهر
ایشان نیز معلوم که | چه مقدر بود از اینجا بدانی کمال انصاف موالی آنزمانرست.
از تو^{۷۶} کر انصاف آید در وجود به که عمری در رکوع در سجود

بس معلوم شد که این طریق و رای طور علم و عقل بوده است چنانکه حضرت | نجم الدین |
میفرمایند:

۷۴ حقیقت؟

۷۵ خیلی؟

۷۶ Written below line.

رباعی

یکچند بعلم و عقل در کار شدم
اتدر صدد دانش و تکرار شدم
هم عقل عقيله بود هم علم حجاب
چون دانستم ز هر دو بیزلر شدم

بیت

ریسمان عقل را سر کم سد است
خانه پندلر را در کم شده است

بیت

گر زهد علم دلری درد خدا ندلری
این زهد ماسقیم است و ین علم ما عقیم
بی مایه محبت کانست اصل فطرت
در وقت جان سپردن دل باندم ندیم است
است

بیت

علم هست آنجایکه لسلرلر هست
طاعت رو حانیان بسیار هست
سوز جان و درد دل می بر بسی
زانکه این آنجانشان ندهد کسی

| وقتی که | همچنین باشد باید که هیچکس از راه بیمعرفتی طریق این طایفه را منکر نشود و ایشانرا ملامت نکند چراکه این سلسله همان سلسله [F. 23b] انبیا است که از حضرت | صلی الله علیه و سلم بایشان رسیده است قرناً بعد قرن هر که یکی از ین طایفه را منکر شود نعوذ بالله من ذلک طریق انبیا را منکر شده باشد حال او چه باشد یعنی از ایمان ذره | در وی باقی مانده باشد چونکه بعد از ایمان بخدای تعالی و ملائکه و کتب، ایمان با انبیا ست علیهم السلام. و دیگر آنکه اعتقاد باین طایفه همچنین کند که ایشان | ارتکاب نا مشروع میکنند و این افعال را از ایشان نا مشروع اعتقاد کند نعوذ بالله من ذلک این جه نوع اعتقاد است باین طایفه علیه حاشا و کلا که ایشان ارتکاب نا مشروع کنند و نیز مبالعه در امر نا مشروع کنند. | چراکه ایشان هر چه یافته اند از برکه عمل کردن بشریعت یافته اند.

| اگر ناگاه [لو ایشان]^{۷۷} نا مشروعی بی اختیار از ایشان در وجود آید یا لدبی از آداب این طریق ترک شود از مرتبه خود چنان می افتند که کسی از آسمان بر زمین افتد و همان زمان راه فیض بر ایشان بسته میشود | اگر بالفعل تدلرک آن نکنند وهم | است که هلاک شوند چراکه

^{۷۷}
Crossed out.

خوی کرده اند ایشان بفیض و فضل آلهی.

مصراع: بلاست آنکه کسی خوی باتنعم کرد

| اگر این صورت که گفته شد از ایشان واقع شود | راه قیض^{۷۸} بر ایشان بسته نشود این را در اصطلاح [این طایفه]^{۷۹} | مکر میگویند. قوله تعالى وَ مَكْرُوا وَ مَكَرَ اللّٰهُ وَ اللّٰهُ خَيْرُ الْمَاكِرِينَ.^{۸۰} این را نیز تدلّوکی مناسب آن ایشان میدانند مگر آنکه بی اختیار ایشان از ایشان نا مشروعی گذرانند بنابر قضا و قدر آلهی چنانکه بعضی از انبیا را ذلّه واقع شده است و ازین طایفه نیز همچنان که از یکی از کبراء این طایفه واقع شده یکی از مریدان او واقف شده و آن عزیز همان زمان تدلّوک آن کرده [F. 24a] و منتظر می بوده که نقصانی در اعتقاد آن مرید | خواهد شد مدّتی گذشت هیچ نقصانی در اعتقاد آن مرید نیافت او را طلبید و گفت ای برادر عزیز این تیر قضا که بر سینه من زدند تو واقف شدی و هیچ نقصانی در اعتقاد تو پیدا نشد چه بود؟ گفت آری من ولی اعتقاد کرده ام نه نبی انبیا اند که ایشان معصومند و اولیا محفوظ اند گاهی بمقتضای قضا و قدر آلهی از ایشان چیز میگذرانند و ایشان تدلّوک آنرا میدانند مرا باینها چه کار است؟

| دیگر | قول ذو النون مصری^{۸۱} است که رحمة الله عليه | الْأَصْوَاتُ الطَّيِّبَةُ هِيَ مَخَاطَبَاتُ [وِإِشَارَاتُ]^{۸۲} إِلَهِيَّةٌ اسْتَوْدَعَهَا عِنْدَ كُلِّ طَيِّبٍ وَ طَيِّبَةٍ. | و سمنون محب | رحمة الله | گوید السَّمْعُ نِدَاءُ الْحَقِّ لِلرَّوَّاحِ وَ الْوَجْدُ عِبَارَةٌ عَنْ إِجَابَةِ الْأَرْوَاحِ لِذَلِكَ النِّدَاءِ وَ الْغَرَحُ عِبَارَةٌ عَنِ الْوُصُولِ إِلَى الْحَقِّ | وَ الْبُكَاءُ أَثَرٌ مِنْ أَثَارِ فَرَحِ الْوُصُولِ وَ

^{۷۸} فیض؟

^{۷۹} Marginal insertion.

^{۸۰} Qur'an III:54.

^{۸۱} Dhu al-Nun al-Misri, d. 246/861.

^{۸۲} Marginal insertion.

این بکا که سمنون | یاد کرده | نوعیست از انواع بکا که آنرا بکاء فرح گویند چه سبب بکاء لماً خوف بود یا شوق بود یا فرح یا وجه^{۸۳} ن و اگر منکر سماع این فواید را باآفات که در سماع متوقع بود مقابله کند گوئیم دفع آن آفات و اجب | و با مکان وقوع آن ترک سماع لازم نگردد چه | خیر الاعمال که صلوة است در حق بعضی موجب فلاحست چنانکه در کلام مجید واقع شده قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ وَ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ و در حق بعضی سبب ویل چنانکه فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ و با وجود احتمال سهو و غفلت که موجب ویل اند ترک صلوة^{۸۴} جایز نبود.

نقولست از حضرت خواجه احرار [خواجه]^{۸۵} عبید الله قدس سره که یکبار | یکی از بنده های ایشانرا تشویشی بوده است گفته باشند باو که درویش احمد قانون نولزد | درویش احمد [F. 24b] قانون نواخته است | ذوق و حالات و حرکات عجیب از ایشان در وجود آمده. بعد از آن گفته باشند که هیچ کس مثال من محتاج باینها نیست غایتش از جهت حکمت رعایت میباید کرد. | دیگر در مجلس شریف ایشان این همه | حافظان خوش خول بودند همیشه مثنوی و دیوان | امیر قاسم و غیره از سخنان این طایفه میخوانده اند باولهای خوش و ایشان میشنیده اند حالات و اذواق می ورزیده اند و گریه بسیار میکرده اند حافظ کوچک که یکی از حافظان ایشان است میگفت و فخر میکرد بآن که دایم مرا میفرمودند خواندن و گریه بسیار میکردند. بس اگر نا مشروع می بود ایشان چرا مبالغه در این امر میکردند؟

و نیز منقولست از ایشان که شبی سلطان احمد نایی | بحرمان ایشان در آمده نی می نواخته ایشان مدت مدید ایستاده می شنیده باشند و مترصد نیز می بوده | که مبادا که مردم واقف

۸۳ وجه؟

۸۴ صلوة؟

۸۵ Written above line.

شوند و ایشان بی ذوق شوند. بعد از زمانی غالباً پاره زر بدست | خود باو داده باشند.

بدان ای طالب صادق که صاحب شرع سماع را که حرام گفته است مطلع نخواند بود چرا که نفس سماع حرام نیست ازینجهت که باعث میشود اهل نفس و هوا را بر فسق و محرمات بر فساق و فجار [حرام]^{۸۶} خواهد بودند. بر اهل الله که السماع اهل لاهل الله گفته اند چرا که این طایفه را سبب ترقیات مالانهایه میشود در مدارج قرب وقتی که همچنین باشد نسبت^{۸۷} بایشان چون حرام تون گفت اگر حرام بودی ایشان چرا اختیار کردند؟ زیرا که این طایفه علیه این همه سعادتها^{۸۸} را بر ... ایت^{۸۹} شریعت یافته اند.

نقلست از حضرت خواجه بزرگ خواجه بهاء الحق و الدین قدس سره یکی پرسیده باشد که شما [F. 25a] این سعادتها را بجه یافتید؟ ایشان گفته باشد بتشرع یعنی بعمل کردن بشریعت. وقتی که همچنین باشد این جه نوع اعتقادیست باولیا که ایشان ارتکاب نا مشروع میکنند و از ایشان نا مشروع در وجود می آید نعوذ بالله. آن شخص بیرونست از دایره ایمان زیرا که ایمان بانبیا نیاورده است چرا که سلسله اولیا همان سلسله انبیا است. چنانکه گفته اند همه یکی است و یکی همه است و هر که یکی ازین طایفه علیه را انکار کرد همه را انکار کرده است نعوذ بالله من ذلک چرا که منکر یکی همه است.

نقولست از حضرت رسول صلی الله علیه و سلم که یکبار شخصی در مجلس شریف | او صلی الله علیه و سلم این بیت خوانده است:

بیت
قَدْ لَسَعَتْ حَيَّةُ الْهَوَى كَبْدِي
عنده رقیتی و تریاقی |

^{۸۶} Marginal insertion.

^{۸۷} نسبت؟

^{۸۸} سعادتها؟

^{۸۹} در ۹۷۰۶، رعایت.

حضرت را صلی الله علیه و سلم وجدی شده متواجد شده اند ردای مبارک ایشان صلی الله علیه و سلم از کتف مبارک او صلی الله علیه و سلم افتاده است تمزیق کرده اند بر یاران و یاران نیز به تبرگی بر جامهای خود دوخته اند چه این مرقات صوفیه از آنجاست و این سنت از آن زمان مانده است که در تواجد هر چه می افتد تمزیق می باید کرد این نقل نیکو سندیست مر سماع صوفیه را.

و دیگر منقلست از حضرت سلطان المحققین و برهان المدققین قدوة العارفين شیخ رکن المهمة و الدین علا و الدولت السمنانی در مناقب حضرت حضر علیه السلام گفته و هویحب صوت الحسن ذو وجد عظم^{۹۰} فی السماع یرقص و یتحرک و ربما یصیر مغلوبا یوما و لیلۃ فقل من فصل الخطاب و این نیز سند عظم است مر سماع صوفیه را.

نقلست از سید الطایفه جنید | که حضرت | صلی الله علیه و سلم را در واقعه دیده اند و گفته [F. 25b] باشند | چه فرمایی در حق سماع؟ حضرت صلی الله علیه و سلم گفته باشند | در هیچ مجلس | نیست که من حاضر نباشم | اما پتدا^{۹۱} و انتها بقران کنید.

بیت

اگر مستمع را بدانم که کیست	سماع ای برادر بگویم که چیست
فرشته فرو ماند از سیر او	کر از برج معنی پردطیر او
قوی تر شود دیوش اندر دماغ	و گر مرد لهولست بازی لاغ
باؤلز نی خفته خیزد نه مست	نه مرد سماعست شهوت پرست
باؤلز دو لایب مستی کنند	ک نیکه معنی پرستی کنند
نه هیزم که نشکافدش جز تبر	شکفته شود کل بباد سحر
و لیکن چه بیند در آینه کور	جهان پر سماعست مستی شور
که جونش برقص اندر لرد طرب	نه بینی شتر بر حدیء عرب
اگر آدمی را نباشد خولست	شتر را جور و شو ^{۹۲} طرب بر سر است

^{۹۰} عظیم

^{۹۱} ابتدا؟

^{۹۲}

This word is written over the previous two words.

بدن لی طالب صادق که آدمی مرکبست از رو حانیت و نفسانیت هر کدام از بن دو صفت که غالبست تابع همانست اگر صفت روحانیت در آدمی غالبست تابع رو چیست؟ و اگر صفت نفسانیتش غالبست تابع نفس است السماع اهل لاهل الله الاصوات الطيبة هی مخاطبات^{۹۳} الحق الی العبد. بس آدمی هر چگاه | لستماع اصوات طيبة میکند اگر رو حانیتش غالبست میکشد او را بجانب حق و این سبب ترقیات | او میشود در مدارج قرب آلهی.

بیت

قرب نی بالاولستی رفتنست	قرب حق از قید هستی رستن است
اتصالی بی تکلیف بی قیاس	هست رب الناس را باجان ناس

چونکه کنده وجود را بر پای او بسته اند از ییجهت اخطراب^{۹۴} و بی طاقتی میکند نعره و فریاد میزند از کمال شدة شوق وحدت فراق.

بیت

گر بشوق او دلت شد مبتلا	مرک هر کذکی بود بر تو روا
مرا فراق تو روزی هزار بار کشد	فراق جون تو کلی اینجنین هزار کشد
اگر بدلت من افتد فراق را بکشم	که روی هجر [F. 26a] سیه باد جان مان فراق

چونکه مدت‌ها ست که از محبوب حقیقی جدا افتاده است بواسطه حجاب فراموش کرده بود. این زمانکه حجاب مرفوع شد بیادش آمد.

بیت

من جدا از یار از من جدا افتاده است	اینجان مشکل که من دلرم کرا افتاده است
تا جدا کشتم ز جانان نیستم یکدم قرار	روز شب سر کشته ام مانند ابر نوبهار

چونکه وصل محبوب حقیقی میسر نمیشود لاجرم گریه و زاری میکند.

^{۹۳} مخاطبات

^{۹۴} اضطراب

بیت

دولت کلی قوی تر دایه است	گریه و زلری عجب سرمایه ایست
تا که کی آن طفل لو کریان شود	دایه مادر بهانه جو بود
تا بگریید لو کند حاجب پدید	طفل حاجات شما را آفرید
تا بجوشد شیرهای مهرهاش	گفت ادعو الله بی زلری مباحش
تا بود کریان نالان حزین	بهر گریه آدم آمد بر زمین
تا نگریه طفل کی نوشد لبن	تا نگریه لبرکی خند و جمن
بحر بخشایش کجا آید بجوش	تا نگریه کودک حلو افروش
کام خود موقوف زلری دن نخست	لی برادر طفل طفل چشم تست
جون سر بریان جه خندان مانده	ز امر حق و لیکو اکشیرا واده

چونکه سمع دلش کشاده شده است هر زمان | لولز محبوب حقیقی میشنود و شورشی در جانش پیدا میشود لاجرم شوریدن آغاز میکند.

بیت

که کر ^{۹۵} درد بینند و کر مر همش	خوشا وقت شوریده کان غمش
و گر تلخ بینند دم در کشند	دما دم شراب الم در کشند
چو طاقت نماند کریبان درند	زمانی سر اندر کریبان برند
چو دو لاب بر خود بکریند زلر	بجرخ اندر آیند و لاب ولر
که لو چون مکس دلاست بر سر زند	مکس بیش شوریده دل پر زند

چونکه شراب محبت هر زمان از جام محبت نوش میکنند مستی و عریده آغاز میکنند [F. 26b]

هر زمان آشفته تر میشوند و هر آولزیکه می شنوند نعره و فریاد میکنند.

بیت

نه بم دائد آشفته سامان نه زیر	باولز پایی برلرد نفیر
-------------------------------	-----------------------

چونکه محجوبان از درد و سوز لو خبر ندلرند لاجرم عیب و ملامتش میکنند.

بیت

مکن عیب درویش بیخویش مست	که غرقست از ان میزند پاو دلاست
--------------------------	--------------------------------

۹۵ گر؟

غافلان از کمال غفلت و مخالفتی که بآنجناب ورزیده اند | دل ایشان سیاه شده است و از سنگ
سخت تر شده است لاجرم الحان طیبه در ایشان اثر نمیکند. | ایشان از حیوانات کمترند
که اُولَئِكَ كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَخْلَ^{۹۶} چراکه حیوان از شنودن آواز خوش متأثر میشود و در حرکت
آید.

بیت

نه بینی شتر بر حدی عرب که جوش بر قص اندر لرد طرب
شتر را جو شور و طرب بر سر است اگر آدمی را نباشد خرلست

| اگر نفسانتش غالبست از شنودن آواز خوش نفسش در حرکت می در آید چونکه تابع نفس
است می کشدش بجانب زنا و فسق و فجور و هر چه از آن بد تر نیست.

شعر

اگر مردلهو است بازی ولاغ قوی تر شود دیوش اندر دماغ

چنانکه حضرت شیخ ذو النون^{۹۷} رحمه الله | میفرمانید که السَّمَاعُ وَارِدٌ حَقٌّ يَزْعَجُ الْقُلُوبَ
إِلَى الْحَقِّ فَمَنْ أَصْغَى إِلَيْهِ بِحَقٍّ تَحَقَّقَ وَمَنْ إِلَى إِلَيْهِ بِنَفْسٍ تَزْنَدَقَ. بگو ای
درویش صادق که از این همه حکایات که گفته شد چه معلوم شد ترا و چه فهم شد؟

بیت

زد شیخ شهر طعنه بر سرار اهل دل المرّ لا يزال عدو لما جهل

غالباً نمی دانستی که سماع مطلقاً حرام نیست. این زمان خود میباید دانسته باشی که
همچنان نبوده است السماع اهل لاهل الله گفته اند. بحکم این حدیث که انظر لما قال و
لا تنظر لمن قال بنكر که میگوید منکر که [F. 27a] چه^{۹۸} میگوید؟ نظر بگفتار این ضعیف نادان
مکن بنکر که از چه کسان میگوید و ایشان چه گفته اند؟

^{۹۶} Qur'an VII:179.^{۹۷} Dhu al-Nun al-Misri, d. 246/861.^{۹۸} Catchword has “che”, but the first line has “che” written and crossed out and “ke” written.

بیت

گر نیم زیشان لُز ایشان گفته ام
گر ندلرم لُز شکر جز نام بهر

خوش دلم کین قصه لُز جان گفته ام
این بسمی خوشتر که اندر کام ز هر

باری کرم بکن ایشانرا و سخن ایشانرا قول کن و اعتقاد کن تا لُز سعادت ایشان محروم نمایی.

بدانکه اول کسی که این طریق را اختیار کرده است | سید الطایفه جنید بود است قدس سره | و او میگوید | مَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ إِيمَانٌ بِطَرِيقِنَا هَذَا فَلَيْسَ مِنَّا^{۹۹}. بدانکه این همان سلسله است که بلند تر گفته شد ایمان بیکی لُز ینها ایمان بهمه است. انکار یکی لُز ینها انکار همه است. و هم لو گوید که الْإِيمَانُ بِطَرِيقِنَا هَذَا وَلَايَةٌ یعنی هر که ایمان بطریقه ما دلرد داست | در دامن لو زنید و لُز و در خواهید که لو ولیست و دعای و مستجابست و حضرت شیخ ابو الحسن خرقانی قدس سره میفرمایند که خاک پای آنکس سرمه چشم بو الحسن که لو لُز ین طایفه نباشد و خود را مشابه این طایفه سازد که اگر بلند همت نبودی چنین نکردی.

ای درویش | اینکه تو در حق این طایفه | این نوع جرأتها^{۱۰۰} کنی و | خالی لُز سه چیز نیست یا خود کمال ضعف ایمانست | ترا باین طایفه [یا خود کمان می بر^{۱۰۱} یکی این طایفه]^{۱۰۲} در ین زمان نیستند و یا | حسد است. چنانکه گفته اند خاصیت همارست بعلم فقه اینست که حسد بار می آرد بواسطه حسد است غالبا که این طایفه | گفته اند الفقهاء لهذه الطایفه کالفر اعنة للرسول | اگر حسد نیست شفقت هم نیست چراکه خالی لُز ین نیست که تو سماع را مطلق حرام اعتقاد کردی بنابر شفقت بر برادر مؤمن کویان لُز ین منع میکرده باشی نحن

^{۹۹} In this ms. this is not voweled.

^{۱۰۰} جرأة

^{۱۰۱} Needs a verb here. ؟؟

^{۱۰۲} Marginal insertion.

نحکم بالظاهر میگفته باشی، یعنی [بظاهر]^{۱۰۳} نا مشروع است ازین جهت [F. 27b] منع
 میکرده باشی این کمال بی شفقتی و ضعیف ایمانست باین طایفه چراکه تو اهل ظاهری حکم
 بر ظاهر میکنی در ظاهر این برادر مؤمن غیر اینکه تو حکم بر نا مشروع میکنی چیزهای دیگر
 هست از این قوی تر که آن صورت صلاحست و بذکر خدلوند مشغول است. بحکم حمل
 المؤمن علی الصلاح و الشفقة علی خلق الله و مَنْ تَشَبَّهَ بِقَوْمٍ فَهُوَ مِنْهُمْ چرا حکم بر صلاح او
 نمیکنی غالباً از معانی این احادیث غافل.

بیت

غافل مشوک مایهٔ ظلمات غافلست بایاد دوست باش که جانرا حلی کند

و دیگر اگر ترا اعتقاد باین طایفه باشد و حسد نداشته باشی سماع را مطلق حرام چون اعتقاد
 میکنی چراکه بسیار ازین طایفه اختیار این معنی کرده اند و بسعادت‌های عظیم مشرف
 شده اند. اگر حرام بودی چون اختیار کردند و باین ساعاتها^{۱۰۴} چون رسیدندی بطریق طالب
 علمی چرا احتمال را راه نمیدهی و نمیگویی که احتمال داشته باشد که مشروع بود بنسبت
 این طایفه که ایشان اختیار کرده اند.

دیگر آنکه اعتقاد میکرده باشی | که این طایفه درین زمان نیستند و این جرئت میکرده باشی
 این نیز غلط محض است که تو کردهٔ چراکه عالم بوجود این طایفه قایم است که گفته اند.

^{۱۰۳} Written below line, under next word.

^{۱۰۴} سعادت‌ها؟

بیت

گر تو گویی نیست پیری آشکار
ز آنکه گر پیری نباشد در جهان
پیر هست این زمان بنهان شده
گر ترا دردیست پیر آید پدید

تو طلب کن در هزار اندر هزار
نی زمین بر جای ماند نی زمان
شک خلقان دیده در خرقان شده
قفل دردت را کلید آید پدید

بیت

مگو اصحاب دل رفتند شهر عشق شد خالی
جهان بر شمس تبریز است | مردی کو جو
جناب عشق بس عالیست موسی همتی باید
که نتوان بر چنان طوری شدن بی همت و الا

[F. 28a] | قال الا حجة الاسلام امام محمد غزالی رحمة الله عليه^{۱۰۶} | بدانکه حق سبحانه و تعالی
را سرلریست اندر دل آدمی که | اندر وی همچنان پوشیده است که آتش اندر آهن چنانکه سنگ |
بر آهن زنی آن سر آتش آشکارا شود و بصحرا افتد، همچنین سماع آواز خوش موزون آن گوهر
دل را بجناباند و اندر وی چیزی پیدا آید بی آنکه آدمی را در آن اختیاری باشد. و سبب آن
مناسبتی است که گوهر آدمی را بعالم علوی که آنرا عالم ارواح گویند هست و عالم علوی عالم
حسن و جمالست و اصل حسن تناسب است و هر چه متناسب است نمود کاریست^{۱۰۷} از جمال
آن عالم، چه هر جمال و حسن و تناسب که اندرین عالم محسوس است، همه ثمره حسن و جمال
آن عالم است.

بس آواز خوش موزون مناسب^{۱۰۸} هم شبهتی دلرد از عجایب آن عالم، بدان سبب آگاهی اندر دل
لو پیدا آورد و حرکتی و شوقی پدید آید که باشد که آدمی خود نداند که آن چیست. و این | اندر

^{۱۰۵} مولانا؟

^{۱۰۶} This text can be found in *Kîmî'ya-î Sa'âdat*, ed. Muhammad 'Abâsî, 1361/1982, p. 357-8,

with some alterations.

^{۱۰۷} نمودگلی ست در غزالی

^{۱۰۸} متناسب در غزالی

دلی باشد که آن ساده بود و لز عشق و شوق × حق | خالی نبود.^{۱۰۹} لَمَّا چون خالی بود^{۱۱۰} و
 بچیزی مشغول بود، آن در حرکت آید چون آتشی که دم در وی دمند^{۱۱۱} افروخته تر گردد. و
 هر کرا^{۱۱۲} غالب × بر دل آتشی دوستی حق عز و جل^{۱۱۳} | باشد سماع ویرا مهم باشد، که آن
 آتش تیزتر گردد. و هر کرا در دل دوستی باطل باشد، سماع زهر قاتل وی بود و بر وی حرام
 بود. و علما را خلافت اندر سماع | حلال است یا حرام^{۱۱۴} هر که حرام کرده است از اهل ظاهر
 بوده است، که ویرا صورت^{۱۱۵} چنین نوشته^{۱۱۶} است که دوستی حق عز و جل | اندر دل آدمی فرو
 نیاید^{۱۱۷} بحقیقت چه وی چنینی گوید که آدمی جنس خود را دوستر دلرد،^{۱۱۸} لَمَّا آنرا که نه لز
 جنس وی بود و نه | هیچ چیز مانند وی بود ویرا چون دوست | توان داشت؟ [F. 28b] بس نزدیک
 وی اندر دل جز عشق مخلوق صورت نه بندد. و اگر عشق خالق صورت بندد بنا بر خیال و
 شبهت^{۱۱۹} باطل باشد.

^{۱۰۹} Between mark and footnote, Ghazali edition has:

که بدن را له لرد خالی باشد،

^{۱۱۰} در غزالی «نباشد».

^{۱۱۱} در غزالی «دهند».

^{۱۱۲} که را

^{۱۱۳} در غزالی اینجا: دوستی خدای تعالی بر دل

^{۱۱۴} From mark to this footnote not present in Ghazali text. See previous footnote.

^{۱۱۵} در غزالی اینجا «و».

^{۱۱۶} در غزالی «خود».

^{۱۱۷} در غزالی «نبسته».

^{۱۱۸} در غزالی «فروود آید».

^{۱۱۹} در غزالی «دوست تواند داشت».

^{۱۲۰} در غزالی «خیال تشبیهی».

بس بدین سبب گویند^{۱۲۱} سماع لما^{۱۲۲} بازی بود یا لز عشق مخاوقی^{۱۲۳} باشد. و این هر دو اندر دین مذموم باشد^{۱۲۴} چون ویرا پرسند که معنی دوستی حق جل | حلاله^{۱۲۵} که بر خلق واجبست چیست؟ گویند فرمان برداری و طاعت داشتن و این خطایی بزرگ است که این قوم را افتاده است و ما در کتاب محبت از رکن منجیات بیدا کنیم انشاء الله تعالی. لما اینجا همیگوییم که حکم سماع لز دل باید گرفت، که سماع هیچ چیز اندر دل نیاورد که نباشد. بلکه آنرا^{۱۲۶} اندر دل باشد فراجنباند. هر کرا اندر دل چیز است که اندر شرع محبوبست و × آدمی را آن^{۱۲۷} مطلوب است، چون سماع آن را زیادت کند ویرا ثواب باشد و هر کرا اندر دل باطلی باشد که اندر شریعت آن مذموم است. ویرا بسماع عقاب باشد و هر کرا دل لز | دو خالیاست، لیکن بر سپل^{۱۲۸} بازی شنوده | بحکم طبع بدن لذت یابد، و | ویرا مباح^{۱۲۹} است.

بس سماع بر سه قسم باشد.^{۱۳۰} واصل اینست که کس را^{۱۳۱} دوستی حق جله وی بر دل غالب شده باشد و بعد عشق رسیده، سماع ویرا مهم باشد. و بود که اثر آن لز بسیاری حیرات^{۱۳۲}

۱۲۱ [که]

۱۲۲ لما

۱۲۳ در غزالی «مخلوق».

۱۲۴ در غزالی اینجا «و».

۱۲۵ جلاله

۱۲۶ در غزالی «بل آنرا که در دل».

۱۲۷ قوت آن.

۱۲۸ سبیل

۱۲۹ The first markez in this word is missing a dot. This is a guess.

۱۳۰ In the Ghazali edition, what follows is the presentation of the three parts. What we have

here is a continuation about two-and-a-half pages further down (that is, 2.5 times more than has been given thus far). This continuation is from the third part, which is itself divided into four "nûh"; what is presented next is the fourth "nûh", pp. 361-362.

۱۳۱ [که]

۱۳۲ خیرات

رسمی زیادت باشد و هر چه دوستی خدوند جله جلاله بدن زیادت گردد مزد آن بیشتر بود و
 |^{۱۳۳} اندر افروختن آتش محبت اثر عظیم دلرد. و کس باشد^{۱۳۴} که اندر میان سماع او را
 مکاشفات پدید آید. و با وی لطیفها رود که بیرون سماع نبود و آن احوال | لطیف که از عالم
 غیب بایشان رسد^{۱۳۵} آنرا وجد گویند و باشد که دل ایشان × اندر آن حال^{۱۳۶} چنان باک و صافی
 گردد که نقره^{۱۳۷} اندر آتش.^{۱۳۸}

و سماع آن [F. 29a] سر^{۱۳۹} مناسب را که روح آدمی راهست بعالم ارواح فرا^{۱۴۰} جنباند تا بود
 که^{۱۴۱} | کلیه ازین عالم بستاند تا هر چه ازین عالم × هست ورود بینجر^{۱۴۲} گردد و باشد که
 قوت اعضای وی^{۱۴۳} ساقط^{۱۴۴} شود و بیفتد و × بیهوش گردد^{۱۴۵} و آنچه ازین احوال درست
^{۱۳۳} در غزالی اینجا است: سماع صوفیان در اصل که بوده است بدین سبب بوده است، اگرچه
 اکنون برسم آمیخته شده است، سبب گوهی که بصورت ایشانند در ظاهر و مغلس اند از معانی
 ایشان در باطن و سماع...

^{۱۳۴} در غزالی: از ایشان.

^{۱۳۵} در غزالی «رسد» نیست، «پیوستن گیرد بسبب سماع» هست.

^{۱۳۶} Between mark and footnote, Ghazali edition has:

در سماع.

^{۱۳۷} در غزالی: را چون

^{۱۳۸} در غزالی اینجا است: نهی ر آن سماع آتش در دل افکند و همه کدورنها از دل ببرد و
 باشد که بیسیاری ریاضت آن حاصل نیاید که بسماع حاصل آید.

^{۱۳۹} سر

^{۱۴۰} This word is not present in the Ghazali edition.

^{۱۴۱} در غزالی «لو را».

^{۱۴۲} Between mark and footnote, Ghazali edition has:

رود بیخبر.

^{۱۴۳} در غزالی «نیز».

^{۱۴۴} There are three dots over the q.

^{۱۴۵} Between mark and footnote, Ghazali edition has:

بود و ^{۱۴۶} ویرا حاصل ^{۱۴۷} | درجه آن بزرگ باشد و کسی را که بدن ایمان بود حاضر باشد، لز
برکات آن ^{۱۴۸} محروم نماند. و لیکن غلط اندرین ^{۱۴۹} بسیار ^{۱۵۰} | افتد و نشان ^{۱۵۱} آن پیران
سُخته ^{۱۵۲} راه رفته داند. ^{۱۵۳}

و هر که سماع ^{۱۵۴} و وجد ^{۱۵۵} صوفیانرا × و احوال ایشانرا ^{۱۵۶} انکار کند × لز مقتصری خود ^{۱۵۷}
کند و معذور بود اندر انکار، که چیزی که ویرا نباشد، بدن ایمان دشوار تولد × آورد. و این
همچنان بود که مخنث را ^{۱۵۸} باور نبود که اندر صحبت لذت هست، که آن لذت بقوت شهوت تولد
یافت، و ^{۱۵۹} ویرا شهوت نداده اند ^{۱۶۰} چگونه داند؟ و اگر نا بینا لذت نظاره اندر سبزه و آب
لز هوش برود.

^{۱۴۶} در غزالی «و» نیست.

^{۱۴۷} در غزالی «حاصل» نیست، «اصل بود» هست.

^{۱۴۸} در غزالی «نیز».

^{۱۴۹} در غزالی «نیز».

^{۱۵۰} در غزالی: باشد و پندارها خطا بسیار

^{۱۵۱} در غزالی: حق و باطل.

^{۱۵۲} در غزالی «سخته» نیست، «پخته و» است.

^{۱۵۳} The manuscript omits six lines here, with a quote from Shaykh Abu'l Qasim Gurgani.

^{۱۵۴} در غزالی «را» اینجا.

^{۱۵۵} در غزالی «را و احوال» اینجا.

^{۱۵۶} From mark to footnote is omitted in the Ghazali edition.

^{۱۵۷} Between mark and footnote, Ghazali edition has:

لز مختصری خویش انکار.

^{۱۵۸} Between mark and footnote, Ghazali edition has:

آوردن و این همچون مخنث بود که ویرا.

^{۱۵۹} در غزالی «و» نیست، «چون» است.

^{۱۶۰} در غزالی «نداده اند» نیست، «نیافرده اند».

روئرا^{۱۶۱} انکار کند چه عجب، که ویرا چشم نداده اند و آن لذت × بجشم می^{۱۶۲} تولن یافت.^{۱۶۳}

حاصل^{۱۶۴} آنکه خلق اندر انکار احوال صوفیان آنکه نا^{۱۶۵} دانشمندند و آنانکه عامی اند همه چون کودکانند، که چیزی^{۱۶۶} هنوز بدن^{۱۶۷} | نرسیده اند منکرند و آنکس که اندک مایه^{۱۶۸} دلرد اقرار دهد. و گوید^{۱۶۹} | مرا این حال نیست و لیکن هم^{۱۷۰} میدانم که ایشانرا هست،^{۱۷۱} | بدن ایمان دلرد | و روادلرد، لَمَّا آنکه × رواندلرد که^{۱۷۲} هر چه ویرا نبود خود محال داند که دیگریرا باشد، از عنایت حماقت^{۱۷۳} باشد. و از آن قوم باشد که حق عز و جل همیگوید وِإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ فَمَسِيْقُولُونَ هَذَا أَفْكَ قَدِيمٌ^{۱۷۴}.

^{۱۶۱} در غزالی «را» نیست.

^{۱۶۲} Between mark and footnote, Ghazali edition has:

«بدن در».

^{۱۶۳} One sentence is missing here from the Ghazali edition:

و اگر کودک لذت ریاست و سلطنت و فرمان دادن و مملکت داشتن انکار کند چه عجب، که وی راه بازی داند در مملکت داشتن چه راه برد؟

^{۱۶۴} در غزالی «حاصل» نیست.

^{۱۶۵} در غزالی «نا» نیست.

^{۱۶۶} در غزالی «را که بدن» است.

^{۱۶۷} در غزالی «بدن» اینجا نیست.

^{۱۶۸} در غزالی «زیرکی» است.

^{۱۶۹} در غزالی «که» است.

^{۱۷۰} در غزالی «هم» نیست.

^{۱۷۱} در غزالی «باری» است.

^{۱۷۲} In the Ghazali edition from the mark to the footnote is not present.

^{۱۷۳} در غزالی «حماقت» نیست، «حمایت» است.

^{۱۷۴} Qur'an XLVI:11. This is the end of the excerpt from Ghazali.

آمدیم به بیان این حدیث که الشَّرِيعَةُ اقْوَالِي و الطَّرِيقَةُ اَفْعَالِي و الْحَقِيقَةُ حَالِي |
 بدان لی طالب صادق که حضرت پیغامبر صلی الله علیه و سلم میفرمایند که شریعت [F. 29b]
 گفتارهای منست و طریقت کردارهای منست و حقیقت حال من است.

بیت

راههای آمدن یادت نماند داستان بر تو بر خولیم خواند

بدان لی درویش صادق که عبارت از گفتار یا کرد حضرت پیغامبر صلی الله علیه و سلم | گفته
 است | آن لوازم و نواهی است چونکه حق سبحانه و تعالی بنده های خود را برای عمارت دنیا
 فرستاد بنده گان بعمارَت دنیا مشغول شدند بواسطه مشغولی راههای آمدن خود را فراموش
 کردند.

بیت

راه زد مشغولی عالم ترا نیست پرولی خدا یکدم ترا

قال النبی علیه السلام: الطَّرِيقُ إِلَى اللَّهِ | بَعْدَ دِ انْفَاسِ الْخَلَائِقِ یعنی راه آمدن و باز
 کشتن بحق سبحانه و تعالی بعدد هر نفسی است یعنی | هر کسی از راهی | آمد | و باز بهمان
 راه بجانب حق سبحانه و تعالی می باید رفت چونکه خلق بسیار آمدند بعمارَت دنیا و راه
 بسیار شد چونکه راهها | مختلف شد | خلق راههای آمدن خود را کم کردند چونکه ایشان را
 رهبری نبود بحکم فرموده مَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ شَيْخٌ فَشَيْخُهُ الشَّيْطَانُ چه شیطان بواسطه بی
 فرمانی ملعون شده بود. و سرگردان میگشت در دنیا دید خلقانرا | بی سر و بی کس در دنیا
 میکردند هر کسی را براه خود برد و سرش خورد.

بیت

هر کرا دیو از کریمان و لبرد	بی کسش یابد سرش را لو خورد
یک بدست از جمع رفتن یکزمان	مگر شیطان باشد این نیکو بدان
پیر باید راه راتنها مرد	از سر عمیا در ین دریا مرو
هر که شد در ظلّ صاحب دولتی	نبودش در راه هرگز خجلتی
پیر مالا بد راه آمد ترا	در همه کاری پناه آمد ترا
صحبت پیر به زهر عملست	هر که با لو نشست در عملست
این عمل همچو را ز پنهانست	رهبرت سوی وصل جانانست
بی پیر مرد تو در خرابات	هر چند سکندر زمانی

بس حق سبحانه و تعالی دید که بنده های او را شیطان [F. 30a] از راه راست برد و بر راه خود در آورد. حق سبحانه و تعالی | در هر زمانی نبی بر سر آن قوم فرستاد تا آن قوم را از راه شیطان منع کرد. و بر راه رحمن در لورد. بس شریعت عبارت از ین لولمر و نولهی شد فایده شریعت همین مقدار شد که از راه شیطان منع کرد و بر راه رحمن در لورد. | بس حضرت | صلی الله علیه و سلم مبعوث برای همین بودند چنانکه فرمود بَعَثْتُ لِبَيَانِ الشَّرِيعَةِ لَا لِبَيَانِ الْحَقِيقَةِ چراکه آن زمان عالم از کافران پر شده بود بمقاتله و مُحَارِبَةُ بسیار همین | میتوانست کرد که جماعتی را از راه شیطان بر سر راه راست آورد اما فرصت آنکه ایشانرا بمقصود رساند نبود چراکه همه بیکبار مسلمان نشدند که ایشان را راه بری کند و بمقصود رساند. از ین جهت تا زمانی که در حیات بود آن حضرت صلی الله علیه و سلم از راه شیطان منع میکرد و بر راه راست می در لورد و علمی که علمای ظاهر دارند همین مقدار پیش نیست که جماعتی را از راه شیطان بر راه راست | آرند؛ ایشانرا از راه و رفتار | رونده گان راه و علامات راه چه جز^{۱۷۵} چونکه خود در سر راه مانده اند.

سببیت

زد شیخ شهر طعنه بر اسرار اهل دل

۱۷۵
خبر؟

المرء لا يزال عدو لما جهل

بس عدلوت ایشان از سر جهل خواهد بود. لما بدان ای طالب صادق که عبارت از طریقت که الطریقه افعالی ست آن عملهاست که حضرت | صلی الله علیه و سلم بسالکان طریق | هر کسی را مناسب استعداد او تعلیم کرده اند. | دیگر افعال جمع فعل است و مراد از فعل اینجا عمل است یعنی هر کس بعمل مخصوص این راه را به پایان بردند چونکه فرمود حضرت صلی الله علیه و سلم الطرق الی الله بعدد انفس الخلائق مراد از عمال [F. 30b] اینهاست یعنی | بذکر گرفتن رسیدند بعضی بذکر جهر و بعضی بذکر خفیه و بعضی بتوجه و بعضی بمراقبه و بعضی بخدمت و بعضی بجذب و بعضی دیگر بطریق رابط و بعضی دیگر بشنیدن الحان طیبیه چنانکه گفته شد الاصوات الطیبه هی مخاطبات الحق الی العبد و بعضی بصحبت بلکه اکثر بصحبت.

بیت

هر که رویش بدید در عملست

رهبرت سوی وصل جانانست

صحبت پیر به ز هر عملست

این عمل همجو را ز پنهانست^{۱۷۶}

الی هذه القیاس همجین هر کسی مناسب استعداد خود بعمل بمقصود رسیدند. بس وقتی که طریق مختلف باشد بس عیب کردن سالکان طریق را جهل محض خواهد بود نگوئیکه حضرت | صلی الله علیه و سلم چونکه مبعوث | بر شریعت بود نه بر حقیقت. بس بیان حقیقت چون کرده باشد چراکه بعثت لبیان الشریعه که گفت بعثت عام است یعنی بر کافه و مراد از لالبیان الحقیقه یعنی | بر عام مبعوث شدم از جهت بیان حقیقه بر خاصان نه بر عوام | همچنانکه مخصوص کرد انید هژده کس را از خواص هر جه | اسرار و حقایق و معارف آنچه ممکن بود بایشان گفت چراکه آنزمان محل افشای اسرار نبود چونکه بدایت اسلام بود. بعد از ان این هژده کس مأمور شدند غالباً که در زمان خود هر کس | با طالبان طریق بمقدار استعداد ایشان | بایشان گویند آن بود که بعد از حضرت | صلی الله علیه و سلم هر کسی بقدر استعداد خود اظهار معارف و حقایق آلهی کردند الی یومنا هذا | چنانکه

^{۱۷۶} پنهانست

منقول است از عرفای آن زمان جماعتی بزیارت مولانای رومی قدس سره آمده بوده اند | ایش
مگر از حضرت مولانا سوال کرده اند از سر این حدیث طویل که إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى [F. 31a]
شَرَاباً أُعِدَّتْ لِأَوْلِيَائِهِ إِذْ أَشْرَبُوا اسْكِرْ وَ إِذْ أَسْكِرْ وَ أَطَابُوا أَوْ إِذْ أَطَابُوا
طَاسُوا إِلَى آخِرِ الْحَدِيثِ. | حضرت مولانا فرموده | که | حضرت محمد رسول الله صلی الله
علیه و سلم بقرب قاب قوسین و لدنی^{۱۷۷} | که مشرف شد جمال و جلال حضرت احدیت را جل
جلاله بدیده ببصر^{۱۷۸} | بدید.

بیت

شد مدد نور بصر نور دل کشت بصیرت به بصر متصل |

بعد از کشف لطایف سبحانی و تحقیق ر حوز کنوز ربّانی از حضرت عزت دو جام جهان
نمای از نور ظاهر شد | یکی از شراب و دیگر از شراب خالص و باختیار یکی ازین دو | امر
شد. حضرت | صلی الله علیه و سلم فرمودند اِخْتَرْتُ الْبَيْنَ وَ اخْتَبَأْتُ الْخَمْرَ لَا خِيَارِ
أُمْتِي زيرا که آن عهد ابتدای احکام قوانین شریعت و استحکام اساس لواهر^{۱۷۹} طریقت بود
جام جهان نمای حقیقت را بجهت عارفان امت و خاصان ملت خویش محافظت فرمود از بوی
خوش آن شرابست که بعضی از اولیاء کمل بحسب اوقات بیخود میشوند و کشف رازهای
میکند.

بیت

کدام باده که نوشیده بود از و لاهم که مست و لرشد از ملک و مملکت بیزار
چه سکر بود که آواز دلا سبحانی که گفت رمز انالحق رفت بر سردار

همه باتفاق | استحسان حضرت مولانا کردند.

^{۱۷۷} Qur'an LIII:9.

^{۱۷۸} بصیر؟

^{۱۷۹} لولم؟

بیت

اگر بر عقل عالمیان ازین مستی چکد جرعه
نه عالم ماند و آدم نه مخموری نه خود
شربتِ الحُبِّ کاساً بعد کاسِ
کامی
فمانفدت شراب | مارویت

از حضرت مولانا پرسیده اند که وجد چیست؟ فرمود الوجدُ انزِ عاَجُ الرُّوحِ عَنْ
احتمالِ غلبةِ الشَّوْقِ.

بدان ای طالب صادق که مراد از شریعت علم شد براه راست و مراد از طریقت عمل شد در راه
یعنی رفتن در راه و مراد از حقیقت که الحقیقه احوالی ست نتیجه شد که از عمل کردن بعلم
حاصل شد هر چگاه | سالک طریقت بمقتضای علم دانست راه راست را در امد [F. 31b] در
راه آن رفتار او در راه عمل لوست هر قدمیکه می اندزد بحکم مَنْ تَقَرَّبَ إِلَى شَرِّهِ تَقَرَّبَتْ
إِلَيْهِ ذِرَاعًا هر زمان قطره از شراب محبت بر کام جان او میچکانند از مسی^{۱۸۰} آن شراب هر
زمان او را حالتی و کیفیتی میشود و مغلوب میشود | در زمان بیخودی نعره و فریاد میکند و
گاهی گریه و زاری میکند و از کمال بیخودی گاهی اسرار و معارف الهی را فاش میکند چراکه او
در آن زمان مغلوبست | و الْمَغْلُوبُ مَعْذُورٌ گفته اند، درین زمان او معذور است. بس
همچنین هر چند | در راه پیش می نهد شراب محبت از جام محبت در کام جانش پیشتر
میچکانند تا بحدی که از غلبه | شراب محبت که بر کام جانش میچکانند آتش محبت از ته دلش
سر بر میزند و میسوزد حرارت آتش محبت هر چه نشان غیر و غیرتی است که هیچ چیز از نام و
نشان وجود و هستی در وی باقی نماند نعره هل فی الدَّارَینِ غیری زدن میگیرد.

بیت

کجا غیر و کو غیر و | نقش غیر
سوی الله و الله مافی الوجود
لیس فی الدَّارِ غیره موجود
چنک میگوید از زبان رباب

^{۱۸۰} مستی؟

فریاد لیس فی جبتی^{۱۸۱} سو الله کردن وگفتن میگیرد و این مقام مقام عشق است گفته اند.

بیت

عشق آن شعله است کو چون بر فروخت	هر چه جز معشوق باقی جمله سوخت
تغ لا در قتل غیر حق براند	در نکر ز ان بس که بعد لا چه ماند
ماند اَلّا الله باقی جمله رفت	شاد باش ای عشق شرکت سوز رفت
شاد باش ای عشق خوش سود ای ما	ای طبیب جمله علت‌های ما

آتشی از عشق در جان بر فروز	سربسر فکر و عبارت را بسوز
موسیا آداب داناتان دیگر ند	سوخته جان و روانان دیگر ند
تو ز سرمستان قلا و وزی مجو	جامه چاکاترا چه فرمایی رفو
عاشقانرا هر نفس سوزید نیست	برده و یرن خبراچُ عشر نیست
ملت عشق از همه دینها جداست [F. 32a]	عاشقانرا مذهبُ ملت خداست
لستاد تو عشق است چو آنجا برسی	لو خود بزبان حال گوید چون کن

نهایت سیر الی الله تا اینجا است.

بیت

بنده بود اینجا رسید و شاه شد	رهبر و ره زو نماند و راه شد
------------------------------	-----------------------------

اینجا دیگر رفتار نیست بعد از ان سیر فی الله است این مقام مقام کشش است.

بیت

در کشش افتی روش کم گرددت	گر بود یک قطره قلمز گرددت
گر کششی است ناکهان تا نبری بخود کمان	بیک قبول ماست آن کان سوی مات میکشد
باش ز بون هر فره تا بکشایدت کره	درد کُز ین که درد به کان بدوات میکشد

| لو را نهایت نیست چراکه سیر در بی نهایت است و سیر در بی نهایت را نهایت نمی باشد.

بیت

مستم خرابم بیخیر رو محسب را کن خبر	هم محسب را هم ترا من چاشنی آورده ام
------------------------------------	-------------------------------------

^{۱۸۱} جیبی؟

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذى أعطى الانسان وجودا و رتبة الصلوة و السلام على رسوله
 محمد المبعوث رسالة و خطبة و على آله واصحابه شرفاً و نصرة. قالنبي
 [صلى الله عليه و على آله و اصحابه و اولاده و عيلم وجودك ذنب ايقاس عليه
 ذنب. |

بدان لى | طالب صادق كه وجود جه جيز است؟ بدآنكه وجود بر دو نوعست: وجود حقيقى باقى
 سرمدى | و وجود عارضى مجازى^۱ فانى. وجود حقيقى باقى سرمدى وجود حق است، سبحانه و
 تعالى، و وجود عارضى مجازى فانى | وجود مخلوقاتست. | قال | النبي عليه السلام كل
 مولود يولد على الفطرة | لكن ابواه يهودانه و ينصرانه | الى آخر الحديث. |
 بدان لى طالب طادق كه هر مولودى كه هست | بتر حقيقت خود است، يعنى در مقام بى
 رنگست.

بيت

موسى با موسى در جنگ شد
 موسى و فرعون دلرد آشتى

چونكه بى رنگى لسير رنگ شد
 چون به رنگى^۲ رسى كان داشتى

| وجود عارضى رنگيست كه عارض شده است بر موجودات. | سبب هستى | هر موجودى لو شده
 | مصراع هست تو آنست كه معلوم تست چون بذكر هستى حق، سبحانه از آگاهى بمعلوم خود
 خلاص شدى از قيد هستى رستن، مثلاً چنانكه كودكى | هيچ وصفى از لوصاف | او را نبود |
 كسب كرد مثلاً ستراجى^۴ را صفت خود كرد انيده سبب عزت^۵ و شرف | و معيشت خود ساخت

^۱ Marginal insertion.^۲ مجازى^۳ در نسخه «ژنكى» است.^۴ بىتراجى؟^۵ عزق؟

وجود عبارت از این عارضه است که او را نبود بکسب پیدا کرد هستی او عبارت ازین است
مثلاً کودکی سالها تحصیل علوم کرد بمرثبه ملایی رسید ملّا شد [F. 33a] ملایی سبب
عزت و حرمت و جاه و معیشت او شد عبارت از وجود هستی او این علمیتست که او را نبود |
بذات او عارض شد | علی هذا القیاس. | بعد از آنکه دانستی که عبارت از وجود این
اوصافیتست که نبود بکسب عارض شد پیغامبر صلی الله علیه و سلم | اینجنین وجود را گناه
عظیم گفته است. قال النبی صلی الله علیه و سلم وجودك ذنب لا یقاسُ علیه ذنب، یعنی
وجود تو گناهیتست که قیاس کرده نمیشود هیچ گناهی را برو.^۶ بدانکه گناه در مقابله
ثوابست هر چیز که سبب دوری میشود از آنجناب آنرا گناه میگویند خواه آنجیز از اعمال باشد و
خواه از فعال و غیره و | هر | چیز که سبب نزدیکی میشود بآنجناب خواه از اعمال باشد و
خواه از افعال و غیره آنرا ثواب میگویند | مقصود از همه طاعات و عبادات و خیرات قربت و
نزدیکست بآنجناب.

بیت

میزند خورشید بر کهسار زر	قرب بر انواع باشد ای بسر
قرب حق از هستی [خود] ^۷ رستن	قرب نی بالا نه پسنی رفتنست
است	

| بدانکه هیچ | علمی و فعلی جنان دور نمی اندازد از آنجناب که وجود زیرا که | فعلی که
گناهست و ازین کس صادر میشود خالی ازین نیست که | شرب خمر است یا زنا یا غیبت که
لشد است. از زنا و مانند اینها درین مرتبه نیست از برای آنکه هر مسلمانی که هست میداند
که اینها گناهست. | با نفس شوم خود بس نمی آید. ولکین آنرا گناه میداند و | در مقام
توبه می شود و حق سبحانه و تعالی بتوبه آن گناه او را می آمرزد و ازین گناه او را پاک^۸

۶

Written above line. ۷

۸ پاک

می سازد. | قال | النبی | علیه السلام التائب من الذنب کمن لا ذنب له. | لَمَّا وجود | گناهی
 عظیم است که آنرا گناه نمیدانند چنانکه گفته شد [F. 33b] یعنی | شخصی عالمست | علم
 ظاهر وجودی عارضی او شده و او | این را گناه نمیداند چراکه علم را چون | گوید کسی که
 گناهست و هر کس که گناه | میگوید بانکس دشمن نیز میشود و | حال آنکه این وجودیست
 علمی که عارض شده است بر ذات او و حجاب شده | او را از حقیقت مقصود و | پیغامبر صلی
 الله علیه و سلم اینچنین وجود را گناه عظیم گفته است همچنین قیاس | میکن کسبهای
 دیگر را مثلاً شخصی سالها دهقانی را کسب کرده است و دهقانی وجود او شده این وجود سبب
 دوری از آنجناب شده و او این را گناه نمیداند چراکه اینها که گفتیم بظاهر همه نیکست
 هیچکس اینها را بد نمیتواند گفت.

اما از راه حقیقت اینها همه وجود است و این وجود را پیغامبر صلی الله علیه و سلم گناه عظیم
 گفته است چراکه این وجود او را حجاب شده است از آنجناب وجود ک ذنب لا یقاس علیه ذنب.

بیت

جاءة این چیست در خون آمدن از وجود خویش بیرون آمدن

بیت

توحید حق لی خلاصه مخترعات	باشد بسخن یافتن از ممتنعات
رو نفی وجود کن که در خود یابی	سریکه نیابی ز فصوص لمعات
چون حجاب آمد وجود اینجاگاه	راست ناید مال مملک آب جاه
سوز نی را پای نید ^۹ راه عیسی ساختند	حب دنیا یند آمد گر همه یک سوز نست

بدان لی طالب صادق که همه سعادت‌ها و دولت‌ها در مقام فنا و نیستی است و همه گرفتاری‌ها و
 بی سعادت‌ها در وجود و هستی است و ازین جهت است که | همه سعادت‌ها و دولت‌ها که هیچ
 | پیغامبری را میسر نشد | پیغامبر ما محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم را | شد. یعنی
 فنای اتم خاصه اوست صلی الله علیه و سلم که هیچ یک انبیای ما تقدم را نبود چراکه | او صلی

^۹ بند؟

الله علیه و سلم در کمال فقر بود و کمال را در فقر دانسته بود و فخر میکرد از فقر که الفقر
فخری و به افتخر [F. 34a] و دیگر او را وجود عارضی علمی نبود که حجاب راه او شود و او
صلی الله علیه و سلم امی مطلق بود.

بیت

نکار من که بکتاب نرفت خط ننوست

بغمزه مسئله آموز صد مدرس شد

بیت

یتیمی که نا کرده قرآن دراست

کتب خانه هفت ملت بشست

ازین جهت کمال فنا او را بود صلی الله علیه و سلم و انبیای دیگر را وجود عارضی علمی بود
غالباً که این سعدها^{۱۰} بایشان ترسید.

بیت

کنار وصل را موسی عمران

بار نی خولست در اشواق جانی

جولش لن ترانی شد که هیئات^{۱۱}

کنار از ما مجو چون در میانی

بیت

فقر فنا و مسکنات جانب مات میکشد

برگ نو او مرتبت سر بجفات میکشد

گر کششی لست ناکهان تا نبری بخود کمان

بیک قبول ماست آن کان سوی مات

میکشد

و او صلی الله علیه و سلم وجود خود را | و هر چه بود در دریای وحدت فانی | ساخته بود |
هیچ بقیه از بقایای | در و صلی الله علیه و سلم | نمانده بود.

بیت

در مقامیر خانه و^{۱۲} حدت که گویی نیستی لست عاشقان درد او اول خویش را در باختند

| عوض وجود او صلی الله علیه و سلم | حق سبحانه | وجود شریف خود را باو ارزانی داشت

^{۱۰} سعادت؟

^{۱۱} بیئات؟

^{۱۲} او

چنانکه در جنگ احد | واقع شد قوله تعالی | مارمیت اذرمیت ولکن الله رمی.^{۱۳}
 مارمیت اذرمیت بی ویست
 همچنین قال الله از صمتش بحست

ازینجهت | که گفته اند هر چه از فانی | واقع میشود مستند باو نیست. بدانکه این مرتبه
 عالی خاصه اوست صلی الله علیه و سلم و امتان او را صلی الله علیه و سلم بقدر متابعت او
 صلی الله علیه و سلم | ازین مقام عالی نصیب است. متابعت کردن او صلی الله علیه و سلم
 موقوفست برین که بداند که در چه چیز میباید کرد؟ بدانکه در ظاهر و باطن او را متابعت
 [F. 34b] میباید کرد. متابعت در ظاهر آنست که ظاهر خود را راسته دلد | بظاهر شریعت او و
 باطن خود را | راسته دلد. | به باطن طریقت او، یعنی، در ظاهر میباید که | هیچ حرکت که
 خلاف شریعت اوست از | وی در وجود نیاید و از باطن او نیز میباید که چیزی که خلاف طریقت
 اوست در | وجود نیاید. و دیگر آنکه میباید که معتقد | جمیع دوستان | خدای تعالی را و حلقه
 بنده گی یکی از ان عزیزانرا | در گوش خود انداخته مدت مدید بخاک بوسی آستان آن عزیز
 مشغول باشد تا باین سعادت برسد.

بیت

بنده گی شان خلاصه عمل است
 هر که روشن بدید در لمل است

بیت

پیش یار آنها که جان آرند بیشک^{۱۴} جان برند
 صدق پیش آور که اینجا هر چه آرند آن
 برند

اولیایی تحت قبایی لایعرفهم غیری.

بیت

سه نشان بود ولی را ز نخست آن معنی
 که جور وی او به بینی دل توبه و کراید
 دوم آنکه در مجالس | سخنی کند | بمعنی
 همه را ز هستی خود بحديث میریاید
 سیوم آن بود بمعنی ولی اخص عالم
 که ز هیچ عضو او را حرکات بدنیايد

^{۱۳} Qur'an VIII:17.

^{۱۴} بیشک؟

بدان ای | درویش صادق که ولی کیست و ولایت چیست؟ ولی ای قریب یعنی نزدیک بحق
سبحانه و تعالی.

بیت

میزند خورشید برگه‌سار و زر	قرب بر انواع باشد لی پسر
قرب حق از قید هستی رستن است	قرب نی بالا نه پستی رفتن است
هست رب الناس را با جان ناس	اتصالی بی تکلف بی قیاس

تو خیال نکنی که قربت بحق سبحانه و تعالی مثل قربت ما و تست بیک دیگر بلکه از جمله
گرفتاریها خود را خلاص ساختن است | بدان که حجاب میان بنده و حق سبحانه و تعالی
آسمان و زمین نیست حجاب همین تعلقها [F. 35a] و گرفتاریهاست که از زمان خودی
بعیضا شده است.

بیت

حجاب راه تویی حافظ از میان بر خیز	که با وجود تو کس نشنود ز من که
	منم

بیت

تعلق حجابست بیحاصلی	جو پیوندها ^{۱۵} بکسلی واصلی
---------------------	--------------------------------------

بس معلوم شد که حجاب میانه | حق سبحانه و تعالی و بنده این گرفتاریها بوده است و سبب
دوری از آنجناب اینها بوده است | و سبب قربت خلاصی از اینها هر آن صاحب‌دولتی را که حق
سبحانه و تعالی خواهد که بخود نزدیک سازد. او را بصحبت دوستی از دوستان خود مشرف
میسازد تا به برکهٔ صحبت شریف او ویا بالتفات خاطر شریف او ویا بنظرکیمیا اثر او از ورطهٔ |
دوری بمرتبهٔ قربت و نزدیکی مشرف شود | هر جگاه | بصحبت شریف اینجنین صاحب‌دولتی
مشرف شد به برکهٔ صحبت شریف او هر چه غیر حق است سبحانه و تعالی از | آینهٔ دل او |
زدوده شد | دل او مظهر جمال و جلال الهی کشت که حق سبحانه و تعالی در شبانه روزی سیصد
و شست بار جمال بیجونی خود را در آینهٔ دل او مشاهده میکند و دل او درین زمان محل فیض

^{۱۵} بیوندها؟ سوندها؟

مالانهایه آلهی کشت اینجنین کس | صاحب دلست.

بیت

هر که دل در یافت لو صاحب دلست
صاحب دل آینه شش رو بود
هر چه جویی از دل لو حاصل است
حق درو [شش]^{۱۶} از جهت ناظر شود |

بیت

صحبت پیر به ز هر عملست
این عمل همجو را ز پنهانست
هر که با لو نشست در عملست
الشیطان یفر من ظل عمر
رهبرت سوی وصل جانانست |
سایه رهبر به است از ذکر حق

بیت

پیر باید راه راتنها مرو
هر که شد در ظل صاحب دولتی
از سر عمیا درین دریا مرو
نبودش در راه هرگز خجلتی
پیر^{۱۷} مالا بد راه آمد ترا
در همه کاری پناه آمد ترا

و یا خود به برکه نظری از نظرهای این طایفه علیه بدین | سعادت که نهایت متمنای | ازکیاست^{۱۸}

که آن [F. 35b] صفای خاطر است مشرف شده باشند.

بیت

تا نیفتد بر تو مردی را نظر
از وجود خویش کی یابی خبر

بیت

یک نظر افکن که مستثنی شوم ز اتباعی جنس
سگ که شد منظور نجم الدین سگانرا
سرور است

بدان لی درویش که آن جنان بوده است که حضرت شیخ نجم الدین^{۱۹} را قدس سره فرزندی بوده

است غالبا نا قابل و باین سعادت مشرف نمی شده با وجود آنکه نظر کیمیا صفت ایشان بر

هر که می افتاده بنهایت این طریقه مشرف میشده و او نشده.

^{۱۶} Written above line.

^{۱۷} سر؟

^{۱۸} ازکیا

^{۱۹} کبرا

بیت
قابلی باید که تا از حق کند فیض قبول زائکه ممکن نیست هرگز^{۲۰} فاعلی بی
منفعل
نا قابلست آنکه بدولت نمیرسد ورنه زمانه در طلب مرد قابلست

روزی بوالده خود گفته | باشد که چیست که بابا با مردم بیکانه التفات میکنند و باین ضعیف
نمیکند | . والده او اتفاقاً بحضرت شیخ عرض احوال او کرده باشند حضرت شیخ | گفته
باشند که در خوب در فلان جا حاضر باشد التفات باو خواهیم کرد مدتی در آنجا | می بوده
اتفاقاً همان زمانکه حضرت شیخ میخوانند که | التفاتی بحال او کنند تخلف میکند سگی
بجای او استاده بوده نظر کیمیا صفت حضرت | بآن سگ می افتد | باین سعادت مشرف
میشود .

بیت : سگ که شد منظور نجم الدین سگانرا سرور است^{۲۱}

و یا خود بالتفات خاطر عزیزی | باین سعادت مشرف شده باشد | آن جنانست | خدمت شایسته
در محل کرده باشد | و آن عزیز باین سبب التفاتی بحال او کرده باشد و اوین^{۲۲} سعادت مشرف
شده باشد .

بیت
بی عنایات حق خاصان حق گر ملک باشد سیاهستش ورق

جنانکه اکابر گفته اند که جهد کن تا خود را در دل این طایفه | جای سازی و یا این طایفه
علیه را در دل خود جای ساز .

^{۲۰} هرگز؟

^{۲۱} For a discussion of this anecdote, see DeWeese, "Dog Saints and Dog Shrines in Kubravî

Tradition: Notes on a Hagiographical Motif from Khwārazm," in *Miracle et Karāma: Hagiographie Médiévale Comparées*, ed. Denise Aigle, 459-497. (Turnhout, Belgium: Brepols, 2000).

^{۲۲} باین؟

بیت

جای کن | اندر درونها [F. 36a] خویش را دور کن ادرا که غیر اندیش را

| گفته اند که اگر خود را در دل این طایفه علیه جای سازی شبانه روزی سیصد | شست بار نظر
آلهی ترا آنجا بیابد | کار دو جهانیت ساخته شود ویا خود ایشانرا در دل خود جای سازی یعنی
از راه | اخلاص و اعتقاد و محبت ایشانرا در دل خود راه دهی نیز کار دو جهانیت برآید.

بیت

مشغول ترا وسوسه علم عمل نیست | اندر دل مجنون مطلب جز غم لیلی

و یا خود بجذبه از جذبات آلهی بدین سعادت مشرف شده باشد که جذبه من جذبات الحق
توازی عمل الثقلین.

جذبه ده تا یک زمان طیران کنم در هوای لامکان جولان کنم
یک جذبه ز حق آمد و دل برد بغارت مجنون چه کند کین کشش از جانب لیلی
است

اصل خود جذبه است لیکن خواجه تاش کارگن موقوف آن جذبه مباش
کار باید کرد مرد کار نیست ورنه تا او از توره بسیار نیست

و یا خود بطریقه از طریق این طایفه | عمل کرده باین سعادت که صفای خاطر است مشرف شده
باشد باری بهر وجهی ازین وجوه که گفته شد آینه دل خود را از زنگ تعلقات زدوده و خلاص
ساخته باشد و دل خود را محل فیض مالانهایه آلهی گردانیده. او ولی است از اولیای حق
سبحانه و تعالی دل منور او درین زمان محل فیض مالانهایه حق است سبحانه و تعالی و او
قایم مقام نبی خود گشته قال النبی علیه السلام الشیخ فی قومه کالنبی فی امته.
همچنانکه در زمان | نبی صلی الله علیه و سلم جمیع مخلوقات از وجود شریف او فیض
میگرفتند. این زمان از وجود شریف | این عزیز میگردند هر چه از نبی صلی الله علیه و سلم واقع
شده است، از معجزات و مقامات [F. 36b] و حالات از و نیز واقع میشود بقدر استعداد او | و

آنچه از | نبی صلی الله علیه و سلم واقع شده است. معجزات میگویند و آنچه از لولیا واقع |
 شده است کرهات میگویند. کرهات هر ولی معجزه نبی اوست همچنانکه معجزه انبیا حق است
 که هیچ کس را در و شک نیست هر که شک آرد کافر شود نعوذ بالله من ذلک. کرهات لولیا
 نیز حق است. | میباید که هیچکس را در و شک نباشد.

بیت

نوح وقت است هر ولی بجهان	کورهند ترا ازین طوفان
هر ولی را نوح کشتی بان شناس	صحبت این قوم را طوفان شناس
ظاهر و باطن لولیا جانند	ز ان جو جان آن کرده بنهاند
گنج بنهانیند درویشان	خنک انکس نشست با ایشان
خویش جوید لقای خویشانرا	هر کسی کی بیابد ایشانرا
لولیا را بجهت نتوان دید	مگر ایشان کنند خویش پدید
لی برادر غلام مردان باش	کرد ایشان جو جرخ کردن باش
سر حق است هر دلی بجهان	بی گمان سر بود ز عام نهان
بنده گی شان خلاصه عمل است	هر که روشن بدید در امل است

| رجال لا تلهيهم تجارة و لا بيع عن ذكر الله.^{۲۳} وصف حال ایشانست، یعنی لولیا الله
 طایفه اندک هیچ چیز سر ایشانرا مانع نمی آید از ذکر خداوند سبحانه و تعالی هر جگاه | باین
 مقام عالی رسیدند که دل خود را بتمامه از علاقه ظاهری و باطنی پاک و آزاد ساختند حتی
 وجود خود را که گناه عظیم است که وجود ک ذنب لا یقاس علیه ذنب در دریای فنا و وحدت
 فانی و مستهلک | ساختند.

بیت

در مقامیر خانه وحدت که کوی نیستی است عاشقان درد او لول خویش را در باختند

حق سبحانه و تعالی عوض وجود ایشان وجود موهوب حقانی | بایشان ارزانی داشت [F. 37a] و
 ایشانرا باز باین عالم فرستاد از برای تکمیل و تربیت ناقصان و در تنفیذ^{۲۴} تصرفات در ملک

^{۲۳} Qur'an XXIV:37.

^{۲۴} تنفیذ

و ملکوت بر ایشان کشاده کرد آید که باین وجود هر چه میخواستند آن میکنند. بی یسمع و بی بیصر و بی بیطش وصف حال ایشان | یعنی هر چه می شنوند باو می شنوند و هر چه می بینند باو می بینند و هر جای میروند باو میروند و هر فیضی که بعالم میرسد | از نیک و بد باین وجود میرسانند. | بهم یرزقون و بهم یمطرون و بهم یدفع البلاء عن وجه الارض وصف ایشان میگردد یعنی هر رزقی که بمخلوقات میرسد بواسطه وجود شریف ایشان میرسد و بارانکه از آسمان می آید بواسطه | وجود شریف ایشان می آید. و بلاها از روی زمین | بواسطه وجود شریف ایشان دفع میشود و هر تشویشی و بلا و محنتی و راحتی که بخلق خدا میرسد بواسطه ایشان میرسد یعنی هر جگاه که حق سبحانه و تعالی میخواهد که با بنده گان خود نیکی رساند ایشانرا مخلص و معتقد این طایفه علیه میگرداند تا ایشان نیز نیکیها بایشان میرسانند. | و هر جگاه خواهد که جماعتی را خراب سازد ایشانرا باین طایفه علیه در غیبت و شکایت | و انکار ایشان می اندازد تا ایشانرا خراب و رسوا سازد.

بیت

گر خدا خواهد که پرده کس درد
در^{۲۵} خدا خواهد که پوشد عیب کس
میلش اندر طعنه پاکان برد
کم زند در عیب معیوبان نفس

بیت

یار مردان خدا باش که در کشتی نوح
عاشقاند که در بند عهد حقند
هست خاکی که ببادی نخرد طوفانرا
وصف ایشان چه توان گفت رجال صدقوا

بس رهانیدن مرغ لاهوتی از قفس ناسوتی وصف حال ایشانست.

بیت

بخدا گر سر مویی ز تو باقی باشد
ره بدریای معانی نبری یک سر مو

[F.37b] بدان ای | درویش که هیچ کس باین سعادتها که گفته شد نرسد تا وجود خود را و هر چه

هست از تعلقات در دریای فنا فانی و مستهلک نسازد و نیز رهانیدن او هیچکس دیگر را

^{۲۵} ور؟

ممکن نیست.

بیت

قفل در معرفت هستی بیحاصل است	هر که ز خود نیست شد حاصلش آمد
راه بالله یافت قاسم ناگاه یافت	کلید
سری مو برتنت بر جای باشد	ز آنکه بشمشیر لا از همه عالم برید
گر سرمویی بماند از خودید	ترا بند کران بر پای باشد
گر جو عیسی از تو یک سوزن بماند	هفت دوزخ پر بر اید از بدید
سوزنی ^{۲۶} چون دید با عیسی بهم	در رخت مید آنکه صد ره زن بماند
تا تو هستی هست در تو کی رسد	بخیه بر رویش فکند لولا جرم
صاف شو با حق نهان لشکار	نیست شو تا هستیت از پی رسد
	صوفیان صاف را اینست کار

باری غرض از این حکایات آنکه تا آدمی باین مراتب که گفته شد نرسد ممکن نیست او را که دیگر را باین | سر حد رساند.

بدان ای درویش که جناب این طایفه علیه از آن برتر است که مثل ما نا مرادان وصف ایشان توانیم کرد.

بیت

من هم از شوق میکنم سخنی	ورنه وصفش چه حد همجو منی
حد مانیت وصف آن شاهان	رینا اتنا تو کلنا

| حق سبحانه و تعالی در حق این طایفه علیه جنین فرموده است که اولیایی تحت قبایی لا يعرفهم گیری.

هر ولی را ولی تواند دید	مصطفی را علی تواند دید
-------------------------	------------------------

دیگر آنکه جناب این طایفه | از آن عالی | تر است که حق سبحانه و تعالی را از ترس دوزخ و طمع بهشت پرستند بلکه از جهت استحقاق ذاتی که حق | راست بر ایشان از آن جهت میپرستند.

^{۲۶} موزنی؟

بیت

ما را نه غم دوزخ | نی حرص بهشت است
بر دل‌ورخ پرده که مشتاق لقانیم

جنانکه منقولست از [حضرت شیخ]^{۲۷} شبلی | که روزی گذرد ایشان بر جایی [F. 38a] افتاد |
قاری این آیت | میخواند که إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمَ فِي شُغُلٍ فَاكِهُونَ.^{۲۸} حضرت شیخ
فریادی کردند و گفتند | اللهم لا تجعلني منهم یعنی ای بار خدا یا مرا از این جماعت مکرد
ان که بفواکه جنت از تو باز مانم.

| [...] ^{۲۹} که بعضی گفته باشند باین طایفه علیه که چه میگویند شما در حق علما که ایشان |
همیشه جهد میکنند | تا غرقه را برهانند. | و شما جهد میکنید تا خود را بر بایند ^{۳۰} این طایفه
گفته باشند لا نسلم ^{۳۱} که جنین باشد مگر | این سخن علماء عامل بعلمست یعنی علمایکه
بمقتضای شریعت طریقت عمل کرده باشد از مقام هستی و وجود رهایی ^{۳۲} یافته | حق سبحانه
و تعالی وجود موهوب حقانی | بایشان لوزانی داشته | رهانیدن صفت ایشانست. اما در حق
علماء غیر عامل بعلم جنین فرموده اند که بآن ملاح می مانند که علم سباح ^{۳۳} جنانچه
شرط است می داند. اما تا زمانی که در عمل نمی آرد خود در غرقاب است دیگرانرا چون
توان از غرقاب رهانید همچنین علماء | غیر عامل بعلم غرقند در دریای علم ظاهر ممکن
نیست که دیگرانرا از غرقاب توانند رهانید چه دریای علم ظاهر که بآن عمل نکنند همچو

^{۲۷} Marginal addition.

^{۲۸} Qur'an XXXVI:55 (with some spelling irregularities).

^{۲۹} One word too smudged to read.

^{۳۰} هانید؟

^{۳۱} تسلیم؟

^{۳۲} ربایی؟

^{۳۳} سباح؟

سراست^{۳۴} که هیچ حقیقی نیست او را غیرنمایش و نیز اکابر طایقت در حق علماء غیر عامل بعلم جنین فرموده اند که علماء ناکذِ بِالْأَلَةِ النَّمْرَاسِ هِيَ لِلْحَرِيقِ وَ ضَوْؤُهَا لِلنَّاسِ یعنی علماء زمان ما که [غیر]^{۳۵} عاملند بعلم مثل | پریّه جرا غند که خود در سوختن است و عالم از | نور او منور | است. آری ما به برکّه عمل کردن بعلم علماء باین مرتبه عالی که رهندنست از خود مشرف شد ایم و رهانیدن دیگرانرا | صفت ماست چرا که رهانیدن دیگرانرا وقتی مسلمست که خود رهایی یافته باشند.

مصراع

خودی کفر است اگر خود پارسایست

از خود [F. 38b] جو گذشتی همه عیش است خوشی است.

بیت

سری مو بر تنت بر جای باشد	ترا بند کران بر پای باشد
از علم مراد جز عمل نیست	در علم محققان جدل نیست

بدان لی درویش صادق که مجرد علم انتها کافی نیست و علم مقصود بالذات نیست علم | را آلتست.^{۳۶} گفته اند از برای رسیدن بمقصود و نیز تشبیه کرده اند علم را بزدبانی^{۳۷} | یعنی شخصی را مقصودی است | بر پشت بامی^{۳۸} و او محتاج است به نردبانی از برای رسیدن بمقصود چنانکه حضرت مولوی رومی قدس سره و میفرمایند:

۳۴ سراپست؟ سراپست؟

۳۵ Written below line.

۳۶ آلتست؟

۳۷ بنردبانی

۳۸ بای؟

بیت

چون شدی برپام های آسمان
چون بمطلوبت رسیدی لی ملیح
چون مبارک نیست بر تو این علوم
زشت باشد جست جوی نردبان
شد طلبکاری علم اکنون قبیح
خوشتن کولی کن بکذر ز شوم

بیت

کر زهد علم دلری درد خدا ندلری
بی مایه محبت کانست اصل فطرت
در وقت جان سپردن دل باندم ندیم است
این زهد ما سقیم است | این علم ما
عقیم است

| جنانکه حضرت شیخ نجم الدین کبرامیفرمایند:

رباعی

یک جند بعلم عقل در کار شدم
هم عقل عقیده بود هم علم حجاب
چون دانش تو هر دو بیزلر شدم
تا بدانی کز همه نادان تری
اندر صدد دانش توگرلر شدم

بدان لی درویش صادق که از علم وقتی نتیجه حاصل میشود که مقارن بعمل سازی جنانجه گفته اند میان علم و عمل از دواج است نتیجه اش رهیدنست از خود | بعد از رهیدن از خود صد هزار نتیجه دیگر | مثل سوز و درد و حالات و مقامات و کرامات و اذواق^{۳۹} که این طایفه علیه را میباشد و حدیث رسول الله صلی الله علیه و سلم ناطق است برین که من عمل بما علم ورثه الله | علم مالم یعلم و | علم مالم یعلم عبارت از ینهاست که گفتیم. | مثلاً شخصی علم اولین و آخرین حاصل کرده باشد [F. 39a] و در عمل نیاورده هیچ نتیجه او را حاصل نخواهد شد. و اگر نیز عمل اولین و آخرین بکند که علم نداشته باشد نیز نتیجه نخواهد داد.

بیت

علم باید تا عمل گنجی بود
ورنه بی دانش عمل رنجی بود

۳۹ نا؟

۴۰ کز؟

۴۱ در نسخه: لزواق

جنانجه گفته اند: أَفْضَلُ مَا يَلْزَمُ الْإِنْسَانَ نَفْسَهُ الْمُرَاقِبَةُ وَالْمَحَاسِبَةُ وَسَيَاسَةُ
عَمَلِهِ بِالْعِلْمِ.

بدان لی طالب صادق که نتیجه و افراز عمل و عمل وقتی | ظاهر میشود که باجارت شیخ کامل
مکمل باشد نه آنکه بسر خود عمل بکند.

بیت

بخت ^{۴۲} دولت را فراری میکند	لز سر خود هر که کاری میکند
لز سر عمیا درین دریا مرو	سر باید راه را تنها مرو
نبودش در راه هرگز ^{۴۳} خجلتی	هر که شد در ظل صاحب دولتی

بدانکه علم و عمل تا زمانیست که این کس در قید حیاتست بمجرد آنکه ناصیه حضرت
عزرائیل در نظر می آید همه فرو ریزد | هیچ چیز نمی ماند مگر نسپت ذوقیه که نتیجه علم و
عمل است و غرض لز خلقت بشر این نسپت ذوقیه است و شرف انسان بر ملک لز ینجهت است.

نظم

طاعت روحانیان بسیار هست	علم هست آنجایکه اسرار هست
زآنکه این آنجانشان ندهد کسی	سوز جان درد دل می بر بسی
درد را جز آدمی در خورد نی	قدسیانرا عشق هست درد نی

بیت

هر کرا دردی نباشد او بدرمان کی رسد	درد باید مرد را تا دوست در مانش کند
ورنه زیر فلک اسباب تنعم جه کمست	غرض لز عشق توالم جاشنی درد و غم است

بیت

مقصود لز ان اهل درد است	بی درد کجا رسد بمقصود
-------------------------	-----------------------

نقولست که در زمان پشین در شیراز دانشمندی بوده زاهد و عابد و خطیب نیز بوده. شبها
ز زانده میدلشته و روزها را بروزه میکذرائیده شبی در واقعه می بیند که [نوری]^{۴۴} لز دهان او

^{۴۲} نجت؟

^{۴۳} در نسخه: هر گز

^{۴۴} Marginal insertion.

بیرون می آید و بر زمین می رود متحیر شده که چه سر باشد که عمل من بر زمین می رود
 بمضمون این آیت که قوله تعالی [F. 39b] | إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ
 يَرْفَعُهُ^{۴۵} بایستی مرفوع شدی درین حیرت. روزی دیگر رفتند پیش شیخی از مشایخ آنزمان
 | و واقعه خود را عرض کردند. حضرت شیخ فرموده اند غالباً شما را لولات بجایی نیست.
 گفتند آری. شیخ گفته اند ازین جهت است تا لولات بجایی نمی آرید عمل شما را
 باآسمان نمی برند همان زمان بحضرت شیخ لولات کردند آن | شب در واقعه دیده اند که
 نوری از دهان | ایشان بر آمده و شق کرد هفت آسمان را و رفت آنجا که می باید. | سلسله که
 این طایفه را گفته اند بمشابه ریسمانست آویخته از جانب بالا بسوی زمین هر که
 داست درین | ریسمان زد کشیدندش بجانب بالا که مَنْ تَمَسَّكَ بِحَبْلِ مِنْهَا قَادَتْهُ إِلَى
 السَّمَاءِ.

یوسف آمد رسن در زن تو داست	از رسن غافل مشویی که شده است
حمد لله کین رسن آویختند	فضل رحمت را بهم آمیختند
نوح وقت است هر ولی بجهان	کورباند ترا ازین طوفان
بی پیر مرو تو در خرابات	بر ^{۴۶} جند سکند رزمانی

| دیگر آنکه گفته اند تیر از ترکش سلطان باید تا حمایت را شاید، یعنی این نسبت را از
 سر | سر پرورد می باید گرفت تا نتیجه دهد. | یعنی عملی که از پدر خود و استاد و از یاران
 خود و از مصیاحبان خود یا از کتب گرفته باشد این نتیجه نمیدهد و این را | بمنزله
 تخمبست نا رسیده. گفته اند لو سبز نخواهد شد از کجا که بر دهد.

^{۴۵} Qur'an XXXV:10.

^{۴۶} هر؟

بیت

هر که با او نشست در عمل است	صحبت پیر به زهر عمل است
رهبرت سوی وصل جانانست	این عمل همچو را ز پنهانست
تو طلب کن در هزار اندر هزار	گر تو کویی نیست پیری آشکار
ننک خلقان دیده در خرقان شده [F. 40a]	پیر هست این زمان پنهان شده
قفل درد را کلید آمد پدید	گر ترا در دیست پیر ^{۴۷} آید پدید

بدان ای | درویش که اکابر | جنین گفته اند که دو طایفه اند که بسبب عزت و شرف و بزرگواری که وجود فانی عارضی ایشان است از وجود حقیقی باقی سرمدی دور مانده اند. اول ساداتند که وجود عارضی فانی ایشان مستفاد از وجود شریف عارضی فانی آنحضرت است صلی الله علیه و سلم. وجود شریف عارضی فانی او صلی الله علیه و سلم اشرف همه وجودات | عارضی | انبیاست صلوٰۃ الله علیهم اجمعین چنانکه حدیث قدسی ناطق است برین لولاک لما خلقت الافلاک یعنی اگر مقصود وجود شریف او تو نبودی صلی الله علیه و سلم خلق نکردی افلاک را یعنی | غرض | از آفرینش عالم وجود شریف او بود صلی الله علیه و سلم و حدیث کنت کنزاً مخفياً فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لا عرق نیز مبین این معنی است یعنی حق سبحانه و تعالی میگوید که گنجی بودم...^{۴۸} خواسم که شناخته شوم. بس خلق کردم خلق را یعنی غرض حق سبحانه و تعالی از آفرینش عالم اظهار جمال و جلال خودش بود. | یعنی میخواست که | ذات^{۴۹} شریف او را سبحانه ظهری باشد که ذات شریف | همچنانکه هست بتمامه درد^{۵۰} ظاهر شود و آن مظهر^{۵۱} ذات شریف پیغامبر ما محمد رسول الله بود صلی الله علیه و سلم. | * ذات

۴۷ سر؟

۴۸ One word smudged here.

۴۹ در نسخه: ذات است.

۵۰ درو؟ در او؟

۵۱ منظر؟

پاک لو سبخانه همچنانکه بود در آینه دل [لو]^{۵۲} ظاهر شد همچنانکه بعضی از اکابر گفته اند: محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم^{۵۳} یعنی آینه که هیچ چیزی نماند در مکن غیب آلهی که الا در و ظاهر شد. بس سادات ازینجهت | که وجود عارضی | ایشان اشرف وجودات عارضی دیگر است قانع شدند باین و این حجابی شد ایشانرا از وجود حقیقی باقی سرمدی.

بیت

بهر چه از دوست و امانی [F. 40b] جه زشت آن نقشُ جه زیبا
بهر چه از دوست دور افتی جه کفر آن
حرفُ جه ایمان

از وجود حقیقی باقی سرمدی قانع شدن ایشان خالی از دو چیز نیست، یکی آنکه | غافلند. غالباً از آنکه | وجود دیگری هست اشرف ازین وجود ویا خود میدانند و طریق حصول آنرا نمی دانند.

بیت

مرغیکه ندلرد خبر از آب زلال منقار در آب شور دلرد همه سال

باری با همه حال این وجود عارضی سادات همان وجود شریف عارضی حضرتست صلی الله علیه و سلم قرناً بعد قرن بایشان رسیده است بسیار عزیز و شریف اند.

اما بدان | درویش صادق که آنحضرت را صلی الله علیه و سلم | وجود دیگری هست که این | قطره | باشد از دریای بی نهایت | آن وجود و آن وجود وجود موهوب حقانیت و حصول | او موقوفست بفناء این وجود عارضی فانی و آنحضرت صلی الله علیه و سلم بیقین دانست که وجودی هست و رای این وجود که این قطره ایست از دریای بی نهایت آن وجود همت عالی |

۵۲
Written below line.

۵۳
The line starting "dhat-e sharif" (see *) is repeated here and then crossed out.

آنحضرت صلی الله علیه و سلم تقاضای آن کرد که آن وجود نیز او را باشد و معلوم کرد که حصول آن وجود شریف موقوفست بفنای این وجود عارضی فانی بمقتضای حدیث مَنْ طَلَبَ شَيْئاً وَجَدَ وَجَدَ مَدَّتْ مَدِيدَ جَدُوْ لَهُتَمَامَ بِيْ نَهَايَتِ نَمُوْدَ وَ اَيْنَ وَجُوْدَ عَارِضِيْ فَانِيْ خُوْدَ رَا بَتَمَامِهِ فَانِيْ سَاخَتْ. | هِيْجَ ذَرَّةٌ لِّزَيْنِ وَجُوْدَ دُرُوْ بَاقِيْ نَمَانْدَ. | حَقِّ سُبْحَانِهِ وَ تَعَالٰی وَجُوْدَ شَرِيْفِ خُوْدَ رَا عَوْضَ وَجُوْدَ لُوْ بَاوْ لِرَزَانِيْ دَاشْتِ.

بیت

تا ذره از وجود باقی است در بوته عشق میگذریم

| مَنْ كَانَ لِلَّهِ تَلَفُهُ كَانَ اللَّهُ خَلْفَهُ.

بیت

کان لله بوده در ماضی تا که کان الله له آمد جزا

| حدیث بی یسمع و بی ببصر و بی یبطش و صف حال او | شد همچنانکه در جنگ احد واقع شد و قوله تعالی [F. 41a] مَا رَمَيْتَ اِذْ رَمَيْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمٰی. ۵۴
مارمیت اذرمیت بی ویست همچنین قال الله از صمتش بحست

بدانید ای سادات عظام که آن حضرت صلی الله علیه و سلم بدر باختن این وجود عارضی فانی باین سعادت مشرف [شد] ۵۵ | که آنچه در زمین و آسمان نکنجید در قلب منور او کنجید.
| لَا يَسْعُنِيْ اَرْضِيْ وَ لَا سَمٰی وَلَكِنْ يَسْعُنِيْ قَلْبُ عَبْدِ الْمُؤْمِنِ.

بیت

آسمان بار امانت نتوانست کشید قرعه فال بنام من دیوانه زدند

| قَلْبُ الْمُؤْمِنِ عَرْشُ اللَّهِ الْأَعْظَمِ.

بیت

دل عرش اعظم است خدا را باتفاق آنجاست جای سلطنت آنجاست جای دل

۵۴ Qur'an VIII:17.

۵۵ Written below line.

شمایان نیز فرزند آن حضرتید^{۵۶} | استعداد شریف شما همان استعداد است. شما نیز همت عالی خود را در کار در لید و این وجود عارضی فانی خود را در بازید تا باین سعادت‌ها که گفته شد مشرف | شوید چنانکه بعضی از سادات عظام مهتد شدند و هر یکی رکنی شدند درین طریق | امیر قاسم و امیر سید علی همدانی قدس الله | سرهما.

اما طایفه دوم علماء اند که بواسطه کمال شرفی که علم راست ازین سعادت که متمنای جمیع از کیاست دور مانده اند علم ظاهری وجود عارضی فانی ایشان شده است و این ایشانرا حجاب شده است از | وجود حقیقی باقی سرمدی.

بیت

بهر چه از دوست دور افتی چه کفر آن حرفُ چه ایمان

بهر چه از دوست و امانی چه زشت آن

نقشُ چه زیبا

چراکه علم گوهریست که از و شریف تر گوهری نیست و مراد از علم سخن است چنانکه گفته اند:

بیت

سخن از آسمان فروز آمد

گر بدی گوهری ورلی سخن

سخن از کنیز کبود آمد

بس فرود آمدی بجای سخن

مراد ازین سخن کلام الله است که از آسمان فرود آمد بر پیغامبر صلی الله علیه و سلم و پیغامبر صلی الله علیه و سلم [F. 41b] تصرف در مردمان بکلام کرد و این علم عالمان مستنبط از کلام است وجود شریف علما حاصل و مظهر این شده است همچنانکه این حروف و کلمات حاصل کلام نفس امری شده اند و کلام نفس امری آن معنی است که قایم است بذات حق سبحانه و تعالی عزت و شرف این حروف و کاغذ از جهت آن معنی است که قایم است بذات حق سبحانه و

^{۵۶} آن حضرت هسید

تعالی علما این را حاملند از اینجا. | بدائی که علما | بغایت عزیز و شریفند غایتش این وجود علمی عارضی ظاهری فانی حجاب شده است ایشانرا از حقیقت علم و از حقیقت وجود حقیقی باقی سرمدی اما در صد ذات ایشان بسیار عزیز و شریفند. | هیچ وجودی از وجودات عوالم مساوی وجود ایشان نمیتواند بود. | استعداد ایشان بهترین استعداد دیگرانست از برای تحصیل وجود حقیقی باقی سرمدی. | هیچکس را حد آن نیست که بدیشان گستاخی تواند کرد. مگر این طایفه علیه که از کمال شفقت و دل سوزی میدانند که استعداد شریف ایشان قابل است و حیف می آید که ایشان درین مرتبه بمانند چراکه بعضی از علماء عظام مهتد شدند هر یکی بحری شدند درین طریق مثل شیخ محی الدین العربی و مولانا جلال الدین رومی و حضرت [خواجہ محمد]^{۵۷} پارسا قدس الله سرارهم | چراکه باین استعداد اگر ایشان قدم بردارند و | قدم بر وجود علم | ظاهری فانی خود مانند بجه سعادتها که نرسند.

بیت

جاء این چیست در خون آمدن	از وجود خویش بیرون آمدن
هر چه نکذرد ترا جز سوی دوست	مغز دانش آن بود بکذلر پوست
لی آنکه بقبله و فاروست ترا	بر مغز جرا حجاب شد پوست ترا
دل در پی این آن نه نیکوست ترا	یک دل دلری بس است یک دوست ترا
جاء دفع خواطر صحبت پر است بس [F. 42a]	رخنه بر یاجوج بستن خاصه اسکندر است

بیت

سر ^{۵۸} باید راه را تنها مرو	از سرعیا درین دریا مرو
هر که شد در ظل صاحب دولتی	نبودش در راه هرگز خجلتی
صحبت پیر به ز هر علم است	هر که با او نشست در عمل است
این عمل همجو را ز پنهانست	رهبرت سوی وصل جانانست
بی پیر مرو تو در خرابات	هر چند سکندر زمانی
پیر مالا بد راه آمد ترا	در همه کاری پناه آمد ترا
نوح وقت است هر ولی بجهان	کور باند ترا ازین طوفان
هر ولی را نوح کشتی بان شناس	صحبت این قوم را طوفان شناس

۵۷

Marginal insertion.

۵۸

پیر؟

و دیگر آنکه بند این دو طایفه را که گفته اند بغایت محکم است، یعنی بند سادات و علما | هیچ چیز بند ایشانرا نمیتواند کشود مگر یکی از دو چیز یا جذبه که جَذَبَةٌ مِنْ جَذَبَاتِ الْحَقِّ توازی عَمَلِ الثَّقَلین.

جذبه ده تا یک زمان طیران کنم	در هوای لا مکان جولان کنم
یک جذبه ز حق آمد دل برد بغارت	مجنون جه کندکین کشش از جانب
	لیلیست

و یا آنکه بالتفات خاطر عزیزی.

بیت

تا نیفتد بر تو مردی را نظر | از وجود خوش کی یابی خبر

چنانکه بنسبت امیر سید شریف که واقع شده است. نقولست از حضرت امیر سید شریف که در لوان طلب علم زهد و تقوی | ایشان بمرتبه بوده است که بدرهای مساجد مقفل که می رسیده اند همین که اشارت میکرده اند. قفل از هم میریخته بجایی رسیده که دغدغه طلب در ایشان پیدا شده و غلبه کرده و این درد طلب | کشیده ایشانرا. بصحبت شریف خواجه علا و الدین عطار | قدس سره | و طریقه حضرت ایشان آن بوده که یکی از خلفای خود را که مولانا ابو سعید نام داشتند بر در گذاشته بوده اند تا هر که آید باو صحبت دارد اگر قابل باشد در آید و اگر نه اجازت بدهد تا برود. | اتفاقاً حضرت امیر را درد طلب [F. 42b] بغایت قوی شده بوده خواسته اند که بصحبت شریف | خواجه مشرف شو. | همین که بر در رسیده اند نظر | حضرت مولانا ابو سعید که بر ایشان افتاده گفته اند. | حضرت امیر بغایت پاکیزه مینمایند توانید که از این پاکیزه کیهادر گزیرید. و بعد از آن بصحبت شریف حضرت خواجه در آید | یعنی زهد تقوی وجودی شده بوده ایشانرا با وجود وجود علمی و سیادت و این وجودات حجابی شده بوده ایشانرا از حقیقت مقصود یعنی توانید که از این وجودات در گذرید ایشان بسخن حضرت مولانا ابو سعید التفات نکرده اند و بصحبت شریف

حضرت خواجه علاو الدین در آمده اند. | همین که نظر | خواجه علا و الدین بر ایشان افتاده
 همین عبارت فرموده^{۵۹} اند که توانید که ازین | وجود عارضی فانی که وجود علمی و زهد است
 در گذرید به برکهٔ نفس شریف حضرت خواجه. غالبا معلوم کرده | که چه می باید کرد خود را
 تسلیم کرده اند. مدتهای مدید | حضرت خواجه | میگفته اند که تا زمانی که این وجود
 باقی است وجود حقیقی باقی سرمدی | ظاهر نمیشود. اتفاقا روزی در زمان خوشی بصحبت
 شریف حضرت خواجه مشرف شده اند حضرت مولانا نظام الدین | نیز بوده اند در صحبت
 شریف ایشان. حضرت خواجه التفاتی بجانب | حضرت امیر کرده باشند. | حضرت امیر فریادی
 کرده | بتن شوی افتاده اند. حضرت مولانا نظام الدین ایشانرا گرفته | که «چه واقع شد؟
 شما را که اینجنین | کردید؟» گفته اند «سالها بود که از حضرت ایشان می شنیدم که
 تا این وجود باقیست وجود حقیقی روی نمی نماید. این زمان بالتفات | حضرت ایشان آن
 همه رفت و چیزی بجای آن فرود آمد که خود را | نتوانستم ضبط کرد. این صورت واقع شد.»

[F. 43a]

بیت

برگ نولو مرتبت سر بجفات میکشد	فقر فنا و مسکنت جانب مات میکشد
که کششی است ناکهان تا نبری بخود کمان	بیک قبول ماست آن کان سوی مات
	میکشد
باش زبون هر فره تا بکشایدت کره	درد کزین که درد به کان بدوات
	میکشد
قفل در معرفت هستی بیحاصل است	هر که ز خود نیست شد حاصلش آمد
	کلید
راه با الله یافت قاسم ناگاه یافت	زانکه بشمشیر لا از همه عالم برید

| چه محکمی بند علما از دو چیز | بیرون نیست. یکی آنکه بدست آوردن علم بغایت دشوار
 است چرا که بمدتهای مدید و بر یافت و محنت بسیار بدست می آرند. ازینجهت آسان
^{۵۹} در نسخه مزموده است.

نمیخواهند که | از دست دهند چراکه گفته اند هر چه بدشوری بدست می آید دادن و نیز
 از دست دشواری است یا خود اعتقاد میکنند که گذشتن از علم باین معنی است که هیچ
 اثری از علم در ایشان باقی نخواهد ماند و حالا آنکه همچنین نیست چراکه گذشتن از علم
 که گفته اند گذشتن از وجود و هستی است که از علم حاصل شده است یعنی خود را دانایی
 و عالمی میدانند از اینجهت تکبر میکنند بر مردمان ازین میباید گذشتن و گذشتن
 ازین آنست که خود را بنادائی اعتقاد کنند و از همه کمتر بینند چراکه کمال در اینست.

بیت

جون کمال دانشم نادانست جاره کارم همه حیرانیست

العجز عن در که الادراك ادراك.

کمتر از کم شو اگر دلی | خبر
 کم زدن خود کمال مردانست
 این طریق کاملانست لی | پسر
 هر که خود را کم زند مرد آنست

چنانکه حضرت مولوی رومی | میفرمایند که علماء که پیش ما می آیند غالباً کمان میبرند که
 علم ایشان نقصانی می پزیرد و حال آنکه علم ایشان مرده است پیش ما که می آیند زنده
 میشود و حیانی حاصل میکند. [F. 43b] قال بعض العارفين مخاطباً لاهل النظر اخذتم
 علومكم عن الرسوم ميتاً عن ميت واخذنا علومنا هذا من الحي الذي لايموت |
 ابد انقلست.

| از خدمت مولانا سعد الدین تفتازانی که مشرف شده باشند بصحبت شریف حضرت خواجه بهاء
 الحق و الدین قدس سره | حضرت خواجه | گفته باشند جونست که ملا | کوزه بر دو شاپ شما را
 خالی سازیم و پر عسل | سازیم ایشان راخی نشده باشند. و گفته باشند که بر دو شاپ خود
 هست از کجا که پر عسلی توانند | ساخت. غالباً مقتضای عقل اینست و این طریق راوری
 طور عقلست گفته اند:

میصرع: عقل از عقيله خیزد عشق از جنون سودا^{۶۰}

جنانجه حضرت شیخ نجم الدین | میفرمایند:

رباعی

ایکجند بعلم عقل در کار شدم	اندر صدد دانش تکرار شدم
هم عقل عقيله بود و هم علم حجاب	جون دانستم ز هر دو پزیر شدم

| محکمی بند سادات از جهت اعتماد بر شفاعت | حضرت پیغامبر میتواند که باشد همچنانکه |

فرزند اتراناز و اعتماد بر پدران میباشد هر^{۶۱} بیکاری و بیحاصلی که میکنند پدران بواسطه

شفقت پدری عفو و تجاوز | میکنند چنانکه گفته اند:

بیت

فرزند اگر چه عیب ناکست	در چشم پدر ز عیب پاکست
------------------------	------------------------

آری همچنین است شفاعت و شفقت آنحضرت صلی الله علیه و سلم عام است بر جمیع خلق خدا و بر فرزندان | بطریق لولی.

اما بدن ای طالب صادق که معنی شفاعت چیست؟ | بدانکه شناخت^{۶۲} آنست که شخصی گناه

و عصیان بسیار کرد بصاحب خود این گناه و عصیان او را از صاحب خود محجوب ساخت | او

خود نمی تواند که عذر گناه از صاحب | بخواهد بس محتاج میشود [F. 44a] | باین که

شخصی که | قریب است بصاحب او او را واسطه سازد تا عذر گناه او بخواهد. این خواهنده عذر

| را شفیع میگویند. آن عمل او که خواستن عذر است از صاحب شفاعت میگویند بس

حضرت | پیغامبر صلی الله علیه و سلم از کمال قربت که | بآنجناب دلاند شفیع اند. |

گناه کاران امت را و فرزندان خود را بطریق لولی | اما نتیجه شفاعت عفو گناهست از عاصی و

۶۰ سورا؟

۶۱ بر؟

۶۲ شفاعت

خلاصی از دوزخ و عذابهای دوزخ و دخول در بهشت اما نتیجه خیلی نخواهد بود از بهشت ایشانرا | چراکه بهشت نتیجه اعمالست. گفته اند و ایشانرا عمل بسیار نی. چنانکه گفته اند دنیا دار عمل است و آخرت دار قرب و | جزا جزا بمقدار عمل میباشد و نیز گفته اند | و ارض الجنة قيعان فعليك بغراسها یعنی زمین جنت زمین هنواریست که در وی هیچ چیز نیست از درخت و جوی شیر و حور و قصور بس برتست نشاندن درخت | دروان ساختن جوی شیر و حور و قصور در وی، یعنی، آدمیان هر^{۶۳} عملی که میکنند از ذکر و تسبیح و نماز و خواندن قرآن و غیره مناسب هر حرفی چیزی میشود در بهشت یعنی | اعراض آنجا همه جواهر میشود.

چنانکه منقولست از حضرت شیخ محی الدین که گفته اند: این مسئله بمن رسیده بود که اعراض آنجا همه جواهر میشوند. مدتی مدید متأمل و متفکر | این مسئله می بودم تا که یکباری در کشتی جنگ نشسته بودم و درین تفکر می بودم. شبی بود بغایت تاریک شخصی از کشتی برخواست از برای قضای حاجت^{۶۴} ناکاه در دریا افتاد. | در زمان افتادن سبحان الله گفت خواستم که ملاح را خبر کنم از نظرم غایب شد بغایت متألم شدم. بناگاه دیدم که در کشتی حاضر شد بجا مهای تر گفتم «آیا ترا چه کس اینجا آورد؟» گفت «نمیدانم جا نوری [F. 44b] ازت | کشتی کردن خود را دراز کرد.» و گفت «| ترا من | اینجا آوردم.» | من نتیجه آن سبحانه الله توام که در زمان افتادن گفتم حق سبحانه و تعالی مرا باین صورت مصور ساخته است تا قیامت باین تسبیح مشغولم و همه ثواب تراست. حضرت شیخ | میگویند بعد از | ین واقعه جزم شد صحت این مسئله بر من و اگر هم گویم بواسطه.

| شفاعت | حضرت صلی الله علیه و سلم حق سبحانه و تعالی | فضل کند و در بهشت در لرد و

۶۳
بر؟

۶۴
Reading on last two words unclear.

انعام بسیار کند آن | نیز سهل است پیش مرتبه اولیا | چرا که حق سبحانه و تعالی آدمیانرا
 استعداد و قابلیت داده است که بعمل کردن | بدرجاتی مشرف میشوند که هیچ | ندیده باشد و
 هیچ گویی نشنیده و بر هیچ دلی نگذشته | چنانکه | گفته است اعدت لعیادی^{۶۵} الصالحین
 ما لاعین رأی و لا اذن سمعت و لا خطر علی قلب بشر. چنانکه اولیاء الله بواسطه عمل
 کردن بجه سعادت آنها که مشرف نشدند. نگویی که حق سبحانه و تعالی وقتی که بواسطه شفاعت
 آنحضرت صلی الله علیه و سلم بهشت و نعم بسیار بفضل | خود ممکن است که به بنده های
 خود بکند و نیز ممکن است | آنچه بانبیا و اولیا داده است بدیگران | بدهد | چرا که انبیا و اولیا
 این سعادت را بکشیدن ریاضت و محنت بی نهایت و صبر کردن | بر بلا ها یافتند و سنت
 الله | همچنین جاری شده است.

بیت

بی بلا ره عشق آسان نیست گنج با ما ردن کل باخار

بی اینها یافتن | این سعادت ممکن نیست اولیا بدانکه آن سعادت چه چیز است؟
 بدانکه آن امانت است که آسمان و زمین و جبال حمل آن نتوانستند کردن و ابا نمودند.
 قوله تعالی انا عرضنا الامانة علی السموات و الارض و الجبال فابین ان یحملنها
 و اشفقن [F. 45a] منها و حملها الانسان انه کان ظلوماً جهولاً.^{۶۶}
 آسمان بار امانت نتوانست کشید قرعه فال بنام من دیوانه زدند

بدان ای درویش صادق که مقصود حق سبحانه و تعالی از آفرینش عالم حمل این امانت بود بر
 هر چه غیر انسان عرض کرد ابا نمودند و حضرت انسان | این را قبول کرد و حامل این امانت
 او شد. ازینجهت حق سبحانه و تعالی او را ظلم و جهول خواند چرا که | در میانه مردم میباشد
 آنکه باری را که جماعتی نمیتوانند بر داشتن یکی از | میان برداشت از تعجب میگویند که

^{۶۵} لعیادی؟

^{۶۶} Qur'an XXXIII:72.

عجب ظالم | جاهلست باریرا که هیچکس | نمی تواند بر داشت لو بر داشت. | بر خود ظلم کرد چرا که بر داشتن این هیچکس دیگر را ممکن نیست. | مراد از انسان که | و حملها انسان است خیال نکنی که مطلق الانسان حامل این امانت تواند بود. | بدانکه مراد از انسان اینجا انبیا و اولیا اند و حامل این بار ایشانند | مابقی همچون همجند |. كما قال النبي | علیه السلام الناس عالم و متعلم و سایر الناس کالهمج و قوله تعالى اولئك كالانعام بلهم اضل.^{۶۷} | و حامل این امانت ایشانند حمل این امانت غیر | ایشانرا ممکن نیست چرا که حامل وقتی بار بسیار میتواند برد است که [مدت مدید]^{۶۸} اندک اندک ورزش کرده باشد و | اگر بی ورزش شخصی بیکبار بار بسیار بر دارد که در خود حوصله او نباشد. و هم است که هلاک شود و اگر هلاک نشود معیوب خود خواهد شد. علی الخصوص | بار امانت که آسمان و زمین و کوه حمل نتوانستن کرد | آدمی ضعیف چون تواند کرد مگر بورزش | که او را استعداد ورزش این داده اند و هیچ یک از مخلوقات دیگر رانی.

بدن | که ورزش حمل این بار | باندک زمانی میسر نمیشود تا مدت بست و سی سال و جهل و پنجاه سال ورزش این نکند ممکن نیست [F. 45b] بر داشتن این بار چنانکه گفته اند:

بیت
تا خون نکنی دیده دل بنجه^{۶۹} سال هرگز ندهند راحت از قال بحال

و هر که پیش ازین مدت که گفته شد خواهد که حمل این بار | کند قصد در خرابی خود کرده باشد. چنانکه حضرت موسی صلوات | الرحمن علیه پیش از وقت خواست که آن واقعات که شنیده او را دست داد یعنی حق سبحانه و تعالی خواست که حضرت موسی را بر قومی به پیغامبری فرستد او را ریاضت فرمود مدت سی شبانه روز تا استعداد او قابل این معنی شود.

^{۶۷} Qur'an VII:179.

^{۶۸} Marginal addition.

^{۶۹} پنجه

حضرت موسی صلوات الرحمن علیه سی سبانه روز یاضت کشید استعداد او غالباً قابل این معنی نشد. حق سبحانه و تعالی امر کرد ده روز دیگر. قوله تعالی و واعدنا موسی ثلاثین لیلة^{۷۰} | و اتمناها بعشر فتم میقات ربه اربعین لیلة^{۷۱} بعد از تمام شدن جهل شبانه روز استعداد حضرت موسی قابل آن شد غالباً که حق سبحانه و تعالی باو مکالمه کند و بکلام | پیغام حق سبحانه و تعالی را بآن قوم رساند. بعد از تمام شدن جهل شبانه روز حضرت موسی بآن مقام که حق سبحانه و تعالی وعده کرده بود آمد. | حق سبحانه و تعالی در | مکالمه شد بحضرت موسی | حضرت موسی | ذوق کلام حق سبحانه و تعالی | یافت و بی اختیار شد و از مقام خود تجاوز | کرد و از | حق سبحانه و تعالی طلب دیدار کرد. | و حال آنکه استعداد او قابل این معنی نشده بود و این امانت فراخور استعداد او نبود | حق سبحانه و تعالی بعلم قدیم خود دانسته که این امانت فراخور استعداد او نیست. بس گفت لَنْ ترانی^{۷۲} یعنی نمی بینی تو مرا | یعنی استعداد ترا طاقت دیدار من نیست. |

| و گفت حق سبحانه و تعالی | در کوه نظر کن کوه باین سختی و وقار اگر بر جای خود قرار گیرد تو نیز شاید توانی دید. بس حق سبحانه [F. 46a] | در کوه تجلی فومود کوه طور تاب | جمال و جلال | حق سبحانه و تعالی نیاورد همچون پشم کمان زده پاره پاره | شد. | و ازین واقعه هیبت و دهشتی در حضرت موسی پیدا شده که | صعقه بزد و بیخود شد. | در آن بیخودی کشف شد بروی که استعداد او را طافت و تاب جمال و جلال آلهی نبوده است. و نیز معلوم کرد این طلب از وی بی ادبی | است. نسبت بآنجناب | چونکه افاقت یافت گفت «پاکا خدولند اتوبه کردم ازین بی ادبیکه از من واقع شد. و اول کسی که ایمان آورد باین که نباید طلبیدن چیزی را که فراخور استعداد او نیست، آن منم.»

^{۷۰} Qur'an VII: 142.

^{۷۱} Qur'an VII: 142.

^{۷۲} Qur'an VII: 143.

بیت
 لن ترا نی میرسد از طور موسی را جواب
 بیت
 لنیٰ لن ترا نی نیاز باشد
 در پیش مرد عارف این هر دو ناز باشد

بدان ای درویش صادق که سر این چیست که حق سبحانه و تعالی در جواب حضرت موسی گفت
 نه بینی تو مرا؟ | اگر من در کوه نظر کنم | و کوه | بر جای خود قرار گیرد شاید توانی دید
 این چه نوع جوابیست مطابق سوال هست یا نی؟

بدانکه بدین بدان میماند که شخصی با کریمی دوستی کرد آن کریم همیشه بآن شخص
 التفات و انعام | میکند از بس که التفات و انعام کرد آن شخص از حد خود تجاوز کرد |
 بخاطر آورد چیزی را که فراخور استعداد او نبود از و طلبید آن شخص اگر ندهد | محمول شود
 بر خصّت او. و اگر دهد چونکه استعداد او قابل آن چیز نیست سبب خرابی او خواهد شد. و اگر
 مشافهه گوید | «تو قابلی | این | نیستی» خالی از بی صورتی نیست. بس همچنین حکیم
 مطلق جله شأنه بحکمت غامضه خود خواست که این معنی بطریقه حضرت موسی را کشف
 شود که هیچ شبهه در خاطر او نماند. | همچنین جواب گفت چونکه حق سبحانه و تعالی
 [F. 46b] حضرت موسی را به دوستی گرفته بود میخواست که او را از برای تبلیغ رسالت بدان
 قوم فرستد اگر جمال خود بدو | نمودی و هم هلاکت بود | همچنانکه کوه طور پاره | شد.

دیگر آنکه اکابر این صورت را طغیان گفته اند یعنی طلبیدن چیزی را که فراخور استعداد او
 نباشد و از آیت ما زاغ البصر و ما طغی^{۷۳} که نسبت حضرت صلی الله علیه و سلم واقع
 شده است معلوم میشود که دیگران طغیان کرده اند. غالبا و دیگر آنکه این مرتبه عالی که
 حضرت موسی خواست در مقام فنای اتم حاصل میشود و در حضرت موسی چیزی از هستی |

^{۷۳} Qur'an LIII:17.

مانده بود. غالباً | چراکه این دو آیت دلالت میکنند. بدان یکی آنکه لن ترانی^{۷۴} گفت یعنی نمی بینی تو عبارت از هستی این من و تست.

بیت

تا تو هستی هستی در تو کی رسد نیست شو تا هستیت از پی رسد

دیگر آنکه فلما جاء موسى^{۷۵} گفت و حبئت رانسپت بموسی | کرد بخلاف این به پیغامبر ما محمد رسول الله | گفت که سبحانه الذی اسرى بعبدہ لیلا من المسجد الحرام الى المسجد الاقصى الذی بارکنا حوله لنریه^{۷۶} | یعنی پاک خدایند که برد بنده خود را بشب از مسجد حرام تا مسجد اقصی این آیت دلالت میکند بر کمال فنای و نیستی آنحضرت صلی الله علیه و سلم بدانکه فنا را مراتب است این مقام عالی که فنای اتم است خاصه | اوست صلی الله علیه و سلم و امتان او را بقدر متابعت او صلی الله علیه و سلم نصیب است از این مرتبه عالی.

بیت

بی فنای مطلق جذب قوی کی حریم وصل را محرم شوی

و دیگر آنکه حضرت موسی در آن بیخودی این را نیز معلوم کردند که این مرتبه عالی بی متابعت آنحضرت صلی الله علیه و سلم حاصل نمیشود از | آنجهت تمنا کردند متابعت او را صلی الله علیه و سلم.

بیت

گرچه موسی خواست [F. 47a] این را بر دوام لیک عیسی یافت این عالی مقام

و لقد تمنی اثنی عشر نبیاً انهم کا نوامن امتی. اشارتست باین دیگر آنکه تجاوز نا کردن آنحضرت صلی الله علیه و سلم | با این همه درجات عالی از سه حال بیرون نیست |.

^{۷۴} Qur'am VII:143 (with non-standard spelling).

^{۷۵} Qur'an VII:143 (with non-standard spelling).

^{۷۶} Qur'an XVII:1 with spelling irregularities.

یکی آنکه حق سبحانه و تعالی در زل استعداد او را | همچنین کرده است قوت و قدرت و
 حوصله عظیم داده | که این همه حالات و مقامات عالی او را تغییر نتوانست داد. و یا خود |
 آنکه در خوردی یتیم مانده بود فقر و نا مرادی و بلا و محنت بسیار کشیده از دشمنان بواسطه
 کشیدن بلاها استعداد شریف او | قوی و محکم شد که هیچ چیز تغییر | نتوانست داد.

بیت

آدمی را جلد نامد بوغ دن
 تلخ تیز مالش بسیار ده
 کز رطوبتها شده زشت کران
 تا شود خوب لطیف بافره

چراکه خاصیت بلا و محنت اینست. | چنانکه گفته اند ان اشد البلاء علی الانبیاء ثم
 علی الاولیاء ثم الامثل فا الامثل |.
 زین سبب برانبیا رنج شکست
 از همه خلق جهان افزون تر است

یعنی دشوارترین بلاها بر انبیا واقع شده. | بعد از ان بر اولیا و بعد از ان بر امثال ایشان
 یعنی بر تابعان اولیا چراکه حق سبحانه و تعالی میخواست که ایشانرا حامل بار امانت سازد به
 بلاها استعداد | ایشان را قابل ساخت. | چراکه بلا و محنت اثر قهر الهی است نیکها و خویشها
 اثر لطف آلهیست آدمی مظهر و حامل این دو صفت است هر چه بلا و محنت تربیت استعداد
 قهریه الهی میکند و نیکها و خویشها تربیت استعداد لطفیه الهی میکند همچنین مدت مدید
 آدمی را باین دو صفت تربیت میکند تا قابل | آن شود که بار امانت را بر وی حمل کند. دیگر
 آنکه کلام الله را گفته اند [F. 47b] اکثر قصه انبیاست هر چه بر انبیا واقع شده است حق
 سبحانه و تعالی | بایشان چه معامله کرده است همه اینجا مبین است و حضرت | صلی الله
 علیه و سلم همه را دانست | این واقعات ببند و نصیحت شد او را |. همچنانکه گفته اند
 شتر پیشین شتر بسین را پل است واقعات انبیا پل شد او را گذرانید از ورطه طغیان.

بدان لی | طالب صادق که واقعات انبیا و اولیا طالبان این زمانرا نیز پل میباید شود که

کذرا ند ایشانرا از همه | دغدغهها | چنانکه گفته اند طالب پیش مطلوب | کَالْمَيْتِ بَيْنَ
يَدَيِ الْغَسَّالِ میباشد که باشد یعنی هیچ مرادی و | مقصودی میباشد که نداشته باشد در مرتبه
بی اختیار باشد که نخورد و نیاشامد و نرود و نه ایستد و نگوید و نه بیند مگر بامر پیر.
دیگر آنکه نه طلبد هیچ مرتبه و مقامی از مقامات این طایفه را که مبادا که بی وقت طلبد | و
سبب خرابی | شود چنانکه گذشت همچنین کوزه استعداد خود را خالی ساخته مدتهای مدید
چنانکه گفته شد منتظر^{۷۷} باشد بی اختیار تا آن عزیز نیز از شراب محبت در کوزه استعداد او
قطره قطره می جکانیده باشد تا آنزمانکه کوزه استعداد او پر شود که غیر این شراب در کوزه
استعداد او هیچ نماند این زمان اختیار او راست هر چه گوید و هر چه کند همه نور و صفاست.

بدان لی طالب صادق که | مراد از علم، علم دین است نه هر علمی چنانکه گفته اند:

بیت

علم دین فقه است تفسیر حدیث هر که خواند غیر این گردد خبیث

اکابر | چنین گفته اند که جمله دنیا فضولی است مگر پنج چیز علمی که باو عمل کند قوتی که
قوت طاعت شود پوششی که ستر عورت و دافع سرما و کرما شود و مسکنی که دروسا کن شود
| آبی که تشنگی [F. 48a] به برد از مسکن بالاچق و چیزی اگر اختصار نماید موجب حلاوت
عظیمه و شرح صدر است گفته اند | در خوردنی [بهر چه]^{۷۸} | از آن پایه تر نیست اختصار
نمایند چنانکه حضرت | صلی الله علیه و سلم بآرد جونا پخته اختصار نموده بود. |
دیگر آنکه اهتمام نماید که از وجه حلال باشد و از حرام و شبه تا ممکن است پرهیز | کند.

بیت

لقمه تخم است برش اندیشهها لقمه بحر گهرش اندیشهها

بدانکه نتیجه لقمه حلال همه ذوق و شوق و حال و اندیشههای | نیکست | نتیجه | حرام همه

^{۷۷} ختظر؟ ضتظر؟

^{۷۸} Marginal insertion.

دغدغهای ناخوش و فسردها و بی ذوقیهاست. بدانکه مراد از علم که گفته اند | علم
حالت و آن علم لا بدی و ضروریست یعنی هر کسی را بو بینیم که حال او چیست؟ اگر مجرد
است و مال ندارد او را درین زمان علم حیض و نفاس و علم زکوة و حج فرض نیست | همین
علم نماز و روزه می بایدش دانست از سنن و فرایض و واجبات و مستحبات. و دیگر بذکر
مشغول میبایدش بود چراکه پیش این طایفه علیه هر نفسی که میزنند آن نفس را آخر انفاس
اعتبار میکنند | چراکه عبارت از عمر نفسی چند است «معدود فی علم الله» گفته اند
ماضی مرده است | مستقبل نزاده است و حال در نزعست. پس میباید که آدمی بجیزی مشغول
باشد که اگر فرمان در رسد بجیز دیگر نبایدش مشغول شد یعنی حیات مغتنمست کس نمیداند
که بعد از زمان دیگر چه چیز پیش می آید ما را از برای کاری آورده اند اینجا فرصت بغایت
تنک است.

بیت

مصلحت بود اینکه قاسم بهر تحصیل کمال ناکهی از جاه جان افتاد اندر جاه تن

کس نمیداند تا نفس دیگر چه میشود. | جوانی و تندرستی و حیات را اعتباری نیست فرصت

غنیمت است اَغْتَنِمِ الْفُرْصَ فَإِنَّ فَوْتَهَا [غَصَص] ^{۷۹}. [F. 48b]

بیت

دم را بناز دل و غنیمت شمار عمر	آنها که رفته اند خراب همین دم اند
بهر یک دم که در زیر دل جانست	خدا داند چه سرلر نهانست
ترلز ان بحر پر سرلر کامل	بهر دم میتوانی کرد حاصل
ترا یک بیند بس در هر دو عالم	که بر ناید ز جانت بی خدا دم
اگر تو پاس دلری پاس انفاس	بسلطانی رسانندت ازین پاس

و | این طایفه علیه ارباب انفاسند پیش ایشان هر نفسی که | بغفلت می براید کفر است.

^{۷۹} Marginal insertion.

| اگر حاضری مؤمنی

بیت

غافل مشو که مایهٔ ظلمات غافلست

هر نفس ز انفاس عمرت گوهر است

از قدم تا فرق نعمتهای لوست

| گر ندارم از شکر جز نام بهر

| اگر غافلی کافری.

بایاد دوست | باش که جانرا جلی کند

سوی حق هر ذره^{۸۰} تو رهبر است

عرضه ده بر خویش نعتهای دوست

این بسی خوشتر که اندر کام زهر

| و الله اعلم بالصواب.

^{۸۰} در نسخه زرّه است.

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذى خلق الانسان لمعرفة^١ النفس و الخالق و الصلوة و السلام على |
 محمد المبعوث لبيان المعارف و الحقائق و على آله و اصحابه المشحونة فى
 المغرب و المشارق. | قال النبى | عليه لاسلام: حكايت عن الله تعالى اعرف
 نفسك يا انسان تعرف ربك. و قال النبى | عليه لاسلام: اعرفكم بنفسه اعرف
 فكم بربه و قال النبى عليه السلام من عرف نفسه فقد عرف ربه.
 جهد كن جهد كه خود را بشناسى بيقين كه بغير از تو درين دل نديديم ديار

[F. 49a] بدان لى طالب صادق كه | پيغمبر صلى الله عليه و سلم جنين ميفرمايد | هر كه
 شناخت نفس خود را بدرستى كه شناخت پروردگار خود را لولا | بدانكه عبارت از نفس | جه جيز
 است؟ بدانكه عبارت از نفس | جيزى حقيقت آن جيز است.

اما بدان لى درويش كه | نفس بر دو قسم است: نفس انساني و نفس حيواني و آدمى مركب
 است. از اين دو نفس نفس انساني عبارت از آن قطره ايست كه از دريائى حقيقت خود در قالب
 آدم دميد. قال النبى | عليه السلام، حكاية عن الله تعالى خمرت طينة آدم بيدي
 أربعين صباحاً، يعنى كردم كل آدم را بيد قدرت خود در جهل صباح. بعد از آن | بيد قدرت
 خود صورت آدم را بيار است و دل آدم را تختگاه خود | ساخت و از روح خود | دميد. در دل
 آدم كقوله | تعالى و نفخت فيه من روحى^٢ و روح خود را نشانده بر تخت دل آدم |.
 قال النبى | عليه لاسلام قلب المؤمن عرش الله الاعظم. كقوله تعالى الرحمن على
 العرش استوى اول شבות عرش بس آنكه جلوس يار.

^١ لمعرفة؟^٢ Qur'an XV:29, XXXVIII:72.

بیت

این نکته را بدان مثل را بیاد آر
تَعَبَتِ الْعَرْشَ ثُمَّ انْقَشَ

بدان ای طالب صادق که مراد از عرش نیز دلست اینجا چنانکه گفته اند:

بیت

دل عرش اعظم است خدا را با تفاق
حق بر عروش جله زرات مستویست
آنجاست جای سلطنت آنجاست جای دل
این نکته را بدان و ولی^۳ سر نگاه دل

چونکه دل آدم را تختگاه خود ساخت | بعد از آن خواست که او را جلوه گاهی باشد تا ذات شریف خود را جلوه دهد. پس امر کرد بدنیا که شو. کقوله | تعالی انما امره اذا اراد شیا ان يقول له کن فیکون کن.^۴ یعنی شو فیکون پس شد. بعد از آن خواست که خود را جلوه هر [F. 49b] در دنیا بس روح | حیوانی را در وجود آدم خلق کرد و او را مرکب آدم ساخت | و آدم را بروی سوار ساخت و فرستادش بجانب دنیا تا | ملاحظ کند در دنیا به بیند که دنیا مناسب آن هست که محبوب حقیقی در وی جلوه کند، یعنی بعضی جایها که نا مناسب باشد، یعنی بلند و پستی داشته باشد مناسب سازد، چونکه روح حیوانی را مرکب او ساخته بود خوردن و خفتن را صفت وی کرده جراکه مرکب بار وقتی میتواند برداشت که چیزی بخورد. بعد از آن آدم روح حیوانی را سوار شد و بدنیا آمد تا روح الهی را جلوه دهد. و حدیث: کُنْتُ كَنْزاً مَخْفِئاً | نیز مبین این معنی است یعنی حق سبحانه و تعالی میگوید گنجی بودم بنهان خواستم | شناخته شوم بس خلق کردم خلق را تا شناخته شوم یعنی | غرض حق سبحانه و تعالی از خلق کردن خلق اظهار جمال و جلال خودش بود.

بیت

جو آدم را فرستادیم بیرون
جمال خویش بر صحرا نهادیم

^۳ دولی؟

^۴ Qur'an XXXVI:82.

همچنانکه پادشاهان مجازی وقتی که خواهند که بولایتی روند اول بعضی از امرای خود را می^۵ فرستد تا بیشتر روند و آن شهر را بیارایند و چهار باغها و میدانها را راست سازند تا بعد از آن پادشاه بیاید و خود را جلوه دهد بر خلق آن شهر و دیار همچنین حق سبحانه و تعالی خواست که خود را در دنیا جلوه دهد از خاک ترکیبی و صورتی ساخت و آن صورت را آدم نام نهاد.

بیت

سیاد لزل که دانه بر دلم نهاد	صیدی بگرفت آدمی نا نهاد
هر نیک بدیکه میرود در عالم	خود میکند بهانه بر عام نهاد

و دل آدم را تختگاه و عماری خود ساخت و بر تخت دل آدم نشست قرار و نشستی چنانچه او داند و لایق جناب او باشد و روح حیوانی را مرکب او ساخت و بر وی^۶ [F. 50a] سوار ساخت و روان ساخت بجانب دنیا تا در دنیا خود را جلوه دهد.

بیت

عماری دل لیبای را که مهد ماه در حکم است	تو توفیقی بده یارا که بر مجنون گذار
	آرد

چونکه | عالم را خلق کرده بود | اولا | عرض کرد خود را بر آسمان و زمین و کوه تا حمل او کنند همه با نمودند | بس آدم حامل این امانت شد چونکه روح حیوانی را مرکب او ساخته بود هیچ چیزی دیگر را تاب و طاقت بر داشتن ذات شریف او نبود. کقوله تعالی: | انا عرضنا الامانه على السموات والارض والجبال فابین ان يحملنها واشفقن منها وحملها الانسان انه كان ظلوما جهولا.^۷

آسمان بار امانت نتوانست کشید
قرعه فال بنام من دیوانه زدند

| چونکه روح حیوانی را مرکب او ساخته بود خوردن و خفتن را صفت او گردانید او را بآدم

^۵ راهی؟

^۶ بروی؟

^۷

Qur'an XXXIII:72, with non-standard spelling.

سپرد تا در دنیا او را تربیت کند تا قابل شود سولوی پادشاه حقیقی را همچنانکه هست دنیا را کشت گاه او ساخت از جهت جو و علف او و میر آخور حضرت آدم را ساخت قال النبی علیه و سلم الدنيا مزرعة الاخرة همچنانکه پادشاهان مجازی لسیان و تو بیچاقان نیک نگاه میدوند از جهت سولوی خود و بمیر آخور میسپارند و جو و علف از برای او تعیین میکنند تا میر آخور تربیت آنها میکند جند گاه تا قابل شوند سولوی پادشاه را اما بدانکه خوردن و آشامیدن و خفتن و خولستن و شهوت راندن و امثال اینها صفت نفس حیوانیست | جه نفس انسانی که عبارت از روح الهی است از ینها منزله است | و لوصاف او | حیوة و علم و حکمت و قدرت و ارادت و سمع و بصر و کلام و | امثال اینهاست.

اما بدان ای طالب صادق که روح [F. 50b] الهی وقتی که موصوف شد باین اوصاف او را درین مرتبه عقل نام شد. قال النبی علیه السلام اول ما خلق الله تعالى العقل چونکه قرار گاه او دل آدم شد او را قلب نام شد تسمیة الشئ باسم الحال مراد از قلب چیزی میانه چیزی میباشد دیگر آنکه او را قلب از جهت بقلش میگویند چراکه توجه او برد و طرفست یکی بجانب حق که آن مقراصلی اوست دیگر بجانب دنیا که برای مصلحتی که گفته شد.

بیت

دل نباشد لیک هست آن منزلش
نام او قلب از برای آن بود

آنکه در بهلوی جب خوانی دلش
جون بهرد و جانبش کردن بود

قلب المؤمن بین الاصبغین من اصابع الرحمن یقلبها کیف یشاء قلب المؤمن کَرِيشٍ فی فَلَاتِهِ یقلبها الریاح کیف یشاء. و دیگر آنکه حق سبحانه و تعالی آدم را بخلافت فرستاد بدنیا. کقوله تعالی ائی جاعل فی الارض خلیفه.^۸ خلیفه گفته اند بر مستخلف میباید که باشد یعنی هر چه در مستخلف هست از حیوة و علم و حکمت و ارادت و سمع و بصر و قدرت و کلام و امثال اینها میباید دردی نیز باشد همچنین این همه اوصاف که

^۸ Qur'an II:30.

گفته شد در روح خود که عبارت از خلیفهٔ اوست نهاد و او را بر قلب آدم نشانند و بدنیا فرستاد
از جهت خلافت مدبر جمیع امور اوست.

بیت

هر چه آن میرود از حد سمک تا بسما فاعلش را نتوان گفته که جونست چرا
هر نیکُ بدی که میرود در عالم خود میکندُ بهانه بر عام نهاد

بس همچنین | حضرت آدم | صلوة الرحمن علیه العنه بدنیا آمد و بر تخت خلافت نشست و در
تفییض | تصرفات در دنیا بر خود کشاده کرد انید جند گاه چونکه ابلیس علیه الغه ملعون شده
[F. 51a] بود از جهت بی فرمانی بنیاد عدلوت نهاد بحضرت آدم کقوله تعالی إِنَّهُ لَكُمْ
عَدُوٌّ مَبِینٌ.^۹ چونکه حق سبحانه و تعالی بنابر حکمتی که گفته شد نفس حیوانی را در وجود
آدم | نهاده بود چونکه او را مناسبتی بآن نفس بود محل تصرف یافت در آدم بیاری نفس بنیاد
تصرف نهاد | چونکه حضرت آدم | تنها بود مقاومت باو نمیتوانست کرد. بس | حق
سبحانه و تعالی بکمال قدرت خود حواری از بهلولی جب | آدم خلق کرد و جفت او ساخت و امر
کرد بنکاح از جهت کثرت خلقت و مبالغه | کرد درین امر فرزندان آدم را کقوله تعالی
فانکحوا ما طاب لکم من النساء مثنی و ثلاث و رباع^{۱۰} | از جهت آنکه آدمیان
بسیار شوند و لشکری شوند حضرت آدم را باین لشکر بسیار | محاربه و مقاتله کند با شیطان.
لعین و نیز حق سبحانه و تعالی از کمال قدرت خود ازین دو نفس که گفته شد در همه ساری
کرد انید همه خلق باین دو نفس قایم شدند و بیاری حضرت آدم بمحاربه شیطان مشغول^{۱۱}
شدند تا زمانی که حضرت در دنیا بود بمحاربه و مقاتله دنیا را از شر شیطان نگاه
میداشتند چونکه حضرت آدم بمقراصلی خود باز گشت. | آدمیان ماندند در دنیا بی سر
شیطان دید که آدمیان بی سر و تنها ماندند بناید | تصرف | کرد در آدمیان.

^۹ Qur'an II:168, II:208, VI:142, XXXVI:60.

^{۱۰} Qur'an IV:3.

^{۱۱} مشغول؟

بیت

هر کرا دیولز کر یمان و لبرد	بیکشش یابد سرش را لو خورد
یک بدست از جمع رفتن یکزمان	مکر شیطان باشد این نیکو بدن
کر تو این اثبار خواهی پر ز بر	نیم ساعت تو ز هم درد لن مبر
کر تو یک ساعت ببری ز لن معین	مبتلا کردی تو بابس القرین

چونکه حق سبحانه و تعالی دنیا را کشت گاه آخرت ساخته بود از جهت [F. 51b] جو و علف که گفته شد بلندتر آب و دانه بسیار شد | آدمیان مشغول شدند بخوردن آب و دانه | نفس حیوانی قوت گرفت شیطان باو یار شد اکثر آدمیانرا از راه راست برد و براه خود در لورد و ایشانرا کافر ساخت. کقوله تعالی یا بنی ادم ان لا تعبدوا الشیطان انه لکم عدو مبین.^{۱۲} | در دنیا خرابیها کردند. | حق سبحانه و تعالی از کمال شفقت در هر زمانی نبی فرستاد بر سر آن قوم تا بایشان مقاتله و محاربه کند و ایشانرا براه راست در لورد | هر نبی آنچه توانست قوم خود را براه راست در لورد.

بیت

هر نبی او اندرین راه در است معجزه بنمود همراهان بجست |

بعد از ایشان اولیاء الله اند قایم مقام انبیا ایشان نیز آنچه توانستند با شیطان لعین مقاتله و محاربه کردند | الی یومنا هذا چونکه سنت الله جنین جاری شده است | جاده | ندارد هیچکس ازین طریق وقتی که همچنین باشد بس جاره نباشد مردمانرا از سیر پر پرورد که ایشانرا از شر شیطان خلاص سازد | و براه رحمن | برد.

^{۱۲} Qur'an XXXVI:60, with non-standard spelling.

بیت

لُز سر عمیا در ین دریا مرو	پر باید راه راتنها مرد ^{۱۳}
نبودش در راه هرگز خجلتی	هر که شد در ظل صاحب دولتی
هر چند سکندر زمانی	بی پیر مرد تو در خرابات
در همه کاری پناه آمد ترا	پر مالا بد راه آمد ترا
هر که با او نشست در عملست	صحبت پر به ز هر عملست
رهبرت سوی وصل جانانست	این عمل همجو را ز بنهانست
ظلماتست بترس از خطر کمراهی	قطع این مر حله بی مهری خضر مکن

بدان ای طالب صادق که لُز ین همه حکایات که گفته شد معلوم نیست که | نفس | خود را که آن حقیقت تست شناخته باشی این زمان روشن تر و مختصر تر گویم [F. 52a] انشاد الله تعالی که بدانی بدانکه عبارت لُز نفس تو که حقیقت تست لُز روح الهی است که در تخت دل تست | عبارت لُز لُز اندیشه تست و دل حقیقی آنست گویایی و شنوایی و روایی و حیات و علم حکمت و قدرت این همه لوصاف این دلست مقر و تختگاه و جای باشش لُز گوشت پاره ضویری^{۱۴} | بر الشکست که بر بهلوی جب تست.

قال | النبی علیه لاسلام: ان فی جسد بن آدم لمضغة اذا صلحت صلح الجسد كله
و اذا فسدت فسد الجسد كله الا وهی القلب. عبارت لُز ین گوشت پاره است که قرارگاه
 دل حقیقی است و دل حقیقی اندیشه تست.

بیت

مابقی تو استخولن ریشه	لی برادر تو همان اندیشه
ور بود خاری تو همه کلخنی	کر کلست اندیشه تو کلشنی

بدانکه عبارت از وجود و هستی حقیقی تو همین اندیشه تست بهر جه تعلق میگیرد این اندیشه
 تو همانی.

۱۳ مرو؟

۱۴ صنویری؟

رباعی

کر در دل تو کل کزرد کل باشی
تو جز وی حق کست اگر روزی جند

در بلبل بقرلر بلبل باشی
اندیشه کل بیشه کنی کل باشی

بدانکه تو قطره از دریا حقیقت حق سبحانه و تعالی که در کوزه وجود افتاده اگر اندیشه تو در
ین کوزه حق است همانی و اگر اندیشه تو چیزهای دیگر است مثل خوردن و پوشیدن و خفتن و
کدخدایی کردن و حقد و حسد و عدلوت مسلمانان و امثال اینها تو از قبیل حیوانی.

بیت

هر چه در دنیا خیالت آن بود
تا بدرله و صالت آن بود

چراکه این اوصاف حیوانات است چونکه از روح حیوانی نیز ترا نصیبی هست چنانکه گفته شد
در صورت تو تابع او شده و حیوانیت بر تو غالب آمده است. در ین زمان تو از حیوانات
کمتری کقوله تعالی اولئك کالا نعام بل هم اضل.^{۱۵}

کرد ر^{۱۶} طلب گوهر کانی کانی
فی الحمله حدیث مطلق از من بشنو

ور زنده بسوی وصل جانی جانی [F. 52b]
هر چیز که در حستن آنی آنی

بس معلوم شد که ترا دو وجود بوده است یکی وجود حقانی و دیگر وجود حیوانی. هر جگاه
جانب حقانیت غالبست همانی | هر جگاه | حیوانیت غالبست حیوانی. | قال النبی علیه السلام
وَجُودُكَ ذَنْبٌ لَا يُقَاسُ عَلَيْهِ ذَنْبُ حَضْرَتِ پِیْغَامْبِرِ صَلَّی اللّٰهُ عَلَیْهِ وَ سَلَّمَ این وجود حیوانیت
را گفته است که گناه عظیم است که قیاس کرده نمیشود هیچ گناهی را وی چراکه وجود
حیوانی حجابی شده است ترا از وجود حقیقی باقی سرمدی. اول بدانکه وجود حیوانی
کدامهاست بهر وصفی از اوصاف حیوانی که موصوفی تو بآن و آن صفت بر تو غالبست تو
همانی.

^{۱۵} Qur'an VII:179.

^{۱۶} گر در؟

بیت

بر صفت کان بر وجودت غالبست
هم بدان تصویر حشرت واجبست

و حجاب تو از وجود حقیقی باقی سرمیدی همانست مثل علم و زهد و تقوی و از کسبها مثل کاتبی و سراجی و دهقانی و امثال اینها هر چه باینها می ماند همه اوصاف بشریت است. بس معلوم شد که در تو دو نفس بوده است یکی نفس انسانی و دیگر نفس حیوانی و اوصاف هر دو پیش تو معلوم شد. بس حقیقت خود را این زمان میباید شناخته باشی که چه چیزی | بس آنکه حضرت پیغمبر صلی الله علیه و سلم | گفت هر که شناخت نفس خود را بدرستی که شناخت پروردگار خود را این زمان رست آمد. اما بدان ای طالب صادق که تا زمانی که وجود حیوانی غالبست ممکن نیست شناختن | وجود حقیقی خود را تا زمانی که وجود حیوانی را بر هم نزنی و در هم نشکنی |.

بیت

چون شکسته میخرند لشکسته شو
همجو موسی در رکاب خضر رو
لشکسته همیخرند در ین راه
میزن تو سبوی خویش بر سنگ [F. 53a]

اما بدانکه تو بخودی خود این را شکستن | توانی ممکن نیست تا سنگ لشکنی نباشد
چراکه سنگ دل بغایت محکم شده است.

بیت

دل ز سختی همجو روی سنگ کشت
چون شعبی کو که تا او از دعا
یابد رویزه مقوقش از رسول
هین به پشت آن مکن جرم گناه
می بیاید نا رو آبی تویه را
تا نباشد برق دل لبر دو چشم
چون شکافد تویه او را بهر کشت
بهر کشتن خاک سازد سنگ را
سنگ لاهی مزرعی شد با اصول
که کنم تویه در ایم در پناه
شرط شد برق سحابی تویه را
کی نشیند آتش تهدید خشم

| بعد از انبیا | سنگ لشکن^{۱۷} | این طایفه | اند هر جگاه یکی از | ین ها را بیابی داست در دامن

۱۷
؟؟

متابعت و موافقت او بزنی تا زمانی که مقصود در کنارت نهند دست از و^{۱۸} باز مدله.

بدان ای طالب صادق که باز آمدم به بیان حقیقت الحقایق که حقیقت حق است سبحانه و تعالی آن چه چیز است.

| حضرت مولانا جلال الدین رومی قدس سره | میگویند از حقیقت الحقایق که آن حقیقت حق سبحانه و تعالی است هیچ کس سخن نگفته است و من میگویم. | چه حق سبحانه و تعالی همگی ذوقست و من بهمگی مستغرق آن ذوقم و هم او گفته شمایان خیال میکنید | که حقیقت من | این جیسم^{۱۹} است که شمایان می بینید | بدانید که حقیقت من آن ذوق و شوق و لذت و جمعیت است که از صحبت و از سخنان من بر کام جان شمایان میرسد.

بیت

حضوری کر همیخواهی از | و غافل مشو حافظ متی ماتلق من تهوی دع الدنیا و اهلها

بیت

غافل مشو که مایه ظلمات غافلست با یاد دوست باش که جانرا جلی کند

| قال | النبی علیه السلام: رجعت من جهاد الاصر | الى جهاد الاکبر.

بدان ای طالب صادق که حضرت پیغمبر [F. 53b] صلی الله علیه و سلم یکباری از مقاتله کفار باز کشته اند و باصحاب گفته اند که بر کشتید شمایان از جهاد خرد تر و آمدید بجهاد کلان تر اصحاب متعجب شده گفته اند از این کلانتر جهاد که ما کردیم کدام خواهد بود؟ حضرت صلی الله علیه و سلم فرمود جهاد کردن با نفس و شیطان از این کلانتر است. اعد
اعد وک نفسک التی بین جنبیک.

بدان ای درویش که در آن زمانکه عالم از کافران پر بودند آن عزیزانرا دو جهاد میبایست کرد

^{۱۸} او، وی

^{۱۹} چشم؟ جسم؟

کمال همت ایشانرا به بین باری ای | بی همت الحمد لله این زمان همچنان نیست جهاد
 همین با نفس و شیطان میباید کرد. اما تو بخودی خود این را نیز نمیتوانی کرد. بی آنکه
 ترا رهبری باشد چرا که نفس حیوانی درین زمان بسی قوت گرفته است بغایت مشکست او را
 بره | در لوردن بی معاونت کامل و مکمل راه دیده راه دلن چرا که این دو دشمن که گفته شد
 هر دو در درون تو اند و تو ایشانرا نمی بینی بغایت دانا و مکارند و جاره و تدبیر این را جز
 این طایفه علیه نمیتوانند کرد چرا که اینها طبیبان حاذق آلهی اند | دوی هر کس را مناسب
 مرض او | ایشان میدانند.

بیت

ما طبیبانیم شاکردن حق بحر قلزم خوانده ما را فنفلق |
 دلست مزدی می نخواهیم از کسی دلست مزدی مارسد از مقدسی

بدان ای طالب صادق که سر اکثریت^{۲۰} چهار بمحاربه و مقاتله با نفس و شیطان جه باشد سر
 آن اینست که این دشمنان ظاهری را بمحاربه و مقاتله دفع ایشان میتوان کرد چونکه این
 دشمنان در درون این کس اند و ایشانرا نمیتوان دید. دیگر آنکه شیطان دشمنی بغایت
 دانا است چرا که او ستاد و معلم ملایکه بوده مکر و حیل بسیار دارد خلاص ساختن [F. 54a] خود
 را از مکر او بسیار شوال است.

باز آمدم به بیان مرکب نفس حیوانی. چونکه حق سبحانه | او را از برای سولری روح آدم خلق
 کرده بود تا زمانی که روح قوی بود او ضعیف میکشید. بار روح را و روح در دنیا با و جلوه
 میکرد چونکه در دنیا جو و علف بسیار شد نفس حیوانی بهر یک ازین آب و دانه میل کرد و
 بسیاری ازینها بخورد و قوت گرفت هر چند لوقوت گرفت روح ضعیف تر شد.

بیت

نفس مرا کوست سترای کذاخت کر ننوازی که تواند نواخت
 تا نرسد قافله بر قافله فیض تو از هم رود این سلسله

۲۰.
 Reading unclear.

جراکه نفس هر آرزوی خود را که بر لورد | آن حجابی | شد روح را از حقیقت مقصود چنانکه
گفته اند:

بیت

کر کنی یک آرزوی خود تمام | در تو صد ابلیس زاید و السلام

نفس حیوانی بر^{۲۱} آرزوی خود را که بر لورد صد حجاب میان او و حقیقت روح پیدا شد. و | آن
حجاب مانع شد از مدد فیض آلهی | هر چند روح ضعیف تر شد، او قوی تر شد تا بحدیکه
جموح و سر کشی کردن گرفت | از کمال ضعف مقاومت | نتانست کرد باو و او کشید | روح را با
خود بفسق و فجور و هر چه از آن بد تر نیست | چراکه خود را از و جدا نمیتوانست کرد
چونکه حق سبحانه و تعالی بار روح را بر مرکب نفس بسته است بنابر مصلحتی و حکمتی.

بیت

مصلحت بود اینکه قاسم بهر تحصیل کمال | ناکها از جاه جان افتاد اند جاه تن

بنابر مصلحتی که گفته شد بلند تر همچنین ارواح در عالم عجبی افتادند روز بروز حجاب |
زیاده تر میشد و ایشان ضعیف تر میشدند حق سبحانه و تعالی از کمال شفقت دید که
بواسطه نفس شوم ارواح در عالم عجبی افتاده اند در هر زمانی مناسبت آنزمان و آن قوم
دوستی از دوستان [F. 54b] خود را بر سر آن قوم فرستاد تا ایشانرا از شر شیطان | دشمن و نفس
خسّیس راه زن بآن علمی که حق سبحانه و تعالی بایشان ارزانی داشته است ایشانرا خلاص
سازد. بس اکابر طریقت که طبیبان حاذق آلهی اند هر | کس در زمان خود | مناسب آنزمان و
مناسب استعداد طالبان آن زمان | طریقه و ریاضتی وضع کرده اند تا سک نفس را بآن طریقه
و ریاضت ضعیف سازند.

بیت

در ریاضت نفس بد را کو شمال | تا نیند زد ترا اندر ضلال

^{۲۱} هر؟

تا لو از سر کشی و جموح خود باز ایستد و آن حجابیکه کسب کرده بود رفع شود و راه فیض الهی بجانب ارواح کشاده | شود و مدد فیض الهی هر زمان بارواح رسیدن گیرد | تا بحدیکه ارواح تمام قوت گیرند و بر نفس تمام غالب شوند | هیچ امکان آن نماند که دیگر باره | روح غلبه کند و این زمان محل توسعه است. دیگر هر چند مرکب نفس را جو و علف میدهند هنوز بهتر است چراکه این زمان زمان | کشیدن | بار امانت است که آسمان و زمین و کوه حمل آن نتوانستند کرد بس قوتی در این زمان مناسب | آن میباید چونکه قوت مرکب از خوردن حاصل میشود. بس هر چند پشتر میخورد قوت پشتر حاصل خواهد شد. از بجهت بود که | اکابر طریقت کارها | بر طالبان طریق تنک گرفته اند و بنسبت خود توسعه کردند چراکه ایشان محل بار امانت شده بوده اند.

بدان ای درویش صادق که نام توسعه شنیدی خیال نکنی که باندک زمان محل توسعه خواهد شد | چراکه گفته اند:

بیت

هرگز ندهند راحت از قال بحال
جند سک را پروری ای پنجر

تا خون نکنی دیده دل پنجه سال
دشمن تست این سک و از سک بتر

چراکه سالها | بجموح و سر کشی خو کرده است باسانی او را در راه نمیتوان در لوردن. بس مدتی میباید [F. 55a] او را بتشنکی و کرسنکی و بیخوابی و بذکر و فکر و خدمت عزیزان و لت و کوب ایشان | ریاضت | دادن تا نفس از | مجموع سر کشی باز ایستد و براه راست در آید.

بیت

هر که او بیخوابی بسیار برد
چون ز بیخوابیست بیدلری دل

چون بحضرت شد دل بیدلر برد
خواب کم کن در وفا دلری دل

بیت

خدمت تو کنی کوی زمیدان | به بری
چون شدی تو سیر مردلری شدی

چونکه کرسنه میشوی سک میشوی
چون دمی مردلر و دیگر دم سکی

آدمی را جلد نامد بوغ دان
تلخ تیز و مالش بسیار ده

| و تو نکنی هر که کند او به برد
لوفتاده همجو دیولری شدی

تند بد کردلر بدرک میشوی
چون کنی با شیر مردان هم تکی

کر ز طوبتها شده زشت کران
تا شود خوب لطیف بافره

چونکه سالها بخوردن و خفتن و بیکاری عادت کرده است ترک عادت محالست گفته اند
بزودی او را در راه در لوردن مشکلست همجو اسبی که مدتها او را در صحرا گذاشته اند
فربه شده گرفتن او را بغایت مشکلست. بعد از گرفتن هر کسی او را سوار شدن نمیتواند
اگر هم | شود در راه راست نمیرود بس ویرا مدتی سولری نکنند و شبها خنک | نکنند راست
نمیشود و راه بسیار نیز نمیرود. و دیگر نمی بینی که جانوری | را که میگیرند مدتی
شبها او را بیدلر میدلرند او رام میشود چون او را سر میدهند میرود و میخوانند باز می آید. |
یعنی ریاضت را خاصیتی | است که | چیزها که ایشانرا جموح و سرکشی باشد رام میسازد و
آدمی را خود | بطریق اولی باید که رام سازد چراکه او ذی عقلست.

بدان ای طالب صادق که اکابر ما تقدم تا مدت جهل سال و پنجاه سال ریاضت
نمیکشیده اند باین سعادت نمیرسیده اند |.

بیت

تا خون نکنی دیده دل پنجه سال [F. 55b] هرگز ندهند راحت از قال بحال

اختلاف الاقوال من لختلاف الاحوال گفته اند یعنی اختلاف اقوال از اختلاف احوال
لست یعنی هر کسی سخنی گفته اند | از حال خود گفته اند | بجند مدت بمقصود

رسیده اند و بجه چیز رسیده اند از حال خود خبر کرده اند. اما اکابر متاخرین گفته اند « این زمانها الطف زمانست | جه طالبان این زمان | باندک فرصتی. » یعنی بمدت بست سال و سی سال امید است که | باین مرتبه و مقام عالی که ایشان رسیده اند برسند.

اما بدن ای طالب صادق که حضرت | رسالت صلی الله علیه و سلم گفته اند که خیر الاعمال ارومها | بس بهترین عمل آنست که بطریق دوام باشد زیرا که گفته اند نتیجه از دوام | حاصل میشود. و گفته اند اگر شخصی هزار سال عمر داشته باشد بالفرض دوام عمل نداشته باشد هیچ نتیجه او را حاصل نخواهد شد و این را تشبیه^{۲۲} کرده اند بآن شخصی که دیکی نهاده باشد و پاره هیزم در تک دیک نهاده | رفت بکار دیگر. بعد از زمانی آمده | باز هیزم نهاده و آتش را بر افروخت | و باز بکار دیگر رفت. اگر هزار سال باین طور آتش کند دیک نخواهد بجوشید آتش خود را از کجا پزد؟ | خیر الاعمال که گفته اند اعمال جمع عمل است اشارت است بکثرت طرق یعنی هر طایفه بعمل مخصوص و بدوام آن بمدتی که گفته شد بمقصود در سیده اند | یعنی بعضی بدوام ذکر خفیه رسیده اند.

بیت

ذکر گو ذکر تا ترا جانست پاکئ دل ز ذکر یز دانست
جون تو فانی شوی ز ذکر بذکر ذکر خفیه که گفته اند آنست

| بعضی طایفه دیگر بذکر جهر باین سعادت رسیده اند.

بیت

یار ما سر و بلند است بگویم بلند پست گفتن سخن از بیم | رقیبان تا جند

| اما جماعت دیگر بطریق مراقبه رسیدند و بدوام انکه [F. 56a] المراقبة علم العبد بدوام اطلاع الحق علیه و طایفه دیگر بطریق توجه.

^{۲۲} تشبیه؟

بیت

مانند مرغی باش هان بر بیضه دل باسپان کز بیضه دل زایدت مستی ذوق قهقهه

و یعنی دیگر بطریق رابط و بدوام آن.

بیت

زلن روی که چشم تست لحوّل معبود تو بیر تست لول

و رابط آنست که صورت و سیرت پیر خود را در همه احوال در نظر میباید داشت.

نظم

بچشم لونه ناظر بسوی توام جو بستم نظر در حضور توام

و یعنی دیگر بطریق خدمت و بدوام آن.

بیت

خدمت تو کنی کوی ز میدان | به بری | و تو نکنی هر که کند او به برد

| قال | النبی علیه السلام: من اتصل اتصل بالخدمت و من لم يتصل لم يتصل

بترك الخدمة. و قال | النبی علیه و السلام: مَنْ خَدَمَ خُدِمَ.

خدمت ترا بکنکره کبریا کشد و ین سقفگاه را به از ین نردبان خواه

و یعنی دیگر بطریق جذبه رسیدند و رعایت | آنکه جذبه من جذبات الحق توازی عمل
الثقلین.

یک جذبه ز حق آمد دل برد بغارت مجنون چه کند کین کشش از جانب لیلی

است

جذبه تا یک زمان طیران کنم در هولی لا مکان جولان کنم

و طایفه دیگر بصحبت | قال بعض الکبراء اصحبو مع الله فان لم تطيقوا

فاصحبو مع من يصحب مع الله. و قال بعض الکبراء | سأل العلماء و خالط

الحکماء و جالس الکبراء. یعنی هر جگاه شما را مشکلی شود در مسایل شرعی از علما

به پرسید همین مقدر بسنده است دیگر بایشان نشست و خواست نکنید که صحبت ایشان سد مجاری فیض میشود چراکه ایشان پرند از علم خود و علم ظاهری حجابی شده است ایشانرا از مقصود حقیقی باقی سردی. و ایشان محجوبانند از آنجناب هر که بایشان می نشینند محجوب خواهد شد چونکه حق سبحانه و تعالی آدمی را قابل آفریده است [F. 56b] که با هر که می نشیند رنگ او میگیرد.

رباعی

و ز تو نرهید زحمت آب و کلت	با هر که نشست نشد جمع رلت
هرگز نکند روح عزیزان بحت	گر صحبت خود از و تبرا نکنی

| دیگر آنکه خالط الحکماء که گفته اند | طایفه اند که ایشان بتصفیه وجه استعداد مشغولند بایشان گاه گاه آمیزش میباید کرد. اما نشستن بایشان | مناسب نیست چراکه | ایشان بذکر مشغولند چنانکه گفته اند اقطع القارین وصل الصوفین | قاری | عبارت از | اینهاست صحبت ایشان نیز عاشقان | را ضرر میکند.

بیت

با عاشقان نشین همه عاشقی کزین	با آنکه نیست عاشق یکدم مشو قرین
یار غالب شو که تا غالب شوی	یار مغلوبان مشو توی غوی
صحبت پیر به ز هر عملست	هر که با او نشست در عملست
این عمل همجو را ز پنهانست	رهبرت سوی وصل جانانست

آمدیم به بیان حدیث مذکوره اصحابو الله یعنی گفته اند | مراد از صحبت لازمه صحبت است که آن حضور و آگاهیست یعنی حاضر و آگاه بخدای تعالی باشید و اگر نتوانید حاضر بکسانی باشید که ایشان حاضرند بخدای تعالی یعنی حاضر باین طایفه باشید چراکه حضور و آگاهی علی الدوام صفت این طایفه | است سخن دیگر که | جالس الکبر است نیز اشارتست بصحبت این طایفه یعنی نشست و خواست باین طایفه بکنید.

دیگر بدان ای درویش که هیچ عملی برابری نمیکند بصحبت و صحبت بهترین همه

اعمالیست. | طریق حضرت | صلی الله علیه و سلم و صحابه کرام او رضوان الله تعالی علیهم
 اجمعین صحبت بوده است و صحابه کرام با آنکه همه کمالات را داشتند و بهمه اوصاف نیک
 متصف بودند ازین جهت | موسوم بصحابی شدند. دیگر [F. 57a] | آنچه در یک زمان در
 صحبت شریف این طایفه حاصل میشود بسالهای دراز | بعمل | حاصل نمیشود.

بیت

صحبت پیر به زهر عملست هر که با او نشست در عملست

دیگر آنکه ازین اعمال که گفته شد نیز بی صحبت پیر ممکن نیست که بمقصود برسد.

بیت

بی پیر مر و تو در خرابات	هر جند سکندر زمانی
پیر باید راه راتنها مرد	از سر عمیا درین دریا مرو
هر که شد در ظل صاحب دولتی	نبودش در راه هرگز خجلتی
پیر مالا بد راه آمد ترا	در همه کاری پناه آمد ترا
الشیطاں یفر من ظل عمر	سایه رهبر به لست از ذکر حق

چنانکه گفته اند:

بیت

صَمْتُ جَوْعٍ سَهْرُ عَزَلْتُ ذَكَرُ بَدْوَامٍ	نا تمامان جهانرا بکند کار تمام
بیت	
اصل این جمله کمالات بجزم شدن نیست	پیر صاحب دل کامل صفت بحر آشام

دیگر گفته اند | أَفْضَلُ مَا يَلْزَمُ الْإِنْسَانَ نَفْسُهُ الْمُرَاقَبَةُ وَالْمُحَاسَبَةُ وَ سَيَاسَةُ
 عَمَلِهِ بِالْعِلْمِ یعنی بهترین چیزیکه لازم | سازد انسان نفسش را مراقبه است. یعنی مراقب
 باشد بر احوال خود بطریق دوام که غفلتی بر اوقات لوطاری نشود چراکه این طایفه ارباب
 انفاسند همیشه همت خود را مصروف میدارند | بر آنکه هیچ نفسی از انفاس ایشان به غفلت
 نبراید.

بیت

اگر تو پاس دلری پاس انفاس بسلطانی رساندند ازین پاس

جراکه عبارت از عمر نفسی جندیست معدود فی علم الله ماضی مرده است میگویند و مستقبل نزاده است و حال در نزعت یعنی هر چه گذشته است پیش منتهیان قابل تدارک نیست چراکه اگر بتدارک | آن مشغول شوند وقت از دست میرود جه الْوَقْتُ سَيْفٌ قَاطِعٌ گفته اند.

بیت

صوفی این الوقت [F. 57b] باشد ای رفیق نیست^{۲۳} فردا گفتنش شرط طریق

مستقبل نزاده است یعنی هنوز نیامده است تا | آمدن را عمر وفا میکند یا نی چراکه این طایفه هر نفس را نفس اخیر اعتبار میکنند و بوقوف ثلاثه و بحرکات ثلاثه ذکر میگویند.

وقوف عددی و

وقوف زمانی و

وقوف قلبی

جه وقوف عددی آنست که ذکر را شمرده میگویند طاق طاق بحبس نفسی. | سه بار | همچنین طاق طاق تا بیست یک |. و وقوف زمانی آنست که در زمان حبس کردن نفس | حاضر میباشند که خاطر غیری در دل ندراید. و در گذاشتن نفس و مابین النفس نیز حاضر میباشند که خاطر غیری در دل ندراید. وقوف قلبی آنکه هر بار که الا الله میگویند دل خود را بخدا | حاضر میسازند و حق سبحانه و تعالی را بمحبوبی و مقصودی ملاحظه میکنند باین طریق که گفته شد. حرکات ثلاثه آنکه بذکر لا اله الا الله مشغول میشوند | هر جگاه که «لا» میگویند سر خود را بجانب بالا راست میسازند و چون «آله» میگویند خود را بجانب دست راست میل میدهند هر تعلقی که دارند او را نفی میکنند. و چون «الا الله» میگویند نفس حبس کرده خود را بجانب دست چپ بزور هر چه تمامتر میکشند همچنین طاق طاق گفته میروند تا آنزمانکه بیکنفس بست یکبار میگویند هر جگاه باینجا رسید محل نتیجه است. گفته اند «| به بیند که ذکر او نتیجه داده است یا نی.» عبارت از نتیجه اینجا فنای وجود بشریت است

^{۲۳} نیست؟

یعنی آن تعلقها که او را بود بجیزها هیچ کم شده است یا نه. اگر اندک کم شده است از ینها ذکر او نتیجه داده است و گرنه دلیلست بر بیحاصلی عمل او یعنی نقصانی در عمل او واقع [F. 58a] شده است احتیاط کند باز از سر گیرد. و | دیگر آنکه احتیاط کند که از دل گوید و بدل گوید و از معده نگوید که نتیجه نمیدهد | عبارت از ین دل که بدل گوید گفتیم | آن گوشت پاره که در پهلوی جب میباشد و عبارت از دل که از دل گوید گفتیم آن اندیشه ویست که دل حقیقی عبارت از آنست بدل گوید یعنی بآن گوشت پاره گوید که در پهلوی جب ویست. | دیگر از شرایط آنکه حرکات | که گفته شد در پیش مردم | بر وجهی میباشد گوید که کسی | در پهلوی او نشسته باشد معلوم نکند چرا که این نسبت بمثابه جوهریست هر چند پوشیده تر و بنهان تر لطافت او پیشتر.

بیت

ذکر گو ذکر تا ترا جانست پاکئی دل ذکریز دانست

همچنین طاق طاق میگویند تا آنزمانکه ذکر صفت ذاتی دل گردد مرتبه | اول آنکه این دل که گوشت پاده است باین ذکر گویا شود بآن طریق که میگفت بی آنکه او تکلف کند. بعد از آن تکلف را گذارد و متوجه دل شود و خود را با او در دهد تا آنزمانکه دل تمام قرار گیرد و از ذکر باز ایستد و حقیقت ذکر که آن وقوف و آگاهیست مع الحق سبحانه و تعالی بجوهر دل یکی شود.

بیت

مذکور طلب جه خواهی از ذکر اینست خلاصه همه فکر

هر چند خواهد که این آگاهی را از خود دور کند نتواند. بعد از آن خود را باین آگاهی در دهد تا ممکن است خود را از و^{۲۴} غافل نسازد و درین ضمن حالات و کیفیات و اذواق و مکاشفات و سکرها و بیخودیها بسیار واقع خواهد شد و ملایکه و ارواح انبیا و اولیا در صورتها ظاهر

^{۲۴} او، وی

خواهد شد بنابر امتحای او | هر کسی طریقه خود را باو عرض خواهند کرد لذواق^{۲۵} و حالات باو خواهند جشانید [F. 58b] | بنابر امتحان آنکه به بینند که او در طریق خود ثابت قدم هست یا نی. اگر نیست و قبول کرد این طریق ایشانرا او را سر کردن | میگذارند و میروند و اگر قبول نکرد طریق هیچ کدام از اینها را و هیچ التفات بحالات و لذواق و طریق ایشان نکرد. و ان طریقی را که داشت هیچ تغییر نداد و التفات باینها نکرد. همه دانستند که او در طریق خود ثابت قدم هست باتفاق همه ممد و معاون او میشوند در همه زمان و دشواریهای این راه و دیگر همچنین | میباید | بلند همت باشد که اگر همه حالات و مقامات اولین و آخرین را باو عرض کنند و بمکاشفات عیانیه او را مشرف سازند التفات ننماید و سر از توجه ذات بر ندارد. و اگر از حقایق و معارف آلهی جیزی برو | فتح نماید. اخترت الرفیق الاعلی گفته به تر از ان ترقی جوید شاکر و متادب | طالب مزید کشته آنرا از دل | بیرون کند و هل من مزید گفته به بر تر از ان ترقی جوید.

بیت

بهر چه از دوست و امانی چه زشت آن نقشُ چه زیبا

بهر چه از دوست دور افتی چه کفر آن

حرف چه ایمان

بدان ای طالب صادق که همت سالکان طریق بر وجی میباید باشد | که بهر بیکانه و دون همتی نشست و خواست نکنند که حق سبحانه و تعالی آدمی را قابل آفریده است با هر که | نشست رنگ او میگیرد. بس وقتی | همچنین باشد بهر نا قابل نشست و خواست نباید کرد تا از قبیل ایشان نشود.

^{۲۵} لذواق

بیت

نخست موعظت پیر صحبت این حرفست که از مصاحب ناجنس احتراز کنید

بیت

با هر که نشست^{۲۶} نشد جمع دلت و ز تو نرهید ز حمت آب کلت
زینها رازان قوم کزیزان میباش ورنه نکند روح عزیزان بملت [F. 59a]

و دیگر آنکه همت سالکان طریق بر وجهی میباید باشد که بدنیا و هر چه هست در دنیا و آخرت
و هر چه هست در آخرت | ملتفت نباشند و هر چه داشته باشند از دنیایی بر هم بزنند و بسوزند
مگر آن مفدر که ضروری ولا بدی ایشان باشد.

بیت

تا در نرنی بهر چه دلری آتش هرگز نشود حقیقت وقت تو خوش

بیت

هر چه دلری آتشی را بر فروز تا از لری پای در آتش بسوز
دوخته بر در دریده بر مدوز تا از لری پای در آتش بسوز^{۲۶}
جون بسوزی کل باه آتشین جمع کن خاکسترش بر وی نشین
جون جنین کردی برستی از همه ورنه خون خور تا که هستی از همه

و دیگر آنکه گفته اند اقْطَعِ الْقَارِئِينَ وَصِلِ الصَّوْفِيْنَ یعنی ببر از قاریان و حاصل شو
با صوفیان. بدان که قاری کسی است که بذکر مشغولست از و قطع میباید و صوفی کسی است
که بمسمی مشغولست نشست و خواست باو میباید کرد تا سبب ترقیات مالانهایه شود در
مدلج قرب.

بیت

قرب نی بالا و پستی رفتن است قرب حق از قید هستی رستن است
اتصالی بی تکلف بی قیاس هست رب الناس را با جان ناس
یار غالب شو که تا غالب شوی یار مغلوبان مشو توی غوی

^{۲۶} This is probably an erroneous doubled second verse. In other mss., we have here

هر چه دلری تا سر مویی بسوز

آمیدم به بیان محاسبه. محاسبه | از برای ضبط اوقات میباید یعنی کسی خواهد که عمل او
دایمی شود تا [محل]^{۲۷} نتیجه شود میباید که محاسبه اوقات خود کند چه محاسبه را
گفته اند بعد از نماز دیگر میباید کرد سالک طریق نماز دیگر را که لااگر بد جای خود
بنشینند و ملاحظه کند از آن زمان که منتبه شده است. از خواب چند ساعت را بمشغولی گذرانیده
است و چند ساعت را به بیکاری پیدا سازد آنچه به بیکاری گذرانیده | بتوبه و استغفار تدارک
آن بکند. | قَالَ | النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ [F. 59b] التَّائِبُ مِنَ الذَّنْبِ كَمَنْ لَا ذَنْبَ لَهُ. وَ
قَالَ | النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ إِنِّي لَيَغَانُ عَلَى قَلْبِي حَتَّى أَسْتَغْفِرَ اللَّهَ فِي كُلِّ يَوْمٍ
سَبْعِينَ مَرَّةً هَمَجِينَ او نیز هر روز هفتاد بار استغفار کند | از سر درد و نیاز بگریه و زاری
هر چه تمام تر از | بیکاری آنچه بر وی گذشته است توبه کند.

بیت

توبه کن وز خورده استغراغ کن	جون حراحت کهنه شد روداغ کن
هین به پشت آن مکن جرم گناه	که کنم توبه درایم در پناه
می بیايد نا رو ابی توبه را	شرط شد برق بیحابی توبه ^{۲۸} را
تا نباشد برق دل ابر دو چشم	کی نشیند آتش تهدید خشم

یعنی تا آتش ندامت و پشیمانی از ته دل تو سر بر نزند و نسوزد گناهان ترا و دودیده خونبار از
تو ظاهر نشود و نشوید گناهان ترا کی محل قبول توبه است و آنچه بمشغولی گذرانیده است
حمد و شکر گوید خدای تعالی را تا مشغولی او | زیاده شود که لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ^{۲۹}.
شکر سبب زیادتی عمل او میشود و آنکه سیاسته عمله بالعلم گفته اند، یعنی
می باید که سالیسی عمل او عمل او میشود و سیاسته عمله بالعلم یعنی میباید که سالیس
عمل او علم باشد یعنی هر عملی که میکند از شریعت و طریقت میباید که بمقتضای علم
باشد تا نتیجه دهد و اگر عمل بی علم باشد هیچ نتیجه نخواهد داد.

^{۲۷} Marginal insertion.

^{۲۸} The "be" was added under the line.

بیت

ورنه بی دانش عمل رنجی بود
جز زیان نبود جو بر فرمان نبود

علم باید تا عمل گنجی بود
سک بی^{۳۰} سختی کشید زان جسود

و قَالَ | النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: الْأَحْسَانُ أَنْ تَعْبُدَ اللَّهَ كَأَنَّكَ تَرَاهُ فَإِنْ لَمْ تَكُنْ تَرَاهُ
فَأَنْتَ يَرَاكَ يَعْنِي أَحْسَانُ أَنْتَ كَمَا خَدَى تَعَالَى رَا | هَمَجْنَانِ عِبَادَتِ كُنَى كَمَا گویا که تو او را
می بینی او ترا بیند | در همه حال میباید که او را حاضر بینی چه در عبادت | و چه در خوردن
و خفتن و آشامیدن و رفتن و ایستادن [F. 60a]^{۳۱} و نشستن و خواستن یعنی در همه
احوال می باید که او را [حاضر]^{۳۲} بینی | گفته اند اگر اندک زمانی^{۳۳} کسی همجنین |
ملاحظ کند | و حق سبحانه و تعالی را از شش جهت حاضر خود بیند و خود را در جهت | بیند و
او را منزه از جهت | داند از رجال الله میشود | مشاهده عبارت از اینست | چه این بدایت
مشاهده است مدتی خود را بتکلف برین | میدارد تا آن زمانکه این صفت ملکه نفس او شود
همجو بینایی در چشم و شنوایی در گوش که لازمه چشم و گوش است هر چند خواهد که این
صفت را از خود دور کند نتواند و غیر ازین صفت هر چند در خود ملاحظ کند هیچ چیز دیگر
نیابد و نه بیند. اینست نهایت مشاهده در دنیا. چنانکه گفته اند الْكَشْفُ كَشْفَانِ
كَشْفُ غُلْبَةٍ وَ كَشْفُ عِيَانِ كَشْفِ غُلْبَةٍ فِي الدُّنْيَا وَ كَشْفُ عِيَانِ فِي الْآخِرَةِ |
مراد از این کشف مشاهده است و مراد از مشاهده دیدنست حق سبحانه و تعالی را و دیدن حق
سبحانه و تعالی در دنیا همین غلبه است یعنی نسبت محبت حق سبحانه و تعالی در دل جنان

۲۹
Qur'an XIV:7.

۳۰
بسی؟

۳۱
On the top of this page, in a nineteenth-century hand, is written:

در بیان مشاهده.

۳۲
Marginal insertion.

۳۳
زمانی؟

غلبه کند که گویا می بیند.

بیت

لُز بس که دو دو دیده در خیالت دلرم | در هر چه نظر کنم تویی پندلرم |

همجو آن تشنه که لُز کمال تشنکی همه عالم در نظر لُز آب مینماید.

بیت

غرق آبیّم آب میطلبیم | در وصالیم بیخبر ز وصال
بیدلی را که عشق بنولّد | جان لُز جلوه کاه خود سازد
بخودش آنجان کند مشغول | که بمعشوق هم نه پر دلزد

آنچه نصیب است دوستان حق سبحانه و تعالی را لُز مشاهده جمال لُز در دنیا اینست کشف غلبه
عبارت لُز اینست اما کشف عیان در آخرت است و این آنست که همجو ماه شب چهارده | همه
کس می بیند همچنانکه ما و تو یک دیگر را می بینم.

اما بدانکه مراقبه لُز باب مفاعله است جه ترقب^{۳۴} [F. 60b] لُز دو جانب است این بدایت مشاهد
است همچنانکه گفته شد بلندتر. | فان لم تکن تراه فانه يراك یعنی اگر چشم آن نداریکه
لُز را | توانی دیدن | همچنین اعتقاد کن که لُز ترا می بیند و در همه حال و حاضر تست تو
نیز لُز و^{۳۵} غافل مباش.

بیت

غافل مشو که مایه ظلمات غافلست | بایاد دوست باش که جانرا جلی کند

توجه عبارت لُز ین مرتبه است. |

بیت

صمتُ جوعُ سهرُ عزلتُ ذکر بدولم | نا تمامان جهانرا بکند کار تمام
اصل این جمله کمالات بجز مرشد نیست | سر صاحب دل کامل صفت بحر آشام

^{۳۴} Unclear.

^{۳۵} لُز

بدان ای طالب صادق که | سالک طریق را جاره نیست از این چهار صفت | چراکه نفس او که
 جموح و سرکشی آغاز کرده است | چهار خصلت است. اولا از گفتن مالا یعنی بسیار است
 و حضرت | صلی الله علیه و سلم | گفته است وَمِنْ حُسْنِ إِيْمَانِ الْمَرْءِ تَرْكُهُ مَا لَا يَحْتَجُّهُ
 یعنی از خوبی ایمان مرد آنست که ترک کند مالا یعنی را | یعنی آدمی هر چه میگوید غیر از
 ذکر حق سبحانه و تعالی همه بی معنی و بی فایده است.

بیت

غیر^{۳۶} حق هر زره کان مقصود تست | تیغ لا | در کش که آن | معبود تست

باید که صمت اختیار کند تا او قاتش ضایع نشود.

بیت

دل ز پر گفتن بمیرد دریدن | کر چه گفتارش بود در عدن

یکی دیگر | از خوردن بسیار است که نفس قوت گرفته است جموح و سرکشی میکند. بس
 جاره اش کرسنکی است.

بیت

جون شدی تو سیر مرد لری شدی | لو فتاده همجو دیولری شدی

دیگر | از خواب رفتن بسیار است | جاره اش | خاب نا رفتن است.

بیت

خواب کم کن در وفاد لری دل	جون ز بیخوابیست بیداری دل
عشق از تو بسی کریز دلرد	تا خواب خورت لسیر دلرد
خفتکانرا بهره من ز انعام نیست	خواب خور جز پشه انعام نیست
جون بحضرت شد دل بیدار برد	هر که او بیخوابی بسیار برد [F. 61a]
انکه رسی بخویش که بیخواب خور	خواب خورت ز مرتبه خویش دور کرد

شوی

دیگر | آمیزش بمردم بیگانه است.

^{۳۶} غیر؟

بیت

نخست موطط پیر صحبت این حرفست
که از مصاحب ناجنس احتراز کنید
با هر که نشستیی نشد جمع دلت
وز تو نرمید ز حمت آب کلت
| گر صحبت خود از و تبرا نکنی
هر گذ نکند روح عزیزان بحلت

دیگر | از نا گفتن ذکر بدوام چراکه نتیجه | در دوام ذکر است چونکه | این طایفه طبیبان
حاذق آلهی اند معالجه باضداد میکنند | جه زحمت سالکان ازین | چهار خصلت شد. بس
معالجه این | چهار خصلت بآن | چهار خصلت دیگر شد.

بیت

اصل این جمله کمالات بخرمر شد نیست
پیر صاحب دل کامل صفت بحر آشام

یعنی نتیجه ازین اعمال که گفته شد وقتی حاصل میشود که باجاست و صحبت کامل مکمل
باشد چنانکه گفته اند تیر از ترکش سلطان باید تا حمایت را شاید.

بیت

صحبت پیر به ز هر عملست
هر که با او نشست در عملست
این عمل همجو را ز پنهانست
رهبرت سوی وصل جانانست

لما بدان ای طالب صادق که بهترین همه اعمال صحبت پیر کامل مکمل است. وقتی که آداب و
شرایط صحبت بدانی و بجای آری. بدانکه بعضی از شرایط صحبت مولع بودنست | در صحبت
یعنی بر وجهی نشینی که گویا مرغ وحشی بر سر تو نشسته است | اگر یک موی بر تن تو حرکت
میکند آن مرغ میرمد. دیگر آنکه بین یدی پیر همجنان باشی که مرده در پیش غسل بر وی
تخته یعنی هیچ حرکتی^{۳۷} در پیش پیر میباید از تو ظاهر نشود | یعنی نگویی و نشنوی و
نخوری و نیاشامی و نروی و نایستی مکر بامر پیر. [F. 61b] | بعضی دیگر از آداب آنکه نطلبی
هیچ چیزی از خوردنی و پوشیدنی | هر چند کرسنه و برهنه | باشی چراکه او طبیب حاذق است
مصلحت ترا از تو بهتر میداند.

^{۳۷} حرکتی؟

بیت

آنکس که توانکرت نمیکرد اند
لو مصلحت تو از تو بهتر داند

دیگر آنکه اگر حق سبحانه و تعالی عنایت کند | از صحبت آن عزیز چیزی بتو رسد که مرتبه
ایشان دلاست دهد بمقدور حوصله که ترا حاصل شده است از برکت صحبت آن عزیز زینهار رجوع
نکنی که اگر رجوع کنی آن سعادت نیز از تو رجوع خواهد کرد.

بیت

صوفیست انداخت خرقه جدر	کی رود او بر سر خرقه دیگر
میل سوی خرقه دلا ندم	آنچنان باشد که من مغبون شدم
بازده این خرقه این سولی قرین	این نمی لرزد بدن یعنی بدین
این بدن ماند که کلبی قی کند	باز میل خوردن آن قی کند
دور از عاشق که این فکر آیدش	و بیاید خاک بر سر بایش
عشق لرزد صد جو خرقه کالبد	کی حیاتی دلرد و حسن خرد ^{۳۸}

اگر آن عزیز بنا بر امتحان تو که صادق هستی درین ایشاریانی هر چند مبالغه^{۳۹} کند رینهار
رجوع نکنی که امتحانات این طایفه بسیار میباشد.

بیت

کر نبودی امتحان هر بدی
نیک از بد از کجا ظاهر شدی

چراکه حجابی که مانع شده بود ترا ازین سعادت بی نهایت این بود که تو از خود رفع کرده
بودی هر جگاه که تو رجوع کردی باین حجاب این سعادت باز در بس پرده حجاب شد. قوله
تعالی و قل جاء الحق و زهق الباطل^{۴۰} یعنی هر جگاه آمد حق رفت باطل این زمان کار
تو بر عکس شد. جاء الباطل و زهق الحق چراکه آنچه بتو رسیده بود از صحبت آن عزیز
در اصطلاح این طایفه آنرا جذب میگویند که جذبة من جذبات [F. 62a] الحق توازی عمل

^{۳۸} حزد؟

^{۳۹} مبالغه؟

^{۴۰} Qur'an XVII:81.

الثقلین. گفته اند بآن اندک چیز این سعادت را حاصل کرده بودی بر جوع این اندک چیز
آن همه را از دست دادی غایتش از کمال نادانی قدر این نعمت را ندانستی | چرا که این آن
نعمت است که بذکر و فکر و ریاضت بست | و سی سال مردم حاصل میکنند و تو در یک ساعت
حاصل کرده بودی | دانستی.

بیت

تا خون نکنی دیده دل بنجه سال هرگز ندهند رلخت از قال بحال

وقتی که دانستی که ازین مقدار ایشار | که تو کردی این مقدار صفا در آینه دل تو ظاهر شد.
بس میباید که هر روز و هر لحظ این عمل را زیاده کنی تا آینه دل تو هر روز و هر لحظ
صافی تر شود.

بیت

آینه دانی چرا غماز نیست زانکه زنکار از رخس ممتاز نیست

چرا که زنگ آینه دل تو این معلومات تست که درد است^{۴۱} تست | حجاب تو از آجناب همین
هاست. بس همچنین کرده میباید که هر چه هست از معلومات در دست تو همه در سر
این کار رود تا آینه دل تو | صافی و مجلا شود که هیچ زنگی در آینه دل تو نماند این زمان
محل آن | شد که جمال و جلال الهی همچنانکه هست در آینه دل | ظاهر شود | آینه دل تو درین
زمان جمال و جلال الهی شد. این زمان خود را | باین آینه درده^{۴۲} تا بجندانی که تو نمایی
همین آینه ماند و بس این زمان همه عالم آینه تست در هر چه نظر کنی او را می بینی.

بیت

اینست کمال مرد دانا ییقین در هر چه نظر کند خدا را ببیند
صاف شو با حق نهان آشکار صوفیان صاف را اینست کار
گر صفا میبایدت درویش شو یکزمان در خویش نیک اندیش شو

^{۴۱} در دست؟

^{۴۲} در ده؟

نهایت نتیجه ذکر و فکر و صحبت اینست: دیگر | آنکه نطلبی هیچ کرامت [F. 62b] و صقا می
 از مقامات این طایفه را بظاهر و باطن که مبادا که بی محل طلبی چیزی را که فراخور استعداد
 تو نباشد | چنانکه حضرت موسی طلبیدند صلوات الرحمن علیه بدانکه او طبیب حاذق است در
 هر زمان آنچه مناسب استعداد تست بتو میرساند و تو | خبر نداری. باید که تعجیل نکنی که
 التعجیل من الشیطن و التأنی من الرحمن. دیگر آنکه سبکبار نباشی در
 نشستن و خولستن | در بیرون آمدن و در آمدن مبادا که باطن شریف او متوجه باشد
 بآنجناب ازین حرکت تو غباری در آینه دل او نشیند | آن سبب بی سعادت تو شود | دیگر
 آنکه نپرسی هیچ سخنی از | وی هر چند ترا مشکلی شده باشد صبر کنی که صحبت این طایفه
 اکسیر خاصیت است بتأنی مس مشکل ترازر خواهد ساخت.

| منقولست از حضرت امیر عبد الاول که مشکلی می شده باشد ایشانرا در زمان سلوک چونکه
 معلوم ایشان بوده که پرسیدن کمال بی ادبیست. می گفته اند چونکه نفس من تقاضا
 میکرد که میباید پرسید بخود عهد میکردم که چهل روز صبر کن اگر مشکل تو حل نشود آنکه
 پرسی سه روز نمیگذشت که در مجلس شریف ایشان همه مشکلی حل میشد.
 مصراع: صبر کن کز صبر مفتاح^{۴۳} الفرّج

یقین بدانکه مشکل که ترا در صحبت شریف این طایفه | میشود از جهت نقصان استعداد
 است چراکه استعداد تو درین زمان قابل این سخن نیست که تو میخواهی که پرسی | ازینجهت
 پرسیدن تو درین زمان کمال بی ادبیست چراکه چیزی میخواهی که درین زمان فراخور استعداد
 تو نیست و خولستن چیزی را که خور استعداد آنکس نباشد کمال بی ادبیست [F. 63a]
 همچنانکه حضرت موسی | پیش از آنکه استعداد ایشان قابل مشاهده جمال و جلال الهی شود
 طلبیدند جواب «لَنْ تَرَانِي» شد.

^{۴۳} مفتاح؟

بیت

لن توانی میرسد از طور موسی را جواب
لَئِنْ كُنْ تَرَانِي نَاز و نیاز باشد
این همه فریاد مشاقان ز استغنائی لوست
در پیش مرد عارف این هر دو ناز باشد

و دیگر آنکه سربست کردن و چشم پوشیدن در صحبت این طایفه کمال بی ادبیست چراکه مراد
از ذکر و فکر و همه عبادات مشاهده جمال و جلال محبوب حقیقیست چونکه ترا لولا استعداد
آن نیست که مشاهده جمال و جلال او | توانی کرد. بس آینه تو درین زمان جمال پیر است ترا
نظر درین آینه می باید کرد.

بیت

ز آن روی که چشم تست لحول
معبود تو پیر تست لول

همچنانکه از بی استعدادی چشم از آن آینه که جمال و جلال الهی است پوشده ازین آینه نیز
می پوشی بس فایده نشستن تو در صحبت چه خواهد بود جز بی ادبی.

بیت

بی ادب تنهانه خود را داشت بد
بلکه آتش در همه افاق زد

بشوی تو دیگران نیز ازین سعادت محوم خواهند شد.

بیت

کر هزل از طالبند و یک ملول
از رسالت باز می ماند رسول

دیگر آنکه | از تو سخنی پرسد آواز خود را در مقابله لواز او [بلند]^{۴۴} و نکنی | کقوله تعالی
| لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ.^{۴۵} دیگر آنکه وقتی که در صحبت شریف او
نشسته باشی دغدغه طهارت شود تا ممکن است خود را ضبط کنی که بسیار وقت میباشد که
شیطان در درون آدمی در می آید و وسوسه میکند | می خواهد که | او را از صحبت پیر بیرون

۴۴
Marginal insertion.

۴۵
Qur'an XLIX:2.

آرد و آنکه هر چه خواهد باو کند.

بیت

مکر شیطان باشد این نیکو بدان	یک بدست از جمع رفتن یکزمان [F. 63b]
بیکسین یابد سرش را او خورد	هر کرا دیو از کریمان و لبرد
مبتلا کردی تو بابئس القرین	کر تو یکساعت به بری زن معین

| یقین دانی که ازین بیرون آمدن و در آمدن تو چند آفت متوجه است. یکی آنکه این عزیز مجلس را بتشوش بسیار آراسته است و رخنهای در آمدن شیطانرا | بر بسته است تو رخنه می سازی برای در آمدن شیطان و مجلس را بر هم میزنی دیگر آنکه خود را ازین حصار بیرون آوردی و به بلای شیطان مبتلا ساختی و دیگر آنکه | بهمراهی شیطان باز باین مجاس خواهی آمد | بار دیگر بر هم خواهی زد. | وقتی که این | آفات معلوم کردی تا ممکن است باری خود را ضبط کن که این سبب بی سعادتتو نشود و دیگر آنکه | خیر الاعمالِ لَدَوْمَهَا است اهتمام کن که صحبت دایمی شود تا صحبت نتیجه | مترتب | شود دایمی شدن صحبت نه آنست که دایم در صحبت باشی چونکه آن ممکن نیست میباید که آن حضور و | جمعیت که ترا از صحبت حاصل شده است در همه اوقات حاضر و پاسپان او باشی میباید که یکنفس از و غایب | نباشی چراکه جمال پیر | آینه شد ترا درین زمان برای مشاهده جمال و جلال آلهی ترا نظر درین آینه میباید کرد که محل مشاهده تو درین زمان جمال پیر است و در | غیر صحبت نیز میباید که همیشه این آینه را در نظر خود | داری تا آنزمانکه این | صفت صفت ذاتی دل تو گردد همچو بینایی در چشم و شنوایی در گوش که صفت ذاتی | چشم و گوش است. بعد از آن آینه تو دل تست این زمان نظر در دل خود کن و خود را متوجه دل خود ساز جندین گاه که هر چند طلب کنی در دل خود جز جمال پیر هیچ نه بینی این زمان اگر [F. 64a] توانی این صورت را از پیش خود بردار و دل خود را متوجه بحق سبحانه و تعالی ساز. بعد از آن آینه تو جمال و جلال آلهی است این زمان دست از پیر بازدار.

بیت

زشت باشد جست جوی نردبان چون شدی بر بامهای آسمان

دیگر از آداب آنکه این مردم نشسته باشند در پیش | ایشان چه از نوافل و غیر نوافل | لا
نکنی و اگر حالی و ذوقی بتو رسد در پیش ایشان خود را برین وجه ظاهر نسازیکه این مردم
بغایت غیورند مباد اک^{۴۶} بغیرت ایشان گرفتار | شوی.

| منقولست از حضرت مولانا نظام الدین خاموش که یکبار | خواجه علاء الدین عطار | مرا بامامت
گذرانیدند و ارد | قوی بمن رسید در نماز من میل بجانب حضرت ایشان کردم که مباد اک
ایشان را غیرتی شود یعنی این از شماست |.

| و نیز منقولست از حضرت خواجه احرار خواجه عبید الله قدس سره که یکبار در مسجد مزل پیر
نوار^{۴۷} حضرت شیخ ابو بکر قفال شاشی نشسته بوده اند. مولانا جعفر که یکی از ملا زمان
ایشان بوده اند در مسجد در پیش ایشان بنماز مشغول شده اند. ایشانرا بغایت دشوار آمده
است بارها میگفته اند که | ابله جعفر | در پیش من همچنین | حرکتی کرد و | و کوفت
بسیار ازین حرکت بمولانا جعفر | رسیده بوده است.

و نیز حضرت مخدوم ما میفرمودند که | حضرت ایشان یکبار مرا بامامت گذرانیدند اتفاقاً سوره
ویل لکل خواندم بغایت در غضب شدند و گفتند این از برای | ما خواندی غالباً.

^{۴۶} مبادا که

^{۴۷} پیر انوار؟

بیت

زبان روی که چشم تست احوال
ترا یک بید بس^{۴۸} در هر دو عالم
اگر تو پاس دلری پاس انفاس [F. 64b]
بهر یکدم که در زیر دل جانست
هزاران بحر پر^{۴۹} لسلر کامل
معبود تو پیر تست لول
که بر ناید ز جانت بی خدا دم
بسلطانی رساندت ازین پاس
خدا داند چه لسلر نهانست
بهر دم میتوانی کرد حاصل

بدانکه سلطانان دنیا و آخرت که انبیا و اولیا^{۵۰} | یند از پاسبانی انفاس باین سعادتها رسیدند
جراکه عبارت از عمر نفسی جندیست معدود فی علم الله سرمایه همین است ایشان سرمایه را
از دست ندادند و بآن تجارت این همه سود حاصل کردند.

| دیگر از آداب آنکه چونکه مراد از صحبت حضور و آگاهی شد میباید که حاضر و آگاه [پیر
خود]^{۵۰} باشی | چه گفته اند | نظر در میان دو ابروی پیر دلرد که محل فیض است. و دیگر
میباید که در صحبت پیر سر خود پست نکند و در خواب نشود که ازین کلاتر بی ادبی
نمیباشد در پیش این طایفه چراکه صحبت محل حضور و آگاهیست نه محل غفلت.

بیت

غافل مشو که مایه ظلمات غافلست
با یاد دوست باش که جانرا جلی کند

دیگر آنکه این عزیز میخواهد که این جماعت بسعادت مشرف شوند بواسطه شومئ^{۵۰} او این همه
محروم میمانند چراکه او ملولست درین زمان.

بیت

کر هزاران طالبند و یک ملول
از رسالت باز میماند رسول

۴۸
ببند بس؟

۴۹
پیر؟

۵۰
Marginal insertion.

| قوله تعالى وَ إِذِ اقْبَلْ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَأَفْسَحُوا يَفْسَحَ اللَّهُ لَكُمْ.^{۵۱} دیگر
 آنکه هر که حاضر شود در مجلس او را جای دهند و در زمان نشستن در مجلس میباید که بر
 وجهی نشیند که هیچ فرجه در میان نماند یعنی کتف بکتف و زانو بزانو نشیند چراکه حضرت
 صلی الله علیه و سلم میفرموده اند با یاران که در محل نماز و در صحبت | برین وجه نشیند
 که می بینم شیطانرا که همچون بز غاله سیاه بر شمایان خود را میمالد. | بعضی | گفته
 باشند که:

بیت

گر در یمنی که [F. 65a] بامنی پیش منی ور پیش منی که بی منی در یمنی

| جه این طایفه خواجگان قدس | سرلرهم گفته اند لا والله باین طایفه علیه زانو بزانو و کتف
 بکتف میباید نشست و کسب حقایق کرد این نیز اشارتست بشرف صحبت | دیگر | آنکه
 اِذَا جَالَسْتُمْ أَهْلَ الصَّدَقِ فَأَجْلِسُوهُمْ بِالصَّدَقِ فَانْهَمِ جَوَاسِيسَ الْقُلُوبِ يَدْخُلُونَ
 فِي قُلُوبِكُمْ وَ يَنْظُرُونَ إِلَى هِمَمِكُمْ وَ نِيَاتِكُمْ يَعْنِي هَرَجَاةً مُشْرِفٌ شَوِيدٌ بِصَحْبَتِ | این
 طایفه | که عبارت از اهل صدق این طایفه اند نشینید در صحبت شریف ایشان از راه صدق و
 احلاص چراکه | اینها جاسوسان دلها اند میدرآیند در دلهای شما و نظر میکنند در همتهای شما
 و نیتهای شما مباد آنکه نیتهای شما بد باشد و همتهای شما پست | باشد پیش ایشان. ظاهر
 شود در سوا شوید در پیش ایشان. دیگر آنکه | هر جگاه بسعادت صحبت شریف | این طایفه |
 مشرف شوی به برکه صحبت و التفات خاطر شریف او هر | روز صفایی در آینه دل تو | میشود |
 بقدر مناسبت هر زمان چیزی از معارف و حقایق بر دل تو کشف میشود مباد آنکه طغیان کنی | و
 این را از خود بینی مثل کاتب وحی | مردود شوی. و بدانی که هر چه بیدار میشود روز بروز
 عکسی است از باطن پیر که در تو افتاده است به برکه مناسبتی که ترا بباطن | پیر بیدار شده
 است همچنین هر چند صفا پیش مناسبت پیش هر چند مناسبت پیش | فیض پیش.

^{۵۱} Qur'an LVIII:11.

بیت

همجنین میرو به پایانش مرس در جنین دردی بدر مانش مرس

مخدوم ما میفرمودند قدس الله سره که یکباری حضرت ایشان مسئله از | طریقت از ملایانی و
یارانی که در ملازمت ایشان بودند برسیده اند و یاران | نتوانستند جواب گفتن [F. 65b] |
ایشان گفتند باین فقیر | که این مسئله را از ملایان پرسیدم هیچ کس جواب نگفت فقیر من
جرئت کردم و جواب گفتم. | ایشانرا غیرت شد و گفتن این سخن ماست چیز دیگر بگوی |
گفتم همه از آن شماسست مرا هیچ نیست | من فقیری بودم که یک سخن ازین سخنانرا
نمی دانستم.

بیت

این سخن را چون تو مبدأ بوده کر فزون گردد تولش افزوده

دیگر آنکه میباید که طریق خدمت و نیاز و شکستگی و عجز و خضوع و خشوع را پشه خود
سازی بمرتبه که هر که | بیند رحمش آید و خدمت بی تمیز کنی یعنی تمیز | نکنی میان
سیاه و سفید و میان آدمیان | و حیوانات همچنین مدتی مدید میباید که این طریق را که گفته
شد ورزش کنی | تا ملکه نفس تو | شود بهر وجه که | خواهی از خود دور کنی نتوانی این صفت
ملکه نفس تو شود همچو | بینایی در چشم و شنوایی در گوش که لازمه چشم و گوش است |
چنانکه گفته اند کمال بنده گی | در خشوع و خضوع است جه کمال خشوع و خضوع کمال
بنده گiest.

بیت

نیازمند بلا کورخ از غبار مشوی	که کیمیای مراد است خاک کوی نیاز
چون شکسته میخرند لشکسته شو	همجو موسی در رکاب خضر رو
لشکسته همخیرند درین راه	میزن تو سبوی خویش بر سنگ
راه بو حدت نبرد هر که نشد در طلب	جمله زرات را از دل از جان مرید
راه بالله یافت قاسم ناکاه یافت	زاتک بشمشیر لا از همه عالم برید

| العجز عن درك الادراك ادراك | هر جگاه باین مقام | رسیدی که هر چند در خود نظر
 کنی غیر از عجز و نیاز و شکستگی و خشوع و خضوع هیچ نیابی اینست کمال بنده گی و
 مقام وحدت و یکانکی و بی رنکی این زمان بنده گی بر تو مسلم شد | بندهٔ مقبل این زمان
 [F. 66a] شدی کار تو بجای رسید که بهر نفس زدنی کسب کمالات ما تقدم میکنی یعنی آنچه
 اکابر ما تقدم در مدت چهل سال و پنجاه سال کسب کرده اند تو در یکنفس زدن آن معنی را
 حاصل میکنی چراکه پیش ازین بنده گی آمیخته بود به بنده گی غیر چراکه پیش ازین
 مقاصد و هولی نفس بسیار بود ترا کقوله تعالی أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ.^{۵۲} بهر
 مقصودی که مشغول بودی بندهٔ همان بودی.

بیت

غیر حق هر زره کان مقصود تست	تیغ لا بر کش که آن معبود تست
تیغ لا در قتل غیر حق براند	در نکر زان ^{۵۳} بس که بعد لا جه ماند
ماند الا الله باقی جمله رفت	شاد باش ای عشق شرکت سوز زفت
شاد باش ای عشق خوش سود ای ما	ای طیبب جمله علتهای ما

این زمانکه هیچ مقصودی نماند ترا بندهٔ خاص شدی حق سبحانه و تعالی را هر چه میکنی
 قبولست بآنجناب بنده گئی بی شرکت این زمان شد تا زمانی که درین صورتی جاره نیست
 ترا جز عجز و نیاز و خشوع و خضوع چراکه کمال در بنده گيست. و این کمال ترا از
 بنده گی حاصل شده است.

بیت

جون ازین در دولتم شد آشکار تا که جان دارم مرا اینست کار

دیگر آنکه گفته اند دنیا دار خدمت است و آخرت دار قربت قربت بمقدار خدمت.

بیت

خدمت تو کنی کوی زمیدن تو بری | و تو نکنی هر که کند لو به برد

^{۵۲} Qur'an XXV:43, with non-standard word order.

^{۵۳} نکر زان؟

نگویی که وقتی که باین مرتبه | رسید چه حاجت بنده گيست همچنانکه بعضی گمراهان
 غلط کردند و این آیت را | دلیل ساختند. کقوله تعالى و اَعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ^{۵۴}
 | یعنی عبادت کن ربّ را تا که آید | یقین. | بعد از حاصل شدن یقین دیگر | عبادت
 کردن حاجت نیست غلط محض است که این طایفه کرده اند چراکه بنده گی بر کمال [F. 66b]
 | این زمان مسلم شد.

بیت

بنده گی بر کمال اینجا بود صد هزاران خون حلال اینجا بود

محل بنده گی بر دوام این زمان شد.

بیت

پنج وقت آمد نماز ای رهنمون عاشقانش فی الصلوة دائمون

نماز دایمی این زمان شد هر نفسی که میزند و | قدمی که می اندازد همه عبادتست.

بیت

بهر یکدم که در زیر دلُ جانست خدا داند | چه سرلر نهانست
 هزاران بحر بر سرلر کامل بهر دم میتوانی کرد حاصل

در ین مقام است چه | این طایفه کماهان از پنجا غلط کرده اند که یعنی حتی از برای انتهای
 غایت است نهایت عبادت تا | اینجا است که یقین حاصل شود بعد از آن میگویند که یسقط
 التكاليف یعنی ساقط شد تکلیفها چه این | طایفه | میگویند اِذَاصَفَتِ الْمَوْدَةُ سَقَطَتِ كَلْفَةُ
 التكاليف یعنی | هر وقتی که صفای مؤت حاصل میشود ساقط میشود کلفت تکالیف نه |
 تکالیف چراکه تا زمانی که رمقی از حیات باقیست بنده مکلف و مأمور است بر عبادت | چراکه
 دنیا دار خدمت است و آخرت دار قربت قربت بمقدار خدمت میباشد هر چند خدمت پیش فریت

پیش.

بیت

قرب نی بالا و پستی^{۵۵} رفتن است قرب حق از قید هستی رستن است

دیگر آنکه | گفته | است حق سبحانه و تعالی را عبادت کن تو تا که آید یقین یعنی عبادت

تو تا | اینجاست

بیت

تا تو هستی هستی در توکی رسد نیست شو تا مسیت^{۵۶} از بی رسد

دیگر | عبادت بتو منسوب نیست که انه هو العابد و المعبود انه هو الساجد و
المسجود بعد از حاصل شدن یقین دیگر اثری از هستی و وجود باقی نمی ماند مقام فنا و
وحدت و بی رنگی عبارت ازین مقام است.

بیت

چون به بیرنگی رسی کان داشتی [F. 67a] موسیٰ فرعون دارند آشتی

این زمان هر چه صادر میشود از وی از آن | وی نیست چنانکه در جنگ اُحُد | از آنحضرت |
صلی الله علیه و سلم واقع شده کقوله تعالی مَارَمِيتَ اِذْ رَمِيتَ وَلَٰكِنِ اللّٰهُ رَمٰی.^{۵۷}

بیت

مارمیت از رمیت بی ویست همچنین قال الله از صمتش بحست

| گفته اند هر چه از فانی صادر میشود مستند باو نیست.

دیگر بدان ای طالب صادق که سیر دوست سیر الی الله و سیر فی الله جه سیر الی الله
تا اینجاست.

۵۵ هستی؟

۵۶ هست؟

۵۷ Qur'an VIII:17.

بیت

ره رو و رهبر نماند و راه شد

دیگر | سیر فی الله را نهایت نمیباشد چراکه سیر در بی نهایت را نهایت نمیباشد.
 دیگر او را میبرند. کقوله تعالی سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ
 الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنَ آيَاتِنَا.^{۵۸} سیر بنده تا همین
 جاست.

بیت

لوستاد تو عشق است جو آنجا برسی لو خود بزبان حال گوید چون کن

| این مقام عشق است لیس وراء عبادان قرية.

بیت

عشق آن شعله است کو چون بر فروخت هر چه جز معشوق باقی جمله سوخت
 تیغ لا در قتل غیر حق براند در نکرزان بس که بعد لا جه ماند
 ماند الا الله باقی جمله رفت شاد باش ای عشق شرکت سوز زفت

| این مقام مقام است که بهر نفس زدنی کسب کمالات ما تقدم میکنند.

منقولست که در زمان | سید الطایفه جنید چهار تن بوده اند در ین مقام که بهر نفس زدن
 کسب کمالات ما تقدم میکرده اند حضرت سید الطایفه جنید و شیخ ابو الحسن نوری و شیخ
 بهلول و شیخ شبلی | جه پادشاه آنزمانرا نوکری بوده غلام الخلیل نام پادشاه باو | غضب
 کرده است. و او را از پیش خود رانده او رفته باشد [F. 67b] پیش این | جماعت جند گاه | پیش
 ایشان میبوده بغایت نا قابل بوده غالبا که هیچ بهره از صحبت شریف ایشان باو نرسیده.

بیت

نا قابلست آنکه بدولت نمیرسد ورنه زمانه در طلب مرد قابلست

^{۵۸} Qur'an XVII:1, with non-standard spelling.

بعد از آن باز آمده پیش پادشاه | خباثت و شکایت بسیار کرده که ملحد و زندیق که میگویند
 این جماعتند | اینها همه قابل آنند که بکشی و بحکم فرموده من یسمع یخل خللی در مزاج
 پادشاه پیدا شده باشد گفته باشند که اینها را بیارید و بکشید کسی رفته باشد و ایشانرا پیش
 پادشاه آورده | بالفعل حکم کشتن کرده ایشانرا جلاد آمده تا بکشد هر کدام را که میخواهد
 بکشد | آن دیگری خود را در پیش می اندازد که اول مرا بکش. بعد از آن برادر مرا و آنرا که
 میخواهد بکشد آن دیگر خود را در پیش می اندازد که مرا بکش. همچنین مدتی مدید برین
 گذشته پادشاه در مقابله بوده دیده که اینها طایفه عجیبی می نمایند که در کشته شدن | جنین
 مسابقت میکنند | بریکدیگر قاضی | پیش ایشان آمده | دیده باشد که هر یک از اینها بحری
 اند از علوم ظاهر و باطن | چه حضرت شیخ بهلول خالی از صورت جنونی نبوده | قاضی |
 ایشانرا بی سامانتر دیده | مسئله از حیض برسیده هفده نوع جواب فرموده | قاضی متحیر
 شده آمده پیش پادشاه | گفته ای عجب کاری کرده بودی همجو یزید | طوق لعنت تمام در
 کردند افتاده بود چرا که اگر صدیق میگویی درین زمان اینها باند | هر یکی بحری | اند از علوم
 ظاهر و باطن. | پادشاه ایشانرا پیش خود طلبیده | بایشان ملاقات کرده همچنان یافته که
 قاضی گفته بوده غلام الخلیل را | طلبیده و حکم کرده که او را بر دل | کند |.

بیت

کر خدا خواهد [F. 68a] که پرده کس درد میلش اندر طعنه پاکان برد

و حکم کرده که هر که مراد وست میدارد تیری بر وی زند تیر باران کرده اند بحدی که تیر بر
 زبانچه تیری آمده. بعد از آن پادشاه گفته بایشان که چه نوع طایفه اید که در کشته شدن
 جنین مسابقت میکنید بریکدیگر؟ گفته باشند آری | ما هر چهار کس در مقام ایشان و بهر
 نفس زدن کسب کمالات ما تقدم میکنیم ازین جهت | میخواهیم که حیات خود را ایشان
 برادر مؤمن کنم تا بعد از ما او این معنی را حاصل کند آن برادر نیز همین معنی را میخواهد.

بعد از آن پادشاه | گفته باشد بایشان که بخواید از من هر چه میخواهید. ایشان گفتند باشند ما از تو این را^{۵۹} میخواهیم که من بعد تو ما را شناسی و ما ترا شناسیم.

باز آمدم به بیان آداب صحبت از راه نیاز و خدمت بر وجهی باشی که هیچ اثری از هستی در تو نماند تا بواسطه کمال فنا و نیستی مناسبتی ترا بباطن پیر پیدا شود | بیواسطه گفت مراد او را دریا بی | دیگر آنکه میباید که صحبت را دایمی سازی یعنی در همه حال چه در صحبت و بیرون صحبت حاضر و آگاه باشی که چیزی از تو در وجود نیاید که رضای پردر آن نباشد. و دیگر آن حضور و جمعیت که در صحبت پیر حاصل شده است و صورت پیر را در هیچ زمانی از نظر خود غایب نسازی | بطریق دوام تا آنزمانکه این صفت لازمه دل | شود که هر چند خواهی که از خود دور سازی نتوانی همچو بینایی در چشم و شنوایی در گوش که لازمه چشم و گوش است هر جگاه همچنین شدی دیگر دست از پیر بدار و خود را بآن بیخودی و جمعیت درده چنانکه حضرت خواجة بزرگ، خواجه [F. 68b] بها الحق و الدین | میفرموده اند ما واسطه دولت و صولیم هر جگاه و صلتان میسر شود دست از ما بدارید.

بیت

زشت باشد جست جوی نردبان	جون شدی بر بامهای آسمان
شد طلبکاری علم اکنون قبیح	جون بمطلوبت رسیدی ای ملیح
خوشتن کولی کن بگذر ز شوم	جون مبارک نیست هر تو این علوم

و نیز میفرموده اند با طالبان که شمایان را اگر همت در آن مرتبه نباشد که هر زمان قدم بر فرق بها الدین | نهید و در گذرید من صحبت خود را | بشمایان بحل نمیکنم.

دیگر منقولست از | خواجة بزرگ^{۶۰} خواجه ابو یوسف همدانی | که در باب همت مریدان

^{۵۹} را

^{۶۰}

Note that "Khawja Buzurg" here seems to refer to Hamadani, not, as is more common, Baha

al-Din Naqshband. This is a feature of this tract.

میگفته اند که یکباری خلوت عمری اختیار کرده بودم بیکبار دغدغه برخواستن شد هر
 جند خود را ضبط کردم نتوانستم معلوم شد شخصی است غالباً | بجانب خود میکشد لولای
 فرمودم آوردند و | سوار شدم و لکام | را از لولای گرفتم و گفتم که شخصی که مرا از جای خود
 خیزانیده است بجانب خود خواهد کشید | لولای رفته است در ویرانه‌ها مرو سر خود را در ویرانه |
 کرده حضرت شیخ دیده اند جوانی نحیف درین ویرانه نشسته است | دو چشم خود را بر |
 زمین دوخته [حضرت] ^{۶۱} شیخ دانسته اند که او کشیده است ایشانرا حضرت شیخ در
 آمده اند و زمانی در پیش او نشسته اتفاقاً او را مشکلی در طریقت افتاده بوده از | حضرت
 شیخ پرسیده باشد حضرت شیخ مشکل او را حل | کرده باشند و باو گفته باشند ای فرزند، تو
 جوانی و من پیر جون ترا مشکلی افتاد چه شدی که بر ما رفتی و ما را باین پیری نایستی بر تو
 آمد. | جوان از سر غیرت | گفته باشد و الله هر سنک و کلوخ پیش من ابو یوسف همدانیست
 غایتش مرمای تو چه من | بجانب تو افتاد | گفتم | از تو حل شود. بدان باری که [F. 69a] تا
 سالک طریق را اینچنین همت عالی نباشد او هیچ چیز نمیشود.

منقولست از حضرت | صلی الله علیه و سلم که در ابتدا ورزش این نسبت شریف گاهی | او را
 صلی الله علیه و سلم توهم غفلت میشده است از کمال غیرت خود را از کوههای بلند
 می انداخته | است صلی الله علیه و سلم حضرت جبرئیل | ایشانرا میگفته | است از اینجا
 بدانی که | سالک طریق را تا اینچنین غیرتی | نباشد او هیچ چیز نمیشود.

بیت

هم ترا بکنکره کبر یا کشد | این سقفگاه را به ازین نردبان | مدان

بیت

ایر کشیکا همت اگر بولسا یار | عاقبت الامر مرادین تبار
 همت عالیت جای رهنمود | کان ورای عقل فهم و هم بود

^{۶۱} Marginal insertion.

بدان لی طالب صادق که بعضی دیگر از آداب صحبت آنکه اگر پیر بنابر مصلحتی که میداند
ترا از پیش خود هزلو بار میراند و دشنام و خولری | میکند قهر و غضب میکند و میراند که برو
زینهار تردد مکن باز میخواندت بیانونازک دل مباح.

بیت

سست ریزنده جو آب کل مباح	جون گزیدی پیر نازک دل مباح
سنگ زیرین آسیا بودن	کار نازک دلان رعنا نیست
لی دریغا کس نمیداند مرا	کر بداندندم برانندم ز شهر

و هیچ تردد و اعتراض | بخود راه مده و بدانکه هر چه او میکند و میگوید همه عین مصلحت
تست و منت نیز میدلر که او در | مقام معالجه تست چرا که اگر در مقام معالجه تو نمی بود
با تو درین مقام نمیشد.

بیت

رخ مکردن زانکه دینت راست بشت	از حدیث اولیا نرم درشت
تا کند بر جمله میرانت امیر	کرم گوید سرد گوید خوش بکیر

دیگر آنکه از مقام همت سخن گفته شد بنابر تعلیم مبادا که [F. 69b] طغیان کنی | هنوز بآن
مقام عالی نرسیده باشی | دست از پیر باز دلری و از پیش خود کاری بنیاد کنی و خود را خراب
سازی و اگر هم رسیده باشی بآن مقام عالی که گفته شد | بی ادبی نکنی تا زمانی که پیر در
قید | حیوة است طریق نیاز و بنده گی را از دست ندهی و طریق شیخوخت پیش نگیری که
سنت این طایفه | اینست تا زمانی که وجود شریف پیر در میان هست با وجود رسیدن باین مقام
عالی هیچکس را حد آن نیست که از پیش خود کاری کند و نیز بعد از رفتن پیر تا زمانی که
یکی از یاران پیش قدم باشند ممکن نیست که دیگری از پیش خود کاری بنیاد کند. همچنانکه
حضرت خواجه جهان که از عالم رفتند از ایشان سه خلیفه ماندند: حضرت خواجه احمد صدیق و
خواجه عارف ربوکری و خواجه اولیای کلان. و حضرت خواجه جهان خواجه عبد الخالق غجدوانی
| که بجولر رحمت آلهی رفتند. | تا زمانی که یار پیش قدم ایشان بوده اند دیگران در

صدد این کار نشدند دیگر آنکه بنابر مصلحتی هر چند ترا رانند کمتر از سکی نباشی | هر چند لو را میرانند و باز بنان پاره میطلبند می آید هیچ کینه و عدوت بخود راه نمیدهد.

منقولست از حضرت خواجه بها الحق و الدین قدس الله سره العزیز که یکباری ایشانرا دغدغه ملازمت حضرت امیر کلال | شده باشد از کوشک عارفان بمنزل حضرت امیر رفته باشند | بسوخاری و بصخبیت | شریف ایشان | مشرف شده | همین که نظر حضرت امیر | بایشان افتاده باشد بقهر و غضب | تمام از مجلس شریف خود ایشانرا رانده | باشند. ایشان [F. 70a] بیرون آمده باشند نفس ایشان سر کشی کرده و گفته باشد که این در نباشد در دیگر عنایت آلهی ایشان را در یافته باشد و ایشان با نفس خود گفته باشند | هی نفس سک غلط میگوی در همین است.

بیت

جون ازین در دولتم شد لشکار تا که جان دلرم مرا اینست کار

سر مبارک خود را بر آستان حضرت امیر نهاده | باشند تا نزدیک صبح و برف نیز می باریده | ایشان تمام در تک برف مانده باشد | امیر بطهارتی برآمده اند همین که پای مبارک | خود را بر آستانه می نهند بر سر مبارک ایشان | میرسد سر مبارک ایشانرا بر میدارند و بخانه می درلرند و التفات بی نهایت میکنند.

بیت

بنده | حلقه بگوش لرننوازی نرود^{۶۲} لطف کن لطف که بیکانه شود حلقه
بگوش
غلام حلقه در گوشم بهر نامم که می خوانی کدای خرقه برد و شم بهر رنگی که
میداری

حضرت ایشان دایم میگفته اند که درین زمان هیچکس طالب نیست همه مطلوب بند هرگز

^{۶۲} Lacks initial dot. Ms. 1443 indicates confusion between beravad and naravad.

سری بر آستان ندیدیم.

بیت

سرم بر آستانست قدح در آستین	قدحهای شراب لایزالی کم نمیگردد
دلارم	
بحمد الله که کر سر رفت خوش سر منزل	سرم را وقت کشتن آستان یار منزل شد
دلارم	

بدن لی طالب صادق که در طریقه این مردم شیخی و مریدی نیست مثل مشایخ ترک که در هر جند روزی یکی را اجازت دهند و شیخی سازند اینجا همچنین ها نیست اینجا همین عقد اخوتست که می بندند بیکدیگر چنانکه نصیحت | خواجه بزرگ، خواجه ابو یسف همدانی | است که عبد الخالق دو در رابند و دو در رابکشای در شیخی رابند و در خدمت رابکشای و در خلوت رابند و در صحبت رابکشای.

لما بدن لی طالب صادق که | نهایت مقام ارشاد آنست که طالب بجایی [F. 70b] رسد که | علاقه ظاهری مانع علاقه باطنی او نشود و علاقه باطنی نیز مانع علاقه | ظاهری او | نشود من الله او مجاز است او را حاجت باجارت دیگری نیست بظاهر غایتش طریق اینمردم آنست که تا زمانی که پیر در قید حیاتست هیچکس را حد آن نیست که ازین مقام دم زند.

بیت

تا که تو دم میزنی همدم نه	تا که مویی مانده محرم نه
تا تو هستی هستی در توکی رسد	نیست شو تا هستیت از پی رسد

چراکه این طایفه بغایت [عالی جناب و] ^{۶۳} غیورند هر جند طالب باین مقام رسیده باشد حد آن نیست او را که در پیش ایشان بی ادبی تواند کرد.

^{۶۳} Marginal insertion.

بیت

حد ما نیست وصف آن شاهان
بی لاد مرد کی شود مهتر
با لاد باش تا بزرگ شوی
که بزرگی نتیجهٔ لاد است

اگر کند خود را خراب خواهد ساخت.

منقولست از حضرت خواجه بزرگ خواجه بها الحق و الدین که قدس سره | در زمان انتقال از این
عالم یاران ایشان منتظر | می بوده باشند که بعد از ایشان خلیفه بجای ایشان از یاران کدام |
خواهند بود ایشان چشم مبارک خود را کشاده گفته باشند که در همچنین زمان مراجرا^{۶۴}
تشویش میدهید که این جوهر در هر که باشد ظاهر خواهد شد. دیگر از آداب این طریق آنست
که | کسی که پیش این طایفه می آید میباید که هیچ گونه طمع و توقعی از دنیا و آخرت
نداشته باشد بظاهر و باطن چرا که این طایفه هر دو را بر خود حرام کرده اند. | قال | النبی
علیه السلام: الدنيا حرام على اهل الآخرة و الآخرة حرام على اهل الدنيا و
هما حرامان على اهل الله. وقتی که همچنین باشد بس از ایشان چه چیز میطلبد خدمت^{۶۵}
مخدوم ما | میفرموده اند که [F. 71a] در او ان طلب در مدرسه^{۶۶} جوهریه میبودم. یکی از
اخفای | این طایفه | در ان مدرسه | بودند ملاضیا نام در صورت ملایی ایشان مرا محرم خود
ساخته بودند. شبها مرا مثنوی میفرمودند خواندن یکباری التفات باین فقیر کردند و گفتند | در
تو دغدغهٔ این طریق بحد می بینم کار خانه این زمان بد است خواجه احرار خواجه عبید الله است
ترا پیش ایشان میباید رفت. | و دیگر آداب ملازمت را تعلیم کردند و گفتند زینهار که پیش آن
عزیز | که می روی هیچ چیز در صحبت شریف | او و در غیر صحبت او از دنیا و آخرت بخاطر

^{۶۴} This is written over the ma-ra, as if the scribe were unsure which was right.

^{۶۵} خدمت

^{۶۶} مدرّیه یا مدرّسه؟

خود نکذرائی و نه طلبی | کمال بی ادبیست کسی که پیش این طایفه رود و این نوع چیزها
بخاطر | گذراند و نیز از کرامات و مقامات این طایفه از ایشان نطلبی بسخن آن عزیز عمل کردم
باین سعادت ها | مشرف شدم.

منقولست از حضرت خواجه بزرگ، | خواجه بها الحق و الدین که از ایشان کرامات طلبیده
باشند ایشان گفته باشند مادر قدم اول همه را در تحت کلمه لانفی کرده ایم بایشان | گفته
باشند | اینها که از شما واقع میشود چیست؟ ایشان | گفته باشند اینها کرامات مرید است ما
را باینها کار نیست.

منقولست از شیخ ابو العباس قصاب آملی که از ایشان کرامات طلبیده باشند ایشان گفته باشند
آخرنه بزکشی ام من این همه خلق که | در کرد من می بینی چیست؟ | اصحابُ
الکراماتِ كُلُّهُمْ مَحْجُوبُونَ وَ الْعَارِفُونَ عَنِ النَّظَرِ إِلَيْهَا مَبْعُودُونَ.
بیت

کشف اگر فاش گرددت | در تن کشف را کفش ساز و بر سرزن

| دیگر اصل درین طریقه لقمه حلال است تا ممکن است از لقمه حرام و شبهت اجتناب نماید
و از جلال نیز بقدر ضرورت [F. 71b] قناعت کند و در صدد زیادتی نشود که لقمه بمنزله تخم
است | در وجود آدمی هر چه کازند همان بر دلرند اگر طیب طیب و اگر خبیث خبیث.
بیت

لقمه تخم است برش اندیشها لقمه بحر و گوهرش اندیشها
| هر چه | کاری هم از آن جنس بد روی گر نیک مرد راهی برو تخم بد مکار

دیگر از آداب این طریق دوام وضو و شکر وضو سالک طریق میباید که در هیچ زمان بی
وضو نباشد و هر بار که وضو سازد و شکر وضو بگذارد | بعد از گذاردن شکر وضو از خدای
تعالی بخواهد هر چه میخواهد که دعا بعد از شکر وضو مستجابست. دیگر آنکه صحر که از

برای تهجد بر می خیزد | بعد از شکر وضو | استغفار کند صد بار و حق سبحانه و تعالی را
حاضر بعیند جنانکه | در حدیث واقع | است که حق سبحانه و تعالی هر سحری بآسمان دنیا نزول
میفرماید نزولی جنانجه لو خواهد و او داند و لایق جناب او باشد | این ندادر گوش بنده های
خود در میدهد که | هیچ گناه کاری هست تا توبه کند از گناهان خود تا بیمارزم و هیچ حاجت
خواهنده هست تا حاجت بخوهد که حاجت او را روا کردند. همچنین حق سبحانه و تعالی را
حاضر بیند و گناهان خود را نیز حاضر سازد و از راه صدق و اخلاص و درد و سوز و کداز هر چه
تمامتر و گریه و زلری بسیار توبه کند از گناهان.

بیت

پیش یار آنها که جان آرند بیشک جان برند	صدق پیش آور که اینجا هر چه آرند آن برند
درد باید مرد را تا دوست در مانش کند	هر کرا دردی نباشد او بدرمان کی رسد
بسوز و گریه زانم در فغان از روزگار خود	که غیر از حسرت دردم نشد حاصل زیار خود
تا ذرره از وجود باقی است	در بوتۀ عشق میگذریم
گریه زاری عجب سرمایه ایست	دولت کلی قوی تر دایه است
توبه کن و ز خود ده استغراغ کن [F. 72a]	جون خراحت کهنه شد روداغ کن

| صد بار استغفار الله بگوید بآن طریق که گفته شد و بعد از آن بتهجد مشغول شود و نماز
تهجد دوازده رکعت بشش سلام بگذارد | دو رکعت دیگر نشسته گذارد تا و تراد ایابد که الله
و تر و یحب الوتر. اگر تواند سوره طه | و سوره یس بخواند که در اینجا وعده بسیار است
جه در سوره یس | گفته اند هر جگاه | سه دل جمع شود مراد بنده مؤمن برآید. یس که دل
قرآنست و دل شب که نیمه شب است و دل بنده مؤمن. هر جگاه این سه دل جمع شود الیه مراد
حاصل شود. و دیگر آنکه خود را در صحبت از خود جنان تهی سازد که | هیچ ذکری و فکری و
لو را دی که داشته باشد بکرد خاطر نگذارد که ازین کلانتر بی ادبی نمیشد | پیش این
طایفه جراکه اسم اعظم وجود شریف ایشانست | الذین اذاروا ذکرا لله. پیش ایشان ترکی

خواندن عجب است.

بیت

کار نادان کوتاه اندیش است یاد کرد کسی که در پیش است
مذکور طلب چه خواهی از ذکر اینست خلاصه همه فکر

| بدان لی طالب صادق که حضرت شیخ مرتعش | میفرماید که صوفی آن باشد که نظر وی با قدم
وی برابر باشد یعنی توجه او بر مقامی باشد از مقامات این طایفه که وی بقدم سلوک آنجا
رسیده باشد لی جمله | حاضر باشد یعنی او بمرتبه حضور و آگاهی | باشد چرا که نهایت
سلوک حضور و آگاهیست مع الحق سبحانه و تعالی دل آنجا که تن | تن آنجا که دل یعنی
بکلیت خود بقلب و قالب شغلش جز بآنجناب نباشد.

بیت

نماند حرکت اندر دال حیوان بیکرنگی براید قالب جان

قدم آنجا که قول یعنی بقدم سلوک رسیده باشد بآنجا که میگوید | قول آنجا که قدم یعنی
آنچه میگوید [F. 72b] از مقامی گوید که بقدم سلوک رسیده باشد بآن مقام بخلاف آنکه
گفته اند از خود غایب و بحق حاضر چه این در بدایت طریق میباید | این مقام مقام فنا
وجود بشریت است تا از وجود خود هر چه هست غایب نمیشود باین مقام نمیرسد چه این
مقام مقام بدایت سیر الی الله است. لابل بخود حاضر | چه بحق حاضر و این سخنان حضرت
شیخ همه اشارتست بنهایت سیر الی الله لیس وراء عبادان قرية این مقام مقام فرق بعد الجمع
است. این مقام شهود وحدت در کثرت است و مقام بقای بعد الفناست. اینست مقام ارشاد و
هر که باین مقام رسید کامل مکمل عبارت از وی است. | او | مجاز است از برای تکمیل و
تربیت ناقصان و وجود موهوب حقانی عبارت ازین وجود است.

بیت

اینست کمال مرد دانا بیقین در هر چه نظر کند خدا را ببیند

و کمال معرفت اینست و این سخنان حضرت شیخ نیز مبین این حدیث | پیغامبر است صلی
 الله علیه و سلم، | مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ یعنی هر که حاضر و آگاه شد بر حقیقت
 خود که آن روح الهی است بس حاضر شد بحق سبحانه و تعالی | معنی شناختن همین حضور
 و آگاهی است مع الحق سبحانه و تعالی و کمال معرفت اینست.

بیت

جون کمال دانشم نادنی است جاره کارم همه حیرانی است

و این مقام عشق است.

بیت

اُستاد تو عشق است جو آنجا برسی	او خود بزبان حال گوید چون کن
عشق آن شعله است کو جون بر فروخت	هر چه جز معشوق باقی جمله سوخت
تیغ لا در قتل غیر حق براند	در نکرزانی بس که بعد لا چه ماند
ماند الا الله باقی جمله رفت	شاد باش ای عشق شرکت سوز زفت

| قَالَ | النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ: [F. 73a] مَنْ طَلَبَ شَيْئاً وَجَدَ وَجَدَ، | پیغامبر صلی الله علیه و
 سلم میفرمایند که هر که میطلبد چیزی را بجود بر آینه مییابد آنجیز را.

بیت

من طلب کردم و صالحش روز و شب	یافتم اینک بحکم من طلب
این طلب مفتاح مطلوبات تست	هم سپاه نصرت رایات تست

بدان ای طالب صادق که المرید مراد و المراد مرید گفته اند یعنی مرید مراد است و
 مراد مرید یعنی تا زمانی که حق سبحانه و تعالی بطریق لولاه در باطن مرید تجلی نکند طلب
 در مرید پیدانمیشود.

بیت

تا طلب در اندرون | ناید پدید مشک در نافه ز خون ناید پدید

ما للتراب و رب الارباب گفته اند یعنی خاک راهیج نوع مناسبتی نیست بآنجناب

که او را طالب شود.

بیت

این طلب کاری مبارک جنبشی است این طلب در راه حق مانع کشی است

و گفته اند این تمام بآن | ماند که شخصی هرگز عاشق نبوده بیکبار گذارش بر رواق
پادشاه افتاد پادشاه را دختری بود صاحب جمال نظرش | بآن دختر افتاده و بیکبار دید عاشق |
بیقرار و بی آرام | شد. این زمان در جستجوی در آمد. بس همچنین طالب را تا زمانی که
حق سبحانه و تعالی از راه نهانی تجلی نکند در باطن مرید | دغدغه طلب در | طالب پیدا
نمیشود.

بیت

گر کششی هست ناکهان تا نبوی بخود کمان بیک قبول ماست آن کان سوی مات
میکشد |
گر بدست آید ترا گنج کهر در طلب باید که باشی کرم تر

| دیگر آنکه گفته اند | آینده های پیش این طایفه | دو | گروه اند، چه یک گروه طالبانند
که حق سبحانه و تعالی از راه نهانی در باطن ایشان تجلی کرده است و ایشان ذوق تجلی
یافته اند و این درد طلب در باطن ایشان پیدا شده است ایشانرا بی طاقت [F. 73b] و بی آرام
ساخته و این درد کشیده ایشانرا بصحبت این طایفه.

بیت

این طلب همچون خروسی در سما میزند نعره که هی عاشق بیا
کر طلب کاری مشو دور از کمال لم تجد بعدی ولیا مرشدا

| هر بلا و محنتی و امتحانی که بایشان میرسد امکان رو کرد اندیدن نیست چرا که درین زمان
ایشان عاشق اند و خاصیت عاشقی اینست.

بیت

عاشق ثابت^{۶۷} قدم آنکس بود در کوی دوست رو نکرد اند اگر شمشیر | بارد بر سرش
^{۶۷} ثابت؟

یک و گروه دیگر مهوس اند یعنی ایشان شنوده اند که این طایفه بسیار عزیز و شریف اند |
حالات و کرامات بسیار دارند خیال کرده اند که این را بآسانی بدست میشود آوردن هوس
میکنند و پیش این طایفه می آیند هر جگاه تشویشی و محنتی و امتحانی بایشان میرسد
می | مانند و میروند.

بیت

عشق در اول جرا خونی بود تا گریزد هر که بیرونی بود

| جه امتحانات این طایفه از برای این جماعت است.

بیت

بنده وقت امتحان آید پدید امتحان کن تا نشان آید پدید
کر نبودی امتحان هر بدی نیک از بد از کجا ظاهر شدی

| دیگر تنزه و تقدس است از ما سوی الله بکلی بدوام اقبال بحق سبحانه و تعالی بسبب
استحقاق ذاتی که حق رست سبحانه و تعالی | دیگر میباید که بحسب سر منقطع بود از جمیع
اغراض دنیوی^{۶۸} و اخروی و اگر چنانچه او را بآنجه بجمیع اولیای خود عطا کرده است | کند
قبول نکند و ابا نماید و اگر او را بمقامی ترقی فرمایند که جمیع دوستان را بآن ترقی
بخشیده اند البته نظر از جمال ذات بر ندارد و بآن | نیندازد و التفات ننماید و این همه تعطش
که او را به بحر ذات است فرو نشاند و بمزج معارف صفات و شوب اسماً عالیات سر فرو
نیارد. [F. 74a]

بیت

صرف را نوش تا شوی بیخویش و آنکه از غیر حق شوی درویش
وقفه در این مقام عار بود می ممزوج را خمار بود

| جل همت او باید که استهلاک و اضمحلال و غایت مرام او تلاشی و فنا بود | سیرالی الله
عبارت از این تلاشی و فناست هر جگاه وجود | طبیعی مجازی خود را در عین جمع در باخت و
^{۶۸} دنیوی؟

نا چیز کرد اگر جنانجه بعد ازین استهلاک | بوجود موهوب حقانی از نزد خود مشرف | کردند
 او را بمرتبه خلافت و نیابت خود نبشانند و در تنفیذ تصرفات در ملک و ملکوت بر وی
 کشاده کردند. بعد ازین هر چه گوید باو گوید و هر چه کند باو کند و در هر چه نظر کند او را
 بیند.

بیت

اینست کمال مرد دانا بیقین در هر چه نظر کند خدا را بیند

| شهود و حدث در کزت اینجا دست دهد و مرتبه تکمیل | بود | لیس و راء عنادان قریه
 جنانکه فرموده اند ما کان فی الله تلفه کان الله خلفه.

بیت

کان لله بوده در ماضی تا که کان الله له آمد جزا^{۶۹}

سیر | وی درین مقام از وی بسوی وی همیشه ترقی او در مراتب تجلیات ذات و صفات
 باشد جنانکه حضرت حق سبحانه و تعالی مر خاصان خود را وعده فرموده میگوید اعدت
 لعبادی الصالحین مالا عین رأیت و الاذن سمعت و لا خطر علی قلب بشر وصیت این
 فقیر باصحاب همم عالیه آنست که رسیدن باین مقام عالی و اعلی ازین را بر خود دشوار
 نشمرند که دوست مشفق و رحیم و قدیر است و بمقتضای کرم ذاتی آن کند که در حوصله
 عقول نکنجد بس سالک بحال و استعداد خود نظر نکند بلکه بکمال قدرت قادر مختار نکرد که
 فعال لما یرید است.

بیت

از ضعف | تن زردی رخساره [F. 74b] میندیش در عشق قدم نه که ز معشوق مددهاست

| صفت اکسیر بقلب اعیانست و تجلیات الهی را خاصیت اکسیر است بقلب حقیقت انسانی
 کرده او را در مقام قرب و عرفان ابد الابد ترقی میفرمایند.

^{۶۹} خبرا؟

بیت

قرب نی | بالا و پستی رفتن است قرب حق از قید هستی رستن است
اتصالی بی تکلیف بی قیاس هست رب الناس را با جان ناس

سخن کبراء و عظماء این خانواده بزرگ است، قدس الله لرواحهم، | هر که فواید این راه را از کمترین از خادمان این مخدومان، قدس الله | اسرارهم، بکیرد و مرین نیک مردان صافی بصیرت را معتقد باشد امیدوار میباشیم که هر آینه بمقصود برسد و هر که از راه بی علمی مر این صدیقانرا منکر شود و خلاف کند. | رسول را صلی الله علیه و سلم و صحابه کرام او را رضوان الله | علیهم اجمعین خلاف کرده باشد زیرا که روش این عزیزان روش | رسول صلی الله علیه و سلم و صحابه او است رضوان الله | علیهم اجمعین و روش عارفان و سیر صالحان است و از بدعت و مخالفت شریعت میراست و گوشش این بر کذیده گان از هوای نفس صافی و حرکات و سکناات ایشان موافق شریعت و برجاده سنت متابعانرا بنگاه داشت شریعت امر کرده اند و سنن | رسول را صلی الله علیه و سلم تعلیم فرموده | و از بدعت و طریق اهل فتنه و بطلان و از تقلید مقلدان نگاه داشت | روش این صدیقان نه رنگ تعطیل دارد و نه بوی تشبیه بلکه محض نور هدایت و نور معرفت و اعتقاد اهل سنت و جماعت و روش محققان و عارفانست، قدس الله | احهم.

بیان | ذکر قلبی حضرت خواجهگان قدس الله تعالی |.

| ذکر دل از حضرت رسول | صلی الله علیه و سلم در ابتدا [F. 75a] بدل | ابو بکر صدیق رضی الله عنه رسیده است. باز این سعادت بی نهایت از ایشان بدل سلمان فارسی رضی الله عنه رسیده است و از ایشان بدل قاسم ابن محمد بن ابو بکر صدیق رضی الله عنه رسیده است که پدر مادر حضرت امام جعفر صادق اند. و از فقهای سبعة اند و در زمان ایشان کسی در علم ظاهر و باطن مثل ایشان نبوده است، و باز از ایشان بدل امام جعفر صادق رضی الله عنه

رسیده است. باز از ایشان بدل سلطان العارفین ابو یزید بسطامی قدس سره رسیده است. باز از ایشان بدل شیخ ابو الحسن خرقانی | رسیده است و باز از ایشان بدل شیخ ابو القاسم گرگانی^{۷۰} طوسی | رسیده است. باز از ایشان بدل شیخ ابو علی فارمدی طوسی | رسیده است و باز از ایشان بدل شیخ ابو یوسف همدانی | رسیده است. و بتلقین ذکر و مدد باطن ایشان باطن نیازمندان بنور ذکر منور شده و ایشان در آخر حیات خود چهار | پیر بزرگوار را در مقام دعوت دیده اند و هر چهار را اجازت | دعوت فرموده اند: لوک خواجه عبد الله برقی، دوم خواجه حسن انداقلی، سیوم خواجه احمد یسوی، چهارم خواجه جهان خواجه عبد الخالق غجدوانی قدس الله | ارواحهم.

و بعد از حضرت شیخ ابو یسف | از این چهار | پیر که مذکور شدند مقدم ایشان در مقام دعوت بوده اند و دیگران بطریق ادب ملازمت و خدمت ایشان کرده اند زیرا که نگاه داشتن ادب یار پیش قدم از لوازم راهست چون یار پیش قدم را سفر آخرت و رحلت از این جهان نزدیک شد جمیع آن یار ائرا بآن دیگر لشارة فرموده سپرده | یعنی خواجه حسن انداقلی و چون ایشان را سفر آخرت نزدیک شده همه یار ائرا بصحبت خواجه احمد یسوی لشارت [F. 75b] فرموده سپرده اند و چون خواجه احمد یسوی را سفر بجانب ترکستان شده جمیع یار ائرا بمتابعت خواجه جهان | لشارت فرموده اند. و چون ایشان بدعوت خلق مشغول شده | آنچه از فواید این راه | از شیخ ابو یوسف بایشان رسیده بود بسالکان و نیازمندان میرسانیده اند و از جمله انفس شریف ایشان این بوده که عبد الخالق دو در را بند و دو در را بکشای در | خلوت را بند و در | صحبت را بکشای در | شیخی را بند و در | خدمت را بکشای.

و | خواجه عبد الخالق رحمه الله علیه در آخر حیات بنظر بنظر بنور الله در جمیع | اصحاب نظر کرده اند سه یار را در مقام دعوت یافته اند: خواجه احمد صدیق، و خواجه عارف ریوگری،

^{۷۰} Voweling in manuscript.

و خواجه اولیای کلان، رحمهم الله. هر سه یار را اجازت فرموده اند چون حضرت خواجه عبد الخالق داعی ار جعی الی ربک راضیةً مَرْضیةً را اجابت فرموده اند خواجه احمد صدیق در مقام | بوده اند. و آن دو یار بزرگ در ملازمت و خدمت و متابعت | بوده اند، چون خواجه احمد | را سفر آخرت نزدیک | شده اصحاب را وصیت فرموده اند و گفته اند که هنوز حلیفه^{۷۱} پیر | باقی اند متابعت ایشان کنید. بعد از خواجه احمد خواجه عارف در ریوگری و خواجه لولیا در شهر بخارا بدعوت شروع کرده اند و چون خواجه عارف را حلت نزدیک شده خواجه محمود انجیر فغنوی را رحمه الله اجازة کرده. |

و خواجه محمود رحمه الله ذکر علانیه افتتاح کرده اند. اول در مرض اخیر خواجه عارف ریوگری رحمه الله قریب بحالت تسلیم ایشان بر تل ریوگری و خواجه عارف رحمه الله فرموده اند این وقت آن وقت است که ما را لشارت کرده بوده اند. و بعد از خواجه عارف [F. 76a] در مسجد خواجه محمود که بر | دروازه و ابکنی است خواجه محمود بذکر علانیه مشغول شده اند. مولانا حافظ الدین باشارت استاد العلماء مولانا شمس الایمه کردری رحمه الله | در شهر بخارا از خواجه محمود سوال کرده اند در حضور علماء بخارا رحمهم الله و گفته اند برادر خواجه محمود ذکر علانیه بجه نیت می گویند؟ خواجه محمود گفته اند به نیت آنکه خفته بیدار شود و غافل آگاه کرد دو روی برآورد و در استقامت شریعت و طریقت در اید و بحقیقت توبه و اثابت که مفتاح کل خیراتست و اصل همه سعادات است رغبت نماید. مولانا حافظ الدین گفته اند سید نا چون نیت شما صحیح است شما را حلال است آنگاه مولانا حافظ الدین خواجه محمود را رحمه الله | در خواست کرده اند و گفته اند برادر خواجه محمود ذکر علانیه را حدی فرمایند که بآن حد حقیقت از مجاز ممتاز گردد و بیگانه از آشنا جدا شود. خواجه محمود رحمه الله فرموده اند ذکر علانیه کسی را

^{۷۱} خلیفه

رواست که زبانِ لو پاک بود از دروغ و غیبت و حلق لو پاک بود از حرام و شبهت و دل لو پاک بود از ریا و سمعت و سر لو پاک بود از توجه بغیر حضرت ربوبیت و جون | خواجه محمود را سفر آخرت نزدیک شده حضرت عزیزان خواجه علی رامیتنی را اجازت فرموده اصحاب را بایشان سپرده اند. بعد از خواجه محمود حضرت عزیزان فوائد این راه را بنیازمندان و طالبان میرسانیده اند و جون ایشانرا سفر آخرت نزدیک شده حضرت خواجه محمد بابای سماسی را اجازت فرموده یارانرا بایشان سپرده اند و جون ایشانرا سفر آخرت نزدیک شده این معنی را حواله بخذمت سید امیر [کلال] ۷۲ [F. 76b] کرده اند ذکر علانیه از خواجه محمود تا سید میر کلال میگفته اند و جون نوبت این امر بحضرت خواجه بهاء الحق و الدین رسیده است ذکر علانیه را ترک کرده اند و بذکر خفیه مشغول شده اند و حضرت خواجه بهاء الحق و الدین را نسبت لرات و صحبت و تعلیم آداب و تلقین ذکر در طریقت بحسب ظاهر بخذمت | امیر کلال است.

منقولست که حضرت خواجه محمد بابای سماسی حضرت خواجه بهاء الحق و الدین را بنظر فرزندی منظور کرد انیده اند و بخذمت سید امیر کلال گفته اند که فرزندم بهاء | الدین را بتو سپردم و ترا بحل نکنم اگر در تربیت لو تقصیر کنی و خذمت امیر سید کلال بارها میفرموده اند که حرام باد صحبت آن بزرگوار بر من اگر در تربیت و ارشاد بهاء | الدین اهمال و تقصیر کنم و مدت مدید خواجه بهاء | الدین فوائد این راه را در صحبت سید امیر کلال کسب میکرده اند تا آنزمانکه در مزار مزدخن ۷۳ در آخر شبی متوجه نشسته بوده اند که در ان وقت ایشانرا غیبتی واقع شده و در ان غیبت جنان دیده اند که دیول | از جانب قبله شق شده و تختی بزرگ ظاهر کشته | در ان تخت بزرگی نشسته و پرده سبزی در پیش لو کشیده | و کرد بر کرد آن تخت جماعتی حاضر و ظاهر شده اند. | و دائسته اند که ایشان از گذشتگانند اما

۷۲
Marginal insertion.

۷۳
؟؟

در خاطر ایشان گذشته که آن بزرگ و آن جماعت چه کسای باشند که | یکی از آن جمع پیش آمده | گفته که آن بزرگ خواجه عبد الخالق | اند قدس سره و آن جماعت خلفاء ایشان و اسمی خلفا را تعداد کرده و بهر یک اشارت فرموده | خواجه احمد صدیق و خواجه عارف ریوگری و خواجه اولیا [F. 77a] | و خواجه محمود انجیر فغنوی و خواجه علی رامیتنی، قدس الله | ارواحهم، و چون بخواجه محمد بابای | رسیده گفته | که ایشانرا خود در حال حیوة دیده ایشان شیخ تواند و ترا کلاهی داده اند ایشانرا میشناسی؟ گفته اند آری می شناسم. آنگاه آن جماعت گفته اند | گوش دل و بسمع قبول استماع نمای که حضرت خواجه جهان خواجه عبد الخالق | قدس الله سره سخنان خواهند فرمود که در سلوک راه حق ترا از آن جاره نباشد.

منقولست که در واقعه خواسته اند که میخواستیم که بر حضرت خواجه سلام کنم آن پرده را از پیش بر گرفته اند و بر حضرت خواجه سلام کرده اند و بنظر اکسیر خاصیت آنحضرت منظور^{۷۴} کشته اند | سخنی چند فرموده اند که بمبدأ سلوک و وسط و نهایت تعلق دارد و از آنجمله یکی آن بوده که فرموده | که در همه احوال قدم بر جاده شریعت و استقامت میباید نهاد و عمل بغریت^{۷۵} و سنت میباید کرد و از بدعت و رخصت دور میباید بود الی آخر الواقعه و چون درین | مأمور شدند بعمل بغریت ذکر جهر را ترک کرده اند تا که از صحبت | امیر | کلال. بعد از مشغول شدن بذکر علانیه حضرت خواجه بهاء الحق و الدین بر میخواستند و این ماده نقار و گوشت | باطن حضرت امیر رحمه الله | شده. و حضرت خواجه ما قدس سره میفرمودند که حضرت خواجه بهاء الحق و الدین بهیج وجه ملتفت نقار خاطر خدمت سید نکشته اند بنابر امر و اشارت حضرت خواجه | عبد الخالق | قدس سره و این نقار خاطر منجر شده بآنکه خدمت سید اصحاب خود را از صحبت خواجه منع فرموده میگفته اند بخواجه بهاء | الدین صحبت [F. 77b] مدارید که او ساحر است یکی از اصحاب خود شیخ امیر

^{۷۴} منظور؟

^{۷۵} بعزیمت؟

حسین را سو کند داده بوده اند که بخواجه بها | الدین همنشینی نکنی و این شیخ امیر حسین موزه فروشی میکرده اند. اتفاقاً روزی حضرت خواجه بها | الدین بدوکان شیخ امیر حسین آمده اند برای آنکه موزه خرند. شیخ امیر حسین حضرت خواجه را که دیده | در دوکان در آمده در را پوشیده اند حضرت خواجه فرموده اند بیرون آی و بما سودا کن. شیخ | گفته | مرا حضرت امیر سو کند داده اند که بشما همنشینی نکنم. حضرت خواجه فرموده اند سهلست بیرون آی و بر پای ایست و بما سودا کن بیرون آمده و بر پای ایستاده | موزه بیرون آورده. حضرت خواجه مکاس بسیار کرده اند و بالآخر خریده اند و در آخر فرموده اند که در فروختن یک موزه این همه دروغ گفתי کار تو چون خواهد شد | روان شده اند. شیخ امیر حسین بی طاقت شده دوکانرا گذاشته و در پی حضرت خواجه روان شده اند. حضرت خواجه دران روز در منزل ترک جندی باصحاب خود خواجه یوسف و خواجه محمد پارسا و غیرهما نشسته بوده اند که شیخ امیر حسین و اله و بی خویشتن ولر در آمده اند حضرت خواجه بهجت و سرور تمام فرموده اند که بیا امیر حسین از برای تو فتوی ایمه حاصل کرده ایم و صورت فتوی اینست قال المشایخ رضوان الله | علیهم اجمعین اندرین صورت که رونده راه آخرت را تعد دلالات من غیر انکار [لول]^{۷۶} در شریعت و طریقت جایز باشد یانی بَینو اتو جَروا باشد. کتبه الفقیر محمد الحافظی جون طالب صادق و حاذق بود [F. 78a] | از شوایب طبع باک باشد اهل الله همه یکی اند و یکی همه است و همه | نظرها یکنظر است و مقصود یکست. مصراع: مقصد یکست کعبه رواترا اگر صدند

و اختلاف در صورت | روش پیش نیست و دو دیدن از احولی و صفات بشریت است و بر تقدیر انکار لول لراة دوم نیز باطل شود چه مردود یکی مردود همه است و مقبول یکی مقبول همه است صاحب مرصاد و غیره از مشایخ رحمهم الله این مسئله طریقت را در کتب خویش همجنین تقریر کرده اند و الله اعلم کتبه محمد الحافظی از | خطید | خواجه محمد پارسا نقل کرده

^{۷۶} Marginal insertion.

شد قدس سره از حضرت شیخ ابو علی دقاق | پرسیده اند که در سخن مردان شنیدن هیچ
 فایده هست چون بدان کار نمیتوانیم کرد گفتند | بلی دو فایده است یکی آنکه اگر مرد طالب
 بود قوی همت گردد و طلبش زیاده شود و اگر نا مرد بود مرد گردد و اگر مرد بود شیر مرد
 گردد و اگر شیر مرد بود فرد گردد و اگر فرد بود عین درد گردد و دیگر آنکه اگر کسی را در
 سر^{۷۷} بینداری بود آن فرو شکند و دعوی از سر او بیرون رود و نیک او بد نماید. کما قال |
 بعضی اکبراء العارفين لَا تَزِنِ الْخَلْقَ بِمِيزَانِكَ وَ زِنِ نَفْسَكَ بِمِيزَانِ الصِّدِّيقِينَ
 لِتَعْلَمَ فَضْلَهُمْ وَ أَفْلَاسَكَ، یعنی خلق را بتر از وی خود مسنج و خود را بتر از وی مردان این راه
 مسنج تا بدانی فضل ایشانرا و افلاس خود را زیرا که هر که نظر در ریاضات و مجاهدات و
 منازل و موصلات این برکزیده گان کند و از خود و از اعمال خود و احوال خودش شرم
 آید بزرگی ایشانرا بیفین داند و حقارت و دنات خود را معانیه بیند و کار از سر گیرد و
 مدد [F. 78b] از هم عالیه این باک بصیرتان جوید و بینداز و عجب بکلی از و مرتفع گردد.
 و اگر پرسند که معتقد خانواده | خواجه گان قدس الله | ارواحهم چیست بگو اعتقاد اهل سنت و
 جماعت و دوام عبودت که بی ادای عبادت متصور نیست و دوام عبودت | دوام آگاهیست مع
 الحق سبحانه و تعالی بی مزاحمت شعور بوجود گیری.
 ۷۷ سپر؟

مثنوی

و ان کز و نیست و ان صفات خد است	صحبت شیخ به ز ذکر خد است
پاک از خشم کبر و کین گردد	هر که با شیخ همنشین گردد
دو مبین شیخ رحمت حق است	صحبت شیخ صحبت حق است
و از همه واقف خبر شوی	پیش او میر تا که میر شوی
جون ملایک بسوی عرش پرد	پیش او هر که مرد زنده شود
بهر رو پوش کرد هزل تند	لیک اگر نعل باز گونه زند
ذ و همی کن علوم حق را کسب	تو از ینها مرم میفت از لیب
هر طرف کور و دیدان سو شو	دامنش را مهل پیش میرو
هر سویی که دواندت میرو	هر چه گونه که خواهد او آن شو
پای او بوس تا سری بسری	رنج او را بکش که گنج بری
ملک افس را پناه شود	هر که کشتش غلام شاه شود

| تمت هذه الرساه الشريف

بعون الملک

الوهاب

بسم الله الرحمن الرحيم

سپاس بیحد و ستایش بیعد خدای را که سینه آدم را گنجینه گنج بی نهایت که آن ذات شریف
خودش | بود ساخت. و درد در^۱ تحیت بی شمار آن سید لزل و ابد را که | لولاً ذات شریف
خودش را همجنانکه هست در دل مبارک او ظاهر ساخت جنانکه بعضی از اکابر گفته اند:
محمد رسول الله یعنی آینه که هیچ چیز نماند در مکن غیب آلهی که الا در و ظاهر شد | و
بحسن لاد او را مؤدب گردانید. | قال النبی | علیه السلام أدبني ربّي بأحسن تآديبي.
و لو نیز هر چه حق سبحانه و تعالی از عالم بالا بر سینه | مبارک او ریخته | بر سینه یارگار
خود | ابو بکر صدیق رضی الله عنه | و بحسن لاد او را مؤدب گردانید.

بیت

آنچه حق از بارگاه کبریا	ریخت در صدر شریف مصطفی
لو همه در سینه صدیق ریخت	لاجرم تا بود از و تحقیق ریخت

بعد از آن ریخت ازین شراب محبت بر دل آل و اصحاب خودش که پیشوایان | راه حقیقت و راه
نمایان علم شریعت اند بقدر استعداد ایشان.

بیت

بقدر آینه حسن تو مینماید روی	دریغ کاینه ما نهفته در زنگست
پیشوایانی که ره بین آمدند	گاه و بیگاه از پی این آمدند
جان خود را عین حسرت ساختند	همره جان عجز حیرت ساختند

| قال النبی | علیه السلام الشريعة اقوالی و الطريقة افعالی و الحقيقة حالی، و قال
النبي عليه و السلام الطَّرِيقَةُ كُلُّهَا اَدَابٌ.
از لاد پر نور کشت است این فلک
از لاد معصوم پاک آمد ملک

بدان لی طالب صادق که بحکم این حدیث رعایت [F. 80a] کردن لاد این طریق در پیش این

^۱ درود و؟

طایفه بغایت دشوار است. چنانکه منقولست از حضرت شیخ الاسلام مقبول | باری خواجه عبد
 الله انصاری قدس سره که | منکران زمان ایشان غالباً پیش پادشاه آن زمان از ایشان | جندان
 شکایت | کرده اند و بجایی رسانیده اند که ملحد و زندیق که میگویند درین زمان ویست.
 | همه خلق را از راه برده جندان مبالغه کرده اند و گفته اند که اگر میخواهی که مردم از وی
 روی گردانند و بر او رست در آیند او را کردن بسته در میان خلق میباید آورد و رسوا کرد تا |
 همه خلق بدانند و از وی روی گردانند. بحکم فرموده من یسمع^۲ یخل مزاج پادشاه آنزمان در
 مرتبه خلل یافته | که حکم کرده که ایشانرا کردن بسته کش کشان باینجا بیارند و نیز حکم کرده
 که مردم شهر | خورد و کلان همه بتفرج ایشان بر آیند همچنین کسی رفته و بحضرت شیخ گفته
 که شما را همچنین حکم شده است | شیخ متحیر | شده اند که از من | چه چیز واقع شده باشد
 که این نوع چیزی متوجه من شده است؟ | فکر بسیار کرده اند آخر بخاطر شریف ایشان رسیده
 است که یکباری بر غفلت پای خود را بر سجاده پیر^۳ گذاشته بوده اند بالفعل استغفار
 کرده اند. همان شب پادشاه آنزمان در واقعه می بیند که پیر^۴ ایشان ظاهر شدند و | به
 پادشاه گفتند که فرزندم عبدالله از تقصیر خود توبه کرد و باز کشت | تو نیز میباید که او را
 بتعظیم و توقیر هر چه تمام تر به پیش خود بیاری و نیز خلق شهر را از خورد و کلان همه را
 پیش و از [F. 80b] | او براری | الطاف و انعام بسیار باو کنی. فردا روز پادشاه همچنان کرده
 تمام خلق شهر را به پیش و از | ایشان | بیرون آورده | خود نیز به پیش و از ایشان بر آمده. |
 بتعظیم و توقیر هر چه تمام تر بمنزل خود برده | الطافه و انعام بسیار کرده | کمال صدق
 و اخلاص ایشان در آن روز به پیش همه کس ظاهر شده و روی منکران سیاه | شده.

^۲ First markez lacks dots.

^۳ سر؟

^۴ سر؟

بیت

پیش یار آنها که جان آرند پشک جان برند
صدق پیش آور که اینجا هر چه آرند آن
برند

بیت

منکر چه شوی بحالت زنده دلالت
جون هر چه ترا نیست کسی را نبود

بیت

بی لادب شخص کی شود مهتر
با لادب باش تا بزرگ شوی
کر چه لو را جلالتُ نسب است
که بزرگی نتیجهٔ لادب است

| دیگر آنکه | این طایفه بنابر امتحان تو امری را که صورت نامشروع داشته باشد بظاهر خود
اختیار کنند و یا ترا فرمایند اختیار کنی و هیچ ترد | بخود راه ندهی که این به نسبت تو
امتحانست و قصهٔ حضرت خضر و موسی را | بخاطر آری. همانکه بعضی از اکابر
کرده اند.

منقولست که یکی از این طایفه قرابهٔ پر آب و پیالهٔ در پیش خود نهاده بوده اند و زن و فرزند
صاحب جمال خود را در پیش | نشانده و صورت مجلس فُسّاق بر خود راست کرده بنابر امتحان
جماعتی و دیگر مردم ایشان را درین صورت بو بینند و ملامت کنند و ایشان داخل^۵ در جماعت
ملامتیه شوند که الملامتیه سادات هذه الطایفه. یکر از باز رکانی را دغدغه سفری شده
است کنیزکی صاحب جمال داشته در پیش یکی از این طایفه که مشهور بوده بامانت | گذاشته و
رفته. بعد از چندین گاه آن شخص عاشق و گرفتار آن کنیزک شده هر چند کرده نتوانسته
[F. 81a] خود را ضبط کردن باین تشویش عظیم مبتلا شده. | بخودی خود آنرا هیچ تدلرک
نتوانسته است کرده. بحق سبحانه و تعالی نالیده که این بلا را از و دفع کند. در واقعه باز
نموده اند که این مشکل تو در پیش فلان عزیز حل میشود و آن شخص | پیش آن عزیز رفته و
آن صورت که گفته شد دیده و باز کشته. شبی دیگر در واقعه دیده که ترا پیش همان عزیز
^۵ داخل

می‌باید رفت. باز رفته همان صورت را دیده و باز کشته. همچنین تا سه نوبت بالاخره رفته پیش آن عزیز | مشکل او حل شده او ازین تشویش خلاص شده ببرکة التفات خاطر آن عزیز. بعد از آن گفته ای بزرگوار، | ترا با این کمال این چه صورتست که اختیار کرده؟ | آن عزیز گفته | آری تا مرا مردم همجو تو امین اعتقاد نکنند و | راه صاحب جمال خود را در خانه من نگذارند تا اینچنین صورت واقع نشود پیش از آنکه این صورت را بایشان گوید پیش آن عزیز ظاهر شده بوده.

| دیگر منقولست از حضرت خواجۀ بزرگ، خواجۀ بهاء الحق و الدین قدس سره که یکی از یاران خود را که خواجۀ نجم الدین دادرک نام داشتند بنابر امتحان گفته باشند که ترا با | چه مقلد را اعتقاد باشد؟ هر چه فرمایم توانی کرد | دزدی اگر فرمایم توانی کرد. ایشان متأمل شده قبول نکرده باشند. چونکه پیش حضرت ایشان ظاهر شده بوده است که غالباً که جماعتی از دزدان قصد خانه یکی مسلمان | که در خانه او رخت بسیار | بوده کرده بوده اند. بعد از آن حضرت ایشان | بیاران خود رفته | دیوار آن خانه را از یک جانب شکافته و رختها را بیرون آورده اند. هنوز ایشان در بس دیوار بوده اند که [F. 81b] دزدان از جانب دیگر دیوار آن خانه را سوراخ کرده در آمده، دیده اند که و رختاراً^۶ از آن جانب بیرون آورده اند. گفته اند با یکدیگر که پیش از ما دزدان در آمده و رختها را برده اند. بعد از آن حضرت ایشان رختهار^۷ انگاه داشته بصاحبش سپرده اند | جۀ خواجۀ نجم الدین بهمین مقلد بی ادبی نعوذ بالله مردود | و نا مقبول شده اند. | کار ایشان بجایی رسیده است که شیخی بوده است در آن زمان پیش او خولسته اند که روند. | همین که بر در خانه آن شیخ رفته اند و در زده اند یکی خولسته که در را کشاید شیخ گفته است جانور تیر خورده است. غالباً گذارید که او را که کرگان خورند گذاشته اند | ایشانرا کرگان خورده اند نعوذ بالله. هیچ مسلمانی را حق سبحانه و تعالی

^۶ رختها را

^۷ رختها را

باین بلا مبتلا نکند. چنانکه گفته اند که کسی از آسمان | اقتد بهتر که از نظر این طایفه.
قال الله | تعالی کُونُوا مَعَ الصِّدِّیقِینَ^۸.

بدان لی طالب صادق که کونوا امریست واجب الامتثال از حق سبحانه و تعالی به نشست و
 خواست باین طایفه علیه و رعایت آداب ایشان چراکه | عبارت از صادیقین این طایفه
 علیه اند. چراکه نهایت این طریق کمال صدق است شرف فضیلت این طایفه بر یکدیگر از
 زیادتئ صدق است. همچنانکه فضیلت | ابو بکر صدیق رضی الله عنه بر یاران دیگر | قال
النبی | علیه السلام مَا فَضَّلْتُكُمْ أَبُو بَكْرٍ بِكَثْرَةِ صَلَوةٍ وَلَا صَوْمٍ وَلَكِنْ بِشَيْءٍ وَ
قَرَّ فِي صَدْرِهِ. | چه آن شیئی کمال صدق و محبت بود در باطن شریف او بود بمرتبه بود
 که هر جگه آتش محبت از ته دل او سربر میزد آهی میکشید که هفت محله بوی جگر سوخته
 می شنودند. |

منقولست | از حضرت امیر المؤمنین عمر رضی الله عنه که بعد از قوت | [F. 82a]^۹ حضرت ابو
 بکر صدیق رضی الله تعالی عنه | خواسته اند که بدانند که حضرت ابو بکر صدیق رضی الله
 عنه شبها چه عمل میکرده اند که سبب فضیلت ایشان شده بر یاران دیگر خاتون حضرت ابو
 بکر صدیق راضی الله عنه بنابراین در | عقد خود در آورده اند از جهت محرمیت تا ایشانرا
 محرم خود سازند. و احوال شب | ابو بکر صدیق راضی الله عنه از ایشان ببرسند چونکه شب
 در آمده | مهر ایشانرا بخود همراه آورده اند و در پایگاه ایستاده اند. و گفته اند یا
 خاتون معظمه عمر را حد آن نیست که در حرم | ابو بکر صدیق | کستاختی تواند کرد | غرض
 محرمیت | بود خواستم | بپرسم که حضرت ابو بکر صدیق رضی الله عنه شبها چه عمل میکردند
 که سبب فضیلت ایشان شد؟ بر یاران دیگر ایشان گفته اند | نماز خفتن که میگذردند |

⁸ Qur'an IX:119, with non-standard spelling.

^۹ On the top left of folio 82a is written in a different, later hand:

مسئله در بیان مصر

اندک خواب میکردند. بعد از آن بر میخواستند | نماز میگذاردند گاهی کمتر و گاهی بیشتر.
 بعد از آن می نشستند بطریق احتیاء که اکثر جلوس النبی بطریق الاحتیاء و سر |
 خود را بر زانوی مبارک خود می نهادند و هر زمان آهی میکشیدند که هفت محله بوی جگر
 سوخته میشنودن. حضرت امیر المؤمنین عمر آهی زده اند و در پایگاه افتاده اند. و بعد
 از آن بر خواسته اند و گفته اند کاش عمر حسنه از حسنات | ابو بکر صدیق | می بود.
 این بوده است سبب فضیلت ایشان بر یاران دیگر. بعد از آن مَهَر ایشانرا بایشان [داده] ^{۱۰} | و
 ایشان را طلاق داده [اند] ^{۱۱} رفته اند. | الصدق نور یستوی و الکذب نار تلتهف.
 کر بصدقی عشق پیش آید ترا عاشقت معشوق خویش آید ترا
 هر که لو در عشق صادق آمد است بر سرش معشوق عاشق آمد است

[F. 82b] | بعضی دیگر از آداب صدق و اخلاص بنست سر ^{۱۲} آنکه بعد از کزیدن و اختیار کردن
 پیر نازک دل نباشی | بنابر امتحان تو که درین ارادت صادق و ثابت قدم هستی یا نی.
 تکلیفها بر تو میکند و کارهای دشوار بتو میفرماید و خواری و دشنام میدهد و از پیش خود
 هزار بار میراند زینهار | هزار زینهار که ابروخم نکنی و خود را تغیر ندهی و در طریق صدق و
 اخلاص اهتمام پیشتر نمایی که در مقام امتحان تو در آمده است مبادا که همچنین همجن ^{۱۳}
 و رسوا بمانی.

بیت

عشق در لول جرا خونی بود تا گریزد هر که بیرونی بود

چنانکه منقولست از حضرت سلطان ابو یزید بسطامی قدس سره که شخصی بی مایه مرید ایشان
 شده طریق ایشان آن بوده که هر که مرید ایشان میشده از خرقة خود بر کتف او میدوخته اند |

Marginal insertion. ^{۱۰}

Crossed out. ^{۱۱}

پیر؟ ^{۱۲}

؟؟ ^{۱۳}

بنابر امتحان تکلیفها بروی میکرده اند | لو بی طاقتیها میکرده یک روزی ایشان
گفته اند ای برادر این همه تشویش از جهت این رقعه میکشی اگر میخواهی خلاص شوی این
رقعه را بماده و برو.

بیت

چون کزیدی پیر نازک دل مباش	پست ریزنده جو آب کل مباش
کار نازک دلان رعنائست	سنگ زیرین آسیا بودن

و نیز منقولست از حضرت خواجه احرار، خواجه عبید الله قدس سره که بنسبت امیر عبد الادل^{۱۴}
همچنین امتحانات بسیار میکرده اند تا بحدی که در هر مجلس که | ایشان حاضر
میشده اند ایشانرا از مجلس میرانده اند و میگفته اند عجب سید زاده بی غیرتی
هستی. از برای آنکه آش بخوری بمجلس من می آیی. همچنین تا مدت هفت سال امتحان
میکرده اند. [F. 83a] ایشانرا برین وجه تا که صدق و اخلاص ایشان پیش حضرت ایشان ظاهر
شده است. بعد از آن | ایشانرا محرم این طریق و اسرار خود ساخته اند و نیز فرزند خود را
بایشان عقد کرده داده اند.

بیت

مرد وقت امتحان آید پدید	امتحان کن تا نشان آید پدید
گر نبودی امتحان هر بدی	نیک از بد کجا ظاهر شدی

و دیگر آنکه کمال صدق | مرید پیش پیر وقتی ظاهر میشود که هر چه احب اشیای لوست. ایشار
تواند کرد. یعنی هر چه دوستر میدارد از جیزهای خویش از سر آن تواند گذشت و گرنه وی مرید
همان جیز خود است.

بیت

تا در نرنی بهر چه دلری آتش	هرگذ نشود حقیقت وقت تو خوش
----------------------------	----------------------------

^{۱۴} الاول

دیگر آنکه پیش این طایفه بطمع آنکه بعد از چند^{۱۵} روز مرا اجازت خواهد داد و شیخی خواهد ساخت نیایی که این درجه عالی را باین اندک زمانی نمیتوانی یافت.

بیت

تا خون نکنی دیده دل بنجه سال	هرگز ندهند راحت از قال بحال
کار آسان نیست با درگاه لو	خاک میباید شدن در راه لو

و دیگر آنکه | باین نیت نیایی که مرا از صحبت او حالی و ذوقی و کراماتی حاصل شود که اگر باین نیت می آیی در همان قدم لول مردودی و اصحاب الکرامات کلهم محجوبون و العارفون عن النظر اليها مبعودون چراکه غرض | [مقصود]^{۱۶} از آمدن به پیش این طایفه | حق میباید که باشد و اینها علامت راهست اگر باشد و اگر نباشد. مقصود حق است اینها مقصود نیست. | دیگر آنکه مقصود از آمدن به پیش این طایفه این دیدنیها نباشد که شیخان جهری و غیره اعتبار کرده اند از زرد و سرخ و سیاه سفید از اطوار و کرامات [F. 83b] و مقامات و غیرهم اینها | همه علامت راهند پیش این طایفه | اینها را اعتباری نیست | چراکه این طریق طریق عاشقی است |.

بیت

طریق عاشقی از خود رهایست	نه قطع مزل طی مقامات
من مستیی ذوق می پرستی	جکار آید مرا کشف کرامات

اگر هم نماید مثل اینها صد هزار ملتفت نیستند.

شعر

هر چه بدیدم همه هیچست هیچ	بنده آنم که نمی بینمش
وقفه در این مقام عار بود	می ممزوج را خمار بود

توقف کردن ایشانرا درین مقام ننک و عار است | طریقه جهریانرا گفته اند بآن شخص میماند که بکعبه پیاده می خواهد که رود و بمحنت | هر چه تمامتر بعد از مدتهای مدید و

جند^{۱۵}

Marginal insertion.^{۱۶}

آفت و محنت بسیار و شدت‌های عظیم و راه زنان بسیار در راه و خطر بسیار از اینجهت اکثر
 چنانست که در راه ماندند و این | نمایشها که در راه است علامت و نشانه هر منزلست در راه
 که بآن منزل رسیده اند. و کم کسی است که اینها را تمیز تواند کرد که این علامت کدام
 منزلست در راه از اینجهت اکثر راه کم کرده اند. و بر راه شیطان افتاده اکثر چنانست که همین
 علامات راه زن سالکان این راه | شده است و در همین راه مانده اند چرا که | شیطان بروزن
 فعالست | گفته اند هر تجلی که رحمن میکند شیطانرا قدرت آن دلاهِ است که مثل آن
 تجلی کند درین زمان کسی که تمیز | تواند کرد میان تجلیات شیطانی و رحمانی أَعَزُّ
مِنْ كِبْرِيتِ الْأَحْمَرِ وَ أَعَزَبُ^{۱۶} مِنْ عَنَقَاءِ الْمَغْرِبِ | گفته اند.

بیت

عنقا شکار کس نشود دام باز جین کا پنجا همیشه باد بدست است دام را

ازین جهت کم است آنکه ازین راه کسی بمقصود رسیده باشد. [F. 84a]

اما بدان ای طالب صادق که حضرات خواجگان قدس الله | سرارهم طریقی را اختیار کرده اند
 هیچ یک ازینها در راه ایشان نیست و اگر هم هست بهیچ یک ازینها ملتفت نیستند و این
 طریق ایشانرا گفته اند بآن | می ماند که شخصی بکعبه میخواهد که رود بر بال کبوتری
 نشست و چشم خود را | کشاد دید که در کعبه است.

بیت

مور خواهد که تا بکعبه رود	کی میسر شود و را بی پیر
جکند تا میسرش گردد	سفر کعبه از بحار و ز بر
برود تا کبوتری یابد	کاشیانش بکعبه است مقرر
بقدمهای او در آویزد	تا رساند و را بکعبه مکر
کعبه آنحضرت کبوتر پیر	مور زات توی ضعیف بصر
کر جزین میکنی که گفت نظام	همه کارت هباشناس هدر

^{۱۷} اغرب؟

هیچ یک از اینها را ندیده است چرا که هیچ یک از اینها مقصود نیستند مقصود همین کعبه است
لو رسیده است.

فرز و شیب ره از ره رولن کرم میپرس	که پیش مرغ هوا کوه داشت یکسانست
بیت	
نقشبندیه عجب قافله سالار اند	که برند از ره بنهان بحرم قافله را
از دل سالک ره جازیه صحبتشان	میبرد وسوسه خلوت فکر جله را
همه شیران جهان بسته این سلسله اند	رویه از حيله جه سان بکسلد این سلسله را
حاسدی کرزند این طایفه را طعن قصور	حاش الله که برلرم بزبان این کله را

دیگر آنکه طریقه حضرات خواجگان را قدس الله | ارواحهم نسخه جامعه است گفته اند مر
طرق جمیع اولیا را و مسمی است بسلسله الذهب انفاسته و شرفه و طرقة اهل | بیت اینست.
دیگر آنکه موصلست بمقصود | بدایت این طرق نهایت دیگرانست. | کما قیل [F. 84b]
الطرق الى الله | بعدد انفاست الخلائق.

بدان لی طالب صادق که اگر چه راه بحق سبحانه و تعالی بعدد هر نفسی | است اما اصل این
همه راه ها این سه راه است: راه اختیار است و راه ابرار است و راه شطار است.

اما بدانکه راه اختیار آنست که جماعتی راه زهد و تقوی و علم و خلوت و ریاضاتی | که بعضی
از زهاد و عباد اختیار کرده اند | جه رسیدن از این راه بحقیقت مقصود متعسر است بل متعذر
است گفته اند یعنی رسیدن از این راه بحقیقت مقصود بغایت دشوار است بلکه میتوان
گفت که ممکن نیست از این راه رسیدن [بحقیقت]^{۱۸} بمقصود چرا که راه وصل راه درد سوز
است.

Marginal insertion. ^{۱۸}

بیت

گر زهد علم دلری درد خدا ندلری
بی مایه محبت کانست اصل فطرت
در وقت جان سپردن دل باندنم ندیم است
این زهد ماسقیم است | این علم ما عقیم
است
سرمایه دو عالم عشق است پیش قاسم
خوشوقت آنکه جانش در عشق
[مستقیم]^۹ است

و دیگر راه ابرار است که آن بتصفیه وجه استعداد است. بطریق ذکر و فکر و روزه و شب بیدلری
و امثال اینها بریاضت بسیار و بدولم آن مدت جهل | و پنجاه سال باید | که آینه استعداد
لوصافی شود | که حق سبحانه و تعالی بصفه جمال و جلال در آینه دل او تجلی فرماید.

بیت

مذکور طلب چه خواهی از ذکر
اینست خلاصه همه فکر

چراکه کمال آدمی آنست که مظهر این دو صفت گردد چه | ازین راه | از هزار یکی و از بسیار
اندکی بمقصود رسیده اند. | اکثر در مخاوف و مهالک این راه هلاک شده اند. از هزاران
یکی پیش بمقصود نرسید اند.

بیت

عزت این در جنین کرد اقتضا [F. 85a]
چون حرم عزم نور افکند
کزد در ما دور باشد هر کدا
غافلان خفته را دور افکند
تا یکی را بار بود از صد هزار
سالها بردند مردان انتظار

و یک راه دیگر راه شطار است که ایشان پکان و تیز روان رهند که در هر نفس زدن خود را
بآنجناب میرسانند. کم است که از ایشان بآنجناب نرسیده باشد از غایت علو همت و
سموی نهمتی که ایشانراست در هر نفس قدم بر دنیا و آخرت می نهند بلکه بر وجود و هستی
خود و هر زمان خود را بآنجناب میرسانند. چراکه سلوک ایشان بطریق جذبه است که جذبه
من جذبات الحق توازی عمل الثقلین نهایت طریق همه اینست.

Marginal insertion. ^{۱۱}

بیت

یک جذبه ز حق آمد و دل برد بغارت
مجنون جکند کین کشش از جانب لیلی
است

اینست که گفته اند بدایت ایشان نهایت دیگر است و این طایفه ارباب انفساند.

بیت

هر نفس ز انفس عمرت گوهر است
سوی حق هر زرره^{۲۰} تو رهبر است
از قدم تا فرق نعمتهای لوست
عرضه ده بر خویش نعمتهای دوست

از کمال همتی که دلوند هیچ نفسی را از انفس خود | در غیر رسیدن بآنجناب صرف
نمیکنند.

بیت

همت ترا بکنکره کبریا کشد
وین سقفگاه را به ازین نزد بان مخواه

ازینجهت است که هیچکس از منتهیان طرق دیگر به بافنده های | ایشان معارضه و مقاومت
نتوانسته اند | کرد | چونکه ایشان هیچ نفسی از انفس خود را در غیر رسیدن بآنجناب
صرف نمیکنند لاجرم | اسرار و معارف و حقایق آلهی همه نصیب ایشان شد.

بیت

بهر یک دم که در زیر دلُ جانست
خدا داند | چه اسرار نهانست [F. 85b]
هزاران بحر پیر اسرار کامل
بهر دم میتوانی کرد حاصل
ترا یک بیند بس در هر دو عالم
که بر ناید ز جانت بی خدا دم
اگر تو پاس دلری پاس انفس
بسلطانی رسانندت ازین پاس

اینهائند | که به پاسپانی انفس شریف خود بسلطانی دنیا و آخرت رسیده اند. دیگر | این راه
راه عشق و درد و سوز است نه راه زهد علم.

ذره^{۲۰}

بیت

آن طرف که عشق می افزود درد
سخت ترشد پند من لژ پند تو
عشق را بوخیفه درس نگفت
بوخیفه شافعی درسی نگرد
عشق را | شناخت دانشمند تو
شافعی را در وروایت نیست

چنانکه گفته اند غرض لژ | خلقت بشر محبت رب العالمین است یعنی غرض حق سبحانه
و تعالی لژ آفرینش آدم | عشق و محبت خودش بود نه چیز دیگر.

بیت

غرض لژ عشق توام جاشنی درد و غم است
ورنه زیر فلک لباب تغم جه کم است |

| غاینش جاهلان این معنی را ندانستند چرنکه حق سبحانه و تعالی | دنیا را | لژ برای تربیت
وجود شریف عارفان و عاشقان آفریده بود. | قال النبی علیه السلام الدنيا مزرعة الاحرة.
چونکه اهل آخرت اینها پند دیگران کارگران ایشان پش نیستند.

بیت

لژ هزاران انده گی ز بن صوفیند
دیگران لژ دولت لژ میزیند

چونکه حق سبحانه و تعالی دانه و نعمت بسیار در دنیا از جهت تربیت وجود شریف ایشان خلق
کرده بود جماعتی که آمدند بدنیا دیدند آب و دانه و نعمت بسیار. لژ کمال جهل و حماقت^{۲۱}
خیال کردند که اینها را لژ برای خوردن و خفتن ایشان آفریده اند همجو مرغ خانگی
بخوردن اینها مشغول شدند سر کردن و رسوا در دنیا بماندند و راه آمدن خود را فراموش
کردند.

بیت

مرغی که ندلرد خبر لژ [F. 86a] آب زلال
منقار در آب شور دلرد همه سال

و آن عهدیکه در روز لزل بمحبوب حقیقی خود بسته بودند نیز فراموش کردند مگر عاشقان و
عارفان که دانستند که کار جیست و فراموش نکردند.

^{۲۱} حماقت؟

بیت

عاشقانند که در بند عهد حقند وصف ایشان چه توان گفت رجال صدقوا

کقول | تعالیٰ رجالء صدقوا بما عاهدوا الله علیه.^{۲۲}

لی دل بغیر عشق مکن شیوه هوس کز آفرینش تو غرض عشق بود و بس

بدان ای طالب صادق که مقصود از وجود آدمی و شرف او بر جمیع مخلوقات همین عشق است.

بیت

آن روح را که عشق حقیقی شعار نیست نا بوده به که بودن او غیر عار نیست
در عشق باش مست که عشق است هر چه هست بی کار و بار عشق بر دوست بار نیست

دیگر بدانکه چیزیکه در آنجا نیست قدری و کمیتی دارد آنجا و ترا میباید بردن همین درد و سوز است.

بیت

علم هست آنجایکه سرلر هست طاعت رو حانیان بسیار هست
سوز جان درد دل می بر بسی زائکه این آنجا نشان ندهد کسی
خدای عشق فرستاد تا در و بیجیم که نیست لایق بیجش ملک تعالی را

ما للتراب و رب الارباب لولا بدان ای طالب صادق که عشق چه نوع کیفیتی را میگویند؟
بدانکه عشق عبارت از آن میل و محبتی است که محب را میباشد با ذات محبوب خود و درد
عبارت از آن سوز و المیست که از جدا شدن محبوب حاصل میشود در دل محب.

بیت

قدسیانرا عشق هست درد نیست درد را جز آدمی در خورد نیست

| همچنانکه تو قطره یودی از دریای حقیقت حق سبحانه و تعالیٰ | از حقیقت خود جدا افتاده
همچنان | فرزندیکه قطره ایست از حقیقت | مادر خود | قوت و حیات او از وصل مادر است.
اگر یک لحظه از وصل [F. 86b] مادر | می ماند المی و دردی از فرقت مادر در دل او حاصل

^{۲۲} Qur'an XXXIII:23.

میشود. | او را در گریه و زلری می در لرد و این گریه و زلری سبب میشود او را بوصل مادر
خود عبارت از درد این الم و سوز است و سرمایه وصل همین است.

بیت

گریه و زلری عجب سرمایه است دولت کلی قوی تر دایه است
دایه مادر بهانه جو بود تا که کی آن طفل او کریان شود |

و همچنین تو نیز قطره از دریای حقیقت حق سبحانه و تعالی قوت و حیات تو از آنجاست دور
افتده از آنجناب درد عبارت از آن سوز و الم است که از فرقت محبوب حقیقی در دل تو پیدا
میشود ترا در گریه و زلری میدر لرد از برلی وصل محبوب حقیقی. چونکه بوسیله حجابات
بسیار که در دنیا حاصل شده است ترا مناسبتی بآنجناب نمانده است | حق سبحانه و
تعالی از کمال شفقتی که بتو دارد عشق را فرستاد تا دست در وی زنی تا او رساند ترا بوصل
محبوبی حقیقی. |

بیت

عشق است هر چه هست بگفتم گفته اند عشقت بوصل دوست رساند بضرب
رست

مانع تو از وصل محبوب حقیقی همین حجابات است تا آتش عشق و محبت از ته دل تو سریر
نزند و نسوزد. این حجابات را وصل محبوب حقیقی میسر نمیشود.

بیت

عشق اینجا آتش است عقل دود عشق چون آید گریزد عقل زود
عشق آن شعله است کو چون بر فروخت هر چه جز معشوق باقی جمله سوخت

سبب دوری تو از آنجناب این حجابات شد چونکه حجابات بغایت غلیظ و بسیار شده است
باندک آتشی نمی سوزد. بس مدتی باید | تا اندک اندک آتش محبت از ته دل تو سر برزند |
تمام حجابات را بسوزد تا وصل [F. 87a] محبوب حقیقی میسر شود.

بیت

تا در نرنی بهر جه دلری آتش
هرگذ نشود حقیقت وقت تو خوش
آتشی از عشق در جان بر فروز
سریسر فکر و عبارت را بسوز
ملت عشق از همه دینها جدلست
عاشقانرا مذهب ملت خدلست

همچنین سوخته سوخته بجایی رسد که نه از نام و نشان وجود و هستی هیچ چیز در تو باقی
نماند و تو نیز نمایی. | تو تمام عشق شدی همین عشق ماند و بس کمال نهایت سیر تو تا
اینجاست | تو بکمال خود رسیدی.

بیت

کمال عاشقی پروا نه دلرد
که غیر از سوختن پروا ندلرد

چون تو قطره بودی از دریای حقیقت عشق بحقیقت خود واصل شدی این زمان عشق تو شدی.

بیت

آب کوزه چون در آب جو شود
محو گردد در وی جو لو شود
وصف لو فانی شد و ذاتش بقا
زین سبس نی کم شود نی بد لقا

در ین مقام زبان حالت این ترنم می سراید که

بیت

من عشقم عشق من جه پرسی
جانم همکی ز تن جه پرسی
از سر تا پای محو یارم
اینست سخن سخن جه پرسی
از پیر تو آفتاب حسنش
کارم همه حسن شد جه پرسی

چونکه ذره از وجود و هستی در تو باقی نماند همه را باتش محبت بسوز و کد از بردی.

بیت

تا ذره از وجود باقی است
در بوته عشق میکذاریم

همه را کد اختی که هیچ چیز در تو باقی نماند. این زمان هر جه از تو ظاهر میشود از ان عشق

لست ترا هیچ نیست. این زمان هر جه از تو | صادر میشود | منسوب بتو نیست | لیس و

راء عبادان قرية.

لستاد تو عشق لست جو آنجا برسی لو خود بزبان حال گوید جون کن

نهایت سیر الی الله اینست [F. 87b] این زمان تو نماندی و سیر تو نیز نماند.

بیت

بنده بود اینجا رسید شاه شد رهبر و ره رو نماند و راه شد

این زمان این مقام مقام کشش است.

بیت

در کشش افتی روش کم گرددت گر بود یکقطره قلزم گرددت

| بی یسمع و بی یبصر و بی یبطش و صف حال تو شد هر چه می شنودی باو می شنوی و هر چه

می بینی باو می بینی و هر جا میروی باو میروی. جنانکه [بنسپت]^{۲۳} حضرت | صلی الله

علیه و سلم واقع شده من الله تعالی | مارمیت اذرمیت ولكن الله رمی.^{۲۴}

مارمیت اذرمیت بی ویست همچنین قال الله از صمتش بجست

من کان فی الله تلفه کان الله خلفه.

کان لله بوده در مامضی تا که کان الله له آمد جزا

اینست مقام فرق بعد الجمع و مقام شهود وحدت در کثرت و مقام بقای بعد الفنا. اینست

وجود موهوب حقانی. اینست مقام ارشاد و تکمیل و تربیت نا قصان.

رباعی

جشمی که جمال مصطفی را ببند شک نیست که عالم صفا را ببند

اینست کمال مرد دانا بیقین در هر چه نظر کند خدا را ببند

| تمت الكتاب بعون

الملك الوهاب

^{۲۳} Marginal insertion.

^{۲۴} Qur'an VIII:17.

و الله اعلم

بالصواب

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذى جعل آدم خليفة فى الارض و الصلوة و السلام على رسوله
محمد المبعوث لبيان السنة و الفرض و على آله و اصحابه المشحونة فى
الارض.

قال داود يا رب لم خلقت الخلق؟ قال الله تبارك و تعالى كنت كنزاً مخفياً
فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لاعرف.

بدان لى طالب صادق كه عالم و آدم و هيچ جيز لى نام | مخلوقات در دنيا نبود و دنيا نيز نبود.
و حق، سبحانه و تعالى، بود و هيچ جيز با لى نبود | كان الله و لم يكن معه شىء. حق
سبحانه و تعالى گنجى بود بى نهايت پوشيده و پنهان.

بيت

آن كان حسن بود نبود لى جهان نشان آآن لى عرفت على ما عليه كان

| لى علم و قدرت و لولات و كلام و سمع و بصر و غيره خواست تا خود را ظاهر سازد و | اين
لوصاف را نيز بظهور آرد لولاً عالم را بيافريد لى جهت ظهور ذات شريف خود و ظهور اين
لوصاف كمال كه گفته شد.

بعد لى ان خواست كه لى را گنجينه باشد، باشد | ذات شريف^۱ خود را با همه لوصاف در لى
گنجينه نهد و بدنيا فرستد تا در دنيا جلوه كند. و خود را طاهر^۲ سازد | حضرت آدم | را
بيافريد | جه سینه لى را گنجينه اين گنج بى نهايت ساخت در گنج نهانى هر جه بود خواست كه
در ين گنجينه نهد و بدنيا فرستد چونكه ملايكة را پشتر لى عالم و آدم آفريده بود همه حاضر

^۱ شريف

^۲ ظاهر؟

بودند چونکه حضور و آگاهی صفت ایشانست [F. 89a] چراکه هیچ سببی که ایشانرا غافل سازد از مشاهده جمال آلهی نیست چونکه ملایک همه حاضر و ناظر بودند خولست | که گنج نهانی را نهان از ایشان در گنجینه سینه آدم نهاد تا ملایکه از آن واقف نشوند بس امر کرد ملایکه را باجمعهم که آدم را سجده کنند تا که ایشان سجده مشغول شوند و غافل شوند از آنجناب | نا^۳ حق سبحانه و تعالی این گنج نهانی را در سینه آدم نهاد | چونکه شیطان ایستاد^۴ همه ملایکه بود از کمال دانشی که داشت بمقتضای عقل دانش خود فهم کرد که در اینجا سر عظیم خواهد بود بعد از آنکه حق سبحانه و تعالی امر کرد ملایکه را که باجمعهم آدم را سجده کنند ملایکه همه سجده کردند و لو | نکرد |.

بیت

سر نهادند آن همه بر روی خاک	لاجرم یک تن بدید آن سرّ باک
چون نبود ابلیس را سر بر زمین	سر بدید او ز آنکه بود اند رکمین

و او | ابا نمود و تکبر کرد و سجده نکرد کشت از کافران کقوله تعالی: و اذقلنا للملائكة اسجدوا لآدم فسجدوا الا ابليس البی و استکبر و کان من الکافرین.^۵ | چونکه ابلیس | سجده نکرد | بعد از آنکه حق، سبحانه و تعالی، | گنج نهانی را بتمامه در گنجینه سینه آدم نهاد و او دانست و واقف شد ازینجهت حق سبحانه و تعالی او را ملعون ساخت و طوق لعنت بر کردنش نهاد و از پیش خود راند تا بعد ازین هیچکس سخن او را باور نکند پیش همه کس ظاهر شود کذب و دروغ گویی او همه کس او را دروغ گوی و کذاب دانند.

بیت

نام تو کذاب خاهم زد رقم	تا بمانی تا قیامت متهم
-------------------------	------------------------

۳ تا؟

۴ ؟؟

۵ Qur'an II:34.

ناگاه اگر این سر را فاش کند هیچکس از وی باور نکند همچنانکه پادشاهان ظاهر گنجی در جایی می نهند [F. 89b] اگر کسی از این واقف میشود او را میکشند و یا خود بدروغ گویی و کدابی^۶ مشهور میسازند و از پیش خود میسرانند که ناگاه اگر از سر این گنج بکسی گوید هیچکس از و باور نکند چونکه او کذاب و مردود است.

بیت

بشیمان گردد اندر آخر کار که سر گنج را با مار گوید

همچنین حق سبحانه و تعالی گفت با ابلیس که ملعون تو خود دیدی و دانستی آنچه ترانی بایست دیدن و دانستن ترا از دو کار یکی اختیار میباید کرد.

بیت

یا دل ز هولی یار بر باید | داشت یا درغم او بترک جان باید گفت

ترا کشته شدن اختیار میباید کرد و یا خود طوق لعنت بکردن میباید گرفت و ملعونی زل و ابد اختیار میبایدت کرد تا که بعد از این ازین سر پیش هر که گویی هیچکس از تو قبول و باور نکند لو ملعونی را اختیار کرد و ملعون زل و ابد کشت نعوذ بالله من ذلک هیچ مسلمانى نباید که با خدای خود اینچنین مخالفت کند تا مردود زل و ابد گردد.

| ازینجهت که سبب ملعونى او حضرت آدم شد عدو و دشمن حضرت آدم | و فرزندن | آدم شد زللاً و ابدآ. کقوله تعالى يا بنى آدم ان لاتعبدوا الشيطان | انه لكم عدو مبين.^۷ و دیگر از جهت حسد که میخواست که آنچه حق، سبحانه و تعالی، در گنجینه سینه آدم نهاد | و در سینه او نهد چونکه این گنج عظیم فراخور استعداد او نبود حق سبحانه و تعالی در سینه او نهاد.

^۶ کدابی

^۷ Qur'an XXXVI:60 (except first word).

بیت

شیطان حسود دشمن رحمن اینس جان از بهر آن حسود مر بخان و دود را

| جراکه حق، سبحانه و تعالی، را اگرچه این لوصاف بی نهایت است | اصل | این لوصاف | دو
صفت است صفت جمال و صفت جلال | جه ملایکه از صفت جمال [F. 90a] حق اند، سبحانه و
تعالی، | در کمال تنزه و تقدس و نزاکته اند.

بیت

کار نازک دلان رعنا نیست سنگ زیرین آسیا بودن

و در ایشان این دو صفت را گنجایش نیست و ایشانرا تاب طاقت صفت جلالی حق، سبحانه و
تعالی، نیست.

بیت

طاقت سیمرغ نارد بلبللی بلبللی را بس بود عشق کلی

ازینجهت حق سبحانه و تعالی میخواست که او را گنجینه باشد که این گنج بی نهایت که این
همه لوصاف در وست در آنجا باشد. و دیگر میخواست که این گنج را بتمامه همجنانکه هست
بدنیا فرستد و ظاهر سازد در دنیا چونکه او بود و هیچکس دیگر با او نبود غیر از ملایکه با
ایشان | گفت: بطریق مشاورت که میخواهم که در روی زمین خلیفه سازم و در تخت دل او
بنشینم و در دنیا خود را ظاهر سازم.

بیت

آدم نبود من بودم عالم نبود من بودم او هم نبود من بودم من عاشقی دیرینه ام

چونکه ملایکه ذره^۸ بودند از آن گنج بی نهایت و از بی نهایتی این گنج خبر نداشتند و
نمی دانستند که این گنج بی نهایت فراخور استعداد ایشان | هست یا نیست.
^۸ در نسخه «زره» است.

بیت

آرز و میخوله لیک اندزه خوله
بر نتابد کوه را یک بر که کاه

تمنا کردن که | حامل این گنج میباید که ما باشیم چرا که | در کمال تنزه و تقدسیم. کقوله
تعالی: و اذ قال ربك للملائكة انی جاعل فی الارض خلیفة | قالوا اتجعل فیها
من یفسد فیها و یسفك الدماء و نحن نسبح بحمدك و نقدر لك. ^۹ با این همه
هست پیش آمدند چونکه | از تنزه و تقدس پر بودند ندانستند که کوزه از چیزی پر باشد چیزی
دیگر در وی نمی گنجد.

بیت

تا تو هستی هست در توکی رسد [F. 90b] نیست شو تا هستی از بی رسد

حکیم مطلق جل شأنه از کمال حلم و حکمت جواب مطابق سخن ایشان نگفت و خواست که لولا
ملزومه | از برای ایشان | راست سازد. و ایشان را همجنان ملزم سازد که هیچکس را شبیه
نماند همچنین گفت که انی اعلم مالا تعلمون. ^{۱۰} یعنی من میدانم چیز را که شما یان
نمیدانید. بعد از آن حق سبحانه و تعالی آن گنجینه را که میخواست که گنج نهانی را
همجنانکه هست بتمامه در وی نهاد | از کل در جهل صباح بید قدرت خود راست ساخت. | قال
| النبی علیه | السلام: | عن الله تعالی خمرت طینة آدم بیدای اربعین صباحا. بعد
از آن خواست که این گنج مخفی را همجنانکه هست در این گنجینه نهد چونکه ملایکه همه حاضر
بودند خواست که ایشان واقف نشوند از سر این گنج | امر کرد همه را بسجده این گنجینه چونکه
ایشان همه بسجده مشغول شدند پنهانی از ایشان این گنج را بتمامه همجنانکه هست در آن
گنجینه نهاد و نام این گنجینه را آدم نهاد.

There is an insertion mark over the verse mark, but the insertion is in a much different hand: ^۹

لو بود من با لو بودم من عاشق رسام

^{۱۰} Qur'an II:30.

^{۱۱} Qur'an II:30.

بیت

صیدی بگفت آدمش نام نهاد

صیاد لزل که دانه برد لم نهاد

| از علم و حکمت و قدرت و کلام و سمع و بصر و ارادت این همه را بآدم تعلیم کرد و دانانید.
 کفوله تعالی: و علم آدم الاسماء کلها ثم عرضهم علی الملائکه فقال انبیونی باسماء
 هؤلاء ان کنتم صادقین.^{۱۲} بعد از آن گفت یا ملائکه که | بیایید نامهای این چیزها را که
 در آن گنج است که شما میخواستید که حامل آن شوید بگویید چونکه ایشانرا | خبر نبود از
 بی نهایتی آن گنج و آن چیزها که در آن گنج است همه عاجز و متحیر شدند و گفتند: قالوا
 سبحانک لا علم لنا الا ما علمتنا انک انت العلیم الحکیم.^{۱۳} و اعتراف کردن
 بنادائی خود دانستند که این گنج بسیار بی نهایت بوده است و استعداد ایشان فراخور این
 گنج بی نهایت نبوده |. حق، سبحانه و تعالی، باین ظرافت و لطافت جهل و نادانی و جرئت و
 گستاخی و بی ادبی ایشانرا بر ایشان ظاهر ساخت و ایشان نیز این همه را دانستند و همه را
 اعتراف نمودند و ملزم شدند.

بیت

گرچه او را جلالت نسب است
 که بزرگی نتیجه ادبست

بی ادب شخص کی شود مهتر
 با ادب باش تا بزرگ شوی

بعد از آن حق، سبحانه و تعالی، علم خود را که انی اعلم ما لا تعلمون^{۱۴} است خواست که بر
 ایشان ظاهر سازد چونکه ملزمه حضرت آدم بود. در پیش ایشان از حضرت آدم | پرسید | قوله
 تعالی قال یا آدم انبیئهم با سمائهم فلما انبأهم با سمائهم قال الم اقل لکم انی
 اعلم غیب السموات و الارض و اعلم ما تبون و ما کنتم تکتُمون.^{۱۵} بیا بگو ای

^{۱۲} Qur'an II:31 (with non-standard spelling).

^{۱۳} Qur'an II:32.

^{۱۴} Qur'an II:30.

^{۱۵} Qur'an II:33 (with non-standard spelling).

آدم نامهای چیزها را که در ان گنج مخفی است چونکه آن همه در گنجینه سینه حضرت آدم بود
 خدای تعالی. نامهای همه را باو دانانیده بود، همه را جواب باصواب گفت. بعد از ان | حق
 سبحانه و تعالی، گفت با ملایکه که نگفته بودم من بشمایان که | میداتم چیز را که شما یان
 نمیدانید؟ ملایکه همه شرمنده و ملزم شدند.

بیت

شرمت بادا که من برویت نکران
 باشم تو نهی روی بسوی دکران نکته

بدان ای طالب صادق که این جرئت و گستاخی و بی ادبی که از جانب ملایکه واقع شد غالبا
 همه از شیطان بود چونکه استاد و معلم و رئیس [F. 91b] ملایکه او بود.

بیت

هر گناهی که میکنند خلقتان
 بر رئیسان ده بود تاوان

و عبادت بسیار نیز کرده بود حق سبحانه و تعالی را و از علم و عمل خود پر بود و مغرور شده
 بود | باینها و اینها حجاب غلیظی شده بود او را از آنجناب.

بیت

حجاب راه تویی حافظ از میان بر خیز
 که با وجود تو کس نشنود ز من که منم

چونکه او از همه | دانا و عالم تر بود | عقل همه ملایکه او بود و امور همه مفوض باو بود
 غالبا از مصلحت و زبان همه | سخن او میکرد بآنجناب همچنانکه در میانه مردم میباشد در
 دهی و جایی یک کس را که او دانا تر است از همه کس مهمات احوال خود را و جمیع امور خود
 را تفویض با او میکنند چونکه او گستاخ و دلیر است در پیش | پادشاه و مهمات همه کس را
 در پیش پادشاه او میگوید و می شنود و همچنین آن پادشاه نیز همه مصلحت و مهمات آن
 مردم را باو میگوید | و می شنود و هر قهر و غضبی که بآن مردم میباشد کرد باو میکند. بس
 ازینجهت حق، سبحانه و تعالی، این همه گفت و شنید را با شیطان کرد و او نیز این همه حرّت و
 گستاخی بآنجناب کرد و با آخر مردود شد. | دیگر آنکه این همه جهل و نادانی او را حق

سبحانه و تعالیٰ بر او ساخت که او دعویٰ خلافت کرده بود و ندانسته | که خلیفه بر طبق^{۱۶}
 مستخلف میباید | که باشد اولا آنکه حقیقت مستخلف را هیچ ندانسته بوده است. | دوم آنکه
 استعداد خود را نیز ندانسته بوده است که قابل خلافت هست یا نی.

بیت

قابلی باید که تا از حق [F. 92a] کند فیض قبول ز آنکه ممکن نیست هرگز فاعلی بی
 منفعل |

دیگر آنکه با این همه جهل و نادانی | کستاحی و بی ادبی کرد بخداوند خود و اعتراض کرد بر
 خداوند خود که از چیزی خلیفه میسازی که فساد و سفک دما خواهد کرد. دیگر آنکه گمان بد
 برد بر حضرت آدم پیش از آنکه این صورت از وی واقع شود. | دیگر آنکه ندانست که چیز را در
 گنجینه می نهند که او خالی باشد و او خود پر بود از تنزه و تقدس و دانش خود.

بیت

تا تو هستی هست در تو کی رسد نیست شو تا هستی از پی رسد
 بیت
 گر سری مویی بماند از خودید هفت دوزخ پر براید از بدید

با این گستاخ^{۱۷} و بی ادبی حق، سبحانه و تعالیٰ، از کمال حلم و حکمت غامضة خود در
 زمان اعتراض با او هیچ نگفت همین مقدار گفت من میدانم چیز را که تو نمیدانی و کمال
 حلم خود را پیش برد.

بیت

حلم حق | اول | مولاها کند جون | بشد از حد | دکر رسوا کند

| از جهت آنکه ملایکه همه اعتقاد و اعتماد کرده بودند با شیطان که مثل او دانا و قریبی نیست
 بآنجناب هر چه او میگوید آن خواهد شد.

^{۱۶} طیق؟

^{۱۷} In margin خی.

بیت

قرب نی بالانه بستی رفتن است قرب حق از قید هستی رستن است

و او خود پر بود از وجود و هستی خود از بن جهت حق، سبحانه و تعالی، حضرت آدم را ملزومه
از جهت ایشان و شیطان ساخت که همه دانستند بیقین که مثل شیطان و ایشان نادانی در آن
عالم نبوده است. بعد از مردود شدن شیطان هیچ شبهه در خاطر ملایکه نماند. دیگر آنکه
شیطان این را نیز ندانست که حق، سبحانه و تعالی، گفت در روی زمین میخواهم که خلیفه
[F. 92b] سازم | خلیفه که در روی زمین باشد از جنس زمین خواهد بود. | قال النبی | علیه |

السلام: الجنس مع الجنس و کل جنس یمیل الی جنسه.

کند هم جنس با هم جنس پرواز کبوتر با کبوتر باز با باز

| بعد از مردود شدن ابلیس علیه اللعنه با این همه ملزومه از جهت تنبیه | حق، سبحانه و تعالی، |
بفرزدان آدم | امر کرد: یا بنی آدم اَن اَلَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ اَنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ،^{۱۸} |
جراکه همه کس او را دشمن خود دانند اگر بناگاه از سر آن گنج با کسی گوید هیچ کس از وی
باور نکند اَفِشَاءَ سِرِّ الرَّبِّوْ بِيْتِهْ کفر دیگر آنکه چونکه او واقف شد از آن گنج بی نهایت که
در سینه آدم و آدمیان نهاد واقف و حاضر باشند که از کمال حسد و دشمنی ایشانرا در عمل
زشتی نیندازد که بوسیله آن عمل زشت از آن سعادت محروم شوند. بدانکه [این تنبیه را]^{۱۹}
حق سبحانه و تعالی از کمال شفقتی که داشت با بندهای خود کرد ایشانرا.

بیت

غافل مشو که مایه ظلمات عافلیست بایاد دوست باش که جانرا جلی کند
اگر حاضری مؤمنی^{۲۰}

^{۱۸} Qur'an XXXVI:60, with some non-standard spelling.

^{۱۹} Marginal insertion.

^{۲۰} Verse mark here.

و اگر غافلی کافری حضوری کر همیخواهی از و غافل مشو حافظ متی ما تلق من تهوی دع
الدنیا و اهملها.

بدان ای طالب صادق که بعد از تمام شدن این همه ماجرا با شیطان | حق، سبحانه و تعالی،
چونکه تمام گنج مخفی بی نهایت را در گنجینه سینه آدم | نهاد و خود نیز نشست | در تخت
دل آدم و بدنیا آمد تا این گنج نهانی را جلوه دهد و ظاهر سازد در دنیا حضرت آدم صلوة
الرحمن علیه نیز بر داشت آن گنج بی نهایت را و بدنیا آمد و یک جلوه داد آن گنج
بی نهایت را و ظاهر ساخت همه عالم و عالمیان از پرتو آن گنج بی نهایت موجود و قائم
شدند. [F. 93a]

بیت	كُنَّا شَيْوْنَ ذَاتَكَ فِي وَاحِدَةِ الْبُطُونِ
خُرْبًا سِوَاكَ حَيْثُ تَقَلَّبْتُ فِي الشَّيْوُنِ	
یک جلوه کرد حسن تو بیرون فکند عکس	
هر نقش دلکشا که نهان بود در درون	
مار از ذات فعل صفت هیچ بهره نیست ^{۲۱}	جز آنکه تو بصورت ما آمدی برون

دیگر بدانکه عالم و هر چه هست در عالم | همه عکسیست از جمال بیجونی لو که | افتاده است
در آینه عالم و عالم همچو آینه است شرف و عزت عالم و عالمیان از جهت لن عکسیست غیر
این دیگر عالم و عالمیان را هیچ بهره نیست از ذات و فعل و صفت او همچنانکه آینه را شرف و
عزت از نیست که حسن در وی می نماید.

دیگر بهره نیست ویرا از حسن چرا که حسن نه در | درون ویست حال و نه بر سطح | آینه است
قائم دیگر همچون [آنکه]^{۲۲} آن ناودان که شرف او همین است که آب از وی میرود و دیگر هیچ
بهره نیست او را از آب. شرف الظرف بمظروفه و شرف المكان با مکین. | دیگر

^{۲۱} Marginal insertion.

^{۲۲} Marginal insertion, but looks like it was crossed out.

بدانکه حقیقت حق، سبحانه و تعالی، هزار بار از آفتاب تابان تر است بر عالم و عالمیان وقتی که مانعی نباشد.

بیت

بر گنج حجره گر نفتد نور آفتاب
از حجره مانعیست نه خورشید مدخل
آینه تیره شد ز جه تیر است آینه
لست
جون رو بروی دوست ندلرد هر آینه

همچنانکه صفا و روشنی عالم ظاهر از پر تو این آفتاب است که از آسمان چهارم میتابد بر نیک و بد بر همه یکسان وقتی که مانعی نباشد. همچنین آفتاب حقیقت حق سبحانه و تعالی که در دل بندهای خاص لوست هزار بار تا بانتر است از آفتاب بر دل بندهای دیگر نیز وقتی که مانعی نباشد.

بیت

بقدر آینه حسن تو مینماید روی
دریغ | کاینه ما نهفته [در رنکست]^{۲۳}
[F. 93b]

| دیگر بدانکه عالم و عالمیان همه آینه اند که حسن و جمال | آلهی | در ایشان ظاهر میشود. اما بدانکه بهترین آینه که جمال و جلال آلهی همچنانکه هست بتمامه ظاهر میشود آن دل دوستان لوست سبحانه و تعالی | قال | النبی علیه السلام: قلب المؤمن عرش الله الاعظم.

دل عرش اعظم لست خدا را باتفاق
بحر علمی در نمی پنهان شده
در یک دریا هزار کشتی جه عجب
آنجاست جای سلطنت آنجاست جای دل
درسه کذ تن عالمی پنهان شده
در یک کشتی هزار دریا عجب است

بدان ای طالب صادف که بعضی اکابر در حق این طایفه علیه همچنین فرموده اند: |

^{۲۳} Marginal insertion, at the end of the last line on 93a.

بیت

این نسخه نامه آلهی که توی
بیرون [ز تو نیست]^{۲۴} هر چه در عالم هست
وی آینه جمال شاهی که توی
در خود بطلب هر آنچه خواهی که توی

بدان لی طالب صادق که هر چه درین هژده هزار عالمست همه در دل آدم تنهاست از اینجا
فیاس کن بزرگوری آدم و فرزندن | آدم را اگر ذره^{۲۵} از بزرگوری آدم خبرت بودی هرگز در
فرزندن | آدم بجشم حقارت نظر نکردی.

بیت

توقیمیت ورلی هر دو جهانی
آدمی زلا طرفه معجونست
کر بدین میل میکند کم ازین
ور بدن میل میکند به ازین
بار دیگر از ملک قربان بشوم
بار دیگر بایدم جستن ز جو
جکنم قدر خود نمیدانی
کز فرشته سرشته وز حیوان
که اولتک کالا نعام بل هم افضل^{۲۶}
جراکه از ملک اقرب میشود
آنچه اندر و هم ناید آن شوم
کل شیء هالک الا وجهه

دگر بدانکه هر چه در عالم است از حیوانات و نباتات و جمادات همه موجود و قایم به پرتو این
گنج نهانی اند که اگر لحظ^{۲۷} این پرتو در پس برده شود همه عالم کان لم یکن نیست و نا پیدا
شوند. | قال النبی علیه السلام: خلق الله تعالى [F. 94a] آدم علی صورته.

بدان لی طالب صادق که اگرچه حق، سبحانه و تعالی، از صورت منزله است اما در هیچ صورتی
نیست که او را، سبحانه و تعالی، ظهوری نیست.

بیت

هر چند قدس ذات ز اشیا منزله است
در هیچ ذره نیست که حق را ظهور

نیست

^{۲۴} Marginal insertion.

^{۲۵} در نسخه «زره» است.

^{۲۶} Qur'an VII.179.

^{۲۷} Ms. unclear, word supplied from ms. 1443.

بدان ای طالب صادق که این | بدان می ماند که پادشاهی عالی جنابی لباس بسیاری | از برای
خود دوزانیده است از هر جنس و از هر رنگ | بعضی در از و بعضی کوتاه بعضی تنک و بعضی
کشاده، پادشاه هر یک از این لباسها را گاه گاه می پوشد.

بیت

هر لباسی کان بصحرا آمده است ساء سیمرخ زیبا آمده است

اما یک لباس از این میان بغایت جست و زیبا و بر قدر | آمده است | پادشاه را این لباس بسیار
خوش آمده است اکثر اوقات این لباس را میپوشد و همیشه باین لباس خود را در میان مردم
جلوه میدهد.

بیت

قبابر قد تو میدوزد ایام بر لر از قاف تا قاف ای پسر نام

چونکه خلق او را همیشه در این لباس می بینند همه کس او را در این لباس می شناسند هر
جگاه لباس دیگر میپوشد در این لباس کم کسی او را می شناسند از بس که بسیار پوشیده
است. این لباس را گویاک این لباس عین او شده است هر جگاهی که می بینند آن لباس را
خلق میگویند اینک پادشاه.

بیت

از بس که در کنار همی گیرد آن نکار بگرفت بوی یار و رها کرد بوی طین

همچنین هر صورتی که هست در [دنیا]^{۲۸} لباس حقست، سبحانه و تعالی، در هر یک از این
لباسها بقدر آن لباس ظهوری دارد سبحانه و تعالی [F. 94b] اما در لباسی که آن صورت آدم
است ظهور تمام و کامل دارد.

بیت

ظهوری دارد اندر جمله عالم ظهور کاملش در ذات آدم

Marginal insertion. ^{۲۸}

حق، سبّحانه و تعالی، | لباسی | که آن صورت آدم است دوست داشته است و این قبا بر قدا و
جست و زیبا آمده است چرا که ذات شریف او همچنانکه هست درین لباس ظاهر میشود.
همچنانکه در آینه میان آینه و لباس نزاع لغظیت هر دو یله جیز ند.

بیت

لِز بسکه در کنار همی گیرد آنکار^{۲۹}

چونکه بهمگی خود درین لباس ظاهر شده است گویا که این لباس عین او شده است بگرفت بوی
یارورها کرد بوی طین.

بیت

لی روی در کشیده به بازلر آمده خلقی لِز ین طلسم گرفتار آمده

همچنین حق، سبّحانه و تعالی، از بسکه بصفت کمال در لباس آدم ظاهر میشود این لباس گویا
که عین او شده است. اما آنکه گفتیم درین لباس که دایم می پوشد همه کس می شناسند و
در لباس دیگر نمی شناسند. آن صفت مبتدیان و عوام خلق است. | جه خاصان در هر لباس
جه مقدار که ظهوری | دلرد درین لباس می شناسند. حضرت مخدوم ما | میفرمودند قدس
سره | عاشق عارف حضرت شیخ روزبهان کبیر باقلی شیرازی در غلوی حال چنین گفته است |
حق را سبّحانه | دیدم در صورت ترکی کله بافته | کله گنج نهاده دست در ذیل جلالش زدم و
گفتم بوحدت ذاتیه ات که در هر صورت که برایی و در هر صفت که جلوه گر آیی لِز تو
محجوب نخواهم شد.

بیت

اگر در جبه گر درقبایی
بهر صورت که هستی جان مایی
ترا در هر لباسی و شناسم
اگر در جبه گر درقبایی

در هر صورتی [F. 95a] و لباسی | در هر صفتی و لونی و از هر طرفی که ظاهر میشود او را

^{۲۹} No second hemistich.

می شناسند.

بیت

لژ هر طرفی جهره کشایی که منم
با این همه که گاه غلط می اَتم
در هر صفتی جلوه کر آبی که منم
تف | مردک جلف روستایی که منم

خاصانرا نیز گاه گاهی اینجنین حالت میشود که در هر صفتی و لباسی که ظاهر میشود او را
می شناسند و گاهی حالتی میشود که متحیر و حیرانند.

بیت

اگر درویش بر حالی بماندی
با یار | رسید نیست ما را
سرد است لژ دو عالم بر فشاندی
ز اغیار برید نیست ما را
این خرقة قالب لژ بر روح
یک روز کشید نیست ما را

بدان لی طالب صادق که حق، سبحانه و تعالی، جسم نیست و جوهر نیست و عرض نیست
ذات نیست منزله لژ همه لثیا با این همه بدانکه هیچ جسمی لژ وی خالی نیست هر حس و حرکت و
گفتاری که هست در همه لثیا همه لژ وست.^{۳۰} اجسام همجون خوقه^{۳۱} اند که هیچ نصیبی
نیست ایشانرا لژ ینها که گفته شد همچنانکه خرقة را لژ ذات آن شخص هیچ نصیبی نیست شرف
و غرت او لژ ان ذاتست که ویرا پوشیده است.

بیت

شهباز های لا مکانیم
پابند در ید نیست ما را

| بدان لی طالب صادق که همای عبارت لژ حضرت حق است، سبحانه و تعالی، که مقر و مقام
اولا مکانست شهباز عبارت لژ ان روح آلهیست که در ین خرقة قالب است جند روز لژ برای
مصلحتی در ین خرقة قالب میباشد.

بیت

مصاحت بود اینکه قاسم بهر تحصیل کمال
ناکهی لژ جاه جان افتاد اندر چاه تن

^{۳۰} لژ لو است.

^{۳۱} خرقة

بعد از حصول کمال پرواز میکند و میرود بهمان [F. 95b] مقر اصلی خود که حق است سبحانه |
بعزت و آب روی تمام و اگر درین خرقه باین استعداد درین مدت تحصیل کمال نکرد
همچون مرغ خانگی خول و خجل از آنجناب باز ماند نعوذ بالله.

بیت

آن روح را که عشق حقیقی شعار نیست نا بوده به که بودن او غیر عار نیست
در عشق باش مست که عشق است هر چه هست بی کار و بار عشق بر دوست بار نیست

اگرچه حرکت و سکون همه اشیا بذات شریف اوست، سبحانه و تعالی، اما هیچ یک از اشیا
دیگر را استعداد ورزش این کمال نداده اند که انسانرا | ازینجهت ورزش باین استعداد درین
خرقه قالب باین مهلت چند روزه که او را داده اند بجایی میرسد که همه او میشود، سبحانه و
تعالی.

بیت

تو جز وی حق کل است اگر روزی جند اندیشه کل پشه کنی کل باشی

بقلب و قالب نیز عین او میشود صورت عین همان ذات میشود.

بیت

نماند حرکت اندر دل حیوان بیکرنکی برآید قالب جان

قال النبی علیه السلام خلق الله تعالی آدم علی صورة این صورت همان صورتست.

بیت

از بسکه در کنار همی گیرد آن نکار بگرفت بوی یارورها کرد بوی طین

بدان ای طالب صادق که این مرتبه و این سعادت بی نهایت و این استعداد را بغیر انسان هیچ
مخلوق نداده اند.

بیت

این مرتبه ایست بس خطر ناک در | ره همه | ره زنان بی باک
این مرتبه روح آدمی راست روحی که برای محرمی راست

بَدَانَكِه لَزْ آدَمِيَان نِيْز لَزْ | هَزَلَر يَكِي وَ لَزْ بَسِيَار اَنَدَكِي بَايِن سَعَادَت بِي نِهَايَت پِيْش
نَمِيْرَسَنَد لَزْ كَمَال عَزَت وَ شَرْفِي كِه اِيْن سَعَادَت رَا سَت.

بیت [F. 96a]

عزت این در جنین کرد اقتضا	کز در ما دور باشد هر کدا
جون حریم عزما نور افکند	غافلان خفته را دور افکند
سالها بردند مردان انتظار	تا یکی را بار بود لَزْ صد هزلر

اِيْن نِيْز بَر يَاضَت وَ مَحْنَت بَسِيَار وَ بَا نَتَظَارِي مَدَت سِي سَال وَ جَهْلُ پَنْجَاه سَال بَصَدَق وَ اخْلَاص
هَر جِه تَمَام تَر.

بیت

تا خون نکنی دیده دل پنجه سال	هرگز ندهند راحت لَزْ قَال بِحَال
کر بصدقی عشق پیش آید ترا	عاشقت معشوق خویش آید ترا
هر که لو در عشق صادق آمد است	بر سرش معشوق عاشق آمد است

مَا بَقِيْ هَمْجُون هَمْجَنَد | قَالَ النَّبِيُّ | عَلَيْهِ السَّلَامُ: اِنَّا سُ عَالَم وَ مَتَعَلَم وَ سَاَيِر النَّاسِ
كَالْهَمْجِ | عِبَارَت لَزْ عَالَم وَ مَتَعَلَم اِيْن طَايِفَه اَنَد غَيْر اِيْن طَايِفَه هَمِه هَمْجُون هَمْجَنَد بَلَكِه كَمْتَر
لَزْ جِهَار بَايَانَد كِه كَقَوْلِه تَعَالٰى اَوَّلُكَ كَالَا نَعَام بَلْ هَمِ اضِل^{۳۲} عَالَمْ كَفَت وَ مَرَاد لَزْ عَالَم
شَخْصِي لَسْت كِه مَتَصَف بَاشَد بَعْلَم | مَرَاد لَزْ عَالَم اِيْنجَا عَالَم دِيْنِيْسَت جَنَانَكِه كَفْتِه اَنَد:

بیت

علم دین فقه است تفسیر حدیث	هر که خواند غیر این کرد دخبیث
----------------------------	-------------------------------

| مَرَاد لَزْ عَالَم دِيْن لَوَّلْ عَالَم طَهَارَت لَسْت | نَتِيْجَةُ طَهَارَت پَاك شَدَن اَعْضَاي طَاهِرِي لَسْت لَزْ
گَنَاهَان وَ نَجَاسَت طَاهِرِي نَتِيْجَةُ بَاك شَدَن لَزْ گَنَاهَان وَ نَجَاسَت^{۳۳} اَعْضَاي طَاهِرِي | قَابِل
شَدَن سَت مَر عِبَادَت خَد لَوْنَد رَا كِه اَنَ نَمَاز لَسْت: قَالَ | النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ، الصَّلَاةُ رُؤْيَا وَ
مَشَاهِدَةً | جِه نَتِيْجَةُ نَمَاز رُؤْيَا وَ مَشَاهِدَةً حَق لَسْت، سَبْحَانِه وَ تَعَالٰى، وَ نَتِيْجَةُ مَشَاهِدِه

^{۳۲} Qur'an VII:179.

^{۳۳} بخاست؟

حاصل شدن میل و محبت است بحق، سبحانه و تعالی. و نتیجهٔ میل و محبت درد و سوز
ست.

بیت

درد باید مرد را تا دوست در مانش کند هر کرا دردی نباشد او بدرمان کی رسد

| نتیجهٔ درد و سوز [F. 96b] عشق است.

بیت

| عشق آن شعله است کوجون بر فروخت هر چه جز معشوق باقی جمله سوخت

| نتیجهٔ عشق سوختن است حجاباتی را که میان عاشق و معشوقست.

بیت

بسوز و گریه زانم در فغان از روزگار خود که غیر از حسرت دردم نشد حاصل زیار
خود

| نتیجهٔ سوختن حجابات فنا و بی رنگیست.

بیت

بی فنای مطلق جذب قوی کی حریم وصل را محرم شوی
جند باشی در حجاب ای کل | بد عوی رخس دم زیکرنکی زن^{۳۴} از پا برلر این خار را

| نتیجهٔ فنا و بی رنگی یکتا شدن است با محبوب حقیقی خود. | نتیجهٔ یکتا شدن عین محبوب
شدن است.

بیت

آب کوزه جون در آب جو شود آه کوزه در وی جو شود
وصف او فانی شد ذاتش بقا زین سپس نی کم شود نی بد لقا

همچنین قیاس کن نتیجهٔ عبادات دیگر را. بدان ای طالب صادق که علم دوست: علم شریعت
ست و علم طریقت است.

۳۴ زن؟

بیت

از علم مراد جز عمل نیست در علم محققان جدل نیست

| جه علم شریعت | عبادت ازین علم ظاهر است که علمای ظاهر دارند، مثل علم طهارت و علم نماز و علم روزه و زکوة و حج و مانند اینها.

بیت

روزه مانفی ما سولست
روزه خاصان نه همینست بس
نماز ما کانکه ترلست
بلکه بریدن بود از هر هوس
لی تهی کرده شکم از غافلی
دل تهی کن کین بود | الصَّوْمُ لِي

وَ اَنَا اَجْرِبِيهِ اَنْجَه از علم ظاهر | بکار می آید همین هاست. | دیگر مالا یعنی و بی فایده است | قال النبی | علیه السلام: و مِنْ حُسْنِ اِيْمَانِ الْمَرْءِ تَرَكَ مَالاً يَعْزِيهِ.

و دیگر علم طریقت است که آن مخصوص است باین طایفه مثل دانشتن | ذکر و فکر و | هر چه تعلق بصفای خاطر دارد هر جگاه این دو علم را با یکدیگر [F. 97a] جمع کردند و در عمل آوردند نتیجه اش همه جالات و مقامات و اذواق و درد و سوز و کرامات و معارف و حقایق آلهی میشود | مقصود بالذات اینهاست جه اینها | مخصوص است باین طایفه چراکه اینها نتیجه عمل کردندست با علم و این صفت، صفت این طایفه است علم بالله عبارت ازین علم است و عالم بالله عبارت ازین طایفه اند و متعلم نیز عبارت از ایشانست چراکه همه عالم و عالمیان منور بعلم ایشانست | مابقی عوالم خلق کمتر از حیواناتند. قوله تعالى: اُولَئِكَ كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اَضَلُّ.^{۳۵} چراکه حیوانات مکلف نیستند بعبادت ایشان مکلف از برای خدمت حیوانات اند آنچه مکلف اند بآن هیچ جاره ندارند میکنند اما اینها مکلف اند به بنده گی حق، سبحانه و تعالی، و نمیکنند چون حیرانات میخورند و می خسبند ازینجهت از حیوانات کمترند.

^{۳۵} Qur'an VII:179.

بدان لی طالب صادق که مقصود | از همه علوم و اعمال و طاعات و عبادات محبت الله است و
نتیجه محبت الله درد و سوز است.

بیت

درد باید مرد را تا دوست در مانش کند هر کرا دردی نباشد او بدرمان کی رسد

نتیجه درد و سوز عشق الله است تخت دل این زمان محل نزول سلطان عشق شد.

بیت

سطوت صیت جلال عالم جانرا گرفت صدمت سلطان عشق باز علم بر کشید

قوله تعالى: إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعِزَّةَ أَهْلِهَا أَذِلَّةً.^{۳۶}

چونکه سلطان عشق بر تخت سهر دل بنشست چونکه شهر دل پیش ازین از آن عقل و نفس و
شیطان بود. ویران ساخت آن نظام ایشانرا و ایشانرا که اعزّه تخت شهر دل بودند خور و ذلیل

[F. 97b] | سرنکون بر زمین زد. این زمین سلطانت و پادشاهی و حکم مر سلطان عشق راست |

حکم حکم لوست که بی یسمع و بی ببصر و بی یبطش هر چه میگوید و می شنود و

می بیند و بهر جایی که میرود و هر حکمی که میکند از آن سلطان عشق است او راهیج
نیست.

بیت

عشق یا اینجا آتش است عقل دود عشق چون آید گریزد عقل زود

نتیجه عشق الله وحدت | و بی رنگی است.

بیت

چونکه بی رنگی اسیر رنگ شد موسی با موسی در جنگ شد

بدان لی طالب صادق که | پیغامبر | خدا صلی الله علیه و سلم جنین میفرماید که: کل

^{۳۶} Qur'an XXVII:34.

مولود یُولدُ عَلَى الْفِطْرَةِ | ابواه یهودانه^{۳۷} و ینصرانه و یحسبانه. یعنی هر
 فرزندی که هست | در اصل پاک و پاکیزه است همچو کرباس سفید که هیچ رنگی | ندارد اصل
 همه چیز همین طور است. قوله تعالى: صِبْغَةَ اللَّهِ وَ مَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً^{۳۸}
 اصل همه رنگها از آن بی رنگست من احسن صبغة من الله ای دل بعد از آن بهر رنگی که زدند
 او را همان رنگست با همان زنگ میخوانند اگر سرخست سرخ میگویند و اگر زرد است زرد
 میگویند. همچنین فرزندان آدم که از مادر خود زلاند پاک و پاکیزه اند. بعد از آن پدران و
 مادران ایشان در هر دین و ملتی که هستند همان رنگ را پیدا میسازند | رنگ عبارت از این
 ادیان^{۳۹} مختلفه است یعنی پدر و مادر فرزند اگر مسلمان است وی مسلمانست و اگر ترساست
 وی ترساست و اگر جهود است وی جهود |. این همه مخالفت در میانه خلق خدا از اینجا پیدا
 شد. هر جگاهی | این رنگها از میان بر خولست و دیگر همه آشتی است | هیچکس را با
 هیچکس جنگی نیست.

بیت

چون به بیرنگی رسی کان داشتی [F. 98a] موسیٰ فرعون دلرند آشتی

وقتی که دانستی که | در اصل تو پاک بودی و پاک زاده بوده این همه آرایش و ناپاکی ترا |
 اینجا حاصل شده است و سبب دوری تو از محبوب حقیقی این لوصاف است که | ترا در دنیا
 حاصل شده است تو همچون مرغ خانگی بآب و دانه دنیا قانع شده از کمال پستی^{۴۰} و
 بی همتی و بی خبریست غالباً که اینجا مانده و خبر از محبوب حقیقی خود نداری.

بیت

مرغی که ندارد خبر از آب زلال منقار در آب شور دلرد همه سال
 ای بیخبر بگوش که صاحب خبر شوی تا راه رو نباشی تو کی راه بر شوی

^{۳۷} This word is written again above without the vav.

^{۳۸} Qur'an II:138 (with non-standard vowelizing).

^{۳۹} آدمیان؟

^{۴۰} بیستی؟

و یا خود جاره و تداک و باز کشتن خود را بآنجناب نمیدانی لز ینجهت سر کردن و
بیجاره.

بیت

جاره این چیست در خون آمدن لز وجود خویش بیرون آمدن

| اولاً بدان باریکه لز که دور افتاده و بجه چیز آرام گرفته بدانکه تو قطه بودی لز دریای حقیقه
حق سبحانه و تعالی بنابر حکمتی و مصلحتی در ین چاه تر افتاده.

بیت

مصلحت بود اینک قاسم بهر تحصیل کمال ناکهی لز جاه جان افتاد اندر چاه تن

تحصیل کمال تو آنست که در ین چاه تن که افتاده گناه و عصیان بسیار کرده و بخواجه خود
مخالفت بسیار کرده بآنجناب اینها حجابی شده است ترا لز آنجناب این حجابات | سبب آن
شده است که راه فیض محبوب حقیقی بر تو بسته شده است و مدد فیض الهی هر زمان بر دل تو
نمیرسد | ترا | باتش عشق و محبت این حجابات را میباید سوخت تا مدد فیض محبوب
حقیقی | هر زمان | [F. 98b] بر دل تو رسیدن گیرد.

بیت

تا نرسد قافله بر قافله فیض تو لز هم رود این سلسله

| نزدیکست که سلسله حیات لز تو گسسته شود | تو هنوز غافل نشسته و حاضر نمی شوی و
این حجابات را لز پش خود رفع نمیکنی حال تو چون خواهد شد.

بیت

غافل مشو که مایه ظلمات غافلست با یاد دوست باش که جانرا جلی کند

بر خیز حیات و فرصت را غنیمت شمار آتش [لز عشق]^{۴۱} | در جان خود بزن و این حجابات را
بسوز. | و خود را بآنجناب نزدیک ساز.

Marginal insertion.

۴۱

بیت

حیات خود جکنم چون دران جناب نیم به هجر جند زیم قابل عذاب نیم

اِغْتَنِمِ الْفُرْصَ فَإِنْ فَوْتُهَا عُمْصَ فُرْصَتَ را غنیمت شمار که قوت شدن فرصت غصه بسیار
بار خواهد آورد.

بیت

دم را نیاز دلار و غنیمت شمار عمر آنها که رفته اند خراب همین دم اند

ترا رفع حجابات میباید کردن تا راه فیض آلهی بر تو کشاده شود.

بیت

حجاب راه تویی حافظ از میان بر خیز که باو خود تو کس نشنود ز من که منم

بدانکه حجاب راه از آنجناب این هستیها و گرفتاریها و تعلقهاست که دلری بجیزها ترا |
بآتش محبت این همه را میباید سوخت.

بیت

تا در نزی بهر جه دلری آتش هرگز نشود حقیقت وقت تو خوش
هر جه دلری آتش را بر فروز تا از لریای در آتش بسوز
جون جنین کردی برستی از همه ورنه خون حوز تا که هستی از همه
تعلق حجاب است بیحاصلی جو بیوند ها بکسلی واصل

بدان لی طالب صادق که عالم و آدم و نام هیچ چیز نبود از مخلوقات | دریایی بود بی نهایت
از عشق بیکبار موجی [F. 99a] زد متقاطر شد قطره ها از | دریا بیرون افتاد سر کشته و سر
کردن در دنیا بخاک و آبهای شور | دنیا آمیخته شد و بماند در دنیا.

بدان لی طالب صادق که این دریای عشق حق است، سبحانه و تعالی، و آن قطره تویی که در
خاک و آب شور دنیا افتاده و از حقیقت خود که آن دریایی عشقست دور مانده از بسیاری که
درین خاک و آب شور مانده نزدیکست که خاک شوی تو بخودی خود نیز نمیتوانی که خود

را لژ ینها جداسازی لژ کمال ضعفی که تراست. بس جارهٔ تو جز آن نیست که خود را در یک
شاه جوی اندزیکه بآن دریا میرفته باشد تا ترا بآن دریا رساند همچونان ماهی که قوت و حیات
لو لژ آبست بصحرا افتاد جاره اش جز طبیدن نیست.

بیت

ماهی لژ دریا جو در صحرا فتد میطبد تا بو که در دریا فتد

ترا نیز جاره جز طبیدن نیست جونکه | تو قطرهٔ بخودی خود نمیتوانی بدریا رسیدن دل تو نیز
| ماهی است که لژ دریای حقیقت عشق دور افتاده است بصحرای دنیا.

بیت

دل جو ماهی ذکر جون آبست زنده دلها بذکر وهابست

ترانیز طب طبان خود را در شاه جویی میباید انداخت تا آن | جوی ترا بدریای عشق رساند.
عبارت لژ لن شاه جوی عاشقانند و عارفانند که روانند بجانب دریای عشق.

بیت

ما آب روئیم تو دریای حیاتی جویان تویم لژ همه | رورو بتو دلرم
با عاشقان نشین همه عاشقی کزین با آنکه نیست عاشقی یکدم مشو قرین

بیت

یار غالب شو که تا غالب شوی یار مغلوبان [F. 99b] مشو توالی غوی

| بدانکه عشق چیست؟ عشق عبارت لژ آن میل و کشش است که عاشق را میکشد | با ذات
محبوب خود.

بیت

جون قلم اندر نوشتن می شتافت جون بعشق آمد قلم بر خود شکافت
گر کششی است ناکهان | تا نبری بخود کمان بیک قبول ماست آن کان سوی مات
باش زبون هر فره تا بکشایدت | کره درد کزین که درد به کان بدوات میکشد

بدانکه عشق شعله ایست | لژ آتش محبت محبوب که در دل عاشق بیدا میشود و میسوزد

حجاباتی را که میان عاشق و معشوق است.

بیت

عشق آن شعله است کو جون بر فروخت
هر چه جز معشوق باقی جمله سوخت

چونکه حجابات بغایت غلیظ و بسیار شده است باندک شعله نمیسوزد ترا هر لحظ آتش
محبت را تیز تر میباید ساخت تا حجابات همه سوخته شود تا وصل محبوب حقیقی میسر
شود.

بیت

تیغ لا در قتل غیر حق براند
ماند الا الله باقی جمله رفت
در نکرزان بس که بعد | لا جه ماند
شاد باش ای عشق شرکت سوز زفت^{۴۲}

چونکه بتیغ لا سر اغیار را بریدی و بآتش محبت تن اغیار را که آن حجابات تست از محبوب
حقیقی سوختی که هیچ چیز نماند غیر از الا الله که آن محبوب حقیقی تست این زمان محل
طرب و شادی تست.

بیت

اگر تو یار نداری چرا طلب نکنی
و کر بیار رسیدی چرا طرب نکنی

بدان لی طالب صادق که رسیدن | محبوب حقیقی بذکر و فکر و طاعت و عبادت بغایت مشکل
است مگر بآتش محبت سوزنده همه حجابات لوست.

بیت

آتشی از عشق در جان بر فروز [F. 100a]
سر بسر فکر عبارت را بسوز

بدانکه دین و ملت عشق و رلی این دین ملت است که مردم دارند جه دین و ملت عشق سوختن
و گداختن است هر چیزی را که هست از تعلقات و گرفتاریها.

۴۲
رفت

بیت

تعلق حجابست بیحاصلی	جو بیوند ها بکسلی و اصلی
ملت عشق از همه دینها جد است	عاشقانرا مذهب ملت خد است
عاشقانرا شاد مانی غم لوست	مزد کار و اجره خدمت هم لوست
غیر معشوق لرتما شایی بود	عشق نبود هر زه سودایی بود

دیگر بدانکه جلوه کر در دنیا و آخرت جز عشق نیست در هر لباسی که می بینی.

بیت

عشقست بس که در دو جهان جلوه میکند گاه از لباس شاه که از کسوت کدا

اگرچه در لباس شاه و کدا جلوه کر جز عشق نیست اما جلوه تمام و کاملش در لباس عاشقان و عارفان است.

بیت

عاشقانند که در بند عهد حق اند وصف ایشان چه تون گفت رجال صد قوا

دیگر بدانکه محب | کسی را میگویند که بآتش محبت محبوب سوخته سوخته بجایی رسیده باشد که هیچ چیز از نام و نشان هستی و وجود در وی باقی نمانده باشد. این زمان بجای آن همه عشق آمده باشد و در تخت دل او نشسته باشد و همگی او عشق شده باشد زبان حال او درین زمان این بیت میسرایت.

بیت

عشق آمد و شد جو خونم اندر رک پوست	تی کرد مرا از من پر کرد زد و ست
اجز ای وجودم همگی دوست گرفت	نامیست زمن بر من باقی همه لوست

این زمان جلوه کر همه در وی عشق است هر چه از و ظاهر میشود از ان عشق است. او را هیچ نیست چونکه از نام و نشان وجود و هستی [F. 100b] چیزی در وی باقی نمانده است. این زمان هر چه از و صادر میشود منسوب بعشق است این زمان عشق و عاشق نیز نماند همه معشوق شد.

بیت

تا همه معشوق ماند و السلام

عشق عاشق را قلم در کش تمام

رباعی

از ظلمت محض یا خود از خالص نور

معشوقه بهر صفت آید بظهور

بر دین ملوکست رعیت معمور

عاشق بهمان صفت موصف گردد

بدان ای طالب صادق که عاشق چه نوع مرغ را میگویند بدان که عاشق مرغی را میگویند که
آتش عشق و محبت محبوب بتمامه پرو بال هستی او را سوخته باشد که هیچ اثری از نام و نشان
هستی در وی باقی نمانده باشد.

بیت

او جو مرغی ماند بی پروای او

جون نماند عشق را پروای او

و عاشق مرغی را میگویند که بآتش محبت محبوب سوخته باشد که جز خاکستر هیچ چیز از و
باقی نمانده باشد. و عاشق شخصی را میگویند که لشکر عشق رخت و تخت هستی او را
بتمامه بتاراج برده باشد زن و فرزند و هر چه هست از و همه را اسیر | کرده باشد او همجو
سوخته و ماتم زده مانده باشد.

بیت

ماتم زده سوخته دریدری جند

گریبی چه کسانند اسیران ره عشق

درین زمان ممکن نیست که او بخودی خود بمحسوب حقیقی تواند رسید بی آنکه او را
پری و بالی و یا او لاغی باشد که بمحسوب رساند. بدانکه پرو بال عاشق درد و سوز است.

بیت [F. 101a]

هر کرا دردی نباشد او بدرمان کی رسد

درد باید مرد را تا دوست در مانش کند

بدانکه درد چه چیز است؟ درد عبارت از آن سوز و المیست که از فرقت محبوب در دل محب
بیدا میشود.

بیت

مقصود از آن اهل درد است

بی درد کجا رسد بمقصود

بدانکه یک ذره درد عاشق را بهتر | از طاعات اولین و آخرین است.

بیت

اگر و وظیفه دردت زمان زمان نرسد
حلاوتی بدل لذتی بجان نرسد
ذره درد خدا در دل ترا
بهتر از هر دو جهان حاصل ترا

بدانکه ذره درد عاشق را از دنیا و آخرت و هر چه در دنیا و آخرت است بهتر است چراکه آنچه
نصیب است عاشقان سوخته را در دنیا از محبوب حقیقی همین حسرت و آه و جراح است | چه
این بدایت عاشقانست | و نهایت عاشقان است که بجایی رسند که از ینها ذوق و لذت یافتن
گیرند.

بیت

حسرت آه جراح بایدت
در جراح ذوق راحت بایدت

منقولست از حضرت رابعه که از حضرت شیخ حسن بصری، قدس سره، پرسیده باشند که به
بلاهای دوست جوئی ایشان گفته باشند | شکر است هر چه از وی | میرسد صبر میکنم | بی بی
رابعه گفته باشند این خود سهلست عاشق آنست که از بلاهای دوست ذوق و راحت و لذت یابد.

بیت

ذره | عشق از همه | عشاق به
ذره | درد از همه | آفاق به

بدانکه ذره درد عاشق را خوشتر است از هر خوشی که در دنیا و آخرتست.

بیت

درد آمد خوشتر از ملک جهان
تا بخوانی مر خدا را در نهان

بدانکه عاشقی | که [F. 101a] | او را دردی نباشد بهیچ مقصود نمیرسد.

بیت

قدسیانرا عشق هست درد نیست
درد را جز آدمی در خورد نیست

بدانکه هر درد مندی که در دنیا است وی طالب درمان خود است اما دردمندان عشق طالب زیادتى
دردند.

شعر

اندرین شهر که درمان طلبان بسیارند
درد را جوی جرا در طلب درمانی

بدانکه عاشقان و دردمندان کمال لذتی که از درد یافته اند. شب و روز بدعا می جویند
درد را.

بیت

ذره دردم ده ای درمان من
کفر کافر را و دین دین دلا را
ز آنکه بی دردت بمیرد جان من
ذره دردت دل عطار را

بیت

لی درد تو عمر جا و دانه
از هستی تست هر وجودی
آنها که فتاد با تو کاری
تو نه کار افتاده نی عاشقی
زنده دل باید درین ره صد هزار
| کمان عاشقی در بازوی تست
کر ندلرم از شکر جز نام بهر
گر نیم مردان ره را هیچ کس
خوش دلم کین قصه از جان گفته ام
کر نیم زیشان ازیشان گفته ام

قسم من زان رفتگان دردی رسد |

آخرم زان کاروان کردی رسد

و الله اعلم بالصوات تمت

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذى غفر آدم من الذنوب والآثام و الصلوة و السلام على رسوله
محمد سيد الانام و على آله و اصحابه [البررة]^١ الكرام.

لما بعد قال الله | تعالى و | قال يا آدم اسكن انت وزوجك الجنة و كلامنها رغدا
حيث شتما و لاتقر با هذه الشجرة فتكونا من الظالمين.^٢

بدان لى طالب صادق كه حضرت حق سبحانه و تعالى آدم را كه خلق كرد و به بهشت فرستاد و |
حضرت آدم در بهشت بهيچ چيز قرار نيمتوانست گرفت | هم جنس خود را ميطلبيد. | قال |
النبي | عليه | السلام الجنس مع الجنس و كل جنس يميل الى جنسه.
كند هم جنس با هم جنس پرواز كيوتر با كيوتر باز با باز

حق سبحانه و تعالى لى كمال قدرت بالغه | كه داشت خواب را بروى | گماشت و لى پهلوى جب
لو حوا را خلق كرد و امر كرد بحضرت آدم و حوا كه شمايان ساكن شويد در جنت و بخوريد در
جنت لى هر نعمتى كه ميخواهيد وليكن نزديك مشويد درختى را كه آن گندم است و مخوريد لو
راتا نكرديد لى ظالمان. قوله تعالى قال يا آدم هل ادلك على شجرة الخلد و ملك لا
يُبلى^٣ چونكه شيطان دشمن قديم بود. حضرت آدم و حوا را | پيوسه^٤ كرد ايشانرا بخوردن
گندم قاله تعالى يا نبى آدم ان لا تعبد الشيطان اند لكم عدو مبين^٥ چونكه | كار
ايشان بود. آن مقدار قوت و قدرتيكه مقاومت [F. 103a] توانند كردن با شيطان نداشتند. | غالبا

^١ Marginal insertion.

^٢ Qur'an II:35 with two extra words at the beginning.

^٣ Qur'an XX:120.

^٤ سوسه

^٥ Qur'an XXXVI:60.

دیگر آنکه ایشانرا تجربه و پیش افتادی پیش ازین نبود غلبه کرد این دشمن حسود بر ایشان.

بیت

شیطان حسود دشمن رحمن اینس جان از بهران حسود مر بخان^۶ و دود را

قوله تعالى فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَّتْ لَهُمَا سَوَاتِنُهُمَا وَطَفِقَا^۷ يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ^۸ و خوردن گندم را که حق سبحانه و تعالی منع کرده بود ایشانرا از آنکه الانسان حیرِیص علی ما مَنَعَ قوله تعالى وَ عَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى. بعد از عاصی و غاوی شدن آدم بخدلوند خود حق، سبحانه و تعالی، بر ایشان غضب کرد نعوذ بالله من غضب العلم و برهنه کرد ایشانرا و از بهشت بیرون انداخت | بعد از غضب کردن حق سبحانه و تعالی ایشانرا از درق^۹ جنت عورت پوشی برای خود گرفتند سر گشته و سرگردان | بدنیا افتادند چندین سال همچنین سر کشته و سرکردان و برهنه در دنیا می کشتند.

منقولست که | دوست سال و الله اعلم غالباً حضرت آدم و حوا گریه و زاری میکردند | قوله تعالى رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا | وَ إِنِ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَ تَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَسِرِينَ^{۱۰} می گفتند.

بیت

مادر و بابای ما را آن حسود تاجُ بیرایه بجالاکی ربود
کرد شان آنجا برهنه | زلر و خولر سالها بکریست آدم زلر زلر

بدان لی طالب صادق که حضرت آدم بآن بزرگوری | باین یک مخالفتی که کرد بخدلوند خود | لو

^۶ نجان؟

^۷ طفقاً؟

^۸ Qur'an 20:121.

^۹ ورق

^{۱۰} Qur'an VII:23.

را برهنه ساخت و از بهشت | بدر کرد که دوست سال کار او همچن گریه و زلری و سوز و گداز
بود. جندان گریست که از آب | دیده او گیاه رست [F. 103b] و درتگ گیاه بنهان شد.

بیت

تا زاشک چشم او روید نبت که جرا اندر جریده لاست نبت

از اینجا معلوم میشود که جاره و تدلرک عفو گناهان جز گریه و زلری نیست | و دیگر نیز معلوم
شد که کسی که گناه میکرده است بآنجناب او را برهنه میبایسته است شدن از برای عذر گناه و
سنت الله همچن جاری بوده است. وقتی که همچن باشد | حضرت آدم بیک بی فرمانی |
این همه سال برهنه گریه و زلری کرد.

بیت

گریه زلری عجب سرمایه ایست دولت کلی قوی *تر دایه*^{۱۱} ایست
دایه مادر بهانه جو بود تا که کی آن طفل او کریان شود

تو که | روزی هزار نوع بی فرمانی و مخالفت بآنجناب میکنی از کمال بی سعادت بی هیچ غم
ندلری با این همه اگر مسلمانی | بنه گاه از وی گناهی در وجود آید و سر خود را برهنه کند و در
مقام عذر گناه خود شود او را عیب و ملامت سرزنش میکنی.

بیت

مکن عیب درویش بی خویش مست که غرق است از لن میزند پا و دلاست

بدان ای طالب صادق که هر چه بر انبیا میگذرانیدند بنابر تعلیم و تلقین امتان بود و اگر نه قربت
و عزت و جناب ایشان عالی تر است از آنکه از برای اندک | گناهی حق سبحانه و تعالی
ایشانرا | این همه | عقوبت کند.

^{۱۱} The word(s) between the marks is given variously in ms. 1443 for the second hemistich of

this verse:

تر مایه on folio 86a

سرایه on folio 23b

تروایه on folio 104b

بیت

زین سبب بر انبیا رنج شکست
 از همه خلق جهان افزونتر است

چونکه حضرت آدم را برای عمارت دنیا خلق کرده بود و بدنیا میخواست که فرستد تا دنیا
 معمور شود اولاً او را بصفت قهر و غضب ترسانید | تا فرزندان او نیز همه بدانند و بترسند که با
 پدر ایشان حق سبحانه و تعالی از برای | یک تقصیر و گناه [F. 104a] این همه عقوبت کرد ایشان
 نیز از اینجا تعلیم گیرند و بترسند و در عبادت و امر خداوند خود | تقصیر نکنند و دیگر این را
 نیز بدانند که اگر از ایشان تقصیر و گناهی واقع شود بآنجناب طریق عذرخواستن | لو
 اینست.

بیت

کنه کارم تو دانی نهانی
 به بخشا و به بخش آنها که دانی

| چونکه حضرت آدم را | اولاً فرزندان نبود دوستان سال آن گناه او را عفو نکرد دیگر آنکه
 حضرت آدم و حواری که در جاه زندان دنیا انداختن دوستان سال از یکدیگر جدا افتاده بودن.
 بعد از دوستان سال حق سبحانه و تعالی حواریا و رسانید و | توبه او را | قبول کرد با همه
 آمیختن. بعد از آن او را فرزندان میشدند و میدیدند پدر خود را که همیشه میگردد^{۱۲} و
 می نالد و میزورد و عذر تقصیر گناه گذشته خود باین طریق از حق سبحانه و تعالی میخواهد.

بیت

گناه بنده عظیم و عذاب دوست الیم
 ولی برحمت فضلش امیدها دارم

بعد از دوستان سال چونکه حضرت آدم را فرزندان بسیار شد و همه دانستند طریق پدر خود را و
 طریق خواستن عذر گناهان خود را از آنجناب. بعد از آن حضرت حق سبحانه و تعالی گناه
 آدم را عفو کرد.

^{۱۲} میگیرد

بیت

پادشاه جرم ما را در کذر
تو نکو کاری ما بد کرده ایم
ما کنه کاریم تو آمر ز کار
جرم بی اندزه بیحد کرده ایم

وقتی که دانستی که حق سبحانه و تعالی با پدر تو که حضرت آدم است از برای یک | گناه او را
| برهنه و لیسک ساخت که عورت پوش نیز با او نماید و از بهشت بجاه زندان دنیا انداخت و
دویست سال این همه گریه و زاری میکرد. [F. 104b] درین زندان گناه او را عفو نمیکرد تو
مکر ای بی دولت فرزند آدم نیستی که طریق و رفتار پدر خود را پیش نمیگیری و در مقام
عذر و تقصیر و گناهان خود بطریق پدر خود نمیشوی و نیز هر کدام از برادران تو که طریق پدر
خود را که پیش | میبرند تو سرزنش و عیب و ملامت میکنی.

بیت

مکن عیب درویش بی خویش مست
که غرقست از آن میزند پاده است

با این همه گناه و عصیان و آلوده گی شرم از خدا و از | پدر خود نمیداری. و در مقام عذر
تقصیر و گناه خود نمیشوی مگر تو دوکان از پدر خود بلند تر میخواهی که کشایی.

بیت

تو دکان بالای استادان مدر
انبیا بودند سر غوغای کار

| شیطان همجنان دشمن زبر دست حریفی است که با پدر و مادر تو که جهانگرد | تو همجنان از
مکر و حیلۀ او غافل نشسته.

بیت

غافل مشو که مایۀ ظلمات غافلست
بایاد دوست باش که جانرا جلی کند.

تو همچون پدر خود چرا برهنه نمیشوی و بگریه و زاری هر چه تمامتر در مقام عذر گناه
خود نمیشوی حضرت آدم بآن جلالت | از درد آن دشمن طرار همیشه گریه و زاری میکرد و
ریشهای خود را می کند.

بیت

تو قیاسی گیر طریش را
الحدری کل سر شتان از سرش
کانجنان سرور کند زوریش را
تیغ لا حولی زنید | بر کردنش

همچنین منقولست از حضرت آدم | که بعد از عفو | گناه نیز تا در دنیا بودند از قهر و غضب
خداوند | جنان ترسان و لرزان بودند که لحظّ از گریه و زلری خالی نبودند که مبادا که دگر از
ایشان چیزی واقع شود تا که | در آخر حیات بمرتبه شده بودند | که قبرغهای | ایشان
[F. 105a] از کمال پیری همچون نردبانی شده بوده که فرزندان ایشان می بر آمده اند بر بالای
ایشان ایشان از ترس خداوند خود هیچ دم نمی زده اند بایشان میگفته اند که جراهیج
نمیگوید. میگفته اند که یک | گناه کرده ام بآنجناب این همه عقوبت کشیدم هر
جگاه بخاطرم می آید آن گناه از شرمنده گی نزدیکست که آب شوم.

بیت

شرمت باد اکه من برویت نکران
باشم تونهی روی بوی دکران

| و گرچه گویم مبادا که چیزی گویم که آن گناه باشد به بین باری ای بی انصاف پدرت بآن
بزرگولی | باین یک گناه همه عمر خود را بگریه و زلری گذرانید و همیشه ترسان و لرزان و
شرمنده بود از آنجناب تو با این همه مرد لری شرم نمیدلری یک روز بگریه و زلری در مقام
عذر گناهان خود نمیشوی.

بیت

تو چه دانی قدر آب دیده کان
عاشق نانی تو چون نادیده کان

| چراکه قوام وجود تو بواسطّ فیض و فضل آلی^{۱۳} است که هر زمان بتو میرسد بواسطّ گناه راه
فیض بر تو بسته میشود و هم است که سلسله حیات از تو گسسته شود و تو خبر نداری.
^{۱۳} آلهی؟

بیت

تا نرسد قافله بر قافله
فیض تو از [هم]^{۱۴} رود این سلسله

دل تو از بسیاری گناه و عصیان که بآنجناب کرده سیاه و سخت تراز سنگ شده است سخن |
دوستان خدا نیز در تو اثر نمیکند.

بیت

دل ز سختی همجو روی سنگ کشت
جون شکافد توبه لو را بهر کشت

اگر هم توبه کنی درین زمان | با وجود سنگ شدن دل توبه تو قبول نیست بآنجناب چرا که
قبول توبه تخم سعادت نیست | از آنجناب که در دل تو میخواهد که اندزد چونکه دل تو [F. 105b]
از بسیاری گناه همجو سنگ شده است هیچکس تخم در سنگ نینداخته است و اگر هم اندزد
تخم در سنگ سبز نخواهد شد.

بیت

سالها تو سنگ بودی دل خراش
آز مونرا یک زمانی خاک باش

چرا که اول تخم را زمین نرم میباید تا سبز شود و بردهد.

بیت

در بهارن کی شود سر سبز سنگ
خاک شو تا گل بروید رنک رنک

| تو بخودی خود این سنگ را نرم نمیتوانی ساخت | ضرورت ترا التجا بیکی دوستی از
دوستان حق سبحانه و تعالی میباید | کرد تا به برکه دعای آن عزیز سنگ دل تو نرم شود تا
باصل خود که خاکست عود کند تا [قابل]^{۱۵} آن شود که تخم در وی اندزد. | و درین زمان
همچنان عزیز گو:

بیت

جون شعبی کو که تا لو از دعا
بهر کشتن خاک سازد سنگ را

^{۱۴} Marginal insertion.

^{۱۵} Marginal insertion.

اگر همجنان عزیز بیداشود به برکه دعا | سنگ دل ترا نرم سازد. | ترا جاره نیست از آبی که
زمین دل خود را آب دهی و بعد از آن تخم تویه که آن تخم سعادت است | اندازند تا سبز شود و
بردهد.

بیت

می بیايد نار و آبی تویه را شرط شد برق و سحابی تویه را

بدانکه آن آب دو چشمه چشم تست که مناسب زمین دل تست و حال آنکه از بسیاری گناه
دو چشمه چشم تو خشک شده است و خس و خاشاک بسیار نیز در زمین دل تو روییده خشک
شده است بی آنکه لولا | او را آتشی زنی.

بیت

آتشی از عشق در جان بر فروز سر بسر فکر و عبارت^{۱۶} را بسوز

و آن خس و خاشاک را بسوزی و بعد از آن از دو چشمه چشم خود آبی ظاهر سازی و این زمین
دل را آب دهی و نرم سازی تا قابل آن شود که تخم سعادت که آن [F. 106a] قبول تویه است در
وی بیند لزند ممکن نیست که | سبز شود و | بردهد.

بیت

تا نباشد برق دل لبر دو چشم کی نشیند آتش تهدید خشم
تا نباشد سبزه ذوق وصال کی بجوشد چشمها آب زلال

دیگر | آنکه حق سبحانه و تعالی ترا که مبتلا و مشغول | ساخته است بدنیا و بزن و فرزند خود
آن علامت قهر و غضب | خدلوند است که ترا از خود دور انداخته است اگر میخواهی که آتش قهر
و غضب خدلوند فرو نشیند تا آتش پشیمانی و ندامت از ته دل تو سر بر نزنند و نسوزد گناهان
ترا و دو چشم خونبار از تو ظاهر نشود و نشوید گناهان ترا قهر و غضب خدلوندگی فرو نشیند.

بیت

تا نباشد برق دل لبر دو چشم کی نشیند آتش تهدید خشم

^{۱۶} عبادت؟

منقولست | از حضرت یعقوب | پیغمبر که سبب دور افتادن یوسف از ایشان آن بود که | گناهی
از ایشان در وجود آمده بود از ینجهت حق سبحانه و تعالی بایشان غضب کرد و حضرت یوسف
را هفت سال از ایشان جدا انداخت.

بیت

من جدا از یار و یار از من جدا افتاده است اینچنین مشکل که من دلرم کرا افتاده است

نکته تو خیال نکنی که گریه و زلری | ایشان از جهت جدایی فرزند بوده باشد.

بیت

گریه و زلری عجب سرمایه است دولت کلی قوی تردایه است

جراکه انبیا و اولیا این همه گریه و زلری و ناله از جهت جدایی از آنجناب میکنند.

بیت

نالم لو را نالها خوش آیدش وز دو عالم ناله غم بایدش |

این سعادتها را ایشان از جدایی محبت زن و فرزند یافته اند.

بیت

تا جدا کشتم ز جانان نیستم یکدم قرار روز شب سر کشته ام مانند لبرف بهار^{۱۷}

[F. 106b] | و جگناه حضرت یعقوب آن بود میگویند که یکباری در خانه خود بیه آبه نخته^{۱۸}

بوده اند غالباً همسایه داشته بوده اند امیدوار بوده است باو چیزی نتوانسته اند دادن
غالباً.

بیت

همسایه و همنشین همه همه دوست در دلک کدو کسوت شه همه دوست

او نومید شده است از ینجهت حق سبحانه و تعالی بایشان غضب کرده و حضرت یوسف را از
ایشان جدا انداخته.

^{۱۷} Dots on last two words unclear.

^{۱۸} بخته؟

بیت

در انجمن فرق نهان خانه جمع بالله همه لوست ثم بالله همه لوست

بواسطه عذر این گناه هفت سال جندلن گریه و زلری کردند که جشمای مبارک ایشان از هم رفت.
بعد از هفت سال حق سبحانه و تعالی آن گناه ایشانرا عفو کرد و علامت عفو گناه آن شد که
حضرت یوسف را باز بایشان رسانید چونکه حق سبحانه و تعالی گناه ایشانرا که آن حجابی شده
بود | ایشانرا از مشاهده جمال و جلال حق سبحانه و تعالی رفع کرد و همین که باز بمشاهده
جمال او سبحانه و تعالی مشرف شدند چشمهای مبارک ایشان بینا و روشن شد.

بیت

جیست ازین خوبتر در همه آفاق کار دوست رسد نزد دوست یار بنزدیک | یار
دیده بینا از لقای | شه بود حق کجا همراه هر احمق | شود
هزلر شربت شیرین و میوه مشموم چنان مفید نباشد که بوی صحبت یار

| توبه بین باری الهی بی توفیق که حضرت یعقوب بآن بزرگواری | باین مقدار گناه باین
عقوبت گرفتار شدن که هفت سال از مشاهده جمال و جلال آلهی محروم شدن و ازین فریق جندلن
گریستن که جشمهای مبارک خود را در سر این کار در باختن [F. 107a]

بیت

مرا فراق تو روزی هزلر بار کشد فراق جون تو کلی اینجنین هزلر کشد

| ترا با این همه فسق و فجور و مخالفت بآنجناب کرلی آن نمیکند که لحظه از | گناهان
باز | کردی و توبه | کنی از سر اخلاص و اعتقاد تمام بگریه و زلری | هر چه تمام تر تا حق
سبحانه و تعالی نیز این حجابات را از پیش تو رفع کند و بمشاهده جمال و جلال خودش
مشرف سازد.

بیت

توبه کن وز خورده استفراغ کن جون جراحت کهنه شد روداغ کن

بدانکه این همه گناه که تو درین جندینگاه بآنجناب کرده تو بآن مریض می مانی که معده او

پُر شده | لَز صَفْرا و سودا تا اسْتَفْراغ نمی‌کند لَز ینها صحت نمی‌یابد.

بیت

توبه کن وز خورده اسْتَفْراغ کن جون جراحت کهنه شد روداغ کن

بس ترا لَز ین گناهان اسْتَفْراغ می‌یابد کرد تا شَرِیت | وصل را بتو دهند که لقاء الخلیل شفاء

العلیل قاله | تعالی فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا.^{۱۹}

بدن لی طالب صادق که که فلیضحکو قلیلا امریست واجب الامتثال لَز پیشگاه بر بنده ها که

در ین زندان دنیا در ین عمر اندک کم خندید چراکه هیچ عاقل در زندان | نخواهد خندید.

بیت

جرعه نشان بلا را شاد کامی در غمست شاد باد آن دل که در وی سکه غم می‌زنند

جونکه | [زندان]^{۲۰} جای اندوه و حزن است که الدنيا سجن المؤمن و جنة الکافرین چراکه

گناه کار را در زندان می اندازند.

بیت

کنه کارم تو دانی نهانی بیخشا و به بخسن^{۲۱} آنها که دانی

همچنانکه در دنیا کسی که گناه عظیمی میکند او را در زندان می اندازند. تا او متنبه و

بیشمان شود | لَز گناهان خود باز گردد و توبه کند.

[F. 107b] بیت

توبه کردم توبه کردم رحم کن رحمت نمای جون بدرگاه تو خود را در بناه آورده ام

تا پادشاه را رحمش آید و او را لَز زندان بر لود همجنین پادشاه مطلق جل شانه بواسطه آن اندک

| گناهی که | حضرت آدم کرد در بهشت | بقهر و غضب | درگاه زندان دنیا انداخت چندین سال

او را عقوبت کرد چونکه حضرت آدم در کمال دانش و حضور و آگاهی بود | گناه و تقصیر خود

را دانست بگریه و زاری دویست سال | تدارک گناه خود کرد.

^{۱۹} Qur'an IX:82.

بیت

گریه زلری عجب سرمایه لست دولت کلی قوی تر دایه لست

و باین سرمایه بدولت وصل محبوب حقیقی مشرف شد لَمّا فرزندان^{۲۲} | چونکه گناه بی حد
کردند در روی زمین حجاب ایشان بغایت غلیظ شد همجو مرغ خانگی خول و ذلیل در زندان
دنیا ماندند از کمال جهل و نادانی کار ایشان بجایی رسید که خواجه خود را بتمامه فراموش
کردند.

بیت

فراموشم مکن مقصودم آنست فراموشی نه شرط دوستانست

از غایط جهل و بی شرمی همیشه گناه میکنند بآنجناب شواب^{۲۳} اعتقاد میکنند کمال
بی حیایی آنکه حق سبحانه و تعالی همیشه بر سر ایشان حاضر و ناظر و ایشان غافل از |
آنجناب.

بیت

غافل مشو که مایه ظلمات غافلست با یاد دوست باش که جانرا جلی کند

| با این همه عنایت و الطاف خود را از ایشان کم نمیکند از | کمال کرم که دارد.

بیت |

عنایتی کن مارا بکار ما مگذار که کار ما همه موقوف بر عنایت تست

ایشان از کمال بی شرمی همیشه نعمتهای او را میخورند و همجو کودکان خنده و بازی
میکند.

^{۲۰} Marginal insertion.

^{۲۱} نجسن؟

^{۲۲} Adam.

^{۲۳} شراب؟

بیت

شرمت بادا که من برویت [F. 108a] نکران
باشم تونهی روی بسوی دکران
غم جکر را باشد و شادی زشش
کودکان خندن دانا یان ترش

جه کودکان | خُود از غایت قربتی که دارند بآنجناب چونکه ایشان مکلف نیستند | هیچ حجابی
نیست ایشانرا از آنجناب آن همه ذوق و شادی و بازی ایشان از آن کان شادیست.

بیت

شادی جاوید کن از دوست تو
تا ننگجی همجو کل در پوست تو
شاد باش ای عشق خوش سود ای ما
ای طیب جمله علت های ما

اما شادی و خنده | این | بی حیایان از کمال غفلت و بی شرمیست.

بیت

شرمت بادا که من برویت نکران
باشم تونهی چشم بسوی دکران

جراکه ایشانرا اگر اندک شرمی و حیایی بودی پدر ایشان | باندک گناه | جه مقدر | عقوبت و
شرمنده گی کشید از آنجناب. ایشان باین همه رسوایی و گناه شرم نمیدارند از خواجه خود
ازینجهت خود را مستحق عقوبت بی نهایت دوزخ ساخته اند از کمال جهل و نادانی فردا
روزدر زمان سوختن در آتش دوزخ دستها بر سر میزنند هیچ فایده نمیکند.

بیت

عاقلان خود نوحها پشین کنند
جا هلان آخر بسر بر میزنند
انکس که ننوشد می از عشق نسوزد
بیجاره مکر سوختنش درتک کور است

قال | تعالی و لیبکو اکثریاً.^{۲۴}

بدن ای طالب صادق که و لیبکو اکثریاً امریست [از پیشگاه]^{۲۵} واجب الامثال مر
بنده گان عاصی را | بدانکه این امر شریف که سبب تدارک گناه کاران | عاصی است حق

^{۲۴} Qur'an IX:82.

^{۲۵} Marginal insertion.

سبحانه و تعالیٰ از کمال شفقت | که دلرد به بنده گان عاصی | امت محمد رسول الله صلی
 الله علیه و سلم کرده است چونکه گناه این عاصیان زندانی دنیا از حد و عد بیرونست. دوست
 [F. 108b] مشفق نیز در تدرک و دوی آن مبالغه بسیار فرموده است توی بی شرم با این همه
 گناه و با این همه مبالغه دوست مشفق در تدرک آن نمیکوشی.

بیت

دوست را در خانه دل کرده ام با جان شریک دور نبود کر کسی نست با شرا کم کند

| از کمال غفلت همچون سرریان دایم | خنده و بازی میکنی از دوست مهربان که همیشه حاضر
 تست شرم نمیدلری.

بیت

ز امر حق و ابکو اکثراً خوانده جون سرریان جه خندان مانده

اگر با مر^{۲۶} دوست مشفق عمل کنی دایم الاوقات همچو پدر خود بگریه و زاری^{۲۷} | باشی از صفا
 و روشنی تو عالمها منور شود.

بیت

روشنی خانه باشی همچو شمع گر فرو باری تو همچون شمع دمع

بدانکه پدرت از برای تدرک گناهی که کرد در بهشت بدنیا آمد چرا که دار عمل دنیا است تدرک
 گناهان اینجا میتوان کرد.

بیت

بهر گریه آدم آمد بر زمین تا بود گریان و نالان و حزین

دیگر بدانکه از کمال شفقتی که حق سبحانه و تعالیٰ با متان عاصی حضرت محمد رسول الله
 صلی الله علیه و سلم دلرد چونکه ایشان از کمال غفلت و نادانی بر گناهان خود نمی کرنید

^{۲۶} بامر؟

^{۲۷} در نسخه: زاری.

۲۸ ابر را از آسمان بر حال ایشان می کرباند. تو شرف و عزت گریه را بو بین که از گریه ابر
باغها و بوستانها خرم و خندان میشود.

بیت

ابر گریان باغ را خندان کند
گر تو سنگ خاره و مرمر شوی
صحبت مردانت از مردان کند
چون بصاحب دل رسی گوهر شوی

و از گریه نارسیدها شیر در بوستانهای مادران در جوش می آید.

بیت

تا نکرید ابر کی خند دجمن
تا نکرید طفل کی | نوشد لبن

ای گناه کار عاصی جافی چه شود؟ اگر تو نیز طفل چشم خود را [F. 109a] در گریه و زاری
درلری که کام و آرزوی تو موقوف گریه و زاری تست.

بیت

ای برادر طفل طفل چشم تست
کام خود موقوف زاری دل نخست

چونکه تو خود زور و طاقت عبادت و ریاضت و بنده گی حق سبحانه و تعالی ندلری باری به
پیش یکی دوستی از دوستان | حق سبحانه و تعالی | از راه صدق و نیاز بگریه و زاری هر چه
تمام تر حلقه بنده گی او را در گوش خود انداز.

بیت |

غلام حلقه در گوشم بهر نامم که میخوانی
کدلی خرقة بر دوشم بهر رنگی میدلری

مدتهای مدید بجان و دل خدمت و ملازمت و خاک بوسی آستانه شریف او را اختیار کن تا به
بركة التفات خاطر شریف او این حجابات از پیش | رفع شود و بسعادت وصل مشرف سازد.

بیت

تا تو هستی هست در تو کی رسد
زلی میکن جوزورت نیست هین
نیست شو تا هستیت از پی رسد
چون تو کوری سر مکش از راه بین

چونکه از بسیاری گناه چشم تو کور شده است از مشاهده آن جمال دلت در دامن | بینایی زن

تا لو ترا رساند بوصل دوست.

بیت

حق کجا همرا هراحمق شود

دیده بینا از لقای شه شود

| در راه نیاز و اخلاص کمتر از خرسی مباش.

منقولست که شیخی در پای خرسی در آمده بوده است و لو از درد او می نالیده بحق سبحانه و تعالی دوستی از دوستان خود را برای او فرستاده تا آن تشویش را از و دور کرده.

بیت

خرسی راست از درد جون فریاد کرد

کمتر از خرسی نمی نالی ز درد

ناله | ات نبود جنین نا خوش بود [F. 109b]

چونکه ناله خرسی رحمت کش بود

منقولست از حضرت دلود | که مناجات کرده باشند بآنجناب که چیست که مرا برای تبلیغ

رسالت به بنده های خود فرستاده و نفس من در ایشان هیچ اثر نمیکند و نفس انبیای

یشین در امتان ایشان تأثیر میکرده ایشان چه عمل کرده بودند که نفس ایشان مؤثر بود در قوم

ایشان. حق سبحانه و تعالی با حضرت دلوود گفت «بلاها بر ایشان فرستادم ایشان صبر کردن

بر بلاها از جهت صبر بر بلاها دردی و سوزی در نفس ایشان پیدا شد که کرمی نفس ایشان اثر

کرد در قوم ایشان و در راه در لورد ایشانرا.» حضرت دلوود مناجات کردند که «یا رب

العالمین من نیز میخواهم که بلاها فرستی تا صبر کنم بآن سعادتها که ایشان مشرف شدند

مشرف شوم.»

مصراع: صبر کن کالصبر مفتاح الفرح

حضرت حق سبحانه و تعالی گفت «یا دلوود تو مردی نازکی ترا طاقت بلاهای من نیست.»

بیت

سنگ زیرین آسیا بودن

کار نازک دلان رعنائیست

او مبالغه کرد حق سبحانه و تعالی گفت آماده باش که بلایی بران تو خواهیم فرستاد.

۷۸

بیت

ما بلا را بکس عطا نکنیم تا و را نام ز اولیا نکنیم

حضرت دلوود جندگاه منتظر آن بلا بودند که روزی در معبد خود نشسته بودند که ناگاه مرغ
نقشین از روزن بعد ایشان در آمده است. و بر جای نشسته ایشان خواسته اند که آن مرغ را
بگیرند باز آن مرغ از روزن خانه بر پشت بام بر آمده است. ایشان بر پشت بام بر آمده اند آن
مرغ پریده است و رفته لوریا نام نوکری داشته اند. زن صاحب جمالی داشته رخ بایشان
نموده.

بیت

رخ نمودی مرابی سپر و سامان کردی [F. 110a] آفرین بر تو که بس کار نمایان کردی

و چون نظر ایشان بر جمال آن زن افتاده است عاشق و بیقرار شده اند.
[مصر]ع^{۲۹}: عاشقم اما ندانم بر کیم

هیچ تدارک نیافته اند آن درد را لوریا را کلانتر لشکر خود ساخته اند بقلعای^{۳۰} کفار
فرستاده اند تا او کشته شود. و زن او را بخواهند تا سبب تسکین آن بلا شود اتفاقا در
غزات او شهید شده و زن او را عدتش که بر آمده در عقد خود در آورده اند.

بیت

جیست ازین خوبتر در هم^{۳۱} آفاق کار دوست رسد نزد دوست یار بنزدیک یار

بعد از جندگاه در معبد خود نشسته بوده اند که حق سبحانه و تعالی دو فرشته را بصورت
آدمیان فرستاده که صورت این واقعه را بر حضرت دلوود ظاهر سازند. بعد از آن آمده اند آن
دو فرشته پیش حضرت دلوود و ازینها یکی دعوی کرده بر آن دیگر که «ما برادرانیم او را نودنه
نعجه بود و مرا یک نعجه این نعجه مرا نیز گرفت.» حضرت دلوود گفته اند «همجنین باشد

^{۲۹} Only the ayn is written in the ms.

^{۳۰} In margin, seems to correct previous word: بتلعه‌ای

^{۳۱} همه؟

لو در حق تو ظلم کرده است.»

بیت

چون دهد قاضی بدل رشوت قرار
کی شناسد ظالم از مظلوم زار

اینها در یکدیگر نظر کرده اند و تبسم کرده اند و غایب شده اند. حضرت دلوود دانسته اند که بالای موعود درین صورت ظاهر شده بوده است.

بیت

بی بلا راه عشق آسان نیست
گنج با ماردان کل باخار

از برای تدارک این بلا بنوحه و گریه و زاری مشغول شده اند و جهل شبانه روز جندان نوحه و زاری کرده اند که از آب چشم ایشان نی رسته و ایشان [F. 110b] درتگ نی مانده اند. بعده حق سبحانه و تعالی حضرت جبرئیل را برای ایشان فرستاده که «برو بگو با دلوود که این حق عبد است عذر این را از لویار^{۳۲} میباید که بخواهد.» حضرت دلوود رفته اند بکور لوریا و طلبیده اند لوریا را لوریا جواب داده گفته «کیست که مرا ازین عالم خوش بآن عالم تیره میخواند؟» گفته اند «منم دلوود.» گفته «چه قصه دلری؟» گفته اند «گناهی کرده ام بنسبت^{۳۳} تو از من عفو کن.»

بیت

کنه کارم تو دانی نهانی
ببخشا و ببخش آنها که دانی

گفته که «عفو کردم.» حضرت دلوود بر کشته اند باز حضرت جبرئیل آمده اند که خصوصیت گناه را میبایدت. گفت «حضرت دلوود باز کشته اند باز لوریا را طلبیده اند جواب داده است.» گفته اند «بدان ای لوریا که از برای زن تو قصه کشته شدن تو کردم مرا بحل کن.» دیگر جواب نیامده باز بگریه و زاری مشغول شده اند چندین گاه. بعد از آن حضرت جبرئیل علیه السلام آمد و گفت حق سبحانه و تعالی میگوید که روز قیامت لوریا را

^{۳۲} لوریا؟

^{۳۳} Reading unclear.

چندان الطاف و انعام بکنم که از تو راضی سازم تو غم مخور. بعد از آن حضرت دلوود | تا مدت سی سال همچنین کرده اند که | عمر خود را سه قسم کرده اند. یک روز بر تخت پادشاهی می نشستند در میان مردم داد و عدل میکرده اند. یک روز دیگر وزدیگر زره میبافته اند از برای قوت عیال خود. و یک روز دیگر را معبدی داشته اند که چهار هزار محراب داشته است | در هر محرابی یکی از صلحای | امت بعبادت مشغول می بوده اند. | یک [F. 111a] روز در آن معبد با صلحای امت خود | بنوحه و زلری مشغول می شده اند. از جهت تدلک آن | گناه و همین که آن روز | میشده است منادی ندادر میداده است که امروز روز نوحه است تمامی خلق با ایشان جمع میشده اند. ایشان بنوحه و زلری مشغول می شده اند. تا بحدی که همه کس در نوحه و زلری میدر آمده اند. و حضرت دلوود | از نوحه و زلری بسیار در میان خلق می افتاده اند همچو مرغ نیم بسمل چندان می طبیده اند که در میان آب دیده خود غرق میشده اند.

بیت

غرق آیم آب میطلبیم
در وصالیم پنجر زوصال

حضرت سلیمان ایشانرا میگرفته اند و سرور وی ایشانرا پاک میکرده اند و پاره از آن آب دیده میگرفته اند و بر اعضای خود می مالیده اند و میگفته اند که این آب بغایت مبارکست.

بیت

توجه دانی قدر آب دیده گان
عاشق نانی تو چون نادیده گان

وقتی که انبیا بآن | کمال از برای اندک | گناهی سالهای در از این همه نوحه و زلری میکرده باشند. تو با این همه عصیان و گناه | اگر یک روز سر خود برهنه کنی | از برای عذر گناهان خود بنوحه و زلری هر چه تمام تر مشغول شوی عذر گناهان خود از خواجه خود در خواهی تا باشد که رحمش آید و ترا ازین ورطه خلاص سازد.

بیت

توبه کردم توبه کردم رحم کن رحمت نمای چون بدرگاه تو خود را در پناه آورده ام |

بدان لی طالب صادق که بعد از ان نوحه و ناله دلوود و درد و سوز او بجایی رسیده بود که هر
جگاهی متوجه [F. 111b] بصحرای شده | در نوحه و | ناله میدر آمده | سنگ و کوه و جوب و
صحرا و جا نوران همه با او | در ناله و زلری میدر آمده اند. کقوله تعالی و لَقَدْ آتَيْنَا دَاوُودَ
مِنَّا فَضْلًا يَا جِبَالُ أَوِّبِي مَعَهُ وَالطَّيْرُ وَالنَّالَهُ الْحَدِيدُ الْاِيه.^{۳۴}
ناله دلوود | بسنگ کوه رسیده گوش آن سنگین دلانش کم شنید

بعد از ان حضرت دلوود منبری در صحرا نهادند اتش درد و سوز ایشان بجایی رسیده بود که
یک روز وَعَظَ | فرموده اند | از نوحه و زلری ایشان آن روز الله اعلم جهل هزلر آدم قالب تهی
کرده اند. |

بیت

کوه ها هم لحن دلوودی شده | گوش آن سنگین دلانش نشنیده |

بدانکه مقصود حق سبحانه و تعالی از فرستادن بلا بر دوستان خود که انبیا و اولیا اند آنست
که ایشان دردمند و سوخته شوند تا نفس شریف ایشان در دیگران اثر کند.

بیت

غرض از عشق توام جاشنی درد غم است ورنه زیر فلک اسباب تنعم چه کم است

| قال النبي عليه السلام ان اشد البلاء على الانبياء ثم على الاولياء ثم | الامثل
فالامثل. بدانکه سرمایه سعادت که حق سبحانه و تعالی با انبیا و اولیا و تابعان ایشان داد
در دنیا که بآن سعادت بکمال مقام بنوت و ولایت رسیده اند آن بلا بود.

بیت

ما بلا را بکس عطا نکنیم تا و را نام ز اولیا نکنیم

^{۳۴} Qur'an XXXIV:10 (with some non-standard spelling).

بدانکه بهترین گوهریکه در خزانه لوست | که لڑ برای دوستان خود فرستاده است آن بلاست که با
انبیا و اولیا عطا کرده است.

بیت

این بلا گوهر خزینه ماست
بدانکه [F. 112a] بلا سبب بکاست
و درد و سوز موجب شفا و دولست |
و عنایت و عطا موجب وجود موهوب خدست
| هر که مشرف شد به بلا این سعادت او را سزاست
دولی درد دردمندان خدست
هر | و این را ندلرد لوم درین عالم جراست.

بیت

آن روح را که عشق حقیقی شعار نیست
نا بوده به که بودن او غیر عار نیست |

بدانکه بلا گوهریست لڑ خزینه او که بهر خسیسی و دون همتی او رانمیدهد | چونکه این بلا
گوهریست که با عاشقان و عارفان و عالی همتان عنایت میکند.

بیت

با عاشقان نشین همه عاشقی کزین
با آنکه نیست عاشق یکدم مشوقرین

بدانکه بلا | کیمیای سعادت است که با دوستان غالب خود که انبیا و اولیا اند عطا میکند.

بیت

یار غالب شو که تا غالب شوی
یار مغلوبان مشوتولای غوی

بدانکه بلا آن کیمیایست که مس وجود شریف انسانرا بزر خالص حقیقی تبدیل میکند. بدان که
آن وجود لوست حق سبحانه و تعالی. بدانکه بلا کیمیای سعادت است که بهر حیوانی که میرسد
او را بمرتبه ملکی تبدیل میکند. بدانکه بلا کیمیای سعادت است که بهر کلوخی و خاکی که
میرسد او را بر بغالض حقیقی تبدیل میکند. بدانکه بلا بهر نامردی که میرسد او را مرد میکند.

This paragraph is set up with verse marks, so I'm setting it as verse. ۲۵

بدانکه بلا کیمیای سعادت‌یست که بهر مردیکه میرسد او را فرد میسازد | بدانکه بلا کیمیای سعادت‌یست که [F. 112b] بهر فردی که میرسد او را عین درد می سازد. بدانکه بلا گوهریست که بهر سرخی | میرسد او را زرد میسازد. بدانکه بلا کیمیای سعادت‌یست که | میراث مانده است از حضرت آدم بفرزندان صالح او که انبیا و اولیا اند. بدانکه بلا زنجیریست که دیوانه گان محبت را بجانب | خود میکشد حق سبحانه و تعالی. بدانکه بلا رسانی است که | از جناب خود آویزان ساخته است بجانب محبوبان زندان دنیا تا | زندانیان دنیا دست در وی زنند و کشد ایشانرا بجانب خود سبحانه و تعالی | مَنْ تَمَسَّكَ بِحَبْلِ مِنْهَا قَادَتْهُ إِلَى السَّمَاءِ.
یوسفا آمد رسن در زن تو دست
حمد لله کین رسن آویختند
از رسن غافل مشو بیکه شده است
فضل رحمت را بهم آمیختند

قال النبی علیه السلام نعم مال صالح بر جل صالح.
مال را کر بهر حق باشی حمل
نعم مال صالح خواندش رسول

بدانکه مراد از آن مال صالح آن بلاست که میراث مانده است از حضرت آدم بفرزندان صالح ایشانکه انبیا اند. بدانکه بلا آن مال صالحیست که میراث مانده است از انبیا بر فرزندان صالح ایشانکه اولیا اند. قال النبی علیه السلام اولیایی تحت قبایی لا یعر فهم غیری. بدانکه بلا آن مال صالحیست که میراث مانده است از اولیا بر فرزندان صالح ایشانکه تابعان ایشانند. بدانکه بلا آن مال صالحیست که میراث مانده است از تابعان اولیا بر فرزندان صالح ایشانکه مشایخ طریقت اند. بدانکه بلا آن مال صالحیست که میراث مانده است از مشایخ طریقت بر فرزندان صالح ایشانکه آن مریدان صادق اند.
بیت

اولیا را بجهد نتوان دید
لی برادر غلام مردان باش
مگر ایشان کنند [F. 113a] خویش پدید
کرد ایشان جو جرخ کردن باش

بدانکه بلا سرمایه سعادت‌یست که تاجران آخرت که انبیا و اولیا اند این همه سودها باین

سرمایه حاصل کرده اند.

بیت

|کردیکه از سجود درت بر جبین ماست سرمایه سعادت دنیا و دین ماست

بدان لی طالب صادق که تجارت | دوست و سرمایه تجارت نیز دوست. یکی سرمایه
تجارت آخرت است که آن سرمایه سعادت است | که آن بلاست | انبیا و اولیا اختیار کرده اند.
و بآن سرمایه سود بی نهایت حاصل کرده رفته اند بآب روی تمام همان سرمایه ایست |
میراث مانده است از ایشان تاجران آخرت را که درین زمانند بهمان سرمایه تجارت میکنند.
بدانکه سود و نتیجه این سرمایه که | بلاست چه چیز است.
مصراع: بلا و محنت شیرین که جز با او نیاسایی

بدانکه سود و نتیجه که از سرمایه سعادت بلا حاصل میشود اول عشق و محبت است.

بیت

عشق آن شعله است کو جون بر فروخت هر چه جز معشوق باقی جمله سوخت

جه نتیجه عشق و محبت آن زنجیر است که میکشد مجنون ان محب را بجانب محبوب. |

بیت

بزنجیر^{۳۶} از جه میدلری رقیب آن سر و دلجو را مرا زنجیر میباید که من دیوانه ام او را

جه نتیجه این زنجیر درد و سوز است.

بیت

درد باید مرد را تا دوست در مانش کند هر کرا دردی نباشد او بدرمان کی رسد
بسوز گریه زائم در فغان از روزگار خود که غیر از حسرت دردم نشد حاصل زیار خود

جه نتیجه درد و سوز آتش محبتی است که از | دل محب سر بر میزند و می سوزد | هر چه نشان

غیر و غیریت است.

^{۳۶} بخیر؟

بیت [F. 113b]

{ عشق اینجا آتش است عقل دود عشق جون آید کریزد عقل زود }

و نتیجه سوختن نشان غیر و غیریت بی رنگ و یکتا شدن است از هر چه غیر لوست سببانه و تعالی.

بیت

جون به بی رنگی رسی کان داشتی موسی فرعون دلرند آشتی

جه نتیجه بی رنگ و یکتا شدن عین محبوب شدنست.

بیت

کم شدن کم کن که تفرید این بود	تو ز خود کم شو که تجرید این بود
محو گردد در وی جو لو شود	آب کوزه جون در آب جو شود
زین سبس نی کم شودنی بد لقا	وصف لوفانی شد و ذاتش بقا
تی کرد مرا از من پر کرد ز دوست	عشق آمد شد جو خونم اندر رک پوست
نامیست ز من بر من باقی همه لوست	اجز لی وجودم همکی دوست گرفت

رباعی

اینست سود بی نهایتی که از سرمایه سعادت بلا تا جرآن انبیا و اولیا حاصل کردند و رفتند بآب روی | هر چه تمامتر.

بیت

ورنه بسعی ما کره از کارکی کشود	سرمایه سعادت ما درد یار بود
جون بعشق آمد قلم بر خود شکافت	جون قلم اندر نوشتن می شتافت

جه خاصان ببصیرت نافذه خود ملاحظه کردند | تجارتی که سود او | نزد حضرت حق سببانه و تعالی بی نهایت است اینست این را اختیار کردند | آن تجارت را که سرمایه او زر و مال دنیا است آن را بر عوالم خلق گذاشتند که الدنیا جیفه و طالبها کلاب.

| ما ز قرآن بر کزیدیم مغز را پوست را پیش خسان انداختیم

| أولئك الذين اشتروا الضلالة بالهدى فمأربحت تجارتهم و ماكانوا

مُهْتَدِينَ.^{۳۷} | اینها ند که خریدند ضلالت را که آن دنیاست بآن سعادت | که | مولاست | هیچ
 سود نکرد این تجارت [F. 114a] ایشان و مهتد نشدند بآنچه میباید. قال | النبي عليه |
السلام الدنيا مزرعة الآخرة.

بدانکه کشت دوست یکی [کشت]^{۳۸} آخرتست و دیگر کشت دنیا. هر یک لزمین | زراعت را آب
و زمینی | تخم و آلاتی مناسب آن حق سبحانه و تعالی تعیین کرده است | جه مناسب
زراعت دنیا این زمین و آب و تخم مانند گندم و جو و | مانند اینها | آلات و اسباب چنانچه
معلوم همه است و این زراعت را عوام خلق اختیار کردند که الدنيا جيفة و طالها كلاب.

بیت

شکر بی برطوطی فکن مرد لرش کر کسان^{۳۹}

و هر جه | زراعت خاص را خاصان که انبیا و اولیا اند اختیار کردند که

بیت

ما ز قرآن بر کزیدیم مغز را پوست را پیش خسان انداختیم

و زمین این زراعت خاص که خاصان اختیار کردند دلهای خاصان امت | محمد رسول الله است
صلی الله علیه و سلم و تخم این | سعادت بلاست لولا دهقان آن مزرعه | حق است سبحانه و
تعالی که کشت این تخم | را در دل خاصان خود که انبیا اند. | بعد از آن دهقان این مزرعه
انبیا اند | که کشتند ایشان این تخم | را در دل خاصان امت خود که اولیا اند. بعد از آن
اولیا اند که کشتند این تخم سعادت را در دل خاصان خود که آن مشایخ طریقت اند.

بیت

صحبت پیر به زهر عمل است هر که با او نشست در عمل است
 این عمل همچو را ز بنهانست رهبرت سوی وصل جانانست

^{۳۷} Qur'an II:16.

^{۳۸} Marginal insertion.

^{۳۹} Missing second hemistich.

و ایشان نیز کشتند این تخم سعادت را در دل فرزندان خود که مریدان صادق اند که المرید مراد و المراد مرید.

اما بدان ای طالب صادق که نتیجه این تخم سعادت که بلاست لولا طلب است | که من طلب شیئاً وجد وجد.

بیت [F. 114b]

من طلب کردم و صالح روز شب یافتم اینک بحکم من طلب

نتیجه طلب زنجیرست که میکشد محب مجنون را بجانب محبوب.

بیت

سلسله موسی^{۴۰} دوست حلقه دام بلاست هر که درین حلقه نیست غافل ازین ماجراست

جه | نتیجه کشیدن زنجیر بلا بجانب محبوب درد و سوز است که می سوزد وجود هستی محب را.

بیت

درد آمد خوشتر از ملک جهان تا بخوانی مر خدا را در نهان ناله بی درد از فسرده کیست ناله با درد از دل برده کیست

جه نتیجه سوختن وجود و هستی محب با آتش محبت محبوب پاک و صافی شدن محب است از هر جه غیر محبوب است.

بیت

صاف شو با حق نهان و آشکار صوفیان صاف را اینست کار
گر صفا میبایدت درویش شو یکزمان در خویش نیک اندیش شو

و نتیجه پاک و صافی شدن محب از غیر محبوب عین محبوب شدن است.

^{۴۰} موی؟

بیت

قلم اینجا رسید سر بشکست
تو مباش اصل کمال اینست بس

تو ز خود کم شو و صال اینست بس

زبان حال

بیت

من عشقم عشق من چه پرسی
لڑ سرتا پای محو یارم
پر ولی مدیح دوست هم نیست

جانم همکی ز تن چه پرسی
اینست سخن سخن چه پرسی
لڑ دشمن طعنه زن چه پرسی

قال النبي عليه السلام حكاية عن الله تعالى مَنْ طَلَبَنِي وَجَدَنِي وَ مَنْ وَجَدَنِي خَدِمَنِي
وَ مَنْ خَدِمَنِي عَرَفَنِي وَ مَنْ عَرَفَنِي أَحَبَّنِي وَ مَنْ أَحَبَّنِي عَشَقَنِي وَ مَنْ عَشَقَنِي
عَشَقْتُهُ وَ مَنْ عَشَقْتُهُ فَقَتَلْتُهُ وَ مَنْ قَتَلْتُهُ فَعَلَيْ دِيَّتِهِ وَ مَنْ عَلَى دِيَّتِهِ فَأَنَا دِيَّتُهُ.
من طلب کردم و صالش روز و شب
این طلب مفتاح مطلوبات تست [F. 115a]
این طلبکاری مبارک جنبشی است
عاشقانرا شادمانی غم لوست
غیر معشوق لڑ تماشایی بود
یافتم اینکه بحکم من طلب
هم سپاه نصرت رایات تست
این طلب در راه حق مانع کشیست
مزدکار و اجرة خدمت هم لوست
عشق نبود هرزه سودایی بود

منقولست که روزی | از روزها حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم درجایی نشسته
بوده اند که جبرئیل صلوات الرحمن علیه به پیش حضرت صلی الله علیه و سلم در آمده اند و
رخساره مبارک ایشان بغایت متغیر شده بوده. | حضرت صلی الله علیه و سلم | گفته اند |
یا برادر جبرئیل چه میشود ترا | هرگز چنین متغیر ندیده بودم. حضرت جبرئیل گفته اند یا
محمد حضرت حق سبحانه و تعالی آیتی فرستاده است لڑ برای امتان عاصی تو که لڑ هیبت آن
آیت وهم است که زمین و آسمان | بلرزد حضرت فرموده اند کو بیار آن آیت را تا به بینم
حضرت جبرئیل و این آیت را بر حضرت صلی الله علیه و سلم خوانده اند که قوله تعالی وَ اِنَّ

جَهَنَّمَ لَوْ عِدُّهُمْ أَجْمَعِينَ^{۴۷} | رخساره مبارک | حضرت صلی الله علیه و سلم بغایت متغیر
 شده دستار مبارک خود را از سر بر داشته اند | بگریه و زلری هر چه تمام تر دست بدعا
 برداشته اند هیچ آیت و عده نازل نشده است. بعد از آن بخانه در آمده اند سه شبانه روز
 همچنین نوحه و زلری میکرده اند و روی مبارک خود بر خاک می مالیده اند و شفاعت امتان
 عاصی خود میکرده اند.

بیت

یا شفیع المذنبین بار گناه آورده ام | بردرت این بار بایست دو تاه آورده ام
 [F. 115b] چشم رحمت بر کشا موی سفید من نکر | گرچه از شرمنده گی روی سیاه آورده ام

بعد از سه شبانه روز اصحاب کرام | باجمعهم بر در آن خانه آمده اند دیده اند که | حضرت
 صلی الله علیه و سلم هنوز بگریه و زلری مشغولند.

بیت

گریه زلری عجب سرمایه ایست | دولت کلی قوی تر دایه ایست
 دایه مادر بهانه جو بود | تا که کی آن طفل او گریان شود

| صحابه هر چند مبالغه کرده اند در رانکشاده اند. بعد از آن حضرت | ابو بکر صدیق
 رضی الله عنه متوجه بحضرت امیرالمؤمنین علی شده اند | و گفته اند بروید حضرت
 فاطمه را رضی الله عنها و حضرت امیرالمؤمنین حسن و حسین را رضی الله عنهما با
 خود همراه بیارید باشد که بشفاعت ایشان در را کشایند حضرت امیرالمؤمنین علی رضی
 الله عنه رفته اند حضرت فاطمه رضی الله عنها جا در سیر خود کشیده اند و حضرت امیر
 المؤمنین حسن و حسین را بخود همراه آورده اند | حضرت فاطمه رضی الله عنها با حسن و
 حسین | بگریه و زلری در آمده اند.

بیت

طفل حاجات شما را آفرید | تا بگریید او کند حاجت پدید
 گفت ادعوا الله بی زلری مباش | تا بجوشد شیرهای مهرهاش

^{۴۸} Qur'an XV:43.

مهر و محبت و شفقت پدری حضرت صلی الله علیه و سلم در جوش در آمده بعد از آن حضرت
صلی الله علیه و سلم در را کشاده اند.

بیت

کشاده باد بدولت همیشه این درگاه بحق لشهد ان لا اله الا الله

حضرت فاطمه رضی الله عنها و | حسن و حسین و صحابه کرام با جمعهم به پیش | حضرت
صلی الله علیه و سلم در آمده اند | حضرت صلی الله علیه و سلم بغایت ضعیف و نحیف شده |
و رخساره [F. 116a] مبارک | حضرت صلی الله علیه و سلم از گریه بسیار خاک و کل شده.

بیت

عالمی پیر حسرتش حاصل شده خاک از لشک دو چشمش کل شده

اصحابه گفتند یا رسول الله چه چیز میشود؟ | شما را گفت آیتی نازل شده است از برای امتان
عاصی از غم ایشان سه شبانه روز است که گریه و زاری میکنم هیچ آیت وعده نازل نمیشود.

بیت

بسوز گریه زانم در فغان از روزگار خود که غیر از حسرت دردم نشد حاصل زیار خود

حضرت فاطمه رضی الله عنها و حسن و حسین و اصحاب کرام بیکبار بنوحه و زاری در
آمده اند و زاری بسیار کرده اند. بعد از آن حضرت فاطمه رضی الله عنها گفته اند یا
بابا از برای ضعیفان امت تو من خود را فدا کردم. از برای جوانان امت تو حسن و حسین را فدا
کردم. بعد از آن حضرت ابو بکر صدیق رضی الله عنه و صحابه کرام | همه بیکبار بگریه و زاری
و نوحه هر چه تمام تر فریاد بر سر که یا رسول الله صلی الله علیه و سلم مایان همه خود را
فدای عاصیان امت تو کردیم!

بیت

جانم فدای جانان کرمیل او بجان است فرمان دلپذیرش بر جان من روان است

هنوز آیت وعده نازل نشده. بعد از آن حضرت فاطمه رضی الله عنها و حضرت امیرالمومنین

حسن و حسین | و لویلاه و امصیبتاه^{۴۲} گویان روی بصحرا نهادند. | آن بود که این آیت وعده نازل شده. قَالَ تَعَالَى ثُمَّ نُنَجِّي الَّذِينَ اتَّقَوْا وَ نَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثِيًا.^{۴۳} بعد از نزول این آیت حضرت صلی الله علیه و سلم و صحابه کرام همه شادمان شدند.

بیت

لز خوشی [F. 116b] اینجایکه سر بر زنید پایها کوبید دستی بر زنید

| چونکه معلوم شد که انبیا و اولیا لز برای عذر تقصیر و گناهان خود سر خود برهنه میکرده اند و سالهای در لز گریه و نوحه میکرده اند و عذر گناهان باین طریق میخواستند سنت انبیا این بوده است | باین سرمایه سود بی نهایت بدست می آورده اند که آن عفو تقصیر و گناهان است.

بیت

گریه زاری عجب سرمایه ایست دولت کل قوی تر دایه ایست

شخصی که لز این ها خبر نداشته باشد | با مرادانی را که لز سر وقوف و دانش به سنت الله و بسنت انبیا عمل می کنند لز سه جهل و نادانی چرا باید که عیب و ملامت کنند؟

بیت

زد شیخ شهر طعنه بر سرار اهل دل المرء لا یزال عدو لما جهل

| در وی^{۴۴} خود را سپیاه لز سعادت دنیا و آخرت و لز سعادت ایشان محروم سازد اولاً بدانکه فایده و نتیجه این عمل ایشانکه سر برهنه کردنست چیست؟ | بدانکه حیات و زندگی آدمیان بفیض و فضل آلهیست چه | فیض و افر وقتی میرسد بر دل بنده ها | که راه گذر فیض لز حجاب وجود و هستی تمام خالی باشد. بدانکه تکبر و وجود و هستی اکثر در سر آدمیان میباشد بحکم الظاهر عنوان الباطن. هر جگاه دستار خود را که آن صورت بار هستی

^{۴۲} These two words appear in ms.10626 (F. 78b, L20) without the final h's, and in

Kattakhanov (F. 116a, L14) with the final h's. No St., H.

^{۴۳} Qur'an XIX:72.

^{۴۴} ور وی؟

است لُز سر خود بر داشتند لُز وجود و هستی ظاهر خلاص شدند. این نیستی ظاهر در باطن ایشان اثر میکند و راه گذر فیض بر ایشان کشاده میشود و فیضی [فیضی]^{۴۵} لُزین نیستی بر دل ایشان میرسد که اگر منکران طریق یکبار این عمل کنند و لُزین لذت بایشان | رسد. دگر هرگز انکار این طریق نکنند.

بیت^{۴۶}

منکر چه شوی بحالت زنده دلان [F. 117a]	چون هر چه ترانست کسی را نبود
ای لولیایی حق را لُز حق جدا شمرده	کر طن نیک دلری با لولیا چه باشد
چون بیاری طهارت ظاهر	باطنت نیز حق کند ظاهر

ای امتان عاصی جافی حضرت پیغمبر صلی الله علیه و سلم و صحابه کرام لو | لُز برای عفو گناهان شما این همه گریه و زلری میکنند و شمایان لُز غایت جهل و غفلت لُز برای عفو گناهان خود یک شب و یکروز همجون آنحضرت سر خود برهنه نمی کنید بسوز و نیاز و درد هر چه تمام تر عذر گناهان | گذشته خود نمی خواهید و احسرتاه و لویلاه و امصیبتاه^{۴۷} نمیگویید فردا روز | حق سبحانه و تعالی حاضر شود و آنحضرت صلی الله علیه و سلم حاضر شود و خلق اولین و آخرین حاضر شوند شمایانرا باین عصیان و گناه | حاضر سازند غیر لُز خجالت و شرمنده گی و ندامت و پیشمانی همراه شما هیچ نخواهد بود ندامت و پیشمانی دران روز هیچ فایده نخواهد کرد چرا که جای تدرک گناهان همین دنیا است که دلا عمل است و آخرت دلا جز است تدرک گناه آنجا نمیتوان کرد.

بیت

عاقلان خود نوحها پیشین کنند جاهلان آخر بسربر میزنند

| قال | النبی علیه | السلام حکایة عن الله | سبحانه من طلبنی و حَدَنی حق سبحانه و تعالی میفرماید | هر که میطلبد مرا بجد مییابد مرا و قال النبی علیه السلام من طلب شیئا وجد

Marginal insertion. ^{۴۵}

This verse also appears in this manuscript on folios 16a, 168a, and 224b. ^{۴۶}

I can't figure out what these words are supposed to be. ^{۴۷}

وجد.

من طلب کردم و صالش روز شب یافتم اینکه بحکم من طیب

وَمَنْ وَجَدَنِي عَرَفَنِي، | یعنی هر که یافت مرا شناخت مرا و مَنْ عَرَفَنِي أَحَبَّنِي یعنی
 هر که شناخت مرا دوست داشت مرا و مَنْ أَحَبَّنِي عَشَقَنِي. [F. 117b] یعنی هر که دوست
 داشت مرا عاشق شد مرا و مَنْ عَشَقَنِي عَشَقْتُهُ یعنی هر که عاشق شد مرا عاشق میشوم من
 ویرا و مَنْ عَشَقْتُهُ قَتَلْتُهُ یعنی هر که عاشق شدم من ویرا بس میکشم من و ویرا و مَنْ قَتَلْتُهُ
 فَعَلَى دِيَّتِهِ یعنی هر که را من کشتم | بس بر من است دیت وی و مَنْ عَلَى دِيَّتِهِ فَأَنَا دِيَّتُهُ |
 یعنی هر که را بر منست دیت وی بس منم دیت وی.

بیت

عاشقانرا شاد ما نی غم لوست	مزد کار و اجرة خدمت هم لوست
غیر معشوق لر تماشایی بود	عشق نبود هرزه سودایی بود
عاشق را که عشق بنورد	جان لو جلوه گاه خود سازد
با خودش آنجنان کند مشغول	که بمعشوق هم نپردارد

حضرت شیخ مرتعش میفرماید صوفی آن بود که نظر او با قدم او برابر بود ای جمله حاضر بود
 |، یعنی نظر صوفی بر مقامی میباشد. باشد که بقدم سلوک آنجا رسیده باشد. قدم آنجا که
 قول یعنی بقدم سلوک رسیده باشد، بآن مقامی که میگوید قول آنجا که قدم، یعنی آنجه
 میگوید | بقدم سلوک بآن مقام رسیده باشد. دل آنجا که تن تن آنجا که دل یعنی بقلب و قالب
 میباشد که حضور و آگاهی بآنجناب باشد.

بیت

نماند مرکب اندر دل حیوان بیکر نکی براید قالب جان

بخلاف آنکه گفته اند از خود غایب و بحق حاضر جماعتی کمان برده اند که میباشد که
 سالک از خود غایب شود تا بحق حاضر شود و کمال این را خیال کرده اند | جه این بدایت و
 وسط | طریق است که سالک گاهی از خود غایب میشود و گاهی باز بخود حاضر میشود و در

بدایت بتکلف بواسطه مشغولی که بطریقه دل و گاه گاه از خود غایب میشود و گاه بخود | حاضر میشود. و این بدایت سلوک سالکانست [F. 118a] و متوسطان بی تکلف گاه گاه از خود غایب میشوند و گاه باز بوجود خود حاضر میشوند چه حاضر شدن باین دو وجود که مبتدیانرا و متوسطانراست این را وجود | عدم میگویند. هر جگاهی که اینها را بیکدیگر وصل کردند که وقوف و آگاهی علی الدوام شد | اینست نهایت مقام این طایفه.

بیت

وصل اعدالم اگر توانی کرد کار مردن مرد تانی کرد

لا بل بخود حاضر و بحق حاضر این بخلاف آنست که گفته اند از خود غایب و بحق حاضر یعنی سالک بجایی میباید رسد که همیشه بی تکلف حاضر و آگاه باشد یعنی حضور و آگاهی او بجایی رسد که لازمه ذات او شود همچون بینایی در چشم و شنوایی در گوش که لازمه چشم و گوش است هر چند خواهد که این | وقوف و آگاهی را از خود دور سازد نتواند | هر چند در خود نظر کند جز وقوف و آگاهی هیچ نیابد. | این صفت صفت ذاتی حق است سبحانه و تعالی اینست نهایت سیرالی الله و بدایت سیر فی الله اینست شهود و حدت در کثرت | فرق بعد الجمع | بقای بعد الفنا اینست وجود موهوب حقانی اینست مقام ارشاد و تکمیل و تربیت ناقصان | این زمان هر چه از وی واقع | شود | از آن ویست بی یسمع و بی ببصر و بی یبطش هر چه میگوید بوی میگوید و | هر چه میشنود بوی^{۴۸} میشنود و هر جا میرود بوی میرود | اگر چه ازین شخص ظاهر میشود اما منسوب باو نیست. و بهر صفتی که ظاهر میشود از درد و سوز و عجز و نیاز این همه اوصاف اوست و ترا هیچ نیست.

بیت

تو لو نشوی | ولیکن لر جهد کنی جاعی برسی کز^{۴۹} تو تویی بر خیزد

این صفت [F. 118b] از آن اوست سبحانه | و او را هیچ نهایت نیست.

^{۴۸} به وی، به او.

^{۴۹} کز؟

بیت

در هر چه نظر کند خدا را ببیند

اینست کمال مرد دانا بیقین

 مَنْ كَانَ فِي اللَّهِ تَلَفَهُ كَانَ اللَّهُ خَلْفَهُ.

 کان الله بوده در ما مضمی
 تا که کان الله له آمد جزا

 و قال رسول الله صلى الله عليه وسلم | عن | سبحانه تعالى يا احمد عندى شراباً

 لاواليايى اذا شر بواسكر و او اذا سكروا طربوا و اذا طربوا طلبوا و اذا طلبوا
 اوجد و او اذا وجد و تابوا و اذا تابوا خلصوا و اذا خلصوا وصلوا و اذا وصلوا
 اتصلوا و اذا اتصلوا لافرق بينى و بينهم.

 منقول هست که | از عرفای آن زمان جماعتی بزیارت | مولانای رومی قدس سرّه آمده بوده اند.

 | مگر از | حضرت مولانا شوال کرده اند از سرّ این حدیث طویل که انّ الله تعالى شرّاباً

 أعدت لأوليائه اذا شر بواسكر و اذا سكروا تابوا و اذا تابوا طاسوا الى آخر

 الحديث. | حضرت مولانا | فرموده اند که | حضرت محمد رسول الله صلى الله عليه وسلم

 بقرب قاب قوسين لو ادنى | مشرف شد جلال و جمال حضرت احديث را جل جلاله بدیده

 بصیرت | بدید.

بیت

کشت بصیرت به بصر متصل

شد مدد نور بصر نور دل

نیست بجز و اجب ممکن نما

دید بصر که ز سمک تا سما

 بعد از کشف لطایف سبحانی و تحقیق رموز کنوز ربانی از حضرت عزت دو جام جهان نمای

 از نور | ظاهر شد. یکی پر از شراب | و دیگر شراب خالص با اختیار یکی ازین دو | امر شد.

 حضرت | صلى الله عليه وسلم فرمودند اخرت اللبن و احتببات الخمر لاخيار امتى.

 زیرا که [F. 119a] آن عهد ابتدای احکام قوانین شریعت و استحکام اساس الامر طریقت بود ،

 جام جهان نمای حقیقت را بجهت عارفان امت و خاصان ملت خویش محافظت فرمود از بوی

خوش آن شرابست که بعضی از اولیاء کمال بحسب اوقات، بی خود میشوند و کشف رازها میکنند.

بیت

کدام باده که نوشیده بود از وادهم
که مست و ارشد از ملک مملکت پزار
جه سکر بود که آواز داد سبحانی
که گفت رمزا نا الحق رفت بر سردار

همه باتفاق | استحسان حضرت مولانا کردند.

بیت

اگر بر عقل عالمیان ازین مستی | جرعه
نه عالم ماند و آدم نه مخموری نه خود
شربت الحب کاساً بعد کاس
که کامی
فمانفدت شراب و ما رویت

از حضرت مولانا پرسیده اند که وجد چیست؟ فرموده اند الوجد انزعاج الروح
لاحتمال غلبة الشوق.

بیت

شراب شوق مینوشم بکرد یار می کردم
سخن مستانه میگویم ولی هشیار می کردم

| تمت هذه الرسالة الشريفة البكائية بعون الملك الوهاب.

بسم الله الرحمن الرحيم

حمد بی حد و ثنای بی عد و خدایی را | که از کمال فضل و عنایت مشّت خاک را بسعادت
محبت خودش مشرف گردانید و ذات شریف خودش را که آسمان و زمین و کوه نکنجانید که لا
یسعنی ارضی و لا سمایی دل این مشّت خاک را کنجایش آن داد که کنجانید که و لکن
یسعنی قلب عبد المومن.

بیت

آسمان بار امانت نتوانست کشید قرعه فال بنام من دیوانه زدند

قال النبی علیه السلام قلب المؤمن عرش الله الاعظم.
دل عرش اعظم لست خدا را با نفاق آنجاست جای سلطنت آنجاست جای دل

درود و تحیت بی شمار | آن محبوب لزل و لبد را که هژده هزار عالم را طفیل ذات شریف او خلق
کرد که لَوْلَاكَ لَمْ يَخْلُقْ إِلَّا فَلَاح. و برگزید او را و دین و ملت او را بر دین و ملت انبیائی
ما تقدم و کلامیکه فرستاد از برای او | سبب نسخ کلام دیگران | گردانید.

بیت

بتیمی که نا کرده قرآن درست | کتب خانه | مفت ملت بشست

با آنکه پیش هیچ استاد و معلمی نرفت خلق | اولین و آخرین | محتاج و علم حکمت لویند.

بیت

نکار من که بمکتب نرفت خط نوشت بغمزه مسئله آموز صد مدرس شد

| صد هزار صلوات نا میات بر آل و اصحاب بزرگ او که راه نمایان راه دین و پیشوایان علم
یقین اند باد. قال النبی علیه السلام اصحابی کأ لنجوم بايهم اقتد یتم اهتد یتم.

^۱ هفت؟

بیت [F. 120a]

پیشوایانیکه ره بین آمدند
 گاه بیگاه از پی این آمدند
 جان خود را عین حسرت ساختند
 همره جان عذیر^۲ و حیرت ساختند

بعد از حمد خدا و درود رسول مجتبی وصیت این ضعیف کم بصناعت^۳ و کمترین از خادمان این
 مخدومان احمد ابن مولانا جلال الدین کاسانی غفر الله له و لوالدیه ولجميع المؤمنين و
 المؤمنات و المسلمين و المسلمات بنسبت طالبان طریق انکه بعد از پیدا شدن درد طلب در
 دلهای ایشان | این نعمت را عظیم شمرده بشکر این نعمت قیام نمایند که المرید مراد و
 المراد مرید گفته اند چراکه لولا تا حق سبحانه | در باطن یکی از راه نهانی بصفه
 ارادت تجلی نفرماید | درد طلب دروی پیدا نمیشود. |

بیت

تا طلب در اندرون ناید پدید
 مشکر در نافه ز خون ناید پدید
 این طلبکاری مبارک جنیشی است
 | این طلب در راه حق مانع کشی است

| شکر این نعمت عظیم انکه هر جگاهی که این درد را در خود یافتی از سر قدم ساخته بصحبت
 دوستی از دوستان حق سبحانه و تعالی بشتاب شب و روز اهتمام نمای که از تو چیزی ظاهر
 نشود قولاً و فعلاً که سبب دور افتادن | از صحبت آن عزیز شود که هیچ بلایی ازین عظیمتر
 نیست شب و روز باین دعا که در کلام الله واقع شده مشغول باش که رَبَّنَا لَا تُزِغْ قُلُوبَنَا
 بعد اذهد یتنا وهب لنا من لدنک رحمہ انک انت الوهاب^۴.

بدان ای طالب صادق که هیچ بی سعادتیی از آن بدتر نیست. بنده مؤمن را که بعد از
 توفیق هدایت بر ایمان و اسلام [F. 120b] روی دل او را حق سبحانه و تعالی از کمال قهر و

عجز؟^۲بضاعت؟^۳Qur'an III:8.^۴

غضب باز کرد اند بجانب کفر و زندقه چراکه این کمال نا قابلی و بی سعادتیی او است که حق سبحانه و تعالی او را از خود دور انداخته است.

بیت

نا قابلست آنکه بدولت نمیرسد ورنه زمانه در طلب مرد قابلست

دیگر تدلرک کردن آن شخص را بغایت دشوار است چنانکه گفته اند نعوذ بالله من الحول بعد الکور علی الخصوص طالبان طریق را بعد از داخل شدن در طریق این طایفه رجوع واقع شود بجانب نفس و طبیعت که رجع قهقری عاد المیشوم الی طبیعته | چراکه این را در اصطلاح این طایفه ارتداد میگویند.

بدانکه مردود یکی ازین طایفه مردود همه است | چنانکه یکی همه است و همه یکی و مقبول یکی مقبول همه | چراکه تا کمال بی ادبی از یکی در وجود نیاید | او را رد نمیکنند همچنانکه لولا تا کمال اخلاص | از یکی فهم نمیکنند او را قبول نمیکنند نعوذ بالله. بعد از مردود شدن از نظر یکی ازین طایفه هیچکس | دیگر تدلرک | او نمیتواند کرد همچون بیضه که در تک مرغی پلغده شد. هیچ مرغ دیگر | آنرا نمیتواند تدلرک کرد و ازین جهت است که گفته اند شخصی از آسمان افتد بهتر است که از نظر این طایفه افتد چراکه کسی که از آسمان افتد ممکنست که تدلرک تولد کردن اگر حیات داشته باشد. اما این شخص همچون مرده است که قابل هیچ تدلرک | نیست.

چنانکه منقولست از حضرت خواجه بزرگ^۵ | که یکی از یاران ایشان | بی ادبی بنسبت ایشان کرده باشد. از نظر مبارک ایشان افتاده کار او بجایی رسیده که مسخ شده که هیچ کس تدلرک او از یاران ایشان نتوانسته اند کردن. [F. 121a] | تا بحدیکه چند نوبت بفرکت آمده است پیش پدر خود پدر او را پیش حضرت | خواجه علا و الدین عطار | فرستاده اند. او پیش^۵ بهاء الحق و الدین.

خواجه محمد پارسا | رفته است. | ایشان باز پیش پدر او فرستاده اند همچنین تا سه نوبت کار او بجایی رسیده که پدر خود را انا میگفته است. این کمال مسنح شد نیست در پیش این طایفه.

ای درویش بعد از مشرف شدن بصحبت شریف این طایفه علیه زینهار و هزار رینهار که ترسان و لرزان باشی و در رعایت آداب بجد کوشی که رعایت آداب طریق بغایت دشوار است | از صد هزار کس یک کس از پیش این طایفه سلامت نجسته است. از کمال عزت و شرفی که این طریق راست.

بیت

عزت این در جنین کرد اقتضا	کز در ما دور باشد هر کدا
جون حریم عز ما نور افکند	غافلان خفته را دور افکند
سالها بزدند مردان انتظار	تا یکی را بار بود از صد هزار

هر جگاه که این دغدغه این طریق در خود یا بی ملاحظه بسیار کنی چراکه آفت این طریق از حد و عد بیرونست.

بیت

کوههای آتشین در ره بسی است	اینجنین کاری نه کاری هر کسی است
----------------------------	---------------------------------

مبادا که از عهده بیرون نیایی | در مخاوف و در مهالک این راه هلاک کردی.

بیت

زینهار درین کوی ببازی نایی	تا کار قلندری نسازی نایی
----------------------------	--------------------------

چراکه این ضعیف از آن زمانکه درین طریق بصحبت | این عزیز مشرف شده ام بسیار مردم را دیدم که پیش ایشان آمدند مشغول این طریق شدند رعایت آداب و شرایط این طریق را بجای نتوانستند آوردند. دنیا و آخرت را از دست دلاند | حسر دنیا و آخره کشتند.

بیت [F. 121b]

دنیا نه بدست آخرت داده بباد	کافر بجنین روز گرفتار مباد
-----------------------------	----------------------------

جراکه شیطان | غینم زیر دستی است | پدر و مادر ما را | بدان بزرگوری | بر زمین زد.

بیت

مادر و بابای ما را آن حسود تاجُ بیر ایه بجالاگی | بود
کردشان آنجا برهنه زلُ خوار سالها بگریست آدم زلُ زار

از مکر این دشمن حضرت آدم و حوا همیشه گریه و زلاری میکردند. حضرت آدم از مکر این دشمن طرار ریشه‌های خود را میکنند.

بیت

تو قیاسی گیر طرلریش را کآنجنان سرور کند زوریش را

ترا نیز ضرور تا بسیار حذر میباید کرد از مکر این دشمن حسود.

بیت

الحدری کل سر شتان از سرش تیغ لا حولی زیند | بر کردنش

جراکه این دشمن قدیم بغایت مکار و دانا است | همیشه در بند مکر و حيله است. هیچ زمانی از مکر و حيله غافل نیست تو نیز از وی غافل مباش.

بیت

غافل مشو که مایه ظلمات غافلست بایاد دوست باش که جانرا جلی کند

زهره اش میدرد که کسی را قربتی بآنجناب شود نعوذ بالله. اگر اندک محل تصرف در تو یافت هزار ساله راه ترا از آنجناب دور می اندزد.

بدان لی طالب صادق که اکثر مکر و حيله که | با طالبان این راه میکند آنست که چیزها را که بارها در صحبت آن عزیز سبب سعادت خود میدانست | لذواق و حالات بسیار از آنجناباو رسیده بود آنها را تزویر میکند و بر عکس در نظر او بد می نماید و این را سبب انکار او میسازد این افعالی که | پیش او بارها همه مشروع و نیک بود این بار پیش او بد و نا مشروع می نماید | چیزهای بد را که نا مشروعست تزویر میکند و مشروع [F. 122a] می نماید که

قوله تعالى زَيْنَ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ
الْمَقْنُطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعُ
الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حَسَنُ الْمَآبِ.

بیت

که بطاعت که بعصیان ره زند آتش اندر بار دل ناک زند

| هر جگاهی که یکی ازین چیزها را که سبب سعادت او بود در صحبت آن عزیز بد نمود سبب
انکار او ساخت. این کوه حجابی | شد میانه پیر و مرید | هزار ساله راه او را از نظر پیر دور |
انداخت.

بیت

حجاب راه تویی حافظ از میان بر جیز که با وجود تو کس نشنود ز من که منم

و این حجاب قطع | کرد مناسبتی را که میان او و پیر بود و راه فیض را که حق سبحانه و تعالی
بواسطه اعتقاد و مناسبتی او با پیر کشاده گردانیده بود. بسته گرداند | هیچ فیضی من بعد از
جانب پیر باو نمی رسد چونکه راه فیض بواسطه انکار و اعتراض بر وی بسته شده است. این
زمان آن افعال و اقوال پیر را که پیش از این سبب فیض و حالات او بود همه را در نظر او بد
می نماید | چونکه هیچ فیض دیگر از جانب پیر باو نمیرسد. این زمان او را با پیر بدشمنی
می اندازد نعوذ بالله من الحول بعد الکور. از کمال فسرده گی و تیره گی که دلرد زبان
طعن و اعتراض با پیر میکشاید چرا که او پیش ازین خو کرده بود باذواق و حالات که باو
میرسید از صحبت پیر |.

مصراع بلاست آنکه کسی خوی باتنعم کرد

| کمال بد بختی آنکه این دشمن | حسود او را در | گناهی می اندازد که ازین عظیم تر گناهی
نیست که آن غیبت است | قال النبی | علیه السلام [F. 122b] الْغَيْبَةُ أَشَدُّ مِنَ الزُّنَا و | اشد از
ین آنکه با غیبت همچنین عزیز او را مبتلا میسازد و او را مردود لزل و ابد میگرداند که هیچ

کس دیگر تدارک لو نمیتواند کرد نعوذ بالله من الحول بعد الکور. چنانکه گفته اند
 همه چیز را تدارک هست الا اعتراض | باین طایفه را که هیچ تدارک نیست | قال النبی علیه
 السلام وَالْأَلَمَنْ وَالْأَلَهُ وَعَادَ مَنْ عَادَاهُ یعنی حضرت رسول صلی الله علیه و سلم جنین
 میفرماید من دوست آنکسم که وی دوست من است. من دشمن آنکسم که وی دشمن من است.
 و نیز من دوست آنکسم که وی دوست دوست من است و نیز من دشمن آنکسم که وی دشمن
 دوست من است و نیز دوست آنکسم که وی دشمن دشمن من است.

بیت

دوستی با مردم دانا نکوست دشمن زیرک به از نادان دوست

وقتی که همچنین باشد پس دوستی کردن با دوستان حضرت صلی الله علیه و سلم سبب دوستی
 این کس باشد حضرت را صلی الله علیه و سلم و دشمن کردن با دوستان آنحضرت صلی الله
 علیه و سلم سبب دشمنی این کسی پس جاره نباشد طالبان طریق را اهتمام نمودن در دوستی
 دوستان آنحضرت صلی الله علیه و سلم تا ممکن است مبادا که چیزی ازین کس واقع شود که
 سبب دشمنی دوستان آنحضرت شود صلی الله علیه و سلم نعوذ بالله |. وقتی که توفیق آن
 یافتی که بدوستی از دوستان آنحضرت صلی الله علیه و سلم مشرف شدی شب و روز میباید که
 بایسان احوال خود باشی که مبادا از تو تقصیری در وجود آید که آن سبب دشمنی دوستان
 [F. 123a] آنحضرت شود صلی الله علیه و سلم | دیگر میباید بدانی که احوال این طایفه مختلف
 میباشد که اَخْتِلَافٌ | الاَقْوَالِ مِنْ اَخْتِلَافِ الاحْوَالِ چراکه آدمی متصف است باین دو
 صفت صفت جمال و صفت جلال کمال آدمی باین دو صفت است | چه مراد از صفت جمال صفت
 بسط است و مراد از صفت جلال صفت قیض در زمانیکه این طایفه موصوفند بصفت بسط |
 کوهی پیش ایشان کاهیست که اگر صد تقصیر پیش ایشان از طالبان واقع میشود میگذرانند و
 کاهی که صفت قبض^۶ بر ایشان غالب میشود کاهی | پیش ایشان | کوهیست یعنی مقدار گاه
^۶ قیض؟

تقصیر پیش ایشان مقدار کوهی می نماند. اینست سبب خرابی و مردود شدن اکثر طالبان
 چونکه طالبان اکثر اوقات لطف و عنایت در زمان بسط از ایشان دیده اند اعتماد بر لطف
 ایشان میکنند و خود را خراب می سازند چونکه دانستی که ایشان بر یک حال
 نمی بوده اند. حاضر باشی و اعتماد بر آن یک حال | ایشان نکنی.

بیت

اگر درویش بر حالی بماندی سر | دلست از دو عالم بر فشاندی

مبادا که در حالت قبض و غضب ایشان پیش | آبی و به بی سعادت لزل و لبد مبتلا شوی نعوذ
 بالله من غضب الحليم. | چونکه حق سبحانه و تعالی ترا بخاک بوسی آستانه این طایفه و
 محبت ایشان مشرف ساخت شب و روز پاسبان احوال خود باشی زینهار از سر هزل و بازی کرد
 این طایفه نکردی تا بفضیحت دنیا و آخرت مبتلا نشوی. [F. 123a]

بیت

زینهار درین کوی بیازی نایی تا کار قلندری نسازی نای

بعد از آنکه حق سبحانه و تعالی از کمال فضل و عنایت خود ترا مشرف ساخت بدوستی خود و
 دوستی دوستان خود ترا میباید که همیشه خانه دل خود را که آن تختگاه سلطان محبت او و
 دوستان اوست | از خس و خاشاکه محبت غیر که آن دشمنان حضرت حق اند سبحانه پاک و
 مصفا نگاه داری.

بیت

خانه دل را از غیرش پاک دلر تا نباشد آن لعین را با تو کار

بدان لی طالب صادق که بعضی از علامات | آنکه شیطان طالبان این راه را برا خود در آورده
 است و از راه مستقیم بر آورده است. آنست که چیزهایی | که نفس و طبیعت بآن مایل است در
 خاطر او القا کرده است که | مصلحت او در طریق دران نیست و آن عزیز | او را از آن منع فرموده
 است. | و او این را تزیین | کرده در نظر | طالب نیکو نموده و ذوق و حالی از پیش خود |

باو جشانیده که آن حال و ذوق نفسانی و طبیعت است | که هنوز | طالب از مقام نفس و طبیعت بیرون نیامده و طالب آنرا ذوق و حال روحانی خیال کرده بآن مغرور شده و این غرور سبب محرومی شده او را از صحبت آن عزیز و کشیده | او را بکوشها و مایل ساخته طبیعت او را بتنهائها چونکه هنوز در مرتبه نفس و طبیعت است و تمیز میان ذوق و حال روحانی و نفسانی نمیتواند کرد. | علامت این حال بدانکه محروم ساخته او را از سر و صحبت آن عزیز آن ذوق و حالی را که پیش ازین از صحبت آن عزیز [F. 124a] حاصل شده منکر ساخته او را.

بیت

منکر چه شوی بحالت زنده دلان چون هر چه ترانست کسی را نبود

نصیحت و وصیت این | ضعیف بنسبت طالبان این زمان خراب آنکه زینهار و هزل زینهار | که از صحبت | همچنین بد بختی که او مردود و محروم شده باشد از صحبت | این طایفه و ترجیح کرده باشد خلوت و تنهایی را بر صحبت شریف این طایفه با وجود | این همه مبالغه که در کلام الله و احادیث | و سخنان مشایخ | واقع شده باشد دور باشید که ترجیح بلا مرجح عبارت ازین نوع ترجیحیست.

بدانید ای طالبان طریق که عبارت از حنال^۷ | مصل این بد بخت گمراه است. قوله تعالی وار کعوامع الر اکعین.^۸ این آیت دلیل [و امر]^۹ است | بر جماعت و فضیلت جماعت و نیز دلیل و امر است بر صحبت و بر فضیلت صحبت چنانکه گفته اند | الجماعة رحمة یعنی در جماعت رحمتست و در تنهایی صد هزار فتنه و آفت.

بیت

نادرست آنکه مرد تنها رو نور حق افکند برو پر تو

^۷ ضال؟

^۸ Qur'an II:43 (with nonstandard spelling).

^۹ Marginal insertion.

إِصْحَبُوا مَعَ اللَّهِ فَإِنْ لَمْ تُطِيقُوا فَأَصْحَبُوا مَعَ مَنْ يَصْحَبُ مَعَ اللَّهِ سَخَنَ مَشَايِخُ
لست.

بیت

صحبت پیر به ز هر عملست | هر که با او نشست در عملست
این عمل همجو را ز بنهانست | رهبر سوی وصل جانانست

الشيطان يفر من ظل عمر

بیت

سایه رهبر به است از ذکر حق

کمال بی سعادتِ آن بد بخت آنکه باین همه تنهایی را اختیار کرده از پیش خود کاری میکرده
باشد.

بیت

از سر خود هر که کاری میکند | بخت دولت را فراری میکند

و يَقِينٌ وَ تَحْقِيقُ بَدَانِي كَمَا لَشَرَفٍ [F. 124b] وَ أَكْرَمَ هَمَّةٍ طَرِيقَ صَحْبَتِ وَ جَمَاعَتِ شَرِيفٍ
صحبت و جماعت هزل را بار بهتر است از وحدت و تنهایی و در جماعت هیچ خطر و آفت نیست
و در تنهایی صد هزل خطر و آفت است.

بیت

نا درلست آنکه مرد تنهر و | نور حق افکند بر او بر تو

اگر همجنان بود که به تنهایی کار بجایی رسیدی انبیا احق و اولی بودن به تنهای رفتن
چراکه کمال استعداد و قوت و قدرت مر ایشانرا | است با این همه قوت و قدرت تنها این راه را
بپایان نتوانستند برد. ازین جهت معجزات^{۱۰} | ظاهر ساختند و جماعتی را بخود بار ساختند و
این راه پر خوف و خطر را بپایان بردند.

^{۱۰} معجزات؟

بیت

هر نبی اندرین راه | در است
معجزه بنمود همراهان بجست
زانکه انبوهی جمع کاروان
دشمنانرا بشکند تیغ سنان
حاصل این آمد که یار جمع باش
همجویتگر از حجراری تراش

| هر کرا بینی که این راه پر | خطر را تنها پیش گرفته است.

بدانکه او تنها نیست و راه برا و درین زمان شیطانست و او راه شیطان پیش گرفته است بحکم
مَنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ شَيْخٌ فَشَيْخُهُ الشَّيْطَانُ شَيْخٌ لَوْ فِي زَمَانِ شَيْطَانِست | این همه خیالات
فاسده که در سر او پیدا شده است و او را مغرور ساخته بخود همه القای شیطانست. نتیجه اش
انکه او را از صحبت آن عزیز بریده است.

بیت

هر کرا دیو از کریمان و ابرد
بی کسش یابد سرش را او خورد

یقین دانی که یک بد است از صحبت این طایفه دور ماندن مگر شیطانست.

بیت

یک بد است از جمع رفتن یکزمان
مگر شیطان باشد این نیکو بدان

اگر خواهی که انبار طاعت و عبادت تو بر تو سالم ماند از شر و مگر شیطان نیم ساعت
[F. 125a] از صحبت شریف این طایفه مبر.

بیت

کر تو این انبار خواهی پر ز پر
نیم ساعت تو ز هم درد آن مبر

وصیت دیگر انکه طالبان طریق یقین تا ممکن است میباید با احمقان و نادانان نشست و
خواست نکنند که هیچ زهری قاتل تر از صحبت احمق نیست.

بدانکه احمقان فروانند اما بدترین احمقان آن بد بختیست که مردود این طایفه است صحبت او و

سخن او ره‌ریست قاتل که هر که جشید هلاک دنیا و آخرت شد همچنانکه رنج او را تدلرک نیست مقتول این زهر را نیز تدلرک نیست.

بیت

سر مکو کاحمقان فرا و انغد که ندلرند تاب این گفتار

منقولست که حضرت عیسی | در راهی میرفته اند احمقی در راه پیش آمده ایشان را
همچنانکه | شخصی از شیر گریزد از وی میگریخته اند. | شخصی | دیگری از پی ایشان
می دویده هر چند | سو کند داده ایشان نمی ایستاده اند. آخر سو کند بخدا داده ایشان
ایستاده اند. | گفته یا عیسی تو آن مردی نیستی که مرده از دم تو زنده میشود. گفت آری
بآن خدایی که جان من در قبضه قدرت لوست که بر مرده هفتاد ساله دمیدم زنده شد و در احمق
هیچ اثر نکرد.

بیت

ز احمقان بگریز جون عیسی گریخت صحبت احمق بسی خونها | بریخت

دیگر بدان ای طالب صادق که اگر بناگاه در خود خاطری یابی که ترا | بگنجهای کوه و بر
کوشها از صحبت پیر میکشیده باشد همچنانکه طریقه مسلوکه اکابر ما تقدم بوده است زینهار
تا ممکن است این خاطر را از خود نفی کنی که این بنسبت تو درین زمان خاطر شیطانست |
ترا میخواهد که از صحبت [F. 125b] این عزیز جدا سازد دیگر او داند که بتو جها خواهد کرد.

بیت

گر | یکساعت ببری زن معین مبتلا کردی تو بابئس القرین

اگر ترا نعوذ بالله یکساعت از صحبت آن عزیز جدا سازد بصحبت خودش که تبس القرینست
مبتلا خواهد کرد حضرت مخدوم ما | می فرموده اند | روزی در ملازمت حضرت ایشان در
دامنه دشت کمانکران میرفتم بناگاه شیطان این خاطر را در من القا کرد که در صحبت ایشان
کار نمی توانی کرد. همیشه آمد شد پاشاه و امرلست همه اوقات | بهمین ها میگذرد چه

شود اگر از ایشان اجازت خواهی و جندگاه درین کوشهای کوه بریاضت مشغول باشی درین اندیشه بودم که ناگاه ایشان هی زدند و گفتند ملا محمد چه چیزها بر خاطر خود میکذرائی | آنچه بر خاطر گذشته بود عرض کردم گفتند آری این طریقه مسلوک اکابر است اما بنسبت تو این خاطر شیطانست | او ترا میخواهد از من جدا سازد | او داند که بتوجهها خواهد کرد | این بیت خواندن که

بیت

در کوه جو میروی بمن باش	کامر و ز معاذ در جبل نیست
یک بد است از جمع رفتن یکزمان	مگر شیطان باشد این نیکو بدن
هر کرا دیو از کر میان و لبرد	بی کسش یابد سرش را او خورد

وصیت دیگر بنسبت طالبان طریق آنکه هر جگاه | حق سبحانه و تعالی عنایت کرده بصحبت دوستی از دوستان خود مشرف سازد و او را توفیق خدمت و ملازمت او تواند بود همین | بس و دیگر هیچ عملی از اعمال این طایفه نتواند کرد منت دارد و شاکر باشد و هیچ ملالتی بخود راه ندهد که این [F. 126a] ویرا بهتر است از آنکه بسر خود در کوشه نشیند و ذکر گوید.
| الشیطان یفر من ظل عمر | سایه رهبر به است از ذکر حق

| مخدوم ما میفرمودند قدس سره که یکباری حضرت ایشان بتاشکند | آمدند ماه رمضان بود | فقیر | نیز بکوج خود بهمراهی ایشان | آمده بودم شاهی بیک خان ترکستانرا گرفته بود تمام | مردم ترکستان | کرسنه و خراب بتاشکند آمده بودند. حضرت ایشان باین فقیر اشارت کردند که میخواهم که کرسنهای ترکستانرا سیر سازم. میباید که بخدمت تو قایم باشی فقیر | باشارت عالی ایشان بخدمت قایم شدم بحدیکه هر | شب هفتصد تاه می پزاندن نان | و هفت کوسفند آش می بختم و بخش میکردم تا وقت سحر مرا | فرصت طعام خوردن نبود بخاطرم گذشت که همه کار | تو همین | خدمت شد هیچ عمل دیگر از عمال این طایفه نمیتوانی کردن کار تو چه خواهد شد | درین اندیشه بودم که ناگاه این خاطر پش ایشان ظاهر شده است غلام بچه را

فرستاده اند که او را طلب کن غلام بجه آمد که ترا میطلبند | من | دانستم که خاطر نا خوش
 من | پیش ایشان ظاهر شده است لستغفار کنان پیش ایشان رفتم متوجه | من شدند و گفتند معنی
سید القوم خادمهم را دانسته بعد از آن بیان کردند و گفتند بدانکه جمع که بطریقه مشغولند
 مناسب هر کسی حق سبحانه و تعالی فیضی فایض میکرد اند خادم را نیز مناسب استعدا او
 فیضی باو مرسد زیادتى آنکه از حصّه هر یک ازین جماعت او را نصیبه میرسد [F. 126b] جندان
 مبالغه کردند که نزدیک بود که از هم پاشم در همان بجا^{۱۱} بخود عهد کردم که مثل این خاطر
 بخود راه ندهم. | دیگر هرگز مرا ثقلی در | خدمت نشد قال النبی علیه السلام | من خدم
 خدم.

خدمت تو کنی کوی ز میدان ببری	و تو نکنی هر که کند او ببرد
خدمت ترا بکنکره کبریا کشد	این سقفگاه را به ازین نردبان مخواه

وصیت دیگر آنکه بیان رعایت آداب کرده شد بمقتضای بشریت | رعایت بعضی آداب
 نتوانی کرد | بنابر این شیطان مدخل یافته وسوسه کرده گوید که چونکه رعایت ادب در پیش این
 عزیز نمیتوانی کرد بهتر آنست که بر گوشه روی و گاه گاه ملازمت کنی و زینهار نکنی که این
 همان سخن است که ترا میخواهد که از صحبت او جدا سازد و او داند که بتوجهها | خواهد کرد.
 بیت

بی ادب حاضر زغایب خوشتر است	حلقه گر چه کج بودنی بر در ست
-----------------------------	------------------------------

چراکه نهایت طریق بیرون آمدنست از اوصاف نامرضی و متصف شدنست بصفت مرضیه | این جز
 در صحبت این طایفه لت و کوب ایشان متصور نیست.

آدمی را جلد نامد بوغ دان	کذ رطوبتها شده زشت کران
تلخ تیز مالش بسیار ده	تا شود خوب لطیف بافره

^{۱۱} نجا؟

| قال النبي | عليه السلام كل مولود يولد على الفطرة | لكن فابواه يهودانه^{١٢} و
 ينصرانه و يحسبانه یعنی فرزندان آدم در اصل همه باک و باکیزه اند که هیچ رنگی
 نیست ایشانرا بواسطه تعلقها در دنیا هر کسی رنگی پیدا میسازد و آن رنگ حجاب میشود او
 را از آنجناب و عبارت [F. 127a] از این رنگ آن وجود و | هستی است که کسب کرده است در
 دنیا.

بیت

چونکه بیرنگی اسیر رنگ شد موسی با موسی در جنک شد

| بس سبب خرابی و دور ماندن او از آنجناب این وجود | و هستی شد تا زمانی که این وجود و
 هستی را از خود باک نسازد مثل پیش نزدیک شدن او را بآنجناب ممکن نیست و نیز
 ممکن نیست که او بخودئ خود خود را همچنان | تواند ساخت ضرورت او را محتاج میباشد شد
 بکازری چنانکه کرباس را خواهند که باک و مصفا سازند محتاج میشوند بکازری | عبارت از
 کازر اینجا این طایفه | اند | تا مدتهای مدید این طایفه شخصی | رالت و کوب و شست و
 شوی بسیار نمیکند باصل خود که آن طهارت و صفاست | عود نمیکند عبارت از آن
 صفا آن بی رنگست.

بیت

چون به بیرنگی رسی کان داشتی موسی فرعون دلرند آشتی

وقتی که دانستی که تو بخودئ خود این رنگ و ریو را که درین مدت در دنیا کسب کرده
 نمیتوانی دور ساختن و باصل خود که آن دریای حقیقت و بی رنگیست واصل شدن
 ناجارتر میباشد بیکی کازری رسانیدن و خود را باو تسلیم کردی مدتهای مدید کالمیّت بین
 یدئ الغسّال تا او ترا بهر سنک و آبی که خواهد بزند این رنگ و ریو ترا شکند و باصل خود
 که آن دریای حقیقت و بی رنگیست واصل سازد.

^{١٢} یهدبانه

Written above line in a different hand; looks like a correction.

بیت

لشکسته همی‌خرند در ین راه
آب کوزه جون در آب جه شود
وصف لو فانی شد و ذاتش بقا
میزن تو سبوی خویش بر سنک
محو گردد در وی جو او شود
ز ین [F. 127b] سپس نی کم شود نی بد
لقا

هر جگاهی که حق سبحانه و تعالی ترا باین سعادت مشرف ساخت و بصحبت همجنین کازری
رسانید | لو | را بلت و کوب و شست و شوی بسیار بحقیقت خود که آن دریای بی رنگیست
رسانید این زمان دریا تو شدی این زمان | هر جه از تو صادر میشود از ن دریاست ترا هیچ
نیست زبان حال تو | ین زمان این بیت می سراید که

بیت

من عشقمُ عشق من جه پرسی
از سر تا بای محویارم
جانم همگی ز تن جه پرسی
اینست سخن سخن جه پرسی

بدان ای طالب صادق که مراد از ین دریای بی نهایت که گفته شد دریای عشق است.

بیت

دل دلا جار و بی بدستم آن نکار
گفت از ین دریایر انگیزان غبار

بدانکه جاروب عبارت از نسبت شریف این طایفه است | نکار عبارت از ین طایفه علیه اند |
دریا عبارت از وجود طالبان این طریق است | جه غبار عبارت از ان وجود و هستی است که
طالبان در دنیا کسب کرده اند | گفتن | بر انگیزان از ین دریا | اشارتست برفع غبار وجود
و هستی سالک | بعد از رفع غبار وجود و هستی سالک این زمان محبت الله از ته دل سالک
آتش صفت سربر میزند و میسوزد جاروب را که عبارت از نسبت این طایفه است که آن ذکر است
| بعد از ظاهر | شدن آتش محبت از ته دل سالک میسوزد ذکر و فکر و هر جه نشان غیر و
غیریت است که هیچ چیز از نشان غیر و غیریت در | باقی نمی ماند.

بیت

عشق آن شعله است کو جون بر فروخت
 هر چه جز معشوق باقی جمله سوخت
 تیغ لا در قتل غیر حق براند [F. 128a]
 در نکر زن بیکه بعد لا چه ماند
 ماند الا لله باقی جمله رفت
 شاد باش ای عشق شرکت سوز زفت
 | گفت ازین آتش تو جا رو بی برل

مراد ازین گفتن که تو ازین آتش جار و بی برل آتش دریای عشق است | مقصود ازین جا
 رو ب که ازین آتش تو جار و بی برل اشارت بحصول وجود موهوب حقانیست. |

شعر

کردم از حیرت سجودی پیش لو
 گفت بی ساجد^{۱۳} سجودی خوش بیار

چونکه این مقام مقام حیرت سالکست سجده کردن سالک اشارت از فانی ساختن سالک است
 خود را در محبوب حقیقی

شعر

آه بی ساجد سجودی جون خوش بود
 این زمان ساجد و مسجود همه لوست

که آنه هو الساجد و المسجود انه هو العابد و المعبود.
 گفت بیجون باشد و بی بی خار خار

این گفتن میتواند بود که عطای وجود موهوب حقانی حضرت بیجون باشد مر سالک را
 چرا که وجودی که در وی دغدغه و خارخاری نیست وجود موهوب حضرت بیجونست.

بدان ای طالب صادق که مقصود حق سبحانه و تعالی از خلقت بشراظهار محبت خودش بود.

بیت

غرض از عشق توام جاشنی درد و غم است
 ورنه زیر فلک اسباب تنعم چه کمست

بدانکه حضرت حق سبحانه و تعالی دریایی بود موج و بی نهایت از عشق موجی زد متقاطر شد

^{۱۳} بیاحد؟

قطره ها درین عالم افتاد عالم و هر چه در عالم است عبارت از آن قطره هاست هژده هزار قطره
 درین عالم افتاد هژده هزار عالم شد | یکی ازین هژده هزار انسانست که | جامع جمیع این هژده
 هزار عالم اوست [F. 128b] یعنی آنچه در هژده هزار عالم هست همه در وجود شریف انسان هست
 | مقصود حق سبحانه و تعالی از آفرینش این هژده هزار عالم وجود شریف | انسان بود | حکیم
 مطلق جله شأنه خولست که کمال قدرت بالغه خود را درین وجود ظاهر سازد لولا وجود شریف
 حضرت محمد رسول الله | را آفرید و هر چه بود در ممکن | غیب آلهی | همه در آینه وجود
 شریف او ظاهر ساخت چنانکه بعضی اکابر گفته اند محمد رسول الله یعنی آینه که هیچ چیز
 نماند در ممکن غیب آلهی که الا در و ظاهر شد.

بیت

ما آینه ایم او جمالی دلرد
 او را ز برای دید او در بایم

| قال | النبی علیه السلام کنت نبیا و آدم بین الماء و الطین و قال | النبی علیه
 السلام أوّل ما خلق الله تعالی نوری یعنی غرض حق سبحانه و تعالی از آفرینش وجود
 شریف او صلی الله علیه و سلم ظهور ذات شریف خودش بود.

بیت

بی ما بخودش نظر نیامد
 از ما بجز این هز نیامد

لولا ذات شریف خودش را همچنانکه بود در آینه وجود شریف او صلی الله علیه و سلم | جلوه
 داد و مقصود از خلق عالم ذات شریف او بود صلی الله علیه و سلم. | قال | النبی علیه
 السلام حکایة عن الله تعالی لو لاک لما خلقت الافلاك. بعد از وی صلی الله علیه و
 سلم در آینه دلهای امتان او صلی الله علیه و سلم بقدر متابعت ایشان او را در آینه دلهای
 ایشان ظهوری دلرد.

بیت

ظهوری دلرد اندر جمله عالم	ظهوری کاملش در ذات آدم
برین معنی شدن مخصوص میدان	همه جنّی و ذرّیات آدم
درین معنی که من گفتم شکی نیست	کواه او همه ذرات عالم
جودید این را ز ما و من بر آمد [F. 129a]	سر جمله سلاطین بور لاهم
تجلی ربه فی ذاته کل	لعمرك لا تغافل عنه فافهم
بر این معنی که گفتم چون رسیدی	ملازم باش کو لصیبت فلزم
اگر مردی کلی تو حید می بوی	بیارانت بکوالشمت فاشم
بحمد الله بدین معنی رسیدی	بشکر ایش بخوان اخلاص الحمد

قوله تعالی و مَا خَلَقْتَ الْجَنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونَهُ^{۱۴} | اگر چه هر کار و هر کسبی که در عالم متصور است از آدمیان در وجود می آید لَمَّا مقصود حق سبحانه و تعالی از آفرینش آدم همین عبادت و معرفت خودش بود.

بیت

آدمی را هست در هر کار دلاست لیک از و مقصود این خدمت | بدلاست

اگر چه آدمیانرا استعداد و قابلیت آن داده است که بهر صفتی از اوصاف موصوف شوند اما غرض و مقصود حق سبحانه و تعالی هیچ یک از ینها نیست چراکه غرض و مقصود | حق سبحانه و تعالی از آفرینش آدم عشق و محبت خودش بود.

بیت

غرض از عشق توالم جاشنی درد غمست ورنه زیر فلک اسباب نتعم چه کمست

وقتی که همچنین باشد بس آدمیان نیز میباید که هیچ کاری و عملی را بر عبادت و معرفت حق سبحانه و تعالی ترجیح نکنند تا ترجیح بلا مرجح لازم نیاید.

بیت^{۱۵}

لی دل بغیر عشق مکن شیوه هوس کز آفرینش تو غرض عشق بود بس

^{۱۴} Qur'an LI:56.^{۱۵} This verse also appears in this manuscript on folio 104a.

بدان ای طالب صادق که غرض حق سبحانه و تعالی از آفرینش این بود که گفته شد تا زمانی که آدمی در قید حیات است او را استعداد و | قوت آن داده اند که این معنی را حاصل کند | اگر درین مدت حیات باین آلات و استعدادا توفیق یافت که این معنی را حاصل کرد رفت بآب روی هر چه تمام تر [F. 129b] و اگر نه ماند همچون مرغ خانگی خور و ذلیل بآب و دانه دنیا گرفتار | نا بودن همچنین شخصی بهتر است از بودن او.

بیت

گر عمر من دل شده زینسان کزرد | نا بودن من به است | از بودن من
آن روح را که عشق حقیقی شعار نیست | نا بوده به که بودن او غیر عار نیست
در عشق باش مست که عشق است هر چه هست | بی کار و بار عشق بر دوست بار نیست

قال النبی | علیه السلام مَنْ مَاتَ فَقَدْ انْقَطَعَ عَمَلُهُ إِلَّا عَنْ ثَلَاثٍ وَلَدٍ صَالِحٍ يَدْعُو لَهُ بِالْخَيْرِ وَ صَدَقَاتٍ جَارِيَةٍ وَ عِلْمٍ نَافِعٍ يُنْتَفَعُ بِهِ.

بدان ای درویش که ازین حدیث امید ولری بسیار است مرگناه کاران عاصی را | اگر این سه چیز یا یکی ازین سه چیز از شخصی مانده باشد. بعد از انقطاع حیوت از وی تا زمانیکه اینها هست در دنیا | و مردم ازینها فایده میگیرند گویا که او زنده است و بعمل مشغولست بحساب درجات در ان عالم همیشه در ترقیست بالاخره امید است که حق سبحانه و تعالی بآنچه مقصود است از آفرینش او را برساند انشا الله تعالی.

بدان ای درویش صادق که یکی ازین سه چیز که گفته شد فرزند صالح است. و دوم صدقات جاریه مثل مسجد و رباطه و پل و مانند اینها. و سیوم علم نافع منتفع به یعنی علمی که نفع او عام باشد بر همه خلق خدا مراد ازین علم علم دینست. چنانکه گفته اند:

بیت

علم دین فقه است تفسیر و حدیث | هر که خواند غیر این گردد خبیث

بدان ای درویش که کمال استعداد و قوت و قدرتی که حق سبحانه و تعالی بآدمی داده است میباید

که قانع نشود باین که او خود عمل [F. 130a] میکرده باشد تا تواند اهتمام نماید که این سه چیز که گفته شد نیز از وی بماند تا بعد از انقطاع | حیوة از وی عمل وی منقطع نشود | بد الابداد در ترقی باشد در مدارج قرب چراکه دنیا دار عملست و آخرت دار قرب و جزا هر چند عمل پیش قرب پیش.

بیت

قرب نی بالا | و پستی رفتن است قرب حق از قید هستی رستن است

خوشی حال کسی که حق سبحانه و تعالی او را توفیق عمل در حین حیات تا زمانیکه در | حیاتست داده باشد و فایده بسیار نیز از و در زمان حیوت بخلق خدا میرسیده | از اینجا معلوم میشود که حق سبحانه و تعالی را باو الطاف و عنایت بسیار است.

بیت

خدا را بر آن بنده بخشایش است که خلق از وجودش در آسایش است

| دیگر کمال عنایت آنکه با این همه آن سه چیز که گفته شد از وی می مانده باشد.

بدان لی طالب صادق که مقصود حق سبحانه و تعالی از همه طاعات و عبادات و خیرات درد و سوز است | شرف انسان بر ملک و بر جمیع مخلوقات از جهت درد است و این درد خاصه انسانست که هیچ | از مخلوقات دیگر را نیست.

بیت

علم هست آنجا که سرلر هست طاعت روحانیان بسیار هست
سوز جان درد دل میبر بسی زآنکه این آنجا نشان ندهد کسی

| جه شرف انسان بر یکدیگر از زیادتئ درو است که

بیت

ذرة درد خدا در دل ترا بهتر از هر دو جهان حاصل ترا

و اگر شخصی علم اولین و آخرین را حاصل کرده باشد و درد نداشته باشد او هیچ حاصل

نکرده | این علم و عمل او را | قدر و قیمتی نیست | بآنجناب. | بدانکه آنچه قدر و قیمتی
دارد در آنجناب | نیست [F. 130b] درد و سوز است.

بیت

سوز جان درد دل میبر بسی زانکه این آنجا نشان ندهد کسی

بدانکه هیچ خوشی آدمی را درین عالم و در آن عالم خوشتر از درد نیست.

بیت

درد آمد خوشتر از ملک جهان تا بخوانی مر خدا را در نهان
نالۀ بی درد از افسرده گiest نالۀ با درد از دل برده کیست

بدان لی درویش که سرمایه سعادتیکه حق سبحانه و تعالی بدوستان خود عطا کرده است | که بآن
سرمایه سود بسیار حاصل کردند که آن وصل محبوب حقیقی است آن درد است.

بیت

سرمایۀ سعادت ما در دیار بود ورنه بسعی ما کره از کارکی | کشود

لولا بدانکه درد چه چیز است؟ بدانکه عبارت از درد آن سوز و المیست که از فرقت محبوب
حاصل میشود در دل محب | آتش صفت میسوزد | هر چه نشان غیر و غیریت است | هیچ چیز از
نشان وجود و هستی محب باقی نمی ماند.

بیت

عشق اینجا آتش است عقل دود عشق جون آید گریزد عقل زود

بدانکه | هیچ لذت و خوشی عاشق را شیرین تر از درد محبوب نیست.

بیت

مسلمانان مسلمانان مرا ترکیست یغمایی که لو صفهای شیراترا بدراند به تنهایی
به پیش خلق نامش عشق | پیش من بلای جان بلا و محنت شیرین که جز با او نیاسایی
دهان عشق میخندد دو چشم عشق می کرید که حلوا سخت شیرین است | نا بیدلست
حلوایی

بدانکه مراد از عشق آن شعلهٔ محبت است که از ته دل محب سریر میزند و میسوزد هر چه نشان
غیر و غیرت است.

بیت

عشق آن شعله است کو چون بر فروخت هر چه جز معشوق باقی جمله سوخت

بعد از سوختن نشان غیر و غیریت بآتش محبت محبوب این زمان [F. 131a] زمان طرب و
شادی محب است.

بیت

اگر تو یار نداری چرا طلب نکنی و کر بیار رسیدی چرا طرب نکنی
شادی جاوید کن از دوست تو تا ننگنجی همجو کل در پوست تو

| دیگر بدانکه جلوه کر در جملهٔ ذرات کاینات جز عشق نیست.

بیت

عشق است بس که در دو جهان جلوه میکند گاه از لباس شاه که از کسوت کدا

اگر چه جلوه کر در جملهٔ ذرات کاینات جز عشق نیست اما جلوهٔ تمام و | کاملش در ذات
آدمیست.

بیت

ظهوری دارد اندر جمله عالم ظهوری کاملش در ذات آدم
در ین معنی که میگویم شکی نیست کواه | او همه ذرات عالم
جو دید این را ز ما و من بر آمد سر جمله سلاطین پور لاهم

دیگر بدانکه این همه معارف و حقایق و سخنان شیرین که انبیا و اولیا گفته اند از لذت و
شیرینی عشق است.

بیت

گر عشق نبود غم عشق نبودی جندین سخن خوب که گفتی که شنیدی
گر باد نبود که سرزلف ربودی رخسادهٔ معشوق بعاشق که نمودی
| چون قلم اندر نوشتن می شتافت جون بعشق آمد قلم بر خود شکافت

دیگر بدانکه عزیزکه عاشق را بوصل محبوب حقیقی میرساند آن عشق است.

بیت

| عشق است هر چه هست بگفتیم گفته اند | عشقت بوصل دوست رساند بصر ب رست

بدانکه پروبال عاشق که میرساند عاشق را بوصل محبوب حقیقی آن عشق است.

بیت

عشق را پانصد پیر است هر پیری | ز فرلز عرش تا تحت الثری

| دیگر بدانکه عاشق چه نوع مرغی را میگویند؟ عاشق مرغی را میگویند که پر و بال وجود و

هستی او باتش محبت محبوب سوخته | بجایی رسیده [F. 131b] باشد که ذرره از نام و نشان

وجود و هستی | درو باقی نمانده باشد.

بیت

چون نماند عشق را پرولی او | قلم اینجا رسید و سر بشکست
او جو مرغی ماند بی پرولی او | کارها ز لول با بنیاد به

بدان ای طالب صادق که آدمیان هر کاری که میکنند در دنیا و آخرت لولا میباید که | بنای او را

عالی و محکم سازند تا بنای ایشان ارتفاع پذیرد | چنانکه در دنیا | شخصی خواهد که عمارت

عالی سازد لولا بنای او را عالی و محکم | سازد تا بنای او ارتفاع پذیرد همچنین هر که خواهد

که بنای دین و ملت | او محکم و عالی شود لولا بنیاد او را محکم و عالی سازد تا دین و ملت

او عالی و مرتفع شود تا درجات و مقامات او سبب قرب و تردیکی بآنجناب شود.

بیت

قرب نی بالانه بسنی رفتن است | قرب حق از قید هستی رستن است

بدان لی درویش صادق که بنای عبادت و معرفت بر لقمه است. چنانکه گفته اند:

بیت

لقمه تخم است برش اندیشها | لقمه بحرو گوهرش اندیشها

بنای عبادت و معرفت که لقمه است اگر | حلالست نتیجه اش همه ذوق | و حال و معرفت است |

نهایت رفعت و ترقیٰ لو | حق است سبحانه و تعالی که بآنجا میرسد این عمارت که بنای لو
 لقمه حلالست هر چند عالی تر میشود بنای لو محکم تر میشود. | قال النبی | علیه السلام
 العبادت عشرة اجزاء تسعة منها طلب الحلال و الواحد منها سایر العبادات. |
 ینجهت اکابر طریقت جد و اهتمام بسیار نموده اند در طلب لقمه حلال و نیز اختصار بهمین
 نکرده اند بلکه احتیاط بسیار کرده اند در بختن که میباید که پزنده ها در زمان
 بختن | غافل نباشند چونکه معرفت نتیجه [F. 132a] لقمه است.

بیت

غافل مشو که مایه ظلمات غافلست بایاد دوست باش که جانرا جلی کند

چنانکه منقولست از حضرت خواجه بزرگ، خواجه بهاء الحق و الدین | که یاران ایشان از وجه
 حلال طعامهای بتکلف می بخته اند همه از سر | وقوف و آگاهی هیچکس را زهره آنکه
 جومجه از سر غفلت بر دیک اندازند نبوده اگر جومجه را بر غفلت بر دیک میخسته اند
 نمی خورده اند و نیز هیچکس را خوردن نمی مانده اند | چیزیکه بغفلت بخته شده است غفلت
 بار خواهد آورد از ینجهت یاران و خادمان ایشان و کس و کوی یاران ایشان همه بر مرتبه حضور
 و آگاهی مشرف شده | اند.

منقولست از حضرت ایشان که یکباری حضرت شیخ شادی | بجمعی از یاران بغرا
 می بخته اند اتفاقاً شخصی برک بغرای بغفلت بردیک انداخته باشد حضرت | ایشان در
 کوشک عارفان واقف شده از آنجا خلق ایشانرا گرفته | باشند. هر چند کرده | نتوانسته اند
 خوردن | دانسته اند که در اینجا حکمتی خواهد بود بغراها دردیک کرده منتظر نشسته
 بوده اند که بیکبار حضرت ایشان بغضب هر چه تمامتر رسیده اند و گفته اند هی
 نامردان آشیکه باین طریق خواهید خورد چه نتیجه خواهید یافت بو بینید کمال شفقت حضرت
 ایشانرا بر طالبان طریق.

| دیگر آنکه در زمان | خوردن بر سر هر لقمه حاضر و آگاه باشند که مباد آنکه لقمه بر غفلت
 خورده شود که نتیجه اش غفلت خواهد بود | گفته اند که هر لقمه که بر میدارد بسم الله
 گوید. و در زمان خوابیدن الواجد گوید و در زمان فرو بردن الحمد الله گوید. از سر حضور و
 آگاهی نه بر غفلت. | و صیت [F. 132b] دیگر بسالکان طریق اینست که در هیچ زمانی با
 غافلان نشست و خولست نکنند علی الخصوص در زمان خوردن طعام.

بیت

با عاشقان نشین همه عاشقی کزین با آنکه نیست عاشق یکدم مشوقرین

| مخدوم ما | میفرمودند که حضرت ایشان | مودند که یکباری بصحبت امیر قاسم | در آمدیم
 گفتن با بو هیچ میدانید که درین زمان معارف و حقایق آلهی جرا کمست باز خود عنایت
 فرموده گفته اند | بنای این کار بر تصفیة باطنست و بنای تصفیة باطن بر لقمه حلال | در
 این زمان لقمه حلال بسیار کمست | تا زمانیکه دست | من کار میکرد طاقیه هزلر بخیه
 میدوختم | وجه معیشت ما از آنجا بود. بعد از آن کتابخانه از آباء | ما مانده بود. آنرا فروخته
 وجه تجارت ساخته ایم و از آنجا می خوریم چونکه لقمه خوردن بمنزله تخم انداختن شد
 در زمین | جد و اهتمام نمای که هیچ لقمه را در زمین دل بغفلت نیندازی که غفلت بار نیارد.
 بیت

| هر | چیز بکاری هم از آن جنس بد روی کر نیک مرد راهی برو تخم بد مکار

| دیگر آنکه سالک طریق را هر جگاهی که در سلوک و رفتار قصوری پیدا شود ملاحظه و
 احتیاط کند که در لقمه قصوری نبوده باشد اگر آنجا نیافت احتیاط کند که هم سفره و هم کاسه
 او غافل نبوده باشد اگر آنجا نیز نیافت بو بیند که فعلی و عمل از و در وجود نیامده باشد که آن
 سبب تفرقه خاطر او شده باشد باری بهر وجهی از | وجوه که گفته شد سالک میباید که تقصیر
 خود را بیداسازد تا بتوبه و استغفار [F. 133a] تدرک آنرا تواند کرد.

بدان ای طالب صادق که سالک طریق خواهد که هر لخط در ترقی باشد | هیچ زمانی و نفسی
 میباید که از نسبت خود غافل و ذایل نشود بهر که می نشیند و بهر جایی که میرود میباید که
 ملاحظه کند نسبت جمعیت او زیاده شد یا کم تر اگر زیاده شد | اگر همه دلا کوش دریده است
 صحبت او را غنیمت شمارد | اگر نعوذ بالله تفرقه اش زیاده شد اگر همه نور چشم است از وی
 قطع میبایدش کرد.

رباعی

و ز تو نرمید ز حمت آب کلت	با هر که نشست نشد جمع دلت
هر گز نکند روح عزیزان بحلت	زینهار از آن قوم گریزان میباش

تحقیق و یقین بدانکه سالک طریق یقین تا اینجنین احتیاط در سلوک و رفتار خود نکند
 هیچ گونه ترقی در مدارج قرب ممکن نیست که تواند کرد.

بیت

قرب حق از قید هستی رستن است	قرب نی بالانه بستی رفتن است
هست رب اناس را با جان ناس	اتصالی بیتکیف بی قیاس

تمت | الکتاب بعون الملک

الوهاب تمت

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذى نور قلوب العارفين بانوار جماله و جلاله و طهر نفوس
 السالكين بتحليات السمائه و صفات كماله و الصلوة و السلام على رسوله
 محمد المبعوث لبيان الشرايع و الحقايق و على آله و اصحابه المشحونه فى
 المعارب و المشارق.

لما بعد قال الله | تعالى الله ولى الذين آمنوا انخرجهم من الظلمات الى النور و
 الذين كفروا اوليائهم الطاغوت يخرجونهم من النور الى الظلمات.^١ و قال النبى
 | عليه السلام الفقر سواد الوجه فى الدارين و كاد الفقر ان يكون كفراً.
 اگر عشقت نياوردى وجودم از عدم بيرون ز اقليم عدم ننهاد مى هرگز قدم بيرون

بدان لى طالب صادق كه ما | و هر چه اين زمان در ين عاليم | معدوم صرف بوديم كه هيچ
 وصفى از لوصاف و هيچ السمى از السما ما را نبوده كان الله ولم يكن معه شىء.

بيت
 آن كان حسن بود نبود از جهان نشان
 الآن ان عرفت على ما عليه كان

و قال النبى عليه السلام كل مولود يولد على الفطرة فا بواه يسهوانه^٢ و ينصرانه و يحسانه جون
 باين عالم علم و ظهور آمديم اين همه اسما و لوصاف اينجا حاصل شد. ديگر بدانكه عالم عدم
 عبارت از ين ظلمت حفى است كه هيچ جيز در وى مرئ^٣ نميشود و آن مرتبه ذات صرف
 است. كان الله و لم يكن معه شىء. از اينجهت | آنرا تعبير بسياهى کرده اند | چونكه
 گفته اند:

^١ Qur'an II:257.^٢ ؟^٣ مرعى

بیت

ماترک سر بگفتیم تا درد سر نباشد [F. 134a] بالاتر از سیاهی رنگ دگر نباشد
چون به بنه نکى رس کان دلشتى موسى و فرعون د لار ندلشتى

قال الله تعالى صبغة الله و من احسن من الله صبغة.^۴

بیت

اصل همه رنگها از ان بى رنگيست من احسن صبغة من الله لى دل

بدانکه این عالم بى رنگى که معیر بسیایست مقام وحدت صرف است که هیچ وصفی از اوصاف او را نبود چون بعالم ظهور آمد این همه اوصاف و اسما او را اینجا حاصل شد سبب دورى سالک از آنجناب این اوصاف شد. | عبارت از وجود و هستی سالک این اوصاف است: هر جگاهی که خواهد سالک که بحقیقت خود | عالم وحدت و بیرنگیست باز گردد و بطریقه از طرق این طایفه عمل کرده خود را ازین وجود و هستی خلاص ساخت او فقیر است از فقرای این طایفه چونکه هیچ چیز از نام و نشان وجود و هستی در وی باقی نمانده.

بیت

تا ذره از وجود باقیست در بوته عشق میگذریم

| همه را کداخت این زمان حق سبحانه و تعالی عوض وجود او وجود شریف خود را که معبر بسواد اعظم است باو لزمانی داشت که عبارت از وجه باقی این وجه است در دنیا و آخرت این زمان جلوه کرد روی جز این وجه نیست. هر چه صادر میشود از وی از ان وجه باقیست که او را هیچ نیست.

بیت

سواد الوجه فی الدلین درویش سواد اعظم آمد بى گم بیش

| قال النبی علیه السلام الفقر اذا تم هو الله یعنی فقیر هر جگاهی که تمام ساخت فقر

^۴ Qur'an II:138.

خود را که عبارت از آن نیستی و فنا^۵ی اتم است که کمال و نهایت سیر الی الله است این زمان
عوض وجود او وجود حق است سبحانه و تعالی.

رباعی

لو را که فنا شیوه و فقر [F. 134b] آیین است نی کشف یقین نه معرفت نی دین است
رفت او زمین همین خدایماند خدا الفقر لذاتم هو الله اینست

این زمان هر چه صادر میشود از وی از آن حقست سبحانه و تعالی او را هیچ نیست.

بیت

آب کوزه چون در آب جو شود محو گردد در وی و جو او شود
وصف او فانی شد و ذاتش بقا زین سپس نی کم شودنی بد لقا

زبان حال او درین حالت این بیت می سراید که

بیت

[من عشقم و] ^۵عشق من چه پرسى جانم همگی ز تن چه پرسى
از سر تا بای محو یارم اینست سخن سخن چه پرسى

قال النبی | علیه السلام و کاد الفقران یکون کفراً چونکه مقام فقر بنهایت رسید این زمان
واجب میشود سالک را کافر شدن باین دین که ایمان ظاهریست چنانکه حسین منصور خلاج
گفت:

بیت

کفرت بدین الله و الکفر واجب علی و عند المسلمن قبیح

چراکه پیش ازین ایمان باین دین ایمان بغیب بود این زمان که مشاهده شد غیب نماند مقید
شدن درین زمان باین | ایمان بنامه باز ماندن است از مشاهده محبوب حقیقی.

بیت

کار نادان کو ته اندیش است یاد کرد کسی که در پیش است

Marginal insertion. ^۵

منقولست از حضرت خواجه بزوغ خواجه بهاء الحق و الدین | که روزی مولانا صلاح جامع مقامات ایشان در پیش ایشان ایستاده بوده اند حضرت ایشان قدس سره فرموده اند که رونده راه بهر جه تعلقست آن حجاب راه لوست | این بیت فرموده اند که

بیت

تعلق حجابست و بیحاصلی جو بیوندها بکسلی واصل

| حضرت مولانا صلاح گفته اند که بخاطر من گذشت که مسلمانانرا تعلقی بایمان ظاهری میباشد آن جون باشد؟ حضرت ایشان قدس سره تبسم | فرموده گفته اند [F. 135a] نشنیده که حسین منصور حلّاج جه گفته است و این بیت خوانده اند:

بیت

کفرت بدین الله و الکفر واجب علی و عند المسلمین قبیح

و گفته اند کار ایمان حقیقی دلرد | تعریف فرموده اند که الایمان عقد القلب بنفی جمیع ما تولهت القلوب الیه من المضار و المنافع سوى الله عز و جل.

| دیگر آنکه سواد الوجه فی الدلّین پیش اهل ظاهر این میتواند بود که شخصی را از املاک دنیا بسیار بوده باشد و نیز اعمال بسیار از برای آخرت کرده باشد چونکه | او را در این کار در دل | بیداشد هر جه داشت از دنیایی همه را بر خود حرام ساخت | و هر عملی که نیز از برای آخرت کرده بوده | بر خود حرام ساخت چنانکه منطوق این حدیث است که قال النبی | علیه السلام الدنیا حرام علی اهل الآخرة و الآخرة حرام علی اهل الدنیا و هما حرامان علی اهل الله تعالی. چونکه این طایفه از اهل الله اند دنیا و آخرت را در سر این کار در باختند و مردم میگویند او را که او دنیا و آخرت خود را هیچ | ساخت و روی خود را در دنیا و آخرت سیاه ساخت چنانکه میباشد در میانه مردم که شخصی | چیزهای خود را تلف کرد میگویند که فلانکس همه چیزهای | خود را تلف کرد و روی خود را سیاه کرد و یا فسقی کرد مرد

صالحی نیز میگویند که فلانکسی روی خود را سیاه کرد که آخرت خود را هیچ ساخت و یا خود میتواند بود که سواد الوجه فی الدلرین بنسبت این طایفه از جهت ظلیت باشد چونکه ظل الله در حقیقت این طایفه اند | چونکه صورت ظلمت در ظل میباشد و این صفت در دنیا و آخرت همراه ایشانست سواد الوجه [F. 135b] فی الدلرین از ینجهت گفته باشند چنانکه حضرت مولانا^۶ | فرموده اند:

بیت

کیف مد الطل نقش لولیاست دیدن ایشان شما را کیمیاست
سایه یزدان بود بنده خدا مرده این عالم زنده خدا

بدان ای طالب صادق که چون سالک | بجایی رسید که هیچ چیز از تعلقها که داشت در دنیا و آخرت که عبارت از وجود و هستی | سالک اینها | بود و حجاب | او از وصل محبوب حقیقی اینها بود همه | رفع شد که هیچ | از اینها نماند | فقر حقیقی این زمان بر وی مسلم شد | این فقر آن فقر بود که حضرت بسول صلی الله علیه و سلم | فخر میکرد بر همه کاینات که الفقر فخری و به افتخر این زمان او را هیچ چیز احتیاج نماند که الفقر لایحتاج الی شیئی چراکه احتیاج صفت بشریت است و لایحتاج الیه شیئی و نیز نیست محتاج هیچ چیزی بسوی آن فقیر این مقام مقام وحدت صرفست^۷ | هیچ چیز از نام و نشان غیر و غیریت باقی نمانده است که محتاج باشد بسوی وی.

بیت

کجا غیر و کو غیر کو نقش غیر سوی الله و الله مافی الوجود

این مقام مقام وحدت صرفست که هر وقت که اضافت ساقط شد وحدت ثابت شد.

بیت

نکو گویی نکو گفتست در ذات که التوحید اسقاط الاضافات

^۶ رومی در نسخه ۱۴۴۳.

^۷ حرف؟

و نیز درین مقام گفته اند الفقیر لا یحتاج الی الله | چونکه این مقام نهایت سیر الی الله است سیر بنده تا همین خاست یدگر او را احتیاج بالی الله نماند.

بیت

بنده بود اینها رسیده شاه شد رهبر و ره رو نماند و راه شد

اما بدان ای طالب صادق که اینها که گفته شد نهایت فقر و وحدت است که او را [F. 136a] بهیج چیز احتیاج نیست و هیچ چیز را باو احتیاج نیست این مرتبه ذات صرفست اما در مرتبه اسما و صفات فقیر محتاجست بهمة لثیا چراکه همه لثیا درین رمان آینه جمال نمای لوست جنانکه گفته اند الفقیر محتاج الی کل شیء. |

| جنانکه سید امیر حسینی میفرمایند:

بیت

بی ما بخودش نظر نیامد از ما بجز این هنر نیامد

| عزیز دیگر فرموده اند:

بیت

ما آینه ایم او جمالی دلرد
او بما محتاج ما محتاج نه
او را از برای دید او [در] ^ابایم
عاشقانرا به ازین معراج نه

چونکه سالک باین مقام عالی رسید که حق سبحانه و تعالی بذات خود در آینه دل | سالک تجلی فرمود این زمان جلوه کرد در وجود سالک جز ذات صرف نیست.

بیت

تجلی ربه فی ذاته کل
لعمرك لا تُغافل عنه فافهم

درین مقام بود که بعضی از اکابر مغلوب شدند و خود را نتوانستند ضبط کردند نعره سبحانی و ما اعظم شأنی زدند و بعضی دیگر | فریاد اتالحق زدند.

Written below line. ^a

اما | بدان ای طالب صادق که حضرات خواجه گان | قدس الله | سرارهم باین مقام عالی و اعلیٰ
 ازین رسیدند و هیچ دم نزدند از کمال قوت و استعدادی که داشتند. چنانکه منقولست^۹ از
 حضرت عزیزانکه گفته اند اگر یکی از فرزندان خواجه جهان، خواجه عبد الخالق^{۱۰} | در زمان
 منصور می بود منصور بردار نمی رفت.

منقولست از حضرت خواجه بزرگ خواجه بهاء الحق و الدین قدس سره که گفته باشند که باین
 مقام که منصور رسیده بود رسیدم چند نوبت نفس | فریاد بر آورد که آنچه منصور گفته بود
 بگوید داری بود در بخارا او را در ته آن دلم بردم گفتم | اگر میگوی [F. 136b] جایی توانیست
 حق سبحانه و تعالی از کمال عنایت خود مرا ازین مقام گذرانید و بمقام اعلیٰ ازین مشرف
 گردانید.

و نیز منقولست از | خواجه بزرگ قدس سره که یکی در پیش حضرت ایشان از مقام سلطان
 بایزید قدس سره سخنی میگفته باشد ایشانرا غیرتی شده گفته باشند که بیزلم ازین بهاء | الدین
 که اول قدمش نهایت بایزید نباشد چراکه این مرتبه عالی که گفته اند | عبارت از جذبه است
 که نهایت متتهیان طرق دیگر آنست و بدایت مبتدیان این خانواده بزرگست قدس الله | ارواحهم
 جه | وجود مطلق را که ذات است | تعبیر بنور سیاه کرده اند چنانکه شعار بعضی از
 درویشانست که هر چه گاه | باین مقام عالی میرسیند سیاه می بندند
 مصراع: بالاتر از سیاهی رنگ دگر نباشد

یعنی این اشارتست بانکه باطن ما باین سعادت مشرف شده است ظاهر خود را نیز موافق باطن
 | کردانیدیم که الظاهر عنوان الباطن.
 مصراع: آن نور سیه درین مقام است

^۹ Overlined three times.

^{۱۰} غجدوانی.

منقولست که در زمان | خواجه بزرگ | و ظهور ایشان | باین نسبت شریف شیخی از مشایخ
 آنزمان شنیده باشند که همچنین عزیز در بخارا ظهور کرده است یکی از مریدان خاص خود را
 فرستاده باشند که برو و به بین که اینها چه نوع ^{۱۱} مرودمی اند و طریقه ایشان چیست؟ چیزی
 بیار آن شخص آمده باشد و جندگاه در میانه ایشان می بوده خالی از ادراکی نبوده غالباً فهم
 کرده که کار چیست؟ بعد از آن آمده پیش [شیخ خود] ^{۱۲} | شیخ گفته باشد که چون یافتی
 ایشانرا او گفته باشد [F. 137a] هیچ کاری و عملی در ایشان ندیدم همین ظلمت خفی در میانه
 ایشان احساس میکردم حضرت مولانا نظام الدین قدس سره تحسین میکرده اند و
 میگفته اند چه خوش گفته است ظلمت خفی | انکه حضرت خواجه بزرگ گفته اند بیزلوم
 از آن بهاء الدین که اول قدمش نهایت بایزید نباشد آنست که سلطان ابویزید گفته است سی سال
 بذکر او مشغول بودم و از و غایب چون منزل ذکر بباian رسید همه او | دیدم. قال النبی |
 علیه السلام حکایة عن الله تعالى من ذکرني لم يشهد و من شهدني لم يذكر. |
 چه این مقام در بدایت مبتدیان این طریق را می باشد که توجه ایشان بهمان ذات صرفست از |
 اینست که گفته اند هر که بکمترین از خادمان این مخدومان بیوند و هر آینه بمقصود
 برسد.

بیت

نقشبندیه عجب قافله سالا رانند	که بر ندلزه بنهان بحرم قافله را
از دل سالک ره جازیه صحتشان	می برد و سوسه خلوت فکر جله را
همه شیران جهان بسته این سلسله اند	رو به از حيله چه سان بکسله این سلسله

را

بدان ای طالب صادق که مقصود حق سبحانه و تعالی از آفرینش آدم ورزش این نسبت شریف
 بود چنانچه | غرض از خلفت بشر محبت رب العالمین است.

؟؟ ^{۱۱}Marginal insertion. ^{۱۲}

بیت

غرض از عشق توام جاشنی در دو غم است ورنه زیر فلک اسباب تنعم چه کمست

| بدانکه شرف انسان بر ملک و بر جمیع مخلوقات از جهت درد و سوز | و المست.

بیت

هست در مایده حسن | بسی نعمت ناز قوت عاشق زمیان همه درد و المست
قدسانرا [F. 137b] عشق هست درد نی درد را جز آدمی در خورد نی

| بدانکه درد عبارت از آن سوز و المیست که از فرقت محبوب حاصل میشود در دل محب.

بیت

درد باید مرد را تا دوست در مانش کند هر کرا دردی نباشد لو بدرمان کی رسد

و در گریه و زاری میدارد محب را بجهت وصل محبوب.

بیت

گریه زاری عجب سرمایه ایست دولت کلی قوی تر دایه ایست
دایه مادر بهانه جو بود تا که کی آن طفل لو کریان شود

و عشق عبارت از آن میل و کشش است که میکشد محب را | با ذات محبوب.

بیت

گر کشش است ناکهان تا نبری بخود کمان بیک قبول ماست آن کان سوی مات
باش زبون هر فره تا بکشایدت کره درد کزین که درد به کان بدوات میکشد

دیگر آنکه سبب دوری تو از محبوب حقیقی این تعلقها و گرفتاریهاست که درین مدت حاصل
کرده و حجاب تو از آنجناب اینها شده است بی آنکه | آتش محبت محبوب از ته دل تو سر بر
زند و بسوزد این حجابات ترا ممکن نیست که وصل محبوب حقیقی میسرت شود.

بیت

تعلق حجابست بیحاصلی جو بیوندها بکسلی واصلی

از انفاس قدسیه ابو محمد رویم است قدس سره که الفقر عدم کل موجود و ترک کل مفقود | جه حضرت خواجه احرار خواجه ناصر الدین عبید الله قدس سره میفرمایند که فقر بنسبت مبتدی وقتی مسلم است که آنچه موجود | است از اموال و املاک اعدام کند و آنچه مالک نیست خاطر مشغول ندارد و بنسبت کسی که بانقطاع باطن از اغیار میخواهد که بشرف حضور مع اله مشرف شود. باید که اعدام تعلقات [F. 138a] قلبیه و خواطر مانعه کند بدوام اقبال قلبی بحق سبحانه و جنان کند که خواطر که مفقود اشارت باین تواند بود نباید بسبب انقطاع از اسباب آمدن آن خواطر | تحقیق فقر به نسبت کسانیکه باطن ایشان بشرف قبول مواهب سینه و ذواق و حالات مشرف شده است. آنست که بموجب همت عالی گرفتار این مواهب نشوند | منتظر آن باشند که وهاب مطلق جل شأنه ایشانرا بتمامی از ایشان نیست کرد انیده در مرآت نیستی ایشان ایشانرا بتجلی ذاتی مشرف گرداند و تحقیق فقر بنسبت منتهیان. آنست که نه ایشان مانند و نه همت در ایشان همه آن ماند که از آنجانبست هر چه از جانب ایشان نماید بحقیقت چونکه مفقود است در ایشان هیچ نماند یعنی گرفتاری با مانت که واجب الرد است بخداوند امانات | نماند جسان و کمان هستی را بنور هست حقیقی کنجایشی نماند صحوا المعلوم و محوا الموهوم اشارت باین تواند بود.

بدان لی طالب صادق که بعد از متحقق شدن سالک باین مقامات که گفته شد این زمان هر چه صادر میشود از و از قدرت و همت همه از آنجانبست | او را هیچ نیست چونکه او همه را در سر این کار نیست و معدوم ساخته است چنانکه در جنگ احد درین مقام در حق آنحضرت صلی الله علیه و سلم واقع شد من الله تعالی | مَارَمِيتَ اِذْ رَمِيتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى.^{۱۳}

بیت

مارمیت اذرمیت بی ویت

همچنین قال الله از ضمتش بجست

^{۱۳} Qur'an VIII:17.

عبارت از وجود موهوب حقانی این وجود است | نهایت سیر الی الله اینست و مقام بقاء بعد
 الفنا [F. 139b]^{۱۴} و فرق بعد الجمع و مقام تکمیل و تربیت ناقصان اینست هر جگاه | سالک
 باین مقام عالی رسید که مشرف شد بوجود موهوب حقانی | من الله مجاز و مأمور است از برای
 تکمیل و تربیت ناقصان این زمان هر چه میگوید و میکند و بهر جایکه میرود باین وجود
 میگوید و میرود.

| چونکه فاعل در همه افعال در سالک مرئی نمیشود ازینجهت میتواند بود که تعبیر بسیاهی
 کرده باشند چنانکه در شب سیاه از شخصی اقوال و افعال ظاهر میشود همه کس میشنوند اقوال
 او را و نمی بینند او را و افعال او را و می بینند بسیاهی او را چونکه حقیقت آن شخص
 مرئی نمیشود جز بسیاهی ازینجهت تعبیر بسیاهی میکنند. |

دیگر آنکه سالک باین مقام که مقام فنا ست مشرف | شد وقت آن شد که آفتاب حقیقت حق
 سبحانه و تعالی در وی بتابد و او همجو ستاره بتمامه معدوم شود.
 مصراع: جو آفتاب بر اید ستاره ها عدم است

| چونکه از عدم تعبیر بسیاهی کرده اند چونکه این صفت وصف او شد در دنیا و آخرت سواد
 الوجه فی الدلرین ازینجهت نیز میتواند که گفته باشند.
 بیت

سواد الوجه فی الدلرین در ولیش سواد اعظم آمد بی کم پیش

دیگر در میان مردم میباشد که کسی که از نظر غایب شد. میگویند که فلانکس سیاه شد چونکه
 سالک از همه اوصاف خود غایب شده است. سواد الوجه ازینجهت نیز میتواند بود که گفته
 باشند. دیگر آنکه این صورت را که سواد گفته اند میتواند بود که من وجهی سواد گفته
 باشند چونکه سواد حقیقی نیست.

^{۱۴} Note: foliation error: skips from 138b-139b (duped photographs).

منقولست که میرزا بابر کلان که بمحاصره شمرقند آمده است آن همت عالی که از حضرت
 [F. 140a] خواجه احرار، خواجه عبیدالله | ظاهر شده که او و لشکر او را خراب ساخته است لویک
 بهلو افتاده بوده و میگفته که الحمد لله که ما ایشانرا عارف اعتقاد میکردیم معلوم شد که
 ایشان عارف نبوده اند که ما را بهمت خراب ساختند چرا که گفته اند عارف را همت
 نمی باشد چونکه ملحدان ازین معنی خبر ندارند که آنچه از عارف صادر میشود ازین لو
 نیست باو همچنان دانانیده اند | و ندانسته اند

که آن همت که درین زمان از ایشان ظاهر میشود
 از ایشان نیست همه از آن جنابست سبحانه
 و تعالی | تمت هذه النسخه الشریفه ثم

بسم الله الرحمن الرحيم

و اذ قال ربك للملائكة انى جاعل فى الارض خليفه.^۱

بدان لى طالب صادق که حق سبحانه و تعالى دنيا را خلق کرد | قوله | تعالى اِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ.^۲ بعد از آن خواست که دنيا را معمور سازد حضرت آدم را خلق کرد و آلات و اسباب عمارت | را بتمامه در وجود او تعبیه کرد و به بهشت فرستادش تا جندگاه در بهشت تربیت وجود شریف او بکند تا او را قوت عمارت دنيا شود و آدم به بهشت آمد جندگاه از نعمتهای بهشت از هر کدام که میخواست میخورد قوت عظیمی در وی پیدا شد. حق سبحانه و تعالى چونکه میخواست که بواسطه آدم دنيا معمور شود چون | بیک آدم تنها | معمور | نمیتوانست شد شهوتی در وجود او خلق کرد چونکه شهوت در حرکت آمد بقرار و بی آرام شد از جهت قضای شهوت هم جنس خود را میطلبید. | قاله النبى | علیه السلام کل جنس یمیل الی جنسه.

بیت

کند هم جنس با هم جنس پرواز کبوتر با کبوتر باز با باز

حق سبحانه و تعالى حوّا را از بهلوی جب او خلق کرد و امر کرد بآدم که اسکن الیها.

بیت

از پی تسکین الیهاش آفرید کی تواند آدم از حوّا برید

آدم و حوّا جندگاه در بهشت قرار گرفتند و | هر دو تنعم میراندند در بهشت و از هر نعمتی میخوردند چونکه غرض حق سبحانه و تعالى از آفرینش آدم و حوّا عمارت دنيا بود | خواست که ایشانرا بدنیا فرستد | بیجهتی و بهانه [F. 141a] چون فرستد چراکه گرم و مروت | تقاضای آن

^۱ Qur'an II:30.

^۲ Qur'an XXXVI:82.

نمیکند که شخصی را در بهشت که محل انعام و الطاف است در لورده باشد بی جہتی و گناهی | بیرون کند ازینجهت امر کرد بحضرت آدم و حوا که در بهشت باشید و بخورید هر نعمتی را که میخواهید ولیکن نزدیک مشوید درختی را که آن گندم است. قوله تعالی یا آدم اسکن أنت و زوجک الجنة و کلاً منہارغداً حیث شئتما و لاتقربا هذه الشجرة فتکوننا من الظالمین.^۳ چونکه غرض حق سبحانه و تعالی فرستادن بود بدنیا کماشت غالباً شیطان لعین را بر حضرت آدم که وسوسه کند | وسوسه کرد | بخوردن گندم. خوردند حضرت آدم و حوا گندم را که منع کرده بود. | حق سبحانه و تعالی از خوردن آن | ایشانرا که الانسان حریص علی ما منع. بعد از خوردن آدم و حوا گندم را حق سبحانه و تعالی | بقهر و غضب انداخت ایشانرا از آن مرتبه عالی که بهشت است باین مرتبه دون که دنیا است افتادن ایشان بنابر | قضای آلهی بود غالباً که

بیت

بی قضاو حکم آن سلطان بخت
روستایی شهری رلمات کرد

می | بخنبد هیچ برگی از درخت
چون قضا آهنگ باز بجات کرد

تا دویست سال حضرت آدم و حوا از برای عذر تقصیر آن گناه حق سبحانه و تعالی را خدمت بنده گی میکردند ب سرمایه گریه و زاری عذر آن گناه میخواستند |.

بیت

دولت کلی قوی تر دایه ایست

گریه زاری عجب سرمایه ایست

| بعده ایشانرا فرزندان بسیار شدند بخدمت و عمارت دنیا مشغول شدند | حق سبحانه و تعالی | گناه حضرت آدم و حوا را [F. 141b] عفو | کرد از بسیاری طاعت و بنده گی که کرده بودند ایشان خدولند خود را | از یتجهت کوی سعادت را ربودند.

بیت

| ورتو نکنی هر که کند لو به برد

خدمت توکنی کوی زمیدن | به بری

^۳ Qur'an II:35, with some non-standard spelling.

| قال النبی | علیه السلام من خدم خدماً . |

بیت

خدمت ترا بکنکره کبریا کشد وین سقفگاه را به لژین نردبان مخواه

لژینجهت | حق سبحانه و تعالی حضرت آدم را خلیفه و پادشاه فرزندان او ساخت و جندینگاه
حضرت آدم | در دنیا خلافت میراید بر فرزندان خود | تا دنیا تمام معمور شد . | بعد از آن
حضرت آدم را باز بجواری حضرت خودش برد .

بیت

کوی دولت آن برد تا پشگاه کو برد لژ جان دل فرمان شاه

| حضرت آدم بواسطه کمال بنده گی و نیاز کوی [دولت]^۴ را ربود که باز بجواری رحمت آلهی
مشرف شد . بعد از حضرت آدم حق سبحانه و تعالی در هر زمان مناسب آنزمان و آن قوم یکی
از فرزندان آدم را استعداد تمام آن قوم می بخشد و او را خلیفه و پادشاه آن قوم میسازد
الی یومنا هذا | چونکه سنت الله | چنین جاری شده است که آدمیان بی پادشاه نمیتوانند
بود .

اما بدان ای طالب صادق که خلیفه بر طبق مستخلف میباید که باشد یعنی هر چه در مستخلف
هست لژ داد و عدل و شفقت | مسلمان | لژ قهر و غضب ایشان در خلیفه نیز میباید که این همه
باشد تا سزاولر باشد خلافت را چونکه ایشان مظهر خلافت و شاهی حق اند سبحانه و تعالی .

بیت

پادشاهان مظهر شاهی حق خورویان مظهر خوبی او
عالمان مرآت آگاهی حق حسن ایشان عکس مه رویی او

[F. 142a] | چونکه حق سبحانه و تعالی یکی | بنده | را از بنده گان خود برگزید و بر سر
دیگران پادشاه ساخت او نیز میباید که بشکر این نعمت قیام نموده طریق عدل و شفقت را از

^۴ Marginal insertion.

خلق خدا دریغ ندلرد چراکه حق سبحانه و تعالی هزار بار مشفق تر است از مادر مهربان بر
بنده های |. قوله تعالی لَنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَ نَكْمٌ^۵

نه بمیدان شکر گویی پای
بتو نعمت زد است هر که رسد
کی بشکر خدا قیام کند
تا رکه^۶ شکر بنده گان خدای

| قال النبی | علیه السلام عدل ساعة خیر من عبادة ستین سنة. ازینجهت است که
گفته اند اگر بادشاهی را بر تو عرض کنند خذ بالراس والعین.

ربای

میزیم شاد دمی با تو دمی بایادت
خوش بود دولت وصل تو چه بسیار چه کم
حاصل عمر کرانماه همین یکدودم است
سلطنت کر | بتو یگلحظه بود مغتنم است

| وقتی که حق سبحانه و تعالی ایشانرا باین سعادت که بعدل یکساعت صواب شست ساله
عبادت حاصل میکرده باشند مشرف ساخته باشد از جهت شکر این نعمت عظیم واجب است. بر
بادشاهان زمانکه همیشه ترلز وی دلا و عدل را در کار دارند تا حق سبحانه و تعالی نیز هر روز
و هر ساعت دولت و سعادت ایشانرا در دنیا و آخرت بیفزاید انشاء الله چونکه بادشاهان نایب
مناب آنحضرتند صلی الله علیه و سلم تا در دنیا بود. آنحضرت صلی الله علیه و سلم کار او
همه سفتت و مرحمت بود با خلق خدای ایشان نیز همیشه میباید که شفقت و مرحمت را از خلق
خدای دریغ ندلرد. دیگر بدانکه مراد از ترلز وی عدل ترویج شریعت و طریقت محمدیست صلی
الله علیه و سلم. | همچنانکه ترویج شریعت [F. 142b] محدی^۷ را | بر خود لازم | میدانند. قوله
تعالی کُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّتٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ [و]^۸ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ

^۵ Qur'an XIV:7.

^۶ رکد؟

^۷ محمدی؟

^۸ Crossed out.

الْمُنْكَرُ^۹ وَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ حُونَكَه حق سبحانه و تعالى ایشانرا باین سعادت مشرف ساخته است همچنین استعداد ایشان لرزانی داشته است. ترویج طریقت | محمدی رانیز صلی الله علیه و سلم بر خود واجب | دانند چراکه کمال آدمی در | این دو صفت است. آدمی میباید که مظهر طریقت و شریعت | محمدی شود صلی الله علیه و سلم کمال استعدادی و قابلیت که حق سبحانه و تعالى به بادشاهان داده است. میباید که توقف در ترویج ظاهر شریعت نکنند.

بیت

وقف در این مقام عار بود می ممزوج را خمار بود

جل همت ایشان میباید که تقاضای آن کند خود را بآن مرتبه عالی که | سلطان ابراهیم ادهم و غیره رساندند برسانند. | قوله تعالى سبقت رحمتی | غضبی حق سبحانه و تعالى میگوید که | زیاده است شفقت و رحمت من بر بنده های من از قهر و غضب من |. همچنین شفقت و رحمت بادشایان نیز میباید که زیاده باشد بر بنده های خدا از خشم و غضب ایشان. قال النبی علیه السلام النَّاسُ عَلَى دِينِ مُلُوكِهِمْ تا ببرکه همت عالی بادشاهان رعایا و درویشان ولایت ایشان نیز باین سعادت مشرف شوند.

رباعی

معشوقه بهر صفت که آید بظهور از ظلمت محض یا خود از خالص نور
عاشق بهمان صفت موصف گردد بر دین ملوکست رعیت معمور

وقتی که بادشاهان | بمقتضای همت عالی خود این طریق را که گفته شد [F. 143a] پیش گرفتند این سبب نیک نامی ایشان در همه عالم اهل طریق از همه جانب متوجه ایشان خواهند شد چراکه گفته اند حق سبحانه و تعالى عالم را آنجهت وسیع آفریده است که اگر درویش جایی نتواند ورزش این نسبت و عبادت خداوند خود کردند شکر این نعمت عظیم آنست که رود بجایی

^۹ Qur'an III:110.

که آنجا تواند کرد. اگر نرود و اهماًل نماید شکر این نعمت بجای نیاورده باشد معاقب خواهد شد.

منقولست از احمد ابن بارون الرشید که اثبانی یر بشت خود بسته^{۱۰} بولایتی دیگر میرفته اند. عزیزی ایشانرا در راه پیش آمده گفته اند بکجا میروی؟ گفته بفلان شهر میروم که آنجا معیشت ارزانست. میگویند آن عزیز گفته باشد ترا چه حاصتست؟ باین ایشان گفته باشند هی جاهل نشنیده که جایی که معیشت ارزانست رحمت خدا آنجا نازل است بندگی خدا آنجا میتوان کرد.

منقولست از حضرت خواجه محمد بارسا قدس سره که در زمان ایشان بادشاهی بوده است مخلص و معتقد این طایفه و طریقه و سخنان ایشان.

بیت

پش یار آنها که جان آرند پشک جان برند	صدق پش آور که اینجا هر چه آرند آن
هر که او در عشق صادق آمد است	بر سرش معشوق عاشق آمد است
گر بصدقی عشق پش آید ترا	عاشق معشوق خویش آید ترا

حضرت | ایشان قصیده ابن فارز مصری را که تمام توحید | صرفست بر سر منبری می گفته اند. زمان بادشاه دیگر که شده است در خلوتها نیز نمیگفته اند. یاران ایشان گفته باشند که جونست که در زمان آن بادشاه این سخنانرا [F. 143b] بر سر منبر می فرمودید | این زمان در خلوت نیز نمیگویید؟ | ایشان | گفته اند آری در این زمان نمیتوان گفت چرا که این بادشاه معتقد این طایفه و سخنان ایشان نیست.

^{۱۰} برسته؟

بیت

نا قابلست آنکه بدولت نمیرسد
چونکه نا محرم در آمد از درم
گر در اید محرمی دور از کزند
ورنه زمانه در طلب مرد قابلست
پرده در بنهان شدند اهل حرم
بر کشایند آن ستیران روی بند

بدانکه سعادت دنیا و آخرات بادشاه و غیره در اعتقاد باین طایفه است و شقاوت و گرفتاری
بادشاه و غیره در بی اعتقادی از این طایفه است.

بیت

گر خدا خواهد که بوشد عیب کس
گر خدا خواهد که پرده کس درد
کم زند در عیب معیوبان نفس
میلشی اند رطعنه پاکان برد

چراکه هر چه میرسد بادشاه و غیره را از دولت و سعادت و از نکبت و شقاوت از فیض و فضل
آلهی همه بواسطه وجود شریف ایشان میرسد که بهم یرزقون و بهم یمطرون و بهم یدفع
البلاء عن وجه الارض.

اما بدان لی طالب صادق که این طایفه علیه وقتی ورزش این نسبت شریف و ترویج آن میتوانند
کرد که بادشاهان زمان ایشان مخلص و معتقد ایشان و طریقه ایشان باشند | ممد و معاون
ایشان باشند و گرنه بغایت مشکلست.

بیت

گر سخن کسی یابم اندم انجمن
این سخن شیرست در بستان جان
مستمع کر تشنه حق ینده شد
جون کل صدبرک رویم در جمن
بی کشنده خوش نمیکرد دروان
و اعطار مرده بود گوینده شد

چراکه اکثر خلق از کمال جهل و نادانی که دارند باین طریق اتکار ایشان و | طایفه | ایشان
میکرده اند. [F. 144a] | همیشه یاران ایشانرا در تفرقه | میدلشته اند و میکرده اند.

بیت

زد شیخ شهر طعنه بر اسرار اهل دل
المرء لایزالُ عدو لما جهل

بواسطه جهل و انکار و اعتراضی که باین طایفه دلرند از ینجهت راه گذر فیض آلهی بر ایشان بسته | شده است که هیچ فیضی از صحبت | این طایفه بایشان نمیرسد. | از ینجهت همیشه انکار لذوق و حالات ایشان میکنند.

بیت

منکر چه شوی بحالت زنده دلان	چون هر چه ترانیست کسی را نبود
ای اولیای حق را از حق جدا شمرده	کرطن نیک دلی با اولیا چه باشد

چونکه این طایفه را بواسطه ورزش این نسبت شریف راه گذر فیض کشاده میشود هر زمان مناسب استعداد ایشان فیضی بر قلب منور ایشان فایض میشود و ایشانرا | در حرکت می آرد. هر زمان حرکت دیگری مناسب آن فیض از ایشان در وجود می آید و ایشانرا بی اختیار در حرکت می آرد. بحکم فرموده المغلوب معذور هر چه از ایشان صادر میشود در ین حالت | ایشان معذورند. جمعی که از ین درد و حالت ایشان | خبر ندلرند لاجرم انکار و اعتراض میکنند.

بیت

درد دل ما مردم بیدرد چه دانند	از حالت ما طایفه سرد چه دانند
حیزانکه ندلرند بخود آلت مردی	از لذت کاریکه کند مرد چه دانند

از ینجهت است که گفته اند اگر بادشاهان روزگار بدانندیکه این طایفه در چه حضور و لذتند از آنجا که همت عالی ایشان است به شمشیرها خواهند که مقاتله و محاربه کنند و بگیرند. | فایده و نتیجه اعتقاد بادشاهان بایشان و بطریقه ایشان آنست که [F. 144b] | هیچکس بایشان و یارن ایشان تعرض نتواند کرد تا ایشان | بخاطرهای جمع دعای بادشاه اسلام و بنده گان خدای توانند کرد. چراکه دعای که بجمعیت خاطر است البته مستجابست. گفته اند قال النبی علیه السلام الدعاء علی فظهر^{۱۱} العایب مستجابة.

^{۱۱} فظهر؟

منقولست لژ | خواجۀ احرار، خواجۀ عبید الله قدس الله سره که در لوان ورزش این نسبت شریف در واقعه دیده باشند که حضرت را | صلی الله علیه و سلم در | بشت^{۱۲} مبارک خود برداشته بر تلی است | در شاش در جولر مزلر پیر انوار حضرت مولانا ابو بکر قفال شاشی | قدس الله روحه العزیز آنجا بر آورده باشند | تعبیر همجنین گرفته اند که ترویج شریعت و طریقت محمدی صلی الله علیه و سلم لژ ایشان در وجود خواهد آمد. | میگفته اند هر چند ملاحظ میگردم بی آنکه بادشاهی ممد و معاون من باشد نمیتوان کرد. آن بود که حق سبحانه و تعالی مرا ملجا ساخت باختلاط بادشاهان آن زمان.

| منقولست لژ ایشان که میگفته اند کمینہ را بیست نوبت خطاب و عتاب کردند که ترا اختلاط بیادشاهان آین زمان میباید کرد. لژ ینجهت بایست اختلاط بیادشاهان آنزمان ببرکۀ | معاونت | بادشاهان آنزمان ترویج شریعت و طریقت محمدی | آنجه ممکن بود در زمان ایشان کردند. سرائکه بی معاونت بادشاهان ترویج این نسبت شریف نمیتوان آنست که اکثر خلق بواسطۀ جهل و نادانی منکر اذواق و حالات این طایفه اند. لژ ینجهت همیشه تکفیر و انکار این طایفه علیه میکنند و ایشانرا مشوش میدارند. وقتی که بادشاهان مخلص و معتقد این [F. 145a] طایفه اند ایشان هیچ نمیتوانند گفت اگر نعوذ بالله بادشاهان | بی اعتقاد باشند این طایفه منکران خبثت میکنند. جیزهای بد بیادشاهان میرسانند لژ ایشان بادشاه را نیز بحکم فرمودۀ «من یسمع یخل خللی» در مزاج | بیدا میشود هر جگاهی که منکران این را دانستند تعرض و انکار را زیاده میکنند. لژ ینجهت تفرقه در احوال طالبان بیدا میشود که ورزش این نسبت شریف نمیتوانند کرد و گرنه | ایشان را سبب | ترقیات مالانهایه است در مدلرج قرب.

بیت

قرب نی بالا و بیستی رفتن است قرب حق از قید هستی رستن است
هست در مایده حسن بسمی نعمت ناز قوت عاشق زمین همه در دو المست

دیگر آنکه الملامست سادات هذه الطایفه گفته اند ملامت فوت جان عاشقان است.

منقولست که در زمان | سید الطایفه جنید چهار کسی بوده اند در مقام ایشار که | بهر نفس
زدنی کسب کمال ما تقدم میکرده اند. سید الطایفه جنید | شیخ ابو الحسن نوری و شیخ
شبلی و شیخ بهلول بادشاه آنزمانرا نوکری بوده غلام الخلیل نام باو غضب کرده و از پیش |
رانده او رفته و مدتی در ملازمت ایشان میبوده از کمال ناقابلی هیچ اثری از صحبت شریف
ایشان باو نرسیده غیر از طعنه و انکار.

بیت

گر خدا خواهد که پرده کس درد میلش اندر طعنه پاکان برد

بیت

ناقابلست آنکه بدولت نمیرسد ورنه زمانه در طلب مرد قابلست

باز آمده به پیش آن بادشاه خبائث و شکایت بسیار کرده از ایشان در پیش | آن بادشاه
[F. 145b] بجای رسانیده که اگر ملحد و زندیق میگوید درین زمان اینهايند و تمام خلق را از
راه برده اند. اگر میخوای که خلق از شر ایشان خلاص شوند ایشانرا میباید آوردن | به پیش
خود و حکم کشتن کرد بحکم فرموده من یسمع یخل خللی. در مزاج بادشاه پیدا شده کس
فرستاده آورده ایشانرا همین که آمده اند به پیش بادشاه بالفعل حکم کشتن کرده ایشانرا
جلاد آمده جلاد آمده^{۱۳} تا بکشد هر کدام را که میخواید بکشد. آن دیگر خود را در پیش
می اندازد که اول مرا بکش. بعد از آن برادر مرا و آنرا که میخواید که بکشد آن دیگر خود را

۱۳ Repeated.

در پیش می اندازد که اول مرا بکش. بعد از آن برادر مرا^{۱۴} که تا سه نوبت جلاد متحیر | مانده
 بادشاه در مقابله بوده دیده اینها را که طایفه عجبی. می نمایند که در کشته شدن مسابقت
 می | نمایند بر یکدیگر قاضی بوده اعلم آنزمان به پیش ایشان فرستاده که برو و | به بین
 که اینها چه نوع طایفه اند که در کشته شدن چنین مسابقت می نمایند بر یکدیگر.
 قاضی آمده دیده ایشانرا که هر یک بحری اند از علوم ظاهر و باطن. | شیخ بهلول را در
 میانه ایشان بی سامان تر دیده | . مسئله از حیض پرسیده هفده نوع جواب گفته اند
 قاضی متحیر شده آمده به پیش بادشاه و گفته | ای بادشاه عجب کاری کرده بودی همجویرید^{۱۵}
 | تمام طوق لعنت بر کردنت افتاده بود چرا که اگر صدیق میگویی درین زمان اینها اند.
 بادشاه | طلبیده ایشانرا و صحبت داشته همچنان یافته [F. 146a] ایشانرا که قاضی گفته بود
 غلام الخلیل را حکم کرده برادر^{۱۶} کنید.

بیت

تا دل مرد خدا نامد بدرد هیچ قومی را خدا رسوا نکرد

لو را بردار کرده اند | حکم کرده که هر که مرادوست میدارد تیری بروی | زند. لو را تیر باران
 کرده اند تا بحدیکه تیر بر زبانجۀ تیر می آمده.

بیت

گر خدا خواهد که پرده کس درد میلش اندر طعنه باکان برد

بعد از آن بادشاه ایشانرا گفته بیایید و بگوئید که شما یان چه نوع طایفه اید که در کشته
 شدن چنین مسابقت میکنید بر یکدیگر. ایشان گفته اند آری ما هر چهار در مقام ایشانرا
 در هر نفس زدن کسب کمالات ما تقدم میکنیم. ازینجهت میخواهیم که این نفس را ایشار آن
 برادر مؤمن کنیم تا لو بعد از ما این معنی را حاصل کند. لو نیز همین را میخواهد. بادشاه |

^{۱۴} Repeats about a line.

^{۱۵} Famously cruel son of a caliph.

^{۱۶} برادر

گفته | بیاید | بطبید از من | هر چه را میخواهید تا بشما بدهم. ایشان گفته باشند که ما از تو این را | میخواهیم که من بعد تو ما را شناسی و ما نیز ترا شناسیم.

حضرت مخدوم ما قدس سره میفرموده اند که شیخ الاسلام هری^{۱۷} مخلص و معتقد این خانه واده ام. میگفت مکتوبی برای حضرت ایشان فرستاده بود که مرا مانعیت بشرف ملازمت نمیتوانم رسید عنایت کرده طریف حضرات خواجه گان را قدس الله ارواحهم برای من نوشته فرستند تا من باین سعادت شرف شوم. حضرت ایشان | طریقه حضرت خواجگانرا برای او نوشته بمن دلاند که جک و اصلاح | کن و از برای او فرست | حک و اصلاح کرده برای او فرستاده بودم. [F. 146b] بعد از آن | بهری رفتم هر جا که پیش می آمد بطریق نیاز میگفت | من معتقد این خانه واده ام خانه شما را نمیدانم و گرنه هر روز ملازمت میکردم. با این همه یکبار شنیدم که هیچ باشا کردن خود میگفته است که من خود بقدر ملا هستم. با این همه | نمیدانم که شیخ محی الدین عربی چه گفته است از اینجا بی اعتقادی بطریق این طایفه از وی فهم کردم. با آنکه مرا بهری علاقه عجیبی شده بود گریان گریان از هری برون آمدم که در جایی که شیخ الاسلام آنجا منکر این طریقه باشد چون تون بود.

بعد از گرفتن خان کلان ولایت شاش را چونکه حضرت سلطنت شعاری سلطان مغفور را اخلاص و اعتقاد تمام بحضرت مخدوم ما قدس سره و بطریقه حضرات خواجگان قدس الله | ارواحهم بود. حضرت مخدوم ما را از حضرت خان طلبیده و همراه خود به بخارا آورده بودند. بعد از آن از حضرت ایشان استدعای این نسبت شریف کردند و این فقیر نیز در آن زمان در ملازمت شریف ایشان میبودم چونکه حضرت مخدوم ما کمال استعداد و قابلیت ایشانرا درین طریق ملاحظ کرده بودند تلقین این نسبت شریف بایشان کردند.

^{۱۷} Herat.

در اندک زمان واقعات غریبی از ایشان ظاهر شدن گرفت که مردمی که مدتها در ملازمت ایشان بودند از آن مردم ظاهر نشده بود. | حضرت مخدوم ما قدس سره سرزنش میکردند یاران خود را که مدتهاست | مشغولی باین طریق دارید مثل این واقعات از شمایان ظاهر نشد. | و میفرمودند [F. 147a] که کمال همت و استعداد | سلطانرا ببینید که باین همه تفریقۀ بادشاهی در اندک زمان این نوع واقعات از ایشان ظاهر میشود. | این اعتقاد و مشغولی ایشان باین طریق سبب ترویج این نسبت شریف | شده بود که اکثر موالی آنزمان و بسیاری از مردمان باین نسبت شریف و تحقیق سخنان این طایفه مشغول شده بودند تا آنزمانکه حضرت سلطان مغفور مقوجه قندوز شدند در راه نیز بهر منزلی که میرسیدند واقعات خود را پیش مخدوم ما نوشته می فرستادند. ایشان تعریف بسیار میکردند تا آنزمانکه حضرت سلطان مغفور | بجوار رحمت آلهی مشرف شدند. | یارائرا جمعیت تمام ببرکه همت عالی ایشان بود. بعد ازین واقعه بعضی از منکران که در ملازمت خان کلان بودند از کمال بی مناسبتی که ایشانرا بسخنان این طایفه بوده حضرت خان | ایشان را از گفت شنید این | منع فرموده بوده اند غالباً خبر بر ایشان فرستادند که شنیده^{۱۸} شد که شما از سخنان این مردم گفت و شنید میکرده اید. مگویید که حضرت خان منع میفرمایند قیاس بر خود میکوده^{۱۹} اند غالباً.

بیت

کار با کانرا قیاس از خود میکر^{۲۰} گرچه ماند در نوشتن شیر شیر

با آنکه حضرت خان کمال اخلاص اعتقاد و خود را ظاهر ساخته بودند بحضرت مخدوم ما | که من معتقد این خانواده حضرت | خواجه احرار خواجه عبید الله ام تا که هر مشکلی و تشویشی که | میشود ما را بحضرت ایشان متوجه میشویم. ایشان ظاهر میشوند | همه [F. 147b] مهمات ما کفایت میشود. | با آنکه | حضرت ایشان از سخنان مشکل این طایفه | نمی گفتند.

^{۱۸} شنیده

^{۱۹} میکرده

^{۲۰} مگیر؟

از کتب امام | غزالی و تفسیر قاضی میگفتند ترک گفت و شنید این سخنان نیز کردند تا
 بحدیکه کتابهایی که از سخنان این طایفه بود در خانه خود نگذاشتند که مبادا | سخنان منکران
 در | ایشان تاثیر کند اعتماد نمیتوان کرد. |

بیت

بی ادب تنها نه خود را داشت بد بلکه آتش در همه آفاق زد

باین تقریب | میفرمودند که تا زمانی که بادشاهی معتقد و معاون این طایفه و سخنان ایشان
 نباشد هیچ | ترویج این نسبت شریف نمیتوان کرد از بسیاری غوغای منکران که مر این طریق
 راست.

بیت

غرت این در جنین کرد اقتضا کز در ما دور باشد هر کدا
 چون حریم عز ما نور افکند غافلان خفته را دور افکند

جه سبب آمدن این ضعیف کمترین از خادمان این مخدومان باین مکان شریف آن بود که در آن
 دیار بواسطه فسق و فجور و ظلم بسیار بسی تفرقه و تشویش در میان مسلمانان میبود. از
 یبجهت ورزش و ترویج این نسبت شریف همچنانکه میباید نمیشد کردن چراکه اکابر
 گفته اند سه چیز میباید سالکان طریق را تا سلوک این راه بر خطر توانند کرد: اخوان و
 زمان و مکان. اخوان یعنی جماعت یاران یکدل و یک جهت و یک نسبت. چنانکه حضرت
 مولوی رومی | میفرمایند:

بیت

هر نبی اندرین راه درست معجزه بنمود همراهان بجست
 زانکه انبوهی جمع کاروان و شمنانرا بشکند تیغ سنان
 حاصل این آمد که یار جمع باش همچو بتکر از حجراری تراش [F. 148a]

دیگر مکان یعنی مکانی که | این طایفه علیه سالها در وی ورزش این | شریف کرده باشند و |
 متأثر از صحبت شریف ایشان شده باشد.

بیت

آسمان سجده برد پیش زمینی که درو یک دو کس یک دو نفس بهر خدا

بنشینند

| دیگر زمان یعنی زمان میباید که بر قرار باشد تفرقه و تشویشی از حادثه زمان در میانه مردم

میباید که نباشد | اگر باشد و درویش متفرق نشود او درویش نیست.

مصراع: جز و درویشند جمله نیک بد

بیت

جو عضوی بدرد آورد روزگار دگر عضوهارا نماند قرار

چونکه این هر سه چیز آنجا کم یاب بود این ضعیف هر چند ملاحظ میگردم آنجانب از آنجا که

خطایست و اینجانب تا آنجا که کعبه است جاییکه | ترویج شریعت و طریقت محمدی | صلی

الله علیه و سلم درین زمان خراب بادشاه صاحب دولتی عالی همتی باشد که میکرده باشد

نمی شنیدم چونکه ترویج این امور شریف تعلق ببادشاهان دلرد.

رباعی

معشوقه بهر صفت که آید بظهور از ظلمت محض یا خود از خالص نور

عاشق بهمان | صفت موصف گردد بردین ملوکست رعیت معمر

درین فکر می بودم که بناگاه دو سه یاران از یاران اینجایی بدانجا رفتند بسی اخبار نیک

از حضرت سلطنت شعاری و ملازمان خان زاده الله تعالی ظلال بر کاته علی رؤی المؤمنین و

المؤمنات و المسلمین و المسلمات | رسانیدند که ترویج شریعت محمدی صلی الله علیه و

سلم درین زمان همچنانکه شرط^{۲۱} است ایشان کرده اند بحدیکه هیچ گونه آلات و اسباب

فسق را دران دیار نمانده | محتبان [F. 148b] کماشته اند و همیشه در تفحص^{۲۲} آند که

نا مشروعی دران جا نگذرد دیگر آنکه معتقدند جمیع درویشانرا و طریقه ایشانرا.

^{۲۱} شرط؟

^{۲۲} تنحص؟ نغحص؟

بیت

پیش یار آنها که جان آرند پشک جان برند
صدق پیش آور که اینجا هر چه آرند لن
برند

علی الخصوص طریقه حضرات خواجاگان را قدس الله ارواحهم | همچنانکه حضرت سلطان
مغفور معتقد و مخلص حضرت خواجه نقشبند و خواجه احرار خواجه عبید الله و حضرت محدوم
ما قدس ارواحهم بودند.

بیت

نقشبندیه عجب قافله سالار اند
که بر ندلوره بنهان بحر قافله را
لذ دل سالک ره جازیه صحبتشان
میبرد و سوسر خلوة فکر جله را
همه شیران جهان بسته این سلسله اند
رو به لذ حیل جبه سان بکسلد این سلسله
را

بعد از شنیدن این سخنان فقیر در مرتبه بی اختیار شدم که ملاحظه هیجکس از فرزندان و
متعلقان نتوانستم کردن | بر خود فرض دانستم آمدن این دیار را چونکه مدتها منتظر این معنی
می بودم. بعد از مشرف شدن باین مکان شریف الحمد الله رب العلمین همچنان یافتیم که
یاران می گفتند | ترویج | شریعت محمدی. | همچنانکه شرط است در ین دیار ببرکه همت
عالی حضرت خان درویش دوست یافتیم که در هیچ دیار دیگر در ین زمان خراب نیست و نیز
منتظر مه ترویج طریقت محمدی نیز صلی الله علیه و سلم چنانچه شرط است ببرکه همت عالی
ایشان کرده شود انشاء الله تعالی | چونکه این فقیر | شکر این نعمت عظیم را | در پیش بعضی
لذ عزیزان این ولایت ایشان میگفتم. ایشان میگفتند | نه. اینست که [F. 149a] | حضرت خان
اینهارا بتکلف میکرده باشند بلکه خری و طبیعت شریف ایشان همچنین اقتاده است از ین
سخن فقیر را امید پشتر شد که خوی شریف ایشان در رعایا و فقرای ولایت ایشان نیز جا کند
چنانکه حضرت مولوی رومی قدس سره میفرمایند:

بیت

جریخ اخضر خاک را خضرا کند	خوی شاهان در رعیت جا کند
آب از لوله روان در کولها	شه جو حوضی دلن حشم جون لولها
هر یکی لوله دهه خوش ذوقناک	جونکه آب جمله از حوضیست باک
هر یکی لوله همان آرد بدید	ور دران حوض آب شور است بلید
خوض کن در معنی این حرف خوض	زانکه بیوستست هر لوله بحوض
جون اثر کرد است در کل بدن	لطف شاهنشاه جان بیوطن

جونکه حضرت خان بجمیع علوم و کمالات ارسته اند ثمره و نتیجه جمیع علوم و کمالات
حصول و ترویج این نسبت | شریف میباشد | شود همچنانکه حضرت سلطان مغفور جندگاه در
زمان مخدوم ما سبب ترویج این نسبت شریف شده بودند.

بیت

العلم تاج للغتنا و العقل طوق من ذهب | الصدق نور یستوی و الکذب نار تلتهب

قال النبی | علیه و السلام الولد سرابیہ. اما فقیر دو وجه زیادت مییابیم حضرت
سلطنت شعاری را | بر پدر بزرگوارشان | چنانکه مولانا | عبد الرحمن جامی | میفرمایند قدس
سره به نسبت حضرت خواجه ابو نصر که دو درجه از پدر بزرگوارشان در پیش اند در نفی
وجود و در بذل موجود ایشان نیز در کمالات علمیه و در ترویج شریعت و طریقت محمدی صلی
الله علیه و سلم در پیش اند از پدر بزرگوارشان [F. 149b] | چراکه در زمان | بوزه خانها و فسق
و فجور از حد برون بود الحمد الله که درین زمان هیچ | کس ازینها نیست و نیز امید واری
بسیار است که ترویج طریقت محمدی نیز صلی الله علیه و سلم درین زمانه آخر همچنانکه
شرطست کرده شود چنانکه فرموده اند:

بیت

نوبت آخر به بخارا زدند	سکه که در یژب بطحا زدند
جز دل بی نقش شه نقش بند	از خط آن سکه نشد بهره مند

آن سکه را باز امید است که در آخر الزمان بهمت عالی ان مخلص و معتقد درویشان بل محبوب

دلُ جان ایشان یعنی حضرت سلطنت شعاری عیید الله خان باز در بخارا زنند انشا الله تعالی.

بدانکه اکابر گفته اند سه چیز میباید تا سالک ورزش این نسبت شریف تواند کرد اخوان و مکان و زمان | فقیر میگوید چهار چیز میباید تا مرشد ترویج | این نسبت شریف تواند کرد: خان و اخوان و مکان و زمان.

بدان لی طالب صادق که غرض و مقصود حق سبحانه و تعالی بحکم این آیت که وَ مَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ^{۲۲} | ورزش این نسبت شریف و اظهار محبت خودش بود چنانچه گفته اند غرض از خلقت بشر محبت رب العالمین.

بیت

غرض از عشق توام جا شنی درد غم است ورنه زیر فلک اسباب تنعم چه کم است

بدان لی درویش صادق که | مراد از این عبادت که مخصوص جن و انس است عبادت تامه جامعه است اینست جهت تخصیص ظاهر و باطناً. چه ظاهر؟ | عبادتی که | آدمی جامع آنست آن قیام [F. 150a] و قرات و رکوع و سجود و مانند اینهاست. ملایکه هر یکی مخصوص بیکی از ینها اند. چنانکه گفته اند بعضی در رکوع اند و بعضی در سبوحود علی هذا القیاس.

اما باطناً عبادتی که انسان جامع آنست آن معرفت تامه است. چنانکه | بعضی از مفسرین عبادت را تفسیر بمعرفت کرده اند و بعضی بر حالش گذاشته اند. از این عبادت

عبادت ظاهر و باطن گرفته اند. مراد از عبادت باطن معرفت جمال جلال حق است سبحانه و تعالی چراکه | حق را سبحانه و تعالی | دو صفت است: صفت جمال و صفت جلال. | آدمی حامل و جامع و مظهر این دو صفت است | چه ملایکه حامل و مظهر صفت جمال حق اند سبحانه و تعالی. | عارف همانند که در ایشان ظاهر شده است در ایشان صفت جلالی حق را سبحانه | گنجایش نیست. | چونکه جن و انس حامل و مظهر این دو صفت شدند ازینجهت تخصیص

^{۲۲} Qur'an LI:56.

کرد. عبادت تامة جامعه را بدین دو | جه شرف انسان بر ملک و بر جمیع مخلوقات | ازینجهت
ست.

بیت

علم هست آنجانکه سرلر هست طاعت روحانیات بسیار هست
سوز جان درد دل میسر بسی زانکه این آنجا نشان ندهد کسی

| جه درد خاصه انسانست. | مراد از درد آن سوز و المیست که از فرقت محبوب پیدا میشود
در دل محب و ملایکه همیشه در مشاهده جمال آلهی اند هیچ چیزی که مانع آید ایشانرا از
مشاهده جمال آلهی نیست انسانست که بمقتضای بشریت هر زمان از مشاهده جمال و جلال
آلهی دور می افتد و بسر مایه در دو الم باز هر زمان خود را بمشاهده جمال و جلال
[F. 150b] | آلهی مشرف میسازد.

بیت

قدسیانرا عشق هست درد نی درد را جز آدمی در خورد نی

دیگر آنکه ثمره و نتیجه از همه طاعات و عبادات درد و المست چونکه در ملایکه این نیست
جهت تخصیص عبادت بر این دو این نیز میتواند | باشد.

بیت

هست در مایه حسن بسی نعمت ناز قوت عاشق زمیان همه درد المست

ازینجهت است که گفته اند: اگر شخصی علم اولین و آخرین و نیز عمل اولین و آخرین
حاصل^{۲۴} کرده و میکرده باشد و این معنی را که نتیجه علم و عملست که عبارت از این درد و
المست حاصل نکرده باشد. او هیچ چیز حاصل نکرده | چراکه گفته اند بمجرد ناصیه
عزرائیل در نظر آمدن هیچ چیز از علم و عمل درین کس باقی نمی ماند و باو همراه نمی رود
مگر نسبت ذوقیه که نتیجه و ثمره علم و عملست چه مقدار که حاصل کرده است درجه و عزت و

حاصل^{۲۴}

فضیلت لو دران عالم | [آن مقدرا] ^{۲۵} خواهد بود.

بیت

ذره درد خدا در دل ترا بهرتر از هر دو جهان حاصل ترا

همچنانکه فضیلت حضرت ابو بکر صدیق رضی الله عنه بر یاران دیگر | قال النبی | علیه السلام ما فضلکم ابو بکر بکثرت صلوٰۃ و لا صوم و لکن بشئ و قر فی صدره |
جه آن شیء کمال درد و محبت بود در سینه مبارک او هر جگاهی | آهی میکشید هفت محله بوی جگر سوخته میشنیدند. این بود سبب فضیلت او بر یاران دیگر.

بیت

کر زهد علم دلری درد خدا ندلری در وقت جان سپردن دل باندم ندیمست
بی مایه محبت کانست اصل فطرت و ین زهد ما سقیم است و ین علم ما
عقیمست
سرمایه دو عالم [F. 151a] عشقست پیش قاسم خوشوقت آنکه جانش در عشق مسقیم
است

جراکه | حجاب میان بنده و حق سبحانه | آسمان و زمین و عرش و کرسی نیست | همین
تعلقهاست که میباشد آدمیانرا بجیزها بعلم و عمل، بزن و فرزندان و اموال و لثیا و مانند اینها
و عبارت از وجود و هستی اینهاست.
مصراع: هست تو آنست که معلوم تست

جون | بذکر | حق سبحانه و تعالی از آگاهی بملوم خود خلاص شدی از قید | رستی ما را
میباید رفع این حجابات کردن بهیچ چیز جنان رفع نمیشود این حجابات که باتش محبت
محبوب تا آتش محبت محبوب از ته دل محب سر بر نزنند و نسوزد هر چه نشان غیر و غیریت
است وصل محبوب حقیقی میسرت نمیشود.

^{۲۵} Marginal insertion.

بیت

سرمایهٔ سعادت ما درد یار بود
 | عشق اینجا آتش است عقل دود
 ورنه بسعی ما کره از کارکی کشود
 عشق چون آید کربزد عقل زود

| مراد از عشق آن شعلهٔ آتش محبت است که از ته دل محب سربر میزند و میسوزد هر چه نشان
 وجود و هستی | محب است بآتش [محبت]^{۲۶} محبوب. | این زمان هر چه از محب ظاهر میشود
 از آن محبوبست محب را هیچ نیست.

بیت

آب کوزه چون در آب جو شود
 وصف او فانی شد و ذاتش بقا
 صف عشق لرم بگویم بر دوام
 ذوق نکتهٔ عشق از من میروید
 محو گردد در وی | جو او شود
 زین سپس نی کم شود نی بد لقا
 صد قیامت بگذرد | و آن نا تمام
 نقش خدمت نقش دیگر میشود
 چون بعشق آمد قلم بر خود شکافت
 کر بگویم شرح این بیحد شود
 رهبر و رهرو نماند و راه شد
 بانک دو کردم اگر درده کس است
 | قلم اینجا رسید سر شکست [F. 151b]
 بنده بود اینجا رسید شاه شد
 بس کنم خود زیره کانرا این بس است

اینست نهایت سیر الی الله اینست وجود موهوب حقانی اینست | بقای بعد الفنا و فرق بعد
 الجمع اینست مقام ارشاد و تکمیل و تربیت ناقصان.

بیت

اینست کمال مرد دانا بیقین
 در هر چه نظر کند خدا را بیند

| جه اکابر | قدس الله | سرلرهم گفته اند مذاق در یافت سخنان این طایفه بغایت نعمت
 عظیم است بهر کس نمیدهند که التوفیق شیئی عظیم لا یعطی الابعید عزیز
 الحمد لله که درین زمان این نعمت عظیم را بحضرت معتقد درویشان بل محبوب قلوب ایشان
 یعنی حضرت خان زاده الله تعالی شفقت و مرحمة و ادام برکاة علی المؤمنین والمومنات و
 المسلمین و المسلمات داده اند گویا که درویشان بقدر ازین سخنان میتوانند گفت.

Marginal insertion. ^{۲۶}

بیت

گر سخن کش یابم اندر انجمن
این سخن شیرست در بستان جان
مستمع چون تشنه جوینده شد
و اعط کز مرده | بود گوینده شد |

قوله تعالی وَاَمَّا بِنِعْمَتِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ^{۲۷} بِحُكْمِ التَّحَدُّثِ بِالنِّعَمِ شُكْرٌ اِزْ جِهَتِ شُكْرِ اَيْنِ

نعمت عظیم تحدّثی در سخنان می‌رود قوله تعالی لَنْ سَكْرَتُمْ لَازِيْدَ نَكْمِ.^{۲۸}

بر تو نعمت زد است هر که رسد
کی بشکر خدا قیام کند
گر نیم مرغان ره را هیجکس
گر نیم ریشان از ایشان گفته ام
نه بمیدان شکر گویی بای
تارک شکر بنده گان خدای
ذکر ایشان گفته ام اینم نه بس
خوش دلم کین [F. 152a] قصه از جان
گفته ام
گر ندارم از شکر جز نام بهر
این بسی خوشتر که اندر کام زهر

| از شیخ طریقت شیخ ابو علی دقاق قدس الله | سره پرسیدند که در سخن مردان شنیدن هیچ
فایده هست چون بدان کار نمیتوانیم کردن. گفت بلی دو فایده است: یکی آنکه اگر مرد
طالب بود قوی همت گردد و طلبش زیادت شود. و اگر نامرد بود مرد گردد و اگر مرد بود شیر
مرد گردد و اگر شیر مرد بود فرد گردد و اگر فرد بود عین درد گردد. و دیگر آنکه اگر کسی |
در خود | بندلری | دارد فرو شکند و دعوی | از سر^{۲۹} |

بیرون رود و نیک او بد نماید |

و الله اعلم بالصواب تمت هذه

النسخة الشريفة اللطيفة

بعون الملك الوهاب تمت

^{۲۷} Qur'an XCIII:11.

^{۲۸} Qur'an XIV:7.

^{۲۹} سپر؟

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذى خلق آدم على صورته و نفخ فيه من روحه و الصلوة و السلام
على رسوله محمد | عبده و رسوله و على آله و اصحابه مشرفين بنصرته.

اما بعد | فقله النبى عليه السلام الولد سر ابيه صدق سوال الله سوال بحكم اين آيت كه يخرج
الحى من الميت و يخرج اللميت من الحى^١ است. تخلف ميكند در بعضى ماده
همچنانكه از بعضى حيکه اثبیا و اولیا اند فرزندان مرده در وجود آمده است. و از بعضى
ميت كه كافران و فساقند فرزندان زنده در وجود آمده است. و از مردها حى كه همه عالم از
وجود شريف او زنده است حضرت محمد رسول الله است صلى الله عليه و سلم و از زندها مرده
كه همه عالم را از و ننكست فرزند نوح | است عليه | السلام.

جواب بدان لى طالب صادق كه مراد از اين سر حقيقت آدميست كه عبارت از ان روح آلهيست كه
دميد اين در هيچ جا تخلف نميكند حق سبحانه و تعالى | لولا در قالب | آدم | دميد.
كقوله تعالى و نفخت فيه من روحى.^٢

بيت

سر روح از عالم امر است بس بس نفخت فيه من روحى نفس

| بعد از ان همين حقيقت است كه از پدران بطريق سرايت ظاهر ميشود در فرزندان اينست حقيقت
الولد سر ابيه باين | تقرير هر ولد كه هست شكر نيست كه سرايست. اما پيش | اهل ظاهر غالبا
سراب آنست كه هر وصفى از اوصاف^٣ كه از پدران^٣ ظاهر ميشود بحكم الظاهر عنوان الباطن ولد

^١ Qur'an XXX:19.

^٢ Qur'an XV:29; XXXVIII:72.

^٣ پدر

آنست که [F. 153a] از وی نیز همان ظاهر شود که اگر خلاف آن ظاهر شود گویا او ولد نیست
 همچنانکه بعضی از فرزندان انبیا همچون | فرزند | نوح علیه السلام آنجناب بوده است که |
 حضرت نوح علیه السلام نهصد^۴ بنجاه^۴ سال قوم خود را دعوت کرده اند اندک کسی در دین
 ایشان در آمده اند و محنت بسیار از | قوم ایشان بحضرت نوح رسیده غالباً حضرت نوح از
 یبجهت این دعا کرده اند. | قوله و تعالی | قال نوح رب لا تذر علی الارض من
 الکافرین دیاراً.^۵ رب لا تذرنی فردا وانت خیر الوارثین. حق سبحانه و تعالی
 دعای حضرت | را مستجاب کرد انیده | اشارت بحضرت نوح کرده که طوفان بر قوم تو خواهیم
 فرستاد از برای خود و اهل خود کشتی بساز که تو و اهل تو از آن طوفان نجات^۶ خواهید یافت.
 آن بوده که حضرت نوح از برای خود و اهل | و قوم خود که بایشان ایمان آورده بودند. | در آن
 کشتی در آمده اند مگر یک تن از فرزندان ایشانکه بواسطه مصاحبت بدن از دین و ملت | بدر بر
 آمده بوده. حضرت نوح هر چند مبالغه کرده اند حجت بسیار گفته و در کشتی ایشان ندر آمده
 طوفان واقع شده قوم و آن فرزند ایشانرا هلاک کرده.

بیت

خاندان نبوتش کم شد

بسر^۷ نوح با بدن بنشست

بعد از آن حضرت نوح مناجات کرده اند که یا ربّ العالمین وعده کرده بودی که تو و اهل
 تو از طوفان نجات خواهید یافت جونست که فرزندم هلاک شد حق سبحانه و تعالی گفت انه
 لیس من اهلك یعنی نیست او از اهل تو که اگر از اهل تو [F. 153b] میبودی در همه اوصاف
 می بایست که مثل تو می بودی از اینجا معلوم شد بطریق اهل ظاهر که ولد با همه اوصاف
 که پدر | متصف است او نیز متصف باشد تا پسر بدر تواند بود. مراد از این اوصاف که گفته

^۴ پنجاه^۵ Qur'an LXXI:26, with non-standard spelling.^۶ بخات؟^۷ پسر

شد عام تر که لوصاف مرضی باشد مثل لوصاف انبیا و لولیا ویا غیر مرضی مثل لوصاف فساق و کفار. مراد از لوصاف مرضی آن لوصاف نیکست که در انبیا و لولیا میباشد، مثل نبوت و ولایت و زهد و تقوی و امثال اینها. بس فرزندان انبیا و لولیا میباشد که بهمة لوصاف بدران خود موصوف باشند مگر نبوت تا فرزندان ایشان توانند بود. بطریق اهل ظاهر دلیل دیگر آنکه فرمود حضرت | الله صلی الله علیه و سلم | کل تقی و نقی فهو آلهی.

اما بدان لی طالب صادق که مراد از حادث نبوی صلی الله علیه و سلم که واقع شده است ظاهر و باطن | مقصود است. همچنانکه یکباری | حضرت صلی الله علیه و سلم با اصحاب صف نشسته بوده اند از معارف و حقایق آلهی بایشان میگفته اند که جماعتی از اهل ظاهر در مجلس | ایشان در آمده اند ایشان صلی الله علیه و سلم | اشارت باین جماعت کرده و گفته | اند | خَمْ وَأَنْيَتَكُمْ یعنی شما دهنهای | استعدادات خود را بر بندید که بوسیله شما یان سخن می آید و این جماعت قابل این سخنان نیستند | آن جماعت مناسب استعداد خود از این حدیث آن فهمیدند که دهنهای کوزه ها را می باید بستن تا جانوران زهر ناک زهر نیندازند.

بس از اینجا معلوم شد که از احادیث نبوی صلی الله علیه و سلم [F. 154a] ظاهر و باطن مراد بوده است. و نیز معلوم شد که حقیقت هر ولدیکه هست سراست. اما از راه ظاهر تا موصوف بهمه لوصاف بدر نباشد سراب نیست. با این همه نمی بینی که فرزندان انبیا و لولیا و صلحا هر چند موصوف باوصاف نا مرضی باشند. بظاهر شریعت ایشان فرزندند و میراث میگیرند. از اموال بدران خود در اینجا فقیر را نکته بخاطر میرسد که مقصود حق سبحانه و تعالی که به نسبت | نوح واقع شد که انه لیس من اهلك و حضرت رسلت | صلی الله علیه و سلم گفت کل تقی و نقی فهو آلی وعید و تنبیه خواهد بود بنسبت لوالاد انبیا و لولیا و ^۸ خمر؟

غیره تا ایشان مغرور نشوند بفرزندئ ایشان و بترسند و از عبادت و بنده گئی خدای تعالی باز نمانند. همچنانکه حضرت | صلی الله علیه و سلم بحضرت فاطمه رضی الله عنها گفتند که فرزند کار کن و تکیه بر پیغامبری من مکن که دنیا دلر عملست و آخرت دلر قرب و | کرامت بمقدار عمل میباشد نه بجسب و نسب.

دیگر بدانکه گوهر و حقیقت انسان همان روح آلهیست که گفته شد آن در مطلق اولاد انسانی میباشد این لوصاف که گفته شد همه عارض این | گوهر ند که بکسب و مصاحبت مصاحبان حاصل | میکنند هر کرا حق سبحانه و تعالی توفیق آن دلا | که بوصل ذات شریف خودش مشرف سازد بصحبت صالحان و دوستان خودش مشرف ساخت تا بیرکه صحبت شریف و ورزش طریقه ایشان از لوصاف نا مرضی باوصاف مرضی مشرف | شدند.

بیت

سگ اصحاب کهف [F. 154b] روزی چند	بی نیکان گرفت مردم شد
بسر نوح با بدان بنشست	خاندان نبوتش کم شد
با بدان کم نشین که صحبت به ^۹	گر جه باکی ترا بلید کند
آفتابی بدین بزرگی را	ذره ابر نا بدید کند

بدان لی طالب صادق که هیچکس از فرزندان آدم بهیج علمی بمقام نبوت و ولایت نرسیدند | که بصحبت دوستی از دوستان حق سبحانه و تعالی مشرف نشدند.

بیت

صحبت بیر ^{۱۰} به ز هر عملست	هر که با لو نشست در عملست
این عمل همجو را ز بنهاست	رهبرت سوی وصل جانانست

چونکه دانستی که هر سعادت و شقاوتی که حاصل میکند آدمی بواسطه مصاحبت مصاحبان است. هر چند نا قابل باشد آدمی از سگی نا قابل تر نخواهد بود سگ بواسطه مصاحبت

^۹ بد؟^{۱۰} پیر

نیکان بمرتبه ولایت رسید.

بیت

سگ اصحاب کُهِفِ روزی جند
بی نیکان گرفتُ مردم شد
| یکنظر فکن که مستثنی شوم ز اتباعی جنس
سگ که شد منظور نجم الدین سگاترا
سرور لست

چون دانستی تا ممکن لست از صحبت بدن و بد کرد لرن همچنانکه از شیر میگریزند بگریز.

بیت

ز بلهان بگریز چون عیسی گریخت
صحبت احمق بسی خونها | بریخت

و بصحبت نیکان و نیک مردان پیوند.

بیت

ازین بی دولتان بگریز چون تیر
سرلار گوی صاحب دولتان گیر

اگر همه نور جشمت باشد که یکنفس ترا | از آنجناب | مشغول سازد اگر از قطع نکنی تو از |
طریق نیستی.

رباعی

با هر که نشست نشد جمع دلت
وز تو | نبرید ز حمت [F. 155a] آب کلت
زینهار از آن قوم گریزان میباش
ورنه نکند روح عزیزان بحلت

چونکه دانستی که حق سبحانه و تعالی آدمی را همچنان قابل آفریده است که با هر که

می نشیند رنگ او میگیرد و از قبیل او میشود تا توانی بعاشقان و غالبان و عارفان

نشین که از قبیل ایشان شوی.

بیت

با عاشقان نشین همه عاشقی کزین
با | هر که نیست عاشق یکدم مشوقین

| جه مبالغه این طایفه در نشست و خواست در مرتبه ایست که گفته اند اقطع القارین وصل

الصوفیین یعنی قطع کنید از قاریانکه ایشان ذاکر اند و نشست و خواست با صوفیان کنید که

ایشان واصلانند تا واصل شوید.

بیت

یار غالب شو که تا غالب شوی یار مغلوبان مشو تولى غوی

| نخست نصیحت این طایفه | نباشند زینهار و هزل زینهار مکنید که صحبت و مصاحبت ایشان
زهریست قاتل بنسبت طالبان طریق.

بیت

نخست موغطت بیر صحبت این حرفست که از مصاحب نا جنس احتراز کنید

| چونکه حق سبحانه و تعالی آدم و حوا را خلق کرد از جهت عمارت دنیا بدنیا فرستاد | چونکه
شیطان بواسطه بیفرمانی ملعون شده بود و نفس خسیس راه زن را نیز بنابر حکمتی و مصلحتی
در وجود آدم خلق کرده بود آن | دو دشمن غلبه کردند بر آدمیان | اکثر را از راه راست بردند و
براه خود در لوردند.

بیت

هر کرا دیو از کریمان و لبرد بی کسش یابد سرش را او خورد

حق سبحانه و تعالی بنابر شفقتی که داشت به | خود در هر زمانی دوستی از دوستان خود را بر
سر ایشان فرستاد و کلامی نیز مناسب آن قوم از وعده و وعید از او امر و نواهی برای ایشان
فرستاد تا آن دوست نیز بعضی از آن قوم را که حجاب ایشان رقیق تر بود بوغط^{۱۱} و نصیحت
| بوعدده و وعید ایشانرا از لوصاف نا مرضی باوصاف مرضی مشرف ساخت و در راه راست در
آورد. و بعضی دیگر را که حجاب ایشان غلیظ تر شده بود که بحد کفر رسیده بود
بمحاربه و مقاتله از آن لوصاف نا مرضی باوصاف مرضی باز آورد آنچه ممکن بود. بس
معلوم شد این همه لوصاف با مرضی که در خلق خدا | پیدا شده است از مصاحبت این دو دشمن
پیدا شده بود و اگر نه ایشان در اصل باک و باکیزه بوده اند. | قال النبی | علیه السلام

^{۱۱} بوغط؟

کل مولود یولد علی الفطرة | فابواه یهود انه و ینصرانه و یمجسانه |.

سوال بحکم این آیت که یخرج الحی من المیت و یخرج المیت من الحی^{۱۲} است این حدیث کلی نمی ماند جواب حق سبحانه و تعالی این را باعتبار مایأول گفته باشد چونکه میدانست بعلم قدیم خود که این اوصاف عارض ذات ایشان خواهد شد این همه اوصاف عارضی بوده است. پس میباید که باین مقدار از سر ابوت بیرون نیایند امید است که ببرکة همت و صحبت دوستان حق سبحانه و تعالی و بعنایت او باوصاب مرضیه [F. 156a] مشرف شوند انشاء الله تعالی بی عنایات حق خاصان حق

گر ملک باشد سیاهستش^{۱۳} ورق

و الله اعلم بالصواب

تمت

^{۱۲} Qur'an XXX:19.

^{۱۳} سیاستش؟

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذى طهر نفوس السالكين بتجليات نفحات اسمائه و صفاته و نور
بصر و بصيرت العاشقين بمشاهدة جماله و ذاته و الصلوة و السلام على
رسوله محمد المعوت لبيان الشرايع و الحقايق و على آله و اصحابه مشرفين |
بنصرته.

اما بعد فقال النبى | عليه السلام ان لر بكم فى ايام و هر كم نفحات الافتعر ضوالها.

بدان اى طالب صادق كه مراد لز ين نفحها كه گفته است | حضرت صلى الله عليه و سلم |
فيوض مالانهايه آلهيست كه متوجه است بر دل بنده هاى او | شبانه روزى سيصد و شست بار
بر عوام و بر خاصان بطريق دوام.

ترجمه

گفت پیغامبر كه نقحتهاى حق اندر ين ايام مى آرد سيق

يعنى در ايام حيات شما الافتعر ضوالها.

بيت

گوش هوش دلريد اين لوقات را در رباييد اينجين نفحات را

تعرض بنده مر فيوض آلهى را چون تواند^۱ كه باشد چونكه آن مرئى و معلوم هيچكس نيست
غالبا اين اشارت برفع | حجاباتيست كه مانع است لز رسيدن فيض آلهى بر دل بنده ها كه
نتيجه ان حضور و آگاهيست.

بيت

| نفحه ديگر رسيد آگاه باش تا لز ين هم و ائمانى خواجه تاش

^۱ The "nd" here was written below the line

بدان لی طالب صادق که | فیوض آلهی اگرچه بی نهایت است اما منقسم بر دو قسم است.
 یک قسم از آن خاص است و قسم دیگر عام است. آن قسم که خاص است مخصوص است
 بر خاص انسان که [F. 157a] عبارت از آن انبیا و اولیا و علماء اند که قال النبی | علیه السلام
 النَّاسُ عَالِمٌ وَ مُتَعَلِّمٌ وَ سَائِرُ النَّاسِ كَالْهَمِجِ. غیر این سه طایقه را انسان مخول که
 ایشان کمتر از چهار بایانند.^۲ کقوله تعالی اُولَئِكَ كَالْاَنْعَامِ بَلْ هُمْ اضلُّ جِه | آن فایض
 که عامست بر جمیع مخلوقات | فیض نخستین از این فیوض عام وجود مخلوقات است که حق
 سبحانه و تعالی از وجود شریف خود دمید لولا در قالب آدم کقوله تعالی و نفخت فیهِ من
 روحی.^۵

بیت

سر روح از عالم امر است بس بس نفخت فیهِ من روحی نفس

و انسانرا موجود بوجود شریف خودش کرد آید. بعد از آن | هر چه سبب قیام و حیات انسان |
 میشود از خوردن و پوشیدن | از علم و عمل | از کاسبی و دهقانی و مثال اینها | همه فیوض |
 آلهیست و نیز هر نتیجه که از اینها حاصل میشود در هر وقتی و زمان همه نفحتهای آلهی است.

بیت

گوش هوش | دلرید این لوقات را در ربایید اینجنین نفحات را

و نیز هر چه سبب پرورش خوردنیها و پوشیدنیها میشود از ابر و باد و ماه و خورشید و فلک |
 همه فیوض آلهیند | این همه را و هزار جند دیگر را مثل حیوانات و نباتات را از برای تربیت
 وجود شریف انسان آفریده اند و انسانرا از برای هوش و آگاهی خود.

^۲ Repeated twice.

^۳ پایان اند

^۴ Qur'an VII:179.

^۵ Qur'an XV:29, XXXVIII:72.

بیت

جمله حیوان را پی انسان بکش
جمله انسان را بکش از بهر هوش
هش جه باشد عقل کل ای هوش مند
عقل جز وی هوش بود اما | بخند

قوله تعالی و مَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ^٦ مراد از این عبادت حضور و آگاهیست که مغز و نتیجه همه [F. 157b] طاعات و عبادات است.

بیت

لبر و باد و مه و خورشید و فلک در کارند
همه از بهر تو سر کشته فرمان برادر
تا تو نانی بکف آری بغضت نخوری
شرط انصاف نباشد که تو فرمان نبی

قسم دیگر از فیوض عام مثل دست | و گیرایی در دست^٧ و بای و روایی در بای و زبان و گویایی در زبان و چشم و بینایی در چشم و گوش و شنوایی در گوش بدن | و تن درستی در بدن عقل و ادراک و هوش و امثال اینها قسم دیگر شهوت و محل شهوت و حسن و جمال در محل شهوت یعنی زنان صاحب جمال و لذت در شهوت زینهار در شهوت و در محل شهوت و در لذت در شهوت بچشم حقارت نظر نکنی که بهترین و لذیذترین چیزی که از فیوض آلهی در دنیا بآدمیان داده اند. اینست چرا که عزت و بزرگواری هر چیز بقدر لذت و لذت شیرینی که از شهوت حاصل میشود الذ همه لذاتست گفته اند و لذت و نمونه از لذات [بهشت]^٨ است. گفته اند:

بیت

بارخ جون در دولبهای عقیق
گویا حق تافت از پرده رقیق

نتیجه | دیگر فرزندان صالح و آلات و اسباب در دنیا از برای معیشت تو فیاض گردانیده است | که اگر یک ساعت از راه انصاف در خود تفکر کنی بحکم | تفکر ساعة خیر من عبادة

^٦ Qur'an LI:56.^٧ دست =^٨ Marginal insertion.

الثقلین | معلوم تو خواهد شد که صد هزار همجنین فیض دیگر طفیل تو ساخته است که تو
 از آن خبر نداری.

بیت

لز تو کر انصاف آید در وجود به که عمری در رکوع در سجود

| نفحة دیگر طعامها و نعمتها و شربتهای [F. 158a] گوناگون و لذت های گوناگون در هر یک از
 ینها و لباسها و پوششهای | رنگ برنگ. نفحة دیگر اسبان و تو پچاقان راه وار و مثل این صد
 هزار از علم و حیات | از قوت و قدرت اگر | لحظه خود را حاضر سازی | در خود این همه
 نفحهای آلهی را مشاهده کنی و شکر اینها را بجای آری بحکم این ایت لئن شکرتکم لازید
 نکم.^۹ صد هزار نفحة دیگر از نفحات خاص که آن مخصوص خاصان اوست بتو ارزانی^{۱۰} خواهد
 | داشت.

بیت

بتو نعمت زد است هر که رسد نه بمیدان شکر گویی بای
 کی پشکر خدا قیام کند تار که شکر بنده گان خدای

بحکم التَّحَدُّثِ بِالنِّعَمِ شُكْرُ تَحَدُّثِي در سخنان میروود.

بیت

| نفحة دیگر رسید آگاه باش تا از ین هم و اتمانی خواجه تاش

آمدیم به بیان نفحتهای خاص که مخصوص خاصان اوست، که بر قلب منور ایشان هر نفس بقدر
 استعداد ایشان میرسد.

بیت

هر نفس ز انفاس عمرت گوهر است سوی حق هر ذره تو رهبر است
 از قدم تا فرق نعمتهای اوست عرضه ده بر خویش نعمتهای دوست

^۹ Qur'an XIV:7.

^{۱۰} ارزانی

و ایشان نیز هر نفس میجکانند ازین نفحتها بر قلب طالبان طریق بقدر استعداد ایشان قال
النبي عليه السلام من طلب شيئاً جَدَّ وَجَدَ.

من طلب کردم و صالش روز و شب
این طلبکاری مبارک جنبشی است
یافتم اینک بحکم من طلب
این طلب در راه حق مانع کسی است

بدان ای طالب صادق که نفحتهای خاص را که مخصوص خاصان اوست نیز انواع است چونکه
خاصان ببرکه متابعت شریعت و طریقت آن حضرت [F. 158b] صلی الله علیه و سلم و ببرکه عمل
کردن بشریعت و طریقت او صلی الله علیه و سلم تمام حجابات را که مانع نفحتهای آلهیست
از آینه دل خود زدوده اند که هیچ چیز در آینه دل ایشان از نام و نشان وجود و هستی نمانده
است.

بیت

بقدر آینه حسن تو مینماید روی
درسغ کاینه ما نهفته در زنگست

لاجرم حق سبحانه و تعالی نیز نفس و هر زمان دریاهاى نفحات خود را متوجه قلب منور ایشان
می سازد تا ایشان نیز مناسب استعداد طالبان که در صحبت شریف ایشانند قرناً بعد قرن
میرسانند الی یومناهد.

بیت

نفحة دیگر رسید آگاه باش
تا این هم و امانی خواجه تاش

بدان ای طالب صادق که سالکان طریق | سه قسم اند نفحات آلهی که بر قلب منور خاصان
میریزد نیز سه قسم است: مبتدی و متوسط و منتهی |.

بدان ای درویش که نفحات آلهی از کمال لطافتی که دلد مدرک و محسوس هیچکس نمیشود
از مبتدی و متوسط و منتهی اما اثر و نتیجه آن در هر کس مناسب استعداد او از ظاهر میشود.

چنانکه منقولست از عزیزیکه برسید از عزیز دیگر ما المشاهدة او در جواب گفته است من

این لنا المشاهدة و لنا الشاهد یعنی از ما از شاهد پرس در زمان مشاهده اثری ازین کس
نمی ماند. بعد از آن آنچه ازین کس ظاهر میشود اثر مشاهده است.

بیت

نفحة دیگر رسید آگاه باش تا ازین هم و اتمانی خواجه تاش

بدانکه اثر نفحه | که در مبتدیان ظاهر میشود اول درد طلب است.

بیت

این طلبکاری مبارک جنبشی است | این طلب در راه [F. 159a] حق مانع
کشی است

بعد از آن سکرها و بیخودیها و بی شعوریها از هر چه غیر اوست سبحانه و تعالی | دیگر درد و
سوز و گریه و زلری و بیقرری و بی آرامی و امثال اینها.

بیت

گریه زلری عجب سرمایه ایست دولت کلی قوی تردایه ایست
درد باید مرد را تا دوست در مانش کند هر کرا دردی نباشد او بدرمان کی رسد

| اثر و نتیجه نفحات در متوسطان اذواق و حالات و مقامات و مکاشفات و امثال اینها و در
منتهیان مشاهدات و معاینات و اسرار و معارف و حقایق و امثال اینها و اظهار اسرار و معارف.

بیت

کر خدا خوانی مکو اسرار عرفان فاش فاش ور خدادانی بیا اسرار حق اظهار کن
خدا خوان کر خدا دان شد بتحقیق بموری داد حق ملک سلیمان
اگر جشمت شود روشن بو بینی بسی راه از خدا خوان تا خدا دان

بدانکه مر مبتدی و متوسط را بهیچ وجهی جایز نیست اظهار کردن اسرار و معارف آلهی را | اگر
کند بیوقت کرده باشد کمترین عقوبت او در دنیا اینست که باین سعادت نخواهد رسید.

بیت

نفحة دیگر رسید آگاه باش تا ازین هم و اتمانی خواجه تاش

بعد از [بیان]^{۱۱} نفحهای آلهی آمدم به بیان | حجاباتیکه مانع است از رسیدن آن نفحا بر دل
سالکان طریق و انواع آن چونکه سالکان طریق سه قسم شدند حجابات نیز سه قسم است.

بیت

حجاب راه تویی حافظ از میان بر خیز باو خود تو کس نشنود زمن که منم

قسم اول حجاباتیکه مبتدیان طریق را میباید وجود بشریت است | عبارت از وجود بشریت آن
تعلقهاست که میباید [F. 159b] مبتدیان طریق را بزن و فرزند | باموال و اشیای خود و مانند اینها |
بهر چه دل سالک تعلق و پیوستگی دلد.

بیت

تعلق حجابست بیحاصلی جو پیوندها بکسلی واصلی

| حجاب از رسیدن نفحاتی آلهی بر دل او | آنست که از همه قطع میبایدش کرد و | باو پیوست.

| از | خواجه عزیزان خواجه علی رامیتنی | پرسیدند که اصل طریق چیست؟ گفتند کنند و
پیوستن یعنی کنند از غیر و پیوستن بحق چونکه | بخودی خود ممکن نیست از همه
تعلقها بیکبار قطع کردن چونکه محبت چیزها در دل متمکن شده است ضرورت بتدریج میباید
بطریقه از طریق این طایفه علیه عمل کردن مدت چهل و بنجاه سال بطریق دوام تا حجابات
بتمامه از دل قطع شود. بحکم خیر الاعمال ارومها | تا نتیجه که دوام | آگاهیست | حاصل
| شود. چنانکه گفته اند:

بیت

سرار حقیقت نشود حل بسوال نی نیز بدریاختن حشمت^{۱۲} مال
تا خون نکنی دیده دل بنجه سال هر گز ندهند راحت از قال بحال

| جه حجابات متوسطان | وجود و هستی ایشانست. | قال | النبی علیه السلام و جودك

^{۱۱} Marginal insertion.

^{۱۲} حشمت؟

ذَنبٍ لَا يِقَاسُ عَلَيْهِ ذَنْبُ عِبَارَتٍ لَزُ وجود و هستی سالک آن لوصافی است که نبود | بکسب
یا بمیراث حاصل شده است | او را قال النبی علیه الصلوة و السلام کل مولود یولد علی
الفطرة فابیواه یهو دانه و ینصرانه و یمجسانه. بس این لوصاف او را اینجا حاصل
شده است باینها که گفته شد آنچه بکسب او را حاصل شده است. | مثل صوفی کری و ملایی و
کاتبی و خواجهگی و امثال اینها | آنچه [F. 160a] بمیراث | باو رسیده است مثل شیخ
زاده گی و سیدزاده گی و ملازاده گی و خواجه زاده گی و امثال اینها | مردم از ینجهت
ایشانرا تعظیم میکنند و ایشان نیز باینها | بمردم فخر میکنند حجاب و هستی از ین
غلیظ تر نمیباشد. چنانکه گفته اند:
مصراع: هست تو آنست که معلوم تست

و هر چه معلوم این کس است که بآن فخر میکند بر دیگران عبارت از وجود و هستی او آنست
چون بذکر و هستی حق سبحانه و تعالی از هستی خود خلاص شدی از قید هستی رست.

| لَمَّا حُجَابَاتٍ مُنْتَهِيَانِ | آن حالات و مقامات و درجات عالی است که بوسط توالی تجلیات
اسما و صفات هر زمان بر قلب منور ایشان فایض میشود و حجاب میشود ایشانرا از تجلیات
ذاتی | آگاه باشد که تجلیات ذاتی نیز مانع از تجلیات ذاتی که اعلا از ان | بوده باشد
میشده باشد چراکه تجلیات ذات را نهایت نیست چونکه آن ذات بی نهایت است.
بیت

نفجۀ دیگر رسیده آگاه باش تا از ین هم و اثمائی خواجه تاش

قال | النبی علیه السلام اِنِّی لَیُغَانُ عَلٰی قَلْبِی حَتّٰی اَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ فِی کُلِّ یَوْمٍ
سَبْعَیْنَ مَرَّةً. بعضی اکابر گفته اند غین نبی آن بود که هر جگاه از مقامی بمقامی
اعلی از ان ترقی میفرموده اند بودن خود | در ان در ان مقام لدنی را گناه میدانسته اند از
ان استغفار میکرده اند. فقیر را این بخاطر میرسد که چونکه | حضرت نبی صلی الله علیه و

سلم در کمال علو همت بودند | میدانستند که درجات و مقامات آلهی بی نهایت است بهر
مقامی که میرسیدند علو همت [F. 160b] | شریف ایشان تقاضای | عالی تر از آن میکرد. ازین
| استغفار میکردند و میگذشتند بمقامی اعلا از آن چونکه استغفار بنسبت متتهیان سبب رفع
درجاتست.

بیت

وقفه در این مقام عار بود می ممزوج را خمار بود

جل همت شریفش هر زمان تقاضای اعلی از آن میکرد.

بیت

همچنین میرو بیایانش مرس در جنین دردی بدر مانش مرس

تا رسید بجایی که آنجا نه مرتبه بود | نه مقام.

بیت

جند پرسی جه مقامست کمال اینکه ترست این مقامی که نه منزل نه مقامست
اینجا

نفحة دیگر رسید آگاه باش تا ازین هم و ائمانی خواجه تاش

بدان ای طالب صادق که جل همت سالکان طریق نیز میباید که بر وجهی عالی باشد که بهیج
درجه و مقامی از درجات و مقامات این طایفه سرفرو نیارند و التفات ننمایند.

بیت

صرف را نوش تا شوی بیخوش و آنکه از غیر | حق شود درویش

استغفار و ترقی از هر مقامی بمقامی اعلی از آن را لازم خود دانند تا برسند بمقامی که
آنجا نه منزل باشد و نه مقام.

بیت

این چه منزل چه بهشت این چه مقامست اینجا | عمر باقی | لب ساقی لب جام است
 اینجا
 همت ترا بکنکره کبریا کشد | این سقفگاه را به ازین نردبان مخوله
 نفعه دیگر رسید آگاه باش | تا ازین هم و اتمانی خواجه تاش

بدان ای طالب صادق که چونکه حجابات سالکان طریق معلوم شد چیزیکه رفع حجابات هر یک
 ازینها کند نیز میباید که معلوم شود.

بدانکه سالکان طریق میزانند و این حجابات امراض ایشانست کاملان مکمل طبیبان حاذق
 آلهی اند | هر مریضی را [F. 161a] مناسب مرض او پرهیزی و دوائی ایشان میدانند.

بدان ای طالب صادق که | مریضی را که پیش طبیب | میبرند | لولا تشخیص میبایدش کرد که چه
 مرض دلرد. | بعد از آن پرهیز میبایدش فرمود از هر چه پیش ازین خورده است که سبب مرض او
 شده است | بعد از آن غذای مناسب آن تعیین میبایدش کرد. | بعد از آن جلابی مناسب |
 تعیین میباید کرد تا ماده نزع یابد. | بعد از نزع ماده مسهل میبایدش داد تا اخراج | ماده
 بکند. | بعد از آن شربت شفایی میبایدش داد تا شفایی او را حاصل | شود هو الشافی.
 همچنین سالکان طریق که مریضان معنویند هر جگاهی | به پیش این طایفه که طبیبان حاذق
 آلهی اند آمدند | لولا ایشانرا پرهیز میفرمایند | از هر چه نا خوردنی و | نا اندیشیدنی است |
 که اینها سبب مرض معنوی ایشان شده است. | مراد از پرهیز بنسبت سالک طریق | لولا توبه است
 معنی توبه بحقیقت باز ایستادن است از هر چه غیر لوست سبحانه و تعالی. | بعد از توبه غذای
 صالح لقمه حلال است حد وسط بحکم فرموده خیر الأمورا و سَطْهَا.

لقمه تخم است برش اندیشها | لقمه بحر و گوهرش اندیشها
 | هر جنس که کاری هم از آن جنس بد روی | گر نیک | مرد راهی بر و تخم بد مکار

برسیده اند از حضرات خواجگان قدس الله | لرواحهم که طریقه شما را بجهیز توان یافت؟

گفته اند به پیش از صبح در خود فرو رفتن و احیاء بین العشائین و رعایت کردن حد وسط در کلام و منام و طعام | جه جلاب سر رشته دولت است که عبارت از نسبت شریف این طایفه است. بعد از بدست آوردن این سر رشته [F. 161b] از کامل مکمل و مشغول شدن باین نسبت شریف مدتی که ماده فاسد که | آن حجابات و تعلقهای لوست نزع یافت یعنی کسسنه و بریده شد.

بیت

تعلق حجابست بیحاصلی جو پیوند یا بکسلی اصلی

| بعد از آن مسهلی که اخراج ماده فاسده است آن | تجلیات لسمایی و صفاتی است که بواسطه پیر بر دل سالک میرسد و اخراج میکند هر ماده فاسده را که آن نشان غیر و غیریت است. | بعد از خالی شدن نشان غیر و غیرت | شربت شفای سالک تجلیات ذاتیست که بواسطه پیر فایض میشود بر قلب سالک و شفا می بخشد دل سالک را از جمیع امراض صوری و معنوی که بقاء الخلیل شفاء العلیل.

بیت

نفعه دیگر رسید آگاه باش تا ازین هم و اتمانی خواجه تاش

بدان ای طالب صادق که مراد از جلاب خوردن سالک مقام ذکر گفتن سالک است بتکلف | این مقام مقام مبتدیان این طریق است.

بیت

ذکر گو ذکر تا ترا جانست باکئی دل ز ذکر یزدانست

| مراد از | شربت خوردن سالک که آن مقام تجلیات لسماء و صفاتست | ذکر شدن دل سالک است بی تکلف سالک.

بیت

جون تو فان شوی ز ذکر بذکر ذکر خفیه که گفته اند آنست

اما مقام خوردن شربت شفا که آن رسیدن تجلیات ذاتست بواسطه پیر بر دل سالک آن یکی
 ساختن است حقیقت ذکر را که آن حضور و آگاهیست بجوهر دل سالک | این مقام منتهیان این
 طریق است. | این مقام مقام عشق و درد و سوز است.

بیت

من دُردت مراد و این بس از توام شربت شفا این بس
 نفحه دیگر رسید آگاه باش [F. 162a] تا ازین هم و امانی خواجه تاش

باز آمدم به بیان این حدیث که ان لربکم فی ایام دهرکم نفحات الا فتعرضوا لها
 تعرض کردن سالک طریق حجاباتی را که مانع نفحای الهی است بر جند وجه میتواند که باشد.
 اول بطریق جذبه که جذبت من جذبات الحق توازی عمل الثقلین.

بیت

یک جذبه ز حق آمد و دل برد بغارت مجنون جکند کین کشش از جانب
 لیلیست
 یک جذبه تو بود که دل مست خدا شد مجنون جنکند کین کشش از جانب
 لیلیست

| طریق دوم طریق ذکر است چنانکه گفته شد طریق سیوم طریق توجه.

بیت

مانند مرغی باش هان بر بیضه دل باسبان کز بیضه دل ز ایدت مستی ذوق قهقهه

| چهار طریق مراقبه است. المراقبة علم العبد بدوام اطلاع الحق علیه دیگرانکه
 گفته اند مراقبه | از باب مفاعله است ترقب از جانبین است | بنجم طریق رابط است.
 رابط آنست که صورت و سیرت پیر را همیشه در نظر خود دلرد.

بیت

ز انروی که چشم تست احول معبود تو پیر تست اول
 بجشم لونه ناظر | بنور توام جو بستم نظر در حضور توام

| ششم طریق صحبتست.

بیت

صحبت پیر به ز هر عملست
هر که با او نشست در عمل است
این عمل همجو را ز بنهانت
رهبرت سوی وصل جانانست
خم دیرینه می پیر منست ای ساقی
هر | زمان فیض دگر میرسد از باطن پیر

| هفتم طریق سماعست. چنانکه گفته اند السَّماع اهل لاهل الله | الاصوات الطيبة

هی مخاطبات الحق الی العبد.

بیت

سماع ای برادر بگویم که چیست
اگر مستمع را بدانم که کیست
کر از برج معنی پردطیر او [F. 162b]
فرشته فرو ماند از سیر او

ما بقی سماع را از کتاب السماع طلب | کنند.

بیت

نفحة دیگر رسید آگاه باش
تا ازین هم و انمانی خواجه تاش

بدان ای طالب صادق که بهرین همه طرق صحبت کامل مکمل است.

بیت

اصل این جمله | کمال بجز مرشد نیست
پیر صاحب دل کامل صفت بحر آشام

جراکه طریق حضرت | صلی الله علیه و سلم و صحابة کرام او رضی الله | عنهم صحبت بوده
است.

بدانکه صحبت را دو جهت است: یکی تکلم و یکی سکوت. هر یک را بیان کرده شود تا
لوقات | ضایع نکنی. و بدانیکه | تکلم برای چیست و سکوت برای چیست؟ بدانکه جهت تکلم
مر این طایفه را در صحبت آنست که | این طایفه وجود و هستی خود را در آتش محبت حق
سبحانه و تعالی سوخته اند که هیچ چیز از نام و نشان وجود و هستی در ایشان باقی نمانده
است | متکلم در ایشان درین مقام حق است سبحانه و تعالی بهر وجهی که باشد.

بیت

یار جون شد متکلم تورها کن کلمات خام ریشی حکایات تو خامست اینجا

چونکه سالک طریق را بواسطه حجابات راه نفحهای آلهی بسته شده است. | این تکلم نفحه است
 از نفحهای آلهی که از وجود سوخته ایشان درین زمان آتش صفت بدر می آید لولا بسمع |
 ایشان میرسد | از آنجا بحجاباتی که در دل ایشانست که | مانع رسیدن نفحهای آلهی است.
 میرسد و میسوزد حجاباتی را که مانع نفحهای آلهی است. | بعد از سوختن حجابات محل
 سکوت و آرام و حضور و آگاهی | و اخفا لازمه ذات سالکان میباید که باشد | تکلم و اظهار
 صفت پیر از جهت مصلحت سالکانست چراکه از [F. 163a] سکوت پیر سالک خیلی فایده
 نمیتواند گرفتن. مگر آنکه مناسبت تمام بباطن پیر^{۱۳} پیدا کرده باشد چراکه سالک از
 باطن پیر بقدر مناسبت فایده میتواند گرفت.

بیت

بقدر آینه حسن توی نماید روی دریغ کاینه ما نهفته در زنکست

مگر آنکه پیر از راه عنایت و شفقت بکسی که خاطر او را خوش آمده باشد نظر و نظر قبول یافته
 التفات نماید آن نادر است حکم بر نادر نمی توان کرد. | اینست که بسیار | مردم | درین
 زمان چونکه از حقیقت کار خبر ندانند شنیده اند که طریقه این مردم اخفا و سکوت است و
 ندانسته اند که اخفا و سکوت بنسبت کیست |؟ خطایی عظیم کرده خود را از سعادت
 صحبت شریف ایشان محروم ساخته اند. اگر اندک لطف طبیعی میبود ایشانرا میبایست.
 میدانستند که از سکوت و اخفای پیر چه فایده میرسد ایشانرا.

بیت

گر خدا خوانی مگو سرار عرفان فاش فاش و خدا دانی بیا سرار حق اظهار کن

بیت

نفحه دیگر رسید آگاه باش تا ازین هم و اثمانی خواجه تاش

^{۱۳} پیر

بدان ای طالب صادق که بعد از معلوم شدن طرق که رافع حجاباتی که مانع نفجهای آلهی اند
واجب بر سالکان طریق آنکه یکی از این طرق را که گفته شد که عبارت از سر رشته دولت است.

بیت

سر رشته دولت ای برادر بکف آر و این عمر کرامی یخسارت مگذار
دایم همه جا با همه کس در همه کار میدار نهفته چشم دل جانب یار

بدست آورده مناسب استعداد خود میباید باجاست کامل مکمل | که او از طبیبان حاذق آلهی
است.

بیت

ما طبیباً نیم [F. 163b] شا کردن حق بحر قلزم خوانده ما را فنفلق
دست مزدی می نخواهیم از کسی دست مزد ما رسد از مقدسی
این طبیبانرا بجان بنده شوید تا یمشک عنبر آکنده شوید

قبول کرده بحکم حدیث خیر الاعمال ادومها بمدتی که گفته شد بطریق دوام اهتمامی بحد
نماید تا برسد باین مقام که حضور و آگاهی که عبارت از مغز و حقیقت ذکر است و | صفت
ذاتی دل | او گردد همجو | بینایی در چشم و شنوایی در گوش که صفت ذاتی چشم و گوش است
هر چند خواهد که این صفت را از دل خود دور کند نتواند. هر چند در دل خود نظر کند جز این
صفت نیابد.

بیت

اینست کمال مرد دانا بیقین در هر چه نظر کند خدا را ببیند

در بین مقام او مجاز است من الله | از برای تکمیل و تربیت ناقصان و اگر در استعداد خود
حوصله ورزش یکی از اینها | نمییابد. میباید که صحبت کامل مکمل را غنیمت شمرده |
مدتی مدید آداب و شرایط صحبت را بجای آورده بطریق دوام بین یدی بیر کمالیت بین یدی
الغسال. میباید که باشد یعنی همجو مرده | بر روی تخته که هیچ اختیاری بخود میباید که
نداشته باشد.

بیت

اختیاری نیست ما را اگر تو می‌گویی که هست

ما بدست یار دلایم اختیار خویش را

یعنی نخورد و نیاشامد و نگیرد و نرود و نگوید مگر بامر پیر چونکه ممکن نیست دایم در صحبت پیر بودن آن جمعیت را که از صحبت پیر حاصل کرده است و صورت پیر را دایم در همه جا و در همه کار میباید که در نظر دل خود دلرد، تا این صفت ملکه نفس | او شود. همچنانکه گفته شد هر چند خواهند که [F. 164a] از خود دور کند نتواند درین زمان اگر تواند بیواسطه پیر خود را متوجه بآنجناب سازد | دست از توجه به پیر باز دلرد. چنانکه | خواجه بزرگ^{۱۴} | میفرموده اند | ما واسطه دولت وصولیم چون وصلتان دست دهد دست از ما بدلرید.

بیت

زشت باشد جست جوی نردبان	جون شدی بر بامهای آسمان
شد طلبکاری علم اکنون قبیح	جون بمطلوبت رسیدی ای ملیح
تا ازین هم و اثمائی خواجه تاش	نفحه دیگر رسید آگاه باش

قال | النبی علیه و السلام افضل الذکر لا اله الا الله ازینجهت حضرات خواجگان قدس الله | ارواحهم از جمله اذکار این ذکر را اختیار کرده اند چراکه در یک جزو وی نفی غیر است و در جزو دیگر اثبات محبوب حقیقی بر دل چراکه تا غیر منفی نشود. اثباب | ثابت نمیشود | مراد از غیر آن تعلقهاست که میباشد سالکان طریق را بزن و فرزند باموال و اشیای خود که حجاب او از [محبت]^{۱۵} محبوب حقیقی اینهاست هر بگاهی | سالک خواهد که محبت محبوب حقیقی را در دل خود ثابت سازد بکلمه لا اله محبت اینها را از دل خود نفی میکند و بکلمه الا الله محبت محبوب حقیقی را در دل خود ثابت میسازد.

^{۱۴} بها الدین نقشبند^{۱۵} Marginal insertion.

بیت

تعلق حجابست و بیحاصلی
نفعه دیگر رسید آگاه باش

جو پیوندها بکسلی واصلی
تا ازین هم و اتمانی خواجه تاش

| جه طریقه گفتن این ذکر آنست که اول نفس خود را در شیوناف حبس میبایدش کرد | زبان | بر
کام جفسانید و این نفس را آخر انفاس خود اعتقاد کرده. بحرکات ثلاثه و وقوف ثلاثه
میبایدش گفت حرکات ثلاثه آنست که در زمان گفتن [F. 164b] لا سر خود را بالا میبایدش
کرد و در زمان گفتن آله | تعلقها که دلرد در نظر میبایدش آورد و بجانب راست میل
میبایدش کرد و | محبت اینها را از دل خود نفی کرد. و در زمان گفتن الا الله نفس حبس
کرده خود را باندیشه خود که عبارت از دل حقیقی است متوجه قلب صنوبری الشکل که در
پهلوی جب اوست ساخته بقوت هر چه تمامتر فرو کشد تا که اثر حرارت بر ناخن پای او
برسد.

بوقوف ثلاثه یعنی وقوف عددی و وقوف زمانی و وقوف قلبی وقوف عددی آنکه ذکر را شمرده
گوید طاق طاق، و وقوف زمانی آنکه در زمان حبس کردن نفس و گذاشتن نفس و مابین
النفسین وافف و حاضر باشد که غیری در دل او خطور نکند. وقوف قلبی آنکه بس از
گفتن الا الله حق سبحانه و تعالی را بمحبوبی و مقصودی ملاحظه | کرده دل خود را
بحق سبحانه و تعالی حاضر سازد. و مرتبه اول سه | کرت گوید اگر نفسش وفا کند پنج بار
گوید اگر تنکی کند زمانی گذارد. | باز از سر گیرد طاق طاق. همچنین گفته گفته میروود تا
بیک | نفس به بیست یک رسد اینجا محل نتیجه است گفته اند | عبارت از نتیجه فنای
وجود بشریت است گفته اند و عبارت از وجود بشریت تعلقهای اوست که داشت باشیاء خود
ببند که محبت هیچ کدام از اینها بر دل وی سرد شده است یا نی. اگر محبت یکی از اینها بر دل
او سرد شده است ذکر او نتیجه داده است و | اگر نی دلیل است بر بیحاصلی عمل او یعنی در

عمل او نقصانی [F. 165a] واقع شده است احتیاط کند و آن نقصانرا بیداسازد و باز از سرگیرد
همچنین باز گفته می‌رود تا به بیست یک رسد باز ملاحظه کند اگر نتیجه دلاهِ است طاق طاق
میگوید تا زمانی که محبت هیچ چیز مقدار نیم سوزن در دلش نماند.

بیت

سوزنی را بای بند راه عیسی ساختند حب دنیا بند آمد گر همه | نیم سوزنست
نفحه دیگر رسید آگاه باش تا ازین هم و امانی خواجه تاش

| دیگر آنکه دل بی این تکلفها که گفته شد گویا شود آنزمان تکلف را گذرد.

بیت

بی تکلف باش آرایش مجوی ترک راحت گیر آسایش مجوی

| خود را متوجه دل خود سازد تا جندانی که دل از ذکر گفتن باز ایستد حقیقت ذکر که عبارت
از حضور و آگاهیست بجوهر دل او که عبارت از اندیشه اوست یکی شود بحدیکه هر جند خواهد
که این حضور و آگاهی را از دل خود دور کند نتواند هر جند در دل | نظر کند جز این حضور و
آگاهی در خود نیابد اینست نهایت ذکر گفته اند.

| شرایط |. شرط اول آنکه از دل گوید و بدل گوید و بمعده نگوید که نتیجه | نخواهد داد از
دل گوید یعنی از اندیشه گوید که عبارت از آن دل حقیقی است بدل گوید یعنی بآن کوشش پاره
صنوبری الشکل گوید که در پهلوی جب است.

شرط دوم آنکه در لقمه احتیاط بحد کند | از حرام و شبهه | که اصل در طریق اینست چنانکه
گفته اند العبادة عشرة اجزاء تسعة منها طلب الحلال و واحد منها سائر
العبادات جه لقمه در وجود | سالک بمثابة تخم است در زمین هر چه کارند همان بر
دلزند [F. 165b] اگر طیب طیب و اگر خبیث خبیث.

بیت

لقمه تخم لستُ یرش اندیشها
 لقمه بحرُ گوهرش اندیشها
 | هر | چیز کاری هم از آن جنس بد روی
 گر نیک مرد راهی بر و تخم بد مکار

شرط سیوم آنکه این حرکات که گفته شد در پیش مردم ظاهر نسازد و معنوی کند چراکه این نسبت بمثابه جوهریست هر چند پوشیده تر لطافتش پیشتر | در خلوت هر چند تواند بکند.

شرط چهارم آنکه از صحبت غیر جنس تا ممکن است احتراز نماید.

بیت

نخست موعظت پیر صحبت این حرف است
 که از مصاحب نا جنس احتراز کنید

شرط پنجم آنکه بطریقه دوام گوید در همه اوقات چنانکه گفته اند خیر الأعمالِ اَرومها | اگر گاهی گوید و گاهی نگوید نتیجه نخواهد دلا.

بیت

نفحة دیگر رسید آگاه باش
 تا ازین هم و اتمانی خواهه تاش

بدان لی طالب صادق که | سالک طریق دل خود را که محل فیض مالانهای آلهی است از نجاسات تعلقات بشریت خالی ساخت.

بیت

گر تو این اتیان زنان خالی کنی
 پر ز گوهر های اجلالی کنی

بمقدار خلو گوهرهای فیض آلهی در وی ریختن گیرد هر چند خلو پیش فیض پیش تا بحدی که کوزه استعداد و تمام از نجاسات | بشریت که آن تعلقاتی لوست خالی شد که هیچ نماند وسعت و کشاده گی استعداد او بجایی میرسد که هر چه در هژده هزار عالمست در کوزه

استعداد او میدراید که او را جز نمیشود. همچنانکه گفته اند وسعت دل عارف

بمثابه ایست که عرش و هزار برابر عرش از کوشه دل عارف بگذرد | عارف را از آن خبر

نباشد. | هر جگاهی استعداد سالک [F. 166a] بجایی رسید که در خزینه دریا های فیض آلهی را

بر وی کشادند هر زمان از دریاهاى فیوض آلهی در کوزه استعدلا او ریختن میگیرند | گاهی کوزه استعدلا او از فیض آلهی پر میشود. بحکم کل جدید لذة استعدلا او تقاضای خلو میکند تا قابل قیض دیگر شود. همچنین لا ما لانهایه چونکه دریاهاى فیوض آلهی بی نهایت است تقاضای خلوی استعدلا سالک هم بی نهایت است. | چنانکه کوزه و یا خمی را از دریاهاى عسل پر ساختند تا زمانیکه پر است هیچ چیز در وی نمی کنجد هر جگاهی | ویرا در جایی دیگر خالی ساختند قابل آن شد که باز از دریای عسل پر سازند. همچنین کاملان | طریق نیز هر جگاه که کوزه استعدلا شریف خود را در استعدلات مستعدان دیگر خالی ساختند قابل ساختند خم استعدلا خود را بفیض دیگری اقوی از آن چراکه استعدلا آدمی را گفته اند بآن مشکی می ماند که خشک شده | باشد لولا اندک چیزی در وی میرود | هر جگاهی که نم گرفت چیز بسیار میبرد همچنین در کوزه استعدلا آدمی هر چند فیض پیشتر می ریزند وسیع تر میشود هر چند فیض پیش استعدلا پیش هر چند استعدلا پیشی فیض پیش چونکه فیض آلهی را نهایت نیست استعدلا آدمی را نیز نهایت نیست.

بیت

در جنین دردی بدر مانش مرش

همچنین میرو به بایانش مرس

نقلست از حضرت | صلی الله علیه و سلم که | بعضی از شبها | دریاهاى فیوض بی نهایت آلهی را متوجه ایشان می ساخته اند. | گاهی خم استعدلا شریف او میشده در استعدلات [F. 166b] خواتین خود | بطریق ازدواج^{۱۶} خالی می ساخته اند گاهی میبوده که شبی صد نوبت خم استعدلا شریف خود را در کوزههاى استعدلات خواتین خود خالی میساخته اند چونکه شبها محرم | ایشان غیر خواتین ایشان نمی بوده.

بیت

چون کل صد برگ رویم در جمن
بی کشنده خوش نمیگردد روان

گر سخن کش یابم اندر انجمن
این سخن شیرست در بستان جان

^{۱۶} ازدواج؟

و در روزها هر جگاهی خم استعداد شریف ایشان از دریاها فیض آلهی پر میشده در کوزه
استعداد آل و اصحاب کرام خود می ریخته اند.

بیت

آنچه حق از بارگاه کبریا	ریخت در صدر شریف مصطفی
آن همه در سینه صدیق ریخت	لاجرم تا بود از و تحقیق ریخت
نفحه دیگر رسیده آگاه باش	تا ازین هم و اتمانی خواجه تاش

همچنین منقولست از حضرت خواجه بزرگ | قدس سره که شبی دریاها فیوض آلهی را که
متوجه حضرت | صلی الله علیه و سلم ساخته بودند ببرکه متابعت آن حضرت صلی الله علیه و
سلم | بآن مقام عالی رسیدم متوجه خم استعداد من ساختند بطریق ازدواج نود و نه بار در کوزه
استعداد محرم خود خالی ساختم | تا که یکبار از جهت ادب رعایت | کردم تا مشارکت بآن
حضرت نشود صلی الله علیه و سلم.

بیت

از ادب پر نور کشت است این فلک	از ادب معصوم پاک آمد ملک
-------------------------------	--------------------------

بدان لی طالب صادق که ریختن | فیض پیر^{۱۷} را در کوزه استعداد طالبان نیز بطریق ازدواج
معنویست.

و نیز منقولست از | خواجه بزرگ، خواجه بهاء الحق و الدین قدس سره که شبی در لوان سلوک
[F. 167a] بآن مقام عالی که سلطان ابویزید | قدس سره رسیده بود رسیدم سر نیاز بر آستانه
شریف لو نهادم و باز کشتم | زیاده بران کستاحی و بی ادبی نکردم ببرکه رعایت ادب حق
سبحانه و تعالی مرا بمقامات اعلی از مقامات او مشرف گردانید.

بیت

با ادب باش تا بزرگ شوی	که بزرگی نتیجه ادب است
------------------------	------------------------

^{۱۷} پیر ویا پُر؟

آن بوده که گفته اند بیزلوم از آن بهاء الدین که لول قدمش نهایت بایزید نباشد چرا که سلطان
ابویزید میگویند من در سلوک بر در بارگاه محمدی صلی الله علیه و سلم رسیدم خواستم که
درایم دست رد بر پشانی من نهاده باز کشتم.

منقولست از | خواجه علاو الدین عطار قدس سره که در لوان طلب درویشی از ایشان پرسیده باشد
که دل پیش | تو بمثابه چیست چونکه هنوز ایشان بآن مقام عالی نرسیده بوده اند؟ غالباً
جواب نتوانسته اند گفت چه آن درویش | بآن جایی که رسیده بود خبر | کرده گفته دل پیش
من مثل مه | چهار ده است. | همچنین غمکین | پیش | خواجه بزرگ آمده اند حضرت |
خواجه عنایت فرموده گفته اند | چه قصه داری آن واقعه را بیان کرده اند؟ حضرت ایشان
گفته اند آن فقیر از دل خود خبر | کرده است. | حضرت خواجه علاو الدین را پیش
کشیده اند و بای^{۱۸} مبارک خود را بر پشت بای ایشان نهاده اند و گفته اند در دل خود
نظر کن نظر کرده اند هیچ نهایتی ندیده اند دل خود را. و گفته اند وسعت دل عارف
بمرتبه ایست که اگر عرش و هزلو برابر عرش از گوشه دل عارف بگذرد عارف را از آن خبر
نباشد. [F. 167b]

بیت

آن دلی کز آسمانها بر ترست	آن دل ابدال یا پیغامبر است
نفحه دیگر رسید آگاه باش	تا ازین هم و انمانی خواجه تاش

بدان ای طالب صادق که منتسبان | خانواده خواجهگان را قدس الله | ارواحهم بوسط متابعت
شریف ایشان کار بجایی میرسد که هر چه از متابعت واقع شده است از ایشان نیز واقع میشود. |

نقولست از حضرت مولانا نظام الدین خاموش قدس سره که شبی در چهار دهم ماه بتقریبی این
حکایت میگفته اند که تابع را بوسط متابعت کار بجایی میرسد که هر چه از متابعت واقع |

^{۱۸} پای

شده از وی نیز واقع میشود حتی شق قمر و بانکشت خود اشارت بقمر کرده اند قمر شق شده
ست.

بیت

نفحه دیگر رسید آگاه باش تا ازین هم و اتمانی خواجه تاش

چونکه معنی توبه باز ایستادن شد از هر مرتبه و مقام دون از بمرتبه | اعلا | و معنی
استغفار ترقی از مرتبه و مقام لدنی بمرتبه و مقامات اعلی از آن | میباید که منتهیان و
سالکان طریق در هیچ مرتبه و مقامی ازین دو صفت خالی نباشند تا برسند بمرتبه و
مقامی که آنجا نه منزل باشد و نه مقام.

بیت

نفحه دیگر رسید آگاه باش تا ازین هم و اتمانی خواجه تاش

بدانکه توبه و استغفار خشک را هیچ اثر و نتیجه نمیباشد این توبه و استغفار زاهد آنست از
ینجهت است که گفته اند.

بیت

سیر زاهد هر مهی یکروزه راه سیر عاشق هر دمی تا تخت شاه

بدانکه توبه عاشقانرا شرطیست که بآن شرط او را عاشق میگویند سرمایه که میرساند او را
بوصل محبوب حقیقی آنست که عبارت از آن [F. 168a] گریه و درد و سوز و گداز است.

بیت

عاشقی بیدلست از زلزل دل نیست بیماری جو بیماری دل
بباید نار و آبی توبه را شرط شد برق سحابی توبه را

بدانکه سرمایه که عاشقان که بآن سرمایه بسود بی نهایت که آن وصل محبوب بی نهایت | است
میرسند آن گریه و زلزلست.

بیت

گریه زلری عجب سرمایه ایست دولت کلی قوی تر دایه ایست |
 نفحه دیگر رسید آگاه باش تا ازین هم و اتمانی خواجه تاش

| سرمایه دیگر عاشقانرا درد است | عبارت از درد آن سوز و المیست که ظاهر میشود | از دل
 محب از فرقت محبوب و میسوزد هر چه نشان غیر محبوب است و سرمایه سعادت عاشق | که
 میرساند عاشق را بوصل محبوب حقیقی این درد و سوز است.

بیت

سرمایه سعادت ما درد یار بود ورنه بسعی ما کرده از کار کی کشود
 چون قلم اندر نوشتن می شتافت چون بعشق آمد قلم | در خود شکافت
 بس کنم خود زیر کانرا این بس است بانکه دو کردم اگر در ده کس است |

قایله احمد المشتھر خواجه ابن مولانا جلال الدین

الکاسانی غفر الله له ولوالديه و لجميع

المؤمنين و المومنات برحمتک یا

لرحم الراحمين

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذى اظهر عيون الحكمة و المعرفة فى قلوب المخلصين و المحققين و
اجرى المعارف و الحقايق على لسان العارفين و العاشقين و الصلوة و السلام
على رسوله محمد الذى | خلق من الماء و الطين و على آله و اصحابه العارفين و
العاشقين.

فأما بعد قال | تعالى و اذكر ربك اذ أنسيت^١ اى اذ أنسيت غيرك ثم نسيت |
نفسك ثم نسيت و صلك يعنى فراموش کردن و صفى را آن بيخودى و غيب^٢ است ل^٣ خود.
بيت

ذكر گو ذکر تا ترا جانست باکى دل ز ذکر يز دانست

| قال النبى عليه السلام افضل الذكر لا اله الا الله. بدان | لى سالک طريق که جهت
افضليت اين ذکر بر ل^١کار ديگر آنست که اين کليمه دو جزو است: در يک جزو نفى غير است و
در جزو ديگر اثبات محبوب حقيقى بر دل و تقديم نفى بر اثبات از ينجهد است که لولا تا غير
منفى نميشود محبت محبوب حقيقى بر دل ثابت | نميشود چون که اينها | ضدان
لايجتمعانند.

بيت

يا دوست کزين کمال يا جان يک خانه دوميهما نکنجد

| چونکه رباعى | حضرت خان عاليشان، عبید الله خان عليه | ساه الله و البقاء نیز ناظر است

بران

^١ Qur'an 18:24; the rest doesn't seem to appear in the Qur'an.

^٢ Reading unclear. غيب؟

^٣ ل؟

رباعی^۴

لی سالک لوزونگا تنکرنی همره دی حاضر کوروب انی ناظر وا که دی
حبس نفس ایلاب انجمن خلوتید اخلاص ایلا لا آله الا الله دی

بدان لی سالک طریق که لولا عالم و آدم نبود و نام هیچ چیز از مخلوقات در عالم نبود بنابر
حکمتی [F. 169a] که در بعضی | رسایل نوشته شده است عالم را خلق کرد. اگر خواهی شرح آنرا
آنجا سطلب یا از خدام واجب الاحترا ایشان.

بیت

شرح نطق او از پرس ای سلیم حکمت لقمان ز لقمان ای حکیم

| بعد از آن حضرت آدم را خلق کرد بید قدرت خود در جهل صباح. | قال النبی | علیه السلام |
عن الله تعالی خمرت طینه آدم بیدی اربعین صباحاً.
خاک ماکل کرد در جل بامدلا بعد از آن جانرا در و آرام دلا

و از روح خود در قالب آدم دمید. قوله تعالی و نفخت فیه من روحی ° و به بهشت
فرستاد در بهشت حضرت حوّا را از بهلوی جب او خلق کرد و هر دو را فرستاد دنیا | از جهت
عمارت دنیا.

بیت

جو آدم را فرستادیم بیرون جمان خویش بر صحرا نهادیم

| جه حقیقت آدمی همان روح آلهی است که گفته شد | لوصاف او علم و حیات و حکمت و قدرت
و سمع و بصر و اولاد و کلام | و هر چه غیر اینهاست همه لوصاف بشریت است که در دنیا او را
حاصل شده است. | این حجابی شده او را از حقیقت مقصود که حقست سبحانه و تعالی |
سالک طریق خواهد که باز بحقیقت خودش که حق است سبحانه و تعالی واصل شود بی رفع این
حجابات | ممکن نیست.

^۴ In Chaghatay.^۵ Qur'an XV:29; XXXVIII:72.

بیت

حجاب جهرهٔ جان میشود غبار تنم
خوش آن دمی که ازین جهره پرده بر
فکنم

| از بنجهت حضرات خواجهگان قدس الله | ارواحهم ذكر لا آله الا الله را که افضل همه اذکار است
از جهت نفی غیر از دل و اثبات محبوب حقیقی بر دل اختیار کرده اند تا بکلیمة «لا اله» هر
جه نشان غیر [F. 169b] و غیریت است بز دایند^۶ از دل و بکلیمة «الا الله» محبت حضرت محبوب
حقیقی را که حقست سبحانه و تعالی در دل ثبت سازند. همچنین نفی غیر و اثبات محبوب
حقیقی کرده بجایی رسد که هر جه نشان وجود و هستی سالک است از ساحت دلش منفی شود
که هیچ چیز نماند | از محبت غیر مکر محبت محبوب حقیقی. بعد از آن گفته گفته^۷ بجایی
رسد که سالک و وصف سالک که آن بیخودی و بی شعوریت نیز نماند جز حضور و آگاهی
حضور و آگاهی^۸ علی الدوام که صفت ذاتی حق است سبحانه و تعالی | عبارت از وجود موهوب
حقانی این وجود است. هر جه از سالک ظاهر میشود از آن لست سبحانه و تعالی سالک را
هیچ نیست.

بیت

بعد ازین کر شرح کویم بلهیست
زآنکه شرح این ورلی آکھیست
نماند مرکب اندر دله حیوان
بیکر نکلی براید قالب جان

همچنانکه در این مقام | از حضرت صلی الله علیه و سلم واقع شده است من الله تعالی
مَارَمِيتَ اِذْ رَمِيتَ وَلَكِنْ اَللهُ رَمٰی^۸
مارمیت لزمیت بی و ست
همچنین قال الله از صمتش بجست

بدان لی طالب صادق که سالکان این طریق سه قسم اند مبتدی و متوسط و منتهی چونکه ذکر

^۶ بزدا تید؟ د تید؟^۷ Appears twice in the ms.^۸ Qur'an VIII:17.

لا آله الا الله سبب رفع حجاب و وصل محبوب حقیقی میشود. بس جاره نباشد هر یکی از مبتدی و متوسط و منتهی را از ذکریکه بآن رفع حجابات کنند از دل و واصل سازند خود را بمحسوب حقیقی. اولاً بدان ای سالک راه حقیقت که ذکریکه ثمره و نتیجه او وصل محبوب حقیقی است. آنست سالک طریق میباید که [F. 170a] این سر رشته دولت را از کامل مکمل گیرد که او از کامل مکملی دیگر گرفته باشد همچنین معنعن تا حضرت | صلی الله علی و سلم تا نتیجه دهد چنانکه گفته اند تیر از ترکش سلطان باید تا حمایت را شاید. | بعد از بدست آوردن این سر رشته از کامل مکمل بحکم خیر الاعمال او مهیا بطریق دولم در همه جا و | با همه | کس و در همه کار میباید که مشغول و حاضر باشد. |

بیت

سر رشته دولت ای برادر بکف آر	وین عمر کرملی بخسارت مکذر
دایم همه جا با همه کس در همه کار	میدار نهفته چشم دل جانب یار

بصدق و اخلاص تمام دیگر | ذکریکه از پیش خود | یا از پدر و برادر و مصاحبان و استادان و معلمان و از کتب یا از کسی که بمرتبه تکمیل و ارشاد نرسیده باشد گرفته باشند نتیجه نمیدهد. چراکه اینها را گفته اند بمنزله تخم نیست نارسیده | او سبز نخواهد شد از کجا که بردهد.

بیت

بی پیر مرو تو در خرابات	هر جند سکندر زمانی
کشتم بسینه تخم وفای تو سالها	لیکن بری نداده حاصل ز کشت ما

اگر چه نتایج دیگر حاصل شود مثل صفای خاطر و بعضی از کرامات و مکاشفات و درجات در بهشت از حور و قصور و | امثال اینها همه سهلست پیش درجات عاشقان و عارفان که آن قرب و وصل محبوب حقیقی است.

بیت

قرب نی بالا نه بستی رفتن است	قرب حق از قید هستی رستن است
اتصالی بی تکلف بی قیاس	هست رب الناس را با جان ناس

و این مقام حور و قصور اکثر مقام | ابلهان است در جنت قال النبی علیه السلام اکثر اهل الجنة بله [F. 170b] در واقع | با وجود وصل محبوب حقیقی در دنیا باین اندک فرصت و آلات و اسباب که باو داده اند حاصل میتواند کرد بفواکه جنت باز ماندن جز ابلهی چه خواهد بود.

بیت

دیگر ترا وعده کرد فردا بود لیک مارا نقد هم اینجا بود

نقلست از حضرت شیخ شبلی قدس سره که کذر ایشان بر جایی افتاده باشد که قاری این | قراءت میکرده باشد | قوله تعالى ان اصحاب الجنة اليوم في شغل فاكهون.⁹ حضرت شیخ فریادی کرده گفته باشند اللهم لاتجعلنی منهم، یعنی | بار خدایا مرا ازین ابلهان | مکردانکه بفواکه جنت از تو باز مانم. کمال قابلیت و استعدادیکه حق سبحانه و تعالی بآدمیان داده است بهرجه از و می مانند ابلهیست.

بیت

بهرجه از دوست و لهانی چه زشت آن نقشُ چه زیبا

بهرجه از دوست دورافتی چه کفر آن
حرفُ چه ایمان

نقولست از حضرت میر سید شریف قدس سره که در لوان طلب علم بولسط زهد و تقوی و صفای خاطر ایشان | در مرتبه بوده است که بر در مسجدهای مقفل که میرسیده اند همین که لشارت میکرده اند قفل از هم میریخته است | مکاشفات ایشان بمرتبه بوده | که همه چیز پیش ایشان ظاهر بوده با این همه دانسته اند که اینها مقصود نیست.

بیت

سلوک راه | عشق از خود رهاییست نه قطع منزل طی مقامات
من مستی ذوق می پرستی چه کار آید مرا کشف کرامات

و مقصود از همه طاعات و عبادات و فکر و ذکر و علم و عمل وصل محبوب حقیقی است و

⁹ Qur'an XXXVI:55 (with some spelling irregularities).

حصول او | بی صحبت و ارادت کامل | مکمل | میسر نی^{۱۰}. [F. 171a] | بصحبت شریف | خواجه
علا و الدین عطار عطر الله تربته شتافته اند | بنظر قبول و طریقه ایشان مشرف شده اند.

بیت

اصل این جمله کمالات | بجز مرشد نیست پیر صاحب دل کامل صفت بحر آشام

در اندک زمانی کمالات ایشان در ...^{۱۱} شریف ایشان حضرت امیر در صحبت شریف حضرت
خواجه بجایی^{۱۲} رسیده بوده که بعد از مفارقت از | حضرت خواجه هر چه در صحبت شریف ایشان
در | جغانیان | میگذشته | در سمرقند حضرت امیر را معلوم میشده غرض از این سخنان آنکه |
بهر طریقی از طرق این طایفه که عمل میکند سالک طریق میباید که باجارت و ارادت کامل
مکمل باشد تا وصل محبوب حقیقی | حاصل شود. دیگر بدانکه هیچ ذکر و فکری و عملی
سالکان طریق را بهتر از صحبت کامل مکمل نیست. آنچه در یک زمان در صحبت | او حاصل
میشود بسالهای دراز بذكر و فکر حاصل نمیشود.

بیت

صحبت پیر به زهر عملست	هر که با او نشست در عملست
این عمل همجو را ز بنهانست	رهبرت سوی وصل جانانست
الشيطان یفرمن ظل عمر	سایه رهبر به است از ذکر حق

باز آمدم به بیان صحبت.

بدان | ای سالک طریق که بحکم الطرق الی الله | بعدد انفاس الخلاق. اگرچه راه
بحضرت حق سبحانه و تعالی بعدد هم نفسیست | اما بهترین راه ها و نزدیک ترین طرق
طریق صحبت کامل مکمل است. چراکه طریق حضرت | و صحابه کرام او صلی الله علیه و سلم
| صحبت بوده است. نمی بینی که صحابه کرام رضوان الله علیهم اجمعین با آنکه همه

^{۱۰} Overlined three times, apparently for emphasis.

^{۱۱} One word illegible.

^{۱۲} حالی

کمالات را داشتند و با همه لوصاف نیک موصوف بودند [F. 171b] موسوم بصحابی شدند و آنکه گفته اند اصجوا مع الله فان لم تطيقوا فاصحبوا مع من يصحب مع الله. مراد از ین صحبت اینجا لازمه صحبت است که آن حضور و آگاهیست یعنی حاضر و آگاه باشید بحق سبحانه و تعالی. اگر نتوانید بس حاضر بکسانی باشید که ایشان حاضرند بحق سبحانه و تعالی. دیگر بدانکه فایده تمام از صحبت وقتی حاصل میشود که آداب و شرایط صحبت را بدانی و بجای آری چه آداب و شرایط را در آداب السالکین مستوفی نوشته شده است | از آنجا بطلب.

آمدیم به بیان تلقین ذکر لا اله الا الله که حضرات خواجگان | قدس الله | سره از جمله اذکار اختیار کرده اند.

| چونکه سالکان طریق سه قسم اند، ذکر نیز سه قسم است. ذکر مبتدیان این طریق آنست که ذکر لا اله الا الله بحركات ثلاثه و وقوف میباید گفت باجاست کمال مکمل |. لولا آنکه نفس خود را در | زیر ناف حبس می باید کرد و زبان را بر کام میباید جسفانید و این نفس را آخر انفاس خود اعتقاد کرد چونکه عبارت از عمر نفسی جند است معدود فی علم الله گفته اند ماضی مرده است و مستقبل نزاده^{۱۳} است و حال در نزعت حرکات ثلاثه آنکه در زمان گفتن «لا» سر خود را بالا میباید کرد. و در زمان گفتن «اله» بجانب دلت راست حرکت کرده هر تعلقی که | عبارت از حجابات لوست از وصل محبوب حقیقی در نظر خود آورده بشمشیر لا اینها از دل خود قطع کرده. | در زمان گفتن «الا الله» نفس حبس کرده خود را بدل حقیقی | که عبارت از اندیشه لوست بجانب دلت جب | متوجه [F. 172a] | گوشت باره صنوبری الشکل | ساخته | بر ... هر چه تمام تر | بکشد تا | اثر حرارت نفس بناخن بای | سالک برسد.

^{۱۳} نداده؟

بوقوف ثلاثه | وقوف عددی و وقوف زمانی و وقوف قلبی. وقوف عدی آنکه ذکر را شمرده گوید
 طاق طاق از سه تا بیست یک که محل نتیجه است. وقوف زمانی آنکه در | زمان حبس کردن
 گذاشتن نفس و | مابین النفسین حاضر و آگاه باشد که خاطر غیری در دل در نیاید |.
 وقوف قلبی آنکه در زمان گفتن | «لا اله الا الله» دل خود را | بخدا حاضر سازد همچنین طاق
 طاق گفته می‌رود تا بیک نفس به بیست یک برسد | که محل نتیجه است. مراد از نتیجه اینجا
 فنای وجود بشریت است. | عبارت از وجود بشریت آن تعلقهاست که بود او را بجیزها. اگر
 تعلق محبت یکی از اینها از دل او منفی شده | ذکر او نتیجه داده است و اگر نه دلیل است به
 بیحاصلی عمل او یعنی نقصانی در عمل او واقع شده است. احتیاط کند | باز از سر گیرد |
 طاق طاق | تا باز به بیست یک برسد باز ملاحظه کند اگر ذکر او نتیجه داده است همچنین طاق
 طاق | گفته می‌رود تا آنزمانکه وجود بشریت که عبارت از تعلقهای لوست تمام منفی شود که
 تعلق هیچ چیز از اشیاء مقدر نیم سوزنی در دل او نماند.

بیت

سوزنی را بای بند راه عیسی ساختند حب دنیا بند آمد کر همه | نیم سوزنست

اینست معنی اذ انسیت غیرک سالک درین مقام از بنده گئی صرف و تکالیف گفتن آزاد
 شد تا این زمان از و هیچ کاری نمی آمد غیر ازین این زمان امید است [F. 172b] که از وی
 کارها آید چنانکه گفته اند.

بیت

کر زهای هو اشارت میکنی	ورز و او او عبارت میکنی
بنده حرفی نیاید از تو کار	جهد کن تا خیزد از پشت غبار
ها بیفکن و آورا آزاد کن	بنده شویی هی و لوش یاد کن

اینست نهایت ذکر مبتدیان این طریق.

بیان شرایط ذکر | ذکر اول آنست که وضو را بطریق دوام بر خود لازم داند. | دیگر آنکه ذکر را

از دل گوید و بدل گوید از معده نگوید که نتیجه نمیدهد. از دل گوید، یعنی ازین اندیشه گوید که عبارت از دل حقیقی است بدل گوید، یعنی باین کوشت باره صنوبری الشکل گوید که در بهلولی جب | لوست. دیگر آنکه این حرکات که گفته شد پیش مردم ظاهر نسازد و معنوی | گوید چراکه این نسبت شریف را بمثابه جوهریست. گفته اند هر چند بنهان تر لطافش پیشتر. | دیگر آنکه بطریق دوام گوید | اگر گاهی گوید و گاهی نگوید باین طریق اگر هزار سال گوید نتیجه نمیدهد. | دیگر آنکه سالک از صحبت غیر جنس تا تواند | گریزان باشد همچنانکه از شیر میگیرزند.

بیت

ز احمقان بگریز چون عیسی گریخت
نخست موعظت پیر صحبت این حرفست
صحبت احمق بسی خونها | بریخت
که از مصاحب ناجنس احتراز کنید

چونکه | آدمی را جنین قابل آفریده است که با هر کسی که می نشیند رنگ او میگیرد. | بس سالک میباید که جز با عاشقان و عارفان نشست و خولست نکند تا از قبیل ایشان شود.

بیت

با عاشقان نشین همه عاشقی کزین
با آنکه نیست عاشق یکدم مشوقرین

| دیگر آنکه در لقمه و پوشش تواند احتیاط | کند بحد که اصل در طریق [F. 173a] اینهاست چه لقمه در وجود آدمی بمنزله تخم است در زمین هر چه کارند همان بر دلوند اگر طیب طیب و اگر خبیث خبیث.

بیت

لقمه تخم است برش اندیشهها
هر | چیز که کاری هم از ان جنس بدروی
لقمه بحر کوهش اندیشهها
کر نیک مرد راهی برد تخم بد مکار

و در پوشش | احتیاط کند که | ظاهر را تأثیر تمام است در باطن چنانکه باطن را تأثیر تمام است در ظاهر که الظاهر عنوان الباطن گفته اند.

نقولست از حضرت خواجه احرار خواجه عبید الله قدس سره که | روزی بصحبت شریف حضرت
 امیر قاسم قدس سره در امدم. فرمودند «بابو هیچ | میدانی که درین زمان | معارف و حقایق
 آلهی در میان مردم چرا کمست؟» | خود عنایت کرده فرموده اند که «بنای این کار بر تصفیه
 وجه استعداد است و | بنای تصفیه وجه استعداد است و | بر لقمه حلال است. | درین زمان لقمه
 حلال کم | بایست | تا زمانی که دلت ما کار میکرد | طاقیه هزار بخیه می دوختیم | و از آن
 وجه میخوردیم و میبوشیدیم کتاب خانه از آباء | مانده بود. این زمان تو را | فروخته ایم و
 وجه تجارتی ساخته و | از آنجا میخوریم و می بوشیم.»

نقلست از حضرت خواجه بزرگ خواجه بهاء الحق و الدین قدس سره که در لقمه در مرتبه |
 احتیاط می فرموده اند که در زمان بختن طعام هیچکس هیچ کاری را بی طهارت و از سر
 غفلت نمیکرده. اگر شخصی بغفلت | جمجه در دیک می خسته هیچکس را از یاران خود |
 نمی مانده اند از آن خوردن و خود نیز نمی خورده اند. و میگفته اند که طعامکه به
 غفلت بخته شده است. نتیجه اش غفلت خواهد بود. ازینجهت یاران [F. 173b] و خادمان ایشان
 همه بمرتبه حضور و آگاهی مشرف شده بوده اند. | دیگر محاسبه است که افضل
 مایلزم الانسان نفسه المراقبة و المحاسبة و سياسة عمله بالعلم و بحکم خیر
 الاعمال اذومها. گفته اند عمل سالک طریق تا مدتی مدید بیوسته نشود هیچ نتیجه از
 عمل او حاصل نمیشود. و عمل سالک طریق وقتی دایمی میشود که مراقبه و محاسبه را
 در کار دلرد و مراد از مراقبه درین مقام اینست که سالک هر | گاه از خواب منتبه شود میباید
 که مراقب انفس خود باشد که نفسی | بغفلت از و بدر نیاید | تا نماز دیگر چون نماز دیگر |
 گذارد. بعد از آن محل محاسبه است بحکم تفکر ساعة ضیر من عبادة الثقلین تفکر
 کند. به بیند که جند نفس را بحضور و آگاهی بر آورده است و جند نفس را بغفلت پیدا سازد
 آنچه بغفلت بر آورده است توبه کند و هفتاد بار استغفار کند. کما قال النبی | علیه

السلام انی لیغان علی قلبی حتی استغفر الله فی کل یوم سبعین مرة تا آن
 بیکاریهای او نیز از قبیل کار شود آنچه بحضور و آگاهی بر لورده است شکر حمد گوید حق
 سبحانه و تعالی را تا سبب زیادتى عمل او شود. کقوله تعالی | لان شکر تم لازید نکم^{۱۴} |
 و سیاست عمل او بعلم | آنست که هر عملی که کند از شریعت و طریقت بمقتضای علم
 میباید که باشد تا نتیجه دهد.

بیت

علم باید تا عمل گنجی بود ورنه بی دانش عمل رنجی بود

ثم نسیت نفسک دیگر بدایت متوسطان این طریق | آنست که دل مجاریکه عبارت از گوشت
 باره صنوبری الشکل است بگفتار درآید بی این تکلفها که گفته شد. | این زمان این تکلفها را
 [F. 174a] گذارد | بوقوف قلبی متوجه این گوشت باره شود بدایت ذکر متوسطان درین مقام
 اینست تا جند آنکه | گوشت باره از گفتن باز ایستد اینست ذکر متوسطان این طریق بعضی
 از علامات متوسطان آنکه | درین زمان گاهی ایشانرا | بی شعوریهها و بیخودیها دست میدهد و
 گاهی باز بوجود حاضر میشوند. | ذکر ایشان درین زمان آنست که خود را باین بی شعوریهها و
 بیخودی در دهند تا آزمانکه | بیخودی و بی شعوری دایمی شود. اینست نهایت ثم نسیت
 نفسک و مقام فنای فنا. هر جگاه سالک وجود و هستی خود را تمامه در دریای فنا فانی و
 مستهلک ساخت که هیچ اثری از وجود و هستی او باقی نماند.

بیت

در مقامیر خانه وحدت که گوی نیستی است عاشقان درد | اول خویش | در باختند

مگر این بیخودی و بی شعوری که وصفی است از لوصاف بشریت. درین مقام سالک از | خود
 غایب است و بحق حاضر این نهایت سلوک متوسطان این طریق و بدایت منتهیان این طریق است
 و بعضی درین مقام غلط کرده اند و این را نهایت خود ساخت و مقام ارشاد و تکمیل این را

^{۱۴} Qur'an XIV:7.

خیال کرده اند و این مرتبه خدا خانان این طریق است.

بیت

گر خدا خوانی مگو سرلر عرفان فاش فاش
ور خدا دانی بیا سرلر حق اظهار کن
اگر جشمت شود روشن به بینی
بسی راه از خدا خولن تا خدا دلن

لا بل بخود حاضر و بحق حاضر ذکر منتهیان این طریق درین مقام فناء فنا آنست که حضور و آگاهی خود را که مغز [F. 174b] و حقیقت ذکر است. مدتی باین بی شعوری و بیخودی | در دهند تا آنزمانکه این لوصاف که بیخودی و بی شعور است نیز بتمامه از ایشان زایل شود که هیچ وصفی از لوصاف بشریت در ایشان باقی نماند اینست فناء فناء فنا و فناء اتم عبارت ازین فناست و | خاصه حضرت محمد رسول الله است صلی الله علیه و سلم و امتان او را بقدر متابعت او صلی الله علیه و سلم ازین سعادت نصیب است.

بیت

بقدر آینه حسن تو مینماید روی
دریغ کاینه ما نهفته در زنگست

| سالک | بجایی میرسد که گاهی از خود غایب میشود | از غایت | شغلی که دلرد و گاه بخود حاضر میشود | این | صفت را بلسان | این طایفه وجود و عدم میگویند. سالک میباید که اهتمام نماید | که این دو صفت در وی دایمی شود بر وجهی که از کمال بی شعوری تمام وجود خود را فراموش کند که هیچ از وجود و هستی خود خبر نماندش. بعد از آن بکمال همتی که دلرد میباید که مغز و نتیجه ذکر که حضور و آگاهی است بهمگی خود متوجه این بی شعوری سازد تا آنزمانکه این بی شعوری تمام از وی زایل شود و آگاهی دایمی شود. اینست وصل اعدام که گفته اند. بعد ازین میتواند که آن کارها که مردان این راه کرده اند کند.

بیت

وصل اعدام اگر توانی کرد
کار مردان مرد تا نی کرد

اینست مقام لا بل بخود حاضر و بحق حاضر | حدیث من عرف نفسه فقد عرف ربه

بحقیقت اینست.

بدان ای طالب صادق که فنا بر سه قسمست. یکی فناى وجود بشریت که آن نهایت مبتدیان [F. 175a] این طریق است. دویم فناى نفس سالک که آن عبارت از ان بی شعوری و بیخودی است و این نهایت سلوک متوسطان این طریق است. سیوم فناى وصف سالک که عبارت از زایل شدن بیخودی و بی شعوریت و این نهایت سلوک منتهیان این طریق است. بعد از زایل شدن این همه لوصاف آنجه از سالک ظاهر میشود | جز حضور و آگاهی هیچ نیست و این حضور و آگاهی علی الدوام | صفت ذاتی حق است سبحانه و تعالی. این زمان سالک هر چند در خود [نظر]^{۱۵} میکند جز این حضور و آگاهی هیچ نمییابد و هر چند میخوهد که این حضور و آگاهی را از خود دور کند نمی تواند. اینست معنی لابل بخود حاضر و بحق حاضر و اینست | وجود موهوب حقانی این | مرتبه خدا دان این طریق است.

بیت

اگر چشمت شود روشن بو بینی بسی راه از خدا خولن تا خدا دان

لابل بخود خاصر و بحق حاضر ذکر منتهیان این صرایق^{۱۶} درین مقام فناى فنا. آنست که حضور و آگاهی خود را که مغز و حقیقت ذکر است مدتی باین بی شعوری و بیخودی در دهند تا آنزمانکه این لوصاف که بیخودی و بی شعوریت نیز بتمامه از ایشان زلیل شود که هیچ وصفی از و صاف بشریت در ایشان باقی نماند. اینست فناى فناى فنا و فنا اتم عبارت ازین فناست.

^{۱۵} Marginal insertion.

^{۱۶} ؟؟

بیت

| گر خدا دانی بیا لسلر حق اظهار کن
 خدا خون گر خدا دل شد بتحقیق
 بنده بود اینجا رسید شاه شد
 آب کوزه جون در آب جو شود
 وصف لو فانی شد و ذاتش بقا

بموری دلا حق ملک سلیمان
 رهبر | ره رو نماند و راه شد
 محو گردد در وی جولو شود [F. 175b]
 زین سبس نی کم شود نی بد لقا

| این مقام مقام کشش است.

بیت

در کشش فتنی روش کم گرددت
 گر کششی است ناکهان تا نبوی بخود کمان
 باش ز بون هر فره تا بکشایدت کره

گر بود یک قطره قلزم گرددت
 بیک قبول ماست آن کان سوی مات
 میکشد
 درد کزین که درد به کار بدوات میکشد

| این مقام درد و سوز | است و مقام عشق است.

بیت

عشق آن شعله است کو جون بر فروخت
 تیغ لادر قتل غیر حق براند
 ماند الا الله باقی جمله رفت

هر چه جز معشوق باقی جمله سوخت
 در نکرزن بس که بعد لا جه ماند
 شاد باش ای عشق شرکت سوز زفت

| این مقام مقام توحید و وحدت است. درین مقام بوده است که بعضی | اکابر مغلوب شدند و
 فریادی سبحانی و ما اعظم شأنی بر آوردند.

آنچنان بوده است که سلطان العارفین^{۱۷} | گاهی درین مقام مغلوب می شده اند و این
 عبارت میفرموده اند. بعضی از یاران ایشانکه باین مقام عالی نرسیده بوده اند و محرم این
 مقام نبوده اند. گفته باشند بایشانکه «عجب است از شما که همچنان میگویید.» ایشان
 گفته باشند که «اگر من بعد بگویم هر | کسی از شما یان کاردی بگیرید و مرا بکشید.»

Bistami. ^{۱۷}

بیت

مرا کشید طنابی بکردن اندلزد
کشان کشان جو سکانم بگوی یار برید

جماعتی از بی حوصله گان | بی مایه کازدها گرفته ایستاده باشند | حضرت | شیخ مغلوب
شده | باز این حکایت گفته باشند که المغلوب معذور و | ایشان معذور نداشته کاردها بر ایشان
زده باشند [F. 176a] اتفاقاً بر عکس از چهل همه بر خود زده اند و خود را هلاک کرده |.

بیت

لی بساکس را که صورت راه زد
قصد صورت کرد بر الله زد

بعد از رسیدن باین مقام عالی که | چشم دل سالکان کشاده شد هر جند در خود نظر کردند جز
وجه باقی هیچ چیز ندیدند. آن بود که هر کس مناسب استعداد خود در این مقام سخنی گفتند. |

بیت

کجا غیر و کو غیر کو نقش غیر
سو الله و الله مافی الوجود |
بغیر از دوست در عالم کسی نیست
و مافی الدار غیر الله دیار

و در این مقام بود که بعضی از اکابر | سخنان بلند گفتند.

بیت

صفه بام سرا جمله پرست از خدا
چشم دلی بر کشا تا که | رسد روشی

و حضرت | مخدومی مولانا | عبد الرحمن جامی قدس سره میفرمایند:

رباعی

همسایه همنشن همه لو ست
در دلق کد لو اطلس سه همه لو ست
در انجمن فرق نهان خانه جمع
بالله همه لو ست ثم بالله همه لو ست

زینهار و هزار زینهار ای سالک طریق بعد از این همه سلوک که بلند تر گفته شد تا باین مقام
عالی | نرسی که هر جند در خود نظر کنی جز حضور و آگاهی هیچ نیابی و هر جند خواهی که این
حضور و آگاهی را از خود دور نتوانی از سخنان بلند این طایفه نگویی که اگر گویی بی محل
گفته باشی | این را اقراء کذبست | گفته اند بحق سبحانه و تعالی یعنی حق سبحانه و تعالی

مرا اینجنین حال داده است و حال آنکه او را این حال نیست. اینجنین کس را وعید بسیار است و کمترین عقوبت او در دنیا. آنست که هر گز باین حال مشرف نخواهد شد | با وجود رسیدن باین مقام عالی | گفتن این سخنان بر غیر اهلش جایز نداشته اند. [F. 176b]

بیت

بنادان از مگو سر حقایق که هر گوشی سخن را نیست لایق

مگر بمحرمان این طریق علی الخصوص | بر بعضی علما که | زهد و خشکی و تقوی بر ایشان غالب است و ایشان پر اند از زهد و علم و دانش خود و | هیچ جایی آنکه ازین سخنان در کوزه استعداد ایشان کنجد نمانده است.

بیت

باز اهدان مگوید اسرار عشق مستی تا بیخبر بمیرند از ننک خود پرستی
باز اهدان خشک مگو خرف حق بلند منصور را بو بین که چه بردار میکشد

این سخنان را وجودی میباید که او تهی و فانی شده باشد از جمیع اوصاف بشریت چونکه ایشانرا هیچ مناسبتی باین سخنان نیست هیچ بهره ازین سخنان بایشان نمیرسد. ازینجهت بعضی از اکابر را طعنه و تکفیر و انکار می کرده اند.

بیت

منکر چه شوی بحالت زنده دلان چون هر چه ترا نیست کسی را نبود
ای لولیای حق را از حق جدا شمرده کز طن نیک دلری با لولیا چه باشد

مگر آنکه صدیق و مخلص باشد | از کمال صدق و اخلاص سخنان این مردم را دیده و | شنوده است و هیچ شبهه او را نمانده این سخنان میگوید. امید است که گفته گفته و کرده کرده حال او شود انشاء الله تعالی. ازینجهت حضرت رسالت صلی الله علیه و سلم | بهترده کس پیش از اصحاب کرام ازین سخنان نگفته اند. دیگران محرم و مستعد اسرار ایشان نبوده اند غالباً حضرت مخدوم ما | میفرمودند که حضرت ایشان نیز بهیجکس از موالی که در ملازمت شریف ایشان میبوده اند نمی گفتند مگر بفقیر که بقدر اعتماد کرده بودند. آن [F. 177a]

نیز بعد از امتحان بسیار گاهی که حضرت ایشان را داعیه گفتن این سخنان میشد. فقیر را همراه خود در خانه خالی میدر لوردند و از سخنان عالی این طایفه میگفتند یکبار باین | ضعیف در خانه خالی نشسته ازین سخنان میگفتند | و بغایت کرم شده بودند | که یکی از موالی ایشان در آمد فی الحال ساکت شدند و در غضب شدند و گفتند که «غالباً تو این سخنان را منکری.» او سو کند خوردن گرفت که «من منکر نیستم.» ایشان گفتند «مهمل مگوی ما را. معیار نیست که آن آمد سخن است همچو آب از ناو آسیا می آمد. تو که در امدی سخنان از تو گریخت.»

بیت

چونکه نا محرم در امد از درم پرده در بنهان شدند اهل حرم

بعد از آن فرمودند «تو باین استعداد می بایست مرید سید عاشق می بودی. ترا بما هیچ مناسبتی نیست.» و نیز حضرت ایشان میفرموده اند موالی و زهاد و صلحا در حد ذات بغایت عزیز و شریف اند. لکن مناسب صحبت ما نیستند چرا که وجود ایشان سد مجاری فیض الهی میشود و دیگر آنکه بعضی از نا اهلان درین زمان غالباً گفت و گوی در بعضی سخنان اکابر میکرده اند. این ضعیف نسخه درین حدیث قدسی که در جواب حضرت دلوود علیه السلام واقع شد است نوشته شاهد این سخنان این طایفه آورده ام شنیده شد که بعضی با اهلان گفت شنید میکرده اند. شما نیز در معنی این حدیث تامل فرمایید به بینید همچنان هست که اکابر فرموده اند یا نی. | قال دلوود [F. 177b] یارب لم خلقت الخلق. قال الله تبارک و تعالی کنت کنزاً مخفياً فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لاعرف. اکابر درین معنی چنین فرموده اند که این بآن می ماند که صاحب جمالی میخواهد که جمال خود را مشاهده کند محتاج میشود بآینه از جهت مشاهده جمال خود همچنین حق سبحانه و تعالی خواست که جمال بیجونی خود را مشاهده کند عالم را بیافرید، یعنی از عالم آینهها ساخت از برای مشاهده جمال خود در عالمی مناسب استعداد آن عالم. جمال بیجونی خود را مشاهده

میکند. لَمَّا بَهْتَرِينَ آيَنَهُ که جمال او سبحانه و تَعَالَى هَمَجَنَانِكِه هست ظاهر میشود آن آینه دل
دوستان لوست. لَوَّلِ آيَنَهُ که جمال او سبحانه و تَعَالَى هَمَجَنَانِكِه هست بتمامه ظاهر شد آن آینه
دل مبارک حضرت محمد رسول الله بود صلی الله علیه و سلم، جنانکه بعضی اکابر
گفته اند محمد رسول الله یعنی آینه که هیچ چیز نماند در مکن غیب آلهی که اَلَا در و
ظاهر شد.

بیت

ما آینه ایم او جمالی دلرد
و را ز برلی دید او در باییم

و بعضی دیگر | گفته اند:

بیت

[بی]^{۱۸} ما بخودش نظر نیامد
از ما بجز این هنر^{۱۹} نیامد

و حصرت شیخ عطار | میفرمایند:

بیت

او بما محتاج ما محتاج نه
عاشقانرا به ازین معراج نه

در مرتبه اسما و صفات این مقدار احتیاج را بآنجناب غالباً تجویز کرده اند چونکه در
واقع همجنین است. دیگر آنکه این احتیاج مثل احتیاج ما | نخواهد بود. احتیاجی جنانجه او
داند و او خواهد و لایق جناب او باشد آنکه احتیاج را نسبت [F. 178a] نمیتوان کرد.
بآنجناب آن احتیاج انسانیست که آن موجب نقصانست | جه این احتیاج | موجب ظهور کمال و |
جمال وقوت و قدرت و لولات حق است سبحانه و تعالی. در واقع وقتی که برای ظهور این
کمالات محتاج باشد بمظاهر صفات | کحامی عقل باشد منع کردن نسبت این نوع احتیاج را
بآنجناب.

^{۱۸} Crossed out?

^{۱۹} هز؟

بیت

شد تیره چشم عقل که در مبداء لزل
حسنت نمود جلوه در آینه صفات

نا اهلان غالباً از کمال تنک حوصله کی که دلرند تجویز نمیکرده اند | در بیت حضرت
شیخ عطار | سخنان میگفته اند:

بیت

قاسمی سر مگو نبا^{۲۰} اهلان
که ندلرند تاب این گفتار

چونکه در مقام تعلیم و تلقین طالبان مناسب استعداد هر کس از گفتن این سخنان جاره
نیست | بنابراین در تنبیه السلاطین عرض احوال کرده شده بود حتی الامکان فقیر در صحبت
از این سخنان نمیگویم گاهی باشد که بی اختیار گفته شود بنابر کشیدن کشنده در مجلس
الحمد الله. در این زمان کشش استعداد عالی حضرت سلطنت شعار است غالباً که فقیر در
گفتن این سخنان بی اختیار شده ام.

بیت

من هم از شوق میکنم سخنی	ورنه و صفش جه حد همجو منی
این سخن را چون تو مبداء بوده	کر فزون گردد تولش افزوده
لی مرید از طالبی قفل در دلرا کلید	صدق پیش آور لولات کو و از جان شو
	مرید
صحبت مردی کزین نیست شو در امر لو	خوشتن بر شیخ بند و بکسل از غیرش
	امید
از کتاب نامه پیغام نکشاید ترا	آنچه او را از زبان عارفی باید شنید

منقولست^{۲۱} [F. 178b] | از عرفای | سابق که جماعتی بزیارت حضرت مولانا رومی قدس سره آمده

بوده اند | و از سر این حدیث طویل پرسیده اند که ان الله تعالی شراباً اعدت
لأوليائه اذا شربوا سكر و اذا سكر و اطابوا و اذا طابوا طاسوا الى آخر

^{۲۰} نبا؟

^{۲۱} This story is also found in this manuscript on folios 35b-36a (Sama'iya) and 138b
(Buka'iya).

الحديث. | حضرت مولانا فرموده اند | حضرت محمد رسول الله صلى الله عليه و سلم بقرب
قاب قوسين او لدنى | مشرف شد جمال و جلال حضرت احدیت را جل جلاله بدیده بصیرت |
بدید.

بیت

شد مدد نور بصر نور دل کشت بصیرت به بصر متصل
دید بصر که ز سمک تا سما نیست بجز واجب ممکن نما

بعد از کشف لطایف سبحانی و تحقیق رموز کنوز ربّانی از حضرت عزت دو جام جهان نمای
از نور | ظاهر شد. یکی | پر از شیر | و دیگری پر از شراب خالص و با اختیار یکی ازین دو | امر
شد. حضرت | صلى الله عليه و سلم فرمودند | اخْتَرْتُ اللَّبَنَ وَ اخْتَيَاْتُ الْخَمْرَ لِأَخْيَارِ
أُمَّتِي زیرا که آن عهد ابتدای احکام قوانین | شریعت و استمکام اساس او امر طریقت بود
جام جهان نمای حقیقت را بجهت عارفان امت و خاصان ملت خویش محافظت فرمود از بوی
خوش آن شرابست که بعضی | اولیاء کمل بحسب اوقات بیخود میشوند و کشف را زها میکنند.

بیت

کدام باده که نوشیده بود از و لاهم که مست وار شد از ملک مملکت بیزار
جه سکر بود که آواز دلا سبحانی که گفت رمز انالحق برفت بر سردار

همه با تفاق | استحسان حضرت مولانا کردند.

بیت

اگر بر عقل عالمیان ازین مستی جکد جرعه نه | عالم ماند | و آدم [F. 179a] نه
شربت الحب کاساً بعد کاس مخموری نه خود کامی
بندۀ حلقه بگوش لرننولری نرود^{۲۲} فما نفدت شراب و مارویت
لطف کن که بیکانه شود حلقه نگوش

و تم بالخیر هذالرساله الشریف

^{۲۲} برود ؟ Lacks dots.

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذى طهر قلوب الطالبين و العاشقين بنور تجليات اسمائه و صفاته
و كحل عيون العارفين و المحققين لمشاهدة جماله و جلاله و الصلوة و السلام
على رسوله محمد الذى اظهر المعارف و الحقائق لخلص اولاده و اصحابه.

اما بعد قال النبى | عليه السلام كل مولود يولد على الفطرة | فابواه يهودانه و
ينصرانه و يحسانه.

بدان لى طالب صادق كه هر مولودى كه هست از اولاد آدم اولًا بر طهارت صلى خود است يعنى
باک^۱ و پاکیزه است كه هيچ آلايشى نيست^۲ او را قوله تعالى صبغة الله و من احسن من
الله صبغه.^۳

بيت

اصل همه رنگها از ان بى رنگيست من احسن صبغة من الله لى دل

چونكه بدنيا آمد بحكم حديث الدنيا جيفة و طالبها كلاب بهر جيفه از جيفهاى دنيا تعلق^۳ گرفت
آلايشى و آلودگى حقيقت او را كه روح آلهى است حاصل شد كه تمام حقيقت او پوشيده و
مخفى شد كه گويا از بسيارى آلايش عين آلايش شده است و اينها | حجابى شد او را از وصل
محبوب حقيقى.

بيت

تعلق حجابست بى حاصل جو بيوندها بكسلى واصلى

چونكه آلايش و ناباكى صفت نفس حسيس راه زنست او نيز تمام صفت نفس گرفت اين زمان

^۱ پاك

^۲ Qur'an II:138.

^۳ ؟؟

ره نما و راه برا و نفس شد | او را مناسبت تمامی بشیطان پیدا شد از کمال مناسبتی که او را
بشیطان پیدا شد گویا که شیطان [F. 180a] عین او و لعین شیطان شد. چونکه کار شیطان
 همیشه حسد و دشمنی و سرکشی و بی فرمانیست بآنجناب او نیز سرکشی و بی فرمانی
 آغاز کرد بتقویت شیطان.

بیت

سرکش مشوکه چون شمع از غیرت بسوزد بسوزند
 دلبرک در کف او مومست سنگ خارا

همچنان آلوده و گرفتار درین ورط بماند دیگر او را قدرت آن نماند که قادر تواند بود بر
نفس خود. ازینجهت در مذهب اهل عشق او را آلوده و ناباک میگویند چونکه باین آلوده گی
 و ناباگی تمام حقیقت خود را که | آن روح آلهی است و صفت | آن وقوف و آگاهی هست
 پوشید که غیر از غفلت و ظلمت هیچ نماند | حکم مردها گرفت.

بیت

غافل مشوکه مایهٔ ظلمات غافلست
 با یاد دوست باش که جانرا جلی کند

جراکه | عبارت از | حیات آدمی حضور و آگاهیست مع الحق سبحانه و تعالی چونکه این صفت
 در وی نماند گویا که او مرده است مردن این شخصی بهتر است از زنده گئی او.

بیت

| آن روح را که عشق حقیقی شعارنست
 گر عمر من دلشده زینسان گذرد
 نا بوده به که بودن او غیر عارنست
 | نا بودن من به است | از بودن من

چنانکه | این رباعی | خان عالی شان عبید الله خان سلم الله و ایقاه^۵ دالات میکند برین نیز
 مبین این معنی است.

۴ پیدا

۵ Missing dots.

رباعی

هر کس که بنفس خویش قادر نبود در مذهب اهل عشق طاهر نبود
مرده به از آن زنده که از یاد خدا یکلحظ شود غافل حاضر نبود

همچنین کس را در مذهب اهل عشق کافر میگویند چنانکه گفته اند:

اگر حاضری مؤمنی و اگر غافلی کافری

بیت

هر آن کس غافل از حق یکزمانست در آن دم [F. 180b] کافر است اما

نهانست

اگر این غافلی بیوسته گردد در اسلام بر وی بسته گردد

چونکه غفلت و بی فرمانی صفت | خسیس راه زن شد از صاحب همچنین نفس جز کفر و

زندقه و سرکشی و بی فرمانی هیچ نخواهد آمد مگر آنکه حق، سبحانه و تعالی، از راه شفقت

و مرحمت بصحبت دوستی از دوستان خود او را مشرف سازد تا ببرکة صحبت شریف او و

النفات خاطر او متنبه و حاضر شود | بر خرابیهای نفس خود بحکم حدیث التایب من الذنب

کمن لا ذنب له بتوبه و استغفار بسر زنش او مشغول شود. |

بیت

توبه کن وز خورده است فراغ کن چون جراحت کهنه شد روداغ کن

| خطاب نفس خود کرده سر زنش میکند او را بر کافری و سرکشی ها که پیش ازین کرده

است چونکه این مقام مقام ندامت و بیشوائی است چراکه ندامت و بشیمانی آدمی را بعد از

توفیق دادن و عزیز ساختن حق است سبحانه و تعالی که التوفیق شیء عظیم لا يعطی

الا بعید عزیز. چنانکه درین مقام حضرت خان عالی شان خطاب بنفس خود کرده شکایت

از اوقات گذشته او میکنند و میفرمایند:

رباعی

لی نفس دمی مطیع فرمان نشدی وز کرده خرد هیچ بشیمان نشدی

القصه بحکم همه مذهبها کافر شدی هیچ مسلمان نشدی

بعد از قادر شدن سالک بر نفس خود باین سرزنش و ملامتها او را در طریق مستقیم در می آرد
جند گاه بمدد و صحبت پیر کامل و مکمل.

بیت

صحبّت پیر به زهر عملست	هر که با او نشست در عملست
این عمل همجو را ز بنهانست	رهبرت سوی وصل جانانست

| یا خود بذکر و فکر [F. 181a] و روزه و شب بیدلری بارادت و اجازت کامل مکمل مدتی مدید
بطریق دوام بحکم: | خیر الاعمل ادمها همل کرده نفس خود را باک و طاهر میسازد.
بحکم جذبة من جذبات الحق توازی عمل الثقلین تا محل نزول سلطان جذبه شود. |
بیت

یک جذبه ز حق آمد و دل برو بغارت	مجنون چه کند کین کشش از جانب لیلی
	است

بعد از باک و طاهر شدن نفس سالک از تلوث و نجاسات ظاهری و باطنی بتوفیق ربانی و
بمدد پیر^۶ راه دیده راه دان و مشرف شدن دل سالک بنزول سلطان جذبه محل شکر سالک است
چونکه سالک برعایت کردن ظاهر شریعت و آداب طریقت بسعادت های عظیم مشرف شد چراکه |
شکر درین مقام سبب | ترقیات سالک طریق میشود با علی درجات و مقامات این طایفه علیه.
کقوله تعالی: وَ لَئِنْ شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ.^۷

بتو نعمت زد است هر که رسد	نه بمیدان شکر گویی پای
کی بشکر خدا قیام کند	تارک شکر بنده گان خدای

همچنانکه از حضرت خان عالی شان | رباعی واقع شده است.

رباعی

صد شکر که از اهل شریعت شده ام	و ز زمره ارباب طریقت شده ام
سرار حقیقتست مطلوبم از ان	جوینده اسرار حقیقت شده ام

^۶ پیر

^۷ Qur'an XIV:7.

| این مقام مقام درد و طلب سالک است اسرار و معارف حقیقت را. بحکم حدیث: من طلب
شیا وجد وجد. بعد از طلبیدن سالک اسرار و معارف حق را بجد محل یافتن | سالک
است اسرار و معارف حق را در دل خود.

بیت

من طلب کردم و صالح روز و شب
در طلب زن [F. 181b] دایما تو هر دو دست
یافتم اینک بحکم من طلب
این طلب در راه نیکو رهبر است

این زمان راه بر او همین طلبست. بعد از یافتن اسرار و معارف آلهی سالک را در دل خود
محل ذوق و سرور و شادی سالک است.

بیت

شادی جاوید کن از دوست تو
تا نکنجی همجو | کل در بوست تو

| این مقام مقام عشق و درد و سوز است | محل خاک صفتی و بی صفتی و بیقراری و
بی آرامی است و لیسیر شدن و بتاراج دادن و سوختن همه اوصاف بشریت است در عشق
محبوب حقیقی.

بیت

گویی چه کسانند اسیران ره عشق
عشق اینجا آتش است عقل دود
ماتم زده سوخته در بدی جند
عشق چون آید گریزد عقل زود

بعد از بیدار شدن آتش محبت محبوب | در دل محب محل سوختن است حجاباتی را که در
دل محب است از وصل محبوب حقیقی. | بعد از سوختن حجابات عین محبوب شدن است.

بیت

آب کوزه چون در آب جو شود
محو گردد در وی جو لو شود

| زبان حال لو این ترنم می سراید. |

بیت

عشق آمد و شد جو خونم اندر رکُ پوست
تی کرد مرا از منُ پیر کرد ز دوست
اجزلی وجودم همگی دوست گرفت
نامیست^۸ ز من بر منُ باقی همه لوست

اینست بحقیقت | مقام من عرف نفسه فقد عرف ربه. | بعد از شناختن | نفس خودش سالک
را لازم آمد شناختن خد لوند و دوستان او سبحانه و تعالی که او و دوستان او سبحانه و تعالی
از یک حقیقت بوده اند | جمله بحقیقت خود واصل شده اند. این زمان هر چه از ایشان صادر
میشود از آن همان حقیقت است. | ایشانرا هیچ نیست. زبان حال ایشان درین زمان [F. 182a]
این | بیت می سراید:

بیت

من عشقمُ عشق من چه پرسى
جانم همگی ز تن چه پرسى
از سر تا پای محو یارم
اینست سخن سخن چه پرسى

و دیگر آنکه دوستان | حق، سبحانه و تعالی، درین صورت فقر و نا مرادی | درجه لذت و
حضور و پادشاهی بوده اند. این فقری بوده است که حضرت رسولت، صلی الله علیه و سلم،
فخر بر کاینات میکرده | قال النبی علیه السلام الفقر فخری و به افتخر | چنانکه حضرت
خان عالی شان در این رباعی ازین مقام عالی | خبر میدهند:

بیت

آنها که سیر عشق جانان باشند
بیوسته بخاک راه یکسان باشند
دلرند اگرچه صورت درویشان
در عالم معنی همه سلطان باشند

| بعد از مشرف شدن سالک طریق بسلطانت و پادشاهی حقیقی در صورت درویشان و لباس
ایشان و خلاص شدن از غم و اندوه و پادشاهی ظاهری و از مختهای^۹ و شدتها | و مشرف شدن
بذواق و حالات و مقامات و درجات عالیة این طایفه و ببرکة صحبت پیر و ورزش نسبت شریف

^۸ نامیت؟^۹ محنتهای

این طایفه و تبدیل یافتن دل سالک از مقام نفس بمقام قلب محل خطاب سالکست بر دل خود و متنبه ساختن دل خود را برآنکه دیگر باره عود نکند ببادشاهی ظاهری که این همه غم و اندوه دنیوی و اخر ویست | چنانکه این رباعی خان عالی شان تنبیه و مبالغه است. در اختیار ناکردن پادشاهی ظاهر بعد از مشرف شدن وی بسلطنت اخر وی.^{۱۰}

رباعی

لی دل بسریر سلطنت نشینی
بهرتر ز بزرگی کلانی شهی است
کر بنشینی هزار غم می بینی [F. 182b]
درویشی نامرادی مسکینی

چون | سالک معلوم کرد که این آرایش و ناپاکی و دور افتاده گی ها از محبوب حقیقی بواسطه نفس خسیس و شیطان راه زن که دشمنان باطنی اند و بمصاحبت مصاحبان ظاهریکه شیاطین انس اند حاصل کرده بوده است و بواسطه مصلحت اینها از آن مرتبه و مقام عالی که مرتبه و مقام قلب است بمرتبه و مقام لدنی که مرتبه و مقام نفس است افتاده بوده. بعد از خلاصی از ینها ببرکت صحبت پیر و ملازمت و خدمت شریف او هنوز محل ترس سالکست از مکر نفس و شیطان جن و انس که مبادا بمکر و حيله او را از صحبت پیر | ببرند و سرش را خورند | باز بهمان مرتبه لدنی که مرتبه نفس است مبتلا سازند نعوذ بالله من ذلک.

بیت

هر کرا دیولز کریمان و لبرد
یک بد است از جمع رفتن یکزمان
بیکسش یابد سرش را او خورد
مگر شیطان باشد این نیکو بدان

چنانکه در ین مقام خان عالی شان خطاب بدل خود کرده میگویند:

رباعی

لی دل نه زد یود نه زدد میترسم
در عالم از ینها نبود ترسم لیک
نی از غم کار بد خود میترسم
از شرمصاحبان بد میترسم

^{۱۰} الخروی؟

بدان لی طالب صادق که بعد از آنکه دانستی که فرزندان آدم در اصل همه باک و باکیزه
 بوده اند این همه ناپاکی و آلایش در دنیا از مصاحبت این مصاحبان که گفته شد کسب
 کرده اند. | اما بدترین از این مصاحبان | مصاحبان انس اند | از شر ایشان پشتر | حذر
 [F. 183a] میباید کرد چراکه از شر | مصاحبان جنی و نفس بیکه صحبت پیر و التفات خاطر | او
 امید است که خلاصی توان یافت. چنانکه گفته اند:

شعر

الشيطان يفر من ظل عمر سایه رهبر به است از ذکر حق

اما از شر شیاطین انس بغایت مشکل است خلاص یافتن چراکه از جهت جنسیت همه
 بایشان نشست و خواست میباید کردن بقدر نشست و خواست | بجانب ایشان میل میکند که
 نفسانیت ایشان غالب است او را نیز بجانب خود میکشند. قال النبی علیه السلام کل جنس
 یمیل الی جنسه

کند هم جنس با هم جنس پرواز کبوتر با کبوتر باز با باز

چونکه حق، سبحانه و تعالی، آدمی را قابل آفریده است که با هر که می نشیند رنگ او
 میبرد. بس ضرورت از شر | مصاحبان انسی پشتر گریزان میباید بود تا از قبیل ایشان نشود.
 بیت

| ز بلهان بگریز چون عیسی گریخت صحبت ابله بسی خونها بریخت

وقتی که دانستی که بن همه آلایش و گرفتاریها و دور افتاده گیها ترا از آن جناب از
 مصاحبت اینها حاصل شده بوده است حجاب توان وصل محبوب حقیقی اینها شده. خواهی که
 باز بوصل محبوب حقیقی مشرف شوی. بس جاره نیست ترا از مرشد کامل مکمل راه دیده راه
 دل تا | به بیر^{۱۱} تو صحبت شریف او و خاک بوسی آستانه شریف او مدتهای مدید یا بطریقه از
 طرق این طایفه عمل کرده بحکم حدیث خیر الاعمال ادومها عمل کرده بطریق دوام مدت چهل

^{۱۱} پیر

و پنجاه سال،

بیت

تا خون نکنی دیده دل پنجه سال [F. 183b] هرگز ندهند راحت از قال بحال

تا آینه دل تو تمام از آن آیش و تعلقات باک و مصفا شود که مقدار نیم سوزن از این آیش
و تعلق در آینه دل تو نماند | وصل محبوب حقیقی میسرت نمی شود.

بیت

تعلق حجابست بیحاصل جو پوندها بکسلی واصل

هر جگاهی که بیکی از اینها که گفته شد آینه دل خود را تمام مصفا و باک ساختی که هیچ
زنگی و غباری از اینها در آینه دل تو نماند این زمان محل آن شد که محبوب حقیقی بصف
جمال و جلال در آینه دل تو تجلی فرماید.

بیت

تجلی ربه فی ذاته کل لعمرک لا تغافل عنه فافهم

بعد از در یافتن ذوق تجلی محبوب حقیقی در دل ترا بی آرامی و بیقراری و آشفتگی در
دل پیدا شود که بهیچ چیز قرار نتوانی گرفت.

بیت

خرم آنانکه سرزلف نکاری گیرند بیقراری بکف آرند و قراری گیرند

عاشق ول در این مقام از تو حکایت و سخنی سر برزند که دلالت کند. بر آنکه تو عاشقی و
بمقام عشق رسیده | چرا که این مقام مقام عشق و محبت است.

بیت

عشق اینجا آتش است عقل دود عشق چون آید گریزد عقل زود

در این مقام بوده است که از هر کس از عاشقان حقیقی سخنان خوب سر بر زده است.

بیت

گر عشق نبودی غم عشق نبودی
جندین سخن خوب که گفتی شنیدی
گر باد نبودیکه سر زلف ر بودی
رخساره معشوق بعاشق که نمودی

مرغ عشق این زمان پر و بال بر آورده که در هر نفس زدنی خود را بآنجناب میرساند.

بیت

هر نفس ز انفاس عمرت گوهر لست
سوی حق هر ذره تو رهبر است
عشق را پانصد پرست و [F. 184a] هر پری
لذت فرزند عرش تا تحت اثری

درین مقام کار عاشقان هر لحظه و هر زمان بالا میکرد | چنانکه رباعی حضرت خان عالی
شان دلالت میکند بر آن.

رباعی

تارسم طریق عاشقی پیدا شد
کار دل آشفته من بالا شد
هر دل که | بزلف آن پری شیدا شد
مثل دل دیوانه من رسوا شد

چونکه سالک طریق دل خود را از عشق و محبت غیر حق، سبحانه و تعالی، خلاص ساخت. این
زمان دل او بعشق و محبت حق، سبحانه و تعالی، گرفتار شد که هیچ لحظ و زمانی قرار
نمیتواند گرفت چراکه دل متعلقی است که بی متعلق نمیتواند بود.

بیت

قرار در کف آزاده کان نگیرد مال
نع صبر در دل عاشق نه آب در غریال

چراکه عاشق وقتی قرار میتواند گرفت که وصلی او را بذات محبوب پیدا شود | چه ذات شریف |
حق سبحانه و تعالی منزله است از آنکه مشیت خاک و اصل او شود ذات شریف او | ما للتراب
و رب الارباب | غاتیش^{۱۲} حق، سبحانه و تعالی، از کمال عنایت و شفقت بصفه محبوبی هر
لحظ و هر زمان در باطن محبان تجلی میفرماید | از جهت تسکین خاطر ایشان هر نفس و
هر زمان شورش و دیوانگی ایشانرا زیاده می سازد. و | باین شورش و دیوانگی هر زمان ایشان

خود را بآنجناب | نزدیک و آشنا می سازند. جنانکه گفته اند:

بیت

هر چه غیر شورش دیوانگی است اندرین ره دوری بیکانه کیست

هر چند تجلی بیش باین صفت گرفتاری عاشق را بآنجناب پیش الی میعاد یوم اللقاء.
جنانکه حصرت خان عالی شان میفرمایند:

رباعی

در عشق تویی یار گرفتار منم با صد الم افکار تو [F. 184b] لی یار منم
گاهی بنما | ز دور دیدار مرا چون طالب دیدار تو لی یار منم

چونکه وصل و مشاهده محبوب حقیقی در دنیا همچنانکه هست میسر نمیشود ضرورت
عاشقان بهمین مقدار تجلی که از آنجناب واقع میشود راضی میشدند.

بیت

مرا از زلف تو مویی بسنده است فضولی میکنم بویی بسنده است

عاشقان از غایت گرفتاری و انتظاری جاره جز گریه و زاری و سوز و گداز | هیچ ندارند.

بیت

عاشقی ببد است از زاری دل نیست بیماری جو بیماری دل

جراکه سرمایه که میرساند عاشق را بوصل محبوب جز گریه و زاری نیست.

بیت

گریه و زاری عجب سرمایه ایست دولت کلی قوی تر | دایه ایست
دایه مادر بهانه جو بود تا که کی آن طفل لو کریان شود

| از عایت^{۱۳} اشتیاقی که دارند عاشقان سوخته هر لحظ خون میکر | از کمال شوقی که دارند
هر زمان آه آتشینی از ایشان ظاهر میشود که هر چه نشان غیر و غیریت است می سوزند که
همه خاک و خاکستر میشود.

^{۱۳} غایت

بیت

جون بسوزنی کل بآه آتشین
جمع کن خاکسترش بر وی نشین

جنانکه درین مقام حضرت خان عالی شان میفرمایند:

بیت

خونیکه جکد زدیده نمناکم
آهی که براید از دل صد جاکم
زن خون علم خاک مرا زنگ کنید
زن آه دهد بباد دورن خاکم

عاشقانرا از غایت ذوق و لذتی که هر زمان از تجلیات مالانهایه محبوب حقیقی میرسد بر دل

ایشان در دنیا بکل و لاله و ریاحین و بهیج لذتی از لذات دنیا نمیتوانند که پر دلزند.

جنانکه حضرت خان عالی شان میفرمایند:

رباعی

بی عارض تو بکل چه کار است مرا
از لاله دگر چه اعتبار است مرا
[F. 185a] هر قطره خون که | ریزد از خارمزه
آنها همه گلهای بهار است مرا

| از کمال شوق و اشتیاق که دلرند عاشقان بوصل ذات محبوب حقیقی هر زمان اظهار اشتیاق

خود به بیتی و غزلی میکنند از جهت تسکین اشتیاق. جنانکه حضرت خان | میفرمایند:

رباعی

مشتاق جمال عالم آری توام
در ولری جست و جوی مانند صبا
و ابسته طره سمن سای توام
لی کل بهولای قدر عنای توام

جونکه زنده گی و حیات عاشقان بوصل محبوبان میباشد | جونکه عاشقان حقیقی را وصل

محبوب حقیقی در دنیا همجنانکه هست میسر نمیشود آن غم و اندوهی که از محبت محبوب

حقیقی حاصل شده است. گویا که سبب حیات ایشان در دنیا آن غم و اندوه است و بآن

زنده اند. جنانکه حضرت خان عالی شان میفرمایند:

رباعی

این زنده گی من بیغم جانانست
از دادن جان کسی چرا میترسد
ملک دل من بیغم لو ویرانست
جان دادن اگر چنین بود آسانست

| بعد از رسیدن عاشقان بوصل محبوب حقیقی در دنیا بقدر امکان و مشرف شدن به همه درجات
 و مقامات این طایفه و بشیمان شدن خجل شدن ایشان از تضییع اوقات گذشته از سر جهل
 نادانی در غیر محبت محبوب حقیقی و ایذا و تشویش رسانیدن مر بنده های محبوب حقیقی را
 | بدست و سایر جوراح و اظهار خجالت و شرمنده گی کردن | در پیش محبوب حقیقی و عذر
 خواستن آنجنانکه | حضرت خان عالی شان اشارت | میکنند درین رباعی بآن مقام:
 رباعی

رفتم بسر جهل ز نادانی خویش [F. 185b] گفتم بدل خود از بشیمانی خویش
 از دست زبان تو نیا سود کسی شرم آیدم از جنین مسلمانی خویش

بدان ای طالب صادق که حضرت خان عالی شان جنین میفرمایند:

غزل

در تکلم آن دهان جون غنجه خندان میشود ور تبستم میکند عالم گلستان میشود
 پیر تو مهر جمالت گرفتد بر ذرها هر یکی زن ذره جون خورشید تابان
 میشود
 از فراق زلف او حال عجب دلرد دلم خال او می بینم حالم پیر یشان میشود
 دل جرا بندد کسی بر قصر ایوان جهان کین همه آخر بخاک تیره یکسان میشود
 ای عبیدی سر متاب از خدمت مردان راه هر که ایشانرا کند خدمت از ایشان
 میشود

[در تکلم آن دهان جون غنجه خندان میشود]^{۱۴} بدان ای طالب صادق که مراد از تکلم کردن و
 خنده کردن آن ذات | میتواند بود که متجلی شدن | آن ذات باشد بطریق صفت و اسما بر قلب
 سالک چونکه آن ذات از دهان و خندیدن منزله است | چه نسبت کردن تجلی اسما و صفات
 بغنجه از آن جهت میتواند بود که در غنجه هنوز قبضی هست. بعد از | تجلی اسما و صفات
 نیز در دل سالکان قبضی^{۱۵} میباشد اولا مدتی تا | آن ذات با سما و صفات بر دل سالک
 تجلی نکند. آن حجابات را که مانع او شده است از تجلی ذاتی بر دل سالک بتمامه رفع

^{۱۴} Marginal insertion.

^{۱۵} فیضی؟ قبضی؟

نکند قابل آن نمیشود که حق، سبحانه و تعالی، بذات شریف خود در باطن سالک تجلی فرماید.

و ر تبسم^{۱۶} میکند عالم گلستان میشود

بدان لی طالب صادق که مراد از تبسم کردن حق، سبحانه و تعالی، میتواند بود که متجلی شدن | حق باشد سبحانه و تعالی بر دل سالک بذات شریف خود چونکه آن ذات [F. 186a] منزّه است از دهان و تبسم. بعد از مشرف شدن سالک به تجلی ذاتی زمان بسط و کشاد دل سالک است. همچنانکه بواسطه تجلی ذاتی در بهارن باغها و بوستانها و همه عالم | گلستان میشود | چه نسبت کردن تبسم بگل از جهت بسط و کشادست که میباشد گلها را در بهار ن. هر یکی زن ذره جون خورشید تابان
پیر تو مهر جمالش گرفتد بر ذره ها
میشود

بدان لی درویش که مراد از [فتادن]^{۱۷} پیر تو مهر جمالش بر ذره ها متجلی شدن آن ذات است بصفت جمال بر ذره ها بعد از مشرف شدن ذره ها بصفت جمالی حق، سبحانه و تعالی، هر یکی از کمال نور بخشی [همجو خورشید]^{۱۸} تابان میشود که از صفا و رویشنی آن ذات | همه عالم منور و روشن | میشود. و مراد از این ذره ها عامتر که انسان باشد یا غیر انسان و عالمهای دیگر. لہذا آن ذره که انسان است بعد از مشرف شدن او بتجلی ذاتی حق، سبحانه و تعالی، عالمها از نور او منور و روشن میشود.

از فراق زلف او حالی عجب دلرد دلم
خال او می بینم حالم پیر یشان میشود

| مراد از اظهار اشتیاق سالک بر دیدن زلف و خال آن ذات | لولا اشتیاق سالک است بر مشرف شدن بتجلی لسمّا و صفات آن ذات چراکه مراد از زلف و خال آن ذات لسمّا و صفات آن ذات

^{۱۶} تبسم؟

^{۱۷} Marginal insertion.

^{۱۸} Marginal insertion.

است | بعد از مشرف شدن سالک بتجلی اسما و صفات که عبارت از رلف و خال آن ذات است محل | بر یثانی حال سالکست. از جهت مفارقت از مألوفات و محبوبات دنیوی یا از جهت آنکه بالفعل این تجلی اسما و صفات حجاب شده است او را از تجلی ذات پر یثانی حال سالک ازین جهت نیز میتواند بود. [F. 186b]

دل جرا بندد کسی بر قصر ایوان جهان کین همه آخر بخاک تیره یکسان میشود

بدانکه این گفتن | سالک که «دل جرا بندد کسی بر قصر ایوان جهان» علامت سرد شدن و پاک شدن دل سالک است بواسطه تجلی اسما و صفات از هر چه غیر اوست سببانه و تعالی.

بیت

غیر حق هر زره کان مقصود تست	تیغ لا بر کس که آن معبود تست
تیغ لا در قتل غیر حق براند	بعد از آن بنکر که بعد لا جه ماند
ماند الا الله باقی جمله رفت	شاد باش ای عشق شرکت سوز زفت ^{۱۹}
ای عبیدی سرمتاب از خدمت مردن راه	هر که تیشاترا کند خدمت از ایشان
	میشود

| جه این گفتن متنبه و محکم ساختن سالکست مر نفس خودش را بعد از در یافتن این همه سعادتها بواسطه صحبت شریف این طایفه و خدمت و ملازمت ایشان تا بعد ازین از خدمت و ملازمت ایشان سر نتابد و ازین سعادتها محروم نشود چونکه همه سعادتها و دولتها در | ملازمت ایشانست. بحکم این حدیث که | قال النبی | علیه لاسلام، من خدم خدم. خدمت تو کنی کوی زمیدان به بری و تو نکنی هر که کند او بیرد

قال النبی علیه السلام: | من اتصل اتصل بالخدمت و من لم يتصل لم يتصل بترك الخدمة.

^{۱۹} رفت؟

بیت

| خدمت ترا بکنکره کبریا کشد
 حقنی قجان تا نیرسان سینی او یغاتمغونجی
 این سقفگاه را به لژین تردبان مخوا
 مرد اتلار آستاسین یستانیب یا تمغو
 نجی
 سلطان ابراهیم ادهم اطلس پلاس قاساتی
 تا بمادی درویش لیق نی تو فرلق یا
 ستا نمغو بخ^{۲۰} [F. 187a]
 سلطان ابراهیم ادهم کورمادی معشوق یوزین
 بر جمله بار لیغینی یو قلوب قاسا تمغو
 نجی

 تمت هذا النسخه الشريفه بعون

 الملك الوهاب تمت

تمت

^{۲۰} نجی؟

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذى خلق الانسان من صلصال كالفخار و خلق الجان من مارج من نار الصلوة و السلام على رسوله | المختار و على آله و اصحاب الاخيار و الابرار.

اما بعد سبب تأليف اين نسخه آن بود که حضرت سلطان درويش دوست محب و مخلص درويشان بل محبوب قلوب ايشان جانی بيک سلطان زلاها الله تعالى ظلال برکاته و شفقت و مرحمت محبة على الفقراء و الرعية در مجلسی از سالک طريقت و شاه باز بلند پرواز | حقيقت عاشق عارف صادق | مقبول حضرت آله خواجه بادشاه.^۱

بيت

گويم اندر مجمع روحانيان مدح او حيف است باز ندانيان

استدعاء بيان سلسله حضرات خواجگان قدس الله | ارواحهم ميکردند بنابران اين ضعيف کم بصناعت خواست | بيان آن بطريق اختصار کرده شود | تا سبب تسكين خاطر شريف ايشان شود انشاء الله تعالى بيان سلسله شريفة خواجگان قدس الله | ارواحهم بدایت آن از کجاست و نهايتش تا چه جاست قال داوود يا رب لم خلقت الخلق. قال الله تبارك و تعالى كنت كنزاً مخفياً فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لاعرف.

بدان لی طالب صادق که حق سبحانه و تعالى دريایی بود بی نهايت پوشيده و پنهان^۲ در ان عالم خولست که خود را ظاهر سازد لولا امر کرد باين عالم که [F. 188a] شو | قوله تعالى انما امره اذا اراد شئياً ان يقول له كُنْ فَيَكُونُ.^۳

آن کان حسن بود و نبود از جهان نشان آلان ان عرفت على ما عليه کان

بعد از | شدن خواست که اين دريای حقيقت بی نهايت را بجانب دنيا رولن و ظاهر سازد کالبد

^۱ پادشاه

^۲ پنهان

^۳ Qur'an XXXVI:82.

[حضرت]^۴ آدم را در جهل صباح بید قدرت خود رست ساخت و آنرا آدم نام نهاد.

بیت

صیاد لزل که دانه بر دلم نهاد صیدی بگرفت آدمش نام نهاد

| قال النبی | علیه السلام عین الله تعالى و | خمرت طینت آدم بیدی اربعین صَبَاحاً.
خاک ما کل کرد در جل بامداد بعد از آن جانرا در و آرم داد

بعد از آن ریخت این دریایی حقیقت [بی نهایت]^۵ را بتمامه همچنانکه بود بر | زمین دل

مبارک حضرت آدم علیه السلام. | وَ نَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوْحِي.^۶

بیت

سرّ روح از عالم امر است بس بس نفخت فیهِ من روحی نفس

و رولان ساختش بجانب دنیا حضرت آدم نیز آمد بجانب دنیا و این | دریایی حقیقت بی نهایت
را در دنیا بهر جانب در شاه جویها و جویها رولان و ظاهر ساخت.

بیت

جو آدم را فرستادیم بیرون جمال خویش | بر صحرا نهادیم

العاقل یکفیه الاشارة.

بدان ای طالب صادق که مراد از این شاه جویها زمین دلهای | انبیاء ما تقدم است | الصلوة و |

الرحمن علیهم اجمعین و مراد از این جویها زمین دلهای فرزندان آدم است همچنین این دریای

حقیقت بی نهایت در آن شاه جویها و جویها می آمد تا زمان حضرت محمد رسول الله صلی

الله علیه و سلم تا که باز همه بیکجا جمع شدند چونکه زمین دل مبارک حضرت محمد رسول

صلی الله علیه و سلم [F. 188b] از همه و وسیع تر و کشاده تر بود. میرآب حقیقی که حق

است سبحانه و تعالی بتمامه این دریای حقیقت بی نهایت را بر زمین دل او ریخت و رولان

ساخت بدانکه پیش از | حضرت صلی الله علیه و سلم زمین دل هیچ یک از انبیای ما تقدم را

حوصله آنکه این دریای حقیقت بی نهایت را همچنانکه هست گنجاید نبود.

^۴ Marginal insertion.

^۵ Marginal insertion.

^۶ Qur'an XV:29; XXXVIII:72.

بیت

کنار و وصل را موسیٰ عمران
بار نی خولست در اشواق جانی
جولش لن ترائی شد که هیئات
کنار از ما مجو جون در میانی

چراکه این سعادت بی نهایت در مقام فنای اتم حاصل میشود گفته اند و این سعادت
بی نهایت | خاصه لوست صلی الله علیه و سلم.

بیت

بی فنای مطلق جذب قوی
کی حریم وصل را محرم شوی
| امتان او را بقدر متابعت او صلی الله علیه و سلم ازین مرتبه عالی نصیب است.

بیت

بقدر آینه حسن تو می نماید روی
دریغ کابینه ما نهفته در زنگست

بدان لی طالب صادق که آنچه | حق سبحانه و تعالی از بارگاه کبریا این دریای حقیقت
بی نهایت را بر زمین دل مبارک او ریخته بود صلی الله علیه و سلم. او نیز بتمامه بر
زمین دل مبارک یار غار خود حضرت ابو بکر صدیق رضی الله عنه ریخت. و روان ساخت^۷
چونکه زمین دل مبارک او مساهم و مقابل او بود. کما قال | النبی علیه السلام ماصب الله
تعالی فی صدری | الا و صبیته فی صدر ابی بکر.

آنچه حق از بارگاه کبریا
ریخت در صدر شریف مصطفی
او همه در سینه صدیق ریخت
لاجرم تا بود از و تحقیق ریخت

چونکه بعد از حضرت آدم میرآب حقیقی [F. 189a] او بود صلی الله علیه و سلم | این دریای
بی نهایت بتمامه تعلق باو داشت او نیز جاری و روان گردانید بر شاه جویهای و جویهای^۸

زمین دل آل و اصحاب کرام خودش که اصحابی کالنجوم بایهم اقتدیتم اهتدیتم لها
اصل و حقیقت این دریای بی نهایت اینست که از حضرت ابو بکر صدیق رضی الله عنه |
باینجا رسیده است و تا قیام قیامت جاری و روان خواهد بود چونکه اصل و حقیقت دریای
بی نهایت این بود که از حضرت ابی بکر صدیق رضی الله عنه باینجا رسیده بود جماعت |

^۷ ساخت؟^۸ جویهای

حضرات خواجگان قدس الله ارواحهم از کمال علوهمت و سموی نهمتی | که داشتند این طریق را
 اختیار کردند از کمال وسعتی که زمین دل مبارک ایشانرا بود. چراکه طریق دیگران هر یک شاه
 جویی و جویی است ازین دریای حقیقت بی نهایت چونکه اصل و مجموع همه شاه جویها و
 جویها اینست باز همه اینجا جمع خواهد شد ازین جهت این طریق را | اعتبار کرده اند و ازین
 جهت این را سلسله حضرت خواجگان میگویند.

| چونکه آن حضرت | صلی الله علیه و سلم | جامع تمام این دریای حقیقت بی نهایت که از
 جانب شاه جویها انبیاء و اولیاء ما تقدم آمد است بود. نسبت شریف او را نسخه جامعه است.
 گفته اند مر طرق انبیا و اولیا را | چونکه زمین دل مبارک آنحضرت را صلی الله علیه و
 سلم | مناسبت تمام بود بآن دریای حقیقت طریقه او را نسبت می نامند | چنانکه جماعت
 حضرت خواجگانرا نیز مناسبت تمام | باین نسبت شریف هست [F. 189b] ازینجهت نسبت
 حضرات خواجگانرا نیز میگویند:

بیت

سلسله خواجگان حلقه دام بلاست
 هر که درین حلقه نیست غافل ازین ما
 جریست

و نیز^۹ بسلسله الذهب از جهت نفاست و شرفش چراکه شرف و نفاست دریا پیشتر^{۱۰} از شاه
 جویها و جویها خواهد بود.

دیگر بدانکه | آنچه | آنحضرت صلی الله علیه و سلم بر زمین ازین دریای حقیقت بی نهایت
 آنحضرت صلی الله علیه و سلم بر زمین | دل مبارک حضرت ابو بکر صدیق ریختند رضی الله
 عنه ایشان نیز بر زمین دل مبارک حضرت سلمان فارسی | ریختند و روان ساختند بقدر استعداد
 ایشان و ایشان نیز ریختند و روان ساختند ازین دریای حقیقت بر زمین دل حضرت قاسم ابن
 محمد ابن ابی بکر صدیق رضی الله عنه بقدر استعداد ایشان و ایشان نیز ریختند و روان ساختند

^۹ Word here crossed out.

^{۱۰} Damage to the manuscript here, one word unclear.

ازین دریای حقیقت | بر زمین دل | حضرت امام جعفر صادق رضی الله عنه بقدر استعداد
 ایشان و ایشان نیز ریختند و روان ساختند ازین دریای حقیقت بی نهایت بر زمین دل مبارک
 | سلطان العارفین سلطان ابویزید بسطامی قدس سره بقدر استعداد ایشان و ایشان نیز ریختند
 و روان ساختند ازین دریای حقیقت بر زمین دل مبارک | شیخ ابوالحسن خرقانی قدس سره
 بقدر استعداد ایشان و ایشان نیز ریختند و روان ساختند ازین دریای حقیقت بی نهایت بر
 زمین دل مبارک | شیخ ابوالقاسم گرگانی طوسی قدس سره بقدر استعداد ایشان و ایشان نیز
 ریختند و روان ساختند ازین دریای حقیقت [F. 190a] بی نهایت بر زمین دل مبارک | شیخ
 ابوعلی فارمدی قدس سره بقدر استعداد ایشان و ایشان نیز ریختند و روان ساختند ازین دریای
 حقیقت بی نهایت بر زمین دل مبارک | شیخ ابویوسف همدانی قدس سره بقدر استعداد ایشان
 و ایشان نیز ریختند و روان ساختند ازین دریای حقیقت بی نهایت بر زمین دل مبارک حضرت
 خواجه عبد الخالق غجدوانی قدس سره بقدر استعداد ایشان و ایشان نیز ریختند و روان ساختند از
 ین دریای حقیقت بی نهایت بر زمین دل مبارک | خواجه عارف ربوکری قدس سره بقدر استعداد
 ایشان و ایشان نیز ریختند و روان ساختند ازین دریای حقیقت بی نهایت بر زمین دل مبارک
 حضرت خواجه محمود انجیر فغنوی قدس سره بقدر استعداد ایشان و ایشان نیز ریختند و روان
 ساختند ازین دریای حقیقت بی نهایت بر زمین دل مبارک حضرت خواجه عزیزان خواجه علی
 رامتنی قدس سره بقدر استعداد ایشان و ایشان نیز ریختند و روان ساختند ازین دریای حقیقت
 بی نهایت بر زمین دل مبارک حضرت خواجه محمد بابای سمّاسی قدس سره بقدر استعداد
 ایشان و ایشان نیز ریختند و روان ساختند ازین دریای حقیقت بی نهایت بر زمین دل مبارک
 حضرت سید امیر کلال قدس سره بقدر استعداد ایشان و ایشان نیز ریختند و روان ساختند ازین
 ازین دریای حقیقت بی نهایت [F. 190b] بر زمین دل مبارک حضرت خواجه بزرگ خواجه بهاء
 الحق و الدین |
 اما بدان ای طالب صادق که چونکه استعداد حضرت خواجه بزرگ و زمین دل مبارک ایشان |

در کمال وسعت و کشادگی بود باین مقدار قانع نشدند غالباً حق سبحانه و تعالی از کمال
 عنایت که داشت بایشان | روحانیت حضرت خواجۀ جهان را قدس سره مدد کار حال ایشان
 کرد اتید | ایشان نیز از کمال شفقت هر آبی که ازین دریای حقیقت بی نهایت بشاه جویها و
 جویهای | زمین دل | مریدان خود در حین حیات روان ساخته بودند. همه را در زمین دل
 مبارک ایشان روان ساختند چونکه آخر باز مجمع همه زمین دل مبارک ایشان بود قدس سره
 همچنانکه در زمان حضرت | نبی صلی الله علیه و سلم تمام دریای حقیقت بی نهایت را بر
 زمین دل مبارک حضرت او | صلی الله علیه و سلم روان ساخته بودند. نوبت آخر در بخارا بر
 زمین دل مبارک حضرت خواجۀ بزرگ خواجۀ بهاء الحق و الدین المعروف بنقشبند | نیز روان
 ساختند چنانکه حضرت مولانا نور الدین عبد الرحمن جامی | میفرماید قدس سره:

بیت

سکه که در یثرب بطحازدند نوبت آخر به بخارا زدند
 از خط آن سکه نشد بهره مند جز دل بی نقش شه نقشبند

| بعد از آن ایشان نیز ریختند و روان ساختند ازین دریای حقیقت بی نهایت بر زمین دل
 مبارک حضرت مولانا یعقوب جرجی قدس سره بقدر استعداد ایشان و ایشان نیز خود را بحضرت
 ایشان سپردند.

بیت

جامی ز نقشها سوی بی نقش راه برد خود را بنقش بست [F. 191a] بآن شاه
 نقشبند

بعد از آن ایشان نیز ریختند و روان ساختند ازین دریای حقیقت بی نهایت بر زمین دل مبارک
 حضرت خواجۀ احرار | خواجۀ عبید الله قدس | سره.

بیت

آنکه ز حریت فقر آکھست خواجۀ احرار عبید الله است

لما بدان ای طالب صادق که چونکه زمین دل مبارک حضرت ایشان | بغایت و وسیع و کشاده
 بود باین مقدار قناعت نکرده اند غالباً | و میگفته اند که از روحانیت | شیخ ابو بکر قفال

شاشی و بسیاری از ارواح | اجد لاما مدد بسیار بما رسید تا که آن دریای حقیقت بی نهایت را در آخر الزمان بتمامه | بر زمین دل مبارک حضرت ایشان ریخته و جاری گردانیده بوده اند غالباً و ایشان نیز ریختند ازین دریای حقیقت بی نهایت بر زمین دل مبارک حضرت شیخنا و مخدومنا مولانا محمد المشتهر بالقاضی قدس الله تعالی روحه العزیز.

اما بدان لی طالب صادق که هر یک ازین جماعت را که نام برده شد دریایی اند بی نهایت که هیچکس از طرق دیگر بر کنرا ایشان نمیتواند رسید.

بدان لی طالب صادق که اصل و حقیقت این دریای بی نهایت که گفته شد این بود که آمد و باینجا رسید. بدانکه طرق دیگر از | لولیا که غیر این طریقند هر یک شاخ آبی اند ازین دریا که بهر جانب برده اند. چونکه مجمع و اصل آن دریای حقیقت این طریقت باز همه اینجا جمع خواهند شد. بحکم این حدیث که کل شیئی یرجع الی اصله بجانب صحرائی محشر که از آنجا آمده بود و نیز هر محصولی که ازین دریای بی نهایت حاصل شده است و هر که حاصل کرده [F. 191b] همه آنجا خواهند برد و بآنجناب عرض خواهند کرد. و بهمین دریا هول روز قیامت و آتش دوزخ فرو خواهد نشست و گناه گناه کاران امت. حضرت محمد رسول الله را صلی الله علیه و سلم | همین دریا خواهد برد و باک خواهد ساخت |.

بیت

کنه کارم تو دانی نهایی
گناه بنده عظیم عذاب دوست الیم
بیخشا و ببخش آنها که دانی
ولی برحمت فضلش امیدها دارم
وقتی که دانستی که طهارت ظاهر و باطن جز بآن دریا حاصل نمیشود بحکم این حدیث که
من طلب شیئاً وجد وجد جد و اهتمام بیحد نمای تا خود را باین دریا رسانی.

بیت

من طلب کردم وصالش روز و شب
یافتم اینک بحکم من طلب
اگر از کمال ضعف استعداد قوت و قدرت آن نداری که خود را باین دریا رسانی باری جد و
اهتمام بیحد نمای | بحکم اصحابو امع الله فان لم تطبقوا فا صحبو امع من

یصحب مع الله. | و بیکی لُزین شاه جویها لُز دریا برسان تا آن شاه جوی ترا باین دریا
رساند. بدآنکه مراد لُز | شاه جویها عاشقان و عارفانند که روانند بجانب دریای عشق.

بیت

ما آب روانیم تو دریای حیاتی	جویان تویم لُز همه رو رو بتو دلریم
صحبت بیر به زهر عملست	هر که با لُو نشست در عملست
این عمل همجو را ز نهانست	رهبرت سوی وصل جانانست

| بدن ای طالب صادق که غرض حق سبحانه و تعالی لُز آفرینش آدم عشق و محبت خودش بود.

بیت

غرض لُز عشق توام جاشنی درد غم لست ورنه زیر فلک لُساب تنعم جه کمست
| عبارت لُز عشق آنمیل و کششی لست [F. 192a] که میکشد محب مجنون را بجانب محبوب.

بیت

کر کششی لست ناکهان تا نبری بخود کمان بیک قبول ماست آن کان سوی مات
میکشد

| مراد لُز جذبه | همین میل و کششی لست جنانکه گفته اند عبارت لُز جذبه غلبه میل دلست
بحق سبحانه بر سبیل ذوق | دیگر آنکه گفته اند جذبه من جذبات الحق توازی عمل
الثقلین.

حذبه ده تا یکزمان طیران کنم	در هوای لا مکان جولان کنم
یک جذبه ز حق آمد و دل برد بغارت	مجنون جکند کین کشش لُز جانب
	لیلیست

دیگر آنکه نهایت سلوک سالکان طریق دیگر تا اینجا پیش نیست | جه این بدایت طریق مُبتدیان
حضرات خواجگان ست قدس الله | لرواحهم. چراکه سلوک ایشان بجذبه لست | مجذوبان سالک
عبارت لُز ایشانست جذبه ایشان مقدم لست بر سلوکشان لُز ینجهت لست که گفته اند | بدایت
ایشان نهایت دیگر ان لست.

بیت

نقشبندیه عجب قافله سالاراند	که برند لُز ره بنهان بحر قافله را
همه شیران جهان بسته این سلسله اند	رو به لُز حیل جه سان بکسلد این سلسله
	را

را

آنست که گفته اند هر که بکمترین از خادمان این مخدومان بیوند دهر^{۱۱} آینه بمقصود
رسد.

بدان لی طالب صادق که کسی خواهد که زمین دل او مناسب آن شود که این دریای حقیقت
بی نهایت | همچنانکه هست در وی جاری گردانند. | بی آنکه بطریقه از طرق این طایفه | با
جازت و ارادت کامل مکمل عمل کند و زمین دل خود را مناسب سازد | ممکن نیست. |
اگرچه | الطرق الی الله تعالی [F. 192b] بعدد انفس الخلائق گفته اند یعنی راه بحق
سبحانه و تعالی بعدد هر نفس | است اما بهترین راهها طریق صحبت و جذبه است و بهترین
صحبت صحبت کسی است که سلوک او بطریق جذبه واقع شده باشد. چراکه عبارت از جذبه
آتشیت است که میرسد بتمام مجلس و میسوزد خشک و تر را یکسان و متأثر میسازد همه را و
همچنین کسی میتواند که رساند بسالک طریق در بدایت آن معنی را که دیگران در نهایت
میرسانند. صحبت همچنین کسی بهتر است از هر عملی میکرده باشد.

بیت

صحبت بیر به زهر عملست هر که با او نشست در عماست

غایتش سالکان طریق این معنی را بخود نگاه نمیتوانند داشت. از ضعف استعدادیکه
ایشانراست | باندک جیز از دست میدهند بعد از ملازمت بسیار امید است که این معنی ملک
نفس سالکان شود و از دست ندهند.

حضرت مخدوم ما | میفرمودند که یکباری حضرت ایشان | میخواستند که باین فقیر معامله کنند
بخلوتی در آورده بوند و التفات باین فقیر میکردند که یکی از یاران ایشان در آمدند باو گفتند
بیایید

که به نسبت او | نهایت را در بدایت درج میخواهم که | کنیم. | و حق همچنان کرده اند.

^{۱۱} و هر؟

قلم اینجا رسیدُ سر بشکست
بس کنم خود زیر کانرا این بس است
بانکه دو کردم اگر درده کس است
این سخن خاصیتی دلرد عجیب
هر که خواند پشتر یابد نصیب
زین عروس خانکی از عزناز
جز بتدریجی نیفتد پرده باز
گر سخن کش یابم اندر انجمن
جون کل صد برک رویم در جمن
بی کشنده خوش نمیگردد روان
این سخن شیرست در بستان [F. 193a] جان
واعظ از مرده بود گوینده شد
مستمع جون تشنه جوینده شد

بدان لی طالب صادق که این طایفه علیه جند قسم | اند قسم. | اول مجذوبان بان ابترند از ایشان
هیجکس را فایده نیست لَمَّا در حد ذات بس عزیز ند نسبت بعوام خلق. | قسم دوم سالکان
مجذوبند چه سالکان مجذوب آنها اند که طریقه از طرق این طایفه | از کامل مکمل گرفته
باجازت و ارادت او مدت سی سال و جهل سال بطریق دوام بحکم حدیث خیر الاعمال ادومها
سلوک کرده بنهایت سیر الی الله که مقام جذبه است رسیده باشند. | جنانکه سلطان بایزید
بسظامی گفته اند که سی سال بذکر او مشغول بودم و از و غایب جون مغزل ذکر به پایان
رسید همه او دیدم این اشارت بمقام جذبه و مشاهده است. | کَمَا قَالَ النَّبِيُّ عَلَيْهِ السَّلَامُ عَنْ
الله تعالی من ذکر نی لم یشهد و من شهد نی لم یذكر از سالکان | بسیار باشند که
در راه مانند و بمقام جذبه برسند از جهت دوری | این راه اکثر سالک طریق در راه مانده اند از
هزار یکی و از بسیار اندکی پیش بمقصود نرسده اند.
| قسم | دیگر مجنوبان سالک اند اینها اندک در هر نفس زدن خود را بانجناب میرسانند از
کمال علو همت و سموی نهمتی که دارند | هیچ نفس را بی رسیدن بآنجناب بر نمی آرند.

بیت

ترا یک پند بس در هر دو عالم
اگر تو پاس دلری پاس انفاس
که بر ناید ز جانت بی خدا دم
بسلطانی رساندت ازین پاس

| اینها اند که بباسپانی نفس خود بسلطانی دنیا و آخرت رسیده اند. | بدائیکه درین دو قسم
[F. 193b] کاملان میباشند و کاملان مکمل نیز میباشند. | کامل آنست که بنهایت سلوک که فنا
فناست رسیده باشد و | بمقام فنای اتم که مقام تکمیل و ارشاد است نرسیده باشد. | آن عطای

وجود موهوب حقانیست. | وجود موهوب حقانی آنست که عوض وجود او | از بیشگاه وجودی
 باو ارزانی داشته باشند. | در تنفیذ تصرفات در ملک و ملکوت بر وی کشاده او را باز باین
 عالم فرستاده باشند از جهت تربیت و تکمیل ناقصان که هر چه میکرده باشد باین وجود میکرده
 باشد. حدیث بی یسمع و بی یبصر و بی یبطش اشارت بآنست همچنانکه به نسبت
 حضرت واقع شده که مَارَمِیتَ اِذِ رَمِیتَ وَلَکِنَّ اللّٰهَ رَمٰی.

مارمیت اذرمیت بی ویست همچنین قال الله از صمتش بجست

من کان لله تلفه کان الله خلفه

بیت

کان لله بوده در مامصی تا که کان الله له آمد جزا

اینست مقام تکمیل و ارشاد | هر که باین مقام رسید او مجاز است من الله تعالی از برای تربیت
 و تکمیل ناقصان و مقام شهود وحدت در کثرت و فرق بعد الجمع | بر زمان این طایفه علیه
 رفته است اشارت باین مقام عالیست. تمت تمت تمت

بیت

بسی شد شیر خون از دهر مارا	که تا کردم سواد این نسخها را
سواد نسخهایش فخرم این بس	سواد الوجه فی الدلایلیم این بس
کریمنا منعما و کرد کارا	بو بخشج جرم این بیدلست پا را
میفکن کار من لی دوست با غیر	بکن کارم رحیماتم با لخییر

تمت تمت تمت [F. 194a]

تمت هذا رسالة چهار کلمه^{۱۲}

^{۱۲} This is the opening for the next tract.

بسم الله الرحمن الرحيم

بدن لی طالب صادق | حضرت خواجگان، قدس الله سرارهم | این چهار کلیمه را در طریقت
اصلی و رکنی ساخته اند که بنای طریقه ایشان قدس الله لرواحهم برین چهار رکن است:
کار یاز اول بانییا دبه^۱

هوش در دم

نظر در قدم

سفر در وطن

خلوت در انجمن

جنانکه حضرت خان عالیشان مقبول حضرت رحمان محب و محبوب قلوب درویشان عبید الله
خان میفرمایند:

بیت

یورماک و قدم لوز را نظر قیلغوم دور

هر لحظ وطن ایجره سفر قیلغوم دور

خلوتکه قرب | قه کذر قیلغوم دور

خلوت تو | تو بایان هم انجمن ایجره مدام

تا سالکان طریق برعایت کردن آنچه درین چهار کلیمه شریف است برسند بنهایت این طریق که
منتهای مقرر کمال است که آن و هو الوصول الی لقاء الله و بقاء به است.

بدن لی طالب صادق که در هر یک ازین کلمات شریفه | بدایتست و وسط است و نهایتست که
برعایت کردن هر یک از ان بنهایت این نسبت شریف میرسند.

کلمه اول که هوش در دم | بدانکه آنچه معلوم شده است^۲ این کلمه شریف بطریق ظاهر آنست که
سالکان طریق در هر حالتی و مقامی که باشند بآنچه در ظاهر این کلمه شریف است رعایت
کنند تا بنهایت این طریق برسند چه معنی هوش در دم.

^۱ با نییاد به؟

بیت

هش جه باشد عقل کل هوش مند عقل جز وی هش بود اما بخند^۲

بظاهر عبارت لز وقوف زمانست که [F. 195a] در حبس کردن نفس و بر لوردن نفس و مابین
النفسین حاضر باشند | تا خاطر غیری در دل ایشان ندراید چونکه طریقه ذکر حضرات
خواجهگان قدس الله ارواحهم بوقوف ثلاثه است وقوف عددی و وقوف زمانی و وقوف قلبی.

| دیگر معنی، نظر در قدم، بظاهر آنست که سالک طریق در هر زمانی که لز خلوت خود
می براید و بهر جا که میخواهد برود، چشم خود را میباید که بر پشت بای خود دارد تا از راه
کدر چشم تفرقه در دل لوندراید.

بیت

نظر بر پشت پازن دارم ای ماه که غیری را نباشد در دلم راه

| جه معنی سفر در وطن بظاهر آنست که سالک | هر نفس در دل خود نظر کند. هر جه یابد از
تعلقها که عبارت از حجابات لوست از رسیدن بوصل محبوب حقیقی انتقال کند لز وی و برساند
خود را بآنجناب چونکه مراد از سفر انتقال است از جایی بجایی. اینجا نیز انتقال است از غیر
و پیوستن است بحق چنانکه از حضرت خواجه عزیزان،^۴ قدس سره رسیدند که اصل طریقت
چیست؟ گفتند کندن | از غیر و پیوستن بحق.

بیت

تعلق حجابست بیحاصلی جو پیوند ها بکسلی و اصلی

و خلوت در انجمن بظاهر آنست که در مجمعهها و در بازارها و همه مشغولیها سالک میباید که
بتکلف دل خود را حاضر | دارد بآنجناب تا قریب شود اینست.

^۲ Something above the line erased here.

^۳ نچند؟

^۴ Ramitani.

معنی این چهار کلمه بحسب ظاهر بنسبت سالکان طریق. لَمَّا آنجه بطریق باطن فقیر را بخاطر رسیده است ازین کلمات شریفه آنست که هر یک ازین کلمات شریفه برأ سه طریقه اند که بورزش [F. 195b] آن سالکان طریق میرسند با علی مقامات و درجات این طایفه علیه. | چونکه طریق را بدایتیست و وسطایست و نهایتیست در هر یک ازینها اینها را | میتوان یافت. هوش در دم حاضر و آگاه بودنست در دم که عبارت از آن نفس آدمیست که عبارت از عمر لوست، | سرمایه سعادت او از برای سود بی نهایت که آن وصل حضرت محبوب بی نهایت است. اینست انبیا و اولیا باین سرمایه بمقام نبوت و ولایت رسیدند.

بیت

هشدار که لطف حق نیاگاه رسد ناگاه رسد بر دل آگاه رسد

| جه ورزش باین کلمه شریف در بدایت آنست که حاضر میدارد دل خود را که عبارت از آن اندیشه لوست که دل حقیقی است. | لولا بتکلف تا جندائی که بی تکلف این اندیشه او حاضر میشود. بر نفس او | جندگاه خود را باین حضور در میدهد جنداینکه حضور و آگاهی بحقیقت جوهر نفس او یکی میشود که هر جند ملاحظ میکند در خود جز حضور و آگاهی هیچ نمی یابد | هر جند میخواهد که این حضور و آگاهی را از دل خود دور کند نتواند و هوا لوصول الی لقاء الله و بقاء | به اینست چرا که حضور و آگاهی علی الدوام صفت ذاتی حق است سبحانه و تعالی. عبارت از وجود موهوب حقانی اینست.

| دیگر بدایت نظر در قدم^۵ از راه حقیقت آنست که سالک طریق در هر نفس میباید که نظر دل خود را بتکلف بآن مقام دارد که بقدم سلوک بآن مقام رسیده باشد ای جمله حاضر باشد همچنین بتکلف داشته داشته^۶ بجایی رسد که بی تکلف نظر دل او حاضر بآن مقام شود. بعد از آن خود را بآن [F. 196a] حضور در دهد جندگاه تا بجایی رسد که حضور و آگاهی بحقیقت

۵

This text has a double overline.

۶

Dāshte appears twice in the manuscript.

آن مقام یکی شود که همین حضور و آگاهی ماند و بس هر جند خواهد که این حضور و آگاهی را
 از خود دور کند نتواند و هر جند در خود نظر کند جز این حضور و آگاهی هیچ نیابد اینست. فرق
 بعدالجمع از برای تربیت و تکمیل ناقصان.

آمدیم به بیان سفر در وطن. | سفر در وطن در حقیقت آنست که توجه کند در دل خود که وطن
 او درین زمان آنست که انتقال کند | توجه خود را بتکلف از حجاباتی که مانع است از توجه
 بوطن اصلی | خود که حق است، سبحانه و تعالی همچنین جندگاه متوجه میسازد بتکلف دل
 خود را بوطن اصلی خود که حق است سبحانه و تعالی جندانی که بی تکلف دل او متوجه
 بوطن اصلی خود که حق است [سبحانه]^۷ و تعالی شود، تا زمانی که حقیقت توجه او که حضور
 و آگاهیست بحقیقت وطن اصلی دل او که حق است، سبحانه و تعالی، یکی شود که هر جند
 طلبد در وطن دل خود که آن حضور و آگاهیست هیچ نیابد، جز این حضور و آگاهی | هر جند
 خواهد که این حضور و آگاهی را از دل خود دور کند نتواند اینست بقاء بعد الفناء

آمدیم به بیان^۸ خلوت در انجمن. خلوت در انجمن در حقیقت آنست که متوجه سازد حقیقت
 خود را، که عبارت از دل حقیقی است، که آن اندیشه اوست بحق سبحانه و تعالی، لولا بتکلف
 در جمعیتها و بازارها و در جمیع کارها و تفرقها تا جندانی که حقیقت دل او بی تکلف
 متوجه شود بحق سبحانه و تعالی در جمیع تفرقها این زمان خود را بآن توجه در دهد تا وقتی
 که حقیقت توجه او که حضور و آگاهیست، بحقیقت حق سبحانه و تعالی [F. 196b] یکی شود.
 هر جند خواهد که این حضور و آگاهی را از خود دور کند نتواند و هر جند نظر کند جز این حضور
 و آگاهی در دل خود هیچ نیابد. اینست شهود و حدت در کزت وصیت این فقیر کمترین از
 خادمان این مخدومان بنسبت سالکان طریق آنکه رسیدن باین درجات عالی و اعلی از اثر ابر

^۷
Marginal insertion.

^۸
This text has a double overline.

خود دشوار نشمرند که دوست مشفق و مهربانست بمقتضای کرم ذاتی آن کند که در
حوصله عقول نگنجد.

بیت

چون گل صد برگ رویم درجمن	گر سخن کش یابم اندر انجمن
بی کشنده خوش نمیگردد روان	این [سخن] شیرست در بستان جان
و اعظار مرده بود گوینده شد	مستمع چون تشنه جوینده شد
هر که خواند بیشتر یابد نصیب	این سخن خاصیتی دلرد عجیب
جز بتد ریجی نیفتد پرده باز	زین عروس خانگی لز عزو ناز
بانکه دو کردم اگر در ده کس است	بس کنم خود زیر کانرا این بس است

تمت تمت

۹

Marginal insertion.

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذى انزل من القرآن ما هو شفاء و رحمة للمؤمنين و و الصلوة و
السلام على رسوله محمد الذى ارسله بالهدى و دين الحق ليظهره على الدين
كله و كفى بالله شهيدا محمد رسول الله و الذين معه اشداء على الكفار
رحماء بينهم تراهم ركعا سجدا يبتغون [خلا] من الله و رضوانا

لما بعد بدان لى طالب [F. 197a] صادق كه قرآن كه كلام محبوب حقيقى است جل جلاله و عم
نواله كه شفا و رحمت است مر جميع مؤمين و مؤمنات و مسلمين و مسلمات را لولا بر قلب
منور | محمد رسول الله صلى الله عليه و سلم نازل شد | هيچ جيز نبود در مكنم غيب آلهى
كه الا در كلام | الله | بود. | كقوله تعالى لا رطب و لا يابس الا فى كتب مبين^٢ |
چونكه سنت الله جنين جارى شده است كه فيض و رحمت لوى و لسطه كامل مكمّل لولا بر
ديگران نميرسد | بس اول كامل مكمّل او بود | صلى الله عليه و سلم | هيچ | نماند در
مكنم غيب آلهى كه الا در باطن شريف | ريخت.

بيت

ريخت در صدر شريف مصطفى

هر چه حق از بار گاه كبريا

بعد از ان | و لسطه فيض كل | بديگران لوست صلى الله عليه و سلم ان القرآن ظهراً و بطناً و
لبطنه بطن بعد بطن الى سبعة ابطن جه | ظهر قرآن را كه عبارت از علم ظاهر شريعت است بر
اهل ظاهر كه عبارت از علماء شريعت اند ريخت و بطن قرآن را كه عبارت از باطن و حقيقت
شريعت است بر قلب منور علماء باطن كه اهل طريقتند كه عبارت از وجود شريف اولياء الله
است ريخت صلى الله عليه و سلم.

^١ Above line, in black, smeared.

^٢ Qur'an VI:59.

بیت

ماز قرآن بر کذیدیم مغتر را پوست را بیش خسان اند اخثیم

لَمَّا بَدَأَ اِي طَالِبٌ سَادِقٌ كَهْ ظَهْرٍ وَ بَطْنٍ قَرَأَنَ اَكْهَ اَن شَفَا وَ رَحْمَتِ اَسْتِ مَرْمُؤْمِنِيْنَ رَا بَر هَزْدَه
 كَسْ تَخْصِيصٍ | كَرْد لَزْ اَلْ وَ اَصْحَابِ كَرَامِ خُودِ اَصْحَابِيْ كَالنَّجُومِ بَايْهَمِ اِقْتَدِيْتُمْ
 اِهْتَدِيْتُمْ جَوْنَكِهْ اَسْتَعْدَلَا شَرِيْفِ اِيْشَانِ قَابِلِ اِيْنِ مَعْنِيْ بُوْد رِيْخْت لَزْ يَنْ شَرِيْتِ شَفَا [F. 197b] |
 بِقَدْرِ اَسْتَعْدَلَا هَر كَسْ.

بیت

بقدر آینه حسن تو می نماید روی دریغ کاینه ما نهفته در زنگست

لَمَّا بَدَأَ اِي طَالِبٌ صَادِقٌ كَهْ فَاَضَلْ تَر شَرِيْفَتَر وَ عَالِيْخَبْنَابَتَر وَ عَالِيْ اَسْتَعْدَلَا تَر لَزْ هَمِهْ
 حَضْرَتِ اَبُو بَكْرٍ صَدِيْقٌ بُوْد رَضِيْ اِللهِ | عَنَهْ | قَالَ رَسُوْلُ اِللهِ صَلِيَ اِللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَمَ مَا فَضَّلَكُم
 اَبُو بَكْرٍ بِكَثْرَةِ صَلَاةٍ وَ لَا صَوْمٍ وَلَكِنْ بِشَيْءٍ وَ قَرَأَ فِيْ صَدْرِهِ. | عِبَارَتِ لَزْ اَنْ شَيْءٍ
 كَمَالِ مَحَبَّتِ وَ مَنَاسِبَتِ بُوْد بِاَنْحَضْرَتِ | كَهْ آتَشِ مَحَبَّتِ جَكْرِ مَبَارَكَشِ رَا سُوْخْتِهْ بُوْد كَهْ هَر
 جَغَاهِيْ كَهْ آهِيْ مِيْكَشِيْدِ هَفْتِ مَحَلِهْ بُوِيْ جَكْرِ سُوْخْتِهْ مِيْ شَنِيدَنْدِ.

بیت

هر آه جگر سوز که از سینه برآید دودِ یست کز و بوی کباب جگر آید

لَزْ يَنْ جَهْتِ كَهْ كَمَالِ مَنَاسِبَتِ وَ قَابِلِيَّتِ وَ مَحَبَّتِ دَاشْتِ بِاَنْحَضْرَتِ صَلِيَ اِللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَمَ
 اَنْحَضْرَتِ نِيْزِ هَر جِهْ حَقِّ لَزْ بَارْغَاهِ كَبْرِيَا دَر صَدْرِ شَرِيْفِ | اَو رِيْخْتِهْ بُوْدَنْدِ صَلِيَ اِللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَمَ
 لَو نِيْزِ رِيْخْتِ دَر صَدْرِ شَرِيْفِ لَو رَضِيْ اِللهُ عَنَهْ اَن هَمِهْ دَر سِيْنَهْ صَدِيْقِ رِيْخْتِ لَا جَرَمِ تَا بُوْد لَزْ وَ
 تَحْقِيْقِ رِيْخْتِ مَا لِلتَّرَابِ وَ زَتِ لَوْبَابِ | جَوْتَكِهْ اَدَمِيْ رَا لَوَلَا قَابِلِيَّتِ اَن نِيْسْتِ كَهْ اِيْنِ فَيِضْ وَ
 رَحْمَتِ اَلْهِيْ | كَهْ عِبَارَتِ لَزْ ظَهْرٍ وَ بَطْنٍ قَرَأَنَسْتِ كَهْ اَن شَفَا وَ رَحْمَتِ مَرْمُؤْمِنِيْنَ رَا | بَر بَاطِنِ
 لَو رِيْزَنْدِ مَكْرِ اَنَكِهْ حَقِّ سَبْحَانِهْ وَ تَعَالٰی لَوَلَا لَزْ رَا هِ نِهَانِيْ دَر بَاطِنِ يَكِيْ بِصَفْتِ اِرَادَتِ تَجَلٰی
 فَرْمَايْدِ وَ اِيْنِ مَعْنِيْ كَهْ عِبَارَتِ لَزْ دَرْدِ طَالِبِ اَسْتِ دَر وَ بِيْدَا شُوْدِ وَ كَشْدِ لَو رَا بِصَحْبَتِ يَكِيْ لَزْ

دوستان خود.

بیت

تا طلب اندرون | ناید پدید
مشک در نافه ز خون ناید پدید

بعد از پیداشدن این در طلب در باطن [F. 198a] یکی جاره ندلرد که میکشد او را بصحبت
کامل مکمل یا کامل مکمل را بسر وقت او میرساند.

بیت

کر دولت درد دین ترا دست دهد
یا باد لرات طلب در تو جهد
یا موی کشان ترا بر شیخ برد
یا شیخ دولسه روی سوی تونهد

بدان لی طالب صادق که بعد از حضرت | صلی الله علیه و سلم | حق سبحانه و تعالی | بصفت
صدق و لرات و علم و حکمت تجلی در باطن شریف حضرت ابو بکر صدیق | کرد پیغامبر و
این درد طلب در و بیداشد و کشید او را و بصحبت شریف حضرت | صلی الله علیه و سلم و
مدت مدید بخذمت و ملازمت در صحبت | استعداد شریف خود را قابل و مناسب می ساخت و
بقدر مناسبت از باطن شریف او کسب این سعادت میکرد تا که مناسبت تمام بباطن
شریف او بیدا کرد او نیز صلی الله علیه و سلم هر چه از بارگاه کبریا در باطن شریف او ریخته
بودند در باطن شریف او ریخت رضی الله عنه.

بیت

صحبت پیر به ز | عملست
هر که با او نشست در عملست
این عمل همجو را ز بنهانست
رهبرت سوی وصل جانانست

و بعد از آن | حق سبحانه و تعالی باین صفت در باطن شریف | سلمان فارسی تجلی | کرد و
این درد طلب در و بیداشد و کشید او را بصحبت شریف حضرت ابو بکر صدیق رضی الله
عنه.

بیت

کر کششی است ناگهان تا نبری بخود کمان
بیک قبول ماست آن کان سوی مات میکشد
بیر باید راه را تنها مرو
از سر عمیا در ین دریا مرو

| مدتی مدید بخذمت و ملازمت در صحبت شریف او استعدلا شریف خود را مناسب ساخت
 بقدر مناسب او نیز ریخت ازین شربت شفای [F. 198b] و فنزل من القرآن ما هو شفاء
 و رحمة للمؤمنین در باطن شریف او بقدر استعدلا او.

بیت

بیر مالا بدرله آمد ترا در همه کاری پناه آمد ترا
 بی درد کجا رسد بمقصود مقصود از ان اهل درد است

بعد از ان حق سبحانه و تعالی بصفه صدق و ارادت و علم و حکمت در باطن شریف حضرت
 قاسم ابن محمد ابن ابی بکر صدیق رضی الله عنه تجلی فرمود و این درد طلب در و پیدا
 شد و کشید او را بصحبت شریف سلمان فارسی رضی الله عنه | مدتی مدید بخذمت و
 ملازمت در صحبت شریف او استعدلا شریف خود را | مناسب ساخت او نیز بقدر مناسب
 ریخت ازین شربت شفا و نازل من القرآن ما هو شفاء و رحمة للمؤمنین در باطن
 شریف او بقدر استعدلا او.

بیت

من دُردت مراد وا این بس از توام شربت شفا این بس

بعد از ان حق سبحانه و تعالی بصفه صدق و ارادت و علم و حکمت در باطن شریف حضرت
 امام جعفر صادق تجلی فرمود | این درد طلب در باطن شریف او | پیدا شد و کشید او را
 بصحبت شریف قاسم ابن محمد ابن ابی بکر صدیق رضی الله عنه مدتی مدید او نیز بریاض
 | در صحبت | استعدلا شریف خود را قابل و مناسب ساخت. او نیز ریخت ازین شربت شفای
 و نازل من القرآن ما هو شفاء و رحمة للمؤمنین در باطن شریف او بقدر استعدلا
 او.

بیت

هر کرا این حسرت این درد نیست خاک بر فرقش که او خود مرد نیست

| بعد از ان حق سبحانه و تعالی باین صفت [F. 199a] در باطن شریف سلطان العارفين

سلطان ابو یزید بسطامی قدس سره تجلی فرمود | کشید این درد طلب او را بصحبت شریف
 امام جعفر صادق رضی الله عنه | او نیز مدتی بریاضت و ملازمت | صحبت | استعداد شریف
 خود را قابل ساخت او نیز ریخت | ازین شربت شفا در باطن شریف او بقدر استعداد او.

بیت

درد آمد خوشتر از ملک جهان تا بخوانی مر خدا را در نهان

| بعد از آن حق سبحانه و تعالی بصحبت اولاد تجلی فرمود در باطن شیخ ابو الحسن
 خرقانی قدس سره و این درد طلب کشید ایشانرا بصحبت شریف سلطان | ابو یزید بسطامی
 قدس سره و ایشان نیز مدتی مدید بخذمت و ریاضت استعداد شریف خود را قابل ساختند |
 ایشان نیز ریختند ازین | شفای و نزل من القرآن ماهو شفاء و رحمة للمؤمنین
 در باطن شریف ایشان بقدر استعداد ایشان.

بیت

کر دردمند گردد دل دولت عظیم است چون دردمند او شد دل بعد از آن سلیم است

| بعد از آن حق سبحانه و تعالی تجلی فرمود باین صفت ضعیف در باطن شریف شیخ ابو
 القاسم کرکانی طوسی قدس سره و این درد طلب کشید ایشانرا بصحبت شریف شیخ ابو
 الحسن خرقانی قدس سره و ایشان نیز مدتی مدید بریاضت و خدمت استعداد شریف خود را
 قابل و مناسب ساختند ایشان نیز ریختند | ازین شربت شفا در باطن | ایشان بقدر استعداد
 ایشان.

بیت [F. 199b]

کر زهد علم دلری درد خدا ندلری در وقت جان سسردن دل باندم ندیم است

بعد از آن حق سبحانه و تعالی تجلی فرمود بصفت اولاد و حکمت در باطن شریف شیخ ابو
 علی فارمدی | قدس سره و کشید ایشانرا بصحبت شریف شیخ ابو القاسم کرکانی ایشان |
 مدتی مدید بریاضت و خدمت استعداد شریف خود را قابل و مناسب ساختند. ایشان نیز

ریختند ازین شربت شفا در باطن شریف ایشان بقدر استعداد ایشان.

بیت

بیا و ترک هوس کی بعاشقان بیوند اگرچه راه مخوفست هر چه باد باد

بعد از آن حق سبحانه و تعالی بصفّت لرات و علم و حکمت تجلی فرمود در باطن شریف
شیخ ابو یوسف همدانی قدس سره.

بدان لی طالب صادق که بعد از | ین تا نهایت را حضرت خواجگان میگویند قدس الله |
سرارهم و سعت مشرب و قوت استعدادیکه داشتند و مناسبت باین نسبت شریف خود را بستند
باین جماعت.

بیت

جامی ز نقشها سوی بی نقش راه برد خود را بنقش بست بآن شاه نقشبند

از کمال مناسبتی که داشتند باین نسبت شریف طریقه ایشانرا نسبت می نامند و نسخه جامع
| مر طرق جمیع اولیا را و مسمّاست بسلسله الذهب انفاصة و شرفه.

بیت

سلسله خواجگان حلقه دام بلاست هر که در ین حلقه نیست غافل |

| از ین ماجر است | شرف و نفاست او از | آنچه است که هر چه در کلام الله است در ین
نسبت [F. 200a] شریف هست و هر چه در ین نسبت شریف هست در گنجینه سینه ین طایفه
است.

| دیگر آنکه ین طایفه حاملند آن لمانتی را که آسمان و زمین و کوه حامل نتوانست شدن و
بماندند و ایشان با وجود ضعف و نا توانی از کمال علوهمت و سموی نهمت | قبول کردند
و حامل ین معنی شدند. آن همه در کلام الله مطور است که لارطب و لا یابس الا فی
کتاب مبین.

آسمان بار لمانت نتوانست کشید قرعه فال بنام من دیوانه زدند

لَوَّلَ كَسَىٰ که حامل این معنی همچنانکه هست شد حضرت محمد رسول الله بود صلى الله عليه
و سلم | هیچ چیز نماند در ممکن غیب آلهی که الا در آینه دل مبارک او ظاهر شد.

بیت

هر لطافت که نهان بود بس پرده غیب همه در صورت خوب تو عیان ساخته اند

بعد از و صلى الله [عليه و سلم]^۳ این جماعتند حامل این معنی | همچنانکه هست کقوله
تعالى انا عرضنا الامانة على السموات و الارض و الجبال فابين ان يحملنها و
شفقن منها و حملها الانصان انه كان ظلوماً جهولاً.^۴ غیر این طایفه را انسان
مخول که ایشان از حیوانات کمترند. کقوله تعالى اولئك كالا نعام بل هم اضل.^۵
باز آمديم به بیان سلسله.

بعد از پیدا شدن این درد طلب در باطن شیخ ابو یوسف همدانی | کشید | این درد طلب
ایشانرا | بصحبت شریف شیخ ابو علی فارمدی طوسی | ایشان نیز مدتی بریاضت و بصحبت و
بخدمت استعداد شریف خود را قابل این معنی ساختند ایشان نیز ریختند ازین شربت شفا و
ننزل من القرآن ماهو شفاء و رحمة للمؤمنين [F. 200b] در باطن شریف ایشان بقدر
استعداد ایشان.

بیت

مرید باش کزینجا رسید هر که رسید از آستان لرات بر آسمان مراد

| بعد از آن حق سبحانه و تعالی بصفه لرات و علم و حکمت در باطن شریف خواجه جهان،
خواجه عبد الخالق غجدوانی قدس سره تجلی فرمود و این درد طلب در ایشان پیدا شد و
کشید ایشانرا بصحبت شریف | خواجه ابو یوسف همدانی قدس سره.

^۳ Marginal insertion.

^۴ Qur'an aa:bb. needs to be searched.

^۵ Qur'an VII:179.

بیت

من دردت مراد و این بس از توام شربت شفا این بس

ایشان نیز بمدتی مدید بریاضت و خدمت استعدا شریف خود را قابل این معنی ساختند
ایشان نیز ریختند از این شربت شفا در باطن شریف ایشان بقدر استعدا ایشان.

بیت

ای رفیق لطالبی قفل در دل را کلید صدق [پش] آرو لرات کو و از جان شو
مریبه

بعد از آن حق سبحانه و تعالی باین صفت در باطن شریف خواجه عارف ربوگری | تجلی
فرمود | این درد طلب کشید ایشانرا بصحبت شریف خواجه عبد الخالق غجدوانی قدس سره |
ایشان نیز بریاضت و خدمت بسیار استعدا شریف خود را مناسب این معنی ساختند ایشان نیز
ریختند از این شربت شفا و نزل من القرآن ماهو شفاء و رحمة للمؤمنین در باطن
شریف ایشان بقدر استعدا ایشان قدس سره.

بیت^۶

صحبت مردی کزین نیست شود را مرا و خویشتن بر شیخ بند بکسل از غیرش امید

بعد [F. 201a] از آن حق سبحانه و تعالی بصفه لرات تجلی فرمود در باطن شریف خواجه
محمود انجیر فغنوی قدس سره و کشید این درد طلب ایشانرا بصحبت شریف خواجه عارف
ربوگری قدس سره و ایشان نیز مدتی بریاضت و خدمت استعدا شریف خود را مناسب این
معنی ساختند | ایشان نیز ریختند [از این شربت]^۷ شفا در باطن شریف ایشان بقدر استعدا
ایشان.

بیت

از کتاب نامه بیغام نکشاید ترا آنچه او را از زبان عارفی باید شنید

^۶ Written above sadiq with a smaller finer quill.

^۷ The first line of another poem (sohbat-e pir) is here but crossed out.

^۸ Marginal insertion.

بعد از آن حق سبحانه و تعالی در باطن شریف خواجه عزیزان خواجه علی رامیتنی | تجلی
فرمود | این درد طلب در ایشان پیدا شد و کشید ایشانرا بصحبت شریف خواجه محمود انجیر
فغنوی قدس سره.

بیت

کر کششسست ناکهان تا نبری بخود کمان بیک قبول ماست آن کان سوی مات میکشد

ایشان نیز مدتی مدید بریاضت و خدمت در صحبت شریف ایشان استعداد شریف خود را قابل
این معنی | ساختند. ایشان نیز ریختند ازین شربت شفا و نزل من القرآن ماهو شفاء
و رحمة للمؤمنین در باطن شریف ایشان بقدر استعداد ایشان قدس سره.

بیت

خدمت ترا بکنکره کبریا کشد این سقفگاه را به ازین نردبان مخواه

بعد از آن حق سبحانه و تعالی بصفه ارادت در باطن شریف خواجه محمد بابای سماسی |
تجلی فرمود.

بیت

تجلی ربه فی ذاته کل لعمرک لا تغافل عنه فافهم

و کشید ایشانرا بصحبت شریف خواجه عزیزان | قدس سره ایشان نیز مدتی بخدمت و ملازمت
استعداد شریف خود را قابل [F. 201b] این معنی ساختند. و ایشان نیز ریختند ازین شربت
شفا در باطن شریف ایشان بقدر استعداد ایشان قدس سره.

بیت

بقدر آینه حسن تو می نماید روی دریغ کاینه ما نهفته در زنکست

بعد از آن حق سبحانه و تعالی بصفه ارادت تجلی فرمود در باطن شریف امیر سید کلال
قدس سره | و این درد طلب کشید ایشانرا بصحبت شرف خواجه محمد بابای سماسی |.

بیت

ای درد تو عمر جا و دانه جانم بغم تو شاد ما نه

ایشان نیز بخدمت و | ریاضت بسیار در صحبت شریف ایشان استعدلا شریف خود را قابل |
این معنی ساختند.

بیت

ز حضرت قابلیت خود دانش که هر چند روز افزون روزی افزون

و ایشان نیز ریختند ازین شربت شفا در باطن شریف ایشان بقدر استعدلا ایشان قدس سره.

بعد از آن حق سبحانه و تعالی بصف لرات و | حکمت و شفقت در باطن شریف حضرت
خواجه بزرگ خواجه بهاء الحق و الدین المعروف بنفش بند قدس سره تجلی فرمود.

بیت

نقشبندیه عجب قافله سالا رانند که بر ندل ره بنهان بحر قافله را

| این درد طلب در ایشان پیدا شد و کشید ایشانرا بصحبت شریف امیر سید کلال قدس سره.

بیت

دردا که عشق یار بدیوانکی کشید خط جنون بدفتر فرزانیکی کشید

ایشان نیز مدتی مدید بر ریاضت و خدمت و ملازمت در صحبت شریف ایشان استعدلا شریف
خود را قابل و مستعد این معنی ساختند ایشان نیز ریختند ازین شربت [F. 202a] شفا و
ننزل من القرآن ماهو شفاء و رحمة للمؤمنین در باطن شریف ایشان آنچه در
باطن شریف ایشان بود قدس سره.

بیت

از دل سالک ره جازیه صحبتشان میبرد و سوسه خلوه فکر جله را

لما بدن لی طالب صادق که چونکه استعدلا شریف حضرت خواجه بزرگ در کمال و سعت
وقوت | بود باین مقدار قانع نشده اند غالبا حق سبحانه و تعالی از کمال فضل و عنایت
روحانیت حضرت خواجه جهانرا مددکار حال ایشان گردانیده آنچه در باطن شریف حضرت
پیغامبر | صلی الله علیه و سلم از بارگاه کبریا ریخته بودند نوبت آخر در بخارا در باطن

شریف ایشان ریخته آید. غالباً | این دو بیت حضرت مولوی | شاهد است بران:

بیت

سکه که دریژب بطحا زدند
لُ خط آن [سکه] نشد بهره مند
نوبت آخر به بخارا زدند
جز دل بی نقش شه نقشبند

بعد از آن حق سبحانه و تعالی بصفّت ارادت و شفقت و علم و حکمت در باطن شریف حضرت
مولانا یعقوب جرخى قدس سره تجلی فرمود | این درد طلب در ایشان پیدا شد و کشید
ایشانرا بصحبت شریف | خواجه بزرگ قدس | سره.

بیت

این طلبکاری مبارک جنبشی است
این طلب در راه حق مانع کشی است

ایشان نیز مدتی مدید بخدمت و ریاضت بسیار در صحبت شریف ایشان استعداد [F. 202b] | از
بن شربت شفا و نازل من القرآن ماهو شفاء و رحمة للمؤمنين در باطن شریف
ایشان بقدر استعداد ایشان.

| بعد از آن حق سبحانه و تعالی بصفّت ارادت و حکمت و شفقت در باطن شریف حضرت
خواجه احرار |

بیت

آنکه ز حریت فقر آ که است
خواجه احرار عبید الله است

تجلی فرمود.

بیت

زد بجهان نوبت شاهنشهی
کوکبه فقر عبید اللّهی

و این درد طلب در ایشان پیدا شد و کشید ایشانرا بصحبت شریف حضرت مولانا یعقوب
جرخى قدس سره

⁹
Marginal insertion.

بیت

این طلب همچون حروسی در صبا میزند نعره که هی عاشق بیا

چونکه حضرت ایشان بیشتر از رسیدن بملازمت | صحبت شریف ایشان | از روحانیت اجداد
ایشان | و بسیاری از عزیزان دیگر علی الخصوص از روحانیت حضرت شیخ ابوبکر قفال
شاشی تربیت یافته بوده اند و استعداد شریف خود را قابل و مناسب ساخته بوده اند
بمجرد رسیدن بصحبت شریف ایشان | عنایت کرده ریخته اند از ین شربت شفا و نازل
من القرآن ماهو شفاء و رحمة للمؤمنین در باطن شریف | ایشان آنچه بایشان از
حضرت خواجه بزرگ رسیده بوده | گفته اند آنچه رسیده است از حضرت خواجه بزرگ
بما اینست اگر شما بجذبه تصرف درد یکران میکنید اختیار پیش شماست این اشارت است
بکمال جذبه و وسعت استعداد شریف ایشان.

| بعد از ان حق سبحانه و تعالی بصفه اولاد و علم و حکمت تجلی فرمود در باطن شریف
شیخنا و سیدنا و مولانا مولانا محمد [F. 203a] المشتھر بالقاضی قدس الله تعالی سره و
کشید این درد طلب ایشانرا بصحبت شریف حضرت خواجه احرار قدس الله تعالی روحه با آنکه
| پیش از ملازمت شریف ایشان بصحبت بعضی از عزیزان رسیده مدتی بخدمت و ملازمت
استعداد شریف خود را بقدر مناسب ساخته بوده اند. غالباً با وجود آن بعد از رسیدن
بصحت شویف^{۱۰} ایشان بملازمت و خدمت دوازده سال استعداد شریف خود را مناسب و
مستعد این معنی ساخته اند.

بیت

آنکه به تبریز دید یکنظر شمس دین طعنه زند بردهد سخره کند بر چله

ایشان نیز بنظر مرحمت و شفقت در ایشان نظر کرده اند و ریخته اند از ین شربت شفا و
نازل من القرآن ماهو شفاء و رحمة للمؤمنین در باطن شریف ایشان بقدر وسع و
^{۱۰} شریف

طاقت | ایشان قدس الله تعالى روحه.

بیت

قلم اینجا رسید سر بشکست
 ولود نوت^{۱۱} اتمله لا حترقت
 با غلامی کر قبول اتم ترا نبود عجب
 زانکه یک اخلاص را در خدمت صد ساختم
 رنج من ضایع مکردن بنده خود خون مرا
 | زانکه در عشقت جگر خونی بیحد ساختم

| بعد از آن حق سبحانه و تعالی بصفه اولاد و مرحمت و شفقت در باطن | ضعیف ناتوان
 کمترین از خادمان این مخدومان تجلی فرمود و این درد طلب در و پیدا شده او را از خان و
 مان جدا کرده و کشیده بصحبت شریف این عزیز. | بعد از مشرف شدن بصحبت شریف و نظر
 ایشان.

بیت

یکنظر افکن که مستثنی شوم ز انبای جنس
 سک که شد منظور نجم الدین سکانرا سرور
 است

| [F. 203b] بخدمت و ملازمت دوازده سال بتوفیق | الله | اعلم استعداد ضعیف خود را بقدر
 مناسب ساخته بوده غالباً ایشان نیز از راه لطف و کرم ازین شربت شفا و نازل من
 القرآن ماهو شفاء و رحمة للمؤمنین قطره در باطن | ضعیف او جکانیده بوده اند
 غالباً.

بیت

من که باشم تا ز من لاف شناخت
 آن شناخت او را که جز با او نساخت
 من که باشم که بود لایق او خدمت من
 لو اگر بنده نوازی بکند^{۱۲} دولت من
 بنده حلقه بکوش از نوازی برود
 لطف کن لطف که بیکانه شود حلقه بکوش

| قال البنی | علیه السلام من طلب شیاً وجد وجد.

^{۱۱} The first markez has both a dot up and a dot down.

^{۱۲} No dot on first markez.

من طلب کردم وصالش روز و شب
گر طلبکاری مشود و^{۱۳} از کمال
یافتم اینک بحکم من طلب
لم تجد بعدی ولیاً مرشداً

العاقل یکفیه الاشارة. | بعد از آن حق سبحانه و تعالی بصفه لڑات و علم و حکمت در باطن شریف حضرت سلطان السلاطین برهان المحققین حضرت سلطنت شعاری مقبول حضرت باری مخلص و معتقد درویشان بل محبوب قلوب ایشان عبید الله خان تجلی فرموده بوده غالباً و این درد طلب در ایشان پیدا شده و ایشانرا منتظر میداشته تا که حق سبحانه و تعالی دوستی از دوستان خود را بسروقت ایشان برساند اتفاقاً حق سبحانه و تعالی این دغدغه را در باطن ضعیف کمترین از خادمان این مخدومان انداخته و او را بی اختیار ساخته بسروقت شریف ایشان برده چونکه استعداد شریف ایشان در کمال [F. 204a] نزاکت و لطافت بوده بمجرد یکنظر بویی ازین شربت شفا و نازل من القرآن ماهو شفاء و رحمة للمؤمنین بمشام جان ایشان رسیده

بیت

آنکه به تبریز دید یکنظر شمس دین
طعنه زند بردهد سخره کند بر جله

| بحکم آیت کریمه وَاَمَّا بِنِعْمَتِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ^{۱۴} و بحکم حدیث التَّحَدُّثُ بِالنِّعَمِ شُكْرٌ وَ بِحُكْمِ حَدِيثِ مَنْ لَمْ يَشْكُرِ النَّاسَ لَمْ يَشْكُرِ اللَّهَ.
بتو نعمت زد است هر که رسد
نه بمیدان شکر گویی بای
کی بشکر خدا قیام کند
تارک شکر بنده گان خدای

التوفیق شیئی عظیم لا يعطى^{۱۵} الا بهد عزیز بتوفیق آلهی درین رباعی بشکر این نعمت عظیم | قیام نموده اند غالباً.

^{۱۳} مشو دور؟

^{۱۴} Qur'an XIV:7.

^{۱۵} First dot is a guess.

رباعی

لی مر هم جان مراد وا آوردی
 لژ دلر شفای غیب آن می جستم
 جان دل خسته را شفا آوردی
 آنرا تو گرم کرده بما آوردی

لقاء الخلیل شفاء العلیل چونکه لقاء دوستان حق سبحانه و تعالی سبب شفای مریضان
 معنویست. بعد از مشرف شدن بلقائ [دوستی]^{۱۶} لژ دوستان | حق سبحانه و در یافتن
 شفای عاجل در باطن شریف خود لژ جهت طلب زیادتى شفا بشکر آن قیام نموده اند غالبا.
 کقوله تعالی لئن شکرتکم لازید نکم.^{۱۷}

رباعی

کر دولت درد دین ترا دلاست دهد
 یا موی کشان ترا بر شیخ برد
 یا باد لرلات طلب در تو جهد
 یا شیخ دولسه روی سوی تو نهد

| هر جگاهی | درد طلب در باطن طالب قوی استعدادی قوی تر شد و بیجاره | شد حق
 سبحانه و تعالی لژ کمال شفقت و کرم این طایفه را که طبیبان حاذق آلهی اند بسروقت
 [F. 204b] | ایشان میرساند بجهت شفای | ایشان همجونان | طبیب ظاهر که هر جگاه | مرض
 مریض قوی تر | شده و بیجاره شد | ملازمت طبیب نا جار طبیب را لژ جهت شفقت ملازمت
 مریض میباید کرد | چونکه مریض قویست باندک ملازمت صحت^{۱۸} کمال حاصل نمیشود
 بس ضرورت ملازمت پشتر باید کرد تا پرهیز بکمال رسد. بعد لژ ان شریف شفای و ننزل
 من القرآن ماهو شفاء و رحمة للمؤمنین را در باطن لو ریزد تا شفای عاجل و
 تمام لو را | بحاصل آید.

بیت

لی لقای تو جواب هر سوال
 مشکل لژ تو حل شده بی قیل قال

^{۱۶} Marginal insertion.

^{۱۷} Qur'an aa:bb. needs to be found.

^{۱۸} صحبت

بعد از متجلی شدن حق سبحانه و تعالی در باطن یکی بصفت ارادت و بیداشدن درد طلب
در باطن او و بیجاره شدن | طالب از جهت شفای آن | ملاحظ بسیار میباید کرد تا بصحبت
شریف طبیب حاذق کیمیا نظری مشرف شود تا شفای کل او را بحاصل آید.

بیت

آنها که خاک را بنظر کیمیا کنند آیا بود که کوشه جشمی بما کنند
ما طبیبانیم شاگردان حق بحر قلزم خوانده ما را فنفلق

چونکه طبیبان مدعی بسیارند و ایشانرا ضال مضل گفته اند نعوذ بالله از صحبت شوم
ایشان.

بیت

در دم نهفته به ز طبیبان مدعی باشد که از خزانه غیبش دوا کنند
کرد هر درویش میکرد از کذاب | چون نشان یابی بجد میکن طواف
چون بسی ابلیس آدم روی هست بس بهر دستی نشاید داد دست

| جذبة من جذبات الحق توازی عمل الثقلین تعبیر از درد [F. 205a] طلب بجذبه نیز
کرده اند | عبارت از جذبه میل غلبه دل است بجانب حق سبحانه و تعالی بر سبیل ذوق.

بیت

یک جذبه ز حق آمد دل برد بغارت مجنون جگند کین کشش از جانب لیلیست

| بعد از بیداشدن این درد طلب که عبارت است از جذبه در باطن یکی جاره | نیست از آنکه
خود را بصحبت کامل مکمل رساند و دست در دامن ارادت و متابعت او زند | وجود را در
سلسله او داخل سازد تا او را و عمل او را بجانب آسمان برند چراکه سلسله این طایفه را
بمثابه رسنی است گفته اند آویزان از جانب آسمان | بجانب زمین هر که دست درین
رسن زد کشیدندش بجانب بالا که من تمسک بحبل منها قاده الى السماء.

بیت

یوسفا آمد رسن در زن تو دست از رسن غافل مشو بیکه شد دست
حمد الله کین رسن آویختند فضل رحمت را بهم آمیختند

مثلا اگر شخصی هزار سال بکورد رسن گردد و دلست در | رسن نزنند بالا نخواهد رفت | العارف یکفیه الاشاره.

نقلست که خطیبی بوده در شیراز دانشمند و زاهد و عابد شبها بیدار میبوده. و روزها بروزه میگذرانیده. شبی در واقعه می بیند که نوری از دهان او میبراید و بر زمین میروند. دانسته که این عمل او ست | بمقتضای علم خود ملاحظ کرده دیده که بخلاف این آیت که الیه یصعد الکلم الطیب و العمل الصالح یرفعه^{۱۹} بایستی مرقوع شدی چه نقصان داشته باشد فردا روز متفکر و متحیر بیش شیخی از مشایخ آنزمان رفته و واقعه خود را بیان کرده [F. 205b] شیخ گفته باشند غالبا شما را لولات بجایی نیست گفته باشند آری شیخ گفته باشند بلی تا لولات بجایی نمی آید عمل شما را | با آسمان نمیبرند همان زمان لولات بشیخ آورده باشد و دلست در دامن لولات و متابعت | شان زده. شبی دیگر در واقعه می بیند که نوری از دهان | ایشان بر آمد و شق کرد. هفت آسمانرا و رفت آنجا که میبایست. | دیگر بدانکه این جماعت را که نامیده شد درین سلسله هر یک بحری اند که هیچکس از طرق دیگر | بکنار ایشان نمیتواند رسید. چراکه اینها مجذوبان سالک اند جذبه ایشان مقدم است بر سلوکشان صحبتی بهتر از صحبت مجذوبان سالک نمیباشد.

بیت

صحب پیر به ز هر عملست	هر که با او نشست در عملست
این عمل همجو را ز بنهانست	رهبرت سوی وصل جانانست
قطع این مرحله بی همراهی خضر مکن	ظلماتست بتوس از خطر کمراهی
بی پیر مرو تو در خرابات	هر چند سکندر ^{۲۰} زمانی
از حدیث لولیا نرم درشت	رخ مکردن زانکه دینت راست بشت
کرم گوید سرد گوید خوش بگیر	تا کنند بر جمله ^{۲۱} میراند امیر
مس کنم خود زیرکانرا این بس است	بانکه دو کردم اگر در ده کس است

^{۱۹} Qur'an aa:bb. needs to be searched.

^{۲۰} Alexander.

^{۲۱} جله؟

بهد از داخل شدن حضرت سلطان مغفور باین نسبت شریف بعد از چند روز کس فرستادند که
 سلسله حضرت خواجگانرا بر ما فرستند مقصودی دلریم ایشان فرستادند و میکفسد بیاران که
 جه مقصود داشته باشند بعد از مدتی آن شخص آمد و سلسله را بیش ایشان نهاد ایشان نظر
 کردند دیدند که در آخر سلسله نام مبارک خود را [F. 206a] نوشته که کمینه محمود نیز آن
 شخص پیش ایشان گفت که پیش بعضی از ملازمان میخواندند و فخر میکردند و میگفتند که
 می بینید که حق سبحانه و تعالی بمن چه عنایت کرده است که مراد خل در سلسله این
 جماعت ساخته است قال النبی علیه السلام الفقر فخری و به افتخر و این را که دیدند و
 شنیدند بسیار خوش آمد ایشانرا و دعای خیر کردند و گفتند می بینید چه سعادت مند
 کسی است که این نسبت فقر فخر میکند.

بیت

عالم همه محتاج او
 قرص فلک برخان او

الفقر فخری تاج او
 در خانه نانی نی ولی

هست حدیثی که نبی گفته است الولد سرلیبی گفته است. العارف یکفیه الاشاره. بدانکه
 | نتیجه وافر از ین نسبت شریف وقتی حاصل میشود که این نسبت شریف را از کاملی مکملی
 گرفته باشد که او از کامل مکملی دیگر گرفته باشد همچنین معنعن تا حضرت صلی الله
 علیه و سلم | مراد از کمال مکمل کسی است که بورزش این نسبت شریف در صحبت کامل
 مکمل دیگر تمام از مقام وجود و هستی بیرون آمده باشد و بمقام فنای اتم که خاصه
 حضرت محمد رسول الله است صلی الله علیه و سلم | مشرف شده.

بیت

کی حریم وصل را محرم شوی

بی فنای مطلق جذب قوی

و بوجود موهوب حقانی مشرف | شده و او را باز باین عالم از برای تکمیل | نا قضان فرستاده
 .|

بیت

قاصد از یر آمدم از لوج بلند تا شکسته پایکان بر من تنند

| در تنفیذ تصرفات در ملک و ملکوت بر و کشاده | هر چه میکرده باشد بآن وجود شریف
میکرده باشد. همچنانکه درین [F. 206b] مقام به نسبت | حضرت صلی الله علیه و سلم واقع
شد. کقوله تعالی | مَارَمِيتَ اِذْ رَمِيتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمٰی.^{۲۲}
مارمیت لدرمیت بی ویست همچنین قال الله از صمتش بجست

| این مقام مقام بی یسمع و بی یبصر و بی یبطش.
رباعی

اندر دهنم همه تویی گویایی و اندر چشمم همه تویی بینایی
و اندر قدمم راه تو می بیمایی | این جمله تویی مرا چه می فرمایی

| اگر کسی این نسبت | را از استاد و معلم و یا پدر و برادر و از مصاحبان یا از | کتاب | یا از
کسی که باین مقام عالی نرسیده باشد گرفته باشد هیچ نتیجه او را حاصل نخواهد شد چراکه |
اینها | بمثاله تخمیسست نا رسیده گفته اند او سبز نخواهد شد از کجا که بر دهد تیر از
ترکش سلطان باید تا حمایت را شاید. العارف یکفیه الاشارة. هنولاء صدیقین قال
داوود یا رب لم خلقت الخلق؟ قال الله تبارک و تعالی کُنْتَ کَنْزاً مَخْفِیاً
فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لاعرف.

بدن لی طالب صادق که حق سبحانه و تعالی گنجی بود پوشیده و بنهان در | عالم عدم.

بیت

آن کان حسن بود و نبود از جهان نشان الآن ان عرفت علی ما علیه کان

| خلست که | خود را | بعالم ظهور و وجود بیارد امر کرد بعالم که شو. کقوله تعالی انما

^{۲۲} Qur'an VII:17.

امره اذا اراد شيئاً ان يقول له كن فيكون.^{٢٣} بگفتن ان قول هژده هزار عالم مخلوق و موجود کشت | یعنی ذات شریف خود را بجمیع سما و صفات درین هژده هزار عالم ظاهر ساخت | هر چه در هژده هزار عالم بود. لولا همه را [F. 207a] در کلام مجید خود ثبت کرد انید. بعد از ان آن همه را در گنجینه سینه آدم ریخت | سینه آدم ریخت.

بدانکه هر چه در هژده هزار عالم است همه در کلام الله مسطور است که لا رطب و لا یابس الا فی کتاب مبین. | آنچه در کلام الله است آن همه در سوره^{٢٤} | است و هر چه در فاتحه است در بسم الله الرحمن الرحیم است و هر چه در بسم الله است در بای بسم الله است. این نکته شریف بغایت عالیت فهم این ضعیف آنچه نمیرسد غالباً. اما آنچه این ضعیف را ازین مجموع بخاطر رسیده است آنست که آنچه در بای بسم الله | و در این مجموع است | در گنجینه سینه عارف است و این دو حدیث قدسی شاهد است بر آن بی یسمع و بی یبظر^{٢٥} و بی یبطش الی آخره | لا یسعنی ارضی و لا سمایی ولكن یسعنی قلب عبدی المؤمن | و این حدیث نیز دلیل است بران بهم یرزقون و بهم یمطرون و بهم یدفع البلاء عن وجه الارض. وسعت دل عارف بمثابه ایست گفته اند که اگر عرش و | هزار در خود عرش از کوشه دل عارف کذر کند عارف را از ان خبر نباشد العارف یکفیه الاشاره.

بیت

آن دلی کز آسمانها بر ترست	آن دل ابدال یا پیغامبر است
دل عرش اعظم است خدا را باتفاق	آنجاست جای سلطنت آنجاست جای دل
موکب حسنت نکنجد در زمین آسمان	در حریم سینه حیرانم که جون جا کرده

آن چیست؟ [F. 207b] عبارت از ان همانست که خان عالی شان در رباعی شریف خود اشارت

^{٢٣} Qur'an XXXVI:82.

^{٢٤} Insertion mark here but the insertion is illegible.

^{٢٥} بیصر

بآن فرموده اند^{۲۶} آنرا تو کرم کرده بما آوردی × ورا می حسن ملاحظت بجهره ات آنست که
عاشقان همه جانها برای آداند هؤلاء صدیقین و للخلصین و لهدلسیت هذه النسخه . .

بیت

خوش دلم کین قصه از جان گفته ام	کر نیم زبشا از ایشان گفته ام
قسم من زن رفتگان دردی رسد	آخرم زن کاروان کردی رسد
ذکر ایشان گفته ام انیم نه بس	کر نیم مرغان ره را هیچکس

تمت تمت

تمت

There's an empty spot here, as if it was left for a word or a verse mark. There's a^{۲۶}
matching space at the asterick in the text. This seems to be the quote of a hemistich.

بسم الله الرحمن الرحيم

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَى عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا
بيت

حمد پاک^۱ از جان بک آن پاک را کو خلافت دلا مشت خاک را

و الصلوة و السلام على رسوله محمد المصطفى
بيت

یا رسول الله بسوی خود مرا راهی نمای تا ز فرق سر قدم سازم زدیده پاکم

و على آله و اصحابه الخلفاء و الكبراء.
بيت

پشویانیکه ره بین آمدند گاه بیگاه از پی این آمدند
جان خود را عین حسرت ساختند همره جان عجز ر حیرت ساختند [F. 208a]

اما بعد قال النبی | علیه السلام الدنيا مزرعة الآخرة.

بدن لی طالب صادق که حضرت پیغامبر | جنین میفرمایند که دنیا کشت گاه آخرتست.
بيت

کشتم بسینه تخم و قای تو سالها لیکن بری ندلا جه حاصل ز کشت ما

بدانکه کشت دوست کشت ظاهری و کشت باطنی جه کشت ظاهری اینهاست که معلوم همه است
از آلات و اسباب و محل و مکان از تخم و زمین و غیره بحکم تفکر ساعة خیر من
عبارة ستین سنة نیک تفکر کن بد بین باری^۲ که | جمیع اشیا را بطریق ازدواج آفریده
است مناسب هر جنسی تخمی و زمینی و آلاتی و اسبابی متاست.

^۱ پاک

^۲ بارمی؟

بیت

حق ز هر جنسی جو ز و جین آفرید کی تواند جنس از جنسش برید

| قال النبی | علیه الصلوة و السلام | کُل جنس یمیل الی جنسه.
کند هم جنس با هم جنس پرواز کبوتر با کبوتر باز با باز

دیگر آنکه همه | جنس را موقوف آفریده است بتربیت مربی تا مربی مدتی مدید جنسی را
مناسب آن تربیت نکند آن جنس بکمال خود نمیرسد | دیگر | آنکه مربی جمیع اجناس عالم |
انسانست و سنته الله همچنین جاری شده است بس جاره ندلرد هیچ جنس از تربیت مربی
صاحب کمال دانا.

بیت

هیچ کس را از خود انگیزی نشد هیچ کس از خویش تن جیزی نشد
دانه انگور و تخم خربزه تا بر دهقان نرفت جیزی نشد
تا برون نارند آهن را زسنگ هیچ آهن خنجر تیزی نشد
هیچ حلوایی نشد استاد کار تا که شاکرد شکر ریزی نشد
نام مولانا نشد [F. 208b] سلطان عشق تا غلام شمس تبریزی نشد

مثلا شخصی خربزه را خواهد که از عالم عدم بوجود آرد جاره ندلرد لولا از آنکه زمینی و آبی
بیدا سازد و | آب دهد و جند روزی بگذارد تا زمین مناسب شود. بعد از آن در راندن زمین
مبالغه بسیار کند که هر جند خاک نرم تر و بخته تر خربزه شیرین | و بریان و لذیذ تر.
بعد از آن جویهای او را کشاده و نیک کشد تا آب در وی پیشتر قرقر گیرد چراکه کلانی و
شیرینی و ریزانی خربزه و غیره از بسیاری صحبت آبست بزمین چونکه میان آب و زمین از
دو اجست نتیجه اش خربزه های شیرین.

بیت

از اثر صحبت است هر چه درین عالم است ورنه کجا یافتی بیدهای نبات

| دیگرانکه در تخم و زمین احتیاط بجد کند که لز شبهه و حرام پراکنده^۳ نباشد که اگر |
پراکنده باشد پراکنده گی بار خواهد آورد.

بیت

تخم پراکنده که در کل بود تخم پراکنده کی دل بود

| دیگر در زمان نشاندن و پاشدن | هر تخم و دانه و نهالی که می اندازد میباید که حاضر و
آگاه باشد و باطهارت تا خصور و آگاهی بار آرد.
و گر غافلی کافری اگر حاضری مؤمنی

در نشاندن و پاشیدن هر تخم و نهانی | این آیت را بخواند که أَضْلُهُا ثَابِتٌ | [فی اللرض]^۴
وَفَرَعُهَا فِي السَّمَاءِ^۵ و این اسم | را نیز بخواند که الْحَلِيمُ چونکه دهقان بمنزله طیب
حاذق است. بعد از نشاندن تخم | بزمین توقف کند تا تخم بروید ملاحظه کند آب بوقت دهد
اگر زمین اگر زمین^۶ | کم قوت است تقویت کند بنوری و شوره و کلوخ و غیره چراکه هر زمین
[F. 209a] تقاضایی دارد اگر زمین سفید خاکست لولا نوری مناسب است تا بیاده را در عمل
آرد. بعد از آن در زمان خاک پیش کردن کلوخ و شوره مناسب است از جهت کلان و شیرین
شدن خریزه چونکه کلوخ و شوره بمنزله [تمک]^۷ است مر خریزه را. کما قیل
النحوفی الکلام کالمالح فی الطعام.

و اگر زمین سیاه خاک است لول شوره مناسب است تا پیاره را با صلاح آرد و در زمان خاک
پش کردن کلوخ مناسب است از جهت^۸ کلانی و شیرینی. دیگرانکه در | آب دادن ملاحظه

^۳ سراکنده؟

^۴ Marginal insertion.

^۵ Qur'an XIV:24.

^۶ Yes, in ms. twice.

^۷ Marginal insertion.

^۸ جهت؟

بسیار کند تا آب کوب نشود و از عمل باز نماند. | بعد از خاک پیش کردن نیز بگذارد تا
 آنزمانکه بنیاد سبجه انداختن کند چراکه هر چند | کم آب تر لولا پر سبجه تر لولا میباید که | آن
 مقدر آب دهد که اندک نم بریشه خریزه برسد. بعد از آن بلند تر تمام نم بریشه برسد
 چندانکه سبجه بمقدار پا غنده شود. نیک بکشد تا هیچ جاک^۹ در بندها نماند تا آب
 خاک ها^{۱۰} را بجویهای پایین^{۱۱} بزد و خراب نسازد. بعد از آن بندها را جم | بند کند همان
 مقدر که نم بریشه خریزه برسد حتی الامکان میباید که آب بر خریزه نرسد. دیگرانکه نماز
 دیگر که شود آب را بگذارد همان مقدر که گفته شد تا | لثراق. بعد از آن آب را بگیرد تا
 آنزمانکه خریزه یکان یکان بختن گیرد. و دیگر آب ندهد تا بی مزه نشود علی هذا القیاس
 چونکه خریزه بهترین نعمای آلهی بود ابتدا از وی | کرده شد چراکه فایده از همه | قوت استعداد
 ظاهری آدمیست از جهت عبادت خداوند [F. 209b] سبحانه و تعالی لما قاید خریزه قوت |
 استعداد ظاهری و باطنی آدمیست چراکه بعضی از خواص خریزه اینست که گفته اند |
 يَدْْبَعُ الْمَعْدَةَ وَ يَجْلِي الْفَوَادَ و مراد از همه طاعات و عبادات ریاضت معده و جلاء و فواد
 است از جهت ظهور جمال و جلال آلهی.

بیت

بقدر آینه حسن تو می نماید روی دریغ کاینه ما نهفته در زنگست

| دیگر از روی ثواب آن ثواب که از خریزه حاصل میشود از هیچ چیز | دیگر حاصل نمیشود
 دیگرانکه خریزه خوردن را طاعت است گفته اند اگر کسی بمیرد از جهت خوردن خریزه
 بسیار شهید می میرد چونکه در طاعت مرده است | همچنانکه | خوردنش عبادتست کشتش
 نیز عبادتست و عبادت تامة جامعه است. | هر عملی و حرکتی که دهقان در محل کشتن
 خریزه میکند همه عبادتست هر که کیخورد و میبرد و بوی او بمشام هر که میرسد عبادتست

۹ خاک؟

۱۰ خاک ها؟

۱۱ Dots unclear.

و همه ثوابها مر کارنده خریزه راست.

بیت

بسیار بی بقا و ثباتست خریزه	گر چه ز جنس آب حیات است خریزه
جون رشک کوزه های نباتست خریزه	زینهار در قانون بحقارت نظر مکن
جون در خور جهاد زکوة است خریزه	این نکته را بدان عمل کن بدان یقین

| بدانکه خریزه کشتن و خوردن و دادن از روی ثواب در خورد زکوة دادن و جهاد کردن هست
با کافران دهقان حاذق میباشد که در هر جنس که می کارد از اجناس حذاقت را از دست ندهد و
تربیت نیک بجای آرد تا حظ و افر باو برسد.

بیت

هر جنس کاری هم از لن بد روی	کر نیک مرد رلهی بر و [F. 210a] تخم بد
	مکار

العاقل یکفیه الاشارة. چونکه وجود ظاهری آدمی را محتاج آفریده است بخوردن و پوشیدن و
مسکن. بس جاره ندلند هیجکس از کسبی یا ذراعتی و یا تجارتی لَمَّا بهترین کسبها طریق
دهقنقست^{۱۲} وقتی که احتیاط بجد کرده شود در زمین و آب و تخم و کاو و کری و ر که از وجه
حلال باشد چونکه لقمه در زمین وجود آدمی بمنزله تخم است در زمین هر چه کارند همان بر
دلند اگر طیب طیب و اگر خبیث خبیث.

بیت

لقمه تخم است برش اندیشها	لقمه بحر و گوهرش اندیشها
--------------------------	--------------------------

بدان ای طالب صادق که مقصود از این همه که گفته شد حصول قوت است بر عبادت و
بنده گی خدلوند چونکه قوت ظاهری آدمی بی اینها حاصل نمیشود و سنت الله
همچنین جاری شده است. بس جاره نباشد آدمیانرا از کشتی و کاری. دیگر بدانکه مقصود |
و نتیجه از همه طاعات و عبادات از علم و عمل و از ذکر و فکر | محبت الله است و حصول این

^{۱۲} دهنتست

بی عبادت ظاهری و باطنی ممکن نی و شرف انسان بر جمیع مخلوقات ازین جهت است و زیادتئ اثبیا و اولیا بر یکدیگر از زیادتئ اینست و این مخصوص جن و انس است. کقوله تعالی و ما خلقت الجن و الانس الا ليعبدون^{۱۳} و مراد ازین عبادت اینجا عبادت ظاهر و باطن است و عبادت ظاهری که تعلق بظاهر آدمیان دارد این ارکان مخصوص است که بلسان نبوی بمار رسیده است مثل نماز و روزه و زکوة و غیره و دانستن آداب و شرایط آن و هر چه آدمی مأمور است [F. 210b] بکردن آن از مشروعات و نا کردن آنچه از نامشروعات است.

بیت

غیر حق هر ز ره کان مقصود تست	تیغ لا بر کش که آن معبود تست
تیغ لا در قتل غیر حق براند	در نکر ز ان بسکه بعد لا جه ماند
ماند الا الله باقی جمله رفت	شاد باش لی عشق شرکت سوز زفت

بدان لی طالب صادق که دانستن اینها نیز ممکن نیست بی تعلیم معلمی لولا مدتی ملازمت علماء ظاهری باید کرد از جهت دانستن آداب و فرایض و سنن و واجبات و مستحبات و غیره و در عمل آوردن تا نتیجه از عمل حاصل شود | چراکه میان علم و عمل نیز از دو اجست.

بیت

علم باید تا عمل گنجی بود	ورنه بی دانش عمل رنجی بود
--------------------------	---------------------------

| نتیجه اش حالات و مقامات و درد و سوز و | معارف و حقایق آلهی

بیت

درد باید مردر انا دوست در مانش کند	هر کرا دردی نباشد لو بدرمان کی رسد
------------------------------------	------------------------------------

دوم عبادت باطنی که تعلق به باطن آدمیان دارد آن | دوام توجه و مراقبه است مع الحق سبحانه و تعالی و دانستن آداب و شرایط ان نیز موقوفست بخذمت و ملازمت کامل |

^{۱۳} Qur'an LI:56.

مکملی که لو از طبیبان حاذق آلهی است مدتی مدید بپاید تا آداب و شرایط بداند و در عمل
 آرد | ببرکه ملازمت و خدمت ولت و کوب لو را ازین مرتبه وجود و هستی ظاهر که وجود موهوم
 است کماقال النبی علیه الصلوة و السلام وجودک ذنب لا یقاس به ذنب خلاص
 ساخته خود را به | فنای اتم که خاصه | محمد رسول است | مشرف نسازد به بقای بعد الفنا که
 وجود موهوب [F. 211a] حقانیست مشرف | نمیشود.

بیت

بی فنای مطلق جذب قوی کی حریم وصل را محرم شوی

بدانکه مقصود از همه عبادات ظاهری و باطنی و دانستن و بعمل آوردن علوم ظاهری و
 باطنی حصول این مرتبه و مقام عالیهست چنانکه گفته اند غرض از خلقت بشر محبت رب
 العالمین است.

بیت

ای دل بغیر عشق مکن شیوه هوس کز آفرینش تو غرض عشق بود و بس
 غرض از عشق توالم جاشنی درد و غمست رونه زیر فلک اسباب تنعم چه کمست

دیگر بدان ای طالب صادق که جنکه^{۱۴} در تربیت | استعداد | ظاهری جاره نیست از دهقان
 حاذق دانا همچنین در تربیت استعداد باطنی نیز جاره نیست از دهقان حقیقی راه دیده راه دان
 همچنین او نیز لولا تا زمین دلهای سالکانرا که بخش و خاشاک بخاسات تعلقات بشریت
 سنک و محکم شده است | تا بآب تویه و ریاضت آب ندهد و بآماج قهر و | لطف اشیار نسازد
 و باتش غضب جوی دل سالک را کشاده و نیک نکشد و بآب لطف آب ندهد محل آن
 نمیشود که | تخم محبت در وی نشاند و سبز شود و بر دهد.

بیت

دل ز سختی همجو روی سنک کشت چون شکافد تویه او را بهر کشت
 چون شعبی کو که تا لو از دعا بهر کشتن خاک سازد سنک را
 یا بد رویزه مقوقش از رسول سنک لاخی مزرعی شد با اصول

^{۱۴} چونکه؟

بعد از نشانیدن تخم محبت در دل سالک و سبز شدن او پیر میباید که هر زمان و هر وقت بآب
 لطف و قهر او را تربیت کند چونکه آدمی مظهر این دو صفت است [F. 211b] تا این دو صفت از
 وی ظاهر گردد و | بمرتبه شجره گی برسد و گل مشاهدات از وی شکفتن گیرد | بعد
 از آن میوه های معانیات | بختن و ریختن گیرد. | بعد از آن پیر مغان که عبارت از مرشد
 راه است بعضی میوه ها که قابل فشردنست بیفشارد.

بیت

غرض از پیر مغان مرشد راه است ای دل تا اید دیر مغان سجده گه مستان باد

و خمها که در خمخانهای وحدت است پر سازد و بگذرد تا بمرتبه اسکار برسد.

بیت

خمش بلقب گفتم سر بوش بدان خم نی خم سفالینه بکو لجه عمان

بعد از آن ساقی حق که مرشد راه است هر لحظ و هر زمان قطره قطره از این شراب محبت بر کام
 جان طالبان جگانه بقدر استعداد ایشان.

بیت |

تو ساقی حقی که جان جهانرا ز فیض تو باشد شراب معانی

همچنین مدتی مدید از این شراب محبت که در خم وحدت است بیر در کوزه استعداد طالبان
 می جکاند تا آنزمانکه کوزه های استعداد طالبان از اینجا سات تعلقات بشریت خالی شود و
 از این شراب محبت پر شود که هیچ چیز غیر | این شراب در کوزه استعداد شان نماند | هر چند
 در خود نظر کنند جز این شراب در کوزه استعداد خود نه بینند و ندانند و هر چند خواهند که این
 شراب را از کوزه استعداد خود فرو ریزند نتوانند.

بیت

خم دیرینه می بیرمنست ای ساقی هر زمان فیض دگر میرسد از باطن بیر

| بعد از این هر | چیز که ظاهر میشود از ایشان از آن همان شرایست و ایشانرا هیچ نیست اینست

مقام بقای بعد الفنا و وجود موهوب حقانی و مقام [F. 212a] بی یبصر و بی یبطش | که به
 نیست^{۱۵} حضرت | واقع شد. کقوله تعالی | مارمیت اذرمیت وَلَکِنَّ اللَّهَ رَمَى^{۱۶}
 مارمیت اذرمیت بی ویست
 همچنین قال الله از صمتش بجست

| بعد ازین بود غالبا که از عاشاقان حقیقی از هر کسی در هر زمانی مناسب استعداد او و آن
 زمان و آن قوم معارف و حقایق که اثر و نتیجه این شراب محبت است ظاهر شد و خواهد شدن.
 بیت

شراب شوق مینوشم بکرد یار می کردم سخن مستانه میگویم ولی هشیار می کردم

بدانکه پرورش یافتن این شراب محبت به تف آتش محبتی است که | در ته دل بنده های مؤمن
 است.

بیت

آتش عشق است کاندرنی فتاد | شورش عشق است کاندن می فتاد

| هیچ ته دلی نیست که در وی آتش محبت آلهی | نیست غایتش پوشیده شد است بخس و
 خاشاک | تعلقات بشریت و کوه های حجابی که از گناه و مخالفات بنده ها واقع شده است
 بآنجناب از بسیاری گناه و عصیان دلهای بنده ها همجو سنکی شده است سیاه که هیچ
 سخنان | خدا و دوستان | خدا در وی اثر نمیکند.

بیت

با سیه دل جه سود گفتن و عظم نرود هیچ آهنین در سنک

بی آنکه چیزی بر وی زنند و آن آتش محبت را از ته دل ظاهر سازند و بسوزند هر چه نشان
 غیر محبوب است وصل محبوب حقیقی میسر نمیشود و بعضی از ان چیز عشقست.

بیت

عشق اینجا آتش است عقل دود عشق جون آید کریزد عقل زود

^{۱۵} نسبت؟

^{۱۶} Qur'an VIII:17.

همچنانکه آتش در دل سنگ پوشیده و بنهانت بی آنکه آهنی | بروی زنند [F. 212b] آن
 آتش ظاهر نمیشود همچین آتش محبت حق سبحانه و تعالی که در ته دل بنده هاست
 بی آنکه | جیزی بروی | زنند ظاهر نمیشود. بحکم الطرق الی الله | بعدد انفاس
 الخلاق هر کسی بجیزی آن آتش را از ته | خود ظاهر ساختند و بسوختند آن حجاباتی را که
 پوشیده شده بود آتش محبت بآن | بعد از سوختن حجابات تف آتش محبت تافتن گرفت
 بر خمها که در خمخانههای وحدت است | در جوشش و شورش | در آورد شراباتی را که در
 خمخانههای وحدت است | از بوی خوش آن شراب بود که بعضی از لولیای کامل مست کشتند و
 کشف [رازها]^{۱۷} کردند و خواهند کرد.

بیت

که مست دلر شد از ملک مملکت بیزلر	کدام باده که نوشیده بود از و لاهم
که گفت رمز انالحد و رفت بر سردلر	جه سکر بود که اولز دلا سبجانی
وَمَا نَفِدَتْ شَرَابٌ وَمَارَوَيْتُ	شَرِبْتُ الْحُبَّ كَأْسًا بَعْدَ كَأْسٍ

بدان لی طالب صادق که بعضی | بزدن کلیمه طیبه آهن صفت بر سنگ دل بطریق ۶ یا خفیه آن
 آتش محبت را از ته دل خود ظاهر ساختند بحکم حدیث افضل الذکر لا اله الا الله |
 بکلیمه لا آله سنگ دل را نرم و موم ساختند و بکلیمه الا الله آتش محبت را از ته دل خود
 ظاهر | ساختند و بسوختن هر چه نشان غیر محبوبست.

بیت

ناله ما را خوش مرحوم کن	لی خدا سنک دل ماموم کن
-------------------------	------------------------

| بعد از سوختن نام و نشان غیر محبوب غیر معشوق در دل ایشان هیچ چیز نماند.

بیت

تا همه معشوق ماند و السلام [F. 213a]	عشق عاشق را قلم در کش تمام
--------------------------------------	----------------------------

| بعضی دیگر باصوات طیبه که الاصوات الطبیة هی مخاطبات الحق الی العبد

^{۱۷} Marginal insertion.

یعنی آولزهای خوش خطابات محبوبست بر دل محب هر جگاهی که خطاب محبوب آتش صفت
زد بر دل محب سوخت نشان هر چه غیر محبوبست | بعد از سوختن نشان غیر محبوب محب
نیز نماند العاقل یکفیه الاشاره.

بیت

عشق اینجا آتش است عقل دود
عشق چون آمد کریزد عقل زود
عقل از عقيله خیزد عشق از جنون سودا

و بعضی دیگر | باستماع کلمات این طایفه که آتش صفت از وجود شریف سوخته ایشان ظاهر
شده است و اتفاقاً وصف الحال اوست بسمع او میرسد و | از آنجا حجاباتی | که مانعست از
ظهور آتش محبتی که در ته دل ایشانست و می سوزد همه را |. بعد از آن آتش محبت که در
ته دل ایشان مضمر بود در حرکت می آید و می سوزد | نیز نشان وجود و هستی | ایشان را که
غیر معشوق است معشوق این زمان بصفت عاشق ظاهر میشود.

رباعی

معشوقه بهر صفت که آید بظهور
عاشق بهمان صفت موصف گردد
از ظلمت محض یا خود از خالص نور
بر دین ملوک است رعیت معمر

بعضی دیگر بطریق رابط | چه رابط آنست که مرید صورت و سیرت ظاهری پیر را که در صورت
و سیرت محبوب حقیقی سوخته است که هیچ چیز غیر از محبوب حقیقی در دل او باقی
نمانده است آتش صفت در نظر دل خود میدارد در همه احوال تا آنزمانکه هر چه نشان غیر پیر
است همه را میسوزد که [F. 213b] هیچ چیز غیر از پیر در نظر مرید نمیماند.

بیت

ز آن روی که چشم تست لحوال
معبود تو پیر تست لول

| بعد از آن اگر تواند صورت پیر را نیز از پیش نظر دل خود بردارد و بنظر ظاهر و باطن
مشاهده جمال و جلال | حق کند سبحانه و تعالی.

بیت

شد مدد نور بصر نور دل
دید بصر که ز سمک تا سما
کشت بصیرت به بصر متصل
نیست بجز | واجب ممکن نما

بعضی دیگر بطریق جذبه که جذبه من جذبات الحق توازی عمل الثقلین.^{۱۸} جذبه
عبارت از ان صفتی | است که از صفات حق که آتش صفت لولا میرسد بر دل طالب و میسوزد
هر چه نشان غیر حق است سبحانه و تعالی. | بعد از ان در حرکت می آرد آن آتش و محبتی را
که در ته دل طالب است | در جستجوی می درلرد لورا.

بیت

این طلبکاری مبارک جنبشی است
این طلب در راه حق مانع کشی است

دیگر جذبه زنجیر است که میکشد محب مجنون را بجانب محبوب.

بیت

گر کششی است ناکهان تا نبری بخود گمان
بیک قبول ماست آن کای مسوی مات
میکشد

| بعضی دیگر باستماع کلام حق که قل جاء الحق و زهق الباطل ان الباطل کان
زَهُوقاً^{۱۹} یعنی هر جگاهی | آمد حق و کلام حق رفت باطل که عبارت از حجابات نیست که
مانعست از رسیدن فیض الهی بر دل و مشاهده جمال بیحونی او سبحانه و تعالی. | این حدیث
پیغامبر صلی الله علیه و سلم نیز دلیل است بر آن ان لر بکم فی ایام دهر کم نفحات
الافتعرضو الها.

گفت پیغامبر که نفحتهای حق
کوشش هوش دلرید این لوقات را
اندرین ایام می آرد سبق
در ربایید اینجنین نفحات را [F. 214a]

تعرض سالک بنفحتهای الهی جز بوجهی ازین وجوه که گفته شد ممکن نیست سالک خواهد

^{۱۸} الثقلین؟^{۱۹} Qur'an XVII:81.

خود را مشرف سازد بنفحات و مشاهده جمال و جلال آلهی | مناسب استعداد خود یکی ازین طرق را که گفته شد و میشود اختیار کند باجاست [و لرات] ^{۲۰} کامل مکمل.

بیت

بی بیر ^{۲۱} مرو تو در خرابات هر جند سکندر زمانی

| بطریق دوام بحکم حدیث خیر الاعمال اومها تا آنزمان که آینه دل خود را تمام از زنگ تعلقات بشریت که عبارت از حجابات اوست از رسیدن نفحهای آلهی بر دل او پاک و | مصفا و مجلا نسازد | مشرف شدن او بنفحات آلهی و مشاهده جمال و جلال او ممکن نیست. |

بعضی دیگر بطریق صحبت.

بدان لی طالب صادق که بهترین طرق طریق صحبت کامل مکمل است که سلوک او بطریق جذبه واقع شده باشد.

بیت

صحبت پیر به ز هر عملست این عمل همچو را ز بنهانست
هر که با او نشست در عملست رهبرت سوی وصل جانانست

اینست طریق حضرت | و صحابه کرام او صلی الله علیه و سلم | جماعت | حضرات خواجگان قدس الله | ارواحهم از کمال علو همت و سمو نهمتی که داشتند این طریق را اختیار کردند.

بیت

همت ترا بکنکره کبریا کشد | این سقفگاه را به ازین نردبان مخواه

ازین جهت طریقه ایشانرا نسخه جامعه گفتند مر طرق جمیع انبیا و اولیا را و نیز مسماست بسلسله الذهب از جهت نفاست و شرفش یعنی هر نبی از انبیا و هر ولی از اولیا بهر طریقی که سلوک کردند طریق ایشان جامع همه است یعنی آن همه داخل است [F. 214b] در طریقه ایشان از

^{۲۰} Marginal insertion.

^{۲۱} پیر

جهر و خفیه و غیره چونکه ایشان طبیبان حاذق آلهی اند در هر زمانی مناسب آنزمان و آن قوم
 طریقی را در ظهور می آرند و آن قوم را متأثر میسازند چونکه غرض از همه طرق متأثر
 ساختن است جماعتی را و در راه در آوردن اما در صحبت این همه را در کار می آرند چونکه
 استعدادات مختلفاست استعداد هر کسی تقاضای دیگر میکند هر کسی را مناسب استعداد او
 متأثر میسازند و | در کار میدرلوند اینست کمال حذاقت.

بیت

ما طبیبانیم شا کردن حق	بحر قلزم خوانده ما را فنفلق
دلست مزدی می نخواهیم از کسی	دلست مزدی مارسد از مقدسی
این طبیبانرا بجان بنده شوید	تا بمشک غیر آکنده شوید

همچنانکه جمعی | بیمار را پیش طبیب حاذق می آرند هر کسی را مناسب مزاج او دواایی
 میکند اگر همه را بیک دلو و دوا کند فصد در هلاک آن جماعت کرده باشد چونکه مزاجات
 مختلف است | مزاج هر کس دواایی باید فرمود.
 مصراع: دل ز دلو و خانه دردت دوا دلرد امید |

هو الشافی بعضی دیگر بطریق توجه.

بدان ای درویش که توجه بی جذبه ممکن نیست که درست شود بآنجناب و مراد از توجه
 آنست که طالب دل خود را که عبارت از اندیشه لوست که دل حقیقی عبارت از آن است | مدتی
 بتکلف متوجه بآنجناب | میسازد و باندنش خود | اسم ذات را تکرار میکند باین طریق که
 حق سبحانه و تعالی را از شش جهت حاضر خود می بیند | خود را در جهت می بینند و او
 را | منزله از جهت میداند تا [F. 215a] آنزمانکه جذبه حق سبحانه و تعالی آتش صفت بر دل
 سالک برسد و بسوزد هر چه مانع این توجه است این زمان توجه او بحضرت حق سبحانه و
 تعالی درست شود.

بیت

مانند مرغی باش هان بر بیضه دل پاسپان	کز بیضه دل ز ایدت مستی ذوق قهقهه
--------------------------------------	----------------------------------

| بعضی دیگر بطریق مراقبه.

بدانکه مراقبه از باب مفاعله است ترقب از جانبین است. | قال النبی | علیه الصلوه و السلام الاحسان ان تعبد الله كأنك تراه فان لم تكن تراه فانه يراك یعنی احسان آنست که حق سبحانه و تعالی را عبادت و بنده گی و توجه جنان کنی که گویا تو او را می بینی و او ترا می بیند جندین گاه بتکلف خود را بر این | میدلری تا آنزمانکه جذبه آلهی در رسد و آنچه مانع ترقب است بسوزد که هیچ چیز نماند اینست نهایت مراقبه و بدایت مشاهده جندین گاه بر این وجه خود را بتکلف در مقام مشاهده میدلری تا آنزمانکه وصف شاهی نیز از میان بر خیزد جز از مشهور مطلق هیچ چیز نماند اینست نهایت مشاهده.

بیت

عشق عاشق را قلم در کش تمام تا همه معشوق ماند و السلام

| بعد از آن زبان حالت این ترنم می سراید که انه هو الشاهد و المشهورد انه هو العابد و المعبود.

| آنرا که فنا شیوه فقر آیین است نی کشف یقین نه معرفت نی دین است
رفت او زمیان همین خدا ماند خدا الفقر لذاتم هوا لله اینست

بدان لی طالب صادق که نهایت سلوک جمیع [F. 216b]^{۲۲} سالکان طرق که اینجا نوشته است

مشاهده است و عبارت از نهایت مشاهده دیدن است حق را سبحانه و تعالی بجشم او.
ترا بجشم تو بینم چرا که دیده خوارجو سزلی دیدن روی طرب فزلی تو نبود
بنوردیده محمود میتون دیدن لشعة لمعات جمال حسن ایاز
بنور دیده تو دیده ام جمال ترا بآفتاب تون دیدکه آفتاب کجاست

تم و الله اعلم

^{۲۲} Numbering error caused by duplicate photographs, 215b-216b.

بسم الله الرحمن الرحيم

قال داوود يا رب لم خلقت الخلق؟ قال الله تبارك | كنت كنزا مخفياً فاحببت
ان اعرف فخلقت الخلق لاعرف. بدان ای طالب صادق که عالم و آدم و هیچ چیز از نام و
نشان مخلوقات در عالم نبود حق سبحانه و تعالی گنجی بود در عالم عدم پوشیده و پنهان.

بیت

آن کان حسن بود نبود از جهان نشان الآن ان عرفت على ما عليه كان

فیوض بی نهایت نیز در ان عالم | همراه او می بود و نیز هیچکس در ان عالم که قابل این
فیوض بی نهایت باشد نبود و نیز هیچکس که او را بشناسد نبود.

بیت

قابلی | باید | که تا از حق کند فیض قبول زآنکه ممکن نیست هرگز فاعلی بی منفعل

چونکه معرفت هر چیزی بقدر دیدن و دانستن و ظهور آنجیز در آینه دل | او میباشد ازینجهت
[F. 217a] حق سبحانه و تعالی خولست که او را آینهها باشد تا در هر آینه بقدر جلاء آن آینه ذات
شریف خود را بجمیع اسما و صفات در ان آینهها ظاهر سازد تا بقدر ظهور آن | هر کس او را
بشناسد بس امر کرد باین عالم که شو. کقوله تعالی انما امره اذا اراد شیا ان یقول له
کن فیکون.^۱ بگفتن این قول هژده هزار عالم مخلوق و موجود کشت. بعد از ان در دل
هر عالمی بقدر استعداد آن عالم وجود شریف خود را سبحانه و تعالی ظاهر ساخت و میسازد.
بدانکه تعبیر از دل بعرض کرده اند.

بیت

دل عرش اعظم^۲ است خدا را باتفاق آنجاست جای سلطنت آنجلست جای دل

^۱ Qur'an XXXVI:82.^۲ اعظم

بس معلوم شد که قرار گاه و جای باشش آن ذات شریف پچزدر^۳ دل ذرات عالم نمی بود.

بیت

حق بر عروش جمله ذرات مستویست
اول ثبوت عرش بسی آنکه جلوس یار
این نکته را بدین ولی سر نگاه دار
این نکته را بویین مثل را بیاد آر

مثل اینست ثبت العرش ثم الفقش.

بدان لی طالب صادق که اگر چه حق سبحانه و تعالی ذات شریف خود را در دل هر ذره از ذرات عالم ظاهر ساخت و میسازد بقدر استعداد آن عالم.

بیت

بقدر آینه حسن تو می نماید روی
دریغ کاینه ما نهفته در زنکست

اما بهترین عرشی که ذات^۴ شریف او سبحانه و تعالی مع جمیع اسما و صفات همچنانکه بوده در عالم عدم ظاهر شد و میشود آن دل حضرت آدم | و فرزند لوست |. کقوله تعالی وَ لَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَ حَمَلْنَاهُمْ فِي الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ.^۵ بنابر آن [F. 217b] | لولا ذات شریف خود را بر آسمان و زمین و کوه که بظاهر ازینها کلانتر | نمی باشد عرض کرد | حمل نتوانستند کردن و با نمودند. کقوله تعالی انا عرضنا الامانة على السموات و الارض و الجبال فابین ان یحملنها و اشفقن منها و حملها الانسان انه کان ظلوماً جهولاً.^۶ آدمی ضعیف قبول کرد و حمل این لهانت | کرد. ازینجهت او را ظلوم و جهول خواند.

بس بهترین و بزرگترین عرشی که لولا ذات شریف او سبحانه و تعالی همچنانکه هست و بود

؟؟^۳

ذات^۴

Qur'an XVII:70.^۵

Qur'an XXXIII:72.^۶

ظاهر شد آن دل | حضرت محمد رسول الله بود صلی الله علیه و سلم | هیچ چیز نماند از ذات
شریف او سبحانه و تعالی که الا در آینه دل مبارک او ظاهر شد.

بیت

ظهوری دارد اندر جمله عالم ظهور کاملش در ذات آدم

چنانکه بعضی اکابر گفته اند محمد رسول الله یعنی آینه که هیچ چیز نماند در مکن غیب
آلهی که الا که در و ظاهر شد. | بعد از آن در دل امتان او بقدر متابعت ایشان او را صلی الله
علیه و سلم ظاهر شد و می شود الی یوم القیامه. بس ازین تقریر معلوم میشود که
جلوه گاه و قرلر گاه و جای باشش آن ذات شریف همچنانکه هست جز در دل فرزندان آدم
نمی بوده بس بر تو باد.

ای طالب صادق که جز باسبانی^۷ دل شریف خود و | دوستان او که جلوه گاه و قرلر گاه آن ذات
شریف است نکنی.

شیعر

پاسبانی^۸ کن بسی در کوی دل زانکه ذر^۹ داند در بهلوی^{۱۰} دل
دل مقام خالق اشیا بود گر خدا | جویی خدا آنجا بود

العاقل یکفیه الاشارة. [F. 217c]^{۱۱} چنانکه حضرت خان عالی شان مقبول حضرت رحمن
مخاص و معتقد درویشان بل محبوب قلوب ایشان عبید الله خان می فرمایند:

بیت

منزل او در دلست یکلحظه دور از دل مباح تا بود جان در تنت از یاد او غافل مباح

^۷ پاسبانی

^۸ یا سبانی؟

^۹ دز؟

^{۱۰} پهلوی

^{۱۱}

Numbering error on photographs: there were two photographs labelled as 217, so here

they'll be numbered c and d until it's fixed.

بدان لی طالب صادق که این سعادت بی نهایت که متمنای جمیع لذکیاست | جز به باسبانی
دل خود و دل دوستان لو سبحانه و تعالی و بورزش نسبت شریف و بصحبت | شریف ایشان
محصول هیچکس از انبیا و اولیا | نخواهد شد.

بیت

هیجکس را از خود انگیزی نشد
هیجکس از خویشان جیزی نشد
دانه انگور تخم خربزه
تا بر دهقان نرفت جیزی نشد

| او نیز بخدمت و ملازمت و صحبت شریف ایشان مدت چهل و پنجاه سال بطریق دوام بحکم
حدیث:

خَيْرُ الْأَعْمَالِ أَدْوَمُهَا محصول هیچکس نشد و نخواهد شد.

بیت

تا خون نکنی دیده دل پنجه سال
هرگز ندهند راحت از قال بحال

وقتی که دانستی که مقام و منزل و جلوه گاه آن ذات شریف جز در دل عاشقان و عارفان نیست
بر تو باد که میان خود را در جست و جویی ایشان بحکم حدیث من طلب شیوا وجد
جست بر بندی و ایشانرا اگر همه در مغرب و مشرق باشند بجویی و بیابی و دست در دامن
متابعت و موافقت ایشان بزنی تا ببرکه صحبت شریف ایشان همنشینئ ایشان این سعادت که
متمنای جمیع لذکیاست^{۱۲} محصول تو گردد.

بیت

هین غذای دل طلب از همدلی [F. 217d]	رو بجو اقبال را از مقبلی
یا علی از جمله طاعات راه	بر کزین تو سایه خاص آله
هر کسی در طاعتی بگریختند	خویشان را مخلصی انگیختند
تو برو در سایه عاقل گریز	تا رهی زین دشمن بنهان بیقیز
از همه طاعات اینت بهتر است	سبق یابی بر هران سابق که هست

^{۱۲} ویا جمیع از کیا است

اصْحَبُواْ مَعَ اللّٰهِ فَاَنْ لَمْ تَطِيقُواْ فَاَصْحَبُواْ مَعَ مَنْ يَّصْحَبُ مَعَ اللّٰهِ.
منزل او در دلست يكلحظ دور از دل مباش تا بود جان در تنت از ياد او غافل مباش

جه اين حديث و مطلع حضرت خان عالي شان نيز غالبا | اشارتست اولا بصحبت شريف اين
طايفه چونكه صاحب دل بحقيقت ايشانند كسب اين سعادت بي نهايت جز در صحبت شريف و
بورزش نسبت شريف ايشان بحكم حديث خير الاعمال ادمنها مدتي مديد بطريق دوام
نميتوان كرد. از اين جهت صحبت شريف ايشان بهترين جميع اعمال قلبي و قالبي است.

بيت

صحبت پير به ز هر عملست
هر كه با او نشست در عملست
اين عمل همجو را ز بنهانست
رهبرت سوي وصل جانانست

| صاحب دل بحقيقت ايشانند.

بيت

صاحب دل آينه شش رو بود
حق در و از شش جهت ناظر بود

| بعد از مشرف شدن بصحبت شريف اينجنين صاحب دل سالك طريق مييابد كه بمثقل
صحبت و ذكر و فكر و غيره از طرق اين طايفه عليه بحكم الطرق الى الله بعدد انفاس
الخلايق آينه دل خود را بزد ايد از زنگ و كدورات تعلقات بشري تا رمقي از حيات باقيست |
كسب [F. 218a] اين سعادت | جز در صحبت شريف او نكنند بلكه يكلحظ از صحبت و ملازمت
شريف او غافل و ذاهل نباشد | صحبت او را بر خود دايمي سازد چه در حضور وجه در غيبت
تا برسد بآن سعادت كه دل او نيز قابل آن شود كه حق سبحانه و تعالى بصفت جمال و جلال در
آينه دل او تجلي فرمايد:

بيت

تجلى ربه فى ذاته كل
لعمرك لا تغافل عنه فا فهم

بمشابه كه او و آينه دل او در جمال و جلال آن ذات مضمحل و نا بيدا گردد كه از و نه نام

ماند نه | نشان این زمان صاحب دل لو حق است سبحانه و تعالی بهر وجهی که ظاهر شود.

بیت

صاحب دل آینه شش رو بود حق درو لزش جهت ناظر بود

بدان لی طالب صادق که مقصود از همه طاعات و عبادات و ذکر و فکر و صحبت شریف این طایفه حصول این معنی است. چرا که حق سبحانه و تعالی را جمال و جلالی بود در عالم عدم پوشیده و پنهان خواست تا جمال و جلال خود را مشاهده کند. حضرت آدم را بیافرید و دل او را آینه جمال و جلال نمای خود ساخت هیچ چیز نماند در ممکن غیب آلهی که الا در آینه دل آدم و آهیان ظاهر شد.

بیت

ما آینه ایم لو جمالی دلرد لو را ز برای دید لو در باییم
بی ما به خودش نظر نیامد از ما بجز این هنر نیامد

و بعد از حاصل کردن سالک طریق این معنی را که گفته شد در صحبت شریف صاحب دلی همیشه میباید که حاضر دل خود باشد تا آنزمانکه حضور و آگاهی که مغز و حقیقت جمیع طاعات و عبادات و ذکر و فکر و صحبت و غیره لازمه ذات [F. 218b] او شود. همجو بینایی در چشم و شنوایی در گوش که لازمه چشم و گوش است هر چند خواهد که این حضور و آگاهی را از خود دور کند نتواند و هر چند در خود نظر کند جز این حضور و آگاهی هیچ نیابد و بهیجکس و بهیج چیز قرلر نگیرد.

بیت

قرلر در کف آزاده کان نگیرد مال نه صبر در دل عاشق نه آب در عزبال

اینست کمال که آدمیانرا در دنیا از برای تحصیل آن کمال آورده اند.

بیت

مصلحت بود اینکه قاسم بهر تحصیل کمال ناکهی از جاه جان افتاد اندر جاه تن

| بعد از حصول این کمال | دل سالک طریق آینه میشود مصفا و مجلا که بهر جانب که میدلرد و

در هر چه نظر میکند جز وجه باقی نمی بیند.

بیت

ایاست کمال مرد دانا بیقین در هر چه نظر کند خدا را بیند
صوفی ابن الوقت باشد در مثال لیک مباح^{۱۳} فی فارغست از وقت حال

| بدآنکه اهل صفا و وفا این طایفه | اند | این لوصاف جز در این طایفه نمیباشد چنانکه

حضرت خان عالی شان میفرمایند:

رباعی

در اهل صفا نور و صفا می بینم چون نور و صفا مهر وفا می بینم
تا ساختی از از اهل بصیرت ما را در هر چه نظر کنم ترا می بینم

بدان ای طالب صادق که اهل صفا این طایفه را ازین جهت میگویند که آینه دل خود را که محل

نزول و جلوه گاه و قرلر گاه آن ذات شریف است بتمامه از زنگ تعلقات بشریت زدوده مصفا و

مجلا ساخته اند که هیچ زنگ و غباری در آینه دل ایشان باقی نمان ده. بعد از آن جلوه کر

از ایشان حضرت حق است سبحانه بهر [F. 219a] وجهی که خواهد | هر چه میگویند و می شنوند

و بهر جایی که میروند باو میگویند و می شنوند و میروند. این مقام مقام بی یبطش و بی

یبصر و بی یسمع است. چنانکه بنسبت حضرت صلی الله علیه و سلم واقع شد من الله

تعالی | مارمیت اذرمیت وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى.^{۱۴}

مارمیت اذرمیت بی و است همچنین قال الله از صمتش بجست

اینست مقام یکمیل و ارشاد ناقصان و فرق بعد الجمع و وجود موهوب حقانی. اما اهل وفا از

ین جهت میگویند که وفا کردند آن عهد را که دز^{۱۵} روز اَلسْتُ بَرْتَكُمْ^{۱۶} با پروردگار خود بسته

بودند مراد از وفای عهد تحصیل حصول این کمال بود که کردند و بجای آوردند. بعد از ین

^{۱۳} Missing dots.

^{۱۴} Qur'an VIII:17.

^{۱۵} در؟

^{۱۶} Qur'an VII:172.

هر نور و مهر و محبتی که از یشان ظاهر میشود از ن ذاتست و هر که بایشان محبت و اعتقاد
دلرد | بقدر اعتقاد لو از یشان | برو ظاهر میشود.

بیت

بقدر آینه حسن تو می نماید روی دروغ کاینه مانهفته در زنگست

جراکه فیض و فایده از ین طایفه بطلان بقدر اعتقاد و مناسبت ایشان میرسد چه مناسبت بقدر
متابعت و موافقت پیدا میشود هر چند متابعت پیش مناسبت پیش هر چند مناسبت پیش فیض
پیش.

بیت

همچنین میرو به پایانش مرس در جنین دردی بدرمانش مرس

| العارف یکفیه الاشارة.

بیت

بس کنم خود زیرکانرا این بس است بانکه دو کردم اگر در ده کس است

| صاحب اینجنین دل را بلسان این طایفه عارف میخوانند [F. 219b] گفته اند وسعت دل
عارف بمثابه ایست که عرش و هزل در خور عرش از گوشه دل عارف گذر کند عارف را از ن
| خبر نباشد.

بیت

آن دلی کز آسمانها بر ترست آن دل بیدل یا پیغامبر است
تو همی کویی مرا دل نیز هست دل فرلز عرش باشد نی به بست
دل تو این آلوده را ببند لشتی لاجرم دل زاهل دل بر دلشتی

باز آمدم به بیان دل. بدان ای طالب صادق که دل چه نوع امر و کیفیتی است در آدمی؟
بدانکه عبارت از دل حقیقی در آدمی اندیشه لوست | بهر چه تعلق می گیرد اندیشه لو
همانست قدر و قیمت او بقدر همانست اگر بخشیس | و اگر بشریف شریف. چنانکه حضرت
مولوی رومی میفرمایند قدس سره:

بیت

لی برادر تو همین اندیشه
کر کست اندیشه تو کلشنی
ما بقی تو استخوان ریشه
ور بود خاری تو همیه گلخنی

بحکم حدیث الدنیا جیفه و طالبها کلاب اگر نیابد تعلق میگیرد کلابست و اگر بمولی
تعلق می گیرد مولی است.

بیت

کر در دل تو کل کزرد کل باشی
تو جز وی حق کل است اگر روزی جند
ور بلبل بیقرار بلبل باشی
اندیشه کل یشه کنی کل باشی

تمت تمت تمت

تمت تمت

تمت^{۱۷}

^{۱۷} But note that folio 220a has a page of text.

بسم الله الرحمن الرحيم

حمد پاک^۱ لژ جان پاک آن پاک را
کو خلافت دلاشت^۲ خاک را
آن خرد بخشی که آدم خاک لوست
جز و کل برهان ذات پاک لوست

و صد هزل درود و تحیت | محبوب لزل و لبد را که هژده هزل عالم را بطفیل | وجود شریف لو
خلق کرد که لولاک لما خلقت الالفلاک و نیز برآل و اصحاب کرام لو که راه نمایان راه دین
و بیشویان علم لیقینند باد.

بیت

بیشویانیکه ره بین آمدند
جان خود را عین حسرت ساختند
گاه بیکاه لژ پی این آمدند
همره جان عجز حیرت ساختند

أَمَّا بَعْدُ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَيْرُ الْأُمَرَاءِ مَنْ زَارَ الْعُلَمَاءَ وَ شَرُّ
الْعُلَمَاءِ مَنْ زَارَ الْأُمَرَاءَ. | قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَعَمْ الْأَمِيرُ عَلَى بَابِ
الْفَقِيرِ وَ بَيْتُ الْفَقِيرِ عَلَى بَابِ الْأَمِيرِ. حضرت مولوی^۳ | جنین میفرمایند که خلقان
صورت این سخن را گرفته اند که شاید که عالم بزیارت امیر رود و لیکن معتبر نه آنست
بلکه شر علما آنکس باشد که مدد لژ امرا گیرد و صلاح لو بواسطه امرا باشد و لژ ترس ایشان را
ستی کند بلکه در لول تحصیل به نیت آن کرده باشد که امرا لو را صله دهند و جاه افزایند بس
سبب امرا صلاح بذیرفت و لژ جهل بعلم مبدل کشت و بروفق صدا میروود و کام و ناگام. بس |
علی کل حال امیر بصورت بزیارت لو آید و | اگر لو بزیارت امیر رود | [F. 221a] لو زایر باشد و
امیر مزور.

اما بدان لی طالب صادق که آنچه بخاطر این ضعیف کمترین لژ خادمان این مخدومان را میرسد

^۱ پاک

^۲ Reading unclear.

^۳ رومی

بطریق تفصیل^۴ ازین حدیث شریف آنست و معتبر آنست که خیر علما که کسی است که اول
تحصیل علوم از برای خدا کرده است بدین نیت که علم شریعت محمدی | بداند از او امر و
نواهی از فرائض و سنن و مستحب و واجبات و شرایط غیره بطریق زهد تقوی بمقتضای آن
عمل کند تا بحکم حدیث مَنْ عَمِلَ بِمَا عِلْمُ وَرَثَةِ اللَّهِ | علم مالم یعلم که نتیجه جمیع
اعمال است برسد. بعد از آن علم و نتیجه علم خود را بحکم حدیث خیر الناس مَنْ ینفع
الناس بجمیع خلق خدا برساند ینجین عالم همچون آفتابست نور بخش که از روشنی
او دنیا و آخرت منور میشود | کار او عطا بخشی است علی سبیل العموم سنکها را لعل ویا
قوت و درد^۵ مرجان میکند گوهها را آهن و مس و زر میسازد و دشتها را سبز و تازه میگرداند
و درختانرا میوه های کوناگون می بخشد پشه او بخشش و عطاست بدهد و نه پذیرد چنانکه
عرب گوید سخن تعلمنا ان تعطی و ما تعلمنا ان نأخذ اینجین عالم اگر بزیارت
امیر زود بصورت | زایر امر بود و | او مزور | غرض و مقصود | از رفتن او بزیارت امیر جز
آن نباشد که امیر را بصحبت | شرف خود سازد | از علم و عمل و دانش خود او را بهره مند
سازد قولاً و فعلاً شفقة علی خلق الله |.

بیت

خدا را بران بنده بخشایش است که خلق از وجودش در آسایش است

[F. 221b] چونکه عالم است میداند بمقتضای علم خود که امیر خلیفه ایست از خلفای بادشاه
که او خلیفه است از خلفای حق، سبحانه و تعالی، که بدان قوم فرستاده است و خلیفه میباید که
بر طبق مستخلف باشد تا خلافت را سزاولر باشد یعنی علم شریعت و طریقت و آداب و شرایط
آنرا چنانچه شرط است بامیر داناند تا امیر نیز بمزان شریعت و طریقت با خلق خدا معامله کند از
داد و عدل و از شفقت مسلمان و دادن و گرفتن از قهر و غضب | هر چه کند و گیرد از بنده های

^۴ تفصیل؟^۵ درو؟

خدا بطریق شریعت گیرد تا شرط خلافت بجای آورده باشد زیارت کردن همچنین | علم از برای
 خدا کرده باشد و طریق و ورزش او از برای صواب^۶ باشد | طبع او چنانکه ماهی جز در آب
 زندگانی نتواند کرد چنان باشد اینچنین عالم را همتی باشد زاجر که از هیبت او همه عالم
 منزجر باشند.

بیت

هر که ترسید از حق تقوی کزید ترسد از وی آنسُ جنُ هر که دید

همه کسی استمداد از و^۷ و عکس او | جویند | مراد از عالم بالله ینچنین عالم است | اینچنین
 عالم اگر نزد امیر رود بصورت زایر امیر بود و او مرور در کل احوال امرا و غیره از و مدد
 می‌کند و آن عالم از ایشان مستغنی است.

اما بدان ای طالب صادق که | خیر الامراء من زار العلماء خیر امرا آنکس است که زیارت
 اینچنین عالم را بدل بجان و دل کند همیشه زیارت او رود و او را | بمجلس شریف خود
 حاضر سازد [F. 222a] و تعظیم^۸ و حرمت او بجای آورد | کمال خلافت را از و کسب کند و بخلق
 خدا بطریق شریعت و طریقت معامله کند | چونکه سنت الله جین جاری شده است که هیچ کس و
 هیچ چیز در دنیا بی تربعت کامل مکمل کمال خود را حاصل نمیتواند کرد چنانکه
 گفته اند:

بیت

هیجکس را از خود انگیزی نشد هیجکس از خویشتن چیزی نشد
 دانه انگور تخم خربزه تا بر دهقان نرفت چیزی نشد
 تا برون نارند آهن را از سنگ هیچ آهن خنجر تیزی نشد
 هیچ حلویی نشد استاد کار تا که شا کرد شکر ریزی نشد
 نام مولانا نشد سلطان عشق تا غلام شمس تبریزی نشد

^۶ در ۱۴۴۳، ثوب.

^۷ او

^۸ تعظیم

چونکه حق سبحانه و تعالی آدمیانرا بدنیا از برای کسب کمال آورده است و دنیا را مزرعه و کارخانه ایشان ساخته کما قال رسول الله صلی الله علیه و سلم الدنيا مزرعة الآخرة آدمیانرا نیز میباید که کسب آن کمال در دنیا کنند که کار خانه دنیا است کسب کمال جز در اینجا نمیتوان کرد.

بیت

مصلحت بود اینک قاسم بهر تحصیل کمال
ناکھی از جاه جان افتاد اند چاه تن

جه کسب این کمال جز بدانستن علم شریعت و طریقت و ترویج شریعت و طریقت محمدی صلی الله علیه و سلم نمیتوان کرد. جه دانستن این موقوف بعنایت و شفقت خلفای زمانست چونکه خلفا بزیارت و ملازمت علمای بالله کسب این کمال کردند. بس ترویج شریعت و طریقت محمدی صلی الله علیه و سلم چنانچه شرط است در میان خلق خدا که ایشانرا بر هر [F. 222b] ایشان خلیفه گردانیده است میباید که بکنند تا شکر این نعمت عظیم که سلطنت است خدا تعالی بایشان ارزانی داشته است بجای آورده باشند | کقوله تعالی لئن شکرتم لازید نکم^۹. تا حق سبحانه و تعالی نیز هر لحظ و هر زمان خلافت و دولت | ایشان را در دنیا و آخرت زیاده کرد اند.

بیت

بتو نعمت دلاست هر که رسد
نه بمیدان شکر گویی لی
کی بشکر خدا قیام کند
تارک شکر بنده گان خدای

و بییقین بداند که این نعمت خلافت آن نعمتی است که بیک ساعة عدل ثواب شست ساله عبادت حاصل میتواند کرد. اگر کنند کما قال رسول الله صلی الله علیه و سلم، عدل ساعة خير من عبادة ستين سنة. وقتی که خلفای زمان سلوک بخلاق خدای باین طریق که گفته شد بکنند جاره ندارند که خلقان نیز باین | صفت موصوف | شوند کما قال رسول صلی

^۹ Text unclear.

^{۱۰} Qur'an XIV:7.

الله عليه و سلم، الناس على دين ملوكهم.
| رباعی

معشوقه بهر صفت که آید بظهور
عاشق بهمان صفت موصف گردد
از ظلمت محض یا خود از خالص نور
بر دین ملوکست رعیت معمور

| قال رسول الله صلى الله عليه و سلم، الشريعة اقوالی والطريقة افعالی و
الحقیقة | حالی.

بدان لی طالب صادق که بعد از عمل کردی خلفا و امرا بواسطه زیادت خیر العلما که عالم بالله
است بظاهر شریعت که آن اقوال حضرت است صلى الله عليه و سلم | ترویج کردن ظاهر شریعت
محمدی بر آن قوم که او خلیفه است مدت مدید بحکم حدیث من عمل بما علم ورثه الله |
علم مالم یعلم علم مالم یعلم که نتیجه عمل کردن بعلم شریعت است | عبارت از آن [F. 223a]
درد | طلب است که در دل | پیدا میشود این درد طلب کشید او | را بصحبت شریف نعم الفقیر
که عبارت از وجود شریف اولیاء الله است که ایشان | طبیبان و معلمان علم طریقت اند که
الطريقة افعالی است که طبیبان درد ایشانند.

بیت

این طلبکاری مبارک جنبشی است
این طلب در راه حق مانع کشی است

نعم الامیر علی بار الفقیر. بعد از مشرف شدن نعم الامیر بزیارت و صحبت شریف نعم الفقیر
که عبارت از وجود شریف این طایفه علیه است که ایشان معلمان علم طریقت اند مدتی |
تعلیم و تلقین یافتند از | ایشان و مشرف شدند بعمل کردن بعلم طریقت. بحکم حدیث خیر
الاعمال ادومها.

بطریق دوام تا آنزمانکه علم حقیقت که نتیجه این دو علم است که الحقیقة احوال است ظاهر
نشود آدمی را آن کمال که گفته اند حاصل نمیشود کما قال رسول الله صلى الله عليه و

سَلَمَ مَنْ طَلَبَ شَيْئاً وَجَدَ وَجَدَ.

من طلب کردم و صالح روز و شب یافتم اینک بحک من طلب

بس معلوم شد که | امیر که خیر الامرا شد و نعم الامیر شد بوسیله زیارت و ملازمت و صحبت
خیر العلما شد و نیز خیر العلما زیارت و صحبت خیر الامرا شد بس معلوم شد که هر کس و هر
چیز که در دنیا بکمال خود رسید بصحبت و تربیت صاحب کمالی رسید قال رسول الله
صلی الله علیه و سلم، الصحبت | تأثر.
| از اثر صحبت است هر چه درین عالمست ورنه کجا یافتی بیدبهای نبات

| قال رسول الله صلی الله علیه و سلم، الفقر فخری و به افتخر این فقر بود که
حضرت رسالت صلی الله علیه و سلم فخر کردند با و بر [F. 223b] جمیع مخلوقات.
بیت

بس فقیر آنست کان بیوسط است عقلها را با وجودش رابط است

| قال رسول الله صلی الله علیه و سلم، الفقیر لا یتحتاج الی الله | و کاد الفقران
یکون کُفراً.
لو بما محتاج ما محتاج نه عاشقانرا به ازین معراج نه

زهی دولت و سعادت آن خلفا و امرا و آنکسانیکه بطلب این فقر بصحبت شریف نعم الفقیر که
عبارت از وجود اولیاء الله است بشتابند زیارت و خدمت در صحبت شریف او کسب این سعادت
شریف بکنند که غرض و مقصود حق سبحانه و تعالی از خلق کردن بشر و جمیع مخلوقات
تحصیل و حصول این نسبت شریف بود چنانکه گفته اند غرض از خلقت بشر محبت رب
العالمین است.

بیت

غرض از عشق تو لم جاشنی درد غم است ورنه زیر فلک اسباب تنعم چه کمست

لَمَّا بَدَأَ اِي طَالِبٌ صَادِقٌ كَهَامِلٍ اَيْنَ اَمَانَتٍ جَزْ اِنْسَانٍ هَيْجٌ جِيزٌ نَتَوَاسِتُ شَدَّ. كَقَوْلِهِ تَعَالَى
 اَنَا عَرْضْنَا الْاَمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَ الْاَرْضِ وَ الْجِبَالِ فَابَيْنَ اَنْ يَحْمِلْنَهَا وَ اَشْفَقْنَ
 [مِنْهَا]^{١١} وَ حَمَلَهَا الْاِنْسَانُ اِنَّهٗ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا.^{١٢}
 آسمان بار امانت نتوانست کشید قرعه فال بنام من دیوانه زدند

شَرَفَ اِنْسَانٌ بِرَ جَمِيعِ مَخْلُوقَاتٍ لَزْ يَنْجِهُتْ اِسْتُ وَ فَضِيلَتِ اَنْبِيَا وَ لَوْلِيَا هَرِ يَكْدِيْگَرِ لَزْ زِيَادَتِي
 حَمَلِ | اَيْنَ اَمَانَتِ اِسْتُ | جِهَ اَيْنَ مَعْنَى پِيَشِ اَيْنَ طَايِفَةُ عَلَيْهِ مَعْبَرِ اِسْتُ بَعْشَقِ وَ دَرْدِ.
 بیت

عشق اُسْتُ بَسْ كِهَ دَرْدِ جِهَانِ جَلُوهِ مِيْكَند گاه لَزْ لِبَاسِ شَاةُ كِهَ لَزْ كَسُوْتُ كَدَا
 عَشَقْسَتْ هَرِ جِهَ هَسْتُ بَغَفْتِيْمُ كَفْتِهَ اُنْد عَشَقْتُ بَوَصْلِ دُوسْتُ [F. 224a] رَسَانْد
 بَضْرَبِ رَا سَتْ

وَ دَرْدِ عِبَارَتِ لَزْ اِنْ سَوْزِ وَ اَلْمِيْسَتْ كِهَ | لَزْ فَرْقَتِ مَحْبُوبِ دَرِ دَلِ مَحَبِّ آتَشِ صِفَتِ بِيْدَا مِيْشُود
 وَ مِيْسُوزْدِ | هَرِ جِهَ نَشَانِ غَيْرِ مَحْبُوبِ اِسْتُ.
 بیت

عشق اَن شَعْلِهَ اِسْتُ كُو جُونِ بَرِ فَرْوخت هَرِ جِهَ جَزْ مَعْشُوقِ بَاقِي جَمْلِهَ سُوخت

بَدَلَنَ كِهَ سَوْزِ وَ دَرْدِ جَزْ دَرِ اِنْسَانِ نَمِيْبَاشَدِ.
 بیت

قَدْسِيَانِرَا عَشَقِ هَسْتُ دَرْدِ نِيْسَتْ دَرْدِ رَا جَزْ آدَمِي دَرِ خُورْدِ نِيْسَتْ

| فَضِيلَتِ آدَمِي بِرِ مَلِكِ وَ جَمِيعِ مَخْلُوقَاتِ لَزْ زِيَادَتِي دَرْدِ اِسْتُ.
 بیت

| دَرْدِ اَمْدِ خُوشْتَرِ لَزْ مَلِكِ جِهَانِ تَا بَخْوَانِي مَرِ خُدَا رَا دَرِ نِهَانِ

وَ نِيْزِ فَضِيلَتِ اَنْبِيَا وَ لَوْلِيَا بِرِ يَكْدِيْگَرِ لَزْ زِيَادَتِي دَرْدِ اِسْتُ.

^{١١} Above line, perhaps in a different hand?

^{١٢} Qur'an XXXIII:72.

بیت

درد خدا در دل ترا بهتر از هر دو جهان حاصل ترا
 اندرین شهر که درمان طلبیان بسیارند درد را جوی جرا در طلب درمانی

ولهذا ازینجهت فرمود حضرت | صلی الله علیه و سلم ما فضلکم ابو بکر بکثرة صلوة
 و لاصوم ولكن بشئ وقر فی صدره | عبارت از آن شیئی آتش محبت بود که سوخته بود
 جگر مبارکش را | هر جگاهی که آهی میکشید هفت محله بوی جگر | می شنیدند سبحان الله
 این بود سبب فضیلت او بر یاران دیگر.

بدان لی طالب صادق که آنچه از آدمیان بکار می آید و بایشان همراه می رود و قدر و قیمت
 دارد در آنجناب در دست^{۱۳} سرمایه سعادتیکه میرساند عاشقانرا بوصل محبوب حقیقی درد
 است.

بیت

سرمایه سعادت ما درد یار بود ورنه بسعی ما کره از کارکی کشود

ذره درد آدمی را بهتر است از هر طاعت و عبادت و خیرات که در دنیا و آخرت است. [F. 224b]

بیت

ذره درد خدا در دل ترا بهتر از هر دو جهان حاصل ترا
 بس کنم خود زیرکانرا این بس است بانک دو کردم اگر در ده کس است

العاقل یکفیه الاشارة. قال الله تبارک و تعالی: کنتم خیر امت اُخرجت للناس تأ
 مرون بالمعروف و تنهون عن المنکر.^{۱۴}

بدان لی طالب صادق که چونکه امر معروف و نهی منکر که دیباجه ترویج شریعت و طریقت
 محمدی است | موقوف بر مدد و معاونت خیر الامرا و نعم الامیر است. | غلو کرده شد در مدح و

^{۱۳} درد است؟

^{۱۴} Qur'an III:110.

ثنای ایشان تا ایشان اول خود مظهر شریعت و طریقت محمدی | نشوند و بدین خوی نکنند فقرا و رعایای ولایت ایشان بدین سعادت مشرف نمیتوانند شد.

بیت

خوی شاهان در رعیت جا کند	جرخ اخضر خاک را اخضر کند
شه جو حوضی دلن حشم جون لولها	آب از لوله رون در کولها
آب جمله کر زیک حوضی است باک	هر یکی لوله دهد خوش ذوق ناک
وردن حوض آب شور است پلید	هر یکی لوله همان آرد پدید
خوی شاهنشاه جان بی وطن	جون اثر کرد است در کل بدن

بادشاهان | جهان بهر وصف که باشند جاره ندارند رعایا و فقرای ولایت ایشان که بهمان وصف نباشند | قال رسول الله صلى الله عليه و سلم النَّاسُ و عَلَى دِينِ مُلُوكِهِمْ.

وصف شاهان لربكويم بر دوام صدقیامت بگذرد او نا تمام

| حق، سبحانه و تعالی، بادشاهانرا قابلیت و استعدادی | بخشیده است که تمام آن قوم را که بر ایشان پادشاه گردانیده | است که تا جنین قابلیت و استعداد نباشد خلفای زمانرا تصرف در آن قوم بهر وجه [F. 225a] که خواهند نمیتوانند کرد.

بیت

بادشاهان ظهر شاهی حق	عالمان مرآت آگاهی حق
خوب ^{۱۵} رویان مظهر خوبی او	حسن ایشان عکس مه رویی او

آمدیم به بیان شر العلماء من زلر الامرا.

بدان لی طالب صادق که این شرارت بمجرد رفتن عالم بزیارت امیر نخواهد بود بحکم حدیث انما الاعمال بالنیات این شرارت در نیت خواهد بود اگر نیت عالم در رفتن بزیارت امیر از جهت حظوظ نفسانی و طلب جاه و منصب و حکومت بر مسلمان و تفوق بر اقران بلکه اول تحصیل به نیت اینها کرده باشد کمال شرارت است | باین نیست زیارت امیر میکند

^{۱۵} خون؟

و پرهیز از طعامهای حرام نمیکند بی دهشت و بی خردت میخورد و می آشامد و خوش آمد و سعیهای نا حق میگوید و میکند جاره ندارد چونکه اینها نتیجه لقمه حرام است.

بیت

لقمه تخم است برش اندیشهها لقمه بحرو گوهرش اندیشهها

چراکه لقمه در زمین دل آدمی بمنزله تخم است | هر چه کارند همان بر دلند در زمین دل اگر طیب طیب و اگر خبیث خبیث.

بیت

ا هر جنس کاری هم از ن جنس بد روی کر نیک مرد راهی برو تخم بد مکار

آنکه | اینجنین عالم | بمصاحبت امیر و امیر بمصاحبت او بحکم حدیث سر الساس من یضر الباس ضررها بر فقرا و رعایا میرسانند از ینجهت امیر بمصاحبت و مدد عالم و عالم بمدد و مصاحبت امیر شر علما و شر امرامیشوند | از جهت مصاحبت به نیت بد شرارت را از یکدیگر کسب میکنند نه از جهت مجرد^{۱۶} زیارت چنانچه بلند تر گفته شد اگر زیارت امر امر علما را به نیت خیر است زیارت امر امر علما را همه خیر است [F. 225b] و خوبی است.

بیت

از شر صحبت است هر چه در بین عالمست ورنه کجا یافتی بیدیهای نبات

| بئس الفقیر علی باب الامیر.

بدان لی طالب صادق که بئس الفقیر آنکس است که مسواک و دستار و جامه و سخنان | ین طایفه و از کتب این طایفه | دزدیده است و خود را بصورت ایشان راست ساخته | به نیت طمع و ریاست و حکومت و تفوق بر اقران زیارت امرامیرود و تقلید این طایفه میکند و سخنان | می ذردد پیش امیر میگوید و خود را صاحب حال می نماید بدروغ و حال آنکه ذره از حال

^{۱۶} در نسخه «مجرد» است.

ایشان خبر ندرد.

بیت

حرف درویشان بذرده مرد دون تا بخواند بر سلیمی او فسون

از جهت خوش آمد انکار حالات و کیفیات فقرایی که خود را شب و روز در آتش محبت
سوخته اند میکند | چرا که از کمال محبت و شوق کاهی از ایشان حالات و کیفیات که از اکابر
واقع شده است از ایشان در وجود می آید. اینها را در پیش امیر بطریق طعنه و تمسخر
میکوید و جرءتها میکند.

بیت

زد شیخ شهر طعنه بر سر لاهل دل امرء لایزال عدو لما جهل

امیر نیز بحکم حدیث الصحبیت تأثر از صحبت شوم او و سخنان او متأثر میشود. و حرکات
او می بیند. بحکم من یسمع یخل خللی در مزاج | شریفش بیده میشود | این جرءت و
بی ادبی نیز از و ظاهر شدن میگیرد | به نسبت این طایفه | این جرءت و بی ادبی نیز امیر
را از سعادت و برکت این طایفه | محروم می سازد نعوذ بالله من شرور انفسان و من سیآت
المانا^{۱۷} نعوذ بالله از شومی مصاحبت | و مجالست اضداد ایاک و مجالسته الاضداد. [F. 226a]

بدان ای طالب صادق که هر خیال و اندیشه و دغدغه که پیدا میشود در آدیان از نیک و بد از
دو چیز است، از لقمه و مصاحبت مصاحبان است. بدان که | حق، سبحانه و تعالی، آدمیانرا
همچنان قابل آفریده است که بهر کسی که می نشینند رنگ او میگیرند اگر نشست و خواست
بفقر او صلحا و عرفا میکنند از قبیل ایشان میشوند | اگر نشست و خواست بفساق و فجار
میکند از قبیل ایشان میشوند.

بیت

با هر که نشست نشد جمع دلت وز تو نرهسید زحمت آب کلت
زینهار از ان قوم کریزان میباش ورنه نکند روح عزیزان بحلت

وقتی که معلوم کردی هر چه که در تو بیدامی شده است بحسب اوقات و زمان از مصاحبت
مصاحبان و نتیجه لقمه | است بر تو باد که نشست و خواست جز بعلماء و صلحا و فقرا و عرفا
نکنی.

بیت

از جول طالبان طالب شوی	از ظلال غالبان غالب شوی
هر که خواهد همنشینی با خدا	کو نشین اندر حضور اولیا
از حضور اولیا کر بکسلی	تو هلکی زانکه جز وی نی کلی

| دیگرانکه تا توانی از | صحبت بدان و بدگویان حذر کنی و کریزان باشی همچنانکه کسی از
شیر میکریزد ایاک و الاسد که اینها ابلها نند.

بیت

زبلهان بگریز جون عیسی گریخت	صحبت ابله بسی خونها ک بریخت
بسر نوح بابدان بنشست	خاندان نبوتش کم شد
سک اصحاب کهف روزی جند	بی نیکان گرفت مردم شد

صحبت بدان و سخنان ایشان زهریست قاتل که هیچ تدارک نیست او را از کمال بی سعادت که
دارند منکرند انبیا و اولیا و طریقه ایشانرا.

بیت

منکر چه شوی [F. 226b] بحالت زنده دلان جون هر چه ترا نیست کسی را نبود

هر که نشست و خواست باین جماعت میکند و و سخنان ناخوش ایشان مشنود بحکم حدیث
الصحبیت متأثر میشود او نیز منکر میشود نعوذ بالله من ذلک ایاک و مجالسته
الاضداد.

بدانکه منکر یکی ازین طایفه و طریقه ایشان منکر جمیع انبیا و اولیا و طریقه ایشانست نعوذ
بالله من | شرور انفسنا و من سیآت اعمالنا. وقتی که دانستی آفت لقمه و مصاحبت بداترا بر
تو باد که جز حالال نخوری | نشست و خواست جز بعاشقان و عارفان و غالبان نکنی.

بیت

با عاشقان نشین همه عاشقی کزین با آنکه نیست عاشق یکدم مشوقرین
یار غالب شو که تا غالب شوی یار مغلوبان مشو تولى غوی

قال | رسولہ اللہ صلی اللہ علیہ و سلم العبادۃ عشرۃ اجزاء تسعة منها طلب
الحال و الواحد منها سایر العبادات.
بس کنم خود زیر کانرا این بس است بانک دو کردم اگر در ده کسی است

العقل یکفیه الاشارة. قال داوود یا رب لم خلقت الخلق؟ قال الله تبارک و
تعالی کُنْتُ کَنْزاً مَخْفِیاً فَاحْبَبْتُ اَنْ اَعْرِفَ فَخَلَقْتُ الْخَلْقَ لَاعْرِفَ. اکابر | درین
معنی جنین فرموده اند که این بدان می ماند که صاحب جمالی جمال بر کمالی دلرد همه کس
می بینند او را و او خود را نمی بیند. بس محتاج میشود بآینه تا جمال خود را در آن
آینه مشاهده کند همچنین حق سبحانه و تعالی را جمال [و جلال]^{۱۸} بر کمالی بود پوسیده و
پنهان خواست تا جمال و جلال خود را مشاهده کند. محتاج شد بآینه عالم.

بیت

لو بما محتاج [F. 227a] ما محتاج نه عاشقانرا به ازین معراج نه

بس عالم و آدم را بیافرید یعنی از عالم و آدم آینهها ساخت تا جمال و جلال بیجونی خود را
مشاهده کند | در هر عالمی مناسب استعداد آن عالم جمال و جلال بیجونی خود را ظاهر
ساخت.

بیت

بقدر آینه حسن تو می نماید روی دریغ کاینه ما نهفته در زنگست

لماً بهترین آینه که جمال و جلال بیجوانی او همچنانکه هست ظاهر میشود آن دل بنده های
مؤمن است.

^{۱۸} Marginal insertion.

بیت

ما آینه ایمُ لو جمال دلرد
لو را ز برای دید لو دریایم

اول آینه که جمال و جلال بیجونی لو همچنانکه هست بتمامه ظاهر شد آن دل مبارک | محمد رسول الله بود، صلی الله علیه و سلم، هیچ چیز نماند در مکن غیب آلهی که الا در و ظاهر شد و صاحب دل لو ست بحقیقت صلی الله علیه و سلم.

بیت

صاحب دل آینه شش رو بود
حق درویشش جهت ناظر بود

| امتان لو را بقدر متابعت لو صلی الله علیه و سلم ازین سعادت بی نهایت نصیب است.

بیت

آینه و نی جراغماز نیست
زانکه زنکار از رخس ممتاز نیست

چونکه حق سبحانه و تعالی را غرض از آفینش عالم و آدم اظهار جمال و جلال خودش بود. اما این معنی همچنانکه هست جز در دل دوستان و محبان ظاهر نمیشود آن نیز | وقتی ظاهر میشود که آینه دل او مصفا و مجلا باشد از زنک غیر همچنانکه آینه ظاهر وقتی که زنک داشته باشد صورت در ونمی نماید بی آنکه او را مصقلی زنند همچنین آینه دل بنده مؤمن وقتی که زنک داشته باشد جمال و جلال آلهی در و ظاهر نمیشود بی آنکه او را مصقلی [F. 227b] زنند قابل آن نمیشود که جمال و جلال آلهی دو و ظاهر شود | چه زنک آینه دل بنده مؤمن تعلقهای لوست که باشیدلرد.

بیت

تعلق حجابستُ بیحاصلی
جو بیوند ها بکسلی واصلی

| بحکم الطرق الی الله | بعد انفس الخدایق هر کسی از اکابر طریقت که کاملان مکمل اند طریقه که عبارت از مصقل آینه دلست مناسب استعداد آینه دل هر کس در آن زمان اختیار کردند باجارت و ارادت خود امر کردن بزدودن | آینه دل لو.

بيت

ماجر است

بيت

[F. 228a] ما طبیبانیم شاگردن حق

دست مزدی می نخواهیم از کسی

این طیبیانرا بجان بنده شوید

یست

مقصد یکست کعبه روانان اگر صدند

اختلاف الاقوال من اختلاف الاحوال بدانی که زهری قاتلتر از اعتراض نیست بنسبت این

طایفه | همه چیز را تدلرک هست | انکار و اعتراض | را | تدلرک نیست. بس معلوم شد | طریقه
ایشان منحصر در یک طریق نیست. بحکم الطرق الی الله | بعدد انفاس الخلاق هر
کسی را مناسب استعداد او مصقلی میفرموده اند از برای تصفیه وجه استعداد او.

اما بدان لی طالب صادق که آنجه مشهور و معروف است پیش همه کس مصقل | لا آله الا الله
است جه این بمنزله الف و باء طالبانست لولا | همه کس را میفرمایند اما تربیت هر کسی
مناسب استعداد و در صحبت شریف خود بآن طریق میکنند. | اگرجه الطرق الی الله | بعدد
انفاس الخلاق | است اما جندی | را بطریق اجمال بیان کنیم تا ترا معلوم شود.

| اول طریق ذکر خفیه و جهر |.

بیت

پاکی دل ز ذکریز دانست

ذکر گو ذکر تا ترا جانست

| دویم طریق [F. 228b] توجه |.

مانند مرغی باش هان بر بیضه دل پاسبان
کز بیضه دل زایدت مستی ذوق قهقهه

| سیوم طریق مراقبه |. المراقبة علم العبد بدولم اطلاع الحق علیه.

| چهارم طریق رابط |. | رابط آنست که صورت و سیرت پیر را همیشه در نظر دل خود داری.

بیت

معبود تو پیر تست اول

ز اتروی که چشم تست احول

| پنجم طریق صحبت |.

بیت

هر که با او نشست در عملست
رهبرت سوی وصل جانانست

صحبت پیر به ز هر عملست
این عمل همجو را ز بنهانست

| ششم طریق جذبه است. | جه جذبه عبارت از غلبه میل و کشش دلست بجانب حق، سبحانه و

تعالی، بر سبیل ذوق که جذبه من جذبات الحق توازی عمل الثقلین.
 یک جذبه ز حق آمد دل برد بغارت
 مجنون جکند | جون کشش از جانب
 لیلیست
 یک جذبه تو بود که دل مست خدا شد
 مجنون جکند کین کشش از جانب
 لیلیست

| هفتم طریق سماع |. السماع اهل لاهل لله و الاصوات الطيبة هی مخاطبات الحق
 الی العبد.

سماع لی برادر بگویم که چیست
 کر از برج معنی پرد طیر او
 اگر مستمع | را بداتم که کیست
 فرشته فرو ماند از سیر او
 بس کنم خود زیرکانرا این بس است
 بانکه دو کردم اگر در ده کس است

العاقل یکفیه الاشاره. لما بدان لی طالب صادق که هر یک ازین طریق را که گفته شد،
 بدایت و توسط و نهایتست و آداب و شرایط و آثار و علامات | اگر بیان کرده شود بتطویل |
 انجامد این مختصر طاققت آن ندلرد اختصار کرده شد بهمین |.

لما طریق ذکر را که معروف و مشهور است بیان کرده شود بدایت و توسط و نهایتش را و آثار و
 علامات [F. 229a] هر یک را انشاء الله تعالی.

بدان لی طالب صادق که حضرات خواجگان قدس الله | لرواحهم از جمله طریق اول از جهت
 مصلحت طالبان این طریق را اختصار کرده اند. بحکم حدیث افضل الذکر لا اله الا الله
 مع الشرايط قال رسول الله صلی الله علیه و سلم من طلب شیئاً وجد وجدك.
 طلب کاری مشودور از کمال
 لم تجد بعدی ولیا مرشدا

چونکه ایشان طبیبان حاذق آلهی اند و طالبان مریضان^{۱۹} معنوی را اول پرهیز میفرمایند از هر
 جه پیش ازین خورده اند که آن سبب مرض معنوی ایشان شده است | بعد از ان غذای صالح

^{۱۹} This word is illegible in this manuscript, supplied from ms. 1443.

تعیین میکنند. | بعد از آن جلابی که | نزع ماده فاسد ایشان بکند | بعد از آن | مشهلی که
 اخاح ماده فاسد ایشان بکند بعد از آن شربتی که سبب شفای وجود شریف مریضان معنوی شود.

بدان ای طالب صادق که مراد از پرهیز اینجا بنسبت طالبان لولا توجه است و توبه بحقیقت باز
 ایستدنیست از هر | نا خوردنی و نا گفتنی و نا شنیدنی و نا رفتنی و نا اندیشیدنی و نا کردنی و
 نا دیدنی | که اینها سبب | مرض معنوی طالبان | است | جه غذای صالح لقمه حلالست حد وسط
 | جه جلاب که | نزع ماده فاسد طالبان میکند نمازی جند | است که اکابر فرموده اند اول |
 دوام و وضو است | بعد از آن نماز تهجد است دوازده رکعت در دل شب در دو رکعت بخش سلام.
 بعد از آن دو رکعت نماز نشسته گذاردن که بجای یک رکعت میشود تا طاق ادا یابد که الله
 وتر و یحب الوتر و بعد از | نماز [F. 229b] اشرق است. بعد از بر آمدن آفتاب قدیک نیزه یا دو
 نیزه | بعد از آن دو رکعت نماز استخاره است | بعد از آن دو زده رکعت نماز ضحی است |
 مراد از جلاب اینهاست که نزع ماده فاسد میکند.

بیت

اگر شکر خوری باکل بیا میز که در ترکیب باشد نفع بسیار

وقتی که این نمازها بمنزله جلاب شد مریضان معنوی را جلاب میباید که مرکب باشد از جز
 امثل قیام و قراءت و رکوع و سجود و قعده این جمله را ترکیب کرده نماز نام کرده اند و
 جلاب از جهت نزع ماده فاسد طالبان طریق است. و بعد از نزع ماده | مسهل کلمه | لا اله است
 که اسهال میکند از دل سالک هر ماده فاسده را که آن | غیر و غیریت است | جه مرکب در |
 مسهل که کلمه لا اله الا الله است تجلیات صفاتی و اسمائیسست. هر چه گاهی که این همه
 جمع شدن و متوجه شدند بقلب سالک اسهال کردن هر ماده فاسده را که آن نشان غیر و غیریت
 است.

بیت

غیر حق هر ذره کان مقصود تست تیغ لا بر کش که آن معبود تست

بعد از سهال یافتن ماده فاسد که آن نشان غیر و غیریت است | کلمه الا الله است شربت
شفای سالک که شفا می بخشد | مریضان معنوی را | از هر مرض که هست | که لقاء الخلیل
شفاء العلیل. ترکیب در شربت که ^{۲۰} الا الله است تجلیات ذاتیست که شفا می بخشد
مرضیان معنوی را از مرضی که هست.

لما بدان لی طالب صادق که | زدودن | مرات آینه دل بمصقل لا اله الا الله آنست که اول
نفس را که آتش صفت است در شیوناف که [F. 230a] کوره آتش محبت است در مقابله آینه دل
حبس میباید کرد و زبان را بر کام جسباید | و این نفس را آخر انفاس خود اعتقاد کرده بحركات
ثلاثة و وقوف ثلاثة بجانب آینه دل میباید کشید تا بنفس آتش محبت زنک تعلقات از روی آینه
دل سوخته و زدوده شود حركات ثلاثة آنست که در زمان گفتن لا سر خود را بالا میباید کرد
و در زمان گفتن آله بجانب دست راست میل میباید کرد | تعلقها را که عبارت از زنک آینه
دل است در نظر میباید آورد و بمصقل آله همه را از روی آینه دل زدود و در زمان گفتن
الا الله نفس حبس کرده خود را که آن لستاد آینه دلست متوجه گوشت پاره صنوبری شکل که بر
دست جب است که آن غلاف آینه دلست ساخته بزور هر چه تمام تر بکشد تا اثر حرارت آتش
نفس بتمامی اعضا برسد و بسوزد هر زنک و غباری را که در روی آینه دلست تا آینه دل از
زنک تعلقات زدوده و مجلا شود و بصلاح آید تا تمام جسد نیز بصلاح آید. | قال رسول
الله صلى الله عليه وسلم ان في جسد بن آدم لمضغة اذا صلحت صلح الجسد كله
و اذا فسدت فسد الجسد كله الا وهي القلب. عبارت از ین گوشت پاره است بوقوف
ثلاثة که | وقوف عددی و زمانی و قلبی است وقوف عددی آنکه ذکر را شمرده گوید طاق طاق |
باین طریق که گفته شد | وقوف زمانی آنکه در زمان [حبس] ^{۲۱} کردن نفس و گذاشتن نفس و
مابین النفسون حاضر باشد که [F. 230b] خاطر غیری در دل خطور نکند | وقوف قلبی آنکه در

^{۲۰} Something illegible crossed out here.

^{۲۱} Marginal insertion.

زمان گفتن الا الله دل خود را که عبارت از اندیشهٔ لست که دل حقیقی لست بخدا حاضر
دلرد.

بیت

ذکر گو ذکر تا ترا جانست پاکئ دل ز ذکر زدن است
چون تو فانی شود ز ذکر بذکر ذکر خفیه که گفته اند آنست .

مرتبهٔ اول سه بار گوید اگر نفسش و فاکند پنج بار گوید همچنان طاق طاق گفته می‌رود تا بیک
نفس بست یکبار گوید اینجا محل نتیجه لست گفته اند و عبارت از نتیجه اینجا فانی وجود
بشریت لست | عبارت از وجود بشریت آن تعلقات است که می‌باشد آدمیان را باشیای خود.

بیت

تعلق حجابست بی‌حاصلی جو بیوندها بکسلی واصلی

بیک نفس که به بیست یک رسید اگر زنک یکی ازین تعلقات از روی آینهٔ دل زدوده شده لست
ذکر او نتیجه داده است و اگر نه دلیل است بر بی‌حاصلی عمل او یعنی نقصانی در عمل او واقع
شده لست. احتیاط کند و باز از سر گیرد همچنین طاق طاق گفته می‌رود تا باز به بست یک
رسد | ملاحظ کند اگر نتیجه داده است همچنین طاق طاق می‌گوید تا آنزمانکه تعلقات که
عبارت از وجود بشریت است که زنک آینهٔ دلست بتمامه بسوزد و زدوده شود تا آینهٔ دل مصفا
و مجلا شود و محل نزول سلطان جذبه | شود که جذبه من جذبات الحق توازی عمل
الثقلین.

بیت

جذبه تا یکزمان طیران کنم در هوای لا مکان جولان کنم

| شرایط اول |.

بیت

نخست موعظت پیر^{۲۲} صحبت این حرفست که از مصاحب نا جنس احتراز کنید

^{۲۲} سر؟

شرط دوام دوام و صوست. [F. 231a]

بیت

با طهارت باش پاکی بیشه کن | از عذاب کور نیز | اندیشه کن

| شرط سیوم از دل گوید یعنی از این اندیشه گوید که عبارت از دل حقیقی است و بدل گوید یعنی بگوشت پاره صنوبر الشکل گوید که | بر دست جب ویست و بمعده نگوید که نتیجه نمیدهد.

| شرط چهارم بطریق دوام گوید بحکم حدیث خیر الاعمال ادومها تا نتیجه دهد. بالغرض شخصی اگر هزار سال عمر داشته باشد و دوام عمل نداشته باشد هیچ نتیجه نخواهد داد یعنی در آمدن و رفتن و خولستن و خفتن | در و غط و درس | در بیع و شرا و در همه اوقات و زمان میباید که مشغولی از راه درونرا از دست ندهد تا نتیجه وافر حاصل آید که آن وصل محبوب حقیقی است. افضل ما یلزم الانان نفسه المراقبة و المحاسبة و سياسة عمله بالعلم. بدانکه دوام عمل بی مراقبه و محاسبه ممکن نیست و مراقبه باسباب بودنست بر نفس تا بغفلت نبرارد که اگر حاضری مؤمنی و گر غافلی کافری.

بیت^{۲۳}

ترا یک بند بس در هر دو عالم | که بر ناید ز جانت بی خدا دم

| جه محاسبه در دو زمان میباید کرد سالک طریق را تا اوقات او مضبوط شود و عمل او دایمی | شود تا نتیجه دهد. یکی در زمان سحر بعد از شکر وضو تفکر کند بحکم حدیث تفکر ساعنه خیر من عبادة الثقلین | تخمین کند و به بیند که چند نفس در خواب از وی بغفلت برآمده | باشد بیدار سازد و توبه کند. بعد از آن | صد بار استغفار کند بحکم و المستغفرین بالاسحار | هر بیکاری که در خواب بروی گذشته است از قبیل کار او می شود | بس عمل او دایمی | میشود. | دیگر بعد از [F. 231b] نماز دیگر | محاسبه کند به بیند که از

^{۲۳} This verse also appears in this manuscript on folios 76b and 244a.

ان زمانکه متنبه شده است از خواب | تخمین [کند به بیدار] ^{۲۴} | تا این زمان جند نفس را |
 بحضور و آگاهی | بر آورده است. و جند نفس را بغفلت بیدار سازد آنچه به غفلت بر آورده
 است. توبه کند و هفتار بار استغفار کند کما قال رسول الله صلی الله علیه و سلم
 انی لیغان علی قلبی حتی استغفر الله فی کل یوم سبعین مرة هر بیکاریکه در
 این ضمن | بر وی گذشته است باین توبه و استغفار از قبیل کار میشود. بس عمل او باین
 تدلک | دایمی میشود بس امید است که هر لحظ و هر زمان نتیجه از عمل او مناسب استعداد
 او ظاهر شدن گیرد انشاء الله تعالی.

شرط پنجم بطریق خفیه گوید بر وجهی که اگر بالغرض شخصی بر بهلوی او نشسته باشد نداند در
 ان زمان حرکات ثلاثه را معنوی کند چراکه این نسبت بمثابه جوهریست لولا هر جند پوشیده |
 و بنهان تر لطافتش پشتر.

| شرط ششم احتیاط در لقمه بحد کند که از حرام و شبهه نباشد جه لقمه بمنزله تخم است در
 زمین دل | هر جکاری همان بر داری اگر طیب طیب و اگر خبیث خبیث.

بیت

تخم پراکنده که در کل بود تخم پراکنده گئی دل بود

قال الله تبارک و تعالی و اذکُر رَبَّكَ اِذَا نَسِيتَ ^{۲۵} ای نسیتَ غیرک ثم نسیتَ نفسک
 ثم نسیتَ وصفک. و همچنین باین آداب و شرایط که گفته شد طاق طاق گفته میروند تا
 آنزمانکه وجود بشریت که عبارت از تعلقهای لوست بتمامه منفی و منسی گردد که هیچ چیز از
 نشان غیر و غیریت است در آینه دل او باقی نماند اینست معنی لانسیت غیرک و فنای وجود
 بشیری.

^{۲۴} Marginal insertion.

^{۲۵} Qur'an XVIII:24; the rest of this doesn't seem to appear in the Qur'an.

بیت

غیر حق هر ذره کان مقصود تست
تیغ لا بر کش که [F. 232a] | او معبود
تست

علامات و آثار درین ضمن | حالات | و کیفیات | سکرها و بیخودی ها و مکاشفات و غیره
بسیار باشد که شود | گاه باشد که نشود | از جهت قوت استعداد اینست نهایت ذکر مبتدیان این
طریق باین آداب و شرایط که گفته شد | بعضی از عالمان مبتدیان این طریق و بدایت متوسطان
این طریق آنست که قلب صنوبری الشکل بگفتار در اید باین طریق که مبتدی در ابتدا تکلف
میکرد در حرکات و سکنت این زمان این تکلفها را گذارد و بهمگی بوقوف قلبی متوجه این
گوشت پاره شود اینست بدایت ذکر متوسطان این طریق.

بیت

جون تو فانی ز دکر بذکر
ذکر خفیه که گفته اند آنست

تا آنزمانکه گوشت پاره از گفتن بار ایستد اینست معنی | ثم نسیت نفسک و فنا فی
جراکه گفتار گوشت پاره حدیث نفس است. چونکه گفتارنماند نفس نیز فانی شد آثار و
علامات متوسطان این طریق درین ضمن کیفیات | و بیخودیها و استغراقها میباشد که گاهی
سالک نفس خود را افراموش میکند و گاهی بنفس خود حاضر میشود | جه این را بلسان این
طایفه وجود عدم میگویند | این دو وجود را با یکدیگر وصل میباید کرد تا کار مردان مرد تواند
کرد.

بیت

وصل اعدالم اگر توانی کرد
کار مردان مرد تانی کرد

| این علامات متوسطان این طریق است جه این بیخودی و بی شعوری و صفی است از اوصاف
بشریت | سالک میباید که حضور و آگاهی را که مغز و حقیقت ذکر است بهمگی متوجه این
بیخودی و بی شعوری سازد تا آنزمانکه بیخودی و بی شعوری [F. 232b] بتمامه از وی زایل

شود شعوری و آگاهی که مغز و حقیقت ذکر است بجوهر دل یکی شود که جز حضور و آگاهی در
 دل سالک هیچ نماند اینست وصل اعدام و نهایت ذکر متوسطان و بدایت | منتهیان این طریق |
 نهایت سیر الی الله و بدایت سیر فی الله | فناء فناء فنا و این فنای اتم خاصه | محمد رسول
 الله | صلی الله علیه و سلم و امتان او را بقدر متابعت او ازین سعادت بی نهایت نصیب است.
 بیت

بی فنای مطلق جذب قوی کی حریم وصل را محرم شوی

| جه بدایت ذکر منتهیان این طریق درین مقام انست که حضور و آگاهی که مغز و حقیقت ذکر
 است بهمگی متوجه بآنجناب سازند تا آنزمانکه شعور بشعور نیز نماند هر جند در خود نظر
 کنند جز آگاهی در خود هیچ نیابند و هر جند خواهند که این آگاهی را از خود دور کنند نتوانند
 چراکه آگاهی علی الدوام صفت ذاتی حق است | اینست وجود موهوب حقانی که عوض وجود او
 باو لرزائی داشته اند | فرق بعدالجمع و بقای بعد الفنا نیز عبارت ازین مقام است.

بدان ای طالب صادق که فنا بر سه قسم شد اول فنای وجود بشریت که آن نهایت مبتدیان این
 طریق است. دوام فنای نفس سالک که آن نهایت متوسطان این طریق است. سیوم فنای وصف
 سالک که آن نهایت منتهیان این طریق است. | آثار و علامات و معاینات و مکاشفات و
 مشاهدات و کرامات و مقامات و ظهور حقایق و معارف | اظهار کردن معارف و حقایق متبدیان
 و متوسطان را هیچ وجه جایز نیست اظهار معارف و حقایق [F. 233a] اگر کنند خطا کرده باشند |
 کمترین عقوبت ایشان در دنیا آنست که برین مقام عالی نخواهند رسید چراکه ایشان خدا
 خوانانند.

بیت

کر خدا خوانی مگو سرار عرفان فاش فاش ور خدا دانی بیا سرار حق اظهار کن
 خدا خون کر خدا دل شد بتحقیق بموری داد حق | ملک سلیمان

بعد ازین بدایت مقام سیر فی الله و مقام | کشش | و عشقست.

بیت

استاد تو عشق است جو آنجا برسی
بنده بود اینجا رسید شاه شد
لو خود بزبان حال گوید چون کن
رهبر و رهرو نماند راه شد

این نهایت سیر الی الله است دیگر سالک را رفتار نماند لو را می برند چنانکه بنسبت |
حضرت | واقع شد درین مقام کقوله تعالی سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ
الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ |.^{۲۶}
کر کششی است ناکهان | تا | نبری بخود کمان بیک قبول ماست آن کان سوی مات
میکشد
باش ز بون هر فره تا بکشایدت | کره
درد کزین که درد به کان بذوات
میکشد

| جه این مقام درد و سوز است سرمایه سعادت که میرساند عاشقان حقیقی را بوصل محبوب
حقیقی درد است.

بیت

سرمایه سعادت ما درد یار بود
کر بگویم وصف لو بیحد شود
بس کنم خود زیرکانرا این بس است
ورنه بسعی ماکره از کارگی کشود
این سخن هفتاد تا کاغذ شود
بانک دو کردم اگر در ده کس است

| تمثیل فنای فنای فنا.

بدان لی طالب صادق که این بدان می ماند که خمی بود پیش ازین تهی و خالی پر انگور
ساختند لو را در وی انگور و آب انگور [F. 233b] و تکسک مدتی گذاشتند تبدیل یافت خمر شد
بعد از آن مدتی گذاشتند تبدیل یافت سرکه شد این همه اوصاف و اسما که پیدا شده است در
خم^{۲۷} اوصاف انگور است خم بهمان | حال اصلی خود است خم را از یها هیچ نیست همچنین

^{۲۶} Qur'an XVII:1.

^{۲۷} خمر؟

وجود آدمی نیز مثل آن خم است که لولا نبود و هیچ چیز در وی نبود حق، سبحانه و تعالی، بید
 قدرت خود در جهل صباح خم وجود آدمی را راست ساخت | قال النبی | علیه السلام عن
 الله تعالی خمرت طینت آدم بیدی اربعین صباحاً. | بعد از آن از روح خود در قالب
 آدم دمید کقوله تعالی وَ نَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي.^{۲۸}
 خاک ماکل کرد در جهل بامدلا بعد از آن جانرا در و آرام داد

همچنان خم که لولا در وی هیچ چیز نبود بعد از انداختن انگور در وی این اوصاف بمروور
 ایام پیدا شد همچنین در کالبد آدمی نیز بعد از دمیدن روح الهی و آمدن او بدنیا این همه
 اوصاف و اسماء بشریت پیدا شد و غلبه کرد بر اوصاف روح بهمین اوصاف و اسماء بشریت او را
 میخوانند سالک خواهد که باز اوصاف | الهی را در خود یابد بی آنکه این اوصاف بشریت را از
 خود دور کند ممکن نیست همچنان | خم سرکه که خواهند که او را محل غسل سازند لولا تا
 سرکه را از وی نگیرند بعد از آن تکسکها از وی دور نکنند بعد از آن دردبها که در تک خم
 بسته است | شست شوی نکنند قابل آن نمیشود که غسل در وی پر کنند. بس خم فانی شد
 یعنی خالی و تهی | شد. از اوصاف انگوری بعد از آن از غسل پر ساختند این زمان هر چه از
 خم ظاهر میشود [F. 234a] از آن غسل است انگور را هیچ نیست همچنین هر جگاه که سالکان
 طریق خم استعدادات خود را او | اوصاف و اسماء بشریت بیکی ازین طریقی که پشتر گفته شد
 بتمامه خالی و تهی ساختند | فانی شدند که هیچ چیز از اوصاف و اسماء بشریت در ایشان باقی
 نماند بعد از آن محل آن شد که اوصاف و اسماء الهی در ایشان ظهور کند یعنی دریاها فیض
 | رحمت الهی را در خم استعداد ایشان ریختن گیرند. بعد ازین هر چه ظاهر میشود از ایشان
 همه نتیجه فیض | رحمت الهی است همچنانکه حضرت | صلی الله علیه و سلم بعد از آنکه خم
 استعداد شریف خود را از اوصاف بشریت بتمامه خالی ساخته بودند حق، سبحانه و تعالی، از
 وجود شریف ایشان مشت ریکی بر چشم کافران پاشید و گفت | سبحانه و تعالی مارمیت

^{۲۸} Qur'an XV:29; XXXVIII:72.

اذرمیت ولكن الله رمى.^{۲۹}

مارمیت اذرمیت بی ویست

همجنین قال الله لڑ صمتش بجست

بس آنچه لڑ ایشان | ظاهر شد لڑ وجود شریف حق، سبحانه و تعالی، بود ایشان را هیچ نبود | عبارت لڑ وجود موهوب حقانی این وجود است مقام بی بیصر و بی یبطش و بی یسمع این مقام است. هر چه می بینند و | می شنوند و هر | جا | می روند و هر چه می گویند و می فرمایند باین وجود شریف است | کامل مکمل عبارت لڑ | وجود شریف این طایفه است که استعداد شریف خود را باین طریق که گفته شد تمام خالی ساخته اند باین وجود شریف مشرف ساخته اند | هر چه می گویند و می کنند همه نور و صفاست چونکه بآن وجود [F. 234b] شریف است | هر جگاهی که سالکان طریق بیکی لڑین طریق که گفته شد خم استعدادات خود را لڑنجاسات بشریت خالی ساختند وقت آن شد که سلطان عشق نزول فرماید کقوله تعالی ان الملوك اذا دخلوا اقرباً افسدوها و جعلوا اعزة اهلها اذله.^{۳۰}

وجود کشور | عقل لڑ خروج عشق ویران شد سباه عشق هم ملک درون بکرفت هم بیرون

چونکه شهر دل پیش لڑین لڑان نفس و شیطان و طبیعت بود. بعد لڑ نزول سلطان جذبه ویران ساخت آن نظام ایشانرا | اغر شهر دل که نفس و شیطان بودند خوار و ذلیل بر زمین زد بعد لڑین حکم مر سلطان جذبه راست هر چه میگوید و میکند حکم لوست | جذبه من جذبات الحق توازی عمل الثقلین.

جذبه تا یکزمان طیران کنم در هوای لا مکان جولان کنم

بدان لی طالب صادق که اکابر طریقت | تعبیر لڑ جذبه بعشق نیز کرده اند هر جگاهی که سلطان عشق در شهر دل عبارت لڑ خم استعداد سالکانست نزول فرمود خم استعداد ایشان گاهی

^{۲۹} Qur'an VIII:17.

^{۳۰} Qur'an XXVII:34.

پر بر آمده مغلوب و مستغرق و مستهلک شدند نعرهٔ سبحانی و ما اعظم شأنی و لیس فی جیتی |
 الله بر آوردند چه عجب باشد وقتی که خم سرکه از سرکایی بتمامه خالی شد و پر شد از عسل
 حقیقی بیرون و درون او اگر درین زمان از خم فریاد بر آید که منم عسل چه غریب باشد | العارف
 یکفیه الاشاره چه درین مقام زبان | دل عاشقان | حقیقی این ترنم [F. 235a] می سراید که:

بیت

عشق آمد و شد جو خونم اندر رک پوست	تی کرد مرا از من پر کرد ز دوست
لجزای وجودم همگی دوست گرفت	نامیست ز من بر من باقی همه دوست
بس کنم خود زیرکانرا این بس است	بانک دو کردم اگر در ده کس است
گر ندلرم از شکر جز نام بهر	این بسی خوشتر که اندر کام زهر
گر نیم ز ایشان از ایشان گفته ام	خوش دلم کین قصه از جان گفته ام
آخرم ز ان کار و ان کردی رسد	قسم من ز ان رفتگان دردی رسد
غرض نقشیست کز ما باز ماند	که هستی را نمی بینم بقایی
مگر صاحبدلی روزی برحمت	کند در حق درویشان دعایی

تمت تمت

تمت

بسم الله الرحمن الرحيم

حمد بسیار و ثناء بیشمار مر خداوندی را | که هژده هزار عالم را از برای مشاهده جمال و جلال
خود خلق کرد. و در هر عالمی مناسب استعداد آن عالم از جمال و جلال خود ظاهر ساخت.

بیت

بقدر آینه حسن تو می نماید روی دروغ کاینه ما نهفته در زنگست

و حضرت آدم | را صلوة الرحمن علیه از همه عالم برگزید. و سینه مبارک او را مظهر جمال و
جلال خود همچنانکه بود گردانید. کقوله تعالی: وَ لَقَدْ كَرَّمْنَا نَبِيَّ آدَمَ وَ حَمَلْنَاهُمْ فِي
الْبَرِّ وَ الْبَحْرِ^۱. هیچ چیز نماند در ممکن غیب آلهی که الا در سینه مبارک او ظاهر
ساخت.

بیت

جو آدم را فرستادیم بیرون جمال خویش بر صحرا نهادیم

و صد هزار درود و تحیت بی شمار بر حضرت سید اولین و آخرین حضرت محمد رسول
الله، صلی الله علیه و سلم، باد که هژده هزار عالم را بطفیل وجود شریف او خلق کرد که لو
لاک لما خلقت الا فلاك.

اگر عشقش نیاوردی وجودم از عدم بیرون ز اقلیم عدم ننهادی می هرگز قدم بیرون

بعد از آن، بر آل و اصحاب کرام او که رهنمایان راه دین و پشویان علم | یقینند باد.

بیت

| رهنمایانیکه ره بین آمدند
جان خود را عین حسرت^۲ ساختند
گاه بیگاه از بی این آمدند
همره جان عجز و حیرت ساختند.

^۱ Qur'an: XVII:70.

^۲ حسرت تو

اما بعد سبب تأليف اين نسخه شريف آن بود، | حضرت سلطنت شعاری مقبول حضرت رحمن |
 مخلص و معتقد درويشان [F. 236a] بل محبوب قلوب ايشان جناب خبت مآب سعادت اکتساب
 سلطان السلاطين و برهان المخلصين محر اسرار نهانی بصورت حضرت سلطان اسکندر
 ثانی و بسيرت خسرو دو | جهانی زاد الله تعالى ظلال برکاته و حسناته علی | جميع الفقراء و
 الرعية من المؤمنين و المؤمنات و المسلمين و المسلمات کثر و طول الله تعالى
 علم و عمله و معرفته حياته الى يوم البعث و الميعاد آمين رب العالمين.
 مصراع: اين دعا را ز ... خلق جهان آمين باد

بعد از دخول در نسبت شريف اين طایفه عليه قدس الله | ارواهم، | مشرف شدن وجود شريف
 ايشان بباد نوروzy که عبارت از نفس شريف و نظر شريف و صحبت شريف | اين طایفه عليه
 است | بهترين جميع اعمال پش خدای تعالى صحبت شريف ايشانست.
 بيت

هر که با او نشست در عملست
 رهبرت سوی وصل جانانست

صحبت بیر به ز هر عملست
 اين عمل همجور از بنهانست

| و مشرف شدن ايشان بحالات و کیفیات و با علی مقامات اين طایفه عليه و معاونت نمودن
 ايشان | طالبان و فقرا را که معاونت نمودن برادران مؤمن بدست و ساير جولاح همه نور و
 صفاست علی الخصوص معاونت طالبان و فقرای اين طريق | و ترویج دادن ايشان اين نسبت
 شريف را چونکه مقرر است پش اين طایفه که بی معاونت پادشاه زمانکه مخلص و معتقد اين
 نسبت شريف باشد ترویج اين نسبت شريف در میان فقراء و رعایا نمیتوان کرد. [F. 236b]
 كما قال النبي عليه الصلوة و السلام: النَّاسُ عَلَى دِينِ مُلُوكِهِمْ.

از ظلمت محض یا خود از خالص نور	معشوقه‌هم صفت که آید بطهور
بر دین ملوکست رعیت معمور	عاشق بهمان صفت موصف گردد
آب از لوله روان در گولها	شه جو حوضی دار چشم چون لولها
هر یکی لوله دهد خوش ذوقناک	آب جمله کرزیکه حوضیست پاک
هر یکی لوله همان آرد پدید	وردان حوض آب شور است پلید
چون لشر کرد است در کل بدن	خوی شاهنشاه جانی بی وطن

بعد از حصول این معنی | ضعیف‌ترین از خادمان این مخدومان خولست که از جهت شکر این نعمت | شریف و طلب‌زیادتئی این | نسخه نویسد. کقوله تعالی و لئن شکر تم لازید نکم.^۲

نه بمیدان شکر گویی بای	بتو نعمت ز دست هر که رسد
تارک شکر بنده گان خدای	کی بشکر خدا قیام کند

در بیان این حدیث شریف قال النبی علیه السلام: اغتنموا برد التربیع فانها یعمل با بدانکم کمایعمل باشجارکم و اجتنبوا برد الحریف فانها یعمل با بدانکم کمایعمل باشجارکم. تا همگنرا معلوم شود که از احادیث نبوی ظاهر و باطن مراد است. | آنچه از ظاهر این حدیث شریف معلوم میشود که آنست که غنیمت درید باد بهاریرا و بدنهای خود را از و میپوشانید که آن میکند با بدنهای شما که در بهاران با درختان شمایان میکند یعنی درختان که در زمستان با آثار تجلی قهریه آلهی از برگ و بر خالی و | خشک گشته اند. و زمینها از سبزه و ریاحین [F. 237a] و از گل و سنبل خشک شده، بمجرد رسیدن باد بهاری که آثار لطف و رحمت آلهی است، همه باز از سر | سبز و خرم میگردند زمین و درختان همه | در حرکت می آیند. غنجه و گل و میوه ها بتدریج در ایشان پیدا شدن و میگیرد و بختن و ریختن میگیرد. همچنین بمجرد رسیدن بادبهاریکه عبارت از آثار تجلی لطف آلهی است بابدنهای شما که از سرمای زمستان که آثار تجلی قهر آلهی تیره و فسرده شده است. دور میسازد غنجهها و گلها | مشاهدات | بتدریج و میوه‌های معاینات پیدا

^۲ Qur'an XIV:7.

میسازد.

بیت

گفت پیغامبر | بیارن زینهار
آنچه با برگ درختان میکند
تن میپوشانید از باد بهار
با تن جان شما آن میکند

بدن ای طالب صادق که مراد از باد بهاری که | حضرت، صلی الله علیه و سلم، فرموده اند |
غنیمت دلرید، و تن میپوشانید میتواند بود | بحقیقت که عبارت از نفس شریف و صحبت شریف
و | نظر شریف این طایفه علیه باشد قدس الله ارواحهم، چونکه نفس شریف | این طایفه را نیز این
خاصیت است | بعد از رسیدن | نفس شریف ایشان بآید و زمینهای | طالبان این معانی که گفته
شد و صد هزار جندل از معارف حقایق در دل ایشان بیدار میسازد.

اما بدن ای طالب صادق که این موقوفست لولا بدانکه حق، شبخانه در زمین | طالبان بصف
لرات تجلی فرماید. و این درد طلب در ایشان | بیدار شود و کشد ایشانرا بصحبت شریف
این طایفه

بیت

تجلی ربه فی ذاته کل
در طلب زن دایما تو هر دو دلاست
لعمرك لا تغافل عنه فافهم [F. 237b]
این طلب در راه نیکو رهبر است

چراکه المرید مراد گفته اند. | بعد از بیدار شدن درد طلب در باطن طالبان بحکم حدیث
من طلب شیئاً وجد وجد و کشیدن درد طلب ایشانرا بصحبت شریف این طایفه و مشرف شدن
زمین دل و بدن ایشان بانفاس شریف و نظر شریف و صحبت شریف ایشان و سبز شدن شجره طیبه
در زمین دل | ایشان کَشَجَرَة طَيِّبَة اَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ ° بعد از مشرف
شدن طالبان بصحبت شریف این طایفه بحکم حدیث: خیر الا عمال ادومها مدلومت نمودن
بصحبت شریف این طایفه | هر لحظه و هر زمان ببرکت انفاس شریف ایشان شجره طیبه سبزه | و

Something illegible at the end of the line here. ^۴

Qur'an XIV:24. ^۵

تازه تر می‌گردد. | بتدریج بآن کمالی که میباید میرسد، چونکه و سنت الله جنین جاری شده
است که همه کس و همه چیز بتدریج بترهیب کامل | مکمل بکمال خود میرسد.

بیت

هیجکس را از خود انگیزی نشد	هیجکس از خویشتن چیزی نشد
دانه انگور تخم خربزه	تا بر دهقان نرفت چیزی نشد
تا برون نارند آهن را از سنگ	هیچ آهن خنجر تیزی نشد
هیچ حلویی نشد استاد کار	تا که شاکرد شکر ریزی نشد
نام مولانا نشد سلطان عشق	تا غلام شمس تبریزی نشد

همچنانکه کسی خواهد که شجری یا نباتی را بکمالی که میباید برساند. لولا | زمین او را
مناسب میباید سازد. بعد از آن تخمی | که میخواهد از شجر و نبات در و نبشاند. بعد از آن
بتدریج تربیتی که تعلق باو دلرد بکند | چونکه بهمین بآن کمالی که میباید [F. 238a] نمیرسد
حق، سبحانه تعالی، بکمال عنایت و فضل و کرم خود ابرو باد و مه و خورشید و فلک را | مری
لو میکردند تا آن کمال او را حاصل شود.

بیت

ابر و باد و مه خورشید فلک در کارند	تا تو نانی بکف آری بغفلت نخوری
همه از بهر تو سرگشته فرمان بر دلر	شوط انصاف نباشد که تو فرمان نبری

همچنانکه در تربیت اشجار و نباتات | با وجود این همه فیض بواسطه ابر و باد و غیره بی
وجود تربیت انسان کامل مکمل او نیز بتدریج ممکن نیست | همچنین در تربیت طالبان نیز چه
هر گاهی که مشرف شدن بصحبت شریف این طایفه و انفاس شریف ایشان که معبر است. به باد
بهار، لولا شجره محبت در حرکت می آید. | بترویج هر لحظ سبزتر و تازه تر می‌گردد.
بعد از این مرتبه شجری میرسد.

بیت

شجری با ثمری همی با شجری	امر ساریست معین همجا در امکان
بر دلرند	

بعد از آن غنجهای میوه در و بیداشدن میگیرد. | بعد از آن گلهای مشاهدات | در وی
 شگفتن میگیرد. | بعد از آن میوههای معاینات در وی بیداشدن میگیرد. | بتدریج بحرلوت
 انفاس شریفه این طایفه سختن و ریختن میگیرد. | بعد از آن بیر مغانکه عبارت ازین طایفه
 است، بعضی میوها که مناسب افشردنست می فشارد و در خمها که در خمخانهای وحدتست
 پیر میسازد و میگذارد. | بتدریج بحرلوت آتش محبت در شورش و در جوشش میدراید.

بیت

آتش عشق است کاندن نی فتاد جوشش عشق است کاندن می فتاد

| بعد از آن بمرتبه اسکار میرسد، بعد از آن [F. 238b] بیر مغان قطره قطره ازین شراب
 محبت | بر کام جان طالبان که در مجلس شریف لویند، بقدر استعداد ایشان میجکانند.

بیت

خم دیرینه می پیر منست ای ساقی هر دم فیض دگر میرسد از باطن بیر

بدان ای طالب صادق که مراد ازین شراب محبت که گفته شد میجکانند بیر مغان بر کام جان
 طالبان فیض مالانهای الهی است که از خمخانهای وحدت هر لحظ و هر زمان بی واسطه از
 عالم بالا بر باطن شریف بیر میریزند. بقدر استعداد طالبانکه در مجلس شریف لویند.

بیت

بقدر آینه حسن توی می نماید روی دریغ کاینه ما نهفته در زنکست

| بیر نیز بقدر استعداد هر کس ازین فیض تقسیم میکند.

بیت

قسمتی گوز لزل رفت جه شاید کردن من بر آن قسمتم لرزاهد اگر خمارم

| اما از فایض شدن هر فیضی بر باطن بیر از عالم بالا و قسمت کردن او بر دیگران قوتی در
 باطن بیر بیداشد که قابل چند همجو فیض دیگر میشود | از | هر چند فیض پیش استعداد
 پیش هر جند استعداد پیش فیض پیش.

بیت

در جنین دردی بدرمانش مرس

همجنین میرو به پایانش مرس

| مبالغه انبیا و اولیا در کثرت یارن لُزینجهت بوده است. | غالباً هر جند یار پیش فیض پیش
 هر جند فیض پیش کمال پیش چونکه کمال در کثرت یارن بوده است. انبیا و اولیا مبالغه
 بسیار نمودند درین باب |.

بیت

معجزه بنمود همراهان بجست

هر نبی کاندردین راه درست

دشمنانرا بشکند تیغ سنان

زانکه انبوهی جمع کاروان

همجو بتکر لُز حجر یاری تراش [F. 239a]

حاصل این آمد که یار جمع باش

قال النبی | علیه السلام: اغتنمو ابرد الربیع فانها یعمل بابد انکم کما یعمل
 با شجارکم.

بدان لی طالب صادق که بعد لُز بیداشدن درد طلب در باطن یکی که عبارت لُز تجلی آلهی
 است بصفت لولات | بیقرل و بی آرام ساختن لورا و کشیدن لورا بصحبت شریف این طایفه
 ویا این طایفه را بصحبت لورساندن لُز جهت شفقت و تربیت لوجنانکه گفته اند.

بیت

یا باد لولات طلب در تو جهد

گر دولت درد دین ترا دست دهد

یا شیخ دو لسه روی سوی تو نهد

یا موی کشان ترا بر شیخ برد

بهر حال بعد لُز | بیداشدن درد دین که عبارت لُز درد طلب است و مشرف ساختن حق سبحانه
 و تعالی لورا بصحبت شریف این طایفه و انقاس شریف ایشان که عبارت لُز بادبهاریست هر
 لحظ و هر زمان بیداشدن حالات و کیفیات جنانکه گفته شد لول نشانیدن و بیداشدن تخم محبت
 در زمین دل سالک بوزیدن بادبهاریکه عبارت لُز نفس شریف این طایفه است و بیداشدن
 میوه‌های معاینات. بحکم حدیث: اغتنم الفرص فان فواتها غصص.
 دم را بنواز دل و غنیمت شمار عمر آنها که رفته اند خراب همین دم اند

فرصت و صحبت این طایفه را غنیمت بیاید شمرد تا بمرور ایام با نفس آتش صفت | او
میوهای معاینات بختن و ریختن گیرد انشاء الله |.

بدان لی طالب صادق که اگرچه حق، سبحانه و تعالی، را اوصاف بی نهایت است، لهما اصل
همه این دو صفت است، صفت بسط و صفت فیض، چه صفت بسط اکثر حفاست [F. 239b]
بطریق عموم که در بهار آن در همه چیز ظاهر میشود همچنانکه به نسبت زمین و درختان بسط
و گشادی در ایشان پیدا میسازد همچنین بواسطه نفس شریف این طایفه نیز به نسبت طالبان
هر لحظه و هر زمان بسطی و گشادی در دل | ایشان پیدا میشود.

دیگر آنکه بوزیدن نفس آتش صفت این طایفه و سنک دل طالب را نرم ساختن و ظاهر
ساختن آتش محبتی را که در ته دل طالبانست و سوختن حجابانی را که میان عاشق و
معشوقست چرا که هیچ ته دلی نیست که آتش محبت آلهی در و پوشیده و بنهان نیست آن جز
برسیدن نفس آتش صفت این طایفه ظاهر نمیشود.

بیت
آشی از عشق در جان بر فروز
سر بسر فکر عبارت را بسور

دیگر بدانکه غرض و مقصود حق سبحانه و تعالی، از خلقت بشرا اظهار محبت خودش بود.
بیت

غرض از عشق توام جاشنی درد غم است
ورنه زیر فلک اسباب تنعم چه کمست

مراد از درد آن شعله آتش محبتی است که بواسطه پیر از ته دل طالبان سر بر میزند و میسوزد
هر چه نشان غیر معشوق است.

بیت
عشق آن شعله است کو جون بر فروخت
هر چه جز معشوق باقی جمله سوخت

و نیز مراد از درد آن آتش محبتی است که از ته دل سالک بر سر میزند و میسوزد هر چه نشان

عقل و فهم و غیر محبوبست.

بیت

عشق اینجا آتش است غفل دود عشق جون آید گریزد عقل زود

| عبارت از عشق آن شاه باز حقیقی است [F. 240a] که هر لحظه و هر زمان از آشیان دل سالک
پرواز میکند، و میرساند خود را بمحبوب حقیقی که حق است، سبحانه و تعالی.

بیت

عشق را پانصد پرست هر پری از فرار عرش تا تحت^۷ الثری

بدان لی طالب صادق که هر شیرینی و خوشی که | از هر | کس از سخنان این طایفه ظاهر شده
است | از شیرینی عشق است.

بیت

کر عشق نبود غم عشق نبود جندین سخن خوب که گفتی | که شنیدی
کر باد نبود که سر زلف ربودی رخساره معشوق بعاشق که نمودی

بدانکه عشق آن شیر شرزه و ایست که بعد از بیداشدن او در بیشه دل سالک میدرآید، و
می گریزند هر شیر و گرگ و روباهی | که در بیشه دل سالک بود که آن عبارت از نفس و
شیطان و توابع ایشانست. الشَّيْطَانُ يَفِرُّ مِنْ ظِلِّ عَمْرٍ.

مسلمانان مرا ترک نیست یغمایی که او صفهای شیرانرا بدراند به تنهای
به پیش خلق نامش عشق به پیش من بلای جان بلا و محنت شیرین که جز با او نیاسایی
دهان عشق میخندد دو چشم عشق میگیرد که حلوا سخت شیرینست و نا بیداست
حلوایی

بدانکه عبارت از عشق آن میل و کششی است که میکشد عاشق سوخته را بجانب معشوق.

بیت

گر کششی است ناگهان تا نبری بخود کمان بیک قبول ماست آن کان سوی مات
میکشد

^۷ تخت؟

بدانکه عشق آن زیخیرِست که میکشد مجنونان محب را بجانب محبوب.

بیت

بزیخیر از جه میدلوی رقیب آن سر و دلجو را مر از بخیر میباید که من دیوانه ام او را

بدانکه عشق آن بلاء | محنت^۸ شیرینی است که جز محبان [F. 240b] مجنون قدر آن نمیدانند.

هر که در حلقه ایشان نبوده خبر از این معنی ندارد.

بیت

سلسله موی دوست حلقه دلم بلاست هر که درین حلقه نیست غافل ازین ما
جر است

بدانکه درد عبارت از آن سوز و المیست که از فرقت محبوب آتش صفت از | دل محب سربر

میزند و میسوزد هر چه نشان غیر محبوبست.

بیت

بسوز و گریه زانم در فغان از روزگار خود که غیر از حسرت دردم نشد حاصل زیار
خود

بدانکه درد محبوب مر محب را خوشتر است از هر خوشی که در دنیا و آخرت است.

بیت

ذره درد خدا در دل ترا بهتر از هر دو جهان حاصل ترا

بدانکه شرف انسان بر جمیع مخلوقات از جهت درد است، و فضیلت انبیا و اولیا بر یکدیگران از

زیادتی درد است.

بیت

درد آمد خوشتر از ملک جهان تا بخوانی مر خدا را در نهان

ولهذا ازینجهت حضرت | صلی الله علیه و سلم فرمود: ما فضلکم ابو بکر بکثرة صلوه

و لاصوم و لکن شیئی و قر فی صدره | عبارت از آن شیئی کمال درد و محبت بود که

^۸ محبت؟

آتش | محبت جگر مبارکش را سوخته برد | هر جگاهی که آهی میکشید، هفت محله بوی جگر سوخته می شنیدند. این بود سبب فضیلت او بر یاران دیگر.

بیت

هر آه جگر سوز که از سینه بر آید دودبست کذب بوی کباب جگر آید

| سرمایه سعادت که میرساند عاشقان سوخته را بوصل محبوب حقیقی درد است.

بیت

سرمایه سعادت ما درد یار بود ورنه بسعی ما کره از کار کی کشود
وصف عشق ل^۹ من بگویم بر دوام صدقیامت [F. 241a] بگذرد و ن نا

تمام

ذوق نکته عشق از من میروید نقش خدمت نقش دیگر میشود
بس کنم خود زیر کانرا این بس است بانک دو کردم اگر در ده کس است

العارف یکفیه الاشارة | اجتنبو ابرد الخریف فانها يعمل بابدانکم كما يعمل
با شجارکم.

بدان لی طالب صادق که مراد از برد خریف بحقیقت میتواند بود که نفس سرد بیدردان و منکران
باشد، چراکه بمجرد رسیدن نفس شوم ایشان بهر کس فسرده گی و تیره گی پیدا میسازد
که از رفتار و اعمال و کردار نیک باز می مانند اجتناب از و باید کرد، نعوذ بالله من
شرور انفسنا و من سئیات اعمالنا.

رباعی

با هر که نشستی نشد جمع دلت وز تو نرهید ز حمت آب گلت
زینها از ان قوم گریزان میباش ورنه نکند روح عزیزان بجلت^{۱۰}

همچنانکه بنفس سرد سرمای زمستان که آثار تجلی | آلهی است بر درختان ر بدن مسلمانان
فسرده گی و بی برگی در درختان و بدن مسلمانان پیدا میشود که درختان از برگ و بار

ل^۹؟

بحلت^{۱۰}؟

می مانند | زمینها از سبزه و گل و ریاحین، و بنغشه خشک میکردند. همچنین برسیدن نفس
شوم بیدردن و منکران بز رمین دل طالبان همه از رفتار و اعمال نیک باز می مانند و خشک
میکردند. و رفتار ایشان بیدامی سازند چراکه اینها ابلهانند از کمال ابلهی منکرند طریق انبیا و
ولیا را تا توانی از صحبت شوم ایشان دور و گریزن میباش.

بیت

ز ابلهان بگریز چون عیسی گریخت صحبت | ابله بسی خونها | بریخت

بدن لی طالب صادق که هر دغدغه و خیال [F. 241b] و اندیشه که بیدامی شود از دو چیز است از
لقمه و مصاحبت مصاحبان | آدمی. | قابلست که با هر که می نشیند رنگ همانکس بیدامی
میسازد. | اگر با صلحا و فقرا و عاشقان می نشیند از قبیل ایشان میشود تا توانی نشست
و خواست خبر^{۱۱} باین جماعت نکنی.

بیت

با عاشقان نشین همه عاشقی کزین با آنکه نیست عاشق یکدم مشوقرین

اگر با غالباً و عالیجنابان نشست و خواست میکند از قبیل ایشان میشود.

بیت

یار غالب شو که تا غالب شوی یار مغلوبان مشو توی غوی

اگر نعوذ بالله نشست و خواست با بدن و بفساق و فجار میکند، از قبیل ایشان میشود.

بیت

با بدن کم نشین که صحبت بد	گرجه باکی ترا پلید کند
آفتابی بدین بزرگی را	ذره ابر نا پدید کند
بسر نوح با بدن بنشست	خاندان نبوتش کم شد
سگ اصحاب کهف روزی جند	بی نیکان گرفت مردم شد

اگر با نیک مردن می نشیند اگر همه سگی است که از قبیل ایشان میشود.

^{۱۱} جز؟

بیت

سگ اصحاب کُهِف روز جند بی نیکان گرفتُ مردم

وقتی که دانستی که هر صفت نا خویش که در تو پیدا میشود از | نشست و خواست باین
جماعت است تا توانی از صحبت | ایشان گریزان میباش.

بیت

دل از قید حریفان بی خرد بگریز تو مرغ زیرگی از دلمُ دیوَد بگریز
گریختن ز حسد تا بکی ز اهل صفا اگر صفایی دلی دلی از حسد بگریز

| دیگر بدانکه هر فکر و اندیشه که پیدا میشود در آدمی نتیجه لقمه است | لقمه در وجود آدمی
بمنزله تخم است در زمین [F. 242a] هر چه کاری همان برد لری |.

بیت

هر جنس که کاری هم از آن جنس بدروی گر نیک مرد راهی برو تخم بد مکار

اگر لقمه طیب در زمین دل بکاری همه اوصاف نیک از و ظاهر میشود و افعال خوش در وجود
می آید با خلق خدا معاش نیک و نیکیها میکنی، طاعات و عبادات و خیرات از تو در وجود
می آید. این همه و صد هزار جندان نیکیها و خوشیها از لقمه حلال پیدا میشود اغتنمو ابرد
الرَّیْع. بس تا توانی جز لقمه حلال نخوری و غنیمت شماری.

بیت

هر جنس که کاری هم از آن جنس بد روی گر نیک مرد راهی برو تخم بد مکار

اگر نعوذ بالله در زمین دل لقمه حرام بکاری نتیجه اش همه اوصاف ناخوش در وجود خواهد
آمد مثل حقد و حسد و فسق و فجور و زنا | مثل اینها صد هزار افعال زشت از تو در وجود
خواهد آمد نعوذ بالله. از اینها | صد هزار تفرقه و پریشانی در زمین دل | پیدا خواهد شد.

بیت

تخم پراکنده که در گل بود تخم پراکنده گی دل بود

اجتنبو ابرد الخریف تا توانی اجتناب از ینها بنمای. وقتی که دانستی که هر چه در تو
 پیدا می‌شده است نتیجه لقمه و از مصاحبت مصاحبان می‌بوده بر تو باد که جز حلال نخوری
 نشست و خواست جز بعاشقان و عارفان نکنی.

بیت

با عاشقان نشین همه عاشقی کزین با آنکه نیست عاشق یکدم مشوقرین

قال النبی علیه الصلوة و السلام: اجتنبو ابرد الخریف فانها یعمل با بدانکم
 کما یعمل با شجارکم.

بدان ای طالب صادق که از برد خریف که فرمودند حضرت صلی الله علیه و سلم بحقیقت
 اجتناب از ین [F. 243b]^{۱۲} دو چیز است غالبا که گفته شد سرمائه همه حرایبها از ین دو چیز
 است. تا توانی اجتناب از ینها بنمای | به بر دربیع که بحقیقت عبارت از نفس شریف و صحبت
 این طایفه علیه است، اگر یابی بکن | صحبت شریف | او و سرمایه سعادت که عمر است غیمت
 شمار اغتنم الفرص فان فوتها غُصَص.
 دم را بناز دلار و غنیمت شمار عمر آنها که رفته اند خراب همین دم اند

| بهمگی عمر شریف خود راجز در خدمت و ملازمت | صحبت شریف | او صرف | مکن که
 بهترین جمیع طاعات و عبادات صحبت شریف این طایفه | است | قدس الله سرارهم.

| بیت

یا علی از جمله طاعات راه بر گزین تو سایه خاص آله
 هر کسی در طاعتی بگریختند خوشتن را مخلصی انگیختند
 تو بر و در سایه عاقل گریز تا رهی^{۱۳} از ین دشمن بنهان ستیز
 | از همه طاعات ایت خوشتر است سبق یا بی برهرن سابق که هست

بدان ای طالب صادق که مراد و مقصود حق، سبحانه و تعالی، از جمیع علوم و اعمال و کردار و

^{۱۲} Foliation error: dupe photos.

^{۱۳} زهی؟

افعال و ذکر و فکر بنده ها و خلق کردن ایشان ظهور محبت خودش بود.

بیت

غرض از عشق توام جاشنی درد غم است ورنه زیر فلک اسباب تنعم چه کمست

| اگر | بنده علم اولین و آخرین تحصیل کند و اعمال اولین و آخرین کند | بی خدمت و ملازمت و لرات این طایفه علیه این | معنی محصول او نمیگردد.

بیت

بی عنایات حق خاصان حق کر ملک باشد سیاهستش ورق

| آن کمالی که مقصود است از آوردن او بدنیا حاصل | نمیشود.

بیت

ناکهای از جاه جان افتاد اندر چاه تن	مصلحت بود اینک قاسم بهر تحصیل کمال
نا تمامان جهانرا بکند کار تمام	[F. 244a] صمت جوع سهر عزلت ذکر بدوام
بیر صاحب دل کامل صفت بحر آشام	اصل این جمله کمالات بجزم شد نیست

بدان لی طالب صادق که چونکه غرض از خلقت بشر محبت رب العالمین است حصول این معنی جز در صحبت کامل مکمل که اوین معنی را از کامل مکمل دیگر گرفته باشد همچنین معنعن تا حضرت صلی الله علیه و سلم ممکن نیست. عبارت از کامل مکمل آن سعادت مندیست که بورزش این نسبت شریف در صحبت کامل مکمل مدتی مدید تمام از مقام وجود و هستی بیرون آمده و بفنای اتم که خاصه حضرت محمد رسول الله است صلی الله علیه و سلم رسیده باشد.

بیت

بی فنای مطلق جذب قوی کی حریم وصل را محرم شوی

بعد از آن حق سبحانه و تعالی او را محرم اسرار خود ساخته بوجود موهوب حقانی. از پیش خود او را مشرف کرد انیده که هر چه میکرده باشد بآن وجود شریف میکرده باشد. کما قال النبی علیه السلام عن الله تعالی بی یسمع و بی یبصر و بی یبطش. همچنانکه درین مقام به

نسبت حضرت صلی الله علیه و سلم واقع شد من الله تعالی مارمیت اذرمیت ولكن الله رمی.

مارمیت اذرمیت بی ویست همچنین قال الله از صمتش بجست

بدان ای طالب صادق که فنا بر سه قسم است: اول فنای وجود بشریت است از سالک. [بعد از
 آن فنای نفس سالک]^{۱۴}. | بعد از آن فنای وصف سالک. کقوله تعالی: و اذکر ربک
 اذانسیت،^{۱۵} لی نسیت غیرک ثم نسیت نفسک ثم نسیت وصفک.

| بدان ای طالب صادق که تا سالک طریق [F. 244b] بورزش این نسبت شریف عزیزان بعد از قبول
 کردن از کامل مکمل...^{۱۶} طریق دوام کماقال النبی علیه السلام خیر الاعمال ادومها
 شر فنا شده این سه فنا که گفته شد طی نا کرده این سه مقام فنا را و مشرف نشده | بوجود
 موهوب حقانی | محل آن نیست که سالک از مقام تکمیل و ارشاد دم زند اگر پیش از ینها که
 گفته شد سخضی از ارشاد دم زند. و دعوی ارشاد کند قصد در هلاکی خود و جماعتی کرده
 باشد نعوذ بالله من ذلک عبارت از ضال مضل این شخص است.

بیت

تا که تو دم میزنی همدم نه تا که مویی مانده محرم نه

| چونکه آمد سخنان موقوفست بر گشیدن کشنده.

بیت

گر سخن کش یابم اندر انجمن چون گل صد برگ رویم در جمن

اگر گشند ها عالی همت و عالیجناب و عالی استعدادند لاجرم سخنان عالی از عالم بالا اولاً
 بر قلب منور این طایفه میریزند بقدر استعداد هر کس.

^{۱۴} Marginal insertion.

^{۱۵} Qur'an XVIII:24; the rest of this doesn't seem to appear in the Qur'an.

^{۱۶} Illegible word.

بیت

این سخن شیرست در بستان جان بی کشنده خوش نمیگردد روان

چونکه این طایفه طبیبان حاذق^{۱۷} آلهی اند و مریدان مریضان معنوی، بعد از نزع^{۱۸} یافتن
 ماده فاسده مریضان معنوی | اسهال یافتن ماده فاسد ایشانکه آن نشان غیر و غیریت است و
 مستعد ساختن خود را شربت شفاء و نازل من القرآن ماهو شفاء و رحمة
 للمؤمنین. بعد از آن این طایفه که طبیبان حاذق آلهی اند بواسطه | سخن میجکانند ازین
 شربت شفا بر کام جان هر کس بقدر استعداد | هر کس | تا شفای کل مریضان معنوی را
 [F. 245a] | بحاصل آید. که لقاء...^{۱۹} لیل شفاء العللیل بدانکه بیماریه... بس بواسطه سخن
 شربت شفاء و نزله من... معنوی میجکانند بقدر همت و استعداد ایشان

بیت

سخن بقاعده همت آیدلی و اغط من فسون محبت تو و فسانه خویش

چونکه استعداد شریف عالی حضرت سلطنت شعاری مقبول حضرت باری درین زمان خوش که
 موسم. نوروز است محل و زمان ظهور آثار تجلیات لطیفه آلهی است. ... باد نوروزی بر
 زمین و زمان از شجار و نباتات بر او می میوا... و بر مجموع مخلوقات و نیزیر^{۲۰} بیر^{۲۱} و
 مرید هر بیر بواسطه از عالم بالا چونکه بیر وسایط را از میان برداشته است... که بالاتر گفاه
 شد هر مرید بواسطه بیر چونکه از و وسایط وجود و هستی هنوز چیزی درمند. کماقیل
 اصحبو امع الله فان سم تطیقرا فاصحبو امع من یصحبی... اصحبوا به نسبت
 بیر فاصحبوا به نسبت مرید العارف یکفیه الاشاره چونکه استعداد عالی ایشان قابل و

^{۱۷} صادق؟^{۱۸} مضح؟^{۱۹} The top of this photograph is very blurry; see if you can find the same passage elsewhere.^{۲۰} هر؟^{۲۱} بیر

مستعد این سخنان شده بود. بالا غالباً که حضرت حق، سبحانه و تعالی، از عالم بالا درین زمان بر باطن این ضعیف بیواسطه ریخت، | ضعیف نیز آنجه ریخته بودند. از عالم بولسطة این نسخه شریف خولستم که بسمع شریف ایشان برسانم، چونکه راه فیض او لا یسمع است. متوقع از ملازمان حضرت سلطنت شعاری مقبول حضرت باری^{۲۲} آنست که [F. 245b] | این سخنان را بنظر سمع و قبول مطالعه و استماع نمایند تا معانی که در ظروف این همه حروف مودعست که عبارت از شربت شفاست^{۲۳} از این دو شاه جوی فیض که سمع و بصر است بر حوض دل فرو ریزد و شجره طیبه که مراد از | استعداد شریف انسانست در زمین دل تربیت یابد | مستعد و مهیا گردد بر فیضی اقوا از ن.

بیت

تو مستعد نظر شو کمال قابل فیض که منقطع نشود فوض هرگز از فیاض

چراکه هر چند فیض پیش استعداد پیش و هر چند استعداد پیش فیض پیش همچنین ما ...
نهایت.

بیت

همچنین میرو به بایانش مرس ورجنین در وی بدر مانش مرس

چونکه^{۲۴} این سخنان عالی در زمان گل و نوروز بخاطر رسید | نامیده شد این نسخه را گل و نوروز دیگر | آنکه گل پر | استعداد شریف آدمی سخن است.

^{۲۲} یاری؟

^{۲۳} Illegible word following this one.

^{۲۴} چونکه؟

بیت

سخن از کنبذ کبود آمد	سخن از آسمان فرود آمد
بس فرود آمدی بجای سخن	گر بدی کوهری ورای سخن
بانکه دو کردم اگر در ده کس است	بس کنم خود زیر کانرا این بس است
هر که خواند بیشتر یابد نصیب	این سخن خاصیتی دلرد عجیب
بیشکی هر بار خوشتر آیدت	گر بسی خواندن میسر آیدت
جز بتدریج نیفتد پرده باز	زین عروس خانکی از عزوناز

تت تمت تمت^{۲۵}

Folio 246a is filled with poetry, but this poetry is clearly the filling of an otherwise blank ^{۲۵} page, as the catchword for 245b is part of the title of the next tract, which appears in the middle of the page. The poetry is thus not reproduced here.

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذي خلق الانسان لمشاهدة جماله وجلاله والصلاة والسلام على
رسوله محمد وآله واصحابه الكرام. كقوله عليه السلام: اصحابي كَانَجُومٌ
بِأَيْهِمْ أَقْتَدَيْتُمْ اهْتَدَ يَتَم.

بیشوایانیکه ره بین آمدند
گاہ بیگاه از پی این آمدند
جان خود را عین حسرت ساختند
همره جان عجز حیرت ساختند

اما بعد سبب تألیف این نسخه شریفه آن بود که شنوده شد که حضرت سلطان السلاطین و
برهان المخلصین مخلص و معتقد درویشان بل محبوب قلوب ایشان حضرت سلطان زمان
اسپندیار سلطان | زاد الله تعالی ظلال برکاته و حسناته علی رؤس جمیع الفقراء و الرعیه را
توجه بجانب ولایت خراسان شده است. امیدواری شد که ببرکت همت عالی ایشان و مدد کاری
روحانیت حضرات خواجگان قدس الله | لرواحهم تا | در مکه معظمه اگر روند و زند کانی بطریق
داد و عدل ایشانرا کنند فتح شود انشا الله تعالی بنابران این ضعیف کمترین | از خادمان این
مخدومانرا بخاطر رسید که در باب خلیفه و خلافت و آداب و شرایط آن از زمان حضرت آدم به
جه منوال بوده سر و حکمت فرستادن حضرت آدم سابقا بخلافت بدنیا جه بوده تا معلوم ملازمان
شود طریق زندگانی ایشان به بندهای خدای [F. 247a] جه نوع بوده؟ دیگرانکه خلیفه بر طبق
مسخلف میباید که باشد گفته اند تا سزولر باشد مر خلافت را در بیان این جند جزوی
نوشته شد تا معلوم ملازمان شود | بمقتضای آن عمل کنند تا از خلفای راشدین شوند انشاء
الله تعالی. اما متوقع از ملازمان و جمیع عزیزان آنست که هر خطا و ذاتی که درین نسخه واقع
شده باشد لفظاً و معنأً از راه کرم حک و اصلاح نمایند و آنچه قابل اصلاح نبابند بحالش
گذرند و دامن عفوی بر وی ببوشند.

بیت

ببوش دامن عفوی بذلت من مست
که آب روی شریعت بدین قدر نرود

| لو را در دست کاتب جون قلم دانند قال النبی | علیه السلام قلب المؤمن بین الاصبغین
من اصابع الرحمن.

قلب مؤمن هست بین الاصبغین جون قلم در دست کاتب ای حسین

تا داخل شوند در زمرة آن طایفه که علم ایشان از حق سبحانه و تعالی بیواسطه حاصل شده
است.

بیت

بی عنایات حق خاصان حق کر ملک باشد سیاهستش ورق

و بیقین بدانند که این نتیجه و ثمره آن علمیت که حضرت نبی صلی الله علیه و سلم فرموده
است | من عمل بما علم ورثه الله | علم مالم یعلم.
تا بدانی تو که این آن ملتست کآنچه اینجا میرود بی علت است

چونکه بر خلیفه آنست که هر چه از مستخلق باو میرسد بواسطه یا بیواسطه بفقر او رعایای خود
برساند کقوله تعالی و ما علی الرسول الا البلاغ.^۲ و دیگر متوقع از جمیع عزیزان آنست
که [F. 247a] این نسخه را بنظر و سمع قبول بی ملامت از ابتدا تا انتها مطالعه و استماع
نمایند تا آن معانی که در ظروف این همه حروف مودعست ازین دو شاه جوی فیض که سمع و
بصر است در حوض دل فرو ریزد و شجره طیبه که عبارت از استعداد شریف انسانیت در
زمین حوض دل که کَشَجَرَةٌ طَيِّبَةٌ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَ فَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ^۳ آب خورد و تربیت
یابد و بمرتبه شجری برسد و کل مشاهدات از وی شکفتن گیرد و میوههای معاینات در
وی پیدا شون | بختن و ریختن گیرد. بحکم حدیث خیر الناس من ینفع الناس نفع لو
را به بنده های خدای | برسانند از حضرت شیخ طریقت شیخ ابو علی دقاق | برسیدند که از دیدن

^۱ درد است؟

^۲ Qur'an V:99.

^۳ Qur'an XIV:24.

و شنیدن سخنان مردان هیچ فایده هست چون بدان عمل نمیتوانیم کرد گفتند بلی دو فایده است. یکی آنکه اگر مرد طالب بود قوی همت گردد و طلب او زیاده گردد. و اگر نا مرد بود مرد گردد و اگر مرد بود شیر مرد گردد و اگر شیر مرد بود فرد گردد و اگر فرد بود عین درد گردد | دگر آنکه اگر در سر بندلری دلرد آن فرد^۴ شکند و نیک او بد نماید | کما قال بعض العارفين لاتزن الخلق بميزانك و زن بفسك بميزان الصديقين حتى^۵ تعلم فضلهم و افلاسك يعنى خلق را بميزان خود نسنج و خود را بتراز وی مردان این راه سنج تا بدانی فضل ایشانرا و افلاس خود را. العاقل يكفيه الاشارة.

آمدیم به بیان این حدیث قدس: قال داود يا رَبِّ لِمَ خَلَقْتَ الْخَلْقَ. قال الله تبارك و تعالی كنت كنزا مخفيا فاحببت ان اعرف فخلقت الخلق لَاعْرِفَ. [F. 248a]

بدان لی طالب صادق که لولا عالم و آدم و هیچ یک از نام | مخلوقات نبود حق سبحانه و تعالی گنجی بود بی نهایت پوشیده و بنهان در علم عدم.

بیت

آن کان حسن بود نبود از جهان نشان آآن ان عرفت علی ما علیه کان

جمال و جلال بیجونی خود را در بخودی حور در خود مشاهده میکرد میدید و میدانست و بجمال بیجونی خود عشقبازی میکرد.

بیت

جمیل بود محب جمال خود دایم هزار گونه کل از بوستان خود می جید

و ثانیاً خواست و دوست داشت این را که جمال و جلال یجونی خود را در آینه غیر مشاهده و مطالعه کند | بعالم ظهور آرد بقول و فعل و عالم را باین سعادت بی نهایت مشرف | سازد و

^۴ فرو؟

^۵ صتی؟

کمال حکمت و قدرت بالغه خود را بعالمیان بنماید و ظاهر سازد قولاً | امر کرد بعالم که
 شو | کقوله تعالیٰ انما امره اذا اراد شیا ان يقول له کن فیکون.^۶ بگفتن این قول
 هژده هزار عالم را | بفعل آورد یعنی هژده هزار | عالم را از عالم عدم که جز او در آن عالم نبود
 کان الله و لم یکن معه شیئی فیکون بعالم وجود و ظهور آورد.

بیت

سر بقا کوش کن جام فنا نوش کن حاجت تقریر نیست کز عدم | آمد وجود

زهی کمال قدرت که بیک قول فعل این همه عالم و آدم را از عالم عدم مخلوق و موجود گردانید.

بیت

ز ذوق آن عدم آمد جهان جان موجود زهی عدم که جو آمد جهان از و افزود

بدان ای طالب صادق که این صورت را کابر طریقت تشبیه و تمشیل کرده اند گفته اند
 این بدان می ماند که صاحب جمالی جمال بر کمالی دارد یک نوعی [F. 249a] جمال خود را
 می بیند و بجمال خود عشقبازی میکند و همه کس نیز می بینند و بجمال او عشقبازی
 میکنند او نیز بجمال خود یک نوعی عشقبازی میکند با این همه بنده^۷ نمیکند میخواهد او
 را آینه باشد تا هر زمان جمال و جلال خود را در آن آینه مشاهده کند همچنین نیز حق سبحانه و
 تعالی خواست که جمال و جلال بیجونی خود را در آینه دکران مشاهده کند هژده هزار عالم را
 بیافرید یعنی هژده هزار آینه برلی مشاهده جمال و جلال خود خلق کرد در هر آینه مناسب
 استعداد آن آینه جمال و جلال خود را مشاهده میکند.

بیت

ما آینه یم او جمالی دارد او را ز برلی دید او در بایم

اما | بزرگترین و وسیع ترین آینه که جمال و جلال بر کمال آن ذات | بجمیع اسما و صفات
 همچنانکه بود در عالم عدم ظاهر شد لولا دل مبارک حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه و

^۶ Qur'an XXXVI:82.

^۷ Reading unclear.

سلم بود. | محمد رسول الله یعنی آینه که هیچ چیز نماند در ممکن غیب آلهی که الا در و
ظاهر شد | صاحب دل بحقیقت لوست صلی الله علیه و سلم.

بیت

صاحب دل آینه شش رو بود حق در و از جهت شش ناظر بود

بعد از آن بقدر مناسبت و متابعت او | ظاهر آ و باطناً در آینه دل هر یک از انبیا و اولیا این
معنی ظاهر شد و میشود |.

بیت

بقدر آینه حسن تو می نماید روی دریغ کاینه مانهفته در زنگست

نگویی که | آینه دل انبیا ما تقدم یعنی پشتر از و | ظاهر شده بود این چون باشد بدانی که حق
سبحانه و تعالی برای آن معنی که گفته شد اولاً نور ذات شریف او را خلق کرده بود پیشتر از
همه. | قال رسول الله [F. 250a] صلی الله علیه و سلم اول ما خلق الله تعالی
نوری چونکه آینه دل مبارک او آنجان وسیع و کشاده بود که آن ذات بجمیع اسما و صفات
در آینه دل او ظاهر شد | و مقصود کلی از آفرینش او بود. بعد از آن عالمهای دیگر را بطفیل
وجود شریف او خلق کرد که لولا که لما خلقت الافلاک و آینه هیچ یک از انبیا دیگر را این
وسعت و کشاده گی نبود این حدیث نیز شاهد و مبین این معنی است که قال رسول الله صلی
الله علیه و سلم کنت نبیا و آدم بین الماء و الطین صدق رسول الله و دیگر نکویی که
چونکه بمتابعت او ظاهر آ و باطناً این معنی حاصل شده است انبیا ما تقدم بظاهر متابعت
او نکردند چون قابل این معنی شده باشند. | اگرچه بظاهر متابعت او نکردند | از راه حقیقت
همه بتبعیت و طفیل او مخلوق کشتند صلی الله علیه و سلم.

بیت

ای طفیل خنده تو آفتاب گریه تو کار فرمای سحاب

دیگر بدانکه هتیه نقصان ایشان ازین کمال و سعادت بی نهایت که گفته شد متابعت

نا کردن ایشانست ظاهر شریعت او را صلی الله علیه و سلم چرا که این معنی جز بمتابعت
 کردن ظاهر و باطن شریعت او همچنانکه هست حاصل نمیشود. لٰز ینجهت بوده است که
 بعضی لٰز انبیا لٰز انبیا این معنی را دانستند علوی همت ایشان تقاضای آن کرد و تمنا کردند
 | قال رسول الله صلی الله علیه و سلم وَ لَقَدْ تَمَنَّى اِثْنَى عَشَرَ نَبِیًّا اِنَّهُمْ
 کَانُوا مِنْ اُمَّتِی. [F. 250b] | یکی لٰز ان انبیا حضرت موسی بودند صلوٰة الرحمن علیه که
 همیشه این تمنی میکرده اند و لٰز | خدای تعالی میخواستند اند متابعت شریعت او را
 صلی الله علیه و سلم.

بیت

لیک عیسی یافت این عالی مقام	گرچه موسی خولست این را بر دوام
بارنی خولست در اشواق جانی	کنار وصل را موسی عمران
کنار لٰز ما مجو چون در میان	جوابش لن ترانی شد که هیئات

| بس معلوم شد که این سعادت بی نهایت جز بمتابعت شریعت او ظاهراً و باطناً محصول
 هیچکس نمیشود. بس بر تو باد که ظاهراً و باطناً جز بمتابعت شریعت او نکنی چونکه
 صفاء آینه دل تو بقدر متابعت اوست ظاهراً و باطناً هر چند متابعت پیش صفا پیش هر چند
 صفا پیش | متابعت پیش.

بیت

همچنین میرو بیایانش مرس	در چنین دردی بدر مانش مرس
-------------------------	---------------------------

چونکه مقرر شد که همه عالم آینهاء جمال و جلال | او | بوده است صلی الله علیه و سلم |
 صاحب جمال را بآینه بقدر میل و محبتی میباشد و صورت احتیاجی | لٰز جهت ظهور جمال و
 جلال | قدرت | و کمال خود چنانکه بلند تر گذشت در حدیث قدسی که | فا احببت ان
 اعرف فخلقت الخلق لاعرف. | کقوله تعالی یُحِبُّهُمْ وَ یُحِبُّونَهُ^۸ |.

یحبهم و یحبونه چه اقرار است	بزیر پرده مکر خویش را خریدار است
یحبهم ز جه رو گفت آن مراد مرید	مگر در آینه جان جمال خود را دید

^۸ Qur'an V:54.

العارف یکفیه الاشارة. چونکه آینه دل عاشق آینه جمال و جلال نمای معشوق است معشوق را
 از جهت صورت ارادتی بعاشق میباید ازینجهت^۹ [F. 251a] المراد مرید گفته اند نه چون
 احتیاج و ارادتی که ما | را با یکدیگر | میباید احتیاج و ارادتی چنانکه او خواهد و او داند و
 لایق جناب او باشد.

و این معنی تعبیر بعاشق و معشوق نیز کرده اند چونکه عاشق حقیقی اوست صلی الله علیه و
 سلم این معانی جز بمتابعت او ظاهراً و باطناً محصول هیچکس نخواهد شد چونکه دل
 عاشقان حقیقی آینه‌ای جمال نمای اوست سبحانه و تعالی | آینه را تا مصلح نزنند و مصفاً و
 مجلاً نسازند قابل آن نمیشود که جمال و جلال معشوق | در و ظاهر شود چونکه استاد عشق
 اوست صلی الله علیه و سلم این معنی را از و کسب باید کرد.

بیت

هر چه فرمایی بجان فرمان کنم گر ز فرمان سر کشم تاوان کنم

چونکه آدمی مرکب است از روح الهی و نفس حیوانی | و زنک آینه دل ازینهاست جاره نیست از
 تخلیه و تزکیه نفس و از تصفیه و تجلیه روح تا آینه دل مصفاً و مجلاً گردد |.

| درین باب حضرت جنین | میفرمایند صلی الله علیه و سلم که الشریعة اقوالی و
 الطريقة افعالی و الحقیقة حالی. بس در اقوال و افعال متابعت او میباید کرد مراد از
 متابعت در قوال که ظاهر شریعت اوست آنست که آنچه او گفته است که کردنی است میباید
 کرد.

بیت

آنچه او گفت آن کنیم همه طاعت او بجان کنیم همه

مثل نماز و روزه و حج و زکوة و غیرها از کردنها و آنچه گفته است که نمی باید کردن.

^۹ Overlined three times.

بیت

ز آنچه او گفت غیر آن کردن نیست شودی بجز زیان کردن

مثل ترک صلوات [F. 251b] و شرب و خمر و زنا و مثل اینها از نا کردنیها نمیاید کرد مدت مدید بر اینها ثابت و رابیح میاید بود تا تزکیه و تخلیه نفس حاصل آید. یعنی ظاهر خود را | بظاهر شریعت او که آن اقوال اوست صلی الله علیه و سلم آراسته میاید داشت | بعد از آن باطن خود را | بباطن طریقت او که آن افعال اوست صلی الله علیه و سلم آراسته میاید داشت یعنی باطن خود را بذكر و فکر و توجه و مراقبه و غیر آن از زنک تعلقات زدوده مصفا و مجلا میاید کرد خلاف او را بخود راه نمیاید داد مدتی مدید بطریق دوام بحکم حدیث خیر الاعمال اومها تا تصفیه و تزکیه روح حاصل آید | آینه دل مصفا و مجلا گردد از زنک هر چه غیر اوست سبحانه و تعالی تا | سلطان حقیقی که عبارت از سلطان جذبه است بجمیع اسما و صفات در آینه دل ظهور کند سبحانه و تعالی | جَدَبَةُ مِنْ جَذَبَاتِ الْحَقِ تَوَازِي عَمَلِ الثَّقَلَيْنِ.

یک جذبه ز حق آمد دل برد بغارت مجنون جکند کین کشش از جانب لیلیست

اینست عبارت از حقیقت که حضرت | صلی الله علیه و سلم فرموده اند | الْحَقِيقَةُ حَالِي دیگر آنکه علم | را نردبانی | گفته اند از جهت عروج سالک بر آسمان | حقیقت جه نردبان شریعت دانستن علم شریعت و عمل کردن بآن جه پایهای نردبان شریعت دانستن علم نماز و کذلردن نماز و دانستن علم روزه و داشتن آن و دانستن علم حج و کذلردن آن و امثال اینها و تعلقهای [F. 252a] ظاهری مثل تعلق بزن و فرزند باموال و اشیا و غیرها هر یک از اینها یغریبت^{۱۰} از بغنهای نردبان شریعت که تا از اینها در نمیکذرد هر بایه نردبان طریقت نمیرسد.

بیت

نردبان خلق این ماومنی است
هر که بالاتر رود ابله تر است
عاقبت زین نردبان افتاده نیست
استخانهایش بتر خواهد شکست

جه نردبان طریقت که آن افعال حضرت است صلی الله علیه و سلم بغنهای او تعلقهای باطنی است مثل تعلق ثواب از نماز و روزه و زکوة و حج و غیرها و مزد طلبیدن در بهست از حور و قصور و غیرها و تعلقهای سالکان بحالات و مکاشفات و معارف و حقایق و غیرها تا سالک از ینها قطع نمیکند. از ین بغنها در نمیگذرد بآسمان حقیقت که آن احوال حضرت است صلی الله علیه و سلم نمیرسد.

بیت

قاسمی آسمان الا الله
جون شدی بر بامهای آسمان
گرچه بالا بود ولی بی لست
زشت باشد جست و جوی نردبان
جون بمطلوبت رسیدی لی ملیح
شد طلبکاری علم اکنون بیع

بدن لی طالب صادق که عاشقان و عارفان حقیقی که متابعان آنحضرتند صلی الله علیه و سلم و بیقین دانستند که باین مقامات عالی جز بمتابعت آنحضرت صلی الله علیه و سلم نمیرسند.

بیت

عاشقانند که در بند عهود حق اند
وصف ایشان چه تون گفت رجال صدقوا

کقوله تعالی رجال صدقوا بما عاهدوا الله علیه^{۱۱} عهد قدیم را هر یک کمر | خدمت عاشقانه و عارفانه در زمان او یعنی در صحبت شریف او و در غیر [F. 252b] صحبت شریف او یعنی در صحبت یاران و اصحاب کرام او در میان بستند عاشقانه و عارفانه باعلا مقامات ایشان ترقی کردند و رسیدند بآن مقاماتیکه همت عالی ایشان بود.

^{۱۱} Qur'an XXX:23.

بیت

همت عالیت جایی ره نمود
 همت ترا بکنکره کبریا کشد
 هر کس بقدر همت خود راه میرود
 همت نکر که از همه عالم فرا غتند
 کان ورلی عقل و هم فهم بود
 وین سقفگاه را به لژین نردبان مخوله
 آن یک بمغز میکشد آن دیگری به پوست
 دردی کشان کوجه دیرمغان ما

بدان | که سیر دوست سیر الی الله و سیر فی الله سیر الی الله را بدایت و توسط و نهایت هست.
 اما | سیر فی الله را بدایت و توسط هست. اما نهایت نیست چونکه سیر در آن ذاتست | آن
 ذات را نهایت نیست و در هر سیری عاشقان و عارفان حقیقی را حالات و کیفیات و مقامات
 میباشد | برسیدن هر مقامی آثار و علامات او بر ایشان ظاهر میشود | در مقام غلبه آن حال
 مناسب | آن حال و مناسب استعداد شریف ایشان | لژ ایشان^{۱۲} سخنان عالی سر بر میزند
 بی اختیار | ایشان | لژ جهت غلبه آن حال در آن حالت ایشان معذورند که المغلوب معذور
 گفته اند | هر چه گفتند در آن حال بحق | گفتند و | از حق | گفتند و بر حق گفتند.

| قال رسول الله صلى الله عليه وسلم | عن الله تعالى بی یسمع و بی یبطش
 و بی یبصر الی آخر الحديث. چونکه دل خود را آینه دیدند که آن ذات بجمیع اسما و
 صفات در و تجلی فرمود و [F. 253a] مشاهده جمال و جلال خود میکند | سبحانه و تعالی
 بعضی گفتند:

بیت

بی ما بخودش نظر نیامد
 لژ ما بجز این هر نیامد

بعضی دیگر گفتند:

بیت

ما آینه ایم او جمالی دلرد
 او را ز برلی دید او در یابیم

| جه حضرت سلطان العاشقین و برهان المحققین حضرت امیر قاسم قدس سره جنین

^{۱۲} ایشان

میفرمایند:

بیت

جملة عالم بما بید است ما ما آینه ایم کر نباشد آینه شاهد چه داند کو نکوست

و چه حضرت شیخ طریقت و راه بر راه حقیقت حضرت شیخ عطار | که سخنان ایشان مشتهد
 جمیع اولیاست جنین میفرمایند |:

بیت

لو بما محتاج ما محتاج نی عاشقانرا به ازین معراج نی

و نیز حضرت | مولانا نور الدین عبد الرحمن جامی قدس سره میفرمایند:

بیت

لو بذات خود غنی مطلق آمد لیک هست در ظهور این غنا محتاج حاجتمند خویش

| اختلاف الاقوال من اختلاف الاحوال | جه از سخنان عالی این بزرگان | درین مقامات
 در غلبه این احوال صورت احتیاجی فهم کرده اند. غالبا | چونکه آن ذات | منزله است از
 صفات نقصیه و زوال | جه احتیاجی که میان مردم است با یکدیگر صفت نقصانی دارد چون
 باشد آنچه این ضعیف کمترین از خادمان این مخدومانرا ازین سخنان عالی بخاطر میرسد
 آنست که آن احتیاجی که سبب نقصانست آن احتیاج انسانیست که با یکدیگر دارند از جهت
 نقصان. کمالی که دارند لَمَّا این احتیاج سبب ظهور آن ذاتست مع جمیع اسما و صفات بر |
 کمال جه نقصان داشته باشد دیگرانکه [F. 253b] این طایفه علیه را مقامات میباشد که هر
 لحظ بورزش باین نسبت شریف ترقی میکنند از مقامی مقامی اعلا ازین | در هر مقامی مناسب
 آن مقام سخنی مناسب آن مقام از ایشان صادر میشود | دیگر آنکه این سخنان در مقام | فنا از
 ایشان صادر میشود.

فنا بر سه قسم است: فناى وجود بشریت و فناى نفس سالک و فنا وصف سالک. کقوله تعالى
 وَ اذْکُرْ رَبَّكَ اِذَا نَسِيتَ^{۱۳} ای نسیت عیرک ثم نسیت نفسک ثم نسیت وصفک میتواند

بود که این سخنان در مقام قنای فنا از ایشان واقع شده باشد چونکه در مقام فنا صفتی از ایشان باقی است که آن صفت آینه کیست | درین حالت دل خود را آینه دیدند که آن ذات | بجمیع اسما و صفات در و تجلی میکند ازین جهت صورت احتیاجی بآینه دل خود آن ذات را از جهت مشاهده جمال خود فهم کرده این سخنان گفته باشند. | آنکه | ما محتاج نه ازین جهت میتوان بود که آینه را چه احتیاج باشد بصاحب جمال چرا که او را حظی خیلی نیست از جمال | چرا که حسن نه در ویست حال و نه در سطح پوست قایم شرف و عزت او جز | این نیست که حسن در وی می نماید همچون ناود آنکه شرف او همین است که آب از وی می رود و دیگر حظی نیست او را از آب شرف الطرف بمظروفه و شرف المکان بالکین و دیگر آنکه او مقام احتیاج را طی کرده است و به مقام نیستی رسیده.

بیت

هست معراج فلک این نیستی عاشقانرا مذهب دین نیستی

عاشقانرا چه معراج ازین [F. 254a] بلند تر باشد که معشوق را بجمیع اسما و صفات متحلی بینند در آینه دل خود یا خود میتواند بود که این سخنان از ایشان در مقام قنای فنا واقع شده باشد. | فنا اتم که خاصه محمد رسول الله است صلی الله علیه و سلم بواسطه متابعت ایشان او را صلی الله علیه و سلم ظاهراً و باطناً و طی کردن هر سه مقام فنا را و مشرف شدن به بقاء بعد الفنا درین زمان در ایشان متجلی جز آن ذات | نمیباشد کوینده و رونده و شنونده در ایشان جز آن ذات نیست مع جمیع اسما و صفات.

بیت

یار جون شد متکلم تورها کن کلمات خام ریشی حکایات تو خام است اینجا

چنانکه گفته اند اذ اتم الفقر هو الله درین مقام آن ذات | در ایشان بزبان بی زبانی بعاشق خطاب کرده میگفته باشد که

بیت

لو بما محتاج ما محتاج نی عاشقانرا به ازین معراج نی

عاشقانرا چه معراج ازین بلندتر باشد که معشوق را بجمیع اسما و صفات در خود متجلی می بینند او بزبان بی زبانی خطاب بایشان کرده میگفته باشد که

بیت

لو بما محتاج ما محتاج نی عاشقانرا به ازین معراج نی

چنانکه در رساله حضرت ایشان قدس الله روحه العزیز مذکور است در این مقام میتواند که باشد | حقيقة الذكر عبارة عن تجليه لذاته في عين العبد من حيث اسم المتكلم | اظهارا للصفات الجلالية و الجمالية درین مقام عاشق کجاست که محتاج باشد از شرم و وهشت معشوق آب کشته و عین معشوق شده.

بیت

عشق عاشق را قلم [F. 254b] در کش تمام تا همه معشوق ماند و السلام
| او را که فنا شیوه فقر آیین است نه کشف یقین نه معرفت نی دین است
رفت او زمین همین خدا ماند خدا الفقر لذاتم هو الله اینست

| الفقير لا يحتاج الى الله نیز گفته اند یعنی فقیر هر جگاه که مقام سیر الی الله را | تمام کرد و بمقام سیر فی الله در آمد. دیگر او را احتیاج گفتار و رفتار نمیباشد چراکه او درین مقام عین معشوق شده است.

بیت

معشوقه بهر صفت که آید بظهور از ظلمت محض یا خود از خالص نور
عاشق بهمان صفت موصف گردد بر دین ملوکست رعیت معمور

درین مقام برنده او را و راه نماینده معشوق است | هر جا که خواهد این مقام مقام عشق است.

بیت

استاد تو عشق است جو آنجا برسی لو خود بزبان حال گوید چون کن

همچنانکه در این مقام واقع شده به نسبت حضرت | صلی الله علیه و سلم من الله تعالی
 سبحانه الذی اسرى بعبده لیلاً من المسجد الحرام الی المسجد الاقصى الذی بار
 کنا حوله لنریه من آیاتنا.
 بنده بود اینجا رسید و شاه شد رهبر و ره رو نماند و راه شد

العارف یکفیه الاشارة. | جه درین مقام بعضی از اکابر سخنان عالی تر ازین نیز
 گفته اند.

نقلست از حضرت سلطان ابو یزید | که هر جگاهی | آن ذات حق سبحانه و تعالی بجمیع اسما و
 صفات در آینه دل مبارک ایشان تجلی میفرموده وجود شریف ایشان در این ذات شریف که
 حق است سبحانه و تعالی نا چیزی و مستغرق و مستهلک می شده از ایشان فریاد سبحانی ما
 اعظم شانی [F. 255a] و گاهی لیس فی جبتی سوی الله میبر آمده بعضی تنک حوصلها و نا
 محرمانکه ازین حالات و مقامات خبر نداشتند از سر جهل و نا دانی بطریق انکار بایشان گفته
 باشند که شما گاهی اینچنین میگویید ایشان بطریق امتحان بایشان گفته باشند که اگر من
 بعد همچنینا گویم کاردها بگیرید و مرا بکشید.

بیت

مرا کشید طنابی بکردن اندازید کشان کشان جو سکانم بگوی یار برید

بار دیگر | در صحبت آن جمع ایشانرا این کیفیت و حالت شده باشد و این سخنان از ایشان ظاهر
 شده هر | کس ازین جاهلان که در صحبت شریف ایشان بوده اند قصد عضوی از اعضای |
 ایشان کرده کاردها انداخته بر عکس هر کس بر همان عضو خود زده و هلاک شده |.

بیت

لی بساکس را که صورت راه زد قصد صورت کرد بر الله زد

| آنها که در صحبت شریف ایشان بودند و متأثر نیز می شدند این واقعه ایشانرا دلاست داد ولی

بر آن بیخبران و جاهلان که در غیبت | ایشان از سر جهل و نادانی اعتراض بر ایشان و سخنان
عالی | ایشان و بر احوال و کیفیات و حالات ایشان میکرده باشند نعوذ بالله خود هلاک
معنوی اند چونکه در غیبت اند و خبر نداشته اند که الغیبة اشد من الزنا.
لی نا جشیده جاشنی درد بیدلان
از حال ما بترس بر احوال ما مخند

بدان لی طالب صادق که غرض از آوردن | سخنان و حکایات و مقامات این طایفه علیه که علماء
علم شریعت و طریقت و راه نمایان راه علم شریعت و طریقت و شاه بازن [F. 255b] بلند پرواز
آشیان مرغ حقیقت اند اینست که بمتابعت | او صلی الله علیه و سلم در علم و عمل
شریعت و طریقت که این دو بالاست مر شاه بازن بلند پرواز مرغ حقیقت را بحکم حدیث خیر
الاعمال آدمها مداومت نمودند و پرواز کردند و رسانیدند خود را بدست | شاه باز حقیقت که
حق است سبحانه و تعالی وجود و هستی خود را | تمام در وی سبحانه و تعالی کم و نا چیز
ساختند که از ایشان نه نام ماند و نه نشان. بعد از آن حق سبحانه و تعالی وجود شریف خود را
بایشان ارزانی داشت | هر چه کردند و گفتند و رفتند بآن وجود شریف کردند | در تنفیض^{۱۴}
تصرفات در ملک و ملکوت بر ایشان کشاده گردانید هر چه خواست کرد و هر چه خواهد بکند |
یغفل الله ما یشاء و یحکم ما یرید | العاقل یکفیه الاشاره. | یعنی هر چه کردند از
راه علم و عمل و دانش کردند نه از راه جهل و نادانی.

بیت

زد شیخ شهر طعنه بر اسرار ما لاهل
المرء لایزال عدو الما جهل

کسی که از علم و عمل ایشان خبر نداشته باشد از احوال و مقامات ایشان | هنوز بعمل و عمل
شریعت از مقام نفس و طبیعت در نگذشته کی رسد او را که بر ایشان و سخنان ایشان خرده گیرد
و اعتراض کند زهری قاتلتر از اعتراض بر این طایفه نیست همه چیز را تدارک هست الا
اعتراض بر این طایفه را هیچ جاره و تدارک نیست.

^{۱۴} تنفیذ؟

بیت

جَارَةُ این چیست در خون آمدن
خرده گیرد در سخن بر بایزد
لِز وجود خویش بیرون آمدن
ننک دلرد لِز | وجود لو یزد [F. 256a]

بدن لی طالب صادق که لِز علم و عمل شریعت وقتی نتیجه حاصل میشود که مدتی مدید بحکم
حدیث خیر الاعمال ادومها مدلومت نماید و^{۱۵} استقامت و رزد و خلاف شریعت لِز وی در
وجود نیاید | اگر گاهی خلاف شریعت لِز و^{۱۶} در وجود آید و گاهی | استقامت در شریعت نماید
اگر هزار سال باین طریق سلوک کند بمیدان شریعت نرسد لِز کجا که به پایه | نردبان طریقت
ترقی | کند دیگر آنکه علم و عمل را در شریعت و طریقت بمنزله نردبان نیست گفته اند هر یک
لِز ینها را پایهای بسیار چنانچه بلند تر گذشت تا لِز پایهای شریعت در نکذرد به پایهای
طریقت کی رسد تا لِز پایهای طریقت نکذرد بمقام عالی آسمان حقیقت که آن احوال حضرت |
است صلی الله علیه و سلم کجا رسد.

بین

پایه پایه کر روی بر | نردبان
بعد | آن بینی تو شهر ستان جان

چنانکه | شیخ طریقت و مقتدای راه حقیقت نجم الملة و الدین الکبری قدس سره | میفرمایند:
رباعی

یکجند بعلم عقل در کار شدم
هم عقل عقيله بود هم علم حجاب
اندر سدد دانش تکرار شدم
جون دانستم زهر دو بیزار شدم

بیزار شدن باین معنی خواهد بود که چون تعلق هر دو را حجاب | خود دیدم لِز رسیدن بآنجناب
لِز تعلق هر دو پزار شدم و در گذشتم | بآسمان حقیقت رسیدم.

بیت

تعلق حجابست بیحاصلی
جو بیوندها بکسلی واصلی

۱۵ لو \ وی

۱۶ وی

جانانکه بالاتر گذشت که تعلق بهر یک از اشیا پایه نردبان نیست تا از ینها قطع نکنی و نکذری
بآسمان [F. 256b] حقیقت نرسی.

بیت

تا | قطع علایق عوایق نکنی یک سجده شالیسته لایق نکنی

مراد از علایق تعلقهای ظاهری است که میباشد آدمیانرا بزن و فرزند باموال و اشیا و مراد از
عوایق تعلقهای باطنی است مثل تعلق صواب از نماز و روزه و زکوة و حج و امثال اینها |
عوض طلبیدن از ینها به بهشت و حور و قصور | در بهشت عبادت کردن خدای تعالی را از برای
اینها کمال ابلهی است گفته اند با وجود وصل محبوب حقیقی کما قال رسول الله
صلی الله علیه و سلم اکثر اهل الجنة بله.

نقلست | از حضرت شیخ شبلی قدس سره که روزی کذر ایشان بجایی افتاده که قاری این | قراءت
میکرد که ان اصحاب الجنة اليوم فی شغل فاکهون^{۱۷} حضرت شیخ گفت | اللهم لا
تجعلنی منهم یعنی ای بار خدا یا مرا از ین جماعت مکردن که بفوا که جنت از تو باز مانم.

بیت

| بهر چه از [دوست]^{۱۸} دور افتی چه کفر آن حرف چه ایمان
بهر چه از دوست و لمانی چه زشت آن نقش
و چه زیبا

همت شریف این طایفه علیه از ان عالی تراست خدای | را از | برای اینها عبادت کنند هر لحظ و
هر نفس همت عالی ایشان جز رسیدن بآنجناب نیست.

بیت

ترا یک پند بس در هر دو عالم که بر ناید ز جانت بی خدا دم
جیست از ین خو بتر در همه آفاق کار دوست رسد نزد دوست یار نزدیک یار
هزار شربت شیرین میوه میشموم جنان مغید نباشد که بوی صحبت یار

^{۱۷} Qur'an XXXVI:55 (with spelling irregularities).

^{۱۸} Marginal insertion.

و هم درین معنی | میفرمایند حضرت سلطان طریقت و شاه باز بلند پرواز حقیقت مولانا
[F. 257a] جلال الدین رومی قدس سره |:

بیت

زشت باشد جست و جوی نردبان	جون شدی بر بامهای آسمان
شد طلبکاری علم اکنون قبیح	جون بمطلوبت رسیدی ای ملیح
خوشتن کولی کن بکدر ز شوم	جون مبارک نیست بر تو این علوم

وقتی که علم و عمل مر عالم و عامل را سبب هستی | ماومنی و جدل شود به نسبت او شوم
خواهد بود | دیگر | اینها حجابی میشود او را از وصل محبوب حقیقی چونکه مقصود از جمیع
علوم و اعمال و خلقت بشر محبت رب العالمین است.

بیت

غرض از عشق توام حاشنی درد غم است	ورنه زیر فلک اسباب نفعم چه کمست
----------------------------------	---------------------------------

اینها بر خلاف آن ماومنی است.

بیت

نردبان خلق این ماومنی است	عاقبت زین نردبان افتاده نیست
هر که بالا تر دود ابله تر است	استخانهایش بتر خواهد شکست

کما قال رسول الله صلى الله عليه وسلم وجودك ذنب لا يقاسُ عليه ذنب | این وجود و
هستی که بواسطه علم و عمل پیدا شده است. | در بوتة عشق نکدلزد | فرا آب نفرستدگی بوصل
محبوب حقیقی مشرف شود.

بیت

تا ذره از وجود باقی است	در بوتة عشق میکدلزیم
-------------------------	----------------------

چونکه مقصود اصلی حق سبحانه و تعالی از خلقت بشر اظهار این معنی است ظهور این معنی
جز در مقام فنا و نیستی حاصل هیچکس از انبیا و اولیا و علما نشده است و نخواهد شد.

بیت

در ذمه ما دین بودُ پر تو هستی
تا تو هستی هست در تو کی رسد
کو جذب فنایی که مؤدا شود این دین
نیست شو تا هستیت از پی رسد

بدان لی طالب صادق که [F. 257b] اگر شخصی | علم اولین و آخرین | اولین و آخرین
بمقتضای علم خود کرده عمل تحصیل کرده باشد و نیز عمل او را بر آسمان نمی برند و نیز
باین سعادت ها که گفته شد نمیرسد بی و لسط اجازت و | ارادات کامل و مکملی که او از
کامل مکمل دیگر گرفته باشد همچنین معنعن تا حضرت | صلی الله علیه و سلم | از کامل و
مقلد مجذوب هیچ کار نمی کشاید جز بتضیع اوقات و ضلالت چرا که نسبتی که از ینها
گرفته میشود بمثابة تخمی است گفته اند | نارسیده او سبز نخواهد شد از کجا که بر
دهد تیراز ترکش سلطان باید تا حمایت را شاید اگر کسی نسبت ذکر را از کاملی یا از مقلدی
گرفته باشد و همه عمر میگفته باشد و نیز عین ذکر شده باشد باین سعادتها که گفته شد که
نهایتش وصل محبوب حقیقیست که آن بقاء بعد الفناست نمیرسد.

بیت

مذکور طلب چه خواهی از ذکر
اینست خلاصه همه فکر

وقتی که اینجنین باشد بس جاره نیست طالب را از جستجوی این طایفه | بحکم حدیث من
طلب شیاً وجد وجد کمر جد و جهد بر میان همت بر بندد | اگر همه در مغرب و مشرف باشند
| بجوید و بیابد و داست طلب در دامن ارادات و متابعت او زند مدت مدید از راه صدق و اخلاص
کالمیت بین یدی الغسال که هیچ اختیاری و حرکتی بخود راه ندهد و نخورد و نیاشامد و
نرود و نایستد و نه جنبد و نکند هیچ کاری دیگر مکر یا مر بیرو اختیار خود را اختیار او داند و
مصلحت خود را در مصلحت او بیند هر کار و مصلحتی که او فرماید همچنین اعتقاد کند که
مقصود [F. 258a] او از ین کار حاصل خواهد شد و هیچ تقصیر در امر او نکند بجان و دل درسد
و کفایت | آن کار و مهم شود | مدتی مدید هیچ دلگیری در خدمت و ملازمت او بخود راه ندهد و

دوام صحبت او را در غیبت و حضور بر خود لازم شمرد تا برسد بهمت عالی و نظر شریف او بآن مقامات عالی که گفته شد انشاء الله تعالی.

| چونکه این طایفه علیه بغایت عزیز و کم یاب پوشیده و پنهان از نظر خلق اعز من کبریت الاحمرند چراکه ایشانرا حق سبحانه و تعالی در قباب عزت خود پوشیده و پنهان میدارد از کمال عزت و غیرت ازین جهت ایشانرا غیر او کسی دیگر نمیشناسد.

بیت

عزت این در جنین کرد افتضا	کز در ما دور باشد هر کدا
جون جریم عزما نور افکند	غافلان خفته را دور افکند
سالها بردند مردن انتظار	تا یکی را بار بود از صد هزار

| قال | رسول الله صلى الله عليه وسلم | عن الله تعالی اولیایی تحت قبابی لایعر فهم غیری مگر اولیا که مردن | مردن را | شناسند.

بیت

هر ولی را ولی تواند دید	مصطفی را علی تواند دید
ای برادر غلام مردن باش	کرد ایشان جو جرخ کردن باش

ازینجهت که ایشان | بظاهر کم یابند و مدعیان این طریق بسیار سخنان ایشان میدزدن و بر سلیمان این فسون میخوانند.

بیت

حرف درویشان بزدرد مرم دون	تا بخواند بر سلیمی این فسون
---------------------------	-------------------------------

| ایشانرا می فریبند و از راه مستقیم میبرارند و براه خود می درارند که آن راه شیطانست که چونکه بظاهر ایشانرا شینی^{۱۹} نیست [F. 258b] بس درین زمان شیخ ایشان شیطانست من لم یکن له شیخ فشیخه الشیطان ایشانرا ضال و مضل میگویند چراکه ایشانرا از جالات و کیفیات این طایفه علیه هیچ بهره نیست چونکه خدمت این طایفه علیه نکرده اند قال رسول

^{۱۹} شیخی؟

الله صلی الله علیه و سلم من خدم خدم

خدمت تو کنی کوی ز میدان تو بری

ور تو نکنی هر که کند او ببرد

لت و کوب ایشان نخورده اند و بارادت و سلوک از مقام وجود و هستی نه برآمده اند و بفناء

فناء فنا نرسیده اند بوجود موهوب حقانی مشرف نشده از ایشان غیر از کمراهی و کمراه

ساختن هیچ نمی آید | و ای بر کسی که بصحبت شوم ایشان گرفتار شود هیچ کس دیگر

تدلرک | ایشان نمیتواند کرد همچون تخم مرغی که در تک مرغی پلغده شده باشد هیچ مرغی

دیگر او را | نمیتواند بر آوردن ازین جهت فرموده اند | سلطان العارفین و برهان

المحققین مخدومی مولوی رومی قدس سره:

بیت

| چون نشان یابی بجد میکن طواف

کرد هر درویش میکرد از کذاب

بس بهر دستی نشاید دلا دست

چون بسی ابلیس آدم روی هست

ازینجهت | ملاحظ و جست جوی بسیار می باید کرد. | بعد از یافتن این نشان دست در

دامن ارادت و متابعت و موافقت او میباید زد و صحبت شریف او | بحکم حدیث اغتنم

الفرص فان فوتها غُصَص و حیات را که سرمایه سعادت است از برای تحصیل این

دولت بی نهایت | غنیمت میباید | شمرد و در صحبت شریف او حرف^{۲۰} کرد چراکه هیچ

[F. 259a] عملی برابری نمیکند بصحبت اینجنین کس.

بیت

هر که با او نشست در عملست

صحبت پیر به ز هر عملست

رهبرت سوی وصل جانانست

این عمل همجو را ز پنهانست

^{۲۰} صرف؟

سایه رهبر به است از ذکر حق	ا
خلق مانند شب اند پیر ماه	پیر تا بستان خلقات تیره ماه
پیش آینه دم فرو بندید	رهنمایان عشق آینه اند
گر همه طوطی همه قندید	تا نماید رخ شما بشما
ببریدش بمیوه پیوندید	شاخ بی میوه گر همه طوی است
هر جند سکندر زمانی	بی پیر مرد تو در خرابات
در همه کاری بناه آمد ترا	پیر مالا بد راه [آمد] ^{۲۱} ترا
بانکه دو کردم اگر در ده کس است	بس کنم خود زیر کانرا این بس است

العاقل یکفیه الاشارة.

بدان لی طالب صادق که اگر شخصی علم اولین و آخرین تحصیل کند و عمل اولین و آخرین | کند بی لولات و خدمت اینجنین کس که گفته شد عمل او را با آسمان نمیبند و باین سعادتها که | گفته شد که غرض از خلقت بشر و آوردن او بدنیا از علم و عمل از ذکر و فکر و جمیع عبادات قلبی و قالبی تحصیل این سعادت بی نهایت است و کمالی که آدمی را بر لی آن آورده اند اینست نمیرسد و آنچه آنجا قدر و قیمت دارد و آنجا نیست و بآدمی همراه می رود | اینست مابقی از علم و عمل هر چه حاصل کرده است بمجرد ناصیه | عزرائیل در نظر آمدن همه فرو می ریزد و همین جامی ماند مگر این نسبت شریف. و آنچه از وی حاصل کرده که نتیجه جمیع اعمال است و آن معبر بدرد و سوز است.

بیت

ذره درد خدا در دل ترا	بهتر از هر دو جهان حاصل ترا
علم هست آنجا یکه اسرار هست	طاعت روحانیان بسیار هست
سوز جان درد دل میبر بسی	زانکه این آنجا نشان ندهد کسی

| شرف آدمی بر جمیع مخلوقات و فضیلت انبیا و اولیا بر یکدیگر از زیادتی در دست |
 کقوله تعالی ولقد کر منا نبی آدم و حملناهم فی البرو البحر^{۲۲} و ازین جهت

فرمود حضرت صلی الله علیه و سلم ما فضلکم ابو بکر بکثرة صلوة و لاصوم ولكن
 بشیئ و قرفی صدره | عبارت از این شیئی کمال | محبت | و درد بود در باطن | مبارک او |
 که آتش محبت جگر مبارکش را | سوخته بود که هر جگاهی که آهی میکشید بوی جگر سوخته
 هفت محله از و می شنودند | این بود سبب فضیلت او بریاران دیگر.

بیت

هر آه ک جگر سوز که از سینه بر آید . دودیست کز و بوی کباب جگر آید

نقلست از حضرت سلطان العارفين و برهان المحققين مولانا جلال الدين رومی قدس سره
 که میگفته اند موالی که پیش ما از برای [کسب]^{۲۳} این سعادت بی نهایت نمی آیند
 کمان میبرند. غالبا که علم ایشان نقصان می پذیرد | و غلط | میکنند علم ایشان مرده ایست
 پیش ما که می آید زنده میشود و حیاتی می پذیرد. کما قال بعض العارفين مخاطبا
 لاهل النظر اخذتم علومکم عن الرسوم میتاً عن میت و اخذنا علومنا هذا من
 الحی الذی لایموت ابداً.

نقلست | از حضرت مولانا سعد الدین تفتازانی که یکباری بصحبت شریف حضرت [F. 260a]
 خواجه | بها الحق و الدین قدس سره | در مقام عنایت و التفات شده گفته باشند بایشان که
 مولانا جونست که کوزه بر دوشاب شما را خالی ساخته پر^{۲۴} غسل سازیم. | ایشان
 بمقتضای عقل و دانش خود ملاحظ کرده گفته باشند بر دو شاب خود هست از کجا که بر
 غسل میتوانید ساخت عجب است از ایشان | کسی دو شاب را خالی تواند ساخت بر غسل نیز
 تواند کرد | این طریق را و رای طور عقل است گفته اند: |
 مصرع: عقل از عقيله خیزد عشق از جنون سودا

^{۲۲} Qur'an XVII:70.

^{۲۳} Marginal insertion.

^{۲۴} پیر؟

این طریق را طریق عشق و عاشقی است | گفته اند و بیرون آمدن از جمیع تعلقات وجود و
 هستی قلبی و قالبی و فانی شدن در محبوب حقیقی که حق است سبحانه و تعالی و باقی شدن
 باو.

بیت

تا تو هستی هست در تو کی رسد نیست شو تا هستیت از پی رسد

وجودك ذنب لا یقاس علیه ذنب سرمایه سعادتى که میرساند عاشقان حقیقی را بوصل
 محبوب حقیقی درد است.

بیت

سرمایه سعادت ما درد یار بود ورنه بسعی ما کره از کارکی کشود
 گر دردمند گردد دل دولت عظیم است

كقوله تعالى يَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَ لَا بَنُونَ الا مَنْ اتى الله بقلب سليم.^{۲۵}
 چون دردمند او شد دل بعد از آن سلیم است
 گر زهد علم داری درد خدا نداری در وقت جان سپردن دل با ندیم است
 بی مایه محبت کانست اصل فطرت این زهد ما سقیم است و این علم ما عقیم
 سرمایه دو عالم عشق است [F. 260b] پیش قاسم خوش وقت آنکه جانم در عشق مستقیم
 است

عبارت از درد آن سوز و المیست که از فرقت محبوب حقیقی آتش صفت از | دل محب سر
 بر میزند و می سوزد هر چه نشان غیر محبوبست.

بیت

عشق آن شعله است کو جون بر فروخت هر چه جز معشوق باقی جمله سوخت
 تیغ لا در قتل غیر حق براند در نکر زن بسکه بعد لا جه ماند
 ماند الا الله باقی جمله رفت شاد باش ای عشق شرکت سوز زفت
 وصف عشق ل^{۲۶} من بگویم بر دوام صدقیامت بگذر دولن نا تمام
 ذوق نکته عشق ل^{۲۶} من میروید نقش خذنت نقش دیگر میشود
 بس کنم خود زیر کانرا این بس است بانکه دو کردم اگر در ده کس است

العاقل یکفیه الاشاره. | چونکه | ببرکه قبول کردن در عمل آوردن اقوال و افعال حضرت را |
 صلی الله علیه و سلم که آن شریعت و طریقت لوست و در عمل آوردن این دو مصقل را که
 مصقل ظاهر و باطن وجه استعداد انسانیست و بزدودن مصقل ظاهر که آن اقوال حضرت است
 صلی الله علیه و سلم مر نفس حیوانی را مصفا و مزکی ساخت این تأثیر کرد در نفس انسانی
 که آن روح الهی است مجلا ساخت چونکه تصفیة ظاهر را اثر تمام است در تجلیه باطن.

بیت

جون بیاری طهارت ظاهر باطن نیز حق کند ظاهر

و بعمل آوردن این دو مصقل آینه دل لرنکه تعلقات تمام | مصفا و مزکی | شد محل آن شد
 که سلطان جذبه در | و [F. 261a] نزول فرماید. کمال آدمی تا اینجاست او کمال خود جاصل کرد
 او کمال است.

بیت

هر کرا نفی فرلوان شد و اثباتی نیست گرجه بیناست ولی صاحب مرآتی نیست

بعد از آن مرآت شد بی صاحب صاحب آن مرآت سلطان جذبه است. هر جگاهی نزول فرماید
 کقوله | تعالی ان الملكوك اذا دخلوا اقربیة فسدوها و جعلوا اعزة اهلها اذلة.^{۲۷}
 | وجود کشور عقل ل^{۲۷} خروج عشق ویران شد سپاه عشق هم ملک درون بگرفت هم بیرون

۲۶
ل

۲۷
Qur'an XXVII:34.

بعد از نزول | سلطان جذبه | بشهر آینه دل و قرار گرفتن صاحب آینه در شهر دل ویران ساخت
آن نظار شهر دل را که پیش ازین از آن شیطان و نفس و طبیعت بود اعزه شهر دل را که نفس و
شیطان و طبیعت بود خوار و ذلیل بر زمین زد.

بیت

مرآت دل شکستی ای گنج جا و دانه جانرا وحید کردی آخر بهر بهانه

این زمان سلطان جذبه بر تخت آینه شهر دل بنشست و تمام فرو گرفت آینه شهر دل را بجمیع
لسمّا و صفات و بحسن و جمال که آینه تمام غایب و مضمحل کشت در وی صاحب آینه دل
این زمان سلطان جذبه است.

بیت

روی هر کس که باندازه مرآت آمد بعد از آن نوبت موسی مناجات آمد

این زمان | حکم مر سلطان جذبه راست هر چه فرماید و میکند و هر جا میرود اوست و حکم حکم
اوست صاحب شهر آینه دل اوست سبحانه و تعالی.

بیت

صاحب دل آینه شیش رو بود حق در و از شش جهت ناظر بود

هر که باین سر حد | رسید او را صاحب دل میگویند [F. 261b] | بظاهر امّا حقیقه صاحب دل
اوست سبحانه و تعالی کامل | مکمل عبارت ازین وجود شریف است | وجود موهوب حقانی این
وجود است هر چه میکند باین وجود میکند و او مجاز است من الله تعالی از برای تکمیل و
تربیت ناقصان فرق بعد الجمع و بقای بعد الفنا نیز همین مرتبه و مقام است | درین مقام بود
که به نسبت حضرت واقع شد صلی الله علیه و سلم من الله تعالی | مارمیت اذرمیت
وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَى.^{۲۸}

مارمیت اذرمیت بی و است همچنین قال الله از صمتش بجست

^{۲۸} Qur'an VIII:17.

بس ازین سخنان بقدر معلوم شد غالباً که شریعت و طریقت و حقیقت هر سه یک چیز بوده اند قبول کردن اقوال حضرت صلی الله علیه و سلم شریعت بوده و در عمل آوردن آن طریقت بوده و نتیجه ازین هر دو حقیقت بوده من | قال کل طريقة يخالف الشريعة فهو باطل العاقل يكفيه الاشارة.

بدان لی طالب صادق که چونکه غرض و مقصود اصلی حق سبحانه و تعالی از خلق کردن بشر و جمیع مخلوقات آن بود که آینه باشد او را از جهت مشاهده جمال و جلال خود بجمیع اسما و صفات بتمامه همچنانکه بود در عالم عدم | این معنی را قابل جز دل آدم و فرزندان او نبود.

بیت

قابلی باید که تا از حق کند فیض قبول زائکه ممکن نیست هرگز فاعلی بی منفعل

| جه این معنی اول در دل حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم در عالم | حقیقت ظاهر شده بود. در آخر نیز خواست که این معنی در وی ظاهر شود | در دنیا در آوردن او | لولا تأخیر کرد بنابراینکه [F. 262a] آنچه میخواست در آینه دل او ظاهر شد. بس او را | در جول رحمت خود نگاه داشت تا هر زمان جمال بیجونی خود | در و مشاهده کند تا آنزمانکه دنیا معمور شود و قابل شود مر جلوه جمال و جلال او را سبحانه و تعالی.

دیگر آنکه لولا خواست | تا مقدمة الجیشی فرستد تا دنیا قابل این معنی | سازد و نیز آن آینه را غلافی | باشد تا در وی نهد و بدنیا فرستد. بس کل | آدم را بید قدرت خود در جهل صباح | راست ساخت. | کقوله عليه السلام | عن الله تعالى خمرت طينة آدم بیدی اربعین صباحاً. بعد از آن از روح خود | دمید. | کقوله تعالى وَ نَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي.^{۲۹}

بعد از آن جانرا در و آرام دلا

خاک ما کل کرد در جل با مدلا

بعد از آن | روح حیوانی را نیز در و دمید | بنابر حکمتی و مصلحتی که بیان خواهد یافت. |
 بعد از آن این آینه را بجمیع آلات و اسباب جلای آن در وی نهاد و نام او را آدم | نهاد و بجانب
 دنیا رولن کرد |.

بیت

جو آدم را فرستادیم بیرون جمال خویش در صحرا نهادیم

چونکه روح حیوانی را نیز در آدم دمیده بود بنابر آنکه ذات شریف خود را بجمیع اسما و صفات
 | بوی حمل کند و بدنیا فرستد تا در دنیا جمال و جلال بیجونی خود را در آینه دل‌های | فرزندان
 | آدم مشاهده | کند. | چونکه لولا حضرت آدم را فرزندان نبود و نیز روح حیوانی را باو همراه
 ساخته بوده تا او را بار امانتی سازد که آسمانها و زمین و کوهها حامل آن نتوانستند شد و ابا
 نمودند [F. 262b] و او قبول کرد و حمل آن امانت کرد.

بیت

جامل بار امانت آمد او در امانت بی خیانت آمد او

كَقَوْلِهِ تَعَالَى اَنَا عَرْضْنَا الْاِمَانَةَ عَلَى السَّمَوَاتِ وَ الْاَرْضِ | فَابَيْنَ اَنْ يَحْمِلْنَهَا وَ
 اشفقن منها و حملها الانسان انه كان ظلوماً جهولاً.^{۳۰}
 آسمان بار امانت نتوانست گشاید قرعه فال بنام من دیوانه زدند

چونکه جمال را در برداشتن بار قوت از خوردن میشود و لولا حضرت آدم را به بهشت فرستاد
 تا روح حیوانی را بنعمتهای بهشت تربیت کند و قوی سازد از جهت حمل آن امانت جندگاه
 حضرت آدم روح حیوانی را در بهشت تربیت کرد و قوت گرفت چونکه | غرض حق سبحانه و
 تعالی | از فرستادن آدم بدنیا آن بود که او را فرزندان بسیار | باشد در آینه دل‌های ایشان جمال
 و جلال بیجونی خود را مشاهده کند بنابر این شهوتی در حضرت آدم در بهشت خلق کرد و | آدم
 را در حرکت آورد و طالب جفتی | از جنس خود شد کقوله علیه السلام الجنس مع الجنس و

^{۳۰} Qur'an XXXIII:72.

کل جنس یمیل الی جنسه حق سبحانه و تعالیٰ بکمال حکمت بالغه خود از پهلوی جب
حضرت آدم حضرت حوّا را خلق کرد.

بیت

کند هم جنس با هم جنس پرواز کبوتر با کبوتر باز با باز

و گفت اسکن الیها. حضرت آدم آنچه میطلبید در حضرت حوّا یافت باو قرار گرفت.

بیت

از بی لکن الیهاش آفرید کی تواند آدم از حوّا برید

از اینجا بدائی بزرگوارى حضرت حوّا را

بیت

بارخ جون دُر دولیهای عقیق گویا حق [F. 263a] تافت از پرده رقیق
پیر تو حق است آن معشوق نیست خالق است او گویا مخلوق نیست

العارف یکفیه الشاره. چونکه غرض حضرت حق سبحانه و تعالیٰ از خلق کردن حضرت آدم و فرستادن او بدنیا معمورئ دنیا بود. | بنابر حکمتها که | گفته شد چونکه او را جفتی در بهشت پیدا شد این بار خواست که او را بدنیا فرستد چونکه در بهشت بودند که محل الطاف و انعام | اوست بی بهانه چون فرستد کرم او تقاضای آن نمیکند | بهانه خواست غالباً که بیدا سازد و بآن بهانه ایشانه | بدنیا فرستد امر کرد. ایشانرا که اسکن انت وزوجك الجنة و کلامنها رغداً حیث شئتما و لاتقر با هذه الشجرة فتکوننا مِنَ الظالمين^{۳۱} | باشید در بهشت و بخورید از نعمتهای بهشت | هر کدام را که میخواهید ولیکن نزدیک مشوید درختی را که آن کندم است چونکه شیطان دشمن قدیم بود مر آدم و حوّا را ایشانرا از حسد در بهشت نمیتوانست دید.

بیت

شیطان حسود دشمن رحمن انیس جان از بهر آن حسود مر بخلون دو درا

وسوسه کرد ایشانرا بخوردن کندم که خدای تعالی ایشانرا منع کرده بود از آن بخوردند | و عاصی شدند بخدای تعالی که الانسان حریص علی ما منع و | آینه دل‌های خود را که محل مشاهده جمال جلال او بود تیره و مکدر سانشند چونکه محل تدارک گناهان | دنیاست | بدنیا فرستاد که الدنیا سجن المؤمن و جنت الکافر | چنانکه میباشد بادشاهانرا | که شخصی گناه عظیم میکند او را بزدن [F. 263b] میفرستند تا متنبه شود | از گناهان باز ایستد. بس ایشانرا بزدن دنیا فرستاد | که بتوبه و استغفار تدارک گناهان خود را بکنند که الدنیا مزرعة الآخرة. | و آینه‌های دل‌های خود را مصفا و مجلا سازند | بار دیگر قابل شوند مر مشاهده جمال و جلال او را سبحانه و تعالی. | دیگر آنکه در دنیا باشند و کدخدایی | کنند | فرزندان | بسیار شوند تا آنها بسیار شود از برای مشاهده جمال و جلال او سبحانه و تعالی | چونکه اصل مقصود از آفرینش این بود بآن حکمتها که گفته شد آخر همجنان شد و نیز امر کرد ایشانرا بنکاح و مبالفه کرد | درین امر کفوله تعالی فانکحوا ما طاب لکم من النساء مثنی و ثلاث و رباع^{۳۲} تا فرزندان بسیار شوند و دنیا معمور شود.

بیت

جمال خویش بر صحرا نهادیم

جو آدم را فرستادیم بیرون

بعد از آن حضرت آدم و حوا بدنیا آمدند | برای عذر آن | گناه دویست سال ربنا ظلمنا انفسنا | و ان لم تغفر لنا و تر حمنا لنکونن من الخاسرین میگفتند. بعد از دویست سال | حق سبحانه و تعالی | گناهان ایشانرا عفو کرد و پیامرید ایشانرا.

بیت

تاجُ بیرایه بجالاکی ر بود
سالها بگریست آدم زار زار
که جرا اندر جریده لاست ثبت
کابخنان سرور کند زوریش را
تیغ لا حولی زنید بر کردنش

مادر و بابای ما را آن حسود
کرد شان آنجا برهنه خوار و زار
تا زلشک چشم او روید نبت
تو قیاسی کیر طرلایش را
الحرزای کل سرشتان از سرش

^{۳۲} Qur'an IV:3.

بعد از آن حضرت آدم در دنیا [F. 264a] در تنفیض تصرفات بر خود کشاده گردانید چونکه او را
 بدنیا برای خلافت بعد از آن حق سبحانه و تعالی چون حضرت آدم را از حضرت پیغمبر ما محمد
 رسول الله صلی الله علیه و سلم مقدمه الجیش ساخته بدنیا فرستاده بود احکام و آلاب و
 اسباب خلافت در وی تعبیه کرده بود. حضرت آدم در | چراکه خلیفه بر طبق مستخلف میباید
 باشد تا خلافت را شاید آنچه در مستخلف بود از علم و حیات و قدرت و قوت و سمع و بصر و
 عدل و حکمت همه را در روح خود تعبیه کرده در آدم دمیده بود بدنیا فرستاد آدم نیز آدم بدنیا
 و در مقام خلافت بنشست پیش او را فرزندان می شدند چونکه کل اسما را که عبارت از
 مصادق آینه دل‌های فرزندان اوست باو تعلیم کرده بود. گفوله تعالی و علم آدم الاسماء کله
 ثم عرضهم علی الملائکه فقال انبیؤنی باسماء هو لاء ان کنتم صدقین^{۳۳} او نیز
 به فرزندان خود تعلیم میکرد و آینه دل‌های ایشان را مصفا و مجلا میداشت از جهت مشاهده جمال
 و جلال او سبحانه و تعالی همچنانکه رسم میباشد بادشاهان مجازی را که بشهری خواهند که
 روند اول یکی از امرای خاص خود را که وقوفی داشته داشته مقدمه الجیش ساخته میفرستند تا
 ملاحظ کند و آن شهر را بیاراید چهار باغها میدانها را راست سازد. و بعد از آن بادشاه بیاید
 خود را بآن شهر و دیار و خلق آن شهر و دیار جلوه دهد همچنین حق سبحانه تعالی حضرت آدم
 را از حضرت صلی الله علیه و سلم مقدمه الجیش ساخته بدنیا فرستاد او نیز بیامد و دنیا را
 بیار است و بآن علم که حق سبحانه و تعالی باو تعلیم کرده بود [F. 264b] به فرزندان خود تعلیم
 کرد از جهت صیقل آینه دل‌های ایشان رفت باز بجوار رحمت آلهی.

بیت

رفت آن عیسی دم انداخت در جان کندم زیستن را بر من بیجاره مشکل کرد رفت

بعد از حضرت آدم | در هر زمانی حضرت حق سبحانه و تعالی مناسب آنزمان و آن قوم زبان
 ایشان علمی | که عبارت از مصقل آینه دل است بیکی از فرزندان او تعلیم کرد و او را بخلافت

بآن قوم فرستاد | از او امر و نواهی از وعده و عید از برای مصقل آینه دل‌های ایشان او نیز
 بایشان تعلیم کرد آینه دل‌های ایشان را مصفا و مجلا [می] داشت از برای مشاهده جمال و
 جلال او سبحانه و تعالی تا زمانی که رسید آن زمان که آنجه مقصود از آفرینش او بود صلی الله
 علیه و سلم ظاهر شد در زمانی که عالم همه از کفر پرشده بود چونکه او را درین زمان میخواست
 ظاهر سازد قوت و استعداد و علمی و حکمتی باو کرامت کرده بود که بهیچ یک از انبیای ما
 تقدم نکرده بود و انبیای ما تقدم هر یک را مبعوث بر قوم مخصوص گردانیده بود و او را صلی
 الله علیه و سلم مبعوث بر جمیع مخلوقات گردانید از احمر و اسود و ترک و تاجک و عرب و
 عجم و دین او را بر کذید بر همه ادیان انبیای ما تقدم و او را صلی الله علیه و سلم کلامی
 بخشید که هیچ یک از انبیای ما تقدم را نه بخشیده بود | اگرچه مختصر است بظاهر اما
 بمعنی پیشتر است از همه خیر الکلام قل و دل | دیگر آنکه دین و کلام ما او را سبب نسخ
 دین و کلام دیگران گردانید.

بیت

کتب [F. 265a] خانه | هفت ملت بنشست
 بغمزه مسئله آموز صد مدرس شد

یتیمی که نا کرده قرآن درست
 نکار من که بمکتب نرفت خط نوشت

بعد از آن او را جندگاه به تعلیم و تلقین حضرت جبرئیل و بالهام و بخواب و به بیداری و
 بکلام | بخلافت و نیابت خود مشرف گردانید | آینه دل مبارک او را بمثابه مصفا و مجلا
 گردانید که آن ذات شریف بجمیع اسما و صفات همچنانکه بود در عالم عدم بتمامه در آینه
 دل مبارک او تجلی کرد و ظاهر شد.

شعر

لعمرك لا تغافل عنه فافهم

تجلی ربه فی ذاته کل

و این مقام شریف را فناى اتم میگویند و این مقام شریف خاصه لوست صلی الله علیه و سلم
 یعنی از وجود و هستی بتمامه خالی شده بود که ذره از وجود و هستی در و باقی نمانده بود

۳۴
 Written below line.

محبوب حقیقی که حق است سبحانه و تعالیٰ بجمیع اسما و صفات در و ظهور کرد بل عین
لو شد.

بیت

آب کوزه چون در آب جو شود	محو گردد در وی جوا و شود
وصف لوفانی شد ذاتش بقا	زین سبب نی کم شود نی بد لقا
قطره بدریا رسید ابر برفت از میان	دود بر آمد ز شمع شمع فرو شد بدود
عشق عاشق را قلم در کش تمام	تا همه معشوق ماند و السلام

و لو را محرم اسرار خود ساخته خود بزبان او میگوید و می شنود و میرود. کقوله | علیه

السلام | عن الله تعالیٰ بی یسمع و بی یبصر و بی یبطش الی آخره |.

بیت

بی فنای مطلق جذب قوی	کی حریم وصل را محرم شوی
----------------------	-------------------------

و این سعادت بی نهایت غیر لو هیچ | یک از اثبیای ما تقدم را میسر نشده |.

بیت [F. 265b]

کنار وصل را موسیٰ عمران	بار نی خولست در لشواق جانی
جوابش لن ترانی شد که هیئات	کنار از ما مجو چون در میانی

یعنی در حضرت موسیٰ صلوة الرحمنه علیه | چیزی از بقایای وجود و هستی باقی مانده بود
غالباً که جواب در زمان طلب دیدار و گفتن ارنی لن ترانی شد.

بیت

کرنی لن ترانی ناز و نیاز باشد	در پیش مرد عارف این هر دو ناز باشد
-------------------------------	------------------------------------

اکابر این دو آیت را دلیل^{۳۵} ساخته اند.

بیت

لن ترانی میرسد از طور موسی را جواب	این همه فریاد مشتاقان ز استغنای لوست
------------------------------------	--------------------------------------

بر این که در | ایشان چیزی از بقایای وجود و هستی باقی مانده بوده است. غالباً | لن ترانی و

^{۳۵} ولیل؟

لما جاء موسى گفت وجئت را نسبت بموسی کرد صلوة الرحمن علیه لن ترانی یعنی تو
نمی بینی.

بیت

تا تو هستی هست در تو کی رسد نیست شو تا هستی از پی رسد

| عبارت از وجود و هستی این من و تست.

بیت

نردبان خلق این ما و منی است عاقبت زین نردبان افتاده نیست

و این آیت دلیل است بر فنای اتم آن حضرت | صلی الله علیه و سلم | کقوله تعالی سُبْحَانَ
الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا
حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنَ الْآيَاتِنَا.^{۳۶}

ورنه و صفش نه حد همجو منی
زینا ائنا تو کانا

من هم از شوق میکنم سخنی
حد ما نیست وصف آن شاهان

خیر الکلام ماقبل و دل

بیت

بس کنم خود زیرکانرا این بس است بانک دو کردم اگر در ده کس است

[F. 266a] بدان لی طالب صادق که چونکه | حق سبحانه و تعالی او را صلی الله علیه و سلم
مبعوث گردانید بر جمیع خلائق | در تنفیذ | تصرفات در ملک و ملکوت بر و کشاده گردانید |
در مقام نیابت و خلافت خود بنشانند و کلامی مناسب زبان او و مناسب زبان آن قوم | از او امر و
نواهی | از وعده و وعید بر او فرستاد و امر کرد به تبلیغ رسالت بر جمیع خلائق از ترک و تاجک
و عرب و عجم | برساند و مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ.^{۳۷} او نیز بکرم و عنایت و معونت او
سبحانه و تعالی کمر همت | بر میان بست. لولا به تنهایی بکفار بوعظ و نصیحت کلام او را |

^{۳۶} Qur'an XVII:1.

^{۳۷} Qur'an V:99.

میرسانید | از هیجکس نمی ترسید هر چند دشمنان مختها و تشویشها باو میرسانیدند لو
 بعیت | لو سبحانه و تعالی از تبلیغ رسالت رو نمی کردانید | از قبول و رد پروانداشت و
 میگفت و مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ. از کافران آنها که دلهای ایشان نرم تر بود و سخت
 نشده | بوعظ و نصیحت و معجزه از دین کافری بر کشتند و بر دین او در آمدند صلی الله علیه
 و سلم و بسعادت اسلام مشرف شدند باو یار یکدل و یکجهت شدند و اتفاق کردند.

بیت

هر نبی اندرین راه دراست	معجزه بنمود همراهان بجست
زانکه اتبوهی جمع کاروان	دشمنانرا بشکند تیغ سنان
حاصل این آمد که یار جمع باش	همجو بتکر از حجریاری ترش

بعد از ان حق سبحانه و تعالی بران کافران | که دلهای ایشان سخت تر شده بود و باوصلی الله
 علیه و سبم نکرویدند و ایمان نیاورده بودند [F. 266b] این آیت | فرستاد. کقوله تعالی اَقْتُلُوا

الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ.^{۳۸}

دل ز سختی همجو روی سنک کشت	جون شکافد تویه او را بهر کشت
جون شعیهی کو که تا او از دعا	بهر کشتن خاک سازد سنک را
یا بد رویده ^{۳۹} مقوقش از رسول	سنک لاخی مزرعی شد با اصول

یعنی باتفاق یاران بزید بر لشکر کفار و بکشید ایشانرا اگر مسلمان نشوند.

بیت

تا دلت باتفاق بر هم نیز نیم	ما بای نشاط بر سر غم نیز نیم
خیزم دمی ز نیم پیش از دم صبح	این صبح بسی دمد که ما دم نسز نیم

لو نیز بامر خداوندی بعد از ان باتفاق یاران زدند بر لشکر کفار هر که ایمان آورد گذاشتند و
 بخود یار ساختند و هر که ایمان نیاورد کشتند.

بیت

اتفاق یار با یاران خوش است	پای معنی کیر صورت سرکش است
----------------------------	----------------------------

^{۳۸} Qur'an IX:5.

^{۳۹} وریده؟

بِهَمّتِ عالی یاران | و بعنایتِ آلهی اکثر بلاد را بدین و ملتِ محمدی | مشرف ساختند [چونکه مقصود اصلی]^{۴۰} و آینه دل‌های امتان خود را بکلام | آلهی مجلا و مصفا | ساختند چونکه مقصود اصلی از خلقت بشر این بود تا حق سبحانه و تعالی جمال بیجونی خود را در آینه دل‌های ایشان مشاهده کند | هر کس بقدر همت | خود ببرکۀ متابعت و مناسبت بآنحضرت صلی الله علیه و سلم در زمان او آینه دل‌های خود را مجلا و مصفا ساختند.

بیت

هر کس بقدر همت خود راه می‌رود	آن یک بمغز میکشد آن دیگری پیوست
بقدر آینه حسن تو می نماید روی	دریغ کاینه ما [نهفته] ^{۴۱} در زنگست

چونکه آفتاب حقیقت در آن [F. 267a] زمان از و تابان بود بر جمیع مخلوقات محل آفتاب حقیقت دل مبارک او بود صلی الله علیه و سلم که هر کس بقدر قابلیت خود از وی نور می‌گرفت اوست صاحب دل حقیقی دل مبارک او آینه بود مجلا و مصفا که از شش جهت جمال و جلال بیجونی حضرت حق سبحانه و تعالی در و ظاهر میشد.

بیت

صاحب دل آینه شش رو بود	حق در و از شش جهت ناظر بود
------------------------	----------------------------

چونکه تمام دنیا و اهل دنیا از آفتاب حقیقت او روشن و مجلا و مصفا شدند هر کس بقدر مناسبت او مر او را آینه‌های دل خود را مجلا و مصفا ساختند از جهت مشاهده جمال و جلال او سبحانه و تعالی کسب این سعادت بی نهایت در صحبت شریف او کردند و بعضی بمرتبه خلافت رسیدند چونکه مقصود حق سبحانه و تعالی از آوردن او بدینا این بود حاصل شد اگرچه جمیع خلائق در زمان او بقدر استعداد خود هر کس کسب این سعادت کرده بوده اند. اما چهار کس از صحاب کرام | بمرتبه خلافت و نیابت رسیده بوده اند خلافت | باینها گذشت و رفت بجوار رحمت حق سبحانه و تعالی.

^{۴۰} Written in black, but then crossed out in red.

^{۴۱} Marginal insertion.

بیت

رفت آن عیسی دم انداخت در جان کن‌دیم
رفت از عالم ریاضی برد داغ مهر او
زیستن را بر من بیجاره مشکل کرد رفت
شکر لله کز جهان مقصود حاصل کرد رفت

چونکه ببرکه همت عالی او در زمان او اکثر بلاد مسلمان شده بودند و شدة کفر در آن مرتبه
نمانده بود حق سبحانه و تعالی نبوت را برو ختم کرد و او را صلی الله علیه و سلم [F. 267b]
خاتم و خاتم انبیا ساخت. و بعد از وی قایم مقام وی اولیاء الله اند تا قیام قیامت | الشیخ
فی قرمه کالنبی فی امتة. هر چه از وی واقع شد | از | معجزات و حالات و کیفیات و
مقامات از اولیاء الله که قایم مقام اویند نیز واقع شده است و میشود | تا قیام قیامت کرامات
میگویند کرامات هر ولی معجزه نبی اوست همچنانکه معجزات انبیا حق است کرامات اولیا نیز
حق است و هیچکس را میباید که در وی شکی نباشد هر که کرامات اولیا شک آرد نعوذ بالله بر
معجزات انبیا شک آورده باشد | کافر خواهد شد چراکه طریق اولیا همان طریق انبیاست | معنعن
| بایشان رسیده است الی یومنا هذا | بعد از | و صلی الله علیه و سلم چونکه ازین چهار یار
حضرت ابو بکر صدیق رضی الله عنه | عنه از همه بزرگتر و | عالیجناب تر و عالی استعدادتر
بود. و هر چه حق سبحانه و تعالی از بارگاه کبریا در سینه مبارک او ریخته بود چونکه
استعداد شریف شریف او را مناسبت بآن حضرت پشتر بود همه را در سینه مبارک او رسخت و
یر دیگران بقدر استعداد ایشان.

بیت

آنچه حق از بارگاه کبریا
لاجرم تا بود از و تحقیق ریخت
ریخت در صدر شریف مصطفی
او همه در سینه صدیق ریخت

چونکه کمال او در خلافت از دیگران پشتر بود همه | او را مسلم داشتند و باو تبعیت | کردند و
او را رضی الله عنه بمرتبه خلافت نشانند | متابعت و ملازمت [F. 268a] او را بجان قبول
کردند تا | او در حیات بود هیچکس مخالفت باو نکرد و همه کس این سعادت بی نهایت را
از | و کسب میکرد. چونکه رعایت یاران پیش قدم از لوازم راحت بسیاری از مردم دیگر از

اصحاب کرام او و غیره در صحبت شریف او کسب این سعادت بی نهایت کردند. اما چونکه این سه یار در صحبت شریف او صلی الله علیه و سلم بودند و در صحبت شریف او نیز کسب این سعادت بی نهایت کردند و بمقام خلافت رسیدند. | بعد از حضرت امیر المؤمنین ابو بکر صدیق رضی الله عنه یار کلانتر را که حضرت امیر المؤمنین عمر | بود باتفاق بمرتبه خلافت و نیابت بنشانند و دیگران متابعت | او میکردند و در صحبت شریف | او کسب این سعادت بی نهایت میکردند | چونکه این سعادت را نهایت نیست کسب او را نیز نهایت نیست چونکه آن ذات بی نهایت است مقام و مراتب او را نیز نهایت نیست.

بیت

همچنین میرو به پایانش مرس و ز چنین دردی بدر مانش مرس

بدان ای طالب صادق که ازین همه حکایات که گفته | آمد معلوم شد غالبا که غرض و مقصود حق سبحانه و تعالی از خلق | کردن این هژده هزار عالم این بود که او را آینها باشد تا جمال و جلال بیجونی خود را در و مشاهده کند و آینها را باین سعادت بی نهایت مشرف سازد اگرچه همه عالم آینهای جمال و جلال نمای اویند اما بهترین آینه که جمال و جلال بیجونی او همچنانکه هست ظاهر می شود [F. 268b] آن دل بندهای او بود آن نیز وقتی ظاهر می شود که آینه مجلا و مصفا باشد از زنگ تعلقات نگویی که افعال الله معلل | نیست گفته اند. بس این چون باشد غرض او سبحانه و تعالی از خلق کردن خلق این باشد که او محتاج باشد با آینه از جهت مشاهده جمال خود زینهار همچنین کمان نبری او ذاتیست بیجون و بیجکونه | منزله از همه اشیا در نهایت کمال | در کمال خود و در مشاهده جمال و جلال خود بهیج آینه و بهیجکس محتاج نیست همچنانکه بود در عالم عدم جمال بیجونی خود را در خود مشاهده میکرد و می دید | چونکه او را سبحانه و تعالی از کرم و فصل و عنایت و فیوض بی نهایت | در ان عالم بسیار بود آنچه کسی که قابل انعام و الطاف بی نهایت باشد نبود غالبا.

بیت

قابلی باید که تا از حق کند فیض قبول زانکه ممکن نیست هرگز فاعلی بی منفعل

از ینجهت خواست که جماعتی باشند قابل این معنی تا فیوض و انعام بی نهایت خود را
 بایشان | ایشار کند بس امر کرد بعالم که شو کقوله تعالی إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ
يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ^{۴۲} بس بگفتن این قول هژده هزار عالم مخلوق و موجود کشت. بعد از
 آن فیوض بی نهایت خود را بهمة عالم و عالمیان بقدر استعداد آن عالم ایشار کرد.

بیت

بقدر آینه حسن تو می نماید روی دروغ کاینه ما نهفته در زنکست

| أَمَّا فَيُضَى | از همه | عظیم تر و بزرگتر | جمال و جلال بیجونی او بود سبحانه و تعالی از آن
 نیز بقدر استعداد [F. 269a] هر عالمی ظاهر ساخت و می سازد الی قیام القیامت.

چونکه | قابل این فیوض | بی نهایت که ظهور جمال و جلال بیجونی اوست سبحانه و تعالی دل
 بنده های مؤمن | بود. آن نیز وقتی که مصفا و مجلا باشد از زنگ تعلقات چونکه ایشانرا
 محتاج بخوردن و پوشیدن و کدخدایی کردن و غیره آفریده بود و مایحتاج ایشانرا از فیوض
 بی نهایت خود بایشان ایشار کرد تعلق و علاقه ایشانرا بقدر احتیاج باینها شد.

بیت

تعلق حجابست بیحاملی جو بیوندها بکسلی واصلی

و این | زنگ و غباری شده آینه دل ایشانرا از ظهور آن فیوض بی نهایت که آن ظهور جمال و
 جلال بیجونی اوست سبحانه و تعالی. بس از | جهت زدودن زنگ و غبار تعلقات از روی آینه دل
 محتاج شدند به مصقلی تا آینه دلهای خود را محل این فیض بی نهایت سازند حق سبحانه و
 تعالی از کمال فضل و عنایت بی نهایت این عنایت را نیز بایشان کرد که از پیغامیر خود از |
 کلامی که عبارت از مصقل زنگ آینه دلهای ایشانست فرستاد و امر کرد باو که بفرمای امتان
 خود را که باین مصقل آینه دلهای خود را از زنگ تعلقات مصفا و مجلا سازند بس از اینجا
 معلوم | میباید که شود این فعل معلل بعلتی که آن از برای خود باشد | از جهت نقصان کمال

خود | نبوده و مقصود ایشار فیوض بی نهایت خود بر عالم و عالمیان بوده چنانکه درین

معنی حضرت مخدومی مولوی و سلطان العارفین حضرت و برهان الحقیقین [F. 269b]

حضرت مولانا جلال الدین رومی قدس | سره میفرمایند:

بیت

من نکردم امیر تا سودی کنم	بلکه تا بر بنده گان جودی کنم
من نکردم باک از تسبیحشان	باک هم ایشان شوند در فشان
ما بری از باک ناباکی همه	از کران جانی جالاکی همه

| و از کلام الله آیتی که صریح دلالت میکند بر دودن زنگ آینه دلها | اینست کقوله تعالی و ما

خلقت الجن و الانس الا لیعبدون.^{۴۳} | ازین جهت که این آیت دلالت میکند بظاهر که

معلل بعلتی باشد بعضی از مفسرین تفسیر بمعرفت کرده اند ای لیعرفون گفته اند

و بعضی بحالش گذاشته اند و | ازینجا عبادت ظاهر و باطن گرفته اند. | مناسب آن

می نماید که بحالش گذارند مقصود عبادت ظاهر و باطن باشد چونکه آدمی را ظاهر و باطنی

است | چونکه عبادت مصقلی است از جهت زدودن زنگ آینه دلها | بعبادت ظاهریکه آن نماز و

روزه و غیرهما | از عبادات ظاهریست ظاهر خود را که آن نفس حیوانیست بزداینه. مزکی و

مجلا و مصفا سازند و بعبادت باطنی که آن ذکر و فکر و غیرهما | که از عبادات باطنی است

روح انسانی را که عبارت از روح الهی است در ایشان کقوله تعالی و نفخت قیه من

روحی^{۴۴} مصفا و مجلا سازند.

بیت

سر روح از عالم امر است بس	بس نفخت قیه من روحی نفی
---------------------------	-------------------------

تا آینه دل مصفا و مجلا گردد. چونکه زنگ آینه دل اولاً از آرایش و تعلقهای نفس حیوانیست

نفس انسانی از جهت مصاجت و مجاورت او زنگ و آرایش را کسب میکند کقوله علیه السلام

^{۴۳} Qur'an LI:56.

^{۴۴} Qur'an XV:29, XXXVIII:72.

الصحبیت تو شر.

از اثر صحبت است هر چه در بین عالمست [F. 270a] ورنه کجا یافتی بیدبهای نبات

بس از اینجا معلوم می شود که عبادت معلول بعلتی که | او را برای خود باشد نبوده است و
غرض مشرف ساختن | بوده است ایشانرا باین سعادت بی نهایتی که گفته شد و اگر نه او
سبحانه و تعالی منزله است از | بنده گئی بنده گان که او را بندگی کنند و او را سبحانه و
تعالی احتیاج باشد بمدد ایشان مثل احتیاج ما همچنانکه ما محتاجیم بخوردن و پوشیدن و
غیرهما از حیاجات انسانی در مدد به بندگان. بس | بعبادت ظاهر و باطن | معرفت تمام و
کامل حاصل میشود بندگانرا | بذات شریف او سبحانه و تعالی چونکه آن ذات شریف را در آینه
دلهای خود بجمیع اسما و صفات متجلی می پند بقدیر جلای آینه دل معرفت هر کس بقدر
جلای آینه دل او خواهد بود. هر چند جلا پیش معرفت پیش | هر چند معرفت پیش جلا پیش
چونکه آن ذات بی نهایت است.

بیت

همچنین میرو به پایانش مرس | از جنین دردی بدرمانش مرس

| حدیث کنت کنزاً مخفياً فاحببتُ ان أعرف | نیز میتواند که مبین این معنی باشد
که یعنی گنجی پنهانی بودم | دران عالم عدم دوست داشتم این را که خود را ظاهر سازم و در
آینه دلهای ایشان بجمیع اسما و صفات تجلی کنم تا ایشان بقدر صفای آینه دلهای خود ذات
شریف مرا بشناسند. | فخلقت الخلق لا عرف. بس خلق کردم عالم را از برای این معنی.

بدان ای طالب صادق که حصول این معانی بی خدمت و ارادت کامل مکمل مدت مدید از سر
اخلاص و عقیده [F. 270b] درست محصول هیچ | یک از انبیا و اولیا نشده است و نخواهد شد

بدان ای طالب صادق که وقتی که | دانستی که خدای تعالی ترا از برای این کار آفریده بوده و
اینچنین استعدادی بتو کرامت کرده بوده | سرمایه سعادت که عمر است بتو ارزانی داشته فرصت

و زمانی دلاهِ آلاَت و اسبابی دلاهِ و دنیا را کار خانۀ تو ساخته که الدنیا مزرعة الآخره.
 بحکم حدیث من طلب شیئاً وجد وجد جد و اهتمام نمای | کمر خدمت و همت بر میان | بر
 بند | در جست و جوی این طایفه علیه از سر قدم ساز اگر در مشرق و مغرب خبر ایشان را بیابی
 برو دلت در دامن لرات و موافقت ایشان زن بین یدس ایشان | کالمیت بین یدی الغسال
 جندگاه همچون مردۀ بر روی تخته بی حرکت و بی مراد باش تا لو ترا بآب فیض و رحمت
 آلهی شست و شوی کند و کفن لرات در تو بیجد و در گور | فنای فنای فنا نهد تا آنزمانکه
 خواهد. | بعد از آن به بقای بعد الفنا مشرف سازد و در تنفیض | تصرفات در ملک و ملکوت
 بر تو کشاده گرداند و اذن عالم بر تو ارزانی دارد | هر چه کنی با او کنی و هر جا روی با او روی
 تا باین سرحد نرساند دست از و باز نداری و از سر خود کاری نکنی.

بیت

بخت دولت را فراری میکند	از سر خود هر که کاری میکند
کر ملک باشد سیاهستش ورق	بی عنایات حق خاصان حق

زینهار و هزار زینهار با وجود رسیدن باین مقام عالی بی اذن و اجازه ایشان کاری از پیش خود
 نکنی.

بین

تا کار قلندری نسازی نایی	زینهار درین کوی بباز می نایی [F. 271a]
بانکه دو کردم اگر در ده کس است	بس کنم خود زیرکاترا این بس است

العارف یکقیه الاشاره. بدان ای طالب صادق که چونکه از ابتدا تا اینجا سخن در باب
 خلقا از انبیا و اولیا گذشت از حالات و کیفیات و مقامات و معجزات و کرامات و زندگانی انبیا
 با امتان و تبلیغ رسالت کردن بایشان و عاجز ساختن ایشانرا بمعجزات و بمقاتله و
 محاربه و در آوردن ایشانرا در راه مستقیم که آن شریعت و طریقت ایشان بود که خدای تعالی
 کلام مناسب زبان او و زبان آن قوم از او امر و نواهی از وعده و وعید که برسالت از ایشان بآن
 قوم فرستاد و ایشان نیز رسانیدند بآن قوم چونکه انبیاء ما تقدم هر یکی مبعوث بر قوم

مخصوص بودند و رسانیدند بآن قوم ترویج شریعت و طریقت خود بآن قوم آنچه ممکن بود کردند و در راه مستقیم در آوردند و آینه دل‌های ایشانرا مجلا و مصفا از برای مشاهده جمال و جلال الهی ساختند و رفتند.

بیت

هر نبی اندرین راه در لست	معجزه بنمود همراهان بجست
زآنکه انبوهی جمع کاروان	دشمنانرا بشکند تیغ سنان
حاصل این آمد که یار جمع باش	همجو بتکر از حجر [یاری] ^{۴۵} تراش

| چونکه در زمان پیغامبر ما حضرت محمد رسول الله صلی الله علیه و سلم عالم از کفر پر شده بود او را مبعوث بر مجموع کرد انید او نیز باتفاق اصحاب کرام و بمعجزات و مقاتله و بمحاربه اکثر یلکا در امسلمان [F. 271b] ساخت و بر دین و شریعت محمدی صلی الله علیه و سلم | در آورد و شریعت محمدی بر هر که مناست | بود بر وی بهمان مقدر بسنده کرد و بهره مناسب این هر دو | بود هر دو را بر وی اجرا کرد و چونکه استعداد اکثر خلق در آن زمان مناسب اجراء طریقت نبود چونکه از مرتبه کفر و کافری به محنت بسیار بسرحد اسلام آورده بود | او را نیز فرصیت آنکه همه را بسعادت طریقت مشرف سازد نبود غالبا تخصیص کرد از اصحاب کرام خود هژده کس را چونکه استعداد شریف ایشان قابل این معنی بود ایشانرا محرم اسرار خود کرد انید | ترویج شریعت و طریقت و حقیقت بایشان کرد و بر دیگران | چونکه قابل این معنی نبودند غالبا که این عذر گفت که بعثت لبيان الشريعة لا لبيان الحقیقه تا در دنیا بود بوجود شریف خود باتفاق یاران ترویج شریعت بتمام خلق آنزمان و طریقت بآن جماعتی که گفته شد میکرد تا هر کس بهر طریقی که مناسب استعداد او بود بقدر استعداد خود بکمال خود رسیدند چون وقت مراجعت شد او را صلی الله علیه و سلم بآنجناب غالبا بآدمیان که در آنجا حاضر بوده باشند و آنها که بعد از ایشان پیدا خواهند شد از جهت تسکین و تسلی خاطرهای | ایشان بعد از رفتن او بآنجناب تحمیل این کمالات در پیش که کنیم گویان شکسته

۴۵
Marginal insertion.

خاطر و غمکین نشوند گویان اشارت باصحاب کرام خود کرد و گفت اصحابی کانجوم
 [F. 272a] بایهم اقتدیتم اهتدیتم چونکه آفتاب حقیقت از و تا بان بود دران زمان | بر جمیع
 مخلوقات همه از و نوری میگرفتند [اصحاب]^{۴۶} کرام او نیز صلی الله علیه و سلم در میان
 جمیع مخلوقات همچون بخوم کسب نور از آفتاب حقیقت او میکردند.

بیت

پشویانی که ره بین آمدند گاه بیگاه از پی این آمدند

| بآن کمالی که میباید هر کس بقدر استعداد | خود رسیده بودند باین حدیث | شریف اجازت
 لو شاد کرد ایشانرا و اجازت لولات دیگرانرا نیز بایشان.

بیت

جان خود را عین حسرت ساختند همره جان عجز حیرت ساختند

بعد از ان جمیع خلائق را بایشان گذاشت و رفت بجوار رحمت آلهی شاه بازی بود از دست شاه
 حقیقی پرواز کرده باین عالم از برای صید آمده بود صید بسیار کرد | بای بند کند باز رفت
 بدست شاه حقیقی.

بیت

شهباز همای لا مکانیم	پابند درید نیست ما را
بر خیز نظام تا کذینیم	جیزیکه کذید نیست ما را
رفت آن عیسی دم انداخت در جان کند نم	زیستن را بر من بیجاره مشکل کرد رفت
رفت از عالم ریاضی برد داغ مبهرا	شکر الله کذ جهان مقصود حاصل کرد رفت

بعد از ان اصحاب کرام او صلی الله علیه و سلم | این سلسله را بر پای می داشتند تا زمان
 حیات خود الی یومنا هذا وقتی که طریق سلوک خلفا از انبیا و اولیا از زمان حضرت آدم تا این
 زمان برین منوال بوده باشد مناسب آن می نماید که خلفای [F. 272b] این زمان نیز سلوک براین
 وجه کنند با خلق خدا | که ایشانرا بر سر ایشان خلیفه | کرد انیده است سبحانه و تعالی و خلفه بر

^{۴۶} Marginal insertion.

طبق مستخلق باشند و بدانند که خلافت بس نعمت عظیم است | از حق سبحانه و تعالی که یکی
 از بندهای خود را | از میان جمیع خلائق بر کزیده و این نعمت شریف که خلافت است | از جانب
 خود | باو ارزانی داشته است و نیز میباید که شکر این نعمت عظیم بحکم این آیت که لئن
 شکر تم لازید نکم.^{۴۷} بجای آورد تا حق سبحانه و تعالی نیز روز بروز این نعمت سلطنت را
 بر | وی زیاده گرداند.

بیت

خوش بود دولت وصل تو چه بسیار چه کم	سلطنت کر همه یکلحظ بود مغتنم است
بتو نعمت زدست هر که رسد	نه بمیدان شکر گویی بای
کی بشکر خدا قیام کند	تارک شکر بندگان خدای

| شکر این نعمت عظیم آنست که با خلق خدا بطریق خلفای راشدین زندگانی کند یعنی بطریق
 عدل کقوله | علیه السلام عدل ساعة خیر من عبادت ستین سنة ازین جهت
 گفته اند اگر سلطنت را بر تو عرض کنند خُذْ بِالرَّءِاسِ و العین | چه میزان عدل رعایت
 کردن شریعت محمد است صلی الله علیه و سلم | هر چه کند بخلق خدا از گرفتن و دادن از
 قهر و غضب و غیره میباید که بمیزان شریعت راست باشد. دیگر | ترویج شریعت محمدی
 صلی الله علیه و سلم بر آن قوم که | او را خلیفه گردانیده است | بر سر ایشان سبحانه و تعالی از
 او امر و نواهی از وعده و وعید بایشان برساند بواسطه یا بیواسطه [F. 273a] و تکلیف کند بر
 ایشان که آنچه او امر است بجایی آرند و آنچه نواهی است باز ایستند و خود نیز | بر همین باشد
 و بخلاف شریعت عملی نکنند تا قوم | او نیز بر همین ثابت قدم باشند. قال رسول الله صلی
 الله علیه و سلم النَّاسُ عَلَى دِينِ مَلُوكِهِمْ یعنی خلفا بر هر دین و | مذهبی که باشند جاره
 ندارند فقرا و رعایای دیار او که بر آن دین و | مذهب نباشند.

بیت

معشوقه بهر صفت که آید بظهور	لِ ظلمت محض یا خود لِ خالص نور
عاشق بهمان صفت موصف گردد	بر دین ملوکست رعیت معمور
شه جو حوضی دَن حشم جون لولها	آب لِ لوله روان در کولها
آب جمله کرزیک حوضی است پاک	هر یکی لوله دهد خوش ذوق ناک
ور دران حوض آب شور است پلید	هر یکی لوله همان آرد پدید
خوی شاهنشاه جان بیوطن	جون اثر کرده است در کل بدن

وَقْتِیْ کِه [هَمَجْنِیْن] ^{۴۸} بَاشَد سَزَلُور لِ خَلْفَای زَمَانِ آنَسْت کِه بِحَکْمِ آیتِ کُنْتُمْ خَیْرَامَۃٍ
 اَخْرَجْتَ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَ تَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْکَرِ ^{۴۹} | وَ تَوَّمِنُونَ بِاللَّهِ وَ
 یَسَارِعُونَ فِی الْخَیْرَاتِ وَ نِیْزِ اَیْنِ آیتِ کِه وَ یُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَ الْیَوْمِ الْآخِرِ وَ یَأْمُرُونَ
 بِالْمَعْرُوفِ وَ یَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْکَرِ. وَ بِحَکْمِ حَدِیْثِ مَنْ طَلَبَ شَیْئاً وَ جَدَّ وَ جَدَّ دَر رِعَايَتِ
 شَرِیْعَتِ مُحَمَّدِیْ | وَ دَر دَانَسْتَنِ عِلْمِ شَرِیْعَتِ وَ عَمَلِ کَرْدَنِ بَعْلَمِ شَرِیْعَتِ وَ | نِگَاهَدَاشْتَنِ خُودِ رَا
 لِ هَر جِهْ خِلَافِ شَرِیْعَتِ لُوسْتِ صَلِی اللّٰه عَلَیْهِ وَ سَلَمِ جَدُوْ اَهْتِمَامِ بَجَدِ نَمَایَنْد [F. 273b] تا مَدْتِی
 | تا اَیْنِ مَعْنِیْ حَالِ اِیْشَانِ شُود وَ دَر قَوْمِ اِیْشَانِ نِیْزِ تَأْثِیْرِ کَنْد | بِه جَمِیْعِ قَوْمِ اِیْشَانِ بَايِنِ سَعَادَتِ
 بِسَبَبِ اِیْشَانِ مُشْرِفِ شُوند | هَر عَمَلِیْ کِه اِیْشَانِ بِمَقْتَضَایِ شَرِیْعَتِ بَکَنْدند صَوَابِ [آنِ بَر] ^{۵۰}
 اِیْشَانِ وَ نِیْزِ بَر خَلِیْفَه | بَاشَد. کَمَا قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلِی اللّٰه عَلَیْهِ وَ سَلَمِ مَنْ سَنَّ سُنَّةَ
 حَسَنَةً فَلَهٗ اَجْرُهَا وَ اَجْرُ مَنْ عَمِلَ بِهَا اِلَی قِیَامِ قِیَامَه. وَ قَالَ رَسُوْلُ اللّٰهِ صَلِی
 اللّٰه عَلَیْهِ وَ سَلَمِ مَنْ اَحْیَی سُنَّتِیْ فَقَدْ اَحْیَی حَیْاَنِی. یَعْنِیْ | هَر کِه عَمَلِ کَنْد بِشَرِیْعَتِ
 مُحَمَّدِیْ صَلِی اللّٰه عَلَیْهِ وَ سَلَمِ | بَوَسَطِ | اَنکِه اُو خُودِ بَايِنِ سَعَادَتِ مُشْرِفِ شُدِه اِست وَ لِ بَدِیْگَانِ
 رَسِیْدِه اِست وَ اَسَطِ یَا بَیْوَسَطِ بَر خَلِیْفَه اِست ثَوَابِ اَنِ اَعْمَالِ وَ بَر اِیْشَانِ نِیْزِ تا قِیَامِ قِیَامَتِ وَ هَر
 کِه اَمْرَا وَ رَعَايَا وَ فَقَرَا اَیْنِ بَايِنِ سُنْتِ عَمَلِ مِیْکَنْد.

^{۴۸} Marginal insertion.

^{۴۹} Qur'an III:110.

^{۵۰} Marginal insertion.

بیت

نیکو ان رفتند سنتها بماند^{۵۱}

نعرذ بالله اگر اعمال خلیقه بر خلاف شریعت محمدی صلی الله علیه و سلم باشد امر او رعایا و فقرا این | اعمال ناخوش میکرده باشند مثل ظلم و فسق و فجور و | امثال اینها لز نامشروعات | فله وزرها و وزر من عمل بها الی قیام القيامة.

و ز لیئمان ظلم لعنتها بماند

و نیز | میباید که خلفای زمان باین مقدار که ترویج شریعت محمدی میکرده باشند قانع نشوند | و چونکه ایشانرا حق سبحانه و تعالی استعدادی بخشیده است باین استعداد میتوانند که مثل خلفای راشدین شوند لطریقت و علم طریقت و عمل کردن بعلم طریقت و ترویج دادن علم طریقت را بآن قوم و مشرف شدن و رسیدن بحقیقت [F. 274a] که آن | احوال حضرت | است صلی الله علیه و سلم | . کقوله | علیه السلام من عمل بمأ علم ورثه الله | علم مالم یعلم و مشرف ساختن بعضی از آن قوم که طالب این معنی باشند و استعداد شریف ایشان قابل این معنی باشد.

بیت

قابلی باید که تا از حق کند فیض قبول زانکه ممکن نیست هرگز فاعلی بی منفعل

قوله علیه السلام عن الله تعالى يا داوود اذ ارايت لی طالباً فكن له خاذماً
هر کرا بینی طلبکارای بسر یار او شو پیش او انداز سر

اینست نهایت خلافت که خلفای راشدین باین هر سه صفت موصوف بودند که آن شریعت و طریقت و حقیقت است و بترویج اینها به بندهای خدا تعالی. اما این | موقوف است بآنکه خود را بصحبت شریف عالم بالله | از راه اخلاص و عقیده و صدق تمام مشرف سازند علم شریعت و طریقت از و تعلیم گیرند و بمدتی بمقتضای این دو علم در صحبت شریف او عمل کنند

باجازت و ارادت او | تا باین سعادت‌ها برسند انشا الله تعالی.

بیت

پش یار آنها که جان آرند پشک جان برند	صدق پش آور که اینجا هر چه آرند آن برند
هیجکس را از خود انگیزی نشد	هیجکس از خویشتن چیزی نشد
دانه انکور تخم خریزه	تا بر دهقان نرفت چیزی نشد
تا برون نارند آهن را ز سنگ	هیج آهن خجز تیزی نشد
هیج حلویی نشد استاد کار	تا که شا کرد شکر ریزی نشد
نام مولانا نشد سلطان عشق	تا غلام شمس تبریزی نشد
بس کنم خود زیرگانرا این بس است	بانکه دو [F. 274b] کردم اگر در ده کس است

العقل یکفیه الاشارة

شعر

جیزی دیگر ماند اما گفتنش با تو روح القدس گوید بی منش

بدان ای طالب صادق که اصل اینست که خلفای زمان باین اوصاف که گفته شد موصوف باشند
تا قوم ایشان نیز موصوف باین اوصاف باشند اگر این دست نمیدهد.

بیت

کردست نمیرسد بشریت باری زیخ آبکی کذر نیست

چونکه | ترویج شریعت محمدی | بر ایشان | است ترویج | باین طریق کنند که از جانب خود علما
و قضاة و محتسبان که موصوف باین اوصاف باشند یعنی خلاف شریعت از ایشان در وجود نیاید
| از جهت طمع و رشوت نکنند و جاه و تفوق بر اقران علی هذا القیاس نباشند خالصاً الله باشند
جیزی از وجه حلال بقدر احتیاج ایشان | چونکه محتاجند بخوردن و پوشیدن تعیین کنند تا
بواسطه اینها | تقصیر درین خدمت | نکنند و نیز یکی از امرای خود را که موصوف باین اوصاف
باشد بایشان یار کند از جهت تقویت ایشان درین امور و اهتمام بجد نمایند که خلاف شریعت
محمدی صلی الله علیه و سلم از آن قوم واقع نشود مثل فسق و اسباب و آلات فسق مثل بوزه
خانه و شراب خانه | همه را بسوزند و در هم شکنند و مسجدها را راست سازند | امامان و

مؤذنان تعیین کنند | از برای ایشان نیز وظیفه بقدر احتیاج ایشان از وجه حلال تعیین کنند در جمعه و جماعت اهتمام بجد نمایند مکتب دلان و مکتب خانه ها راست سازند و اهتمام بجد نمایند [F. 275a] مردم را که فرزندان خود را بمکتب سبارند | باین طریق که گفته شد ترویج شریعت محمدی صلی الله علیه و سلم بکنند شک نیست که بوعده حدیث من سن سنة حسنة قله اجرها و اجر من عمل بها خلفا نیز مشرف شوند و از برکه آن عمل خیر خلفا نیز باشند چونکه ترویج شریعت محمدی کرده اند روحانیت | حضرت | صلی الله علیه و سلم مددکار ایشان شود و لزورته مخالفت بر آرند و بمرتبه خلفای راشدین مشرف سازند هیچ غریب و عجیب نباشد | اما ترویج طریقت محمدی | برین وجه کنند که فقرایی که در سلسله مشایخ ما تقدم اند و ورزش نسبت شریف ایشان از راه تحقیق میکنند. باراوت^{۵۲} اجازت مرشد کامل مکملی که او از کامل مکمل دیگر گرفته باشد همچنین معین تا حضرت صلی الله علیه و سلم از راه احلاص و عقیده و صدق و ارادت تمام در تقویت ایشان بکوشند تا ایشان بخاطرهای جمع بورزش این نسبت شریف توانند مشغولی کردن چرا که منکران این طریق از حد وعد بیرون می باشند چونکه ایشان ازین طریق بهره ندارند از حالات و کیفیات و مقامات شریف ایشان خبر ندارند.

بیت

منکر چه شوی بحالت زنده دلان چون هر چه ترا نیست کسی را نبود

از راه جهل و نادانی طعنه او اعتراض بر ایشان میکنند و نیز بسمع خلیفه سخنان بد بواسطه حسد و نا توان بینی میرسانند بحکم من یسمع یخل در مزاج [F. 275b] خلیفه نیز خللی پیدا میسازند. بعد از آن در تفرقه خاطرهای ایشان پیشتر میکوشند نعوذ بالله من ذلک.

بیت

زد شیخ شهر طعنه بر سرار اهل دل المرء لا یزال عدو الما جهل

^{۵۲} باراوت؟

اگرچه کاملانرا ضرر نمیکند بلکه فایده ها میکند. اگر در مقام تفصیل آن فواید شویم
بتطویل می انجامد. اما طالبانرا در تفرقه می اندازند چراکه عقیده ایشان هنوز درست نشده
است بمرشد از گفت گوی منکران سبستی در اعتقاد ایشان پیدا می شود | که آن حجابی
میشود ایشانرا از رسیدن فیض از باطن بیر چونکه رسیدن فیض ایشانرا از باطن پیر بقدر عقیده
و مناسبت میباشد هر چند عقیده و مناسبت پیش فیض پیش هر چند فیض پیش مناسبت پیش.
بیت

همچنین می رو بیایانش مرس در چنین دردی بدر مانش مرس

ازینجهت گفته اند عقیده و اراده خلفای زمانرا دخل تمام است هر جگاه که خلفای زمان
اظهار عقیده و اخلاص | در پیش منکران و در عقب ایشان بایشان میکرده باشند منکران آنرا که
دیدند و شنودند زبان از گفت گوی ایشان کوتاه میکنند | طالبان بخاطرهای جمع بورزش این
نسبت شریف | مشغولی میکنند | بواسطه تقویت خلیفه با علا درجات و مقامات این طایفه علیه
مشرف میشوند هر لحظه و هر زمان بخاطرهای جمع بحکم الدعاء علی ظهر الغایب
مستجابة بدعاهای خیر یاد خلیفه میکنند شک نیست که خلیفه ببرکة دعاهای خیر [F. 276a]
ایشان بمرتبه خلافت باطنی نیز مشرف شود و از خلفاء راشدین | شود.

بیت

من دعا میگویم آمین خدا یا از کرم بر دعای من مبین ضایع مکن آمین او

بحکم حدیث من سن سنة حسنة صله اجرها و اجر من عمل بها اینجا نیز مرعی است
چراکه سبب ورزش این نسبت شریف در بین زمان طالبانرا [خلیفه]^{۵۳} شده است نقلست که در
زمان سید الطایفه جنید چهار تن بوده اند درین مقام که بهر نفس زدنی کسب کمالات ما
تقدم میکرده اند حضرت سید الطایفه جنید و شیخ ابو الحسن نوری و شیخ بهلول و شیخ
شبلی قدس الله ارواحهم چه پادشاه آنزمانرا نوکری بوده غلام الحلیل نام پادشاه باو غضب

کرده او را از پیش خود رانده او رفته باشد پیش این جماعت جنده گاه پیش ایشان میبوده بغایت
ناقابل بوده غالباً که هیچ بهره از صحبت شریف ایشان باو نرسید.

بیت

ناقابلست آنکه بدولت بمیرسد ورنه زمانه در طلب مرد قابلست

بعد از آن پیش بادشاه باز آمده و خباثت و شکایت بسیار کرده از ایشان پیش بادشاه که منحد و
زندیق که میگویند این جماعتند اینها قابل آنند که بکشی بحکم فرموده من یسمع یخل خللی در
مزاج بادشاه بیداشده باشد گفته باشد اینها را بیارید و بکشید کسی رفته باشد و ایشانرا پیش
بادشاه آورده بالفعل حکم کشتن کرده ایشانرا جلاد آمده تا بکشد هر کدام را که میخواهد
بکشد [F. 276b] آن دیگری خود را در پیش می اندازد که اول مرا بکش. و بعد از آن برادر مرا
بکش و آنرا میخواهد بکشد. آن دیگر خود را در پیش می اندازد که مرا بکش. همچنین مدت
مدید برین گذشته بادشاه در مقابله بوده دیده که اینها طایفه عجیبی می نمایند که در کشته
شدن مسابقت میکنند بر یکدیگر همچنین قاضی پیش ایشان آمده دیده باشد که هر یک از اینها
بحر می انداز علوم ظاهر و باطن چون حضرت شیخ بهلول خالی از صورت جنون نبوده قاضی
ایشانرا بی سامان تر دیده از ایشان مسئله از حیض برسیده هفده رنک جواب فرموده اند
قاضی متحیر شده آمده پیش بادشاه گفته ای عجب کاری کرده بودی همچون یزید طوق لعنت
تمام در کردنت افتاده بود چرا که اگر صدیق میگویی درین زمان اینها بیکدیگر بحری انداز
علوم ظاهر و باطن بادشاه ایشانرا پیش خود طلبیده و بایشان ملاقات کرده همچنان یافته که
قاضی گفته بوده غلام الخلیل را طلبیده و حکم کرده که او را برادر کنند.

بیت

کر خدا خواهد که پرده کس درد میلش اندر طعنه باکان برد

حکم کرده که هر که مراد وست میدارد تیری بروی زند باران کرده اند او را بحدی که تیر بر
زبانجۀ تیر آمده. بعد از آن بادشاه بایشان گفته که چه نوع طایفه اید که در کشته شده

جنین مسابقت میکنید بر یکدیگر؟ گفته باشند آری ما هر چهار در مقام ایشاریم و بهر نفس
 زدن کسب کمالات [F. 277a] ما تقدم میکنیم ازینجهت میخواستیم که حیات خود را ایشار آن
 برادر [مؤمن]^{۵۴} کنیم تا بعد از ما او این معنی را حاصل کند این برادر همین می خواهد. بعد از
 آن بادشاه گفته باشد بایشان که بخواهید از من هر چه می خواهید ایشان گفته باشند که ما از تو
 این می خواهیم که من بعد تو ما را شناسی و ما نیز ترا شناسیم.

بیت

کر شهره شوی بشهر شرالناسی ور گوشه نشین شوی همه و سواسی
 به زن نبود کر خضر و الیاسی کس شناسد ترا تو کس شناسی

بدان ای طالب صادق که در بیان فنا و بقا هر کس ازین طایفه علیه سخنان گفته اند
 پوشیده و پنهان تر بنابر حکمتی و مصلحتی و بمقتضای آنزمان و آن قوم درین زمان
 کسی که از عبارات شریف ایشان این معنی را فهم کند اعز من کبریت الاحمر است | ازین جهت |
 ضعیف کمترین از خادمان این مخدومان را بخاطر رسیده است که مناسب استعداد مردم این
 زمان بیانی کرده شود که روشن تر و نزدیکتر باشد بفهم مردم این زمان | تا هر | کسی بقدر
 استعداد خود ازینجا چیزی فهم کنند اگرچه کسی فهم این سخنان بمقتضای عقل و علم
 نمیتواند کرد.

مصرع: عقل از عقله خیزد عشق از جنون سودا

بقدر قصفیة وجه استعداد هر کسی چیزی فهم میکند.

بیت

جون کمال دانشم نادانی است جاره کارم همه حیرانی است

ضعیف در این نسخه اگرچه بعضی جا بتقریب بیان | کرده است | بخاطر رسید که [F. 277b]
 تقریری روشن تر | ازین و مختصرتر | ادا کرده شود. بحکم خیر الکلام ما قل و دل باشد که

بفهم | طالبان برسد انشاء الله تعالى.

بدانکه عبارت از فنای مطلق آنست که سالک طریق بورزش این نسبت شریف باجاست و ارادت کامل مکمل و بهمت شریف او در صحبت شریف او زنگ وجود و هستی | تعلقات قلبی و قالبی دنیوی و اخروی را تمام از روی آینه دل بزداید که هیچ زنگ و غباری از ینها که گفته شد در روی | آینه دل نماند لوفانی است | آینه | خود را قابل نزول سلطان جذبه | ساخته است | هر جگاه که سلطان جذبه بر آینه | دل | او نزول فرمود بحسن و جمال و جلال خود تمام آینه دل او را فرو گرفت که از پر تو حسن و جمال او تمام آینه | مخفی شد | باقی است و بقاء بعد الفنا عبارت از ین مقام است. بعد از آن هر چه از و صادر میشود پر تو است از آن حسن و جمال که در مقابله آن آینه است همچون آینه ظاهر که هر جگاه که صاحب جمال در مقابله او آمد پیر تو حسن او در او افتاد وی پیر بر آمد از حسن هیچ حظی نیست آینه را از آن حسن چراکه آن حسن نه در سجن آینه است حال و نه در سطح آینه است قایم شرف و عزت او جز آن نیست که حسن در وی می نماید همچون ناودان که آب از و میرود آب نه در وی است و نه از وی بل از آن صوفی است که در مقابله ویست شرف و عزت او جز آن نیست که آب از و میرود همچنین فانی نیز | بعد از [F. 278a] متجلی شدن | سلطان حسن بر آینه دل | او بجمیع اسما و صفات | و فرو گرفتن آینه دل | فانی را | تمام در حسن و جمال | مضمحل و غایب شد | فانی را همچون ناودانی دان بنولها مثل زبان و گوش و چشم و بینی مثل ناودانیست که هر یک از ین نولها از آن کان حسن در وی جاری شده است و میرود بهر جانب مثل گویایی در زبان فانی گویاست از زبان بی زبانیت آن کان حسن بود نبود از جهان نشان.

الآن ان عرف علی ما علیه کان

العارف یگیفه الاشاره و علی هذا القیاس. در صحیح | است | خبراً عن الله تعالى بی یسمعون و بی یبصرون و بی ینطقون و بی یعقلون و بی یمشون. | در کشف

المحجوب میفرماید نشانه گفتار وی و گوینده حق سبحانه و تعالی.

بیت

قلم اینجا رسید سر بشکست	گر سخن کش یابم اندر انجمن
جون کل صد برگ رویم در جمن	این سخن شیربست در بستان جان
بی کشنده خوش نمیگردد رولان	مستمع جون تشنه جوینده شد
ولغظ لر مرده بود گوینده شد	

ککش استعداد شریف حضرت سلطانت شعاریست غالباً که درین زمان این سخنان عالی
بی ولسط از عالم بالا بخاطر این ضعیف کمترین از خادمان این مخدومان احمد بن | جلال
الدین کاسانی فرود آمد.

بیت

گر کششی است [ناکر]^{۵۵} تا نبری بخود کمان بیک قبول ماست آن کان سوی مات میکشد

جراکه | در آن عالم گوهری شریفتر از سخن نیست غالباً که بر حضرت صلی الله علیه و سلم
[F. 278b] فرود آمد که | آن کلام الله است که در صورت سخن فرود آمد |.

بیت

سخن از آسمان فرود آمد	سخن از کنبد کبود آمد
گر بدی گوهری و رای سخن	آن فرود آمدی بجای سخن

| حضرت نیز صلی الله علیه و سلم و تصرف در مردمان بسخن کردن بقدر همت و استعداد هر
کس.

بیت

سخن بقاعدة همت آید ای واعظ من فسون محبت تو و فسانه خویش

دیگر آنکه سخن بیمانه معنی است و این طایفه طبیبان^{۵۶} حاذق آلهی اند | بقدر همت و
استعداد هر کس از طالبان که مریضان معنوی اند به بیمانه سخن بشریت شفأ و نزل من

^{۵۵} Cut off edge of photo.

^{۵۶} The final nun on this word written above in in a different hand.

القرآن ماهو شفاء و رحمة للمؤمنين را بر کام جان ایشان می جکانند تا آنزمانکه
 بیمانه استعداد ایشان پر شود | ازین شربت تا شفای تمام ایشان را بحاصل آید که آن لقای
 حضرت حق است سبحانه و تعالی که لقاء الخلیل شفاء العلیل. بعد از آن ایشان نیز بر
 دیگران علی هذا القیاس.

بیت

بس کنم خود زیرکانرا این بس است	بانکه دو کردم اگر در ده کس است
گر نیم مردان ره را هیچکس	ذکر ایشان کرده ام اینم نه بس
گر نیم زیشان از ایشان گفته ام	خوش دلم کین قصه از جان گفته ام
آخرم زان کار و ان کردی رسد	قسم من زان رفتگان دردی رسد
این سخن خاصیتی دلرد عجیب	هر که خواند پیشتر باید نصیب
گر بسی خواندن میسر آیدت	بیشکی هر بار خوشتر آیدت
زین عروس خانکی از عزوناز	جز بتدریجی نیفتد پرده باز [F. 279a]
غرض نقشیست کدما باز ماند	که هستی را نمی بینم بقایی
مگر صاحب دلی روزی برحمت	کند در حق درویشان دعایی
با غلامی گر قبول لقم ترا نبود عجب	زآنکه یک اخلاص را در خدمت صد ساختم
رنج من ضایع مگردان بنده خود خوان مرا	زآنکه در عشقت جگر خونئ بیحد ساختم
بنده حلقه بکوش از ننوازی برود	لطف کن لطف که بیگانه شود حلقه بکوش

چونکه محل عروج بود نامیده شد این نسخه را معراج العاشقین.

بیت

معراج عاشقی فنا در بی فناست	بر طور عشق نعره مستان کبریاست
با عقل کم نشین که مقام تحیر است	همراه عشق باش که همسایه لقاست

تمت تمت تمت

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله رب العالمين و الصلوة و السلام على رسوله محمد و آله اجمعين.

اما بعد بدان ای طالب صادق که حضرت شیخ مرتعش قدس سره جنین میفرمایند که صوفی آن بود که نظر او با قدم او برابر باشد. ای جمله حاضر باشد. قول آنجا که قدم آنجا که قول دل آنجا که | تن تن آنجا که دل بخلاف آنکه گفته اند از خود غایب و بحق حاضر لا بل بخود حاضر و بحق حاضر این نشان حضور او بود بی غیبت یعنی صوفی آن باشد که | بقدم سلوک از سر حضور و آگاهی بآن مقام عالی رسیده باشد و نیز در هر قدمی که میزند و میرود بحسب ظاهر نیز بطریق حضور و آگاهی [نظر او]^۱ بر پشت پای^۲ او باشد که الظاهر عنوان الباطن.

بیت

نظر بر پشت پا زن دلرم ای ماه که غیری را نباشد در دلم راه

سخن خانواده حضرات خواجگانست قدس الله | اسرارهم که

هوش در دم

نظر در قدم

سفر در وطن

خلوت در انجمن

مراد از هوش در دم حاضر و آگاهی بودنست بر هر نفسی که میزند و قدمی که میرود | که گفته اند:

بیت

و گر غافلی کافری

اگر خاضری مؤمنی

^۱ Marginal insertion.

^۲ پای

مراد از همه طاعات و عبادات از ذکر و فکر از صحبت و از سلوک سالکان | حضور و آگاهیست مع الحق سبحانه و تعالی.

بیت

حضوری گر همیخواهی از و غایب مشو حافظ

متی ما تلق من تهوی [F. 280a] دع الدنيا و

اهملها

قول آنجا که قدم یعنی صوفی هر چه میگوید از مقامی میباید گوید که بقدم سلوک از سر حضور و آگاهی بنهایت آن مقام عالی رسیده باشد که اگر نه چنین باشد او شاهد زور است. کقوله تعالی | تقولون ما لا تفعلون کبر مقتاً عند الله |^۲ قدم آنجا که قول یعنی صوفی آنکس است که هر چه میگوید بدیگران از سخنان عالی این طایفه از حالات و کیفیات و مقامات عالی ایشان میباید که بقدم سلوک از سر حضور و آگاهی بآن مقام عالی رسیده باشد و بآن حالات و کیفیات مشرف شده باشد | اگر نه چنین باشد و گوید این را افترا و کذب است گفته اند مع الحق سبحانه و تعالی یعنی حق سبحانه و تعالی مرا چنین حالات و کیفیات داده | حال آنکه روح او را ذره از این حالات و کیفیات خبر نی و می گوید.

بیت

خرف درویشان بد زدد مرددون

تا بخواند بر سلیمی او فسون

| کمترین عقوبت او در دنیا آنست که گفته اند که هرگز باین مقام عالی نمیرسد چرا که او گدایست | کقوله علیه السلام الكذاب لا امتی چرا که و صوفی بهر مقامی از مقامات عالی این طایفه که میرسد بقدر متابعت آنحضرت میرسد صلی الله علیه و سلم | او در این صورت از متابعت و شفاعت آنحضرت محروم است نعوذ بالله من ذلك.

بیت

بقدر آینه حسن تو می نماید روی

رویغ کاینه مانهنته^۴ در زنکست

^۲ Qur'an XLI:2-3..

^۴ مانهنته؟

دل آنجا که تن تن آنجا که دل یعنی صوفی می باید که بهمگی خود جه تن و دل و جان و قلب
و قالب حاضر [F. 280b] و آگاه بآنجناب باشد در هر مقامی که باشد از مقامات عالی این
طایفه.

بیت

نماند مرکب اندر دل حیوان بیکرنگی برآید قالب جان

| بخلاف آنکه گفته اند

بیت

بهر منزل که جانان من آنجاست تنم آنجا ولی جان من اینجاست

بخلاف آنکه گفته اند از خود غایب و بحق حاضر چونکه | این سخنان حضرت شیخ تنبیه و
سرزنش است بآن جماعت که این مقام را مقام شیخی و ارشاد خیال کرده | در ضلالت و
گمراهی مانده و ضال مضل شده. دیگرانرا | بضالت و گمراهی می اندازند. بس بر طالبان
این راه فرض است | احتیاط بجد نمایند تا یقین ایشان نشود در ریقۀ لاده عزیزی ندرآیند
چنانکه حضرت مولوی رومی قدس سره میفرماید:

بیت

کرد هر درویش میکرد از گداز چون نشان یابی بجد میکن طواف
چون بسی ابلیس آدم روی هست بس بهر دستی نشاید داد دلاست

این مقام مذکور مقام مبتدیان و متوسطان این طریق است.

بیت

وقفه در این مقام عار بود می همزوج را خمار بود

توقف کردن صوفی در ین مقام عجب است و دعوی شیخی کردن او | او جه صفت مبتدیان این
طریق در زمان سلوک سکر و بیخودیست از هر جه غیر اوست آنست که در غلبۀ آن حال گاهی از
خود غایب میشوند و بحق حاضر و گاهی بوجودات خود حاضر میشوند و از حق غایب جه | این
دو وجود را بلسان این طایفه علیه وجود عدم میگویند این دو وجود را | بیکدیگر وصل میباید

[F. 281a] کرد تا کار مردان تواند کرد.

بیت

وصل اعدالم اگر توانی کرد
کار مردان مرد تا نی کرد

ا كقوله تعالى وَاذْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ^۱ لِي نَسِيتَ غَيْرَكَ ثُمَّ نَسِيتَ نَفْسَكَ ثُمَّ نَسِيتَ وَصْفَكَ
ای نسیت غیرک لشارت بنسیان وجود بشریت است و مراد از وجود بشریت | تعلقهاست که
میباشد آدمیانرا باشیا كقوله عليه السلام وجودك ذنب لا يقاس عليه ذنب. این تعلق بمبتدیان
این طریق دارد مبتدی این طریق | مبتد خواهد که این دو وجود | عدم را بیکدیگر وصل کند
مشغولی باین نسبت شریف بر وجهی کند که از غلبه آن حال دیگر بوجود بشریت حاضر نشود |
این را فنای وجود بشریت میگویند. ثم نسیت نفسك این مقام متوسطان این طریق است.
آنچه باقی مانده است از مبتدی درین مقام توسط نفس اوست که او را حجاب شده است از
حضور بحق سبحانه و تعالی و وجود | عدم در متوسط آنست که در زمان سلوک در غلبه حال
گاهی بحق حاضر میشود و از خود غایب و گاهی بخود حاضر میشود و از حق غایب متوسط
خواهد که این دو | عدم را | بیکدیگر وصل کند که هیچ ازین اوصاف بشریت در و باقی نماند
بهمگی خود باین نسبت شریف مشغول شود بر وجهی که از کمال شغل حالتی و کیفیتی و
استغراقی و استهلاکی و اضمحلالی بر وی مستولی شود که از غلبه این حال هیچ خود را نه بیند
و نداند و نیابد درین زمان حضورش جز بحق نباشد اینست مقام از خود غایب و بحق حاضر این
مقام [F. 281b] خدا خوانان این طریق است درین دو مقام هیچ وقت گفتن سخنان عالی این
طایفه از اسرار و معارف نیست با آنکه بر وی چیزی از مغارف ظاهر شود.

بیت

گر خدا خوانی مگو اسرار عرفان فاش فاش |

و این مقام فنای فناست شیخوخه و ارشاد درین مقام روانیست لا بل بخود حاضر و بحق حاضر

^۵ Qur'an XVIII:24.

سالک متوسط خواهد که باین مقام عالی مشرف شود بهمگی خود بآنچه درین مدت بورزش
این نسبت شریف حاصل کرده است بهمگی متوجه این استغراق و بیخودی و بی شعوریکه |
لوصاف بشریت است شود تا آنزمانکه هیچ ازین لوصاف بشریت در و باقی نماند لوفانی است
مطلق.

رباعی

| او را که فنا شیوه فقر آیین است نی کشف یقین نه معرفت نی دین است
رفت او زمیان همین خدا ماند خدا الفقر لذاتم هوا لله اینست

فناى فناى عبارت ازین مقام [عالی] ^۶ است.

بیت

هر کرا نفی فرلوان شد اثباتی نیست گرجه بیناست ولی صاحب مرآتى نیست

و این فنا مطلق خاصه | محمد رسول الله است صلی الله علیه و سلم | و امتان او را بقدر
متابعت او صلی الله علیه و سلم ازین مقام عالی نصیب است.

بیت

بی فناى مطلق جذب قوی کی حریم وصل را محرم شوی

بعد ازین اگر حق سبحانه و تعالی از کمال کرم و عنایت خود صاحب این فنا را بوجود شریف
خود | که عبارت از وجود موهوب حقانیست عوض وجود او باو موهبت کند هیچ عجیب و غریب
[F. 282a] نباشد این وجود شریف صاحبی شده باشد این مرآت را العارف یکفیه اشاره.

بیت

بعد ازین کر شرح گویم ابلهی است زانکه شرح این و رای اکهی ست

| بعد از مشرف شدن فانی باین وجود شریف و حاضر شدن او باین وجود شریف که عوض وجود
لوست حاضر شدن او باشد بحق سبحانه و تعالی اینست مقام لابل بخود حاضر و بحق حاضر این
نشان حضور او بود بی غیبت | جه حضور بی غیبت صفت ذاتی حق است سبحانه و تعالی |

Marginal insertion. ^۶

هیجکس را این حد نیست ما للتراب و رب الارباب سخنان حضرت شیخ از ابتدا تا انتها همه دلالت میکند بر نی^۷ مقام عالی.

بیت

این مرتبه ایست بس خطر ناک در وی همه ره زنان | بی باک
این مرتبه روح آدمی رست روحی که برلی محرمی رست

این مرتبه و مقام خدا داناتان این طریق است محل اظهار حقایق و معارف است.

بیت

گر خدا دانی بیا سرلر حق اظهار کن خدا خولن گر خدا دن شد بتحقیق
بموری دلا حق ملک سلیمان

این احادیث نیز شاهد و مبین است بر سخنان حضرت شیخ من عرف نفسه فقد عرف ربه اعرف نفسك یا انسان تعرف ربك اعرفكم بنفسه اعرفكم بر به آنانکه عکس این میگفته باشند نمیدانم چه خیال کرده باشند اینست نهایت مقام سیر الی الله و بدایت سیر فی الله و سیر فی الله را نهایت نیست چونکه سیر در بی نهایت است و سیر در بی نهایت را نهایت نمیباشد.

بیت

بنده بود اینجا رسید شاه شد [F. 282b] رهبر و ره رو نماند و راه شد

دیگر او را میبرند همچنانکه درین مقام به نسبت حضرت | صلی الله علیه | واقع شد من الله تعالی سبحان الذی اسرى بعبده لیلا من المسجد الحرام الی المسجد الاقصی الذی بار کنا حوله لنریه من آیاتنا^۸ این مقام مقام کشش است.

بیت

در کشش افقی روش کم گرددت | گر بود یکقطره قلم گرددت
گر کششی است ناکهان تا نبوی بخود کمان بیک قبول ماست آن کان سوی مات
میکشد

^۷ ین؟

^۸ Qur'an XVII:1.

من کان لله تلفه کان لله خلفه.

کان لله بوده در مامضی تا که کان الله له آمد جزا

اینست مقام بقای بعد الفنا و مقام فرق بعد الجمع اینست وجود موهوب حقانی صوفی انکس
 است که این سه مقام | راطی کرده باین وجود شریف مشرف شده باشد او مجاز است من الله | از
 برای تکمیل و تربیت نافضان هر که بی فنای این سه وجود که گفته شد و مشرف نشده بوجود
 موهوب حقانی دعوی شیخی و ارشاد کند او ضالیست مضل نعوذ بالله من ذلک.

بیت

تکیه بر جای بزرگان نتوان زد بکذاف	مگر اسباب بزرگی همه آماده کنی
بس کنم خود زیر کانرا این بس است	بانکه دو کردم اگر در ده کسی است

العاق یکفیه | الاره.

تمت تمت

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الذى جعل آدم خليفة فى الارض و الصلوة و السلام على رسوله
محمد المبعوث لبيان سنة و الفرض و على اله و اصحابه مشحونة فى الارض
مقدمه.

اما بعد سبب تاليف [F. 283a] اين نسخه آن بود كه اين ضعيف كمترين از خادمان اين مخدومان
شبی در واقعه دید كه اكابر اوليا كه اين زمان عالم بوجود شريف ايشان قايمست كه بهم يرزقون
و بهم يمطرون و بهم يدفع البلاء عن وجه الارض. بامر خداوند سبحانه و تعالى جمع شده اتفاق
خلافت بيكى از سلاطين اين زمان ميکردند كه بناگاه ملازمان حاضر شدند و باتفاق اشارت
خلافت بملازمان کرده | ضعيف را امر | کرده فاتحه فرمودند خواندن. بعد از آن بود كه
غالبا ملازمان را متوجه خراسان ساختند از آن زمان نيز | ضعيف را از خان و مان جدا کرده سر
گشته و سر کردن معاونت ملازمان کرده اند.

بيت

سر گشته مكن مرا از ن پيش
بنمای رهی بجانب خویش
نمیدانم چه افتاد است قسمت از قدر ما را
کزین درگاه میروند دایم در بدر ما را

چونكه درین زمان صدق آن واقعه و اثر آن به نسبت ملازمان | فتح خراسان | و نشانیدن ملازمان
را بر تخت خلافت | بمعاونت خاصان حق سبحانه و تعالى ظاهر و ملم شد. ضعيف خواستم
كه ملازمان را باین واقعه تنبيه کرده شود | تا بحكم لئن شكرتم لازيدنكم | شكر این نعمت
عظيم كه خلافت است بحق سبحانه و تعالى و خاصان او قیام نمایند تا روز بروز حق سبحانه
و تعالى نعمت سلطنت و پادشاهی را بر ايشان زیاده گرداند و تا در مكه معظمه | انشا الله
تعالى.

بیت

بی عنایات حق خاصان حق
 بتو نعمت ز دست هر که رسد [F. 283b]^۲
 کر ملک باشد سیاهستش ورق
 نه بمیدان شکر گویی پای
 کی بشکر خدا قیام کند
 تارک شکر بتدگان خدای

شکر درین زمان از ایشان دلیل است برآنکه خود را در میان ندیده اند محض فضل و عنایت
 خدای و همت خاصان او دانسته اند.

بیت

کار نه این کنیز کردن کند
 هر چه کند همت مردان کند

العارف یکفیه الاشارة بعد از آن | ضعیف را بخاطر رسید که | سرو حکمت خلق کردن
 خدای | تعالی را از عالم و آدم | چیست؟ بر کزیدن آدم را از همه عالم و دل او را آینه جمال و
 جلال نمای خود ساختن و بخلافت بدنیا فرستادن چیست؟

بیت

جو آدم را فرستادیم بیرون
 جمال خویش بر صحرا نهادیم

نیز | معلوم ملازمان شود | چونکه ملازمان را بر تخت خلافت نشانده اند آداب و شرایط | آنرا
 نیز نوشته | تا برعایت کردن آن خلیفه باشند بر طبق مستخلف چراکه گفته اند خلیفه میباید
 بر طبق مستخلف | باشد تا سزوار باشد مر خلافت را.

بیت

بی ادب شخص کی شود مهتر
 با ادب باش تا بزرگ شوی
 گرچه او را جلالت نسب است
 که بورگی نتیجه ادب است

مقدمه دوم | متوقع از ملازمان آنست که آنچه نوشته شده است در این نسخه | از ابتدا تا انتها
 را همه بسمع و بصر قبول استماع و مطالعه نمایند تا آن معانی که مودعست درین همه
 حروف و کلمات ازین دو شاه جوی فیض که سمع و بصر است در حوض دل فرو ریزد و شجره

^۲ Folio numbering error here (mine): the next frame is numbered "286", but should be 284.

This will need to be fixed throughout, but for now I'll maintain "283b" going directly to "286a".

طیبه که عبارت از استعداد انسانست در زمین حوض دل که کَشَجَرَة طَیْبَة اصلها ثابت و
 فَرَعُها فی السَّمَاءِ^۳ آب خورد | تربیت یابد و بمرتبۀ شحرکی برسد کل مشاهدات [F. 286a]
 از و شکفتن گیرد و میوه های معاینات در و پیدا شود | بخن^۴ و ریختن گیرد و نفع و
 آسایش آنرا بحکم حدیث خیر الناس من ینفخ الناس به بنده های خدا برسانند که ما
 علی الرسول الا البلاغ^۵ تا | محل بخشایش خدای تعالی شنوند.

بیت

خدا را برلن بنده بخشایش است که خلق از وجودش در آسایش است

قال دلوود یا رب لم خلفت الخلق؟ قال الله تبارک و تعالی کنت کنراً مخفياً فا
 حببت ان اعرف فخلفت الخلق لاعرف.

بدان ای طالب صادق که حق سبحانه و تعالی گنجی بود بی نهایت در عالم عدم بوشیده و
 بنهان | فیوض و رحمت بی نهایت | همراه او بود.

بیت

آن کان حسن بود نبود از جهان نشان الآن ان عرفت علی ما علیه کان

چونکه درین عالم هیچکس نبود که قابل فیوض بی نهایت او باشد.

بیت

قابلی باید که تا از حق کند فیض قبول زانکه ممکن نیست هرگز فاعلی بی منفعل

کرم او سبحانه و تعالی تقاضای آن میکرد که عالمی خلق کند | که از فیوض بی نهایت
 خود بایشان اِشَار کند تا بآن فیوض بی نهایت استعداد خود را تربیت کنند درین عالم و خود
 را قابل فیوض بی نهایت که آن ظهور جمال و جلال است سازند.

^۳ Qur'an XIV:24.

^۴ بختن

^۵ Missing dot on first markez of this word.

بیت

ما آینه ایم او جمال دارد
 او را ز برای دید او در بایم

بس امر کرد باین عالم که شو کقوله تعالیٰ انما امره اذا اراد شیئاً ان یقول له کن
 فیکون^۶ بگفتن این قول هژده هزار عالم مخلوق و موجود کشت | از عالم عدم بعالم [F. 286b]
 ظهور آمد.

بیت

اگر عشقش نیاوردی وجودم از عدم بیرون
 بسودایی تو افتادیم از شهر عدم بیرون
 ز اقلیم عدم ننهادمی هرگز قدم بیرون

بعد از آن ایشار کرد از فیوض بی نهایت خود بهر عالمی مناسب استعداد آن عالم.

بیت

تو مستعد نظر شو کمال قابل فیض
 که منقطع نشود فیض هرگز از فیاض

اما یک فیض عظیم بی نهایت که آن جمال جلال بر کمال او بود | هیچ یک ازین عالم را قابلیت
 ظهور آن نبود.

بیت

قابلی باید که تا از حق کند فیض قبول
 زآنکه ممکن نیست هرگز فاعلی بی منفعل

مگر آدم که دل او را قابل این فیض بی نهایت ساخت | هیچ چیز نماند از جمال و جلال بی
 نهایت که الا در آینه دل آدم ظاهر نساخت.

بیت

جو آدم را فرستادیم بیرون
 جمال خویش بر صحرا نهادیم

دیگر آنکه غرض او سبحانه و تعالیٰ آن بود که ذی عقل باشد که اول خود را بشناسند و بعد از
 آن بقدر ظهور آن ذات مع جمیع اسماء^۷ و صفات در آینه دل او را سبحانه و تعالیٰ بشناسند

^۶ Qur'an XXXVI:82.

^۷ الما؟

كقوله عليه السّلام مَنْ عَرَفَ نَفْسَهُ فَقَدْ عَرَفَ رَبَّهُ.

بیت

بقدر آینه حسن تو می نماید روی دروغ کاینه ما نهفته در زنکست

مغرفت کس بجیزی وقتی میباشد که آنجیز در وی باشد و به بیند ظهور او در وی وقتی
میتواند بود که آینه دل او زنک نداشته باشد.

بیت

آینه دانی چرا غماز نیست زانکه زنکار از رخس ممتاز نیست

همچنانکه آینه ظاهر وقتی که زنک داشته باشد [F. 287a] صورت در وی نمی نماید
بی آنکه او را مصقلی زنند و او را مجلی و مصفا سازند همچنین آینه دل مؤمن که محل
ظهور جمال و جلال الهی است وقتی که | زنک داشته باشد | ظاهر نمیشود. بی آنکه
بمصقلی | او را مجلی و مصفی سازند. | جه زنک آینه دل مؤمن آن تعلقهاست که او را
میباشد | بزن و فرزند و اشیا و غیره.

بیت

تعلق حجابست ببحاصلی جو بیوندها بکسلی واصلی

چونکه حق سبحانه و تعالی از فیوض عام بر آدمیان نیز ایشار کرده بود مثل خوردنی و
پوشیدنی و غیره بقدر تعلق باینها زکی و غباری در آینه دلها خواهد بیداشدن از کمال کرم و
لطف خود عبادت را که عبارت از مصقل آینه دلهاى بنده های مؤمن است به پیغامبر خود
بایشان فرستاد تا ایشان همیشه باین دو مصقل که عبارت از عبادت ظاهر و باطن است آینه
ظاهر و باطن | خود را بزدایند مصفی و مجلا سازند تا همیشه حق سبحانه و تعالی جمال
بیجونی خود را در آینه دلهاى ایشان ظاهر سازد | بقدر ظهور ایشانرا معرفتی بآن ذات شریف |
شود هر چند ظهور پیش کمال پیش چونکه آن ذات را نهایت نیست کمال آدمی را نیز نهایت
نیست.

| چونکه آدمیانرا برای تحصیل کمال آورده اند بدنیا کقوله علیه السلام الدنيا مزرعة
الآخرة کمال هر کس بقدر ظهور آن ذات است در آینه دل او.

بیت

مصلحت بود اینکه قاسم بهر تحصیل کمال ناکهی از جاه جان افتاد اندر چاه تن

تحصیل این کمال [F. 287b] جز بعبادت که مصقل آینه ظاهر و باطن آدمیانست نمیتوان کرد
چونکه آدمیانرا ظاهر و باطن است، یعنی آدمی مرکب است از روح انسانی کقوله تعالی و
نفخت فیهِ من روحی^۱ و از روح حیوانی.

بیت

آدمی زاده طرفه معجونست کر فرشته سرشته وز حیوان
گر بدین میل میکند کم ازین ور بدن میل میکند به ازین

جه | تکدر روح | انسانی بوسیله مصاحبت و مجاورت روح حیوانیست چراکه روح حیوانی
محتاجست بخوردن و پوشیدن و غیرهما از احتیاجات بشریت | جه روح انسانی منزله است از
ینها | صفت او تنزه و تقدس و علم و حکمت داد و عدل سمع و بصر و امثال اینهاست از صفات
کمال چونکه روح انسانی را جاره نیست از مصاحبت و مجاورت | حیوانی بحکم حدیث
الصحة تأثر تکدر رانا جار از | روح حیوانی کسب میکند.

بیت

از اثر صحبت است هر جه درین عالم است ورنه کجا یافتی بیدبهای نبات

جه بنسبت عوام این پنج وقت نماز را فرض کردانید که عبارت از مصقل آینه ظاهر انسانیست
بگذاردن هر نمازی بقدر جلی در آینه دلهای ایشان ظهور میکند.

بیت

جون بیاری طهارت ظاهر باطن نیز حق کند ظاهر
ما آینه ایم لو جمالی دلرد او راز برای دید او در بایم

^۱ Qur'an XV:29, XXXVIII:72.

اما خاصان که انبیا و اولیا اند باین قانع نشدند خواستند که همیشه باین سعادت بی نهایت که متمنای جمیع لذکباست که آن وهو الوصول الی لقاء الله و بقاء به است مشرف باشند مصقلی دیگر که عبارت از طریق [F. 288a] ولیاست اختیار کردند همیشه باین دو مصقل آینه دلهای خود را مجلی مصفی میدارند بقدر جلی وصفی کمال معرفت بآن ذات حاصل میکنند که در هر چه نظر میکنند جز آن ذات شریف رانمی بینند.

بیت

اینست کمال مرد دانا بیقین در هر چه نظر کند خدا را ببیند

| کقوله تعالی و ما خلقت الجن و الانس الا ليعبدون^۹ | مراد از عبارت | اینجا عبادت تامة جامعه است که عبارت از عبادت ظاهر و باطن انسانست مراد از عبادت ظاهر راکان مخصوص است که بلبسان نبوی بما رسیده است مثل نماز و روزه و زکوة و حج و غیرهم از کردنیها و خود را نگاه داشتن از نا کردنیها.

بیت

روژه ما نفی ما سو است نماز ما کانکه تر است

| جه عبادت باطنی ذکر و فکر و توجه و مراقبه و | نفی هر چه غیر اوست سبحانه و تعالی.

بیت

روژه پاکان نه همین است بس	بلک بر بدن بود از هر هوس
غیر حق هر ذره کان مقصود تست	تیغ لا برکش که آن معبود تست
تیغ لا در قتل غیر حق براند	در نکرزان بس که بعد لا جه ماند
ماند الا الله باقی جمله رفت	شاد باش ای عشق شرکت سوز زفت

| در عبادت علما سخنان^{۱۰} | گفته اند یکی آنکه عبادت را | تخصیص بجن و انس کرده اند چونکه ملایکه نیز عابدند. دیگر آنکه غرض حق سبحانه و تعالی | از آفرینش اینها عبادت ایشان بوده باشد. این را معلومست گویان ليعبدونرا بل يعرفون | تخصیص کرده اند.

^۹ Qur'an LI:56.

^{۱۰} سخنان؟

جواب اول آنکه مراد از عبادت که تخصیص^{۱۱} [F. 288b] کرده اند بجن و انس عبادت نامه^{۱۲} جامعه است | در عبادت ملایکه نقصانی هست چراکه هریک بر کنی ازین عبادت تمامه جامعه مشغولند چنانکه گفته اند بعضی در رکوعند و بعضی در سجودند بعضی در قیام علی هذا القیاس. همچنانکه در عبادت نقصانی دارند در معرفت نیز نقصانی دارند چراکه معرفت تامه جامعه از عبادت تامه جامعه حاصل میشود. دیگر آنکه | حق سبحانه و تعالی را لوصاف بی نهایت است | آن همه منحصر است درین دو صفت که | جمال و | جلالست جن و انس مظهر این دو صفت اند | ملایکه را تاب و طاقت تجلی جلالی حق سبحانه و تعالی نیست | در کمال نزاکته اند.

بیت

سنگ زیرین آسیا بودن

کار نازک دلان رعنائیست

دیگر آنکه مقصود از همه طاعت ها و عبادت ها | ذکر و فکر حصول درد است و ملایکه را درد نیست.

بیت

درد را جز آدمی جز آدمی در خوردنیست

قدسیانرا عشق هست درد نیست

| شرف انسان بر جمیع مخلوقات از جهت درد است | فضیلت انبیا و اولیا بر یکدیگر [از زیادتى]^{۱۳} درد است.

بیت

بهتر از هر دو جهان حاصل ترا
تا بخوانی مر خدا را در نهانذره درد خدا در دل ترا
درد آمد خوشتر از ملک جهان

جواب دوم آنکه غرض | حق سبحانه و تعالی از خلق کردن جن و انس که عبادتست از برای |

^{۱۱} Overlined three times.^{۱۲} تمامه؟^{۱۳} Marginal insertion.

خودش نیست چراکه او در غایت کمال است | منزّه است از صفات نقیصه و زوال | در کمال خود
 احتیاج بهیچکس | ندلرد | . بس تعیین عبادت بر این دو برلی | [F. 289a] مصلحت ایشانست تا
 باین دو مصقل که عبادت از عبادت ظاهر و باطن است | آینه دلها خود را بزد آیند مصفی و
 مجلی سازند تا محل ظهور جمال و جلال او مع جمیع اسما و صفات که متمنای جمیع از کیاست
 شوند. بس باین تقریر مناسب آن می نماید که لیعبدون را بحالش گذارند و از عبادت عبادت
 ظاهر و باطن گیرند. و این ابیات | مولوی رومی قدس سره شاهد است بران.

بیت

من نکردم امر تا سودی کنم	بلکه تا بر بنده گان جودی کنم
من نکردم باک از تسبیحشان	باک هم ایشان شوند در فشان

| چونکه مقصود از عبادت تحصیل کمالیست که آدمیانرا برلی آن آورده اند بدنیا کقوله
 علیه السّلام الدنيا مزرعة الآخرة. بس جاره نباشد مردمانرا از ین دو عبادت که عبارت از
 شریعت و طریقت است از جهت حاصل شدن آن کمال که ظهور حقیقتیست در ایشان | کقوله
 علیه السّلام الشریعة اقوالی | الطریقة افعالی و الحقیقة حالی. صاحب کمال
 حقیقی که حضرت پیغامبر مبراند | صلی الله علیه و سلم | ایشان را از ین دو عبادت که شریعت
 و طریقت است کمالی حاصل شده که هیچ یک از اُتبیای ما تقدم را حاصل نشده | و آن در مقام
 فنای اتم است و فنای اتم خاصه اوست صلی الله علیه و سلم و امتان او را بقدر متابعت او در
 شریعت و طریقت از ین مرتبه عالی نصیب است.

بیت

بی فنای مطلق جذب قوی	کی حریم وصل را محرم شوی
----------------------	-------------------------

هر که خواهد که [F. 289b] این کمال او را حاصل شود جز بمتابعت او در ین دو طریق حاصل
 نمیشود. هر جند متابعت پیش کمال پیش هر جند کمال پیش متابعت پیش چونکه آن ذات را
 نهایت نیست کمال آدمی را نیز نهایت نیست.

بیت

همچنین میرو بیایانش مرس
در جنین دردی بدر مانش مرس
هر کس بقدر همت خود راه میرو
این یک بمغز میکشد آن دیگری بیوست

بجکم آیت و ما خلقت الجن و الانس الا ليعبدون.^{۱۴} | بر مطلق انسان تحصیل این
کمال واجب | می نماید علی الخصوص بر خلفای زمان کتوله تعالی وَاذِ قَالَ رَبِّكَ
لِلْمَلَائِكَةِ اِنِّیْ جَاعِلٌ فِی الْاَرْضِ خَلِیْفَه^{۱۵} چونکه ایشانرا حق سبحانه و تعالی | برای خلافت
فرستاده است از جانب خود بر بندهای خود خلیفه میباید که بر طبق مستخلف باشد تا سزوار
باشد مر خلافت را | یعنی هر چه در مستخلف هست از داد و عدل و علم و حکمت و قوت و
قدرت سمع و بصر و غیرهم از صفات کمال میباید که در | خلیفه نیز باشد تا فقرا و رعایای
زمان ایشان نیز باین اوصاف مشرف باشند. چراکه خلفا بهر وصفی که باشند جاره ندرند رعایا
و فقرای زمان ایشانکه بران وصف نباشند.

بیت

خوی شاهان در رعیت جا کند
جرخ اخضر خاک را خضرا کند
شه جو حوضی دن حشم جون لولها
آب از لوله رولان در کولها
آب جمله کر ز یک حوضیست باک [F. 290a]
هر یکی لوله دهد خوش ذوق ناک
ور درلن حوض آب شورست پلید
هر یکی لوله همان آرد پدید
خوی شاهنشاه جان بیوطن
جون اثر کرد است در کل بدن

| قال النبی | علیه و السلام عدل ساعة خیر من عبادة ستین سنة وقتی که جنین باشد
بر خلفای زمان | واجب است که این صفت کمال را بر خود لازم شمرده بخلق خدای باین صفت
معامله کنند تا سعادت مند دنیا و آخرت باشند و خلیفه باشند بر طبق مستخلف. جه | میزان
عدل حقیقتست | که دو پله او شریعت و طریقت است خلفای زمان میباید که این میزانرا بدست
خود گرفته هر چه بخلق خدا میکند از گرفتن و دادن از قهر و غضب و غیرهم باین میزان

Qur'an LI:56. ^{۱۴}Qur'an II:30. ^{۱۵}

راست میباشد | که باشد تا خلق خدا نیز در ایام دولت ایشان بصف کمال متصف شوند چرا که
جاره ندارند ازین که باین صفت متصف نشوند.

بیت

معشوقه بهر صفت که آید بظهور
عاشق بهمان صفت موصف گردد
از ظلمت محض یا خود از حالص نور
بر دین ملوکست رعیت معمر

| بعد از | متصف شدن خلفا باین اوصاف کمال که شریعت و طریقت که اقوال و افعال حضرتست
صلی الله علیه و سلم و متصف شدن بحقیقت که حال اوست خلفای زمان | میباشد که بحکم
کریمه | اخرجت للناس تأمرون بالمعروف و تنهون عن المنکر^{۱۶} و یسار عون
فی الخیرات | ترویج این دو صفت کمال که شریعت و طریقت است بران قوم که ایشانرا بر سر
ایشان خلیفه گردانیده است بواسط و بیواسط بکنند تا حق خلافت بجای آورده باشند و خلیفه
باشد [F. 290b] بر طبق مستخلف بحکم حدیث الدال علی الخیر کفاعله این دلالت ایشان
ایشانرا بخیر است که هر ثوابی که حاصل میشود مثل خلفا را نیز حاصل میشود. دیگرانکه
دلالت کردن خلفا مرآن قوم را بخیرات در معنی شکرست بر نعمت سلطنت و خلافت.

بیت

خوش بود دولت وصل توبه بسیار چه کم
سلطنت کر همه یکلحظ بود مغتنم است

| بحکم کریمه لئن شکرتم لازیدنکم^{۱۷} این سبب زیادتى سلطنت و بادشاهی ایشان
میشود. | روز بروز تا در کعبه معظمه انشاء الله.

^{۱۶} Qur'an III:110.

^{۱۷} Qur'an XIV:7.

بیت

این دعا را ز همه خلق جهان آمین باد	بتو نعمت ز دست هر که رسد
نه بمیدان شکر گویی باد	کی بشکر خدا قیام کند
تارک شکر بنده گان خدای	
این سخن خاصیتی دارد عجیب	هر که خواند پشتر یابد نصیب
کر بسی خواندن میسر آیدت	بیشکی هر بار خوشتر آیدت
زین عروس خانکی از عز ناز	جز بتدریجی نیفتد پرده باز

 تمت

بسم الله الرحمن الرحيم

حمد بسیار و ثنای بیشمار مر خدایی را جلّت عظمته که حضرت آدم را از جمله مخلوقات بر
گزید. | کقوله تعالی و لقد کر منا بنی آدم و حملناهم فی البر و الجر.^۱ و دل
مبارک او را آینه و مظهر جمال و جلال خودش مع جمیع آسما و صفات | ساخت [F. 291a] و
بخلافت فرستادش بجانب دنیا. کقوله تعالی و اذ قال ربک للملائکة انی جاعل فی
الارض خلیفه.^۲ مدبر جمیع امور لست^۳ از خیرد شر چرا که خلیفه گفته اند نبر طبق مستخلف
میباشد که باشد.

بیت

هر چه آن میرو دلز حد سمک تا بسما
جو آدم را فرستادیم بیرون
فا علس را نتوان گفت که جونست جرا
جمال خویش بر صحرا نهادیم

و درود بسیار و تحیت بیشمار | محبوب لزل و ابد را که | و لولا جمال و جلال شریف خودش
را همجنانکه بود در عالم عدم مع جمیع آسما و صفات در آینه دل او ظاهر ساخت.

بیت

آن کان حسن بو دو نبود از جهان نشان
الان ان عرفت علی ما علیه کان

| محمد رسول الله یعنی آینه که هیچ چیز نماند در مکنن غیب آلهی که | در آینه دل او ظاهر
نشد.

بیت

بقدر آینه حسن تو می نماید روی
دریغ کاینه ما نهفته در زنگست

بعد از ان بر دل آل و اصحاب کرام او که رهنمایان راه دین و پشویان علم یقین اند | بقدر

^۱ Qur'an XVII:70.^۲ Qur'an II:30.^۳ امور لوست؟

متابعیت ایشان او را صلی الله علیه و سلم ظاهر ساخت. بعد از آن در دل تابعین و تبع
تابعین الی یومنا هذا.

بیت

پشویانیکه ره بین آمدند
جان خود را عین حسرت ساختند
گاه بیگاه از پی این آمدند
همره جان عجز و حیرت ساختند

اما بعد سبب تألیف این نسخه آن بود که حضرت سلطنت شعاری و مقبول حضرت باری مخلص
و معتقد درویشان بل محبوب قلوب ایشان.

بیت

آنکه دلرد میان جان مسکن [F. 291b]
از ادب نیست نام او بردن

چونکه لولا بنظر شریف آن بزرگوار دین و رهنمای علم یقین

بیت

آنکه ز خیریت فقراً کهست
خواجۀ احرار عیب الله است

| شده بوده اند و ایشان بنظر بنور الله در ایشان نظر کرده.

بیت

آنکه به تبریز دید یکنظری شمس دین
طعنه زند برد همه سخره کند بر جله

لاجرم آثار و علامات آن نظر که نتیجه اش درد طلب | است بمرور ایام در ایشان پیدا شده
ایشانرا بیقرار و بی آرام ساخته چونکه دوی این درد را جز این طایفه نمیتوانند کرد. |
بنابران احوال خود را در رسالۀ والدۀ حضرت ایشان | نظم کرده و ترجمه ساخته بدین جانب
فرستاده اند به بعضی رباعیات شریف خود. بنابران این ضعیف کمترین از خادمان این
مخدومان خواست که نسخه نویسد | باشد که سبب تسکین خاطر شریف ایشان | و زیادتئ
درد طلب سرمایه این سعادتست | شود انشاء الله |.

بیت

سرمایۀ سعادت ما در دریا ر بود
ذره درد خدا در دل ترا
ورنه بسعی ما کره از کارگی کشود
بهرتر از هر دو جهان حاصل ترا

قل ان كنتم تحبون الله فاتبعوني | يحببكم الله |
 يحبهم و يحبونه جه اقرار لست
 بزير پرده مكر خویش را خریدار است
 که انعقاد محبت ز جانب مابود
 يحبهم و يحبونه جنين فرمود

جونکه محبت الله که نتیجه درد است | حاصل نمیشود مگر بمتابعت آنحضرت صلی
 الله علیه و سلم | متابعت او موقوفست بر آنکه درجه جیز او را متابعت میباید کرد. بدانکه
 [F. 292a] در ظاهر و باطن او را متابعت میباید کرد. کقوله علیه السلام الشریعة
 اقوالی و الطریقة افعالی و الحقیقه حالی. متابعت کردن او را در شریعت و طریقت جز
 عبادت | که مصقل آینه ظاهر و باطن بنده مؤمن است نمیتوان کرد. کقوله | وما خلقت
 الجنّ و الانس الا ليعبدون.^۴ | و مراد از عبارت اینجا عبادت ظاهر و باطن است | جونکه
 آدمی مرکب است از روح انسانی و حیوانی.

بیت
 آدمی ز او طرفه معجو نیست
 کز فرشته سرشته و ز حیوان
 | و ر بدین میل میکند کم ازین
 و ر بدن میل میکند به از | ان

جه تکرار | روح انسانی بواسطه صحبت و مجاورت روح حیوانیست کقوله علیه السلام
 الصّحبت تأثیر.

بیت
 از اثر صحبت است هر چه درین عالمست
 ورنه کجا یافتی بید بهای نبات

جراکه روح حیوانی محتاجست | بخوردن و پوشیدن و غیرها | بقدر تعلق | باینها زنگ و غباری
 در آینه دل خواهد بیداشدن | جونکه غرض و مقصود مستخلف | آن بود که هر چه در ذات شریف
 اوست از داد و عدل و علم و حکمت و از سمع و بصر و غیره از لوصاف کمال | در آینه دل | او
 ظاهر سازد تا او خلیفه باشد بر طبق مستخلف. وقتی که همچنین باشد. بس جاره | نباشد
 هیچکس را از عبادت که مصقل آینه ظاهر و باطن اوست تا بقدر جلاء آن باین دو | محل ظهور

^۴ Qur'an LI:56.

آن ذات شریف | شود مع جمیع اسما و صفات هر جند جلا پیش ظهور پیش هر جند ظهور پیش
 معرفت پیش هر جند معرفت پیش محبت پیش هر جند محبت پیش کمال پیش [F. 292b] چونکه
 کمال آدمی بقدر ظهور مجوبست در آینه دل محب چونکه ذات محبوب را نهایت نیست کمال
 محبت را نیز نهایت نیست.

بیت

| همچین میرو بیایانش مرس | و ز جنین دردی بدر مانش مرس

| چونکه این کمال آدمیانرا بی عبادت که افعال و اقوال آنحضرتست و بمتابعت او درین
 دو باجاست و ارادت کامل مکمل حاصل نمی شده بی جاره نیست طالب را از متابعت کردن او
 را درین دوام که شریعت و طریقت است مدت مدید |. بحکم حدیث خیر الاعمال ادومها تا
 حقیقت که احوال آنحضرت است حال او شود هر جند متابعت پیش معرفت پیش هر جند معرفت
 پیش کمال پیش.

اما | متابعت در اقوال و افعال او را صلی الله علیه و سلم | آنست که هر چه خلاف شریعت
 لوست | بزبان او نرود مثل غیبت که اشد است از زنا کفوله علیه السلام الغیبة اشد من
 الزنا و دروغ و دشنام و خولوی مسلمانان | علی هذا القیاس. و بکند هر چه او گفته است که
 بکن مثل نماز و روزه و زکوة و حج و فریضه و غیرهم از کردنیها.

بیت

هر چه او گفت آن کنیم همه | طاعت او بجان کنیم همه

و نکند هر چه از نا کردنیهاست که گفته است مکن مثل شرب خمر و زنا و غیرهما از نا
 کردنیها.

بیت

هر چه او گفت غیر آن کردن | نیست سودی بجز زبان کردن

| متابعت و مدلومت کردن او را مصقلی است مر روح حیوانی را متابعت کردن | در طریقت

آنست او را که هر چه خلاف طریقت اوست از و در وجود نیاید مختصرش آنکه محبت غیر
 [F. 293a] | او را در دل خود راه ندهد و محبت هر چه غیر اوست سبب خانه بذکر و فکر و توجه و
 غیرهم از عبادات | باطنی از دل خود نفی کند.

بیت

روزه ما نفی ما سواست	نماز ما کانکه تراست
روزه خاصان نه همین است بس	بلکه بریدن بود از هر هوس

این مصقلی است مر آینه نفس انسانی را که | مزکی و مجلا ساخت تا بقدر تزکیه و جلا محل
 نزول سلطان جذبه شد که جذبه من جذبات الحق توازی عمل الثقلین.
 یک جذبه ز حق آمد دل | برد بغارت
 مجنون چه کند کین کشش از جانب لیلیست

| الطرق الى الله | بعدد انفاس الخلاق. یعنی راه آمدن و رفتن بآنجناب بعدد هر
 نفسیست.

بیت

راههای آمدن یادت نماند	داستانی بر تو بر خواهیم خواند
------------------------	-------------------------------

هر کسی براهی که آمده است بهمان راه میبایدش رفت چونکه بخودی خود این راه را رفتن
 ممکن نیست. بس جاره نیست طالب را از صحبت پیر^۵ راه دیده راه دان حاذق کامل مکمل.

بیت

بیر باید راه را تنها مرو	از سر عمیا درین دریا مرو
--------------------------	--------------------------

تا بهر راهی که آمده است او را بآن راه ببرد.

بیت

صحبت بیر به هر عملست	هر که با او نشست در عملست
این عمل همجو را ز بنهانست	رهبرت سوی وصل حانانست

بعدد انفاس الخلاق دلالت میکند بر کثرت طرق یعنی وصول بآنجناب بی نهایتست و

^۵ پیر

هر کسی از راهی بشرف وصل او سبحانه مشرف میشود. جنانجه بعضی را بطریق ذکر خفیه یا
جهر بدوالم آن.

بیت

ذکر گو ذکر تا ترا جانست باکئی دل ز ذکر یزدانست

و بعضی دیگر را بطریق توجه و رعایت آداب و شرایط آن.

بیت

مانند مرغی باش هان بر بیضه [F. 293b] دل پاسبان

کر بیضه دل زایدت مستی ذوق قهقهه

و بعضی دیگر را بطریق مراقبه و رعایت شرایط و آداب آن و بعضی دیگر را بطریق رابطه و رعایت آداب و شرایط آن. بدانکه رابطه آنست که مرید صورت و سیرت بیر را همیشه در نظر دل | دارد چه در صحبت و چه در غیبت ادب در صحبت آنست که دو چشم خود را در میان دو لبروی بیر دارد که محل فیض است و دل خود را مرتبط دارد بدل بیر و در غیبت نیز همین ملاحظه کند تا بقدر ارتباط او را مناسبتی بدل بیر پیدا شود. | بقدر مناسبت فیضی از باطن بیر باو رسیدن گیرد چه در حضور چه در غیبت.

بیت

ز ان روی که چشم تست احول معبود تو بیر تست لوّل

| بعضی دیگر بطریق سماع و رعایت شرایط و آداب آن. السَّمْعُ اهل لاهل الله الاصوات الطيبة هي مخاطبات الحق الى العبد.

اگر مستمع را بدانم که کیست
فرشته فرو ماند از سیر او

سماع ای برادر بگویم که جیست
گر از برج معنی پرد طیر او

| بعضی دیگر را بطریق خدمت کقوله | علیه السلام من اتصل اتصل بالخدمة و من لم

يتصل لم يتصل بترك الخدمة.

و ر تو نکنی هر که کند او به برد

خدمت تو کنی کوی ز میدان تو بری

بعضی دیگر را بطریق صحبت و بدوام آن.

بیت

صحبت بیر به ز هر عملست
این عمل همجو را ز بنهانست
هر که با او نشست در عملست
رهبرت سوی وصل جانانست

بعضی دیگر را بطریق جذبه و رعایت آداب و شرایط آن که جذبة من جذبات [F. 294a] الحق
توازی عمل الثقلین.

یک جذبه ز جق آمد دل | برد بغارت
مجنون جه کند کین کشش از جانب لیلیست

و علی هذا القیاس. چونکه طرق موصله بمقصود بعدد انفس خلایق است در ضبط
نمی دراید بتطویل می انجامد اختصار کرده شد بهمینها | خیر الکلام ماقول و دل. اما هر
یک از این طرق را بدایتی و توسطی و نهایتیست | اگر آنها را نیز بیان کرده شود بتطویل
می انجامد. و نیز هر یک ازینها را شرایط و آداب است الطریق کلها آداب.

بیت

از لاب بیر نور کشت است این فلک
و از لاب معصوم باک آمد ملک

باری غرض آنکه معلوم طالبان شود که طرق بی نهایتست و عدد ندارد. اما | کامل | مکمل
کسی است که جمیع طرق را سیر کرده و بنهایتش رسانیده باشد تا هر یک از جماعتی را که در
صحبت شریف لوست بآن | طریق که مناسب استعداد | لوست بنهایت ان تواند رسانید. بدانکه
نهایت سلوک سالکان طرق که اینجا نوشته شد و غیره جذبه است.

بیت

جذبه تا یکزمان طیران کنم
در هوای لا مکان جولان کنم

همچنانکه پیش طبیب حاذق جماعتی بیمار اثر | آوردند اگر همه را یک پرهیز و یک دوا فرماید
قصد در هلاک آن جماعت کرده باشد. اول تشخیص امراض باید کرد. بعد از آن پرهیزی و
دوایی مناسب | آن باید فرمود چرا که | مزاجات مختلف است مناسب هر مزاجی پرهیزی و دوایی

باید فرمود همچنن کاملان مکمل نیز طبیبان حاذق آلهی اند. |

و طالبان طریق مریضان معنوی | پیش ایشان که [F. 294b] می آیند اولاً تشخیص مرض ایشان میکنند. بعد از آن پرهیزی و دوائی مناسب آن میفرمایند از هر چه ناخوردنی و ناشنیدنی و نادیدنی و ناگفتنی و نا اندیشیدنی و ناکردنی که سبب مرض معنوی ایشان شده است. مراد از پرهیز اینجا توبه است و توبه بحقیقت باز ایستادنست از هر چه | ناکردنیست که پیغامبر | فرموده است صلی الله علیه و سلم که مکن نکنند. | بعد از آن غذای صالح تعیین میکند | غذای صالح لقمه حلال است حد وسط. بحکم حدیث خیر الامور اوسطها.

| بعد از آن جلایی که نزج ماده فاسده طالبان طریق بکند و آن نماز جندیست که اکابر طریقت اختیار کرده اند. اول نماز تهجد است دوازده رکعت بشش سلام در دل شب بعد از | توبه و استغفار^۶ صد بار | بعد از آن | نماز لشرق است. بعد از بر آمدن آفتاب قد یک نیزه یا دو نیزه. | بعد از آن | نماز | ضحی است دوازده رکعت. | اینهاست که نزج^۷ ماده فاسده طالبان طریق بکند و آن کلمه^۸ مسهل لا اله است که اسهال میکند هر ماده فاسدی را که آن نشان غیر و غیریت است.

بیت

غیر حق هر ذره کان مقصود تست تیغ لا بر کش که آن معبود تست

| بعد از آن شربت شفای آن کلمه لا اله است که بواسطه او متجلی میشود | ذات بجمیع اسما و صفات | سبب شفای وجود شریف طالبان طریق | میشود که لقاء الخلیل شفاء العلیل هو الشافی از اینجا معلوم شد که طرق منحصر | نبوده است و استعدادات طالبان نیز مختلف بوده است. بحکم الطرق الی الله [F. 295a] بعدد انفاس الخلاق. چونکه این طایفه طبیبان

^۶ استغفار

^۷ نضج

^۸ ؟؟

حاذق آلهی اند مناسب استعداد هر کسی پرهیز و دوائی میفرمایند.

بیت

ما طبیبانیم شاکردن حق	بحر قلزم خوانده ما را فنفلق
دست مزدی می نخواهیم از کسی	دست مزد ما رسد از مقدسی
این طبیبانرا بجان بنده شوید	تا بمشک عنبر آکنده شوید
هین صلا بیماری نا صور را	دلاری ما یک بیک رنجور را

ازین جهت حضرات خواجگان | قدس الله | سرارهم از کمال علو همت و سموی نهمتی که داشتند طریقی را اختیار کردند که جامع جمیع طرق | باشد تا هر که پیش ایشان آید مناسب استعداد او ایشان پرهیزی و دوائی | کنند.

بیت

دل ز دل و خانه درد دوا دلرد امید چشم جان از خاک پایت توتیا دلرد امید

دیگرانکه مزاج هر قومی و | هر زمانی تقاضایی دلرد مناسب آن بر ایشان معامله باید کرد. اینست کمال حذاقت همجو انبیا که در هر زمانی مناسب آن زمان و آن قوم کلامی | بر ایشان نازل شد مناسب آن | بایشان معامله کردند و ایشانرا براه راست | بردند و از راه مخالفی نگاه داشتند. | همچنین اولیاء الله نیز در هم زمانی مناسب آنزمان و آن قوم طریقی را اختیار کردند که مناسب استعداد آن قوم باشد چونکه اولیاء الله قایم مقام انبیا | خودند. | کقوله علیه السلام الشیخ فی قومه کالنبی فی اُمّته. وقتی که همچنین باشد هر عزیزی در هر زمانی طریقی را که مناسب آن زمان و آن قوم است اظهار میکنند و بآن عمل میکنند و میفرمایند و بوجود موهوب [F. 295b] حقانی هر نوع تصرفی که میخواهند میکنند چه محل اعتراض باشد با آنکه بصحبت شریف ایشان نرسیده باشند و | بایشان صحبت نداشته | باشند از احوال و اوقات و حالات و کیفیات و اذواق و رفتار ایشان خبر | نداشته باشند از کمال جهل و نادانی و حماقت | اعتراض و انکار ایشان میکرده باشند.

بیت

این جاذبه هر بو الهوسی را نبود	بوی کل سرخ هر کسی را نبود
چون هر چه ترا نیست کسی را نبود	منکر چه شوی بحالت زنده دلان
کرطن نیک دلری با لولیا چه باشد	لی لولیا حق را از حق جدا شمرده
المرء لایزال عدو لما جهل	زد شیخ شهر طعنه بر اسرار اهل دل
بانکه دو کردم اگر در ده کس است	بس خود زیرکانرا این بس است

العارف یکفیه الاشاره.

بدان لی طالب صادق که در عبادت | مصقل آینه دلهاست علمای ظاهر | سخنان گفته اند.
 بعضی لیعبدون را بل یعرفون تفسیر کرده اند گفته اند که افعال الله معلل نمیباشد و
 کمان برده اند گویا که این معلل است و حال آنکه همچنین نیست چرا که | ایشانرا که امر کرده
 است بعبادت از برای مصلحت خودش نیست بلکه | برای مصلحت ایشانست که ایشانرا میخواهد
 که بکمال معرفت و محبت خودش که مقصود از آفرینش جمیع عالم | است مشرف سازد و باین
 سعادت ایشانرا مشرف سازد و گرنه او سبحانه و تعالی منزله است از جمیع صفات نقصیه و زوال
 و او در کمال خود محتاج هیچکس و | مدد هیچکس نیست مثل ما که محتاجیم بمدد
 دیگران. این ابیات حضرت مولوی رومی قدس سره شاهد است |.

بیت [F. 296a]

من نکردم امر تا سودی کنم	بلکه تا بر بندگان جودی کنم
من نکردم پاک از تسبیحشان ^۹	پاک هم ایشان شوند در فشان
ما بری از پاک و ناپاکی همه	از کرن جانی جالاکي همه

بس معلوم و مفهوم شد که غرض حق سبحانه و تعالی از جمیع عبادات ظاهری و باطنی جلای
 آینه دل | است از جهت ظهور ذات شریف خودش | مشرف ساختن بندهای خود را باین سعادت
 بی نهایت | جز بعنایت او و دوستان او هیچکس را میسر نشده است و نخواهد شد.

^۹ تسبحان؟

بیت

بی عنایات حقُ خاصان حق
کر ملک باشد سیاهستش ورق

ما للتراب و رب الارباب چرا که خاک را حد آن نیست که بخودی خود طالب این سعادت
شود | مکر آنکه حق سبحانه و تعالی از راه لطف و کرم در باطن یکی بصفت ارادت تجلی
کند و درد طلب در وی بیدار کند و در جست و جوی در لرد او را و کشد او را بصحبت دوستی از
دوستان خود که طبیبان حاذق آلهی اند.

بیت

گر کشتی است ناکهان تا نبری بخود کمان

بیک قبول ماست آن کان سوی مات میکشد |

و یا خود دوستی از دوستان خود را بسروقت او میرساند.

بیت

کر دولت درد دین ترا دست دهد
یا باد ارادت طلب در توجهد
یا موی کشان ترا بر شیخ برد
یا شیخ دولسپه روی سوی تونهد

همچون آن بیماری که هر جگاه مرض او غالب شد و عاجز شد از ملازمت طبیب ضرورت طبیب
را بملازمت | بیمار میباید رفت از جهت شفقت نعوذ بالله. | بعد از بیداشدن درد طلب در
طلب و بیجاره شدن او از جهت دوا بصحبت طبیب مدعی و یا مقلدی [F. 296b] و یا شیخان
میراسی^{۱۰} و یا | شخصی که این طریق را از استاد و معلم و کتاب گرفته باشد مبتلا | سازد.

بیت

لی مرید^{۱۱} طالبی قفل در دلرا کلید
صدق پیش آرو ارادت کور از جان شو مرید
صحبت مردی کزین نیست شود را مر او
خوشتن بر شیخ بند و بکسل از غیرش
امید

از کتاب نامه بیغام نکشاید ترا
آنچه او را از زبان عارفی باید شنید
دردم نهفته به ز طبیبان مدعی
باشد که از خزانه غیبش دوا کنند

^{۱۰} میراثی

^{۱۱} از

جراکه طریقی را که از اینها گرفته میشود همچو تخمیست نارسیده گفته اند که او سبز نخواهد شد از کجا که بر دهد تیر از ترکش سلطان باید تا حمایت را شاید یعنی این طریق را از کامل مکملی | که او از کامل مکمل دیگر گرفته باشد همچنین | معنعن تا حضرت | صلی الله علیه و سلم تا نتیجه دهد ازین جهت است که گفته اند. | بعد از بیداشدن درد طلب طلب را بحکم حدیث من طلب شیاً وجد وجد جست جوی بجد میباید کرد و احتیاط بسیار | تا به صحبت شوم این جماعت گرفتار نشود که زهری قاتلتر از صحبت شوم اینها نمیباشد | مقتول این زهر را هیچ تدارک نیست همچو آن بیضه که درته مرغی فاسد شد هیچ مرغ دیگر | او را تدارک نمیتواند کرد. چنانکه حضرت مولوی رومی | می فرمایند:

بیت

کرد هر درویش میکرد از کذاب چون نشان یابی بجد میکن طواف
چون بسی ابلیس آدم روی هست بس بهر دستی نشاید دلا دلاست

| بعد از بیداشدن درد طلب در باطن یکی که عبارت از جذبه است طالب میباید که این نعمت عظیم را که بتوفیق الهی | است. بحکم [F. 297a] التوفیق شیئ عظیم لایعطی الابعبد عزیز این نعمت را غنیمت شمرده در جست جوی این طایفه. بحکم حدیث من طلب شئاً وجد وجد. | و اهتمام بجد نماید اگر خبر ایشانرا در مشرق و مغرب یابد از سر قدم ساخته برود و دیگر آنکه مانع کلی داشته باشد بعد از یافتن یکی از ایشانرا دست در دامن متابعت و موافقت ایشان بزند مدت مدید بطریق دوام کاملیت بین یدی الغسال همچو مرده بر روی تخته که هیچ اختیاری بخود نداشته باشد.

بیت

اختیاری نیست ما را کر تو میگویی که هست ما بدست یار دایم اختیار خویش

نخورد و نیاشامد و نرود و نگیرد مگر بامر پیر^{۱۲} همچنین هر امر و کاری | که فرماید همچنان اعتقاد کند که مقصود او ازین کار حاصل میشود بجان و دل بکند و هیچ تأخیری | بخود راه

^{۱۲} پیر

ندهد همچنین مدت مدید بی اختیار باشد تا بیر او را بآب توبه و ریاضت شست شوی کند.
 | بعد از آن بکفن اولات در بیجد و بکور فنای فنا نهد. بعد از آن بفنای اتم که خاصه
 محمد رسول الله است صلی الله علیه و سلم مشرف سازد.

بیت

بی فنای مطلق جذب فوی کی حریم وصل را محرم سوی

| مدتی بر همین | باشد تا این صفت او را ملکه شود. بعد از آن | اگر خواهد بوجود موهوب
 حقانی از نزد او او را مشرف سازد فنای فنای عبارت از این مقام است.

بیت

آنرا که فنا شیوه فقر آیین است نی کشف یقین نه معرفت نه دین است
 رفت او زمین همین خدا ماند خدا الفقر اذا تم هو الله اینست

بعد از آن هر چه میگوید [F. 297b] و میشوند و | میروند با او میگوید و | میشوند | و میروند.
 بی یسمع و بی ببصر و بی یبطش. وصف حال او شود تا | اینجنین نسازد دست از
 بیر باز ندارد. | بعد از رسیدن باین مقام عالی نیز میباید که آداب و شرایط صحبت بیر را نگاه
 دارد. بحکم الطريقة کلها آداب | بجای آرد حتی الامکان تا ببرکه آداب و نگاه داشت
 آداب |.

| مقبول خاطر شریف او شود بقدر قبول مناسبتی او را باطن بیر پیدا شود بقدر مناسب هر
 لحظ فیضی از باطن بیر باو فایض شود برسیدن هر فیضی استعداد باطن او قوی تر شود و
 مستعد تر شود بفیضی اقوی از آن.

بیت

تو مستعد نظر شو کمال قابل فیض که منقطع نشود فیض هرگز از فیاض

اگر نعوذ بالله بی ادبی از و به نسبت بیر در حضور یا در غیبت واقع شود راه فیض که از جانب
 بیر بواسطه مناسبت حاصل شده بود بسته شود. دیگر هیچ فیضی از باطن بیر باو نخواهد

رسید جکند که بتوبه و استغفار عذر از و خواهد تا باز راه فیض را برو کشاده گرداند که
التایب من الذنب کمن لا ذنب له. بعد از مشرف ساختن بیر او را باین مراتب عالی
که گفته شد و مد لومت نمودن او باین مقام مدتی مدید که ملکه نفس او نشود همجو بینایی در
چشم و شنوایی و هر چند در خود طلبد جز این حضور و آگاهی نیابد دست از بیر و صحبت
شریف او باز ندارد.

بیت

بی بیر مرو تو در خرابات هر چند شکندر زمانی [F. 298a]

بعد از بیداشدن درد طلب در باطن | مرید توفیق رفتن بملازمت شریف ایشان نشد بواسطه
موانع بسار طالب مسکین جکند توفیق رفتن نی و نیز صورت ایشانرا | ندیده است که بر رابطه
صورت ایشان مشغولی کند.

بیت

جاره این چیست در خون آمدن از وجود خویش بیرون آمدن

| جاره او جز آن نیست که اسم شریف ایشانرا که شنیده است | بزبان و بخاطر میکدراند^{۱۳} از | این
گذرانیدن اسم شریف بزبان و بخاطر یک صورت خیالی در نظر می آرد.

بیت

از بس که دو دیده در خیالت دارم در هر چه نظر کنم تویی بندلرم

| ملازمت آن صورت میکند و خود را بآن صورت در میدهد و اسم شریف را بخاطر و بزبان
میگذراند بطریق دوام بحکم حدیث خیر الاعمال ادومها | محبت | او را هر زمان در دل خود
تازه میسازد و محبت غیر او را هر زمان از دل خود دور میکند همچنین کرده بجایی رسد
که محبت غیر | بیر از دل رخت | بند دو محبت | بیر در دل غلبه کند و استیلا آرد بر وجهی که
هر چند در دل خود طلبد | جز محبت | بیر هیچ نیابد و نه بیند و نداند و هر چند خواهد که |

گذراند^{۱۳}

محبت بیر را از دل خود دور کند نتواند. درین زمان همکی او بیر شود | معبود او درین زمان
جز بیر نباشد. زبان حال او درین زمان این ترنم می سراید که بیت «بیر من خدای من از تو
بحق رسیده ام.»

ز اتروی که چشم تست احول معبود تو بیر تست اول

همچنانکه حضرت ایشان قدس سره در رساله والدیة خود درین مقام بیان [F. 298b] شافی
فرموده اند و نیز حضرت سلطنت شعاری مقبول حضرت باری مخلص و معتقد درویشان بل
محبوب قلوب ایشان خلد الله تعالی ملک و سلطانه و فاض علی العالمین بره و احسانه |
ترجمه و بیان شافی | فرموده اند. همین باشد کمال لطف بیان.

بیت

یار گفت است منم خسر و خویان ز من نیک گفت است به بینید زهی لطف بیان
بس کنم خود زیرکانرا این بس است بانکه دو کردم اگر در ده کس ست

العارف یکفیه الاشارة.

باز آمدم بسخن علما که بعضی گفته باشند که عبادت را اجرا تخصص کرده است بر جن و
انس چونکه ملایکه نیز عابدند آنچه این ضعیف کمترین از خادمان این مخدومان را بخاطر
رسیده است بواسطه خاک بوسی آستانه عزیزان آنست که مراد از تخصیص عبادت بر این دو
عبادت تامة جامعه | خواهد بود که آن رکوع و سجدود^{۱۴} و قیام و قعود و غیرهم از ارکان عبادت
است چراکه ملایکه هر یکی برکنی از اینها مشغولند چنانکه گفته اند بعضی در رکوع اند
و بعضی در سجود علی هذا القیاس. دیگرانکه معرفت تامة جامعه از عبادت تامة جامعه
حاصل میشود ازینجهت معرفت تامة جامعه نیز مخصوص این دوست. | بدانکه حق سبحانه و
تعالی را اگرچه اوصاف بی نهایت است اما اصل همه این دو صفت است: صفت لطف و قهر |
جن و انس حامل این دو صفت اند و ملایکه را تاب و طاقت صفت جلالی حق نیست | ایشان

^{۱۴} سجود

در کمال نزاکت اند.

بیت

کار نازک دلان رعنائیست
طاقت سیمرخ نارد بلبللی [F. 299a]
سنگ زیرین آسیا بودن
بلبللی را بس بود عشق کلی

| غرض و مقصود حق سبحانه و تعالی از خلقت بشر اظهار محبت خودش بود چنانکه
گفته اند غرض از خلقت بشر محبت رب العالمین است.

بیت

غرض از عشق توام جاشنی درد غم است
ورنه زیر فلک اسباب تنعم چه کمست

| سرمایه عشق درد و سوز است این نیز مخصوص آدمی است.

بیت

قدسیانرا عشق هست درد نیست
درد را جز آدمی در خورد نیست

| شرف انسان بر جمیع مخلوقات و فضیلت انبیا و اولیا بر یکدیگر از زیادتیی درد است.

بیت

ذره درد خدا در دل ترا
بهرتر از هر دو جهان حاصل ترا

| سرمایه سعادت که میرساند عاشقان حقیقی را بوصل محبوب حقیقی درد است.

بیت

سرمایه سعادت ما درد یار بود
ورنه بسعی ما کره از کارکی کشود

| همچون فضیلت ابو بکر صدیق بر یاران دیگر. کقوله علیه السلام ما فضلکم ابو

بکر بکثرة صلوة و لاصوم و لکن بشیئ و قرفی صدره عبارت از آن شیئی کمال
عشق و محبت بود در باطن شریفش که آتش محبت جگر مبارکش را سوخته بود که هر جگاهی
که آهی میکشید هفت محله بوی جگر سوخته می شنیدند. سبحان الله این بود سبب و
فضیلت او بر یاران دیگر.

بیت

عشق آن شعله است کو جون بر فروخت
عشق اینجا آتش است عقل دود
هر چه جز معشوق باقی جمله سوخت
عشق جون آید کریزد عقل زود

چونکه تحصیل عشق و محبت و درد و سوز جز در صحبت کاملان مکمل نمیتوان کرد بس
جاره نباشد | عاشقان حقیقی را از صحبت کامل مکمل [F. 299b] راه دیده راه دن. | کامل
مکمل آن حضرت است | صلی الله علیه و سلم. بعد از آن اولیاً الله اند قایم مقام او صلی الله
علیه و سلم الشیخ فی قومه کالنبی فی امته چونکه حضرت صلی الله علیه و سلم سرور
| و بهتر و نکین جمیع انبیاء | ما تقدم بود و کلام او صلی الله علیه و سلم جامع و ناسخ |
کلام جمیع انبیاء بود طریقی را اختیار کرد که جامع جمیع طرق انبیاء و اولیاست و مسمیست
بسلسله الذاهب انفاسته و شرفه و موصل است بمقصود و طریق اهل و بیت | انیست.

بیت

سلسله خواجگان حلقه دام بلاست
هر که درین حلقه نیست غافل ازین
ماجر است

| حضرات خواجگان | قدس الله | ارواحهم از کمال علوهمت و سموی همتی که داشتند این طریق
را اختیار کردند چونکه مناسبت تمام استعداد شریف ایشانرا باین طریق بود طریقه ایشانرا
نسبت می نامند. قوله تعالی | وَ اذْ رَّبَّكَ تَضَرَّعاً وَ خُفِیَّهٖ |.^{۱۵} | بحکم این آیت | حضرت
صلی الله علیه و سلم این طریق را اختیار کردند یعنی ذکر را [خفیه]^{۱۶} گفتند و | تابعین ایشان
نیز حتی الامکان | مگر آنکه تابعین و تبع تابعین بنابر مصلحت طالبان و تقاضای
آنزمان رخصت دادند که جهر کنند و کردند و این طریق رخصت است لَمَّا این طریق | طریق
عزیمت و شدیعد است.

^{۱۵} Qur'an VII:55.^{۱۶} Marginal insertion.

بیت

ذکر گو ذکر تا ترا جانست
پاکئ دل ز ذکر یزدانست
چون تو فانی شوی ز ذکر بذکر
ذکر خفیه که گفته اند آنست

| با آنکه حضرات خواجگان قدس الله | ارواحهم طریق عزیمت | اختیار کردند بعضی |
بمقتضای آنزمان و استعداد آن قوم جهر نیز کردند مثل حضرت [F. 300a] خواجه احمد یسوی
قدس سره و غیره | پیش از ایشان و بعد از ایشان از تابعان..

منقولست | انحضرت خواجه احمد یسوی قدس سره بعد از آنکه ایشانرا اشارت | بجانب ترکستان
شد رفتند دیدند | آن قوم را که باین طریق در راه نمیتوانند در لورد. | ذکر جهر را | ابتدا
کردند حتی ذکر لره باین طریق خلق بسیار را در راه در آوردند و بسعادت های عظیم مشرف
ساختند. هیچ عیب نیست بغایت خو بست طریق انبیاء ما تقدم نیز همین بوده است. در هر
زمانی مناسب آنزمان و آن قوم مناسب زمان و استعداد ایشان کلامی نازل شد مثل تورات و
انجیل و زبور و فرقان و بآن عمل کردند و آن قوم را | فرمودند و بره در آوردند. | غرض از
جميع طریق متأثر ساختن است جماعتی را و بره در آوردن اختلاف الاقوال من اختلاف
الاحوال | مقصود همه یکیست اختلاف در صورت | روش پیش نیست.

بیت

سر کشتکان کوی بتانرا تویی مراد
مقصد یکیست کعبه روانرا اگر صداند

اما بدانکه هر یک از این طایفه مجتهد^{۱۷} زمان خود و مأمور من الله بوده اند که اظهار کنند
طریقی را که مناسب | استعداد آن قوم است. دیگر آنکه | هر چه می کنند و میگویند بوجود
موهوب حقانی میکنند و میگویند که حق سبحانه و تعالی عوض وجود ایشان بایشان ارزانی
داشته است اعتراض باین وجود نتوان [کرد].^{۱۸} هر که کند خود را خراب | ساخته از سعادت دو

^{۱۷}
مجتهد

^{۱۸}
Written above line, perhaps in another hand.

جهانی محروم ساخته باشد | چراکه همه چیز را تدارک هست | اعتراض [F. 300b] مر این طایفه را
هیچ تدارک نیست نعوذ بالله. | چونکه طریق | بعدد هر نفسی شد بس مناسب استعداد هر
کسی طریقی را باید اظهار کردند اشکال دلرد ازینجهت اخفا کردند در هر زمانی مناسب آنزمان
و مناسب استعداد طالبان مبتدی از جهت تعلیم و تلقین ایشان یک طریق را اظهار کردند و
طالبانرا بآن مشغول ساختند و | طریق صحبت را | که جامع جمیع طریق است که حضرت | و
اصحاب کرام او | اختیار کرده | بودند. اختیار کردند هر کسی را مناسب استعداد او در صحبت
شریف خود بطریق دیگر تربیت میکنند او را نیز خبر نمیشود و بمقصود میرسانند.

بیت

نقشبندیه عجب قافله سالار اند	که برند از ره بنهان بحرم قافله را
همه شیران جهان بسته این سلسله اند	رو به از حيله جسان بکسلد این سلسله را
از دل سالک ره جاذبه صحتشان	میبرد و سوسه خلوت فکر جله را
حاسدنی ^{۱۹} کر زند این طایفه را طعن قصور	حاش لله که برلرم بزبان این کله را

آنچه مشهور و معروف است پیش همه کس از برای تعلیم و تلقین مبتدیان طریق و قوف عددی
است. بحکم حدیث افضل الذکر لا آله الا الله این را بمنزله الف و باء طالبانست
گفته اند. چونکه طریق مختلف است استعداد طالبان نیز مختلف است بعضی را که
استعداد او مناسب ذکر است بذکر گفتن امر میکنند و بدوام آن. و بعضی را | استعداد او
مناسب توجه است بتوجه و بدوام آن و رعایت آداب و شرایط آن علی هذا القیاس. | در جمیع
طرق بحکم حدیث خیر الاعمال ادومها دوام عمل و رعایت آداب و شرایط آنرا شرط
داشته اند [F. 301a] چونکه از جهت تلقین مبتدیان | این ذکر | را | اختیار کرده | شد لازم
آمد بیان تلقین آن چون مبتدی خواهد که باین ذکر مشغولی کند نفس خود را که سرمایه عمر
اوست از برای تحصیل این سعادت بی نهایت در شیوناف خود حبس کند و زمانرا بر کام |

^{۱۹} No dot on final markaz of this word.

جسپاند^{۲۰} و این نفس را آخر انفاس خود | عقیده کرده بحرکات ثلاثه و وقوف ثلاثه بگوید | در
 زمان گفتن «لا» سر خود را بالا کند و در زمان گفتن «آله» بجانب دست راست میل
 کرده بشمشیر لا هر چه محبت غیر لوست سبحانه از دل خود قطع کند. و در زمان گفتن
 «الا الله» نفس حبس کرده خود را باندیشه خود که عبارت از دل حقیقی است متوجه کوشش
 پاره صنوبری الشکل که بر بهلولی جب لوست کرده بزور هر چه تمامتر بکشد تا اثر حرارت
 نفس | بناخن بای^{۲۱} او برسد بوقوف ثلاثه | عددی و زمانی و قلبی عددی آنکه ذکر را شمرده
 گوید | طاق طاق از سه تا به بیست یک چنانکه گشته شد اگر نفسش وفا کند پنج بار گوید علی
 هذا القیاس. همچنین طاق طاق گفته میرو که الله و ترویحب الوتر تا بیک نفس بست
 یک بار گوید اینجا محل نتیجه است. گفته اند | نتیجه درین مقام فنای وجود بشریت
 است. گفته اند | وجود بشریت آن تعلقهاست که میباشد آدمیانرا یزن و فرزند و غیره از
 تعلقهای بشریت | به بیند. اگر هیچ تعلقی | از تعلقات بشریت در دل او نماند اینست نهایت
 ذکر مبتدیان [F. 301b] این طریق و | فنای وجود بشری.

| شرط اول آنکه از دل گوید و بدل گوید از معده نگوید که نتیجه نمیدهد از دل گوید یعنی از آن
 اندیشه گوید که عبارت از دل حقیقی است و بدل گوید یعنی بآن گوشت پاره | گوید که بر بهلولی
 جب لوست. شرط دوم | بطریق دوام گوید بحکم حدیث خیر الاعمال ادومها تا نتیجه دهد.
 شرط سوم | حرکات ثلاثه را در پیش مردم ظاهر نسازد معنوی | گوید چرا که این نسبت | را
 بمثابه جوهریست. گفته اند هر چند پوشیده تر لطافتش پشتر. شرط چهارم | از صحبت
 غیر جنس احتراز نماید تا تواند.

بیت

نخست موعظت پیر صحبت این حرف است

که از مصاحب نا جنس احتراز کنید

^{۲۰} چسپاند

^{۲۱} پای

شرط پنجم در لقمه احتیاط^{۲۲} بحد نماید که از حرام و شبهه نباشد | لقمه را تأثیر تمام است
در دل | اگر | طیب طیب و اگر خبیث خبیث.

بیت

لقمه بحر و گوهرش اندیشه‌ها	لقمه تخم است برش اندیشه‌ها
کر نیک مرد راهی برو تخم بد مکار	هر جنس که کاری هم لرن جنس بد روی
تخم پراکنده کی دل بود	تخم پراکنده که در کل بود

| بعضی از شرایط محاسبه است | کقوله تعالی افضل ما يلزم الانسان نفسه المراقبه و
المحاسبة و سياسة عمله بالعلم. مراد از مراقبه اینجا پاسبان بودنست بر انفس خود که
سرمایه سعادت است | که از برای تحصیل این کمال دلاوه اند بآدمیان اینست.

بیت

مصلحت بود اینکه قایمبهر تحصیل کمال ناکهی از جاه جان افتاد اندر جاه تن

آن بغفلت نگذرد که اگر حاضری مؤمنی و گر غافلی کافری^{۲۳}

بیت

هر انکس غافل از حق یک زمانست [F. 302a] در آندم کافر است لما نهانست |

محاسبه از برای ضبط اوقات و انفس میباید | یعنی سالک طریق میباید که در دو زمان محاسبه
اوقات و انفس خود بکند تا عملش دایمی شود یکی بعد از نماز دیگر کقوله علیه السلام
انی لیغان علی قلبی حتی استغفر الله فی کل یوم سبعین مرة. | یکی دیگر در
سحر پیش از تهجد^{۲۴} سالک طریق میباید که درین دو زمان محاسبه انفس خود بکند که بغفلت
گذشته است یا بحضور آنچه | بغفلت گذشته است. | بتوبه و استغفار تدلرک آن کند. | کقوله
علیه السلام التیب من الذنب کمن لا ذنب له تا عملش دایمی شود |. کقوله | علیه

۲۲ اختیاط

۲۳ Set off with verse marks.

۲۴ تهجد؟

السلام خیر الاعمال اذومها | نتیجه گفته اند از دوام عمل حاصل میشود | بالفرض اگر شخصی هزار سال عمر داشته باشد و دوام عمل نداشته باشد هیچ نتیجه او را حاصل نمیشود. | دوام عمل بی مراقبه و محاسبه ممکن نیست | چه عین نبی آن بوده میگویند که نماز دیگر را که ادامه کرده اند محاسبه انفس خود میکرده اند غباری در آینه دل مبارک خود از گفت گوی که به بندهای خدا میکرده اند | مییافته اند هفتاد بار استغفار از جهت رفع آن غبار میکرده اند. | دیگر در سحر | که از خواب | بیدار می شده اند پیش از تهجد محاسبه اوقات خود میکرده اند | جند نفسی که از ایشان در خواب بیرون آمده باشد توهم غفلت کرده صد بار استغفار میکرده اند. | در | حدیث است که هر سحری حق سبحانه و تعالی با آسمان دنیا نزول میفرماید نزولی چنانچه او داند و او خواهد و لایق جناب او باشد | بخودی خود این نداد در گوش بنده های در میدهد که [F. 302b] هل من تائب هل من مستغفر هل من سائل.

و در روایت دیگر آمده است که قال النبی علیه السلام هل من | مستغفر فاغفرله و هل من تائب فاتوب علیه و هل من داع فاجیب. | دیگر در | حدیث آمده است که حق سبحانه و تعالی | گفته است که من سه صوت را دوست میدارم: صوت قرآن و صوت استغفار و گریه و ناله عاصی. | بس وقتی که همچنین باشد | حضرت | بآن | کمال حضور و آگاهی از جهت توهم غفلت و دوام عمل و تعلیم و تلقین امتان توبه و استغفار میکرده باشند عاصیان خود بطریق لولی باید که از جهت دوام عمل مراقبه و محاسبه را | توبه و استغفار را بر خود لازم شمرند تا عمل ایشان دایمی شود تا هر زمان مناسب استعداد ایشان فیضی از عالم بالا بر ایشان | برسد بمقدار فیض هر نفس بعالم بالاترقی | کنند.

بیت

هر نفس ز انفس عمرت گوهر است	سوی حق هر ذره تو رهبر است
از قدم تا فرق نعمتهای لوست	عرضه ده بر خویش نعمتهای دوست

| بیست چهار هزار نفس گفته اند از آدمی در هر شبانه روزی در وجود می آید که سرمایه

سَعَادَتِ لَوْ لَزِ بَرَلِی کَسَبِ کَمَالِ اَنَسْتِ | . عبارت از آن نفس جندیست معدود فی علم الله.

بیت

بهر یکدم که در زیر دُلْ جانست	خدا داند که چه اسرار نهانست
هزلان بحر پر اسرار کامل	بهر دم میتوانی کرد حاصل
ترا یک بند بس در هر دو عالم	که بر نایت ز جانت بی خدا دم
اگر تو پاس دلوی پاس انفاس	بسلطانی رساندت ازین پاس

سلطانان دنیا و آخرت که انبیاء و اولیاء اند این همه سعادتها جز باین [F. 303a] سرمایه حاصل نکردند. وقتی که همچنین باشد بس فرض وقت طالبانست بر هر نفسی حاضر بودن چراکه این طایفه ارباب انفاس اند: هر نفسی که از ایشان بغفلت میبرد پیش ایشان کفر است.

بیت

هر انکس غافل از حق یکزمانست	در آندم کافر است لَمَّا نهانست
اگر این غافلی بیوسته گردد	در اسلام بر وی بسته گردد

وقتی که همچنین باشد طالبان مسکین | درین زمان خراب از جهت عذر تقصیر و گناهان و دوام عمل و تعلیم و تلقین طالبان بتوبه و استغفار گریه و زلری^{۲۵} کنند. درین دو زمان بطریق جهر یا خفیه چونکه معلوم نشده است پش هیچکس | که حضرت | صلی الله علیه و سلم توبه و استغفار را جهر گفته اند یا اخفیه. احتمال جهر پشتر است چراکه حق سبحانه و تعالی گفته است: صوت استغفار را دوست میدارم صوت که گفته است جهر خواهد بود. | دیگرانکه اکابر | خواجگان | قدس الله | سرلرهم ذکر را که اصل طریقت بمقتضای هر زمان و استعداد آن قوم جهر کردند مثل خواجه عارف ربوکری که از خلفای حضرت خواجه عبد الخالق غجدوانی | بودند.

منقولست از ایشان که در آخر حیات در تل ربوکری | در نفس اخیر ذکر جهر گفتند و گفتند | بیاران که پیر گفته بودند بما که فرزندان در آخر نفس جهر کنید. بعد از آن خواجه محمود انجیر

^{۲۵} در نسخه «زلری» است.

فغنوی که از خلفای خواجه عارف ریوگری بودند ذکر جهر گفتند و باین طریق بندهای خدا را بسعادت‌های عظیم رسانیدند. | بعد از آن از خلفای ایشان خواجه | عزیزان خواجه علی رامیتنی نیز بهمین طریق سلوک کردند. بندهای خدا را [F. 303b] بسعادت‌ها رسانیدند بعد از ایشان از خلفای ایشان خواجه محمد بابای سماسی | و بعد از ایشان امیر سید کلال از خلفای ایشان | بهمین طریق سلوک کردند. و | خواجه بزرگ خواجه بها الحق و الدین قدس سره مرید امیر سید کلال بودند و سالهای دراز در صحبت شریف ایشان بودند و بهمین طریق تربیت یافته بودند غایتش در واقعه حضرت خواجه جهان خواجه عبد الخالق غجدوانی | بایشان | نصیحت‌ها کردند. بعضی از آنها آنست که گفتند فرزند قدم در عزمیت نه و از رخصتها دور باش. بعد از آن | ذکر جهر را ترک کردند و خفیه گفتند الی یومنا هذا. هیچ از سلسله خواجهگان بیرون نیامدند فقرایی که درین زمان خراب توبه و استغفار را که فرع و مقدمه طریق است برای مصلح تلحقین و تعلیم طالبان کاهی جهر کنند چرا باید که از سلسله خواجهگان بیرون آیند معترض و ملامت زده شوند خیر است.

[مصرع: ملامت قوت جان عاشق است

الملامتیة سادات هذه الطایفه گفته اند.

بیت

بس کنم خود زیرک‌انرا این بس است بانکه در کردم اگر در ده کس است

العارف یکفیه الاشاره.

| چنانکه حضرت سلطنت شعاری مقبول حضرت باری مخلص و معتقد درویشان بل محبوب قلوب ایشان خلد الله تعالی ملک و سلصانه و افاض علی العالمین بره و احسانه جنین میفرمایند در مقام توبه و ندامت:

بیت

در هوای نفس کمره عمر ضایع کرده ایم پیش اهل الله از اطوار خود شرمنده ایم

بدان لی طالب صادق که ندامت و بیشمائی بنده را از تقصیرات و گناهان بعد از توفیق دادن و عزیز ساختن حق است سبحانه و تعالی [F. 304a] | کقوله علیه السلام التوفیق شیئی عظیم لا یعطى الا بعد عزیز. بعد از متنبه شدن و حاضر شدن بنده بر گناهان و تقصیرات خود باک شدن از گناهان بتوبه و استغفار بتوفیق ربانی که محل اظهار حجالت و شرمنده گی کردن است پیش اهل الله که ایشان شفیعان گناهان جمیع گناه کارانند.

بیت

کنه کارم تو دانی نهانی به بخشا و به بخش آنها که دانی

و اظهار ندامت کردن پیش ایشان از تضرع عمر گذشته که سرمایه سعادت از برای کسب این کمال است |.

بیت

یکنظر با مفلسان خسته دل فرما که ما خواجه گی را مانده ایم خواجه گی را بنده ایم

و استعانت طلبیدن از ایشان بنظر و همت بدست و سایر جوارح که معاونت برادران مؤمن بدست و سایر جوارح همه نور و صفاست و نیز اظهار شکستگی و انکسار^{۲۶} کردن در پیش ایشان که محل ترحم است و نیز اظهار گذشتگیهای خود کردن از وجود و هستیها که آن سلطنت ظاهری و | غیر آنست که مانع است از کسب | نیست. شو تا هستیت از بی رسد^{۲۷} که آن عبارت از خواجه گی اعتباری است که اینها را پیش اهل الله و آنجناب هیچ اعتباری نیست و نیز مانع است از این سعادت بی نهایت.^{۲۸} و نیز تمنی بنده گی ایشان کردن خلاصه جمیع اعمال است کردن.

بیت

بنده کیشان خلاصه عمل است هر که روشن بدید در امل است
لی برادر غلام مردان باش کرد ایشان جو جرخ کردن باش

^{۲۶} انکسار

^{۲۷} Verse mark here.

^{۲۸} Water damage to previous three words.

و نیز در مقام نیاز و انکسار که [F. 304b] کیمیای جمیع مرادات دنیوی و اخرویست چنین میفرمایند:

بیت

درویشانرا گرجه نه از خویشانیم لیک از دلُ جان معتقد ایشانیم

غالباً این مقام نیاز و اخلاص است و کرنه خویشی فرزندان آدم | بحضرت آدم ظاهراً و باطناً معلوم ملازمان خواهد بود. | لَمَّا | از روی ظاهر آنکه حق سبحانه و تعالی کالبد آدم را در جهل صباح بید قدرت خود راست ساخت. کقوله | علیه السّلام حکایت عن الله تعالی خمرت طینه آدم بیدی اربعین صباحاً.

خاک ما کل کرد در جهل با مداد بعد از آن جانرا در و آرام داد

بعد از آن حضرت حوا و جمیع فرزندان منتشر از آن کالبد و اعضا اند.

بیت

بنی آدم اعضای یکدیگرند | جه در آفرینش ز یک | جوهرند

بطریق ظاهر خوشیشی جز این نمیباشد لَمَّا خویشی فرزندان آدم از راه حقیقت آنست که حق سبحانه و تعالی بعد از راست ساختن کالبد آدم در جهل صباح از روح خود یعنی از حقیقت خود در | کالبد آدم دمید. و آدم را بخلافت بجانب دنیا فرستاد.

بیت

جو آدم را فرستادیم بیرون جمال خویش بر صحرا نهادیم

کقوله تعالی و نفخت فیهِ من روحی.^{۲۹}

سر روح از عالم امر است بس بس نفخت فیهِ من روحی نفس

بعد از آن بحکم حدیث الولد سرابی بطریق سریان از این حقیقت در همه فرزندان سراید کرد اما در عرف | این را خویشی نمیگویند | آنچه اعتبار دارد پیش ارباب حقیقت | همین خویشی

^{۲۹} Qur'an XV:29; XXXVIII:72.

حقیقی است که معبر است بعشق | کفوله تعالیٰ انما المؤمنون اخوة مبین اینست.

بیت

برادر و پدر و اصل و | فرع من عشق است

| که خویش عشق نماند نه خویشی [F. 305a]

پدری

فدای یک تن بیگانه کاشنا باشد

هزل خویش که بیگانه از خدا باشد

چونکه خویشی ظاهر را پیش ایشان اعتباری نیست ازین جهت گفته باشند که نه از

خویشانیم | چونکه ملازمان ایشان را معلوم شده است بحکم من تشبه بقوم فهو منهم |

باعتماد | و مشابه ساختن خود را بایشان و | خدمت | کردن ایشانرا از قبیل ایشان میشود از

دل جان اظهار عقیده بایشان کرده اند. چنانکه | عبید الله خان میفرمایند:

بیت

هر که ایشانرا کند خدمت از ایشان میشود

شاهیم ولی بنده درویشانیم

لی عبیدی سرمتاب از خدمت مردان راه

| دور است مگوی شاهی از درویشی

وقتی که از اعتقاد | و عقیده و بنده گئی درویشان بمرتبه شاهی حقیقی رسیده باشد شاهی از

درویشی دور است چون تولد گفت.

بیت

هم که روشن بدید در اهل^{۳۰} است

بندگیشان خلاصه عمل است

باری غرض آنکه ازین نیازمندیهای حضرت سلطنت شعاری درین ابیات شریف ایشان بوی

دردی | که سرمایه جمیع سعادات دنیوی و اخرویست و غرض حق سبحانه و تعالیٰ از خلقت بشر

آنست می آید چنانکه گفته اند غرض از خلقت بشر محبت رب العالمین است.

۳۰. اهل؟

بیت

غرض از عشق توام جاشنی درد و غم است

ورنه زیر فلک اسباب تنعم چه کمست

بوی حان می آید از باد صا و این بو چه بوست

مشک را این حد نباشد نکهت کیسوی

لوست

خوش دلم هر چه از ان یار بما می آید

از دم ویس قرن بوی خدا می آید

بوی سنبل زدم باد صبا می آید

عالم از نور تجلی آلهی پرشد

غرض | مقصود [F. 305b] از جمیع طاعات و عبادات از ذکر و فکر و صحبت | حصول درد است

و شرف انسان بر جمیع مخلوقات و فضیلت انبیا و اولیا بر یکدیگر از زیادتی درد است.

ذره درد خدا در دل ترا بهتر از هر دو جهان حاصل ترا

و سرمایه سعادت که میرساند عاشقان حقیق را بوصل محبوب حقیقی | درد است.

بیت

ورنه بسعی ماکره از کار کی کشود

سرمایه سعادت ما درد یار بود

| این سرمایه سعادت که حاصل شده است ایشانرا که متمنای جمیع از کیاست که آن درد طلب

است غالباً از اعتقاد باین خانواده | و مدلومت کردن بسخنان ایشان حاصل شده است و نیز

توفیق ترجمه رساله والدیه حضرت ایشان | بواسطه مدلومت ایشانست. ازین بوی درد | بیقراری

و بی آرامی که از سخنان ملازمان معلوم میشود | امیدوار میباشیم که بواسطه عقیده و اتقاد^{۳۱}

درست و مدلومت باین سخنان درد طلب | روز بروز | زیاده تر شود انشاء الله تعالی.

بیت

گفتم بصبر جاره کنم هم نمیشود

در دم زیاده میشود کم نمیشود

و کشد ملازمانرا بصحبت شریف این طایفه |.

۳۱ اتقا

بیت

بیا و ترک هوس کن بعاشقان بیوند
میرد باش کز اینجا رسید هر که رسید
اگر چه راه مخوفست هر چه باد آباد
ز آستان لولات بر آسمان مراد

العارف یکفیه الاشارة. | یا این طایفه را بصحبت شریف | ملازمان.

[مصرع: این دعا را ز همه خلق جهان آمین باد

چونکه طبیبان درد ایشان ایشاند دیگر آنکه ترجمه و رباعیات بغایت نیک واقع شده است
چونکه فقیر را در ترکی سلیقه [F. 306a] کمتر بود کستاخی کرده نشد اما در فارسی بقدر
کستاخی کرده شد معذور فرمایند باین تقریب نسخه نوشته شد باشد که در جیز قبول افتد.

بیت

با غلامی کر قبول اتم ترا نبود عجب
رنج من ضایع مکردن بنده خود خون مرا
ز آنکه یک اخلاص را در خدمت صد ساختم
چونکه در عشقت جگر خونی بیحد ساختم
بنده حلقه بکوش لر نوازی برود
لطف کن لطف که بیگانه شود حلقه بکوش

دیگر متوقع از | جمیع دوستان آنست که هر خطا و ذلتی که درین نسخه رفته باشد | لفظاً و
معنی از راه کرم حک و اصلاح نمایند و آنچه قابل اصلاح نیابند بحالش گذارند و دامن عفوی

بروی ببوشند.

بیت

ببوش دامن عفوی بذلت من مست
که اب روی شریعت بدین قدر نرود

| بدانند که این اثر و نتیجه آن علم نیست که حضرت نبی صلی الله علیه و سلم فرموده اند که
من عمل بما علم ورثه الله | علم ما لم یعلم و این ضعیف را | هدف تیر ملامت نسازند تا
داخل شوند در زمره آن طایفه که علم ایشان بیولسط از حق سبحانه و تعالی حاصل شده است. |
در این نسخه | از ابتدا تا انتها همه را بنظر و سمع قبول مطالعه و استماع نمایند تا آن
معانی که | مودعست درین همه کلمه و کلمات از این دو شاه جوی فیض که سمع و بصر است
در حوض دل فرو ریزد و شجره طیه که عبارت از استعدادات شریف | انسانست کَشَجَرَة طَیْبَة

اصلها ثابت و فرعها فی السماء^{۳۲} که در زمین حوض دلست آب خورد و تربیت یابد و
 بمرتبه شجرگی برسد و گل مشاهدات از وی شکفتن گیرد و میوه‌های معاینات [F. 306b]
 در وی پیدا شدن | پختن و ریختن گیرد. | بعد از آن بحکم حدیث خیر الناس من
 ینفع الناس نفع و ثمره و نتیجه | او را به بنده های خدا تعالی برسانند.
 خدا را بران بنده بخشایش است کر خلق از وجودش در آسایش است
 تمت | تمت

^{۳۲} Qur'an XIV:24.

باسمه سبحانه

نشین بتخت همایون هر چه خواهی کن	درا بمملکت عشق بادشاهی کن
توخنده بر همه شاهان تخت شاهی کن	برا بمسند علوی جو علویان هر دم
بحکم حضرت او تویه از مناهی کن	ترا بگفت که تویو از تویه روی متاب
تو شکر مرحمت نعمت آلهی کن	خدای رحمت خود را جو نعمتش داده
باو مگو نظر از ماه تا بماهی کن	عبیدی آنکه نه بیند بجشم سر او را

درا بمملکت عشق بادشاهی کن

غالباً این اشارت و امر است بدخول طالبان طریق در طریق عزیزان بارادت و اجازت مرشد کامل
مکمل بمملکت عشق که عبارت از شهر دل عاشقان حقیقی بعد از دخول سالکان باجاست و
لرات کامل مکمل بهمت و صحبت شریف او

بیت

هر که با او نشست در عملست

[F. 307a] صحبت پیر به زهر عملست

ویران ساخت شهر دل را که عبارت از وجود و هستی سالک است پیش ازین از ان عقل و نفس و
شیطان بود و یران ساخت آن نظام ایشانرا اعزّه شهر دل که نفس و عقل و شیطان بودند خوار و
ذلیل بر زمین زد یعنی وجود هستی سالک را فانی ساخت. کقوله علیه السلام وجودك
دنب لایقاس علیه ذنب. بعد از فنای وجود سالک محل نزول سلطان حذبه شد بر دل سالک
عوض وجود او که عبارت از وجود موهوب حتاینست^۱. کقوله تعالی ان الملوك اذا دخلوا
قرية افسدوها و جعلوا اعزة اهلها اذله جدود^۲
کشور عقل از خروج عشق ویران شد
سباه عشق هم ملک درون بگرفت هم بیرون

این زمان سلطنت و بادشاهی مر سلطان عشق راست

^۱ حتاینست؟؟^۲ Qur'an XXVII:34.

بیت

نشین به تخت همایونُ هر چه خواهی کن

هر چه میکند و هر چه میگوید و هر چه می شنود و هر جا میرود و باو می شنود و باو میزود و
 هر چه خواست کرد و هر چه خواهد بکند. یَفْعَلُ اللّٰهُ مَا يَشَاءُ و یحکم مایرید. این زمان
 حکم حکم سلطان عشق است کقوله علیه السلام عن الله تعالى بی یسمع و
 بی یبصر و بی یبطش الی آخره.

بیت

برا بمسند علوی جو هلویان هر دم توخنده بر همه شاهان تخت شاهی کن

بعد از مشرف شدن سالک بوجود موهوب حقانی که وجودی اعلا از آن نمی باشد که مرتبه و
 مقام علویانست^۳ که محل خنده کردن و تعجب سالک است بر تخت و بادشاهی بادشاهان
 مجلیکه^۴ از آن مرتبه عالی درین مرتبه مجازی چون فرود مانده^۵ اند [F. 307b]

بیت

ترا بگفت که توبو از توبه روی متاب بحکم حضرت او توبه از مناهی کن

کقوله تعالى يا ايها الذين آمنوا توبوا الى الله توبهً نَصُوحاً^۶. کقوله عليه
 السلام التائب من الذنب كمن لا ذنب له توبه بحقیقت پیش این طایفه علیه باز
 ایستادن و قطع کردنست از هر چه غیر لوست سبحانه و تعالی بشمشیر لا

بیت

تیغ لا در قتل غیر حق براند در نکر زان بس که بعد لا جه ماند
 خدای رحمت خود را جو نعمتش دلاه تو شکر مرحمتُ نعمتُ الهی کن

بعد از قطع غیر بشمشیر لا وجود و هستی سالک را محل نزول سلطان حقیقی است بر تخت دل

^۳ نیست؟^۴ مجاریکه؟؟^۵ Double overline.^۶ Qur'an LXVI:8.

سالك كه محل شكر سالك است از نزول سلطان حقيقى بر دل سالك كه نعمتى بهتر از ين
 نميباشد پيش سالك كه همچون نعمتهاى ديگر باو داده است كه آن وجود شريف حق است
 سبحانه و تعالى كه عوض وجود او باو داده است محل شكر سالك است از جهت طلب زيادتى
 اين وجود شريف چراكه اين وجود شريف را نهايت نيست. هر چند شكر پيش بهره از ين وجود
 شريف پيش. كقوله تعالى لئن شكرتم لا زيدنكم.^۷

نه بميدان شكر گويى پاى	بتو نعمت زد است هر كه رسد
تارك شكر بنده گان خداى	كى بشكر خدا قيام كند
باو مكو نظر از ماه تا بماهى كن	عبيدى لكه نه بيند بجشم سر او را

ديدن بجشم سر كسى را مسلم است كه وجود و هستى خود را بتمامه در دريائى فنا فانى و
 مستهلِكَ ساخته بوجود موهوب حقانى مشرف شده باشد.

بيت

تا تو هستى است در تو كى رسد نيست شوتا هستيت از بى رسد

از ماه تا بماهى باين وجود ميتوان ديد كسى را كه [F. 308a] باين وجود مشرف نشده باشد با
 وجود توان گفت كه نظر از ماه تا بماهى كن

بيت

اينست كمال مرد دانا بيقين در هر چه نظر كند خدا را بيند

اينچنين ديدن بجشم سر است بمدد جشم سر منقولست از عرفاء آنزمان جماعتى بزيارت مولانائى
 رومى قدس سره آمده بودند مكر از حضرت مولانا سوال كرده اند از سر اين حديث طويل كه آن
 الله تعالى شراباً اعدت لاوليائه اذا شربوا سكر و او اذا سكر اتا بواوا اذا تا
 بواطا سواالى آخر الحديث. حضرت مولانا فرموده اند كه حضرت محمد رسول الله
 صلى الله عليه و سلم بقرب قاب قوسين لوانى مشرف شد جمال و جلال حضرت احديث را
 جله جلاله بدیده بصر بدید.

^۷ Qur'an XIV:7.

بیت

شد مدد نور بصر نور دل
دید بصر که ز سمک تا سما

کشت یصرت به بصر متصل
نیست بجز واجب ممکن نما

بعد از کشف لطایف سبحا بخی^۸ و تحقیق رموز کنوز ربانی از حضرت عزت دو جام جهان
نما از نور ظاهر شد یکی پر از شیر و دیگر شراب خالص با اختیار یکی ازین دو امر شد حضرت
صلی الله علیه و سلم فروردند انحضرت اللبن و اختبأت الخمر لاخيار امتی زیرا که
آن عهد ابتدای احکام قوانین شریعت و استحکام اساس او امر طریقت بود جام جهان نمای
حقیقت را بجهت عارفان امت و خاصان ملت خوش محافظت فرمود از بوی خوش آن شرابست که
بعضی اولیای کمل بحسب اوقات بیخود می شوند و کشف رازیا میکنند

بیت

کدام باده که نوشیده بود از و لوهم^۹
جه سکر بود که آواز دلا سبحانی

که مست و لرشد از ملک مملکت بیزار
که گفت رمز [F. 308b] ان الحق رفت بر
سردار

همه باتفاق استحسان حضرت مولا کردند

بیت

اگر بر عقل عالمیان این مستی جکد جرعه
شریت الحب کأساً بعد کاس

نه عالم ماند و آدم نه مخموری نه خود
کامی
فما نغدت شراب و مارؤیت

از حضرت مولانا برسیدند که وجد چیست؟ فرمودند که الوجد انز عاج الروح لا احتمال
غلبة الشوق شراب
شوق می نوشم بکرد یار می کردم
سخن مستانه میگویم ولی هشیار می کردم

تمت هذه الرسالة الشريفة اللطيفة که در سواد هر چه فی ازین رساله آب حیوة و زندگانی

^۸ سبحانی؟؟^۹ ادهم؟

مندرج ست و در هر کلمه اش فتيح و کشاد مر طالبان و سالکان راه طریقت و حقیقت را مقرر
راست که در خواندن او مرده دلان دور افتاده را جانی وزندگانی و شوقی و ذوقی حاصل خواهد
شد.

بمنه کرمه تمت

باسمه سبحانه

الحمد لله رب العالمين و الصلوة و السلام على رسوله محمد و آله اجمعين.

بعد از حمد خدا و درود رسول مجتبی جناب جنت مآب سعادت اکتساب حضرت بادشاه
بادشاهان اعلی خاقانی خان مخلص و معتقد درویشان بل محبوب قلوب ایشان سالک راه
طریقت و شاه باز بلند سر^۱ و از مرغ آشیان حقیقت خلد الله تعالی ملکه و سلطانه [F. 309a] و
اقاض علی العالمین بره و اجسانه.

بیت

آنکه به تبریز دید یکنظر شمس دین
آنکه دلرد میان جان مسکن
طعنه زند برد همه سخره کند بر جله
از ادب نیست نام او بردن

از حال و مقام عالی خود خبر کرده بزبان بی زبانی حق سبحانه و تعالی چنین میفرماید:
ربای

احول نیم ای دوست یکی دو بینم
مستغرق هوجنان شدم در همه خیال
هر چیز که بینم همه با او بینم
هوگویم هو بشنوم هو بینم

بعد از رسیدن این رباعی شریف بمجلس فقرا رسید بسمع اهل مجلس از آشنا و بیگانه بعد
از برخاستن این ضعیف چونکه از این مقام عالی باهل مجلس گفته می شد که این نوع سخنان
گفتن بر کسی مسلم است که باجارت و ارادت و صحبت کامل مکمل تربیت یافته بفنای اتم
که خاصه حضرت محمد رسول الله است صلی الله علیه و سلم رسیده و به بقای بعد الفنا مشرف
شده باشد.

بیت

صحبت پیر^۲ به ز هر عملست
هر که با او نشست در عملست

^۱ پیر؟

^۲ پیر.

بعضی از نا^۲ محرمان از سر تعجب می‌گفته باشند بس گفتن این سخنان از ایشان چون باشد

بیت

چونکه نا محرم در آمد از درم پرده در بنهان شدند اهل حرم

چونکه ضعیف شنیدم این سخنانرا از جهت تنبیه نا محرمان تشویق و ترغیب صوفیان کلمه و کلمات جندی نوشته شد تا سر این همکانرا معلوم شود و هیچکس ی^۴ بهره در حق این طایفه انکار و اعتراض نکند و به بی سعادتئی دنیا و آخرت مبتلا نشود چراکه گفته اند همه چیز را تدارک هست الا اعتراض مر این طایفه را هیچ تدارک نیست.

بیت

منکر چه شوی بحلات زنده دلان	چون هر چه ترا نیست کسی را نبود
[F. 309b] ای اولیای حق را از حق جدا شمرده	کرطن نیک دلوی با اولیا چه باشد
چون در آمد محرمی دور از گذند	بر کشایند آن ستیرلن روی بند

چون این^۵ ضعیف مخالفانرا که کمان برده اند غالباً که ایشانرا بیری^۶ و مربئی نیست این سخن چون گفته باشند همه را بدانید که بازده سال است و الله اعلم کمایش که مأمور من الله با جماع جمیع اکابر طریقت یعنی اکابر طریقت که این زمان عالم بوجود شریف ایشان قائم است که بهم یرزقون و بهم یمطرون و بهم یدفع البلاء عن وجه الارض. بیان^۷ واقعه ضعیف شبی دیدم که جماعتی از اکابر طریقت که این زمان عالم بوجود شریف ایشان قائم است که بهم یرزقون و بهم یمطرون و بهم یدفع البلاء عن وجه الارض^۸ جمع شده اتفاق خلافت بیکی از سلاطین زمان میکردند که بناگاه این ضعیف حاضر شدم درین زمان ملازمان حضرت اعلا خاقانی نیز حاضر شدند یکی از کلانتر آن جماعت را به پیش فقیر فرستادند که باو گوید که

^۲ Written above line.

^۴ This i is all by itself.

^۵ The previous two words are very smudged. This is a guess.

^۶ پیری؟

^۷ Double overlined.

^۸ It's unclear if the scribe intended to duplicate these two lines.

اتفاق خلافت بایشان شد فاتحه خوانند و معاونت و تربیت ایشان بکنند ضعیف فاتحه خواندم و
 از آن زمان باز ضعیف سر کردن متوجه ملازمانم صبح شام بل علی الدوام از توجه ایشان خانی
 نیستم.

بیت

سر کشته مکن مرا ازین پیش بنمای رهی بجانب خویش

غالباً توجه این ضعیف سر^۹ توی در ایشان می انداخت که گاهی بغزلی و بریاعی و به بیستی این
 ضعیف را التفات میکردند و سرفراز میساختند ضعیف نیز بقدر وسع و طاقت شرح آن کرده
 بایشان [F. 310a] میفرستاد مثل تنبیه السلاطین و شرح سواد الوجه فی الدارین و شرح چهار کلمه
 حضرت خواجگان قدس الله ارواحهم: هوش در دم * نظر در قدم * سفر در وطن * خلوت در
 انجمن. و رساله ذکر و مرآت الصفا شرح الولد سراپی و سلسله الصدیقین و شرح دوازده رباعی
 فارسی. این همه را بملازمت ایشان فرستاده شده بود شاید که بنظر قبول مطالعه فرموده باشند.

بیت

کر قبول کنی از لطف کرم یکنفسی همه اقبال جهانرا بجوی نستانم

و پیر^{۱۰} توی از آن معانی که دراد^{۱۱} کلمه و کلمات مودع بوده و نیز توجه روحانیت حضرات
 خواجگان قدس الله ارواحهم و این ضعیف در حوض دل ایشان ریخته شجره طیبه که عبارت از
 استعداد شریف انسانیست در زمین حوض دل آب خورده و تربیت یافته بمرتبه شجرگی
 رسیده کل مشاهدات از وی شکفته و میوه‌های معاینات در وی پیدا شده بخته و ریخته باشد این
 رباعی شریف که درین زمان از ایشان واقع شده است:

^۹ پیر؟

^{۱۰} سر؟

^{۱۱} There is something here between these two words -- a letter? A mark?

رباعی

هر چیز که بینم همه با او بینم
هو گویم هو بشنوم هو بینم

احول نیم ای دوست یکی دو بینم
مستغرق^{۱۲} هو جنان شدم در هم جا

این رباعی مرثمه و نتیجه آن خواهد بود بحکم حدیث خیر الناس من ینفع الناس به بندهای خدا برسانیدند دیگر میتواند بود که ایشان بادشاهند طریق ایشان عدلست قال النبی علیه السلام عدل ساعة خیر من عبادة ستین سنة باین طریق باین سعادت مشرف شده باشند و دیگر میتواند بود که در مجلس درویشان [F. 310b] غزلی از غزلهای درویشان خوانده بودند آن پر توی در باطن ایشان انداخته باعث برگفتن جواب آن غزل شد بر فقرا بر فرستادن جواب آن غزل پر توی در باطن فقیر انداخته باعث گفتن این کلمه و این کلمات شد که نوشته بر ایشان فرستاده شد دیگر میتواند بود که جندگاه بواسطه مشغولی سلطنت و صحبت صاحبان بد وجود و هستی سلطنت در ایشان پیدا شده بود غالباً چنانچه خود فرموده اند:

رباعی

نی از غم کار بد خود میترسم
از شر مصاحبان بد میترسم

ای دل نه ز دیو نه زدد میترسم
در عالم از ینها نبود ترسم لیک

در فیض و رحمت آلهی بر ایشان و بر ما بسته شده بود غالباً که در ین مدت هیچ بیتی و رباعی از ایشان واقع نشده بود و نیز از ما سخنی. بعد از خلاص شدن از شر مصاحبان بد و مشرف شدن بصحبت یاران و مصاحبان نیک کقوله تعالی قل جاء الحق و زهق الباطل ان الباطل کان زهوقاً^{۱۳} و بیداشدن یاران نیک و گشیدن ایشانرا بصحبت فقرا بعد از مشرف شدن بصحبت فقرا به برکه همت و نظر عالی ایشان و بهمت روحانیت حضرت خواجگان و بعنایت حق سبحانه تعالی حجابات وجود و هستی سلطنت از ایشان رفته بمرتبه فناى مطلق که خاصه حضرت محمد رسول الله است و بوجود موهوب حقانی مشرف شده این رباعی گفته باشند باری

^{۱۲} مستغرق؟^{۱۳} Qur'an XVII:81.

بهر وجهی ازین وجوه که گفته شد مخالفان میباید که بطریق طالب غلمی احتمال را راه داده
 ترک اعتراض و انکار ازین طایفه بکنند^{۱۴} که [F. 311a] زهری قاتل ترلز اعتراض بر این طایفه
 نیست همه چیز را تدارک هست الا اعتراض مر این طایفه را هیچ تدارک نیست
 بیت
 بس کنم خود زیرکانرا این بس است بانک دو کردم اگر درده کس است

آمدیم به بیان جواب صوفیان

بدان لی طالب صادق که حضرت مرتعش که یکی از کاملان مکمل اند جنین میفرمایند
 صوفی آن بود که نظر او با قدم او برابر باشد لی جمله حاضر باشد:
 قدم آنجا که قول
 قول آنجا که قدم
 دل آنجا که تن
 تن آنجا که دل

بخلاف آنکه گفته اند که از خود غایب و بحق حاضر لابل بخود حاضر و بحق حاضر این نشان
 حضور او بود بی غیبت شوح یعنی صوفی آن کس است که نظر او از سر حضور و آگاهی بر
 آن مقام باشد که بقدم سلوک بنهایت آن مقام عالی مشرف شده باشد. قول آنجا که قدم، یعنی
 صوفی آنجیمیگوید بمردم از سر حضور و آگاهی از آن مقام گوید که بنهایت آن مقام رسیده باشد

قدم آنجا که قول یعنی صوفی آنکس است که بقدم سلوک از سر حضور و آگاهی بنهایت آن
 مقام عالی رسیده باشد لی جمله حاضر باشد

تن آنجا که دل. دل آنجا که تن یعنی صوفی کسی است که بقلب و قالب از سر حضور و آگاهی
 توجهش جز بآن ذات شریف نبوده باشد

^{۱۴} First markez of this word lacks dot; this is a guess.

بیت

حضوری کر همیخواهی از و غافل مشو حافظ متی ماتلق من تهوی دع الدنیا و اهلها

یعنی صوفی کسی است که از سر حضور و آگاهی وجود خود را در ان ذات شریف که حق است
[F. 311b] سبحانه و تعالی نا جیز و مستهلک ساخته و در باخته باشد

بیت

در مقامبر خانه و حدت که گوی نیستی است عاشقان در دلول^{۱۵} خویش را در باختند

که هیچ اثر از وجود و هستی که آن گناهیست عظیم کقوله علیه السلام وجودك ذنب
لایقاس علیه ذنب. درو^{۱۶} باقی نمانده باشد عوض وجود او حق سبحانه و تعالی از وجود
شریف خود که حضور و آگاهی که آن صفت ذاتی اوست سبحانه باورزائی داشته باشد این زمان
گوینده از زبان او و شنونده از گوش او و رونده^{۱۷} بیای او جز حق نباشد سبحانه و تعالی کقوله
عليه السلام بی يبصر و بی يسمع و بی يبطش الى آخر الحديث و کقوله عليه
السلام ان الله تعالى لينطق على لسان عمر نشانه زبان او و گوینده حق سبحانه و
تعالی بخلاف آنکه گفته اند از خود غایب و بحق حاضر لابل بخود حاضر و بحق حاضر
چونکه وجود و هستی خود را در دریای فنا نا جیز ساخته این زمان حق سبحانه و تعالی وجود
شریف خود را که عبارت از وجود موهوب حقانیست در قالب او دمیده حضور او^{۱۸} این وجود
حضوری باشد بحق سبحانه و تعالی چراکه در وجود او این زمان جز حق نیست لابل بخود حاضر
و بحق حاضر اگرچه در ظاهر بخود حاضر است.

اما از راه معنی بحق حاضر است سبحانه و تعالی آنکه از خود غایب و بحق حاضر گفته اند
کمان برده اند که مقام تکمیل و ارشاد است کمان برده اند و غلط کرده اند این مقام

^{۱۵} درد لول؟^{۱۶} در او^{۱۷} ؟؟^{۱۸} Some thing crossed out following this word.

مبتدیان و متوسطان این طریق است هر که درین دو مقام دعوی تکمیل و ارشاد کند [F. 312a] و
 ضالیست مصل جه حالت مبتدیان این طریق آنست که گاهی از غلبه مشغولی باین طریق از
 وجودات بشریت غایب میشوند و بحق حاضر و گاهی بوجودات بشریت حاضر و از حق غایب
 حالت متوسطان این طریق آنست که گاهی از نفس خود غایب میشوند و بحق حاضر از غلبه آن
 حال این دو وجود را که در مبتدیان و متوسطان است وجود عدم میگویند بلسان این طایفه این
 دو وجود را بایکدیگر وصل میباید کرد تا کار مردان مرد تواند کرد

بیت

وصل اعدالم اگر توانی کرد کار مردان مرد تا نی کرد

چونکه غرض از بیان این حکایات تنبیه مخالفان تشویق و ترغیب صوفیان بود دفع توهم ایشان
 و انکار از مخالفان کرده شد از جهت ترغیب و تشویق صوفیان بیان مقامات فنا و بقا کرده شد
 بتفصیل تا از سر رغبت و شوق قدم درین مقامات نهند و این سه مقام فنا را طی کنند و بر
 بقای بعد الفنا مشرف شوند.

بدان ای طالب صادق که فنا بر سه قسم شد. یکی فنای^{۱۹} وجود بشریت از سالک که آن نهایت
 مبتدیان این طریق است. دوم^{۲۰} فنای نفس سالک که آن نهایت متوسطان این طریق است.
 سیوم^{۲۱} فنای وصف سالک که آن نهایت منتهیان این طریق است. کقوله تعالی و اذکر
 ربك اذا نسیت^{۲۲} ای نسیت غیرک ثم نسیت نفسک ثم نسیت وصفک. بعد از فانی شدن
 سالک ازین سه وجود که گناه عظیم است، کقوله علیه السلام وجودك ذنب لایقاس

علیه ذنب

^{۱۹} Double overlined.

^{۲۰} Double overlined.

^{۲۱} Double overlined.

^{۲۲} Qur'an XVIII:24.

توحید حق لی خلاصهٔ مخترعات
 باشد بسخن یافتن از ممتنعات
 رونغی وجود کن که در خود یابی [F. 312b]
 سربکه نیا^{۲۳} از فصوص لمعات

بعد از منغی^{۲۴} شدن هر سه وجود دل سالک آینهٔ شد مصغا و مجلا و مزکی از زنک جمیع
 تعلقات ظاهری و باطنی

بیت
 تا قطع علایق عوایق نکنی
 یک سجدهٔ شایستهٔ لایق نکنی

مراد از علایق تعلقات ظاهریست و مراد از عوایق تعلقات باطنی. بعد از قطع تعلقات دل
 سالک آینهٔ شد بی صاحب^{۲۵}

بیت
 هر کرانغی فروان شد اثباتی نیست
 گرچه بیناست ولی صاحب مر^{۲۶} آتی نیست

این اشارت بفنای اتم است که آن خاصهٔ محمد رسول الله است صلی الله علیه و سلم که هیچ یک
 از انبیای دیگر را نبوده

بیت
 بی فنای مطلق جذب قوی
 کی حیریم وصل را محرم شوی

بعد ازین دل محل آن شد که شلطان جذبه نزول فرماید و مر این مرآت را صاحب شود که آن
 عبارت از وجود موهوب حقانیست

بیت
 بعد ازین کر شرح گویم ابلهی است
 زآنکه شرح این ورای آکهی است

بعد ازین هر چه ظاهر میشود ازین مرآت از حسن و جمال و قول و فعل و سمع و بصر و غیرهم

^{۲۳} There's an "i" above the niyaz.

^{۲۴} ؟؟

^{۲۵} Reading unclear.

^{۲۶} مز؟

از آن صاحب مرآتست فانی را هیچ نیست چرا که حسن نه در مرآتست حال و نه در سطح
 مرآتست قایم شرف او جز این نیست که در وی حسن می نماید همچون آن ناودان که آب از
 وی می رود آب نه از ناودانست و نه در ناودان است بل از آن حوض است در مقابله و است شرف
 او جز این نیست که آب از وی می رود دگر هیچ حظی نیست ناودان را از آب شرف المظرف
 بمظرو فیه و شرف المکان بالملکین. فانی را همچون ناودانی دان بنولها مثل زبان و
 گوش [F. 313a] و غیرهما که ^{۲۷} آب از وی بهر سو می رود چه گویایی و شنوایی از ^{۲۸} زبان و گوش
^{۲۹} بیایی و شنوایی است از زبان بی زبانی

بیت

آآن لن ^{۳۱}...فت علی ما علیه کان
 خام ریشی حکایات خامست اینجا

آن کان حسن بود و ^{۳۰}جهان نشان
 یار چون شد متکلم ^{۳۲}کلمات

این مقام خدا دان ^{۳۳}...یق است

بیت

کر خدائی بیا ^{۳۴}سرلر حق اظهار کن

در تمام این سه ^{۳۵}هیچ محل اظهار معارف و حقایق نیست با وجودی که از بعایف ^{۳۶}جیزی بر

The preceeding three words are from the catchwords at the bottom of the page, which do
 not appear on the page I have labeled as 313a in my photographs. This page has considerable damage on
 its right margin, and it's possible that the words are under the repaired "margin". There were no loose
 pages in the codex when it was photographed. Folio 313 is the penultimate page in the codex.

^{۲۸} لو؟

^{۲۹} Beginning of line, possible word(s) missing.

^{۳۰} Beginning of line, possible word(s) missing.

^{۳۱} Two letters at beginning of word here unreadable.

^{۳۲} Beginning of line, word(s) missing.

^{۳۳} Beginning of line, word(s) missing.

^{۳۴} بیدا؟

^{۳۵} Beginning of line, word(s) missing.

^{۳۶} Beginning of line, word(s) missing.

وی ظاهر شود چراکه او از خدا خوانان این طریق است^{۳۷} داخوانی مکو اسرار عرفان فاش فاش^{۳۸}
 چونکه پیش این طایفه^{۳۹} ر است که پیش از رسیدن بآن مقام عالی اظهار کردن و گفتن
^{۴۰}سخنان با وجود ظهور معارف و حقایق بر دل او چراکه او در مرتبه^{۴۱} خوانی است درین مرتبه
 گفتن این سخنان از وی کذب است. کقوله علیه^{۴۲} السلام الکذاب لا امتی کقوله
 تعالی لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ کَبْرَ مَقْتاً عِنْدَ اللَّهِ^{۴۳} لمتربین^{۴۴} مفت او در دنیا آنست
 که باین مقام عالی نخواهد رسید چراکه باین^{۴۵} مرتبه عالی که میرسد بمتابعت و شفاعت
 آنحضرت میرسد او درین زمان^{۴۶} از متابعت و شفاعت آنحضرت محروم است نعوذ بالله من
 ذلک مکر آنکه^{۴۷} بالتغات خاطر کامل مکمل از سر^{۴۸} تو باطن شریف او یا از سخنان شریفین
 طایفه بسمع او رسیده باشد و پر^{۴۹} تو در باطن او انداخته بی اختیار و مغلوب [F. 313b]
 ساخته او را بی اختیار از وی ظاهر شود او معذور است که الم...^{۵۰}

... گر سخن کش یابم اندر انجمن جون کل سیراب رویم در جمن
 این ... میدا بوده گر فزون گردد توالش افزوره
 بس کنم خورز... بس است بانکه دو کردم اگر در ده کس است

^{۳۷} Beginning of line, word(s) missing, ends with d-alef (khuda?).

^{۳۸} Verse mark here, not sure why.

^{۳۹} Beginning of line, word(s) missing, ends with r.

^{۴۰} Beginning of line, possible word(s) missing.

^{۴۱} Beginning of line, word(s) missing.

^{۴۲} Beginning of line, possible word(s) missing.

^{۴۳} Qur'an LXI:2-3.

^{۴۴} کمترین

^{۴۵} Beginning of line, possible word(s) missing.

^{۴۶} Beginning of line, possible word(s) missing.

^{۴۷} Beginning of line, possible word(s) missing.

^{۴۸} پیر؟

^{۴۹} سر؟

^{۵۰} Since the repaired part of the page is now on the left margin, I'll just note it with ellipses.

الحمد لله رب العالم... و السلام على رسوله محمد و آله و صحابه اجمعين که بحریست این
... و نسخهای لطیفه صورت اتمام یافت و عست اختیام پزیرنت ... عرست از علوم علیه
دقایق و حقایق و رموز در سیر... اولین آخرین آمین رت العالمین.

تمت تمت